

STATUL MAJOR GENERAL

SERVICIUL ISTORIC
AL ARMATEI

CENTRUL DE STUDII ȘI PĂSTRARE
A ARHIVELOR MILITARE ISTORICE

ARMATA ROMÂNĂ

ȘI

PATRIMONIUL NAȚIONAL

**- studii și comunicări prezentate
la sesiunea științifică cu participare internațională,
cu tema „Arhivistica militară românească
în slujba istoriografiei naționale”,
dedicată zilei Arhivelor Militare și aniversării a 90 de ani
de la înființarea Centrului de Studii și Păstrare
a Arhivelor Militare Istorice -**

Pitești, 23 iulie 2010

Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei
București – 2010

Colectiv redacțional:

Locotenent-colonel ing. Marius OLTEANU
Prof. Nicolae BERBEC
Drd. Iulian BOȚOGHINĂ
Drd. Victor MARTIN
Drd. Leontin STOICA

Operații tehnico-editoriale:

Prof. Cristian ENACHE – coordonator
Oana BURGHELEA, Mihaela OLTEANU, Felicia ȚUCĂ, Elena ZÎRNĂ

Traduceri în limba franceză (rezumate):

Prof. Nineta NICOLAE

Traduceri în limba engleză (sumarul):

Prof. Geanina POPESCU

Coperta:

Dr. Cornel ȚUCĂ
Prof. Cristian ENACHE

Responsabilitatea asupra conținutului științific al studiilor și comunicărilor prezentate revine exclusiv autorilor (art. 25, Cod Penal). Materialele publicate au fost incluse în volum în forma tehnoredactată de către autori. Studiile, comunicările și rezumatele în limba engleză aparțin autorilor.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
OLTEANU, MARIUS

Armata română și patrimoniul național / lt. col. ing. Marius Olteanu, prof. Nicolae Berbec. – București : Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, 2010

ISBN 978-606-524-077-3

I. Berbec, Nicolae

355(498)

CUPRINS

	Pag.
SUMMARY	7
General-maior dr. Mihai CHIRIȚĂ - CUVÂNT ÎNAINTE	11
PARTEA I - ARHIVISTICĂ ȘI MUZEOGRAFIE MILITARĂ	13
Prof. Nicolae-Doru BERBEC - 1933. REGULAMENTUL ARHIVELOR ARMATEI, CARTE DE ÎNVĂȚĂTURĂ PENTRU ARHIVISTICA MILITARĂ	15
Dănuț DOBRINOIU, Ionel BURLACU - PRIMUL REGULAMENT AL ARHIVELOR ARMATEI (20 Iunie 1933)	19
Comandor dr. Marian MOȘNEAGU - ACTIVITATEA POSTBELICĂ A SERVICIULUI ISTORIC AL ARMATEI (1949-1968)	24
Ing. Alice-Elizabeth LEANCA, Ec. Daniela – Georgeta NEDELCU - 1949 - O INSTRUCȚIUNE ARMĂ ÎN „LUPTA PENTRU APĂRAREA PĂCII ȘI COMBATETEREA SUPERSTIȚIILOR”	42
Luminița-Angela NECȘOIU - ISTORIA DREPTULUI ARHIVISTIC	44
George-Mihai TALAȘMAN - ARHIVA ELECTRONICĂ – DE LA DEZIDERAT LA NECESITATE	50
Paweł RUTKOWSKI - ARHIVA MILITARĂ CENTRALĂ DIN POLONIA – ISTORIE ȘI ORGANIZARE	54
Cristina-Adriana BAN - DOCUMENTE CONSERVATE ÎN ARHIVE	59
Elena ZÎRNĂ - TEHNICI ȘI SUBSTANȚE CHIMICE FOLOSITE PENTRU PROTEJAREA DOCUMENTELOR ÎN ARHIVE	61
Manuela RĂDULESCU - ATRIBUȚIILE DOMNIEI ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ	64
Roxana NICULOIU, Alina BLIDARU - CTITORII DOMNEȘTI ARGEȘENE ȘI MUSCELENE ALE SECOLULUI AL-XVII-LEA	70
Col. (r) Dumitru STAVARACHE, Col. (r) Dan SULUGIUC - DOCUMENTE INEDITE DIN ARHIVELE NAȚIONALE ALE REPUBLICII INDONESIA, CU PRIVIRE LA MEDICUL MILITAR ROMÂN HILARIUS MITREA (1842-1904)	78
Prof. Virgiliu Z. TEODORESCU - UNIREA 150 – SIMBOLURI DE FOR PUBLIC MENITE A CINSTII ACTELE UNIRII DIN 1859	85
Luiza ROTARU - EROISMUL – ÎNALTĂ VIRTUTE A JANDARMERIEI ROMÂNE	118
Prof. Mihaela NĂSTASE - DEZVOLTAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ÎN PERIOADA 1878-1914 ÎN ROMÂNIA MODERNĂ	120
Cosmina-Adela LĂZĂRESCU, Marinel LĂZĂRESCU - 1907 – CRONICA BOTEZULUI VASELOR ACHIZIȚIONATE DE MARINA MILITARĂ	129
Elena COJUHARI - DOCUMENTE ISTORICE CU CARACTER MILITAR ÎN ARHIVA ISTORICĂ, COLECȚII SPECIALE ALE BIBLIOTECII NAȚIONALE A ROMÂNIEI	136
Drd. Iulian BOȚOGHINĂ, Prof. Nineta NICOLAE - DOCUMENTE INEDITE DESPRE CIMITIRUL EROILOR ROMÂNI DIN DIEUZE	138
Plt. maj. Gabriel STOIAN - EXPEDIȚIA LUI FALKENHAYN ÎN ROMÂNIA DESCRISĂ ÎN PRESA GERMANĂ	147
Locotenent-colonel drd. Nelu MITROI - PREOTUL MILITAR – DUHOVNIC, PĂRINTE ȘI PRIETEN AL SOLDATULUI ROMÂN	150
Prof. univ. dr. Petre POPA - EVOCARE 25 DE ANI DE LA INAUGURAREA MEMORIALULUI DE RĂZBOI MATEIAȘ (1984-2009)	161
Dr. Cătălin FUDULU - MORMINTE ȘI OPERE COMEMORATIVE DE RĂZBOI DIN MUNICIPIUL TIMIȘOARA	165
Dr. Hadrian GORUN, Dr. Gheorghe GORUN - DOCUMENTE FRANCEZE DESPRE ÎNZESTRAREA ARMATEI ROMÂNE ÎN ANUL 1917	170
Ionela-Simona MIRCEA - REMEMORĂRI, 1918 GAVRIL CRIȘAN DESPRE GARDA NAȚIONALĂ DE LA ALBA IULIA	178
Prof. dr. Dan-Ovidiu PINTILIE - SCURT ISTORIC AL SOCIETĂȚII PETROLIERE „PETROL-BLOCK” (1918-1948)	187

Dr. Cornel GRAD - INFORMAȚII DOCUMENTARE INEDITE PRIVIND COLABORAREA MARELUI CARTIER GENERAL AL ARMATEI ROMÂNE CU CONSILIUL DIRIGENT LA PROCESUL DE PRELUARE A „IMPERIUMULUI” ÎN TRANSILVANIA, MARAMUREȘ, CRIȘANA ȘI BANAT (NOV. 1918 – IUN. 1919).....	195
Lucian DRĂGHICI - EFECTELE APLICĂRII PRIMEI „CURBE DE SACRIFICIU” (IANUARIE 1931) REFLECTATE ÎN BULETINELE INFORMATIVE ALE STRUCTURILOR DE CONTRAINFORMAȚII MILITARE.....	204
Alin PÎRVU - DOCUMENTE INEDITE DESPRE „AFACEREA SKODA” - ECOURI DIN PRESA STRĂINĂ.....	207
Maior (r) drd. Marin VOICU - ÎNTRE DATORIA FAȚĂ DE ȚARĂ ȘI DRAGOSTEA FAȚĂ DE FAMILIE - STAREA DE SPIRIT LA FRONTIERA DE VEST ÎN VARA ANULUI 1940-.....	212
Mihaiela PREDĂ, Elinor MIRA - CADRUL LEGISLATIV AL EPURĂRII ARMATEI ROMÂNE (1944 – 1947).....	222
Mihaela ORJANU - CONSECINȚELE RĂZBOIULUI RECE ASUPRA ACTIVITĂȚII INFORMATIVE ROMÂNEȘTI (1945-1964).....	226
Lt. col. (r) dr. Petre OPRÎȘ, Dr. Karina Paulina MARCZUK - SLĂBICIUNILE SISTEMULUI ROMÂNESC DE SECURITATE NAȚIONALĂ.....	232
Lt.col. (r) dr. Petre OPRÎȘ - APARATELE DE ZBOR ALE FLOTILEI 50 AVIAȚIE TRANSPORT	243
PARTEA a II-a ISTORIE ȘI PERSONALITĂȚI MILITARE	255
Colonel (r) drd. Valentin MARIN - STRATEGIA OFENSIVEI ÎN VIZIUNEA LUI BUREBISTA	257
Georgiana-Mădălina BĂLAN - RELATIILE DIPLOMATICE ROMANO-FRANCEZE	267
Iuliana ZĂRNESCU - ACTIVITATEA DIPLOMATICĂ A LUI DUMITRU BRĂȚIANU ÎN PERIOADA 1849 – 1853	273
Plt.adj.pr. Victor BĂDIȚĂ - UN BATALION DE OȚEL	282
Prof. dr. Robert STĂNCIUGEL - ISTORIA SUD-ESTULUI EUROPEAN ÎN EPOCA MODERNĂ PÂNĂ LA DECLANȘAREA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL - partea a II-a -	285
Mădălina-Elena OPRESCU - PARTICIPAREA DIVIZIEI III INFANTERIE LA ÎNĂBUȘIREA RĂSCOALEI DE LA 1907.....	293
Mariana-Daniela MANALOIU, Ionela NICOLAE - DIVIZIA 8 INFANTERIE (1911; 1913-1938).....	297
Drd. Leontin STOICA, Radu BOGDAN - EFORTURILE ROMÂNIEI PENTRU ÎNZESTRARE ÎN ANII NEUTRALITĂȚII: MISIUNEA MEDICULUI VASILE SION LA VIENA ȘI BERLIN.....	301
Dr. Ion RÎȘNOVEANU - ASPECTE PRIVIND INCIDENTELE DE LA DEPOZITUL DE MUNIȚII AL MARINEI MILITARE DE LA CERNAVODA.....	312
Prof. drd. Marius CÎRJAN - ASPECTE ALE ACTIVITĂȚII MISIUNII MILITARE FRANCEZE ÎN ȘTIINȚA FORTIFICAȚIEI DE POZIȚIE ÎN ARMATA ROMÂNĂ (1916-1917).....	315
Istoric Traian Tr. CEPOIU - CÂTEVA ASPECTE DE JURISPRUDENȚĂ DIN TIMPUL OCUPAȚIEI GERMANE ÎN ROMÂNIA, PERIOADA 1916-1917 A PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL	320
Colonel (r) dr. Dumitru-Mircea SOCOLOV - ASPECTE PRIVIND SITUAȚIA PRIZONIERILOR DE RĂZBOI ROMÂNI ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL.....	328
Prof. Vasile TUDOR - DESPRE PRIMII AEROSTIERI ROMÂNI ȘI LUPTELE LOR DIN 1917	332
Drd. Luminița GIURGIU - ROMÂNIA DUPĂ PRIMUL RĂZBOI MONDIAL. PRIORITĂȚILE APĂRĂRII NOULUI STAT NAȚIONAL ÎN ATENȚIA CONSILIULUI SUPERIOR AL APĂRĂRII ȚĂRII.....	337
Valeria BĂLESCU – DEZARMAREA ÎN ATENȚIA SOCIETĂȚII NAȚIUNILOR; PROBLEMATICA MILITARĂ ROMÂNEASCĂ, CONSECINȚĂ A DEZBATERILOR COMISIEI MILITARE	343
Prof. Mihai ȘOITARIU, Prof. Cristian ENACHE - LOCOTENENT-COLONEL NICOLAE ARION. CONSIDERAȚII DESPRE PRIMUL RĂZBOI MONDIAL.....	354
Prof. dr. Cornel ȚUCĂ - ADUCEREA ÎN ȚARĂ ÎN ANUL 1920 A LEGIUNII DE VÂNĂTORI ARDELENI ȘI BUCOVINENI DIN SIBERIA.....	359
Cornel POPESCU - PLANURI DE APĂRARE A ROMÂNIEI ELABORATE DE MARELE STAT- MAJOR ROMÂN ÎN COLABORARE CU MARELE STAT-MAJOR POLONEZ.....	365
Lector dr. Aurelian CHISTOL - RELAȚII ROMÂNNO-IUGOSLAVE ÎN PERIOADA GUVERNĂRII GOGA-CUZA (28 DECEMBRIE 1937-10 FEBRUARIE 1938).....	376
Dr. Ottmar TRAȘCĂ - SOSIREA MISIUNII MILITARE GERMANE ÎN ROMÂNIA (OCTOMBRIE 1940)	381

Carmen DINU - ÎNTÂLNIRILE DINTRE ION ANTONESCU ȘI ADOLF HITLER ÎN PERIOADA GUVERNĂRII NAȚIONAL-LEGIONARE	391
Dr. Florin STAN - ASPECTE CARE AU MARCAT SITUAȚIA EVREILOR DIN ROMÂNIA ÎNTRE ANII 1940-1944.....	398
Olimpiu-Manuel GLODARENCO, Ionel-Dan CIOCOIU - DEBUTUL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL ÎN PACIFIC	408
Manuel STĂNESCU - CONCEPȚIA STRATEGICĂ A OPERAȚIUNII PENTRU CUCERIREA ODESSEI.....	414
General (r) prof. Constantin ISPAS - VITEJII GORJULUI.....	418
Ionuț-Valentin OPRESCU - ACȚIUNILE TANCHIȘTILOR ROMÂNI ÎN CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL.....	421
Contraamiral (rtg) Raymond STĂNESCU - NAVELE ALIAȚILOR PARTICIPANTE LA CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL ÎN MAREA NEAGRĂ	424
Oana-Mihaela BURGHELEA - COMUNISMUL ȘI LUPTA DE REZISTENȚĂ ÎN EUROPA ÎN PERIOADA CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL.....	427
Colonel (r) dr. Dumitru DOBRE, Prof. Florica DOBRE - TANCHIȘTII ROMÂNI ÎN BĂTĂLIA MOLDOVEI -AUGUST 1944.....	432
Col. (r) conf. univ. dr. Alexandru OȘCA - POSIBILE RAȚIUNI MILITARE PENTRU ÎNLĂTURAREA GUVERNULUI RĂDESCU	437
Drd. Teodora GIURGIU - STADIUL ÎNDEPLINIRII DE CĂTRE OFICIUL PENTRU APLICAREA TRATATULUI DE PACE A OBLIGAȚIILOR CE ÎI REVENEAU ROMÂNIEI PRIN CONVENȚIA DE ARMISTIȚIU ȘI TRATATUL DE PACE, LA DATA DE 01.07.1948	442
Prof. univ. dr. Jipa ROTARU - DESPRE DESTRUCTURAREA ARMATEI ROMÂNE PRIN TRATATUL DE PACE DE LA PARIS ÎN ARHIVELE MILITARE NAȚIONALE.....	450
Locotenent-colonel dr. Petrișor FLOREA - ARMATA ROMÂNĂ ÎN PRIMII ANI AI COMUNIZĂRII SOCIETĂȚII ROMÂNEȘTI	456
Prof. univ. dr. Gheorghe BUZATU - ROMÂNIA ÎN CONTEXT INTERNAȚIONAL (1939-1989).....	462
Joanna DANIELEWSKA-SOCHA - OPERATIONAL ACTIVITIES OF MULTINATIONAL DIVISION CENTRAL-SOUTH IN IRAQ 2003-2009	471
Dr. Petre OTU - 65 DE ANI DE LA SFÂRȘITUL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL O PERSPECTIVĂ ISTORICĂ.....	476
Doina TODERIȚĂ, Victorina GUSTĂREAȚĂ - ASTRONOMUL CONSTANTIN CĂPITĂNEANU, PRIETENUL STELELOR.....	481
Doina TALAȘMAN - DEMERSURI PENTRU RECUNOAȘTEREA MERITELOR GENERALULUI CONSTANTIN CHRISTESCU.....	486
Maior Valentin TĂNASE - PORTRETUL UNUI OFIȚER, PORTRETUL UNUI EROU - COLONELUL VASILE DAVIDESCU -	493
Locotenent-colonel ing. Marius OLTEANU – COLONEL RAOUL M. HALUNGA – EROUL DE PE FRONTUL ANTIBOLȘEVIC (1941)	496
Simona-Elena MARTIN, Drd. Victor – Răzvan MARTIN - GENERALUL DE DIVIZIE LUDOVIC MIRCESCU - REPERE CRONOLOGICE -.....	503
Mr. (r) drd. Gheorghe DIACONESCU - LOCOTENENTUL MIHAIL SADOVEANU - CORESPONDENT DE RĂZBOI -	507
Prof. Cornelia GHINEA, Ionel BURLACU - UN OSMAN PAȘA AL ROMÂNILOR - COLONEL ION TARNOSCHI -.....	513
Drd. Alexandrina CUȚUI - GENERALUL IACOB ZADIK ȘI ELIBERAREA BUCOVINEI DE SUB DOMINAȚIA HABSBURGICĂ	516

SUMMARY

SUMMARY	7
General-maior dr. Mihai CHIRIȚĂ - INTRODUCTION	11
PART I – ARCHIVING AND MILITARY MUSEOGRAPHY	13
Prof. Nicolae-Doru BERBEC - 1933. MILITARY ARCHIVES STATUTES – “LEARNING BOOK” IN THE MILITARY ARCHIVES	15
Dănuț DOBRINOIU, Ionel BURLACU - FIRST ARMY REGULATION ARCHIVES (20 TH JUNE 1933)	19
Comandor dr. Marian MOȘNEAGU - POSTWAR ACTIVITIES OF THE ARMY HISTORICAL	24
Ing. Alice-Elizabeth LEANCA, Ec. Daniela – Georgeta NEDELUCU - 1949. AN INSTRUCTION – A WEAPON IN THE STRUGGLE FOR PEACE AND FIGHTING SUPERSTITIONS	42
Luminița-Angela NECȘOIU - HISTORY ARCHIVES LAW	44
George-Mihai TALAȘMAN - ELECTRONICALLY ARCHIVE – GOAL FROM THE NECESSITY	50
Paweł RUTKOWSKI - CENTRAL MILITARY ARCHIVES IN POLAND – HISTORY AND ORGANIZATIONS	54
Cristina-Adriana BAN - DOCUMENTS PRESERVED IN ARCHIVES	59
Elena ZÎRNĂ - TECHNIQUES AND CHEMICALS USED TO PROTECT DOCUMENTS IN ARCHIVES	61
Manuela RĂDULESCU - REIGN POWERS IN ROMANIAN COUNTRY	64
Roxana NICULOIU, Alina BLIDARU - ARGEȘ AND MUSCELENE ROYAL BUILDER – FOUNDATIONS OF 17 TH CENTURY	70
Col. (r) Dumitru STAVARACHE, Col. (r) Dan SULUGIUC - NEW DOCUMENTS FROM THE NATIONAL ARCHIVES OF THE INDONESIAN REPUBLIC, REGARDING THE ROMANIAN MILITARY MEDIC HILARIUS MITREA (1842-1904)	78
Prof. Virgiliu Z. TEODORESCU - UNION 150 – SYMBOL FOR THE PUBLIC FORUM MEANT THE HORROR THE 1859 ACTS OF UNION	85
Luiza ROTARU - HEROISM – HIGH VIRTUE OF THE ROMANIAN GENDARMERIE	118
Prof. Mihaela NĂSTASE - DEVELOPMENT OF EDUCATION IN 1878-1914 IN MODERN ROMANIA	120
Cosmina-Adela LĂZĂRESCU, Marinel LĂZĂRESCU - CHRONIC BAPTISM NAVY VESSELS PURCHASED – 1907	129
Elena COJUHARI - MILITARY – HISTORICAL DOCUMENTS IN THE HISTORICAL ARCHIVE OF SPECIAL COLLECTIONS BNR	136
Drd. Iulian BOȚOGHINĂ, Prof. Nineta NICOLAE - UNPUBLISHED DOCUMENTS ABOUT THE ROMANIAN HEROES CEMETERY FROM DIEUZE	138
Plt. maj. Gabriel STOIAN - FALKENHAYN EXPEDITION IN ROMANIA DESCRIBED IN THE GERMAN PRESS	147
Locotenent-colonel drd. Nelu MITROI - MILITARY PRIEST – CONFESSOR, FATHER AND FRIEND TO ROMANIAN SOLDIER	150
Prof. univ. dr. Petre POPA - EVOCATION 25 YEARS SINCE ITS OPENING MEMORIAL MATEIAȘ	161
Dr. Cătălin FUDULU - WAR GRAVES AND COMMEMORATIVE WORKS IN THE CITY OF HUNEDOARA	165
Dr. Hadrian GORUN, Dr. Gheorghe GORUN - FRENCH DOCUMENTS ON THE ENDOWMENT OF THE ROMANIAN ARMY IN 1917	170
Ionela-Simona MIRCEA - REMEMBRANCE, 1918. GAVRIL CRIȘAN ON THE NATIONAL GUARD IN ALBA IULIA	178
Prof. dr. Dan-Ovidiu PINTILIE - PETROLEUM SOCIETY’S HISTORY ‘PETROL – BLOCK’ (1918-1948)	187
Dr. Cornel GRAD - ORIGINAL DOCUMENTATION INFORMATION ON COOPERATION ROMANIAN ARMY GENERAL STAFF TO ADVISE THE GOVERNING TAKEOVER PROCESS ‘IMPERIUM’ IN TRANSYLVANIA, MARAMURES, CRISANA AND BANAT.....	195

Lucian DRĂGHICI - EFFECTS OF THE FIRST ‘CURVES SACRIFICE’ NEWSLETTERS REFLECTED IN THE STRUCTURES OF MILITARY COUNTERINTELLIGENCE	204
Alin PÎRVU - SKODA UNPUBLISHED DOCUMENTS ABOUT BUSINESS. ECHOES IN THE FOREIGN PRESS	207
Maior (r) drd. Marin VOICU - BETWEEN DUTY TO THE COUNTRY AND LOVE OF FAMILY, THE MOOD AT THE WESTERN BORDER IN SUMMER 1940.....	212
Mihaiela PREDĂ, Elinor MIRA - LEGISLATIVE FRAME WORK CLEANSING ROMANIAN ARMY	222
Mihaela ORJANU - COLD WAR CONSEQUENCES ON ROMANIAN INFORMATIONAL ACTIVITY (1945-1964).....	226
Lt. col. (r) dr. Petre OPRIȘ, Dr. Karina Paulina MARCZUK - ROMANIAN NATIONAL SECURITY SYSTEM WEAKNESSES	232
Lt.col. (r) dr. Petre OPRIȘ - 50 TRANSPORT AVIATION FLEET FLIGHT DEVICES	243

PART II - HISTORY AND MILITARY PERSONALITIES255

Colonel (r) drd. Valentin MARIN - THE OFFENSIVE STRATEGY IN BUREBISTRA’S PERSPECTIVE	257
Georgiana-Mădălina BĂLAN - ROMANIAN – FRENCH DIPLOMATIC RELATIONS.....	267
Iuliana ZĂRNESCU - DUMITRU BRĂTIANU’S DIPLOMATIC ACTIVITIES DURING 1849-1853	273
Plt.adj.pr. Victor BĂDIȚĂ - A STEEL BATTALION	282
Prof. dr. Robert STĂNCIUGEL - HISTORY OF SOUTH-EAST EUROPE INTO THE MODERN ERA UNTIL THE OUTBREAK OF THE FIRST WORLD WAR (PART II).....	285
Mădălina-Elena OPRESCU - 3 RD INFANTRY DIVISION’S PARTICIPATION IN SUPPRESSING THE 1907 REBELLION	293
Mariana-Daniela MANALOIU, Ionela NICOLAE - 8 INFANTRY DIVISION	297
Drd. Leontin STOICA, Radu BOGDAN - ROMANIA’S EFFORTS IN YEARS FOR ENDOWMENT NEUTRALITY – DOCTOR VASILE SION MISSION IN WIEN AND BERLIN	301
Dr. Ion RÎȘNOVEANU - ISSUES RELATING TO INCIDENTS OF NAVAL AMMUNITION DEPOT AT CERNAVODA	312
Prof. drd. Marius CÎRJAN - ASPECTS OF THE FRENCH MILITARY MISSION IN SCIENCE FORTIFICATIONS OF POSITION IN THE ROMANIAN ARMY (1916-1917).....	315
Istoric Traian Tr. CEPOIU - SOME ASPECTS OF JURISPRUDENCE DURING THE GERMAN OCCUPATION IN ROMANIA DURING 1916-1917 OF THE FIRST WORLD WAR.....	320
Colonel (r) dr. Dumitru-Mircea SOCOLOV - ASPECTS OF THE SITUATIONS OF PRISONERS OF WAR: ROMANIANS IN THE FIRST WORLD WAR.....	328
Prof. Vasile TUDOR - ABOUT THEIR FIGHTS AND THE FIRST ROMANIAN AEROSTIERS IN 1917	332
Drd. Luminița GIURGIU - ROMANIA AFTER THE FIRST WORLD WAR. NATIONAL DEFENSE PRIORITIES TO THE ATTENTION OF THE NEW STATE OF THE COUNTRY’S DEFENSE COUNSEL HIGHER.....	337
Valeria BĂLESCU – THE DESARMAMENT IN ATTENTION TO THE SOCIETY OF NATIONS; THE ROMANIAN MILITARY QUESTION, AFTERMATH FROM THE DELIBERATIONS OF THE MILITARY COMMISSION	343
Prof. Mihai ȘOITARIU, Prof. Cristian ENACHE - LIEUTENANT COLONEL NICOLAE ARION. CONSIDERATIONS ABOUT THE FIRST WORLD WAR	354
Prof. dr. Cornel ȚUCĂ - BRINGING THE COUNTRY ON 1920 TO TRANSYLVANIA AND BUKOVINA LEGION OF HUNTERS FROM SIBERIA.....	359
Cornel POPESCU - ROMANIA’S DEFENSE PLANS DEVELOPED BY THE ROMANIAN GENERAL STAFF IN COOPERATION WITH THE POLISH GENERAL STAFF	365
Lector dr. Aurelian CHISTOL - ROMANIAN – YUGOSLAV RELATIONS DURING THE GOGA-CUZA GOVERNMENT (28 TH DECEMBER-10 TH FEBRUARY 1938).....	376
Dr. Ottmar TRĂȘCĂ - THE ARRIVAL OF THE GERMAN MILITARY MISSION IN ROMANIA: OCTOBER, 1940.....	381
Carmen DINU - ION ANTONESCU’S MEETING IN THE PERIOD OF THE NATIONAL GOVERNMENT – GUARD.....	391
Dr. Florin STAN - ISSUES THAT MARKED THE JEWS IN ROMANIA BETWEEN 1940-1944	398
Olimpiu-Manuel GLODARENCO, Ionel-Dan CIOCOIU - DEBUT OF THE SECOND WORLD WAR IN PACIFIC	408

Manuel STĂNESCU - STRATEGIC CONCEPT OF OPERATION TO CAPTURE ODESSA.....	414
General (r) prof. Constantin ISPAS - HEROES OF GORJ.....	418
Ionuț-Valentin OPRESCU - TANK MAN SHARES ROMANIANS IN THE SECOND WORLD WAR	421
Contraamiral (rtg) Raymond STĂNESCU - ALLIED SHIPS PARTICIPATING IN THE SECOND WORLD WAR BLACK SEA.....	424
Oana-Mihaela BURGHELEA - RESISTANCE AND FIGHT COMMUNISM IN EUROPE DURING THE SECOND WORLD WAR.....	427
Colonel (r) dr. Dumitru DOBRE, Prof. Florica DOBRE - ROMANIAN TANK MEN IN THE BATTLE OF MOLDAVIA – AUGUST 1944.....	432
Col. (r) conf. univ. dr. Alexandru OȘCA - POSSIBLE REASONS FOR THE REMOVAL OF GOVERNMENT MILITARY RĂDESCU.....	437
Drd. Teodora GIURGIU - FULFILLMENT BY THE STATE OFFICE FOR THE IMPLEMENTATION OF THE PEACE TREATY OBLIGATIONS AS THE INCUMBENT ROMANIAN ARMISTICE CONVENTION AND THE TREATY OF PEACE ON 1 ST JULY 1948.....	442
Prof. univ. dr. Jipa ROTARU - ABOUT DISMANTLING THE ROMANIAN ARMY BY THE PEACE TREATY OF PARIS IN THE NATIONAL MILITARY ARCHIVES.....	450
Locotenent-colonel dr. Petrișor FLOREA - ROMANIAN ARMY IN THE EARLY COMMUNIZATION OF THE ROMANIAN SOCIETY	456
Prof. univ. dr. Gheorghe BUZATU - ROMANIA IN THE INTERNATIONAL CONTEXT.....	462
Joanna DANIELEWSKA-SOCHA - OPERATIONAL ACTIVITIES OF MULTINATIONAL DIVISION CENTRAL-SOUTH IN IRAQ 2003-2009	471
Dr. Petre OTU - 65 YEARS AT THE END OF THE WAR. A HISTORICAL PERSPECTIVE.....	476
Doina TODERIȚĂ, Victorina GUSTĂREAȚĂ - CONSTANTIN CĂPITĂNESCU ASTRONOMER, A FIRST OF THE STARS	481
Doina TALAȘMAN - GENERAL C. CRISTESCU STEPS FOR HIS RECOGNITION	486
Maior Valentin TĂNASE - THE PORTRAIT OF AN OFFICER, THE PORTRAIT OF A HERO – COLONEL VASILE DAVIDESCU.....	493
Locotenent-colonel ing. Marius OLTEANU – COLONEL RAOUL M. HALUNGA – HERO OF THE ANTI-BOLSHEVIK FRONT (1941)	496
Simona-Elena MARTIN, Drd. Victor – Răzvan MARTIN - DIVISION GENERAL LUDOVIC MIRCESCU – CHRONOLOGICAL MARKERS.....	503
Mr. (r) drd. Gheorghe DIACONESCU - SADOVEANU LIEUTENANT – WAR CORRESPONDENT ...	507
Prof. Cornelia GHINEA, Ionel BURLACU - OSMAN PAȘA OF ROMANIANS – COLONEL ION TARNOSCHI.....	513
Drd. Alexandrina CUȚUI - GENERAL JACOB ZADIC AND RELEASE UNDER HABSBERG RULE BUKOVINA	516

CUVÂNT ÎNAINTE

În raport cu misiunea și importanța activității specifice, specialiștii Serviciului Istoric al Armatei și Centrului de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice se dovedesc consecvenți nu numai în privința manierei responsabile de administrare a patrimoniului arhivistic militar, ci și prin organizarea de activități metodice și manifestări științifice care pun în valoare zestrea testimonială a Armatei României. În acest context se înscrie și sesiunea de comunicări științifice cu participare internațională cu tema „*Arhivistica militară românească în slujba istoriografiei naționale*”, care a reunit istorici, cercetători, arhiviști, muzeografi, cadre didactice universitare și studenți din București, Constanța, Curtea de Argeș, Oradea, Pitești, Suceava, precum și trei reprezentanți ai Universității „Nicolae Copernic” din Toruń - Polonia.

Circumscrișă momentului aniversar prilejuit de împlinirea a 90 de ani de la înființarea Centrului de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice și de sărbătorirea Zilei Arhivelor Militare, manifestarea a reușit să capaciteze interesul unor profesioniști în domeniul arhivisticii și istoriografiei naționale. Studiile și comunicările de certă valoare, prezentate și la actuala ediție, dovedesc rigoare, experiență și apetență pentru un demers coerent și de durată, atât în domeniile istoriei militare, cât și în cele conexe.

Perseverența cu care arhiviștii militari invită, periodic, specialiștii la dezbateri, de interes național și internațional, pe probleme de actualitate și de interes general, s-a materializat în ultimii ani în realizarea unui set de lucrări valoroase și utile mediului universitar și academic românesc, care au culminat cu tandemul bibliofil „*ENCICLOPEDIA ARMATEI ROMÂNIEI*” și „*ALBUMUL ARMATEI ROMÂNIEI*”, lucrări coordonate de șeful Statului Major General, domnul amiral dr. Gheorghe MARIN și lansate în toamna anului 2009.

În inspiratul și perseverentul demers editorial cu care ne-au obișnuit în ultimii ani arhiviștii militari se înscrie și volumul „*Armata Română și patrimoniul național*”, care se remarcă atât prin dimensiuni, cât și prin diversitatea tematică și consistența mesajului.

Îmi face plăcere să vă salut pe dumneavoastră, distinși colegi, parteneri și prieteni ai arhiviștilor militari, să vă felicit pentru contribuțiile de certă valoare care întregesc cercetarea științifică în domeniul istoriei militare și să urez tuturor ofițerilor, maiștrilor militari, subofițerilor, soldaților și gradaților voluntari și personalului civil care administrează și valorifică cu deplină responsabilitate și incontestabilă pasiune patrimoniul arhivistic al Armatei Române, putere de muncă, creativitate și pe mai departe multă sănătate, împliniri profesionale deosebite în structurile în care vă desfășurați activitatea cotidiană, precum și un sincer și afectuos.

LA MULȚI ANI !

General-maior conf. univ. dr. Mihai CHIRIȚĂ
Șeful Direcției Instrucție și Doctrină din Statul Major General

PARTEA I

ARHIVISTICĂ

ȘI MUZEOGRAFIE MILITARĂ

1933. REGULAMENTUL ARHIVELOR ARMATEI, CARTE DE ÎNVĂȚĂTURĂ PENTRU ARHIVISTICA MILITARĂ

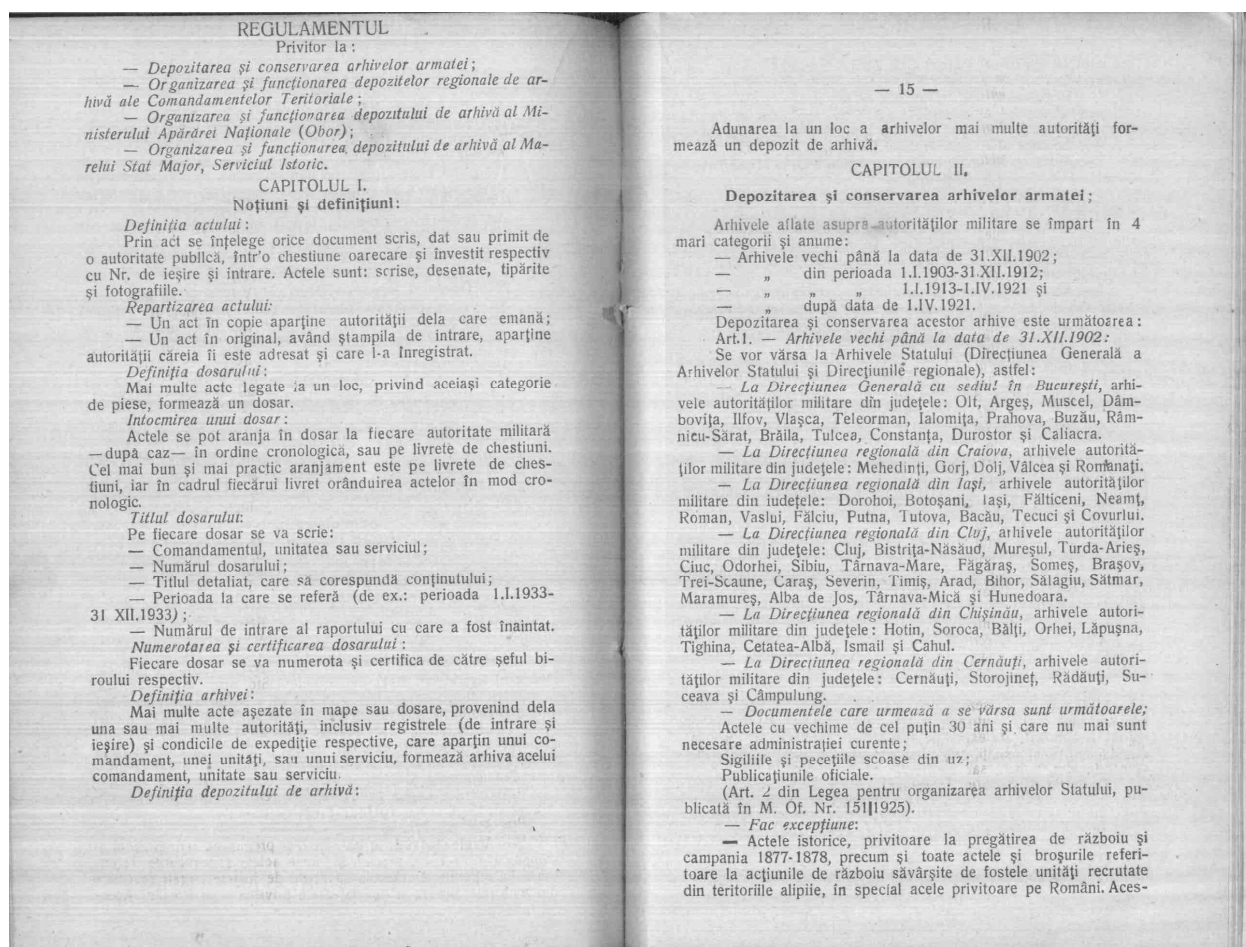
Prof. Nicolae-Doru BERBEC*

Pentru definirea momentului de referință pe care anul 1933 l-a reprezentat în evoluția legislației și practicii arhivisticii militare, metafora din titlu exprimă o realitate complexă.

Promulgarea *Regulamentului Arhivelor Armatei* prin Decretul Regal nr. 1830 din 20 iunie 1933¹ a asigurat atât conservarea experienței anterioare în domeniu, cât și punerea în acord cu cerințele *Legii pentru organizarea Arhivelor Statului*² și cu necesitățile proprii, specifice ale instituției militare.

În contextul măsurilor de completare și actualizare a legislației militare românești, regulamentul, elaborat de Serviciul Istoric din Marele Stat Major, a constituit un act normativ fundamental pentru organizarea, conducerea și controlul muncii arhivistice în armată.

Ministerul Armatei devenea astfel singura instituție a administrației de stat care dispunea de o „lege” a arhivelor proprii, fapt consumat în istoriografia arhivisticii naționale³.

Regulamentul a fost structurat pe cinci capitole.

În primul capitol, într-un limbaj simplu, accesibil, clar și precis totodată erau definiți termenii întrebuințați în text, care, în fapt reprezentau obiectul muncii arhivistice: prin *act* se înțelegea „orice document scris, dat sau primit de o autoritate publică, într-o chestiune oarecare și investit respectiv cu număr de ieșire și intrare. Actele sunt: scrise, desenate, tipărite și fotografiate”; *dosarul* cuprindea „mai multe acte legate la un loc, privind aceeași categorie de piese”; „mai multe acte așezate în mape sau dosare, provenind

* Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice, șef secție.

¹ „Monitorul Oastei”, nr. 11 din 10 iulie 1933, partea regulamentară, p. 13-32.

² „Monitorul Oficial”, nr. 151 din 12 iulie 1925, p. 8289-8292.

³ Sarcedoțeanu, A., *Arhivistica*, Editura Didactică și Pedagogică, București 1971, p. 87.

de la una sau mai multe autorități” formau *arhiva* respectivului eșalon, iar prin „adunarea la un loc a arhivelor mai multor autorități” se constituia *depozitul de arhivă*.

În acest capitol erau enunțate procedurile operaționale pentru „repartizarea actului” și „întocmirea unui dosar”, ale căror elemente vor fi preluate și dezvoltate în instrucțiunile arhivistice militare moderne.

Cel de-al doilea capitol – „Depozitarea și conservarea arhivelor Armatei” – cuprinde sistematizarea materialului documentar, în patru categorii: „arhivele vechi până la data de 31.12.1902”, „arhivele din perioada 01.01.1903-31.12.1912”, „arhivele de război din perioada 01.01.1913-01.04.1921” și „arhivele de pace după data de 01.04.1921”. Având ca temei legal excepția cuprinsă în textul articolului 6 al Legii pentru organizarea Arhivelor Statului, potrivit căreia la direcțiile acesteia se vor vârsa „documentele care au o vechime mai mare de 30 de ani și care nu mai sunt necesare administrațiunii curente”, *Serviciul Istoric* din Marele Stat Major a asigurat conservarea arhivei valoroase în depozite proprii.

În acest scop, de la predarea către depozitele Arhivelor Statului au fost exceptate documentele-mărturii ale participării armatei la Războiul pentru Neatârnamare și Războiul de Reîntregire, pornind de la concepte, simple însemnări, plicuri de campanie, scrisori de serviciu, urmând ordinele, rapoartele, situațiile operative, de tehnici, efective și, în final, acele documente excepțional de valoroase pentru „biografia” unei unități – registrul jurnal de operații și registrul istoric – pe care le-am definit „cronici militare moderne”⁴. Acestea urmau a se păstra la *Serviciul Istoric* și, parțial la unități „inventariate și păstrate separat de restul arhivelor, de către șeful biroului mobilizării” întrucât *Depozitul de Arhivă al Marelui Stat Major* nu dispunea de spațiul corespunzător⁵.

Totodată, vor rămâne în păstrarea armatei – la direcțiile de resort din minister – planurile și devizele construcțiilor și lucrărilor de fortificații permanente, documentele de proprietate asupra imobilelor, arhiva și materialul documentar aflat în *Muzeul Militar Național*.

Documentele create între anii 1902 și 1913 de direcțiile din minister și Marele Stat Major urmau a fi păstrate în cadrul *Depozitului de Arhivă al Marelui Stat Major*, iar cele create de comandamente, mari unități, unități și formațiuni militare – în cadrul depozitelor regionale de arhivă ale celor 7 comandamente teritoriale, până la împlinirea termenului de 30 de ani, după care ar fi trebuit să fie vârsate Arhivelor Statului.

Prin art. 4 al acestui capitol, în scopul unei interpretări uniforme a valorii documentelor, se realiza primul *indicator al termenelor de păstrare*, după cum urmează:

- „permanent”, la dispoziția *Serviciului Istoric*, documentele de sinteză cu valoare istorică sau documentară, „care ar putea servi în prezent sau în viitor la studii istorice sau statistice”;
- „permanent”, la *Direcția Domenii Militare*, actele de proprietate ale imobilelor, planurile și devizele construcțiilor;
- „permanent”, la *Direcția Fortificațiilor*, planurile și întregul material documentar cu referire la acestea;
- „30 de ani”, documentele administrativ-contabile (contractele, convențiile, caietele de sarcini și registrele de evidență contabilă);
- până la scoaterea din evidență, foile matricole și registrele de control ale rezerviștilor; după această dată urmau a se vârsa Arhivelor Statului;
- 3 ani, materialul vădit nefolositor (chitanțiere, recipise, concepte și imprimare scoase din uz), destinat a fi întrebuințat la expirarea termenului de către *Pirotehnia Armatei* la „împachetarea cartușelor și alte fabricate” și de către depozitele *Marinei Militare* ca ambalaj și pentru „burarea tuburilor de salut”.

Din categoria documentelor cu nivel de clasificare „secret”, autoritățile emitente aveau obligația de a păstra „permanent” 2-3 exemplare; pentru documentele operative, „strict secret”, emise de Marele Stat Major urma a se elabora dispoziții speciale.

Actele justificative pentru predarea-primirea la depozit sau distrugerea prin ardere a documentelor cu termen de păstrare expirate constituiau la creatorul arhivei un dosar special, cu termen de păstrare „permanent”.

Capitolele III și IV ale acestui regulament statuează crearea a șapte depozite regionale de arhivă, corespunzător celor șapte comandamente teritoriale, precizând încadrarea, atribuțiile, locația, condițiile de conservare a arhivei și asigurarea logistică a acestora, precum și a *Depozitului de Arhivă al Ministerului Apărării Naționale*.

Depozitele regionale aveau o încadrare minimă – un subofițer de administrație, șef, și patru ajutoare militari în termen, din care doi „pentru corvoadă”; șeful *Depozitului de Arhivă al Ministerului Apărării*

⁴ Berbec, Nicolae-Doru, *Cronici militare moderne. Registrul istoric și registrul jurnal de operații în legislația militară*, în vol. *Restituiri. Studii și Comunicări* (Sesiunea de comunicări Științifice 26 iulie 2002 Pitești), Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 2003, p. 191-200.

⁵ În anul următor apariției regulamentului, pentru cele două categorii de documente *Serviciul Istoric* a elaborat un act normativ aparte, un *Regulament provizoriu*, aprobat prin Decretul Regal nr. 944 din 2 aprilie 1934.

Naționale era ofițerul șef al Depozitului Central de Imprinte (în locația căruia se afla depozitul de arhivă), având în subordine, ca personal de specialitate, un arhivar general și un plutonier de administrație.

Copie
R. 9004 din 6 IV 1936
 Regimantul 3 Grăniceri
 Cuvaș
 La Nr. 16885/936;
 Cu onoare se confirmă primirea în Depozitul de Arhivă a arhivei Comandamentului a unui număr de *dosare* trimise prin telegoale din Sălt. Balau Fran.
 Leatul de *dosare* nu se pot primi din urmatoarele motive:
 1- O parte sunt dosare din perioada 1916-1920 care conțin telex arhivă la război și care se păstrează în unitate la Depozitul de Istorie.
 2- O parte sunt dosare prin care în anul 1924 Comandamentul a avut raport către Direcția Numarului din 17.1902 până la 17.1910 și de la 17.921 până la 17.932 încheiate în anul 1933 înaintea primirii în unitate a arhivei care are în 30 de ani pe lângă ea și Corpul Regulamentului art. 4.
 3- O parte sunt dosare care conțin Coresp. de la Legătura cu gastiunile în Sălt. mături, chestiuni de echipament, chestiuni de pe panta etc. care se păstrează în Depozitul de Istorie în conformanță cu Regulamentul art. 4.
 4- Partea care sunt dosare fără și ei o importanță și care fac obiectul unei hărtării de 30 alii în acest raport.
 În război se pot primi și se păstrează în Depozitul de Arhivă în conformanță cu Regulamentul art. 4.
 După inventarul Regulamentului care este arhivat în Depozitul de Arhivă.

CORPUL GRĂNICERILOR UNICAT REGIMENTUL 3 GRĂNICERI
 I N V E N T A R
 Cu specificarea dosarelor vârstate la data de 2 Aprilie 1936, depozitului Arhivă al Corpului 4 Teritorial Iași.

Br.	Nr. dosar	Anul	Luna	Ziua	Unitatea sau serviciul în Corp dela care emană.	No. Fișelor.	Obs
1.	12/7.	1919/20	II.	2.	Coresp. cu Comp. 7-a Fază,	468.	
2.	6/1.	"	III.	4.	Idem, cu Comp. 1-a Fază,	210.	
3.	13/8.	"	VI.	1.	" " " 8-a Fază,	214.	
4.	11/6.	"	III.	27.	" " " 7-a " "	452.	
5.	10/4.	1920.	V.	7.	" " " 4-a " "	538.	
6.	1.	"	IV.	16.	" " " autorit. superioare,	1386.	
7.	13/7.	"	IV.	1.	" " " Comp. 7-a Fază,	661.	
8.	11/5.	"	V.	7.	" " " 5-a " "	340.	
9.	12/6.	"	V.	7.	" " " 6-a " "	573.	
10.	1.	1921.	I.	16.	" " " autorit. superioare,	1338.	
11.	3.	"	VI.	5.	" " " dir. civile,	418.	
12.	2.	"	V.	5.	" " " Casa de Cred. și reș,	79.	
13.	8/2.	"	IV.	3.	" " " Comp. 2-a Fază,	732.	
14.	9/3.	"	IV.	3.	" " " 3-a " "	709.	
15.	11/5.	"	IV.	19.	" " " 5-a " "	566.	
16.	12/6.	"	III.	30.	" " " 6-a " "	946.	
17.	20/1.	"	I.	1.	Triplie acte ordonate,	227.	
18.	15/9.	"	IV.	2.	Coresp. cu Comp. 9-a Fază,	667.	
19.	7/1.	"	IV.	1.	Idem, Comp. 1-a Fază,	616.	
20.	14/8.	"	IV.	5.	" " " 2-a " "	631.	
21.	3.	921/22.	V.	5.	Ordine cu caract. permanent,	103.	
22.	24.	"	IV.	30.	" " " se și și circuli,	90.	
23.	1.	"	VI.	10.	Coresp. cu aut. civ. și milit.	32.	
24.	2.	"	V.	13.	Acte bănești,	295.	
25.	1.	"	IV.	28.	Chestiuni de îmbrăcăminte,	293.	
26.	19.	922/23.	IV.	7.	Ordine circulare,	151.	
27.	1.	"	IV.	2.	Coresp. și situații animale,	266.	
28.	12/6.	"	III.	31.	" " " cu Comp. 6-a Fază,	662.	
29.	10/4.	"	IV.	7.	Idem, cu Comp. 7-a Fază,	527.	
30.	10/5.	"	IV.	5.	" " " 7-a " "	755.	
31.	5.	"	IV.	15.	Coresp. cu autorit. civile,	612.	
32.	20.	"	V.	12.	Idem, cu triplie acte ordon.	334.	
33.	5.	"	IV.	20.	Ordine circulare,	21.	
34.	9/3.	"	II.	18.	Coresp. cu Comp. 7-a Fază,	782.	
35.	2.	"	IV.	7.	" " " autorit. militare,	1377.	
36.	2.	923/.	I.	10.	Stat nominal plata dr. bani,	402.	
37.	3.	"	II.	18.	Coresp. cu cărți și aut. civ.	395.	
38.	2.	924.	I.	2.	Chestiuni bănești,	583.	
39.	2.	925.	III.	8.	Acte bănești pe Tancușie,	360.	
40.	2.	"	XII.	14.	Chestiuni de echipament,	620.	
41.	1.	923/24.	V.	23.	" " " confidențiale,	280.	
42.	4.	1925.	III.	3.	" " " de cazarmare,	30.	
43.	3.	"	III.	27.	Ordine de armătură,	207.	
44.	2.	"	III.	17.	Chestiuni de echipament,	405.	
45.	9.	"	II.	6.	Ordine cu caract. permanent,	148.	
46.	13.	"	I.	3.	Chestiuni bănești,	542.	
47.	21.	925/26.	II.	1.	Coresp. relativ la muzică,	34.	
48.	19.	1925.	III.	2.	Ordine instructive circulare,	119.	
49.	14.	"	I.	11.	Chestiuni bănești,	506.	
50.	14.	"	II.	10.	Acte bănești,	954.	
51.	2.	"	II.	10.	Chestiuni bănești,	423.	
52.	2.	"	II.	25.	Idem, Idem,	2611.	
53.	4.	"	III.	2.	Ordine cu caract. per. și tiro.,	99.	
54.	8.	"	II.	5.	" " " Fețe bune și reale,	62.	
55.	3.	1926.	B.	16.	Chestiuni de mobilizare,	423.	
56.	1.	"	XII.	29.	Idem, de cazarmare,	36.	
57.	1.	"	III.	17.	Acte bănești,	3291.	
58.	9.	"	V.	4.	Program de instrucție,	1327.	
59.	2.	"	III.	16.	Chestiuni bănești,	3964.	
60.	3.	"	II.	2.	Idem, de armătură,	457.	
61.	2.	"	II.	2.	Chestiuni bănești,	3011.	
62.	2.	"	III.	2.	Idem, Idem,	424.	

Documente pentru predarea arhivei Regimentului 3 Grăniceri la depozit

Sunt stabilite responsabilitățile fiecăruia și procedurile operaționale pentru predarea arhivelor la depozit, ordonarea arhivei, întocmirea inventarelor (generale și parțiale) și a catalogului inventarelor, pentru așezarea arhivei pe rafturi (în ordinea eșaloanelor și dispunând de etichete, ca elemente de identificare) și pentru predarea la studiu a materialului documentar.

Pentru a se asigura depozitarea și conservarea corespunzătoare a arhivei, depozitele trebuiau să îndeplinească următoarele condiții: să fie încăpătoare, să aibă planșeu rezistent la greutate și cimentat, ziduri uscate, instalație electrică îngropată în zid și să nu permită pătrunderea luminii sau a rozătoarelor.

O necesitate stringentă a momentului reprezentând-o redactarea amplei lucrări asupra participării României la Primul Război Mondial⁶, organul specializat al Marelui Stat Major - Serviciul Istoric-a preconizat înființarea unui depozit propriu de arhivă, a cărui organizare și funcționare era reglementată în capitoul V.

Personalul depozitului urma a identifica și primi de la autoritățile militare, pentru depozitare, conservare și întocmire de instrumente de evidență și investigare corespunzătoare, întregul material documentar referitor la Războiul pentru Neatârnare, Campania din 1913, perioada neutralității și participarea la Războiul de Reîntregire. Provizoriu, cu excepția registrelor istorice și registrelor jurnale de operații, arhiva operativă creată în perioada 1913-1921 urma a fi păstrată asupra autorităților creatoare, depozitul nedispunând de un local propriu sau de pavilioanele necesare.

Ca măsură de protecție a informațiilor clasificate, documentele de mobilizare și operative elaborate de Marele Stat Major după 1 aprilie 1921, scoase din uz, dar valoroase, în perspectivă, pentru cercetarea

⁶ Primul volum al lucrării România în războiul mondial 1916-1919, având ca autor Serviciul Istoric din Marele Stat Major, a văzut lumina tiparului în anul 1934. Până în anul 1946 s-au publicat, cu întreruperi, la Imprimeriile Statului și Imprimeria Națională, patru volume (însoțite de alte patru volume de documente), pentru perioada 15 august-31 decembrie 1916. Lucrarea nu a putut fi finalizată.

istorică, se păstrau asupra emitentului, vărsarea la depozit fiind posibilă „numai atunci când cunoașterea lor nu ar mai prezenta vreun pericol pentru păstrarea secretului”.

Organele cu atribuții de control pe linia arhivelor erau prezentate în *capitolul VI*, iar art. 60 preciza faptul că autoritatea abilitată a elabora ordine generale și instrucțiuni pe linie de arhive era Secretariatul General al Ministerului Apărării Naționale, prin Serviciul Istoric din cadrul Marelui Stat Major.

Regulamentul Arhivelor Armatei editat în anul 1933 a reprezentat o sinteză a experienței, realităților și cerințelor arhivisticii militare la acea dată, iar elementele sale valoroase au fost preluate și dezvoltate și după instaurarea regimului comunist, în instrucțiuni arhivistice moderne, asigurându-se astfel continuitatea atât de necesară în păstrarea documentelor valoroase dincolo de timpuri și de oamenii care scriau istoria.

ABSTRACT

The author presents a fundamental normative act for the military wars archive and for further evolution.

PRIMUL REGULAMENT AL ARHIVELOR ARMATEI¹

(20 IUNIE 1933)

Dănuț DOBRINOIU*
Ionel BURLACU*

După Unirea din 1859, prin dezvoltarea organismului militar a sporit permanent și cantitatea de documente create de structurile sale. Până la Primul Război Mondial, conform legislației în vigoare, adoptată în 1869, documentele create de armată, mai vechi de 10 ani se predau Arhivelor Statului.

După Primul Război Mondial, ca urmare a diversificării problematicii documentației militare, a necesității de analiză aprofundată, a participării armatei române la marea conflagrație, a extragerii de învățăminte din experiența războiului și în vederea scrierii istoricului campaniei, arhiva militară nu s-a mai predat către Arhivele Statului.

La data de 1 aprilie 1920 a fost înființată în cadrul Marelui Stat Major, Secția 6 Istoric, având sarcina de a edita o lucrare completă asupra participării României la Războiul de Reîntregire Națională. Această structură nouă va purta, sugestiv, până în anul 1949, denumirile: Secția 8 Istoric (1922-1928) și Serviciul Istoric (1928-1949).

La data de 9 iulie 1920, Marele Stat Major ordonă tuturor comandamentelor, marilor unități și unităților care au participat la Primul Război Mondial să trimită Secției 6 Istoric, până la 15 septembrie 1920, „toate actele originale, operative sau în legătură cu operațiile, de la 14 august 1916 până la încheierea păcii”.

La data de 26 iulie 1920, pe lângă Secția 6 Istoric din Marele Stat Major se constituie un depozit de arhivă istorică – embrionul viitorului depozit de arhivă al armatei – în cadrul căruia au fost centralizate dosarele operative create de comandamentele, marile unități și unitățile participante la războiul din 1916-1919.

La data de 15 august 1921, Ordinul Circular nr. 248 precizează categoriile de documente create în intervalul 1916-1921, care prezintă importanța pentru scrierea „istoricului campaniei”, precum și modul în care acestea să fie ordonate, arhivate și trimise Marelui Stat Major – Secția 6 Istoric.

La data de 16 ianuarie 1923, prin Decizia Ministerială nr. 15 sunt stabilite o serie de regulamente referitoare la „conservarea și manipularea arhivei generale a Ministerului de Război”, responsabilitatea acestor activități revenea Secretariatului General al Ministerului de Război.

La 1 aprilie 1923 se înființează, la fortul Mogoșoaia, Depozitul de Arhivă al Ministerului de Război, sub denumirea „Arhiva Generală a Ministerului de Război”, conform Deciziei Ministeriale nr. 15 din 16.01.1923 „direcțiile și serviciile din minister aveau obligația să predea depozitului între 1 și 15 mai ale anului în curs, dosarele mai vechi de trei ani, care cuprind chestiunile terminate.”

La data de 10 iulie 1933, a fost publicat primul „Regulament al Arhivelor Armatei” (promulgat prin Decretul Regal nr. 1830 din 20.06.1933) și publicat în Monitorul Oastei nr. 11 din 10 iulie 1933.

Considerând acest regulament deosebit de important pentru ceea ce a însemnat gestionarea și păstrarea arhivelor militare ca parte integrantă a Fondului Arhivistic Național, publicăm, mai jos, în extenso, capitolele I și II din textul acestuia:

„CAPITOLUL I Noțiuni și definițiuni:

Definiția actului:

Prin act se înțelege orice document scris, dat sau primit de o autoritate publică, într-o chestiune oarecare și investit respectiv cu Nr. de ieșire și intrare. Actele sunt: scrise, desenate, tipărite și fotografiate.

Repartizarea actului:

- Un act în copie aparține autorității de la care emană;
- Un act în original, având ștampila de intrare, aparține autorității căreia îi este adresat și care l-a înregistrat.

Definiția dosarului:

¹ Regulamentul Arhivelor Armatei aprobat prin Decretul Regal nr. 1830 din 20 iunie 1933, Publicat în Monitorul Oastei nr. 11 din 10 iulie 1933. Retipărit în 1943, Tipografia Marele Stat Major, București, 1943.

* Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice.

Mai multe acte legate la un loc, privind aceeași categorie de piese, formează un dosar.

Întocmirea unui dosar:

Actele se pot aranja în dosar la fiecare autoritate militară – după caz – în ordine cronologică, sau pe livrete de chestiuni. Cel mai bun și mai practic aranjament este pe livrete de chestiuni, iar în cadrul fiecărui livret orânduirea actelor în mod cronologic.

Titularul dosarului

Pe fiecare dosar se va scrie:

- Comandamentul, unitatea sau serviciul;
- Numărul dosarului;
- Titlul detaliat, care să corespundă conținutului;
- Perioada la care se referă (de ex.: perioada 1.I.1933-31.XII.1933);
- Numărul de intrare al raportului cu care a fost înaintat.

Numirea și certificarea dosarului:

Fiecare dosar se va numerota și certifica de către șeful biroului respectiv.

Definiția arhivei:

Mai multe acte așezate în mape sau dosare, provenind de la una sau mai multe autorități, inclusiv registrele (de intrare și ieșire) și condicile de expediție respective care aparțin unui comandament, unei unități, sau unui serviciu, formează arhiva aceluși comandament, unitate sau serviciu.

Definiția depozitului de arhivă:

Ahunarea la un loc a arhivelor mai multor autorități formează un depozit de arhivă.

CAPITOLUL II

Depozitarea și conservarea arhivelor Armatei;

Arhivele aflate asupra autorităților militare se împart în 4 mari categorii și anume:

- Arhivele vechi până la data de 31.XII.1902;
- Arhivele din perioada 1.I.1903-31.XII.1912;
- Arhivele din perioada 1.I.1913-1.IV.1921 și
- Arhivele după data de 1.IV.1921.

Depozitarea și conservarea acestor arhive sunt următoarele:

Art. 1 – Arhivele vechi până la data de 31.XII.1902

Se vor vărsa la Arhivele Statului (Direcțiunea Generală a Arhivelor Statului și Direcțiunile regionale), astfel:

- *La Direcțiunea Generală cu sediul în București*, arhivele autorităților militare din județele: Olt, Argeș, Muscel, Dâmbovița, Ilfov, Vlașca, Teleorman, Ialomița, Prahova, Buzău, Râmnicu-Sărat, Brăila, Tulcea, Constanța, Durostor și Caliacra.

- *La Direcțiunea Regională din Craiova*, arhivele autorităților din județele: Mehedinți, Gorj, Dolj, Vâlcea și Romanați.

- *La Direcțiunea Regională din Iași*, arhivele autorităților militare din județele: Dorohoi, Botoșani, Iași, Fălțiceni, Neamț, Roman, Vaslui, Putna, Tutova, Bacău, Tecuci și Covurlui.

- *La Direcțiunea Regională din Cluj*, arhivele autorităților militare din județele: Cluj, Bistrița-Năsăud, Mureșul, Turda-Arieș, Ciuc, Odorhei, Sibiu, Târnava Mare, Făgăraș, Someș, Brașov, Trei Scaune, Caraș-Severin, Timiș, Arad, Bihor, Sălaj, Sătmăr, Maramureș, Alba de Jos, Târnava-Mică și Hunedoara.

- *La Direcțiunea Regională din Chișinău*, arhivele autorităților militare din județele: Hotin, Soroca, Bălți, Orhei, Lăpușna, Tighina, Cetatea Albă, Ismail și Cahul.

- *La Direcțiunea Regională din Cernăuți*, arhivele autorităților militare din județele: Cernăuți, Storojineț, Rădăuți, Suceava și Câmpulung.

Documentele ce urmează a se vărsa sunt următoarele:

Actele cu vechime de cel puțin 30 ani și care nu mai sunt necesare administrației curente;

Sigiliile și peceteile scoase din uz;

Publicațiunile oficiale.

(Art. 2 din Legea pentru organizarea Arhivelor Statului, publicată în M.Of. nr. 151/1925).

Fac excepțiune

- Actele istorice, privitoare la pregătirea de războiu și Campania 1877-1878, precum și toate actele și broșurile referitoare la acțiunile de război săvârșite de fostele unități recrutate din teritoriile alipite, în special acele privitoare pe Români. Acestea sunt la dispoziția Marelui Stat Major Serviciul Istoric, unde se vor vărsa.

Registrul jurnal de operații și registrul istoric, care se vor păstra la autoritățile militare căror aparțin, iar la desființarea acestora, se vor vărsa Marelui Stat Major Serviciul Istoric;

- Arhivele aflate la Serviciul Istoric;

Actele și tot materialul documentar aflat la Muzeul Militar Național:

- Actele de proprietate ale imobilelor militare care se păstrează la Direcțiunea Domenii Militare;

- Planurile și devizele construcțiilor militare, precum și stările de fixație ale cazărnilor, care se păstrează la Direcțiunea Domenii Militare M.A.N și serviciile de Domenii Militare ale Corpurilor de Armată;

- Actele referitoare la fortificațiile permanente, precum și materialul documentar de fortificație, care să păstrează la Inspectoratul General al Geniului, Direcțiunea Fortificațiilor.

Modalitatea predării arhivelor:

- Autoritățile militare vor trimite Direcției Regionale a Arhivelor Statului, pe raza căreia se află, un inventar întocmit conform art. 17 litera „b” din prezentul regulament cuprinzând dosarele mai vechi de 30 ani, care urmează a se vărsa;

- Direcțiunea respectivă va decide care anume dosare se vor vărsa și care se refuză. Acest rezultat se va raporta și Marelui Stat Major Serviciul Istoric, care va hotărî vărsarea dosarelor.

Ambalarea, transportul și vărsarea arhivei se vor face conform articolelor 14, 15 și 16 din prezentul regulament.

Art. 2 – Arhivele în perioada I.I.1903-31.XII.1912:

- Toate arhivele aflate la autoritățile militare se vor vărsa la Depozitele Regionale de Arhivă ale Comandamentelor Teritoriale; iar arhivele Inspectoratelor, Direcțiunilor și Serviciilor M.A.N. exclusiv arhiva aflată la Depozitul de Arhivă al M.St.M. Serviciul Istoric și actele de proprietate ale imobilelor militare aflate la Dir. Domenii Militare, se vor vărsa la Depozitul de Arhivă al M.A.N. (Obor). Aici vor fi păstrate până la împlinirea vechimii de 30 ani, după care vor fi vărsate Arhivelor Statului, conform art. 1 din prezentul regulament.

- Studiarea acestor arhive se poate face – însă numai în cancelaria depozitelor – cu aprobarea Comandamentului Teritorial pentru Depozitele Regionale ale Comandamentelor Teritoriale, de către M.A.N. Secretariatul General pentru Depozitul de Arhivă al M.A.N. (Obor) și de către M.St.M. Serviciul Istoric pentru Depozitul de Arhivă al M.St.M Serviciul Istoric.

- Când sunt lucrări care comportă un studiu mai îndelungat al unor dosare, se pot aproba eliberarea acestora numai autorităților, pe baza unei cereri aprobate de organele menționate.

Art. 3 – Arhivele din perioada I.I.1913-1.IV.1921

a) Aceste arhive, de orice natură (ordine, rapoarte, tabele sau situații de: efectiv, muniții, pierderi – morți, răniți, dispăruți – acte autentice, concepte sau simple însemnări, corespondență diversă, crochiuri, registre, condici de expediție, plicuri de campanie, scrisori de serviciu), *sunt arhive de război*.

Toate aceste documente – îndosariate sau foi volante – sub niciun motiv nu se vor distruge, înstrăina sau vărsa de către autoritățile militare unde se află, ci vor fi păstrate în dulapuri de lemn în bune condițiuni – ferite de șoareci și lumină – și la dispoziția M.St.M. Serviciul Istoric, considerându-se că-i aparțin exclusiv; iar cei care vor contraveni, vor fi socotiți că au distrus acte publice și în consecință vor fi urmăriți conform legilor.

Până ce se va repartiza Depozitul de Arhivă al M.St.M. Serv. Istoric un local suficient pentru adunarea tuturor arhivelor de război, acestea vor fi inventariate și păstrate separat de restul arhivelor, de către șeful biroului mobilizării, care le va primi cu proces-verbal și vor fi văzute anual – în ceea ce privește conservarea – cu ocazia inspecțiilor lucrărilor de mobilizare, de către șefii de stat major ai comandamentelor respective.

Aceste arhive se pot cerceta numai pentru întocmirea lucrărilor necesare de către autoritățile militare, cu aprobarea prealabilă a Corpului de Armată, pe raza căruia se află arhiva.

Se pot elibera și copii de pe acte, având în vedere cele arătate la art. 52 din prezentul regulament aliniatul 2.

b) Același regim se va aplica și tuturor actelor și broșurilor referitoare la acțiunile de război săvârșite de fostele unități recrutate din teritoriile alipite, în special acele privitoare pe Români.

Art. 4 *Arhivele de pace după data de 1.IV.1921, vor avea destinația următoare:*

- 1) Toate dosarele vor fi păstrate la autoritățile militare, timp de trei ani, afară de cele menționate la art. 4, punctul 3 din prezentul regulament.

- 2) După trecerea acestui timp, arhivele vor fi împărțite în 5 loturi, astfel:

a) *Destinate a rămâne la autoritățile militare, ca necesare și anume:*

Al. 1 – Caiete de sarcini, contractele și convențiunile ce au servit la cumpărături când s-au făcut aprovizionări și care sunt rambursabile la portofoliu, se păstrează 10 ani (art. 66 din Regimentul Administrației).

Al. 2 – Registrele și scriptele de contabilitate (art. 197 din Regulamentul Administrației), se păstrează 10 ani.

Al. 3 – Registrele de contabilitate ale tuturor autorităților militare (comandamente, unități și servicii), precum și gestiunile în bani, materii, materiale și cazarmare ale unităților care nu sunt justificabile în prima instanță de Înalta Curte de Conturi, se păstrează la descărcarea contabililor prin Direcțiunea Controlului M.A.N., după care se varsă la Depozitele Regionale de Arhivă ale Comandamentelor Teritoriale.

Al. 4 – Actele și corespondența cu caracter permanent sau care ar putea servi în prezent sau în viitor la studii istorice și statistice (art. 7 din Regulamentul Mobilizării Armatei) și anume: situații periodice de efectiv, situații de încadrare, situațiile contingentului anual, situațiile anuale de materiale, precum și dările de seamă anuale privind pregătirea mobilizării, instrucțiunea trupei, starea morală, sanitară etc., se păstrează 10 ani.

Al. 5 – Actele relative la controlul oamenilor aflați la vetrele lor, se vor păstra până la ieșirea din miliții a clasei la care se referă (art. 7 din Regulamentul Mobilizării Armatei).

Al. 6 – Idem actele privitoare la contingentele care au făcut Campaniile 1916-1921.

Al. 7 – Actele de proprietate ale imobilelor militare, care se vor păstra la Direcția Domenii Militare M.A.N..

Al. 8 – Planurile și devizele construcțiilor militare, precum și stările de fixație ale cazarmilor, care se păstrează la Direcția Domenii Militare M.A.N. și serviciile Domenii Militare ale Corpurilor de Armată.

Al. 9 – Actele referitoare la fortificațiile permanente, precum și materialul documentar de fortificație, care se păstrează la Inspectoratul General al Geniului Direcțiunea Fortificațiilor.

b) *Vărsate Depozitelor Regionale de Arhivă ale Comandamentelor Teritoriale:*

- Dosarele care sunt de utilitate istorică și care rămân la dispoziția Serviciului Istoric M.St.M.

- Actele menționate la art. 4, punctul 2, litera „a”, aliniatele 1, 2 și 4, după împlinirea vechimii de 10 ani; cele de la aliniatul 3, după descărcarea contabililor, prin Dir. Controlului M.A.N.; iar cele de la aliniatele 5 și 6 după ieșirea din miliții a clasei respective. După împlinirea vechimii de 30 ani, actele menționate la art. 4, punctul 2, litera „a” vor avea destinația următoare:

Cele arătate la aliniatele 1,2 și 3 se vor arde prin îngrijirea Dir. Controlului M.A.N., cu avizul Arhivelor Statului;

Cele arătate la aliniatul 4 rămân la dispoziția Serviciului Istoric M.St.M.;

Cele arătate la aliniatele 5 și 6 se vor vărsa Arhivelor Statului.

c) *Vărsate Înaltei Curți de Conturi:*

se vor vărsa de autoritățile militare, prin îngrijirea Direcțiunii Controlului M.A.N., toate actele ce urmează a însoți la Înalta Curte de Conturi, gestiunile în bani și materiale, conform Legii Contabilității Publice, Legii Adm-ției și Legii de organizare a Înaltei Curți de Conturi.

d) *Predate Pirotehniei Armatei și Depozitelor de Muniții ale Marinei Regale:*

Hârtia maculatură, provenită din: chitanțiere, recipise, concepte și imprimate, după data de 1.IV.1921 (care au împlinit vechimea de 3 ani și sunt scoase din uz și care după regulamentele respective nu mai pot avea nicio întrebuințare), se vor preda Pirotehniei Armatei, spre a fi utilizată la împachetarea cartușelor și alte fabricate exclusiv, Marina Regală care va vărsa hârtia maculatură Depozitelor de Munițiuni ale Marinei Regale, servind de ambalaj și pentru burarea tuburilor de salut.

Modalitățile predării:

În prima lună a fiecărui exercițiu, toate autoritățile militare – exclusiv M.St.M. Serviciul Istoric – vor face cunoscut respectiv Pirotehniei Armatei și Depozitelor de Munițiuni ale Marinei Regale, hârtia maculatură care urmează a se vărsa. Acestea la rândul lor vor sesiza Direcțiunea Generală a Arhivelor Statului, care prin delegații săi și cu șefii birourilor mobilizării ale unităților respective, vor proceda la clasarea hârtiei maculatură, după care autoritățile militare vor putea preda cantitățile hotărâte.

Procesul-verbal, arătat la art. 5 din prezentul regulament, va fi semnat și de către delegatul Arhivelor Statului.

Ambalarea, transportul și vărsarea se vor face conform art. 14, 15 și 16 din prezentul regulament.

e) *Vărsate Depozitului de Arhivă al M.A.N. (Obor)*

Subsecretariatul de Stat al Aerului, Inspectoratele Generale de Armate și de Arme, Direcțiunile și Direcțiunile și Serviciile M.A.N., - exclusiv Serv. Istoric din M.St.M. vor vărsa:

- În general, toate dosarele care au împlinit termenul de 3 ani și care sunt ieșite din uz, inclusiv M. Of. și M. Oastei partea oficială.

- Asemenea se pot vărsa chiar dosare mai noi de 3 ani, care conțin chestiuni complet lichidate și inutile Inspect. Direcțiunilor și Serviciilor M.A.N.

- În cazul când aceste autorități și în special M.St.M. au dosare care cuprind chestiuni nelichidate sau necesare pentru studii viitoare, vor cere aprobarea M.A.N. Secretariatul General pentru păstrarea lor până la completa lichidare.

Toate aceste dosare vor fi păstrate la Depozitul de Arhivă al M.A.N. (Obor) până la împlinirea termenului de 30 ani când se vor vărsa la Direcțiunea Generală a Arhivelor Statului cu sediul în București, exclusiv dosarele M.A.N. Serviciul Contencios care se vor păstra indefinit.

Fac excepțiune:

- Actele de proprietate ale imobilelor militate, care se vor păstra la Direcțiunea Domenii Militare.

- Planuri și devizele construcțiilor militare, precum și stările de fixație ale cazărnilor, care se păstrează la Direcțiunea Domenii Militare și Serviciile Domenii Militare ale Corpurilor de Armată.

- Actele referitoare la fortificațiile permanente, precum și materialul documentar de fortificație, care se păstrează la Inspectoratul General al Geniului, Direcțiunea Fortificațiilor.

3) *Se vor distruge prin ardere:*

Actele secrete după data de 1.IV.1921 și care sunt scoase din uz, se adună la Corpurile de Armată, Divizii sau Inspect. Generale de Arme (fiecare de la unitățile în subordine directe), unde vor fi distruse prin ardere, încheind formele legale – art. 5 din prezentul regulament – și raportând comandamentului de unde emană, executarea. Numai serviciile ce nu depind de Corpurile de Armată, Divizii sau Insp. Generale de Arme, vor înapoia actele secrete perimate, direct autorităților care le-au emis (M.St.M. și M.A.N.). autoritățile de la care emană aceste acte, vor păstra 2-3 exemplare în permanență, ținându-le la dispoziția Serv. Istoric M.St.M.

- Actele cu caracter operativ, strict secret, emenate de la M.St.M. și care sunt scoase din uz – se vor distruge după dispozițiile speciale hotărâte de către M.St.M.

- Actele și dosarele după data de 1.IV.1921, relative la pregătirea mobilizării (afară de cele prevăzute la art. 7 punctele 1 și 2 din R.M.A.), se vor distruge prin ardere în cursul lunii mai, sub supravegherea comandantului de corp sau șefului de serviciu, încheind formele legale (art. 5 din prezentul regulament).

- Actele arătate la art. 4 punctul 2, litera „a”, aliniatele 1, 2 și 3, după împlinirea vechimii de 30 ani, prin îngrijirea Direcțiunii Controlului M.A.N., cu avizul Arhivelor Statului.

Art. 5 – Fiecare operațiune arătată la articolele 1, 2 și 4 va avea loc în prima lună a fiecărui exercițiu și va fi consemnată într-un proces-verbal semnat de ajutorul comandantului și de registrator și văzut de comandantul de corp, la care se vor anexa și inventarele respective, în dublu exemplar, în caz de vărsare.

De la această regulă fac excepțiune acele operațiuni specificate în prezentul regulament, care sunt în funcție de legile și regulamentele respective în vigoare.

Procesele-verbale privitoare la predarea și primirea arhivelor, precum și la arderea lor, vor constitui un dosar special care se va păstra în permanență la autoritățile militare respective. La procesele-verbale privitoare la ardere, se vor anexa și opisele dosarelor distruse.

Art. 6 – În fiecare an, autoritățile militare sunt datoare a trimite Direcțiunilor Regionale ale Arhivelor Statului, pe raza căruia se află, în prima lună a fiecărui exercițiu, un inventar cuprinzând numărul și titlul dosarelor care s-au format în exercițiul precedent, pentru a fi urmărite la împlinirea vechimii de 30 ani. (Art. 8 din Legea de Organizare a Arhivelor Statului, modificat și publicat în M. Of. nr. 81 din 5.IV.1932.

Fac excepțiune:

Dosarele care conțin acte secrete și care nu se vor comunica”.

ACTIVITATEA POSTBELICĂ A SERVICIULUI ISTORIC AL ARMATEI (1949-1968)

Comandor dr. Marian MOȘNEAGU*

La începutul anului 1949, Serviciul Istoric al Marelui Stat Major (M.St.M.) era subordonat pe linia sarcinilor de serviciu celui de-al doilea subșef al M.St.M., generalul-maior Constantin Verdeș¹.

Prin Ordinul de zi de comandament nr. 88 din 10.03.1949, Serviciul Istoric a luat denumirea de Secția a 11-a Istoric, cu aceeași subordonare². Structura organizatorică a secției a rămas neschimbată ca birouri, însă în cadrul fiecărui birou au apărut funcții noi³.

În luna martie 1949, colonelul Ioan N. Popescu, șeful Secției a 11-a Istoric a fost mutat la Regiunea a 3-a Militară, fiind înlocuit de colonelul Virgil Dumitrescu⁴.

La 23 martie 1949 a fost creat „Biroul registru istoric”, încadrat cu un ofițer și un funcționar civil dactilograf, șef al biroului fiind numit locotenent-colonelul Vladimir P. Tutoveanu. Totodată a fost redus necesarul la Biroul 1 Studii cu un ofițer, iar la Biroul 2 Arhive Istorice cu un funcționar civil dactilograf.

La 1 aprilie, locotenent-colonelul Vladimir Tutoveanu a fost numit operator administrativ al Bibliotecii M.St.M., iar funcționarul civil Vasile Crețu ca bibliotecar gestionar.

În luna mai, plutonierul major Aurel Gh. Morariu a fost detașat la cursul de pregătire din cadrul Școlii de Ofițeri de Administrație, în vederea acordării gradului de sublocotenent.

Principalele activități desfășurate în anul 1949 de către personalul Secției a 11-a Istoric au constat în definitivarea broșurii de popularizare a participării armatei române la războiul antihitlerist, întocmirea unui studiu rezumativ al acestei participări destinat cadrelor armatei: fascicola I 23 august - 16 septembrie 1944; fascicola a II-a 17 septembrie - 25 octombrie 1944; fascicola a III-a Eliberarea Ungariei; fascicola a IV-a Eliberarea Cehoslovaciei, întocmirea fișelor rezumative pe zile de operațiuni (lupte) ale Armatei 1 și 4 Române în războiul antihitlerist și întocmirea jurnalului de operații al M.St.M. pe perioada 1946-1948, lucrare executată împreună cu Secția Operații, și a registrului istoric al M.St.M. pe anul 1940.

Privind activitatea pe linie de arhivă, secția a continuat munca de triere a arhivei aflată în depozite și întocmirea registrelor de evidență a acesteia. Totodată s-a întocmit tabulatorul arhivei armatei.

Ofițerii din secție au mai desfășurat și alte activități legate de popularizarea luptelor duse de trupele române împotriva fascismului. Astfel, locotenent-colonelul Constantin Andriade, șeful Biroului 1 Studii, a publicat mai multe articole pe această temă în paginile revistei „Cultura militară” și ziarului „Glasul armatei”.

În februarie 1949, lucrarea „Participarea României la războiul împotriva fascismului 1944-1945” a fost înaintată șefului M.St.M.

La cererea Secției a 4-a a M.St.M., în luna aprilie 1949, Biroul 1 Studii a întocmit o situație cu diviziile de infanterie române care s-au distins pe frontul antihitlerist și în Primul Război Mondial. Situația a fost trimisă Secției a 4-a pentru a fi folosită ca material documentar.

În luna iulie 1949, situația depozitelor de arhivă se prezenta astfel: Depozitul de arhivă regional al Regiunii 1 Militare la Bârlad, Depozitul de arhivă regional al Regiunii 2 Militare la Otopeni, Depozitul de arhivă regional al Regiunii 2 Militare la Florești-Cluj și un subdepozit la Timișoara, Depozitul central de arhivă al M.Ap.N. la Otopeni.

Depozitul de arhivă al M.St.M., compus din jurnalele de operații și arhivă istorică din războiul antihitlerist, arhive istorice noi (1921-1944) și arhive vechi, (valoarea a 25 de vagoane) era adăpostit în clădirea M.St.M. și la Otopeni.

O activitate importantă desfășurată de Secția a 11-a Istoric pe linie arhivistică a constituit-o organizarea, la 18 iulie 1949, a unei convocări cu toți șefii de depozite de arhive. Scopul acesteia l-a constituit stabilirea nivelului cunoștințelor șefilor Depozitelor de arhivă asupra regulamentului arhivelor armatei, comunicarea ordinelor M.St.M. relativ la depozitarea și conservarea arhivelor, precizarea

* Șeful Serviciului Istoric al Armatei.

¹ Detalii privind evoluția Serviciului Istoric al Armatei în perioada de început în Luminița Giurgiu, Lucian Drăghici, Manuel Stănescu, Cornel Țucă, „În slujba muzei Clio. O istorie a Serviciului Istoric al Marelui Stat Major 1920-1945”, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2006.

² Vezi și Comandor dr. Marian Moșneagu, „Serviciul Istoric al Armatei – promotorul istoriografiei militare naționale”, în „Gândirea militară românească”, serie nouă, Anul XX, nr. 5/septembrie – octombrie 2009, p. 109-117.

³ Vezi și Comandor dr. Marian Moșneagu, „Despre trecutul Armatei României, la timpul prezent și viitor”, în „Document. Buletinul Arhivelor Militare Române”, Anul XIII, nr. 1(47)/2010, p. 2-14.

⁴ Serviciul Istoric al Armatei, Fond Marele Stat Major, „Registrul istoric al Secției Studii Istorice și Arhivele Ministerului Apărării Naționale 1949-1968”, f. 2.

responsabilităților ce revin șefilor de depozite pe linia cercetării arhivei, trierii acestora și furnizarea datelor solicitate de eșaloanele superioare. Consfătuirea și-a atins obiectivele propuse, participanții realizând un util schimb de experiență în privința activității arhivistice în armată.

În luna august, cu Ordinul ministrului adjunct al ministrului Ap.N. nr. M 0604 din 9.08.1949, Depozitul central de arhivă al M.Ap.N., depozitele regionale și subdepozitul Timișoara au fost subordonate Direcției Superioare Politice a Armatei (D.S.P.A.), numai din punct de vedere operativ (aprobări pentru cercetarea arhivei, eliberarea actelor de vechime în armată, copii cerute de diferite instanțe de judecată etc.). Din punct de vedere administrativ (asigurarea materială, localuri, amenajări interioare, paza și încadrarea cu personal), depozitele rămâneau mai departe în subordonarea M.St.M.

În decursul anului 1949, secția a ajutat la pregătirea pentru deschiderea Muzeului Militar Central prin procurarea de date referitoare la armament, procedeele de luptă din epoca lui Ștefan cel Mare, 7 copii de pe ordinele de zi ale comandamentelor sovietice prin care au fost citate trupele române în perioada războiului antihitlerist și 10 copii de pe ordinele ministrului de Război român.

O preocupare principală a secției a constituit-o activitatea de centralizare a fondurilor arhivistice aflate la comandamentele de arme, regiuni militare și formațiuni, precum și trierea arhivei. Selecționarea a fost efectuată de comisii compuse dintr-un ofițer de la comandamentul căruia aparținea depozitul de arhivă, un ofițer de intențență, un ofițer din aparatul politic, un ofițer de birou și șeful depozitului de arhivă.

În vederea creării unei baze de documentare complete, la Depozitul de arhivă al M.St.M. s-au centralizat registrele jurnale de operații ale unităților, marilor unități și comandamente participante la războiul antihitlerist, precum și la războiul antisovietic.

Ca urmare a aprobării și intrării în vigoare a Instrucțiunilor D.S.-50, de la 15 februarie 1950 în cadrul secției, în locul Biroului 5 Secretariat a luat ființă Biroul 12 Documente Secrete.

Tot în cursul lunii februarie, locotenent-colonelul Vladimir Tutoveanu a fost mutat de la Secția 11 Istoric la Secția 8 Regulamente, fiind înlocuit de maiorul Alexandru Bălașa.

În luna iulie, colonelul de artilerie Virgil Dumitrescu a fost eliberat din funcția de șef al Secției 11 Istoric. Cu începere de la 12 iulie 1950, șef al Secției 11 Istoric a fost numit locotenent-colonelul Nicolae Dobrescu. De asemenea, maiorul Alexandru Bălașa a fost mutat la Secția a 8-a a M.St.M.⁵.

În conformitate cu ordinul de zi pe comandament din 1 august 1950, Marele Stat Major a fost reorganizat. Cu această ocazie, Secția 11 Istoric s-a transformat în Secția Istoric. În urma acestei reorganizări a secției, Biroul Registoru Istoric a fost desființat. Până la data desființării, ofițerii care încadraseră această funcție întocmiseră registoru istoric al M.St.M. până în anul 1948. Din anul 1949 la Marele Stat Major nu s-a mai întocmit acest document.

În cursul anului 1950, ofițerii din Biroul 1 Studii au întocmit un istoric rezumativ al participării armatei române în războiul împotriva fascismului, cuprinzând: Partea I - operațiunile pentru eliberarea Ardealului 23 august – 10 septembrie 1944 și Partea a II-a - Participarea armatei române la eliberarea Ardealului 16 septembrie -25 octombrie 1944.

A fost definitivat Registorul Istoric al M.St.M. pe anii 1947 și 1946 și s-a întocmit, de asemenea, o lucrare sinteză privind participarea trupelor române la eliberarea Ungariei.

În luna aprilie s-a întocmit un documentar cerut de ministrul Forțelor Armate referitor la judecarea și condamnarea generalului Alexandru Socec în perioada Primului Război Mondial, acuzat de părăsire de post în prezența inamicului în timpul bătăliei de pe Argeș și Neajlov, pe când era comandant al Diviziei 2/5 Infanterie.

La solicitarea revistei „Cultura militară”, locotenent-colonelul Constantin Andriade a întocmit și publicat un documentar cu tema „Despre elementele progresiste ale artei militare în trecutul poporului nostru”.

La cererea eșaloanelor superioare, secția a întocmit un documentar cu tema: „Relații vechi militare ruso-române de la Marele Principat al Moscovei până la Petru cel Mare” și broșura de popularizare „Colaborarea sovieto-română în războiul împotriva fascismului”.

În vederea îmbogățirii fondului de documentare al secției și mai ales pentru o descriere obiectivă a luptelor trupelor române în Ungaria și Cehoslovacia, respectiv stabilirea corectă a numelui localităților și formelor de relief ale țărilor respective, s-a cerut, prin Biroul Legături Externe, procurarea hărților R.P. Ungare și Republicii Cehoslovacia.

Ofițerii și subofițerii din Biroul 2 Arhivă Istorică au lucrat la întocmirea inventarului arhivei din perioada Primului Război Mondial aflată în depozitul M.St.M. La terminarea inventarierii, această arhivă a fost predată pentru păstrare la Depozitul Central M.F.A. Otopeni. Până la data predării, arhiva istorică a M.St.M., însumând circa 10 vagoane, era depozitată în localul Cotroceni și se ridica.

De asemenea, personalul acestui birou a verificat conținutul jurnalelor de operații și registrelor istorice din perioada 1941-1944, păstrate în Depozitul de arhivă al M.St.M.

⁵ *Ibidem*, f. 13.

Regulamentele, instrucțiunile și broșurile vechi aflate asupra secțiilor din M.St.M. au fost strânse și depozitate la Secția Istoric.

În cursul anului 1950, arhiva ordinară a M.St.M. din perioada 1921-1946 a fost vărsată pentru păstrare la Depozitul central M.F.A. Otopeni. La fel s-a procedat și cu arhiva austro-ungară din perioada 1850-1914.

Secția Arhivă a luat ființă prin Ordinul nr. 122229 din 06.07.1950 al șefului M.St.M. În cursul anului 1950, secția a funcționat împreună cu Secția 11 Istoric a M.St.M., în aceleași încăperi, activitatea arhivistică fiind coordonată de șeful Secției 11 Istoric. După apariția ordinului de înființare a Secției Arhivă, a început încadrarea acesteia cu personalul prevăzut în statul de organizare.

Printre activitățile mai importante desfășurate de cei trei ofițeri ai Secției Arhivă, s-a numărat începerea strângerii fondurilor de arhivă existente asupra unităților. Astfel, sub îndrumarea secției au fost ordonate circa 10 vagoane de arhivă aflate la Turnu Severin, arhivă creată de Comandamentul 2 Teritorial în perioada 1920-1944.

După terminarea ordonării, arhiva a fost transportată la Depozitul regional nr. 2 Otopeni.

În urma înființării, în iulie 1950, a Secției Arhivă a M.St.M., Secția Istoric nu a mai avut sarcini pe linie arhivistică. În perioada de formare a noii secții, personalul i-a ajutat pe ofițerii veniți să încadreze funcțiile pe linie de arhivă. Acest lucru a fost posibil întrucât ambele secții au funcționat la început în același local.

Deși pe tot parcursul anului 1951 secția a lucrat cu o încadrare necorespunzătoare, totuși prin străduința ofițerilor prezenți au fost întocmite o serie de lucrări necesare bunului mers al revistelor militare și unele documentare solicitate de M.St.M. În acest sens, ofițerii din Biroul Studii Istorice au redactat lucrarea „Participarea armatei române în războiul antihitlerist - eliberarea Cehoslovaciei”, întocmită împreună cu ofițerii din Secția Arhivă a M.St.M.⁶

S-a continuat, de asemenea, redactarea Registrului Istoric al M.St.M. pe anii 1944-1948, strângându-și materialele de la secțiile și direcțiile din M.St.M.

Sub conducerea locotenent-colonelului Constantin Andriade s-a întocmit un studiu asupra unităților participante la războaiele din anii 1877-1878, 1916-1917 și 1944-1945, conținând unitățile române care s-au distins în lupte, care a fost pus la dispoziția Direcției Propagandă și Agitație a D.S.P.A. și Direcției Operații a M.St.M.

De asemenea, la cererea Direcției de Contrainformații Militare, în luna februarie 1951 a fost întocmit un „Studiu rezumativ asupra evoluției organizatorice și atribuțiilor Secției Informații - Contrainformații a M.St.M. de la înființare și până în anul 1945”.

În ceea ce privește coordonarea revistelor de armă, secția a întocmit observații critice asupra îndeplinirii sarcinilor de către revistele militare pe anul 1951, care au fost înaintate ministrului adjunct și șef al M.St.M., precum și o dare de seamă referitoare la activitatea acestor reviste, care a fost prezentată de șeful M.St.M. ministrului Forțelor Armate.

Pentru ministrul Forțelor Armate a fost întocmit Ordinul general asupra activității revistelor militare în anul 1951 și sarcinile ce reveneau acestora în anul 1952.

În cursul anului 1951, secția a controlat activitatea publicațiilor de armă, a studiat și avizat planificarea generală și de detaliu a acestora, dând indicații colegiilor de redacție în vederea îmbunătățirii activității pe linia generalizării experienței pozitive în cadrul fiecărei categorii de armă.

Personalul bibliotecii M.St.M. a continuat operațiunea de triere și reorganizare a fondurilor de cărți, pe compartimente, în funcție de caracterul lor.

În vederea completării fondului de documentare al fiecărui comandament de armă și regiune militară s-au făcut abonamente la publicațiile militare străine și cu caracter general pentru anul 1952.

Printr-o decizie a Sfatului Popular al Capitalei, în luna ianuarie 1951 a fost formată o comisie de nomenclatură a străzilor, menită să studieze denumirile străzilor din București și să facă propuneri pentru schimbarea celor care nu mai corespundeau (sic!) cu o altă nomenclatură nouă. Din partea M.St.M., ca delegat în comisie a fost desemnat locotenent-colonelul Constantin Andriade, șeful Biroului Studii Istorice.

La cererea generalului-maior Floca Arhip, locțiitorul șefului M.St.M. și șef al Direcției Operații, secția a întocmit un documentar referitor la operațiunile de curățire a Capitalei de trupele hitleriste în perioada 23-28 august 1944.

În cursul lunii ianuarie, maiorul inf. Gheorghe A. Nistor din Direcția Cadre a fost mutat în funcția de șef al Secției Arhivă. Prin numirea șefului secției, cu începere de la 1 februarie 1951, aceasta a început să lucreze ca **organ central de conducere și control a activității arhivistice** (sln.ns.).

În vederea reglementării muncii arhivistice în armată, în februarie 1951 au fost trimise organelor centrale M.F.A., comandamentelor de armă și regiunilor militare, pentru avizare, „Instrucțiunile pentru

⁶ *Ibidem*, f. 24.

sistematizarea, trierea și exploatarea materialelor arhivistice” și „Instrucțiunile pentru sistematizarea, păstrarea și folosirea arhivelor militare”, întocmite de Secția Istoric a M.St.M.

Prin Ordinul de zi pe comandament nr. 124 din 5.06.1951, Secția Arhivă a fost subordonată locțiitorului șefului M.St.M. și șef al Direcției Organizare-Mobilizare, generalul-maior Petre Ivănescu.

La 1 martie 1952, ca urmare a modificării statului de pace al M.St.M., Biroul Bibliotecă din Secția Istoric a fost trecut la Secția Politică.

La 21 iulie 1952, locotenent-colonelul de infanterie Nicolae Dobrescu a fost mutat din funcția de șef al Secției Istoric din M.St.M. în funcția de șef al Catedrei de pregătire militară a studenților la Institutul Pedagogic și Institutul de Minereuri din Timișoara.

Potrivit Ordinului pe M.St.M. nr. 76, la 1 august 1952 s-a trecut la o nouă reorganizare a Marelui Stat Major.

La 15 septembrie 1952, locotenentul Nicolae Matei a fost mutat din funcția de ajutor II al șefului Biroului 3 apărare antiaeriană a teritoriului din Secția Operații a M.St.M. în funcția de ajutor II al șefului Biroului I Studii Istorice din Secția Istoric.

La 20 octombrie 1952, locotenenții majori Constantin A. Stănculescu și Rotaru V. Mircea, absolvenți ai Academiei Generale, au fost repartizați La Secția Istoric a M.St.M. în stagiul de încercare.

La 28 noiembrie 1952, locotenentul major Rotaru Mircea Vasile a fost numit în funcția de girant șef al Biroului 2 Coordonare activitate reviste de armă din cadrul Secției Istoric.

În vederea îmbunătățirii activității revistelor de armă, la 15 mai 1952 secția a organizat împreună cu D.S.P.A. convocarea organelor de conducere ale revistelor militare, la care, din partea M.St.M. au participat colonelul Ion Tutoveanu, locțiitorul șefului Direcției Operații, locotenent-colonelul Nicolae Dobrescu, șeful Secției Istoric, locotenent-colonelul Constantin Andriade, locotenentul Mihai Dăringă, locotenentul Gheorghe Oprea din Secția Istoric și locotenent-colonelul Ioan Chirilă, șeful Secției Cenzură Militară. De la D.S.P.A. au participat maiorul Costache Ranga, șeful Secției Presă și căpitanul Mircea Bolohan din Secția Presă. De asemenea, au fost prezenți toți secretarii de redacție ai revistelor, un număr de referenți și lucrători politici din secțiile politice ale comandamentelor, precum și ofițeri delegați ai revistelor „Cultura militară” și „Armata”⁷.

Printre rapoartele prezentate cu acest prilej se numără „Cum a tratat revista problemele pregătirii de luptă” – locotenent-colonel Gheorghe Ștefănescu, „Revista pregătirii de luptă”, „Cum a folosit materialul sovietic în scopul pregătirii artileristilor” - maior Șerban Lupu, „Revista artileriei”, „Cum s-a preocupat revista de ridicarea nivelului pregătirii militare de specialitate a cadrelor cărora se adresează” - maior Octavian Cocote, „Revista geniului și căilor ferate”, „Cum a contribuit revista la ridicarea nivelului politico-ideologic al cadrelor” - locotenent Nicolae Dinu, „Revista transmisiunilor”, „Cum a contribuit revista la pregătirea cadrelor în raport cu specificul armeei și ce măsuri a luat pentru publicarea de materiale referitoare la artileria antiaeriană” - maior Grigore Stafiescu, „Revista forțelor aeriene militare”, „Cum a tratat revista problema asigurării politice a pregătirii de luptă” - căpitanul de rangul 3 Nicolae Marinescu, „Revista marinei”, „Cum a planificat și organizat munca pentru a asigura pregătirea militară a sergenților și cartnicilor din forțele armate” – locotenent-colonel Ioan Teodorescu, „Revista sergenților și cartnicilor”, „Ce mijloace a folosit revista în asigurarea legăturii cu cadrele, în recrutarea și mobilizarea autorilor” - maior Ilie Cristea, „Revista Spatele forțelor armate” și „Cum a organizat colegiul de redacție munca internă de redacție pentru ca revista să-și îndeplinească sarcinile trasate de ministrul Forțelor Armate în anul de instrucție 1951-1952” - maior Candid S. Cioca, revista „Tanchistul”.

A doua zi, locotenent-colonelul Nicolae Dobrescu, șeful Secției Istoric a expus referatul cu tema „Activitatea generală a revistelor de armă în cursul anului 1951 și contribuția lor la pregătirea de luptă și de specialitate a cadrelor”. În continuare, colonelul Ion Tutoveanu, locțiitorul șefului Direcției Operații din M.St.M. a prezentat „Sarcinile ce stau în fața revistelor militare în anul 1952 în pregătirea militară și politică a cadrelor” iar șeful Secției Presă din D.S.P.A., maiorul Costache Ranga „Aprecieri critice asupra revistelor de armă pe anul 1951 privind problemele politico-ideologice și problemele asigurării politice a pregătirii de luptă, precum și sarcinile revistelor militare în anul 1952”.

De asemenea, maiorul Ioan Rădășanu din Secția Cenzură Militară a prezentat „Colaborarea colegiilor de redacție ale revistelor militare cu organele cenzurii militare pentru a asigura păstrarea secretului militar și de stat”.

În final, colonelul Ion Tutoveanu a apreciat că această convocare și-a atins scopul propus, ea constituind un bun prilej pentru a se realiza un larg schimb de experiență în munca redacțională și un pas înainte pe drumul îmbunătățirii activității revistelor militare.

În cursul anului 1952, secția a primit de la colegiile de redacție planurile tematice și articolele pentru fiecare număr în vederea avizării lor. Secției îi revenea și sarcina aprobării componenței colegiilor de

⁷ *Ibidem*, f. 39.

redacție de la fiecare revistă de armă și avizarea unor subiecte cu teme istorice care urmau să fie publicate în revista „Cultura militară”.

Concomitent cu îndrumarea revistelor de armă, ofițerii din Secția Istoric au întocmit și „Schița cu acțiunile militare din Capitală din august 1944” și „Schița cu luptele din jurul Capitalei”, care au fost expuse la Casa Centrală a Armatei în cadrul expoziției „Relațiile militare româno-ruse de-a lungul veacurilor”.

La cererea Studioului Cinematografic București, secția a asigurat documentația și materialele necesare turnării filmului „Nepoții gornistului”.

În anul 1952, revista „Cultura militară” a organizat un concurs de lucrări cu caracter istorico-militar. Pentru aprecierea lucrărilor prezentate la acest concurs, M.St.M. a desemnat o comisie formată din președinte – locotenent-colonel Constantin Andriade din Secția Istoric, locotenent-colonel Ioan Cupșa și căpitanul Ioan Marin Constantin, ca membri. Comisia a apreciat cu premiul I lucrarea maiorului Mihai Argintaru, intitulată „Bătălia de la Călugăreni” și cu premiul II lucrarea maiorului Victor S. Atanasiu, cu tema „Bătălia de la Baia”.

La cererea Ministerului Afacerilor Externe al Cehoslovaciei, secția a trimis punctul de vedere și toată documentația în legătură cu eroii români căzuți în zona Zvolen în perioada războiului antihitlerist, care a servit autorităților cehoslovace în vederea ridicării mausoleului de la Zvolen în memoria ostașilor români căzuți pentru eliberarea poporului cehoslovac.

La sfârșitul anului 1952 s-au întocmit „Observații critice asupra activității revistelor de armă” înaintate șefului M.St.M., „Darea de seamă asupra activității revistelor de armă în 1952” și „Ordinul general al ministrului Forțelor Armate cu sarcini în anul 1953”.

De asemenea, prin grija Secției s-au asigurat abonamentele la revistele sovietice pe anul 1953, precum și abonamente la revistele de armă pentru comandamentele, direcțiile centrale și unitățile militare.

La începutul anului 1952, o comisie formată din ofițerii secției au verificat, decupat și distrus o parte din tipărițile militare cu caracter secret aflate asupra personalului. Comisia a predat pentru păstrare la Biroul documente secrete tipărițile secrete aflate la ofițeri, iar o parte din paginile revistelor de armă care conțineau date secrete au fost decupate și distruse prin ardere.

Prin Ordinul M.St.M. nr. 58 din 29.05.1952, locotenentul major Gheorghe N. Fulger a fost mutat în Secția arhivă, șef Biroul I Studii și Instrucțiuni în cadrul aceleiași secții.

În cursul anului 1952 au fost întocmite proiectele „Instrucțiunilor privind sistematizarea materialelor arhivistice din depozitele militare de arhivă, trierea și exploatarea lor” și „Instrucțiunilor privind organizarea, păstrarea și folosirea arhivelor militare”.

De asemenea, Secția a luat măsuri pentru ca în cadrul fiecărui depozit să se formeze și să înceapă activitatea comisiile de triere a arhivei.

Concomitent, s-au luat măsuri pentru ca toată arhiva până în anul 1950 aflată asupra unităților să fie centralizată la divizii, prin grija șefilor Birourilor documente secrete și pregătită spre a fi predată la depozitele regionale de arhivă.

Tot prin grija secției s-au eliberat adevărate și copii după documentele aflate în arhivă referitoare la activitatea unor ofițeri în perioada războiului și documente solicitate de instanțele de justiție care judecau crimele de război.

În urma unei noi organizări a M.St.M. cu scopul micșorării efectivelor, în cursul lunii februarie 1953 efectivele Secției Istoric au fost reduse la numai 6 ofițeri și un angajat civil⁸.

Printre activitățile prioritare ale Secției s-au numărat trierea materialului informativ și contrainformativ din Arhiva M.St.M. pentru identificarea și predarea documentelor originale din perioada 1919-1944 privitoare la activitatea ilegală a Partidului Comunist Român în armată, selecționarea și studierea materialelor documentare referitoare la influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie 1917 asupra armatei române (sic!), strângerea materialului documentar pentru întocmirea părții a 3-a a istoricului rezumativ „Participarea armatei române la războiul antifascist” (organizare, dotare, pierderi, funcționarea spatelui marilor unități), întocmirea statutului pentru funcționarea colegiilor de redacție ale revistelor de armă, controlul activității organizatorice redacționale și administrative a revistelor de armă, întocmirea „Instrucțiunilor pentru difuzarea și evidența financiară și materială a revistelor militare” și sprijinirea realizării filmului „Nepoții gornistului” seria a 2-a (mai - noiembrie 1953). Biroul 2 s-a transformat în „Biroul 2 arhivă regiuni militare și cercetări arhivistice”.

Cu Ordinul nr. G.L. 009602 din 13.10.1953, Depozitul Central de Arhivă a fost subordonat M.St.M., pe linie de specialitate și Regiunii a 2-a Militară pe linie administrativă. Depozitele regionale de arhivă au rămas subordonate nemijlocit regiunilor militare.

De la 15 octombrie 1953, D.S.P.A. nu mai avea atribuții în ceea ce privește conducerea activității arhivistice în armată.

⁸ *Ibidem*, f. 46.

La data de 3 noiembrie 1953 la D.S.P.A. a avut loc o convocare, la care au participat șeful Secției Informare din Direcția Organizare - Instructaj a D.S.P.A., șeful Secției Arhivă din M.St.M. și șefii depozitelor de arhivă.

În cursul anului 1953, ofițerii din Secția Arhivă au centralizat la M.St.M. toate volumele din lucrarea „România în războiul mondial 1916-1919”, editată de Secția Istoric. Din această lucrare s-au oprit câte 50 de exemplare din fiecare volum, care s-au predat cu forme legale la Depozitul Central de arhivă Otopeni, celelalte fiind valorificate în circuitul economic. Hărțile anexe la această lucrare au fost predate Direcției Topografice Militare.

În anul 1953 au fost strânse și predate la Depozitul regional de arhivă Otopeni 21 vagoane arhivă mai veche de anul 1949.

O activitate deosebită pentru reglementarea activității arhivistice desfășurată de ofițerii din Secția Arhivă și Secția Istoric a constituit-o definitivarea „Instrucțiunilor pentru organizarea, păstrarea și folosirea Arhivelor militare”. Acest lucru se impunea ca o necesitate majoră, întrucât vechiul Regulament al arhivelor nu mai corespundea noilor condiții create în armată după anul 1947.

La 5 martie 1954, locotenentul major Mircea V. Rotaru a fost numit șef al Biroului 2 Coordonare activitate reviste de armă în Secția Istoric a M.St.M.⁹.

Odată cu noua organizare a M.St.M., la 25 martie 1954, Secția Arhivă din M.St.M. a fost desființată, începând din luna aprilie 1954, problemele arhivistice în armată fiind rezolvate de Secția Istoric a M.St.M. prin Biroul Arhivă, în care au fost numiți ofițeri din fosta Secție Arhivă. De asemenea, depozitul de arhivă al M.St.M. a trecut în subordinea Secției Istoric.

În perioada 25 noiembrie - 3 decembrie 1954 a început mutarea Depozitului de arhivă al M.St.M. din localul aflat în str. Știrbei Vodă în localul M.St.M.

Prin raport adresat șefului M.St.M., Comandamentul trupelor de geniu și căi ferate a solicitat aprobarea apariției separat a „Revistelor geniului” și „Revistei căilor ferate și transporturi”, care până în luna februarie 1954 apăreau întrunit. La propunerea Secției Istoric, șeful M.St.M. a aprobat apariția celor două reviste, lunar.

În luna martie 1954, Academia Militară Tehnică a solicitat ca „Revista tehnică militară” să apară bilunar, dat fiind volumul mare de materiale scrise de personalul acestei academii (profesori și ofițeri-elevi). Secția Istoric a propus și șeful M.St.M. a aprobat ca începând din martie 1954 revista să apară bilunar.

Pentru reglementarea activității publicistice în Forțele Armate ale R.P. Române, în luna mai 1954 la D.S.P.A. a avut loc o consfătuire la care au participat locotenent-colonel Gheorghe Nițu, șeful Secției Istoric a M.St.M., maiorul Virgil Atanasiu, redactor responsabil al revistei „Cultura militară” și ofițeri din Direcția Pregătirii de luptă. Participanții la consfătuire au făcut propuneri privind restructurarea revistelor militare. Ca urmare, prin raportul șefului M.St.M. nr. C.E. 072/1954 s-a cerut aprobarea ca revistele de armă să-și înceteze apariția. Prin rezoluția pe acest raport, ministrul a hotărât ca începând de la 1 iunie 1954 revistele de armă să-și înceteze apariția, iar ca publicații militare să-și continue activitatea, cu apariție lunară, doar revistele „Cultura militară” în cadrul M.St.M., „Propagandistul și agitatorul” și „Viața militară” în cadrul D.S.P.A. și „Revista armelor” în cadrul Direcției Pregătire de luptă.

Intrată sub coordonarea Secției Pregătire operativă din Direcția Operații a M.St.M., revista „Cultura militară”, începând din luna iunie 1954 aceasta a apărut ca organ al Ministerului Forțelor Armate.

Prin noua sa organizare din luna aprilie 1954, Secția Istoric a M.St.M. nu a mai avut ca atribuții coordonarea activității revistelor militare și a buletinelor secrete de armă, întrucât biroul care răspundea de această activitate a fost scos din statul acestei secții.

În luna august 1954, personalul Secției Istoric a pregătit documentarea (jurnalele de operații ale armatelor, corpurilor de armată și diviziilor române care au participat la luptele pentru eliberare Ungariei de sub jugul fascist) necesară aspirantului Daniel Csatari, șeful Catedrei de Istorie la Școala superioară de partid din Budapesta. La sosirea acestuia în țară în luna septembrie 1954, pe baza documentației pusă la dispoziție și-a extras date în legătură cu rolul trupelor române în eliberarea Ungariei.

O activitate deosebită au desfășurat ofițerii din Biroul Studii Istorice pentru întocmirea unei ample documentări în ceea ce privește unitățile române participante la războiul antihitlerist. Astfel, au fost întocmite un tabel cu marile unități și unități care au participat la lupte în perioada 23 august 1944 - 9 mai 1945, numele comandanților acestora; ordinea de bătaie a Diviziei Tudor Vladimirescu - Debrețin la 10 februarie 1944 și tabelul cu marile unități și unități și comandanții respectivi, citate prin ordine de zi pentru fapte de arme săvârșite în războiul antihitlerist. Aceste lucrări au fost trimise Direcției Cadre pentru a fi folosite ca sursă de documentare în elaborarea lucrărilor ce le avea de întocmit în legătură cu aniversarea a 10 ani de la eliberarea patriei de sub jugul fascist.

⁹ *Ibidem*, f. 57.

La solicitarea Institutului de Istorie al C.C. al P.C.R., Secția Istoric a întocmit în cursul lunii noiembrie 1954 documentarele „Date extrase din arhiva M.F.A. privind acțiunea Detașamentului Păuliș împotriva trupelor germano-fasciste în luna septembrie 1944” și „Curățirea teritoriului de trupele hitleriste”.

Pentru comemorarea a 450 de ani de la moartea domnitorului Ștefan cel Mare, Secția Istoric a întocmit împreună cu Academia Militară conferința „Izvorul și importanța victoriilor militare în timpul domniei lui Ștefan cel Mare”, care a fost difuzată, prin grija D.S.P.A. Direcția Propagandă și Agitație, tuturor unităților și formațiunilor militare.

În cadrul ciclului „Diviziile românești pe frontul antihitlerist”, Secția a întocmit conferința „Acțiunea Grupului 2 Vânători de munte în perioada 17 septembrie -26 octombrie 1944”.

În urma înființării Biroului 2 Arhivă, au fost eliberate adevăruri pentru cetățenii români și străini care au satisfăcut stagiul în armata română, pentru a le servi la întocmirea dosarelor de pensii.

De asemenea, la cererea unor instituții din țară, în special organe de judecată și ale M.A.I., au fost înaintate acestora copii de pe unele documente de arhivă. Pentru facilitarea acestei activități, secția a trimis ordin comisariatelor militare să înainteze până la 15 iunie 1954 situația arhivei aflate în păstrarea acestora.

Din cauza condițiilor necorespunzătoare de păstrare și conservare a arhivei, la sfârșitul anului 1954 s-a luat măsura ca Depozitul regional de arhivă Otopeni să fie mutat la Urziceni.

Pentru ca Birourile de arhivă de la regiunile militare să aibă un îndreptar în activitatea lor, Biroul Arhivă din Secția Istoric a întocmit atribuțiile acestora.

Secția Arhivă era subordonată Direcției Organizare Mobilizare. Pentru bunul mers al activității arhiviste în armată, au fost definite „Instrucțiunile asupra mănuirii, evidenței și păstrării documentelor de arhivă „I.A.-54”.

Sub conducerea secției a continuat trierea arhivei mai vechi de 1940 aflată în Depozitul central Otopeni.

Ca urmare a intrării în vigoare a noilor registre de evidență, s-au inventariat și au fost trecute pe aceste registre toate jurnalele de operații existente în păstrare la Depozitul de arhivă al M.St.M. Împreună cu Comandamentul Marinei Militare, Secția Istoric a pregătit pentru predare arhiva acestui comandament aflată la Depozitul Tunari.

La 15 martie 1954, a avut loc o nouă reorganizare a M.St.M., în noul stat nemairegăsindu-se Secția Arhivă în Direcția Organizare-Mobilizare.

Pentru conducerea activității arhiviste, în armată a fost creat Biroul Arhivă în cadrul Secției Istoric a M.St.M.

Cu Ordinul M.St.M. nr. 05 din 10.01.1955, locotenent-colonelul (av) Gheorghe M. Nițu a fost desărcinat din funcția de șef al Secției Istoric, fiind mutat profesor de tactica aviației la Școala Militară de Aviație „Aurel Vlaicu”. Cu același ordin, șef al Secției Istoric a fost numit locotenent-colonelul (A) Leonida Ion¹⁰.

Ca urmare a încadrării secției cu personal corespunzător și conform statului de organizare, în cursul anului 1955 activitatea desfășurată a cunoscut o îmbunătățire substanțială, atât pe linia studiilor istorice, cât și pe cea privind munca de arhivă. Astfel, în cursul lunii ianuarie, la cererea Direcției Superioare Politice a armatei ungare, au fost întocmite materiale în legătură cu acțiunile trupelor române în operațiile Debrețin și Budapesta, în raionul Szolnok, pe valea râurilor Bodrog și Hernad, precum și în Munții Bukk. Materialele au fost trimise revistei maghiare „Nephadsereg” pentru a fi publicate la rubrica „Contribuția armatei române la eliberarea Ungariei de sub jugul fascist”.

La 10 iunie 1955, Academia Militară Politică „Gheorghe Gheorghiu-Dej” a solicitat să se pună la dispoziția grupului de lectori jurnalele de operații ale Diviziei „Tudor Vladimirescu” și cele 4 volume ale lucrării întocmite de Secția Istoric „Contribuția armatei române la războiul antifascist”.

În cursul lunii iulie 1955, s-a întocmit un articol de 40 de pagini referitor la tradițiile de luptă ale armatei noastre populare, articol pus la dispoziția Institutului de Istorie Militară din Praga.

Tot în această lună, la solicitarea Institutului de Istorie de pe lângă C.C. al P.C.R., ofițerii cu studii istorice au întocmit și o situație statistică cu privire la numărul morților, răniților și prizonierilor din rândul armatei române participante la Primul Război Mondial.

Ca urmare a desființării bibliotecii politice a M.St.M., în luna noiembrie 1954, au început lucrările de lichidare a gestiunii, sarcina asigurării cu cărți a cadrelor urmând să se asigure de către bibliotecile de garnizoană.

În urma aprobării ministrului Forțelor Armate, prin Ordinul nr. M 918 din 10 octombrie 1955 au intrat în vigoare „Instrucțiunile asupra mănuirii, evidenței și păstrării documentelor de arhivă - I.A. 55”. Prin aplicarea noilor instrucțiuni, activitatea arhivistică era reglementată în mod unitar pe întreaga armată, ele constituind un îndrumar prețios pentru personalul care efectua munca în depozitele de arhivă și la comanda-mentele de armă, regiuni militare, mari unități, unități și formațiuni.

¹⁰ *Ibidem*, f. 69.

Personalul secției a mai întocmit o evidență alfabetică a arhivei unităților aflate în păstrare în depozitele regionale, evidența arhivei unităților desființate și contopite în perioada 1944-1945, inventarele cu arhiva aflată în Depozitul Central M.F.A. Otopeni, Depozitele regionale Urziceni și Bârlad și comisariatele militare, situația arhivei mai vechi de 1945 existentă asupra comandamentelor și unităților partea introductivă a lucrării „Participarea armatei române la războiul împotriva fascismului”. De asemenea, a colaborat cu D.S.P.A. și colectivele care lucrau la redeschiderea Muzeului Militar Central, a redactat lucrarea „Participarea armatei române la războiul ruso-turc din anii 1877-1878” și a triat documentele privitoare la participarea armatei române la războiul ruso-turc din anii 1877-1878 din culegerea de documente întocmită de Serviciul Istoric.

Întrucât în anul 1954, când biblioteca istorică a M.St.M. a fost luată în primire de la Secția Politică, aceasta nu era inventariată, în cursul anului 1955 s-a executat luarea în evidență, trierea și aranjarea cărților în noul local din B-dul Dacia nr. 2-4.

O parte din arhiva aflată în depozitul M.St.M. a fost predată spre păstrare la Depozitul central de arhivă M.F.A.

La cererea generalului-locotenent Maslenikov, au fost trimise pentru consultare de către specialiștii Catedrei de Istoria artei militare a Academiei „Frunze”, jurnalele de operații ale Corpurilor 4 și 6 de Armată române din august 1944, necesare pentru redactarea lecției „Organizarea și execuția ruperii apărării inamicului în august 1944 de către marile unități și unități de izbire ale Frontului 2 ucrainean”.

În vederea întocmirii unei lucrări referitoare la „Acțiunile Diviziei „Tudor Vladimirescu” în războiul contra fascismului”, secția a intervenit la Direcția Cadre pentru ca generalul-maior Constantin Ionescu să predea jurnalele de operații ale diviziei, care se găseau asupra sa. Documentarul întocmit a fost trimis de șeful M.St.M., Secției de Istorie Militară a M.St.M. bulgar, împreună cu un alt documentar referitor la acțiunile detașamentelor de voluntari bulgari, români și sârbi în secolul al XIX-lea, constituite în România și care au luptat contra turcilor.

În conținutul Ordinului nr. M.112 din 21.01.1956, semnat de generalul Iacob Teclu s-au arătat rezultatele bune obținute în munca arhivistică în armată, lipsurile care mai persistau, precum și măsurile ce se impuneau a fi luate pentru lichidarea acestora¹¹.

În vederea îmbunătățirii activității arhiviste în armată, în ziua de 17 iulie 1956 la Secția Istoric a avut loc o convocare de instruire cu șefii depozitelor de arhivă și ofițerii cu arhiva de la regiunile militare. Cu această ocazie a fost analizată activitatea depozitelor de arhivă și s-au stabilit măsuri concrete pentru lichidarea neajunsurilor.

În vederea executării lucrărilor de triere și inventariere a arhivei aflată în depozite, șeful M.St.M. a aprobat detașarea a 220 de militari în termen.

În perioada 2-20 aprilie 1956, prin intermediul Institutului Român pentru relațiile culturale cu străinătatea, secția l-a avut ca oaspete pe colonelul Marin Ivanov Mihov, profesor universitar, șeful Catedrei de Istoria U.R.S.S. la Universitatea din Sofia, care a studiat documente referitoare la războaiele ruso-turce din secolul al XIX-lea.

La 16 iunie 1956, la cererea Comitetului național al localității Slavicin din Republica Cehoslovacă, s-a întocmit și expediat un documentar în legătură cu luptele Regimentului 2 Roșiori român pentru eliberarea acestei localități, precum și militarii căzuți și înmormântați în cimitirul orășenesc, necesar pentru întocmirea monografiei localității cehoslovace cu ocazia sărbătorii a 700 de ani de la înființare.

Conform H.C.M. nr. 1310 din 27 iulie 1956, ofițerii cu arhiva din Secția Istoric, împreună cu ofițerii delegați ai Ministerului Afacerilor Interne au executat trierea arhivei aflată în depozitele armatei în scopul depistării unor dosare de judecată care interesau securitatea statului, dosare care au fost predate pentru păstrare organelor M.A.I.

În conformitate cu dispozițiunile Ordinului M.F.A. nr. M 127/1956 referitoare la trierea și distrugerea prin topire a literaturii militare vechi, editată înainte de 23 august 1944 aflată în păstrarea depozitelor militare, din fiecare lucrare s-au oprit câte două exemplare care urmau să fie păstrate permanent de către Depozitul central de arhivă Otopeni.

În conformitate cu Ordinul ministrului Forțelor Armate pus în rezoluție pe nota- raport a șefului M.St.M. nr. CE 0341 din 16.04.1956, pentru întocmirea unei lucrări de „Istoria artei militare românești” au fost constituite: 1. Colectivul redacțional de avizare, format din generalul-maior Haralambie Florescu, șeful Direcției Operații a M.St.M., colonelul Emil Iepure, șeful Secției Pregătire operativă în Direcția Operații a M.St.M., colonelul Aurel Ardeleanu din D.S.P.A., locotenent-colonelul Leonida Ion, șeful Secției Istoric și câte un delegat de la Institutul de Istorie de pe lângă M.St.M., respectiv de la Institutul de Istorie al Academiei R.P.R. 2. Istoria artei militare a poporului român în orânduirea feudală sec. 14-17: general-maior Constantin Bodea din Academia Militară „I.V. Stalin”, colonel Ion Cupșa, locotenent-colonel Traian Mutașcu, locotenent-colonel Atanasiu Victor, maior Dumitru Țuțu, din Academia Militară Politică

¹¹ *Ibidem*, f. 82.

„Gheorghe Gheorghiu-Dej” 3. Istoria artei militare a poporului român în orânduirea capitalistă - de la răscoala de la 1821 la primul război mondial inclusiv: colonelul Ion Focșeneanu, șeful Muzeului Militar Central, locotenent-colonel Ion Sandu și colonel Mihai Cucu din Academia Militară „I.V. Stalin”, maior Dumitru Matei și locotenent-colonel Gheorghe Nițu din Academia Militară Politică „Gheorghe Gheorghiu-Dej” 4. Participarea armatei române la războiul antifascist: colonel Ion Cupșa, colonel Ion Stănescu, locotenent-colonel Traian Mutașcu și locotenent-colonel Ion Dini din Academia Militară „I.V. Stalin”, colonel Eugen Bantea din Academia Militară Politică „Gheorghe Gheorghiu-Dej” și maior Aurel Ștefănescu din Secția Istoric M.St.M.

În luna august 1956 s-a întocmit și trimis un documentar referitor la istoricul Muzeului Militar Central, solicitat de Ambasada R.P. Polone la București.

De asemenea, la cererea Ambasadei R.S.F. Iugoslavia la București s-a întocmit și trimis o situație cu toate cimitirele unde sunt înmormântați militari iugoslavi morți în Primul Război Mondial pe teritoriul României.

Ofițerii cu studii istorice au mai întocmit un articol de 40 de pagini cu privire la tradițiile de luptă ale Armatei R.P.R., solicitat de Institutul de Istorie Militară al armatei polone și un documentar pentru revista „Znamia” care elabora o lucrare referitoare la participarea armatei române la războiul antihitlerist.

În cursul anului 1956 a mai fost întocmit proiectul de decret în legătură cu trecerea operelor comemorative de război de la M.F.A. la Ministerul Culturii, a fost avizat proiectul de decret privind înființarea fondului arhivistic al R.P.R. și a fost redactată o lucrare privind eroii uteciști căzuți în războiul antihitlerist, cu propuneri pentru acordarea de pensii părinților acestora.

Prin grija secției s-a asigurat difuzarea pe teritoriul a „Instrucțiunilor arhivistice I.A.-55” și s-a trecut la întocmirea, împreună cu Direcția Organizare Mobilizare a M.St.M. și Direcția Arhivelor Statului, a unui proiect de instrucțiuni pentru sortarea și inventarierea arhivei din depozitele militare.

Șeful Secției, locotenent-colonelul Leonida Ion a fost numit consilier militar la filmele „Când se ridică ceața” și „În câmpia de sânge a Mărășeștilor”, turnate de Centrul de producție cinematografică București.

Deoarece condițiile de depozitare a arhivei în fortul Otopeni erau necorespunzătoare, s-a solicitat M.F.A. aprobarea mutării acestuia la Tunari. Din cauza ploilor, în luna mai 1956 fortul Tunari, destinat noului depozit, a fost inundat și s-a renunțat la mutarea de la Otopeni. Totuși, a început să se întocmească documentația tehnică în vederea amenajării la Tunari a unor magazine la suprafață, urmând ca la terminarea acestora să se mute Depozitul de arhivă de la Otopeni.

Conform Ordinului șefului M.St.M. nr. 018 din 05.10.1957, căpitanul de infanterie Antone Marinescu a fost numit ofițer 2 pentru studii istorice în Secția Istoric¹².

La 11 ianuarie 1957, la solicitarea generalului-locotenent Daniello Lekici, redactorul Enciclopediei militare iugoslave, secția a întocmit și trimis materiale referitoare la drumul de luptă al Diviziei „Tudor Vladimirescu - Debrețin”, acțiunile armatei române în Primul Război Mondial și articiparea armatei române la războiul antihitlerist.

La 1 februarie 1957, M.St.M. al Armatei polone a solicitat să i s-au trimis articolul „Din tradițiile de luptă ale poporului român și ale armatei sale”, pentru a fi publicat în revista militară „Mysl Wiskowa”.

Pentru întocmirea unor lucrări de istorie militară, la 19 februarie 1957 s-a aprobat constituirea unui colectiv de cercetări științifice, sub îndrumarea șefului Secției Istoric, prevăzut pe statul anexă la statul de organizare al M.St.M., încadrată cu următorii ofițeri de rezervă: general-colonel Dan Gavrilescu, colonel Mihail Focșeneanu, colonel Gheorghe Pătrașcu și locotenenți-coloneii Nicolae Heliade, Ion Gh. Pană, Eduard Dragomirescu și Ion Stănciulescu.

La 27 martie 1957 s-a finalizat și înaintat lucrarea referitoare la „Localități de pe teritoriul R.P. Române în care au avut loc lupte mai importante contra trupelor hitleriste, mari unități și unități luptătoare, cadrul lor și pierderile suferite”, cuprinzând 60 pagini de text și schițele anexe, cu principalele lupte.

La 27 aprilie 1957 - secția a solicitat generalului de armată A.I. Antonov, locțiitorul șefului M.St.M. al armatei sovietice, printr-o scrisoare, copii de pe directivele operative ale Frontului 2 ucrainean și de pe ordinele de luptă ale armatelor sovietice care au avut în subordonare operativă Armatele 1 și 4 române, în perioada războiului antihitlerist, necesare pentru întocmirea lucrării „Participarea armatei române alături de armata sovietică la războiul împotriva fascismului”.

Pentru a se asigura o conservare corespunzătoare a celor 3000 de volume din fondul de carte al bibliotecii M.St.M. care se găsea depozitat în subsolul fostului local al Spatelui Armatei din Bd. Dacia nr. 2-4, la 15 mai 1957 acesta a fost mutat în încăperile Cazarmii nr. 1254 din Bd. Dacia nr. 1, pavilionul D.

Prin Ordinul șefului Marelui Stat Major nr. C.L. 002000 din 14.05.1957 s-a aprobat înființarea unei grupe de triere a arhivei la Depozitul central de arhivă, formată din 40 de angajați civili, care să înlocuiască grupa de triere compusă din 40 de militari din prisosul de contingent și care urmau să fie lăsați la vatră.

¹² *Ibidem*, f. 90.

În perioada 16 mai – 5 noiembrie 1957, locotenent-colonelul Leonida Ion, șeful Secției, a fost detașat la Institutul de Istorie de pe lângă C.C. al P.M.R. pentru a participa la întocmirea lucrării „Contribuția României la războiul antifascist”. La conducerea secției a rămas maiorul Aurel Ștefănescu, ofițer 1 cu studii istorice.

La 22 noiembrie 1957, Direcția Generală a Arhivelor Statului a făcut cunoscut Secției că va edita „Instrucțiunile generale pentru organizarea și funcționarea arhivelor organelor și instituțiilor de stat, ale organizațiilor economice socialiste și ale organizațiilor obștești” și „Indicatorul tip cuprinzător al termenelor de păstrare a materialelor comune acelor organe, instituții și organizații”. Pentru activitatea arhivistică din armată, Secția Istoric a comandat 2000 de exemplare.

În cursul anului 1957 a mai fost finalizată lucrarea „Bătălia de la Mărășești”, întocmită cu ocazia a 40 de ani de la acest eveniment. De asemenea, cu acest prilej s-a obținut aprobarea ministrului Forțelor Armate pentru alocarea fondurilor necesare reparării Mausoleelor de la Mărășești, Mărăști, Soveja și Focșani de către Direcția generală de construcții și cazarea trupelor.

S-a întocmit lucrarea „Armata română în războiul pentru independență” dedicată aniversării a 80 de ani de la acest memorabil eveniment și „Harta cu contribuția armatei române la războiul antihitlerist”.

La solicitarea Academiei Militare Politice „Gheorghe Gheorghiu-Dej” s-a întocmit lucrarea „Pregătirea și desfășurarea din punct de vedere militar a Primului Război Mondial” iar pentru Institutul de Istorie de pe lângă C.C. al P.M.R. lucrarea „Contribuția României la războiul antihitlerist”.

La cererea D.S.P.A. și Direcției Operații a M.St.M. s-au întocmit lucrările „Ștefan cel Mare, mare comandant de oști” și „Arta militară la români pe timpul domnitorului Radu Șerban”.

Locotenent-colonelul Leonida Ion a continuat să asigure materialele necesare turnării filmelor „Când se ridică ceața” și „Bijuterii de familie” iar maiorul Leonida Loghin pentru pelicula „Dincolo de brazi”.

Pentru crearea fondului de documentare al secției s-au procurat lucrări sovietice de istorie militară, Marea Enciclopedie sovietică, dicționarele Larousse etc., lucrările editate de Institutul de Istorie de pe lângă C.C. al P.M.R. și de Academia R.P. Române.

La 27 mai 1958, generalul maior în rezervă Marcel Mihăilescu a fost numit să conducă activitatea colectivului de cercetători științifici în locul generalului-colonel în rezervă Dan Gavrilescu, decedat. Începând cu 15 iunie 1958, în colectivul de cercetători științifici a fost cooptat și colonelul în rezervă Nicolae Răducu¹³.

La 3 februarie 1958 s-a primit de la atașatul militar cehoslovac la București, ca donație pentru Secția Istoric a M.St.M., o colecție de hărți cu localitățile din Cehoslovacă unde au dus lupte trupele române în perioada războiului antihitlerist.

La 25 mai 1958, secția a trimis 5 exemplare din lucrarea „Contribuția României la războiul antihitlerist” și din „Harta Participarea României la războiul antihitlerist”, ministerelor apărării, muzeelor și academiilor militare ale țărilor de democrație populară.

La 17 iunie 1958, Biblioteca istorică a secției a fost mutată din localul Dacia nr. 4, în cazarma 1118 din Calea 13 Septembrie, în spațiul lăsat liber de Direcția Proiectare a M.F.A.

La 2 iulie 1958, ministrul Forțelor Armate a aprobat ca doi inspectori de la D.G.A.S. să scoată fotocopii de pe documentele aflate în Depozitul central de arhivă Otopeni în legătură cu acțiunile trupelor ruse în Moldova în anul 1917 și ale trupelor române în Basarabia după 1917, date în legătură cu generalul rus Brusilov și despre emigranții ruși în România.

În lunile septembrie-octombrie 1958, pentru asigurarea unei mai bune conservări a arhivei, secția a mutat circa 120 vagoane de arhivă din forturile de la Otopeni și Tunari, în cazarma 541 Pantelimon.

În decursul anului 1958, specialiștii secției au întocmit harta „Participarea României la războiul antihitlerist”, un documentar referitor la acțiunile trupelor române pe timpul operațiilor Budapesta, Viena și Praga, trimis M.St.M. al Armatei cehoslovace.

De asemenea, s-a definitivat și litografiat la Academia Militară Tehnică lucrarea „Participarea armatei române la războiul antihitlerist”.

S-au mutat în condiții optime depozitele de arhivă de la Cluj-Florești la Bistrița Năsăud și de la Otopeni-Tunari la Pantelimon.

În scopul intensificării activității de studii și cercetări științifice la 1 aprilie 1959, prin Ordinul M.St.M. C.L. 00918/1959, la M.St.M. a fost înființată Direcția de Studii și Cercetări Științifice (D.S.C.S.), având ca șef pe generalul-maior Gheorghe Lefter¹⁴.

Secția Istoric și-a schimbat denumirea în Secția Istorie și geografie militară, intrând în compunerea D.S.C.S. Noua secție era prevăzută cu două sectoare: Sectorul Studii Istorice și Sectorul Arhivă, fiecare cu câte doi ofițeri. Grupa de cercetări științifice formată din generali și ofițeri de rezervă a rămas în continuare

¹³ *Ibidem*, f. 100.

¹⁴ *Ibidem*, f. 111.

sub îndrumarea șefului secției. La 9 septembrie, în această grupă a fost cooptat și generalul-maior în rezervă Constantin Bodea.

Colectivul de cercetători științifici, împreună cu ofițerii secției au întocmit, în perioada februarie 1956 - mai 1959, lucrarea „Participarea armatei noastre la războiul antihitlerist” în mai multe volume și cu o descriere amplă a acțiunilor de luptă. Într-o primă formă, această lucrare totaliza 1700 pagini și 130 de scheme. Partea referitoare la marină urma să fie redactată de Comandamentul Forțelor Maritime Militare.

Colectivul care a lucrat la redactarea primei forme era format din coloneii Leonida Ion și Ion Sandu, maiorii Loghin Leonida și Antone Marinescu, generalii-maiori în rezervă Marcel Mihăilescu și Dan Grigore, coloneii în rezervă Andrei Miculescu, Panait Gavrilescu, Adrian Niță și Nicolae Răducu și angajații civili Elena Alexandru, Silvia Ioniță, Lina Stoica și Silviu Cărămănuș.

Grupa de cercetători științifici și-a desfășurat activitatea în clădirea din Calea Plevnei nr. 145, iar de la 30 iunie 1959, în localul din Bd. Dacia nr. 4.

Până la 31 ianuarie 1959, personalul Bibliotecii M.St.M. reușise să trieze literatura interzisă. Fondul de cărți valoroase era aranjat pe rafturi, pe formate, urmând să fie inventariat și catalogat.

Biblioteca M.St.M. funcționa în Calea Plevnei nr. 145, iar după mutarea grupei de cercetători științifici în bulevardul Dacia nr. 4, a fost mutată și ea în această clădire.

La 5 iunie 1959, arhiva aflată în Cazarma 541 Pantelimon a fost mutată în Cazarma 961 (Regimentul 19 Artilerie Antiaeriană), compusă din două pavilioane și 8 barăci. Era a treia mutare executată în perioada 1957-1959.

Începând cu luna ianuarie 1959, Depozitul de arhivă M.F.A. a primit indicativul Unitatea Militară 02405 Pantelimon.

O activitate importantă a ofițerilor din Sectorul Studii Istorice a constat în avizarea și verificarea articolelor referitoare la evenimentele din august 1944 - mai 1945, care urmau să apară în presă în legătură cu aniversarea a 15 ani de la eliberarea patriei de sub jugul fascist. De asemenea, ei au întocmit o situație cu generalii care s-au distins în luptele purtate pe frontul antihitlerist.

La solicitarea Muzeului din Arad, la 6 august 1959 secția a trimis fotocopiile de pe documentele de luptă ale școlilor militare care au luptat contra fasciștilor în zona Arad în toamna anului 1944, urmând ca acestea să fie expuse în muzeu.

La 10 noiembrie 1959, Secția de Istorie și Geografie Militară a executat pentru Muzeul Militar Central opt schițe referitoare la acțiunile trupelor române și sovietice în cursul lunii august 1944.

Ca urmare a cererii adresată Ministerului Apărării al U.R.S.S., în cursul anului 1959 s-au primit copii de pe documentele de luptă ale Diviziei de voluntari români „Tudor Vladimirescu”.

În vederea realizării unor filme cu tematică istorico-militară, maiorul Antone Marinescu a fost numit consilier militar la filmul „La miezul nopții va cădea o stea”, iar maiorul Leonida Loghin la filmul „Valurile Dunării”.

În luna aprilie 1960, a avut loc o nouă modificare a statutului de organizare al Secției istorie și geografie militară, care a rămas în continuare în compunerea D.S.C.S. din M.St.M.¹⁵.

Căpitanul Traian Gavrilă, ofițer 4 (cu arhiva) în Secția istorie și geografie militară a fost mutat la Direcția organizare-mobilizare a M.St.M., în funcția acestuia fiind numit căpitanul Gheorghe Cișmigiu.

Pentru întocmirea lucrărilor cu caracter istoric, întreaga arhivă operativă a marilor unități și unităților care au luptat pe frontul antihitlerist, totalizând 40000 dosare, a fost centralizată și depozitată în Cazarma din Calea 13 Septembrie. Biblioteca M.St.M. avea 60000 volume. Atât dosarele cât și cărțile erau deteriorate în proporție de 60% din cauza deselor mutări și a depozitării în clădiri necorespunzătoare.

La 6 ianuarie 1960, Comandamentul Forțelor Maritime Militare a înaintat Secției spre avizare, „Istoricul Marinei Române”, întocmit de un colectiv format din căpitanul de rangul 1 Dan Nicolaescu, căpitan de rangul 2 Nicolae Istrate, căpitanul de rangul 3 Victor Inceu și căpitanul-locotenent Nicolae Bîrdeanu.

La 14 ianuarie 1960, personalul secției a selecționat dosarele aflate în Depozitul central de arhivă pentru Direcția Centrală de Statistică de pe lângă Consiliul de Miniștri în vederea întocmirii unei sinteze statistice comparative. Documentele se refereau la economia țării înainte de 23 august 1944, bugetul alocat M.Ap.N. pentru nevoile armatei și alte date referitoare la înzestrarea armatei.

În vederea îmbogățirii fondului de documentare al secției aflat în localul din 13 Septembrie, la 31 martie 1960 s-au dat dispoziții tuturor șefilor de arhivă să trieze și depoziteze separat arhiva referitoare la al Doilea Război Mondial, respectiv jurnalele de operații, registrele istorice, ordinele de luptă, decorări, sinteze operative și tot ce era în legătură cu participarea trupelor la acțiuni militare, separat perioada 23 august 1944 – 9 mai 1945.

¹⁵ *Ibidem*, f. 123.

La 1 aprilie 1960, Comandamentul Forțelor Maritime Militare a înaintat lucrarea „Contribuția marinei militare la războiul antihitlerist”, lucrarea urmând să fie inclusă în cea întocmită de secție și colectivul de cercetători sub titlul „Participarea armatei române la războiul antihitlerist”.

În urma reorganizării Forțelor Armate ale R.P. Române din aprilie 1960, o serie de unități militare au fost desființate. Ca urmare, la 30 aprilie 1960 secția a dat ordin ca acestea să predea arhiva la depozitele de arhivă regională, iar registrele istorice, jurnalele de operații și albumele la Secția istorie și geografie militară.

La solicitarea ministrului Afacerilor Interne, ministrul Forțelor Armate a aprobat să se selecționeze și să se predea M.A.I. documentele de arhivă create de cele 10 curți marțiale care au funcționat pe lângă corpurile de armată până în 1947 și care se refereau la securitatea statului.

În conformitate cu Ordinul adjunctului M.F.A. și șef al M.St.M. nr. C.L. 001360 din 1.06.1960, la 15 iunie 1960 s-a aprobat contopirea tuturor depozitelor de arhivă în Cazarma 458 Râmnicu Sărat. Astfel, a luat ființă Depozitul de Arhivă al M.F.A., respectiv U.M. 02405 Râmnicu Sărat, subordonat D.S.C.S. din M.St.M.

În iulie 1960, Grupa de cercetători științifici a înaintat spre aprobare șefului D.S.C.S. capitolele 1, 2 și 3 ale lucrării „Participarea armatei române la războiul antihitlerist”.

Capitolele 4-10 erau bătute la mașină în forma definitivă și au fost trimise pentru avizare la D.S.P.A., Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. și Institutului de Istorie al Academiei R.P.R.

Capitolele 11 și 12, repartizate spre a fi întocmite de ofițerii din Sectorul Studii Istorice al Secției istorie și geografie militară se aflau în următoarea situație:

- Capitolul 11 - Desfășurarea generală a operației Budapesta. Rolul trupelor române în această operație - era în curs de refacere și definitivare de către colonelul Ion Sandu;

- Capitolul 12 - Luptele Corpului 7 Armată român în ofensiva pentru eliberarea Budapestei - urma să fie refăcut tot de colonelul Ion Sandu, după terminarea Capitolului 11;

- Capitolele 13-24 și încheierea era întocmită în ciornă și se băteau la mașină;

- Capitolul 25 - Introducerea aparatului politic în armată - era neîntocmit.

În cursul lunii iulie 1960 ofițerii din secție au întocmit „Tabele cu militarii care au săvârșit fapte de arme în războiul antihitlerist și au fost citați prin ordine de zi”, care urmau să fie incluși în lucrarea ce se întocmea de colectivul de cercetători științifici și secție.

De asemenea, a fost aprobată predarea definitivă Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. a documentelor selecționate din fondul de arhivă al armatei de ofițerii din Sectorul Arhivă al secției care se refereau la mișcarea muncitorească din perioada 1920-1943.

În urma predării Sfătuului Popular al Capitalei a Teatrului Armatei, la 30 septembrie arhiva secretă a acestui teatru a fost luată de D.S.P.A. și predată la Depozitul de arhivă Râmnicu Sărat.

La 30 octombrie 1960, Secția istorie și geografie militară a intervenit prin Secția Legături Externe pentru a se procura de la Ministerul Apărării al U.R.S.S. un tabel cu datele referitoare la numele și prenumele generalilor și ofițerilor sovietici, funcțiile acestora și unitățile din care au făcut parte pe timpul acțiunilor din România - perioada 20 august – 25 octombrie 1944.

La 21 noiembrie 1960, Secția istorie și geografie militară a întocmit împreună cu grupa de cercetători științifici lucrarea „Participarea Armatei Române la războiul antihitlerist”.

Între 1-5 decembrie 1960 a avut loc la Praga Conferința internațională a istoricilor militari din țările socialiste, inițiată de Direcția Superioară Politică a armatei populare cehoslovace și organizată de Institutul de Istorie Militară cehoslovac. Armata Română a fost reprezentată de maiorul Leonida Loghin, care a prezentat comunicarea cu tema „Acțiunile de luptă ale Armatei Române în cadrul Frontului 2 ucrainean pentru nimicirea trupelor fasciste de pe teritoriul Cehoslovaciei în timpul războiului antihitlerist”.

Conform Ordinului adjunctului ministrului Forțelor Armate și șef al M.St.M. nr. C.L. 00712 din 15.05.1961, la 15 iunie 1961 Direcția de studii și cercetări științifice a fost desființată. Secția istorie și geografie militară a devenit secție independentă a M.St.M., având aceeași organizare și încadrare ca la 1 ianuarie 1961. Grupa de cercetători științifici a trecut sub conducerea secției¹⁶.

Pentru a întări colectivul de cercetători al M.St.M., la 1 septembrie 1961 s-a hotărât ca și cercetătorii științifici de la D.S.P.A. să fie aduși la M.St.M. Noul stat de organizare anexă la statul M.St.M. prevedea două funcții de cercetători principali istorico-militari și șefi de grupă, 11 cercetători istorico-militari, 1 bibliotecar, 3 dactilografi și 1 desenator.

La 15 decembrie 1961 s-a aprobat reducerea unui post de cercetător principal istorico-militar și șef grupă și două posturi de cercetători istorico-militari, funcțiile desființate fiind înlocuite cu două funcții de funcționar principal.

În afara lucrării „Participarea armatei române la războiul antihitlerist”, Grupa de cercetători științifici și ofițerii secției au mai colaborat la întocmirea monografiei „Insurecția armată de la 23 august 1944” și lucrarea „Istoricul luptei antifasciste a poporului român”, care urmau să fie publicate sub egida Institutului de

¹⁶ *Ibidem*, f. 139.

Istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. în cinstea celei de-a XX-a aniversări a eliberării patriei de sub jugul fascist.

La sfârșitul anului 1961, personalul secției și grupa de cercetători au redactat monografia „Acoperirea frontierelor și participarea armatei române la luptele din Transilvania și Banat pe timpul pregătirii operației Debrețin (23 august-5 octombrie 1944)”.

Ofițerii cu arhiva și arhivarul au lucrat la inventarierea separată a dosarelor operative păstrate în Calea 13 Septembrie, pe două fonduri: fond războiul antihitlerist și fond războiul antisovietic.

La solicitarea Secției Propagandă a C.C. al P.M.R. a fost întocmit documentarul „Localitățile unde au avut loc lupte mai importante pe teritoriul patriei în perioada războiului antihitlerist”.

În acest an au fost rezolvate 60 000 cereri de eliberare a unor adevăruri de vechime în armată.

La cererea Centrului de Producție Cinematografică București, șeful secției, colonelul Leonida Ion a fost numit consilier pentru problemele istorice, iar maiorul Leonida Loghin consilier pentru problemele de instrucție la realizarea filmelor „Pădurea spânzuraților” și „Oameni urgent căutați”.

În 1962, secția era organizată pe două sectoare, Sectorul Studii Istorice și Sectorul Arhivă.

Prin noul stat de organizare nr. C.L. 001050/1962, secția și-a schimbat denumirea în „Secția Studii Istorice”¹⁷.

Personalul secției și grupa de cercetători științifici au continuat lucrul la monografia „Acoperirea frontierelor și participarea armatei române la luptele din Transilvania și Banat pe timpul pregătirii operației Debrețin – 23 august 1944 – 5 octombrie 1944.

La 9 aprilie 1962, au fost expediate Muzeului regional al Banatului fotocopii de pe unele documente operative referitoare la acțiunile trupelor române în luptele împotriva ocupanților hitleriști de pe teritoriul Banatului din anul 1944.

Între 14 mai - 2 iunie 1962, colonelul Leonida Ion, șeful secției s-a deplasat în Ungaria pentru documentare asupra acțiunilor trupelor române pe teritoriul acestei țări în perioada războiului antihitlerist. Au fost aduse microfilme de pe documentele operative ale Armatei 1 și 2 ungare din perioada 24 august – 15 octombrie 1944, activitatea organizațiilor de partid din nordul Transilvaniei și ale Corpului Aerian Român.

În ziua de 18 iulie 1962, la ora 15.40, în urma unei ploi torențiale cu puternice descărcări electrice, la una din magazinele Depozitului de arhivă Râmnicu Sărat s-a produs un incendiu. Din cele 8 vagoane de arhivă existente în magazie, două vagoane au ars complet, două vagoane parțial, iar patru vagoane de arhivă au putut fi recuperate. Pagubele materiale s-au cifrat la 30467 lei.

La solicitarea Institutului de Istorie a partidului, a fost întocmit un documentar în legătură cu marile unități și unitățile armatei române care au participat la luptele pentru curățirea teritoriului în perioada 25 august – 1 septembrie 1944.

La solicitarea M.A.I. au fost identificate în arhivă documente referitoare la activitatea generalului nazist Heusinger în perioada războiului antisovietic. Au mai fost întocmite un documentar referitor la generalul rus Pavel Kiseleff, un documentar referitor la unitățile armatei române participante la insurecția armată din august 1944 și s-au tradus din limba rusă părțile care privesc România din lucrarea „Marele Război pentru apărarea Patriei”.

Colonelul Leonida Ion, locotenent-colonelul Dumitru Matei și angajatul civil Neculai Condurachi au lucrat o perioadă la Institutul de Istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., participând la elaborarea lucrării „Contribuția României la războiul antifascist”.

S-a continuat inventarierea cărților din Biblioteca M.St.M. din 13 Septembrie și au fost selecționate dosarele referitoare la activitatea refugiaților polonezi în România. De asemenea, au fost întocmite 17 tabele cu militarii căzuți în perioada 1877-1878, 1916-1918 și 1944-1945, al căror nume urma să fie atribuit unor străzi din Capitală și provincie.

Majoritatea lucrărilor de studii istorice efectuate în 1962, au fost întocmite în colaborare cu Institutul de Istorie de pe lângă C.C. al P.M.R. și cu D.S.P.A. Astfel, la elaborarea lucrării „Participarea României la înfrângerea Germaniei hitleriste” au participat colonelul Leonida Ion, locotenent-colonelul Leonida Loghin, maiorul Antone Marinescu și angajații civili Gheorghe David și Panait Gavrilăscu.

Locotenent-colonelul Dumitru Matei a făcut parte din colectivul Institutului de Istorie de pe lângă C.C. al P.M.R. pentru elaborarea lucrării „Lupta maselor populare împotriva monarhiei”.

De asemenea, personalul din compartimentul studii istorice a întocmit un documentar și o sinteză privind „Contribuția României la războiul antihitlerist”, care au fost puse la dispoziția Ministerului Afacerilor Externe.

Au mai fost redactate documentare în legătură cu istoricul unor mari unități participante la aplicațiile de cooperare din luna octombrie 1962, drumul de luptă al Regimentului 92 Infanterie, predat Muzeului

¹⁷ *Ibidem*, f. 149.

Militar Central, arhiva referitoare la lupta maselor populare împotriva fascismului, necesar istoricului sovietic Lebedev.

Pe linia activității de rezolvare a cererilor, au fost primite 3143 cereri din care 2775 (circa 87%) au fost rezolvate pozitiv și 350 (13%), negativ.

În cursul anului 1963, Secția a fost subordonată locțiitorului șefului M.St.M., generalul-locotenent Constantin Șandru iar în a doua jumătate a anului - prim locțiitorului șefului M.St.M., generalul-maior Ion Coman¹⁸.

La 31 ianuarie 1963, biblioteca M.St.M., cu 62715 titluri, a fost transferată Muzeului Militar Central.

Din anul 1960, după centralizarea arhivei la Râmnicu Sărat, activitatea personalului depozitului s-a axat pe rezolvarea cererilor - 20000 anual, primirea a 50 de vagoane arhivă de la comandamente de armă, direcții centrale, mari unități și unități și formațiuni militare. Cantitatea arhivei, cuprinzând fonduri din perioada 1860-1960, se ridică la 550 vagoane, formată din dosare și 15 vagoane volante.

La 8 martie 1963, maiorul Aurelian Miriță a luat în primire comanda Depozitului de arhivă al M.F.A. de la căpitanul Nicolae Chiriță.

La 10 iulie 1963 - Ministerul Învățământului a luat inițiativa întocmirii unei monografii referitoare la istoricul învățământului superior din România, capitolul despre dezvoltarea învățământului tehnic militar fiind repartizat locotenent-colonelului Dumitru Matei din Secția Studii Istorice.

La 31 iulie 1963, locotenent-colonelul Leonida Loghin a fost desemnat consilier militar al Studioului cinematografic București pentru realizarea filmului artistic „Pădurea spânzuraților” după romanul omonim al scriitorului Liviu Rebreanu.

Armata Română a fost reprezentată în perioada 22-27 octombrie 1963 la Varșovia la cea de-a II-a sesiune a Academiei de Științe a R.P. Polone și M.Ap.N. consacrată războiului de eliberare dus de poporul polonez în anii 1939-1945, organizată cu prilejul aniversării a 20 de ani de la crearea Armatei populare poloneze, de colonelul Leonida Ion, șeful Secției Studii Istorice a M.St.M. și colonelul Constantin Nicolae de la Institutul de Istorie a Partidului de lângă C.C. al P.M.R. Specialiștii români au prezentat în cadrul sesiunii referatul cu tema „Insurecția armată antifascistă din august 1944 - începutul revoluției populare din România. Participarea armatei române la războiul antihitlerist. Principalele trăsături ale procesului de făurire a Armatei populare române”.

La 10 noiembrie 1963 a sosit în România locotenent-colonelul Witold Beganski de la Institutul de Istorie Militară din Varșovia, pentru a studia în Arhivele Militare documente referitoare la refugiații polonezi în România în perioada 1939-1940.

În acest an, au fost întocmite noile „Instrucțiuni asupra mânăuirii, evidenței și expertizării arhivei”, au fost inventariate și opisate arhiva operativă și dosarele referitoare la lupta partidului în armată în perioada 1921-23 august 1944, a fost întocmit indicatorul anexă la Instrucțiunile arhivistice „I.A.-64” și a fost inventariată și pregătită arhiva din Depozitul M.St.M. pentru a fi predată Depozitului de arhivă Râmnicu Sărat.

Locotenentii-colonei Leonida Loghin și Dumitru Matei și angajații civili Ștefan Stan, Alexandru Neamțu și Neculai Condurachi au fișat materialul documentar referitor la „Jaful și atrocitățile trupelor hitleriste în România (1940-1944)”.

În colaborare cu Institutul de Istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. colonelul Leonida Ion și angajații civili Alexandru Neamțu, Gheorghe David, Panait Gavrilescu și Neculai Condurachi au conlucrat la definitivarea lucrărilor „Participarea României la înfrângerea Germaniei hitleriste” și „Insurecția armată de la 23 august 1944”.

Colectivul condus de a.c. Ștefan Stan a întocmit culegerea de documente în legătură cu activitatea antifascistă în rândurile armatei (1940 – 23 august 1944) și participarea armatei române în înfăptuirea insurecției și la războiul antihitlerist.

Printre alte documentare întocmite se numără „Organizarea comenzii în principalele bătălii din secolele XIX și XX”, „Efectivele și pierderile armate în războiul antihitlerist”, „Pierderile provocate de aviația anglo-americană și hitleristă pe teritoriul României”, „Contribuția Corpului Aerian Român în războiul antihitlerist”, „Situăție referitoare la militarii sovietici înmormântați în cimitirele de pe teritoriul României”, „Situăția armatei române la darea ordinului de încetare a ostilităților față de armata sovietică, precum și raportul de forțe româno-german la acea dată”.

S-a asigurat asistența de specialitate în calitate de consultanți la filmele „Pădurea spânzuraților” și „Sărutul de dimineață”.

În compartimentul arhivă, au fost rezolvate 1137 cereri, din care 1000 pozitiv și 65 nefavorabil.

În anul 1964, Secția Studii Istorice a fost subordonată pentru lucru generalului-maior Constantin Popa, locțiitorul șefului Marelui Stat Major¹⁹.

¹⁸ *Ibidem*, f. 162.

¹⁹ *Ibidem*, f. 180.

La 14 ianuarie 1964 au fost trimise Muzeului Militar Central „Tabelele cu militarii sovietici înmormântați pe teritoriul României în perioada celui de-al Doilea Război Mondial”.

Începând cu 6 martie 1964, Neculai Condurachi a început să lucreze la documentarul „Înzestrarea tehnică a armatei în anul 1938”, care a fost înaintat D..S.P.A.

La 18 martie 1964, locotenent-colonelul Dumitru Matei a întocmit un documentar privind cetățenii români de naționalitate sârbă care în anii celui de-al Doilea Război Mondial au luptat în armata de eliberare iugoslavă condusă de mareșalul Tito. Documentarul a fost întocmit de.

Începând cu 19 martie 1964, șeful secției, colonelul Leonida Ion a lucrat la Institutul de Istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. la definitivarea lucrării „România în războiul antifascist”.

Cu Ordinul nr. M 67 din 05.10.1964 s-a aprobat intrarea în vigoare, cu data de 1 ianuarie 1965, a Instrucțiunilor „I.A.-64”.

În cursul anului a continuat documentarea în vederea redactării lucrării „Jaful și atrocitățile săvârșite de trupele hitleriste pe teritoriul României” și s-au întocmit documentarele „Concepția manevrelor regale și a celorlalte manevre executate în perioada dintre cele două războaie mondiale”, „Comenzile de armament efectuate de statul român în perioada interbelică”, „Organizarea armatei române după Regulamentul organic”, „Localitățile mai importante de pe teritoriul R.P.R. în care au avut loc lupte cu trupele hitleriste, precum și descrierea sumară a acestor lupte”, „Harta privind participarea armatei române la războiul antihitlerist”, lucrare executată de locotenent-colonelul Antone Marinescu și tipărită la Direcția Topografică Militară, precum și 12 lecții în legătură cu acțiunile trupelor române în diferite regiuni ale țării în perioada insurecției din august 1944.

Ofițerii și cercetătorii istorico-militari din secție au publicat o serie de articole referitoare la acțiunile trupelor române și perioada războiului antihitlerist și au asigurat asistență de specialitate la realizarea filmelor „Pădurea spânzuraților” (locotenent-colonel Leonida Loghin) și „Șoseaua nordului” (locotenent-colonel Antone Marinescu).

Au mai fost întocmite un documentar în legătură cu denumirea unor străzi care poartă nume de militari, o lucrare referitoare la desprinderea trupelor române pe frontul din Moldova, relațiile cu trupele sovietice, însumând 150 de pagini dactilografiate, documentarele „Aspecte din articolele publicate în presa străină privind actul de la 23 august 1944”, „Participarea românilor la bătălia de la Varna – 1444”, „Convenții încheiate între România și Germania în anii 1939-1944”, precum și conferința „Acoperirea frontierelor țării în august-septembrie 1944”.

Specialiștii secției au selectat documentele de arhivă necesare organizării expoziției jubiliare de la sala Dalles și expoziției armatei populare.

La 1 ianuarie 1965 a intrat în vigoare noul stat de organizare al secției cu nr. C.L. 001530/1964, în cadrul Secției Studii Istorice fiind mutați locotenent-colonelul Costică Ucrain -ofițer 1 pentru studii istorice, maiorul Ion Tudor și maiorul Constantin Toderășcu - ofițeri 2 pentru studii istorice. Funcțiile de ofițer cu arhiva au fost desființate²⁰.

La începutul anului 1965, secția a întocmit „Dispozițiuni pentru aplicarea Instrucțiunilor „I.A.-64”, pe care le-a difuzat tuturor comandamentelor de armată, armă, direcții centrale și comisariatelor regionale.

La 24 martie 1965, în fondul documentar al Depozitului operativ al Secției Studii Istorice au fost primite de la Secția Operații 2290 de dosare cuprinzând probleme referitoare la operații din anii 1920-1945. Toate acestea au fost incluse în fondul 1200.

Începând din luna aprilie 1965, un colectiv condus de locotenent-colonel Dumitru Matei a trecut la culegerea datelor din arhivă referitoare la întocmirea lucrării „Dezvoltarea armatei române în secolul al XIX-lea”, prevăzută în planul de perspectivă al secției.

Între 14-16 aprilie 1965, la Moscova a avut loc o conferință științifică consacrată celei de a XX-a aniversări a victoriei asupra Germaniei fasciste, la care au participat istorici din Anglia, Austria, Belgia, Bulgaria, Cehoslovacia, Cuba, Finlanda, Franța, R.D. Germană, R.S.F. Iugoslavia, Mongolia, Polonia, România, S.U.A., Ungaria și U.R.S.S. Din partea țării noastre a participat o delegație formată din Ion Popescu-Puțuri, Gheorghe Zaharia, Walter Roman, N.N. Constantinescu, generalul-maior Constantin Popa și locotenent-colonelul Leonida Loghin. În Secțiunea a II-a pentru istoria luptei forțelor armate și istoria artei militare, generalul-maior Constantin Popa a prezentat referatul „Cercetarea arhivistică privind participarea Armatei Române, umăr la umăr cu armata sovietică, la războiul antihitlerist”.

La 8 mai 1965 a fost redactat un documentar despre Armata României care a fost expediat Editurii militare iugoslave pentru a fi inclus în „Enciclopedia militară”.

La 20 mai 1965, angajații civili Gheorghe David și Panait Gavrilăscu au întocmit un documentar referitor la „Organizarea și funcționarea fostelor cercuri militare din București, Cluj, Timișoara și Turnu Severin”.

²⁰ *Ibidem*, f. 194.

La 23 iunie 1965, Comitetul de partid raional Zvolen din Cehoslovacia a solicitat un material documentar în legătură cu luptele trupelor române pentru eliberarea localităților Viglas și a raionului Zvolen.

La 27 iulie 1965, locotenent-colonelul Dumitru Matei a fost desemnat consilier militar pe lângă Studioul Cinematografic București pentru realizarea filmului artistic de lung metraj „Tunelul”, care ilustra un episod din luptele armatei noastre duse împotriva ocupanților hitleriști în august 1944.

La 29 iulie 1965, Secția a întocmit un documentar referitor la organizarea și funcționarea Marelui Cartier General român în Primul Război Mondial.

Între 1 – 20 septembrie 1965, la Potsdam a avut loc o conferință organizată de M.Ap.N. al R.D. Germane, în vederea pregătirii celei de-a X-a aniversări a înființării armatei populare naționale a R.D. Germane, la care au participat delegațiile țărilor socialiste membre ale Tratatului de la Varșovia. Din partea României a participat, ca observator, colonelul Leonida Ion, șeful Secției Studii Istorice.

În perioada 29 septembrie – 2 octombrie 1965, generalul-colonel Voronțov și colonelul Maslenikov au studiat culegerea de documente pregătită de Secția Studii Istorice și C.P.S.A. referitoare la participarea Armatei Române în războiul antihitlerist, în vederea elaborării capitolului „Întărirea frăției de arme dintre armatele țărilor Tratatului de la Varșovia”, care urma să fie inclus în lucrarea „50 de ani de existență a Forțelor Armate ale U.R.S.S.”

Pe parcursul anului au fost întocmite 5 hărți privind participarea armatei la războiul antihitlerist, care au fost predate Muzeului Militar Central, au fost redactate lecțiile „Acoperirea frontierelor”, „Operațiile Rpnava, Javorina și Banska Bystruca-Zvolen”, a fost definitivată o nouă broșură cuprinzând unitățile participante la războiul antihitlerist, documentarele „Relațiile româno-sârbe de-a lungul veacurilor. Participarea armatei de eliberare a Iugoslaviei la înfrângerea Germaniei fasciste”, „Participarea armatei române la eliberarea Cehoslovaciei”, „Funcționarea comandamentului unic pe frontul occidental în cel de-al Doilea Război Mondial”, „Istoricul Marelui Stat Major Român”, „Relațiile militare româno-germane în perioada 1939-1944”, precum și traducerea din limba franceză a capitolului „Războiul 1877-1878” din lucrarea „Războaiele unui secol” de căpitan G. Romagny.

Locotenenți-coloneii Leonida Loghin și Dumitru Matei și maiorul Ion Tudor au colaborat timp de o lună la Institutul de Istorie a Partidului la definitivarea lucrării „Contribuția României la victoria asupra Germaniei fasciste” și a unui volum de memorii ale comandanților de mari unități și unități pe frontul antihitlerist.

La 19 septembrie 1966, maiorul Aurelian Miriță a fost numit ofițer 2 pentru studii istorice, iar începând cu 8 septembrie 1966, contraamiralul Florea Diaconu a fost numit cercetător militar principal pentru studii istorice în Secția Studii Istorice²¹.

La sesizarea Ministerului Industriei Construcțiilor de Mașini în legătură cu existența asupra acestui minister a 600 metri liniari de arhivă aparținând fostului Minister al Înzestrării Armatei și care se referea la anii 1912-1945, la 18 aprilie 1966 secția i-a delegat pe locotenent-colonelul Dumitru Matei și Neculai Condurachi pentru a prelua și preda Depozitul de Arhivă Râmnicu Sărat cele 14.581 dosare.

La 25 aprilie 1966, Secția Studii Istorice a întocmit un documentar referitor la prizonierii de război din perioada războiului antisovietic, din care a rezultat că au fost dați dispăruți 287845 de militari. Până la 31 august 1948 s-au repatriat din captivitate din U.R.S.S. 144097 prizonieri români. În acest număr sunt incluși și foștii prizonieri români încadrați în Diviziile „Tudor Vladimirescu” și „Horia, Cloșca și Crișan”, respectiv 19612 militari. Au rămas cu situația neclară 156913 militari români declarați dispăruți pe front în anii 1941-1944.

La 5 mai 1966 ofițerii din secție au finalizat lecțiile „Acoperirea frontierelor țării pe timpul insurecției armate și a concentrării forțelor sovietice și române”, „Acțiunile trupelor române în cadrul operației Roznava” „Armata 1 română în luptele din munții Javorina”, „Acțiunile trupelor române în cadrul operației Zvolen; Banska-Bystrica” ș.a.

La cererea patriarhului României, Justinian la 21 septembrie 1966 a fost întocmită o situație privind mormintele militarilor germani înhumați în cimitire pe teritoriul patriei noastre.

Pe 15 noiembrie 1966, la sediul Institutului de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române a avut loc o consfătuire la care au participat delegați de la Institutul de Istorie a partidului, Academia de Studii Social-Politice și Economice „Ștefan Gheorghiu”. Din partea M.F.A. au participat coloneii Leonida Ion, șeful Secției Studii Istorice, Victor Militaru, șeful Muzeului Militar Central și Gheorghe David, cercetător istorico-militar în Secția Studii Istorice.

În cursul anului au fost finalizate documentarele „Pregătirea operativă a teritoriului în perioada 1920-1945”, „Războiul din Spania”, „Învățămintele militare rezultate din conflictul sovieto-finlandez”, „Relațiile dintre comandamentele și trupele sovietice și române în războiul antihitlerist”, „Înființarea diferitelor arme în cadrul armatei române”, „Tendințe actuale ale strategiei occidentale”, „Folosirea mascării și dezinformării în războaie”, „Din experiența de luptă a trupelor române pe frontul antihitlerist, privind

²¹ *Ibidem*, f. 213.

activitatea de cercetare”, „R.P. Ungară”, „R.P. Polonă”, „R.P. Bulgaria”, R.S. Cehoslovacia”, referatele „Dezvoltarea Armatei Române după Unirea Principatelor”, „Ștefan cel Mare - luptător neînfricat pentru apărarea gliei străbune”, culegerea de documente „Mărăști-Mărășești-Oituz” ș.a.

În anul 1966 a apărut în Editura Militară lucrarea „România în războiul antihitlerist”, la care au colaborat șase ofițeri și cercetători din cadrul secției.

În cursul anului 1966 au fost soluționate 1202 cereri.

Ca urmare a intrării în vigoare a unui nou stat de organizare a M.St.M., în 1967 secției i-au fost adăugate două funcții de ofițer 2 (cu arhiva), încadrate de maiorii Dumitru Ionaș și Aurelian Miriță²².

La 17 ianuarie 1967, ofițerii din secție au întocmit un documentar referitor la „Unele date în legătură cu unitățile (detașamentele) constituite din români pe timpul războiului civil și contribuția Armatei Române la războiul antihitlerist” și un „Tabel cu militarii români internaționaliști care au luptat în rândurile Armatei Roșii în anii războiului civil, în Marele Război al Uniunii Sovietice pentru Apărarea Patriei, precum și în detașamentele de partizani pe teritoriul ocupat al Uniunii Sovietice”, care au fost trimise părții sovietice pentru a le folosi în redactarea unei lucrări editate de Ministerul Apărării al U.R.S.S.

La 23 martie 1967, maiorul Ion Tudor a fost numit consilier militar la filmul „Cerul începe la etajul 5”, realizat de regizorul Francisc Munteanu.

La 2 iunie 1967, locotenent-colonelul Costică Ucrain a fost desemnat consilier militar la filmele „Răpirea fecioarelor” și „Răzbunarea haiducilor”.

În semestrul I/1967, secția și depozitul de arhivă au primit 26.882 cereri, din care au soluționat favorabil 11892. La începutul lunii iulie erau în curs de rezolvare 12643 cereri.

La solicitarea amiralului Verner Waldemar, între 4-13 septembrie 1967, Secția Studii Istorice a primit vizita locotenent-colonelului Rudolf Studanski, directorul Arhivelor Militare ale R.D. Germane, cu sediul la Potsdam, pentru un schimb de experiență și studierea documentelor referitoare la activitatea economică, politică și militară a Wehrmacht-ului în România, în anii 1940-1944.

În cursul anului 1967, ofițerii secției au întocmit documentarele „Incidentele de frontieră din vara anului 1940”, „Organizarea și funcționarea cercurilor militare în Armata Română”, „Organizarea și funcționarea școlilor militare de ofițeri de rezervă”, „Organizarea și dezvoltarea armatei române de la înființare și până la Primul Război Mondial”, „Organizarea și funcționarea centrelor de instrucție în Armata Română” și „Ofițerul de stat major în trecutul Armatei Române”, „Participarea românilor la evenimentele revoluționare, din anul 1918, care au avut loc în Cehoslovacia”, „Formarea și dezvoltarea Armatei Române naționale în anii 1831-1900”, o culegere de documente referitoare la activitatea Wehrmacht-ului în România 1940-1944 (circa 300 de pagini dactilografiate), 11 lecții și conferințe pe teme ca „Mascarea operativă”, „Organizarea Armatei Române în perioada bătăliei de la Plevna”, „Mărășești, Oituz epopee a luptei poporului român”, „20 de ani de la abolirea monarhiei”, „Personalitatea lui Ștefan cel Mare” ș.a.

Compartimentul arhivă a rezolvat 4100 de cereri, de peste 3 ori mai multe față de 1966.

De asemenea, în urma reorganizării administrative pe județe, s-a centralizat arhiva fostelor comisariate militare regionale și raionale.

Între 13-15 februarie 1968, generalul-maior Constantin Popa, colonelul Leonida Loghin din M.St.M. și locotenent-colonelul Mihai Arsintescu din C.P.S.A. au participat la sesiunea științifică festivă de la Moscova, organizată cu prilejul celei de-a 50 aniversări a armatei sovietice.

La 1 martie 1968, numărul cererilor nerezolvate era de 69412.

La 20 martie 1968, locotenent-colonelul Antone Marinescu a fost delegat consilier militar pe lângă Studioul Cinematografic București, pentru realizarea, în colaborare cu firma vest germană Film-Berlin, a lung metrajului „Bătălie pentru Roma”.

În perioada 21-29 martie 1968, colonelul Leonida Ion și locotenent-colonelul Antone Marinescu au efectuat o vizită în R.D. Germană.

La 1 iunie 1968, Secția Studii Istorice a trimis șefului M.St.M. al Armatei populare a R.D. Germane o culegere de documente privind Wehrmacht-ul în România în perioada 1940-1944.

Între 27 iunie - 6 iulie 1968, colonelul Leonida Ion a participat, alături de delegați din țările socialiste europene, precum și din Anglia, Belgia și Italia, la simpozionul organizat de Institutul de Istorie Militară din Belgrad, care s-a ținut la Sarajevo, cu ocazia aniversării a 25 de ani de la luptele purtate de armata populară iugoslavă pe râurile Neretva și Sutjeska în vara anului 1943.

Pentru aniversarea centenarului generalului francez Ferrie, creatorul radiotelegrafiei militare, Secția Studii Istorice a pregătit un documentar incluzând fotocopii de pe scrisorile inginerului Emil Giurgea, care a purtat corespondență cu generalul francez, coperta cărții „Radiotelegrafia și radiotelefonie” de maior Tiberiu Petrescu, cu o prefață scrisă de generalul Ferrie, pagina de titlu a cărții „Descrierea aparatului de recepție și transmisiuni în telegrafia fără fir prin undele hertziene”, care se referă la activitatea căpitanului Ferrie, scrisă de locotenentul Constantin L. Bottez, coperta „Revista geniului” din martie 1932 și articolul „Generalul

²² *Ibidem*, f. 226.

Ferrie”, de locotenent-colonelul N. Tiberiu Petrescu, precum și o mapă cu informații din presă, lucrările de specialitate și din arhivă referitoare la activitatea generalului Ferrie.

Pe perioada septembrie-octombrie 1968, maiorul Constantin Toderășcu a fost numit consultant militar la filmul de lung metraj „Cetatea Neamțului”, la cererea Studioului Cinematografic București.

La 12 decembrie 1968, locotenent-colonelul Costică Ucrain a fost numit consultant militar pentru probleme de artilerie la filmul „Mihai Viteazul”, epopee istorică realizată de Studioul Cinematografic București, după scenariul lui Titus Popovici în regia lui Sergiu Nicolaescu.

În anul 1968, personalul secției a mai întocmit documentarele „Activitatea fostului general Dănilă Papp”²³, „Relațiile româno-sârbe și româno-iugoslave”, „Acțiunile Diviziei de voluntari sârbi pe frontul din Dobrogea în anul 1916”, „Cheltuielile efectuate de statul român cu întreținerea trupelor italiene, a materialului de război de proveniență italiană, precum și valoarea tehnicii de război folosită de armata română”²⁴, „Evenimentele istorice desfășurate pe teritoriul patriei determinate de poziția geografică a României”, „Lucrările cu conținut militar publicate de ofițeri și generali înainte de 23 august 1944”, „Aspecte ale desăvârșirii unității naționale a poporului român în anul 1918”, „Problema frontierelor României înainte și după Primul Război Mondial”, „Aspecte ale acțiunilor de luptă de la Oradea și Debrețin ale Diviziilor „Tudor Vladimirescu” și „13 Munte”, „Ordinele pe care le dădea ministrul apărării naționale în perioada dinaintea celui de-al Doilea Război Mondial”, „Convenții militare în perioada 1877-1910”, „Batalioanele fixe regionale”, „Scurt istoric al formării și dezvoltării Armatei Române”, „Relațiile româno-franceze de-a lungul veacurilor”, „Bombardamentele anglo-americane din anul 1944 efectuate asupra teritoriului României”, referatul științific „Aspecte militare în revoluția burghezo-democrată din 1948 în Transilvania”, propuneri de denumiri istorice care se pot atribui unor unități și mari unități, o nouă broșură cuprinzând marile unități și unități române participante la războiul antihitlerist ș.a.

Până la 31 decembrie 1968, secția a primit 6700 cereri din care a soluționat 6250, 450 fiind în lucru.

²³ Documentarul a fost solicitat de cetățeanul american Ioan Crișan a elabora o lucrare despre istoria Transilvaniei, în special a evenimentului unirii cu România din 1 decembrie 1918.

²⁴ Din documentație rezultă că statul român a cheltuit în folosul trupelor italiene suma de lei 139151073. Valoarea tehnicii și bunurilor armatei italiene primite de statul român se ridică la suma de 74997725 lei.

1949 - O INSTRUCȚIUNE – ARMĂ ÎN „LUPTA PENTRU APĂRAREA PĂCII ȘI COMBATAREA SUPERSTIȚIILOR”

Ing. Alice - Elizabeth LEANCA*
Ec. Daniela - Georgeta NEDELUCU*

După adoptarea la începutul anului 1948 a doctrinei de luptă a armatei sovietice, conducerea armatei a efectuat în paralel cu epurarea cadrelor devenite „nesănătoase, dușmănoase noului regim” și epurarea actelor normative după care își desfășura activitatea „vechea armată burgheză”, trecându-se la elaborarea de către noile organe de conducere a unor normative proprii care să corespundă cerințelor momentului de sovietizare a oștirii sub sloganul făuririi armatei populare.

Norme și principii referitoare la organizarea muncii organelor și organizațiilor politice de partid și tineret din armată pentru „adâncirea și lărgirea luptei pentru apărarea păcii”, precum și pentru „răspândirea științei și combaterea superstițiilor” erau cuprinse în *Instrucțiunea Nr. 71* difuzată în 4 iulie 1949 de Direcția Superioară Politică a Armatei¹.

Instrucțiunea era structurată pe patru capitole.

Primul capitol era dedicat luptei pentru apărarea păcii orientată pe două direcții:

- lupta împotriva imperialiștilor anglo-americani despre care se spunea că pregătesc un nou război mondial;
- lupta de clasă internă împotriva „dușmanilor poporului” sintagmă prin care erau denumiți foștii proprietari de fabrici și terenuri agricole (moșieri și chiaburi), aparatului administrativ al fostului regim („funcționarii fasciști”) o altă categorie – „speculanți și șarlatani sau unelte ale lor”.

Se afirma că în urma congresului partizanilor păcii de la Paris și Praga oamenii muncii din Republica Populară Română sub conducerea Partidului Muncitoresc Român împreună cu Armata Republicii Populare Române participă în mod hotărât la „viguroasa acțiune ce se duce pe plan mondial pentru apărarea păcii, acțiune în fruntea căreia se află marea țară a socialismului Uniunea Sovietică.”

Erau definite formele sub care reacțiunea încearcă să demobilizeze masele aflate pe frontul luptei pentru pace și pentru construirea socialismului: zvonuri, superstiții, acțiuni mistice în legătură cu apariția așa-ziselor minuni și a „sfinților pe la unele geamuri”.

Capitolul II al instrucțiunii cuprindea măsurile concrete care urmau a fi luate în unități:

- convocarea organelor și organizațiilor de partid și U.T.M. pentru prelucrarea tezelor luptei pentru pace și combaterea misticismului;
- organizarea de ședințe în fiecare duminică dimineața la „cluburile ostășești” pentru popularizarea științei și combaterea superstițiilor;
- organizarea de ședințe în cadrul grupelor de partid și U.T.M. unde se vor trasa sarcini concrete pentru întărirea ordinii, disciplinei militare și a combativității;
- întocmirea de planuri de muncă cuprinzând concret „angajamentele ce și le iau organizațiile de partid în legătură cu această acțiune”.

Cel de-al treilea capitol cuprindea „tezele” care urmau a fi dezvoltate în cadrul ședințelor de informații politice:

- „explicarea politicii consecvente de pace a Uniunii Sovietice (exemple: propunerile U.R.S.S. pentru reducerea forțelor armate pentru interzicerea bombeii atomice, pentru unitatea și democratizarea Germaniei etc.);
- arătarea succeselor lagărului păcii, democrației și socialismului de frunte cu U.R.S.S. a căruia forță creștea necontenit, victoriile armatei populare chineze condusă de Partidul Popular Chinez care înseamnă trecerea în lagărul păcii a unei țări imense cu o populație de peste 450 milioane de oameni, etc.;
- demascarea politicii războinice a imperialiștilor anglo-americani, expresia slăbiciunii lor (exemple: crize, șomaj, linșajul negrilor, ura de rasă, pactele și alianțele războinice), demascarea clicei lui Tito, unealta provocatorilor de război anglo-americani;
- creșterea rezistenței pe care o opun popoarele din Franța, Italia etc. planurilor de subjugare a imperialiștilor anglo-americani;

* Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice.

¹ Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice, fond Batalionul 4 Administrativ, dosar nr.7/1949, filele 191-194.

- demascarea capitaliștilor și moșierilor expropriați, a speculanților, a chiaburilor a preoților reacționari vânduți Vaticanului, agenților imperialismului anglo-american, a deblocaților din armată și a unor secte religioase (iehoviști, tremuricii etc.) care răspândesc zvonuri despre război, semănând panică și neîncredere în forțele păcii”.

Cel de-*al patrulea capitol* cuprindea principiile de bază pentru desfășurarea propagandei ateiste.

Buna desfășurare a acestei acțiuni depindea de cunoașterea cazurilor concrete și a formelor de manifestare a misticismului.

În fiecare unitate locuitorul politic și secretarul de partid trebuie să cunoască și „să facă demascarea predicatorilor sectanți” exploataând propagandistic slăbiciunile omenești ale acestora: „beție, afemeiat, cartofor”.

Agitatorii din unități urmau a aduce la cunoștința ostașilor conținutul broșurilor pe teme de popularizarea științei din Biblioteca „Știința pentru toți” și articolele pe această temă publicate în „Scânteia” sau „Glasul Armatei”.

Măsurile de mai sus materializau teza potrivit căreia numai prin cultură și știință poporul muncitor și armata sa își poate cunoaște și combate dușmanii cu propriile arme.

Semnificativ este faptul că organelor politice li se cerea „să nu aducă vreo jignire sub nicio formă sentimentelor religioase ale credincioșilor”, acțiunea propagandistică având caracterul luptei împotriva celor care „sub paravanul religiei încearcă să înșele buna credință a oamenilor, iar nu a luptei împotriva credinței religioase”.

Ostașii trebuiau educați în spiritul recunoașterii „măștii fățarnice a misticismului” sub care se ascundeau întotdeauna dușmanii de clasă.

În completarea acestei instrucțiuni organul de lucru în armată al Partidului Muncitoresc Român – Direcția Superioară Politică a Armatei – a emis ordine circulare, a elaborat și difuzat pentru prelucrarea în unități teme de conferință și alte materiale propagandistice menite a îndoctrina tânărul aflat sub arme, cultivând ura și intoleranța față de semenii care ar fi putut privi și gândi altfel realitățile societății românești la sfârșitul deceniului cinci și perspectivele „luminoase” ale anilor care au urmat.

ISTORIA DREPTULUI ARHIVISTIC

Luminița - Angela NECȘOIU*

Natura și viața socială sunt guvernate de legi: legi naturale și legi sociale obiective. Legile naturale sunt intrinseci și constante. Omului i-a trebuit mult timp până să le descopere. Legile sociale obiective rezidă în condițiile vieții sociale. Ele sunt observate și codificate de om. Pe lângă acestea sunt și legi normative, convenționale și schimbătoare. Acestea pot fi nescrise (tradiții, obiceiuri) și scrise, și privesc toate formele relațiilor dintre oameni. Arhivele nasc și ele astfel de relații care au fost codificate în legi și norme.

De-a lungul vremii practica arhivistică n-a dat numai norme privitoare la îngrijirea arhivaliilor¹. Raporturile dintre indivizi, dintre stat și dintre state care se oglindesc în diferite norme juridice, au pus și pe arhiviști în situația de a se gândi să codifice, pentru ei și pentru materia pe care o prelucrează, un sistem general de conduită².

Cele dintâi norme s-au referit la protecția actelor și la utilitatea și puterea lor ca mărturii juridice. Despre acestea face deseori referințe și tradiția. Zicala poporului nostru „ai carte ai parte” este dintre acestea. De aici strășnicia cu care se păstrau „cărțile” (hrisoave, urice, izvoade, direse, zapise etc.)

Legile scrise au început tot prin a apăra actul, coroborând existența lui cu autenticitatea. De data asta însă se insistă mai mult asupra penalizării celor care îl distrug. Și fiindcă statul, ca să-i garanteze autenticitatea, își luase asupra sa grija păstrării lui, sau a copiei lui autentice, adesea nu mai este vorba de acte, ci de adevărate *archive*. Această situație a determinat anumite norme de conducere. Născute din uz, din situația de fapt, ele nu au fost redactate în scris decât mai târziu. Practica transmitea normele de la unul la altul, contemporan sau succesiv.

Când arhivele au putut fi folosite direct sau indirect a început și codificarea obiceiurilor arhivistice, compunându-se adevărate statute sau legi. Ele se referă însă numai la organizații, instituții și întreprinderi, servesc interesele lor și determină raporturile dintre ele și cetățean și dintre ele și stat. De obicei au fost compuse de propriile lor organe de conducere. Pentru instituțiile de stat, din momentul în care au avut o ierarhie, normele de creare, păstrare, folosire și protejare a arhivelor au fost fixate de organele lor centrale. Deci de o adevărată legislație arhivistică nu se poate vorbi decât din timpul când statul a luat asupra sa grija pentru toate sau cele mai multe arhive și a putut face concentrarea sau centralizarea lor. Aceste legi rezolvă o seamă de probleme specifice arhivelor și privesc actul, arhiva, custozii și drepturile cetățeanului.

A. Legislația arhivistică. Desigur, ceea ce ne interesează în primul rând în istoria dreptului arhivistic este să cunoaștem legislația însăși atât cu privire la conservarea arhivelor, cât și la apărarea de distrugere a actelor devenite instrumente publice. Dar acest lucru nu interesează numai problema juridică ci și, fapt esențial în tehnica arhivistică, însăși istoria instituțiilor fără de care nu putem reconstitui modul cum au fost create actele care le oglindesc activitatea.

1. **Izvoarele juridice ale arhivisticii**. Izvoarele de natură juridică sunt legile, regulamentele și instrucțiunile privind chestiunile de arhivă. Acestea sunt destul de numeroase și de vechi și se integrează în mod normal însăși istoriei arhivelor³.

În acest grup de izvoare intră și tratatele internaționale, de pace sau de altă natură, în care de timpuriu se consemnează și chestiuni privind arhivele⁴.

În țara noastră a existat o legislație de natură diferită și evoluată în timp, după interesul societății în sânul căreia s-a dezvoltat. În consecință sunt unele deosebiri din punct de vedere structural și ideologic în

* U.M. 02490 „S” Pitești.

¹Arhive în sens de documente, Sacerdoțeanu, Aurelian, „*Arhivistica*”, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1971.

²Datele pe care le grupăm în acest capitol sunt tratate sporadic numai în unele manuale de arhivistică, ca al lui Casanova, după care ne orientăm și noi, și al lui Enders. Discuțiile sunt însă foarte întinse iar pozițiile luate destul de contradictorii. O punere în ordine a problemei a avut loc în 1959, cu ocazia discuțiilor de la Lisabona (Actes de la Cinquieme Conference Internationale de la Table Ronde des Archives. *Les Archives au service de la recherche historique*, Paris, 1961).

³Legile dezvoltă principii de bază și generale, variază după timp și de la stat la stat și ne arată elementele de bază, politice și culturale, ale societății care le-a creat. Regulamentele, ca și statutele mai vechi, largesc legile respective sau țin loc de legi acolo unde acestea încă nu au apărut. Interesul deosebit pe care îl prezintă regulamentele constă în faptul că ne dau amănunte despre munca arhivistică și relațiile dintre arhiviști și interesați. Cât privește instrucțiunile, acestea merg mai în amănunt decât regulamentele și sunt importante pentru că stăruie asupra fiecărui gen de activitate arhivistică și lămuresc confuziile ce se pot naște în urma unor aplicări necorespunzătoare a legilor sau a regulamentelor.

⁴E vorba mai ales de apartenența teritorială a arhivelor, retrocedarea arhivelor ridicate forțat sau înapoierea acelor monumente arhivistice care întâmplător se păstrează în altă parte decât în teritoriul în care au luat naștere și care are dreptul și interesul să le țină și să le folosească, cum și chestiunea schimbului de informații documentare.

dezvoltarea principatelor și nu există un paralelism perfect depășindu-se unele pe altele, după cum o cereau mutările centrelor de viață politică locală, după cum au cerut-o condițiile politice, sociale și culturale ale societății respective sau stările și obștile în cauză.

În ce privește regulamentele, arhivistica transilvană este mai avansată. Dar în afară de unele dispoziții normative și de statutele corporațiilor mai vechi, fiindcă au existat regulamente arhivistice încă din sec. XVI, ne dăm seama că avem posibilități deosebite de a cunoaște mai adânc modul în care s-au produs aceste arhive. În Moldova și Țara Românească astfel de izvoare sunt mai puține până la începutul sec. XIX. De aici și o seamă de lipsuri care produc greutate în munca arhivistică, aduc neajunsuri clasării fondurilor arhivistice și adesea fac imposibilă reconstituirea lor.

2. Istoria juridică a arhivisticii generale. Amintesc ca întâia lege cu privire la strângerea și conservarea arhivelor ordinului regelui Asurbanipal din Asiria (668-626 î.e.n) către Sedunu, prin care îi poruncește ca, împreună cu alți demnitari și funcționari, să ia toate tabletele care sunt în casele oamenilor sau în templul Ezidei, și altele. De asemenea să ia și ce n-a cerut dar pe care „ voi le socotiți bune pentru palatul meu, alegeți-le, luați-le și trimiteți-le mie”. Din acest ordin vechi de 2500 de ani, din punct de vedere juridic rezultă că regele poate face o adevărată *expropriere* în folosul său a tuturor formelor de înscrisuri, că se face selecționare între ce este comun și nu se reține și ce este necesar să fie păstrat și că *organizarea și păstrarea* lor se făceau în palatul cel mai important al statului, palatul regal.

La fel cu acest ordin au fost și altele contemporane sau mai vechi, fiindcă el însuși arată un stadiu mai dezvoltat al problemei. Însă cea dintâi legislație precisă este romană și începe în timpul lui Tiberius prin legea lui Cornelius numită *falsis*, privind în general actele particulare (*gesta*) și în special testamentele. Mai târziu în Codex Theodosianus găsim referințe mai precise referitoare la acte și le fixează titlul și locul în care sunt păstrate: „Faptele care sunt transcrise în actele publice vrem să aibă tărie veșnică ; căci nu trebuie să dispară încrederea publică o dată cu moartea cunoscătorului”. La acestea Zeno (a.478) adaugă : „este de prisos mărturia privată,când ajung mărturiile publice”.

Legislația ulterioară arată și mai mare interes pentru conservarea materialelor arhivistice prin grija statului. În acest sens, Justinian este cel dintâi legislator care se gândește ca arhiva să aibă nu numai un local propriu, ci și un personal care să pună lesne la îndemâna celor interesați toate actele trebuitoare păstrate astfel. În adevăr, în anul 535, împăratul dispune ca prefectul pretoriului să trimită în fiecare provincie porunci „pentru ca în orașele de reședință să fie afectat un oarecare local public, în care e de acord ca defensorii să adune monumentele și să aleagă pe cineva din provincie care să aibă grija acestora; așa încât ele să rămână nevătămate și repede să fie găsite de cei care le cer: și astfel să fie arhiva la ei și ceea ce s-a trecut cu vederea până acum în orașe , să se îndrepte”.

Trecem peste faptul că în evul mediu s-a fixat procedura transmiterii actului o dată cu a bunurilor la care se referă și despre pedepsele aplicate falsificatorilor de acte , căci pe noi nu ne interesează actul în sine, ci totalitatea lor constituită în arhive sau fonduri. Acestea înmulțindu-se peste așteptări impuneau măsuri organizatorice. Între cele dintâi de acest fel este adunarea lor și punerea sub un regim unitar și legal. De aceea nu surprinde faptul că începutul vărsării arhivelor de la instituție la comună apare în sec. XIII. Ca să împiedice neglijența în această privință regulamentele din sec. XIV dispun ca vărsarea să se facă regulat. De aici înainte arhivele nu au numai o lege care să le dirijeze și să le apere, dar au și o legislație care să le urmărească soarta, să le păstreze prin grija de local propriu, întreținerea localului și interzicerea de a se înstrăina materialul.

Astfel se redactează regulamente de cum trebuie folosite și administrate arhivele. Cele mai vechi și mai interesante sunt regulamentele reginelor Sancia și Ioana I din Neapole. Cel din 1338 are și elemente de economie fiindcă a rezultat în urma unei inundații care încurcase arhiva. Pentru punerea în ordine s-a mărit numărul funcționarilor care însă nu-și făceau datoria cum trebuia. Regulamentul era motivat de faptul că, deși numărul personalului crescuse destul de mult, totuși buna lor dispoziție de lucru nu era corespunzătoare. Acest regulament a fost revizuit la 1347 de regina Ioana, după distrugerea unei mari părți a arhivei în mișcările populare din 1346. Amândouă regulamentele priveau în esență organizarea muncii în arhivă. Celebru rămâne însă regulamentul promulgat de regele Spaniei Filip II la 18 februarie 1583, foarte interesant pentru multe amănunte pe care le prevedea. În el însă regele a adăugat un alineat în care se prevedea că arhiva nu putea fi accesibilă decât în baza unei scrisori a regelui. Chiar arhiviștii proprii nu mai puteau pătrunde în arhivă după sfârșitul lucrului. Și Filip III a păstrat această interzicere în regulamentul din 27 ianuarie 1637.

Când arhiva a devenit un bun ar principelui, juriștii teoreticieni s-au grăbit să justifice acest fapt ridicându-l la valoarea de principiu. Se înțelege prin aceasta că a crescut și mai mult valoarea arhivei. În sec. XVII, mai ales ca urmare a păcii din Vestfalia, accesibilitatea arhivelor preocupă tot mai mult pe juriști, deoarece acestea deveniseră deja un arsenal al politicii și al administrației. În aceste împrejurări merită să fie observată teoria juridică asupra arhivelor formulată de Ahasver Fritsch (1664). El spune că în arhivistică se exercită două feluri de drepturi: unul pasiv, după care puterea doveditoare a documentelor nu stă în sine

însăși, ci în apartenența lui la un fond (arhivă) care îi dă valoarea legală, și altul activ, pe care îl au numai împărații, corpurile legislative și orașele imperiale, ale căror arhive au putere probatorie nelimitată, în timp ce ale celorlalte instituții ea este limitată și poate fi contestată. Acest principiu de apartenență la un fond arhivistic, formulat de Fritsch, stă la baza principiului actual al integrității fondului.

Este de la sine înțeles că îndată ce problema arhivelor a trecut în dezbaterea istoricilor și a teoreticienilor dreptului, ea a căpătat diverse interpretări care îmbogățesc mult teoria arhivistică. Este considerat momentul cel mai important al legislației arhivistice, legislația revoluționară franceză. Aceasta marchează un punct culminant, o schimbare radicală de esență juridică a dreptului arhivistic. Anume dreptul domenal al suveranului se transformă în drept național al poporului.

Legislația revoluționară franceză începe la 27 noiembrie 1789, când se creează arhivele departamentale ale Franței. Urmează decrete, circulări, instrucțiuni cu privire la toate problemele juridice și practice pe care le ridică trecerea arhivelor în domeniul public.

Încă din 1801 se dau instrucțiuni cu privire la publicarea inventarelor, la modul de vânzare a hârtiilor fără valoare și lămuriri cu privire la local, alegere, clasare, inventariere, conservare etc. Cadrul de clasare a fondurilor arhivistice ocupă un loc special. Se întemeiază învățământul arhivistic și din 1850 arhiviștii se recrutează dintre elevii de la *Ecole des chartes*; „Acest decret, spune Figeac, executat din plin în profitul Școlii de arhivistică a adus o îmbunătățire însemnată în personalul arhiviștilor departamentali”.

Alte decizii privesc comisia consultativă a arhivelor departamentale, comunale și ospitaliere. Pentru arhivele comunale franceze, dezorganizate după 1790, intervine precis legislația cu ordonanțele respective cu începere din 1794. Tot așa și pentru arhivele așezămintelor ospitaliere și cele ale bibliotecilor administrative.

Legislația arhivistică franceză a găsit imitatori pretutindeni. Trebuie totuși să amintim că în a doua parte a sec. XIX, dacă noile principii după care s-au condus arhivele au avut darul să facă posibilă și să înlesnească documentarea științifică prin punerea arhivei la dispoziția generală, totuși practica a arătat că acestea nu pot fi aplicate în mod absolut. Atunci a început discuția dacă publicitatea actelor poate fi totală sau conservatorul arhivei are dreptul să facă o restricție, o interdicere totală sau parțială pentru anumite documente. Acest principiu în sine just, legislația nu a izbutit până acum să-l determine precis.

Această măsură arbitrară o dată intrată în practică pe cale legală avea să aibă urmări mai grave. Popoarele nu au fructificat mai departe principiul secularizării sau exproprierii arhivelor particulare pe motivul că sunt proprietate privată. S-a socotit că este suficient să se îngrijească numai de arhivele instituțiilor și organizațiilor de stat, dar nici pe acestea nu le-au obligat în mod riguros să-și verse arhivele în depozitele arhivelor statului. Interzicându-se folosirea arhivelor curente și neexecutând vârsarea lor la timpul teoretic propus, a fost posibilă însăși eludarea principiului publicității actelor.

Problema juridică a domeniialității și publicității actelor și arhivelor a fost soluționată radical prin decretul din 1 iunie 1918 semnat de Lenin. Acest decret a arătat de la început pe ce linie trebuie să meargă arhivistica sovietică, deschizând o nouă etapă în administrarea lor.

În anii care au urmat după al doilea Război Mondial a apărut un spirit nou în arhivistică: esența arhivelor fiind de natură culturală, legislațiile arhivistice naționale trebuie să contribuie la înlesnirea informării și documentării pe plan internațional.

3. Legislația arhivistică românească. Am arătat mai înainte că o astfel de legislație a existat și la noi în toate trei principatele.

Legiurile noastre generale caută să asigure protecția și durata actelor ca instrumente juridice. Astfel clauzele din hrisoavele domnești pentru depunerea unora din ele la mitropolie trebuie considerate ca dispoziții normative care creează embrionul arhivei generale a țării. Că așa trebuie interpretate se vede și din faptul că normele acestea trec și în legile organice ale țării. *Pravilniceasca condică* din 1790 dă lămuriri mai ample asupra modului cum trebuie scrise și autentificate diverse categorii de acte, dar prevede în același timp și transcrierea lor în condici. În ce ne interesează aici adaugă: „iar condicile acestea să fie deosebite și sub păstrare pururea la mitropolie și la episcopii, cu pecetea și iscălitura mitropolitului sau a episcopilor”. Aceeași destinație o prevede și *Codul civil al lui Calimach* pentru păstrarea documentelor cumulative de moșii care, neputând fi împărțite, „să se puie depozit pecetluite cu învoirea tuturor la o biserică sau alt loc sigur”. În alt loc se vorbește și de trecere actelor” în condicile publice”.

De aici înainte legislația va fi mai precisă și mai categorică, mai ales după înființarea arhivelor statului⁵.

B. Probleme juridice. Legislația arhivistică stabilește principiile de bază, practica statornicește procedura de urmat. Toate acestea se concretizează în câteva norme definitiv câștigate pentru teoria arhivisticii și este necesar să le cunoaștem.

1. Relațiile dintre arhive, biblioteci și muzee. Arhivele păstrează înscrisurile pe materii organice ușor perisabile și care oglindesc relațiile dintre oameni și între aceștia și organizațiile politice și sociale. De

⁵În 1961 a fost ținut la Facultate primul curs special „Legislația arhivistică în România”.

obicei au o structură organică. În general substratul sau materia pe care sunt scrise arhivaliile este papirusul, pergamentul și hârtia. Toate celelalte înscrisuri pe materie dură ca metalul, lemnul, lutul ars sau piatra intră în categoria urmelor culturii materiale și-și au locul în muzee indiferent de conținutul lor⁶. Așa de pildă, testamentul lui Augustus (*Monumentum Ancyranum*) prin conținut este același cu o cronică a vieții marelui împărat roman (Suetoniu îi zice *Index rerum gestarum*), dar totodată un act juridic ca toate testamentele sau diatele. De acestea se găsesc nenumărate în toate arhivele lumii. Totuși Monumentum Ancyranum și altele similare își au locul numai în muzeu prin faptul că este săpat în materie dură deși originalul sau prototipul a fost scris pe alt material subiacent.

Exigențele de conservare și problemele de descifrare obligă arhivele să renunțe chiar și la unele înscrisuri pe papirus sau pe mătase. În general textele care s-au găsit în urma unor explorări arheologice sau expediții științifice, ca de exemplu în Egipt, în Orientul Apropiat și Mijlociu ori în Podișul Tibetan sau Pamir, își au locul în muzeu. Aceeași depozitare o au și înscrisurile pe coajă de mesteacăn cum sunt cele găsite prin săpăturile de la vechiul Novgorod din Rusia, sau pe oale, cum este bogata arhivă a regilor parți descoperită în Armenia. Arhivele păstrează totuși fără rezerve toți papirii medievali care prin tradiție au format titlul de glorie al acestor arhive medievale. Așa sunt de pildă cunoscuții papiri din Ravenna.

Mai grea pare să fie atribuirea înscrisurilor pe table cerate, care au fost în uz până în veacul XIX, în principiu locul lor fiind tot în muzeu, dar abateri de la această regulă există, mai ales în avantajul bibliotecilor. Se știe că table cerate din vremea romană avem și noi. Cu toate acestea sunt încă destule muzee care conservă nu numai documente diplomatice, dar chiar și adevărate fonduri, colecții și serii arhivistice.

În principiu cea mai mare parte a teoreticienilor care s-au ocupat de această problemă, arhiviști și bibliotecari, sunt de acord ca înscrisurile care sunt în formă de sul sau de codex și conțin texte literare, trebuie să rămână mai departe în grija bibliotecilor alături de produsul integral al tiparului. În schimb arhiva nu poate fi oprită să pretindă dreptul ei la conservarea înscrisurilor al căror conținut este strict diplomatic (rotuli, chartularia etc). De asemenea arhiva nu poate renunța la niciun text tipărit sau hectografiat al cărui conținut este de aceeași natură. Este cu atât mai bine dacă acestea se păstrează în două părți, fie pentru că prin materie sunt ușor perisabile, fie pentru că scopurile pentru care le păstrează arhiva și biblioteca sunt diferite, cum diferite pot fi și modurile de luare în evidență. Logic însă pentru bibliotecii păstrarea arhivaliilor nu este un drept, ci o toleranță.

De aceea de exemplu ceea ce a devenit un patrimoniu național cunoscut sau de interes științific internațional, nu trebuie să mai fie dislocat. De exemplu nu se mai gândește nimeni să descompună colecțiile Tretyakov sau Rumeanțev din Moscova, Czartoryski din Cracovia, Gaster din Londra ori Brukenthal din Sibiu. Toate acestea reprezintă munca și voința creatorului lor, fiind în același timp dovada unui moment politic și cultural în procesul istoric al țării căreia aparține organizatorul lor. Rigiditatea ar face imposibilă crearea și existența „caselor memoriale” care aduc un aport esențial în educația culturală și politică a maselor.

2. Dependenta arhivelor. Pentru ca să-și poată exercita cu autoritate sarcina pe care o au arhivele generale trebuie să aibă, în cazul când nu sunt ele înseși, un organ tutelar capabil să impună tuturor autoritatea și prestigiul necesar. Adică să fie sub o dependență valabilă și general recunoscută.

Este de la sine înțeles că atâta vreme cât arhiva stă la cretorul ei, care o consideră proprietatea sa, nu poate fi vorba de o altă dependență decât aceea existentă pe verticala sa. Arhivele statului au asupra sa numai un drept potențial fixat în anumite limite. Când însă statul a devenit posesorul celor mai multe fonduri arhivistice și a trebuit să-și asume răspunderea lor, atunci s-a pus problema cărui organ sau putere centrală este mai potrivit să depindă noua instituție a arhivelor statului pentru ca operativitatea lor să fie mai eficace. Aceasta s-a întâmplat după 1789, revoluția burgheză din Franța. Pretutindeni dependența s-a fixat pe cale legislativă însă în mod variat, după punctul de vedere din care au fost privite arhivele. Se constată și astăzi că organul tutelar central nu este totdeauna și pretutindeni același.

3. Raporturile juridice dintre stat și individ. Obligațiile statului și interesele individului. Înscrisurile din arhive, prin obligația de adunare și conservare pe care și-o asumă statul, și prin comunicarea cuprinsului lor, determină anumite raporturi juridice între stat și individ. Individul pretinde să i se comunice acte, iar statul are obligația de a-i satisface cererea. Atât prin definiția arhivei cât și prin prezentarea istoriei arhivelor se arată cum individul a căpătat un drept subiectiv asupra arhivelor și actelor, manifestat în pretenția de a obține comunicarea unora din aceste acte. Această pretenție e *spontană* când din interes pur și simplu se referă la o condiție de fapt, ca de exemplu la starea civilă, la serviciul militar, la dreptul electoral etc. și este de *interes legitim* când privește existența lui sau nevoia de protecție a vieții și stării lui.

Obligațiile statului derivă din natura intereselor lui supreme care trebuie ocrotite. Aceste obligații se rezumă la procurarea mijloacelor de satisfacere a oricărei cereri și la satisfacerea acestora.

⁶Pentru distincția care trebuie făcută între urmele culturii materiale și celelalte documente, în special cele care intră în componența arhivelor vezi A. Sacerdoțeanu, Sarcinile științelor auxiliare ale istoriei, „Revista Arhivelor”, IX, (1966) nr. 1, p. 24-30.

“Mijloacele” sunt actele conservate în arhive. Așadar, pentru a produce aceste mijloace cea dintâi grijă a statului trebuie să fie împiedicarea împrăștierii și distrugerii lor asigurându-le existența și conservarea, pentru a putea servi acum și în viitor scopului cu care au fost redactate. Statul poate face astfel de asigurări în două moduri : direct – adunând, ordonând, păstrând și păzind actele, și indirect – tutelând și supraveghind crearea și existența lor.

C. Arhivele în dreptul public. În ce privește arhivele ca instituție și mai ales Arhivele Statului, nu se deosebesc cu nimic de alte instituții de drept public. Numai *materia* asupra căreia își exercită ele autoritatea lor este specifică : actele (acta, acta publica, acta militaria, acta forensis, acta iudiciorum, gesta și actorum commentarii) în sensul larg al cuvântului, în interesul statului, al colectivității și al inșilor. În ele se confirmă sau se ridică un drept. Adică toate înscrisurile care, după definiția dată, sunt *instrumenta juridica in quibus testimonia de gestis alicuius continentur* și care cuprind toate activitățile individuale și particulare. Din această cauză arhiva este materie de drept public având un *element necesar* de care nu se poate despărți, conservarea actelor, și un *element contingent*, care apare când se simte nevoie, comunicarea lor.

D. Arhivele particulare. Astăzi mai mult ca oricând se pune problema arhivelor care provin de la particulari, ce sunt acestea și în ce raport stau cu statul.

Întrucât aici intră în conflict două principii din punct de vedere juridic, acela al proprietății private și al interesului comun, se consideră că problema trebuie disjunsă și tratată în vederea interesului comun. De aceea facem o distincție netă între ele.

1) **Arhivele de familie.** Se știe că, în afară de arhivele oficiale mai mult sau mai puțin publice, există și arhive de familie foarte prețioase prin documentele ce conțin, neconsultate și totdeauna în primejdie de a fi distruse sau înstrăinate de posesorii sau descendenții lor. Nu s-au sfârșit încă interminabilele discuții cu privire la necesitatea ca aceste izvoare să fie păstrate pentru știință și deschise publicului. Arhiviștii din toate statele iau parte la această discuție care continuă încă⁷.

Totuși, unii posesori au permis publicarea de note, de inventare sau chiar de documente din aceste arhive. Sunt cazuri când deținătorii lor admit cu greu consultarea, dar trebuie să spunem că, de la familiile cele mai renumite până la moșnenii sau răzeșii cei mai modești, toți au adus modesta lor contribuție științei istorice punând la dispoziție documentele cerute. În orice caz se impune de urgență o evidență centralizată a tuturor arhivelor particulare, indiferent ce conținut dăm acestei noțiuni⁸.

Bazându-se pe sentimentul de înțelegere și poate de mândrie, în arhivele particulare s-au putut întreprinde cercetări de mare amploare. Astfel în Anglia, încă din secolul trecut o inițiativă particulară (Historical Manuscripts Commission) a făcut apel la arhivele de familie și a obținut accesul la ele permițându-se publicarea documentelor sau alcătuirea de liste ale rezumatelor⁹. Chiar și în Rusia țaristă legea Senatului din 1884, prin crearea a numeroase comisii de arhive provinciale, a obținut de la nobilime permisiunea să publice aproape 300 de volume cu acte din arhivele lor.

2) **Arhivele ecleziastice.** În arhivele ecleziastice deosebim două feluri de acte : unele relative la chestiuni spirituale și altele privitoare la chestiuni temporare. În mod deosebit interesează actele de al doilea fel care au strânsă legătură cu ținutul, cu persoanele, cu interesele culturale și sociale în mijlocul cărora se dezvoltă biserica, persoană juridică cu finalitate proprie.

În general biserica a avut o ierarhie proprie, slujitori ai oficiului religios și administrativi, și o activitate cvasi independentă. Statul laic n-a socotit necesar să ia vreo măsură care să-i atingă libertatea de acțiune considerând-o ca unul din propriile sale organe.

Această situație specială pune problema dacă asupra bunurilor ei culturale, inclusiv arhivele, are vreun drept statul. Desigur el nu poate fi indiferent față de o seamă importantă de informații documentare asupra trecutului poporului său pe care le aduc arhivele bisericești. Aceasta justifică de ce au putut avea loc secularizările. Dar în această chestiune discuțiile continuă încă.

În ce privește biserica în țara noastră, care e considerată ca instituție autonomă, cu libertate de organizare, tutela statului se exercită în anumite limite. Arhivele sunt bunurile sale proprii.

E. Arhivele în dreptul internațional. Recuperările. Conceptul de recuperare a arhivelor a existat de-a lungul secolelor. În prezent este înscris și în tratate internaționale. La început s-a formulat principiul ca soarta arhivelor să fie legată de soarta teritoriului care le-a creat (*principiul teritorialității*) și căruia îi erau necesare în primul rând pentru bunul mers al administrației. Aceasta s-a aplicat atât statului (schimbări teritoriale) cât și particularilor (împărțiri de moșii între succesori). Uneori acest lucru a fost stipulat prin tratate internaționale sau prin tratate de pace.

⁷Semnalul a fost dat de P. Galletti, *Lettera al IV Congresso storico italiano sulla questione degli archivi italiani*, „Archivio storico italiano”, VI (1890), p. 138-139, care a pus problema arhivelor de familie și concentrarea lor.

⁸De multă vreme Anglia are un registru național al arhivelor particulare, iar din 1961 și Olanda are unul asemănător ținut de Arhivele Generale; înscrierea se face cu consimțământul posesorilor.

⁹Este de remarcat faptul că în Italia și în Germania Occidentală statul și-a impus dreptul de preempțiune asupra acestor arhive și sprijină pe deținători la inventarierea lor.

După aceea a apărut și interesul pentru cultură, interesul istoric. Statele și-au cerut documentele naționale care dintr-un motiv sau altul erau în arhive străine. Clauzele cele mai caracteristice în acest sens au apărut după prăbușirea lui Napoleon. Astfel în paragraful 2 al articolului XXXI din tratatul de la 30 mai 1814 între Franța și Coaliție și art. XL al tratatului de la 21 aprilie/3 mai 1815 între Rusia și Prusia în chestiunea ducatului Varșoviei, apare restituirea înscrisurilor mutate de la locul lor, fie prin dreptul de cucerire, fie din măsuri de siguranță. Și în art. XXIII al tratatului de la 18 mai 1815 între Prusia și Saxonia, se prevede iarăși ca actele aparținând la teritorii străine amândurora contractanților, dar luate de unul dintre ei, să fie restituite celui de-al treilea, căruia i-au revenit teritoriile.

În aceste condiții se statornicește principiul *provenienței*, la care s-au referit adesea tratatele internaționale ulterioare¹⁰.

Tratatele cu care s-a încheiat Primul Război Mondial, mai ales cel de la St. Germain-en-Laye (10 septembrie 1919) și de la Trianon (14 iulie 1920), au precizat în amănunt actele care trebuiau restituite statelor învingătoare: acte administrative și istorice, luate în vechime sau recent, pe care le dețineau în depozit Austria și Ungaria, nu moștenitoare ale fostei monarhii austro-ungare, ci state noi. Statele succesoare ale fostei monarhii aveau dreptul la arhivele care le priveau.

Arhivistica recunoaște acest drept prin ceea ce se numește recuperarea arhivelor. De cele mai multe ori e vorba doar de restituirea lor¹¹.

Concluzii

Arhivele au devenit, o dată cu trecerea timpului, instituții tot mai mult apreciate și solicitate de Societate. Ele conservă informație de o varietate și utilitate extraordinare, constituind o memorie scrisă, un vast depozit de cunoștințe la care societatea se poate raporta permanent, în tendința ei generală de progres.

Contemporaneitatea are nevoie, pentru funcționarea normală, curentă, de această uriașă mină de informație.

Arhivele interesează apoi în cel mai înalt grad pe cercetătorii din domeniul științelor istorice, care fără acest tezaur de informație păstrat în depozitele lor, în fondurile de documente adunate cu tot mai mare grijă în instituția Arhivelor Naționale nu ar putea opera reconstituirile istorice, nu s-ar putea apropia de realitățile trecute.

Drept consecință, arhiviștii și arhivarii și-au câștigat un loc bine definit în ierarhia documentariștilor în sensul mare al acestui cuvânt. Prin efortul lor migălos și de o seriozitate afirmată cotidian, prin grija pe care o arată actelor scrise și fondurilor pe care acestea le compun s-a clădit marele depozit național de informație scrisă, căruia tot ei îi asigură buna conservare și funcționalitatea socio-administrativă și științifică.

BIBLIOGRAFIE

- Sacerdoțeanu, Aurelian, „*Arhivistica*”, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1971.
- Sacerdoțeanu, Aurelian, Sarcinile științelor auxiliare ale istoriei, „*Revista Arhivelor*”, IX, (1966) nr.1.
- Mera, Laurențiu, Îndreptar Arhivistic pentru personalul care creează, păstrează și folosește documente, Editura Cartimpex, Cluj-Napoca, 2001.

¹⁰Beret Schwinekoper, *Zur Geschichte des Provenienzprinzips*, „Forschungen aus mitteldeutschen Archiven. Yum 60. Geburtstag von Helmut Kretzschmar”, Berlin 1953, p. 48-65 (Schriftenreihe der Staatlichen Archivverwaltung, 3). Miroslav Volf, *Problémy provenienčního principu v období meyi obema svetovými válkami*, „Sborník archivních prací”, Praga, VIII (1958), nr.2, p. 151-175.

¹¹Arhiviștii încă nu sunt de acord asupra conținutului acestor principii și a modului cum pot fi traduse de fapt; admit însă toți ca integritatea fondului să fie respectată.

ARHIVA ELECTRONICĂ – DE LA DEZIDERAT LA NECESITATE

George - Mihai TALAȘMAN*

Dezvoltarea tehnologiei definește civilizația. Nu suntem definiți de ceea ce facem, ci de ceea ce folosim pentru a face. Barbarii, de exemplu, puteau face găuri folosind o piatră și un băț ascuțit; astăzi avem prese de găurit, mașini hidraulice și laser. Nicio cultură nu este considerată civilizată dacă nu folosește cele mai noi tehnologii. Calculatorul personal¹ este „unealta” care definește cultura și civilizația actuală, reprezentând o extensie a posibilităților umane care ne permite să ne depășim limitele, care ne ajută să atingem un anumit scop. Dacă odată era un instrument de lucru rezervat celor inițiați și specialiștilor, astăzi calculatorul personal a devenit ceva obișnuit, fiind implicat aproape în orice activitate. Din nefericire, în ciuda popularității calculatoarelor personale, acestea rămân încă un mister pentru foarte mulți oameni.

Necesitatea socială de rezolvare eficientă a problemelor de transmitere a informațiilor de la autori la beneficiari a determinat crearea unei „științe a informării” cu aplicații în toate domeniile de activitate. Odată cu apariția și introducerea în viața societății moderne a calculatoarelor personale s-a produs o revoluție, atât în activitățile social-economice, cât și în cele cultural-științifice. Dezvoltarea și continua perfecționare din domeniul IT (echipamentelor electronice de calcul) a căpătat o importanță deosebită din momentul în care au devenit sisteme automate de regăsire a datelor.

Arhivele au o importanță deosebită pentru istoria fiecărui popor, iar scopul principal al oricărei arhive este acela de a crea corect unitățile arhivistice, de a le păstra în condiții corespunzătoare și de a le valorifica sub diferite forme. Arhivistica, știința care se ocupă cu teoria și practica muncii în arhive este asimilată științelor auxiliare ale istoriei, alături de paleologie, diplomatică, sigilografie, heraldică etc. Arhivele ocupă un loc central în practica documentării, întrucât prin intermediul lor se pot studia numeroase probleme din orice domeniu de cercetare științifică. Cercetarea arhivistică, cel puțin prin înlesnirea accesibilității la analizarea informațiilor documentare, este cea care readuce în actualitate practica socială din trecut, parte a conștiinței sociale. Constituită istoric, în baza experienței acumulate, arhivistica, cu tot eșafodajul său multidisciplinar, face parte din categoria științelor normative² care operează prin excelență cu principii, norme și reguli bine stabilite. Amploarea și calitatea progresului științific sunt condiționate de comunicarea științelor umane, de transferul informațiilor și al datelor în timp și spațiu.

Pe plan mondial, introducerea informaticii în arhive s-a impus încă din anul 1965, când în cadrul celei de-a IX-a Conferințe a Mesei Rotunde a Arhivelor³, ținută la Londra s-a dezbătut pentru prima dată tema „Arhivele și informatica”, stabilindu-se locul și rolul informaticii în activitatea arhivelor. La noi în țară s-a creat cu aproape 30 de ani în urmă Serviciul Informatică Arhivistică de la Arhivele Naționale. Acesta a inițiat procesul de prelucrare automată a datelor având ca principal obiectiv perfecționarea sistemului informatic al Arhivelor Naționale și a Băncii de date arhivistice⁴.

Informatica arhivistică impune o reorganizare a activității din arhive, începând cu modul de cercetare a documentului și terminând cu modul de regăsire a acestuia. De asemenea, determină schimbări chiar în relația cercetător – document, în sensul că cercetătorul nu va mai veni în contact direct cu documentele originale, decât în cazuri deosebite, punându-i-se mai întâi la dispoziție texte ale documentelor sub formă de documente scanate, listinguri, xerografii, microfilme etc. Tendința generală de aplicare a informaticii în arhive este determinată și de faptul că documentele conservate în arhive constituie cel mai bogat izvor de cunoștințe pentru toate domeniile de activitate și se referă nu numai la evenimente și fenomene ale trecutului istoric, dar și la probleme ale lumii contemporane, permițând valorificarea cercetărilor nefinalizate din diferite cauze. Prin aplicarea informaticii în activitatea arhivelor se urmărește pregătirea informațiilor documentare în vederea înmagazinării lor sub formă de fișiere, sortarea și arhivarea lor în scopul regăsirii în timp rapid. Aceste operațiuni se realizează cu cea mai mare eficiență numai în cadrul unui sistem automat de prelucrare a datelor, care este în măsură să efectueze operațiile necesare complet automatizat și în cel mai scurt timp.

* Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice.

¹ Primul produs considerat calculator personal a fost considerat IBM PC, apărut în august 1981. După apariția acestei mașini, pasionații au adoptat rapid termenul de calculator personal, referindu-se la toate calculatoarele de dimensiuni mici, proiectate pentru a fi folosite de o singură persoană. Foarte repede, inițialele PC au înlocuit termenul de „calculator personal”. (vezi Winn L. Rosch, *Totul despre hardware*, Editura Teora, București, 1999, p. 35).

² Constantin Stroe, *Etica lui Dimitrie Gusti*, București, 1978, p. 36.

³ *Ibidem*, p. 588.

⁴ Laurențiu Mera, *Îndreptar arhivistic*, Editura Cartimpex, Cluj Napoca, 2001, p. 323.

Fără a încerca o definiție, arhiva electronică se poate descrie ca fiind o colecție de copii fidele ale documentelor originale existente pe hârtie, la care se adaugă documentele existente în format electronic. Arhiva electronică prezintă avantajul siguranței și al accesului rapid la documente.

Sistemul de informare reprezintă un ansamblu de operații în vederea stabilirii relațiilor dintre documente în funcție de necesitățile de informare ale beneficiarului și de conectare a acestora cu informațiile cuprinse în documentele respective. Principalul obiectiv al sistemului este acela de a regăsi, la cerere, toate informațiile pe care le conțin documentele dintr-un anumit domeniu în legătură cu un subiect dat, identificând, cu o cât mai înaltă precizie și pe cât posibil, toate documentele ce pot interesa, cu un minim de efort din partea omului.

Arhiva electronică este o soluție de administrare eficientă a documentelor, permițând realizarea fluxului complet de operațiuni de capturare, indexare, stocare și arhivare, regăsirea cu ușurință a documentelor și, în general, a datelor nestructurate.

Avantajele arhivelor electronice:

a) Siguranța datelor (documentelor)

În situația în care arhiva este constituită din milioane de pagini de documente în unic exemplar, în cazul deteriorării accidentale a documentelor (ca o consecință a trecerii timpului, umezelii, rozătoarelor, greșelilor de manipulare, dezastrilor sau altor cauze), acestea nu vor putea fi reconstituite. În situația utilizării arhivării electronice a documentelor va exista în permanență cel puțin o copie fidelă a originalului, care poate fi folosită atât în caz de dezastru (pierderea sau deteriorarea documentului original), cât și pentru nevoi curente de documentare.

b) Performanța accesului și consultării documentelor

În situația în care documentele extrase pentru consultare sunt accesate în original doar de o singură persoană, la un moment dat apare problema timpului foarte mare alocat acestei activități, comparativ cu nevoile informaționale actuale, precum și imposibilitatea accesului simultan la informație. Soluția pentru eficientizarea acestui gen de activități o constituie arhivarea electronică a documentelor, cu oferirea accesului simultan securizat la copiile fidele ale originalelor. Avantajele utilizării soluțiilor electronice constau în: timpul de acces pentru consultarea unui dosar scade de la ore sau zile la aproximativ 30 de secunde. Apare, de asemenea, posibilitatea accesului simultan pentru un număr nenumărat de utilizatori, cu respectarea normelor de securitate și dispărea pericolul pierderii ireversibile a unor documente.

c) Costul copierii în cadrul procesului de documentare

În cadrul procesului de documentare în arhiva fizică sunt extrase și xerocopiate documente pentru consultare, apărând în acest fel costuri nejustificate. Sunt foarte multe cazuri în care este nevoie doar de consultarea unei copii fidele a originalului, nefiind necesar ca aceasta să fie neapărat pe hârtie. În aceste situații, o copie electronică fidelă a originalului poate fi consultată de la orice terminal, poate fi trimisă prin intermediul fax-ului sau prin e-mail (poșta electronică), fără costuri suplimentare de copiere.

d) Oferirea de noi servicii de documentare

În situația arhivelor electronice persoana care solicită o informație o poate căuta singur, prin intermediul sistemului informatic, putând fi contorizat numărul de documente consultate și al celor listate, nemaifiind necesară utilizarea unui personal suplimentar pentru activitatea de cercetare.

e) Posibilitatea probării în instanță prin intermediul imaginilor digitale a documentelor pe hârtie

În prezent, numai documentele pe hârtie au putere de probă în instanță, însă în cazul pierderii sau deteriorării documentelor, reconstituirea acestora este fie imposibilă, fie necesită costuri deosebit de ridicate. Soluția o constituie folosirea suporturilor de tip read-only (CD-R⁵) pentru păstrarea arhivei digitale corelată, desigur cu demersurile în jurisprudența și legislația românească pentru obținerea probității documentelor electronice.

f) Organizarea documentelor din arhiva fizică

În situația sistemelor clasice timpul de regăsire a documentului solicitat este prea mare, existând posibilitatea ca acesta să fie incomplet. Regăsirea unui document, prin intermediul formatului electronic

⁵ Dezvoltat prin eforturile firmelor Philips și Sony Corporation la începutul anilor '80 (când în industria echipamentelor stereo începea „era digitală”) compact discul a fost creat, în principal ca un mediu de distribuție de înaltă fidelitate a muzicii. Lansate inițial în Statele Unite în 1983, CD-urile au înlocuit discurile audio obișnuite datorită domeniului mai larg de aplicabilitate, a lipsei zgomotului, a invulnerabilității la deteriorări și a duratei mai mari de viață (peste 75 de ani). Foarte repede, sunetele au devenit doar una din aplicațiile CD-ului. Datorită multiplicării ușoare și ieftine, CD-urile reprezintă un mediu ideal de stocare și distribuție a informației. Flexibilitatea lor (aceeași tehnologie fiind folosită pentru stocarea datelor, sunetelor și secvențelor video) a fost binevenită în căutarea unui spațiu de stocare ieftin și vast. Având aceste calități din construcție, CD-ul este elementul central pentru automatizarea sistemelor fotografice, sau cel puțin a stocării fotografiilor, permițând păstrarea acestora mai mult timp și într-o formă mai compactă decât filmul fotografic.

permite și identificarea locației fizice a originalului în arhivă. De asemenea, se pot obține rapoarte cu documentele ce pot fi clasate.

Problema posibilității oferite de utilizarea informaticii în arhivistică poate fi privită din cel puțin două puncte de vedere:

- folosirea informaticii de către arhiviști;
- folosirea informaticii de către cercetători.

În ceea ce privește primul aspect, calculatorul se poate utiliza pentru asigurarea gestiunii de arhivă printr-o evidență automată centralizată a fondurilor deținute, atât în scopul cunoașterii existentului fondurilor și colecțiilor, cât și pentru a marca diferite stadii de prelucrare a documentelor pe care le conțin. De asemenea, calculatorul poate fi folosit la prelucrarea datelor cu privire la arhiva creată de instituții, urmărindu-se anumiți indicatori, ceea ce ar permite luarea unor decizii optime, poate ușura controlul asupra noilor achiziții, asupra raporturilor acestora cu celelalte materiale înrudite aflate în depozite.

Calculatorul poate constitui un sprijin valoros și la întocmirea rapoartelor către forurile superioare, acesta deținând performanța de a prelucra și sistematiza cu maximum de operativitate și precizie datele necesare. Pe de altă parte, în afara posibilităților oferite de instrumentele clasice de evidență și informare științifică (inventare, îndrumătoare în arhive, cataloage, ediții de documente etc.) pentru valorificarea documentelor, aplicarea mijloacelor moderne creează noi facilități atât pentru necesarul de documentare internă, cât și pentru elaborarea unor lucrări de cercetare. Apare astfel posibilitatea unor clasări tematice și prelucrări statistice a documentelor; de asemenea, date fiind bogatele informații pe care le dețin, s-ar putea trece la întocmirea unor cataloage tematice, a unor indici alfabetici de persoane sau locuri, inventare analitice, toate aceste lucrări fiind menite să sprijine activitatea de cercetare.

Sub aspectul folosirii informaticii de către cercetători, introducerea informatizării în arhive va determina o creștere considerabilă a informațiilor furnizate cercetătorilor, ușurând, în mod evident, operația de identificare a diferitelor documente necesare unui anumit subiect prin faptul că acest lucru va fi asigurat într-un timp scurt cu ajutorul calculatorului, economisindu-se prin aceasta timp și muncă.

Tehnologia actuală poate permite concentrarea informațiilor pe un volum mic de suport, astfel rezolvându-se și veșnica problemă a spațiului de depozitare. Arhiva își va schimba aspectul, din rafturi prăfuite pline cu dosare transformându-se într-un serviciu modern, cu servere și sisteme de gestionare computerizată a datelor. Mediile de stocare a informațiilor folosite prin intermediul calculatorului sunt: hard-discul, discheta, compact discul și DVD-ul (Digital Versatyl Disk).

Documentele scrise pe suport clasic (hârtie, pergament etc.) se individualizează prin anumite caracteristici și în funcție de cuprinsul lor li se atribuie valoarea documentar-științifică, practică și, implicit, termenul de păstrare: permanent sau temporar. Cercetătorul preferă de regulă originalul, datorită semnelor de validare (semnătură, sigiliu, monogramă etc.) care conferă documentelor și o valoare juridică, falsul fiind ușor de identificat. În ceea ce privește documentul creat pe calculator (înțelegând aici cea mai mică unitate, indivizibilă, care conține informații), pentru a avea valoare juridică, acesta trebuie să fie individualizat, validat, să poată fi evidențiate eventualele intervenții neautorizate pe text. Programele „obișnuite” creează documente care pot fi oricând modificate. Ele nu au semne de validare care să autentifice documentul, să-l individualizeze. De aici rezultă posibilități extrem de mari de falsificare. Acestor probleme li se adaugă cele rezultate din interconectările la rețelele informatice, care ridică problema accesului neautorizat, fie în vederea falsificării informației, fie în vederea sustragerii acesteia și distrugerii. Astăzi, siguranța documentelor informatice a crescut însă foarte mult, iar accesul neautorizat la acestea este reglementat atât legislativ, cât și prin sisteme de protecție a datelor. Pentru documentele informatice există posibilități de validare, începând cu clasicele parole și mergând până la identificări ale amprentelor digitale, vocale sau scanări de rețină. Pentru documentele confidențiale se pot constitui arhive informatice cu sisteme superioare de protecție. În acest sens, diversitatea soft-urilor folosite solicită arhivelor să aibă disponibilitățile necesare pentru a putea ajunge la informații, disponibilități care trebuie reactualizate permanent. În ceea ce privește mediile de stocare a informațiilor, și acestea oferă posibilități de protecție.

Informatica s-a impus în majoritatea domeniilor de activitate în primul rând datorită caracteristicilor sale pozitive⁶:

- lărgirea socială a accesului la informație – oricine și oricând, în baza unei pregătiri intelectuale minime are posibilitatea de a accesa o anume bază de date – în sensul larg, nu în cel informatic,
- obiectivitatea informației,
- viteza mare de selecție, aproape instantanee a informației necesare,
- stocajul redus pentru o cantitate mare de date.

Printre inconvenientele aplicării informaticii se numără costul relativ ridicat al aparaturii și al suporturilor de stocare, perisabilitatea acestora, uzura morală rapidă a aparaturii, cheltuielile sporite pentru

⁶ Adrian Adamache, *Impactul noilor tehnologii asupra arhivisticii*, în „Arhiva Românească”, nr. 1/1995, p. 42.

stocaj. Aceste inconveniente pot fi însă înlăturate, ținând cont de faptul că cheltuielile mari pentru spații mici sunt de preferat unor cheltuieli mici pentru spații mari, iar suportii se îmbunătățesc din punct de vedere tehnologic. Problemele cele mai dificile le ridică însă conservarea documentelor pe suport magnetici, aceștia impunând condiții speciale de păstrare: zone amagnetice, sisteme de stingere automată cu spumă a incendiilor, climatizare aproape perfectă etc. de asemenea, un alt dezavantaj îl constituie faptul că, deși suportul informatic este perfecționat continuu, el nu poate garanta, deocamdată, păstrarea permanentă a informațiilor. Apoi, trebuie avute în vedere riscurile destul de mari de distrugere a informațiilor prin ștergere accidentală sau „infecțarea” sistemelor informatice cu viruși.

Impactul noii tehnologii asupra arhivei este real, pentru că implică modificări de sistem: schimbarea modelului de constituire a documentului, a tipului de evidență a păstrării, diferite de cele tradiționale, a rețetelor de restaurare, cât și a condițiilor de folosire neconvenționale. Trebuie însă subliniat că noile documente nu afectează conceptele, principiile și nici criteriile. Documentele informatice se organizează pe baza principiilor arhivistice și a criteriilor tradiționale, în ordine cronologică, pe structuri organizatorice. Documentul informatic rămâne, ca și cel tradițional, o înregistrare de fapte, date, acțiuni, opinii etc. Este însă cumva mai obiectiv pentru că înregistrarea e mecanică, în special în cazul documentelor video, scanate sau audio, ceea ce permite cercetătorului surprinderea unor elemente de mișcare, de intonație care nu erau precizate în cazul documentului scris, și care, analizate, pot asigura o reconstituire mult mai corectă.

În momentul actual, administrarea arhivelor în format electronic implică distincția între două situații care, fiecare în parte, impun un alt tip de abordare tehnică, precum și strategii manageriale distincte:

Arhivarea și păstrarea documentelor create în format electronic reprezintă, din perspectiva arhivistică contemporană, nu doar o realitate imediată, impunând găsirea rapidă a unor soluții tehnice, ci și, mult mai important și cu bătaie mult mai lungă, regândirea în profunzime a normelor și principiilor de bază ale profesiei. Astfel, dacă, în percepția generală a publicului Arhivelor, imaginea clasică a arhivistului este mai degrabă aceea a unui profesionist preocupat de soarta documentelor abia din momentul în care acestea ies din circuitul curent pentru a deveni mărturie cu valoare istorică, realitatea este totuși alta, iar utilizarea documentelor electronice contribuie la accelerarea transformărilor profesiei. În noua eră a documentelor electronice, intervenția arhivistului, pentru a fi eficientă, trebuie să se producă cât mai devreme și să însoțească întregul ciclu de viață al documentului. Cea mai importantă consecință a unei atare situații este reevaluarea rolului arhivistului în relația cu creatorii documentelor, investirea Arhivelor cu responsabilități sporite și re poziționarea profesiei de arhivist printre profesiile de importanță vitală în evoluția societăților informatizate.

Digitalizarea documentelor cu valoare de patrimoniu aflate în administrarea Arhivelor istorice reprezintă o opțiune la care instituțiile de arhivă recurg pe o scară tot mai largă, aceasta permițând atât economisirea spațiilor de stocare, evitarea deteriorării continue a originalelor, cât și diversificarea considerabilă a facilităților de acces la informație. Digitalizarea documentelor istorice se înscrie între acțiunile de promovare a patrimoniului cultural care au cea mai mare eficiență și un impact direct la public. Aceasta implică găsirea unor soluții tehnice și de management specifice, în parte diferite de cea necesitate de arhivarea documentelor electronice și a căror urgență va rămâne în viitorul apropiat la latitudinea fiecărei instituții de arhivă.

Tendința generală de introducere a informaticii în arhive se impune ca o necesitate legată de funcția sa de valorificare a bogatului izvor de informații. Deoarece una din marile probleme ale arhivisticii o constituie valorificarea cât mai completă a documentelor, noile procedee vin în ajutorul îmbunătățirii prelucrării informațiilor tocmai în scopul valorificării lor. Pe de altă parte, o trăsătură specifică a informației în științele sociale rezultă din necesitățile de informare ale cercetătorilor și specialiștilor, caracteristic acestor necesități fiind accesul în timpul cel mai scurt la principalele documente. Informația va trebui să fie foarte concisă dar, în același timp, să conțină aspecte multiple. Prin urmare, sarcina principală a prelucrării automate a datelor din documente este de a reformula în mod cât mai corespunzător conținutul relevant al documentelor pentru sistemul informațional.

ELECTRONIC ARCHIVE – FROM DESIRE TO NECESSITY

The article presents the benefits of the transition to electronic archives, on the same concepts, principles and criteria as for conventional archiving, archiving and preservation of documents created electronically established itself as a necessity in turning rich source of information.

ARHIVA MILITARĂ CENTRALĂ DIN POLONIA – ISTORIE ȘI ORGANIZARE

Paweł RUTKOWSKI*

În cursul activității forțelor militare din fiecare țară se creează o cantitate enormă de acte ce servesc la funcționarea armatei. O parte din ele ajung la arhiva militară – cea mai importantă unitate de păstrare de documente ale instituțiilor de apărare națională. În Polonia această funcție o îndeplinește Arhiva Militară Centrală (Centralne Archiwum Wojskowe – CAW) care se află în Varșovia.

Prima încercare de organizare a unității de acest fel avea loc deja în 1916 când s-a înființat Secția Științifică a Comisiei Militare a Sfatului Provizoriu al Statului (Sekcja Naukowa Komisji Wojskowej Tymczasowej Rady Stanu)¹. Instituția aceasta înregistra și culegea acte privind armata cu scopul de a le proteja. În aprilie 1918, în curs de reorganizare a Comisiei Militare s-a creat arhiva militară ca unitate separată².

După câștigarea independenței de către Polonia s-au creat și organe de putere militară. În Marele Stat Major funcționa Diviziunea VII, care desfășura și o activitate în domeniu de istorie militară³. Ziua de 14 decembrie 1918 reprezintă începutul arhivei militare sensu stricto. Secția Științifică cu departamentul arhivistic a fost încorporată în Diviziunea VII și a funcționat sub numele de Institutul Istoric-Militar (din aprilie 1920 ca Institutul Științific-Editorial Militar)⁴. Primul șef de Arhivă Militară (Archiwum Wojskowe – AW) a fost numit locotenent dr. Bronisław Pawłowski⁵. Ordinul zilnic no. 195 al Ministerului de Afaceri Militare din 22 august 1919 AW a schimbat numele în Arhiva Militară Centrală (CAW)⁶. Țelul acestei unități era „culegere de orice acte militare ale puterilor anexioniste și ocupante, acte ale formațiilor și asociațiilor militare din timpul războiului mondial 1914-1918, acte militare vechi și acte ale armatei polone renăscute”⁷. CAW a colecționat de asemenea corespondență, amintiri, jurnale și copii de documente păstrate în străinătate. Fostele departamente de arhivă de pe lângă Comandamentele de Cercuri Generale (apoi Comandamente de Cercuri ale Corpurilor (Dowództwa Okręgów Korpusów - DOK) și comisiile de arhive de la Liov, Przemysł, Cracovia și Poznań au creat o rețea de filiale dependente de CAW⁸. Rolul lor era temporar. Culegeau documente după administrația anexionistă pentru a le trimite la arhiva centrală. În ziua de 31 mai 1924 departamentele arhivistice au fost desființate, mai puțin cea din Poznań care îndeplinea funcția de Departament Istoric VII DOK⁹. În 1931, când s-a început organizarea actelor depozitelor militare ca unități intermediare între AW și cancelariile creatorilor de acte, s-a reluat rețeaua arhivistică¹⁰.

Cu toate acestea, începuturile organizării serviciului militar arhivistic s-au dovedit a fi grele. Lipsa de personal calificat, de spațiu suficient și neputința depozitării a actelor în condiții proprii, au influențat munca arhiviștilor. Numărul mare de cereri de certificate de serviciu militar a limitat elaborarea de fonduri arhivistice. Până în 1933, sub conducerea dr. Pawłowski, AW s-a ocupat, în primul rând, de această activitate¹¹. În plus, pe 17 septembrie 1919 începea funcționarea Secției Istorice-Operaționale (apoi Biroul Istoric Militar – Wojskowe Biuro Historyczne - WBH) pe lângă Diviziunea III a Marelui Stat Major, care culegea acte de luptă și de operațiuni ale armatei polone și, bazându-se pe acestea, conducea activitatea

* Universitatea din Torun, Polonia.

¹ B. Woszczyński, Początki archiwistyki wojskowej po odzyskaniu niepodległości w listopadzie 1918 r. (Începuturile de arhivistică militară după câștigarea independenței în noiembrie 1918), „Rocznik Archiwalno-Historyczny Centralnego Archiwum Wojskowego” 2008, no. 1/30, p. 11.

² W. K. Roman, Centralne Archiwum Wojskowe 1918-1998. Tradycje, historia, współczesność służby archiwalnej Wojska Polskiego (Arhiva Militară Centrală 1918-1998. Tradiții, istorie, contemporaneitate în serviciul de arhivă al Armatei Poloneze), Toruń 1999, p. 19.

³ Vezi mai mult: P. Rutkowski, Contribuții la istoria Marelui Stat Major al Armatei Polone (1918-1939) [în:] Statul Major General în arhitectura organismului militar românesc 1859-2009. Studii și comunicări prezentate la sesiunea științifică cu participare internațională dedicată împlinirii a 150 de ani de la înființarea Statului Major General și Zilei Arhivelor Militare, Pitești 24-25 iulie 2009, București 2009, s. 133.

⁴ W. K. Roman, op. cit., p. 19.

⁵ Bronisław August Pawłowski (1883-1962), arhivist, specialist de istorie militară; după Primul Război Mondial a organizat serviciul arhivistic al armatei poloneze, primul director al CAW (până în 1933). Din 1946 până în 1960 a lucrat la Universitatea din Toruń. Vezi mai mult: A. Zajas, *Bronisław August Pawłowski. W 125 rocznicę urodzin (Bronisław August Pawłowski. Cu ocazia a 125 de ani de naștere)*, „Rocznik Archiwalno-Historyczny Centralnego Archiwum Wojskowego” 2008, no. 1/30, p. 314-353.

⁶ W. K. Roman, op. cit., p. 19.

⁷ Ibidem.

⁸ B. Woszczyński, op. cit., p. 15

⁹ W. K. Roman, op. cit., p. 20.

¹⁰ Ibidem, s. 24.

¹¹ B. Woszczyński, op. cit., p. 19.

științifică¹². Documentele de acest gen au fost separate de fondurile actelor și după folosirea lor în secție, ajungeau la CAW. În lumina regulilor arhivistice, această procedură era incorectă și dăuna elaborării proprii a documentelor. Din perspectiva timpului, această situație a permis supraviețuirea lor sub formă de lucrări științifice, pentru că cele mai multe din ele au fost distruse în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

În 1920 CAW a devenit o instituție științifică¹³. După lovitură de stat din mai 1926 s-a reorganizat arhiva. În 1927 s-a revenit la numele de Archiwum Wojskowe și a fost inclusă în structurile Biroului Istoric Militar¹⁴. Această schimbare avea ca scop crearea unei legături mai stricte a serviciului arhivistic cu armata poloneză, ce ar fi facilitat integrarea fondurilor arhivistice militare într-o singură arhivă și transmiterea actelor de la unități militare la arhivă.

În realitate, prin stabilirea noilor funcții ale arhivei ca unitate centrală, dar dependentă, s-a conservat separarea fondurilor¹⁵. Această instituție ar fi trebuit să se ocupe de:

- culegerea, înregistrarea și păstrarea actelor, care sunt importante pentru istoria militară, mai ales:
 - * a actelor privind forțele militare poloneze înainte de dezintegrarea statului polonez și în timpul răscoalelor naționale;

- * a actelor privind forțele militare poloneze (organizații, asociații și formațiuni militare) din timpul războiului mondial;

- * a actelor privind forțele militare poloneze după formarea statului polonez;

- * a actelor privind forțele militare străine, care au legătură cu istoria militară poloneză;

- înregistrarea actelor militare păstrate în arhive și în biblioteci de stat, publice și private;
- publicarea cataloagelor de acte militare și a editurilor speciale;
- controlul registraturilor militare și elaborarea standardelor pentru ele;
- cercetări pentru autorități, departamente și persoane private (eliberare a certificatelor de serviciu în armată și răspunsuri la alte întrebări ce necesitau căutare în acte);
- eliberarea și autentificarea copiilor și extraselor din acte¹⁶.

În timpul perioadei interbelice, serviciul arhivistic al armatei (și bineînțeles AW) a funcționat fără instrucție arhivistică, aceasta fiind introdusă abia în 1939. S-a hotărât ca la AW să fie trimise numai acte de categorie A. Lipsa instrucției până în 1939 a dus la supraîncărcarea magazinelor cu documentație din care era imposibil să separe actele cu valoare istorică¹⁷.

Odată cu locul și funcțiile AW se schimba și organizarea instituției. În 1919 arhiva era formată din patru secții: arhivă de presă, acte vechi, acte ale formațiilor de est și acte ale Poloniei renăscute. În 1924 s-a separat Biblioteca Centrală Militară (înființată în 1919) și s-a pus în structura Secția I – acte vechi¹⁸. Din cauza fuziunii activității serviciului istoric cu cel arhivistic, în 1928 s-a schimbat și structura AW (dezvoltată deja în 1920): secția I – acte vechi până în 1863 și biblioteca; secția II – acte ale formațiilor și ale asociațiilor militare din timpul războiului mondial (până în 1918); secția III – Secția Arhivală Independentă – acte de operațiuni din timpul existenței Rzeczpospolita II (de la 1918); secția IV – acte militare de administrare (de la 1918); secția V – acte militare ale autorităților și ale instituțiilor centrale; secția VI – acte militare străine¹⁹. Sus-menționata formă de organizare a AW a fost adaptată la colecțiile arhivistice. Fiecare secție a trebuit să protejeze, elaboreze și conserve fonduri proprii. În 1933 s-a creat o secție generală care se ocupa numai de cercetări individuale, iar munca de bază era realizată de alte secții²⁰. După 1933 a urmat o reorganizare în structura AW sub conducerea noului director maior Bolesław Waligóra. Arhiva era compusă din organul de conducere, departamentul general cu Secția I și biblioteca, departamentul științific-arhivistic cu secțiile II, III, IV, V și VI și departamentul administrativ cu secția de registru și secretariatul. S-a precizat din nou funcții ce ar fi trebuit să le îndeplinească AW: culegerea, păstrarea și conservarea actelor militare cu valoare permanentă, deschiderea lor pentru lucrări științifice și scopuri legate de serviciu, păstrarea actelor transmise de autoritățile statului ca donații ori cumpărate²¹. Mărimea fondurilor AW în 1936 a fost de 7000 metri liniari²².

În perioada interbelică s-au semnat convenții cu privire la revendicarea materialelor arhivistice care se aflau în străinătate, la care a participat directorul B. Pawłowski²³. De exemplu, între 1923-1927 s-a

¹² Ibidem, p. 18.

¹³ W. K. Roman, op. cit., p. 22.

¹⁴ A. Zajas, op. cit., p. 326.

¹⁵ Ca de asemenea prin înființare a Arhivei de Documente Personale ale Ofițerilor în 1928.

¹⁶ W. K. Roman, op. cit., p. 23.

¹⁷ Ibidem, p. 37.

¹⁸ K. Banaszek, Biblioteka Centralnego Archiwum Wojskowego (Biblioteca Arhivei Centrale Militare), „Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej” 1992, no. 15, p. 98.

¹⁹ W. K. Roman, op. cit., p. 25.

²⁰ Ibidem, p. 26.

²¹ Ibidem.

²² Ibidem, p. 36.

²³ A. Zajas, op. cit., p. 328.

negociat schimbarea documentelor personale cu România. Din cauza informațiilor insuficiente, nu se știu prea multe detalii ale acestui acord. În 1931 Polonia a pregătit 16 000 de acte pentru România²⁴.

În afară de funcțiile stricte arhivistice, AW dezvoltă și activități științifice în domeniul arhivistice și de istorie militară²⁵. S-au organizat sesiuni și întâlniri arhivistice și științifice, s-au publicat colecții de documente istorice și articole științifice în reviste. An de an, mai mulți cercetători au utilizat dosarele AW: în 1924 – 20 de persoane, iar între 1936-1937 – 537²⁶.

Din cauza situației internaționale, care s-a înrăutățit, s-au luat măsuri în scopul protejării fondurilor și colecțiilor din timpul războiului, dar prea târziu. De exemplu, în iunie 1938 s-a pregătit proiectul instrucției de mobilizare pentru AW pe timpul războiului, dar n-a fost acceptat²⁷. Nu s-a reușit de asemenea organizarea depozitelor care să poată fi folosite în timpul războiului. În aprilie 1939, directorul AW maior Bolesław Waligóra²⁸ a afirmat că arhiva n-a reușit să colecționeze toate materialele arhivistice de categorie A care se aflau în unitățile militare²⁹. După izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial exista posibilitatea evacuării numai a unei mici părți a fondurilor aflate în AW, din care câteva au fost distruse între 13-15 septembrie 1939 în timpul bombardamentului trenului la stația Brody³⁰. În ziua de 17 septembrie s-au separat actele cu valoarea permanentă de cele cu valoarea temporară, cele din urmă fiind arse³¹. După aceea, arhiviștilor li s-a permis să intre pe teritoriul României, unde au fost opriți precum restul soldaților polonezi care au trecut granița cu vecinul din sud. Acolo, directorul Waligóra făcea eforturi pentru a transporta cât mai repede materiale arhivistice în Franța. De asemenea, el a luat inițiativa reconstruirii AW și Biroului Istoric Militar. În fine, o parte din acte a ajuns în Londra, unde se află până acum la Institutul Polonez și Muzeul „gen. Sikorski” și o parte, care a fost transportată prin Orientul Mijlociu în SUA, unde sunt păstrate în Institutul „Józef Piłsudski” în New York.

Actele militare care au rămas în Polonia au căzut în mâna germanilor. Fondurile AW au fost găsite cu ușurință în Fortul Legiunilor din Varșovia³². Documentația creată după 1928 se afla în cancelariile unităților. Germanii căutau mai cu seamă actele Diviziunii II - Informații cu privire la Marele Stat Major³³. Din nefericire polonezii n-au reușit să le distrugă înainte de venirea Wehrmacht-ului. Rezultatele au fost groaznice. Circa 100 persoane care au lucrat pentru spionaj și contraspionaj polonez în Germania au fost captivate³⁴. În plus, germanii erau foarte interesați de actele de decorații și de cele personale ale ofițerilor, datorită cărora aveau adresele lor de domiciliu.

Serviciul arhivistic al Wehrmacht-ului a fost bine organizat și a acționat foarte repede. În ziua de 11 noiembrie 1939 Statul Major al Wehrmacht-ului a hotărât să înființeze în Gdańsk-Oliwa filiala Arhivei Militare din Potsdam, unde s-au păstrat materiale arhivistice militare găsite în Polonia³⁵. În acest depozit, germanii au cules fondurile AW, documente ale instituțiilor centrale din Ministerul Afacerilor Militare, ale felurilor armelor și serviciilor, ale unităților și fabricilor militare – 74 de vagoane de acte. Acolo s-au aflat circa 15 000 de metri liniari, din care 10 000 au fost găsite în Oliwa de Armata Roșie, iar restul au fost duse de germani spre Berlin³⁶.

Istoria Arhivei Militare după al Doilea Război Mondial a început în 21 iulie 1944 când puterea în Polonia a fost preluată de Comitetul Polonez de Eliberarea Națională (Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego – PKWN)³⁷. Ei au organizat din nou autorități militare dependente de URSS. În ziua de 16 septembrie 1939 s-a înființat Institutul Științific-Editorial Militar care avea ca scop, printre altele, crearea Bibliotecii Centrale Militare, AW și Biroul Istoric Militar³⁸.

²⁴ W. K. Roman, op. cit., p. 28.

²⁵ Mai ales sub conducerea lui dr. Pawłowski, care a fost unul dintre cei mai buni istorici militari din Polonia în perioada interbelică.

²⁶ W. K. Roman, op. cit., p. 42.

²⁷ Relacja mjr Bolesława Waligóry z działalności Archiwum Wojskowego od 31 sierpnia do 17 września 1939 roku (Relația maiorului Bolesław Waligóra cu activitatea Arhivei Militare din 31 august până în 17 septembrie 1939), „Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej” 2001, nr 24, p. 6.

²⁸ Bronisław Andrzej Waligóra (1898-1940), 1933-1939 directorul CAW, a organizat arhiva militară după al doilea război mondial în Franța, apoi în Marea Britanie. Vezi mai mult: A. Suchcitz, *Major Bolesław Waligóra – pionier polskiej archiwistyki wojskowej (Maior Bolesław Andrzej Waligóra – pionierul de arhivistică ilitară poloneză)*, „Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej” 2003, no. 26, p. 1-13.

²⁹ Ibidem, p. 8.

³⁰ W. K. Roman, op. cit., p. 49.

³¹ Ibidem, p. 50.

³² Până în 1939 Fortul Legiunilor a servit ca depozit no. 1 al Arhivei Militare; Z. Rekuć, *Przedwojenne archiwalia w Forcie Legionów (Materialele arhivistice în Fortul Legiunilor înainte de război)*, „Rocznik Archiwalno-Historyczny Centralnego Archiwum Wojskowego” 2009, nr 2/31, p. 324.

³³ A fost o unitate care se ocupa de spionaj și contraspionaj; vezi: P. Rutkowski, op. cit., passim.

³⁴ W. K. Roman, op. cit., p. 57.

³⁵ Ibidem, p. 55.

³⁶ Ibidem, p. 57.

³⁷ PKWN-ul a fost creat la 20 iulie 1944 în Moscova din ordinul lui Stalin.

³⁸ W. Roman, op. cit., p. 63.

Lipsa de documente nu permite reconstituirea activității AW din prima perioadă, adică până în aprilie 1945, când director devine locotenent Szczepan Ziomek. În acel timp Arhiva a fost dependentă de Departamentul 4 – de Reconstruire a Proprietății Culturii Militare și se afla în Oliwa – locul unde s-a găsit depozitul german de materiale arhivistice cules în Polonia³⁹. Din cauza unor dificultăți s-a hotărât înființarea ei temporar acolo.

În ziua de 24 aprilie 1945 sublocotenentul dr. Roch Marcinek a fost numit director de unitate în Oliwa, care a fost desființată cu ordinul de la 5 august 1945⁴⁰. Din același ordin s-a format Arhiva Militară Centrală dependentă de Comitetul Politic-Educator Major al Armatei Poloneze (Główny Zarząd Polityczno-Wychowawczy Wojska Polskiego – GZP-W WP)⁴¹. În noiembrie 1949 o parte din fonduri au fost transportate la depozite din Wesola lângă Varșovia⁴². În 1951 s-a creat CAW cu sediul în Varșovia. Arhiva a fost compusă din următoarele unități: conducere, secție științifică-organizațională, secție de păstrare a actelor, secție de înregistrare a pierderilor ireversibile⁴³.

Din nefericire CAW n-a fost singura instituție în Armata Poloneză care a cules materiale arhivistice. Mai existau WBH⁴⁴ pe lângă GZP-W care se ocupa de aspecte politice ale operațiilor de partizani în cursul celui de-al Doilea Război Mondial și Departamentul Istoric Militar (Wojskowy Oddział Historyczny – WOH) pe lângă Marele Stat Major care folosea documente operaționale pentru a descrie activitatea unităților militare din timpul războiului împotriva Germaniei⁴⁵.

Abia în 1953 fondurile arhivistice militare au fost integrate în totalitate în CAW, care inițial a servit numai ca depozit de acte financiare și economice ale Armatei Poloneze create după 1943. Deci, arhiva a fost primordială o unitate folosită pentru a păstra documente recente.

În 1947 s-a format o rețea compusă din 6 arhive, din punct de vedere formal dependente de CAW, totuși în practică rolul ei era foarte limitat⁴⁶. Situație similară avea loc în cancelarii militare - arhiva centrală nu avea nicio influență asupra formării fondurilor. Nu putea emite instrucțiuni arhivistice, nu putea susține cursuri sau elibera recomandări. În 1953 CAW a fost subordonat șefului de Marele Stat Major și inclus în structurile Ministerului Apărării Naționale (Ministerstwo Obrony Narodowej – MON) din punct de vedere financiar, dar a funcționat încă fără o legislatură clară⁴⁷. Un an mai târziu s-a stabilit prin ordinul MON dependența de CAW a altor unități arhivistice militare. Încă de atunci, Arhiva Centrală avea influență asupra numărului de angajați și schimbărilor personale. În ciuda numeroaselor intervenții ale salariaților CAW puterile au fost indiferente la problemele serviciului arhivistic al armatei ca lipsă de spațiu pentru depozitarea actelor; de cancelarii în unități noi și de personal calificat. Cel mai bun exemplu este în 1964 când s-a precizat o gamă de activitate a CAW⁴⁸. Funcțiile au fost descrise foarte detaliat dar fără a fi subliniate cele mai importante. În ziua de 14 iulie 1983 a început să funcționeze *Legea pentru fondurile arhivistice naționale și arhive (Ustawa o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach)* și pe baza ei MON a publicat hotărârea no. 21/MON din 4 aprilie 1984 în care a definit pe scurt cele mai importante lucruri de care ar trebui să se ocupe CAW și tot serviciul arhivistic al armatei:

„- formarea fondurilor militare arhivistice (prin influență asupra creatorilor de acte sub formă de instructaje, elaborare de regulamente, controale în filiale și cancelarii și de expertiză a actelor separate pentru distrugere și emiterea permiselor pentru distrugere lor);

- colecționarea, înregistrarea, păstrarea, elaborarea și protejarea materialelor arhivistice;
- activitatea de informare și popularizare a materialelor cu valoare istorică;
- controlul de procedare cu materiale arhivistice militare în unitățile creatoare;
- deschiderea accesului la materiale arhivistice pentru scopuri oficiale și științifice;
- emiterea copiilor autentificate, a extraselor și a reproducțiilor din materiale arhivistice și a certificatelor;

- elaborarea normelor și a instrucțiilor cu privire la procedarea cu documentație arhivistică militară”⁴⁹.

În întreaga perioadă de funcționare a CAW după al Doilea Război Mondial s-a pus diferit accent pe activitățile respective. La început s-au colecționat, s-au înregistrat și s-au protejat materiale arhivistice, apoi s-au elaborat fonduri arhivistice și reguli de funcționare a arhivelor militare. Anii '50., '60. și '70. au

³⁹ Primordial Arhiva Militară a fost formată în Lublin, apoi mutată în Łódź.

⁴⁰ W. K. Roman, op. cit., p. 66.

⁴¹ GZP-W WP a existat între anii 1944-1989 și a exercitat funcții ideologice și politice în Armata Poloneză.

⁴² W. K. Roman, Powstanie, rozwój i działalność Centralnego Archiwum Wojskowego w latach 1945-1990, „Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej” 1992, no. 15, p. 61.

⁴³ Eadem, Centralne Archiwum Wojskowe..., p. 94-95.

⁴⁴ WBH în 1947 a fost desființat și înlocuit cu Biroul Istoric (mai devreme WOH) mutat de la M. St. M.

⁴⁵ W. K. Roman, Centralne Archiwum Wojskowe..., p. 66.

⁴⁶ Ibidem, p. 78.

⁴⁷ Ibidem, p. 79.

⁴⁸ Ibidem, p. 85.

⁴⁹ Ibidem, p. 87.

reprezentat o perioadă de integrare, ordonare și găsim a locului potrivit pentru arhiva în structura instituțiilor militare. Începând cu mijlocul anilor '80, s-a lucrat la formarea fondului arhival militar de la creatori de acte până la arhive de cercuri.

După 1989 sistemul arhivelor militare va suferi o reorganizare datorită schimbării sistemului statal. Arhivele cercurilor militare (okręgi wojskowe – OW) și ale felurilor de armă (rodzaje sił zbrojnych – RSZ) au fost excluse din structura de organizare a comandamentelor OW și RSZ și au devenit dependente de CAW. S-a înființat din Hotărârea Șefului Marelui Stat Major no. 23/Sztab. din 16 august 1990 Arhiva Instituțiilor Centrale ale Ministerului Apărării Naționale (din 1 aprilie 2000 Arhiva Instituțiilor Ministerului Apărării Naționale) ca Filială a CAW no. 1⁵⁰. A preluat printre altele fonduri ale arhivelor: Serviciul Militar Intern, Departamentul de Educație MON etc.⁵¹.

Din Hotărârea Ministerului Apărării Naționale no. 199/MON din 10 iulie 2003 a primit numele patronului – maiorului Bolesław Waligóra, fostul șef CAW în perioada interbelică și organizator al arhivei în străinătate în timpul celui de-al Doilea Război Mondial⁵².

Cum arată structura de organizare a CAW în prezent? Această instituție este condusă de un director care are controlul activității arhiviste în resortul Apărării Naționale și își dă consimțământul pentru folosirea fondurilor. În plus arhiva este formată de Departamentul de Înregistrare și Colectare a Fondurilor, Secția Științifică și de Informație Științifică, Secția Cercetărilor Personale, Secția de Protecție a Informațiilor Nedivulgate, Secția de Administrație Generală și Secția de Control Arhival.

Departamentul de Înregistrare și Colectare a Fondurilor se compune din următoarele laboratoare: de Înregistrare (înregistrează materiale arhiviste aflate în CAW, elaborează instrucțiuni de înregistrare și de informații, face scontrum al fondurilor și controlează primirea actelor de către CAW), de Conservare (face toate lucrurile privind protejarea materialelor arhiviste și de reparație a actelor distruse), de Depozite (CAW are două depozite: în Rembertów și în Wesola), Foto (se ocupă de microfilmarea actelor păstrate în Arhivă și face fotografiile și copii reprografice din materiale arhiviste la cererea utilizatorilor) și de Acces la Acte (toate materialele arhiviste sunt puse la dispoziția utilizatorilor numai în Laboratorul de Acces la Acte CAW). În structura Secției Științifică și de Informație Științifică intră Laboratorul de Elaborare a Actelor (se ocupă de segregarea, elaborarea și pregătirea actelor pentru a le pune la dispoziția utilizatorilor), Laboratorul de Colecții Speciale (CAW posedă colecții de hărți, fotografii, foi volante, diplome, patente ale ofițerilor și publicații ocazionale) și Laboratorul de Informație Arhivistică (acolo utilizatorii se familiarizează cu inventare, fișiere personale și se pot folosi de ajutorul arhiviștilor) și Laboratorul de IT. Domeniul Secției Cercetărilor Personale este căutarea de materiale arhiviste pentru scopuri oficiale și științifice precum și considerente privind certificate pentru combatanți, pensionari etc. Secția de Control Arhivistic face control de procedare cu materiale arhiviste și documentație nearhivistică în unități organizaționale dependente sau controlate de MON și face expertizele actelor păstrate în unități și își dă acordul pentru distrugerea documentației nearhiviste⁵³.

De la înființare până în prezent Arhiva Centrală Militară a avut de confruntat multe probleme mai ales din cauza atitudinii indifferente a puterilor sau, după al Doilea Război Mondial, politizării activității ei și neînțelegerea rolului său de facto. Fondul militar a suferit mult din cauza războiului și o parte din el a fost pierdut, iar altă parte se află în străinătate: în Marea Britania, SUA și Rusia. Acum CAW are circa 13 155 de metri liniari, circa 400 000 de fotografii grupate în 159 colecții⁵⁴. În plus, Arhiva publică lucrări științifice despre serviciul arhivistic militar și istorie militară. Editează revista științifică „Anuarul Arhivistic-Istoric al Arhivei Centrale Militare”(între anii 1969-2007 „Buletinul Serviciului Arhivistic Militar”). Organizează de asemenea numeroase conferințe și simpozioane privind diferite probleme ale armatei.

⁵⁰ K. Ciemięga, Archiwum Instytucji Ministerstwa Obrony Narodowej – struktura organizacyjna i zasób archiwalny (Arhiva Instituțiilor Ministerului Apărării Naționale – structură de organizare și fond arhivistic) , „Rocznik Archiwalno-Historyczny Centralnego Archiwum Wojskowego” 2008, no. 1/30, p. 470.

⁵¹ Ibidem.

⁵² http://caw.wp.mil.pl/archiwum/index_arch.htm, 30.05.2010.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Ibidem.

DOCUMENTE CONSERVATE ÎN ARHIVE

Cristina-Adriana BAN*

Arhiva constituie un ansamblu de documente produse de un „autor” care le-a adunat într-o perioadă mai mult sau mai puțin lungă, pentru a-și satisface propriile sale exigențe sau pentru interesele sale juridice, politice, economice, sociale, spirituale. În acest sens „autori” ai unui fond arhivistic pot fi în primul rând persoane, familii, grupuri sociale, instituții particulare, laice sau ecleziastice care, fiind conștiente de propria lor importanță, sesizează utilitatea și necesitatea de a păstra documentația cu privire la activitatea, la drepturile lor, ca mărturii ale trecutului vieții lor.

De multe ori, pe lângă documentația propriu-zisă se află hârtii de natură și origine diferită: ziare, corespondență, însemnări adăugate la hârtiile de arhivă în legătură cu personalitatea culturală, morală, spirituală a „autorului” arhivei care explică originea, posesia, păstrarea și transmiterea în timp a fondului arhivistic.

Referindu-se la arhivele care aparțin unor instituții sau birouri publice, se menționează că ele conțin o documentație de tip diferit, aceasta fiind formată în majoritatea cazurilor, ca urmare a realizării scopurilor specifice acelor instituții. Acea documentație trebuie păstrată o perioadă nedefinită, pentru că folosește cetățeanului pentru a dovedi în orice moment drepturile și îndatoririle, care-i sunt proprii ca membru al comunității statale.

Formarea unor arhive de acest tip și păstrarea actelor acestora nu mai este o angajare „voluntară”, ci „necesară”. Dacă acele hârtii n-ar fi păstrate în ordine, dacă n-ar fi supuse unei selectări riguroase, dacă n-ar fi restaurate când este necesar, daunele ar fi foarte grave și ireparabile pentru cetățean.

Folosirea unui fond de arhivă nu se limitează doar la satisfacerea intereselor imediate ale cetățeanului sau ale posesorului său particular. Documentația va folosi, curând ca sursă de cercetări istorice, va fi luată în considerare într-un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtat ca mărturie a unui trecut care va fi studiat în cele mai diferite aspecte ale sale.

Arhiva trebuie păstrată cu o grijă în plus în vederea unui scop diferit de cel inițial, care a determinat producerea și păstrarea imediată a hârtiilor.

Fondul de arhivă trebuie păstrat în totalitatea părților sale componente, nu fragmentar, deoarece actele nu au aceeași valoare atunci când sunt luate separat, ele făcând parte dintr-o documentație elaborată, strânsă, păstrată în raport cu desfășurarea existenței persoanei, familiei, instituției publice sau particulare care i-a dat naștere. Totuși, o selectare în vederea eliminării actelor inutile este necesară.

În privința, selectării documentelor care fac parte din fondul de arhivă, este important, efectuarea corectă a acestei acțiuni, care să nu permită distrugerea unor documente de valoare scrise într-un singur exemplar, chiar dacă există copii, rezumate ale documentelor istorice și moderne, fotografii, aceste substitute nu reproduc niciodată toate elementele originalului. Dar eliminarea actelor considerate inutile trebuie făcută cu mare atenție, deoarece un document poate fi considerat inutil spre exemplu din punct de vedere al folosirii lui în scopuri juridice, economice, administrative, imediate pentru că sunt satisfăcute exigențele cărora le-a stat mărturie, dar poate fi utilizat în diferite moduri ca sursă istorică.

Se știe foarte bine, ce daune a adus cercetării istorice eliminarea necugetată a unor hârtii care odinioară erau considerate fără importanță sau de o mică importanță și pe care astăzi istoricii le caută ca documentație a unor probleme neglijate sau ignorate odinioară. Trebuie acționat cu un maxim de prudență atunci când se face eliminarea hârtiilor inutile ținându-se seama de valoarea potențială pe care actele o pot avea în fața viitorilor cercetători după cum de asemenea este la fel de necesar să se acorde atenție atunci când se trece la restaurarea documentelor de arhivă în scopul păstrării lor.

Unele documente sunt supuse în prezent unei uzuri intense, dar ele au rezistat până astăzi în cantitate mare și deseori într-o stare bună, pentru că în trecut puteau să le citească un număr mic de cercetători. Pe de altă parte, în trecut, dar și astăzi, unii dintre acești cercetători au provocat și provoacă pagube arhivelor consultate lăsându-le în dezordine și răvășind colecții omogene.

Însă nu numai cauze fizice, ci și cele chimice deteriorează grav materialul scris cerneala, umiditatea, atmosfera acidă distrug hârtia printr-un proces continuu de deteriorare. Multe pagube sunt provocate și de numărul mare al celor care frecventează arhivele. În prezent documentele de arhivă nu sunt doar obiectul câtorva cercetări erudite ci constituie obiecte de studiu pentru lucrări de diplomă, pentru seminarii, pot fi consultate de masele de studenți. Consecințele acestei utilizări continue pot deveni motiv de uzură a materialului scris, mai dăunător decât deteriorarea cauzată de acțiunea corozivă a cernelii, incendii, aluviuni,

* Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice.

cutremure, războaie. Și aceasta pentru că în majoritatea cazurilor, în documentele de arhivă nu se caută o anumită informație dintr-una sau din câteva pagini care pot fi depistate cu ușurință, ci se studiază evoluția unei probleme, desfășurarea unor evenimente politice, economice, administrative pe care nu le atestă un singur document, ci o serie de documente sau de volume, serii întregi și poate chiar mai multe fonduri de arhivă la un loc.

Astfel încât cel care studiază asemenea fenomene are nevoie să confrunte documente de natură diferită și din perioade diferite sau să revină de mai multe ori asupra aceluiași documente. Acestea suferă prin urmare, uzura unei consultări permanente.

Pentru eliminarea, cel puțin parțială a efectelor nocive ale acestor activități este necesară o inventariere atentă care să ofere cercetărilor mijloacele utile pentru o depistare rapidă a documentelor care trebuie consultate. De asemenea, ar fi necesar să se realizeze reproducerea în microfilm a celor mai solicitate fonduri, ducând în sala de studiu doar reproducerile și nu originalele. Dar toate acestea, nu vor permite niciodată să se evite uzura lentă a documentelor și necesitatea de a recurge la restaurarea în scopul păstrării acestora.

În privința documentelor de arhivă, restaurarea constituie o problemă de mare importanță, atât din punct de vedere organizatoric (centre de restaurare bine utilizate, repartizarea teritorială a acestora, stabilirea etapelor de lucru etc.), cât și din punct de vedere economic, din cauza numărului crescând de documente care așteaptă să fie restaurate. De asemenea, o selectare a documentelor de arhivă care trebuie restaurate în funcție de importanța mai mare sau mai mică a conținutului lor, este dificil de efectuat pentru că, spre deosebire de manuscrisele păstrate în biblioteci, materialul de arhivă doar foarte rar este important numai pentru conținutul unui singur document, ci este important în general prin raportul de corelare al fiecărui document în cadrul întregii documentații cu privire la un anumit eveniment la o anumită problemă.

Selectarea prioritara a documentelor care trebuie restaurate este necesar să fie făcută doar în funcție de starea în care se află și de urgența intervenției și nu după o apreciere de importanță intrinsecă, în mod necesar subiectivă și schimbătoare.

În acest sens restaurarea piesei de arhivă trebuie să aibă în vedere apărarea fiecărui element util pentru recunoașterea poziției pe care o are sau a avut-o documentul în ansamblul fondului de arhivă sau în practică acolo unde a fost inserat în momentul în care a fost produs. Se apreciază că nu trebuie eliminate vechile însemnări și nici celelalte semne diferite aplicate pe coperte, pentru a deosebi volumele între ele. Deoarece uneori, în timpul inventarierii unor piese de arhivă, este necesar să se apeleze la acele semne pentru a recunoaște poziția pe care o avea piesa respectivă în cadrul fondului care este examinat, de asemenea, păstrarea vechilor numerotări permite efectuarea, unor confruntări critice cu alte publicații care citează aceste piese de arhivă în mod diferit sau permite recunoașterea pieselor incert definite.

În concluzie, dacă citirea și consultarea ar fi făcute într-un mod mai disciplinat, dacă conservarea ar fi mai eficientă, dacă microfilmele ar fi mai bine organizate, și dacă depozitele ar fi pretutindeni funcționale, atunci ar putea fi diminuate sau chiar excluse numărul mare de restaurări.

Desigur preocupări de acest fel nu sunt suficiente pentru a evita deteriorarea documentelor din cauza acțiunii cernelurilor, a deteriorării progresive a materialului scris, a pătrunderii smogului produs de civilizația industrială actuală. Dar, ar fi eficace cu siguranță dacă s-ar putea cel puțin micșora efectele uzurii la care sunt supuse documentelor de arhivă în sălile de studiu, uzura care (cu tot efortul depus de restauratori), poate să priveze noile generații, de o serie de documente importante.

TEHNICI ȘI SUBSTANȚE CHIMICE FOLOSITE PENTRU PROTEJAREA DOCUMENTELOR ÎN ARHIVE

Elena ZÎRNĂ*

În epoca contemporană arhivele militare cer o atenție specială. Situația fondurilor arhivistice militare, atât în timp de pace, cât și în timp de război a fost și este foarte complexă. Documentele care intră în componența arhivelor, în general, și militare, în special, au o importanță și un caracter deosebite. Tocmai de aceea ele trebuie conservate și protejate în depozite speciale, așa cum este și cazul Depozitului fondurilor arhivistice militare în care-mi desfășor activitatea.

Depozitele de arhivă trebuie să asigure condițiile necesare păstrării, conservării și siguranței documentelor. Acestea se amenajează în clădiri construite special sau adaptate în sensul depozitării materialului arhivistic; trebuie să conțină încăperi distincte, care să asigure izolarea spațiilor destinate păstrării documentelor.

Depozitele de material arhivistic, birourile de lucru, dar și terenurile învecinate trebuie menținute în permanență în ordine și curățenie pentru a evita insalubritatea acestora sau instalarea focarelor biologice (rozătoare, insecte, mușegai, bacterii, ciuperci etc.). Căile de acces la documente trebuie să fie libere permanent¹.

Începând de la operațiunea de arhivare (așezarea în depozit), de stocare sau extragere a documentelor arhivistice din depozit, în scopul consultării lor și până la păstrarea și protejarea documentelor, toate acestea intră în sarcina arhivistului.

În ceea ce privește protejarea documentelor arhivistice, care reprezintă, de altfel și tema acestui articol, este de la sine înțeles că cel mai bun remediu îl reprezintă acțiunea preventivă, curățenia, observarea continuă a stării arhivei, deci o igienă perfectă.

Mijloacele de protejare a documentelor au fost, în primă fază, introducerea lor în mape sau cutii, fiind protejate de praf și depozitarea lor în rafturi, fișete sau dulapuri².

În afara măsurilor de igienă curentă a depozitelor de arhivă, sunt necesare acțiuni periodice sau ocazionale de protejare a documentelor împotriva factorilor distructivi.

Este, deci, necesar să cunoaștem cauzele care le distrug, dar și mijloacele de preîntâmpinare care înlesnesc păstrarea lor. Sunt anumite cauze (să le numim cauze voite) împotriva cărora arhivistul poate să lupte cu succes, cum ar fi documentele distruse în urma războiului, selecționările proaste, pe de-o parte, neglijența și dezordinea, pe de altă parte, cauze care pot duce la distrugerea documentelor arhivistice.

Există și cauze întâmplătoare, cum ar fi diferite intemperii și cataclisme naturale, incendii etc., care provoacă distrugerii masive ale materialului arhivistic.

Grija, observarea atentă și continuă a stării arhivei, așa cum am amintit mai sus în prezenta expunere, nu înlătură cu desăvârșire cauzele care distrug documentele, în această categorie intrând „paraziții arhivelor”³. Împotriva lor arhivistul este obligat să intervină, folosind diverse măsuri de distrugere, pe cât posibil, a acestora.

Acești paraziți sunt diferiți și pot distruge arhiva ștergând scrisul de pe documente sau chiar rozând hârtia și lemnul pe care este depozitat materialul arhivistic. De la bacterii, ciuperci care se dezvoltă din cauza umezelii, ventilației proaste, căldurii sau lipsei de lumină și până la șoareci sau insecte microscopice care pot pătrunde cu ușurință în depozite și se pot dezvolta foarte repede, reprezintă un mare pericol pentru documentele care sunt conservate în orice depozit de arhivă, având o mare putere de distrugere. De aceea, trebuie să se intervină cu măsuri de prevenire, dar și represive a acțiunilor acestor factori distructivi; printre acestea se încadrează: dezinsecția, dezinsecția și deratizarea prin diferite tratamente chimice.

Tratamentele se aplică diferențiat, după natura, volumul și importanța materialului tratat, dar și în funcție de natura substanței chimice folosite pentru tratament⁴.

Distrugerea microorganismelor se poate face prin patru procedee: mecanic, biologic, fizic și chimic⁵.

Încercăm să descriem, în continuare, aceste metode de tratamente chimice care protejează documentele arhivistice împotriva microorganismelor existente în depozitele de păstrare. Acestea se bazează

* Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice.

¹ Laurențiu Mera, *Îndreptar arhivistic*, Editura Cartimpex, Cluj-Napoca, 2001, pag. 261-262.

² *Instrucțiuni arhivistice*, Ministerul Apărării Naționale, București, 1998, pag. 86-87.

³ Aurelian Sacerdoțeanu, *Arhivistica*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1970, pag. 251-153.

⁴ Laurențiu Mera, *op. cit.*, pag. 273-274.

⁵ *Ibidem*, pag. 274-276.

pe folosirea unor substanțe toxice cu spectru larg de acțiune în vederea distrugerii insectelor și mușcăiurilor care degradează documentele.

Substanțele folosite pentru tratament trebuie să răspundă unor exigențe, cum ar fi:

- să fie active, în concentrație mică, împotriva agenților biologici; sunt însă puține substanțe cu efecte toxice polivalente și în practică se folosesc substanțe dominant bactericide, fungicide, insecticide sau rodenticide, în funcție de natura deteriorărilor ce trebuie inactivate și a factorilor care le produc. Cercetările moderne au urmărit și în bună parte au și reușit, să stabilească tehnologii de folosire a unora dintre aceste substanțe cu spectru larg de activitate;

- să fie penetrante; din acest punct de vedere, cel mai bine se potrivesc substanțele gazoase sau fumigene;

- să nu degradeze documentele; aceasta este o cerință care exclude folosirea multor substanțe pe bază de sulf, clor, brom, precum și substanțele lichide sau pulverizante deoarece acestea atacă, umezesc sau îmbăcesc documentele. În anumite cazuri se procedează diferențiat, întrucât aldehida formică, de exemplu, are efecte neînsemnate asupra hârtiei, dar produce scorjirea pergamentului, pielii și a tuturor produselor cu compoziție proteică. De asemenea, oxidul de etilenă, o altă substanță folosită, nu afectează pergamentul din punctul de vedere al proprietăților fizice, dar produce în structura sa transformări nedeterminate, care îl sensibilizează la viitoare atacuri microbiene;

- după terminarea tratamentului, substanțele folosite trebuie să nu lase pe materiale sau în spațiul de depozitare, reziduuri permanente toxice, periculoase pentru om; în acest sens folosirea produselor gazoase, care condensează la temperaturi de 5-10°C, este periculoasă, deoarece în depozite, în mare parte a anului, există temperaturi scăzute;

- să nu fie explozibile sau inflamabile; aceasta este o cerință care nu poate fi neglijată atunci când se lucrează cu un material combustibil, cum este hârtia; din acest punct de vedere, folosirea oxidului de etilenă și a altor substanțe necesită măsuri de precauție cu totul speciale, din cauza inflamabilității lor;

- să fie ușor de transportat, păstrat și manipulat; motivația acestei cerințe este impusă de riscul pe care-l implică folosirea de produse puternic toxice pentru om sau greu de păstrat și transportat în formă activă, din cauza inflamabilității lor⁶.

Dintre substanțele chimice cele mai folosite în tratamentele chimice aplicate pentru protejarea documentelor din arhivă amintim: aldehida formică, oxidul de etilenă, formiatul de metil, acidul cianhidric, ortofenil-fenolatul de sodiu, izopropil-crezolul, decahidratul de diborolactat de trietanol-amoniu, acetatul fenil-mercuric, bromura de metil, lindanul (izomer gama al hexaclorociclohexanului), paradiclor-benzenul, bromura de lauryl dimetil-carbetoxietil de amoniu, paraclor-metil-crezolul, pentaclor-fenolatul de sodiu, derivații clorurați ai fenolului etc.

Pentru lucrările de deratizare se folosesc cu succes compuși pe bază de cumarină, arseniu, fosfură de zinc etc.

Aceste substanțe se aplică pe materiale, folosindu-se anumite tehnici de aplicare:

- pensularea, care se aplică numai filelor volante; operațiunea este precedată de desprăfuire; pentru tratament, produsul activ, lichid sau solubilizat într-un solvent în concentrație activă, este aplicat cu pensula pe documentul întreg sau pe părțile afectate de degradarea biologică;

- interfoliajul se aplică mai ales cărților și documentelor legate în volume; tehnica are la bază introducerea între paginile infectate a unor folii de hârtie de sugativă sau o altă hârtie absorbantă, îmbibată prin anumite metode cu produsul activ volatil;

- gazările folosind etuva de gazare reprezintă o altă tehnică de aplicare a substanțelor chimice pentru protejarea documentelor de agenții distructivi; în forma sa ideală de aplicare, metoda necesită o etuvă care se poate închide ermetic, care are termoreglare în gama de temperatură 20-70°C și se pretează la operații de vid și suprapresiune; capacitatea etuvei respective poate fi cuprinsă între 0,5-10 m.c. și pentru depunerea documentelor este prevăzută, în mod obișnuit, cu un cărucior mobil; în forme mai simplificate, metoda poate fi aplicată și în simple spații închise ermetic care nu au dispozitive de control a presiunii și temperaturii; în acest caz însă, camera de tratament trebuie să fie situată într-un mediu în care temperatura să nu scadă sub 18°C și, în orice caz, să se închidă ermetic pentru a evita emisia de gaze toxice. Nu insist foarte mult asupra detaliilor acestui procedeu pentru a nu risca să vă plictisească cu termeni exclusiv chimici.

Așadar, în cadrul procedurilor chimice de protejare a documentelor împotriva agenților distructivi (microorganismele) se mai pot folosi, în afara substanțelor chimice amintite mai sus, diferite esențe aromatice, esențe și gaze iritante sau substanțe toxice⁷.

Esențele aromatice sunt acele esențe mirositoare care se pot împrăști pe arhivă atunci când nu o deteriorează sau se pun în vase din loc în loc pe coridoare sau între rafturile depozitelor. Se poate folosi esența de cimbrisor sau buchete de vegetale cu miros puternic, nesuferit de unele insecte. Acolo unde au fost

⁶ *** Tratat de arhivistică, vol. II, 1984, pag. 320-321.

⁷ Aurelian Sacerdoțeanu, *op. cit.*, pag. 257-258.

folosite aceste esențe s-a putut observa că ajută la îndepărtarea acestor agenți distructivi, dar nu îi pot distruge, ci numai îi obligă să migreze. Neajunsul principal constă însă, în vaporizarea lor foarte rapidă, fiind nevoie a se înlocui destul de des și sunt destul de costisitoare.

O altă metodă chimică mai bună este folosirea esențelor și gazelor iritante. În locul unde se află arhiva contaminată se pot răspândi esențe sau gaze iritante, cum ar fi:

terebentina, nicotina, petrolul, benzina, naftalina, camforul, piperul. Trebuie să amintim însă că toate acestea, prin efectele lor repulsive, sunt foarte bune pentru conservare, dar nu tot atât de bune și pentru distrugere. De aceea, așa cum am precizat și mai sus în prezentul articol, se apelează la substanțele toxice. Acestea dau rezultate mai radicale, fiindcă distrug microorganismele imediat sau până la 36 de ore.

Substanțele toxice se întrebunțează de foarte mult timp, iar în practica arhivistică se folosesc, fie ca vapori, fie sub formă de gaze. Însă, trebuie să se atragă atenția că aplicarea lor prezintă pericole mari atât pentru materialul arhivistic, cât și pentru operator, dacă această operațiune nu se face cu mare grijă și de către specialiști.

Este recomandat a se folosi substanțe mai ușoare, de tipul: acidul fenic, formaldehida, acidul sulfuric saturat cu săruri (alcali), anhidrida sulfuroasă, clorul, tetraclorura de carbon, sulfura de carbon care nu deteriorează scrisul și costă mai ieftin, dar vaporii săi, în combinație cu aerul, produc detunături periculoase. Deci, necesită mare atenție în manipulare. La fel se recomandă și cloroformul, cu aceleași avantaje ca sulfura de carbon.

Mai radicale sunt acidul cianhidric sau prusic, avându-se mare grijă la tratare, fiind inodor (se va adăuga puțină clorură de cianogen, gaz lacrimogen, spre a se atrage atenția asupra existenței lui), cloropicrina și cianura de potasiu, folosite cu bune rezultate. De fiecare dată specialiștii care se ocupă cu aceste tehnici vor opera cu masca de gaze și în camere închise ermetic. În caz de intoxicare (pentru că se poate întâmpla și așa ceva) se va administra ca antidot orice băutură dulce la cianura de potasiu, iar la acidul cianhidric, se vor face inhalații de clor și aer⁸.

În afara tuturor acestor remedii preventive, se recomandă existența higrometrului sau a termohigrometrului în fiecare depozit de arhivă. Aceste aparate atrag atenția asupra temperaturii existente în depozite, care nu trebuie să scadă sub 15-18°C, cât și asupra intensității umezelii, mediului favorabil dezvoltării oricărui microorganism⁹.

Se va avea în vedere ventilația corespunzătoare, lumina și căldura suficientă pentru a împiedica nașterea și propagarea acestor factori distructivi.

Atunci când o unitate arhivistică nu a putut fi păstrată nevătămată, indiferent din ce motiv, arhivistul trebuie să depună toate eforturile pentru a o feri de o totală distrugere. Evident că nu scoaterea din folosință a materialului deteriorat ar fi o soluție, întrucât „*dușmanii nevăzuți*” ai arhivelor nu încetează și ei opera lor distrugătoare. Tocmai de aceea, trebuie să se intervină în mod radical și științific. Și în cadrul depozitului de arhivă în care-mi desfășor activitatea a fost înființat un compartiment specializat, care se ocupă cu restaurarea documentelor arhivistice uzate sau vătămate din diverse cauze. Dar acesta ar putea constitui un alt subiect care urmează a fi dezbătut în articolele viitoare.

Techniques et substances chimiques employées pour protéger les documents des archives

Les documents des archives, on le sait bien, présentent une importance tout à fait particulière; C'est cela pour qu'ils doivent être conservés et protégés dans des dépôts spéciaux.

L'auteur de cet exposé fait connaître quelques aspects concernant la désinfection et la protection des documents contre les insectes en employant des techniques et des substances chimiques spéciales.

⁸ *** Tratat de arhivistică, vol. II, 1984, pag. 321.

⁹ Instrucțiuni arhivistice, Ministerul Apărării Naționale, București, 1998, pag. 79.

ATRIBUȚIILE DOMNIEI ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ

Manuela RĂDULESCU*

Originea domniei nu poate fi căutată în altă parte decât în formațiunile voievodale prestatale din Țara Românească, formațiuni amintite în cronică maghiară de la 1247 dar și în alte izvoare medievale. Instituției voievodale i se poate urmări transformarea dintr-o instituție intermediară între puterea suzerană și supușii acesteia în cea mai înaltă autoritate din țară. Chiar titulatura de voievod a domnilor munteni dezvăluie o evoluție a acestei instituții, voievodul fiind un rang inferior celui de domn. Dacă titlul de voievod este prin excelență militară și ne duce cu gândul la o ierarhie intermediară între puterea suzerană și supuși, titlul de domn este un titlu imperial, roman. Așadar instituția voievodală devine instituția domniei odată cu formarea Țării Românești și proclamarea autocrației de factură bizantină.

Chiar dacă titulatura de domnitor este mai veche de anul 1359, proclamarea neatârării reprezintă împlinirea unei năzuințe mai vechi a voievozilor noștri sau mai degrabă reprezintă legiferarea unei stări de fapt existente deja (la 1324 Carol Robert îl pomenește pe Basarab ca domn al românilor).

La celălalt pol se află părerea lui C. C. Giurescu conform căreia „puterea Domnului în principate, departe de a fi absolută, era îngrădită de „obiceiul pământului”. Separarea puterilor în stat este o idee modernă, necunoscută de perioada pe care o analizez. Nu se făcea pe atunci o distincție hotărâtă între atribuțiile judecătorești și cele executive. Una și aceeași persoană hotăra și executa. „Nu trebuie însă să ne închipuim că nu existau și în privința aceasta niște limite și îngrădiri. Dacă nu erau scrise, ele erau orale, transmise din generație în generație, formând, cum se spunea la noi „obiceiul pământului”. Iar peste acest obicei nu se putea trece fără primejdie. Este caracteristică că în materie de judecată, fiecare din părțile interesate într-un proces putea cere Domnului „legea” și să-și înfățișeze cauza jurătorilor, chemați să-i dovedească dreptatea prin jurământul lor. Nu este puțin semnificativ că actele politice importante se încheie cu sfatul sau asentimentul lor, lucru care se menționează în documentele respective”¹.

O altă părere este cea a istoricului Nicolae Iorga: „Domnul nu a dat nicio interpretare, nicio sporire sau creațiune de drepturi. El nu face, în Moldova ca și în Țara Românească mai veche, decât să confirme sau să împartă daniile. El nu este astfel nici legiuitor, nici amestecat în procese cari nu pot să se deschidă din cauza condițiilor încă atât de patriarhale ale țărilor. El își culege dijmele, poruncește cu strășnicie să i se facă slujbele, își păzește braniștile (...) Când face una din multele dani la mănăstiri, nu face decât să cedeze la bălțile de pescuit și la dijme, drepturile sale”². Gheorghe Brătianu a numit-o a unei „țări domnite, permanent și de fapt, a unei domnii care nu se amestecă în multiplele domenii ce se deschid doar activității și investigațiilor aparatului de stat modern, dar se arată „nepărtinitoare și miloasă, înțelegătoare pentru orice nevoie și miloasă numai pentru orice merit: domnia mândră și bună, căreia nu i se bate din picior”³. „Legal domnul nu era îngrădit prin nimic, în voia Domnului stătea tot ce-i trecea prin minte și nedreptatea cea mai strigătoare la cer putea să ia ființă de îndată ce Domnul avea inima a o îndeplini. Domnul român, avea deci, în vremurile mai vechi ale istoriei noastre, o putere absolută în înțelesul cel mai deplin al cuvântului. Despotismul asiatic, iată caracterul domniei românești”⁴.

Cauza care a condus la opinii atât de diferite se datorează faptului că perioadele de absolutism domnesc au alternat cu perioade de îngrădire a autorității domnului de către marea boierime iar mai apoi, din secolul XV, și de către puterea suzerană- în special cea otomană, precum și de caracterul personal al fiecărui domnitor în parte.

Titlaturile primilor domnitori sunt de sorginte imperială bizantină. Titlatura imperială, așa cum apărea în actele imperiale sau în portretele suveranilor, rezuma doctrina statală bizantină: „basileus, credincios al lui Hristos-Dumnezeu, ortodox, autokrator al Romanilor”. Împăratul se definea astfel prin titlul său. El era mai întâi credincios lui Dumnezeu, care i-a conferit puterea sa și ortodox, ceea ce reprezenta cheia de boltă a legitimității sale, conferindu-i puterea absolută a autocratorului. Acesta este și motivul pentru care sultanii nu vor fi recunoscuți de clerul ortodox ca succesori ai împăraților bizantini. Această putere se exercita în mod deosebit în cadrul Imperiului, singurul care corespunde întregului pământ”. În calitate de locotenent al lui Dumnezeu, împăratul era atotputernic: el era întru chiparea legii, el era cel care asigura continuitatea acesteia. Se face o distincție între prerogativele imperiale/domnești și aplicarea lor în practică.

* Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice.

¹ Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri și până astăzi*, Editura Albatros, București, 1979, p. 325.

² Nicolae Iorga, *Istoria românilor. Cititorii*, vol III, ed a II-a, Editura Enciclopedică, București, 1993, p. 123.

³ Gheorghe Brătianu, *Portrete istorice ale românilor - Domni, regi, eroi, cărturari, oameni politici, literați*, Editura Compania, București, 2009, p. 87.

⁴ Ibidem.

Ele nu se puteau manifesta decât atunci când contextul intern și extern o permitea, lucru valabil atât pentru împărații bizantini cât și pentru domnitorii Țării Românești, însă prerogativele lor rămâneau amintite în actele oficiale sau în legile nescrise ca niște mărturii ale originii divine a puterii lor politice⁵.

Pe lângă autoritatea voievodală, domnii români au moștenit și ideea autorității imperiale, venită din Imperiul Roman târziu, prin moștenitorul acestuia, imperiul bizantin, unde din secolul VI împăratul era numit atât «imperator» (inițial deținătorul puterii militare) cât și dominus, cu sensul de autocrat, în slavonă «samodârjet»-stăpânitor de sine, însuși stăpânitor, adică atotstăpânitor, nelegat de nimeni decât de Dumnezeu. Această moștenire conceptuală romano-bizantină conferea domnului român puterea internă nelimitată, autocrată, a dominus-ului romano-bizantin, nu însă și calitatea de stăpânitor peste alte neamuri. Limitarea autorității imperiale a domnului român doar la spațiul etnico-statal românesc constituie principala deosebire între ideea imperială, așa cum a fost preluată de români, și cea dezvoltată de popoarele balcanice, care au înțeles ideea imperială în primul rând ca o întindere a autorității lor împărătești asupra celorlalte popoare din Balcani, după modelul Imperiului Bizantin, pe care tindeau să-l cucerească și să-i ia locul⁶.

Domnul ca atare, cu titlul latin de dominus (domn) sau cel slav gospodin-gospodar (care în românește a dat sensul de «bun administrator al unei averi»), se întâlnește atât la nord cât și la sud de spațiul românesc (în cel bizantin sau în cel al Imperiului Vlaho-bulgar al Asăneștilor, unde la 1204 Ioniță Caloian se intitulează într-o scrisoare adresată papei Inocențiu III „dominum et imperatorem totius Bulgarie et Vlachie”). O apropiere se poate face și de „herr”-ul din spațiul germanic. Dar domnul și domnia ca atare se întâlnesc doar la români. Istoricii străini au sesizat această specificitate în lucrările lor.

În chip firesc, domnul român a moștenit autoritatea militară și politică a vechilor voievozi teritoriali din perioada prestatală, conducători ai unei formațiuni politice («țări românești, Romanii») de întindere limitată, ca cei amintiți în Diploma cavalerilor ioaniți din 2 iunie 1247, în Țara Românească. Din rândul unor astfel de voievozi s-a ridicat, la sfârșitul secolului XIII sau începutul secolului XIV, cel care a realizat cu mijloace violente (prin războaie și expediții militare) sau pașnice (prin «alegere») a cărei tradiție a continuat în condiții specifice până în secolul XVII) unificarea diverselor formațiuni teritoriale, creând astfel Țara Românească dintre Carpați și Dunăre⁷. Pentru a se deosebi de voievozii învinși sau supuși el a fost numit „mare voievod” titlu folosit în secolul XIV și chiar în secolul XV, prin tradiție, și părăsit pe măsura dispariției vechilor rivali, o dată cu care dispărea în țările române extracarpatice și instituția voievozilor teritoriali (menținută doar în Transilvania, unde la români nu a avut loc un astfel de proces de unificare statală, din cauza cuceririi maghiare). În Moldova, lupta pentru crearea statului s-a dat nu între voievodul descălecător” venit din Maramureș și stăpânitorii teritoriului, ci între cel dintâi, sprijinit chiar de feudații locali, și autoritatea dominantă maghiară, susținătoarea unui voievod credincios numit de ea, reprezentant al autorității regale. De aceea aici nici nu apar mari voievozi.

Domnul român, care aparține instituțional în secolul XIV, pentru a marca conducerea celor două noi state românești extracarpatice, reprezintă de fapt continuitatea lingvistică și ideatică autohtonă a dominus-ului roman târziu, tot așa cum numele neamului român, român, este continuarea lingvistică a lui romanus. În interiorul Țărilor Române domnul era sinonim sub aspectul autorității împăratului roman. Ca și la acesta, autoritatea îi era conferită de Dumnezeu. Stăpânirea „din mila lui Dumnezeu” este elementul cel mai uzitat din titulatura solemnă a hrisoavelor domnești din Țara Românească și Moldova. Chiar atunci când domnul se afla în relații vasalice față de regii Ungariei, ai Poloniei sau de împărații (sultanii) otomani, și se menționa aceasta în cuprinsul actului, precizarea stăpânirii și a domniei „din mila lui Dumnezeu” lipsește extrem de rar, ca adevărate excepții.

Numele cărmuitorilor era precedat de particula „Io” adoptată prin diploma bizantină prin filiera bulgară și sârbă și menită să accentueze, și în formularistica oficială, importanța și autoritatea domniei. Domn este echivalent cu stăpân al țării: adoptarea în titulatură marchează tocmai puterea, independența cărmuitorilor statului muntean.

Iar „mare voievod” semnifică autoritatea domnească, prestigiul ei deosebit, de care se bucurau atât unii cărmuitori în viață cât și cei răposați. Titlul acesta a apărut, probabil, odată cu procesul de unificare teritorială a Țării Românești, când cnezii și voievozii locali au recunoscut autoritatea lui Basarab „mare voievod”. Ca orice conducător de stat din Europa medievală, urmând îndeosebi tradiției politice bizantine, voievozii români își socoteau puterea acordată de divinitate:” Io Mircea voievod din mila lui Dumnezeu domn...,” Io Radul cel Mare voievod și domn, din mila lui Dumnezeu și cu darul lui Dumnezeu stăpânind și domnind peste toată țara. Luarea efectivă a puterii este considerată tot ca un semn al voinței divine

⁵ Valentin Georgescu, *Bizanțul și instituțiile românești până la mijlocul secolului al XVIII*, Editura Academiei, București, 1980, p 87.

⁶ Ibidem.

⁷ Mihai Bărbulescu, Denis Deletant, Keith Hitchins, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, Editura Enciclopedică, București, 1998, p 243.

„după moartea domniei mele pe cine-l va alege domnul Dumnezeu să fie domn al Țării Românești sau din rodul inimii mele sau din rudele domniei mele sau, după păcatele noastre din alt neam”⁸.

Pe plan internațional, domnii țărilor române extracarpătice au fost asimilați de obicei principilor (în latinește folosindu-se uneori termenul de palatini), foarte puțin ducilor (îndeosebi de cancelaria papală) extrem de rar au fost numiți regi. Niciodată însă domnii români nu au adoptat pe plan intern titulatură străină, rămânând în tot lungul Evului Mediu, cu o stăruință remarcabilă, doar voievozi și domni, netentați de a se încadra în ierarhii vasalice străine. Mircea cel Bătrân nu a fost despot (al treilea titlu în ierarhia aulică bizantină) al țării lui Dobrotici, cum i-a spus în două documente datate în 1390 și 1391, de fapt, în cancelariile polone de la Lublin și Liov, pentru că a stăpânit după 1388 fosta stăpânire a lui Dobrotici, Țara Cărvunei, despot era un titlu aulic fără nicio legătură cu stăpânirea unui teritoriu, care nu se moștenește și nicinui se transmitea nici de la tată la fiu, de fiecare dată fiind acordat personal de împăratul bizantin, ceea ce nu a fost cazul cu absolut niciun domn român.

Din secolul XIV și până la Regulamentul Organic, domnul a purtat acest nume „stăpânind și domnind”, după formularul cancelariilor domnești împrumutat de la cele ungurești și polone, în vreme ce numirea de „domnitor” a fost luată după expresia „prince regnant”. Odată cu apariția primilor domni, organizația politică din timpul voievodatelor s-a perfecționat. Acum era nevoie de un aparat administrativ care să strângă dările, de un organ judecătoresc care să împartă dreptatea, de o armată bine organizată și înzestrată care să asigure ordinea în interior și exterior, era nevoie de o curte domnească cu dregători și fast, luată sau influențată după modelul curții din Bizanț. Domnii noștri s-au intitulat „voievozi și domni din mila lui Dumnezeu”. Această titulatură a rămas și după ce domnii au fost întăriți în scaun de către turci, pentru că în fața poporului, cu toată starea lor de subordonare față de Poartă, ei au continuat să fie aleșii lui Dumnezeu pe pământ și să fie uniși.

Formula domnilor variază după epoca și natura actelor. Astfel în Țara Românească primul titlu constatat documentar este acela care i se dă lui Basarab Întemeietorul, în grafitul de pe zidul bisericii domnești de la Curtea de Argeș. El este numit „Marele Basarab Voievod” fără să existe titlul de domn, Basarab păstrând titlul de voievod până la moartea sa, titlu recunoscut atât de Carol Robert la 26 iulie 1324, cât și de papa Ioan XXII la 1 februarie 1327⁹. Chiar și după obținerea independenței față de Ungaria în 1330, Basarab va rămâne tot voievod, fapt recunoscut de papa Clement VI în actul din 17 octombrie 1345, unde vorbește de „Alexandru al lui Basarab voievodul Țării Românești”. Titlul de „mare voievod” atribuit lui Basarab I la moartea sa în 1352 sugerând fie că Basarab devenise mare voievod prin faptele sale, fie spre a-l deosebi ca șef de stat de ceilalți voievozi locali existenți înainte de întemeierea statului. A primit calitatea de mare voievod și domn, stăpânirea lui căpătând un caracter imperial, titlu amintind de Dominatul roman de odinioară¹⁰.

În primul act al Patriarhului către voievod, modul de adresare este: „Celui de prea bun neam, marele voievod și domn a toată Ungrovlahia, întru Duhul Sfânt pre adevăratul fiu al smeinei noastre, domnul Alexandru...”. Al doilea act, tot din 1359, începe cu formula: „prea nobile, prea înțeleaptă, pre viteze Mare Voievod și domn a toată Țara Românească, întru Duhul Sfânt prea adevărat, prea dorit fiu al smereniei noastre, doamne Alexandre”¹¹.

Asupra titlului de mare voievod și domn, istoricii au avut pareri diferite. S-a spus că acest titlu a reprezentat o răsplătă din partea Bizanțului pentru organizarea mitropoliei ortodoxe, că actul din 1359 a fost o recunoaștere indirectă a statului Țara Românească de către împăratul de la Constantinopol, că a fost vorba de un transfer, prin Patriarhie, al unei părți a puterii imperiale asupra voievozilor munteni, că este vorba de dualitatea puterii seculare și spirituale a șefului statului și recunoașterea jurisdicției acesteia din urmă.

Acordarea titlului de domn voievozilor Țării Românești de către Patriarhia din Constantinopol a însemnat nu numai recunoașterea independenței politice a Țării Românești ci și calitatea de locuitori ai împăraților de la Constantinopol pentru domnii munteni, ulterior și pentru cei moldoveni, în eventualitatea că împărății nu și-ar mai fi putut exercita atribuțiile de șefi și ocrotitori ai Ortodoxiei cu care fuseseră investiți. Titlatura domnilor munteni, ale cărei baze sunt puse în sec XIV se va îmbogăți ulterior cu noi elemente „+” (cruce-ajută), samoderjanai autocrator (singur stăpânitor, împărat), „Cel dăruit de Dumnezeu, cel bine credincios”. Au urmat titlurile privind stăpânirile din afara Țării Românești: ban, duce, povățuitor, despot, singur stăpânitor, domn.

Titlatura a evoluat de la Nicolae Alexandru Basarab până la Mircea cel Bătrân și urmașii săi. Pe piatra de mormânt a lui Nicolae Alexandru Basarab se poate citi, pentru prima oară, un titlu oficial ce cuprinde și ideea de independență: „mare și singur stăpânitorul, Io Nicolae Alexandru Voievod, fiul marelui Basarab voievod”. Titlatura a îmbrăcat forme diverse, în raport cu împrejurările politice, mai ales în timpul

⁸ „Documenta Romaniae Historica”: B. Țara Românească, vol I (1247-1500), Editura Academiei Române, București, 1985, p 320.

⁹ Pavel Chihaiia, *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, Editura Meridiane, București, 1974, p 68.

¹⁰ Idem, *Țara Românească între Bizanț și Occident*, Editura Albatros, București, 1998, p 112.

¹¹ „D.R.H”: B. Țara Românească, vol I (1247-1500), Editura Academiei Române, București, 1985, p 66.

lui Vladislav I La 20 ianuarie 1368 se intitula: „Vladislav, din mila lui Dumnezeu și a majestății regești,voievod al Țării Românești și ban de Severin”¹². La 25 noiembrie 1369 își spunea: „Ladislau, din mila lui Dumnezeu și a regelui Ungariei,voievodul Țării Românești și ban de Severin,precum și duce de Făgăraș”¹³. După ce a ieșit din vasalitatea față de Ludovic I și a revenit la ortodoxie, el se intitula la 15 iulie 1372: „Vladislav, voievodul Țării Românești, ban de Severin și duce al Țării Făgărașului nou dobândite”. El nu purta încă titlul de domn,nefiind împăcat pe deplin cu Bizanțul. Abia în 1374 se va intitula: „Pentru că eu,cel în Hristos Dumnezeu binecredinciosul voievod Vladislav, din mila lui Dumnezeu domn a toată Ungrovlahia”¹⁴.

Revenirea la Ortodoxie a permis reluarea titlului de domn,dar fără cel de mare voievod,ceea ce sugerează că la acea vreme el era controlat de marea boierime care pare să fi împărțit puterea cu el. Titulatura s-a îmbogățit cu elemente noi sub Dan I și s-a definitivat sub Mircea cel Bătrân când a căpătat și cea mai mare strălucire. Instituția fundamentală a Țării Românești, domnia a evoluat de la cnezat la voievodat,iar de aici la mare voievodat și domnii de caracter imperial în care domnul era autocrat (singur stăpânitor și dătător de legi). Impunerea stăpânului absolut,a împăratului autocrat care va fi domnul muntean după 1389 a început o dată cu organizarea Mitropoliei Țării Românești în 1359.

Titulatura lui Mircea cel Bătrân o întâlnim în hrisovul mănăstirii Cozia. Mircea poartă titlu de factură imperială: „Eu întru Hristos Dumnezeu binecredinciosul și binecinstitorul și de Hristos iubitorul și singur stăpânitorul Io Mircea,mare voevod și domn,cu mila lui Dumnezeu și cu darul lui Dumnezeu stăpânind și domnind toată țara Ungrovlahiei și părțile de peste munți, încă și părțile tătărești și Amlașului și Făgărașului herțeg și Banatului de Severin domn și de amândouă părțile de peste toată Dunărea până la Marea cea mare și cetății Dârstorului stăpânitor”¹⁵. Titlul lui Mircea cel Bătrân reprezintă o realitate,el stăpânind efectiv ținuturile pe care le găsim în titulatura sa. Astfel Banatul de Severin l-a avut de la începutul domniei sale și până spre sfârșitul ei, Amlașul și Făgărașul au fost de asemenea în posesia lui. Mai mult,în Făgăraș,domnul face danii sau întăriri de moșii în anii 1391,1400 și 1417. „Părțile tătărești” erau ținuturile dinspre răsărit,cuprinzând portul Chiliei. Tot Mircea cel Bătrân apare în tratatul de alianță și ajutor reciproc încheiat în 1391 cu Vladislav Jagello cu următoarea titulatură: „Mircius dei gratia Wazvoda transalpinus, Fogoraș et Omlaș dux, Severini comes, terrarum Dobrodiei despotus et tristi dominus”.

Fiul lui Mircea cel Bătrân, Mihail, într-un hrisov din 10 iulie 1418, are următoarea titulatură: „domnul Țării Românești și munților și către țara tătărască și amândouă părțile de dincoace și peste Dunăre și până la Poarta de Fier și până la Marea Neagră”¹⁶.

Documentele străine arată și ele titulatura domnilor munteni,un exemplu fiind o poezie germană despre campania din Varna, poezie scrisă de Beheim,după povestirea martorului ocular Magest, în care Vlad Dracul este numit „der gross Waida von Walachei (marele voievod al Valahiei)”.

Domnia era considerată absolut necesară pentru stăpânirea țării și asigurarea liniștii interne. Aflat în vârful ierarhiei feudale, domnul era suzeranul întregii țări,socotită ca moșie a sa, având deci dominium eminens asupra întregului pământ al acesteia. Domnul era stăpânul recunoscut al țării,căruia se închinau boierii în calitate de vasali.Domnul era singur stăpânitor, adică „samodârjet”în slavona documentelor de cancelarie,termen care echivala cu grecescul autocrat. Însemnele domniei erau: coroana deschisă,prevăzută cu cinci colțuri fleuroane,câteodată trilobată, ornată cu pietre prețioase; buzduganul – purtat în cadrul ceremoniilor de spătar; sceptorul-toiag sau baston ornamental.

Domnia concentrează în mâinile sale, pentru întreg teritoriul principatelor, puterile legiuitoare, executivă și judecătorească. Deoarece la români nu a existat feudalitate, puterea absolută inițială a Domnului nu a cunoscut veacuri de eclipse ca puterea regală în Occident. Din aceeași cauză n-au existat la noi acele instituții create de regi pentru a lupta împotriva feudalității și care, sub forma de state generale, state provinciale, privilegii municipale, adunări ale clerului, au temperat, dar și acolo numai câțva timp, puterea absolută a domnului P.P. Panaitescu considera că elementul de continuitate în politica țării nu mai este domnia, ci boierimea mare.

El confirma supușilor săi, aflați în postura de vasali, stăpânirea asupra moșiilor lor (dominium utile), de obicei în cazuri de vânzări-cumpărări, danii etc., dar nu putea trece în stăpânirea sa directă decât în mod abuziv stăpânirile particulare, în afara cazurilor de trădare (hiclenie) față de el, în lipsa unor urmași direcți ai proprietarului decedat, sau pentru neplata dărilor.Unii domni aveau un domeniu propriu,de familie, încă dinaintea domniei. Alții, tot înainte de domnie, și-au creat un domeniu propriu. În primul rând, cele ce

¹² “D.R.H”: B. Țara Românească, vol I(1247-1500), Editura Academiei Române, București, 1985, p. 67

¹³ Ibidem.

¹⁴ Panaitescu P.P, *Documentele Țării Românești*, Editura Fundația Regele Carol I, București, 1938, p. 121.

¹⁵ M. Manea, A. Pascu, B. Teodorescu, *Istoria Românilor din cele mai vechi timpuri până la revoluția din 1821*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1997, p. 230.

¹⁶ Panaitescu P.P *Documentele Țării Românești*, Editura Fundația regele Carol I, București, 1938, p. 56.

alcătuiau domeniul domnesc, indiferent de schimbarea titularului și separat de acelea pe care voievozii le aveau personal, ca orice feudal.

Domnul avea atribuții numeroase și pe plan intern și extern. Era comandantul suprem al armatei, hotăra declanșarea războiului sau a păcii, rânduia și conducea trupele în campanie, organiza unitățile militare, mobilizate teritorial pe câmpul de luptă (împărțea steagurile unităților), numea comandanții corpurilor de oaste, de obicei după calitățile personale, chiar dacă nu ocupau în acel moment dregătorii militare, răsplătea pe cei care se distingeau în lupte, angaja comandanții și mercenarii străini, făceau reforme militare etc. De obicei toți domnii români participau personal la bătălii, în momentele dificile, fiind adesea răniți, sau chiar la dueluri în fața oștilor.

În calitatea de conducător al puterii executive, domnul dispunea actele politice importante: hotăra conținutul tratatelor externe, intrarea sau ieșirea din vasalitate, depunerea omagiului și a jurămintelor de credință, acordarea privilegiilor comerciale și vamale, baterea monedelor, schimbările administrativ-teritoriale, numea și schimba dregătorii de rangul întâi, în frunte cu cei din sfatul, apoi divanul domnesc, dar uneori și pe cei mărunți.

Inițiativele legislative ale domnilor, sub formă de porunci, aveau adesea la bază dreptul bizantin, și tot de esență bizantină era și patronajul asupra bisericii oficiale ortodoxe, cu numiri sau confirmări de către domnie de la mitropoliți până la stareți.

Hotărârile domnului erau înscrise în hrisoave eliberate numai în numele voievodului, fără întărirea unor boieri sau dregători: donații către ctitori, porunci către târguri, vămi sau dregători, confirmări de ocini. Cel mai frecvent în actele domnești apar mai mulți boieri mari și dregători, precedați de formula „...martorii acestui înscris”¹⁷.

Domnul avea obligația să-și protejeze supușii și interesele acestora în țară, dar și în afara acesteia, iar în caz de acuzare a acestora peste hotare, să ceară trimiterea lor în țară pentru a-i judeca el însuși. În îndeplinirea atribuțiilor amintite, domnul era sfătuit și ajutat de sfatul domnesc și în cazuri deosebite de sfatul domnesc lărgit.

Sucesiunea la tron, electivă în cadrul aceleiași familii domnești, permitea urcarea în scaun a oricărui membru al neamului urmașilor lui Basarab I în Țara Românească sau al neamului lui Bogdan I în Moldova¹⁸. Cu totul excepțional, ca fapt împlinit, se admitea tacit și succesiunea prin sânge domnesc, adică prin femei (în sec XVII boierii Craiovești) deși în Țările Române femeile nu aveau drept legal la tron și nici nu puteau transmite o astfel de pretenție.

Alegerea domnului se făcea de către membrii sfatului domnesc, uneori fiind aprobată de sfatul domnesc lărgit, în cadrul căruia boierii mijlocii și cei mici, ca și alte categorii sociale privilegiate, aveau doar rolul de a aclama hotărârea marilor dregători. Adunarea electivă a marilor boieri nu trebuie confundată cu ceremonia de întâmpinare a noului domn de către diverse categorii sociale la reședința domnească. Investitura suveranilor vecini, regele Ungariei și cel al Poloniei, nu era necesară în momentul alegerii. În schimb, Poarta Otomană pretindea investirea domnilor aleși de către boieri, din prima jumătate a secolului al XV-lea în Țara Românească. În secolele XIV-XVI, când domnul era ales doar din dinastiile numite astăzi a Basarabilor, respectiv a Bogdăneștilor, acesta, pentru a facilita alegerea fiului cel mare legitim, după moartea sa, îl asocia de multe ori la domnie, cu titlul de voievod, rezervându-și doar pentru el pe cel de domn. În general, după obiceiul românesc, doar fiii unui domn ridicau pretenții la domnie, de la nepoți acestea estompându-se. După investirea unui pretendent în divanul împărațesc la Constantinopol, moment considerat oficial în Evul Mediu cel de început al domniei acestuia, noul domn nu pleca îndată în țară, ci rămânea să-și rezolve problemele cu creditorii, pentru a face vizite oficiale, răstimp în care trimitea la reședința domnească unul sau mai mulți reprezentanți care alcătuiau o locotenență cu boieri din țară, ce emitea documente ca atare, sau în numele domnului.

Sistemul succesiunii la tron în Țările Române a fost la început ereditar, întregit apoi prin sistemul electiv întrebuințat numai atunci când se stingea cu totul vița domnească. Acest sistem de succesiune, ereditar-electiv, a fost și determinat de împrejurările asemănătoare petrecute în Polonia și Ungaria; a pus în mâinile boierilor așezarea puterii supreme a Țărilor Române, alegerea implicând anumite îndatoriri ale celui ales față de sprijinitorii săi. În primele secole de după întemeierea statelor românești, domnii au păstrat neatins puterile și prestigiul voievozilor, bucurându-se de o mare autoritate în țară și o deplină neatârnată în afara țării. Acest mare prestigiu a făcut ca succesiunea la tron să fie la început electivă doar în fapt. Odată cu suzeranitatea Porții asupra Țărilor Române, domnii și-au pierdut prestigiul anterior, iar boierii au pus pe primul plan al puterii lor crescând electivitatea ca singur mijloc de a dobândi dregătoriile cele mai bănoase și onorurile cele mai mari.

¹⁷ Nicolae Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească (sec XIV-XVII)*, Editura Academiei, București, 1968, p. 76.

¹⁸ Constantin Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1999, p. 122.

A existat și „asocierea la domnie” (condominium): la 1409 sau 1413 Mircea cel Bătrân asociază la tron pe fiul său Mihail. Asocierea era expresă, dacă alegerea succesorului se făcea anticipat, și tacită, dacă moștenitorul, fără să fie ales, era și el uns cu mir când însoțea pe domn la biserică. Sunt cazuri când domnul, în lipsă de urmași, asociază la domnie pe fratele lui: este cazul domniei comune a lui Iliăș și Ștefan care a durat până la 1442.

Doamnele participau și ele la conducerea țării alături de soți, sau luând parte la „regețe” în timpul minoratului fiilor lor aflați în scaunul domnesc. Ele se împărțeau chiar în titlurile domnești ale soților.

Exista un ceremonial cu datini vechi la întronarea domnilor. Aceste datini sunt prezentate foarte frumos de către Dimitrie Cantemir în „Descrierea Moldovei”. În continuare prezint o mică parte a acestora. După ce domnul deceda, se întruneau în Divan toate „treptele boierești”, deschideau testamentul domnului și dacă nu era acolo desemnat urmașul, numeau, prin majoritate de glasuri pe noul domn, fără a-l proclama în mod public. Dacă în testament era indicat unul din fiii domnului, o altă hotărâre nu putea exista, boierii trebuind să se supună acelei hotărâri¹⁹.

După citirea testamentului raposatul domn era înmormântat și, după funeralii, boierii mari și curtenii, împreună cu comandanții militari, se întorceau de la biserică la curtea domnească. Boierii cei mari intrau în Divanul cel mare unde ocupau aceleași locuri pe care le ocupaseră și înainte. Domnul numit, dacă era dintre fiii răposatului, obișnuia să stea lângă tronul părintesc în picioare și în haine de doliu; dacă era ales dintre boieri, rămânea nemișcat în locul său. Domnul mergea la altar, îngenunchia lângă ușile împărătești, rezema fruntea pe marginea altarului unde mitropolitul îi punea pe cap patrafirul, citea cu voce tare rugăciunile obișnuite la încoronarea împăraților ortodoksi și apoi îl ungea cu sfântul mir.

Domnia a reprezentat în Evul Mediu suprema instituție executivă și legislativă în țările românești extracarpătice, Țara Românească și Moldova, în vreme ce în Transilvania medievală și, în ținuturile românești de la apus de aceasta, formarea acestei instituții a fost oprită de cucerirea maghiară, rămânând doar la stadiul de voievodat²⁰.

¹⁹ Constantiniu Florin, *op.cit.*, p130.

²⁰ Coordonatori: O. Sachelarie, N. Stoicescu, *Instituții feudale în Țările Române. Dicționar*, București, 1988.

CTITORII DOMNEȘTI ARGEȘENE ȘI MUSCELENE ALE SECOLULUI AL XVII-LEA

Roxana NICULOIU*
Alina BLIDARU*

Școala domnească din Câmpulung

În secolul al XVII-lea, tipărirea cărților în limba slavonă scade din ce în ce mai mult, locul acestora fiind luat de tipărițile în limba română, limbă care începe să se afirme, asigurându-și un prestigiu și o pondere tot mai mare în aparatul de stat, în școală, biserică, tipografie.

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea, numărul tipăriților în limba română sporește considerabil, depășind sfera cultului religios. În 1642, la Câmpulung este tipărită prima carte în limba română intitulată „*Învățături preste toate zilele...*”, urmare a instalării în 1635 a tipografiei la mănăstirea Negru Vodă.

Înființarea la Câmpulung, în 1669, a primei școli domnești în limba română, demonstrează faptul că ideea emisă de boieri cu privire la importanța constituirii unei asemenea școli fusese însușită și de domnul Țării Românești¹. Încă de la început, școala domnească a fost privită ca o școală organizată și întreținută de stat.

Necesitatea înființării unei astfel de școli este subliniată într-un document din 8 ianuarie 1669, de către logofătul Radu Năsturel, fiul lui Udriște Năsturel, cumnatul și valorosul sfetnic al lui Matei Basarab: „Încă fiind eu la Nișer, am socotit, dimpreună cu toți boierii, că țara noastră este săracă și fără de învățătură și oamenii pentru sărăcie nu-și pot da copiii lor la învățătura cărții. De aceea ar fi bine să se facă o școală pentru învățătura copiilor și că cel mai nimerit loc pentru această instituție de cultură ar fi orașul Câmpulung fiind mai în lături”².

Drept urmare, logofătul Radu Năsturel din „Năstureii ot Fierăști”³ donează, în folosul școlii, un loc pe care îl cumpărase, la Câmpulung, de la vornicul Stroe Leurdeanu din Golești.

Locul donat de acest boier pentru construcția școlii era destul de mare și era situat în centrul orașului, în fața pieței și a Bisericii Domnești.

Prețul locului -100 unghi (galbeni)- arată o valoare însemnată, ceea ce presupune că pe el fuseseră și clădiri care erau menite să servească atât pentru școală, cât și pentru închiriat, spre a se asigura anumite venituri necesare pentru întreținerea școlii, plata dascălilor și hrana elevilor.

Documentul este semnat de încă 21 de boieri, alături de Radu Năsturel, inițiatorul acestui proiect.

Printr-un hrisov domnesc din 10 mai 1669, domnitorul Antonie Vodă din Popești (1669-1672) (fig. 1) pune bazele școlii domnești din Câmpulung. El precizează prin hrisov că „făcui domnia mea casă de învățătură adecă școală în orașul domniei mele Câmpulung, pre locul ce l-au dat și l-au miluit cinstitul și de bun neamul boiariul domniei mele Radu Năsturel, vtori logofăt, ce i-au fost de cumpărătoare de la Stroe Vornecul din Golești”⁴.

Școala era destinată „să fie cu puțință și bogaților și săracilor”⁵. Prin urmare, această școală s-a întemeiat pentru a fi „de bună învățătură locuitorilor țării”⁶. De avantajele ei au beneficiat atât fiii boierilor, ai negustorilor, dar și ai meșteșugarilor și oamenilor săraci. Elevii școlii erau atât localnici cât și din împrejurimi, precum și din toate păturile sociale, deci și copiii de țărani. La săraci se referea atât actul de donație al lui Radu Năsturel cât și hrisovul domnului din 10 mai 1669.

Pentru a asigura buna funcționare a școlii, Antonie Vodă înzestrea școala cu însemnate venituri: „Și făcui domnia mea și milă acestei case adecă școală den toată vama Rucărului și Dragoslavele jumătate... ca să fie de plata dascălilor și

**Fig. 1 Antonie Vodă
din Popești, domn al
Țării Românești
(1669-1672)**

* Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice.

¹Gh. Pârnuță, Șt. Trâmbaciu, *Istoria învățământului și gândirea pedagogică din Țara Românească (secolele XVII-XIX)*, București, 1971, p. 71.

²*Ibidem*, p. 277-278.

³*** *Câmpulung Muscel ieri și azi. Istoria orașului Câmpulung Muscel*, 1974, p. 50.

⁴Gh. Pârnuță, Șt. Trâmbaciu, *op. cit.*, p. 281.

⁵*Ibidem*.

⁶*Ibidem*.

copiilor de hrană, iar domniile mele și răposăților părinților domniile mele în veci pomeană”⁷. Așa cum se arată în acest hrisov, venitul școlii era destul de însemnat, având jumătate din tot ce se încasa la vama din Rucăr și Dragoslavele, mai ales că pe aici treceau aproape toate mărfurile de la Brașov, Sibiu și alte orașe spre Țara Românească, și din Țara Românească spre Transilvania.

În finalul hrisovului din 10 mai 1669 (fig. 2), domnitorul își exprimă încrederea în viitorul acestei școli rugând totodată pe urmașii săi să nu-i afecteze cu nimic ctitoria ci să-i înnoiască și să-i întărească hrisovul: „Și rog și pe domnia voastră pre cari vă va dăruî Dumnezeu cu domnia Țării Rumânești, în urma noastră, ori de veți hi de roada pântecelui nostru, ori dintr-un alt neam, să nu călcați nici să stricați această pomeană a domniei mele, ce o am făcut spre mare folos lăcuitorilor Țării Rumânești, ci să înnoțiți și să întăriți acest hrisov al domniilor noastre...”⁸.

Fig. 2 Hrisovul lui Antonie Vodă din Popești din 10 mai 1669 privind înființarea Școlii Domnești din Câmpulung

Școala domnească de la Câmpulung era o școală cu un sistem superior de organizare⁹. Astfel, dintr-un început școala este înzestrată cu local, venituri sigure, cu dascăli vestiți și cu o epitropie de rang înalt.

Având în vedere că școala era destinată copiilor din toată țara și că în ambele hrisoave se menționează că din veniturile ei se plăteau dascălii și se întrețineau elevii săraci, este de presupus că ea trebuie să fi avut și internat¹⁰. Locul dăruit de-al doilea logofăt fiind în centrul orașului, pe strada cea mare, trebuie să fi avut pe el clădiri atât pentru prăvălii cât și pentru adăpostul școlariilor.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

⁹ ****Istoria învățământului din România*, vol. I, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1983, p. 143.

¹⁰ Gh. Pârnuță, Șt. Trâmbaciu, *op. cit.*, p. 34.

Documentele de întemeiere a acestei școli cuprind o idee nouă, progresistă, puțin obișnuită în acea epocă, și anume problema înființării unei școli pentru învățătura poporului de jos. Analiza documentelor privind această școală¹¹ ne arată că apare pentru prima dată termenul de școală într-un document domnesc¹².

Și tot pentru prima dată apare necesitatea de a se crea o instituție care să se ocupe de buna organizare și supraveghere a activității școlare. Este vorba de o epitropie a școlii. Prin hrisovul lui Antonie Vodă din 28 martie 1670, mitropolitul Teodosie a fost numit ispravnic al școlii: „...Deci domnia mea o am tocmnit și o am săzat să fie pe pre siama sfinții Mitropolii a țării ca să fie ispravnic și purtătoriu de grijă mitropolitului care va hi, avându-și și ajutoriu den mila domnii mele... să nu rămâe această școală părăsită dă dascăli și fără de buna învățătura lăcuiitorilor țării...”¹³.

Școala de la Câmpulung dădea învățături în limba română, fapt de o importanță deosebită. Acest caracter patriotic al acțiunii de a înființa o școală cu limba de predare română într-o vreme în care se mai folosea în cancelarii limba slavonă, iar în rândul boierimii mai exista încă un curent slavofil, este demn de remarcat.

Învățătura în limba română din Țările Române ar fi putut fi influențată de pedagogul ceh, cu renume mondial, A.I. Comenius care funcționase o vreme ca profesor în Transilvania pe la mijlocul secolului al XVII-lea și pentru care unul din principiile după care proiecta învățătura era școala în limba maternă¹⁴. Un alt mare principiu susținut de pedagogul ceh, era o școală pentru toți, pentru copiii de orice stare. Aceste două principii se găsesc aplicate la școala domnească din Câmpulung. Totuși nu există nicio însemnare care să ateste influența lui A.I. Comenius asupra învățământului din Țările Române. În această situație, școala domnească apare ca o inițiativă locală a domnului țării și a boierilor¹⁵.

Programa școlii punea accentul pe învățarea limbii române. Dovada acestui fapt o constituie manuscrisele de la Câmpulung din a doua jumătate a secolului al XVII-lea și din secolul al XVIII-lea, actele întocmite în satele județului respectiv fiind toate scrise în limba română. Aceasta infirmă ideea emisă de unii istorici că la această școală s-a pus accentul pe învățământul în limba slavonă¹⁶. Din cei 125 dieci și grămăticici care au scris acte în acest județ și care sunt mai ales produsul acestei școli, niciunul nu scrie în limba slavonă. Lucrările copiștilor de la Câmpulung sunt, de asemenea, scrise în limba română. La Câmpulung se va fi învățat și limba slavonă, deoarece scriitorii de documente aveau nevoie s-o cunoască pentru a descifra vechile hrisoave, dar accentul s-a pus pe limba română.

Ucenicii școlii învățau primele elemente de limbă, scrierea și citirea literelor, a cuvintelor și apoi a propozițiilor. Deși programul avea în general un conținut religios, nu erau neglijate elementele de educație morală, estetică, caligrafie, ornamentație și pictură, ceea ce acordă școlii o valoare mult mai largă și o semnificație mult mai adâncă¹⁷.

În școala câmpulungeană elevii primeau și cunoștințe de aritmetică și geometrie. Hotarnicii care apar în multe documente muscelene din secolul al XVII-lea, constituie o mărturie a conținutului acestui învățământ. Ei delimitau proprietățile moșnenilor, le împărțeau pe cete, pe moșii. De asemenea, vameșii trebuiau să cunoască cele patru operații aritmetice.

Pregătind și elemente laice, școala a permis formarea de scriitori de documente, copiști de manuscrise, slujitori ai vămilor județului, slujbași ai cancelariei administrației orașului, pe viitorii grămăticici și logofeți care au putut învăța carte și pe fiii satelor și să le dea posibilitatea de a-și apăra drepturile, fapt confirmat de numeroasele plângeri înaintate Divanului domnesc, aflate printre documentele vremii.

Este posibil ca în această școală să se fi predat și lecții având ca scop învățarea „meșteșugului zugrăviei”¹⁸. Unul dintre ucenicii de aici, Pârveu Mutu, este creatorul unei școli de pictură la București, în 1702.

Sunt cunoscute, de asemenea, manuscrisele artistice lucrate la Câmpulung în această perioadă de copiștii Vasile (1676), Nicola (1686), Daniil (1698) și Ianache (1700). Școala domnească din Câmpulung a avut dascăli renumiți precum Radu Lăncescu sau „Dimitrie ot Dălgopol”¹⁹.

Aceștia au primit de la Mitropolitul Teodosie sarcina de a continua lucrarea spătarului Nicolae Milescu de a traduce Vechiul Testament. Ei au completat și revizuit traducerea spătarului, confruntând-o și

¹¹ Considerată cea mai veche școală obștească din Țara Românească, în Teodor Mavrodin, Ion S. Băcanu, Sp. Cristoceca, Grigore Constantinescu *Argeș. Ghid turistic al județului*, București, 1978, p. 18.

¹² În românește cuvântul „școală” apare în epilogul *Octoihului* de la Brașov din anul 1570.

¹³ Gh. Pârnuță, Șt. Trâmbaciu, *op. cit.*, p. 288.

¹⁴ *** Câmpulung Muscel ieri și azi. Istoria orașului Câmpulung Muscel, 1974, p. 95.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ *** *Istoria învățământului din România*, vol. I, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1983, p. 144

¹⁷ Dumitru Baci, *Lumini muscelene*, Editura Sport-Turism, București, 1980, p. 56.

¹⁸ *** *Istoria învățământului din România*, vol. I, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1983, p. 144.

¹⁹ Ibidem.

cu „alte izvoare grecești și slavonești” și realizând un „adevărat aparat critic”²⁰: adnotații de accentuare, punctuație, împărțirea textului în versete etc.

În secolul al XVII-lea, în satele din Muscel, au apărut foarte mulți știutori de carte, fii de țărani. Ei sunt produsul acestei școli domnești.

Școala din Câmpulung va continua să existe și în secolul al XVIII-lea tot ca școală domnească, însă fără strălucirea din secolul anterior. Ea a împlinit un rol important în istoria învățământului românesc, impunându-se ca importantă și valoare, alături de celelalte școli de la București și Târgoviște, printre cele mai de seamă din Țara Românească în secolul al XVII-lea.

Biserica domnească Sfântul Gheorghe din Pitești

Amintit în 1385 sub numele de „Târgul nou” de către pelerinii germani Peter Sparnau și Ulrich von Tennstädt²¹ și atestat pentru prima oară într-un document intern din 20 mai 1388²², Piteștii au avut un rol politic și economic destul de important, ceea ce a făcut să devină reședință domnească temporară, primul document emis în oraș de Basarab cel Tânăr-Țepeluș (1477-1482, cu întreruperi) datând din 16 august 1481²³; domnitorul care a poposit cel mai îndelungat timp în Pitești este însă Neagoe Basarab (1512-1521), un hrisev din 22 noiembrie 1517²⁴ amintind „noile curți” ceea ce dovedește că în localitate existase și o altă curte domnească, mai veche²⁵.

Din vechea reședință voievodală nu s-a păstrat însă decât biserica domnească, cu o arhitectură aparte care oglindește rafinamentul la care ajunsese arta construcției în Țara Românească la mijlocul secolului al XVII-lea²⁶.

Fig. 3 Constantin Șerban, domn al Țării Românești (1654-1658, 1660)

Așa cum a procedat și în alte cazuri (Caracal, București), Matei Basarab a întreprins lucrări de refacere și consolidare atât la curtea domnească cât și la biserici, cronică țării menționând lăcașul piteștean drept a doua ctitorie a voievodului după mănăstirea Negru Vodă din Câmpulung²⁷. Afirmăția cronicii este confirmată de un document din 5 aprilie 1666, în care se spune că, biserica veche fiind stricată, Matei Basarab „s-au sculat de au făcut-o cu temelia de piatră și în sus de lemn”. După aceea „fiind răotăți au ars”²⁸, foarte probabil în timpul răscoalei din 1655. La rândul ei, aceasta ar fi fost din nou refăcută, după un incendiu, de Neacșu din Pitești, fiind amintită la 27 mai 1656²⁹.

Documentul citat ridică numeroase semne de întrebare cu privire la corectitudinea informației. Pare ciudat că Matei Basarab care, conform tradiției, avea și case în Pitești, să fi refăcut biserica veche „cu temelia de piatră și în sus de lemn”. O ctitorie domnească din lemn în centrul unui târg înfloritor precum Piteștiul, este tot atât de neobișnuită ca și încredințarea refacerii, după incendiu, lui Neacșu din Pitești, nu în calitate de executant, ci – după cum s-ar părea – de ctitor, întrucât Matei Basarab i-ar fi dat voie să o refacă și „să fie pe seama lui, cum au fost și mai înainte vreme”. Este posibil ca acest document să se refere la o primă biserică de zid care ar fi precedat pe cea de lemn³⁰.

În ciuda semnelor de întrebare ridicate, documentul consemnează tradiția unei biserici mai vechi decât secolul al XVII-lea, confirmată de surprinderea unui cimitir databil - cu rezerve - în secolele al XIV-lea – al XV-lea și care ar fi fost „pendinte de un alt locaș de cult aflat undeva în apropiere”³¹. Se conturează ipoteza existenței unei prime biserici domnești, ridicată în piața centrală, în secolul al XV-lea, dacă nu chiar în secolul al XIV-lea, concomitent cu primirea privilegiilor orășenești³².

²⁰ Dumitru Baciu, *op. cit.*, p. 56.

²¹ ****Călători străini prin Țările Române*, vol. I, București, 1968, p. 20.

²² „DRH”, B, *Țara Românească*, vol. I (1247-1500), București, 1966, p. 27.

²³ *Ibidem*, p. 287-288, doc. 178.

²⁴ *Ibidem*, p. 321-322, doc. 165.

²⁵ Veniamin Nicolae, *Ctitoriile lui Matei Basarab*, Editura Sport-Turism, București, 1982, p. 87.

²⁶ P. Popa, S. Voinescu, P. Dicu, *Ghid de oraș Pitești*, Editura Sport-Turism, Pitești, 1984, p. 46.

²⁷ Veniamin Nicolae, *op. cit.*, p. 52.

²⁸ G. Ștrempele, *Copiști de manuscrise românești până la 1800*, București, 1988, p. 55 și 173.

²⁹ N. Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, vol. II, București, 1982, p. 487.

³⁰ Eugenia Greceanu, *Ansamblul urban medieval Pitești*, Editura Sport-Turism, București, 1982, p. 80.

³¹ Dinu V. Rosetti, *Observații arheologice privind vechimea orașului Pitești*, în „R.M.M.-M.I.A.” nr.1, București, 1977, p. 69.

³² *Ibidem*.

Pisania care a existat în trecut în partea superioară a ușii de la intrarea în Biserica Domnească Sfântul Gheorghe, nu amintește însă nimic despre contribuția lui Matei Basarab la ridicarea lăcașului, ea indicându-i pe domnitorul Constantin Șerban (1654-1658, 1660) (fig. 3) și pe Doamna Bălașa drept ctitori ai acestei biserici. Din porunca lor, construcția bisericii a fost finalizată la 13 mai 1656: „...bun creștin, Constantin Șerban [voevod] și cu buna creștina [doamna] mea Bălașa, [miluindu-mă] Dumnezeu [cu cinstit] [scaunul] părintelui meu, răposat creștin, Șerban [voevod], fiind eu domnul Țării Rumânești, văzând că toate [lumești] sînt trecătoare, aducându-mi aminte, nevoitu-m-am a rădica aceasta sfântă biserică din temelie până la sfârșit [în hra]mul și lauda marelui Mucenic Gheorghe să ne fie aicea întru ajutor, iar în celălalt veac să ne fie în neam netrecută, [pomenirea] nouă și părinților [noștri] în veci; mai 13, leat 7164 (1656)³³. Se pare că tot Constantin Șerban ar fi construit, în apropierea bisericii, un palat cu dependințe, curte și grădină pe locul unde se intersectau străzile Teiuleanu și Craiovei³⁴.

Biserica Sfântul Gheorghe (fig. 4) reprezenta puterea domnească în centrul activității economice a orașului, terenul pe care s-a ridicat fiind proprietate domnească, iar slujitorii ei erau scutiți de dări³⁵.

Construită în întregime din cărămidă, biserica preia, în forma inițială, compartimentarea interioară și bolțile pronaosului de la Mănăstirea Dealu. Acest sistem de boltire de tip Dealu, cu două turla pe pronaos, se armonizează perfect cu turla mai mare de deasupra naosului³⁶.

Fig. 4 Biserica domnească Sf. Gheorghe din Pitești după restaurarea din anii 1964-1969

Calitatea de unicat a bisericii Sfântul Gheorghe este dată de pridvorul supraetajat, cu coloane groase din zidărie, de formă octogonală, cu arcade la ambele niveluri. Prin supraetajarea pridvorului s-a înlocuit clopotnița de plan rectangular, care prezenta și ea arcade, în locul ei fiind construit un stil hibrid neogotic, un turn înalt și greoi, în cursul anului 1876.

Această soluție constructivă, utilizată pentru prima dată în Țara Românească, va fi preluată, cu unele modificări planimetrice, la pridvorul poligonal al bisericii Trei Ierarhi din Filipeștii de Pădure (1688) și la biserica din Preajba, județul Dolj (1778-1779).

³³ Constantin Bălan, *Inscripții medievale și din epoca modernă a României. Județul istoric Argeș (secolul al XIV-lea –1848)*, București, 1994, p.510, p. 371.

³⁴ Tatiana Bobancu, *Bisericile din orașul Pitești*, Pitești, 1933, p. 19.

³⁵ Eugenia Greceanu, *op. cit.*, p. 78.

³⁶ *Ibidem*, p. 80.

Fațadele sunt din cărămidă aparentă, decorația exterioară fiind accentuată de două rânduri de firide, despărțite printr-un brâu de zimți, de cărămidă și de o profilatură echilibrată, specifică monumentelor din acea vreme.

Caracterul festiv al fațadei de vest de la Sfântul Gheorghe, subliniat și prin supraînălțarea cornișei pridvorului cu etaj față de cornișa corpului bisericii, se explică prin dorința de a accentua caracterul de biserică domnească și de a o deosebi de toate celelalte biserici ale târgului³⁷.

În ceea ce privește pictura bisericii, vizita Mitropolitului Neofit în 1746 la acest locaș consemnează că biserica se afla tot nepictată³⁸, însă catagrafia din 1852 consemnează că „biserica e zugrăvită peste tot din vechime”³⁹.

Biserica domnească din Pitești va suferi, în veacurile care au trecut de la construire, mai multe refaceri și transformări, precum restaurarea din 1867-1869, când, printre altele, pictorul Gheorghe Stoenescu, elevul lui Gheorghe Tattarescu, a pictat-o din nou, în ulei, în maniera Renașterii⁴⁰, sau cea din 1969 când a fost restaurată prin grija Direcției Monumentelor Istorice, dându-i-se înfățișarea inițială⁴¹.

La Sfântul Gheorghe se păstrează mai multe obiecte de cult datând de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, precum două cruci de masă din lemn sculptat și argint filigranat, un potir din argint cizelat, parțial aurit, un disc din argint aurit și mai multe cărți vechi cu diferite însemnări privitoare la istoria orașului Pitești.

Dezvoltarea economico-politică și socială, precum și prezența unei cancelarii domnești temporare la Pitești, au determinat și aici începuturile învățământului organizat, înființarea mai multor școli, unele dintre ele atestate documentar.

Pe lângă Biserica Sfântul Gheorghe a luat ființă o școală domnească apărută probabil pe la 1700⁴² și care a funcționat aici până la organizarea învățământului public românesc din anul 1864. Locul amplasării școlii rămâne la nivelul supozițiilor. Ea ar fi putut fi amplasată în chiliile de pe latura de vest din complexul de chilii și dughene aducătoare de venit care au înconjurat biserica domnească, până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea⁴³. La această școală, unde aveau acces numai copii de boieri și mari dregători, se predau noțiuni elementare de scris, citit, socotit. De asemenea, tot pe lângă Biserica Sfântul Gheorghe au activat și câțiva copiiști de manuscrise laice și religioase.

Școala domnească de la Pitești este amintită la 29 aprilie 1753 când este consemnat un „Janache biv vătaf de copii”⁴⁴, precum și la 8 mai 1764 când este consemnat un alt vătaf „de la Școala Domnească de la Sfântul Gheorghe”⁴⁵. Tot aici a predat timp de aproape 20 de ani Ioan, dascăl de Pitești⁴⁶.

Prin nivelul înalt al măiestriei și tehnicii arhitecturale, precum și prin rolul jucat de școala domnească, Biserica Sfântul Gheorghe dovedește importanța orașului Pitești în cultura medievală românească.

Biserica din Valea Mare-Podgoria, com. Ștefănești (jud. Argeș)

În satul Valea Mare-Podgoria ce aparține comunei Ștefănești, subordonată municipiului Pitești, se păstrează în bună parte încă întregi zidurile unui pios locaș ce poartă hramul „Intrarea în Biserică a Maicii Domnului”, construit în al VII-lea deceniu de domnie a lui Șerban Cantacuzino (1678-1688) (fig. 5). Mărturie sigură asupra ridicării sale stă pisania săpată în piatră aflată deasupra ușii de intrare, în pronaos, care precizează: „Cu vrerea Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu îndemnarea Duhului Sfânt îndemnatu-m-am Robul lui Dumnezeu jupan Nicola i jupânița evo Ancuța de în mila lui Dumnezeu făcut-am această sfântă și dumnezeiască biserică în zilele bunului și creștinului Io Șerban Voievod, iar cine s-o trage din neamul meu și va milui această sfântă casă să fie ctitor ca și mine, iar cine va lua-o să fie sub blestemul lui Dumnezeu“, leat 7193 (1684-1685)⁴⁷.

³⁷ *Ibidem*, p. 136.

³⁸ P. Popa, P. Dicu, S. Voinescu, *Pitești 600. Studii și comunicări*, Muzeul Județean Argeș, 1986, p. 92.

³⁹ Idem, *Istoria Municipiului Pitești*, Editura Sport-Turism, București, p. 112.

⁴⁰ Grigore Ionescu, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, București, 1980, p. 381.

⁴¹ P. Popa, P. Dicu, S. Voinescu, *Pitești 600. Studii și comunicări*, p. 92.

⁴² Cezar Radu, *Argeș Ghid turistic al regiunii*, București, 1966, p. 53.

⁴³ Eugenia Greceanu, *op. cit.*, p. 80.

⁴⁴ P. Popa, P. Dicu, S. Voinescu, *Pitești 600. Studii și comunicări*, p. 88.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 89.

⁴⁷ Cristian Moiescu, O ctitorie necunoscută din vremea domniei lui Șerban Cantacuzino: Biserica din Valea Mare-Podgoria, com. Ștefănești (jud. Argeș), în „Argessis, Studii și comunicări, seria Istorie”, tom IX, 2000, p.241.

Fig. 5 Șerban Cantacuzino, domn al Țării Românești (1678-1688)

Arhitectura bisericii reprezintă în linii mari o replică a bisericii bucureștene a „Doamnei”, ctitorită de doamna Maria, soția lui Șerban Cantacuzino, în anul 1683⁴⁸. Asemănările cu lăcașul cantacuzin amintit constau în faptul că, în cadrul aceluiași plan de tip „sală”, deci fără abside laterale, a fost rezolvată articularea spațiilor naosului și pronaosului printr-un zid străpuns de arcade, ceea ce permite realizarea unui volum spațial interior unitar, asigurând o mai bună comunicare între cele două compartimente. Acoperirea se făcea cu câte o calotă pe pandativi în naos și pronaos și două calote despărțite printr-un arc semicircular longitudinal în pridvor. Un turn-clopotniță dispus peste pronaos, la care conducea o scară amenajată în grosimea zidului nordic al acestei încăperi, constituia volumul dominant al lăcașului văzut chiar dinspre intrare. În afara dimensiunilor, biserica „Doamnei” fiind cu cca. 8 m mai lungă și cu 2 m mai lată, deosebirea esențială dintre cele două biserici constă, în primul rând, din acoperirea altarului ctitoriei argeșene cu o semicalotă, în timp ce biserica doamnei Cantacuzino are altarul încununat cu o semisferă dispusă pe pandativi, susținute de arce cu secțiune variabilă⁴⁹.

Alte două diferențieri în arhitectura acestor lăcașuri sunt înfățișate, pe de o parte, prin încadrarea altarului bisericii din Valea Mare-Podgoria cu două mici încăperi-anexă distincte, dispuse în sens longitudinal, iar pe de altă parte în tratarea decorației fațadelor, alcătuită numai din profilatura soclului, brâul median și al cornișei. În timp ce biserica domnească bucureșteană are proscomidia și diaconiconul conceput sub forma a două nișe dispuse transversal, pe direcția nord-sud, fațadele sunt alcătuite din două registre egale decorate cu arcaturi, separate printr-un brâu median.

Trăsătura novatoare care particularizează formele planimetrice și structurale ale bisericii din Valea Mare-Podgoria o reprezintă, fără îndoială, tratarea distinctă a compartimentelor proscomidiei și diaconiconului în cadrul unui monument de tip „sală”.

Asemenea formă, frecventă și la bisericile cruciforme sau cu structură triconcă - începând din secolul al XIV-lea, apare la Sf. Nicolae Domnesc de la Curtea de Argeș (c. 1352) sau la Tismana (1377-1378), unde i se adăugă abside laterale – nu este cunoscută decât la acest mic locaș mănăstiresc.

Motivarea apariției acestor încăperi liturgice, dezvoltate, caracteristice lăcașurilor de mănăstire, este oferită de rarele documente referitoare la biserica de la Valea Mare-Podgoria, cum sunt acelea din 27 ianuarie 1688, 14 noiembrie 1688 și 18 aprilie 1689⁵⁰, unde este amintit schitul Valea Mare „al călugărilor” sau din „Gura Văii”, prin care ctitorul s-a înțeles cu egumenul mănăstirii Vieroși asupra locului de amplasare, iar apoi, „isprăvindu-se, să fie închinat metoh la Sf. mănăstire Vieroși”, din apropiere. Schitul a fost terminat de Ancuța, soția lui jupan Nicola după moartea acestuia, care, într-adevăr, l-a închinat mănăstirii Vieroși.

În ceea ce-l privește pe jupan Nicola, documentele ne informează că se chema Ghimpescu și era negustor în Pitești, unde, de altfel și locuia. Știindu-se amploarea comerțului piteștean cu Transilvania, unde se trimeteau vinuri la Brașov și Sibiu prin „Drumul cel mare al Piteștilor”, cu ramificații către Sibiu prin Curtea de Argeș, prin Câmpulung spre Brașov și prin Slatina, Craiova și Severin către Banat, care încă din prima jumătate a secolului al XVII-lea era deosebit de înfloritor⁵¹, în acest intens schimb comercial poate fi considerat implicat și jupanul Nicola Ghimpescu, ctitorul schitului de la Valea Mare-Podgoria, despre care documentele nu ne oferă și alte informații.

În schimb, un document din 1676 relatează asupra prosperității comerțului piteștean, el menționând că negustorii s-au organizat într-o asociație profesională, din care va fi făcut parte și ctitorul bisericii din Valea Mare, aceasta fiind prima asociație de acest fel cunoscută în Țările Române⁵². Important de subliniat este faptul că în această epocă, odată cu jupan Nicola Ghimpescu, apar în calitate de ctitori și alți negustori români din București, Târgoviște, Craiova, Râmnicu Vâlcea etc., acesta fiind poate primul caz cunoscut după cel al lui Stelea cupețul din secolul al XVI-lea, deoarece „Grecii” care au făcut avere în Țara Românească ca negustori, împământându-se prin căsătorie, erau mult mai numeroși. Așa a fost cazul lui Mihalcea Caragea,

⁴⁸ Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, București, 1961, p. 201-202.

⁴⁹ N. Ghika-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia*, partea a treia, în „BCMI”, 1932, p.15, 20, 22, 29, 47-48 și „BCMP”, 1936, p.17, 18, 20, 21, 30-33.

⁵⁰ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p.697-698.

⁵¹ Paul I. Dicu, *Din istoria municipiului Pitești. Scurtă privire asupra epocilor străveche, veche și medievală*, în „RMM-MIA”, 2, 1988, p.9.

⁵² Cristian Moisesescu, *op. cit.*, p.245.

grec din Hios, lui Dona Pepano, lui Gheorghe Caridi (Popescu), tatăl cronicarului și a multor alora, care au ajuns la înalte dregătorii.

Inovația de detaliu a celor două compartimente distincte ale pastoforiilor este dovada peremptorie a faptului că arhitectura realizată în timpul domniei lui Șerban Cantacuzino, care prefățează epoca brâncovenească, adică acea perioadă când se inaugurează lent dar fără ezitări trecerea de la Evul Mediu către modernitate, se caracterizează nu numai prin noutatea programelor, ci și prin înnoirea formelor planimetrice și structurale. Aceste idei inovatoare care se greșează pe fondul existenței unor rezolvări tradiționale, cum se poate constata și la lăcașul argeșean în cauză, constituiau nu atât o necesitate, cât, mai ales, o dovadă de maturitate în conceperea arhitecturii epocii⁵³.

De la această biserică a schitului Valea Mare provine o icoană de lemn reprezentând scena Învierii Mântuitorului, păstrată la Muzeul Național de Artă. Pe verso, o inscripție menționează că „Am scris eu Ioan mult greșitul; mai 8 zile, anul 7232 (1724)”,⁵⁴ ceea ce ar putea fi o mărturie a numelui zugravului decorației pictate interioare, care astăzi nu se mai păstrează, iar Ioan, prezumtivul pictor, unul dintre cei care se formase în cadrul vestitei școli de zugravi de la Pitești. Această școală a dat în secolul al XVIII-lea mari artiști de talia lui David, Nicolae, Simion și Petru, din care unii au ajuns să picteze până în părțile Bihorului, unde au lăsat dovezi inestimabile ale meșteșugului lor artistic.

După anularea funcției sale de locaș monastic cu prilejul secularizării averilor mănăstirești, schitul de la Valea Mare a fost atribuit parohiei satului în marginea căruia se afla și care nu avea biserică. Pentru a putea adăposti numărul sporit al credincioșilor, prin deceniul al nouălea al secolului al XX-lea, au fost demolate arcadele dintre naos și pronaos precum și cele de vest ale pridvorului. În aceste împrejurări, șubrezite de seisme, au dispărut atât baza turlei aflată peste pronaos cât și boltirea pridvorului, turla fiind demolată în urma cutremurului din 1838. S-a adăugat, în schimb, o spațioasă tindă cu un cafas din lemn în partea de vest a bisericii, care a disproporționat și a urâțit construcția.

În anul 1984, biserica a fost pictată din nou de Ion Savu, cu îndemnul și grija preotului paroh Gh. Bacria. Dar această biserică are și un caracter memorial, între zidurile sale fiind prohodit scriitorul Liviu Rebreanu, în septembrie 1944, aflându-și temporar locul de veci în curtea acestui locaș până în toamna anului 1945, când a fost reînhumat la cimitirul Bellu din București.

Abstract

The authors present the information published in the course of time concerning situations and places from the history of Argeș.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Bălan Constantin, *Inscripțiile medievale și din epoca modernă a României. Județul istoric Argeș (sec.XIV-1848)*, București, 1994, p.743.

**DOCUMENTE INEDITE DIN ARHIVELE NAȚIONALE
ALE REPUBLICII INDONEZIA,
CU PRIVIRE LA MEDICUL MILITAR ROMÂN
HILARIUS MITREA
(1842-1904)**

**Col. (r) Dumitru STAVARACHE
Col. (r) Dan SULUGIUC**

Despre Hilarius (Bucur) Mitrea, cunoscut și cu prenumele de Ilarie, nu s-a scris încă o monografie. Menționăm doar două din motivele pentru care s-ar cuveni să i se dedice o astfel de lucrare: faptul că a fost un mesager al neamului românesc în țări de pe toate continentele lumii (mai puțin Antarctica), și moștenirea sa culturală concretizată în valoroase colecții de material zoologic și etnografic. Una din principalele cauze, care a întârziat apariția unei astfel de lucrări în istoriografia românească, este aceea că încă nu se cunosc multe aspecte din viața și activitatea sa. Din păcate, cercetările întreprinse la jumătatea secolului trecut de către Dr. Alexandru Culcer, de la Tg. Mureș, și mai ales Acad. Emil Pop, de la Cluj, nu au fost continuate sau au adus puține elemente de noutate. În general, cei care au abordat în scris subiectul H. Mitrea, au utilizat informațiile celor doi pionieri ai redescoperirii medicului rășinărean - A. Culcer și E. Pop. O notă aparte o fac unii cercetători de la Muzeul Grigore Antipa, care au scris și publicat despre colecțiile zoologice donate de H. Mitrea¹.

Un moment important în redescoperirea lui H. Mitrea îl constituie Proiectul *Personalități române afirmate în plan mondial în secolul al XIX-lea: Hilarie (Bucur) Mitrea din Rășinari Sibiu - medic naturalist și etnograf*, început din anul 2009 de către Complexul Național Muzeal ASTRA din Sibiu, prin departamentul său Muzeul de Etnografie Universală Franz Binder. În cadrul acestui Proiect, la care au colaborat și instituții partenere, s-au desfășurat acțiuni (simpozioane, conferințe, expoziții) la Rășinari, Sibiu, București, urmând a se continua în anii 2010-2011 și în alte localități, între care Cluj-Napoca și Tg. Mureș.

Comunicarea noastră aduce elemente de noutate cu privire la perioada petrecută de H. Mitrea ca medic militar în armata olandeză din Indonezia, cunoscută în acea perioadă cu numele de Indiile Olandeze. Sursa o constituie un documentar obținut de noi de la Arhivele Naționale ale Republicii Indonezia cu sprijinul ambasadei Republicii Indonezia la București. Documentarul conține 78 file de documente în copii xerox după originalele aflate în Arhivele Naționale Indoneziene. Sunt documente emise în Olanda și Indonezia în perioada 1869-1890, scrise în limba olandeză și oferă informații cu privire la H. Mitrea pe următoarele domenii de activitate ale acestuia: încadrarea în armata olandeză; avansări; decorații, permisi.

Documente privitoare la încadrarea lui H. Mitrea în armata olandeză

Prin Decizia Regală nr.9, din 27 martie 1869, a cărei transcriere a fost trimisă Guvernatorului General din Indiile Olandeze prin Misiva Ministrului Coloniilor nr.6, din 22 aprilie 1869, Haga, se arată că, domnul H. Mitrea, doctor în medicină, chirurgie și obstetrică, născut pe 18 mai 1842 în Reșinari, Siebenburgen (Austria)... a fost numit și angajat ca Ofițer al Sănătății categoria a 3-a în cadrul personalului din Departamentul Sănătății al Trupelor de Uscat în Indiile Olandeze². Se făcea precizarea că primea, din partea Guvernământului 1500 de guldeni, iar Guvernatorul trebuia să pună urgent în aplicare sus-numita Decizie Regală în Indiile Olandeze. În partea finală a Misivei, se recomanda să se urmărească în continuare recrutarea de Ofițeri ai Sănătății, dintre olandezi sau străini, arătându-se că acoperirea necesarului de 16 Ofițeri ai Sănătății categoria a 3-a s-a făcut cu multă greutate și pe parcursul a trei ani, având în vedere condițiile pe care trebuia să le îndeplinească, examenul fiind unul dintre acestea. La Misivă era atașat angajamentul semnat de dr. H. Mitrea la Utrecht, Olanda, în data de 19 martie 1869, a cărei traducere o prezentăm mai jos și în facsimil (Anexa nr. 1a).

¹ Vezi Dumitru Stavarache, Mărturie cu privire la Ilarie Mitrea. Medic militar, naturalist și etnograf, călător și explorator pe mapamond, în Document. Buletinul Arhivelor Militare Române, An XI, nr.3, 2008, p.13-18 și Contribuții la cunoașterea vieții și activității lui Ilarie Mitrea (1842-1904) – medic militar, naturalist și etnograf, în volumul Armata Română și unitatea națională, Editura Delta Cart Educațional, Pitești, 2008, p.189-193.

² Arhivele Naționale ale Republicii Indonezia (ANRI), Documentar, vol. I, file (f) 5-7; copie după original, olograf, ștampila ANRI.

Eu, subsemnatul (Hilarius Mitrea), cu locuința în Utrecht, mă angajez prin aceasta, în cazul că voi fi numit Ofițer al Sănătății categoria a 3-a în cadrul Departamentului militar al sănătății în Indiile Olandeze, să returnez imediat la bugetul statului în Indiile Olandeze întreaga sumă de bani care mi-a fost atribuită sau care a fost folosită pentru necesitățile mele sub forma sprijinului financiar în costurile pentru echipament sau pentru traversarea în Batavia, dacă, într-o perioadă de cinci ani după sosirea mea în Java, fie la proprie cerere, fie ca urmare a refuzului de a satisface stagiul militar, a neglijenței în serviciu sau a altui comportament reprobabil (cazul unor bine dovedite infirmități psihice sau fizice fiind singurul except), sunt demis din departamentul Guvernatorului.

Utrecht, 19 martie 1869

Dr.H.Mitrea

- Arhivele Naționale ale Republicii Indonezia, Documentar, vol.I, fila 8; copie după original, limba olandeză, ștampila ANRI.

Decizia nr.14, din 1 iulie 1869, Buitenzorg, a Guvernatorului General în Indiile Olandeze, anunța încadrarea doctorului H.Mitrea ca Ofițer al sănătății categoria a 3-a, repetând aproape identic cele comunicate de Ministrul Coloniilor. În plus, făcea recomandări de luare în evidență și de luare la cunoștință de către Comandantul Armatei și Șef al departamentului de Război³.

Alte trei documente fac referire la încadrarea Ofițerului Sănătății categoria a 3-a H.Mitrea la marele Spital Militar din Batavia: un Stat de organizare, intitulat, „ Plasare, Disponibilizare, Poziții, Repunere în Activitate a Ofițerilor în decursul lunii noiembrie 1869”, emis la Cartierul General Batavia, în 15 decembrie 1869 și semnat de Șeful Biroului 2 al secției 1, Departamentul de Război, care a fost înaintat Comandantului Armatei; Statul de încadrare semnat de Comandantul Armatei și Șef al Departamentului de Război în Indiile Olandeze, trimis spre aprobare Guvernatorului la 16 decembrie 1869; Decizia nr.14, din 12 ianuarie 1870, a Guvernatorului General prin care aprobă Statul de încadrare propus de Comandantul Armatei pentru diferite arme, la departamentul sănătății figurând plasarea la marele Spital Militar din Batavia, a Ofițerului Sănătății categoria a 3-a H.Mitrea⁴.

Documente referitoare la avansările lui H.Mitrea

H.Mitrea a urcat în ierarhia funcției lui, de Ofițer al Sănătății, de la categoria a 3-a, gradul de sublocotenent, toate celelalte trepte: categoria a 2-a, grad de locotenent; categoria 1, grad de căpitan; Ofițer Șef al Sănătății, cea mai înaltă treaptă, grad de maior.

Despre avansarea de la categoria a 3-a la categoria a 2-a de Ofițer al Sănătății, avem informații din două documente. Primul este Misiva secretă din 17 septembrie 1872, semnată de Comandantul Armatei și Șef al Departamentului de Război în Indiile Olandeze și înaintată spre aprobare Guvernatorului⁵. Aceasta a avut la bază, după cum reiese din conținutul acesteia, raportul Șefului Departamentului Sănătății, din 11 septembrie 1872, care propunea avansarea ofițerului medic H.Mitrea, ca urmare a promovării cu bune rezultate a examenului pentru rangul superior. Din aceeași misivă aflăm ca H.Mitrea ceruse să se prezinte la examen cu un an în urmă, dar că circumstanțe independente de voința lui și anume, lipsa de personal medical în zona unde își desfășura activitatea (Secția de Sud și Est din Borneo), a făcut să nu poată fi înlocuit pentru a se prezenta la examen. Ținându-se cont de acea situație, se propunea ca, după avansare, H.Mitrea să ocupe primul loc, devansând astfel pe toți ceilalți Ofițeri ai Sănătății categoria a 2-a. Una dintre anexele ce însoțeau misiva, era Lista specială de conduită⁶, întocmită la Soerabaya în data de 2 septembrie 1872, de către Ofițerul Șef. Din această Listă, care are 30 de rubrici, aflăm lucruri inedite cu privire la medicul militar H.Mitrea. Însă, nu toate rubricile au putut fi traduse, unul din motive fiind preluarea defectuoasă a copiei documentului, prin xerox; în astfel de situații, la rubrica respectivă este trecut “indescifrabil”. Prezentăm, în continuare, această Listă.

Nume și Prenume- Mitrea Hilarius; Rang-Ofițer al Sănătății categoria a 3-a; Data nașterii-18 mai 1842; Data angajării-27 martie 1869; Locul nașterii-Reșinar, Siebenburgen, Austria; Profesia și domiciliul tatălui-indescifrabil; Casătorie, soție, copii-indescifrabil; Ani de serviciu, în Europa, în Indiile Olandeze-indescifrabil; Ani pe teren, în Europa, în Indiile Olandeze-indescifrabil; Grad de civilizație și mod de viață-Civilizat, indescifrabil; Caracter-indescifrabil; Capacități intelectuale-destul de bune; Limbi vorbite-olandeză, germană, română, maghiară, spaniolă, latină, greacă, malaieză; Experiență în exerciții fizice-Dans și călărie; Talente-Desen; Capacități militare-Cunoașterea regulamentelor; Muncă pe teren-indescifrabil,

³ ANRI, doc.cit., f.1-4; copie după original, olograf, antet, ștampila ANRI.

⁴ Idem, f.11-28; copii după originale, olografe, antete, tabele, ștampila ANRI.

⁵ Ibidem, f.39-44; Copie după original, antet, scriere olografă, ștampila ANRI.

⁶ Ibidem, f.45-47; copie după original, tabel cu titlul rubricilor dactilo, scriere olografă, ștampila ANRI; foarte puțin lizibil ca urmare a copei xerox.

Capacități științifice-Bune generale și specifice în domeniul său; *Dacă se perfecționează sau nu*-Da; *Dacă dispune de aptitudinile necesare pentru serviciu în cadrul Statului-Major sau Administrație*-indescifrabil; *Comportament*-bun, moral, militar; *Infirmități fizice*-fără; *Sănătate*-bună; *Capacitate pentru serviciul pe teren*-bună; *Ținută și aspect exterior*-bună *Decorații*-Medalie franțuzească mexicană; *Devotament față de serviciu*-Da *Dacă merită avansare*-Da; *Aptitudini pentru rangul superior urmărit*-Da; *Comentarii*-Nu sunt comentarii.

Al doilea document privind avansarea ofițerului medic H.Mitrea la categoria a 2-a, îl constituie Decizia nr.33, din 19 septembrie a Guvernatorului General în Indiile Olandeze⁷. Acesta, Guvernatorul, aprobă propunerile Comandantului Armatei privind avansarea.

Avansarea lui H.Mitrea ca Ofițer al Sănătății categoria 1, este atestată de trei documente: propunerea Șefului pentru Departamentul Sănătății, Becking, din 5 august 1878, înaintată Comandantului Armatei⁸, motivând propunerea prin capacitatea ofițerului, dovedită și cu ocazia examenului din 3 august 1876, al cărui proces-verbal îl anexa; Misiva Comandantului Armatei, din 10 august 1878, înaintată spre aprobare Guvernatorului General⁹, însoțită de Lista de conduită¹⁰ și Cazierul judiciar al ofițerului H.Mitrea¹¹; Decizia nr.23, emisă de Guvernatorul General, la 13 august 1878¹². Lista specială de conduită este sumară și lizibilă numai în privința numelui, datei și locului de naștere, a încadrării ca ofițer. Extractul din cazierul judiciar al Ofițerului Sănătății categoria a 2-a, H.Mitrea (cu rubricile – Pedepsit, pe ce dată; A se preciza de către cine; Ce fel de pedeapsă; Din care motiv), avea înscrisul, “Nu are”.

O ultimă avansare a medicului H.Mitrea a fost în anul 1890. Avem cunoștință despre aceasta din raportul Comandantului Armatei (pentru care semnează General-Maior Geij van Pittius), din 27 mai 1890, cu subiectul, “Avansare în cadrul Departamentului Militar al Sănătății”. Raportul menționa situația personalului din cadrul Departamentului și preciza că exista posibilitatea numai pentru un singur Ofițer al Sănătății categoria 1 să fie avansat ca Ofițer Șef al Sănătății categoria a 2-a. Se propunea ca acest ofițer să fie H.Mitrea. Se mai arăta că cel propus deține atât meritele cât și totala competență pentru următorul rang superior. Pe raport există o rezoluție, probabil a Guvernatorului General, cu înscrisul, “Urgent”¹³.

Documente cu privire la decorațiile lui H.Mitrea

În fotografiile care îl reprezintă pe H.Mitrea ca ofițer în armata olandeză, acesta poartă însemne ale distincțiilor primite¹⁴; prezentăm una din aceste fotografii, împreună cu brevetul decorației românești (Foto 1-2). Informațiile existente atestă că medicul român a fost decorat de trei state: Franța, cu Medalia în Amintirea expediției în Mexic; România, cu Ordinul Coroana României în grad de Ofițer; Olanda, cu Medalia Campaniei din Aceh și două medalii de vechime în serviciu în Indiile Olandeze, pentru XV și XX de ani. Documentarul la care ne referim oferă informații cu privire la două din aceste decorații, cea românească și cea franceză. Despre medalia franceză se menționează și în Listele speciale de conduită ale ofițerului H.Mitrea, așa cum am arătat mai sus în Lista din anul 1872. În anul 1883, trei documente fac referire la două din decorațiile lui H.Mitrea. Unul dintre acestea, pe care îl considerăm ca fiind deosebit, este Decizia Regală nr.18, din 24 august 1883, prin care Regele Wilhem al III-lea al Olandei îi aprobă lui H.Mitrea, Ofițer al Sănătății categoria 1 în armata olandeză din Indiile Olandeze, să poarte însemnele decorațiilor, Ordinul Coroana României în grad de Ofițer, conferit de Regele Carol I al României și Medalia Franceză în Amintirea expediției în Mexic¹⁵. Redăm mai jos traducerea acestei Decizii, iar la finalul comunicării și faximilul acesteia (Anexa nr.2).

Noi, Willem III, prin grația Domnului, Rege al Țărilor de Jos, Prinț de Orania-Nassau, Mare Duce de Luxemburg etc. etc.

La cererea Ofițerului Sănătății categoria 1 în armata olandeză din Indiile Olandeze, H.Mitrea, aflat în permisie în Europa.

⁷ Ibidem, f.37-38; copie după original, antet dactilo, scriere olografă, ștampila ANRI.

⁸ Ibidem, f.67; copie după original, tabel, scriere olografă, ștampila ANRI.

⁹ Ibidem, f.60-61; copie după original, antet dactilo, scriere olografă, ștampila ANRI.

¹⁰ Ibidem, f.62-63; copie după original, rubrici dactilo, scriere olografă, ștampila ANRI; fila 62 este ilizibilă

¹¹ Ibidem, f.64; copie după original, titlul rubricilor dactilo, scriere olografă; ștampila ANRI este aplicată pe următoarele două file, 65-66, complet negre ca urmare a procedurii greșite de copiere, deci ilizibile.

¹² Ibidem, f.59; copie după original, antet dactilo, scriere olografă, ștampila ANRI.

¹³ Ibidem, f.76-78; copie după original, antet și rubrici dactilo, scriere olografă, ștampila ANRI.

¹⁴ Fotografii ale lui H.Mitrea, ca ofițer în armata olandeză, se află în: Fondul Culcer Alexandru, de la Arhivele Naționale ale Județului Mureș; Fondul Pop Emil, de la Biblioteca Academiei Române, filiala Cluj-Napoca; Muzeul Național de Istorie Naturală Grigore Antipa.

¹⁵ ANRI, doc.cit., f.72-73; copie după original, antet al Regelui Wilhem al III-lea, scriere olografă, ștampilele și semnăturile celor care confirmă autenticitatea documentului, Ștampila ANRI.

Avându-se în vedere art.65 din Constituție și art.114 din Legea din 2 septembrie 1854, Monitorul Oficial Nr.129, precum și Decizia Noastră Nr.9, din 15 iunie 1870

Avându-se în vedere propunerea Ministrului Nostru al Coloniilor, din data de 20 august 1883, scrisoarea C.Nr.17...

Suntem de acord și înțeles:

Solicitantului să i se ofere permisiunea de a accepta și de a purta însemnele decorațiilor de Ofițer în Ordinul Coroana României și Medalia Franceză în Amintirea expediției în Mexic.

Ministrul Nostru al Coloniilor este însărcinat cu punerea în aplicare a acestei decizii, ale cărei copii vor fi trimise pentru înștiințare Cancelarului Nostru, Ministrului Nostru de Afaceri Externe și Ministrului Nostru de Război.

Orania-Nassau, 24 august

Willem

- Arhivele Naționale ale Republicii Indonezia, Documentar, vol.I, filele 72-73; copie după original, limba olandeză, semnăturile Ministrului Coloniilor și a Secretarului-general la Departamentul Coloniilor, ștampila ANRI.

Celelalte două documente sunt: Misiva Ministrului Coloniilor, Nr.43, din 8 septembrie 1883, Haga, trimisă Guvernatorului General în Indiile Olandeze, prin care transmite Decizia Regală Nr.18, din 24 august 1883¹⁶; Decizia Guvernatorului, Nr.23, din 9 noiembrie 1883, prin care comunica Decizia Regală și hotărârea punerea ei în aplicare, cu rezoluție către Comandantul Armatei¹⁷.

Documente cu privire la solicitarea, de către H.Mitrea, a unei permisii în Europa

Este cunoscut faptul că H.Mitrea a obținut permisia de a veni în Europa, practic acasă la Rășinari, în anul 1881, după 12 ani de activitate în Indonezia. Iată că documente din Arhivele Naționale Indoneziene, arată că H.Mitrea a făcut alte două demersuri anterioare, pentru a se întoarce la locurile natale. Astfel, un prim demers datează din 12 iulie 1874, când înaintează ierarhic, prin Comandantul Armatei, un raport către Guvernatorul General al Indiilor Olandeze, raport pe care îl redăm în continuare și îl prezentăm în facsimil (Anexa Nr.1b).

Exceleței Sale, Guvernatorului General al Indiilor Olandeze

Cu tot respectul datorat, Dr.Hilarius Mitrea, Ofițer al Sănătății categoria a 2-a în Armata din Indiile Orientale Olandeze în garnizoana Muara Teweh, Secția Sud și Est din Borneo, aduce la cunoștință că prezența sa în Europa este urgent necesară, ca urmare a unor probleme de familie.

De aceea se adresează Exceleței Voastre cu cererea respectuoasă de a-i aproba o permisie pe o perioadă de un an, fără obiecții din partea țării.

Muara Teweh 12 iulie 1874

Cu adâncă considerație,

Dr.H.Mitrea

- Arhivele Naționale ale Republicii Indonezia, Documentar, vol.I, fila 57; copie după original, limba olandeză, olograf, ștampila ANRI.

Comandantul Armatei și Șef al Departamentului de Război în Indiile Olandeze a înaintat Guvernatorului General petiția ofițerului H.Mitrea împreună cu Lista specială de conduită și un extract din cazierul judiciar al acestuia, precum și adresa de însoțire, cu propunerile sale. Lista de conduită¹⁸, întocmită la 31 iulie 1874, este identică cu cea din anul 1872, pe care am redat-o mai sus. Adresa, raportul, Comandantului Armatei¹⁹ înaintat de Guvernatorul General la 24 august 1874, nu este unul favorabil lui H.Mitrea. Se propunea să i se aducă la cunoștință solicitantului că nu i se poate aproba cererea arătând că aceasta este și opinia Șefului Departamentului de Sănătate, pe motivul deficitului de Ofițeri ai sănătății și a nevoii mari de Ofițeri ai sănătății în cadrul Armatei. Mai mult, precizează că se va face observația necesară că petiția nu a fost scrisă pe jumătate de pagină, conform unei prevederi din 20 martie 1829. Prin Decizia Nr.40, din 9 septembrie 1874, Guvernatorul General este de acord cu propunerea comandantului Armatei și

¹⁶ Idem, f.71; copie după original, antet, scriere olografă, ștampila și semnătura Ministrului Coloniilor, ștampila ANRI.

¹⁷ Ibidem, f.69-70; copie după original, antet, scriere olografă, ștampila ANRI.

¹⁸ Ibidem, f.54-56; copie după original, tabel, titlu și rubrici dactilo, scriere olografă, ștampila ANRI.

¹⁹ Ibidem, f.51-53; copie după original, antet, scriere olografă, ștampila ANRI.

hotărăște ca „solicitantului să i se aducă la cunoștință că nu i se poate aproba cererea din cauza unui important deficit de Ofițeri ai sănătății”²⁰.

Ca urmare a deciziei nefavorabile din 9 septembrie 1874, H.Mitrea face o nouă încercare în luna decembrie a aceluiași an, când înaintează o altă petiție Guvernatorului General. În această nouă solicitare, pe care o redăm tradusă în continuare și în facsimil (Anexa Nr.1c), ofițerul român avansează chiar ideea demisiei sale în cazul unei noi decizii defavorabile.

Excelenței Sale, Guvernatorului General al Indiilor Olandeze

Cu tot respectul datorat, Dr.Hilarius Mitrea, Ofițer al sănătății categoria a 2-a în Indiile Orientale Olandeze în garnizoana din Muara Teweh, Secția Sud și Est din Borneo, aduce la cunoștință faptul că trebuie să meargă în Europa pentru treburi foarte urgente și că în eventualitatea unui refuz va fi nevoit, în ciuda dorinței sale, să își ceară demisia. De aceea se adresează Excelenței Voastre cu cererea respectuoasă să-i aprobați o permisie pe o perioadă de un an.

Muara Teweh 12 decembrie 1874

Cu adâncă considerație,

Dr.Mitrea

- Arhivele Naționale ale Republicii Indonezia, Documentar, vol.I, fila 35; copie după original, limba olandeză, olograf, ștampila ANRI.

Comandantul Armatei înaintează Guvernatorului General, la 2 februarie 1875, petiția lui H.Mitrea, împreună cu Lista specială de conduită a ofițerului și un extract al cazierului judiciar al acestuia²¹. Din aceleași motive, lipsa de ofițeri medici, care devenise și mai acută, propunea ca solicitantului să i se aducă la cunoștință că cererea lui nu poate fi aprobată în prezent. Guvernatorul General, prin Decizia Nr.14, din 8 martie 1875, hotăra ca “solicitantului să i se aducă la cunoștință faptul că, și în prezent, dintr-o mare lipsă de ofițeri ai sănătății, nu i se aprobă cererea”²². Totuși, respingerea celor două solicitări de permisie s-a făcut cu oarecare îngrijorare, fapt demonstrat de următoarea mențiune, se pare că a Guvernatorului General, pe una din cele două misive ale Comandantului Armatei: “Dar acum omul o să plece bineînțeles de tot”²³.

Concluzii

Volumul de documente din Arhivele Naționale ale Republicii Indonezia este de real folos în completarea informațiilor cu privire la activitatea medicului român H.Mitrea în Indonezia ca ofițer medic în armata olandeză. Este pentru prima dată când se fac cunoscute și se dau publicității aceste documente. Așa cum am arătat în cuprinsul comunicării, documentele oferă informații cu privire la unele momente și activități din activitatea lui H.Mitrea: încadrarea în armata olandeză, avansări, decorații, permisii. Pe lângă acestea, din studiul acestor documente am mai putut constata următoarele:

- atitudinea comandanților și șefilor față de medicul român H.Mitrea, la început nu a fost din cele mai favorabile; a se vedea unele piedici în promovare, respingerea solicitărilor de permisii, care l-au determinat pe H.Mitrea să se gândească chiar la a demisiona;

- H.Mitrea s-a impus treptat ca urmare a rezultatelor sale profesionale reliefate și în examenele susținute; în anul 1890 a fost singurul Ofițer al sănătății categoria 1 care a fost avansat Ofițer Șef al Sănătății; calitățile sale personale, consemnate și în Listele speciale de conduită, între care faptul că era un adevărat poliglot, vorbitor a opt limbi, au contribuit la creșterea prestigiului său atât în cadrul militar cât și cel al societății civile din zonele unde și-a desfășurat activitatea;

Totuși, trebuie să recunoaștem că Documentarul constituie un extras din fondul existent și în consecință, oferă informații doar pentru unele secvențe din activitatea lui H.Mitrea în Indonezia. Ne propunem să continuăm demersurile pentru o cercetare mai amplă în Arhivele indoneziene și, dacă va fi posibil, chiar o cercetare pe teren, pentru a completa multele aspecte încă necunoscute din viața și activitatea lui Hilarius Mitrea, care să poată fi valorificate de cel sau cei ce se vor încumeta să-i dedice o lucrare monografică.

²⁰ Ibidem, f.49-50; copie după original, antet, scriere olografă, ștampila ANRI.

²¹ Ibidem, f.32-34; copie după original, antet, scriere olografă, ștampila ANRI.

²² Ibidem, f.30-31; copie după original, antet, scriere olografă, ștampila ANRI.

²³ Ibidem, f.52; adnotare olografă pe document.

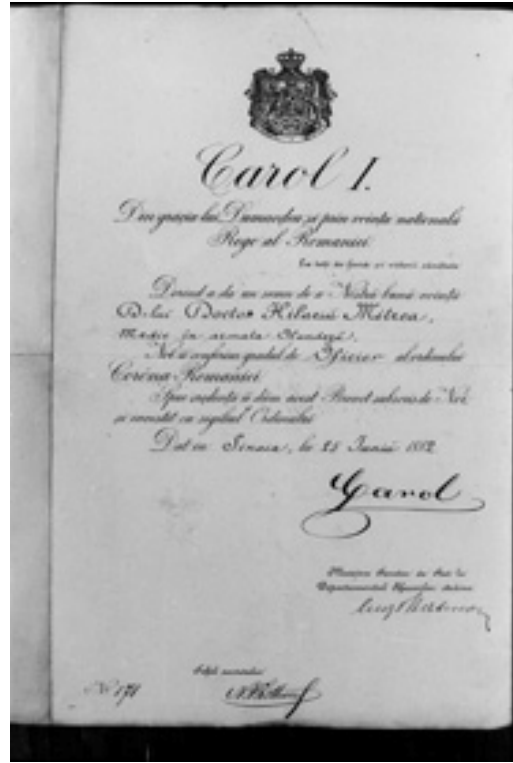
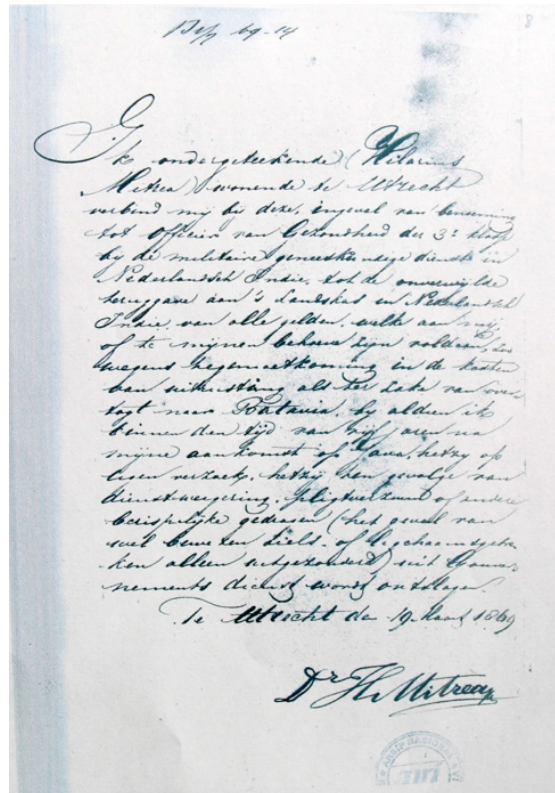
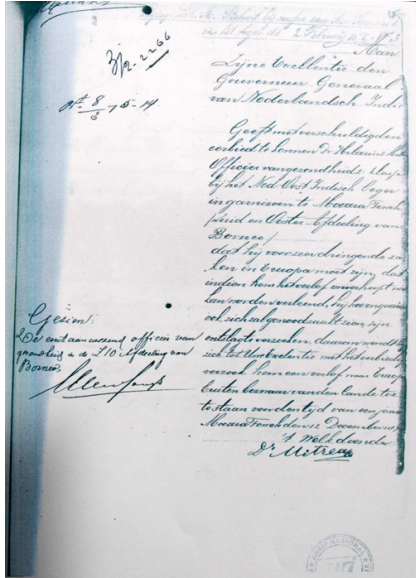

Foto 1-2. Hilarius Mitrea, cu gradul de căpitan în armata olandeză din Indonezia și brevetul Ordinului Coroana României în grad de Ofițer, acordat de regele Carol I în anul 1882

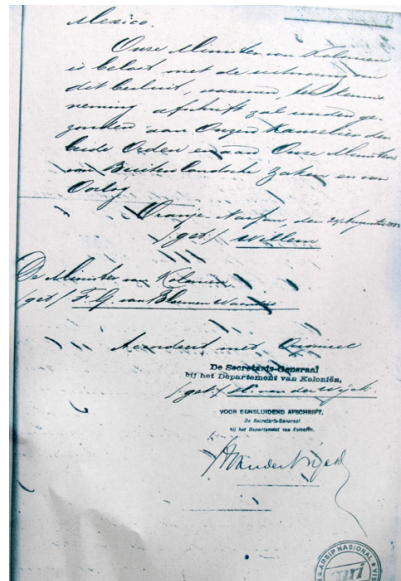
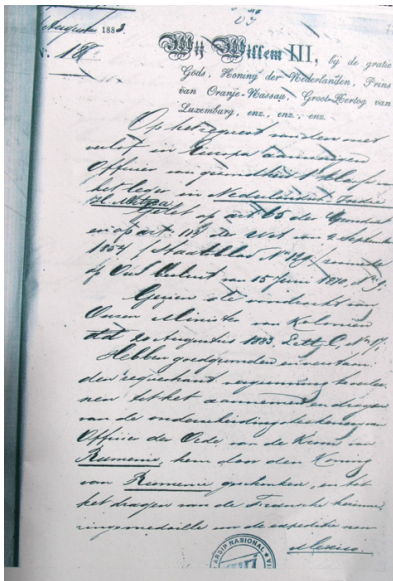
Anexa nr.1a. Angajamentul lui Hilarius Mitrea la încadrarea în armata olandeză

Anexele 1, c-b . Cele două rapoarte prin care H.Mitrea solicita permisie în Europa

Anexa nr.2a-b. Decizia Regală prin care Regele Wilhem al III-lea al Olandei aprobă ca H.Mitrea să poarte decorațiile oferite de alte state – România și Franța

Original documents from the National Archives of the Republic of Indonesia, about Roman military doctor Hilarius Mitrea(1842-1904)

Our communication brings new elements on the time spent by H. Mitrea as medical officer in the Dutch army in Indonesia. It is for the first time that these documents are known and publicized. There are 78 pages of xerox copies of original documents in Indonesian National Archives, issued in the Netherlands and Indonesia over the period 1869-1890, written in Dutch. The documents provide information on certain moments and activities of the work of H. Mitrea: the Dutch army recruitment, promotions, rewards, permissions.

UNIREA 150 – SIMBOLURI DE FOR PUBLIC MENITE A CINSTI ACTELE UNIRII DIN 1859

Prof. Virgiliu Z. TEODORESCU

„Ideea Unirii a trăit totdeauna în noi. Cred într-un determinism geografic, care îndrumază toată mentalitatea noastră și, firește, întreaga structură sufletească și intelectuală ... Acest simțământ al unității ne-a ținut laolaltă și ne-a transmis o putere de rezistență de care s-au frânt toate împotriviurile la Unire.

Dinamismul istoriei s-a desfășurat pe deasupra acestei cetăți sufletești, cu potențialul ei de viață aspră și îndărătnică, cetate care a păstrat aspectul nealterat al aluatului inițial ...”.

Octavian Goga¹

*Tema reclamă evocarea tuturor simbolurilor dedicate personalităților implicate în evenimentelor care au condus la actele din 5 și 24 ianuarie (stil vechi) 1859 precum și la cele care au urmat ca firească succesiune întru făurirea României moderne. În acest caz ne limităm la evocarea acelor simboluri care efectiv fac referință la Unire și personalitatea lui Alexandru Ioan I Cuza.

N.B.! Folosim pentru prenumele Alexandru formula uzitată consecvent de Domnul Cuza, semnând în orice împrejurare documentele: **Alexandru**

Rezumat

La împlinirea a 150 de ani de la realizarea Unirii o retrospectivă sumară permite să cunoaștem ce s-a întreprins în această perioadă pentru realizarea simbolurilor de for public menite a analiza starea lor care să conducă atât la buna conservare a acestor mesaje primite moștenire de la înaintași, cât și de a stabili unde și când vor fi necesare alte noi lucrări de artă plastică tratând respectiva temă. Actuala prezentare este totodată un APEL pentru operativă elaborare a unei „biografii” pentru fiecare monument, care să permită să fie astfel cunoscut de marele public, dar și de către aceia care au misiunea de a-i asigura perenitatea, buna îngrijire a mediului ambiant.

Enunțăm succint, în rândurile următoare, gânduri de zi dorită și firească sărbătoare națională a poporului român: **Ziua Unirii de la 24 ianuarie**. Evocându-ne faptele înaintașilor de la 1859, realizatori ai Unirii celei mici, treaptă necesară a pregătirii și înfăptuirii Marii Uniri de la 1918, avem prilejul să înțelegem de unde le venea această nobilă și ancestrală misiune și ce au transmis către generațiile viitoare, inclusiv a celor trăitoare la început de secol XXI.

Unirea este un concept izvorât din experiența umanității pentru a putea depăși situații în care soarta comunității depindea de modul de conlucrare, de cooperare. A-l folosi și aplica la caz de nevoie a devenit în timp o condiție a existenței, a perenității. Istoria universală este relevantă. În procesul de permanentă metamorfoză a societății umane au putut să dănuiască pe vatra străbună popoarele care, la caz de vicisitudine, au dat dovadă de coeziunea care le-a permis depășirea situațiilor conflictuale printr-o acțiune unită a tuturor energiilor. Concret, pentru strămoșii noștri elementul informațional² a fost expresia acestei unități. Atunci când hălăduirea celor porniți la drum de prăduire era încă o realitate îndepărtată geografic, „mărginașii” de un neam, semnalau prin foc și sunete apropierea pericolului. Astfel dinspre Bug, Nistru, Prut, Siret, crestele Carpaților vestea transmisă cu promptitudine facilita luarea măsurilor convenite de protejare de vieți și bunuri materiale, de grupare la prezumtive locuri de vad ale trecerii pentru a-i întâmpina cum se cuvine pe cei porniți la pârjol. Nu întotdeauna însă veneticii au fost oameni ai faptelor de arme pentru a-și manifesta „superioritatea”. Pentru unii părăsirea locurilor de obârșie a fost cauzată de presiunea altor seminții, mânate la drum, printre altele, de schimbările climatice. Aceștia au găsit salvarea în a migra spre ale orizonturi. Receptarea acestora a conferit poporului român o notă distinctă care poate fi caracterizată prin ceea ce i-a devenit genetic comportamentul de fiecare zi. Bucuros de oaspeți, au știut să-i ospăteze, să-i ajute pe cei la caz de nevoie. Pentru unii asemenea comportamente au fost prilej de profit, odată veniți uitând să mai plece sau să participe la toate cele care erau firești ca obligații comunitare. Mai mult, aceștia, nu odată, au ajuns să-și aroge calitatea de vechi băștinași. Aceștia de fapt au învățat la școala cucului. Adeseori asemenea venetici s-au erijat chiar în virtuali stăpânitori, reclamând și fireștile reacții care să reazeze raporturile necesare în viața cotidiană. Sunt notorii pentru timpuri mai îndepărtate cele întreprinse

¹ Octavian Goga, 14 februarie 1932, Cluj, din discursul rostit cu prilejul decernării titlului de doctor „Honoris causa” al Universității „Regele Ferdinand I”.

² Virgiliu Z. Teodorescu, *Focul salvator*, studiu în curs de publicare de către Muzeul Național al Pompierilor.

de Burebista³ la adresa celților sau, pentru veacuri mai apropiate, măsurile luate de Ioan Vodă cel Viteaz⁴, Matei Basarab⁵ ș.a.

Plaiurile românești cu tot ceea ce erau bogățiile solului și subsolului au constituit o permanentă tentație pentru mulți de a deveni stăpânitorii acestei plăci turnante, văzând în oamenii locului numai truditonii care să le ofere cele bune viețuirii lor. A stăpâni, a omorî, a jefui, a silnici, a robi erau predilect perceputele crotopitorilor. Lor li se putea oferi un singur antidot, unitatea de acțiune. Și ea s-a manifestat în varii formule.

A existat o permanentă preocupare a înaintașilor pentru conlucrare⁶. Dăm exemplu, din alte multe, pe Mircea cel Mare⁷ care a sprijinit venirea la tronul Moldovei a celui care prin faptele sale a rămas în

³ **Burebista** (născut ante 82 î.H. – asasinat 44 î.H.) rege unificator al triburilor daco-getice-carpice realizând statul Dacia.

C. Căzănișteanu, V. Zadian, A. Pandea, *Comandanți militari – Dicționar*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, 412 p. La p. 66-67.

Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. II, Editura Enciclopedică, București, 2001, indice p. 807.

⁴ **Ion /Ioan/Vodă cel Viteaz** cunoscut și ca **Ioan Vodă cel Cumplit**, prin defnirea Sa de către boierimea nemulțumită de apetența domnului pentru cei din clasele obidite. Domn al Moldovei din februarie 1572 – † 11 iunie 1574, Roșcani (azi jud. Galați) A manifestat o preocupare pentru redresarea economiei țării. Măsurile represive adoptate au nemulțumit o parte din boierii țării care, la ceas de mare încercare pentru Moldova, și-au încălcat jurământul de credință neparticipând și trecând în rândurile otomanilor în lupta de la Roșcani. Din cancelaria sa este emis un document, semnat de domn, considerat până în prezent cel mai vechi având această caracteristică.

Academia R.P.R., *Istoria României*, vol. IV, București, 1964, Indice p. 856.

Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. IV, Editura Enciclopedică, București, 2001, indice p. 856; vol. V, 2003, indice p. 1097.

⁵ **Matei BASARAB VV.** (1585 – 9 aprilie 1654, Târgoviște, înmormântat inițial în Biserica Domnească din Târgoviște, jud. Dâmbovița, reînhumat la ctitoria sa mănăstirea Arnota, jud. Vâlcea). Descendent din familia boierilor Craiovești, înrudit cu Neagoe Basarab a ajuns domn al Țării Românești intrând la 20 septembrie 1632 în București după luptele care le-a purtat împotriva trupelor predecesorului. A condus Țara Românească până la 9 aprilie 1654. A acordat atenție afirmării culturale a țării. A căutat să limiteze, în conformitate cu litera documentelor de închinare, scoaterea de valori din Țara Românească de hrăpăreții călugări trimiși de a prelua ce li se „cuvenea”. Deși a căutat să aibă bune raporturi cu vecinii, Vasile Lupu, doritor de a acapara și Țara Românească, a întreprins acțiuni de înlăturare a lui Matei Vodă. Confruntările armate au fost favorabile însă domnului Țării Românești. Finalul domniei a fost marcat de tensiunile create de trupele de legegii nemulțumiți de cuantumul veniturilor obținute și de schimbarea statutului lor social.

C. Căzănișteanu, V. Zodian, A. Pandea, *op. cit.*, p. 212 Matei Basarab.

A. Pessiacov, *Acte și notițe istorice*, p. 50-53 referință la situația declanșată la 1631 de înlăturare din țară a elementelor grecești.

maior D. Papazoglu, *Hrisovul lui Mateia VV Basarab pentru dezrobirea sfințelor mănăstiri închinat anul 1641*, București, 1860.

„Uricariul”, vol. III, Iași, p. 455. [A.N. Biblioteca II 1.385; H 2.932].

Cesar Bolliac, *Monastirile din România (monastirile închinat)*, București, 1862, 656 p.

Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. IV, Editura Enciclopedică, București, 2001, indice p. 860; vol. V, 2003, indice p. 1101.

⁶ P.P. Panaitescu, *Problema unificării politice a Țărilor Române în epoca feudală*, în: *Studii privind Unirea Principatelor*, Editura Academiei R.P.R., București, 1960, 542 p. La p. 55-93.

⁷ **MIRCEA cel Bătrân/MIRCEA cel Mare** (- 31 ianuarie 1418, înmormântat în pronaosul ctitoriei sale, biserica mănăstirii Cozia). Fiul lui Radu I, Comandant de oști, Mare Voievod, cu un prestigiu câștigat prin participarea la acțiunile la sudul Dunării menite a stăvili penetrația otomană în peninsula balcanică. La 1386, la 23 septembrie preluând conducerea Țării Românești a trecut la organizarea țării pentru a putea face față primejdiilor care deveneau tot mai presante. Situațiile externe s-au conjugat cu încercările unor uzurpatori de a-l înlătura de la domnie sprijiniți de unii boieri nemulțumiți de centralizarea puterii în mâna domniei. Avântul economic, cultural și spiritual au caracterizat epoca domniei sale. Bătălia de la Rovine din 10 octombrie 1394 /1395 este un exemplu de modul cum domnul a știut să conducă inamicul spre o anumită zonă, favorabilă micii dar bravei sale armate, înfrângerea otomanilor demonstrând că aceștia nu sunt invincibili. Din păcate, experiența sa n-a fost valorificată de cavalerii europeni în cadrul bătăliei de la Nicopole și, ca atare, aceștia au cunoscut o dură și rușinoasă înfrângere, demonstrând că înfatuarea nu este o armă redutabilă. Ignorarea experienței marelui voievod munten i-a costat viețile celor căzuți în luptă sau luați prizonieri. Din anul 1415, Mircea Vodă, înțelegând că se găsea în situația de a lupta solitar cu forțele unei puteri într-o ascensiune greu de stăvilit de cei care îi avea în subordine, a preferat să ajungă la o înțelegere consemnată în prevederile „capitulațiilor” care stipulau viitoarele relații cu Puterea Suzerană, obținând neamestecul otomanilor în treburile interne ale țării. Plătirea tributului implica protecția Țării Românești împotriva unor eventuale agresii la frontariile sale. La decesul domnului, în anul 1418 ianuarie 31, Țara Românească avea un statut demn de a fi apărat de către urmași. Faptele sale au fost călăuză în veacuri pentru cei care, la momente de încălcare ale prevederilor acestor „capitulații”, au acționat pentru a apăra demnitatea și drepturile neamului românesc.

Centralizator al evenimentelor care au condiționat formarea predilectă a fiului lui Radu VV. ca militar, calitățile impunându-l în conștiința contemporanilor lui ca **Mare Voievod**: Ioan V Paleologul 1352 acțiunea de la Gallipoli, 1354 zona Marmara; 1362 Adrianopolul, devenit Erdine; 1363 Philipopolul devenit Plovdiv; 1385 Sofia; 1387 Thessalonic; 1393 tratatul de la Târnova; 1396 tratatul de la Vidin.

În documentele tătarăști Mircea este cotate = uluc = cel Mare.

Ctitor al mănăstirilor Cozia, Brădet, sprijinitor al ctitoriilor predecesorilor.

Constantin Căzănișteanu, V. Zadian, Adrian Pandrea, *op. cit.*, la p. 221-222 referință la Mircea cel Bătrân.

Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. III, Editura Enciclopedică, București, 2001, indice p. 671; vol. IV, indice p. 861.

Virgiliu Z. Teodorescu, *Mircea Voievod – „cel Bătrân” sau „cel Mare”? Pledoarie pentru a-i acorda domnitorului Mircea Voievod epitetul „cel Mare”*, în: „București, Materiale de istorie și muzeografie”, vol. XVIII, editor Muzeul Municipiului București, București, 2004, p. 344-350 (textul comunicării prezentată în 1986 la sesiunea omagială de la Tulcea, care, din varii motive, n-a fost publicat atunci cu notele respective. Recurgând la documentele timpului textul evidențiază cum a fost definit de contemporani și modul cum, peste ani, pentru a-l deosebi de ceilalți, Mircea a fost numit cel Bătrân în sensul „cel de demult”).

memoria posterității ca Alexandru cel Bun⁸. Veacul al XVI-lea în care presiunile otomanilor exercitate dinspre sudul peninsulei balcanice se conjugau cu cele ale tătarilor dinspre răsărit au impus alte manifestări salutare de solidaritate pentru locuitorii din perimetrul carpato-dunărean. Iancu de Hunedoara⁹, desemnat prin misiunea ce și-o asumase și în postura de căpitan al tuturor oștirilor române, a rezolvat și o serie de probleme interne ale țării din exteriorul centurii carpatice. Un alt exemplu l-a constituit permanenta preocupare a domnului Moldovei Ștefan cel Mare¹⁰ de a avea în Țara Românească un aliat cu ajutorul căreia

⁸ **ALEXANDRU cel Bun** din neamul Mușatinilor, fiul lui Roman Mușat VV., a condus destinele Moldovei de la Suceava la preluarea tronului Moldovei de la 23 aprilie 1400 - decedat la 1 ianuarie 1432, bun gospodar, organizator al vieții economice, politice, militare, culturale ale Moldovei, permanent preocupat ca diplomatic să asigure fruntariile țării, mergând până la a acorda sprijin pentru a înlătura prezumptivul pericol când acesta era încă departe de hotarele stăpânirii sale. Concludent este cazul teutonilor înfrânți și îndepărtați de pe teritoriul Poloniei cu sprijinul oștirii sale în bătălia de la Marienburg. A fost un activ ctitor de așezăminte monahale, vetre de viață spirituală dar și culturală, școli de grămătică, locuri unde faptele trecutului se consemnau pentru viitorime.

Domnia sa i-a evidențiat calitățile de bun organizator de țară prin modul cum a știut să-i valorifice potențialul resurselor, gospodărirea acestora contribuind la afirmarea Moldovei, facilitându-i chiar posibilitatea de a acorda în anumite situații sprijin material și uman vecinilor în condițiile în care aceștia erau nevoiți să facă față unor presiuni, inclusiv de natură militară. Modul cum s-a comportat oștirea moldoveană în bătălia de la Marienburg, pentru a-i sprijini pe vecinii polonezi, este relevant pentru a înțelege că anii de domnie s-au caracterizat ca o perioadă de liniște la fruntariile Moldovei în care el nu a neglijat problema oștirii. Ctitor de așezăminte monahale ortodoxe a fost în același timp un exemplu de toleranță, acordând înțelegerea cuvenită și celorlalte culte religioase. Mănăstirea Bistrița a devenit în ani un important focar de viață culturală și spirituală, aici realizându-se o adevărată școală de grămătică, miniaturisti, care au contribuit inclusiv la asigurarea serviciilor în cancelaria domnească și la înregistrarea în letopisește a celor mai importante evenimente ale timpului, ce au intrat în patrimoniu ca izvoare utile pentru viitorii cronicari și istorici.

Academia R.P.R., *Istoria României*, vol. II, Editura Academiei R.P.R., București, 1962, p. 389-396.

Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. IV, Editura Enciclopedică, București, 2001, indice p. 839-840.

⁹ **IANCU de Hunedoara** (1407 în zona Hunedoara - 21 august 1456, Zemun, lângă Belgrad, înmormântat în Catedrala Romano-Catolică din Alba Iulia), fiu al lui Voicu Cneazul din zona Hațegului care, pentru fapte de vitejie, fusese răsplătit la 1409 de regele Ungariei cu posesiunile regale din zona Hunedoarei respectiv pământurile cu castelul, așezarea umană limitrofă, și alte 35 de sate din ținut. Familia și cei din anturajul acesteia i-au acordat o atenție deosebită întru a-l pregăti pentru viață, deprinzând atât noțiuni teoretice, cât și practice necesare unui viitor conducător. La 1428 s-a căsătorit cu Elisabeta Szylagy de obârșie din comitatul Solnocul de mijloc. Au avut doi copii: Ladislau (1431) și Matei (1433). Iancu a urcat ierarhic fiind ban al Severinului, 1438; comite de Timișoara, comite de Bistrița, Voievod al Transilvaniei, 1441. Toate aceste funcții de mare responsabilitate i-au permis să cunoască oameni și locuri, veniturile valorificându-le prin întreținerea unei puternice unități de cavaleriști cu care a organizat apărarea teritoriului de repetate incursiuni otomane. Sunt notorii faptele de arme ale celor ce i-au fost în subordine. Cităm luptele din preajma Belgradului din toamna anului 1441, de la Sântimbru, lângă Alba Iulia din 1442, la locul numit „capu”, situat între Alba Iulia și Sibiu, cea de pe cursul superior al râului Ialomița care a constituit începutul acțiunii ce-l va mobiliza pentru eliberarea întregii Peninsule Balcanice de prezența otomană. Pentru anul 1443 a organizat o mare campanie menită a realiza acest obiectiv. „Campania lungă” l-a condus dincolo de lanțul munților Balcani ajungând la Sofia. A urmat bătălia de la Varna unde trupele creștine au fost înfrânte, regele Ungariei Vladislav Jagello căzând în luptă. Iancu a reușit să salveze o parte din oastea sa și totodată să tragă o serie de învățăminte, utile pentru viitor. A ajuns la concluzia că era imperioasă o alianță a tuturor creștinilor din zonă pentru a putea impune otomanilor retragerea din Peninsula Balcanică. La 1445 a reluat luptele pe aliniamentul Dunării împotriva otomanilor. Dieta Ungariei întrunită la Rakos (lângă Buda) pentru a desemna pe viitorul conducător, apreciind meritele lui Iancu de Hunedoara, l-a ales Guvernator și Regent al Ungariei, 1446-1453; Căpitan suprem al Ungariei și Transilvaniei până la moarte în 1456. În relațiile cu țările române la 1447 l-a impus ca domn în Moldova pe Petru al II-lea (1447-1448) obținând cedarea cetății Chilia în favoarea Ungariei. În țara Românească a numit domn pe Vladislav al II-lea (1447-1456). Având astfel sub propria comandă armatele acestora, a declanșat campania din 1448 la sudul Dunării, însă bătălia de la Kosovopolje din 17-19 octombrie a însemnat o nouă biruință a otomanilor. O cauză a constituit-o întârzierea venirii pe câmpul de luptă a oștirii albaneze aflată sub comanda lui Scanderbeg, iar despotul Serbiei G. Brancovici a trădat. A urmat momentul căderii, la 29 mai 1453, a Constantinopolului sub stăpânire otomană prin biruința oștirii condusă de Mohamed al II-lea. Lovitură crucială pentru întreaga Europă care reclama o replică corespunzătoare. Din nou Iancu a întreprins în 1454 o campanie pe teritoriul Serbiei unde a obținut o serie de biruințe. Replica otomanilor conduși de Mohamed al II-lea a fost declanșarea unei acțiuni vizând centrul Europei. Ca prim obiectiv a fost atacarea cetății Belgradului, apărată de Iancu. Bătălia s-a dat la 4-12 iulie 1456 soldându-se cu înfrângerea oștirii otomane. Atunci Europa l-a definit ca salvator al creștinătății.

În tabăra de la Zemun Iancu este însă răpus de ciumă la 11 august 1456. Trupul i-a fost adus la Alba Iulia, înhumat în Catedrala Romano-Catolică. Pe masiva piatră tombală Ioan Capistrano a dispus dăltuirea textului: „S-a stins lumina lumii.”

Ștefan Pascu, *Formarea națiunii române*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1967, 55 p. La p. 29, 31.

Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. IV, Editura Enciclopedică, București, 2001, indice p. 855; vol. V, 2003, indice p. 1095.

Gelcu Maksutovici, *Iancu de Hunedoara, strateg militar de geniu al secolului al XV-lea – 550 de ani de la moartea sa*, în: „Națiunea”, București, anul XVI, nr. 344 (809), 1-7 martie 2006, p. 6.

Cristache Gheorghe, *Românul Iancu de Hunedoara*, în: „Națiunea”, București, anul XVIII, nr. 434 (899), 28 noiembrie-4 decembrie 2007, p. 13.

¹⁰ **ȘTEFAN VV. al III-lea /cel Mare și Sfânt/** (circa 1435/1436, Borzești, azi jud. Bacău - †2 iulie 1504, Suceava, îngropat în gropana din ctitoria sa, biserica mănăstirii Putna, azi jud. Suceava). A fost un reprezentant de seamă al familiei mușatinilor, fiu al domnului Bogdan al II-lea. După biruirea oștirii lui Petru Aron la Doljești, jud. Neamț, a fost ales aclamat de popor pe Câmpia Direptății din Suceava și uns de mitropolit la 12 aprilie 1457 ca domn al Moldovei. A fost un bun gospodar și organizator de țară. A acordat o atenție deosebită apărării fruntariilor, căutând permanent să aibă în celelalte țări românești aliați de nădejde, intervenind atunci când aceștia cedau presiunilor externe. În anii domniei sale a trebuit să facă față la numeroase atacuri ale maghiarilor, tătarilor, polonilor și otomanilor. Prin modul de organizare a apărării, a hărțuirii inamicului, a concepției atacului și mai ales a alegerii locului de confruntare și-a asigurat, în majoritatea cazurilor, biruința, deși armata Moldovei era numeric și înzestrare tehnică inferioară atacatorilor. Conștient că presiunea expansionistă a Imperiului Otoman devenea un iminent pericol pentru întreaga Europă a căutat să obțină ajutorul occidentului. În acest sens, anterior și mai ales după biruința din 10 ianuarie 1475 de la Vaslui, în corespondența cu papa, a căutat să-i rețină atenția pentru organizarea unei ample acțiuni a tuturor europenilor împotriva otomanilor. În anii domniei sale cultura s-a afirmat în toate domeniile. Moștenirea transmisă până la noi, atât cât s-a păstrat, este o concludentă dovadă a valorilor realizate în acele timpuri.

să asigure apărarea fruntariilor. Corolar al acestor preocupări l-a constituit conceptul și fapta de viețuire vremelnică realizată de Mihai Viteazul¹¹, la 27 mai 1600 prin Unirea țărilor române sub conducerea sceptrului său. Crezul și voința sa rămânând pilduitor îndemn pentru viitoarele generații.

A aminti numai de fapte de arme ar fi o amputare a istoriei în care alte multe aspecte demonstrează această comunitate de viețuire și conlucrare. Liantul a fost limba și la cultivarea acesteia, în decursul veacurilor, au contribuit nemijlocit toți românii, neexistând granițe de natura celor statale. Circulația ideilor, a cărților, a oamenilor spiritualității au fost factorii mobilizatori și salvatori ai ființei neamului românesc. Ca atare, cele semănate în veacurile XVII-XVIII pe ogorul unității de neam au fost prilej de rodire și recoltare în veacul al XIX-lea. Faptele lui Matei Basarab și Vasile Lupu¹² de a încredința învățaților misiunea de a elabora legislația pe baza vechilor percepțe ale Legii țării, a legii pământului și a le concretiza ca tipărituri au fost faptele care au premers creator cele întreprinse de domnul reformator Constantin Mavrocordat¹³ în

La 20 iunie 1992 Sinodul Bisericii Ortodoxe Române a canonizat pe Ștefan cel Mare și Constantin Brâncoveanu.

C. Căzănișteanu, V. Zodian, A. Pandea, *op. cit.*, p. 303-306.

Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. IV, Editura Enciclopedică, București, 2001, indice p. 872; vol. V, 2003, indice p. 1117.

Virgiliu Z. Teodorescu, *Întru cinstirea lui Ștefan cel Mare și Sfânt*, Editura Economică, colecția „Divertis”, București, 2004, 176 p. (valorificând documente din arhive, presa timpului, este evocată preocuparea de a ridica în forul public simboluri care să releve perena preocupare de a-l transmite viitoarelor generații ca demn exemplu).

¹¹ **MIHAI VITEAZUL** (1548, Târgu de Floci, jud. Ialomița – 9/19 august 1601, Câmpia Turzii, jud. Cluj, capul depus la Mânăstirea Dealu, jud. Dâmbovița), activitate în administrarea Țării Românești, ban al Craiovei.

Bun cunoscător al vieții popoarelor peninsulei balcanice în urma călătoriilor întreprinse din tinerețe în lumea diversă ca etnii, religii, prilej de cunoaștere a situației și a atitudinii celor oprimați din Imperiul Otoman, inclusiv a capacității armatei otomane la toate eșaloanele de la cele din capitala imperiului și cele dislocate în diversele provincii. A fost pentru el un bun prilej de a remarca slăbiciunile atât organizatorice cât și comportamentale. În țară a îndeplinit o serie de funcții, prilej de cunoaștere a eșafodajului ierarhiei cu toate tarele de comportament. Prin căsătoria cu Doamna Stanca a devenit unul dintre cei mai mari latifundiați ai timpului, pământul și mai ales forța de muncă conferindu-i un statut special dar și inamicității. Apropierea de boierii cantacuzini, craiovești l-au implicat în viața politică, în intrigile vizând stabilitatea domniei Țării Românești fapt pentru care a fost acuzat de hilenie. A obținut domnia cu sprijinul boierilor cantacuzini și craiovești, preluând tronul Țării Românești în septembrie 1593, a realizat, ca bun gospodar, într-o primă etapă, reorganizarea administrativă și financiară care i-a permis să treacă la constituirea unei armate de lefegii cu care a declanșat, la finalul anului 1594, lupta antiotomană după ce realizase contactele diplomatice care să-i asigure sprijinul din partea Transilvaniei, Moldovei și al lumii balcanice. Trecând la acțiune a înlăturat prioritar prezența garnizoanei otomane și a creditorilor ca apoi să realizeze atacul cetăților otomane situate de-a lungul Dunării. Răsunetul a fost de mare amploare atât în rândurile oprimaților, cât și a structurilor otomane care nu puteau tolera o asemenea îndrăzneală care ar fi putut ridica și alte zone la luptă. Drept represalii, în vara anului 1595, Imperiul Otoman a organizat o amplă expediție de pedepsire, soldată însă printr-o biruință al lui Mihai Viteazul la Călugăreni (13/23 august 1595). Realul raport de forțe, respectiv circa 16.000 de oșteni ai lui Mihai trebuind să dea piept cu circa 180.000 de otomani (1/11) întârzierea prezentării ajutoarelor promise de terți vecini l-au determinat pe biruitor să realizeze o temporară retragere spre zona precarpatică și la momentul propice să treacă la alungarea otomanilor în octombrie 1595. Situațiile geopolitice, vizând pe de o parte interesele în raport cu lumea otomană a statelor europene și pe de altă parte cele de dominanță a teritoriului românesc, i-au impus, în continuare, acțiuni de natură diplomatică conjugate cu cele militare. Defecțiuni intervenite în relațiile cu Transilvania și Moldova au determinat trecerea, în 1599-1600 la cucerirea lor, inițiativă ce a lezat interesele multora din cei avizi de a stăpâni aceste țări. După 18/28 octombrie 1599 în urma luptelor din zona Valea Săpunului-Șelimbăr biruitorul Mihai pornește spre Alba Iulia. Primirea triumfală de la 21 octombrie/1 noiembrie 1599 releva în mare măsură că fapta sa era în concordanță cu cerințele de prezent și viitor ale teritoriilor intra și extra carpatice. Etapa următoare din mai 1600 prin îndepărtarea lui Ieremia Movilă de la tronul Moldovei a finalizat acest proces. Răsunetul, la timpul respectiv, a fost receptat în moduri diferite provocând reacții pro și contra. Nemulțumiții au acționat perfid afișând o totală adeviziune dar prin cele întreprinse au dovedit reala atitudine. Concret, la 9/19 august 1601, din ordinul superiorilor generalul Basta, comandantul armatelor austriece, a organizat simulacrul prin care Mihai Viteazul a fost răpus.

Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. II, partea I-a, ediția a IV-a, Editura Fundațiilor Regale pentru literatură și artă, București, 1943, p. 104, 260-261.

Academia R.P.R., *Istoria României*, vol. II, Editura Academiei R.P.R., București, 1962, Indice p. 1107.

C. Căzănișteanu, V. Zodian, A. Pandea, *op. cit.*, p. 217-220.

Virgiliu Z. Teodorescu, *Simboluri ale cinstirii dedicate lui Mihai Viteazul*, în volumul editat de Ministerul Afacerilor Externe - Direcția relațiilor culturale, incluzând comunicările de la sesiunea științifică din 17 septembrie 1993, București, p. 31-52.

Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. IV, Editura Enciclopedică, București, 2001, indice p. 860-861; vol. V, 2003, indice p. 1102-1103.

¹² **VASILE LUPU** VV. domn al Moldovei, aprilie 1634 – 3 aprilie 1653 și 28 aprilie 1653 – 8 iulie 1653, contemporanul lui Matei Basarab din Țara Românească, preocupări pentru propășirea economică, culturală, juridică, ctitor.

Academia R.P.R., *Istoria României*, vol. III, Editura Academiei R.P.R., București, 1964, Indice p. 1235.

Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. IV, Editura Enciclopedică, București, 2001, indice p. 875; vol. V, 2003, indice p. 1121.

¹³ **Constantin MAVROCORDAT** (- 4 decembrie 1769, Iași) domn fanariot care a condus alternativ atât Moldova, cât și Țara Românească la jumătatea secolului al XVIII-lea. Constatând similitudinile de natură socială cu repercusiuni în viața economică a căutat să reformeze raporturile existente având împotrivirea însă a marii boierimi la finalizarea bunelor sale intenții.

La 6 aprilie 1749 din Cancelaria Moldovei a fost emis actul referitor la drepturile „vecinilor” (persoane aservite), reformă menită de a schimba stările retrograde din punct de vedere social și economic.

Virgiliu Z. Teodorescu, *Tâlcul unor spații albe*, în: „Magazin Istoric”, București, anul IV, nr. 2 (35), februarie 1970, p. 89 (prezentare a documentului emis din cancelaria domnului Constantin Mavrocordat pentru realizarea unei importante reforme cu repercusiuni de natură socială. Spațiile libere dintre semnături relevă reacția celor care nu au înțeles menirea unui asemenea așezământ.) Academia R.P.R., *Istoria României*, vol. III, Editura Academiei R.P.R., București, 1964, Indice p. 1203.

Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. V, Editura Enciclopedică, București, 2003, indice p. 1101.

Valentin Borda, **Biografii de excepție: Constantin Mavrocordat**, în: „Națiunea”, București, anul XV, nr. 267 (732), 8-14 septembrie 2004, p. 7.

veacul al XVIII-lea, de legiuirile domnilor Ioan Gheorghe Caragea¹⁴ și Scarlat Callimachi¹⁵ și de Regulamentele Organice¹⁶ ale deceniilor premergătoare Unirii, anticipând și ușurând misiunea încredințată de Puterile Europene Comisiei Centrale¹⁷ de la Focșani la 1858. Aceasta era preconizată pentru a fi cea care să ajungă la unificarea legislației din Principatele Dunărene, treaptă obligatorie a viitoarei promise uniri.

¹⁴ **Ioan Gheorghe CARAGEA** (? - 1844, Atena, Grecia) penultimul domn fanariot impus Țării Românești (1812-1818) care a dispus constituirea unei comisii din rândul boierilor cu competență juridică pentru elaborarea unui cod de legi. A rezultat „**Legiuirea Caragea**”, pe care a promulgat-o și tipărit-o în 1816, fără a fi prezentat-o în prealabil spre avizarea Porții și Rusiei. Domnia i-a fost curmată de măsura luată de puterea suzerană de a-l înlătura pentru numeroase abuzuri, mai ales în domeniul fiscalității, la care erau spuși locuitorii țării. Plângerile acestora au determinat o anchetă care a relevat și faptul că nu era străin de pregătirile întreprinse de Eterie pentru declanșarea insurecției menită a conduce la eliberarea Greciei de sub stăpânirea otomană.

„**Legiuirea lui Ioan Gheorghe Caragea VV**” cuprinzând 6 părți, București, 1818, 110 p. Tipografia „Cișmeaua Mavrogheni”, tipărită cu cheltuiala lui Constantin Caracaș, doctor și a lui Dumitrache Topliceanu, biv vel sluger. Pe verso foi de titlu: stema din 1812 a lui Ioan Gheorghe Caragea; frontispicii, chenare, finaluri.

Este inclus și textul anaforei din 9 iunie 1818, alcătuită de obștea „părinților arhieriei și a dumnealor boierilor”. Pe aceeași pagină este inclus și textul alcătuiturului pravilei, Constantin Bălăceanu, vel logofăt, menționându-se ca dată a finalizării lucrării: 28 iunie 1818. Legiura lui Caragea a fost redactată de Ștefan Nestor, mare logofăt al Țării Românești (? - 1838). [A.N. Biblioteca IV 814].

Dim. R. Rosetti, *Dicționarul contimporanilor*, ediția I-a, Editura Litografiei „Populara”, Pasagiul Român nr. 12, 1897, p. 45. [A.N. Biblioteca IV 6.901].

Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VI, Editura Enciclopedică, București, 2002, indice p. 1023.

(D.S.) /Dana Simedrea/, *Din vremea lui Caragea*, în: „Națiunea”, București, anul XVIII, nr. 409 (874), 6-12 iunie. 2007, p. 13. [Referință la suita de evenimente care s-au petrecut în cei 6 ani ai domniei ce au intrat în memoria posterității].

¹⁵ **Scarlat CALIMACHI** (- 1821, Istanbul), domn al Moldovei între anii 1812-1819. În timpul domniei a dispus realizarea unei noi legislații, Codul Calimach, promulgat de domn în 1816. Abuzurile celor care însă aplicau aceste legii au provocat o asemenea situație încât Poarta l-a îndepărtat readucându-l în capitala imperiului, iar la izbucnirea revoluției Eteriei fiind considerat vinovat de tolerarea pregătirilor care au dus la declanșarea evenimentelor să fie sancționat prinuciderea sa. Codul Calimach a fost aplicat în perioada anilor 1817-1832. [A.N. Biblioteca III 8.228; și IV 4.696].

Dim. R. Rosetti, *op. cit.*, p. 39-40 **Scarlat Calimac**.

Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VI, Editura Enciclopedică, București, 2002, indice p. 1021-1022.

¹⁶ **Regulamentul Organic** a fost elaborat în urma războiului dintre imperiile Rus și cel Otoman, principatele Dunărene rămânând sub suzeranitatea Porții, au fost trecute sub protectorat rus, exercitat, pentru o bună perioadă de timp, de contele Pavel Kiseleff. Ceea ce nu s-ar fi putut accepta în Rusia el le-a declanșat în țările române, trecând la realizarea și aplicarea unor reforme dorite să contribuie la schimbarea stărilor de lucruri, mai ales a diminuării marilor contraste între ceea ce erau atribuite mai marilor timpului și ceea ce reveneau trudititorilor, care asigurau realizarea veniturilor marilor boieri. Reformele erau justificate prin avantajele rezultate la prezent și viitor pentru forța protectoare de oprimarea musulmană a creștinilor din întreaga peninsulă balcanică. În acest context s-au elaborat textele Regulamentelor Organice pentru Moldova și Țara Românească, care, pornite de la similitudinile de situații, inclusiv de natură juridică, au texte asemănătoare, micile diferențe fiind de formă, nu de conținut. Pentru a asigura păstrarea înscrisurilor deținute până atunci de instituțiile care se desființau s-au formulat misiunile ce reveneau Arhivelor Statului. Regulamentele Organice au fost dezavuate de revoluționari la 1848, ajungându-se la concludenta manifestare de pe Câmpia Libertății din București din 6 august 1848 când textul Regulamentului Organic și cel al rangurilor boierești „Arhondologia” au fost simbolic distruse prin spânzurare și incendiere.

Arhivele Statului 125 de ani de activitate, București, 1957.

Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VII, tom I, Editura Enciclopedică, București, 2003, indice p. 962.

¹⁷ **Comisia Centrală de la Focșani** s-a constituit la paritate, având în componere 16 membri, unii fiind reputați juriști ai timpului, alții politicieni, reprezentanți din Moldova și Țara Românească. Jumătate erau desemnați de Parlament, jumătate de domn cu menirea preconizată de Conferința de la Paris de a pregăti o viitoare unire printr-o prealabilă uniformizare a legislației ca la data constituirii unui singur stat să nu existe prevederi contradictorii de natură juridică. Dintre membrii s-au distins prin competență strădanie depusă M. Kogălniceanu, C.N. Brăiloiu care adeseori s-au confruntat cu manifestările conservatoare sau cu „nulițiile absolute”. Munca membrilor respectivei comisii a fost ușurată tocmai de similitudinea prevederilor anterioare ale legilor din cele două principate. Pentru a nu se ajunge la tergiversarea misiunii inițial s-a hotărât ca munca desfășurată să fie răsplătită la sfârșitul mandatului. Până la urmă s-a recurs la formula plătirii lunare.

Lucrările au început la 10/22 mai 1859 la Focșani în casa Dăscălescu. Comisia a fost desființată la 14/26 februarie 1862 atribuțiile fiind preluate de Corpurile legiuitoare. Pe această cale statul unitar român era practic constituit.

Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, Editura Științifică, București, 1966, 479 p. La p. 43, 89-91, 100, 103, 107, 129, 159, 174, 408, 409.

Dan Bogdan, Viorel Știrbu, *Pe urmele lui Alexandru Ioan Cuza*, Editura Sport-Turism, București, 1985, 240 p. La p. 28-130.

Ioan V. Lupescu, *Monumentele Unirii*, Editura Sport-Turism, București, 1985, 230 p.+ 1 hartă. La p. 124. Referință la clădirea din zona nord estică a orașului.

Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VII, tom I, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 504.

¹⁸ **Gheorghe LAZĂR** (5 iunie 1779, Avrig, jud. Sibiu – 17 septembrie 1823, Avrig). Studii la Avrig, Sibiu, filozofia și dreptul la Cluj și la Viena de teologie, filozofie și inginerie. La Karlowitz, i-a fost blocată hirotonisirea pentru a nu fi ales episcop un român. Revenit în Transilvania pentru scurt timp este profesor la Sibiu, unde, pentru vederile sale liberale, a devenit persoană non grata. Fiind oprimat, a venit la Brașov devenind percepătorul copiilor familiei Bărcănescu. După scurta escală brașoveană a trecut cu această familie în Țara Românească, într-o primă etapă fiind inginer topometrist, realizator al unor valoroase planuri de moșii, precum și percepător al copiilor unor mari boieri, receptivi la reformele necesare propășirii țării. Boierii doritori de reformarea țării l-au sprijinit în concretizarea intențiilor sale, Gheorghe Lazăr dovedindu-le, prin activitatea sa de inginer hotarnic, că limba română poate fi folosită în toate activitățile statului. Militând pentru școala în limba română, găsește sprijinul mai multor mari boieri, inclusiv al banului Bălăceanu, efor al școlilor, care întocmesc o anafora ce a condus la numirea lui de către Vodă Caragea ca „dascăl” la 24 martie/5 aprilie 1818 pentru a preda aritmetica, geometria și geografia la școala de la „Sf. Sava”, unde a susținut cursurile în limba română, punând astfel bazele primei școli superioare în limba națională. El a extins programa predând și geografia istorică, gramatica și filozofia. Autor de manuale, a creat în jurul său o pepinieră, din rândurile elevilor săi s-au afirmat elementele care au condus destinele românești spre propășire în deceniile următoare. La izbucnirea revoluției condusă de Tudor Vladimirescu a fost alături de acesta, fiindu-i sfătuitor de taină și om al calculului de natura preciziei tragerilor de artilerie, inclusiv al aceleia care a avertizat pe boierii trădători reuniți în incinta bisericii Olteni. Gestul său a fost sancționat ulterior prin temporara suspendare a cursurilor școlii. Bolnav, s-a retras pentru scurt timp în casele lui Ion Heliade Rădulescu ca apoi să părăsească Bucureștii pentru a merge la Avrig unde a decedat. Caz rarism la români, foștii elevi i-au dus pe mai departe crezul, contribuind la propășirea neamului și totodată manifestându-și constant preocuparea de a-i conferi cuvenita cinstită. Formele de manifestare au fost variate. De la construirea edificiului „Academiei”, de fapt al Universității, pe vatra fostei școli de la „Sf. Sava”, prin înălțarea în forul public a unor monumente, prin atribuirea numelui său unor prestigioase unități de învățământ, prin constituirea unuia din înaltele premii conferite de Academia Română, până la alte multe, Gheorghe Lazăr este o moștenire pentru neamul românesc de mâine.

Pentru artistul plastic Costin Petrescu personalitatea lui Gheorghe Lazăr a fost o permanentă preocupare în decursul anilor revenind, elaborând mai multe variante evocatoare, inclusiv cele existente în locuința sa, azi Casa memorială „Costin Petrescu”.

Dim. R. Rosetti, *op. cit.*, p.113-114. Este menționată exprimarea recunoștinței față de Gh. Lazăr, prin ridicarea la București a unui monument evocator pe locurile unde au fost clădirile fostei mănăstiri „Sf. Sava” care a găzduit cursurile sale. Este amintit și ceea ce a întreprins Carol Rosetti la Avrig, la mormântul lui Gh. Lazăr, unde a realizat un monument funerar, scriind pe placa de marmură un text al cugetării pilduitoare, completat cu concretizarea lui Scarlat Rosetti : **PRECUM CHRISTOS PRE LAZAR DIN MORȚI A ÎNVIAT AȘA TU ROMÂNIA DIN SOMN AI DEȘTEPTAT**; sunt menționate lucrări elaborate .

G. Nedioglu, *Cea mai veche școală românească*, București, 1906.

Ștefan Pop, *Colegiul Național Sf. Sava*, în: „Boabe de grâu”, București, anul IV, nr. 7 iulie 1933, p. 385-419 la p. 385 reprodus tabloul *Școala lui Gheorghe Lazăr*, Costin Petrescu.

Mihai Popescu, *Colegiul național „Sf. Sava” cea mai veche școală românească*, București, 1944.

Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, Editura pentru literatură, București, 1966, p. 110.

Virgiliu Z. Teodorescu, *O statuie a lui Gheorghe Lazăr în lumina unui document inedit*, în: „Buletinul Monumentelor istorice”, București, anul XXXIX, nr. 4, 1970, București, p. 65.

N.B.! La o emisiune TV. 2003 gazetarul Hurezeanu relua în fața monumentului Gh. Lazăr amplasat în Piața Centrală de la Sibiu flancată de Muzeul Brukenthal formularea că Gh. Lazăr este fiul natural al baronului Brukenthal.

Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VII, tom I, Editura Enciclopedică, București, 2003, indice p.951.

Virgiliu Z. Teodorescu, *Gheorghe Lazăr – la aniversare*, în: „Națiunea”, București, anul XV, nr. 254 (719) 9-15 iunie 2004, p. 5.

Virgiliu Z. Teodorescu, *In Bucharest, following the steps of a beauty arts creator – the plastic artist COSTIN PETRESCU*, în: „Downtown magazine”, București nr. 30, ianuarie 2005, p. 16-17 (o invitație la un popas în casa unui creator de frumos: pictorul și profesorul frescar Costin Petrescu, unde Gheorghe Lazăr este o prezență).

A.N.-D.A.I.C., colecția Planuri:

- jud. Dâmbovița, nr. **59**: 1818. Planul Obislavului, jud. Dâmbovița, pendinte de mănăstirea Glavacioc, ridicat de Gheorghe Lazăr.

- jud. Ilfov, nr. **59**: 1820-1821 Planul moșiei Fântânele, jud. Ilfov, pendinte de mănăstirea Sărindar, lucrat de Gheorghe Lazăr împreună cu elevii școlii de la „Sf. Sava”. Scara 0,130 m = 100 stânjeni, adică un țol vienez.

¹⁹ **Gheorghe L. ASACHI** (1 martie 1788, Herța, jud. Dorohoi, azi Ucraina – 12 noiembrie 1869, Iași, osemintele la baza monumentului aflat în curtea școlii de pe strada Ștefan cel Mare), studii la Herța, Lvov, doctor în filozofie, licență în inginerie și arhitectură, specializat la Viena și Roma, cultură enciclopedică, poliglot, carieră didactică universitară, diplomat, artist plastic, ziarist, tipograf, arhivist, dramaturg, organizator al învățământului și culturii în Moldova, întreprinzător, publicist.

...AM ADUNAT INTERESANTE DOCUMENTE ALE ȚĂRII RĂSPÂNDITE ȘI DOSITE ȘI AM PĂSTRAT CU SFINȚENIE ACEST SANCTUAR AL DREPTURILOR COMPATRIOȚILOR. **Gheorghe Asachi, Arhivistul statului** în: *Arhivele Statului 125 de ani de activitate*, București, 1956, p. 12; „Revista Arhivelor”, București, nr. 2, 1962, p. 216, 217.

Caracterizarea rolului lui Gheorghe Asachi în promovarea culturii formulată de Mihail Kogălniceanu, în: „România literară”, 4, 1855, p. 175.

Dim. R. Rosetti, *op. cit.*, p. 14 sunt menționate lucrările publicate, tablouri pictate.

Arhivele Statului 125 ani de activitate 1831- 1956, București, 1957, p. 43, 44, 46.

Ionel Maftעי, *Personalități ieșene – Omagiu*, vol. I, Iași 1972, p. 47-52 cu bibliografie.

Mic dicționar enciclopedic, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, 1910 p. (în continuare abreviat **M.D.E.**). La p. 108.

Iordan Datcu, S.C. Stroiescu, *Dicționarul folcloriștilor*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 51.

Ionel Bejenaru, *Dicționarul Botoșănenilor*, Editura Moldova, Iași, 1994, p. 37-39.

Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VII, tom I, Editura Enciclopedică, București, 2003, indice p. 927.

²⁰ **Școala Ardeleană** în condițiile oprimării de orice natură menită a stinge apartenența la nația română, în veacul al XVIII, prin cele mai competente minți și simțiri românești din rândurile greco-catolicilor, au acționat, în limitele constrângerilor de tot felul, pentru luminarea obidiților satelor transilvane prin crearea de școli confessionale cu predare în limba română, elaborarea de manuale pentru elevi, lucrări de metodologia predării, publicarea de cărți de beletristică, sfaturi gospodărești pentru a promova buna starea economică, accentul fiind pus pe chibzuință, economisire, intra-ajutorare.

toți acei dascăli anonimi, simțământul de unire a devenit chemare la fapte²¹ pentru generația de la 1848. Cele învățate din duritatea evenimentelor a impus o repliere a eforturilor, o conjugare în conlucrarea²², pentru realizarea măreței misiuni revendicată de Nicolae Bălcescu²³ ca necesitate a faptelor viitoare pentru înfăptuirea și prosperitatea României. Cinste și recunoștință în veacul veacurilor înfăptuitorilor Unirii prin alegerea lui Alecsandru Ioan I Cuza²⁴ ca domn reformator al Principatelor Unite și de la 24 ianuarie 1862 al

La 1778 Samuil Micu a publicat o *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*, autorul procedând la integrarea istoriei teritoriului transilvan în arealul locuit de români și de dincoace de munți. A fost și un prim prilej de a schița o istorie a literaturii române.

În 1779 tot Samuil Micu a publicat la Viena o *Carte de rugăciuni*, prilej de afirmare a ideologiei culturale a Școlii Ardelene. A fost tipărită demonstrativ cu caractere latine.

La 1780 Samuil Micu și Gheorghe Șincai au publicat la Viena o *Gramatică a limbii române* demonstrând structura latină a respectivei limbi.

Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VI, Editura Enciclopedică, București, 2002, indice p. 1049 (I. Micu Clain, S. Micu), 1065 (Gh. Șincai).

²¹ Mihai Monoranu, *Anul 1857 în perspectiva Unirii*, în: „Națiunea”, București, anul XV, nr. 402 (887), 18-24 aprilie 2007, p. 12. Referință la etapele premergătoare și pregătitoare ale Unirii.

²² Portretele membrilor **Comitetului Unirii** din Iași. Fotografie.

²³ **Nicolae B. BĂLCESCU** (29 iunie 1819, București, mahalaua Boteanului, nr. 686 – 16/29 noiembrie 1852, Palermo, Italia). Casa părintească [Mache Faça] se afla pe locul unde astăzi este Biserica Italiană. Studii la București, Paris, istoric, economist, gazetar, ideolog, revoluționar, organizator al activităților menite a reforma societatea românească, realizatorul legăturii cu revoluționarii din toate teritoriile românești. Membru fondator la 27 noiembrie 1847 al asociației **Insocierea Lazariană**. Analist al cauzelor, organizării, desfășurării și urmărilor revoluției de la 1848-1849 a trasat obiectivele care să conducă în continuare la realizarea idealurilor românești: unitatea și independența statală.

Dim. R. Rosetti, *op. cit.*, p. 20 menționează nașterea la 2 iunie 1819 și decesul la 16 noiembrie 1852, lucrări publicate, fiind menționată și *Cântarea României*, amintind declarația lui N.B. că ar fi găsit manuscrisul acesteia într-o mănăstire din țară. [A.N. Biblioteca IV 6.901].

Dan Berindei, *Nicolae Bălcescu*, în: *Enciclopedia istoriografiei românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, (în continuare abreviat E.I.R.). La p. 47-48.

Virgiliu Z. Teodorescu, *Pentru un repertoriu al monumentelor lui Nicolae Bălcescu*, în „Caietele Bălcescu”, vol. IX-X, p. 275-278, publicate de Așezământul cultural „Nicolae Bălcescu”, Bălcești pe Topolog.

Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VI, Editura Enciclopedică, București, 2002, indice p. 1017; vol. VII, tom I, 2003, indice p. 929.

²⁴ **Alecsandru Ioan I CUZA** (8/20 martie 1820, Huși, azi jud. Vaslui – 3/15 iunie 1873, Heidelberg, Germania, înmormântat la Ruginoasa, reînhumat la Iași în biserica Trei Ierarhi). Studii la Paris, carieră militară și în aparatul administrativ, revoluționar la 1848, a fost exilat; a participat la acțiunea de informare a opiniei publice europene referitoare la trecutul și aspirațiile poporului român; la revenirea în Moldova a militat pentru Unirea Principatelor, deputat, ales de Adunările Elective ca domn al Moldovei la 5 și al Țării Românești la 24 ianuarie 1859 al Principatelor Unite, al României din 24 ianuarie 1862.

La 20 noiembrie/2 decembrie 1861 Poarta Otomană a emis Firmanul de organizare administrativă a Moldovei și Valahiei, semnat de sultanul Abdul Aziz, prin care era admisă Unirea administrativă a Principatelor, dar prin nota restrictivă, introdusă la sugestia Austriei, limita această recunoaștere a Unirii numai la timpul domniei lui Alecsandru Ioan I Cuza.

Cei 7 ani de domnie au constituit o perioadă care l-au solicitat la reformarea radicală a statului pe drumul modernizării, pregătind etapele următoare care au condus la obținerea Independenței de Stat și Marea Unire. În 1860 a venit în Principatele Unite Baligot de Beyne, diplomat francez care a fost angajat ca secretar, șef al Cabinetului domnului Alecsandru Ioan I Cuza. După detronare acesta l-a însoțit în exil.

C. Motaș, *Societatea de medici și naturaliști din Iași*, în: „Boabe de grâu”, București, anul IV, august 1933, p. 465 reproducerea tabloului realizat de pictorul C.D. Stahi, *Portretul lui Vodă Cuza*, și placa ce amintește: **În această sală de ședință a societății de medici și naturaliști s-a făcut la 1859 în ziua de 3 ianuarie alegerea premergătoare a lui Alecsandru Ioan I Cuza, ca domnitor al Moldovei**. Placa a fost pusă la 24 ianuarie 1909; p. 467 foto sala de ședințe.

A.N.-D.A.I.C., Fototeca colecția Fotografii **I/5196** colonelul **Alecsandru Cuza**, sepia 6,4x10,3 cm.

A.N.-D.A.I.C., colecția documente turcești nr. **1628**: 23 decembrie 1861/1 ianuarie 1862, Istanbul sultanul Abdul Aziz, confirmă pe Alecsandru Ioan I Cuza ca domn al Principatelor Unite precizând că această recunoaștere era valabilă numai pe timpul vieții lui. Original, 93x63 cm.

A.N.-D.A.I.C., Fototeca colecția Fotografii **I/1961**, 5,4x7,6 cm.; **I/4280** sepia 9x14, 2 cm. **Domnul Alecsandru Ioan I Cuza**.

A.N.-D.A.I.C., colecția Manuscrise, nr. 1363, dosarul silitei abdicări a domnului României Alecsandru Ioan I Cuza.

A.N.-D.A.I.C., fond Casa Regală, inv. ..., dosar **178/1932** Testamentul lui Alecsandru Ioan I Cuza din 1873.

Virgil Câdea, *Mărturii românești peste hotare – mică enciclopedie de creații românești și de izvoare despre români în colecții din străinătate*, vol. I, Editura Enciclopedică, București, 1991. [A.N. Biblioteca III 6.836],

p. 376, poziția 481 în Germania la Heidelberg, Europaischer Hof placa din 1969: **În această clădire a locuit în ultimele zile ale vieții sale, marele om politic și patriot român Alecsandru Ioan I Cuza, primul domnitor al Principatelor Unite Române, militant de seamă pentru făurirea statului român modern, stins din viață aici la Heidelberg la 15 mai 1873**.

Claudia Cleja-Gârbea, *Epilog la o legendă*, în: „Magazin istoric”, București nr. 7, iulie 1973 (nr.5 ?), p. 16-17. Actul de deces Alecsandru Ioan I Cuza 15 mai 1873 nr. 377/983.

Claudia Cleja-Stoicescu, *Sub semnul muzeului*, București, 1983, p. 144-145, 177-178, pl. VII.

Dim. R. Rosetti, *op.cit.*, p. 8, 59-60 menționată: (nașterea la 20 martie 1820 la Galați și decesul la 5 mai 1873 la Heidelberg); o scurtă perioadă de activitate în armată; studii la Paris 1837-1840; căsătorit la 1844 cu Elena Rosetti; prefect de Covurlui la 1857; la 1857, în timpul cămăcămiei lui Vogoride, reintră în armată, fiind repede promovat de la gradul de maior la cel de colonel; acțiunea de demascare a antiunioniștilor aflându-se în postul de prefect de Covurlui; în timpul Locotenenței Domnești a lui V. Sturdza și A. Panu este ministru de Război și ales în Adunarea Electivă a Moldovei menită a alege noul domn conform convenției de la Paris; La 5 ianuarie este ales domn al Moldovei, iar la 24 ianuarie ales domn și al Țării Românești; în continuare redactarea este subiectivă, în concordanță cu epoca elaborării lucrării. [A.N. Biblioteca IV 6.901].

Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, Editura Științifică, București, 1966.

României. Nouă, și prin noi cei de mâine, ne revine permanenta obligație de a ne îngriji de buna transmitere neștirbită a acestei moșteniri.

Suntem permanent datori²⁵ să nu uităm conjunctura care ne-a favorizat dezvoltarea viitoare. La 10 mai 1858, la Paris a început conferința celor 7 puteri (Austria, Marea Britanie, Franța, Poarta Otomană, Prusia, Regatul Sardiniei, Rusia) pentru a lua la cunoștință cele stipulate de Adunările Ad-hoc²⁶ și a hotărî modul de organizare viitoare a Principatelor Române. Dezbaterile au durat până la 7 august 1858 când a fost semnată Convenția Conferinței care stabilea că cele două țări vor avea o titulatură comună: **PRINCIPATELE UNITE ALE MOLDOVEI ȘI ȚĂRII ROMÂNEȘTI**. În continuare fiecare din acestea aveau un domn, o adunare legislativă, un guvern, o armată. Pentru a pregăti o viitoare Unire se constituia la Focșani o Comisie Centrală cu menirea de a realiza unificarea legislativă. Convenția de la Paris devenea o nouă reglementare, care înlătura prevederile Regulamentelor Organice. Ea a fost „Constituția” folosită până în mai 1864 când prin Statutul Dezvoltător s-a realizat o nouă legiuire prin propriile dorințe, aplicată până la 1866.

La 24 ianuarie 1859 la București prin alegerea în Adunarea Electivă a domnului Moldovei și ca domn al Țării Românești a fost înfăptuită Unirea Principatelor Române, voință care trebuia să primească²⁷ însă acordul Puterilor Garante europene. Demersurile diplomatice întreprinse de cele mai ilustre personalități române s-au soldat în anii 1859-1861 cu recunoașterea acestei hotărâri, ultima fiind Înalta Poartă Otomană, Puterea Suzerană, care, prin actul de cancelarie²⁸ al sultanului Abdul Aziz²⁹, a recunoscut Unirea Principatelor Dunărene pe timpul domniei lui Alecsandru Ioan I Cuza. Au urmat anii consolidării prin tot

Istoria României, vol. IV, Editura Academiei R.P.R., București, 1964, p. 352-

A.N.-D.A.I.C., fond Dudu Velicu, dosar **1022** Cuza Vodă, 1859.

A.N.-D.A.I.C., fond Victor Slăvescu, inv. 1048, dosar **57** Cuza Vodă.

A.N.-D.A.I.C., fond Muzeul Al. Saint Georges, inv. 1126, dosar **VIII/3** primirea domnului la București în februarie 1859.

1862, Domnul Alecsandru Ioan I Cuza, împreună cu doctorul Carol Davila, parcurgând călări cartierul Tabaci din Capitală inundat de apele revărsate ale râului Dâmbovița. Gravură în lemn, după un crochiu realizat de Theodor Aman, publicată în „L'Illustration” în 1862. [A.N. Biblioteca IV 5.912].

A.N.-D.A.I.C., fond Muzeul Al. Saint Georges, inv. 1126, dosar **VIII/5** Moneda Cuza.

A.N.-D.A.I.C., fond Muzeul Al. Saint Georges, inv. 1126, dosar **XVII/42** Stema Principatelor Unite – variantă.

A.N.-D.A.I.C., fond Muzeul Al. Saint Georges, inv. 1126, dosar **VIII/16** drumuri și poduri Cuza.

A.N.-D.A.I.C., fond Muzeul Al. Saint Georges, inv. 654, dosar **I/1865 Explicațiunea operelor de pictură, sculptură a artiștilor în viață – expuse în sala cea mare de la Ministerul Cultelor la 25 aprilie 1865** Imprimeria Statului, București, 1865, Catalog: poziția 55 Portretul **Alecsandru Ioan I Cuza**, lemn, profil, lucrare realizată de Mihail Babic, născut în București, elev al Academiei de Artă din Viena.

poziția 58 Bustul **Alecsandru Ioan I Cuza** realizator Karl /scris Carol/ Storck născut la Hanau, elev al Academiei de Artă din München.

„Boabe de grâu”, București, anul IV, nr. 3, martie 1933, p. 183: ante 1865 bustul **Alecsandru Ioan I Cuza**, gips, Karl Storck.

Dan Berindei, *Epoca Unirii*, Editura Academiei R.S.R., București, 1979, 273 p.

Ștefan Băneasa, *Recipisa peste veacuri*, în: „Națiunea”, anul XIV, nr. 181 (647), 8-14 ianuarie 2003, p. 2 prin care detronatul domn restituia, contra chitanță, la 12 februarie 1866 suma ce o primise pentru întreaga lună februarie conform Listei Civile și pe care o considera ca necesar să fie returnată pentru zilele 12-28 februarie 1866.

Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VII, tom I, Editura Enciclopedică, București, 2003, indice Cuza p. 938; vol. VII, tom II, 2003, indice Cuza p. 664.

²⁵ Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VII, tom I, Editura Enciclopedică, București, 2003, 974 p. +48 planșe +7 schițe. Partea a II-a **Unirea Principatelor, modernizarea și Independența (1848-1878)** p. 386-551.

²⁶ **Adunarea Ad-hoc** organ cu caracter consultativ ales conform Convenției Marilor Puteri de la Paris din 1856 pentru consultarea tuturor claselor românilor în privința organizării viitoare. La 7/19 septembrie 1857 au început alegerile în Țara Românească pentru desemnarea membrilor Adunării a cărei lucrări au început la 30 septembrie/12 octombrie 1857. La 22 septembrie/4 octombrie 1857 au început lucrările Adunării Ad-hoc din Moldova. Ambele adunări, după luarea în discuție a problemelor de rezolvat, au acordat prioritate celor 5 puncte care au fost înaintate Marilor Puteri ca stringente deziderate menite de a facilita propășirea românilor.

M.D.E. La p. 19.

1857. Deputații Adunării Ad-hoc din Moldova. Din partea ținutului Bacău a participat ca proprietar Vasile Alecsandri. Fotografie. Muzeul Arhivelor, Fototeca.

Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VII, tom I, Editura Enciclopedică, București, 2003.

²⁷ **Documente inedite din preajma Unirii Principatelor. Din actele austriece păstrate în arhivele ministerului de Război de la Viena.** [A.N. Biblioteca III 3.744].

²⁸ Act emis la 20 noiembrie/2 decembrie 1861 prin care Poarta Otomană ce acorda Firmanul de organizare administrativă a Moldovei și Valahiei prin care admitea unirea administrativă a Principatelor. La sugestia interesată a Austriei a fost inclusă și prevederea că respectiva unire înceta la sfârșitul domniei lui Alecsandru Ioan I Cuza. Acest document a fost cel care a permis lansarea PROCLAMAȚIEI CĂTRE NAȚIUNE prin care domnul aducea La cunoștință că: UNIREA ESTE ÎNDEPLINITĂ, NAȚIONALITATEA ROMÂNĂ ESTE ÎNTEMEIATĂ.

Ion Calafeteanu, *Istoria politicii externe românești*, Editura Enciclopedică, București, 2003, 896 p. La p. 156.

²⁹ **ABDUL AZIZ** (1830 - 1876) frate al sultanului Abdul Medjid, la moartea căruia a devenit sultan al Imperiului Otoman, de la 25 iunie 1861, domnind până în 1876, implicat în recunoașterea Unirii Principatelor Dunărene. Viața internă a Imperiului Otoman trecea prin profunde prefaceri, inclusiv de natură ideologică. Devine o preocupare de a trata pe toți supușii în mod egal, indiferent de apartenența religioasă, manifestându-se pregnant curentul „otomanismului”, care în evoluția sa a dat naștere la o diversitate de alte curente, devenind ulterior dominant cel panislamist. Sunt anii când lupta creștinilor s-a accentuat creând în peninsula Balcanică tensiuni care vor genera acțiuni revendicative și chiar conflicte militare. La 1869 a fost Adoptată legea cetățeniei.

Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, Editura Științifică, București, 1966, 479 p. La p. 104.

Mustafa Ali Mehmed, *Istoria Turcilor*, Editura Științifică și Enciclopedică, București 1976, 448 p. La p. 336-345.

Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VII, tom I, Editura Enciclopedică, București, 2003, indice p.925.

ceea ce a fost cucerit în condiții deosebit de gingașe atât de natură economică cât și diplomatică. Anul 1862 a constituit³⁰ o asemenea treaptă deschizătoare de înfăptuire a profundelor reforme interne.

A nu lua aminte la necesitatea asigurării existenței pentru viitor a acestui neam, a considera că integrarea europeană înseamnă renunțarea la multe din cele care ne-au modelat caracterul somatic al neamului, în milenii de existență pe această vatră, este o gravă eroare. Să luăm aminte: arma cu care se acționează pentru dezbinare este persuasiunea. A-l reciti pe Homer³¹, a învăța din peripețiile lui Ulisse³² este o stringentă necesitate pentru a depăși acțiunile concertate ale suavelor „sirene” contemporane gata și binevoitoare de a ne determina să renunțăm la cele care ne sunt patrimoniu național pentru a prelua cele dorite de ele, pentru a ne conferi o nouă identitate. A fi european nu înseamnă a renunța la trecutul, la moștenirea tezaurului transmis din moși strămoși³³. Cuvintele lui Gheorghe Șincai³⁴ să ne fie călăuză pentru a ține aproape, pentru a nu ne rătăci. Uniți vom exista pe vatra strămoșească. Unirea face puterea de dănuire și înscriere și în viitor în Patrimoniul Universal cu contribuții salutare doveditoare ale valențelor acestui neam.

Ca atare mobilizați și de concludentul îndemn al unui ilustru înaintaș să purcedem în incursiunea preconizată: **„Nimic nu poate fi mai scump la o națiune decât începutul său, numele ce-l poartă, pământul pe care-l locuiește, starea întru care se află acum și grija de ceea ce poate să fie în vremea viitoare.”**

Florian Aaron, Idee repede, I Precuvântare

Idealul național la care au conlucrat spre realizare numeroase generații de români a fost generator și de valoroase simboluri menite a transmite memoriei viitorimii faptele unor oameni iluștri pentru ca cinstirea lor să fie perpetuă. Pe această cale gândul și fapta, sacrificiile umane și materiale ne-au fost transmise ca sacră moștenire pentru a ști cum s-a ajuns la făurirea statului unitar național român. Preocuparea manifestată încă din zilele în care Unirea reclama o grabnică și permanentă protejare s-a concretizat în anii care au urmat în aproape fiecare localitate, în concordanță cu evenimentele cruciale care au condus spre următoarele trepte ale desăvârșirii, după posibilitățile comunității, exigența și capacitatea organizatorică a inițiatorilor. Ele au fost aduse în forul public ca simboluri ale cinstirii celor care au binemeritat de la Patrie. Multe din aceste monumente au avut de suferit pe parcursul timpului tot felul de intervenții, unele chiar dispărând din locul hărăzit de cei care s-au preocupat ca patrimoniul localității să fie înnobilit cu un asemenea simbol. Cele care au reușit să dănuie relevă, la rândul-le, numeroasele intervenții care le-au văduvit de anumite componente sau au fost afectate de nefericite adausuri. Ele, o repetăm, au fost concepute să fie un mesaj către generațiile

³⁰ Andrei Rădulescu, *24 ianuarie 1862*, în: Academia Română, Memoriile Secțiunii istorice, seria III-a, tomul XVII. Memoriul 16, Monitorul Oficial, București, 1936, 35 p.

³¹ **HOMER** a trăit probabil în secolul 8 î.H., poet epic elen, considerat de urmași a fi părintele literaturii europene. Obârșia îi este revendicată de 7 orașe. Iliada și Odiseea sunt epopeile lumii antice grecești evocând timpuri arhaice conferind războiului troian o relevanță participare de caractere umane. Sunt preamărite faptele eroice, inteligența, capacitatea de orientare, de sacrificiu, raporturile cu natura înconjurătoare.

Gabriela Danțiș, colaborând a coordonat volumul *Scritori străini, Mic dicționar*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, 646 p. pentru cele redactate a folosit sigla **G.D.** La p. 260.

³² **Ulise /Odiseu/** personajul principal al poemelor homerice, care, prin inventivitate, tenacitate, voință, depășește în decursul narațiunii toate obstacolele cu care a fost nevoit să se confrunte pentru a putea reveni la propria familie după o îndelungată absență.

³³ **Te respect dacă mă respecti !** este conceptul pe care ar trebui să-l avem drept moto pentru conduita zilnică.

³⁴ **Gheorghe I. ȘINCAI** (28 februarie 1754, Riciul de Câmpie azi jud. Mureș - 21 decembrie 1816, Sinea) A studiat latina, la 1768 la Cluj învăța gramatica și poetica. Terminând retorica este primit la 1773 în mănăstirea de la Blaj, fiind cel care a predat retorica și poetica în școlile de acolo. La 1774 a mers la Roma studiind timp de 5 ani filozofia și teologia, obținând la 1779 doctoratul. Timp de un an va fi la seminarul Sfânta Barbara, perioadă în care a elaborat și publicat: *Elementa linguae Daco-Romanæ*. A revenit la Blaj, la 9 aprilie 1782 a fost numit catihet al noii Școlii naționale de la Blaj, pentru 12 ani director al școlilor confesionale românești din Transilvania. Ca director al „Școalelor Unite” între anii 1782-1794 a pus bazele învățământului, înființând circa 300 de școli confesionale cu predare în limba română. La 1794 în urma unor intrigi este arestat ca răzvrătit împotriva stăpânirii. După eliberare, simțind vrăjmășia care s-a țesut în jurul său s-a retras la o moșie a comitelui Vass unde, timp de 6 ani, s-a preocupat de educația copiilor proprietarului dar și de studiile sale cu caracter filologic și istoric, cercetător iluminist al izvoarelor istorice. La 1806 ajunge pentru un timp la Oradea și apoi la Buda și Viena pentru a-și continua cercetările. La 1809 s-a retras la Sinea, localitate din Ungaria. La 1812 vine la Alba Iulia pentru a prezenta cenzurii manuscrisul lucrării sale *Cronica Românilor*. Era rodul muncii a mai bine de 30 de ani. Verdictul a fost concludent: **Opera e bună de foc și autorul ei demn de furci**. A fost nevoit să-și trăiască ultimii ani ai vieții totalmente retras în atmosfera oblăduitoare asigurată de cei ce-i fuseseră învățăcei, fiii comitelui Vass. Au trebuit să mai treacă decenii până când opera să-i fie publicată.

S-a preocupat de a studia în biblioteca Szechenyane. A lucrat pentru Calendarul de la Buda editat în anii 1807, 1808, 1809.

Varianta a datei decesului **2 noiembrie** 1816.

Virgiliu Z. Teodorescu, *Simboluri de for public ale cinstirii unui precursor al Revoluției de la 1848, istoricul și omul de cultură Gheorghe Șincai*, în: „Acta Mvsei Porolissensis”, vol. XXII, Zalău, 1998, p. 243-250 (istoricul unor monumente dedicate cinstirii lui Gheorghe Șincai.)

Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VI, Editura Enciclopedică, București, 2002, indice p. 1065; vol. VII, tom I, 2003, indice p. 969.

viitoare, deci către noi și prin noi către cei de mâine. De la modeste obeliscuri, având înscrise relevante texte, la amplele lucrări compoziționale ce s-au bucurat de prestațiile unor valoroși artiști plastici care, deseori, pentru sume derizorii, au realizat lucrări în care concepția compozițională, materialele puse în operă le-au conferit caracterul de monumente reprezentative ale epocii respective. Azi, din păcate, asemenea simboluri sunt adesea neglijate sau chiar ignorate. Ele reclamă o atentă tratare pornindu-se de la analiza stării de „sănătate” a materialelor încorporate, la completarea a ceea ce a fost îndepărtat, la ceas de restriște. Pentru această operațiune o prealabilă documentare se impune pentru a cunoaște care i-au fost componentele inițiale. Fotografiiile și descrierile de epocă sunt în acest caz obligatoriu să fie cercetate și luate ca reper pentru preconizata „restaurare”. Din păcate nu odată se procedează la o acțiune de cosmetizare, chiar vopsire, care atât ca aspect cât și ca reacții ulterioare au urmări în timp de natură distructivă. În niciun moment nu trebuie uitat că un monument pentru cei de azi, în postura de moștenitori, înseamnă o obligație de înaltă răspundere față de cei de mâine cărora avem datoria de a-l transmite fără știrbire. A-l îngriji cum se cuvine reflectă comportamentul fiecărei epoci față de trecutul neamului românesc. Urmașii primindu-l nealterat, vor avea un bun exemplu, demn de urmat de cei care vor prelua această sacră moștenire. Pe această cale idealul de unitate națională, liantul tuturor înfăptuirilor acestui neam omenesc, are și va avea cuvenita înțelegere față de aceste simboluri.

Fiecare monument își are istoria sa, adeseori încă nescrisă. De aici marele pericol ca unele situații care au dus la geneza și evoluția lui să se piardă sau să se transforme în pastișe care nu concordă cu realitatea, dar care, din ignorare, și asiduă mediatizare, ajung să fie repetate ca reală istorie.

Prioritar suntem datori să amintim că în perioada anilor 1859-1865 pentru uzanțe protocolare au fost executate o serie de lucrări sculpturale ale căror amplasamente din interioarele unor instituții ale statului au oferit prilejul pentru artiștii sculptori să realizeze reprezentative redări a fizionomiei oficiale a subiectelor tratate.

Un asemenea exemplu îl constituie lucrarea sculptorului Mihai Babiuc³⁵, dăltuitor predilect în lemn a realizărilor sale, respectiv³⁶ a bustului **Alecsandru Ioan I Cuza**.

Artistul plastic Karl Storck³⁷, formator și al generațiilor viitoare de sculptori români, a modelat³⁸ pentru anul 1865 busturile **Alecsandru Ioan I Cuza** și **Elena Doamna**, ambele turnate în gips cu care a

³⁵ **Mihail BABIC** (, București -) elev al Școlii de Belle Arte din București și al Academiei din Viena, sculptor în lemn.

³⁶ **A.N.-D.A.I.C., fond Muzeul Al. Saint Georges, inv. 654, dosar 1/1865 Catalogul: Explicațiunea operelor de pictură, sculptură a artiștilor în viață – expuse în sala cea mare de la Ministerul Cultelor la 25 aprilie 1865, București, Imprimeria Statului, 1865, p. 13 Sculptură: Babic Mihail, poziția 55, Portretul Alecsandru Ioan Cuza, lemn, profil.**

³⁷ **Karl STORCK** (21 mai 1826, Hanau, Hessa-Nassau, azi Germania – 18/30 mai 1887, București, cimitirul Protestant). Karl a dovedit o apetență deosebită pentru sculptură. La 1847 a mers la Paris pentru studii de gravură în metal, specializat a revenit în Hanau de unde a plecat pe Dunăre în Țara Românească unde timp de doi ani a fost angajat de bijutierul Resch ca cizelator. După scurt timp, în 1851, s-a dedicat realizării de elemente decorative pentru ornamentația clădirilor. A fost repede apreciat pentru lucrările decorative pe care le-a realizat în atelierul lui George Fless care l-a luat ca asociat și apoi coproprietar. A avut posibilitatea să realizeze ornamentele pentru Spitalul Militar, clădirea din strada Știrbei Vodă. Pentru Teatrul cel Mare a realizat măștile Tragediei și a Comediei care au fost amplasate pe clădire. Au fost parțial distruse de bombardamentul din 24 august 1944.

În 1852 s-a căsătorit cu Clara Ihm (1829 - 1864) cu care a avut 4 copii, dintre care și viitorul sculptor Carol.

„Cronica numismatică și arheologică”, București, anul I, nr. 5, septembrie 1920, p. 32 Karl Storck în 1853 a realizat medalia Bisericii Evanghelice din București. În 1855 își creează propriul atelier, devenind un valoros creator de sculpturi realizate în teracotă, piatră sau lemn. În 1857 și-a vândut atelierul pentru a pleca la specializarea în sculptură la München. A fost student 3 trimestre la Academia de Arte. În 1858 a revenit în Țara Românească. În 1859 colonia Germană i-a comandat să realizeze bustul poetului **Schiller**. A realizat și bustul **Theodor Aman**. La 1862 arhitectul Alexandru Orăscu i-a comandat realizarea frontonului pentru fațada Palatului Academiei – Universității din București. La realizarea acestuia a fost ajutat de fostul ucenic și student Paul Focșăneanu (Focșener 1840 - 1867). Era o alegorie în stil antic redând pe Minerva încununând artele și științele. Doi grifoni și o acvilă străjuiau frontonul. A fost distrus de bombardamentul din 23 august 1944, rămășițele fiind depuse în curte la Muzeul Storck. La 6 aprilie 1864 a decedat soția Clara. Avea locuința într-o curte depozit de marmură și lemne de diverse esențe și culori. La 1864 pietrarul Ippolito Lepri a realizat cioplirea pentru K.S. a portretul-basorelief al soției **Clara Storck**. A realizat chivotul – macheta miniaturizată – a bisericii mănăstirii Argeșului, surprinzând aspectul construcției anterior demolării și refacerii ei conform concepției arhitectului restaurator Lecomte de Nouy. Execută diverse lucrări pentru bisericile: de la Azilul „Elena Doamna”, Antim (1860-1863), Nicolae Șelari, Clejani, Pantelimon, mănăstirile Viforâta (1869), Ghighiu. La biserica Domnița Bălașa a cioplit portalul în piatră de Câmpulung și a asigurat și realizarea dalajului. Din 1865 și până la sfârșitul vieții a desfășurat o valoroasă activitate didactică la Școala de Belle Arte alături de Theodor Aman, Gheorghe Tattărăscu, Gheorghe Stăncescu, predând cursurile de sculptură și perspectivă. A realizat o alegorie emoțională, **monumentul funerar al familiei Scarlat Pascal**.

În aprilie 1865 a participat la Expoziția care a reunit operele artiștilor în viață, expunând busturile: **Fr. Schiller, Th. Aman, Alecsandru Ioan I Cuza, Elena Doamna**. Juriul i-a acordat medalia a II-a și 50 galbeni. Avea atelierul în str. Fântâni. În 1866 s-a căsătorit cu Frederica Ollescher din Brașov (1843 - 1915) cu care a avut 9 copii. Execută pentru Grădina Episcopiei o coloană din marmură albă 5,00 m. care se sprijinea pe 4 capete de lei. Pe coloană se afla o pajură. La 1890 a fost mutată în rondul noului bulevard de pe axul est-vest. De aici a fost renumită pentru a permite amplasarea statuii lui C.A. Rosetti, coloana fiind reamplasată „la rond” pe axul care conduce spre Alexandria, Bd. Principesa Maria, după 1914 Regina Maria, din 1948 Bd. George Coșbuc, ca după 1990 să revină la denumirea Regina Maria. Coloana a fost frântă la cutremurul din 4 martie 1977, rămășițele fiind depozitate la A.D.P. sector 4, șoseaua Olteniței. O înălțurare a „rondului” a eliminat posibilitatea readucerii pe respectiva vatră a coloanei care la un moment dat a fost încredințată spre refacere unui sculptor.

participat în 1865 la **Expoziția artiștilor în viață**, lucrările figurând în catalog la pozițiile 57 și 58. Piesele au ajuns ulterior în patrimoniul **Pinacotecii Statului** din București. Peste ani au fost realizate o serie de replici, răspunzând astfel unor solicitări³⁹.

Au fost anii când și la Iași era de actualitate preocuparea pentru a plasa în diverse interioare de instituții busturi care să-l evoce pe **Alecsandru Ioan I Cuza**. Sculptorul Dimitrie Tronescu⁴⁰, cadru didactic al Școlii de Belle arte din Iași, a primit din partea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice în 1896 comanda să realizeze⁴¹ în marmură de Carrara 3 busturi: **Alecsandru Ioan I Cuza**, **Grigore A. Ghica**, **Mitropolitul Veniamin Costache**. Valoarea comenzii era de 3.000 lei.

Preocuparea de a transmite Pro memoria către viitorime profunda semnificație a Actului Unirii a fost enunțată încă din anii domniei lui Alecsandru Ioan I Cuza, dificultățile de natură materială, conducând la transmiterea dezideratului către o dată ulterioară spre rezolvare. Deceniile care au urmat au fost prilej de manifestare a unor asemenea intenții care însă au fost blocate⁴² de cei care caracterizau epoca domniei lui A.I.C. ca fiindu-le potrivnică prin măsurile legislative adoptate care-i deposeda de pământ și mai ales de forța de muncă pe care o avuseseră înaintașii lor. Alții, predilect din rândurile celor care la 11/23 februarie 1866, se aflaseră în postura de sperjuri⁴³ iar alții, cu veleități de a fi în componerea camarilei, din dorința de a nu leza pe urmașul la tron.

În 1866 pentru Senatul României a realizat în sare bustul domnitorului **Carol I**. În același material, inspirat de un model primit din Franța a realizat bustul împăratului Franței, **Napoleon al III-lea**. În 1867 la expoziția internațională de la Paris a expus cele două lucrări în sare și chivotul bisericii mănăstirii de la Curtea de Argeș. La Palatul Domnesc contribuie la decorarea sălii tronului, inclusiv treptele de marmură. A realizat lucrări la cavoul familiei Știrbei de la Bufta, inclusiv treptele. La 1868 a pus bazele primei fabrici de teracotă din România. A realizat busturile: **C.A. Rosetti**, **Costache Sterriadi**, ministrul Justiției în timpul domniei lui Alecsandru Ioan I Cuza. La expoziția din 1868 în Catalog figurează la poziția 62. A obținut o memorabilă mențiune. În 1869 realizează brăul de teracotă ca decorațiune la exteriorul casei lui Theodor Aman. Statuia spătarului **Cantacuzino** a fost inițial amplasată în fața bisericii, ulterior a fost mutată pe actualul spațiu. A fost cioplită în marmură albă de Carrara de către Ippolito Lepri. Este epoca când a acordat atenție tematicii țărănești realizând lucrări de gen ca: **Ciobănașul**, **Tânăra țărancă torcând**, **Băiatul cu găscă**, **Băiat cu purcel**, **Mamă legănându-și copilul**, **Un băiat cântând la vioară**. În 1870 a continuat lucrările la monumentul funerar al familiei Știrbei de la Bufta. În 1874, la cererea lui Alexandru Odobescu, directorul Teatrului cel Mare, a realizat bustul artistei **Matilda Pascaly**. Pentru Eforia Așezămintelor Brâncovenești, în curtea Azilului de bătrâni a realizat statuia **Domnița Bălașa**, fiica lui Constantin Brâncoveanu, fondatoarea așezământului în 1751, marmură albă de Carrara, piedestalul de piatră, azi în curtea bisericii omonime, calea Rahovei nr. 1. A fost inaugurată în aprilie 1881. Pentru cinstirea Eroilor de la sudul Dunării a primit comanda în 1882 pentru realizarea a două statui care să fie amplasate la Rahova și Smârdan. El a conceput statuia redând o femeie purtătoare de zale, cu o sabie, participând la eliberarea Bulgariei. Pentru turnarea în bronz a obținut metalul de la Arsenalul Armatei. Era captură de război. I-au fost necesare peste 2000 kg. bronz. Inițial a încercat turnarea statuiilor în țară A încredințat această lucrare unui clopotar, însă operațiunea n-a reușit deși a fost reluată de trei ori și astfel K.S. fost nevoit să plece și să comande turnarea în străinătate. Soarta acestor monumente a fost vitregă, evenimentele de natura raporturilor interstatuale conducând, ca represalii, la dinamitarea și respectiv deteriorarea lor în ziua declanșării participării României la războiul mondial. După un proiect propriu, la Grivița, a construit din piatră Capela în stil bizantin, lucrare începută în 1882 și terminată în 1883. În 1882, din inițiativa unui comitet cu subscripție publică, a fost realizat monumentul **Ana Davila**, din grădina Azilului „Elena Doamna”. Compoziția redă o copilă orfană care se sprijină de Ana Davila. Modelată de K.S. a fost mărită de Carol Storck și cioplită de Karl Teutsch. În 1883 a preluat comanda primarului Emanoil Protopopescu-Pache pentru a realiza pentru școala profesională de fete o statuie care să-l evoce pe **Protopopul Tudor**, întemeietorul așezământului. Lucrarea a fost finalizată de Carol Storck. Azi statuia care ani de zile s-a aflat în holul școlii se află în colecția Muzeului Storck. La Palatul Regal are contribuții în etapa de modernizare și extindere a edificiului. La Palatul Ateneului Român a realizat scara, balustradele. Pentru comunitatea germană din București a fost fondatorul și primul președinte al Societății de gimnastică Bukarester Turnverein.

³⁸ Academia Română, **Publicațiunile fondului Elena Simu**, V. Ott. Günther, **Sculptorii din familia Storck**, București, 1940 Karl Storck – Catalog sumar. [A.N. Biblioteca III 5.714].

³⁹ A.N.-D.J. Gorj, Târgu Jiu, fond Primăria Târgu Jiu, dosar **9/1895**, f. 105 Lista de abonament cu locuitorii orașului Târgu Jiu care doreau să-și procure bustul **Alecsandru Ioan I Cuza**, realizat de sculptorul Carol Storck. Document datat: 26 octombrie 1859 = de fapt 1895. N.B. în acest caz Carol = Karl.

⁴⁰ **Dimitrie TRONESCU** (1843 /1847/ – mai 1906) sculptor cu activitate artistică și didactică la Iași.

Lucian Predescu, **Enciclopedia Cugetarea – material românesc – oameni și înfăptuiri**, Editura Cugetarea – Georgescu Delafras, București, 1940. La p. 864 menționând că D.T. în țară a urmat Școala de Arte și Meserii, specializându-se ca sculptor în străinătate. A fost profesor la Școala de Belle Arte din Iași în anii 1890-1902.

Marin Mihalache, **Ion Georgescu**, Editura Meridiane, București, 1983, 108 p. La p. 14 bursa M.C.I.P. = 200 lei Pentru Paris au primit Ion Georgescu și G.D. Mirea, iar pentru **Roma Dimitrie Tronescu**.

Rudolf Suțu, **Iașii de odinioară**, Tip. Lumina Moldovei, Iași, 1923, p. 65 referitor la sculptorul Tronescu este amintită situația sa materială, greutățile întâmpinate la începutul carierei; p. 246-247 moartea unui nefericit (Tronescu) care în 1898 fusese numit profesor la Școala de Belle Arte.

⁴¹ Carmen Dumitrescu, **Dimitrie Tronescu 1843-1906**, în: „S.C.I.A.”, seria „Arte plastice”, București, nr. 1, 1968, p. 101.

⁴² M. Savel, **Domnia marelui domnitor român Alexandru Ion I Cuza și epoca glorioasă a românilor**, ediția a III-a, Tipografia „Progresul” M. Haber, Bacău, 1914, 176 p. autorul demască pe cei care nu doreau un asemenea monument.

⁴³ A.N.-D.A.I.C., fond Casa Regală, Casa Militară, dosar **79/1866**, f. 36, 36v. și anexa, memoriul f. 38-43: mai 1866. Memoriul unui numeros grup de ofițeri români adresat domnitorului Carol I prin care solicitau să fie luate măsurile de rigoare contra ofițerilor care au încălcat jurământul militar la 11 februarie 1866, trădându-l pe domnul Alecsandru Ioan I Cuza. În anexă lista ofițerilor participanți la detronarea lui Vodă Cuza. Conceptul răspunsului lui Carol I.

Una din primele lucrări într-o cinstită a lui **Aleksandru Ioan I Cuza** a fost amplasată în curtea casei din Galați unde pârcașul de Covurlui și-a avut la timpul respectiv reședința. Prin preocuparea gălățenilor de bine casa devenită ulterior un temporar hotel a fost recuperată pentru a deveni muzeu⁴⁴. A fost prilejul ca Doamna Elena Cuza⁴⁵ să ofere, la 4 septembrie 1888, comunității o lucrare plastică realizată de un sculptor francez. Această piesă a onorat respectiva reședință.

Apropierea semicentenarului Unirii, evenimentele din ultimii ani ai secolului al XIX-lea ca și cele din primul deceniu al secolului al XX-lea au generat o serie de laudabile inițiative⁴⁶ care au condus la integrarea în forul public a unor simboluri ale cinstitii Unirii și a celui care, prin cele întreprinse, a devenit strategul înfăptuirilor care au generat România modernă.

Un asemenea eveniment⁴⁷ s-a petrecut în comuna Grivița, jud. Tutova, azi Vaslui unde, prin preocuparea lui Stroe Belloescu⁴⁸, a fost dezvelit un bust **Aleksandru Ioan I Cuza** în 1904, lucrare dăltuită în piatră albă, realizator fiind sculptorul Constantin Bălăcescu⁴⁹.

O altă inițiativă au avut-o cei din sudul Olteniei, din localitatea Cetate din jud. Dolj. Informațiile sunt contradictorii în privința autorului, sculptorul Eraclie Hagiescu⁵⁰ și a datei când a fost amplasat monumentul⁵¹.

⁴⁴ I. Brezeanu, C. Marinescu, D. Vrabie, **Galați**, Editura Meridiane, București, 1964 p. 42 în curtea Muzeului de Istorie, vatra fostei locuințe a lui Cuza în perioada activității de prefect din respectiva localitate, bustul **Aleksandru Ioan I Cuza**.

C.G. Marinescu, I. Brezeanu, **Galați, ghid turistic**, Editura Meridiane, București, 1967, p. 129, 130 ibidem.

col. dr. Florian Tucă, Mircea Cociu, **Monumente ale anilor de luptă și jertfă**, Editura Militară, București, 1983, 447 p. (în continuare abreviat: **F.T., M.C.**). La p. 202 Galați în curtea Muzeului bustul **Aleksandru Ioan I Cuza**, realizator un sculptor francez ???, donația Elena Cuza, 4 septembrie 1888.

A.N.-D.A.I.C., fond Ministerul de Interne, Direcția Administrației generale, dosar **97/1937** măsurile luate pentru renovarea casei lui Aleksandru Cuza din Galați și transformarea ei în muzeu.

⁴⁵ **Elena CUZA** la naștere **Rosetti** (17 iunie 1825, Iași – 2 aprilie 1909, Piatra Neamț, înmormântată la Solești, azi jud. Vaslui), fiica Ecaterinei și a postelnicului Iordache Rosetti, soția domnului Aleksandru Ioan I Cuza de la 28 aprilie 1844. În timpul evenimentelor de la 1848 a fost alături de revoluționari, manifestând o permanentă preocupare pentru susținerea morală și materială a celor aflați în exil.

A manifestat o constantă preocupare pentru acțiunile de binefacere la adresa celor năpăstuiți. A contribuit substanțial la declanșarea lucrărilor de realizare și dotare a Azilului „Elena Doamna”. La 1890 s-a angajat voluntar ca infirmieră la spitalul „Caritatea” din Iași. Ultimii ani ai vieții i-a petrecut la Piatra Neamț într-o modestă casă de pe strada Ștefan cel Mare.

Dim. R. Rosetti, *op. cit.*, p. 60 -61.

⁴⁶ Virgiliu Z. Teodorescu, **Un parc centenar – PARCUL CAROL I**, Editor: Muzeul Municipiului București, București, 2007, 686 p., inclusiv planșele cu ilustrații. Este evocată geneza metamorfozei acestei zone din sudul Capitalei, menirile de gazdă a unor importante manifestări, personalitățile care s-au implicat în realizarea lui.

„Revista Generală a Învățământului”, București, anul IV, nr. 3, 1 octombrie 1908 la rubrica Idei și fapte, p. 221-222 24 Ianuarie, referire la circulara către școli pentru alcătuirea programului de sărbătorire a zilei. Textul circularii UNIREA.

⁴⁷ „Natura”, București, anul XXVI, nr. 6, 15 iunie 1937, p. 270-274, Stroe Belloescu a finanțat realizarea în satul Grivița, în 1904, a **statuii Aleksandru Ioan I Cuza**, având pe pedestal 2 basoreliefuluri reprezentându-i pe **Mihail Kogălniceanu și Costache Negri**.

N.B. ! Acum descrierile unor lucrări plastice sunt eronate întrucât în vorbirea și scrierea curentă nu se acordă atenție diferențierilor care definesc o asemenea lucrare. Este necesar ca termenii: monument, statuie monumentală, bust monumental, bust, portret, cap și chiar uitatul cuvânt hermă să fie consecvent atribuiți în funcție de caracteristicile respectivelor lucrări.

File de monografie județul Vaslui, 1972, p. 315-316 Grivița, comună înființată în 1879 cu o frumoasă **statuie** evocând pe domnul **Aleksandru Ioan I Cuza**, ridicată prin contribuția locuitorilor (eronat ???) în memoria înfăptuitorului primei reforme agrare din România la 1864.

col., dr. Florian Tucă, Mircea Cociu, **Monumente ale anilor de luptă și jertfă**, Editura Militară, București, 1983, 447 p. cu bibliografie la fiecare obiectiv tratat. (în continuare abreviat: **F.T., M.C.**). La p. 221 Grivița, jud. Vaslui bustul monumental **Aleksandru Ioan I Cuza**, dezvelit 1903, piatră albă 0,80 m., pedestalul 1,60 m.

Bustul **Aleksandru Ioan I Cuza** (bronz, 1903, amplasat în comuna Grivița, actualul jud. Vaslui, a fost dăltuit de sculptorul Constantin Bălăcescu.

⁴⁸ **Stroe BELLOESCU** (23 martie 1838, Câmpina, jud. Prahova - 1912). Absolvent al Școlii politehnice din Gand, animator cultural, filantrop.

A.N.-D.J. Vaslui, fond Primăria oraș Bârlad, inv. 6, dosar **18/1935**, 3 f. corespondența bust **Stroe Belloescu**

Monografia județului Tutova, p.184 la Bârlad în Parcul Domnesc Bustul **Stroe Belloescu** [A.N.-D.J. Vaslui Biblioteca III 153].

Anuarul Eparhiei Huși pe anul 1938”, Huși, 1938, p. 311 la 14 iunie 1936 dezvelirea monumentului **Stroe Belloescu** în Bârlad.

⁴⁹ **Constantin BALĂCESCU** (18 aprilie 1865, Bolboși, jud. Gorj – 4 iulie 1913, București, cimitirul Bellu). Fiu de țărani, rămas orfan, a ajuns la Craiova la o rudă din partea tatălui, muncind pe „haine și mâncare”. Fiindu-i remarcat talentul de modelator, de cioplitor a fost îndrumat spre Școala de arte și meserii din Craiova, pe care a absolvit-o ca premiant în 1888. Din expoziția absolvenților vizitată de regele Carol I acesta a achiziționat o statuie cu bustul său, lucrare realizată de C.B. Cu banii obținuți, sumă completată de un inimos avocat a plecat în toamna anului 1888 la specializare ca sculptor în Italia la Veneția și Milano, confruntându-se cu numeroase dificultăți materiale care i-au impus să se angajeze la un hangiu, iar apoi la un sculptor în lemn. După un an de muncă, în 1889, s-a înscris la Școala de arte aplicate în industrie de la Veneția. Această etapă a pregătirii a încheiat-o în 1892. A fost treapta tranzitorie care i-a permis înscrierea și frecventarea Academiei de Belle Arte din Veneția. Cunoștințele dobândite s-au materializat într-o serie de lucrări cu care s-a evidențiat la mai multe expoziții. Din aceste lucrări unele au fost expuse și în țară. A fost momentul când a primit o serie de ajutoare din partea unor prieteni din țară și chiar o bursă din partea statului român. La revenire a realizat o serie de lucrări monumentale.

G. Bezviconi, **Cimitirul Bellu din București – muzeu de sculptură și arhitectură**, în: „Monumente și muzee”, vol. I. București, 1958.

Tudor Arghezi, **Pensula și dalta**, Editura Meridiane, București, 1973, p. 25 referință la lucrările lui C.B.

Vasile Bobocescu, **Sculptorul Bălăcescu Constantin**, în: Vasile Arimia, Vasile Bobocescu, Nicolae Mischie, Dan Neguleasa, Alexandru Păsărin, **Personalități gorjene de-a lungul istoriei**, Editura Fundației „Premiile Flacăra – România”, București 2000, p. 88-90. [A.N. Biblioteca III 24.412] **N.B. atribuie decesul la 3 iulie 1913 !!!**

Paul Rezeanu, **La Sculptura Constantin Bălăcescu**, în „Historica”, vol. II, București, 1971.

Paul Rezeanu, **Artele plastice în Oltenia, 1821-1944**, Editura Scrisul românesc, Craiova, 1980, p. 49-56.

Virgiliu Z. Teodorescu, Elisabeta V. Teodorescu, **Referințe documentare la sculptorul Constantin Bălăcescu**, în: „București – Materiale de istorie și muzeografie”, vol. XV, Muzeul Municipiului București, 2001, p. 201-219.

Locuitorii din comuna Mărășești, jud. Putna, azi Vrancea, mobilizați de intelectuali constituiți într-un comitet de inițiativă, au strâns în anii 1907-1908 fondurile necesare comandării unui bust evocator al lui **Aleksandru Ioan I Cuza**. Terenul pentru amplasare a fost donat de Gheorghe V. Negroponte⁵². Lucrarea a fost încredințată spre realizare sculptorului ploieștean Temistocle Vidali⁵³. Lucrările de amplasare s-au încheiat în vara anului 1908, solemnitatea dezvelirii având loc la 21 septembrie⁵⁴. Mai recent este atribuită⁵⁵ această dezvelire zilei de 29 septembrie 1908. Aflând de această inițiativă Doamna Elena Cuza mulțumea⁵⁶ în scris comitetului pentru realizarea pe care o considera „prima” din România.

⁵⁰ **Eraclie HAGIESCU** (20 martie 1873, Cetate, jud. Dolj – 10 februarie 1961, Craiova), studii la Școala de Arte și Meserii din Craiova, secția de sculptură. Tânărul absolvent a contribuit la decorarea unor noi construcții din Craiova. Remarcat de Spiru Haret a obținut o bursă pentru studii în Italia, la Veneția, unde s-a remarcat prin talentul său și dorința de muncă. A fost apreciat la sfârșitul etapei de studiu pentru modul cum a realizat basorelieful **Flagrant delict** (copil prins la furat mere de un paznic). După revenirea în țară, în anul 1904 s-a confruntat cu diverse dificultăți. În 1906 a expus o copie după Canosa, **Bustul papei Rovenico**; **Bustul generalului Colleoni**, copie după Verrocchio și originalele **Cap de expresie**; **Cap de față**, precum și **basoreliefuri**. În același an, la Expoziția jubiliară de la București a expus **Copilul cu fluturile**. Ulterior a mai participat cu o serie de lucrări la expoziții, dar situația sa materială l-a obligat să desfășoare și o activitate didactică. În 1910 a expus **bustul M. Eminescu la 35 de ani**, lucrare aflată astăzi la Muzeul de Artă Craiova; **portretul generalului Tattarâscu**; **Portretul colonelului Canta**. În 1911 a expus **Cap de studiu**; **Rânduri pentru el**.

Eraclie Hagiescu a modelat **monumentul generalul Grigore Cerchez**. Statuia a fost turnată în bronz la firma „V.V. Rășcanu”, dar a fost topită de ocupanții germani. A realizat și un proiect de **monument ecvestru Mihai Viteazul**, lucrare expusă la Palatul Mihail în 1914. În 1913 a realizat **bustul Aleksandru Ion I Cuza**, care ulterior a fost amplasat în comuna Cetate, jud. Dolj. În 1926 a expus **bustul pictorului Gh. Baba**; **Nud**.

A.N.-D.A.I.C., fond Muzeul Alexandru Saint Georges dosar **17/1910**, f. 16 cup „Dimineața”, București, 1910 informații despre prima expoziție de artă organizată la Craiova în sălile Muzeului Aman. Sculptorul Eraclie Hagiescu a participat cu 8 piese.

Dr. Paul Rezeanu, **Sculptori olteni puțin cunoscuți: Eraclie Hagiescu, George Cireșescu, Constantin Mihăilescu**, în: „Revista Muzeelor și Monumentelor”, București, nr. 9-10, 1979, p. 85 informațiile de mai sus.

Mircea Deac, **50 de ani de sculptură**, editată de Oficiul de Informare Documentară pentru Industria Construcțiilor de Mașini, București, 2000, 216 p. (**în continuare** abreviat „**S. 50**”). La p. 21, 108 Eraclie Hagiescu citează bustul monumental **Aleksandru Ioan I Cuza**, amplasat la Cetate, jud. Dolj.

⁵¹ F.T., M.C., p. 130 bustul **Aleksandru Ioan I Cuza**, modelat de Eraclie Hagiescu, bronz, dezvelit **1933**. Pe pedestal două basoreliefuri cu scene referitoare la 1859, evocându-i pe **Aleksandru Ioan I Cuza**, **Mihail Kogălniceanu**.

„Revista Muzeelor și Monumentelor”, București, nr. 4, 1984, p. 80 Țăranii din comuna Cetate au ridicat monumentul **Aleksandru Ioan I Cuza** la împlinirea a 50 de ani de la Unire. Se face referință la fotografia unde legenda spune că a fost dezvelit în **1905**.

Eraclie Hagiescu a modelat În 1913 **bustul Aleksandru Ion I Cuza**, care ulterior a fost amplasat în comuna Cetate, jud. Dolj.

⁵² **NEGROPONTE** familie deținătoare în România a unor importante terenuri printre care și cele viticole în zona mării podgorii vrâncene. În secolul XX au făcut o serie de donații din suprafețele deținute pentru amplasarea unor monumente.

Gheorghe V Negroponte este cel care, atât pentru **monumentul Aleksandru Ioan I Cuza**, cât și ulterior pentru realizarea **Mausoleului de la Mărășești**, a donat importante suprafețe din perimetrul respectivei comune.

A.N.-D.A.I.C., fond S.O.N.F.R., structura C.C., dosarele referitoare la Mausoleul de la Mărășești.

⁵³ **Themistocle/ Temistocle VIDALI** consemnat și în formele **T. Widaly, Th. Vidalis** (1 martie 1873, București - 17 martie 1940, Ploiești). Studii la Școala de Belle Arte din București, specializare la München cu prof. Von Rumen și la Roma cu Ettore Ferrari. Sculptor cu o bogată activitate, predilect acoperind teritoriul jud. Prahova, dar și în cele vecine. Atelierul-locuință în zona nordică a orașului Ploiești.

A.N.-D.A.I.C., fond M.C.I.P., inv. 527, dosar **154/1897**, f. 11, 11v. Școala de Belle Arte din București către M.C.I.P., menționând la 31 ianuarie 1897 printre absolvenții școlii pe: Frederic Storck, M. Gheorghiu, Th. Vidalis care au primit certificate până la tipărirea diplomelor.

⁵⁴ A.N.-D.J. Vrancea, Focșani, fond Primăria orașului Focșani, dosar **46/1908**, f. 96 textul manuscris al corespondenței expediată la 6 noiembrie 1908 de comitetul pentru ridicarea bustului **Aleksandru Ion I Cuza** în comuna Mărășești, jud. Putna, azi Vrancea, prin care informa pe primarul din Focșani că inaugurarea a avut loc la 21 septembrie 1908. Precizau că se impunea realizarea unui grilaj protector. Ca atare, se solicita sprijin material pentru realizarea acestui obiectiv.

I. Brezeanu, C.G. Marinescu, *op. cit.*, p. 192 la Mărășești în parcul „Cuza”, str. Doinei nr. 12 bustul **Aleksandru Ioan I Cuza** realizat din inițiativa intelectualilor cu fonduri strânse de la populație. Autor Temistocle Vidali.

Ioan V. Lupescu, *op. cit.*, p. 161 în Mărășești în parcul din fața gării C.F.R. bustul **Aleksandru Ion I Cuza**, dezvelit la 29 septembrie 1908. A fost comandat de țăranii din jud. Putna. Bustul turnat în bronz pe pedestal de piatră, plăci marmură cu inscripții.

⁵⁵ F.T., M.C., p. 259, Mărășești, jud. Vrancea, bustul **Aleksandru Ioan I Cuza**, bronz, 29 septembrie 1908.

I.M. Pușcă, **Valea Sușitei**, Editura Sport-Turism, București, 1987, 136 p. + 1 hartă. La p. 114 Mărășești, monumentul **Aleksandru Ioan I Cuza** inaugurat la 29 septembrie 1908, realizator Th. Vidali. Text: **LUI VODĂ CUZA, PRIMUL DOMN AL ROMÂNILOR ȘI PĂRINTELE POPORULUI. ȚĂRĂNIMEA DIN JUDEȚUL PUTNA RECUNOȘTINȚĂ ETERNĂ**. Foto.

⁵⁶ **Filiala Arhivelor Statului județul Vrancea**, București, 1985, p. 52 în colecția de documente se păstrează două scrisori din 1908 adresate de Doamna Elena Cuza președintelui Comitetului pentru ridicarea la Mărășești a primului monument din țară dedicat lui **Aleksandru Ioan I Cuza**.

Au fost anii când s-a declanșat la Iași din inițiativa lui Grigore Ghica-Deleni⁵⁷ acțiunea de strângere a fondurilor necesare realizării unui amplu monument. Deși comitetul de inițiativă⁵⁸ a lansat numeroase formule⁵⁹ antrenând tineri și vârstnici la această operațiune, sumele nu erau întrunite anterior anului 1908 pentru a putea lansa comanda către un artist plastic. Motivul era cunoscut, dar nu rostit, întrucât mulți se fereau de a-l supăra pe bătrânul rege Carol I⁶⁰. Până la urmă, fiind depășit și momentul semicentenarului, Suveranul a aflat motivele întârzierii și atunci a găsit o cale să-și precizeze poziția într-o formă promptă, transmițând⁶¹ către comitet o importantă sumă de bani și manifestându-și totodată dorința ca la data dezvelirii să se afle printre cei invitați la respectiva solemnitate.

⁵⁷ **Grigore GHYCA-Deleni** (1847 – 1938, Iași, cimitirul Eternitatea, parcela 4/1 cavou), mare proprietar și-a folosit veniturile pentru opere de binefacere. A fost un activ episcop al Spitalului „Sf. Spiridon” din Iași. Pentru realizarea **monumentului Alecsandru Ioan I Cuza** a constituit un puternic comitet, fiecare membru având misiuni bine stabilite pentru a da finalitate inițiativei.

Olga Rusu, Constantin Ostop, Adrian Pricop, Gheorghe Macarie, Constantin Bucos, Constantin-Liviu Rusu, Lucian Vasiliu, Ioan Holban, **Cimitirul Eternitatea Iași**, Editura „Cronica”, Iași, 1995, 352 p. text și foto. La p. 107.

Alexandru D. Xenopol, **Istoria ideilor mele**, în: Ilie E. Torouțiu, **Studii și documente literare**, vol. IV, 1933, p. 411-412: A.D.X. amintește că lectura scrierilor sale despre Cuza l-au determinat pe Grigore Ghica-Deleni să inițieze realizarea monumentului de la Iași, citează „Arhiva de Iași”, Iași, anul XIV, nr. 183, nota 116, p. 427 istoricul monumentului, dificultățile întâmpinate pentru strângerea fondurilor necesare și amplasarea în Iași, punctul de vedere exprimat de regele Carol I care opinia să nu se recurgă la oficialități și să caute ca ridicarea monumentului să rezulte numai prin subscriere privată; zvonuri lansate pentru zădărnicierea acțiunii afirmându-se că această faptă ar fi rău văzută de curte și palat. După 6 ani s-a reușit să se ajungă la suma de 70.000 lei; p. 427 nota 117 a fost momentul când sculptorul Raffaello Romanelli din Florența a acceptat să realizeze lucrarea pentru o sumă puțin mai mare decât se ajunsese cu încasările. A fost momentul când regele Carol I a contribuit cu 20.000 lei, determinând o clarificare a opiniei publice. [A.N. Biblioteca III 5.004].

⁵⁸ A.N.-D.J. Iași, colecția S 1244-1245 – 192 C.C. din Iași pentru statuia lui **Alecsandru Ioan I Cuza**.

⁵⁹ George Buzdugan, Gheorghe Niculiță, **Medalii și plachete românești**, Editura Științifică, București, 1971:

p. 245: 1891 medalia cu toartă **Cuza Vodă, Mihail Kogălniceanu**, în amintirea ridicării statuii lor în Iași, bronz aurit și argintat Ø 39 mm.

p. 252: 1903 medalia cu toartă pentru sprijinirea ridicării monumentului **Cuza Vodă**, aramă aurită Ø 20 mm.

A.N.-D.J. Constanța, fond Primăria municipiului Constanța, dosar **20/1906**, f. 324, 325, 327. sume prevăzute în bugetul Primăriei Constanța pentru a fi oferite Comitetului monumentului **Alecsandru Ioan I Cuza** de la Iași.

A.N.-D.J. Dâmbovița, Târgoviște, fond Primăria Târgoviște, dosar **7/1906**, f. 103-133 24-28 iunie 1906 Corespondența Comitetului pentru ridicarea monumentului **Cuza Vodă** din Iași solicitând întregii simțiri românești să participe la susținerea materială a acestui obiectiv național.

I. Massoff, **Strădania a cinci generații – monografia familiei Șaraga**, Biblioteca Evreiască – Contribuții la istoria evreilor din România, București, 1941, 126 p. + 2 planșe + a arbore genealogic. Cele întreprinse de frații Șaraga pentru obținerea fondurilor nete, încasările mergând pentru completarea sumelor necesare monumentului:

-1906 medalia abdicării lui Cuza Vodă, având pe avers efigia lui Alecsandru Ioan I Cuza., iar pe revers textul: **SUB A SA DOMNIE S-AU SĂVÎRȘIT UNIREA PRINCIPATELOR 1859, SECULARIZAREA AVERILOR MĂNĂSTIREȘTI 1863, ÎMPROPIETĂRIEA ȚĂRANILOR 1864**

-1911 Medalia dezvelirii **monumentelor Alecsandru Ioan I Cuza și Mihail Kogălniceanu**. Pe avers efigiile Alecsandru Ioan I Cuza și Mihail Kogălniceanu. Textul: **POPOARELE SE ONOREAZĂ ȘI PE ELE ÎNSĂȘI CÂND PĂSTREAZĂ ȘI ÎNCONJOARĂ CU DRAGOSTE MEMORIA MARILOR LOR PATRIOTI.**

⁶⁰ **Carol I Eitel-Frederic-Zephirin-Ludovic de Hohenzollern Sigmaringen** (8/20 martie 1839, Sigmaringen-Germania – 27 septembrie 1914, Sinaia, înmormântat în pronaosul Bisericii Episcopale din Curtea de Argeș), studii militare și de istorie; a întreprins călătorii în țările Europei occidentale; în primăvara anului 1866 a fost contactat de către Ion C. Brătianu, acceptând preluarea conducerii României. Alegerea a fost supusă unui plebiscit la 8 aprilie 1866. Rezultatul a condus la aducerea sa în țară, sosind la Turnu Severin la 9 mai, iar la 10 mai a ajuns în Capitală și proclamat domnitor al României, jurământul în calitate de domnitor depunându-l la 30 iunie după ce Adunarea Constituantă a adoptat noua Constituție a țării. Domnitorul Carol I, a desfășurat în anii care au urmat o amplă acțiune de pregătire a țării în vederea obținerii și consolidării Independenței de Stat. A fost comandantul suprem al armatei române și din luna septembrie 1877 comandant al armatelor ruso-române pe frontul de împresurare a Plevnei, după eșecul acțiunilor coordonate de comandamentul rus în luna august. Pentru asigurarea bunei receptări a tânărului stat independent pe plan european, a adoptat titlul de prinț regal, iar prin votul de la 14 martie 1881 al Parlamentului României a fost instaurat regatul. Funcția de rege a preluat-o la 10 mai 1881 pe care a exercitat-o până la moartea sa. Pe parcursul anilor de conducere a destinului României a avut în atenție toate sectoarele vitale pentru propășirea țării. A fost un susținător al ridicării și afirmării culturii românești, acordând atenție deosebită Academiei Române, Ateneului Român și altor instituții de știință și cultură. În anul 1891 a pus bazele Fundației Universitare Carol I, al cărui edificiu a fost menit să adăpostească tezaurul de manuscrise, cărți și periodice în corpurile de clădire ridicate pe parcursul anilor vieții sale: colecționar, donator, publicist, membru de onoare al Academiei Române ales la 15/27 septembrie 1867. Om meticulos, prețuitor al timpului, se odihnea prin exercitarea a multiplelor preocupări. Exemplificăm că s-a ocupat și cu sculptura în lemn. Printre altele a sculptat un dulap mare din lemn de nuc masiv. Peste ani, lucrarea a fost identificată și semnalată la Biblioteca „V.A. Urechia” din Galați. Memorialist. La Arhivele Naționale sunt păstrate numeroase înregistrări relevante pentru conturarea personalității sale.

Academia Română, **Istoria Românilor**, vol. VII, tom I, Editura Enciclopedică, București, 2003, 974 p. +48 planșe +7 schițe. Indice p. 934; vol. VII, tom II, 2003, indice p. 6661; vol. VIII, 2003, indice p. 822.

Virgiliu Z. Teodorescu, **Simboluri ale cinstirii dedicate regelui Carol I**, în: „Acta Moldaviae Meridionalis” XXV-XXVII, vol. I, 2007, p. 304-325.

⁶¹ „Calendarul Minerva, 1911”, București, p. 74 la 8 septembrie 1910 ziarele din Iași polemizează în privința amplasării monumentului **Alecsandru Ioan I Cuza**; p. 75 la 24 septembrie 1910 presa aducea la cunoștință că Grigore Ghica-Deleni, președintele Comitetului de inițiativă pentru ridicarea **statuii Alecsandru Ioan I Cuza** a primit din partea regelui Carol I o scrisoare și suma de 20.000 lei. Textul acesteia. [A.N. Biblioteca P I 1.124].

A existat chiar și o inițiativă guvernamentală fără ca să aibă o finalitate, primul ministru Ion I. C. Brătianu, a înaintat⁶² Parlamentului României textul unui proiect de lege pentru acordarea unei importante sume în vederea realizării monumentului preconizat la Iași.

Un prim gând în privința realizării monumentului⁶³ s-a îndreptat către sculptorul Wladimir C. Hegel⁶⁴ apreciat pentru realizările sale care au îmbogățit patrimoniul artistic sculptural al Iașului. Întrucât acesta, după bune decenii de activitate creatoare în România, în 1909 a plecat în S.U.A. orientarea s-a îndreptat către alți⁶⁵ posibili realizatori. Sculptorul italian Raffaello Romanelli⁶⁶ care era deja bine apreciat prin lucrările realizate pentru comanditarii din România, o serie de lucrări aflându-se în diverse amplasamente. Faima o obținuse și prin cele relatate de mulți din tinerii artiști sculptori români aflați la specializare în Italia și care-i frecventau atelierul, dobândind cuvenitele îndrumări ce se dovedeau benefice atunci când participau cu realizările lor la diverse manifestări artistice, premiile primite fiind dovada că-i urmaseră sfaturile generos oferite.

O amplă dispută s-a născut în privința amplasamentului viitorului monument⁶⁷. Temperamente, pasiuni, orgolii, manipulări au generat propuneri și contrapropuneri pentru ca, în ultimă instanță, locul ales să amintească de-a pururi unde s-a jucat Hora Unirii la Iași, respectiv în fața hotelului „Traian” și a străzii Lăpușneanu.

⁶² „Calendarul Minerva, 1910”, București, p. 58 la 27 ianuarie 1909 ziarele au publicat știrea referitoare la faptul că Ion I.C. Brătianu a depus pe biroul Camerei Deputaților și Senatului Proiectul Lege pentru un credit extraordinar de 300.000 lei pentru subvenționarea ridicării **monumentului Unirii** la Iași.

⁶³ A.N.-D.A.I.C., fond Al. Marghiloman, inv. 1143, dosar **214/1910**: 6 aprilie 1910, Iași A.D. Holban transmitea lui Al. Marghiloman lista de subscripție ce se completase cu 20.000 lei pentru pedestalele statuilor comandate pentru a cinsti pe **Alecsandru Ioan I Cuza, Costache Negri, Generalul Florescu și Nicolae Crețulescu**. Se menționează că cei din București nu i-au dat nici un ajutor. **N.B. ! Mihail Kogălniceanu** nu este menționat !

„Neamul românesc literar”, București, anul II, nr. 47, 21 noiembrie 1910 anunțau pentru V 26 noiembrie 1910 la Ateneul Român conferințele lui N. Iorga și A. D. Xenopol despre **Cuza Vodă** pentru sprijinirea colectării fondului statuii. Biletele se puteau procura anticipat de la librăriile „Naționala” și „Sfetea”.

A.N.-D.J. Bacău, fond Primăria Târgu Ocna, dosar **34/1913**, f. 48-49: la 3 ianuarie 1914 Primăria Iași se adresa Primăriei Târgu Ocna, solicitându-i contribuția strânsă pentru ridicarea monumentelor lui Cuza Vodă și Mihail Kogălniceanu. Fondurile constituiau o contribuție a întregii națiuni. În acest scop se bate și o medalie.

⁶⁴ **Wladimir C. HEGEL** (1838, pe teritoriul fostei Polonii – 1918, ? S.U.A.) Studii de artă în Franța la Paris cu profesorii artiști Geoffroy și Cabot unde s-a afirmat fiind recomandat lui V.A. Urechia care l-a invitat în România pentru a realiza inițial monumentul-mausoleu de la Iași dedicat lui **Miron Costin**. A rămas în România până în anul 1909, având contribuții majore la susținerea învățământului artistic prin modul cum a predat la Ateneul Român, la Școala pentru fete, la Școala de Arte și Meserii din 1891 și la Școala de Belle Arte din București în perioada anilor 1898-1909. Prin preocuparea sa s-au pus bazele turnătoriei artistice din România. Comenzile primite au dus la realizarea unor valoroase monumente care au fost integrate în forul public din diverse orașe. Comenzile au condus la realizarea monumentelor: **Miron Costin**, la Iași; **Pompierilor**, **C.A. Rosetti**, busturilor: **Constantin Esarcu, Carol I, V.A. Urechia, Stăncescu, M. Kogălniceanu, C. I. Istrati, V. Alecsandri, Dinicu Golescu, frontonul Institutului Anatomic în București, alegoria Gloria României**. În 1909 a plecat în S.U.A.

Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 392.

N.B. ! alte surse menționează nașterea la 1839.

⁶⁵ A.N.-D.A.I.C., Fototeca, colecția fotografii **II 1.014** macheta monumentului **Cuza Vodă** pentru Iași elaborată de Eugen Börtmel. 1905.

⁶⁶ **Raffaello P. ROMANELLI** (13 mai 1856, Florența – 2 aprilie 1928 ?). Fiul sculptorului Pascale. Studii de artă la Florența la Academia de Belle Arte având ca dascăli pe Rivalta și tatăl său și la Roma, sculptor monumentalist, are lucrări în mai multe țări ale lumii. În România a realizat pentru Iași monumentele **Alexandru Ioan I Cuza** și **Mihail Kogălniceanu**, pentru Craiova monumentul **Alexandru Ioan I Cuza**, pentru Turnu Măgurele monumentul dedicat **Eroilor Independenței**. A mai realizat o serie de busturi și monumente funerare.

Vezi: pagina 247 enciclopedie italiană ? termenul ROMANELLI. Familie de sculptori.

G. Bezviconi, *Necropola Capitalei*, București 1972. p. 29-30.

Georgeta Podeleanu, *Sculptorul Raffaello Romanelli și orașul Iași*, în: Muzeul de Istorie al Moldovei, Buletinul „Ioan Neculce” (serie nouă), 1, 1995, Iași, p. 97-101. Realizator a circa 300 de lucrări din care circa 40 pentru amplasare în România. Pentru Iași menționează monumentele: **Alecsandru Ioan I Cuza, Mihail Kogălniceanu** precum și bustul din cimitirul Eternitatea de la mormântul Mihail Kogălniceanu.

F.T., M.C., p. 36-237, Iași, Piața Unirii monumentul **Alecsandru Ioan I Cuza**, realizat de Raffaello Romanelli, dezvelit la 27 mai 1912.

⁶⁷ „Almanahul ilustrat, 1909”, București, 1908, p. 3 foto Alecsandru Ioan I Cuza; p. 21-22 **Statuia Cuza Vodă – o cerere a corpului didactic din Iași, 13 noiembrie 1908**: după propunerea făcută de Ioan C. Apostol, directorul școlii „Vasile Conta” din Iași cadrele didactice solicitau ca statuia să fie așezată în Piața Unirii – 70 de semnături; p. 22-23 răspunsul favorabil formulat de generalul St. Stoica într-o scrisoare adresată lui Ioan C. Apostol în care, relevând calitățile domnului unificator de neam, opinia ca monumentul să fie înălțat în Capitala României; p. 24-25 la 28 noiembrie 1908 institutorul I.C. Apostol revenea, apreciind cuvintele lui St. Stoica însă afirma ca respectivul monument să fie înălțat acolo la Iași, iar o altă lucrare să fie hărăzită Capitalei. [A.N. Biblioteca P I 1.134].

Monumentul lui Cuza Vodă, în: „Almanahul Adevărul și Dimineța pe anul 1912”, București p. 97 referință la simbolul de la Iași care a provocat reacții pro și contra în privința amplasamentului. Operă a sculptorului Romanelli s-a realizat cu contribuția prin subscripție publică și pe liste lansate de periodicul „Adevărul”. Foto o variantă a monumentului. [A.N. Biblioteca P I 1.109].

„Calendar Minerva, 1912”, București, p. 98 la 15 septembrie 1911 presa consemna polemica iscată în cadrul Comitetului monumentului **Alecsandru Ioan I Cuza** în problema amplasamentului.

După modelarea componentelor în pământ, avizarea de către delegatul comitetului de inițiativă a urmat turnarea în gips și transmiterea către turnătorii în bronz⁶⁸ „Vignali” din Florența a respectivelor piese.

Aducerea în țară a componentelor sculpturale⁶⁹, realizarea tuturor etapelor pregătitoare (radier, structura platformei, și a postamentului) a generat preocuparea pentru a conferi solemnității un fast deosebit, ieșenii fiind preocupați de a conferi Capitalei Culturale a României o ținută deosebită care să evidențieze predilect patrimoniul deținut. În acest sens s-au înscris și preocupările⁷⁰ istoricului A.D. Xenopol.

Micimile omenești nu se încheiaseră. Alte și alte șicanări au urmat. La Iași s-a preconizat ca dezvelirea monumentelor **Aleksandru Ioan I Cuza** și **Mihail Kogălniceanu**⁷¹ să aibă loc în aceeași zi, însă oculle forțe s-au opus unei asemenea formule, la 28 septembrie 1911 realizându-se⁷² numai solemnitatea de la cel al lui Mihail Kogălniceanu⁷³.

Pentru solemnitatea dezvelirii a fost conceput și realizat un document solemn⁷⁴ care, prin text și elementele decorative, exprima totala grațitudine față de înfăptuitorii Unirii.

A fost o solemnitate la care locuitorii orașului și numeroșii musafiri au fost o activă prezență⁷⁵, sentimentele de recunoștință pentru treptele create de predecesorii și urmașii Unirii, toate conducând la

⁶⁸ *Amintiri de la dezvelirea monumentului Independenței din Craiova*, Editura Ramuri, Craiova, 1913, p. 16 citează „Viitorul”, București, nr. 993, 9 septembrie 1910 la turnătorii „Vignali” din Florența se turna în bronz lucrarea lui Romanelli pentru Iași, componente ale monumentului **Aleksandru Ioan I Cuza**.

⁶⁹ Iași, piața Unirii, în fața hotelului „Traian” monumentul **Aleksandru Ioan I Cuza** are în compunere sus pe pedestal statua domnului, iar pe o platformă, mai jos, sunt patru statui reprezentându-i pe colaboratorii apropiați la realizarea reformelor care au propulsat România pe calea progresului. Aceștia sunt **Mihail Kogălniceanu**, **Costache Negri**, **Nicolae Kretzulescu**, și **Ioan Emanoil Florescu**. Toate componentele au fost turnate în bronz în Italia. Monumentul a fost dezvelit la 27 mai 1912.

⁷⁰ A.N.-D.M.B. fond Ateneul Român, dosar **8/1912**.

A.N.-D.J. Iași, fond Universitatea „Aleksandru Ioan I Cuza”, Iași, Facultatea de Litere, inv. 596, dosar **918/1912**, f. 123: la 13 mai 1912, A.D. Xenopol solicita decanului Facultății de Litere din cadrul Universității din Iași împrumutarea anticăutăților de la Cucuteni pentru a fi integrate în expoziția preconizată la Muzeul Etnografic al Moldovei ce se organiza la Iași cu prilejul dezvelirii monumentului **Aleksandru Ioan I Cuza**.

„Calendar Ion Creangă, 1912” Bârlad, p. 164-165 portret **Aleksandru Ioan I Cuza**, desen în peniță ca frontispiciu la poezia *Cuza Vodă* de George Tutoveanu.

⁷¹ A.N.-D.A.I.C., fond C. Meissner, dosar **III 16**, f. 7 Invitația lansată de rectorul dr. George Bogdan, pentru participarea la sărbătorirea jubileului Universității din Iași la 26-29 septembrie 1911, prilej de inaugurare și a monumentului **Mihail Kogălniceanu**.

„Calendarul Minervei, 1912”, București, p. 92, la 27 septembrie 1911 solemnitatea dezvelirii monumentului **Mihail Kogălniceanu** la Iași.

⁷² „Calendarul Adevărul și Dimineața pe anul 1912”, București, p. 152-153.

Editura Uniunii Evreilor Pământeni, no. 1, *Cuza Vodă și Mihail Kogălniceanu în chestia evreiască (Cu prilejul dezvelirii monumentelor lor la Iași)*, București, Tip. Horia Carp & Marinescu, Strada Izvor 56, 46 p.+ 1 f. facsimil.

⁷³ **Mihail KOGĂLNICEANU** (6/18 septembrie 1817 – 20 iunie/2 iulie 1891, Paris, înmormântat cimitirul Eternitatea Iași, parcela 4/I, rândul 1, locul 7), studii la Iași, inițial în casa părintească, apoi în institutul pensionat „Lincourt”, apoi cu o bursă acordată de domnul Mihail Sturdza la Lunéville, Nancy în Franța, apoi la Berlin, având ca îndrumători reprezentative personalități ale științelor anilor 1834-1838. A realizat în acea epocă un compendiu despre istoria și cultura poporului român. A revenit în Moldova la 1838 participând în presa timpului cu o serie de articole definitorii. A colaborat la „Alăuta românească”, „Dacia literară”. Ofițer în armata Moldovei, aghiotant domnesc, editor de documente, din 1845 începe editarea „Letopisețelor...” până la 1852, director al Teatrului din Iași, profesor de istorie la Academia Mihăileană, la deschiderea cursului ținând un fulminant discurs, care preventiv, a doua zi a dus la suprimarea respectivului curs. Publicist și editor de periodice, amintim în acest sens „Propășirea”, „Albumul istorico-literar”. Activ revoluționar integrat în pregătirea și desfășurarea evenimentelor de la 1848, 1859, 1877-1878, om politic, deputat, ministru de externe (1876, 1877-1879), prim ministru al României (1863-1865), diplomat, reformator al statului, colecționar de carte și lucrări de artă plastică, membru al Academiei Române ales la 16/28 septembrie 1868, președinte al acesteia, donator.

Dim. R. Rosetti, *op. cit.*, p. 108-109.

Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 466.

Georgetea Penelea, *Mihail Kogălniceanu*, în: *E.I.R.*, p. 191-193.

Dorina N. Rusu, *Istoria Academiei Române – repere cronologice*, Editura Academiei Române, București 1992, p. 29.

M. Kogălniceanu, *Cuvânt pentru deschiderea cursului de istorie națională în Academia Mihăileană*, 24 noiembrie 1843, Iași.

M. Kogălniceanu, *Cronicile României sau Letopisețele Moldovei și Valahiei*, 1872.

⁷⁴ „Albina”, București, anul XV, nr. 37, 10 iunie 1912, p. 1581 Actul comemorativ al monumentului Lui Vodă Cuza de la Iași cu ocazia dezvelirii la 27 mai 1912 prin participarea inițiatorului Grigore Ghica-Deleni, omul care s-a preocupat de strângerea fondurilor necesare pentru realizarea și transpunerea în bronz a componentelor monumentului. La solemnitate au participat reprezentanții familiei regale în frunte cu regele Carol I, membrii guvernului. **DE FOTOGRAFIAT DOCUMENTUL !**

⁷⁵ „Revista Artileriei”, București, nr. 12, 1912 serbarea de la Iași cu ocazia dezvelirii monumentului **Aleksandru Ioan I Cuza**.

A.N.-D.A.I.C., , colecția ilustrații: **II 5.490** monumentul **Aleksandru Ioan I Cuza**, Iași; **2.909** și **3.089** Detaliu grupul colaboratorilor, Editura „F. Șaraga”, Iași.

A.N.-D.A.I.C., fond Casa Regală, regele Ferdinand I, inv. 1337, dosar **V 615** la solemnitatea dezvelirii monumentului **Aleksandru Ioan I Cuza** de la Iași a participat și prințul moștenitor Ferdinand care era însoțit de musafirul familiei regale.

A.N.-D.A.I.C., Fototeca, colecția fotografii: **I/7.680** monumentul **Aleksandru Ioan I Cuza**, Iași în 1927; **II/1.213** fotografie realizată de „Cabinet-Portrait”, 9x7x13,8 cm., redând monumentul **Aleksandru Ioan I Cuza**.

A.N.-D.A.I.C., Fototeca, colecția Albume: **178/1-49** foto monumentul **Aleksandru Ioan I Cuza**, Iași, 1935.

A.N.-D.A.I.C., Fototeca, colecția ilustrate: **I/2.481** Carte poștală ilustrată din 1936 redând Piața Unirii din Iași cu **monumentul Unirii**. Vedere spre str. Lăpușneanu. Editor Librăria Națională, vederea nr. 9.

evoluția societății românești. Au fost rostite discursuri⁷⁶ de către Pimen Georgescu, mitropolitul Moldovei, președinte al Comitetului de dezvelire a monumentului, Grigore Ghica-Deleni, președintele executiv al Comitetului de inițiativă, Gheorghe N. Botez, primarul în exercițiu al Iașului, Ștefan Hristea Dăscălescu, student, A.D. Xenopol, istoric, reprezentant al Universității din Iași, Constantin C. Arion, ministru, reprezentant al Guvernului României, Nicolae Iorga, istoric, reprezentant al Universității din București, și regele Carol I, Suveranul României.

Ulterior Comitetul de inițiativă a realizat o atentă analiză a sumelor încasate precum și a cheltuielilor aducând la cunoștința publică bilanțul⁷⁷ respectiv. Au fost făcute cheltuieli⁷⁸ și de către cei care s-au deplasat la Iași pentru a participa la solemnitate.

Au fost transmise cu acest prilej și o serie de mesaje din partea celor care n-au putut participa. Doamna Elena Cuza adresase⁷⁹ anterior anului 1909 Comitetului de inițiativă mulțumirile pentru fapta intenționată de cinstire a Domnului Alecsandru Ioan I Cuza, pentru care și-au mobilizat energia.

La data declanșării acțiunii în 1903 Nicolae Iorga⁸⁰ și-a manifestat⁸¹ entuziasmul la aflarea veștii că Iașul va avea un monument al cinstirii lui Alecsandru Ioan I Cuza, formulând o concludentă caracterizare a

⁷⁶ „Almanahul Adevărul și Dimineața pe anul 1912”, București, p. 152-153 La semicentenarul Universității din Iași a avut loc la 28 septembrie 1911 solemnitatea dezvelirii monumentului **Mihail Kogălniceanu**. Politicianismul a tot biruitor a determinat ca și acest solemn act să fie modificat în ultimul moment. Inițial s-a preconizat ca la 25 septembrie 1911 în prezența familiei regale să fie dezvelite monumentele **Alecsandru Ioan I Cuza** și **Mihail Kogălniceanu**. Sub diverse pretexte s-a întârziat dezvelirea primului și a avut loc numai dezvelirea celui de al doilea, la 28 septembrie 1911 când a fost coborâtă pânza după statuia lui **Mihail Kogălniceanu**.

„Almanahul ziarului Universul pe anul 1913”, București, p. 81 foto de la solemnitatea dezvelirii monumentului **Cuza Vodă** din Iași în prezența regelui Carol I. [A.N.-D.J. Gorj, Târgu Jiu Biblioteca II 1.163].

„Calendarul Minerva, 1913”, București, p. LXXIV-LXXVIII referință la solemnitatea din 27 mai 1912 când a avut loc la Iași dezvelirea monumentului **Alecsandru Ioan I Cuza**. Au participat: regele Carol I, prințul moștenitor Ferdinand, prințul Carol. Au luat cuvântul Pimen mitropolitul Moldovei în calitate de președinte al Comitetului de organizare a dezvelirii monumentului, Grigore Ghica Deleni în calitate de inițiator, Gheorghe N Botez, primarul Iașului, A.D. Xenopol, ministrul Constantin C. Arion, N. Iorga și Carol I; p. LXXV foto monumentul în ziua dezvelirii 27 mai 1912. [A.N. Biblioteca P I 1.124].

Regele Carol I și a doua sa capitală. Relații istorico-politice scrise din inițiativa primarului Iașului G.G. Mârzescu de N.A. Bogdan, Tip. Institutului de arte grafice „Șfetea”, București, 1916, 660 p. [A.N.-D.J. Iași Biblioteca 219] p. 562 contribuția regelui Carol I la ridicarea monumentului Cuza Vodă din Iași ca răspuns la apelul Comitetului de inițiativă constituit în octombrie 1903 la Iași; p. 563 subscripție publică desfășurată pe parcursul a 10 ani. Guvernul nu a contribuit. Au circulat zvonuri că regele Carol I n-ar vedea cu ochi buni această inițiativă. Au fost tot felul de piedici, discuții referitoare la oportunitatea acestei inițiative. În septembrie 1910 regele Carol I a trimis președintelui comitetului Grigore Ghica Deleni subscripția de 20.000 lei, suma ce mai lipsea pentru plata lucrărilor la statuie. Clevetitorii au tăcut. Regele Carol I a revenit și a promis că va participa la inaugurarea monumentului; p. 601 Piața Unirii la 27 mai 1912 foto regele Carol, principele moștenitor Ferdinand și prințul Carol; p. 602, 603, 609 foto festivitatea dezvelirii; p. 604-605 discursurile: mitropolitul Pimen președintele comitetului de dezvelire a monumentului; Grigore Ghica Deleni președintele comitetului de inițiativă; p. 606 primarul Gheorghe N. Botez; p. 607 studentul Hristea Dăscălescu; p. 608 A.D. Xenopol din partea Universității din Iași; p. 610 N. Iorga din partea Universității București; p. 610 ministrul Constantin C. Arion din partea Guvernului; p. 612 regele Carol I; p. 613 generalul Skeletti în numele veteranilor; p. 613 săteanul Dumitru Solomon; p. 615 momentul semnării și depunerii Actului Comemorativ.

⁷⁷ **Ridicarea statuei Cuza Vodă – Dare de seamă de sumele încasate și cheltuite, operațiile începute la 14 octombrie 1903**. Tip. Dacia, Iași 1912. [A.N.-D.J. Iași Biblioteca 11.987].

Comisiunea de execuție pentru comandarea și așezarea statuii formată din: Grigore Ghica Deleni președinte, A.D. Holban și A.D. Xenopol, vice președinți, Constantin Climescu, arhitectul Gheorghe Sterian membri și G. D. Șerban casier; la p. 2 membrii comitetului format din 41 persoane; p. 3-40 sumele încasate conform registrului de chitanțe, total 328 recipise lei 140.899, 45 lei; p. 41 listele 1-1455 cu sumele încasate.

N.A. Bogdan, **Orașul Iași, monografia istorică și social ilustrată**, Iași, 1914, p. 319, 325 statuia **Alecsandru Ioan I Cuza**, p. 326 Comitet pentru subscripție publică, dezvelirea, serbările din 25-27 mai 1912. Subscripția publică s-a desfășurat între 14 octombrie 1903 și 10 aprilie 1912 = 140.989, 45 lei, foto **statuia Alecsandru Ioan I Cuza**.

A.N.-D.J. Bacău, fond Primăria Târgu Ocna, dosar **34/1913**, f. 48-49 la 3 ianuarie 1914 Primăria municipiului Iași se adresa Primăriei Târgu Ocna în problema financiară a monumentelor **Alecsandru Ioan I Cuza** și **Mihail Kogălniceanu** de la Iași; f. 48 evocă adresa din august 1911 referitoare la medaliile din cupru bronz = 10 lei; bronz argintat = 15 lei; bronz aurit = 15 lei; argint = 40 lei; aur 14 carate = 800 lei medalia având pe avers: efigiile lui **Alecsandru Ioan I Cuza** și **Mihail Kogălniceanu**, reversul cu textul: **Popoarele se onorează pe ele însăși când păstrează și înconjoară cu dragoste memoria marilor lor patrioți Carol I**; f. 49 lista nr. 438 = 3 persoane.

⁷⁸ A.N.-D.J. Prahova, Ploiești, fond Prefectura jud. Prahova, dosar **15/1912**, f. 9, 10, **11** cheltuieli făcute de delegația de țărani care a reprezentat județul la manifestările dezvelirii monumentului **Alecsandru Ioan I Cuza** la Iași la 27 mai 1912. Coroana pentru monument 100 lei și s-au comandat 35 de cocarde.

⁷⁹ Rudolf Suțu, **Iașii de odinioară**, Tip. Lumina Moldovei, Iași, 1923 p. 206-208 Statuia lui Cuza Vodă, inițiativa ridicării statuii, președintele comitetului Grigore Ghica-Deleni. Scrisoarea adresată lui Elena Cuza. Reprodus răspunsul prin care aceasta mulțumea pentru frumoasa inițiativă.

⁸⁰ **Nicolae IORGA** (5/17 iunie 1871, Botoșani – 27 noiembrie 1940 Strejnicu, jud. Prahova, înmormântat la București, cimitirul Bellu, figura 39, locul 30). Studii secundare la Botoșani și Iași, cele universitare la Iași și Paris, licența în litere și filozofie, diplomat al Școlii de Înalte Studii Politice din Paris, specializare la Berlin, Leipzig unde a luat doctoratul în filozofie, în 1892, cercetător al relievelor trecutului carieră didactică universitară, ctitor de instituții de cultură în țară și peste hotare. poliglot, autor de studii istorice, cu referire la români și vecinii lor, la istoria universală, creator al Institutului de studii sud-est europene, al Școlii române din Franța, fondator al Institutului de studii bizantine și a Institutului de istorie universală, bogată activitate de depistare, publicare și comentare a documentelor din țară și străinătate, publicist. Istoric de renume internațională, cercetător al mărturiilor care l-au condus la elaborarea unei vaste opere istorice monumentale, scriitor, îndrumător al spiritului public. Om politic, împreună cu A.C. Cuza în

celui care a fost omul reformator al societății românești ce au generat și prefacerile ce au urmat anilor domniei sale.

Peste ani, în perioada interbelică, ilustre personalități, în diverse împrejurări au subliniat profunda semnificație a realizării și dezvelirii la Iași a monumentului dedicat lui Alecsandru Ioan I Cuza și celor care i-au fost colaboratori apropiați. Din multe exemple selectăm numele lui Alexandru Lapedatu⁸² și Gheorghe Ungureanu⁸³.

Semnificative sunt cele exprimate de Nicolae Iorga, atât în momentul⁸⁴ declanșării acțiunii în 1903, cât și cele formulate în 1929 referitoare⁸⁵ la regele Carol I, evocând participarea la realizarea și dezvelirea monumentului **Alecsandru Ioan I Cuza** de la Iași unde a și luat cuvântul și a relevat contribuția predecesorului la metamorfoza societății românești.

Cele petrecute la semicentenarul Unirii Principatelor Române au catalizat voințele multora de a prelua onoranta misiune de a cinsti memoria lui Alecsandru Ioan I Cuza. Între acești întreprinzători s-au aflat și locuitorii așezării băcăuane de la Răcăciuni, care au procedat la o operativă strângere a sumelor necesare, comandând lucrarea sculptorului Themistocle Vidali. Comitetul de inițiativă a avut satisfacția ca în anul 1912 să asigure solemnitatea dezvelirii acestui simbol. Considerăm că această localitate, prin modul cum cei ce și-au asumat misiunea școlirii generațiilor în formare, au creat acea atitudine de înaltă demnitate exprimată în diverse împrejurări. Faptul că pe parcursul primelor decenii ale secolului al XX-lea locuitorii au reușit să strângă fondurile necesare comandării și amplasării a trei lucrări de artă plastică evocatoare a trei reprezentative personalități române, care, prin cele înfăptuite au exprimat la cea mai înaltă cotă respectul pentru țaranul român, este indubitabil o asemenea dovadă. Aducând în forul public de la Răcăciuni⁸⁶

aprilie 1910 a pus bazele Partidului Naționalist Democrat, deputat, senator, militând pentru alăturarea României de Antantă pentru înfăptuirea idealului național. După război a constituit Partidul Naționalist al Poporului în 1924, care, în 1925, s-a integrat în Partidul Național de care se desparte în 1926. A fost adeptul revenirii în țară a prințului Carol/Caraiman/pentru a deveni regele Carol al II-lea. Formează un guvern de „tehnicieni” la 18 aprilie 1931, fiind președintele Consiliului de Miniștri până la 31 mai 1932. Consilier regal. Îndepărtat de la catedră la instaurarea regimului legionar, a fost asasinat de o „echipă a morții”. Doctor honoris causa a numeroase și prestigioase instituții științifice și de învățământ din Europa și America, ales membru corespondent la 9/21 aprilie 1897, titular la 25 mai/7 iunie 1910 al Academiei Române.

Dim. R. Rosetti, *op. cit.*, p. 103, sunt menționate câteva din lucrările sale [A.N. Biblioteca IV 6.901]

G. Bezviconi, *op. cit.*, p. 162.

1897 martie, B.P. Hasdeu, în cadrul Academiei Române, lansează un concurs pentru elaborarea unei istorii a literaturii române. La această muncă s-a angajat Nicolae Iorga. Lucrarea fiind supusă analizei, membrii juriului, manipulați de B.P. Hasdeu, cu excepția lui A.D. Xenopol, au respins-o ca necorespunzătoare. Peste ani la 21 februarie 1986 a fost publicat articolul cercetătorului Dan Zamfirescu, *Un monument al culturii române*, autorul relevând importanța și valoarea creației lui N. Iorga.

Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 436-441;

Barbu Theodorescu, *Nicolae Iorga – Cartea cu vieți ilustre*, Editura Vreamea, București, 1943, 63 p.

G. G. Mironescu, *Amintiri despre Nicolae Iorga*, comunicare făcută în ședința intimă a Academiei Române din 28 martie 1941, extras din *Analele Academiei Române*, tomul LXI, 1940-1941, Editura „Bucovina” I.E. Torouțiu, București, 18 p.

Ștefan Ștefănescu, *Nicolae Iorga*, în: *E.I.R.*, p. 183-184.

Dorina N. Rusu, *op. cit.*, p. 91, 123, donații p. 98, 124, 1]27, 152, 186.

⁸¹ N. Iorga, *Statuia lui Cuza Vodă*, în: „Semănătorul”, anul II, nr. 45, 9 noiembrie 1903, p. 707-709. Caracterizarea omului.

⁸² A.N.-D.A.I.C., fond Alexandru Lapedatu, inv. 1214, dosar 39/1928 A.C. Cuza despre statuia **Alecsandru Ioan I Cuza**, de la Iași.

⁸³ Gheorghe Ungureanu, *Iașul – note istorice*, p. 41 statuia **Alecsandru Ioan I Cuza** dezvelită în 1912. [A.N.-D.J. Iași Biblioteca 11.670].

I.V. Lupescu, *op. cit.*, p. 154-157 la Iași monumentul **Alecsandru Ioan I Cuza**, realizator Raffaello Romanelli pedestal marmură, elementele sculpturale turnate în bronz având: componentele decorative, statuile Domnului Cuza și ale colaboratorilor: Mihail Kogălniceanu, Costache Negri, Ioan Emanoil Florescu și [eronat menționat Vasile Alecsandri fiind de fapt Nicolae Kretzulescu]. S-a pornit de la o idee a anului 1903, se dorea dezvelirea în 1909 la Semicentenarul Unirii Principatelor. După multă tevatură au fost depășite dificultățile financiare, controversele partizane și la 25-27 mai 1912 a avut loc dezvelirea.

F.T., M.C., p. 236-237 în Piața Unirii, în fața hotelului „Traian” monumentul **Alecsandru Ioan I Cuza**, având în componere și statuile plasate pe platforma pedestalului: **Mihail Kogălniceanu, Costache Negri, Nicolae Kretzulescu, Ioan Emanoil Florescu** și sus statuia Domnului, amplasată pe pedestal. Dezvelirea a avut loc la 27 mai 1912. Autor Raffaello Romanelli.

Fototeca Combinatului Poligrafic Casa Scânteii, clișeu: 135.657-80 monumentul **Alecsandru Ioan I Cuza**, Iași.

⁸⁴ *Statuia lui Cuza Vodă, 9 noiembrie 1903*, în: N. Iorga, *Oameni cari au fost*, vol. I, București, 1934, p. 124-128: formulată mențiunea că în jurul acestei probleme s-a iscat o înverșunată luptă între diversele interese partizane. N. Iorga pune în discuție problema recunoștinței pentru moștenirea primită. Formulează aprecieri la adresa lui **Alecsandru Ioan I Cuza** evidențiind contribuția acestuia la realizarea și consolidarea Unirii Principatelor, la recunoașterea internațională a acestei înfăptuiri, la constituirea României moderne. Pornindu-se de la cartea lui A.D. Xenopol referitoare la Cuza Vodă ieșeni s-au mobilizat pentru ridicarea unui demn monument. Text publicat inițial în: „Semănătorul”, anul II, nr. 45, 9 noiembrie 1903, p. 707-709. La p. 708 caracterizarea omului citat.

⁸⁵ N. Iorga, *Oameni cari au fost*, vol. III, București, 1936, p. 305-306.

⁸⁶ A.N.-D.A.I.C., fond M.C.A.-D.A., inv. 819, dosar 69/1937, f. 58 la Răcăciuni, jud. Bacău un comitet comunal a comandat lucrarea **Alecsandru Ioan I Cuza**, având 3 m. = 4.000 lei, 1910.

F.T., M.C., p. 318 Răcăciuni, jud. Bacău bustul **Alecsandru Ioan I Cuza**, modelat de sculptorul Themistocle Vidali, în anul 1912.

Județul Bacău, album editat de Consiliul județean Bacău, Muzeul de Artă și etnografie Bacău, cu un cuvânt înainte de Nicolae Lupu, președintele Consiliului județean Bacău, Bacău, 1996, 148 p.; la p. 101 succintă pomenire a unor monumente din județ.

busturile evocându-i pe **Aleksandru Ioan I Cuza**, **Spiru C. Haret**⁸⁷ și **Ion I.C. Brătianu**⁸⁸ au demonstrat totalul respect către aceștia pentru cele gândite și îndeplinite pentru neam și țară. Și nu întâmplător, la moment de mare tensiune în care soarta României o decidea țaranul-ostaș, apărător al părții de teritoriu pe care inamicul încercase să-l cotopească lovindu-se de dârzenia formulării „Pe aici nu se trece”⁸⁹ l-au determinat, în martie 1917, pe loialul Rege Ferdinand I⁹⁰ să cuvânteze în respectiva localitate despre ce ne aștepta ca noi

⁸⁷ **Spiru C. HARET** (15 februarie 1851, Iași – 17 decembrie 1912, București, cimitirul Bellu, figura 73, locul 12), studii la Dorohoi, Iași, București, licență în fizico-matematici la București, specializare, doctorat în matematici la Paris. Matematician, astronom, pedagog, sociolog, carieră didactică universitară. Om politic liberal de nuanță poporanistă, ministru reformator al învățământului de toate gradele, preocupat de starea țărânimii, organizator al sistemului cooperatist la sate, animator cultural, inițiatorul de cămine culturale și biblioteci, de atenee culturale ca filii ale societății bucureștene, ale universităților populare, a fost numit pe bună dreptate „omul școlii”, publicist, membru corespondent ales la 12/24 octombrie 1879 și titular la 31 martie/12 aprilie 1892 al Academiei Române și al altor prestigioase instituții științifice din țară și străinătate.

Spiru C. Haret, *Thèses présentées à la Faculté des sciences de Paris pour obtenir le grad de docteur és sciences matematic*, Paris, 1878. [Biblioteca Națională IV 22.868 exemplar cu dedicația autografă a autorului].

Dim. R. Rosetti, *op. cit.*, p. 94.

G. Bezviconi, *op. cit.*, p. 152.

Fiecare popor caută să-și asigure existența unind într-un mănunchi toate elementele naționale pe baza legăturilor naturale pe care le constituie unitatea de limbă, de credință, de aspirațiuni și de nevoi. Și în această luptă, școala este desigur printre cele dintâi și cele mai puternice mijloace de acțiune. Spiru Haret, *Școala națională*, București, 1907 și Raportul către rege din 1903.

⁸⁸ **Ion I.C. BRĂTIANU** (20 august 1864, Florica, jud. Muscel, azi Ștefănești jud. Argeș – 24 noiembrie 1927, înmormântat în mausoleul familiei din biserica de la Florica), studii tehnice la Școala Politehnică din Paris, inginer, absolvent și al Școlii de Poduri și Șosele din Paris, angajat la C.F.R. La 1897 a fost numit ministru al Lucrărilor Publice. Din 1889 om politic liberal, conducător al partidului 1909-1927, deputat din 1895, ministru, prim-ministru, militant pentru realizarea reformelor și a unității naționale, prin propunerea formulată de Andrei Rădulescu în numele său și a 13 colegi a fost ales membru de onoare al Academiei Române la 7 iunie 1923 împreună cu generalii Alexandru Averescu și Constantin Prezan. La 6 august 1923, printr-o scrisoare, I.I.C.B. a mulțumit membrilor Academiei Române pentru cinstea acordată. Pasionat de istorie a achiziționat în anii vieții o valoroasă bibliotecă.

Dim. R. Rosetti, *op. cit.*, p. 206.

Dorina N. Rusu, *op. cit.*, p. 166, indice p. 355.

Dr. Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române, 1866-2003, Dicționar*, Editura Enciclopedică/Editura Academiei Române, București, 2003, 1160 p., la p. 139.

Virgiliu Z. Teodorescu, *In memoriam: Cinstire memoriei lui Ion I.C. Brătianu*, în: „Revista Arhivelor”, București anul LXXV, vol. LX, nr. 1-2, 1998, p. 202-209 (evocare a genezei și soartei simbolului de cinstire a lui I.I.C. Brătianu.)

⁸⁹ Chemarea mobilizatoare către Ostașii Români „Pe aici nu se trece !” a fost lansată în toamna anului 1916 de către generalul Eremia Grigorescu ce avea misiunea de a nu permite inamicului să deubezeze la est de Carpații Orientali. Prin modul cum a organizat apărarea, cum a coordonat comandamentele în subordine și mai ales cum se adresa soldaților a realizat o apărare fermă nepermițând străpungerea frontului. Peste câteva luni la moment de maximă solicitare, la poarta sudică a Moldovei, în condițiile când trupele „aliat” bolșevizate părăseau pozițiile i-a fost încredințată misiunea de a asigura coordonarea trupelor române din respectiva zonă de operațiuni. Concret a adresat și în acest caz amintita formulare înfrângând trufia celor care în vara anului 1917 se considerau ca virtuali ajunși în mânoasa și salvatoarea Ucraină. Numai că „buturuga mică” a răsturnat ampla concentrare de trupe și tehnică a inamicului spulberând amăgitoarele visuri.

Un erou al neamului - generalul Eremia Grigorescu - Viața și opera sa - Omul - Militarul - Eroul - Funerariile Naționale - Volum comemorativ, 1919, Tip. F. Göbl și Fii, str. Regală 19, București, 1920, 64 p. (text și fotografii).

⁹⁰ **FERDINAND I**, Victor Albert Meinrad de Hohenzollern (12/24 august 1865, Sigmaringen, Germania – 20 iulie 1927, Sinaia jud. Prahova, înmormântat la Curtea de Argeș). Nepot al regelui Carol I, studii primare la Düsseldorf, Școala militară la Cassel, universitare la Tubingen și Leipzig unde a urmat cursurile de economie politică, științele financiare și dreptul roman, a urmat din 1883 cursuri de limba română până a venit în România în anul 1889 și a fost declarat prinț moștenitor al tronului. A fost integrat în armata română cu gradul de căpitan în deceniul următor fiind avansat treptat, în 1895 ajungând la gradul de colonel primind comanda Regimentului 4 Roșiori. La 1898 fiind avansat general de brigadă, devine rege al României la 28 septembrie/10 octombrie 1914. La 14/27 august 1916 a declarat război Puterilor Centrale. A participat la campaniile militare din anii 1913, 1916, 1917. Logodit la 22 aprilie 1892 la Postdam s-a căsătorit la Sigmaringen în 29 decembrie 1892, cu principesa Maria Alexandra Victoria, ducesă de Saxa. La 23 ianuarie 1893 perechea princiară a ajuns în Capitală. În aprilie 1897 prințul F. s-a îmbolnăvit grav, îngrijirile acordate de medicii C. Buicliu, I. Cantacuzino și W. Kremnitz i-au salvat viața. La cumpăna veacurilor XIX-XX a fost o permanentă prezență la manevrele militare, dar și în toate problemele de stat. Prin decesul regelui Carol I a fost desemnat rege al României în septembrie 1914. A participat la campania anilor 1916-1917, fiind un exemplu de demnitate și deplină dăruire în conformitate cu jurământul făcut la suirea pe tronul României. A fost încoronat la 15 octombrie 1922. Anterior și post 1914 a promovat acte de caritate și de sprijinire a culturii, a acordat o atenție deosebită orașului Iași, capitala României în perioada refugiului 1916-1918, inaugurând la 24 februarie 1927 Fundația Culturală „Regele Ferdinand I”, pentru propășirea căruia a lăsat testamentar o importantă sumă, publicist. La 16/28 martie 1890 a fost ales membru de onoare al Academiei Române. Pentru atitudinea manifestată de a fi permanent alături de poporul român, acesta l-a definit ca „cel loial”.

21 noiembrie 1880, Sigmaringen-Germania încheierea Actului de Familie prin care a fost stabilită formula ca prințul Ferdinand de Hohenzollern, nepot de frate al domnitorului Carol I, devenea moștenitor al tronului României.

Dim. R. Rosetti, *op. cit.*, p. 73-74, 206.

Dem. I. Dobrescu, *Caractere*, Tip. de arte și editură „Leopold Gelter”, București, str. Câmpineanu nr. 47, 1933, p. 7 caracterizarea regelui Ferdinand I. [A.N. Biblioteca III 16.557].

Lucian Predesacu, *op. cit.*, p. 319.

Nicolae Iorga, *Supt trei regi – istorie a unei lupte pentru un ideal moral și național*, Editura Pro, București 1999.

Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VIII, Editura Enciclopedică, București, 2003, 857 p. +48 planșe. Indice p. 830.

eforturi în zilele, săptămânile, lunile următoare ca să conducă România la o totală metamorfoză ce implica și adoptarea unor legi cu referință directă la soarta viitoare a țaranului român. Convingătoare și mobilizatoare chemare la respingerea repetatelor atacuri ale inamicului decis de a trece peste apărarea românească, ajutat și de pasivitatea rusească.

O interesantă compoziție sculpturală a conceput în anul 1912 artistul plastic Ioan Iordănescu⁹¹ pentru a fi amplasată⁹² la Alexandria, azi capitala județului Teleorman, întru cinstirea domnului **Cuza Vodă**. Realizarea acestui monument a fost inițiativa avocatului Florea Georgescu, căruia i s-au alăturat entuziaști intelectuali teleormăneni constituiți într-un Comitet de inițiativă. Modelarea a fost întârziată de mobilizarea artistului pentru a participa, în calitate de sublocotenent în rezervă, la campania militară din 1913. Revenit în atmosfera atelierului a finalizat modelajul în anul 1914, compoziția în care a integrat pe un bine proporționat pedestal două personaje care încadrează bustul monumental ce-l redă pe **Alecsandru Ioan I Cuza**. Activul Comitet de inițiativă, după dobândirea fondurilor necesare a comandat lucrarea, având în compunere⁹³ două personaje atașate de piatra pedestalului. În stânga este o femeie cu spatele la blocul de piatră, iar în dreapta un bărbat privind spre bustul lui Alecsandru Ioan I Cuza, care susține cu mâna stângă un sul cu un text, referință la actele reformatoare, predilect la cea a împrumutării țăranilor. Elementele sculpturale au fost turnate în bronz în 1914 la firma „V.V. Rășcanu”⁹⁴ din București. Prin înălțimea sa monumentul este într-un dialog direct cu cei care se află în preajma sa. Solemnitatea dezvelirii⁹⁵ din Grădina Publică⁹⁶ din zona centrală a orașului, a avut loc sâmbătă 24 ianuarie 1915 reunind o mare participare de pe întinsul câmpurilor teleormănene. Au participat autoritățile locale și invitați din țară. Au luat cuvântul: Florea Georgescu, președintele comitetului de inițiativă, A. Sărățeanu, primarul orașului, I. Antonescu, institutor, S. Stănculescu învățător, N. Racotă prefectul jud. Teleorman, căpitanul Palade din Iași.

Acțiunea celor de la Alexandria a avut, la timpul respectiv, răsunetul contagios, determinând și pe locuitorii din Turnu Măgurele să declanșeze⁹⁷, în 1913, strângerea de fonduri care să permită comandarea unui valoros simbol pe care-l doreau de a fi expresia recunoștinței la 50 de ani de la împrumutarea țăranilor din 1864. Evenimentele de factură militară de pe plan european au blocat frumoasa inițiativă.

Virgiliu Z. Teodorescu, *Contribuții la istoria unor monumente dedicate cinstirii regelui Ferdinand I*, în: „Acta Moldaviae Meridionalis”, Vaslui, nr. XXII-XXIV, vol. II, 2001-2003, p. 747-764 (recurgând la documentele de epocă sunt evocate preocupările din perioada interbelică de a aduce în forul public semnificative monumente ale cinstirii celui „Loial”).

⁹¹ Virgiliu Z. Teodorescu, *Contribuții la cunoașterea activității sculptorului Ioan Iordănescu*, în: „Muzeul Național”, vol. XII, București, 2000, p. 317-356 (evocare a vieții și activității creatoare a realizatorului multor și valoroase monumente de for public.)

A.N.-D.A.I.C., fond S.A.F., dosar pensii 11 Ion Iordănescu, f. 24 *Memoriu de activitate: monumentul Cuza Vodă* din Alexandria.

⁹² A.N.-D.J. Teleorman, Alexandria, fond Primăria orașului Alexandria, dosar 584/1914, f. f. 26v.-27 la 30 martie 1914 P.V. al ședinței Consiliului comunal prin care s-a hotărât ca monumentul dedicat domnitorului **Alecsandru Ioan I Cuza** să fie așezat în Grădina Publică. Florea Georgescu, președintele comitetului, preconiza amplasarea în Grădina Publică lângă ieșirea dinspre Bulevardul gen. G. Manu. Consiliul în unanimitate a avizat.

⁹³ Cronicarul Alexandru Agnese în: „Viitorul”, București, 11 ianuarie 1915 evidenția munca desfășurată de sculptorul Ion Iordănescu pentru realizarea monumentului **Cuza Vodă** comandat de orașul Alexandria, considerând lucrarea a fi o valoroasă creație artistică.

Petre Oprea, *Cronici și critici de artă din presa bucureșteană a anilor 1911-1916*, în „Revista Muzeelor și Monumentelor”, București, nr. 8, 1985.

⁹⁴ Petre Oprea, *Istoria turnătorilor artistice în bronz din București*, în: „Revista Muzeelor”, București, anul VI, nr. 1, 1969, p. 33-38. La p. 37 componentele monumentului **Cuza Vodă** de la Alexandria au fost turnate în bronz la firma „V.V. Rășcanu”.

V.Z.T. 9 septembrie 1985, Alexandria, în parc monumentul **Alecsandru Ioan I Cuza** s.d.j. și datat: **I. Iordănescu 1914**, iar s.s.j.: **Turnătoria V.V. Rășcanu București 1914**.

Virgiliu Z. Teodorescu, *Contribuții la istoricul turnătorilor artistice în metal din România*, în: „Muzeul Național”, vol. X, București, 1998, p. 181-188. (prin preocuparea sculptorului Wladimir C. Hegel s-a importat din Anglia o instalație completă de turnare a metalelor pentru Școala de Arte și Meserii. Așa a format o serie de turnători români, din rândurile acestora, detașându-se prin receptivitate, interes permanent de autodepășire, Vasile V. Rășcanu. O biografie care se conjugă cu cele mai reprezentative monumente turnate în bronz pe parcursul a mai bine de 50 de ani. La vârsta senectuții memoriile întocmite sunt o efectivă sursă de cunoaștere a evoluției acestei activități.)

⁹⁵ „G.T.” ?/, *Dezvelirea monumentului lui Cuza Vodă*, în: „Albina”, București, anul XVIII, nr. 18, 1 februarie 1915, p. 650-652, text și foto. Solemnitatea de la Alexandria din ziua de S. 24 ianuarie 1915, realizare a sculptorului Ion Iordănescu și al comitetului de inițiativă condus de Florea Georgescu. Participarea autorităților locale. Au luat cuvântul Florea Georgescu, președintele comitetului de inițiativă, A. Văcăreanu, primar, I. Antonescu, institutor, S. Stănculescu, învățător, N. Racotă, prefectul județului, căpitanul Palade de la Iași. Foto monumentul. Având în compunere două personaje atașate de pedestal. În stânga o femeie cu spatele la blocul de piatră, iar în dreapta un bărbat privind spre bustul lui Alecsandru Ioan I Cuza care ține cu mâna stângă un sul cu un text.

Județele patriei Teleorman, monografie, Editura Politică, București, 1980, p. 277 Alexandria monumentul **Alecsandru Ioan I Cuza**, I. Iordănescu, dezvelit la 24 ianuarie 1915.

F.T., M.C., p. 25 Alexandria bustul Alecsandru Ioan I Cuza, bronz, I. Iordănescu, dezvelit la 24 ianuarie 1915.

⁹⁶ *Alexandria, monografie*, Editura „Teleormanul liber”, Alexandria, 1994, p. 89 monumentul **Alecsandru Ioan I Cuza**, dezvelit 1915.

⁹⁷ „Albina”, București, anul XVII, nr. 22, 23 februarie 1914, p. 871-872: *O statuie lui Cuza, în Turnu Măgurele*, a fost preconizată pentru 1914 la împlinirea a 50 de ani de la 1864. Se realiza cu fonduri strânse pe listele de subscripție lansate de băncile populare. Comitetul de inițiativă era condus de Florian Cristescu.

Gălățenii au considerat ca o datorie morală să nu se limiteze la a avea ca simbol evocator numai micul bust amplasat⁹⁸ în curtea clădirii care l-a găzduit pe fostul pârcaș de Covurlui. Ei au preconizat în preajma sărbătoririi semicentenarului Unirii Principatelor realizarea unui amplu monument care să fie amplasat în zona centrală a orașului. Conceptual se dorise o concludentă retrospectivă a marilor reforme realizate în anii domniei lui Alecsandru Ioan I Cuza. Pentru a da contur dezideratelor comanditarilor a fost desemnat ca realizator sculptorul italian Raffaello Romanelli. Strângerea fondurilor necesare care să acopere ampla sumă necesară a reclamat mai mulți ani, fiind organizate variate manifestări, recurgându-se la liste de subscripție, intervenții la diverse instituții⁹⁹. Astfel depășit momentul semicentenarului, inițiatorii au acționat cu consecvență, transmițând comanda către artistul creator al modelajului pieselor componente. Evenimentele de natură politico-militară ale celui de al doilea deceniu al secolului XX au generat dificultăți și între realizator și beneficiar. Componentele turnate în bronz au fost expediate către România, însă la destinatar au ajuns drămuite, respectiv dispărând statuia evocându-l pe domnul Alecsandru Ioan I Cuza care urma să fie plasată pe pedestal. A ajuns numai altorelieful ce urma să fie amplasat în partea superioară a fețelor pedestalului. Prin numărul personajelor, ambientul desfășurării evenimentelor evocate era o efectivă narare a marilor reforme împlinite în cei 7 ani de domnie. Demersurile întreprinse în anii neutralității pentru depistarea statuii s-au soldat cu un eșec, fapt care i-a determinat să procedeze la montarea în 1917 a altoreliefului, acesta încadra fețele pedestalului, ajungând să fie definit acest monument ca cel al reformelor prin interpretarea scenelor evocate de artistul creator. Ca monument incomplet a dăinuit până în 1959 când, în preajma sărbătoririi Centenarului Unirii a fost amplasat¹⁰⁰ pe locul rezervat statuii un bust monumental modelat de sculptorul Ioan C. Dimitriu Bârlad. A urmat declanșarea în 1975 a finalizării monumentului, înlocuirea acestui bust prin amplasarea statuii **Alecsandru Ioan I Cuza**, modelarea fiind realizată

⁹⁸ A.N.-D.J. Botoșani, fond Prefectura jud. Botoșani, dosar 67/1938, f. 30: Asociația „Casa Cuza Vodă” din Galați, înființată în 1937 pentru a răscumpăra casa, ajunsă în ruină, devenită hotel, inițiatorii dorind să o transforme în muzeu.

Asociația a cumpărat casa cu 1.000.000 lei, sumă donată de ministrul Mircea Cancicov.

Asociația a primit în dar un muzeu de la institutivii Ecaterina și Paul Pașa din Galați în valoare de 5.000.000 lei.

Suma fiind incompletă se făceau demersuri pentru completare prin președintele asociației, locotenent-colonelul Victor Ratu, șef de Stat Major la Divizia 21.

I. Brezeanu, C. Marinescu, D. Vrabie, *op. cit.*, p. 42 Muzeul de Istorie, pe vatra fostei locuințe a lui Alecsandru Ioan I Cuza în perioada activității ca pârcaș de Covurlui. În curte un bust **Alecsandru Ioan I Cuza**.

C.G. Marinescu, I. Brezeanu, *op. cit.*, ibidem.

I.V. Lupescu, *op. cit.*, p. 129 la Galați bustul **Alecsandru Ioan I Cuza**, în curtea muzeului. Lucrare realizată de un sculptor francez (???) și turnată în bronz la Paris. A fost primul bust dezvelit în țară din inițiativa gălățenilor din 1880 pentru a împodobi frontispiciul noului local al Școlii „Cuza Vodă”. Elena Cuza a donat bustul și a fost dezvelit la 4 noiembrie 1881. Inițial a fost așezat într-o mică nișă a școlii apoi a fost mutat în curtea muzeului.

F.T., M.C., p. 202 bustul **Alecsandru Ioan I Cuza** din Galați a fost dezvelit la 4 septembrie 1888.

⁹⁹ A.N.-D.J. Olt, Slatina, fond Prefectura jud. Romanați, inv. 66, dosar 77/1924 subvenții pentru monumentul **Alecsandru Ioan I Cuza** din Galați.

¹⁰⁰ A.N.-D.A.I.C., fond U.A.P., dosar 34/1968-1970: la Galați la monumentul **Alecsandru Ioan I Cuza** în 1959 a fost integrat bustul monumental realizat de I. Dimitriu-Bârlad. Ulterior a fost înlocuit cu statuia realizată de Ion Jalea. Pedestalul este purtător al compoziției evocatoare a reformelor anilor de domnie a lui A.I.C., lucrare realizată de sculptorul Raffaello Romanelli., turnată în bronz.

Bustul monumental **Alecsandru Ioan I Cuza**, Dimitriu-Bârlad + altorelieful, bronz 1,20 m?, pedestalul 4 m, 1959.

A.N.-D.A.I.C., Fototeca, colecția Ilustrații 2979 bustul **Alecsandru Ioan I Cuza**.

Foto: 1958 sculptorul Ioan C. Dimitriu-Bârlad lucrând în atelier la ultimele finisaje la bustul monumental **Alecsandru Ioan I Cuza** pentru orașul Galați. Festivitatea dezvelirii a avut loc la 24 ianuarie 1959.

Macheta pentru statuia **Alecsandru Ioan I Cuza**, 1975, execuția 1979.

F.T., M.C., p. 201-202 **monumentul Alecsandru Ioan I Cuza** din Galați. Evoluția a înregistrat etapele: 1) în 1917 realizare Raffaello Romanelli considerat a fi **monumentul muncilor agricole**, definiție dată de succesiunea scenelor de la altorelieful care încadrează fețele pedestalului. Întrucât lucrarea a fost terminată în timpul războiului vagonul cu statuia s-a rătăcit, ajungând în România numai elementele altoreliefului; 2) momentul Centenarului Unirii Principatelor, în 1959 când pe pedestalul liber a fost așezat un bust **Alecsandru Ioan I Cuza** realizat de Ioan C. Dimitriu-Bârlad. **N.B.** autorii consemnează eronat, citând pe: **Constantin** Dimitriu-Bârlad; 3) la 9 mai 1972 bustul a fost înlocuit cu o statuie, realizat de Ion Jalea.

Virgiliu Z. Teodorescu, **Informații referitoare la activitatea sculptorului Ioan C. Dimitriu-Bârlad**, în: „Revista Muzeelor și Monumentelor” – seria „Monumente Istorice și de Artă”, București, anul XVIII, nr. 1, 1987, p. 52-62 (parcursul documentelor din Arhivele Statului, a celor deținute de familie și presa timpului a evidențiat prestigioasa creație a artistului plastic, azi ele onorând forul public, instituții muzeale, colecții particulare.)

I. Brezeanu, C. Marinescu, D. Vrabie, *op. cit.*, p. 37-38 în fața Grădinii Publice în locul unde se intersectează str. Republicii cu str. D. Bolintineanu la 24 ianuarie 1959 bustul **Alecsandru Ioan I Cuza**.

C.G. Marinescu, I. Brezeanu, *op. cit.*, p. 121 în fața Grădinii Publice bustul **Alecsandru Ioan I Cuza**. Realizat de Ioan Dimitriu-Bârlad, amplasat în 1959, pe pedestalul unui monument mai vechi, al muncilor agricole, realizat de Raffaello Romanelli.

Fototeca Combinatului Poligrafic Casa Scânteii, clișeele: 463.933; 273.453 color.

„România '83”, București, p. 326 la Galați în fața Grădinii Publice **monumentul Alecsandru Ioan I Cuza**.

I.V. Lupescu, *op. cit.*, p. 130-131 la Galați în 1909 a fost formulată intenția, în 1912 s-a format un comitet de inițiativă, lucrare comandată lui Raffaello Romanelli în anul 1927 (?) lucrarea a fost trimisă în țară, vagonul rătăcindu-se pe traseu a venit incomplet. A fost considerat fără statuie a fi **monumentul muncilor agricole**. A fost amplasată la intrarea în Grădina Publică. La 1959 pe pedestal a fost așezat bustul realizat de Dimitriu-Bârlad, iar la 9 mai 1972 acesta a fost înlocuit cu o statuie realizată de Ion Jalea.

de Ion Jalea, lucrare în directă concordanță cu proporțiile pedestalului și cuambiantul de amplasare a acestuia, piesa fiind turnată în bronz. Solemnitatea inaugurării monumentului completat s-a desfășurat la 9 mai 1972.

O îndelungată perioadă de timp pentru rezolvare a necesitat o enunțare¹⁰¹ a lui Zaharia Antinescu în Consiliul Județean Prahova la 1859, reluată la 1865 și perpetuată în deceniile următoare. Semnificativ era detaliul pe care comandarii îl revendicau viitorului realizator. Ei cereau ca personajul, respectiv Alecsandru Ioan I Cuza, să fie reprezentat cu mâna întinsă arătând spre Transilvania.

Ideea a redevenit de actualitate la început de veac XX ca în euforia semicentenarului să se treacă¹⁰² la treabă, astfel că la 1912 se strângeau fonduri pentru monumentul **Alecsandru Ioan I Cuza**

La 19 iulie 1911 la Ploiești s-a constituit¹⁰³ un comitet pentru adunarea de fonduri în vederea ridicării unui monument dedicat lui **Alecsandru Ioan I Cuza**. S-a declanșat o amplă acțiune mobilizatoare a resurselor. Și în acest caz evenimentele europene și mondiale au blocat intenția.

Peste ani, în 1959, la întâmpinarea Centenarului Unirii, Liceului nr. 5 i s-a acordat numele lui „Alecsandru Ioan I Cuza” și s-a hotărât amplasarea¹⁰⁴ în fața clădirii a unui bust **Alecsandru Ioan I Cuza**. A fost realizat în piatră de către sculptorul Paul Zipser¹⁰⁵ care l-a redat cu uniforma militară, având o dârzenie, dar și cu un ușor aer de vizionar. O replică este amplasată în incinta respectivei școli.

O altă informație face referință¹⁰⁶ la bustul **Alecsandru Ioan I Cuza**, bronz str. Trei Ierarhi, nr. 10 la Liceul „Alecsandru Ioan I Cuza” din Ploiești, fiind însă citat ca realizator sculptorul Theodor Vidali.

Semicentenarul Unirii a fost mobilizator și pentru Craioveni. În 1909 Mișu N. Popp a lansat¹⁰⁷ un apel pentru strângerea fondurilor necesare ridicării pe str. Unirii, în fața Palatului Prefecturii a unei statui **Alecsandru Ioan I Cuza**. Oltenii fiind operativi, problema financiară era oarecum rezolvată, fondurile rezultate au fost însă substanțial mai mici față de cele ale ieșenilor. Ca atare comanda din 1909 către artist a revendicat ca în compunerea viitorului monument să fie incluse statuia evocându-l pe domnul reformator și două basoreliefuli. Artistul, în 1910, a onorat comanda trimitând către beneficiari respectivele componente, acestea ajungând în 1911 la Craiova, fiind depozitate în remizele gospodăriei inițiatorului Mișu Popp, în str. Sf. Dumitru. S-a comandat piatra pentru pedestal la Gura Văii, materialul ajungând la Craiova. S-a întârziat amplasarea și în acest caz intervenind o diversitate de opinii, controversate partizane privind amplasamentul posibil. Tevatură de amplasare și timp irosit. A fost factorul care a condus la târăgănarea inaugurării. Din acel moment a început odiseea acestui dorit sau respins monument, comportamentele oamenilor politici fiind conjuncturale. În anii ocupației inamice din 1916-1918 a fost declanșată o amplă operațiune de colectare a tot ce era necesar pentru ducerea războiului, inclusiv a metalelor și predilect a bronzului pentru a asigura industriei de armament din Germania materialele strategice necesare. Ocupanții au preluat piatra pentru cimitirele Eroilor lor, iar bronzul pentru industria de război, astfel că bronzul era să ajungă la topit în urma confiscării de către trupele inamice, Germania fiind „flămândă” de metalul necesar industriei de război. Odată depistate de ochii vigilenți ai echipelor de control, au fost ridicate și pornite spre rampa de încărcare în vagoanele căilor ferate. A fost o efectivă vânatoare căreia i-au căzut pradă¹⁰⁸ utilaje, ustensile, clopote, monumente și alte multe. Inspirat, inițiatorul s-a adresat lui Alexandru Marghiloman¹⁰⁹

¹⁰¹ Paul D. Popescu, *Documente de piatră și bronz ale municipiului Ploiești*, Comitetul pentru cultură și artă al municipiului Ploiești, Ploiești, 1969: p. 7, 85.

¹⁰² A.N.-D.M.B., fond Prefectura Poliției Capitalei, inv. 112, dosar **84/1911**, f. 127 Note informative din perioada 17 iulie 1911-2 august 1914 referitoare la acțiunea din București a unor persoane care au solicitat autorizarea de a strânge fonduri de la binevoitorii care să servească la ridicarea la Ploiești a unui monument **Alecsandru Ioan I Cuza**.

¹⁰³ „Calendar Minerva 1912”, București, p. 84-85 ridicarea unei statui lui **Cuza Vodă**.

¹⁰⁴ A.N.-D.A.I.C., fond U.A.P., dosar **34/1968-1970**, la Ploiești la Școala medie „Alecsandru Ioan I Cuza” bustul **Alecsandru Ioan I Cuza**, bronz 1,00 m. Paul Zipser, 1960.

¹⁰⁵ **Paul ZIPSER** (1930, Ploiești, jud. Prahova – 1966), sculptor **N.B.!** vezi și la Themistocle Vidali, atribuirea bustului monumental **Alecsandru Ioan I Cuza**, de la Ploiești, bronz 1,00 m., 1960.

¹⁰⁶ M. Apostol, M. Vulpescu, *Muzee și monumente prahovene*, referință la o inițiativă din 1903 concretizată în preajma Centenarului Unirii.

F.T., M.C., p. 304 la Ploiești bustul **Alecsandru Ioan I Cuza**, realizator sculptorul Themistocle Vidali, dezvelit la 24 ianuarie 1959.

Mihai Apostol, *Tradiții plastice în orașul Ploiești*, Ploiești, 1971, p. 79-80.

Fototeca Combinatului Poligrafic Casa Scânteii, clișeu **593.651**.

Județele Patriei Prahova, monografie, Editura Politică, București, 1981, p. 327 Ploiești bustul **Alecsandru Ioan I Cuza**.

I.V. Lupescu, *op. cit.*, p. 181-182 la Ploiești în curtea liceului „Alecsandru Ioan I Cuza” str. Trei Ierarhi, nr. 10 bustul **Alecsandru Ioan I Cuza**, realizator sculptorul Themistocle Vidali.

¹⁰⁷ A.N.-D.A.I.C., fond Muzeul Al. Saint Georges, inv. 654, dosar **14/1909**, f. 1 Textul apelului (32x47 cm.).

¹⁰⁸ Virgiliu N. Drăghiceanu, *707 zile sub cultura pumnului german*, Editura Cartea Românească, sediul Göbl-Rasidescu, București, str. Paris 16, 1920, 367 p. [Biblioteca Academiei Române II 61.974].

¹⁰⁹ **Alexandru I. MARGHILOMAN** (27 ianuarie/9 februarie 1854, Buzău – 10 mai 1925, București). Studii la București, doctoratul în drept și științe politice la Paris, 1878, carieră juridică. Om politic pornind din gruparea „junimistă”, prin Partidul Constituțional s-a remarcat ca bun orator, parlamentar abil, priceput elector. Deputat, ministru, Partidul Conservator, urcând ierarhia până la calitatea de șef. O serie de opere capitale l-au avut părtaș la susținerea din stadiul de proiect și până la festivitatea dării

care, la rândul ei, a solicitat comandantului trupelor de ocupație restituirea respectivei „capturi”. A fost salvatoare respectiva intervenție, piesele fiind returnate lui Mișu N. Popp după ce s-a recurs însă la o operativă și salvatoare mobilizare a populației, care, printr-o solidară participare, a „recuperat-o” prin aducerea contragreutății ei în obiecte de bronz. Au urmat ani de repetate intervenții pentru ca monumentul să devină o realitate civică pentru craioveni. Pretexte, motivații, urgențe prioritare, au fost formulate de cei care, la timpul respectiv, se aflau în postura de edili. Primarul Constantin Negrescu¹¹⁰ a oferit soluția unui alt amplasament, în piațeta dintre hotelurile „Minerva” și „New York”. Pentru realizarea pedestelului s-a folosit piatră de Gura Văii, fondurile necesare procurării fiind acum oferite de primărie.

În al patrulea deceniu, ca soluție „salvatoare” s-a găsit de cuviință amplasarea în micul părculeț de lângă biserica Madona Dudu. Această idee adoptată în 1933 nu a fost însă aplicată, așa că în 1936 a fost „**instalată și inaugurată în ...scuarul dintre Hotelul Minerva – Hotel New York și satada M. Kogălniceanu.**” [Eroare, nici în 1936, nici în anii următori monumentul n-a cunoscut solemnitatea inaugurării]. Reacțiile presei timpului fiind un bun călăuzitor întru cunoașterea problemei. „**Prin anii cincizeci a fost mutată pe locul unde se află astăzi**”. De fapt, în perioada interbelică fost amplasată¹¹¹ în anul 1935 și inaugurată după multe amânări¹¹² în 1939, iar în 1940 a fost mutată pe actuala vatră.

Pentru perioada interbelică, din partea generației înfăptuitoare a Marii Uniri este necesar să consemnăm modul cum aceștia au apreciat treapta anterioară, cea a realizării Unirii celei mici ca act

în folosință. La Consiliul de Coroană din 3 august 1914 s-a alăturat celor care susțineau neutralitatea. La 27 august 1916 nu s-a opus intrării în război „**a nu lovi în unitatea națională**”. După părăsirea sudului țării a conducerii României în toamna anului 1916, rămâne să protejeze oamenii și bunurile în timpul ocupației inamice, i-a revenit misiunea de a trata și încheia pacea cu Puterile Centrale 24 aprilie/7 mai 1918. A susținut actul de Unire a Basarabiei cu România. După război a încercat să revigoreze partidul devenit acum „Partidul Conservator-Progresist”.

Dim. R. Rosetti, *op. cit.*, p. 124 menționează pasiunea pentru creșterea cailor de rasă, organizării concursurilor de echitație.

Constantin Kirițescu, *O viață, o lume, o epocă*, Editura Sport-Turism, București, 1979, p. 295.

Ioan Adam, *Pro memoria Anii dramatice: Marghiloman*, în: „Parlamentul”, București, anul II, nr. 15 (48), 13 aprilie 1993, p. 8. Referință la implicarea lui Al. M. în depășirea unor situații dificile pentru România.

Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Guverne și guvernanți 1916-1938*, Editura Silex, București, 1996, p. 203.

¹¹⁰ **Constantin NEGRESCU** (1882, comuna Iași, azi componentă a orașului Târgu Jiu jud. Gorj -). Școala primară la Târgu Jiu, la Craiova liceul „Carol I” remarcându-se ca un elev excepțional. A continuat studiile la Școala de Agronomie din Berlin, apoi la Paris la Școala Superioară de Științe Politice și Economice. A revenit în țară în 1908. Un timp a fost încadrat la Banca Comercială din Craiova. A făcut parte din P.N.L. În 1925 a fost ales primar al orașului Craiova dovedindu-și preocupările de gospodar, contribuind la o radicală metamorfoză a orașului. A sprijinit aducerea în forul public a **monumentului Alexandru Ioan I Cuza** și a realizării bustului cinstirii fostului primar **Ulisse Boldescu**. În acțiunile edilitare s-a bucurat de sprijinul efectiv al ajutorului de primar, gazetarul Corneliu Mihăescu. A fost ales deputat, a deținut funcția de prefect al jud. Dolj.

Nicolae Mischie, *Primarul Băniei-Negrescu Constantin*, în: Vasile Arimia, Vasile Bobocescu, Nicolae Mischie, Dan Neguleasa, Alexandru Păsărin, *Personalități gorjene de-a lungul istoriei*, Editura Fundației „Premiile Flacăra – România”, București 2000, p. 138-139. [A.N. Biblioteca III 24.412].

„Gorjanul”, Târgu Jiu, anul XII, nr. 43, 31 octombrie 1935, p. 2.

¹¹¹ „Arhivele Olteniei”, Craiova, anul XIV, nr. 79-82, mai-decembrie 1935, p. 486 statuia domnului Cuza, replică a monumentului de la Iași minus elementele complementare a fost în sfârșit așezată pe pedestelul de piatră. Era anunțată inaugurarea posibilă la 24 ianuarie 1936.

Ioan V. Lupescu, *op. cit.*, p. 116-117. Statuia „**Aleksandru Ioan I Cuza**”, în grădina „1 Mai”.

F.T., M.C., p. 162, Craiova statuia **Aleksandru Ioan I Cuza**.

¹¹² Fortunato [Fortunescu], *Statuia domnitorului Cuza*, în: „Arhivele Olteniei”, Craiova, anul XIV, nr. 79-82, mai-decembrie 1935, p. 486: replică a statuii monumentului de la Iași. Era anunțată, în sfârșit, așezarea pe pedestelul de piatră din Craiova. Operă a sculptorului Raffaello Romanelli. Sunt evocate anexele decorative ale basoreliefurilor pedestelului de piatră. Amplasată într-un loc înghesuit, între două hoteluri și un cinematograful. Era anunțată ca posibilă inaugurarea la 24 ianuarie 1936.

„Arhivele Olteniei”, Craiova, anul XV, nr. 83-85, ianuarie-iunie 1936, p. 206-207.

F. [Fortunescu ?!], *Odiseea unei statui a lui Cuza Vodă*, în: „Realitatea ilustrată”, București, anul XI, nr. 526, 17 februarie 1937, p. 8: Lucrarea executată de artistul sculptor Romanelli din Florența, acum 27 de ani așteaptă să fie inaugurată. Acțiunea fusese declanșată din inițiativa lui Mișu Pop-Lăcrița, fost deputat de Dolj. Oficialitățile s-au opus amplasării statuii în Piața Unirii. A fost nevoit ca la primirea ei să o depoziteze într-o remiză a curții sale din str. Sf. Dumitru. În timpul ocupației țării de către trupele inamice a fost ridicată și pornită spre topitoriile din Germania. Intervenția promptă a lui Alexandru Marghiloman la marelșul Makensenn a dus la restituirea ei, fiind pentru următorii 19 ani depozitată în aceeași remiză. Primarul Constantin Negreanu a oferit soluția unui alt amplasament, în piațeta dintre hotelurile „Minerva” și „New York”. Pentru realizarea pedestelului s-a folosit piatră de Gura Văii, fondurile necesare procurării fiind oferite de primărie. Foto: statuia pe pedestal, având alături pe inițiator Mișu Pop-Lăcrița.

„Arhivele Olteniei”, Craiova, anul XVI, nr. 89-91, ianuarie-iunie 1937, p. 176 constatarea: Monumentul Unirii încă n-a fost dezvelit.

„Arhivele Olteniei”, Craiova, anul XVIII, nr. 101-102, ianuarie-iunie 1939, p. 191 Monumentul Cuza tot uitat a rămas.

Paul Rezeanu, *Contribuții la cunoașterea dezvoltării edilitare a Craiovei între 1831-1944*, în: „Revista Muzeelor și Monumentelor”, seria „Monumente”, București, nr. 1, 1987, p. 71-73 statuia **Aleksandru Ioan I Cuza**, executată în 1910 de Raffaello Romanelli a fost inaugurată peste un pătrar de veac.

F.T., M.C., p. 162 statuia monumentală **Aleksandru Ioan I Cuza**, Raffaello Romanelli, dezvelită în 1939.

Florea Firan, Alexandru Firescu, *Craiova, ghid de oraș*, Editura Sport Turism, București, 1982, 188 p. + 1 hartă. [în continuare abreviat: F.F., A.F.], p. 80-81 statuia **Aleksandru Ioan I Cuza**, în grădina 1 Mai, în fața Primăriei.

premergător întru mobilizarea înfăptuirilor viitoare care au mobilizat întreaga suflare românească. Respectiv aceștia au declarat¹¹³ ziua de **24 Ianuarie** ca **Zi Națională**.

O importantă realizare a fost îndeplinită în perioada interbelică la Iași în incinta clădirii care temporar l-a găzduit pe domnul Moldovei și apoi al Principatelor Unite. Realizarea **Muzeului Unirii**¹¹⁴ a fost benefică întrucât pe această cale relicvele relevante ale epocii au devenit salvatoare ca o preocupare constantă pentru personalul instituției, care, conservându-le și etalându-le, oferă prilej de meditație și înțelegere a genezei României ulterioare acestei importante trepte întru afirmarea virtuților acestui neam românesc.

Anticipând sărbătorirea Centenarului Unirii Principatelor artiștii plastici au primit undă verde în a aborda respectiva temă. O serie de sculptori au elaborat machete, unele devenind, după definitivare și transpunere în piatră sau metal, componente ale patrimoniului artistic al unor localități sau ca piese miniaturale onorând spațiile unor instituții, inclusiv muzeale.

Ne limităm de a da un singur exemplu. Sculptorul Oscar Han în 1957 a modelat¹¹⁵ bustul monumental **Alecsandru Ioan I Cuza** care, după turnarea în bronz, a fost amplasat în holul central al Palatului Marii Adunări Naționale, redevenit după 1990 Palatul Parlamentului, găzduind lucrările Camerei Deputaților, până în 1996 când prin cedarea clădirii Patriarhiei Bisericii Ortodoxe Române s-a mutat în Palatul Republicii care a devenit noul Palat al Parlamentului. Această valoroasă lucrare sculpturală a fost integrată în zestrea actuală a Parlamentului României.

Este consemnată¹¹⁶ ca realizare premergătoare Centenarului Unirii și a basoreliefului cu efigiile lui **Alecsandru Ioan I Cuza** și **Mihail Kogălniceanu**, lucrare modelată de sculptorul Vasile Vasiliu-Falti¹¹⁷.

¹¹³ A.N.-D.A.I.C., fond P.C.M., dosar **121/1920** Declararea zilei de 24 ianuarie ca **ZI NAȚIONALĂ** pentru a cinstea înfăptuirea din 1859: **Unirea Principatelor**.

L. Kalustian, **Simple note**, vol. IV, Editura Eminescu, București 1985, 155 p. La p. 18-23 Unirea din 1859 și 1918.

¹¹⁴ **Muzeul Unirii din Iași**, str. Alexandru Lăpușneanu, nr. 14 are, de fapt, o vechime de multe decenii, fiind o permanentă preocupare a celor care au avut grija, la început de veac XX, să cinstească pe înfăptuitorii Unirii, predilect pe Alecsandru Ioan I Cuza. La 16 octombrie 1938 a fost inaugurat **Muzeul Cuza Vodă**. Actuala instituție datează organizatoric din 1959, anul Centenarului Unirii. I-a fost hărăzit generosul spațiu al clădirii unei bănci, care, la timpul respectiv, a fost temporară locuință a domnului Moldovei, Alecsandru Ioan I Cuza. Patrimoniul reflectă evenimentele de la 1848 ca premergătoare și pregătitoare etapă a înfăptuirilor care au condus la Mica Unire, pas fundamental spre Independența României și desfășurarea acțiunilor premergătoare ale Marii Uniri a românilor.

„Universul”, București, anul 55, nr. 285, 19 octombrie 1938, p. 9 **Inaugurarea muzeului Cuza Vodă** din Iași la 16 octombrie în palatul de pe str. Lăpușneanu.

„Scântea”, București, anul XXXIV, nr. 6510, L 25 ianuarie 1965, p. 1 D 24 ianuarie **s-a redeschis Muzeul Unirii** din Iași complet renovat și reorganizat. Între 1859-1862 clădirea a găzduit reședința de la Iași a lui Alecsandru Ioan I Cuza domnul Principatelor Unite.

Maria Ofrim, **Veșnicia amintirii...**, în: „Națiunea”, București, anul XII, nr.108 (574), 1-7 august 2001, p. 5. Referință la documentele relevante pentru demnitatea domnului unificator și reformator al neamului românesc Alecsandru Ioan I Cuza.

¹¹⁵ **Expoziția interregională, 1957-1958**, Catalog p. 44, Oscar Han, **Alecsandru Ioan I Cuza**, gips patinat 0,90 m.

„Parlamentul”, București, anul III, nr. 4 (89), 25 ianuarie 1994, p. 1 bustul (hermă) **Alecsandru Ioan I Cuza**, bronz, Oscar Han, foto, atribuindu-i-se prezența în Rotonda Palatului Camerei Deputaților. Acolo erau pe respectivele console amplasate numai lucrări de mici proporții, realizate în marmură albă. În acest caz considerăm că a fost amplasată fie în holul central, fie în alt spațiu protocolar.

Marin Mihalache, **Oscar Han**, Editura Meridiane, București, 1985, 103 p. La p. 56, 92 bustul **Alecsandru Ioan I Cuza**, gips, 1957, foto.

¹¹⁶ P. Constantinescu-Iași, **Unirea Țărilor Române în artele plastice**, în: **Studii privind Unirea Principatelor**, Editura Academiei R.P.R., București, 1960, 542 p. studiu la p. 33-42. Vezi p. 42 p.

¹¹⁷ **Vasile N. VASILIU-Falti** (18 noiembrie 1902, Fălticeni, jud. Suceava – 8 iulie 1988, București, Crematoriul Cenușa), studii la București și Paris, sculptor cu o bogată activitate, autor al unor busturi ale personalităților, compoziții cu scene sportive, animaliere, fiind o prezență în expozițiile anuale cu participări bine primite de critica de artă a epocii, de amatori și colecționari de artă. Un loc special îl ocupă lucrările sale în muzeele din Fălticeni și Iași.

„România Liberă”, București, 11 iulie 1988 **Necrolog** al U.A.P. evocând succint contribuția ca artist plastic în domeniul portretistic, compozițional, sculptură animalieră, cât și în domeniul scenografiei scenice realizând schițele decorurilor pentru Teatrul de Comedie din București.

Octavian Babosa, **op. cit.**, p. 500.

A.N.-D.A.I.C., fond Dudu Velicu., dosar **848** Vasiliu Falti.

A.N.-D.A.I.C., fond M.C.A., D.A., inv. 819, dosar **69/1942**, f. 68 Premii: 20.000/1932; 5.000/1937; 5.000/1939; 10.000/1940.

Petre Oprea, **Istoria turnătorilor ...**, în „Revista Muzeelor”, București, nr. 1, 1969: V.V.-F a încredințat lucrările modelate spre a fi turnate în bronz la Asociația „Arta Română” din București.

Muzeul Toma Stelian, **Catalog pictură, sculptură și desen**, editor Casa Școalelor, București, 1939, p. 130 Vasile Vasiliu-Falti: născut la Fălticeni în 1902 a urmat Școala de Arte Frumoase din București, elev al lui Paciurea, iar la Paris a lucrat cu Jean Boucher, Emile Antoine Bourdelle și Despian în perioada iulie 1924-1930, timp în care a expus la Salonul de toamnă, la Salonul artiștilor francezi și la cel al Independenților, concomitent trimițând lucrări la București care au fost expuse la Tinerimea Artistică, Salonul Oficial. În catalog este menționat cu: poziția 26 **Portretul profesorului Reglero** = bust având pe guler semnătura: Vasiliu-Falti, bronz patinat 0,944 m. Lucrare pe care a prezentat-o la Salonul Oficial 1937.

Lucian Predescu, p. 889: Vasile Vasiliu-Falti născut la 1902 la Fălticeni unde a urmat primele clase școlare de unde a trecut la Iași ca apoi să urmeze la București Școala de Belle Arte, din 1925 specializare la Paris până în 1930 ca student stipendiat atât de statul francez, cât și de cel român, fiind cooptat în rândurile membrilor Școlii române din Paris. Din 1926 expozant până în 1930 la

Între multiplele acțiuni organizate cu prilejul Centenarului Unirii consemnăm și dezvelirea¹¹⁸ la Huși, prin preocuparea Primăriei orașului a bustului monumental **Aleksandru Ioan I Cuza** modelat și dăltuit în piatră albă de sculptorul plaiurilor locale Vasile Acioabăniței¹¹⁹. Lucrarea a fost amplasată lângă piața din fața parcului central. Pe fața principală a pedestalului se află textul scris pe o placă de marmură: **Alexandru Ion Cuza primul domnitor al Principatelor Unite**. Solemnitatea dezvelirii a avut loc în ziua sărbătoririi Centenarului Unirii.

La Râmnicu-Vâlcea, pe Bulevardului Gării, în curtea U.M., gazdă a celei mai vechi unități de Geniu din cadrul Ministerului Apărării, în fața clădirii comandamentului este amplasată¹²⁰ statuia monumentală **Aleksandru Ioan I Cuza**, dăltuită în piatră albă de sculptorul Octav Iliescu¹²¹.

Prin strădania edililor locali, la Rădăuți în preajma vechii ctitorii Mușatine, Biserica Bogdana, au fost reunite mai multe lucrări de artă plastică constituind Aleea Voievozilor, având integrat¹²² în rândurile eminenților înaintași și bustul monumental **Aleksandru Ioan I Cuza**, component de ansamblu sculptural conceput și realizat de sculptorul Marius Butunoiu¹²³.

Amplele lucrări de protejare, amenajare și dotare plastică a Câmpiei Libertății de la Blaj, jud. Alba au condus la realizarea **ansamblului monumental Gloria** și a suitei de 22+1 de busturi monumentale, turnate în bronz, evocatoare a frunțașilor implicați în evenimentele revoluției de la 1848. Aceste busturi au

Salonul de toamnă și al artiștilor francezi din Paris. În țară ca expozant a fost remarcat de juri care i-au acordat: Premiul Municipiului București; Premiul Simu; Premiul M.C.A.; Premiul Paciurea.

Emil Satco, *Arta în Bucovina*, vol. I, Suceava, 1984, p. 223.

Virgiliu Z. Teodorescu, *Centenar Vasile Vasiliu-Faltî*, comunicare la sesiunea anuală de la Muzeul Județean Argeș, octombrie 2002, în curs de apariție în revista muzeului.

¹¹⁸ F.T., M.C., p. 227 La Huși, azi jud. Vaslui. Bustului monumental **Aleksandru Ioan I** având 1,45 m amplasat pe un pedestal de 1,60 m cu textul eronat prezentat: **Alexandru Ioan 1859-1864 (corect 1866)**.

D. Almaș, I. Scurtu, *Turism cu manualul de istorie*, București, 1973, p. 263 la Huși bustul **Aleksandru Ioan I Cuza**.

Fototeca Combinatului Poligrafic Casa Scânteii, clișeu: **581.961**.

¹¹⁹ **Vasile ACIOABĂNITEI Mera** (27 aprilie 1924, Valea Grecului, comuna Duda, Huși, azi jud. Vaslui -). Studii de artă plastică la București, la I.A.P. „Nicolae Grigorescu” în anii 1948-1951 și 1955-1958, elevul lui Ion Irimescu, Cornel Medrea și Constantin Baraschi, sculptor, debutând în anul 1958, participă ulterior la expoziții din țară și străinătate. Are lucrări în muzeele și în forul public la Huși, Bacău, București, Piatra Neamț, Deva, Slănic Moldova, Slatina ș.a.

Tabăra de sculptură Măgura - Buzău, august - septembrie. 1976, p. 2 - 3.

Octavian Barbosa, *Dicționarul artiștilor români contemporani*, Editura Meridiane, București, 1976., p. 11.

Vasile Florea, *Arta românească modernă și contemporană*, Editura Meridiane, București, 1982, p. 396.

¹²⁰ F.T., M.C., p. 322 Râmnicu Vâlcea statuia **Aleksandru Ioan I Cuza**, piatră albă, circa 2 m, amplasată pe un mic pedestal având o succesiune de trepte drept platformă. Pe pedestal dăltuit textul **Aleksandru Ioan Cuza**. Regretabil că și în acest caz autorii au introdus eronat anii 1859-1864, care de fapt nici nu sunt consemnați pe respectivul pedestal.

¹²¹ **Octav /Octavian/ ILIESCU** (15 octombrie 1916, Botoșani -). Studii la Academia de Arte Frumoase încheiate în 1947. Debut artistic în 1948. Sculptor, desenator, grafician cu participări la expoziții colective din țară și străinătate. A fost integrat în colectivul de plasticieni ai Studioului de artă plastică al Armatei. Realizator de lucrări monumentale, portrete, compoziții, basoreliefuluri și ilustrații de carte, integrate în muzee și colecții.

Marin Mihalache, *Artă și istorie*, Editura Militară, București, 1970.

Octavian Barbosa, *op. cit.*, p. 243-244.

¹²² Florian Tucă, *Monumentele luptei - Aleea Voievozilor*, în: „Lupta întregului popor”, revista română de istorie militară, București, nr. 4 (6), 1985, p. 45-46 la Rădăuți 6 busturi monumentale amplasate în centrul civic în apropierea bisericii Bogdan Vodă, realizate de Marius Butunoiu, dezvelite la 22 august 1984 în prezența oficialităților locale. Au fost turnate în praf de piatră având fiecare circa 0,75 m., așezate pe pedestale din beton 1,30 m, placat cu marmură albă și cărămidă: **Bogdan I, Petru I Mușat, Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Aleksandru Ioan I Cuza**.

„Cronica”, Iași, anul XXII, nr.26 (1117) 26 iunie 1987, p. 8 La Rădăuți, jud. Suceava:

- pe aleea Voievozilor busturile: **Bogdan I, Petru Mușat, Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Petru Rareș** (foto în fața clădirii B.N.R.), **Aleksandru Ioan I Cuza**. Modelator sculptorul Marius Butunoiu.

„România liberă”, București, 10 octombrie 1984 la Rădăuți bustul monumental **Aleksandru Ioan I Cuza**, Marius Butunoiu.

¹²³ **Marius Traian BUTUNOIU** (22 octombrie 1919, Turtucaia, azi Bulgaria -). Studii militare și Academia liberă de arte frumoase Guguianu. Sculptor, organizator și conducător al Studioului de artă plastică al armatei. Debut artistic în anul 1948. Participări la expoziții colective din țară și străinătate. Realizator de artă monumentală evocatoare a trecutului poporului român este o prezență în numeroase localități ale țării. Artist plastic cu preocupări predilecte pentru arta monumentală evocatoare a istoriei naționale. Lucrări de anvergură turnate în bronz, miniaturale marmură. O prezență la expoziții din țară și străinătate.

Adriana Topârceanu, *Dialog între istorie și artă*, Editura Militară, București, 1973.

Octavian Barbosa, *op. cit.*, p. 88-89.

Alina Ioana Șerbu, *Marius Butunoiu*, Editura Meridiane, București, 1983, 104 p.

Alexandru Cebuc, Vasile Florea, Negoită Lăptoiu, *Enciclopedia artiștilor români contemporani*, vol. II, Editura Arc 2000, București, 1998, p. 30.

fost dezvelite în cadrul solemnității de la 17 mai 1973. Printre acestea a fost amplasat¹²⁴ și cel al lui **Aleksandru Ioan I Cuza**, lucrare modelată de sculptorul Constantin Lucaci¹²⁵.

În ultimul deceniu al secolului al XX-lea, la Brăila a avut loc solemnitatea dezvelirii¹²⁶ bustului monumental **Aleksandru Ioan I Cuza**, realizat de Horia Flămându¹²⁷, lucrare turnată în bronz la Combinatul Fondului Plastic din București. Acțiunea s-a desfășurat la 17 februarie 1991.

La 24 ianuarie 1993, la Slatina, jud. Olt, a avut loc solemnitatea dezvelirii statuii monumentale **Aleksandru Ioan I Cuza**, lucrare modelată de sculptorul Mihail Ecobici¹²⁸ și turnată în bronz, 4 m.

La 24 ianuarie 1997 la Călărași, în palatul Primăriei municipiului, a avut loc solemnitatea¹²⁹ dezvelirii bustului **Aleksandru Ioan I Cuza**, realizare a sculptorilor Pavel Mercea¹³⁰ și Florin Musta.

La 24 ianuarie 1999 la Cluj-Napoca a avut loc solemnitatea dezvelirii¹³¹ bustului **Aleksandru Ioan I Cuza**, lucrare realizată de sculptorul Ilarion Voinea¹³².

Etapă de lucru a statuii monumentale **Aleksandru Ioan I Cuza**, modelată și turnată în gips de sculptorul Octav Iliescu a fost preluată¹³³ la Târgoviște și integrată în spațiul Muzeului Național al Poliției Române¹³⁴.

¹²⁴ Florian Tucă, Constantin Ucrain, *Locuri și monumente pașoptiste*, Editura Militară, București, 1978, (în continuare abreviat F.T., C.U.). La p. 134-135, Blaj, Câmpia Libertății, bustul **Aleksandru Ioan I Cuza 1820-1873**, bronz, Constantin Lucaci.

F.T., M.C., p. 50-51 Blaj, jud. Alba pe Câmpia Libertății în suita celor 24 de busturi monumentale și cel care-l evocă pe **Aleksandru Ioan I Cuza**, bronz 1,05 m., pedestalul 1,80 m, Constantin Lucaci, dezvelit la 17 mai 1973.

Petre Oprea, *Istoria turnătorilor ...*, p. 37.

¹²⁵ **Constantin LUCACI** (7 iulie 1923, Bocșa Română, jud. Timiș -). Absolvent al I.A.P. „Nicolae Grigorescu”, promoția 1953, atelierul lui Boris Caragea. Ca sculptor a participat din 1948 la expoziții colective din țară și străinătate. Pentru artă monumentală în 1973 a obținut premiul U.A.P. Evolutiv artistul a trecut de la etapa figurativului la cea de după 1970 când s-a consacrat artei cinetice rămânând consecvent într-o fericită îmbinare cu natura locului de amplasare a creațiilor sale. Ca material preferat consacrat lucrărilor de mare anvergură folosește oțelul inoxidabil. Este o prezență remarcabilă în forul public, muzee și colecții particulare.

Vasile Drăguț, *Constantin Lucaci*, Editura Meridiane, București, 1968.

Octavian Barbosa, *op. cit.* p. 289-290.

Alexandru Cebuc, Vasile Florea, Negoită Lăptoiu, *op. cit.*, vol. II, p. 105.

¹²⁶ T.V.R. 17 februarie 1991, la Brăila dezvelirea bustului.

TV 18 februarie 1991, referință la solemnitate.

¹²⁷ **Horia A. Flămându /Horea Flămându** (23 mai 1941, Alba Iulia -), absolvent al I.A.P. „Nicolae Grigorescu” promoția 1965, carieră universitară și artistică. Participant la expoziții din țară și străinătate. Prezențe în forul public în Bocșa Română, Cluj, Blaj, Lugoj, Alba Iulia, Giurgiu, Brad, Brăila, Abrud, Dej.

Octavian Barbosa, *op. cit.*, p. 183-184.

Constantin Prut, *Dicționar de artă modernă*, Editura Albatros, București, 1982, p. 148.

¹²⁸ **Mihail ECOBICI** () sculptor, participant din deceniul 8 al secolului XX la manifestările expoziționale, cu preocupări pentru arta monumentală.

Internet: la Chișinău bustul **N. Iorga**, bronz; la Zaim: bustul **A. Mateevici**; tabăra Scânteia, Iași: **Păsări**.

¹²⁹ Radio România-Actualități, 25 ianuarie 1997.

VZT: lucrare tunată în gips patinat bronz. Considerăm că este o situație de provizorat, Proportțiile bustului monumental, spațiul existent reclamând turnarea în bronz și reamplasarea în zona falezii Borcii, constituind împreună cu celelalte lucrări evocatoare ale trecutului nostru o suită necesară.

¹³⁰ **Pavel MERCEA** (1 martie 1931, Macea, jud. Arad -) Studii la I.A.P. „Nicolae Grigorescu” (1950-1953) și Academia „Repin” din Leningrad (1953-1959), încadrat în colectivul Studioului de Arte Plastice al Armatei. A debutat în anul 1960, participări la expoziții din țară și străinătate, având lucrări în forul public la Caracal, Curtici, Timișoara, Zalău, Macea, Bacău, Călărași.

Marin Mihalache, *Artă și istorie*, Editura Militară, București, 1970.

Octavian Barbosa, *op. cit.*, p. 318-319.

Vasile Florea, *op. cit.*, p. 390.

¹³¹ Radio România-Actualități: 24 ianuarie 1999 succintă știre.

¹³² **Ilarion VOINEA** () sculptor participant din deceniul 8 al secolului XX la manifestările expoziționale, cu preocupări pentru arta monumentală.

Internet: bustul **Alexandru Vaida Voevod**; la Băilești: bustul **Amza Pellea**; Is Gyulia, Ungaria bustul **Constantin Pomuț**; la Vultureni bustul Alexandru.

¹³³ Prin proporțiile lucrării prezența acestei statuii, patinată bronz (macheta turnată în gips a lucrării ce se află la Râmnicu Vâlcea) este în neconcordanță cu spațiul holului-coridor de la etaj. Cu timpul, în locul acesteia va fi necesară o lucrare miniaturală, eventual, cu acceptul creatorului sau al urmașilor artistului, putând fi turnată o replică în bronz care să fie amplasată la București în fața clădirii Academiei de Poliție.

¹³⁴ **Muzeul Național al Poliției Române**, găzduit într-o clădire de patrimoniu, componentă a ansamblului Curții Domnești din Târgoviște, Calea Domnească nr. 187. Este fosta „Casă a coconilor” care a fost edificată în epoca brâncovenească (1701) și care ulterior a avut diferite funcționalități și a cunoscut diverse prefaceri structurale. Preluată la sfârșitul secolului XX de către Inspectoratul județean Dâmbovița al Poliției Române a cunoscut lucrări de renovare făcând funcțional subsolul, parterul și etajul pentru a prezenta istoria acestor componente din cadrul Ministerului de Interne, respectiv Poliția și Jandarmeria.

Virgiliu Z. Teodorescu, **Muzeul Național al Poliției Române**, în: „Civica”, București, anul I, nr. 1, noiembrie 2000, p. 7 (referință la soluția găzduirii unei instituții de grad național la Târgoviște, modul de organizare, exponate, deziderate.)

Irina Oberländer-Târnoveanu, Aurelia Dușu, *Ghidul muzeelor și colecțiilor din România*, ediție bilingvă română/engleză, editor: cIMeC – Institutul de Memorie Culturală, București, 2006, 363 p. La p. 217.

Cele evocate mai sus sunt simbolurile care, în decursul documentării, le-am găsit având atribuite locul de amplasare și numele realizatorilor. Considerăm util să aducem și câteva alte exemple de lucrări care, în decursul anilor, au constituit preocupare pentru artiștii plastici în a le modela și prezenta în cadrul unor expoziții.

Astfel sculptorul Oscar Han¹³⁵ a modelat¹³⁶ în 1957 bustul **Aleksandru Ioan I Cuza**.

La expoziția din toamna anului 1974 sculptorul Gheorghe Turcu¹³⁷, a participat¹³⁸ cu bustul monumental **Aleksandru Ioan I Cuza**.

Cu prilejul expozițiilor organizate în anul 1979, sculptorița Iulia Oniță¹³⁹ a participat cu lucrarea¹⁴⁰ **Omagiu Elenei Cuza**, sculptorul Nică Petre¹⁴¹ cu compoziția¹⁴² **Hora Unirii**, iar Gheorghe Iliescu-Călinești¹⁴³ cu **Stălpul Unirii**¹⁴⁴.

¹³⁵ **Oscar HAN** (3 decembrie 1891, București - 14 februarie 1976, București). Studii la Școala de Belle Arte din București, elev al lui D. Paciurea, sculptor monumentalist, debut în 1924, permanentă prezență în expozițiile colective din țară și străinătate, critic de artă, carieră universitară. Inspirat de faptele cunoscute ca participant la primul război mondial, expune la Iași lucrări care reflectă situațiile trăite. Realizează și donează monumentul **Pe aici nu se trece** amplasat la bifurcația șoselelor de la Tișița, lângă Mărășești. Participând la concursurile pentru desemnarea realizatorului/realizatorilor monumentelor regilor **Carol I** și **Ferdinand I**, juriul îi acordă premiul I, dar nu și comanda realizării monumentelor. Lezat, a făcut diverse demersuri și a publicat virulente articole împotriva unei asemenea încălcări ale eticii. Munca de mai bine de patru decenii s-a concretizat prin numeroase lucrări ale sale în forul public, în muzeele și colecțiile de artă plastică.

Oscar Han, **Dăți și pensule**, Editura Minerva, București, 1970.

¹³⁶ **Expoziția interregională 1957-1958**, Catalog p. 44 Oscar Han, bustul monumental **Aleksandru Ioan I Cuza**, gips patinat 0,90 m. „Pentru Patrie”, București, nr. 3, martie 1960.

¹³⁷ **Gheorghe TURCU** (24 aprilie 1945, Brăila -). Studii la I.A.P. „N. Grigorescu”, promoția 1970, atelierul Boris Caragea. Prima expoziție personală a sculptorului în Germania la Frankische Gallery din Nürnberg în 1981, urmată de alte 4 în diverse țări. A participat la numeroase expoziții colective, simpozioane. A obținut la concursul pentru monumentul „Bacovia” premiul I în 1971, Premiul U.A.P. pentru artă monumentală în 1973 și Medalia de Aur la Bienala de Sculptură mică de la Ravena în 1979. A executat 10 lucrări de artă monumentală în România. A părăsit România în 1980 petrecând 2 ani în Germania apoi s-a stabilit în Australia. Lucrările sale sunt plasate în spații publice în muzee și colecții particulare. Artistul sculptor se definește un realist fără a fi necesar să se exprime prin elemente figurative. A lucrat, dătuind în piatră (**Fântâna**, Măgura), modelând pentru a căpăta definitivarea în bronz (**Poarta infernului**). Lucrările sale au înzestrat spațiile taberei de la Măgura Buzăului, relevând preocuparea de evadare din rigiditatea unor canoane. Făcând referință la ancestralul obârșiei sale susține că episoade ale acestui trecut îi sunt sursă de inspirație. Cele acumulate în anii tinereții îi sunt un tezaur care-l determină să facă referință la obârșia sa. Expoziții personale. Lucrări în plin aer în România:

Bacău: **Poem** – monument dedicat lui George Bacovia, piatră. 1,80 m, 1971.

Măgura Buzăului: **Fântâna**, piatră 2,50x4,50 m, 1973.

Bacău, parcul Libertății: bustul monumental **Alecu Russo**, bronz 1,20 m, 1973.

Arcuș, jud. Covsna, la Casa de oaspeți: **Compoziție**, metal vopsit 2,50 m, 1974.

Roșcani, jud. Galați: monumentul **Voievodul Ion Vodă cel Cumplit**, bronz, ansamblu 16 m, 1974-1976.

Galați, parcul orașenesc: **Narcise**, metal vopsit 4,00 m, 1976.

Geoagiu, jud. Hunedoara, Parcul stațiunii: **Izvorul**, piatră, 1,80 m, 1977.

Piatra Neamț: **Întemeietorul (Ctitorul)**, piatră 3,50 m, 1978.

Slatina, Casa Sindicatelor: **Izvorul de lumină**, piatră și metal, 4,50 m, 1980.

Ionel Jianou, *Anthologie rédigée par Ionel Jianou, Gabriela Carp, Ana Maria Covrig, Lionel Scantéyé, Les artistes roumains en occident*, Edité par American Romanian Academy of Arts and Sciences, Los Angeles, California, U.S.A, Imprimé en France (în continuare abreviat: Ionel Jianou). La , p. 175.

Teodor Buculei, *Prezențe brălene în spiritualitatea românească*, Brăila 1993, p. 242 date biografice: Gheorghe Turcu.

¹³⁸ **Expoziția octombrie-noiembrie 1974**, Catalog, Gheorghe Turcu, **Aleksandru Ioan I Cuza**, gips patinat 1,23x0,70x0,58 m.

¹³⁹ **Iulia ONIȚĂ** /născută Moraschi/ (1 august 1922, Dorohoi, azi jud. Botoșani – 28 aprilie 1987, București). Studii de sculptură începute la Iași la Academia de Arte Frumoase cu Ion Irimescu și finalizate la București cu Cornel Medrea. A debutat la Iași în 1947. Carieră didactică universitară. Anii de participări la expoziții, călătorii de documentare în țară și străinătate i-au fost călăuză drumului creator în domeniul artistic. Multe din modelajele sale au devenit lucrări de artă monumentală, plasate în multe din localitățile țării. Concomitent o serie de lucrări au fost integrate în patrimoniul unor muzee și colecții.

Iulia Mocanu, **Iulia Oniță**, Editura Meridiane, București, 1987, 104 p.

Octavian Barbosa, *op. cit.*, p. 369 **N.B.** anul nașterii este menționat 1923 !?

A. Topârceanu, *Dialog ...*, p. 133.

Ionel Bejenaru, *op. cit.*, p. 185-186.

¹⁴⁰ **Expoziția anuală a artelor plastice. 1979**, Catalog, p. 20 Iulia Oniță, **Omagiu Elenei Cuza**, bronz 0,560x0,250x0,200 m.

¹⁴¹ **NICĂ PETRE /Petrică BALĂNICĂ/** (27 ianuarie 1936, Brăilița, azi cartier al Brăilei, jud. Brăila -). Absolvent al I.A.P. „Nicolae Grigorescu”, elev al lui Costin Ioanid și Boris Caragea, promoția 1964. A debutat ca sculptor în anul 1968 participând la expoziții în țară și străinătate. A organizat prima expoziție personală la București în 1969, urmate de altele în țară și străinătate. A obținut în 1966 bursa „Fr. Storck” și a primit o suită de premii pentru realizările sale prezentate în expoziții colective. A realizat lucrări decorative la Primăria orașului din Târgu Jiu. A realizat ilustrații pentru numeroase cărți. Lucrările sale sunt plasate în plin aer precum și în patrimoniul unor muzee și colecții particulare. Creator cu o mare forță și vitalitate conferă materialului pus în operă spiritualitate având calitatea de a se integra în ambianța peisajului înconjurător. Bibliografie citând volumele ilustrate de artistul Nicăpetre. Expoziții personale. Lucrări în plin aer la Măgura. A părăsit România în 1980 stabilindu-se în Canada.

N.B. În ale surse nașterea este atribuită zilei de 23 ianuarie 1936 !?

Ionel Jianou, p. 131.

O. Barbosa, *op. cit.*, p. 354.

Toader Buculei, *op. cit.*, 1993, p. 165.

¹⁴² **Expoziția anuală a artelor plastice. 1979**, Catalog p. 19, Nicăpetre, **Hora Unirii**, lemn, piatră 0,750x0,410x0,410 m.

În București, Capitala României, problema unui simbol evocator al Unirii de la 24 Ianuarie 1859 s-a aflat în atenție încă din anul 1862. La 13 ianuarie 1862, în cadrul Consiliului Comunal din București, dezbătându-se problema s-a hotărât ca în Piața 24 ianuarie să fie ridicat un monument care să evoce momentul Unirii Principatelor. În acest scop s-a hotărât¹⁴⁵ lansarea unei liste de subscripție la care Primăria contribuia cu 1.000 de galbeni. Se preconiza ca acest „**monument să se ridice în mijlocul pieții într-o fântână cu un vas de metal din care să se ridice o figură stemată, reprezentând România ca un geniu istoric și emblemele Unirii**”. Apelul era adresat tuturor municipalităților din România pentru a contribui cu fonduri bănești. Frumoasa inițiativă n-a ajuns la finalizare, alte și alte priorități impuse de evenimente au blocat inițiativa, fondurile obținute fiind dirijate către alte necesități stringente, cum a fost cazul impus de inundațiile respectivului an.

În momentele premergătoare Semicentenarului Unirii Principatelor a fost revigorată ideea înzestrării Capitalei cu un monument dedicat Unirii. În anul 1905 sculptorul german Eugen Boermel a conceput o compoziție¹⁴⁶ în care Alecsandru Ioan I Cuza era încadrat de colaboratorii săi, idee care peste ani a fost preluată de comanditarii monumentului de la Iași ajungându-se chiar la instituirea unui concurs la care au participat sculptori și arhitecți, prezentând spre jurizare machete care, expuse în incinta Ateneului Român, au provocat diverse reacții din partea publicului, și mai ales a presei¹⁴⁷. Au fost 6 proiecte ale artiștilor Dimitrie Paciurea¹⁴⁸, Frederic Storck¹⁴⁹ Oscar Spaethe¹⁵⁰ Aristide Iliescu¹⁵¹.

Cronica plastică: Salonul Municipal pictură, sculptură, 1979, în: „Scânteia”, București, 11 ianuarie 1979, referință la creația sculpturii Nicăpetre evocând valențele lucrării **Hora Unirii**, piatră.

¹⁴³ **Gheorghe ILIESCU-CĂLINEȘTI** (14 iulie 1932, Călinești, jud. Argeș – 12 martie 2002), sculptor. Studii la Pitești, București, Curtea de Argeș, absolvent al I.A.P. „N. Grigorescu” promoția 1959, elev al lui Cornel Medrea. Participant la expoziții din țară și străinătate. Lucrări în forul public în Islaz, Caracal, Costinești, Pitești, București, Turnu Măgurele.

Octavian Barbosa, *op. cit.*, p. 244-245.

Vasile Drăguț, **Gheorghe Iliescu – Călinești**, în „Arta”, anul XXX, nr. 7/ 1983, p. 31-33.

Alexandru Cebuc, Vasile Florea, Negoită Lăptoiu, *op. cit.*, vol. II, p. 90; vol. IV, p. 90.

„România '83”, p. 215.

F.T., M.C., p. 120.

Cornel Radu Constantinescu, albumul monografic **Gheorghe Iliescu-Călinești**, Editura Meridiane, 1986.

Augustin Macarie, **Sculptorul Gheorghe Iliescu-Călinești s-a așezat la masa umbrelor**, în „Dimineața”, București, anul XIII, nr. 356 (3285), 15 martie 2002, p. 8. **Necrolog** evocator pentru cel decedat la 12 martie 2002.

¹⁴⁴ „Cântarea României, II 1979”, Catalog, p. 20 Gheorghe Iliescu-Călinești, **Stâlpul Unirii**, lemn 1,860x0,450x0,520 m.

„Arta”, București, anul XXX, nr. 7, 1983, p. 33 Gheorghe Iliescu-Călinești, **Stâlpul Unirii**, lemn la Muzeul Județean Argeș, foto.

„Arta”, București, anul XXX, nr. 11, 1983 coperta I-a Gheorghe Iliescu-Călinești, **Stâlpul Unirii**, lemn.

¹⁴⁵ A.N.-D.A.I.C., fond M.A.I., Comunale, dosar **1359/1862**, f. 3 Jurnalul încheiat la respectiva ședință a Consiliului; f. 3 adresa către Ministerul de Interne. Dosarul cuprinde mențiuni referitoare la contribuțiile municipiilor, printre care și Slatina.

Virgiliu Z. Teodorescu, **Un proiectat monument al Unirii**, în: „Buletinul Monumentelor Istorice”, București, anul XXXIX, nr. 4, 1970, p. 71.

¹⁴⁶ M. Savel, *op. cit.*, p. 175 consemnează că la început de veac XX „se vorbea decât în șoapte. **Dimitrie A. Sturdza conspiratorul și autorul furtului actelor lui Cuza Vodă, a declarat maestrului Boermel din Berlin însărcinat cu facerea monumentului că pentru țara românească e imposibil a se face statuia lui Alexandru Ioan I Cuza de oare/ce/acest monument e un pericol pentru dinastie și pentru liniștea țarei**”.

P. Constantinescu-Iași, *op. cit.*, p. 41 amintește atât de macheta concepută de Eugen Boermel, cât și de cea elaborată de Dimitrie Paciurea care inspirat de cele două reprezentări heraldice ce defineau cele două țări ce-și uniseră destinele reda un bour și un vultur.

¹⁴⁷ A.N.-D.A.I.C., fond Muzeul Al. Saint Georges, inv. 654, dosar **13/1909**, f. 11 **Viața artistică**, cronică semnată de Maro A. Jean Jaquet, în: „La Roumanie”, București, 1909 referință la expoziția de machete reunite în spațiul Pinacotecii Statului din incinta Ateneul Român pentru preconizatul Monument al Unirii Principatelor.

¹⁴⁸ **Dimitrie PACIUREA** (1/2 noiembrie 1873, București - 4 iulie 1932, București, cimitirul Bellu, figura 35A, locul 5, transportat la 96). Studii de artă la București și Paris, participant la expoziții din România și străinătate, ocupă un loc definit mai bine odată cu trecerea timpului în ierarhia sculpturii românești ca precursor al moderniștilor, carieră didactică și artistică, Laureat al Premiului Național pentru sculptură în anul 1927.

A.N.-D.A.I.C., fond M.I.P.C., inv. 527, dosar **356/1896**, f. 38 PV din 26 mai 1896 al juriului **Expoziției oficiale a artiștilor în viață** pentru acordarea premiilor. Medalia clasa III-a D. Paciurea pentru lucrarea poziția 189 **Bust**.

Ion Frunzetti, **Dimitrie Paciurea**, Editura Meridiane, București, 1989, p. 120.

Constantin Prut, *op. cit.*, p. 340-341.

Vasile Florea, *op. cit.*, p. 212, 227, 231, 233, 234, 235, 237, 238, 246, 248, 252, 382, 384.

Petru Oprea, **Dumitru Paciurea, anii copilăriei, adolescenței, debutului și afirmării**, în: „Revista Muzeelor”, București, anul VI, nr. 3, 1969, p. 206-215. La p. 210 foto **Legenda Jepilor** în timpul lucrărilor de amplasare.

Petre Oprea, **Dumitru Paciurea (anii 1910-1932)** II, în: „Revista Muzeelor”, București, anul VII, nr. 2, 1970, p. 154-165.

La volumul lui Ion Frunzetti, **Dimitrie Paciurea**, Editura Meridiane, București, 1971 Petre Oprea a realizat: catalogul, tabelul cronologic și bibliografia.

Petre Oprea, **Destăinuiri paciuriene**, în: „Vatra”, 20 noiembrie 1973.

Petre Oprea, **Un artist fantast – Dimitrie Paciurea**, în limba rusă: „Rumânskie gorazon mîi”, („Orizonturi românești”), București, nr. 11, noiembrie 1973.

Petre Oprea, **Dimitrie Paciurea, un grand sculpteur humaniste**, în: „La Roumanie d'aujourd'hui”, București, nr. 12, 1973.

Petre Oprea, **Dimitrie Paciurea (1873 – 1932)**, în: „Buletinul Comisiei Naționale a R.S.R. pentru UNESCO”, București, nr. 3-4, 1973 (în limbile: română, franceză și engleză).

Pentru București, în 1912 a existat un proiect¹⁵² de monument **Aleksandru Ioan I Cuza**, conceput de arhitectul Gheorghe Sterian¹⁵³.

Petre Oprea și Paula Constantinescu, *Dimitrie Paciurea*, studiu și catalog, Editura Muzeului de Artă, București, 1973.

Petre Oprea, *Imagini-document /Paciurea: schița proiectului monumentului pentru comemorarea Eroilor războiului 1916-1918/* în: „Contemporanul”, București, 9 decembrie 1983.

Petre Oprea, *Dimitrie Paciurea. Sculpturile decorative de pe fațada Muzeului de istorie naturală „Grigore Antipa”*, în: „Arhitectura”, București, nr. 2, 1988.

Petre Oprea, *Colecționarul mecena Al. Bogdan Pitești*, Editura Maiko, București, 1999, 132 p. **indice**: p. 5, 47, 65, 66, 86, 87, 92, 93, 103, 108, 118 Dimitrie Paciurea.

Petre Oprea, *Expozații la Saloanele Oficiale de pictură, sculptură, grafică 1924-1944*, editor Ministerul Culturii și Cultelor, Direcția pentru Cultură, Culte și Patrimoniul Cultural Național a Municipiului București, 2004, 122 p. + supliment: Ministerul Cultelor și Artelor, Regulament pentru Salonul Oficial, București Tipografia Cărților Bisericești, 1925, 8 p. la p. 81 consemnează nașterea la 1 noiembrie 1873 la București și decesul la 14 iulie 1932, București. A avut participări la saloanele anilor: 1924, 1925, 1927, 1928, 1935 și salonul de gravură 1929. sunt citate monografiile.

O. Han, *D. Paciurea*, București, 1935.

Carmen Răchișteanu, *D. Paciurea*, ESPLA, București.

Ion Frunzetti, *Dimitrie Paciurea*, studiu monografic, catalog, tabel cronologic și bibliografie de Petre Oprea, Editura Meridiane, 1971.

Expoziții: Dimitrie Paciurea, catalog, București, 1973.

Petre Oprea, *Artiștii participanți la expozițiile Societății Tinerimii Artistice (1902-1947)*, Editura Maiko, București, 2006, 88 p. La p. 65 consemnează participările: 1907/2; 1908/5; 1909/2; 1912/3; 1913/1; 1914/1; 1915/1; 1928/5. Citează lucrarea: Ion Frunzetti, *Paciurea precursorul*, Editura Meridiane, 1974.

„Calendarul Minerva, 1911”, București, p. 267 foto Proiectul lui D. Paciurea pentru **Monumentul Unirii**, colecția Muzeului Simu.

„Arta plastică”, București, anul IV, nr. 4, 1957, f. 10 foto D. Paciurea, Proiectul monumentului **Unirii Principatelor**, piatră, bronz.

„Arta”, București, anul XXVI, nr. 1, 1979, p. 19 Proiectul lui D. Paciurea pentru **Monumentul Unirii**, colecția Muzeului Simu.

¹⁴⁹ **Frederic (Fritz) STORCK** (7/19 ianuarie 1872, București – 25/26 decembrie 1942, București, cimitirul Sf. Vineri), studii de artă plastică la București, München, Paris, vizite de studii în centrele artistice ale Europei, sculptor cu o bogată activitate artistică în domeniul portretisticii, cu lucrări monumentale prezente în forul public, în muzee de artă, în colecții particulare din țară și străinătate. A avut o contribuție la prima variantă a Arcului de Triumf (1922) din București. Bun desenator, grafician și medalist, carieră didactică universitară. A militat și acționat pentru propășirea turnătorilor în metal în România, fiindu-i lui V.V. Râșcanu un apropiat sprijin moral și material în ceea ce acesta a întreprins. Prin preocuparea urmașilor locuința a devenit muzeu memorial evocând activitatea artiștilor familiei Storck, precum și piesele de artă colecționate.

Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 816.

Academia Română, *Publicațiunile fondului Elena Simu*, V, Ott. Günther, *Sculptorii din familia Storck*, București, 1940 Karl Storck – Catalog sumar. [A.N. Biblioteca III 5.714].

Gheorghe Oprea, *Fritz Storck*, E.S.P.L.A., București, 1955 [A.N. Biblioteca II 5.714].

Marin Mihalache, *Sculptorii Storck*, Editura Meridiane, București 1975, 112 p., bibliografie, referință la Karl, Carol și Frederic [A.N. Biblioteca II 6.167]

Eleonora Costescu, *Artiștii Storck*, Editura Arc 2000, București, 1996, p. 35-51, 89-97 + planșe, fotografii ale monumentelor.

Adrian Silvan Ionescu, *Sculptorii Storck*, Catalog de expoziție organizată sub auspiciile Muzeului de Istorie și Artă al Municipiului București, București, 1992.

¹⁵⁰ **Oscar O. SPAETHE /SPÄTHE/** (19/31 iulie 1875, București, str. Puișorului nr. 4 – 14 octombrie 1944, Niculești, azi în componerea comunei Vintilă Vodă, jud. Buzău). Fiul familiei, de obârșie germană, de religie evanghelică, al sculptorului Oscar I. Späthe, în vârstă de 30 de ani și al Mariei O. Späthe, de 23 ani. Studii de sculptură la București, München 1894-1900, Berlin, cu o prestigioasă activitate desfășurată pe parcursul a patru decenii cu lucrări integrate în forul public și instituții muzeale. La revenirea în România de la studii a făcut demersuri pentru obținerea cetățeniei române. „Monitorul Oficial” nr. 61 din 18 iunie/1 iulie 1908 împământinirea. A participat la campaniile militare 1913, 1916-1918. Desfășoară o prestigioasă activitate pe parcursul a patru decenii, participant la expoziții interne și internaționale, la diverse concursuri, cu lucrări integrate în forul public, instituții muzeale. A fost unul din fondatorii Societății Tinerimii Artistice, profesor de sculptură și consilier în probleme artistice al principesei Maria. Căsătorit cu Florica ... la 27 noiembrie 1919 (născută la 10 octombrie 1899).

Virgiliu Z. Teodorescu, *Oscar Spaethe*, în: „Anuar”, vol. I, 1996 editat de Muzeul Național Peleş, Sinaia, p. 34-46 (editare incompletă fără notele menționate în text și alte tăieturi eronate operate de editor).

Expo Tinerimea Artistică, 23 aprilie 1911, Catalog, Oscar Spaethe, poziția 148 **Schiță pentru monumentul Unirii**, fragment.

„Calendarul Minerva, 1912”, București, p. 78 foto: **Proiectul monumentului Unirii**, Oscar Spaethe. Compoziție având în fundal o cruce, iar în față 2 țărani dându-și mâna.

¹⁵¹ **Aristide ILIESCU** (, Singureni, jud. Vlașca, azi Giurgiu - 2 iulie 1942, București), studii la Școala de Belle Arte din București, sculptor.

Petre Oprea, *Expozații la Saloanele Oficiale ...*, la p. 56 Aristide Iliescu Schich născut în comuna Singureni, jud. Vlașca – 2 iulie 1942, pictor sculptor, gravor carieră didactică la liceul „Mihai Viteazul”, participant la Salonul Oficial din 1925, participarea la viața artistică, fiindu-i receptată și comentată în cronici de artă plastică.

Petre Oprea, *Artiștii participanți la expozițiile Societății Tinerimii ...*, La p. 48 consemnează participările și nr. pieselor expuse: 1905 (1); 1906 (1); 1909 (1) + 2 tablouri; 1910 (3); 1911 (3); 1912 (1); 1913 (2); 1914 (5).

¹⁵² A.N.-D.A.I.C., Fototeca colecția Ilustrații **IL/3085** proiectul monumentului Cuza Vodă realizat de arhitectul Gh. Sterian pentru București, 1912, sepia 88x140 mm.

¹⁵³ **George/Georges Pierre/STERIAN** (29 aprilie 1860, Iași – 19 aprilie 1936, Bacău). Studii la Iași, Sedan și Paris, Franța licența în litere, Școala de Belle Arte Paris specialitățile arhitectură și pictură, călătorie de documentare în Franța și Italia. Arhitect restaurator, om politic, deputat, publicist. Ca arhitect a fost angajat al M.C.I.P., al *Așezămintelor* „Sf. Spiridon” din Iași. Realizări: Reședința episcopală de la Curtea de Argeș, Cazinoul de la Slănic Moldova, Palatul comunal din Bacău. Contribuie la restaurarea, completarea dotărilor Teatrului Național din București, la organizarea expoziției românești de la Paris în 1900, proiectul bisericii

Până la evenimentele militare ale anilor 1916-1919 au continuat operațiunile de strângere a fondurilor necesare comandării monumentului preconizat a înnobila Capitala României. Au fost folosite chiar și formule stimulative pentru cei care contribuiau¹⁵⁴ cu sume substanțiale.

Au trecut anii războiului, altele au devenit priorități chiar și în domeniul simbolurilor de for public, la ordinea zilei în toată perioada interbelică, atât pe plan local (comunal, județean), cât și național, cinstirea Eroilor capacitând toate eforturile materiale ale societății românești.

Spre finalul deceniului al patrulea al veacului XX s-a redeschis „dosarul” doritului monument în Capitala României. Au fost declanșate o serie de manifestări culturale, rețeta încasărilor contribuind la completarea sumelor necesare pentru viitorul monument. Omul de cultură Ion Petrovici¹⁵⁵ a fost unul din susținătorii¹⁵⁶ acestei acțiuni.

În anii celui de-al Doilea Război Mondial a existat preocuparea din partea conducerii armatei de a comanda o serie de lucrări de artă plastică (sculpturi, picturi murale) preconizate ca zestre pentru Muzeul Militar Național care urma să primească un alt edificiu care să-i găzduiască patrimoniul. În acest sens s-au făcut demersurile¹⁵⁷ pentru obținerea aprobărilor necesare.

„Cuțitul de Argint” din București, cooperând cu arhitectul Nicolae Ghica-Budești. Carieră didactică, vicepreședinte al Societății arhitecților.

Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 812

Paul Constantin, *Dicționar universal al Arhitecților*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 306-307.

1864-1964 – 100 de ani de la înființarea Institutului de Artă plastică „Nicolae Grigorescu” din București, Editura Meridiane, București, 1964, p. 56-57.

Lidia Mihăilescu, **Românii lui Cuza Vodă**, în „Revista Muzeelor”, seria „Monumente Istorice și de Artă”, București, nr. 1, 1983, referință la arhitectul Gheorghe Sterian (1860-1936) care a realizat în 1912 macheta unui monument pentru București dedicat memoriei lui **Aleksandru Ioan I Cuza**.

¹⁵⁴ George Buzdugan, Gheorghe Niculiță, **Machete și plachete românești**, Editura Științifică, București, 1971: p. 262 În anul 1914 a fost lansată medalia cu toartă: lui **Sprrijinitorii ridicării monumentului Aleksandru Ioan I Cuza**, realizată la București, metal aurit 24 mm.

¹⁵⁵ **Ion D. PETROVICI** (2/14 iunie 1882, Tecuci, azi jud. Galați – 17 februarie 1972, București). Studii secundare la Tecuci și la București, cele universitare, studii juridice cu licența în 1903, licența în litere și filozofie în 1904, doctor docent în filozofie 1905, logică și psihologie, specializare în filozofie la Leipzig, Berlin. Ca filozof a fost promotor al raționalismului, realizând ample cercetări în domeniul metafizicii, al teoriei noțiunilor, viața și opera lui Kant. Director general al teatrelor, epitrop al așezământului spitalicesc „Sf. Spiridon”. Iași. Ca scriitor a abordat domeniul poeziei, dramaturgiei, memorialisticii, laureat al Premiului Național pentru proză 1940. Animator cultural, publicist. Carieră didactică universitară la Iași și București. Om politic în Partidul Conservator-Democrat, Partidul Poporului, deputat, ministru, se alătură lui O. Goga în Partidul Național Agrar, Partidul Național Creștin, F.R.N., președinte al Consiliului de Administrație al Societății Române de Radiodifuziune până la 5 decembrie 1941. Ca ministru a condus în 1921 Ministerul Lucrărilor Publice; Ministerul Instrucțiunii Publice în anii 1926-1927; Ministerul Culturii Naționale în anii 1937-1938; Ministerul Culturii Naționale și Cultelor în 1941 și 1943-1944. S-a implicat nemijlocit în realizarea și amplasarea unor monumente de for public la Iași și București. Milita ca și oamenii de cultură, inclusiv filozofii, să fie onorați cu simboluri ale cinstirii. La 19 ianuarie 1949 Curtea București îl condamnă la 10 ani temniță grea pentru susținerea regimului antonescian. A fost ales membru corespondent la 7 iunie 1927 și titular al Academiei Române la 24 mai 1934, reconfirmat la 2 februarie 1990. Varianta 3 iulie 1990. Discursul său de recepție, a fost rostit la 28 mai 1935, a tratat tema **Alexandru Philippide în evoluția culturii române**.

Ion Petrovici, **Amintiri universitare**, Editura Alcalay et Co, București, f. a., 132 p. Selectiv: p. 5-19 **Titu Maiorescu**; p. 20-33 **N. Iorga**; 34-42 **filozoful C. Dumitrescu-Iași**; p. 43-54 **P.P. Negulescu și S. Mehedinți**; p. 55-62 **Mihail Dragomirescu**; 63-73 **C. Rădulescu-Motru**; 74-81 **I. Bogdan, D. Onciul, Ovid Densusianu**; 82-89 **Pompiliu Eliade**; 90-98 **Ghiță Mîrzescu**; 116- **Amintirea unor clipe mari, 2 iulie 1904**.

Ion Petrovici, **Momente solemne**, ediție întregită, Casa Școalelor, București 1943.

Cup Universul /1943/ la rubrica **Cărți noi**: I. Petrovici, **Momente solemne** prezentând succint calitățile de orator capabil să capteze atenția auditorului și care a procedat, în volumul respectiv, la reunirea de texte din cuvântăriile anilor 1912-1942, oferind cititorilor o nouă ediție care evidențiază calitățile filozofului, scriitorului și educatorului. Foto **bustul Ion Petrovici**.

„Calendarul Universul, 1944”, București, p. 177 referință la noua ediție întregită a cărții **Momente solemne**.

Ion Petrovici, **De-a lungul vieții, Amintiri**, Editura pentru literatură, București, 1966.

Ioan Massoff, **În vizită la un colecționar de fotografii**, în: „Realitatea ilustrată”, București, anul XVI, nr. 681, 6 februarie 1940, p. 8, foto: Marieta Ionașcu, Lucia Sturdza Bulandra, Marioara Voiculescu, prof. Ioan Petrovici, prof. Rădulescu Motru, Paul Gusty.

Constantin Kirișescu, **O viață, o lume, o epocă**, Editura Sport Turism, București, 1979, p. 294.

Constantin Kirișescu, **Portrete - Oameni pe care i-am cunoscut**, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985 p.291-294. **M.D.E.**, p. 1299.

Mihail Straje, **Dicționar de pseudonime, alonime, anagrame, asteronime, criptonime ale scriitorilor și publiciștilor români**, Editura Minerva, București, 1973, 812 p. La p. 546.

Dorina N. Rusu, *op. cit.*, 388 p. La p. 191, 294.

Ion Mamina, Ioan Scurtu, **Guverne și guvernanti 1916-1938**, Editura Silex, București, 1996, p. 221-222.

Dr. Dorina N. Rusu, *op. cit.*, la p. 647. Reconfirmarea este atribuită datei de 3 iulie 1990.

¹⁵⁶ I. Petrovici, **Momente solemne**, ediție întregită, Editura Casa Școalelor, București, 1943 179 p. La p. 88-92 Conferința de la Ateneul Român din 11 aprilie 1937 pentru cinstirea lui Aleksandru Ioan I Cuza.

¹⁵⁷ A.N.-D.A.I.C., fond M.C.A, D.A., inv. 819, dosar **93/1943**, f. 115 M.St.M. – Serviciul Istoric se adresa la 15 aprilie 1943 M.C.N.C., D.A. pentru a primi avizul lucrărilor comandate, busturi în bronz și gips: **Dromichete, Burebista, Traian, Decebal, Basarab, Mircea cel Mare, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Ioan cel Cumplit, Mihai Viteazul, Radu Șerban, Tudor Vladimirescu, Cuza Vodă, Carol I, Ferdinand I** pentru Muzeul Militar Național; II o frescă murală care va trata 4 evenimente: **Luptele romanilor cu dacii, Formarea poporului român, lupta de la Posada, Ștefan cel Mare și solia papei**. Se anexau

Și au urmat anii de efectivă ocupație din partea „eliberatorilor”, ani meniți de a ne văduvi de zbuciumata istorie care releva cât de binevoitoare au fost gesturile celor care s-au preocupat de a ne „elibera”, uitând chiar să mai plece la casele lor, considerând ca ceva firesc să facă totul să nu uităm de neam și de legea strămoșească. Și totuși a fost un moment cu profunde semnificații în acea perioadă. Ne referim la readucerea la Iași a osemintelor defunctului domn **Alecsandru Ioan I Cuza**, evacuate¹⁵⁸ la Curtea de Argeș, preventiv în condițiile apropierei frontului în 1944. Noii veniți erau profund preocupați de a ne sovietiza, staliniza pentru a deveni o „firească” componentă a U.R.S.S. Ca atare Unirea și alte subiecte legate de unitatea de neam deveniseră tabu, fiind chiar pilduitor sancționate eventualele evadări din plutonul înregimentării pe drumul comunismului. Astfel Hora Unirii și alte multe au trecut în adormire. A venit însă și clipa când totuși eliberatorii ocupanți au plecat spre vetrele de obârșie. Astfel apropierea anului Centenarului Unirii Principatelor a declanșat o amplă preocupare pentru a fi revigorată sentimentele încătușate anterior. Am amintit de Hora Unirii că impusese trecută pe lista neagră a celor interzise. Mare a fost surpriza și definitorie perspectiva pentru simțirea românească momentul matinal al zilei de 24 ianuarie 1959 când radioul¹⁵⁹ public a redat melodia și cuvintele acesteia.

La momentul de inventariere¹⁶⁰ a patrimoniului artistic al României în al șaselea deceniu al secolului XX, lista elaborată a înregistrat și simbolurile referitoare la Unire din care amintim și bustul Elena Doamna din ansamblul azilului „Elena Doamna”, realizare a sculptorului Ioan C. Dimitriu-Bârlad¹⁶¹. Ulterior a donat¹⁶² muzeului localității natale și bustul **Alecsandru Ion I Cuza**, piesă turnată în gips.

Încă din 1957 au fost lansate o serie de concursuri menite de a antrena pe artiștii plastici la abordarea temei Unirii Principatelor. Multe au fost achiziționate de diverse localități și instituții. Deși s-a urmărit ca prin respectivele concursuri să fie selectată o lucrare pentru a onora Capitala nu s-a ajuns la o unitate în privința desemnării realizatorului. Criteriile sacrosante, modul de manipulare a juriilor, discretele indicații au torpilat ani buni, preț de decenii, această înfăptuire. Amintim că au existat¹⁶³ câteva ferme hotărâri adoptate

fotografiile busturilor și picturii murale; p. 202 plic cu fotografia cu lucrări la Muzeul Militar Național: **Traian**, Ciucă; **Decebal**, Spartali; **Vlad Tepeș**, Gheorghe Anghel/bătrânul; **Matei Corvin**, Anghel.

¹⁵⁸ Ion Munteanu, *Ceremonia înmormântării lui Alecsandru Ioan I Cuza*, în: „Pentru Patrie”, București, nr. 5 mai 1983 text și foto reproducând stampa din „Le Monde Illustré” redând momentul coborârii din tren a coșciugului.

Ioan Opriș, *Alecsandru Lapedatu*, p. 121-122 și nota 91: Al. L. s-a preocupat pentru așezarea osemintelor lui A.I.C. în incinta bisericii Trei Ierarhi din Iași în decembrie 1927.

A.N.-D.A.I.C., fond P.C.M., inv., dosar 1/1934, f. 91-92 la 1 martie 1934 era transmisă P.C.M. reacția deputatului I. Modreanu care a adresat în plenul Camerei Deputaților la 28 februarie Guvernului întrebarea referitoare la măsurile luate pentru salvarea mormântului Marelui Domn **Alecsandru Ioan I Cuza** care se afla în paragină în biserica de la Ruginoasa unde deteriorarea acoperișului permite ploii să pătrundă distructiv în incinta Sf. Lăcaș. Mai mult, pe respectivul mormânt cresc bălăriile și vitele sunt o prezență slobodă în incinta acesteia. Niciun semn distinctiv nu există care să semnaleze vizitatorilor locul unde a fost înmormântat primul domn al Principatelor Unite. Cripta din biserică unde sunt depuse sfintele oseminte este fără nicio îngrijire, iar gardul împrejmuit al bisericii este ruinat și în parte căzut.

Emil Pușcașu, Ștefan Băneasa, *24 ianuarie 1946 - Cuza Vodă la Iași*, în: „Națiunea”, anul XIV, nr. 181 (647), 8-14 ianuarie 2003, p. 8. evocare a modului cum a fost sărbătorită ziua de 24 ianuarie 1946 la Iași; „Națiunea”, anul XIV, nr. 182 (648), 15-21 ianuarie 2003, p. 3 relate a modului cum s-a procedat pentru readucerea osemintelor evacuate în timpul celui de-al Doilea Război Mondial la Curtea de Argeș și depunerea lor în incinta bisericii Trei Ierarhi.

¹⁵⁹ Ion Pavelescu, *Când „Hora Unirii” s-a întors la români*, în „Națiunea”, 183 (649), 22- 28 ianuarie 2003, p. 1, 3. referință la momentul când după părăsirea teritoriului României de către trupele sovietice ale eliberatorilor-ocupanți în 1958, a fost posibilă reluarea în 1959, anul Centenarului Unirii, a sărbătoririi, inclusiv prin cântarea și participarea la Hora Unirii. Este menționată poziția liderului Gheorghe Gheorghiu-Dej în promovarea sentimentului național patriotic.

¹⁶⁰ **Lista monumentelor de artă alcătuită de Comisia științifică a muzeelor și monumentelor istorice și artistice din cadrul Academiei R.P.R. include și lucrările realizate de Ioan Dimitriu-Bârlad conform H.C.M. nr. 661/1956**, nr.: 151 Bustul **Elena Cuza**, șoseaua Panduri, București, Azilul „Elena Doamna”.

¹⁶¹ **Ioan C. DIMITRIU-Bârlad (la naștere Demetriu)** (17 mai 1890, Bârlad - 23 septembrie 1964, București). Studii de artă plastică la București, specializare la Paris, carieră didactică și artistică. Participant la războiul de întregire a neamului, a cunoscut suferințele apărătorilor gliei strămoșești, a modelat chipuri și ipostaze umane. În perioada interbelică a obținut numeroase comenzi pentru executarea de monumente ale cinstirii Eroilor. Permanent expozant, a fost în atenția criticilor dar și a comanditarilor, raporturile cu aceștia fiind caracterizate de probitatea profesională. Numeroase localități au în forul public lucrări modelate de Ioan C. Dimitriu-Bârlad.

¹⁶² La Muzeul orașenesc Bârlad „Vasile Pârvan” donația autorului. Secția de Învățământ și Cultură a orașului Bârlad la 2 august 1957 cu adresa nr. 21.115 confirma primirea. Sfătul Popular de subordonare regională Bârlad la data de 5 august 1957 cu adresa nr. 21.306 consemna primirea.

Virgiliu Z. Teodorescu *Informații referitoare la activitatea sculptorului Ioan C. Dimitriu-Bârlad*, în: „Revista Muzeelor și Monumentelor” – seria „Monumente Istorice și de Artă”, București, anul XVIII, nr. 1, 1987, p. 52-62 (parcurerea documentelor din Arhivele Statului, a celor deținute de familie și presa timpului a evidențiat prestigioasa creație a artistului plastic, azi ele onorând forul public, instituții muzeale, colecții particulare.)

¹⁶³ A.N.-D.A.I.C., fond U.A.P. dosar 34/1968-1970. În anul 1968 a fost lansat pentru București un concurs pentru monumentul **Alecsandru Ioan I Cuza**, urmând ca machetele să fie vizionate în anul 1969, hotărârea atribuirii execuției să conducă în anul 1972 la amplasarea în forul public. Fără a se adopta o fermă hotărâre s-a ajuns ca modelări ale sculptorului Marius Butunoiu, respectiv busturile monumentale **Alecsandru Ioan I Cuza** să fie preluate ca piese turnate în bronz în patrimoniul Muzeului Național de Istorie, București, și al Muzeului Militar Național.

la cel mai înalt nivel care s-au soldat cu eșecuri, ajungându-se chiar la înlăturarea temei respective dintre obiectivele prioritare. Este necesar să formulăm opinia că soarta monumentului era corelată cu modul cum era tratată de istorici epoca respectivă și totodată de ceea ce era la ordinea zilei în raport cu relațiile internaționale.

O relevantă și radicală modificare a fost înregistrată în condițiile create după 1989, tema Unirea – Alecsandru Ioan I Cuza având o oarecare prioritate în unele medii.

Astfel la 23 ianuarie 1991, în București, în fața Academiei de Poliție „Alecsandru Ioan I Cuza” a fost amplasat¹⁶⁴ bustul **Alecsandru Ioan I Cuza**, lucrare turnată în bronz după modelarea sculptorului Horia Flămându. Este de fapt o hermă, care, prin proporții, reclamă un amplasament de interior. Chiar pedestalul masiv revendică o lucrare în raport cu fundalul, respectiv fațada clădirii principale.

Au urmat ani de căutări a unei soluții care să conducă la înzestrarea Bucureștilor cu un monument merit de a evoca personalitatea domnului Alecsandru Ioan I Cuza, concursuri¹⁶⁵ cu sau fără convenita transparența necesară în condițiile declaratei democrații.

După mai bine de două decenii de la schimbarea de regim politic și a împlinirii a 145 de ani de la realizarea Unirii a venit și momentul când în Capitală a fost amplasată¹⁶⁶ o statuie monumentală modelată de sculptorul Paul Vasilescu¹⁶⁷. La 20 martie 2004, zi însoțită în București, în zona verde de pe alea Patriarhiei, a avut loc dezvelirea **statuii monumentale Alecsandru Ioan I Cuza**, Solemnitate desfășurată cu participarea președintelui României, prim-ministrului, senatorilor, deputaților, pazei și ceva public ținut prea departe de „oficialități”. Impresionantă prin proporții, postură, fizionomia personajului este impropriu amplasată. Ne referim la faptul că fundalul nu este în concordanță cu bronzul așezat contra luminii. Există opinii¹⁶⁸ că s-a greșit conferind acest loc ce amintește de evenimentul din 8 august 1862 când în preajmă a fost asasinat Barbu Catargiu, prim-ministrului al primului Guvern al României. Mai recent sunt voci ce-l gratulează pe domnul Alecsandru Ioan I Cuza ca fiind „antihrist”, preluând formularea „nemulțumiților” după elaborarea și aplicarea legii secularizării averilor mănăstirești.

A fost momentul când soarta construcției mausoleului definită de comanditari **Monumentul Eroilor luptei pentru libertatea Poporului și a Patriei, pentru Socialism** se afla în situația de „a fi sau a nu fi”.

Alina Ioana Șerbu, *op. cit.*, p. 95 bustul **Alecsandru Ioan I Cuza**, gips, 1970, la Muzeul Național de Istorie, București
Petre Oprea, *Unirea Principatelor Române înfățișată de artiștii plastici, atunci și acum*, în: „Contemporanul”, București, 20 ianuarie 1984.

¹⁶⁴ **Domnul Cuza la București**, în: „Adevărul”, București, anul II, nr. 321 M 23 ianuarie 1991, p. 2 Marți la Academia de Poliție de la Băneasa a avut loc solemnitatea atribuirii numelui de **Academia de Poliție „Alecsandru Ioan I Cuza”**. Pe platoul din fața clădirii principale a avut loc cu acest prilej și dezvelirea bustului **Alecsandru Ioan I Cuza**, bronz, realizat de Horia Flămându. Turnarea s-a realizat la Combinatul Fondului Plastic. Foto.

București Academia de Poliție „Alecsandru Ioan I Cuza”. Pentru cinstirea patronului acestei unități de învățământ a M.A.I. în fața Pavilionului comandamentului, chiar pe axul de acces în unitate se află amplasat bustul (hermă), bronz pe un amplu pedestal placat cu marmură albă, având textul **Alexandru Ioan Cuza Domnul Principatelor Române 24 ian.1859 – 11 febr. 1866**. Considerăm că era necesară o mai atentă studiere a istoriei care ar fi relevat că a fost Domn al Principatelor Române numai până la 24 ianuarie/5 februarie 1862 când Parlamentul a adoptat noua definire a statului: România.

¹⁶⁵ Mădălina Firănescu, *Un monument susținut de mii de voturi zace ascuns într-un depozit*, în: „Cronica Română”, București, anul I, nr. 226, 16-17 octombrie 1993, p. 1, 4 referință la concursul pentru realizarea **Monumentului Unirii** la care a participat și sculptorul Gheorghe Adoc parcurgând sinuoasele etape, lucrarea/lucrările prezentate sugerând concepția artistului pentru a acorda convenita atenție figurativului. Directivele ulterioare pentru ca monumentul să fie un simbol non figurativ l-au înlăturat din concurs.

Virgiliu Z. Teodorescu, *Simboluri ale cinstirii înfăptuitorilor Unirii Principatelor Române – Repere bucureștene*, în: „Alo 981”, București, anul V, nr. 45, ianuarie 1996, p. 8-9, rubrica file de istorie.

¹⁶⁶ Virgiliu Z. Teodorescu, *Gânduri la dezvelirea monumentului Alecsandru Ioan I Cuza în București*, în: „Cronica Fundațiilor”, București, anul III, nr. 19, 2004, p. 6 (după mai bine de un veac de tentative, capitala României are o monumentală statuie turnată în bronz după modelarea sculptorului Paul Vasilescu).

¹⁶⁷ **Paul A. VASILESCU** (31 august 1936, Valea Botei, comuna Sărățeanca, jud. Buzău -), studii de sculptură București la I.A.P. „Nicolae Grigorescu”, în atelierul Boris Caragea (1955-1962), debut în 1962, bursier în Franța în anii 1966-1967, participant la expoziții colective din țară și străinătate, precum și cu expoziții personale în țară și străinătate, pentru realizările sale, în anii 1968, 1971, 1976 a obținut premii, carieră didactică universitară.

A.N.-D.A.I.C., fond U.A.P., dosar **159/1971**. Chestionar completat de Paul Vasilescu: născut la 31 august 1936 Merei, jud. Buzău, părinți: tatăl Alexandru, mama Maria născută Stănescu. A absolvit Școala medie financiară, 1959, Institutul de arte plastice „Nicolae Grigorescu” 1961. Căsătorit cu Mihaela născută Anastasescu, Debut artistic 1961. Din 1962 carieră didactică universitară la Institutul de arte plastice „Nicolae Grigorescu” Premii: Academiei R.S.R. 1971; Marele Premiu U.A.P. 1976.

Octavian Barbosa, *op. cit.*, p. 407-408 Paul Vasilescu.

Constantin Prut, *op. cit.*, 1982, p. 462-463 date biografice, activitatea.

Ioana Vlasiu, *Momente din evoluția contemporană a sculpturii monumentale în România*, în: „S.C.I.A”, seria „Arta plastică”, București, tom 25, 1978, p. 156 referință la lucrarea lui Paul Vasilescu, **Stejarul din Borzești**

Adriana Topârceanu, *Dialog ...*.

¹⁶⁸ Ion Dumbrăveanu, *Alexandru Ioan Cuza Domnitorul Unirii* (2), în: „Națiunea”, București, anul XVIII, nr. ... (...), -... 2006, p. [Referință la amplasamentul considerat necorespunzător a monumentului Alecsandru Ioan I Cuza în fața clopotniței de la Patriarhie, dezvelit la 20 martie 2004. I. D. se referă la eventuale amplasamente în Parcul Izvor sau Parcul Unirii].

A fost momentul când luciditatea omului de cultură Paul Everac¹⁶⁹ a enunțat¹⁷⁰ o propunere, din păcate ignorată la momentul respectiv. PANTHEON al NEAMULUI ROMÂNESC, în care, în timp, fără interese partizane de grup, partid, influențe oculte să fie reunite numele celor care au binemeritat de la Patrie.

Pentru trecut, prezent și viitor ce este PATRIA? ne ajută să știm formularea lui Barbu Ștefănescu Delavrancea¹⁷¹. Să ne călăuzim în orice moment crucial cu această definiție: **”Patria este înăuntru nostru și o ducem cu noi peste țări și peste mări și numai când suntem departe și în singurătate ne trec fiori amintindu-ne de unde ne-am rupt și nu găsim mângâiere decât în restrîște și în lacrimi.**

Patria nu e pământul pe care trăim din întâmplare, ci e pământul plămădit cu sângele și întărit cu oasele înaintașilor noștri.

Patria nu vine de la pământ nici din vreo lucrare a câmpului, nici din vreo abstracțiune, ci dintr-o noțiune concretă, de la pater, de la paters, din părinți, moși și strămoși. Părinții, moșii și strămoșii ne sunt patria noastră; ei care au vorbit aceeași limbă, care au avut același dor, aceleași suferințe, aspirațiuni, e adevărata noastră patrie.

În noi trăiesc morții noștri, în voi vom trăi noi, voi veți trăi în urmașii voștri”.

Barbu Ștefănescu Delavrancea, Discursuri.

Revenind la monumentul **Alecsandru Ioan I Cuza** din București, actuala orientare a factorilor de decizie privind soarta monumentelor din Capitală de a plasa pe aceeași esplanadă un nou monument, de această dată din marmură albă va eclipsa pe cel al Domnului Unirii. O eventuală reamplasare se va impune. Propunem fie „Piața Unirii”, conform hotărârii logice adoptată la Centenarul Unirii, fie esplanada din fața Palatului Parlamentului cu deschidere spre Bulevardul Unirii.

Efectuând această incursiune prin evocarea unor episoade din istoria câtorva asemenea simboluri dedicate predilect personalității lui Alecsandru Ioan I Cuza, considerăm că momentul „UNIREA 150” este un bun prilej și de atentă analiză în privința acestui actual patrimoniu pentru a ști cum îl predăm celor de mâine și totodată a vedea unde, când și cum vom integra în forul public noi simboluri, tratând în maniera noilor generații respectiva temă.

În niciun moment nu avem dreptul de a uita caracterizarea formulată de Nicolae Iorga:

„Alecsandru Ioan I a întrupat lupta de veacuri a săracului țaran român, veșnic obijduit și jignit, peste marginile suferinței omenești, contra acelor exploatare ... s-a bătut vitejește cu ei și, a doua zi după împrăștierea care a fost de fapt, sămânța cea bună pentru viitor, a căzut prin răzbușnarea lor. Erou și mucenic al aceleiași cauze, de aceea a rămas pentru poporul nostru nu idolul de o clipă, ci neuitatul părinte și binefăcător. Veșnică fie amintirea lui !”

Nicolae Iorga, 1920 la centenarul nașterii lui Cuza Vodă.

¹⁶⁹ **Paul EVERAC** pseudonimul literar al lui **Petre Constantinescu** (23 august 1924, București -). Studii de medicină, drept, prestigioasă activitate literară, predilect dramaturg, gazetar, pamfletar, publicist. Un timp chiar muzeograf, director al Muzeului din Buzău.

¹⁷⁰ Paul Everac, *Mausoleul din Parcul Carol*, în: „Națiunea”, București, anul XV, nr. 245 (710), 7-13 aprilie 2004, p. 1, 4. Referință la cine l-a construit, ce merite pozitive și negative au avut și cine ar trebui să mai fie acolo enumerându-i ca exemplu pe: Armand Călinescu, Zelea Codreanu, Nicolae Iorga, Iuliu Maniu, Octavian Goga, Gheorghe Tătărăscu, Ion Antonescu, Nicolae Ceaușescu, Ionel Brătianu, Alexandru Averescu, Ion G. Duca, **Alecsandru Ioan I Cuza**, Barbu Catargiu, Ion Brătianu, Petre P. Carp, Lascăr Catargiu, Tache Ionescu, Alexandru Marghiloman, Lucrețiu Pătrășcanu. Așa ar deveni **PANTHEON al NEAMULUI ROMÂNESC**.

¹⁷¹ **Barbu Ștefănescu DELAVRANCEA** (5 aprilie 1858, București, mahalaua Orzari – 13 mai 1918, Iași, cimitirul Eternitatea). Studii în țară, finalizate la Paris în domeniul istoriei și literaturii. Prezență ca bun orator și în presa timpului, a devenit om politic liberal, deputat, militant pentru Unirea tuturor românilor. Funcții administrative, primar al Capitalei, ministru. Concomitent a acordat o atenție problemelor literare, publicând în periodicele literare.

Variantă: 11/12 aprilie 1858 - 29 aprilie 1918

Petre Oprea, *Pseudonimele unor cronicari plastici (1875-1930)*, în: „SCIA”, seria „Arta plastică”, Editura Academiei R.S.R., București, nr. 2, 1966, p. 64-70. La p. 69: B.Șt.D. = **ARGUS**, **FRA BARBARO**, **FRA DIAVOLO**. La p. 70 B.Șt.D. = **VIATOR**. Republicat în: *Prospectări în arta românească*, Editura Litera, București, 1973, 44 p.

I. Zamfirescu, V. Căndea, V. Moga, *Ateneul Român, monografie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976 p. 170 Barbu Ștefănescu Delavrancea, ales membru la 8 mai 1885 ulterior susținând expuneri cu temele: *Limba românească*, 1886; *Ce este patria*, 1887; *Calitățile și defectele țaranului român*, 1888; *Logica în creațiunile populare*, 1891; *Țaranul nostru și țaranul mizeriei*, 1892; *Doina și lupta pentru existență*, 1893; *Ideal și realitate*, 1899.

Dim. R. Rosetti, *op. cit.*, p. 63 menționate lucrări publicate, periodice la care a colaborat.

L. Kalustian, *op. cit.* La p. 16-17 **Delavrancea = Barbu Ștefan Plugarul**.

Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, Editura pentru literatură, București, 1966, 466 p. La p. 339 Barbu Delavrancea, primar al Capitalei Iunie 1899-februarie 1901.

Aurel Dușu, *Administrația bucureșteană în timpul primarului Barbu Delavrancea*, în: „București – Materiale de istorie și muzeografie”, vol. VI, 1968, p. 149-162.

I. Petrovici, *Momente solemne*, ediție întregită, Casa Școalelor, 1943 179 p. la p. 13-14 Barbu Delavrancea, discursul funebru rostit în biserica Banu din Iași în ziua de 1 Mai 1918 (Epoca tratatului de la București)

Virgiliu Z. Teodorescu, *Comemorări uitate: Barbu Ștefănescu Delavrancea, 140 de ani de la naștere, 80 de ani de la moarte*, în: „Republica”, București, anul II, nr. 183, 29 aprilie 1998, p. 11.

EROISMUL – ÎNALTĂ VIRTUTE A JANDARMERIEI ROMÂNE

Luiza ROTARU

„Nu toți oamenii pot să fie eroi, dar toți eroii sunt Oamenii!”
(M.Voiculescu)

De-a lungul existenței sale, „în *cumplete vremi și de cumpănă mare pământului nostru și nouă*” cum zice cronicarul Miron Costin, poporul român a luptat cu devoțiune pentru apărarea patriei și libertății la Posada și Rovine, la Podul Înalt și Călugăreni, la 1821 și pe baricadele anului 1948, la Plevna, Rahova și Smârdan, la Mărăști, Mărășești și Oituz, în războiul eliberator de după 23 august 1944, precum și în Revoluția din Decembrie 1989. Toate aceste încleștări întru ființa neamului românesc s-au soldat cu nenumărate jertfe de sânge, cu sacrificiul acelor numeroși anonimi ale căror fapte pilduitoare vor trăi de-a pururi în conștiința generației de azi și a celor ce vor urma.

Poporul român se caracterizează printr-o profundă recunoștință față de acești eroi ai săi, fiecare dintre noi fiind conștient că lor li se datorează perenitatea națiunii române în bazinul carpado-danubiano-pontic.

Cât de emoționant se exprima în acest sens istoricul A.D.Xenopol în cuvântarea rostită la sărbătorirea lui Ștefan cel Mare la mănăstirea Putna în 15 august 1871: „*Toți românii sunt datori să depună semnul lor de amintire și de recunoștință pe pământul fiecăruia dintre eroii lor. Îvingători sau martiri în luptele ce-au purtat, ei au cu toții dreptul la recunoștința neamului întreg, pentru că prin brațul lor și mai mult încă prin puternica lor amintire împlântată în sufletul poporului, ei au lăsat un izvor de virtute, din care cu toții au dreptul să se întărească pentru viitor*”.

La rândul său, Vasile Pârvan, adresându-se muzei istoriei, Clio, întru cinstirea eroilor din Primul Război Mondial spunea: „Cu ochii tăi mari, adânci și blânzi, dumnezeiască Clio, zână a devenirii gândului, tu privești crearea prin om a altei lumi, alta decât cea aspră, cea crudă, cea muritoare, ce ne-au făcut-o zeii. Cu cântec epic tu glorifici, cu cântec liric, tu mângâi pe copilul tău, cu suflet din cer și trup din pământ, omul, și tu blânde, tu bună, povestești ce a fost viața oamenilor. Tu, Clio, culegi de pe morminte florile uscate și ni le faci iarăși vii, înflorind proaspete, ca cicoarea pe lanuri, în roua dimineții. Tu, Clio, încălzești cu focul tău trupurile de demult adormiților și îi faci iar vii, trăind din nou puternic în lumea lor și năvălind plini de viață în lumea noastră: cu patima încă aprinsă în privirile lor, cu visul încă palpitând în făptura mâinilor lor. Și între noi oamenii, cei plâpânzi, cei trecători, nemurirea coboară ca raza din cer. Bogați de nesfârșitul tuturor luminilor aprinse de cei de dintru început și fără de sfârșit au creat lumină, noi copii unei clipe – totuși veșnice: în renașterea ei perpetuă din cele ce au fost, în nesfârșirea ei de iubire spre cele ce vor fi – strălucim de lumina întregă a sufletului omenesc întreg, de la cel dintâi care a trăit, până la cel din urmă care va trăi, unul”.

Dar ce este eroismul? Eroismul este arta de a sluji neamul prin sacrificarea ta, spunea Nicolae Iorga, iar eroul este întru chiparea a tot ce este mai bun în om: lupta pentru măreția și fericirea patriei și poporului afirma L.N.Tolstoi.

Eroismul înseamnă bărbăție, bravură, curaj, neînfricare, vitejie, toate la un loc, dar cu o condiție: să se manifeste sub semnul onoarei.

Jandarmeria română, ca instituție fundamentală a statului român, în cei peste 155 de ani de existență și îndeosebi în momentele de cumpănă, de impas prin care a trecut țara, s-a achitat cu promptitudine, cinste și profesionalism de înaltele responsabilități care i-au fost încredințate. Prin participarea la războiul de independență din 1877, la cel balcanic din 1913, la primul și al doilea război mondial, precum și în misiunile de apărare a ordinii publice, jandarmii s-au remarcat prin memorabile fapte de eroism, fapte, care alături de cele ale armatei și ale altor forțe participante la aceste bătălii, rămân pentru totdeauna înscrise cu litere de sânge în cartea de aur a istoriei românilor.

Jandarmeria Română și-a cinstit și își cinsteste permanent eroii, folosind în acest scop o gamă diversă de forme și mijloace, acțiunile de acest gen constituindu-se într-un mijloc important pentru dezvoltarea sentimentelor patriotice ale efectivelor de jandarmi, demnității și mândriei ostășești, spiritului de sacrificiu, atașamentului față de valorile militare perene și solidarității de corp. Cinstirea eroilor se înscrie în amplele acțiuni de cultivare a tradițiilor militare ale Jandarmeriei Române, care mai cuprind printre altele sărbătorirea într-un cadru solemn a zilelor cu mare semnificație în viața poporului nostru și a armatei sale, aniversarea celor mai importante momente din istoria Jandarmeriei Române, adoptarea de către unitățile de jandarmi a patronilor spirituali și a denumirilor onorifice, cinstirea până la sacralizare a Drapelului de luptă,

sărbătorirea momentelor importante din viața unităților, marcarea în cadru festiv a evenimentelor mai importante din viața și activitatea corpului de cadre militare.

Cu ocazia Zilei Eroilor României și a împlinirii unui număr de ani de la desfășurarea unor evenimente ce au fost însoțite de martiraje se desfășoară comemorări care constau în depuneri de jerbe și buchete de flori în semn de pios omagiu pentru cei care au căzut la datorie, defilări ale gărzilor de onoare, retrageri cu torțe, vizite la muzee și săli ale tradițiilor unităților, simpozioane, mese rotunde, colocvii și sesiuni de comunicări științifice, servicii religioase și slujbe de pomenire a eroilor, apeluri solemne etc.

De asemenea, cu prilejul împlinirii unui număr de ani de la nașterea unor mari personalități, ori de la producerea unor evenimente cu urmări nefaste în istoria poporului român, a armatei și a Jandarmeriei Române, se desfășoară activități aniversare ca: vizite la muzee și case memoriale, filme și spectacole, lansări de carte, vernisaje, dezveliri de monumente sau plăci de marmură și alte acțiuni omagiale.

Respectul față de simbolurile statului și armei capătă la jandarmi accente deosebite, ce se regăsesc pe accesoriiile uniformelor, ele reprezentând cea mai convingătoare dovadă a faptului că purtătorul acestor înalte simboluri este un apărător al intereselor statului și poporului român.

Atunci când se sărbătoresc Ziua Națională a României, Ziua Independenței de Stat a României, Ziua Jandarmeriei Române ori alte evenimente importante din viața unității, se pregătesc și desfășoară ceremonii militare, de regulă în spații publice, în prezența reprezentanților autorităților publice, prilej cu care se evidențiază spiritul de eroism al jandarmilor și se omagiază eroii fiecărei unități de jandarmi. Aceste ceremonii sunt, totodată, prilejuri de trăire intensă pentru toți participanții, ele dezvoltând și întărind camaraderia, coeziunea fiecărei unități și subunități, fiind, în același timp, și un bun prilej ca Jandarmeria să-și dovedească în fața societății civile, hotărârea de a apăra integritatea teritorială, unitatea națională, democrația constituțională și statul de drept.

Jandarmeria Română, marile unități, unitățile și instituțiile de învățământ au adoptat patronii protectori spirituali din rândul personalităților istorice sau militare, personajelor legendare sau biblice cu semnificație simbolică, ale căror trăsături pozitive, fapte, atitudini, spiritualitate sau conotație simbolică se asociază cu specificul, tradițiile, activitatea ori aspirațiile structurilor militare ale Jandarmeriei.

De ziua patronului spiritual se organizează reviste de front, ceremonii religioase, adunări festive, întreceri sportive, spectacole evocatoare, vizite la instituții de cultură, mese festive, apeluri solemne, cu participarea cadrelor și a familiilor acestora, autorităților locale, veteranilor de război, reprezentanților cultelor și ai unor instituții și organizații de cultură sau obștești, precum și publicului larg. În anul 2000, Jandarmeria Română, cu aprobarea ministrului de interne, și-a stabilit ca patroni spirituali pe Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil.

Tot în scopul cinstirii eroilor, după Revoluția din Decembrie 1989, fiecare unitate de jandarmi a căutat și depistat în zona sa de responsabilitate monumente sau morminte ale eroilor jandarmi, cărora le-a acordat, din acel moment, respectul cuvenit prin îngrijirea și, la nevoie, refacerea lor, luarea în evidență și organizarea de activități comemorative cu diferite ocazii la aceste așezăminte istorice.

La sediul Inspectoratului General al Jandarmeriei a fost amenajat în anul 2000 Muzeul Jandarmeriei Române, îmbunătățit pe parcurs și aflat și-n prezent în plin proces de actualizare, lăcaș de cult care ilustrează simbolic tradițiile militare ale Armei și care cuprinde plăcile de marmură cu numele eroilor Armei depistați până în prezent. La multe dintre unitățile Jandarmeriei Române s-au amenajat săli ale tradițiilor unde au fost expuse tot simbolic diverse documente, obiecte, uniforme, arme etc. ce ilustrează tradițiile unității și s-au constituit „Galerii ale eroilor” în unitățile unde au existat, precum și „Galeria comandanților” unde au fost expuse numele și fotografiile comandanților de la înființarea unității și până în prezent.

În concluzie, se poate aprecia că Arma „oamenilor de arme” are o bogată tradiție militară și reprezintă un tezaur de înțelepciune și voință pe care viitorul nu are dreptul să-l refuze, iar fiecare jandarm are obligația să se implice în mod sincer în acțiunea de recuperare a tradiției, care este un element fundamental în dănuirea Jandarmeriei Române.

DEZVOLTAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ÎN PERIOADA 1878-1914 ÎN ROMÂNIA MODERNĂ

Prof. Mihaela NĂSTASE*

ÎNVĂȚĂMÂNTUL ROMÂNESC ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Dacă la începutul secolului populația școlară din Moldova și Țara Românească era sub 10000 de elevi, către sfârșitul acestei perioade numărul trecea de 100000 (în anul școlar 1875-1876 era de 115575). Procesul de învățământ se desfășura la un nivel mult mai înalt, accentul fiind pe laicizare prin progresiva pătrundere a științelor naturii în învățământul secundar.

Revoluția de la 1848 nu a avut timpul necesar reorganizării învățământului. Programul de la Izlaz prevedea: "Instrucția egală și întreagă pentru tot românul de amândouă sexele"(art.16). Proclamația protesta împotriva "relei cugetări de a degrada și a ucide naționalitatea prin scoaterea limbii naționale din școale.

Nicolae Bălcescu va prelua conducerea publicației "Învățătorul satului", înființată de P. Poenaru la 1843, transformând-o într-un organ de luminare a satului. În august 1848 foaia și-a încetat activitatea până la finele lunii septembrie când a revenit la conducere P. Poenaru¹.

A urmat o perioadă de represiuni asupra participanților la mișcările de la 1848, când numeroase școli au fost închise și mulți dascăli excluși de la posturi. În timpul domniei lui Barbu Știrbei s-a procedat la reforma învățământului în Țara Românească, în 1851 a fost elaborat "Așezământul pentru reorganizarea învățăturilor publice" în Principatul Moldovei, de o comisie formată din cărturari cu vederi moderne.

După înfăptuirea unirii lui Alexandru Ioan Cuza, problema învățământului a fost ridicată la rangul uneia dintre cele mai importante chestiuni de stat de către forurile de guvernare. În mesajul domnitorului Al.Ioan Cuza din 6/18 decembrie 1859, s-a dat o atenție deosebită: „Eu țin numai decât ca fiecare să știe în curând a scrie și a citi”, declara Cuza².

O atenție deosebită a fost dată unificării învățământului din cele două Principate. În 1861, în momentul unificării administrative a Principatelor, se numărau peste 2000 de școli comunale, 140 de școli primare, 7 gimnazii, Universitatea de la Iași, Facultatea Juridică din București și câteva școli speciale³. În 1864 a fost promulgată Legea instrucțiunii publice, elaborată de P. Poenaru, V. Boerescu, C. Bosianu și V.A. Ureche, introducându-se măsuri noi pentru învățământul elementar și asigurându-se dezvoltarea învățământului mediu. De fapt, însă, se creaseră "școli prin simplă măsură bugetară", după expresia lui Spiru Haret de mai târziu, copiindu-se legile din Franța, fără o legătură mai strânsă cu realitățile din țară.

La 1864, obligativitatea școlară fusese inclusă în legiurile câtorva state din Europa, Țările Scandinave și Prusia, și în două state din Statele Unite ale Americii, Massachusetts (1852) și New York (1853). Cu toate lipsurile sale, Legea din 1864 prin care s-a stabilit învățământul primar de 4 ani, cel secundar de 7, iar cel universitar de 3-a ajutat la procesul de unificare a instrucțiunii publice în noul stat.

Variate sunt și școlile speciale, care au apărut în perioada până la Legea din 1864, în organizarea cărora existau multe ezitări, dar care în cele din urmă au urmat o linie ascendentă. Astfel, în 1859 s-a proiectat reorganizarea la București a Școlii de Arte și Meserii, cu scopul ca absolvenții ei să poată deveni, după cinci ani de studii, „profesioniștii nu numai machilani, ci și cu o inteligență științifică”. În anul următor s-a reorganizat Școala de Agricultură de la Pantelimon, care funcționa din 1835, devenind din 1867 Școala centrală de Agricultură și Silvicultură. Proiectul lui Mihail Kogălniceanu de a înființa o școală de silvicultură la Tg. Neamț nu s-a putut realiza; s-a înființat o Școală de Muzică la Iași, sub conducerea lui Eduard Caudella.

Cu privire la învățământul superior, Legea din 1850 prevedea adăugarea la Sf. Sava a două clase complementare, menite a se dezvolta în facultăți, iar așezământul domnitorului Ghica stabilea înființarea instituțiilor de învățământ superior la Iași. Continuând această cale, la 24 februarie/8 martie 1856 a fost înființată Facultatea de Drept din Iași având trei profesori printre care și Simion Bărnuțiu. Acesta a ținut și primul curs de pedagogie în învățământul superior⁴. Pentru Țara Românească prima facultate tot de drept a fost înființată la București, în toamna anului 1859. Cu toate acestea studiile superioare se urmau în marea

* Biblioteca Județeană Argeș „Dinicu Goleșcu”.

¹ Andrei Bârseanu, *Istoria școalelor române*, Brașov, 1902, p.101.

² Ion Cojocaru, *Școlile tehnice-profesionale și de specialitate din statul român(1864-1918*, București, Editura Didactică și Pedagogică 1971, p.155.

³ *Ibidem*, p.160.

⁴ Ștefan Bărsănescu, Florela Bărsănescu, *Educație, învățământ, gândirea pedagogică din România*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p.44.

majoritate tot în străinătate, avantaj de care se puteau bucura doar fiii de boieri, cei de foarte bună stare materială.

Pentru a se forma în țară mai multe cadre cu o cultură superioară a fost înființată Universitatea din Iași, la 20 octombrie/1 noiembrie 1860, sub guvernul lui M. Kogălniceanu și prin grija domnitorului Cuza; avea trei facultăți: drept, filozofie (litere), științe; în același scop, la 4/16 iulie 1864 s-a înființat și Universitatea din București, cu aceleași facultăți ca la Iași⁵.

A fost un mare pas înainte, deoarece, cu tot numărul scăzut de studenți, aveau posibilitatea de a urca pe treptele celui mai înalt grad de învățământ studenți proveniți din toate categoriile sociale.

LEGISLAȚIA ROMÂNEASCĂ PRIVIND ÎNVĂȚĂMÂNTUL (1878-1914)

Primele încercări de modificare a Legii din 1864 au fost puse în discuție de Consiliul general al instrucției, organ reprezentativ al cadrelor didactice, care avea în componența sa, printre alții, pe Al. Odobescu, Carol Davila, P. Poenaru. În ședința de deschidere a fost înaintat studiul celor două probleme care „priveau îndeosebi interpretarea legii intrată în vigoare: 1) obligativitatea dar și direcția ce trebuia dată instrucției publice, 2) direcția ce trebuia dată învățământului secundar”⁶.

Proiectul din 1869, inițiat în perioada de ministeriat a lui Al. I. Crețescu, este preocupat de perfecționarea cadrului de conducere a învățământului. Propunerea revenirii la organismul Eforiei școlare constituie un regres în raport cu Legea din 1864, care instituie două organisme ce îmbină decizia centrală (Consiliul Permanent) cu consultarea reprezentativă (Consiliul General al Instrucțiunii).

Proiectul inițiat de P. Carp în 1870 pledează pentru îmbunătățirea structurii materiale a sistemului de învățământ, dar și a sistemului de perfecționare a cadrelor didactice. De remarcat pledoaria pentru „pregătirea în școli speciale a învățătorilor, a institutorilor și profesorilor”, precum și pentru „crearea la universitate a unei secții pentru formarea aparatului administrativ superior (prefecți, subprefecți etc.)”⁷.

Proiectul ministrului Ch. Tell definitivat în 1872 propune o argumentație specială pentru modificarea Legii din 1864, ideile dezvoltate fiind discutabile și la nivel de politică școlară.

Proiectul elaborat de Titu Maiorescu în 1876 se rezumă la trei puncte esențiale:

1. introducerea școlilor normale în organismul învățământului primar;
2. introducerea gimnaziilor reale și a școlii politehnice în sistemul învățământului secundar și superior;
3. stabilirea unor condiții mai înalte pentru admiterea aspirațiilor la profesorat⁸.

Proiectul de reformă școlară propus de filosoful V. Conta în 1880 pleacă de la constatarea contradicției apărută între cadrul Legii din 1864 și noile realități social-economice, politice, culturale ale României. Motivele prezentate de acesta sunt sistematizate astfel:

- înlocuirea Consiliului permanent și a Consiliului general al instrucțiunii printr-un Consiliu superior al instrucției, ajutat de trei inspectori generali.

- organizarea procesului de instruire: propunerea unor noi instituții: grădini de copii, școli primare și de meserii (trei pe județ: 2 urbane/1 pentru băieți, 1 pentru fete în mediul rural), școli reale de comerț (postgimnaziale), industrie (construcții, mecanică, construcții de șosele), telegrafie, accentuarea rolului învățământului pentru fete, reorganizarea învățământului primar în două cicluri: inferior (2 ani în școlile urbane, 3 ani în școlile rurale), superior (2 ani).

Proiectele propuse de V. Urechia, în 1881 se bazează pe informațiile furnizate de comisiile de anchetă în legătură cu starea sistemului de învățământ.

Proiectul pentru legea învățământului primar și normal-primar inițiat de P. Poni în 1891, include două etape: ”în prima etapă legea asupra organizării administrației centrale și a controlului instrucției, legea de organizare a învățământului primar și normal-primar, legea pentru construirea localurilor de școli; în etapa a doua legea de organizare a învățământului secundar și superior și legea învățământului particular”⁹.

Principalele idei inovatoare validate juridic în această perioadă (1859-1896) pot fi prezentate din perspectiva următoarelor legi: Legea pentru numirea profesorilor la gimnazii, licee și școli profesionale din 1879 (inițiată de ministrul instrucției Gh. Chițu), Legea pentru fixarea și gradarea remunerarilor membrilor corpului didactic din 1883 (inițiată de ministrul P.S. Aurelian, Legea pentru organizarea administrațiunii centrale a Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice din 1892 (inițiată de ministrul conservator Take Ionescu), Legea asupra învățământului primar și primar-normal din 1893 (inițiată de același Take Ionescu), lege pentru organizarea învățământului profesional din 1893 (inițiată de Ministerul Domeniilor),

⁵ ****Istoria Universității din Iași*, Iași, Editura Junimea, 1985, p.6.

⁶ Gabriela C Cristea, *op.cit.*, p.77.

⁷ Ștefan, Bârsănescu, Florela Bârănescu, *op.cit.*, p.120.

⁸ ***Contribuții la istoria învățământului românesc. Culegere de studii, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, p.25.

⁹ ****Istoria României*, Editura Corint, București, 2002, p. 223.

Legea pentru facerea clădirilor școalelor primare și înființarea Casei Școalelor din 9 martie 1896 (inițiată de P. Poni), Legea asupra învățământului primar și primar-normal din 29 aprilie 1896.

Legea pentru numirea profesorilor la gimnazii, licee și școli profesionale din 1879 (inițiată de ministrul instrucției Gh.Chițu) urmărește luarea unor măsuri pentru îmbunătățirea activității în învățământul primar, legiferat ca unitar, gratuit și obligatoriu. Astfel legea din 1879 este „prima lege prin care principial se aduce o modificare esențială prevederilor legii din 1864”¹⁰.

Legea pentru fixarea și gradarea remunerărilor membrilor corpului didactic din 1883 (inițiată de ministrul P.S.Aurelian) nu are ambiția modificării Legii din 1864, ci din contră a lucrat pentru aplicarea ei.

Legea pentru organizarea administrațiunii centrale a Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice din 1893 este interpretată ca făcând parte din categoria legilor ce urmăresc schimbarea legii instrucției din 1864. Această lege este inițiată în contextul Apelului - Program adresat de Partidul Conservator către țară care urmărea realizarea reformei școlare prin: o lege pentru școlile profesionale, legi pentru toate gradele de învățământ, inclusiv pentru cel particular.

Legea învățământului primar și primar-normal din 1893 reflectă concepția lui Take Ionescu și a Partidului Conservator în legătură cu procesul de reformă. Se renunță la caracterul unitar al învățământului primar prin introducerea a trei categorii de școli primare: de cătune, inferioare, superioare.

Legea pentru facerea clădirilor școalelor primare și înființarea Casei Școalelor din 9 martie 1896 (inițiată de P.Poni după venirea sa la Departamentul Cultelor și Instrucției, la 3 octombrie 1895) - numită și Legea Casei Școalelor este preocupată de crearea cadrului adecvat pentru îmbunătățirea structurii materiale a sistemului de învățământ.

Legea asupra învățământului primar și primar normal din 29 aprilie 1896 (inițiată de P.Poni) are drept scop modificarea legii învățământului primar și normal-primar din 1893, prin susținerea caracterului unitar al școlii fără deosebire între sat și oraș.

LEGILE ȘCOLARE ȘI GÂNDIREA PEDAGOGICĂ DIN ROMÂNIA LA CUMPĂNA DINTRE SECOLUL AL XIX-LEA ȘI SECOLUL AL XX-LEA

În acest cadru istoria pedagogiei românești este divizată în două etape:

- etapa premodernă (1895-1900);
- etapa modernă (1900-până la izbucnirea Primului Război Mondial, etapă numită și „perioada haretiană”).

Ideile inovatoare incluse în legile și proiectele de legi care au circulat între 1864-1896 au pregătit momentul Spiru Haret, a cărui legislație reformatoare, promovată între 1898-1904 a înscris una dintre cele mai importante pagini din istoria învățământului românesc.

Opera lui Spiru Haret include printre cele mai importante scrieri științifice și pedagogice, următoarele titluri: ”Raport general asupra învățământului”(1884), ”Chestiuni de învățământ”(187), ”Raport către rege asupra învățământului”(1903), ”Chestia țărănească”(1887), ”Pagini de istorie”(1906), ”Mecanica socială”(1910 în limba franceză).

Spiru Haret definește societatea drept ”un corp social”, care include o ”reuniune de indivizi supuși, pe de o parte acțiunilor lor reciproce, pe de altă parte, acțiunii exterioare”, care au trei tipuri de cauze: economice, intelectuale, morale. Educația trebuie să țină seama de toate aceste cauze care determină ”starea socială a unui individ”.

În cartea sa ”Mecanica socială”, bazându-se pe aplicarea metodelor matematice în studii fenomenelor și problemelor sociale, Spiru Haret vorbește despre ”Legea continuității fenomenelor sociale”. Astfel, ”toate fenomenele sociale sunt continui atât timp cât condițiile în care se produc nu se schimbă.”

Spiru Haret este una dintre personalitățile exemplare ale științei, culturii și învățământului românesc afirmată prin inițiativele sale în plan socio-cultural, educațional. Printre aceste inițiative, amintim:

- fondator de reviste: ”Semănătorul”, ”Albina” - revistă pentru clasele rurale, ”La Transylvanie”- revistă care își propune a face cunoscută țara noastră în străinătate, ”Revista Generală a Învățământului”(1905);

- a înființat societăți, ”Steaua”, societate pentru publicarea de cărți ieftine, pentru elevii claselor secundare, Asociația Universității București (1911);

- a inițiat: mișcarea cooperatistă, înființarea de cămine culturale, cluburi, biblioteci, bănci populare (Banca Viticolă-1907)¹¹.

Activitatea socială a lui Spiru Haret este întregită de rolurile și funcțiile pe care le-a îndeplinit de-a lungul existenței sale în viața culturală, politică, pedagogică: membru al Comisiei Centrale de Statistică (1881),

¹⁰ *Ibidem*, p.224-225.

¹¹ Nicolae Iorga, *Istoria învățământului românesc*, București, Editura Casei Școalelor, 1928, p.131.

membru în Consiliul Permanent al Partidului Liberal; deputat de Ilfov, secretar general în Ministerul Instrucțiunii Publice, ministrul Instrucțiunii Publice, profesor universitar de matematică.

Gândirea sociologică a lui Spiru Haret își află sursele de inspirație în ”bogata sa activitate de reformator social”. Principala forță a societății, care constituie esența vieții sociale ”o reprezintă individul uman, elementul ireductibil al vieții și al creativității sociale”. Individizii umani asigură raționalizarea vieții sociale prin proiecte de reformă socială ”reprezentând un corp activ, inteligent și conștient care nu trebuie tratat ca masă inertă, ale cărei probleme trebuie să fie soluționate de altcineva decât de ei înșiși”¹².

Rolul social al educației este ”să pătrundă la nivelurile cele mai intime ale conștiinței și să scoată omul din starea de violență primitivă conducându-l spre civilizația integrală. ”Toată politica școlară dusă de Spiru Haret a rămas în istorie sub denumirea de ”Haretism”, care reprezintă atât o doctrină cât și un mijloc de acțiune socială”¹³.

Ideile sociale ale lui Spiru Haret pot fi rezumate astfel:

- sesizarea faptului că problema socială fundamentală a României este problema agrară, impune găsirea unor soluții adecvate, care au în vedere rolul învățătorilor exercitat în școală și în activitatea extrașcolară;

- ridicarea nivelului de trai al satului, considerat ”temelia țării”, depinde de măsurile economice adoptate conform intereselor maselor țărănești; transformarea țăranilor în arendași și trecerea treptată la împrăștierea, înființarea de asociații țărănești, înființarea de bănci populare în mediul rural.

- susținerea măsurilor de culturalizare în cadrul unui program extrașcolar, care lichidează analfabetismul prin înființarea de cursuri pentru adulți, organizarea ”Asociației Universității Populare” (București, 1911), înființarea de cercuri culturale la orașe și sate unde aveau loc conferințe cu o tematică largă (aceste cercuri erau îndrumate de personalități ale timpului: AL. Vlahuță. M. Sadoveanu, G. Coșbuc etc.), înființarea de biblioteci populare pe lângă școli, popularizarea acestor acțiuni prin revista ”Albina” și societatea culturală ”Steaua”.

Prima perioadă de ministeriat, 31 martie 1897-11 aprilie 1899, consemnează următoarele legi: Legea asupra învățământului secundar și superior sancționată la 23 martie 1898, Legea asupra învățământului profesional sancționată la 31 martie 1899. Aceste două legi sunt considerate două legi de temelie ale edificiului nostru școlar.

La nivel de politică a educației, Legea învățământului secundar și superior din 1898 are o contribuție hotărâtoare la realizarea procesului de reformă socială.

Legea din 1898 clarifică statutul învățământului secundar, respectiv al ”școlii secundare propriu-zise care include gimnaziile, liceele și școlile de fete deosebite de acest punct de vedere de școlile de învățământ special și profesional care vor face obiectul altor legi”. Noua organizare propusă este comparabilă cu ceea ce se întâmplă în sistemele de învățământ din țările dezvoltate studiate de Spiru Haret (Franța, Belgia, Norvegia, America): ciclul I cu clasele I-IV, cu cursuri comune, ciclul sau gradul II, clasele V-VIII cu trei filiere (clasică, reală, modernă) care includ și obiecte de studiu comune. Această organizare a liceului a dus practic la creșterea numărului de ani studiu de la 7 la 8. Grija pentru orientarea școlară corectă a elevului este prezentă la sfârșitul ciclului I (pe la vârsta de 15 ani când elevul este cu mult mai în măsură să o facă) și la sfârșitul ciclului II când bacalaureatul este înlocuit printr-un examen general de liceu, care pune accent pe latura formativă a instruirii.

La nivel de politică a educației trebuie observată și limita lui Spiru Haret în ceea ce privește organizarea învățământului secundar de fete. Este vorba de durata studiilor în școlile secundare de fete de gradul I care va fi de 5 ani ”anul al cincilea fiind consacrat studiilor necesare femeii”, în al doilea rând, este vorba despre faptul că școlarizarea fetelor în ciclul sau gradul II de liceu, este posibilă doar în cadrul filierei clasice care ”dă dreptul de înscriere în universitate, la facultăți la cari conform regulamentelor respective, se pot înscrie absolvenții clasicismului din licee”¹⁴.

În ceea ce privește învățământul superior (organizat în două universități, la București și Iași, în cadrul a cinci facultăți: teologie ortodoxă, drept, medicină, filozofie și litere, științe) este remarcată linia practică imprimată de Spiru Haret prin instituirea activităților de seminar sau a celor realizate în laboratoare sau clinici de specialitate. Ca noutate instituțională apare Seminarul pedagogic, organizat pe lângă fiecare universitate, înlocuind vechile școli normale superioare. Sunt menținute numai școlile normale superioare pentru fete.

Legea învățământului profesional din 1899 promovează o politică a educației prin extinderea rețelei de școli profesionale într-o structură de organizare care înființează învățământul profesional elementar. Conform dispozițiilor legii sunt înființate următoarele noi tipuri de școli: în învățământul profesional agricol școli primare de agricultură (pentru băieți), școli de gospodărie rurală (pentru fete).

¹² *Ibidem*, p.139.

¹³ Gabriela C Cristea, *op.cit.*, p.165.

¹⁴ Ștefan Bărsănescu, Florela Bărsănescu, *op.cit.*, p.113.

Legea învățământului secundar și superior din 1898 și Legea învățământului profesional din 1899 fundamentează politica de reformare a învățământului românesc inițiată și dezvoltată de Spiru Haret. Plecând de la aceste premise are viziunea de ansamblu asupra învățământului românesc, contribuind la modernizarea acestuia în termenii unei reforme școlare globale, care urma să fie completată și prin proiectarea unei legi a învățământului particular”. În ideea mea - concluzionează Spiru Haret în cadrul unui discurs ținut în Senat-învățământul primar, secundar și superior formează trunchiul pe care se dezvoltă întregul învățământ. Pe acest trunchi se va dezvolta și învățământul profesional și învățământul privat pentru care însă trebuie o lege”¹⁵.

A doua perioadă de ministeriat (14 februarie 1901-7 octombrie 1904) consemnează repunerea în vigoare a unor legi date anterior:

- legea pentru restabilirea cu oarecare modificări a „legii învățământului primar și normal-primar din 29 aprilie 1896.”

- legea învățământului secundar și superior din 23 martie 1899;

- legea învățământului profesional din 31 martie 1899;

- legea administrațiunii centrale a Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice din 31 august 1892;

- legea clerului mirean și a seminariilor din 29 mai 1893;

- legea asupra învățământului primar și normal-primar din 29 aprilie 1896 cu modificările introduse prin legea promulgată cu decretul nr.2727 din 9 iulie 1901;

- legea pentru înființarea Casei de economie, credit și ajutor a corpului didactic.

Legea învățământului primar și primar-normal din 29 aprilie 1896 - din perioada de ministeriat a lui P. Poni susținută în Parlament prin raportul prezentat de Spiru Haret, prin modificările aduse în 1901 renunță la școlile normale de institutori, institutorul devenind ultimul grad de înaintare a învățătorului.

Legea învățământului secundar și superior din 23 martie 1898 este confirmată în 1901, Spiru Haret evidențind în ”Expunerea de motive ”ținută în Senat, necesitatea revenirii la cursul superior al liceului de 4 ani (fusesse redus la 3 în timpul guvernării conservatoare), renunțării la bacalaureat (în accepția de examen care solicită doar memoria).

Legea învățământului profesional din 1899 este repusă în drepturi în 1901, evidențind expunerea de motive ținută în Adunarea Deputaților-menirea acestuia de a înființa „școale în care să învețe meseria ...cu o mare dezvoltare chiar la sate pentru că nu avem nici un interes, nici intenția de a opri pe țărani de la orice fel de activitate care nu ar fi munca exclusivă a pământului”.

Îmbunătățirea modului de aplicare al Legii învățământului secundar și superior este reluată în 1904, fiind propuse mici modificări, cum ar fi cursul practic de la liceul real care urmărește ”a-i familiariza pe elevi cu o serie de probleme pe cari viața de stat și trebuințele noastre economice le pot pune în discuție în orice moment”¹⁶.

Proiectul de lege asupra învățământului privat este susținut de Spiru Haret în ”Expunerea de motive” prezentată în Adunarea Deputaților în ședința din 3 decembrie 1904. Proiectul având 28 de articole, este o premieră în legislația noastră școlară. Anterior, referiri la învățământul privat întâlnim doar în câteva articole incluse în legea instrucțiunii publice din 1864 și în unele dispoziții ale regulamentelor de funcționare a învățământului, promovate între 1885-1896. Prin acest proiect Spiru Haret urmărea completarea seriei de legi după care va avea a se conduce întregul învățământ. Cu toate aceste argumente proiectul de lege privind învățământul privat nu a ajuns să fie aprobat, fiind criticat în Parlament de opoziția conservatoare, în frunte cu Take Ionescu și P. Carp.

A treia perioadă de ministeriat, 4 martie 1907-29 decembrie 1910, consemnează următoarele legi: Legea pentru modificarea unor articole din legea administrațiunii centrale a Ministerului, Decretul Regal nr. 1292 din 12 martie 1907, Legea pentru școlile normale de menaj, Legea pentru modificarea unor articole din Legea învățământului secundar, Legea pentru dotarea școlilor primare rurale cu pământ de cultură, Decret Regal 761 din 14 martie 1908, Legea pentru modificarea unor articole din Legea Casei de economie a Corpului Didactic, Decret Regal 796 din 29 martie 1908, Legea pentru modificarea câtorva articole din legea învățământului primar, Legea pentru modificarea unor articole din legea învățământului profesional, Decret Regal 1587 din 28 aprilie 1910, Legea pentru modificarea unor articole în Legea Administrației Centrale a Ministerului Instrucției, Decret Regal 1618 din 3 mai 1910¹⁷.

În conformitate cu prevederile legii învățământului primar sunt înființate cursuri pentru adulți solicitând participarea învățătorilor la o activitate extrașcolară pentru a ajuta la ridicarea culturală și economică a poporului.

¹⁵ ***Contribuții la istoria învățământului românesc. Culegere de studii, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, p. 115-116.

¹⁶ Aurelian, Bondrea, Perenitatea unei moșteniri, 100 de ani de la adoptarea legii Spiru Haret, București, Editura ”România de mâine”, 1998, p.80.

¹⁷ ***Contribuții la istoria învățământului românesc. Culegere de studii, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, p.138.

În concluzie, contribuția pe care o aduce Spiru Haret la nivel de politică a educației în perioada 1896-1910, poate fi rezumată astfel:

- a elaborat legile reformei care asigură fundamentarea procesului de modernizare a sistemului național de învățământ la toate nivelurile acestuia: primar (1896, prin raportul susținut la legea P. Poni în 1901 și 1903 prin modificările aduse), secundar și superior (1898) și a învățământului profesional (1899).
- a perfecționat continutul acestor legi, urmărind aplicarea măsurilor reformatoare prin inițierea comisiilor implicate direct în elaborarea programelor și regulamentelor școlare;
- a stimulat și dirijat organizarea activităților extrașcolare ale elevilor și adulților, cu participarea cadrelor didactice în special în mediul rural în cadrul unui curent intrat în istorie sub denumirea de "Haretism", perfecționat mai ales în ultimul mandat ministerial;
- a inovat sistemul de evaluare prin trecerea de la bacalaureatul bazat pe probe de memorie la un examen final cu caracter general.

MODERNIZAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI PRIMAR, SECUNDAR ȘI UNIVERSITAR(1878-1914)

După constituirea statului național și dobândirea independenței, în plină epocă a instituționalizării principiilor, se constată un interes tot mai viu și o preocupare constantă pentru problemele învățământului și educației. Reprezentanții opiniei publice erau convinși că îmbunătățirile economice, politice, culturale pentru care militau puteau fi lesne dobândite printr-o instrucție organizată, care să dea poporului încredere în energia și virtuțile lui și să-și pună în valoare, în condiții favorabile, posibilitățile de dezvoltare.

MODERNIZAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI PRIMAR

Operei de organizare a școlii românești, începută prin Legea din 1864, care fixase cadrul instituțional de dezvoltare a învățământului primar, secundar, universitar, i se căutau noi forme de consolidare. Prin Legea din 1893, s-a imprimat întregului învățământ primar un caracter mai practic, prin introducerea lucrului manual în școli, prin organizarea în ateliere școlare și practică agricolă, toate urmări benefice ale unui proces evident de înnoire, de modernizare. O evoluție mai înceată și mai dramatică a avut-o Școala Normală de fete. Vechiul Institut de fete din 1856, devenit în 1859, Școala Centrală cu menirea de a pregăti institutoare pentru cele dintâi școli de fete suburbiale numită mai apoi, Școala secundară. Prin Legea din 1864, s-a transformat în Școala Normală de fete, devenită în 1904, Școala de învățătoare rurale, luând numele lui Mihail Sturza, întemietorul vechii școli de fete. În același an a apărut Legea pentru construirea edificiilor școlare și pentru înființarea Casei Școalelor, cu scopul de a afla mijloacele pentru întreținerea unei atmosfere de încredere în școlile naționale, tot mai necesară progresului social și moral.

În anul 1898, a apărut o a treia lege, căreia i s-au adus completări în 1901, 1903, 1908, 1909, servind ca bază a organizării învățământului până la Legea din 1924, datorată lui Spiru Haret, „omul școalelor”, cum pe drept a fost numit.

Dacă luăm în considerație evoluția învățământului primar, se constată o înmulțire a școlilor rurale de la 1988 la 2276, și a școlilor urbane de la 165 la 280.

MODERNIZAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SECUNDAR

Liceul a fost diferențiat în două cicluri: unul inferior cu programă comună pentru toți elevii, și altul superior împărțit în modern, real, clasic. Prin acest nou sistem au început să se pregătească cadre didactice necesare industriei și comerțului, fără să se minimalizeze învățământul umanistic, predominant teoretic-Liceul național, provenit din Colegiul Național, Liceul Internat („Costache Negruzzi” înființat în 1895, ca „liceul model”), Institutele Unite toate trei din Iași, Liceul „Gh. Lazăr” din București. Același Spiru Haret a făcut să voteze în 1899, și o lege a învățământului profesional, vechile școli de arte și meșteșuguri dezvoltându-se alte baze, cu planuri de instrucție și statute speciale.

Relativ la situația învățământului secundar, în anul 1866 își desfășurau activitatea în întreaga țară 5 licee, 4 gimnazii, 4 școli secundare de fete, 8 seminarii teologice, 3 școli cu învățământ practic, lipsurile fiind numeroase și din cauza faptului că Legea instrucțiunii publice din anul 1864 abia era pusă în aplicare de doi ani de zile. Prin urmare s-a încurajat învățământul tehnic și profesional, cele două școli de arte și meserii din București și Iași fiind organizate, iar programa analitică îmbogățită cu noi discipline.

MODERNIZAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SUPERIOR

În nevoia de specializare s-a reînființat în 1881, Școala Națională de Poduri și Șosele, iar mai apoi Politehnica. În 1883 s-a reorganizat Școala de Medicină Veterinară, iar în 1893 Școala Specială de Silvicultură. Procesul de specializare, concretizat prin înmulțirea de cursuri și organizarea de seminarii și laboratoare, s-a adâncit și la cele două universități din Iași și București. Profilul acestora a devenit mai complex: la Facultățile de Filosofie, de Drept și de Litere s-au adăugat și alte profiluri de: științe exacte, matematică, chimie, fizică, științe naturale.

Atenția monarhului s-a concertat și asupra învățământului militar. Spre deosebire de perioada anterioară, în 1872, își desfășurau activitatea Școala de Infanterie și Cavalerie la București și Școala Fiilor de Militari la Iași, iar doi ani mai târziu se introducea obligativitatea instrucției armate în învățământul de stat. Într-un discurs adresat profesorilor universitari, Carol I sublinia că: "Prin stăruință și lumină putem numai întări prezentul și prepara bazele solide ale unui viitor prosper. Puterea unui stat modern, accentua în continuare Suveranul, se măsoară mai ales după gradul culturii sale intelectuale". Chiar dacă rezultatele în acest sens nu au fost întotdeauna pe măsura așteptărilor, în perioada aflată în atenția noastră s-au înregistrat progrese ce merită a fi semnalate.

De semnalat este faptul că începând din anul 1871 domnitorul împărțea premiile anuale pentru rezultate deosebite la învățătură, încercând în acest fel să încurajeze activitatea școlară. Totodată, Carol I avea să suporte cheltuielile (30000 de franci) pentru publicarea, în mai multe exemplare, la Paris a unui atlas geografic în limba română, primul de acest fel, care a fost repartizat școlilor din capitală și din alte județe.

La Carol I regăsim, înainte de toate, o preocupare pentru dezvoltarea învățământului". Un lucru din cele mai esențiale, asupra căruia doresc să atrag atențiunea d-voastre-le, spunea el membrilor Parlamentului la 15 noiembrie 1868, este instrucțiunea publică, și mai cu seamă școalele primare, pentru care cred că sacrificiile nu sunt niciodată prea mari, fiindcă se plătesc în urmă cu interese îndoite". "Căci puterea vine, afirma suveranul la 29 iunie 1876, de la dezvoltarea cumpănită a muncii intelectuale, morale și materiale, de la răspândirea instrucțiunii de la treptele sociale cele mai înalte până la cele mai de jos, și peste aceste toate de la încordarea patriotismului său, atunci se poate zice că acest popor trăiește și că mulți ani încă vor trăi".

În ceea ce privește învățământul superior, acesta este reprezentat prin cele două universități, din Iași (1860) și București (1864) ce cuprindeau facultățile de drept, științe și litere, iar mai târziu și cea de medicină. Încă din anul 1867, Carol I și-a exprimat speranța că "profesorii vor pune toate stăruințele lor pentru dezvoltarea spiritului și formarea moravurilor tinerimii noastre pe calea urmată în toate țările civilizate." O altă instituție de învățământ superior era constituită în anul 1875, și anume Școala Națională de Poduri și Șosele din București, care avea să formeze cadre specializate în acest domeniu.

Concomitent cu rețeaua învățământului de stat a evoluat și rețeaua școlilor particulare, de la 71 de instituții de acest gen în anul 1865 la 221 în anul 1879, cu un total de 13368 elevi.

SPIRU HARET (1851-1912)

S-a născut în orașul Iași, la 15 februarie 1851. Școala primară a început-o în orașul Dorohoi, de unde s-a transferat la Iași, și la 28 aprilie 1860 se înscrie la școala primară numită Sărărie, unde l-a avut ca institutor pe Toma Săvescu, care a publicat câteva informații despre viața de școlar a lui Spiru Haret. Ca elev în clasa a III-a primară, Haret a asistat cu colegii și cu învățătorul lor la inaugurarea Universității din Iași la 26 octombrie 1860, când l-a văzut pentru prima oară pe Cuza Vodă.

În luna martie a anului 1862 a fost nevoit să-și întrerupă studiile în Dorohoi pentru a se deplasa la București, din motive necunoscute nouă. Probabil a plecat cu unchiul său Dimitrie Botez, care a fost tutorele lui și care s-a stabilit la București, luând pe Spiru, în timp ce și ceilalți doi frați au rămas în Moldova. Termină în capitală clasa a IV-a primară, în iunie 1862, la școala „Văpselei de Verde”, cum se zicea pe atunci și în septembrie se prezintă la concursul pentru bursă la Liceul Sf.Sava.

Cu toate rezultatele bune la învățătură, la examenul de bacalaureat din mai 1869, a avut o notă „mai mică decât spera”, zice Spiru Haret, circula zvonul că examinatorul Dinu Petrescu i-ar fi dat notă de respingere și Borănescu, fostul profesor al lui Haret s-ar fi dus la el și ar fi protestat cu vehemență: "...Ăla știe mai multă matematică decât mine și decât tine"¹⁸.

Legea lui Spiru Haret din 1899. Conform Legii învățământului din anul 1899, învățământul românesc urma să aibă două cicluri: patru clase inferioare și patru clase superioare pentru băieți, iar pentru fete, iarăși două cicluri de patru ani, însă cel inferior cu o clasă în plus pentru elevele care nu doreau să urmeze și cursul superior, și se mulțumeau cu educația dobândită în primul ciclu. Dacă pentru băieți liceul reprezintă o etapă pentru admiterea în sistemul superior de învățământ, pentru fete studiile erau limitate în

¹⁸ Gheorghe Adamescu, *Viața și activitatea lui Spiru C Haret*, Editura "Cartea Românească", București, 1936, p.16.

genere la primul ciclu; totuși, el face concesiunea de a egaliza școlile de fete de gradul II cu secția modernă și dă chiar dreptul absolvenților de a se înscrie în Universitate.

Organizarea studiilor liceale din Legea lui Haret era cu totul diferită de cea prevăzută în Legea din 1864, el are opt clase în loc de șapte; numai în primii patru ani cunoștințele sunt comune tuturor elevilor, iar în ultimii patru ani elevii urmau secția clasică (având ca bază limbile latină și greacă), alții secția reală (având ca discipline de bază matematicile și științele fizico-naturale).

Secțiunea a treia, care era prezentată ca o eventualitate, devine, după alegerea elevilor cea mai importantă generalizându-se sub numele de „secția modernă”. Această împărțire a fost criticată pentru că impunea unui adolescent de 15 ani să se decidă asupra studiilor ce va urma după terminarea liceului ca să se înscrie în una din cele trei secțiuni. Haret a răspuns acestor acuzații, aducând următoarele precizări: ”1. în vechiul sistem (al Legii din 1864 - n.n.) optarea trebuia să se facă chiar la clasa I, la etatea de 11 ani, de vreme ce despărțirea dintre liceul clasic și cel real chiar de acolo începea ...și fiecare oraș nu posedă și liceul real și pe cel clasic pentru care fiecare copil să poată merge la acela pe care l-ar fi preferat; 2. dacă mai târziu (după clasa a V-a sau a VI-a de liceu) un școlar crede că a greșit calea, el poate totdeauna să o schimbe și să treacă în altă secțiune printr-un simplu examen de diferență asupra materiilor care diferă de la o secție la alta”¹⁹.

În această perioadă Haret a înregistrat și un eșec: nu a reușit să pună în practică acea comisie permanentă, care să se ocupe de programele tuturor categoriilor de școli pentru a asigura o coordonare permanentă. Legea din 1899 a introdus și o nouă modalitate de recrutare a profesorilor. Concursul pentru fiecare catedră în parte a fost înlocuit de un examen de capacitate. Pentru a fi admis la acest examen, se solicita în afară de licență și o pregătire pedagogică, ceea ce reprezenta o noutate în domeniu. Aspiranții la un post în învățământ trebuiau să treacă un examen constând din două specialități și erau obligați să aibă cel puțin 12 ore de curs pe săptămână. Prin aceasta se realiza propunerea pe care o făcea Spiru Haret în „Raportul” din 1884, ceea ce avea să aducă micșorarea numărului de profesori.

O altă noutate era desființarea bacalaureatului și înlocuirea lui cu un examen general. Acest examen general avea să dovedească „influența studiilor făcute asupra cugetării elevilor”, deoarece nu făcea apel exclusiv la memoria candidaților, care nu aveau voie de o pregătire specială, fiindcă legea „prescrie ca el să înceapă a doua zi după ce se termină examenul de promoțiune din ultima clasă”²⁰.

Foarte interesante erau probele la care erau supuși candidații: o compoziție asupra unui subiect din cinci pentru a se constata modul de exprimare în scris și puterea de concentrare; traduceri care să indice nivelul lor de pregătire la limba franceză sau germană (acestea erau comune pentru toate secțiunile); apoi traducere din limba română în latină, o problemă de matematică, o chestiune de fizică (acestea conform secțiunii), în fine o probă comună orală, numită disertațiune. Pentru aceasta se dădeau 20 de subiecte din care candidatul avea să aleagă unul și i se acordau două ore de lucru, i se da voie să aibă orice carte și orice dicționar asupra sa.

Tot prin măsura legislativă a lui Haret se adopta și un capitol relativ la „Școala Normală Superioară de Fete” destinată a prepara profesoarele pentru școlile secundare de fete. Prin deciziile adoptate se poate observa că Spiru Haret nu era partizanul înmulțirii studentelor la Universitate. El dădea posibilitatea și fetelor care nu urmau o facultate să devină profesoare. În cadrul acestei instituții de învățământ erau admise fetele care absolviseră școli secundare de fete și care urmau să parcurgă trei ani de cursuri cu profesori selectați din mediul universitar. Cursurile nu corespundeau cu cele ale facultăților, ci formau două secțiuni: literară și științifică, absolventele urmând să facă și practică pedagogică.

Rolul pe care l-a jucat Spiru Haret în dezvoltarea învățământului este subliniat și de situațiile statistice; în 1893-1894 când a fost elaborată prima lege a învățământului primar erau 3149 de școli rurale. Între 1896-1897 când Spiru Haret ocupă primul mandat în fruntea Ministerului Instrucțiunii găsește 3446 de școli rurale și în 1909-1910, când părăsește ministerul un număr de 4695 de școli.

Perioada post-haretiană marchează o etapă de tranziție delimitată din punct de vedere istoric de la granița dintre cele două secole până la terminarea Primului Război Mondial. Această perioadă, deși nu aduce reforme noi, este importantă pentru înțelegerea drumului care trebuie parcurs de la votarea unei legi până la aplicarea efectivă a acesteia.

Legea învățământului secundar și superior (1898) considerată o lege de bază a reformei școlare inițiată și realizată de Spiru Haret, a fost promulgată la data de 23 martie 1898, dar a devenit funcțională abia începând cu anul 1901. Modificările aduse datorate schimbărilor de miniștri, de legea Istrate în 1900 și de Spiru Haret însuși la revenirea sa în fruntea Ministerului Instrucțiunii Publice în 1901.

Legea Istrate din 1910, considerată ”complementul lui Take Ionescu”, introduce următoarele elemente apreciable: inițiativa fondării învățământului primar superior (”școala primară superioară”). Cu durata de 3-4 ani, cu o orientare practică evidentă la nivelul conținutului (cursuri de contabilitate, cursuri pentru predarea noțiunilor științifice necesare pentru organizarea și dezvoltarea unei agriculturi moderne,

¹⁹ Gabriela C. Cristea, *op.cit.*, p.178.

²⁰ Băldescu, Emil, *Spiru Haret*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1972, p.47.

activități manuale cu caracter formativ general și pentru pregătirea profesională a absolvenților). Procesul de aplicarea a legii învățământului secundar și superior din 1898 a fost reluat în spiritul inițiatorului său, Spiru Haret însuși. Urmărea și perfecționarea factorilor de decizie implicați la nivel reprezentativ în cadrul Consiliului Permanent și a Consiliului general, a căror răspundere angaja implicarea celor mai operative măsuri pentru realizarea reformei învățământului la nivelul sistemului național de instruire și educație, preconizat de cel numit deja, "ctitorul învățământului românesc".

Legea învățământului secundar și superior, cu toate modificările aduse până la aprilie 1912, este cunoscută și sub numele de Legea Arion, 1911-1912, după numele ministrului inițiator, un fost colaborator al lui Take Ionescu. Printre propunerile avansate cuprinse în această lege amintim: declararea "gratuității instrucțiunii secundare și superioare pentru fiii de români" (art.2); perfecționarea structurii învățământului secundar, organizat în două cicluri: ciclul I includea primele patru clase cu un plan comun de studiu; ciclul al doilea includea ultimele patru clase, cu un program comun și obiective diferite pentru cele două secțiuni "secțiunea clasică și secțiunea reală" (art.3), instituționalizarea gimnaziului, ca primul ciclu al învățământului secundar, organizat în cadrul liceului sau separat (cu posibilitatea unei clase suplimentare, clasa a V-a cu caracter practic, clasa de fete purta numele de "clasă complementară" (art.4), preocuparea pentru pregătirea și perfecționarea personalului didactic asigurată în seminariile de pe lângă fiecare universitate (pentru studenți din grupa literară și științifică) "pe parcursul a doi ani de zile, prin cursuri de pedagogie și literar pedagogice, lucrări teoretice și practice în domeniul didacticii aplicate în școala secundară" (art.111).

În 1905, Spiru Haret a înființat Revista generală a Învățământului care "avea în vedere problemele tuturor gradelor de învățământ abordate din perspectiva politicii școlare și a teoriei pedagogice". Această linie s-a menținut până în 1916, când Revista generală a învățământului și-a încetat activitatea. Spiritul ei s-a regăsit în 1923, la inițiativa altui "ctitor" al învățământului românesc modern²¹, dr. C. Angelescu considerat un continuator al lui Spiru Haret prin reformele școlare pe care le-a inițiat, urmare a legilor promovate între 1924-1928 (Legea învățământului primar din 1924, Legea învățământului secundar din 1928).

²¹ *Ibidem*, p.180.

1907 – CRONICA BOTEZULUI VASELOR ACHIZIȚIONATE DE MARINA MILITARĂ

Cosmina - Adela LĂZĂRESCU*
Marinel LĂZĂRESCU*

Momentul 1877 a reprezentat în gândirea militară românească o cotitură, întrucât independența impunea crearea unor noi entități și organisme statale politico-militare cu forțe și mijloace specifice, redimensionarea celor existente și care, înglobate trebuiau să devină funcționale și sistematice; apărea un litoral de circa 240 km a cărui sarcină de apărare cădea în primul rând în responsabilitatea forțelor navale; accesul la mare crea noi perspective și obliga la regândirea conceptului privind noua dimensiune maritimofluvială a României; nu mai exista niciun instrument militar sau diplomatic care să intervină în favoarea României, prin dispariția puterii protectoare suzerane, cel puțin teoretic¹.

Astfel, în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, necesitatea cristalizării unei doctrine militare care să stabilească principiile de organizare ale întregii armate aflate în plin proces de modernizare, devenise stringentă².

În acest sens, în 1898, ministrul de Război, Anton Berindei, propune un proiect de lege pentru organizarea Marinei Militare.

În expunerea de motive, se preciza: „dezvoltarea ce a luat marina noastră militară în fiecare an, noile necesități ce nasc din crearea portului de la Constanța, precum și dezvoltarea serviciilor noastre comerciale maritime și fluviale, impun neapărat schimbarea în organizarea acestei arme.

Legea de organizare din 1886 care este astăzi în vigoare, nu mai poate face față acestor necesități, această lege vizând mai mult organizarea unui serviciu fluvial și a aceleia de poliție a porturilor.

Prin noul proiect de lege pe lângă că se completează necesitățile armeei din punct de vedere profesional și militar, se mai stabilește și o legătură cu marina comercială introducându-se principiul că atât ofițerii, cât și trupa vor putea servi temporar, după împrejurări, pe bastimentele comerciale ale statului și cele naționale ale particularilor”³.

Prin Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 1 din 16 februarie 1898, luându-se în considerare referatul ministrului de Război cu nr. 1358 și considerând oportune problemele expuse, acesta a fost autorizat să prezinte în Parlament proiectul de lege⁴.

După adoptarea noii legi de organizare a marinei militare, preocupările pentru asigurarea cadrului profesional și material au crescut constant, astfel că la 1906 bugetul alocat marinei militare era de 1.527.260 lei. Totalul efectivelor marinei era de 2.655 oameni dintre care 98 ofițeri și 2.557 grade inferioare, angajați civili și elevi⁵.

În privința dotării, ministrul de Război adresează la 15 martie 1906, ministrului de Finanțe un raport detaliat cu situația vaselor și armamentului comandat la diferite case străine și anume:

- La Stabilimento Tecnico-Triestino din Triest, 4 vase de poliție care prin contractul încheiat cu furnizorul, acesta era obligat ca piesele de construcție ale vaselor să fie gata în șantierele sale din Triest pentru a fi imbarcate pentru Galați la 1 februarie 1907 (stil nou) – primul vas, la 1 aprilie 1907 (stil nou) – al doilea vas, la 1 iunie 1907 (stil nou) – al treilea vas și la 1 august 1907 stil nou – al patrulea vas.

- La Casa Thames Iron Works din Londra, 8 vedete torpiloare care urmau să sosească în țară până la 30 noiembrie 1906 stil nou cel mai târziu.

- La Casa Skodawerke din Pilsen, 12 tunuri în turele, 8 obuziere, 24 tunuri de 47 mm cu tragere repede cu muniția lor care urmau să fie trimise la Galați în 4 loturi, primul lot la 1 martie 1907 stil nou, al doilea lot la 1 mai 1907 stil nou, al treilea lot la 1 iulie 1907 stil nou și al patrulea lot la 1 septembrie 1907 stil nou.

- La Casa W.G. Ghreenham din Triest 50 de torpile de blocus cu accesorii complete care urmau să sosească în țară cu începere de la 1 octombrie 1906 stil nou.

* Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice.

¹ C-dor (r.) dr. Ion Ionescu, *Primele elemente și principii ale doctrinei navale românești 1878-1916*, în „Anuarul Muzeului Marinei Militare”, tom VIII, Constanța, 2005, p. 155.

² Idem.

³ C.S.P.A.M.I. Pitești, fond Direcția 5 Marină, crt. 6, f. 1.

⁴ Ibidem, f. 14.

⁵ Cpt. c-dor dr. Marian Moșneagu, *Evoluția Marinei Militare Române în perioada 1860-1914*, în Anuarul Muzeului Marinei Române, tom. VIII, Constanța, 2005, p. 151.

- La Casa St. Chamond din Paris, 4 tunuri cu tragere repede, cu accesoriile și muniția completă, care urmau să sosească în țară după 1 ianuarie 1907⁶.

Aceste contracte urmau să fie onorate din creditul extraordinar de 30.000.000 lei „Tresorerie” promulgat prin Înaltul Decret nr. 120 din 14 ianuarie 1906 și, în special, din suma de 12.240.000 lei rezervată pentru necesitățile Marinei Militare, prin Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 135 din 30 ianuarie 1906⁷.

Pentru cele 4 vase de poliție s-a achitat suma de 5.975.000 lei⁸, iar pentru cele 8 vedete torpiloare a fost plătită suma de 72.080 lire în aur, echivalentul sumei de 1.898.040 lei⁹.

Cele 4 vase au primit numele personalităților care au contribuit la formarea statului român: **I.C. Brătianu, Alexandru Lahovari, Mihail Kogălniceanu și Lascăr Catargiu**¹⁰, iar cele 8 vedete torpiloare numele eroilor căzuți în Războiul de Independență, și anume: **maior Dimitrie Giurescu, maior Constantin Ene, maior Nicolae Ion, maior Șonțu Gheorghe, căpitan Valter Mărăcineanu, căpitan Lascăr Bogdan, căpitan Romano Mihail, locotenent Călinescu Dumitru**¹¹.

Prin Înaltul Decret nr. 2027 din 5 septembrie 1907 s-a decretat ca cele 12 vase să fie botezate de rege, la 19 septembrie¹².

Programul ceremoniei a fost stabilit în cele mai mici detalii. Monitorul „Lascăr Catargiu” cu escorta de 8 vedete urma să plece în ziua de 19 septembrie, la ora 11, să acosteze la debarcaderul Brăilei unde urma să se țină recepția dată de autorități și apoi să continue drumul spre Cernavodă, unde urma să sosească seara.

Drumul de la Cernavodă la Galați urma să fie închis în ziua de 19 septembrie pentru a nu împiedica escorta¹³.

Seara, la Cernavodă, Regele urma să-și petreacă noaptea la bordul „Orientului”, unde urma să ia masa de seară¹⁴.

Pentru a da onorurile M.S. Regelui, muzica Regimentului 10 Infanterie a primit ordinul de îmbarcare pe „Lascăr Catargiu”, iar ca orchestră, urma să execute bucăți muzicale în timpul dejunului, în drumul spre Tulcea¹⁵.

Pentru a marca botezul acestor vase, Ministerul de Război a comandat ca și în cazul botezului vasului „România” în 1905, 300 pachete țigarete regale a câte 10 țigarete într-un pachet și 50 pachete țigarete format Principesa, 300 țigări de foi, calitatea tutunului fiind specialitate. Aceste țigarete, precum și inelele țigărilor de foi urmau să aibă imprimată imaginea monitorului sau a vedetei, iar cutiile de țigarete următoarea inscripție „Botezul monitoarelor și vedetelor – 19 septembrie 1907”.

Tot pentru protocol, ministerul comandase și cutii de bomboane cu aceleași imagini și inscripție¹⁶.

Imprimarele au fost comandate la Casele A. Baer și Socec¹⁷.

Focurile de artificii organizate cu acest prilej au fost asigurate de personalul Pirotehnicei Armatei¹⁸ urmând ca banchetul prilejuit de botezul vaselor să fie ținut pe „Lascăr Catargiu” pe puntea mare a acestui vas fiind amenajate o serie de decorații și aranjamente, executate de firma „A. Pronger”, contra sumei de 4591 lei¹⁹.

Astfel, tavanul și pereții au fost „bogat decorați cu stofă de satin în culorile bleu pal, reseda și fraise, precum și cu draperii – perdele din pluș bordeaux cu pasmanterie în culoarea bronce antique cu fir de aur, misonc și steaguri, ghirlande și flori, iar pe pardoseală întins și așezat un covor fin în toată mărimea locului banchetului. Asemenea și bricul vaporului decorat cu un pedestal deasupra cu o statuie sau cu un vas mare cu flori pentru ca acesta să fie luminat cu lămpi electrice²⁰”.

În ceea ce privește relatarea oficială a evenimentului, redăm, mai jos, cronica oficială a acestuia, publicată în Monitorul Oficial nr. 138 din 22 septembrie 1907.

Textului i-au fost aduse unele modificări în sensul actualizării ortografiei și punctuației.

⁶ C.S.P.A.M.I. Pitești, fond Direcția 5 Marină, dosar nr. 69, f. 131.

⁷ Ibidem, dosar nr. 74, f. 5.

⁸ Ibidem, crt. 69, f. 19.

⁹ Ibidem, crt. 74, f. 6 și 52.

¹⁰ Ibidem, crt. 69, fila 140.

¹¹ Ibidem, crt. 74, f. 53 și 62.

¹² Ibidem, crt. 84, f. 143.

¹³ Ibidem, f. 171.

¹⁴ Ibidem, f. 172.

¹⁵ Ibidem, f. 127.

¹⁶ Ibidem, f. 140.

¹⁷ Ibidem, f. 183.

¹⁸ Ibidem, f. 162.

¹⁹ Ibidem, f. 173.

²⁰ Ibidem, f. 174.

«București, 21 Septembrie [1907]

Mărți, 18 Septembrie, la orele 9 seara, M. M. L. L. Regele și Regina, dimpreună cu A. A. L. L. R. R. Princesesa Maria, Principele Carol și Princesesa Elisabeta, însoțite de d. Dimitrie Sturdza, președintele Consiliului de Miniștri, și de suitele regale și princiare, au plecat din Sinaia cu un tren special pentru a merge la Galați, unde urma a avea loc ceremonia botezului noilor vase de poliție ale marinei militare.

În decursul nopții, trenul regal, condus de d. inginer Râmniceanu, subdirectorul căilor ferate, a urmat itinerarul stabilit.

A doua zi, Miercuri, 19 Septembrie, la orele 8 dimineața, trenul sosind la stația Brăila, M. S. Regele a binevoit a Se întreține cu prefectul județului și primarul orașului.

La orele 9 dimineața, trenul s-a oprit la debarcaderul anume construit în incinta Arsenalului Marinei Militare, acolo unde urma a se desăvârși ceremonia botezului vaselor.

Sosirea Suveranului a fost salutăată cu 21 detunături date de bateria crucișătorului „Elisabetha”, cu uralele echipajelor bastimentelor de război și de comerț aflate sub podoaba mare. De asemenea, Maiestățile Lor au fost primite cu mare însuflețire de către întreaga populație a orașului, care se află pe tot lungul drumului dintre gara Galați și Arsenal, și care venise a-și exprima sentimentele sale de adâncă venerație și respectuoasă iubire către Rege, Regină și Familia regală. O companie de marină a dat onorul, iar muzica a executat imnul regal.

Suveranul, coborându-se din vagon, a fost primit de d-nii miniștri Haret, general Averescu, Morțun și Stelian, de primarul orașului, care, prezentând pâinea și sarea, a urât Maiestăților Lor, în numele orașenilor, bună sosire. Domnul prefect a prezentat pe șefii autorităților locale. D. General Warthiadi, comandantul Corpului III Armată, și contraamiralul Koslinski, comandantul marinei, au prezentat M. S. Regelui raportul.

De asemenea, se aflau prezenți membrii Comisiunii Europene și ai corpului consular de la Galați cu soțiile lor.

Doamnele au prezentat frumoase buchete de flori M. S. Reginei și Princeselor.

După prezentări, M. S. Regele a trecut în revistă corpul ofițeresc al garnizoanei și acel al marinei militare. De aici Maiestățile Lor s-au îndreptat către pavilionul regal, în fața căruia se afla ridicat altarul de câmp, unde urma a se îndeplini slujba religioasă de către P. S. Episcopul Dunării-de-Jos, care în odăjdii a primit pe M. S. Regele cu Crucea și Evanghelia.

Suveranul îndreptându-se spre altar, episcopul a oficiat slujba înconjurat de clerul episcopal. După oficierea ei, d. ministru de război a dat citire următorului document comemorativ al serbării botezului:

NOI
CAROL I
Prin grația lui Dumnezeu
și Voința Națională
REGE AL ROMÂNIEI

În a nouăsprezecea zi a lunii Septembrie a anului mântuirii una mie nouă-sute șapte și al patruzeci și unulea al Domniei Mele, s-a desăvârșit în portul Galați binecuvântarea a douăsprezece vase de război, pe care le-am botezat Eu însumi, dând celor patru vase mai mari numele: „ION BRATIANU”, „LASCĂR CATARGIU”, „MIHAIL KOGĂLNICEANU” și „ALEXANDRU LAHOVARI”, cari au muncit pe timpuri grele și anevoioase la fondarea Regatului României; iar, celor opt vase mai mici numele vitejilor Mei ostași: „MAIOR DIMITRIE GIURĂSCU”, „MAIOR NICOLAE ION”, „MAIOR CONSTANTIN ENE”, „MAIOR ȘONȚU GHEORGHE”, „CĂPITAN VALTER MĂRĂCINEANU”, „CĂPITAN NICOLAE LASCĂR BOGDAN”, „CĂPITAN ROMANO MIHAIL”, și „LOCOTENENT CĂLINESCU DIMITRIE”, cari și-au jertfit viețile în războiul cel mare pentru neatârnarea Patriei, încredințez aceste vase, pentru a străjui cu dănele hotarele țării pe marele și frumosul fluviu al Dunărei, marinarilor Mei, cari brăzdând mările duc vestea neamului românesc până în țările cele mai depărtate.

Au luat parte la serbarea zilei de astăzi prea iubita Mea soție M. S. Regina Elisaveta, iubiții Mei nepoți A. S. Regală Princesesa Măria, A. S. R. Principele Carol și A. S. R. Princesesa Elisaveta, fiind Noi înconjurați de P. S. S. Episcopul Dunărei-de-Jos Pimen, de Consiliul de Miniștri, de înalții Demnitari ai Statului și de un mare număr de cetățeni ai Regatului.

Acest document se va păstra în arhiva Statului și se va transcrie ca act de botez în registrele de bord ale vaselor”.

D-sa a rostit în urmă un discurs în cuprinsul de mai jos:

„Maiestate,

Solemnitatea de astăzi este încă unul din acele mărețe și numeroase momente cari, ca niște puncte strălucitoare, semnează calea propășirii noastre sub glorioasa și rodnică Domnie a Maiestății Voastre și cari vor rămânea înscrise cu litere în veci neperitoare pe paginile istoriei regenerării și dezvoltării militare a României moderne.

Marina noastră militară se îmbogățește cu 4 vase puternice, de tipul cel mai perfecționat, răspunzând în totul cerințelor tacticei navale de azi, și cu 8 vase mici, de o vioiciune neîntrecută.

Cu acest nou spor, dacă nu putem spune că puterea noastră navală a ajuns la desăvârșita ei dezvoltare, nu mai puțin mijloacele de cari dispunem pe Dunăre ating un așa nivel încât putem cu deplină liniște privi în față cu încredere orice eventualitate.

O scurtă aruncătură de ochi înapoi poate face să reiasă și mai mult cât suntem de îndrituiți de a fi nu numai mulțumiți, dar chiar mândri de punctul ce am putut să atingem.

Primul vas de războiu de care a dispus țara după unirea Principatelor a fost „România”, botezat la Giurgiu în ziua de 2 August 1864.

Acest bastiment, provenit din transformarea unui vechiu remorcher, purtă numele de vas de războiu mai mult numai pentru că eră armat cu două tunuri și pentru că avea un echipaj militar de 32 oameni; în realitate însă era departe, chiar pe acele timpuri, de a corespunde titlului său.

Același lucru se poate spune și de iachtul „Ștefan-cel-Mare”, cu care a fost înzestrată flotila în anul 1867.

Adevăratul punct de plecare, adevăratul sâmbure din care s-a dezvoltat marina noastră militară, încet dar constant, trebuie considerată canoniera „Fulgerul”, botezată în 1874, la Giurgiu, de Maiestatea Voastră, și împrejurul căreia s-au grupat vasele „România” și „Ștefan-cel-Mare”.

La 11 Octombrie 1875 acest mic mănunchiu, acest început de flotilă, pentru prima oară se formează în unitate tactică navală în o mică divizie și părăsește Galațiul pentru a merge să execute tragerea de artilerie la Mare.

La ducere, „Fulgerul”, cu iuțea lui de 8 mile, poartă falnic pavilionul de războiu al României în porturile Constanța, Sulina și Tulcea, iar la întoarcere, după executarea tragerii la Oceacof, întreaga diviziune se abate pe la Tulcea, unde a fost primită de autoritățile imperiale otomane după toate regulile de politeță internațională obicinuite în asemenea împrejurări.

Pentru condițiunile politice în cari ne găseam în aceea vreme, acest fapt simplu și natural în sine avea o importanță din cele mai mari. El făcea parte din acele acte mărețe, cari, sub înțeleaptă călăuzire a Maiestății Voastre, marii noștri bărbați de Stat îndrumau, cu un patriotism mai presus de orice recunoștință și de orice laudă, țara spre neatârnarea ei politică.

În timpul războiului Independenței, dacă materialul flotilei nu i-a permis o acțiune pe apă, personalul său în schimb a putut fi întrebuințat la bateriile zise de coastă, ridicate la Calafat.

Din aceste baterii a pornit prima detunătură prin care Domnitorul României anunță redeșteptarea noastră militară și neatârnarea noastră politică.

În urma războiului flotila a fost sporită în 1880, cu canoniera „Grivița” și nu târziu apoi cu bricul „Mircea” și 5 șalupe cu aburi pentru poliția pe Dunăre.

În timpul războiului dintre Bulgaria și Serbia, flotila noastră având a exercita această poliție pe Dunăre, în condițiuni mult mai grele ca cele obișnuite, s-a putut constata că mijloacele de cari dispunea erau cu desăvârșire neîndestulătoare pentru o acțiune serioasă militară.

S-a votat, de aceea, chiar în același an 1885, legea de organizare a flotilei cu care s-a stabilit că ea trebuia organizată astfel încât să poată coopera cu armata de uscat și să poată exercita poliția în porturile și domeniile fluviale și maritime.

Primul pas în sensul sporirii mijloacelor noastre pe Mare a fost făcut înzestrându-se flotila, în 1888, cu crucișătorul „Elisabeta” și torpiloarele: „Smeul”, „Sborul” și „Năluca”; iar pe Dunăre cu 3 canoniere: „Bistrița”, „Oltul” și „Siretul”, la cari în 1894 s-au mai adăugat 4 șalupe torpiloare și vaporeșul „Prutului”.

Deși numărul total al vaselor era încă foarte restrâns; totuși prin aceste sporuri devenise destul de însemnat pentru a mai putea rămâne grupat în o singură unitate.

De aceea, în 1896, prin înalt decret s-au despărțit bastimentele de Mare de cele fluviale, creându-se o diviziune de Mare compusă din Elisabeta, Mircea, Grivița și torpiloarele, și una de Dunăre, compusă din restul vaselor flotilei.

În amândouă diviziunile era mult de făcut pentru a le aduce la nivelul propus prin legea din 1885, dar era aceasta o chestiune de timp și mai cu seamă de mijloace; cari din nenorocire tocmai în acea epocă au lipsit.

Astfel, în 1898, s-a pus la dispoziția ministerului de războiu 4 milioane pentru materialul marinei militare; dar și această sumă destul de mică, din cauza crizei survenite în 1900, a trebuit să primească o altă destinațiune.

De abia anul trecut, în 1906, finanțele țării au permis a se destina marinei 12 milioane, cu cari s-au putut comanda vasele la al căror botez asistăm astăzi.

Cu aceste vase, repet, dacă nu putem spune că am atins dezvoltarea dorită de legiuitorul din 1885, nu mai puțin, parte din marina noastră se găsește în așa condițiuni ca să poată corespunde pe deplin menirii sale.

Satisfacțiunea noastră trebuie să fie cu atât mai mare, cu cât am ajuns la o stare de lucruri mulțumitoare, pornind relativ de puțin timp și pot zice aproape de la nimic. În adevăr, pe când în 1866 flotila noastră dispunea numai de un vas, zis de războiu, armat cu două tunuri și 8 șalupe cu pânză, cu un personal compus din 13 ofițeri și 370 de oameni, azi, după 41 ani, ea dispune de 45 vase cu 129 tunuri, având un personal de 117 ofițeri și 2.159 oameni.

Față cu acest rezultat, dacă, făcându-mă ecoul sentimentelor nu numai ale marinei militare, nu numai ale armatei, ci a tot ce simte românește, de la un cap la celălalt al țării ar trebui să aduc tribut de recunoștință celor, patriotismului cărora datorim progresul realizat, apoi, desigur că trebuie să înalț mai întâi privirea înspre Maiestatea Voastră, care, îmbrățișând neconținut cu mintea toate interesele scumpei noastre patrii, a știut să ne călăuzească cu mâna sigură pe calea propășirii, pentru ca întărindu-ne și dezvoltându-ne tot mereu să ne ridicăm neconținut spre idealele noastre naționale.

Nu cred că bravii noștri marinari vor putea să-și arate mai bine recunoștința către Maiestatea Voastră și către Țară, pentru solitudinea ce li se arată, decât lucrând în timp de pace cu atâta râvnă și foc sacru, încât dacă într-o zi bastimentele încredințate lor vor fi chemate să-și îndeplinească misiunea pentru care sunt menite, să corespundă în totul: așteptărilor patriotice ale Augustului lor Naș.

Iar noi, cei cari avem nemărginita cinste și fericire să asistăm la această pe atât de frumoasă pe cât de însemnată solemnitate, mândri și recunoscători în același timp de ceea ce s-a făcut și plini de încredere în viitor, unim cu toții glasul pentru a striga cu adânc devotament și spre fericirea României:

Trăiască Maiestatea Sa Regele!

Trăiască Maiestatea Sa Regina !

Trăiască Altețele Lor Regale Principii Moștenitori!

Trăiască Augusta Familie Regală !”

La acest discurs M. S. Regele a răspuns:

„Ascultând cu viu interes darea de seamă a d-voastră, care îmbrățișează aproape o jumătate de veac, privesc cu un simțimânt de mândrie acest lung șir de ani, în care tânăra noastră marină s-a dezvoltat într-un mod așa de îmbucurător. Numai prin războiul Neatârării, care ne-a făcut stăpâni pe gurile Dunării și ne-a deschis Marea, puterea noastră navală a putut lua o ființă serioasă. Prin urmare, avem datoria ca să o întărim și să o înmulțim treptat, spre a putea împlini înalta noastră misiune pe acest falnic fluviu.

Salut, dar, cu bucurie, sporirea marinei noastre prin noi vase botezate cu numele acelor bărbați de Stat cu cari am făurit Statul Român și al acelor ostași cari și-au jertfit viața pentru Patrie.

Domnia Mea este așa de strâns legată cu aceste nume, scumpe inimii mele, încât ele trebuie să fie întipărite în mintea tuturor și-n vecinie păstrate ca o pildă înălțătoare pentru generațiile viitoare.

Sunt cu deosebire mulțumit că-n aceste frumoase vase au fost montate la Galați, în acest port însemnat, căruia îi doresc să se ridice din an în an mai mult. Avântul comerțului țării a luat proporțiuni așa de mari încât toate porturile noastre pot participa cu folos la export ca și la import. Pentru acest sfârșit, însă, ele trebuie să fie înzestrate cu toate mijloacele moderne, spre a grăbi și a înlesni multiplele manipulații.

Mulțumind pentru simțimintele credincioase ce Ne exprimați și pentru dovezile de dragoste arătate Nouă cu atâta căldură de întregul oraș, urez din suflet ca tânăra noastră marină să fie vrednică de înalta situație pe care România a dobândit-o nu numai în Orient, și în lumea întreagă prin politica sa leală și cumpănită”.

Cuvântarea M. S. Regelui a emoționat adânc pe întreaga asistență, care și-a manifestat entuziasmul său prin repetate și puternice urale. Apoi M. S. Regele primind securea de la d. Cavaler von Hütellroth, președintele consiliului de administrație al șantierului de construcții navale din Triest „Stabilimento-Tehnico”, unde au fost construite bastimentele de poliție. S-a îndreptat către schela de construcție pe care se afla bastimentul „Ioan C. Brătianu”, și tăind legătura ce-l reținea de schelă, vasul a pornit maiestos către apă, pe când P. S. S. Episcopul îl stropea cu aghiazmă. Momentul solemn când vasul a intrat în undele maiestosului fluviu, care deja primise în apele sale pe vasul „Lascăr Catargiu”, a fost salutat cu puternice

aclamații de publicul prezent. După lansare, d. Hütellroth prezentând M. S. Regelui medalia comemorativă a acestei serbări, ceti, în urma înaltei încuviințări a Maiestății Sale, cuvântarea ce urmează:

„Maiestățile Voastre,

Altețe Regale,

În momentul solemn când Maiestatea Voastră va boteza 4 monitoare pentru marina regală română, nu pot decât să rog pe Maiestatea Voastră să binevoiască a primi cele mai respectuoase și mai sincere mulțumiri ale Stabilimentului Tehnic din Triest, pentru onoarea ce i s-a făcut, încredințându-i-se construirea acestor vase de războiu, care însemnează renașterea marinei române de războiu.

Călăuzit de înaltele simpatii pentru Maiestățile Voastre și pentru România, cari sunt așa de mari în Austria, și mai cu seamă pe litoralul său, onorat de mai multe ori prin o ședere a Maiestăților Voastre, „Stabilimento Tehnico” a salutat cu o adevărată bucurie invitațiunea de a lua parte la concurs pentru aceste construcțiuni și a făcut tot posibilul pentru reușită.

Și când am aflat la Triest cu câtă grație Maiestatea Voastră a primit pe directorii noștri delegați și cu câtă amabilitate Maiestatea Voastră a binevoit a asculta propunerile, noastre; când am aflat despre binevoitoarea primire ce proiectele noastre au găsit pe lângă Maiestatea Voastră, pe lângă Ministerul de Războiu și toți funcționarii Statului; când, în fine, am fost onorați cu această comandă, întregul „Stabilimento Tehnico”, și eu însumi, care-l reprezint, am fost pătrunși de simțământul că era pentru noi o cestiune de onoare de a justifica în cel mai înalt grad marea încredere ce Maiestatea Voastră și înaltul guvern al Maiestății Voastre ne-a arătat.

Am făcut tot ce ne-a stat prin putință, de la început până la sfârșit, pentru a aduce aceste construcțiuni la cel mai mare grad de perfecțiune, neluând în seamă interesele noastre materiale.

Suntem fericiți că am reușit și că probele de iuțeală făcute cu primul monitor au întrecut propriile noastre așteptări. Tot astfel va fi cu celelalte 4 monitoare, cari vor fi vase excelente, sigure și rezezi, astfel că Maiestatea Voastră și guvernul Maiestății Voastre vor fi fără îndoială satisfăcuți pe deplin de lucrările făcute de „Stabilimento Tehnico”.

Dar nu doresc numai acest succes pentru stabilimentul nostru și această satisfacțiune pentru marina regală română, doresc mai mult încă, și din toată inima, rugând cerul, ca aceste vase de războiu să fie bine cuvântate, încununare cu isbandă sub victoriosul pavilion al Maiestății Voastre și ca destinul lor să le conducă mereu spre gloria Maiestății Voastre și spre mărirea puterii și prosperității României.

Îmi permit respectuos de a prezenta Maiestății Voastre secura cu care Maiestatea Voastră va binevoi a tăia legătura care împiedică încă vasul da a-și lua drumul spre fluviu.

Maiestatea Voastră,

Stabilimentul Technic, care a construit primele monitoare pentru România, și-a permis cu ocazia botezului acestor vase să bată o plachetă prevăzută cu portretul Maiestății Voastre. Îmi permit respectuos de a ruga pe Maiestatea Voastră să binevoiască a o primi, ca o amintire a zilei solemne de astăzi”.

Maiestatea Sa apoi a trecut la schelele pe cari se aflau încă în alcătuire celelalte 2 vase ce urmează a se da la apă, și în timp ce episcopul le stropea cu aghiazmă, Maiestatea Sa le-a botezat, pe unul „Mihail Kogălniceanu” și pe celălalt „Alexandru Lahovari”. Maiestatea Sa urmând a Se ambarca pentru a boteza cele 8 noi vedete torpiloare aflate ancorate în fața arsenalului, S-a îndreptat către debarcaderul unde se află barca regală, după ce mai întâiu a făcut cerc în Pavilionul regal, unde s-a servit o mică gustare.

În barca regală au luat loc, pe lângă Maiestățile Lor și Altețele Lor Regale, Prea sfinția Sa Episcopul Dunării-de-Jos, d. prim-ministru cu d-nii miniștrii, comandantul Corpului 3 Armată și cel al Marinei Militare.

Plecarea Maiestăților Lor de la mal a fost salută de invitați și public cu puternice urale, iar compania a dat onorul și muzica a cântat imnul regal.

Barca regală s-a îndreptat către bastimentul „Lascăr Catargiu”, unde M. S. Regele a fost primit cu onorurile date pentru Suveran, atât de echipagiul acestui vas, cât și de acelea ale celor 16 bastimente de războiu, aflate înșirate în ordine de bătae, cât și a numeroaselor vase de comerț de diferite naționalități aflate în port.

Pe bordul bastimentului s-a îndeplinit același ceremonial al botezului ca și la celelalte 3 bastimente.

Maiestatea Sa S-a reînbarcat din nou în barca regală și a trecut în revistă ambele divizii navale, barca acostând pe fiecare din cele 8 vedete torpiloare, pentru îndeplinirea ceremonialului botezului fiecăreia din ele cu numele: **Maior Nicolae Ioan, Maior Ene, Maior Șonțu, Maior Giurăscu, Căpitan Nicolae-Lascăr Bogdan, Căpitan Valter Mărăcineanu, Căpitan Romano, Locotenent Călinescu**, spre perpetuarea memoriei fiecărui din ofițerii eroi, cari au căzut pe câmpul de onoare în timpul războiului de neatârnamare.

După săvârșirea acestei ceremonii Maiestățile Lor S-au ambarcat pe bastimentul „Lascăr-Catargiu”, care urma a îi duce la Cernavodă, de unde Suveranul avea a Se duce la manevrele regale.

Vasul regal a părăsit portul Galați la orele 12 din zi, călătorind la deal pe Dunăre către portul Brăila, excortat de cele 8 vedete-torpiloare, canonierele tip „Bistrița” și de numeroase bastimente de pasageri și de comerț din Galați și Brăila. În acest port primirea ce s-a făcut Maiestăților Lor a fost cu totul măreață. Cortegiul naval regal a fost salutat în apele acestui port cu salve de tunuri date de o baterie din Regimentul 3 Artilerie. Priveliștea portului în întreg cuprinsul său era feerică. Întreaga populație a orașului se află în port; entuziasticele sale aclamații, uralele dela echipagiile bastimentelor, strigătele sirenelor de la vapoare zguduiau văzduhul.

La debarcader Maiestățile Lor au fost primite de prefectul județului și căpitanul portului. La intrarea în pavilionul de recepție, primarul, care a întâmpinat pe Maiestățile Lor cu pâine și sare, a rostit o călduroasă cuvântare. În pavilion s-au făcut prezentările corpului consular al autorităților și notabilităților comerțului.

Doamnele au prezentat, buchete de flori. După prezentări, M. S. Regele a trecut în revistă compania de onoare, corpul ofițeresc și elevii școalelor, corporațiile și diferitele societăți culturale și de binefaceri.

Maiestățile Lor au părăsit Brăila în mijlocul aceluiași manifestațiuni și ovațiuni călduroase ale populației ca și la sosire. Înainte de a se ambarca, M. S. Regele a exprimat d-lui primar via Sa mulțumire pentru frumoasa primire ce i s-a făcut de către cetățenii Brăilei. În trecerea cortegiului naval regal pe dinaintea schelelor Gura Gârliței, Piua-Petri și Hârșova, Maiestățile Lor au fost aclamate cu însuflețire de către populația acelor localități.

La portul Cernavodă, care era minunat iluminat, vasul „Lascăr Catargiu” a acostat la debarcader la orele 9 seara. Aci Maiestățile Lor au fost primite de prefectul județului Constanța și primarul orașului Cernavodă, de generalii Cica, Lăzărescu, Constantinescu și Prezan, de d. Salingny, directorul Serviciului hidraulic și al lucrărilor portului Constanța.

Maiestățile Lor debarcând s-au îndreptat către pavilionul de primire, unde au fost prezentați Maiestăților Lor membrii deregătoriilor locale și persoanele de seamă din oraș.

M. S. Regele a trecut în revistă, în sunetul imnului regal compania de onoare, dată de Regimentul 28 de Infanterie Radu Negru.

În urmă Maiestățile Lor au trecut pe bordul bastimentului „Principele Carol”, al Navigației Fluviale, unde au luat masa de seară, la care au avut cinstea a lua parte d-nii miniștri: Sturdza, Brătianu, Morțun, prefectul Vârnăv, primarul Cernavodei, suitele Regale și Princiare; în total 30 persoane.

După masă Maiestățile Lor și A. S. R. Principesa Maria au făcut cerc; iar la orele 9 s-au retras în apartamentele Lor de pe vapoarele „Principele Carol” și „Domnița Florica”».

1907 – The chronicle on the “Baptism” of the ships that was purchase by the Navy

The concerns for endowing the Navy with modern ships determined the allotting of some important amounts of money at the beginning of the 20th Century. The importance awarded to the new purchases is underlined by the ceremony organized on the occasion of the “Baptism” of the ships by the king.

DOCUMENTE ISTORICE CU CARACTER MILITAR ÎN ARHIVA ISTORICĂ, COLECȚII SPECIALE ALE BIBLIOTECII NAȚIONALE A ROMÂNIEI

Elena COJUHARI*

Arhiva Istorică, Colecții Speciale ale Bibliotecii Naționale deține un număr impresionant de dosare cu caracter militar. Majoritatea acestora fac parte din Fondul Saint Georges și acoperă o perioadă cuprinsă între prima jumătate a secolului XIX și Al Doilea Război Mondial. Dintre toate subiectele militare Războiul de Reîntregire a Neamului este cel mai bine reprezentat în dosarele militare ale Arhivei Istorică.

Documentele cu caracter militar au fost donate Muzeului Saint Georges de către creatorii de arhive. Majoritatea sunt dosare personale însumând documente adunate de-a lungul timpului, de la bilete de călătorie și corespondența întreținută cu diferite persoane până la documente ale Statului Major General în original sau în copie.

În prezent lista documentelor cu caracter militar numără în jur de 510 dosare. Activitatea de identificare a acestui tip de documente în toate fondurile Arhivei Istorică continuă, având ca scop evidența completă a acestor documente și punerea lor la dispoziția cercetătorilor din domeniul istoriei militare.

Printre dosarele de acest tip din Arhiva Istorică există un număr de 43 de dosare cu denumirea de Arhivă Militară. Toate datează din timpul Primului Război Mondial. Fiecare reprezintă o lucrare scrisă de ofițeri români activi din cadrul diferitor State Majore ale armatei din acea perioadă. Lucrările în cauză sunt: „Lucrare referitoare la Șefii de Garnizoană – întocmită de Căpitanul Tomoroveanu”, Divizia IX-a, Constanța; „Extras din C.I.Luther – trupele de ski-euri în război – traducere”; „lucrare de aplicație a Căpitanului Constantinescu Stan de la Divizia III-a, Corpul II armată, 909, noiembrie”; „Marele Stat Major – Harta Jocului de Război – 1913”; „Legătura între Tactică și Teren – Conferința ținută de maiorul Săvulescu Constantin”, Regimentul 62 Infanterie, decembrie 1914; „Conferința ținută de maior S.C.Dumitrescu de la Inspectoratul General al Artileriei, Școala de Tragere a Artileriei, 1915”; un „Caiet de sarcini” al Direcției Pirotehniei Armatei a Ministerului de Război”; „Theodolite special pour la Service Geographique Roumain”; „Raport de informații” pentru perioada cuprinsă între 14-28 octombrie 1915 și 14 aprilie a aceluiași an; Monografia „Istoricul Serviciului Contabilități și Controlul Materialului de Război” al cărei autor este Lt.Col Achimescu, 30 septembrie 1919; Conferința „Instrucția militară „Regulamente” – „Organizarea sau unealtă de Luptă” ținută de Colonel Nicolescu în data de 15 aprilie 1922; o lucrare cu privire la garnizoane scrisă de căpitanul Alexandru Munteanu de la Divizia 4-a; o serie de lucrări ale Inspectoratului General al Fortificațiilor și Comandamentului Cetății București din 15 octombrie 1915; „Dare de seamă asupra mersului serviciului, privitor părții geniului pe 1914-1915 și cerințele pe 1915-1916” a Serviciului de Geniu al Regiunii Întărite Focșani, Nămolosa, Galați; copie a raportului Comandamentului I teritorial No. 148 din 13 octombrie 1914 confidențial personal către Ministerul de Război (Secretariatul general) al comandantului acestui Comandament general Niculescu; „Instrucțiuni pentru manevrele Diviziei a III-a” din toamna anului 1908; „Darea de seamă asupra operațiunilor executate de Regimentul Vlașca No.5 în zilele de 19, 20 și 21 septembrie 1909”; copie după raportul colonelului Iancovescu privitor la planul de aprovizionare și reumplerea echipamentului și subzistențelor, 10 aprilie 1915; „Raportul no. 168 – revendicările naționale sârbești”, scris de atașatul militar român în Serbia maiorul Dumitrescu, Niș, 24 aprilie 1915; „Studiu asupra organizării și instrucțiunii trupelor de rezervă în armata germană” a generalului G.Vălleanu; „Dispozițiuni pentru exercițiile rezervei în anul bugetar 1914”; „Bugetul Ministerului de Război bulgar pe anul 1915 în comparație cu anul 1914” a atașatului militar român de la Sofia, căpitan Senesș; un memoriu al maiorului Dobrescu din Primul Război Mondial asupra vizitei sale făcute în Rusia, situația de acolo și întâlnirile pe care le-a avut, 29 aprilie 1916.

Tot din perioada Primului Război Mondial datează și alte documente ale Statului Major General. „Situația operațiunilor militare” cuprind perioada din 11 septembrie 1915 până 20 iulie 1916.

Un memoriu foarte interesant păstrat în Arhiva Istorică este „Memoriu asupra tratativelor cu Guvernul și Comandamentul Suprem Rus, în cursul campaniei 1916-1918 relativ la cereri de ajutoare, efecte, armament etc.”. În acesta, în ordine cronologică, sunt descrise relațiile dintre Statul Major român și Stavka rusă, începând cu luna august 1916, înainte de intrarea României în război și până la sfârșitul anului 1917. Documentul oferă fragmente din corespondența celor două comandamente, fragmente din scrisorile împăratului Rusiei adresate regelui Ferdinand, prim-ministrului României, fragmente din rapoartele reprezentantului român la Stawka, generalul Coandă, pentru întreaga perioadă de colaborare ruso-română în timpul primei conflagrații mondiale și concluziile pe care le trage Marele Stat Major român în anul 1918.

* Biblioteca Națională a României, Arhiva Istorică, Colecții Speciale.

Lupta cu bolșevismul este și ea prezentă în documentele Arhivei Istorice a Bibliotecii Naționale a României. Există dosare conținând memorii și alte documente referitoare la anul 1919, atât pentru zona Transilvaniei, cât și pentru cea a Basarabiei.

Tot aici se păstrează Arhiva Direcției Sanitare din Ministerul de Război pe o perioadă de 9 ani, din 1880 până în 1898.

Alte documente istorice cu caracter militar sunt cele emise de marele Cartier General român în anul 1913, în timpul campaniei armatei române în Bulgaria. Buletinele Marelui Stat Major cu privire la situația din peninsula Balcanică pe anul 1913 conțin și datele cu privire la linia de frontieră trasată între cele două țări cât și textul tratatului de pace încheiat la București în 1913.

Arhiva Istorică a BNR deține circa 44 dosare cu caracter personal și militar ale generalului Dumitru Iliescu. Majoritatea sunt documente din timpul Primului Război Mondial, printre acestea, pe lângă cele purtând denumirea de „Arhiva militară general Iliescu” pot fi menționate și „ Arhiva general Iliescu – chestiunea Turtucaia”, „Carnet de campanie col. D. Iliescu”, „Carnetul cu însemnările generalului D. Iliescu”, „Calendarul cu însemnările generalului Iliescu”.

O altă personalitate a lumii militare prezentă în Arhiva Istorică a BNR este generalul Coandă cu un număr de 17 dosare. Unele datează din perioada în care a fost atașat militar român la Viena între 1887-1889, altele sunt legate de căsătoria Prințului Ferdinand cu Principesa Maria, altele conțin documente legate de Încoronarea de la Alba-Iulia din 1922.

Prezentarea celor circa 500 de dosare cu caracter militar ar dura destul de mult timp. Putem doar menționa că denumirea dosarelor indică asupra creatorilor acestora. Așa cum am spus în rândurile de mai sus, majoritatea au reprezentat arhive personale ale creatorilor. Astfel, pe lângă dosarele prezentate în acest material în Arhiva Istorică există următoarele arhive: arhiva general Al. Averescu, general I. Antonescu, general Alex. Christian Tell, amiral Coandă, amiral Negoescu, amiral Urseanu, amiral Petre Bărbuneanu, amiral Negrescu, general doctor chirurg Demostene, general Alex. Horbatsky, general Al. Socec, general Văleanu, general Manolescu Radian, general Paul Angelescu, general Boteanu, general Șuțu, general Râmnicănuș, general C. Costescu, general Munteanu, general Wartiadi, general Moșoiu, comandor Eugen Teutu, general Papazoglu, general N. Sinescu, general Gr. Ipătescu, general George Bacaloglu, general G. Beruțeanu, generalul Herks, general Teodor Gheorghiu, căpitan N. Meteleanu, general Palladi, general Gheorghe Manu, general N. Batâr, colonel Stoica, colonel M. Cioranu, maior Claudian, căpitan Alexandrescu, căpitan V. Gârbea, căpitan Vasiliu, colonel Diamandi, general Paraschiv Vasilescu, general I. Berindei, general Gheorghe Mărdărescu, amiral Niculescu-Rizea.

Sperăm ca prin publicarea listei cu fondurile arhivistice conținând dosarele militare păstrate în Arhiva Istorică, Colecții Speciale ale Bibliotecii Naționale a României cercetarea istoriei militare să primească un important instrument de lucru.

DOCUMENTE INEDITE DESPRE CIMITIRUL EROILOR ROMÂNI DIN DIEUZE

Drd. Iulian BOȚOGHINĂ*
Prof. Nineta NICOLAE*

Ajungând cu istoria dandysmului la anul de grație 1914, când nimeni nu și-a închipuit că războiul avea să dureze atât de mult și să cuprindă atâta lume, Adriana Babeți avea să scrie că fatidicul an: „[...] și ceea ce urmează timp de câțiva ani pe fronturile din primul război mondial spulberă, cu o violență ieșită din comun, nu doar milioane de suflete, ci și teorii despre viață și moarte deopotrivă. În fața uriașelor hecatombe, flirtul cu agonicul, cu morbidețea, cu devitalizarea cade în derizoriu. Războiul zdruncină din temelii un întreg sistem de valori în care secolul al XIX-lea credea [...]. E proiectată în haos, pierzându-și reperatele, o lume care încă miza pe umanism, dar și pe triumful individualismului [...]”¹.

Ieșiți din război cu imense și incalculabile pierderi, europenii au încercat să-și regăsească cât mai repede liniștea și echilibrul, chiar dacă în Răsărit zeul Marte continua să-și primească sacrificiile și după noiembrie 1918, în fostul imperiu al țarului, în Ungaria și chiar în Asia Mică. Grea încercare, căci cicatricile și fantomele tranșeelor încă mai brăzdau pământul bătrânului continent, bătându-i sufletele supraviețuitorilor. Amintirile, deopotrivă eroice și rușinoase, au făcut ca războiul să fie veșnic prezent în gândirea oamenilor². Retușate și reactualizate, mărturiile și amintirile anilor de prăpăd au fost retușate spre folosință la lecțiile de patriotism și așezate la loc de cinste în cărțile de istorie. Ocazie cu care a fost redescoperită și reevaluată victima, căreia datorită multiplelor dimensiuni psiho-sociale și reminiscențe economico-politice, avea să i se rezerve un rol important în discursul naționalismului interbelic, mai cu seamă prin cultivarea propagandistică a ipostazei eroice. Fapt ce a determinat metamorfoza și nașterea cultului eroilor. De aici și redimensionarea cultului eroilor, cultivat cu mare grijă și constantă atenție, devenind mobilul coagulării și mobilizării tuturor comunităților interbelice.

Asta poate fi una dintre explicațiile faptului că imediat după război, beligeranții au ținut în mare secret cifra propriilor pierderi, în schimb mediatizând și exagerând pe cea din tabăra adversă³. Pentru ca odată cu trecerea timpului, relaxarea memoriei să devină un pericol ce putea determina estomparea trăirilor patriotice, cifra victimelor să fie făcută publică și constant menținută în atenția corpului social.

Așa se face că unul din efectele imediate ale uriașei traume trăite în anii războiului a fost înființarea și organizarea unor instituții și forme de comemorare a milioanele de victime, sub piosul generic al „Cultului Eroilor”. Printre altele, activitatea acestor instituții și organizații s-a materializat prin construirea unor numeroase monumente și amenajarea cimitirelor comemorative, adevărate „redute” în calea uitării.

Activitate desfășurată constant și în România Mare, unde societățile și organizațiile comemorative au beneficiat de sprijinul necondiționat al oficialităților, atât locale, cât și guvernamentale. Mai mult decât atât, Familia Regală nu a ezitat să se implice material și cu toată autoritatea morală conferită de atașamentul la cauza românismului și de privațiunile solidare cu poporul din anii de război, în țară sau peste hotare, ori de câte ori acțiunile comemorative au impus prezența de înaltă amplitudine simbolică a membrilor Familiei Regale, aceștia nu au lipsit de la eveniment. Mai cu seamă, Regina Maria, care astfel și-a dus mai departe misiunea asumată în vreme de război.

În acest sens, încă un exemplu este vizita făcută în zilele de 5 și 6 iulie 1920 la cimitirul din Dieuze, Franța. Printre cele treizeci și opt de mii de monumente ridicate în Franța, câteva au înscrise pe plăcile comemorative numele a sute de români, cei mai mulți victime ale mizeriei și inaniției din lagărele germane de prizonieri.

Cimitirul din Dieuze a fost ales ca spațiu în care să fie concentrate mormintele românilor morți în Franța, fie că erau foști prizonieri aduși de germani să muncească în Alsacia și Lorena, fie că erau români din armata austro-ungară ce muriseră în lagărele de prizonieri franceze. Misiunea, deloc simplă și ușoară, i-a revenit maiorului Giurcăneanu, pe atunci șeful Serviciului de Repatriere și Morminte din Ministerul de Război. Dovadă că dincolo de eforturile depuse, nu a fost ocolit de lașe atacuri calomnioase, precum cel din ziarul „Izbânda” nr.480 din 10 aprilie 1920, despre care locotenent-colonelul Ionescu-Munte, atașatul militar

* Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice, șefi birouri.

¹ Adriana Babeți, *Dandysmul. O istorie*, Editura Polirom, 2004, p.98.

² Philippe Ariès și Georges Duby (coordonatori), *Istoria vieții private. De la primul război mondial până în zilele noastre*, vol.IX, Editura Meridiane, București, 1997, p.163.

³ Ibidem, p.164.

român la Paris, spunea că „[...] nu corespunde deloc adevărului [...]”⁴. Cu toate acestea, maiorul Giurcăneanu nu a ezitat niciun moment să-și îndeplinească sarcinile, precum identificarea mormintelor militarilor români din Lorena, exhumările și transportul lor la cimitirul din Dieuze⁵. Sau identificarea a 164 de români morți în captivitate și îngropați la Labry, cât și demersurile întreprinse pentru a li se stabili starea civilă și unitățile din care făceau parte, pentru a li se întocmi actele de deces⁶.

În noiembrie 1920, maiorul Giurcăneanu a fost chemat în țară – așa cum scria Societății Mormintelor Eroilor căzuți în război pe 12 noiembrie 1920 locotenent-colonelul Ionescu-Munte –, „[...] prin desființarea serviciului, conform ordinului Ministerului de Război”. Ofițer care mai departe, după ce prezenta situația financiară a Serviciului de Repatriere și Morminte, își exprima opinia: „actele de gestiune au fost trecute Legației – fonduri necesare pentru moment ar mai fi de franci 100.000. Opera nu este terminată. Prin desființarea serviciului care depindea de Ministerul de Război, pentru motive de economie, se aduc prejudicii interesului general. Cum nu acesta a fost scopul Ministerului de Război, ci pentru moment numai realizarea de economii în bugetul statului, sunt de părere a căuta prin diferite mijloace a se aloca acest fond de 100.000 franci, care să se sporească și prin Comitetul Regional Paris (serbări, concerte, liste de subscripții) și apoi reînființarea serviciului ca depinzând de Dvs. și sub controlul Comitetului Regional Paris. Cel mai nimerit lucru ar fi ca să fie însărcinat tot maiorul invalid Giurcăneanu, care cunoaște firul lucrărilor în curs de executare și cele ce vor mai trebui făcute și neîncepute din lipsă de timp și mijloace bănești și personal foarte redus. I se va da lui dreptul de a-și angaja personalul ajutor de executarea și supravegherea lucrărilor pe teren, ce nu se poate face de persoanele din Comitetul Regional Paris. Maior Giurcăneanu intra în țară și i se va putea supune în cunoștință de cauză un program de lucru pentru terminare”⁷.

Am ținut să spunem câteva cuvinte despre activitatea maiorului Giurcăneanu, tocmai pentru a reliefa contextul în care s-a desfășurat vizita Reginei Maria la cimitirul român din Dieuze, în ziua de 6 iulie 1920.

Moment rememorat de Regina Maria atunci când avea să lase următoarele însemnări:

„Marți, 6 iulie 1920

O zi militară. Berthelot ne-a întâmpinat, garda de onoare era aliniată la gară. El ne-a condus mai întâi să vedem câmpul de luptă și diferite fortărețe, mai ales Fort de Vaux – foarte cunoscută. Totul a fost extraordinar de emoționant. Acum, mii de oameni ...acele întinderi unde toți copacii sunt schelete și unde mii de oameni zac îngropați fără ca ultimele lor locuri de odihnă să fie cunoscute, peste acest dezastru uman care nu va putea fi niciodată reparat sunt flori înflorite, cu nemiluita. Maci cu sutele de mii, care par a fi saturați de sângele ce a curs acolo. Margarete, albastrele, ciulini violeți, nalbe mov și numeroase flori galbene, toate înflorite.

Ziua a fost mohorâtă și cu vânt. Am ascultat cucernici toate descrierile luptelor și ne-am făcut cu pioșenie semnul crucii când am pășit în cimitirul unde mii de cruci albe cu mici stegulețe tricolore erau unele lângă altele în șiruri nesfârșite. Am vizitat „tranșeul baionetelor”, unde o întreagă companie a fost îngropată de vie la postul ei. Baionetele lor răsar încă din pământ în diferite locuri. Pretutindeni flori, flori care acoperă o pustietate unde mii și mii de vieți au fost secerate.

Ne-am întors la trenul nostru pentru o clipă, și apoi ne-am dus la hotelul orașului în ruine, aproape singura casă care mai este în picioare. Acolo am fost primită de autoritățile orașului, o gardă de onoare, imnul nostru național, apoi Marseilleza, după care Ghica a ținut un discurs și eu am oferit orașului medalia „Virtutea Militară”.

După aceea, vizită la Fortul Verdun și masa de prânz în subteranele lui.

Imediat după plecarea la Dieuze, ca să vedem mormintele alor noștri, prizonieri uciși cu sutele, prin înfometare, în captivitate germană. A fost un drum cu mașina foarte lung, de mai multe ceasuri. Eu am stat tot timpul cu excelentul meu bătrân Berthelot. La un moment dat chiar am adormit, trecând prin Metz, pentru că mergeam de ore în șir. Vremea se înseninase și, când am sosit la Dieuze, era un soare strălucitor. Am fost întâmpinată cu onoruri militare și întreaga populație a orașului era în fața cimitirului. Cinci fetițe drăguțe, îmbrăcate în costume din Lorena, mi-au adus două buchete imense de flori, ca să le pun pe mormintele românilor. Totul era foarte frumos aranjat și îngrijit, dar, din păcate, erau peste 500 de morminte, și mai bine era să nu întrebăm cum au murit de foame și că aceia din rândul populației franceze care au vrut să-i ajute au fost amendați sau chiar aruncați în închisoare. Șiruri nesfârșite de cruci, din care multe fără nume. Suferința pe care au îndurat-o ei e o pată neagră în istoria acestui pământ.

Am vizitat și partea franceză a cimitirului, unde cresc mulți trandafiri. Se intenționează să se planteze trandafiri și pe mormintele noastre... după terminarea vizitării cimitirului, am dat Ordinul „Regina Maria” unor dintre cei care i-au ajutat pe prizonierii noștri, după care a urmat o defilare a două

⁴ Arhivele Militare Române, fond Marele Stat Major, Biroul Atașai Militari, dosar 228, f. 572.

⁵ Ibidem, f. 393.

⁶ Ibidem, f. 372; 378.

⁷ Ibidem, f. 58.

regimente, regimente admirabile, cu o ținută splendidă. A însemnat mult pentru bătrânul Berthelot să fie acolo.

O foarte lungă călătorie cu mașina înapoi. Sosire la Metz, onoruri militare, soarele tocmai apunea. Berthelot locuiește într-o casă enormă, impunătoare. Aici am stat în picioare pe terasa din față și am privit cea de-a doua defilare, a mai multor regimente. Impecabilă, alertă, tot ce se poate dori de la o defilare la un pas repede și precis. Fețe tinere și sănătoase, mulți foarte plăcuți la înfățișare, cu privirea vioaie, cu siluete fine, expresie inteligentă, bine îmbrăcați și bine încălțați.

Ne-am dus pentru o clipă la tren ca să ne schimbăm hainele, apoi la dineu cu Berthelot. Dineu militar, lent și copios, foarte asemănător cu stilul dineurilor noastre militare. Au fost, de asemenea, invitați generalii Nerel și Danselme, o întrunire deosebit de plăcută. Am fost însoțiți de cele două doamne ale mele cu amândoi soții, de mai toți cei de la legația noastră cu soțiile, dragul meu colonel Nodet, mai mulți alți ofițeri și, în sfârșit, credinciosul, rotofeul și jovialul nostru Berthelot. Primarul orașului și prefectul erau și ei invitați. Eu am stat între ei, iar Berthelot în fața mea. După dineu, mare muzică militară, cu toate orchestrele de tobe și goarne, care au cântat marșuri foarte alerte.

După ce au făcut mult zgomot cu adevărat milităresc, pentru care, mărturisesc, am o slăbiciune, au defilat cu trompetele, cu torțele și cu tobele.

La dineu a mai fost și un foarte plăcut prinț danez, Oger, fiul lui Waldemar și al Mariei de Danemarca – tânăr deosebit de încântător, care seamănă mult cu familia greacă, căsătorit morganatic cu o italiancă, fiica unui ambasador. În final, la o oră destul de târzie, am ajuns la trenul nostru și la paturile noastre, după peste 12 ore de adevărată muncă grea”⁸.

Pe cât de plăcute, pe atât de interesante însemnările Reginei Maria din ziua de 6 iulie 1920, căci a ne împărtăși propriile impresii despre oamenii și faptele acelei zile a fost cu mult mai emoționant decât raportul atașatului militar român la Paris, locotenent-colonelul Ionescu-Munte, pe care rigoarea impusă de nota oficială l-a golit de orice urmă de sentiment. De altfel, despre raportul din 23 iulie 1920, întocmit în registrul impus de normele limbajului oficial, nu putem decât să constatăm narațiunea faptelor, cum că:

„[...] în ziua de 6 iulie 1920, M.S.Regina a vizitat cimitirul român Dieuze, din Lorena, unde prin îngrijirea Serviciului de Repatriere și Morminte de sub conducerea maiorului Giurcăneanu, s-au concentrat 800 de morminte ale prizonierilor români, căzuți pe timpul captivității la germani.

M.S. Regina era însoțită de Dl. Ghika, ministru al României la Paris, de Dl. general Berthelot, de Dl. N. Cantacuzino, ministru plenipotențiar, detașat pe lângă Legația din Paris și președintele Comitetului Regional Paris al Societății „Mormintele Eroilor Morți în Război”, doamnele de onoare, de Dl. Rădescu, doi secretari de legație etc.

M.S. Regina a fost primită în fața cimitirului cu onorurile militare date de trupe franceze, de către primarul orașului, Dl. Launoy Henri, de consilier general, Dl. Bour Jean, colonelul Guy, șef de Stat Major al Comandamentului Teritorial din Lorena, șefii militari, alte personalități din localitate și împrejurimi”, pentru a reveni, pentru scurt timp, la maiorul Giurcăneanu, care „se găsea la fața locului, unde spre lauda sa, a decorat cimitirul în mod foarte frumos, deși încă plantațiunile și monumentul comemorativ ce s-au proiectat nu sunt încă gata”. După care a revenit la firul evenimentelor oficiale:

«La intrare s-a ținut un discurs de primar la care a răspuns Dl. Cantacuzino, apoi o cuvântare a consilierului general, care este și președintele comitetului local „Souvenirs de morts roumains”.

Se anexează textul acestor discursuri și detalii de cum a decurs această unică sărbătoare națională, pe teritoriul unui stat aliat.

M.S. Regina primind florile purtate de două tinere lorene, le-a depus pe fiecare mormânt, aducând un omagiu regesc aceluia care s-au sacrificat pentru întregirea neamului.

Gestul M.S.Regina de a vizita acest prim cimitir românesc organizat în Franța a avut cel mai mare răsunet și ecoul lui va fi înțeles în țară unde trebuie cunoscut cât mai larg.

Pentru ajungerea la acest frumos rezultat, concursul autorităților militare și civile franceze ne-a fost asigurat în cele mai largi condițiuni.

Am propus pentru o distincțiune pe cei ce s-au distins în mod deosebit în acest concurs.

De remarcat că la plecare, primarul a prezentat M.S.Regina o serie de femei din Lorena, care au ajutat pe prizonierii români, întrebuințați de germani în spatele frontului, dându-le alimente, tutun etc. și pentru care au fost condamnate la amenzi sau închisoare de către autoritățile germane.

Pentru comemorarea acestui fapt, am propus prin Biroul Decorațiilor de la Statul Major Regal, a le acorda „Crucea Comemorativă 1916-1918”⁹.

Anexată într-o mapă cu patru file de „Visite de S.M. la Reine de Roumanie a VERDUN”, regăsim programul și discursurile rostite cu acea ocazie, după cum menționa și atașatul militar român la Paris,

⁸ Maria, Regina României, Însemnări zilnice (ianuarie 1920-decembrie 1920), vol.II, Editura Historia, București, 2006, p. 198-200

⁹ Arhivele Militare Române, fond Marele Stat Major, Biroul Atașați Militari, dosar 228, f. 365

locotenent-colonelul Ionescu-Munte, în raportul citat mai sus, pe care le redăm în traducere în cele ce urmează:

„*Vizita M.S.Regina României la VERDUN*

Luni 5 iulie

Plecarea din Paris (Gara de Est) 22,15

Marți 6 iulie

Sosirea la Verdun 5h 08

Micul dejun (în tren) 8h 30

Coborârea din tren

Vizionarea câmpului de luptă 9h

Decorarea orașului Verdun

cu „Crucea Virtutea Militară” 11h 30

de către M.S.Regina

Drumul la Citadelă 12h”, pentru ca în paginile următoare să ni

se povestească ceremonia acelei zile și să ne fie redată discursurile ținute cu acea ocazie:

„*Dar VERDUN ne dovedește, Domnule Primar, că exemplul de vitejie supraomenească a morților nu s-a pierdut pentru cei vii.*

Cum să nu admiri cu ce voință pasionată de a renaște fiecare, se străduiește aici să-ți înalțe din nou căminul distrus și să readucă viața în peisajul secular VERDUN presărat cu mii de răni, dar însuflețit de dorința de a reînvia, ni se înfățișează asemenea soldatului care l-a apărât și care, viteaz rănit, reușește să-și refacă existența în mod util. Medalia militară românească, așezată pe perna cu însemnele heraldice ale Orașului Dumneavoastră, își află locul firesc precum pe pieptul eroilor cărora le este conferită. Prea multe decorații, vai!, în acest război au fost decernate doar postum, în memoria morților. Cele conferite la VERDUN onorează un Oraș mereu viu și al cărui viitor îmbogățit cu o nouă glorie cu siguranță va fi fericit.

Cu urări călduroase pentru acest viitor, Domnule Primar, am onoarea a vă înmâna astăzi „distincția militară conferită de Majestatea Sa Regele ROMÂNIEI, gloriosului Oraș VERDUN”¹⁰.

Pentru ca pe ultima pagină a mapei să regăsim programul:

„*Marți 6 iulie*

Plecarea cu mașina 14h

Sosirea la Pont-à-Mousson pe la 15h 30 (60 Km)

Sosirea la Dieuze către 17h 30 (120 Km)

Sosirea la Metz către 19h 30 (180 Km)

Dineu la Generalul Berthelot, guvernator de Metz 20h 30

Miercuri 7 iulie

Plecarea din Metz 5h

Dejunul la W.R. 12h 30

Sosirea la Paris 14h¹¹

Sosire menționată și de Regina Maria:

„*Miercuri, 7 iulie 1920* Paris

O dimineață liniștită în tren. Am rămas în pat și am citit până a sosit ora dejunului. Am ajuns la Paris la 2:00¹².

După care, pentru fiecare personaj din cele amintite până acum, viața și-a urmat cursul cotidian, dovadă cele notate de Regina Maria în continuarea însemnării citate mai sus: „*Am fost imediat luată în primire de diverși furnizori, apoi Loïe Fuller cu tot felul de probleme și proiecte și idei. M-am îmbrăcat elegant și m-am dus la un ceai dat de Cecile Murat. Marie Putiatin* s-a întors din Elveția și am fost bucuroși să o revedem. Soțul ei a slăbit foarte mult. M-am întors să scriu scrisori și să mă îmbrac pentru un dineu la Jean de Castelan. Dolly, soția lui nu este aici, dar el alcătuieste cea mai selectă companie, printre care minunata Anna de Noailles, care a fost amuzantă și gălăgioasă. Eu m-am dus fără fetele mele, ele erau la teatru, doar Symki m-a însoțit. După dineu am vorbit îndelung cu Rennack și cu o cântăreață minunată, care ne-a încântat pe toți [...]*¹³.

Cât despre maiorul Giurcăneanu, acesta a continuat identificarea mormintelor militarilor români risipite pe cuprinsul zonei de conflict și concentrarea lor în cimitire, precum cel de la Dieuze, de care s-a ocupat în mod deosebit. Cu atât mai mult cu cât finalizarea lucrărilor de amenajare grăbea data inaugurării.

* Marie Putiatin, mare ducesă a Rusiei (1890-1958), căsătorită cu Wilhelm, prinț al Suediei și a doua oară cu prințul Serghei Putiatin. Vară primară cu Regina Maria.

¹⁰ Ibidem, dosar 231, f. 164-168.

¹¹ Ibidem, f. 169.

¹² Maria, Regina României, op.cit., p. 200.

¹³ Ibidem, p. 200-201.

Numai că în august 1920, maiorului Giurcăneanu i s-a adus la cunoștință că începând cu 1 octombrie misiunea sa încetează, trebuind ca încă din acea zi să fie prezent în țară. Fapt ce l-a determinat să se adreseze atașatului militar român de la Paris, pe 25 august 1920, ocazie cu care putem constata munca depusă și pasiunea cu care s-a dedicat operei de păstrarea memoriei bietelor victime ale războiului:

«Iubite Doamnă Colonel,

ordinul Ministerului de Război prin care mă cheamă în țară pe ziua de 1 octombrie, sincer vă mărturisesc că a-ș dori să-l execut punctual. Dar de ce mă gândesc la această apropiată plecare, văd cât de încurcată aș lăsa situația în urma mea. Nu voesc să se vorbească rău de mine, de asta găsesc nimerit, în mod particular, să vă arăt care ar fi chestiunea ce trebuie să pun la punct, pentru ca în ziua părăsirii serviciului să zic: nu mai am nimic de dezlegat.

Cum v-am arătat într-un raport precedent, sunt localități unde abia am început lucrul de exhumare a românilor morți în captivitate germană, cum e la Strasbourg (200), la Maubenge (120), pentru a-i grupa și a organiza locuri de odihnă decente acestor nenorociți. Pentru alte localități, cum e Schaeferthal și Hirsou, sau Sedan s-au comandat diferite materiale ce ne sunt necesare (monumente, plachete cu numele, plantațiuni), care nu vor putea fi gata decât în cursul lunii octombrie și noiembrie.

În plus, mă întreb ce se va face și cine va administra echipa de lucrători ce francezii mi-au pus la dispoziție pentru executarea planului de lucru și cu automobilele ce ni s-au dat și care vor mai trebui să lucreze la exhumări, transporturi de gruparea exhumărilor și de diferite materiale pentru terminarea cimitirelor în lucru și a celor ce sunt încă proiectate.

Dar lichidarea cu autoritățile franceze și facturarea tuturor materialelor ce mi s-au furnizat, ce urma făcută la terminarea lucrărilor (la Strasbourg, Colmar, Metz și Saarsburg) cum s-o face când ele nu s-au terminat?

Ca cineva să poată continua lucrările, după planul Comitetului, ar trebui să stea o lună ca să se pună la curent și câteva săptămâni pentru a recunoaște locurile. Eu sunt de un an și mai bine în aceste regiuni, așa că m-am familiarizat cu lucrările, având o solidă legătură cu autoritățile franceze, în care am un sprijin pentru asigurarea mijloacelor, ce altfel ar costa sume fabuloase.

Nu mă gândesc pentru moment la lichidarea socotelilor fondurilor ce am administrat ca gestionar, care singură trebuie să dureze două săptămâni.

Plecarea mea va atrage în mod fatal încetarea lucrului, deci opera de îngrijire a mormintelor românești – care a constituit un mijloc de propagandă în aceste regiuni, făcând o impresie frumoasă în fața celorlalți aliați, care au un cult special pentru cei căzuți la datorie, din ale căror morminte fac pentru viitor adevărate monumente istorice, ce vor vorbi în vecii vecilor de sacrificiile făcute – va fi abandonată.

Gânditor o clipă. (propria stare sufletească, notată de maiorul Giurcăneanu – n.n.)

Doamnă colonel, ce dureroasă impresie va face asupra francezilor – care mi-au dat un larg concurs pentru gruparea românilor, care mi-au cedat terenuri pentru constituire de cimitire, care s-au constituit în comitete pentru a cinste memoria scumpilor noștri morți în viitor și a le îngriji mormintele – noutatea ca guvernul românesc întrerupe, pe ziua de 1 octombrie, opera începută, și că nu consimte a face pentru Eroii săi (subliniat în text – n.n.) măcar același sacrificiu, în semn de pioasă recunoștință (subliniat în text – n.n.) ca cel făcut de străini pentru ei.

Ar fi vorba de o prelungire de două luni, doamnă colonel, ca să se termine îngrijirea tuturor mormintelor, adică chemarea mea să aibă loc la 1 decembrie, în loc de 1 octombrie, și atunci am lăsa pe teritoriul Franței aceste cimitire românești, simplu dar decent organizate, care vor fi o dovadă de:

a) respectul ce România are pentru cei ce au făcut sacrificiul suprem al vieții pentru a-și salva Patria,

b) de sacrificiul ce scumpa noastră Țară a făcut pentru a se ajunge la victorie alături de aliați și pe teritoriul aliat.

Gândiți ce mângâiere va fi pentru familii în țară când vor ști că mormintele celor morți în pribegie și sunt la un loc; și ce nedreptate ar fi să lăsăm o parte în părăsire, când o bună parte din ele sunt așa de frumos puse la loc de cinste.

Vă rog să credeți, doamnă colonel, că nu din punct de vedere egoist pentru a-mi prelungi șederea mea în Franța vă scriu cele de mai sus, ci dintr-un sentiment pur și simplu românesc și din respectul ce am pentru camarazii noștri ce au fost asasinați și ale căror morminte au fost abandonate, întocmai ca ale rușilor.

Când domnilor generali Humbert și Berthelot le-am spus că mă prezint ca delegat de Ministerul de Război Român, pentru a îngriji de mormintele compatrioților, mi-au răspuns „Cinste României că vine atât de departe să-și caute pe fii săi dispăruți, dar suntem fericiți că putem să vă dăm o dovadă că alături de Dumneavoastră și noi știm să respectăm și să onorăm pe românii morți la Datorie!”.

Iar dacă Ministerul de Război nu consimte a-mi aproba șederea mea aici până la 1 decembrie, adică refuză a-mi plăti soldă, subsemnatul mă voi demobiliza pe loc și-mi pun la dispoziția Comitetului Regional

Paris serviciile în mod gratuit, pentru a termina opera începută, la care am angajată o răspundere și de ordin moral și de ordin material.

Cu toate că sunt sărac, voi face așa ca fără soldă să continui ceea ce am început.

Închei domnule colonel, rugându-vă să mă ierțați că v-am cam tulburat liniștea cu o prea lungă scrisoare și să primiți asigurarea desăvârșitului meu devotament», semnând

*„al Dumneavoastră
maior/ss/Giurcăneanu”¹⁴.*

După cum s-a putut citi încă de la început, maiorul Giurcăneanu a primit aprobarea pentru a-și continua laudabila și necesara activitate, despre care nu se poate spune altceva decât că a fost un adevărat act patriotic. Așa că, făcând apel la răbdarea cititorului, îndrăznesc să redau și rezoluția pusă de destinatarul scrisorii, locotenent-colonelul Ionescu-Munte: „S-a intervenit a fi lăsat până la 1 decembrie 1920. Se va ruga Dl. Ministru Ghica a cere să se aprobe, anexând și scrisoarea D-lui Dolfus”¹⁵.

Prin urmare, pe 27 august 1920, maiorul Giurcăneanu îi scria locotenent-colonelului Ionescu-Munte, din Strasbourg că nu se poate prezenta la Paris ... „vineri 27 courant”, deoarece „[...] în această zi având lucrări de recepția monumentului la Dieuze, sunt în imposibilitatea de a mă deplasa. Mai sunt reținut aici încă câteva zile cu începerea lucrărilor la Kronnenbourg, deoarece sunt convocat de Dl. General Humbert în ziua de 28, pentru a se face concesiia terenului cerut. Voi veni la Paris cel mai devreme în ziua de 1 sau 2 septembrie [...]”¹⁶.

A doua zi, 28 august 1920, maiorul a revenit cu un alt raport către atașatul militar în care arăta că în cursul zilei a recepționat monumentul din Cimitirul Militar din Dieuze, iar plăcuțele de bronz au fost fixate pe mormintele comune ale victimelor fără identitate, mai rămânând de finisat împrejmuirea și ultimele detalii, totul terminându-se până pe 12 septembrie, când va avea loc inaugurarea cimitirului¹⁷.

Situația îmbucurătoare l-a determinat pe locotenent-colonelul Ionescu-Munte să pună următoarea rezoluție: „2/9/1920 – S-a telegrafiat D-lui Bour*, că serbarea va avea loc la ora 10⁰⁰ dimineața în ziua de 12 septembrie”¹⁸.

Numai că din Dieuze, pe 3 septembrie 1920, dl. Bour, consilier general și președinte al Societății „Souvenirs Roumain” confirma ministrului Ghica primirea telegramii și grăbindu-se să-i răspundă, solicita «[...] a binevoi să fixați ceremonia la orele 11 dimineața, conform înțelegerii cu Consiliul Municipal de aici, din cauza mesei parohiale care se oficiază în fiecare duminică la ora 10^{1/2} dimineața de la care credincioșii nu lipsesc, la Biserica Catolică. V-aș rămâne profund îndatorat dacă mi-ați răspunde la telegrama mea de ieri seară privind acest subiect pentru ca să pot completa invitațiile indicând ora ceremoniei la care îi voi invita pe domnii generali, senatori și deputați, pe consilierii generali și de arondisment, autoritățile administrative din Departamentul Moselle, Consiliul Municipal și pe cel al fabricii, al Bisericii, pe domnii primari și pe preoții din regiune, Societatea deportaților și deținuților politici alsacieni-loreni, care va veni cu drapelul său și unde eu sunt membru al Comitetului, Societatea Veteranilor din 1870, Societatea de Cruce Roșie, Compania de pompieri, Uniunea Muzicală, Cercul Catolic, Cercul Sportiv din Dieuze, Comitetul „Souvenir Roumain”, copiii din școli cu profesorii și profesoarele lor, călugărițele de la St. Charles, de la Spitalul Sf. Jacques, copiii de la școlile primare din Marsal cu profesorii și profesoarele lor, precum și dl. Primar din Marsal, fără a-i uita pe toți cei din Dieuze și din vecinătate, condamnați sau nu de tribunalele germane pentru că i-au ajutat pe bieții noștri prizonieri români, a căror listă v-am trimis-o deja, precum și pe funcționarii din Dieuze, unde o mare parte dintre cei dispăruți au fost obligați să muncească.

Pentru a da întreaga solemnitate posibilă acestei pioase și patriotice ceremonii, ar fi bine ca oficial cortegiul să plece de la Primărie și deoarece eu locuiesc vizavi, Monseniorul arhimandrit care va oficia slujba, va putea să-și îmbrace veșmintele sacerdotale la mine, dacă, totuși, trenul cu care veți pleca de la Paris la Nouvel-Avrincourt nu are legătură directă, anunțați-mă telegrafic cu o zi înainte, automobilul meu cu șase locuri se va afla în gara din Nouvel-Avrincourt sau din Nancy, dacă preferați, la ora pe care mi-o veți indica. Anexat veți găsi textul invitației pe care o voi trimite tuturor personalităților desemnate, binențeles cu aprobarea dumneavoastră, pentru care vă rog să binevoiți a-mi telegrafia [...]»¹⁹.

Primind cu promptitudine răspunsul la toate chestiunile în discuție, dl. Bour a revenit a doua zi, 4 septembrie 1920, cu o nouă telegramă adresată ministrului Ghica, prin care îi făcea cunoscute ultimele detalii: „[...] am fost obligat să amân ora inaugurării, după discuția cu Consiliul Municipal de aici, așa cum v-am scris ieri seară, pentru ora 11 dimineața, duminică 12 septembrie.

Invitațiile vor fi făcute în consecință [...].

* președintele Societății „Souvenir Roumain”.

¹⁴ Arhivele Militare Române, fond Marele Stat Major, Biroul Atașati Militari, dosar 231, f. 83-84.

¹⁵ Ibidem, f. 83.

¹⁶ Ibidem, f. 97.

¹⁷ Ibidem, f. 89.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem, dosar 228, f. 218-219.

Vă rog să-mi anunțați înainte ora sosirii dumneavoastră la Dieuze, ca și pe cea a tuturor membrilor Legației, pentru a vă putea primi cu onoruri fie la gara de aici, fie la sosirea cu automobilul; vă reamintesc că limuzina mea vă stă la dispoziție.

Imediat ce invitațiile tipărite îmi vor parveni, vă voi trimite cu cea mai mare plăcere.

Mai sunt măsuri de luat în vederea dînelui oficial de după ceremonie, dacă este cazul, voi ruga pe Excelența Voastră să-mi dea dispozițiile necesare [...]"²⁰.

Pregătirile pentru momentul mult așteptat creșteau în intensitate cu cât ziua de 12 septembrie era tot mai aproape, dovadă raportul din 8 septembrie 1920 transmis din Strabourg de maiorul Giurcăneanu către același destinatar, în care îi comunica ultimele hotărâri cu privire la ceremonia de inaugurare, fixată definitiv pentru orele 11 dimineața ale zilei de 12 septembrie. Așa că, persoanele ce vor veni de la Nancy la orele 8 ale dimineții sau mai târziu, vor putea ajunge la Dieuze cu un automobil ce le va aștepta, pentru rezervarea camerelor la Hotelul Perrein din Dieuze, rugându-l pe atașatul militar să telegrafieze pentru a spune căte rezervări trebuie făcute. Cât despre programul de desfășurare a festivităților, acesta a fost fixat în detaliu, astfel că după ceremonie, invitaților avea să le fie oferit un aperitiv într-una din sălile Hotelului Perrein, după care toată lumea avea să fie reținută la dejun. În cele din urmă, întoarcerea la Paris urma să se facă prin Nancy sau prin Metz²¹.

Raport de care locotenent-colonelul Ionescu-Munte a luat la cunoștință punând următoarea rezoluție: „9/9/1920 – Se va comunica D-lui Ministru Ghica că va veni la Nancy automobilul să-l ia la 9^{1/2}, serbarea fiind fixată la 11.

- Răspuns m. Giurcăneanu

- avertizare Dl. Bour

- A se reține Hotel 2 camere”²².

Dincolo de pregătirile oficialităților pentru inaugurarea cimitirului, un freamăt de emoție filoromânească stârnea sensibilitatea și sentimentele populației franceze la amintirile anilor de război, dovadă voluntara mobilizare pentru acel eveniment, surprinsă și de Paul Chatelin într-un articol apărut în cele trei ediții din „Estul Republican” la Nancy, pe 1 septembrie, reluat și de ziarele din Metz. Articol pe care îl vom reda în continuare pentru o interesantă exemplificare:

«Ni se scrie din Dieuze

Dieuze nu a uitat încă vizita pe care i-a făcut-o Regina Maria a României, când, după ce a decorat orașul Verdun cu Crucea de război română, a venit să viziteze mormintele a 750 de prizonieri români, morți pe teritoriul Lorraine-ei, victime ale cruzimii nemțești.

Primirea călduroasă făcută suveranei s-a tradus în mărețul discurs pronunțat de dl. Bour, consilier general și președintele „Amintirii Române”, care a exprimat atât de bine sentimentele care animă populația noastră din Lorraine.

Cimitirul fiind acum complet terminat, la 12 septembrie se va inaugura un monument înălțat în amintirea lor.

Înainte de această ceremonie, doresc să evoc încă o dată amintirea acestor viteji și să trasez din nou martiriul pe care l-au îndurat pentru cauza comună.

În vreme ce intrarea României în război era salutată de noi, alsacieni și lorreni, precum o nouă licărire de speranță, presa pangermanică numea drept trădare intervenția sa alături de Aliați. Cităm doar înfama „Gazeta de Lorraine” în care redactorul-șef, A.Ch.Rauen, se făcea purtătorul de cuvânt al clicii [șters în text –n.n.], profeța lecția pe care armatele austro-germane o vor aplica acestei perfide națiuni. Și Dumnezeu știe că s-a ținut de cuvânt.

Circumstanțele nefericite care au însoțit retragerea trupelor române au antrenat, prin ricoșeu, pierderi mari în rândul populației civile.

Nemulțumiți doar a martiriza populația răbdătoare, soldații luați prizonieri în lupte au fost și ei maltratați sistematic, înfomețați și constrânși la muncile cele mai grele.

Populația noastră din Alsacia și Lorena a fost martor indignant și neputincios al acestor ticăloșii și tiranii cauzate de preinșii campioni ai „Kultur”, care au adăugat încă o pagină la cele, din nefericire, prea numeroase ale crimelor și atrocităților lor.

Primii prizonieri români au sosit la Dieuze în luna martie 1917 și i-au înlocuit pe ruși, care au fost trimiși în altă parte.

Închiși într-o casă izolată, înconjurată cu sârmă ghimpată, păziți permanent de un post întărit, fără lumină, fără căldură, fără apă pentru a se spăla, erau mâncați de paraziți; puțină supă la prânz, iar seara o pâine pe zi pentru trei oameni, iată cu ce trebuiau să se hrănească. Era prea mult pentru a muri și nu destul pentru a trăi!

²⁰ Ibidem, f. 220.

²¹ Ibidem, dosar 231, f. 79.

²² Ibidem.

Și li se cerea să muncească. O secție netezea drumurile, alta descărca materiale la gară sau era folosită la parcul genistic; sărmanii au rămas curând fără puteri și gărzile îi ridicau, când păreau să cedeze, cu lovituri de paturi de pușcă.

Îi vedeam mereu trecând pe străzi, cu fața gălbejită, cu ochii terni, cu obrajii scobiți, cu spinarea curbată, în saboși și mergând cu un băț, scotocind pubelele pentru a găsi ceva de mâncare.

Îi văd încă bătându-se pentru o sfeclă când a apărut un gardian, care l-a lovit atât de tare pe unul dintre ei, încât acela a căzut și nu s-a mai ridicat. Camarazii lui l-au luat să-l ducă în lagăr, unde a murit câteva zile mai târziu.

Un subofițer bavarez, martor al scenei, a fost indignat și i-a făcut observație gardianului, dar călăul a răspuns: „Wir behandeln die...” („Îi tratăm pe prizonieri așa cum ni se ordonă!”)

Iată spectacolul trist pe care ni-l oferea Neamțul zilnic!

Am consemnat aceste fapte într-un raport trimis președintelui Comisiei române de la Paris, de la care am primit, după câțva timp, scrisoarea următoare:

„Stimate domn,

Am primit raportul dumneavoastră pe care îl consider un document de mare valoare. Vă mulțumesc din inimă pentru grija manifestată față de sărmanii mei compatrioți morți anonimi și tăcuți în satele din Alsacia-Lorena.

Cum se poate să existe atâta răutate pe pământ, când de două mii de ani o religie, care este și a lor, ne îndeamnă către dragostea față de oameni și către iertarea fraternă? Este foarte trist! După citirea scrisorii dumneavoastră, o revoltă surdă a pus stăpânire pe mine și n-am putut lucra toată ziua.

Spuneți că sunteți un prieten al României. Vă mulțumesc pentru asta. Să știți că în România, Franța și Alsacia-Lorena sunt prețuite precum două surori iubite. Legăturile care ne unesc sunt indisolubile. Copiii noștri din școala primară recită versuri de Victor Hugo și Lamartine. Când pronunță cuvântul „Franța”, ochii lor se luminează de entuziasm.

Trebuia să fiți la București când au intrat trupele franceze în oraș pentru a vă da seama de această dragoste imensă a unui popor pentru Franța. Soldații francezi erau opriți pe stradă, lumea îi privea ca pe niște fetișuri.

Se poate spune că la porțile Orientului o altă Franță mică veghează la destinele civilizației umane.

Binevoiți a primi etc.

HURMUZ AZNAVORIAN

Ceea ce face onoare populației noastre este graba cu care i-a ajutat mereu și i-a alinat pe acești prizonieri nefericiți.

Ce bucurie când puteam să le strecurăm ceva de mâncare sau niște tutun. Treaba asta era făcută mai ales de copii, care se strecurau printre rânduri pentru a putea da mai ușor pachetele pregătite dinainte. Această mică înșelătorie a luat asemenea proporții că șefii s-au văzut obligați a face cunoscut, de mai multe ori, că era interzis cu desăvârșire, sub incidența amenzii, a da ceva prizonierilor. Totuși fraudă continua și câteva persoane au fost alungate. Suntem încântați a afla că guvernul român i-a decorat pe unii dintre aceștia și sperăm că nu se va opri aici. Peste câțva timp au fost (prizonierii - n.n.) trimiși în altă parte. Vai! Câți muriseră de foame și de bani! Nu se va ști niciodată! Nu-și mai puteau revedea frumoasa patrie! Dar odihniți în pace, glorioși martiri, sunteți răzbuțai! Vă odihniți lângă frații voștri din Franța, în pământul scumpei noastre Lorena, care și-a regăsit locul în căminul patriei-mamă.

Și la noi voi nu veți fi uitați, căci bărbații au pierit, dar eroii rămân!

Datoria și consolarea noastră vor fi a vă perpetua amintirea în generațiile următoare»²³.

Nu vom încheia prezentarea acestui moment înainte de a reda și scrisoarea ministrului Ghica, din 3 septembrie 1920, atunci când se adresa domnului Bour, președintele „Souvenir Roumain” și primarului din Dieuze, exprimând gratitudinea poporului român cu următoarele cuvinte:

„Legeția României

în Franța

Domnule Președinte,

Domnule Primar,

Paris, 3 septembrie 1920

Acum două luni Majestatea Sa Regina României venea la DIEUZE pentru a pune flori pe mormintele soldaților români morți în captivitate și înmormântați pe teritoriul comunei DIEUZE.

Astăzi suntem din nou aici pentru a inaugura monumentul ridicat în acest cimitir pentru păstrarea amintirii aceluia dintre soldații noștri morți ca prizonieri ai nemților pe frontul occidental de la Maubeuge până la frontiera elvețiană, în număr de aproximativ 4.000.

²³ Ibidem, dosar 228, f. 222.

Monumentul acesta este opera unui sculptor român, care a fost și el soldat și a rămas invalid pentru că și-a servit patria; cu emoția unui camarad care aducea omagiu camarazilor săi căzuți pe câmpul de onoare, el a modelat imaginea soldatului român, atent veghetor înălțat în tăcerea cimitirului pentru a păzi ultima odihnă a celor care dorm aici.

În fața acestei figuri de piatră, la dreapta, la stânga, soldații noștri sunt culcați în rânduri strânse, în ordine, așa cum au mărșăluit altădată pe drumuri, în coloane regulate și entuziaste, către luptă. Dar crucea care marchează locul fiecăruia dintre ei are altă semnificație, mai elocventă decât cele ridicate de obicei la căpătâiul morților în cimitire, pentru a aminti apartenența lor la religia creștină. Crucile acestea care ne înconjoară, cu brațele întinse ca un strigăt de suferință, sunt aici simbolul etern al martiriului și al crucificării.

Cu adevărat, ele strigă trecătorului că sub aceste movilițe, în acest pământ, se odihnesc martiri.

Prizonieri la inamic, acești sărmani soldați au cunoscut tratamentele cele mai inumane aplicate cu o metodă și un sistem implacabile. Adăugând la toate violările regulilor de război această nouă încălcare, nemții i-au dus pe prizonierii noștri pe frontul occidental pentru a munci la lucrări de război contra fraților lor de arme; și nemulțumiți cu a-i chinui cu lovituri și a-i copleși cu munci grele mai presus de forțele lor, i-au lăsat să moară de foame.

Cine știe ce puțin mănâncă țăranul român – și ofițerii francezi care au fost pe frontul nostru și-au arătat admirația pentru puterea de a îndura a soldatului nostru, luptând și mărșăluind zi și noapte fără hrană – poate măsoara tratamentul îngrozitor aplicat sistematic prizonierilor noștri aduși pe frontul occidental: morții care odihnesc aici și de-a lungul liniilor din Belgia până la Rin au pierit de foame.

Astfel, la atâtea procedee nedemne, folosite în timpul acestui război de către inamic, grație căruia umanitatea întreagă a suferit o tristă regresie, cu mai multe secole înapoi, s-a adăugat cel pe care NEMȚII l-au practicat contra prizonierilor noștri și pentru care noi cerem dreptate în zadar, deoarece șefii responsabili, a căror culpabilitate este semnalată prin mărturii probatoare, rămân nepedepsiți. În fața uitării atâtor orori, greșeli predicate de inamic și creiere mici, aceste cimitire ale prizonierilor noștri și pădurea lor de morminte rămân aici, ca niște martori muți, dar teribili, pentru a perpetua amintirea crimei odioase comise.

Dar, mulțumim lui Dumnezeu, ei sunt acolo și pentru a ne aminti că, alături de barbaria inamicului, a existat admirabilul elan creștinesc al unei populații fraterne și miloase, cea din DIEUZE, din MULHOUSE, din COLMAR și din atâtea alte locuri din LORRAINE și din ALSACE, al cărei curaj în fața spectacolului martiriului prizonierilor noștri a înfruntat amenda și închisoarea pentru a-și striga revolta și pentru a încerca să îndulcească soarta celor înfometați, dându-le pâine.

Gestul de milă blândă a școlariilor, care se lipseau de gustarea zilnică cu speranța că aceasta ar putea ajunge până la acele nefericite spectre decimate de foame și i-ar putea salva de la o moarte sigură, voită – gestul acesta a urcat drept la cer, unde sunt cântărite și judecate toate faptele oamenilor. El a mai ajuns și drept la inima poporului român, a cărui recunoștință rămâne veșnic consacrată acestor mărturii de fraternitate emoționantă și de milă curajoasă.

Umăr la umăr cu morții Franței, morții noștri sunt siguri că vor găsi aici respectul pentru mormintele lor, după ce frânt în agonia lor de martiri, inima generoasă a populației din ALSACE și din LORRAINE. Încredințându-i dumneavoastră, Domnule Primar, cu monumentul înălțat în amintirea lor, știu că îngrijirile pioase nu vor lipsi. În acest loc de odihnă, soldații noștri nu sunt în pământ străin; prin inimă, prin forța legăturilor și mai strânse în timpul acestui război, pământul acesta de aici este al nostru, așa cum este francez cel în care își dorm somnul de veci ofițerii, medicii, infirmierele și soldații din FRANȚA morți la IAȘI, la MĂRĂȘEȘTI sau în DOBROGEA, în paza inimii recunoscătoare a poporului român”²⁴.

Încheiem cu dorința de a sublinia încă o dată personalitatea Reginei Maria și procesul de constituire a cultului eroilor în perioada interbelică.

Documents inédits sur le Cimetière des héros roumains de Dieuze

Cet exposé présent la création des institutions dont l'activité était de garder à la mémoire de l'humanité le souvenir des militaires morts pendant la Première Guerre Mondiale «le culte des héros». En Roumanie les sociétés et les organisations de ce genre ont reçu l'appui inconditionné de la Famille Royale, de la Reine Marie surtout, qui – le 6 juillet 1920 – a visité le Cimetière militaire de Dieuze.

²⁴ Ibidem, dosar 235, f. 1-1v; 11-11v.

EXPEDIȚIA LUI FALKENHAYN ÎN ROMÂNIA DESCRISĂ ÎN PRESA GERMANĂ

Plt. maj. Gabriel STOIAN*

Erich von Falkenhayn

Mobilizarea generală în Primul Război Mondial a debutat cu mult entuziasm și cu un moral foarte ridicat al trupelor, dar în același timp și cu mari deficiențe sub raportul echipamentului militar și al aprovizionării.

Armata Română intra în război inadecvat echipată și nesigură în privința surselor de aprovizionare. Cele mai serioase deficiențe priveau artileria grea, mitralierele și avioanele. De asemenea, mai existau și alte lipsuri: rețeaua feroviară era prost concepută pentru asigurarea transportului trupelor și a proviziilor către front, iar numărul de locomotive și vagoane era prea mic pentru traficul militarilor și al civililor. În același timp, concentrarea rapidă a armatei a făcut ca mulți ofițeri și soldați să rămână la nivelul unei instrucții rudimentare, resimțindu-se din plin lipsa unor ofițeri experimentați și bine instruiți.

Obiectivele inițiale încredințate Armatei Române erau ambițioase și, așa cum vor arăta evenimentele, au fost lipsite de realitate. Înaltul Comandament și-a propus, la început, să curețe Transilvania de forțele inamice și apoi să înainteze pe Valea Tisei și Valea Dunării pentru a lipsi armata austro-ungară de principalele surse de alimente. În ciuda succeselor inițiale, campania nu s-a desfășurat cu suficientă vigoare, în vederea fructificării la maximum a surprinderii inamicului. Înaintarea medie zilnică a fost doar de doi sau trei kilometri, ritm care a permis armatelor germană și austro-ungară să primească întăriri și să se regroupeze pentru o contraofensivă.

La 8 septembrie Înaltul Comandament a ordonat oprirea ofensivei din Ardeal. Armata bulgară, sprijinită de forțele germane, sub comanda feldmareșalului August von Mackensen, pornise la ofensivă la 31 august și capturase Turtucaia la 6 septembrie, precum și Siliștra la 8 septembrie. Confruntat cu înaintarea constantă a armatelor bulgaro-germane din sud, Înaltul Comandament a hotărât să întărească frontul din Dobrogea prin transferarea rezervelor din Ardeal. Tactica a funcționat și a făcut să crească rezistența trupelor românești, care au reușit, la 19 septembrie, să oprească înaintarea inamicului la sud de Constanța.

Generalul Alexandru Averescu, noul comandant al Armatei a III-a din sud, a elaborat un plan cutezător de contraatac în spatele liniei bulgaro-germane venind de peste Dunăre, combinat cu un asalt frontal în Dobrogea. Operațiunea militară s-a numit „Flămânda”, după numele micului port de la răsărit de Giurgiu, unde a început campania. Atât opinia publică românească, cât și trupele pe front își puneau mari speranțe într-o victorie finală a lui Averescu, care comandase cu succes una din loviturile din Ardeal și al cărui nume era extraordinar de popular. Forțele românești au trecut Dunărea la 1 octombrie și și-au atins obiectivele inițiale, dar au fost oprite și retrase peste Dunăre pentru a face posibilă consolidarea rapidă de această dată a trupelor din Ardeal unde, la 4 și 5 octombrie, se afla în plin avânt o contraofensivă austro-germană.

În Ardeal, armata română a rezistat pe toate fronturile între sfârșitul lui septembrie și sfârșitul lui octombrie, odată ce s-a retras spre linia Carpaților și a stabilit poziții defensive puternice în trecători. Dar contraofensiva austro-germană a reușit să recucerească întreg teritoriul pierdut în favoarea românilor în primele săptămâni de ofensivă în Ardeal. În partea de vest, după bătălia de la Sibiu, din 26-28 septembrie, trupele românești au fost obligate să se retragă spre sud de-a lungul Oltului, iar în est, trupele noastre au evacuat Brașovul la 8 octombrie. Cu toate acestea, armata română, condusă de generalul Averescu, a păstrat controlul trecătorilor până la sfârșitul lunii octombrie, încetinind planul lui Erich von Falkenhayn, comandantul trupelor germane și austro-ungare, de a cuceri trecătorile Bran și Predeal, pentru o înaintare rapidă spre București. Comandantul german intenționa ca prin cucerirea Bucureștilor să despartă armatele române din Moldova de cele din Muntenia, obligând astfel România să capituleze.

În nord-est, trupele lui Falkenhayn au încercat să treacă în Moldova prin Valea Oituzului, dar trupele inamice au fost respinse ca urmare a unor bătălii grele desfășurate între 18 și 27 octombrie. De asemenea, în partea de vest a frontului, eforturile germane de străpungere de-a lungul Jiului, între 23 și 28 octombrie, au fost oprite de rezistența românească. Falkenhayn a reunit o nouă forță, mai puternică, pe râul Jiu și la 1 noiembrie a lansat o puternică ofensivă, care s-a dovedit începutul unei catastrofe militare pentru România.

* Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice.

Întâmpinând rezistența unei singure divizii române, germanii au realizat o pătrundere cucerind orașele Târgu Jiu și Craiova la 17 noiembrie și, respectiv, 21 noiembrie. Trupele românești s-au retras către Olt, dar linia de apărare de aici nu a putut fi menținută, din cauza superiorității inamice în efective și sub raportul puterii de foc.

Pentru a nu ceda Capitala fără a se fi încercat apărarea ei, s-a hotărât să se dea o bătălie pe Neajlov și Argeș, destinată a fi o „Marna română”. Începută cu succese promițătoare, ea s-a încheiat cu înfrângerea forțelor noastre (neșansa a făcut ca planul de operații al armatei române să fie capturat de inamic la Găești). Autoritățile au părăsit Capitala, în care trupele Puterilor Centrale și ale aliaților lor au intrat în 23 noiembrie/16 decembrie. Retragerea populației din Oltenia și Muntenia, în condiții cumplite era descrisă astfel de I.G. Duca: „Spectacolul drumurilor era de nedescris: bărbați, femei, copii, bolnavi, bătrâni, schilozi, pe jos, în trăsurile, în căruțe, călări, umblau în ploaie, pe vânt, pe frig, pe ninsoare. Unii adunaseră în grabă ce putuseră din avutul lor și îl târau după ei. Alții nu mai puteau înainta și cădeau sleiți de puteri și lihniți de foame de-a lungul șoselelor. Alții mureau prin șanțuri și trupurile lor descompuse erau lăsate în prada corbilor. Pe lângă aceasta, exodul populației civile se amesteca cu convoiurile armatei în retragere, soldații, grăbiți să treacă spre a executa ordinele ce aveau, răsturnau tot ce le stătea în cale, se nășteau astfel învălmășeli îngrozitoare, în depărtare se auzeau focurile inamicului, copiii țipau, femeile plângeau, oamenii răcneau, ploaia nu mai înceta, gerul se întetea, într-o parte un sat era bombardat, într-alta se vedeau flăcări de incendiu. Era o viziune de infern”¹.

Înfrângerea armatei române a dus la retragerea generală către est, iar la 6 decembrie, trupele germane au intrat în București. Armata română a încercat stabilirea unor linii de apărare temporare înspre est, până când frontul s-a stabilizat, în cele din urmă, la 10 ianuarie 1917 de-a lungul Dunării și al Siretului în sudul Moldovei și către nord, la vest de Siret. Campania care începuse cu patru luni în urmă, sub auspicii favorabile, se terminase într-un mod dezastros pentru țară, peste jumătate din teritoriul țării, în care se aflau cele mai importante regiuni agricole și centre industriale, fiind ocupate de inamic.

Presa germană a vremii ilustra în toate cotidienele succesele armatei germane. În ziarul „Frankfurter Zeitung” corespondentul de război Adolf Köster publica, la 27 decembrie 1916, un articol intitulat „Expediția lui Falkenhayn în România. (De la Craiova până la Argeș)”, pe care îl prezentăm în traducerea realizată de Serviciul Informații al Marelui Cartier General:

„Ruperea frontului la pasul Surduc și lupta de la Tg. Jiu au fost descrise amănunțit. După luarea Craiovei, care a încoronat succesul de la Tg. Jiu începe acea conlucrare splendidă între grupul de armate a lui Kühne și grupurile lui Krafft și Morgen, o conlucrare pentru care s-a făcut planul incursiunii de la pasul Surduc și care a avut ca urmare evacuarea de trupe române a Munteniei și Olteniei. În ziua de 21 noiembrie a fost luată Craiova, azi în 14 decembrie toate trecerile de la Orșova până la pasul Bosda sunt libere și armata a 9-a se află pe un front care merge din vest spre est în Moldova de sud dincolo de Buzău, iar în urma ei a rămas un Regat ocupat.

Când grupul Kühne, la 10/23 noiembrie, în front larg, se apropia de Olt, trebuia să ne așteptăm la o puternică rezistență pe această linie firească de apărare, între Oltenia și Muntenia. Ce e drept, rapoartele recunoașterilor aeriene arătau că toate convoiurile de dincolo de Olt merg spre răsărit. Însă la Slatina vrăjmașul se întărea în pozițiuni pregătite mai înainte. Aici, ca și în altă parte fărâmasă podurile de peste râul cel lat. Încercările noastre de a arunca poduri și de a trece la Slatina, Baluc, ca și mai spre nord, la Drăgășani, renumiți în vinuri, înaintau încet. În aceste împrejurări a fost un merit hotărâtor al cavaleriei Schmettow că, printr-o izbire furtunoasă, a adus neatins în mâinile noastre podul de lemn de la Caracal. Greutățile de trecere la Slatina, precum și salvarea acestui pod au avut ca urmare abaterea unor părți din trupele noastre de la nord spre sud. La 11/24 noiembrie au trecut Oltul la Caracal. Sub presiunea acestei înaintări dinspre sud și, în același timp, încolțit de artilerie noastră, care lucra la Vest de Slatina, vrăjmașul și-a părăsit pozițiile întărite. Grupul Kühne a trecut atunci Oltul; intram în Muntenia.

Trecerea rapidă a liniei Oltului a avut îndată consecințe în regiunea muntoasă din nord, unde trupele generalului Krafft, față de o rezistență neobișnuit de dârză câștigau teren foarte încet și numai pas cu pas. Amândouă grupele lucrau acum mână în mână. Prin mișcarea de înaintare a aripei sale stângi, care lupta spre răsărit de Olt, generalul Krafft amenință pe români la Slatina. Grupul Kühne, după trecerea Oltului amenință pe adversarii generalului Krafft. La 11/24 noiembrie Oltul fusese trecut; în aceeași zi lua generalul Krafft, cu aripa sa dreaptă, Râmnicu Vâlcea, iar cu aripa stângă se apropie de Curtea de Argeș, orașul de înmormântare al Regilor. De aici încolo grupele Kühne și Krafft înaintau spre vest într-o linie încheiată. Pasul Turnului Roșu, cu însemnata lui legătură de cale ferată, se găsea liberat în spatele lor.

În linii generale, grupul Kühne avea însărcinarea de a înainta spre vest peste Argeș, atingând cu flancul drept Bucureștii dinspre nord. O rezistență eventuală a Capitalei, care deja de atunci era goliță de orice material de artilerie, avea s-o înfrângă armata de Dunăre. Această armată compusă din germani, bulgari și turci trecuse la 10/23 noiembrie Dunărea. La Plosca, jumătatea drumului între Roșiorii de Vede și Alexandria, patrulă de cavalerie turcă și schmettowiană stabiliseră legătura. Armata de Dunăre, al cărei comandant, Mackensen, curând după aceea primea comanda întregii armate care opera în România, lupta de acum înainte la aripa dreaptă a generalului Kühne, lăsând în spatele său la dreapta și la stânga batalioane risipite de-ale dușmanului, înainta asupra liniei Argeșului. Generalul Krafft se mișca din valea

¹ Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1997, p. 281.

de sus a Argeşului în direcție sud-estică spre Pitești. Trupele generalului Morgen, care se găseau la Câmpulung, sud de pasul Bran, aveau ordinul ca, îndată ce rezistența vrăjmaşului, sub presiunea trupelor generalului Krafft, care înaintau dinspre sud-vest, va începe să se clatine, să-l atace imediat, să-l urmărească energic și apoi să intre în frontul unitar îndreptat spre est. În fața acestui lanț de trupe care ajungea de la Alpii Transilvăneni până la Dunăre, apropiindu-se amenințător de București, Românul a mai încercat o dată o lovitură energică. Planul pe care l-a urmat cu această ocazie arată din nou spirit și energie. Cu toată demoralizarea armatei în fugă, românii au reușit într-o zi să dobândească anumite succese parțiale contra noastră. Dar prin rapida putere de hotărâre a Comandamentului nostru, prin rezistența eroică a unor regimente germane și turce, încercarea românească, în loc de a scăpa Bucureștii în ultima clipă, a condus la marele succes, care a fost cuprins în numirea de „Lupta de la Argeș”.

La începutul acestei lupte, care n-a fost o luptă concentrată în vechiul înțeles, ci o serie de mișcări îndrăznețe și sângeroase lupte izolate, trupele lui Falkenhayn se găseau cam în ordinea următoare: aripa dreaptă, grupul Kühne se apropia de râul Argeș. Generalul Krafft ocupase Piteștii și se găsea la sud-est de acest oraș, cu frontul spre Găești. Trupele generalului Morgen goniseră pe dușmanul care se disloca din Câmpulung și, într-o lovitură repede, ajunse la drumul jumătate între Câmpulung și Târgoviște. La sud de generalul Kühne operau, în sectorul Mihăilești, turcii, germanii și bulgarii. Câmpulung la nord, iar Prundul la Dunăre în sud caracterizează cele două puncte extreme ale frontului care, în urma căilor rele și a multor râuri, în mod firesc avea, în anumite puncte, legături rele.

Planul vrăjmaşului se sprijinea pe disperata hotărâre de a face ultimele eforturi pentru salvarea Capitalei. Nu știi ce merit au cei 65 de ofițeri francezi de Stat-Major în alcătuirea acestui plan. Românii erau comandați de generalul Prezan. Un ordin de zi, pe care l-au capturat vânătorii de rezervă bavarezi ai generalului Krafft la 1 decembrie la stat-majorul unei divizii care a fost făcută prizonieră, ne-a lămurit asupra acestei hotărâri deznădăjduite ca și asupra amănuntelor planului vrăjmaşului.

După cum s-a văzut din planul acesta, dușmanul a pregătit două grupuri. Unul defensiv, care avea să oprească cu toată puterea înaintarea generalului Krafft, din direcția nord-vest de București. Al doilea ofensiv, care avea să atace partea presupusă cea mai slabă a frontului nostru, anume aripa stângă a generalului Mackensen, să rupă frontul nostru și – după cum se spunea în acel ordin de zi – să alunge în felul acesta pe dușman din țară.

Ideea dușmanului s-a dovedit că n-a fost tocmai nepericuloasă pentru noi. La cel dintâi asalt chiar i-a reușit să împingă puțin aripa stângă a lui Mackensen. Însă prezența de spirit a Comandamentului nostru i-a răpit acest mic succes, care a entuziasmat Capitala, producând adevărate orgii de bucurie. Zece minute după aducerea aceluia însemnat ordin de zi, capturat de către generalul Krafft, la Comandamentul nostru, acesta a schimbat toate planurile sale de mai înainte, luând decizii noi. Acestea se cuprindeau în următoarele: Grupul generalului Kühne, care se afla între aripa stângă periclitată a lui Mackensen și între trupele atacate ale generalului Krafft, a fost împărțit în două. Aripa stângă, sub conducerea generalului Knobelsdorff, atacă flancul stâng al grupului dușman în direcțiunea Titu, iar flancul drept, compus mai mult din bavarezi, ocolește spre sud și atacă trupele dușmane în flancul lor stâng. Corpul de cavalerie Schmettow acoperă și ascunde aceste mișcări printr-o înaintare spre București.

La 1 decembrie a fost conceput acest plan în cartierul lui Falkenhayn, iar în ziua de 3 decembrie seara, „Lupta de la Argeș” era câștigată. Rezistența inamicului contra trupelor generalului Krafft, ce veneau dinspre Pitești, a fost cu totul zădărnicită. Generalul Knobelsdorff i-a cauzat inamicului, care se retrăgea spre est, mari pierderi. De asemenea și aripa dreaptă a generalului Kühne a oprit, împreună cu turcii și trupele germane ale lui Mackensen, grupul ofensiv al inamicului, cauzându-i pierderi imense în morți și prizonieri și alungându-i înspre București. Bavarezii, turcii, glotași și vânători, trupe amestecate de-ale lui Falkenhayn și Mackensen au dat lupta decisivă aici, la sud-vest de București.

Generalfeldmareșalul von Hindenburg i-a mulțumit generalului Falkenhayn printr-o telegramă expediată chiar în aceeași noapte pentru rezezițiunea și energia cu care și-a luat hotărârile. Iar un ordin de zi al armatei a adus la cunoștința întregii oști germane această victorie a armatei a 9-a, victorie pentru care în ziua următoare s-au tras clopotele în toată patria germană².

FALKENHAYN'S EXPEDITION IN ROMANIA DESCRIBED IN THE GERMAN PRESS

Victoria of the German troops in battles waged in Romania in the period 21 November to 1 December 1916 was widely praised in the German press. The author presents the translation of Adolf Köster's article appeared in the "Frankfurter Zeitung" on December 27, 1916.

² Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice, fond Marele Stat Major, Secția II Informații, dosar nr. 296, f. 57-69.

PREOTUL MILITAR – DUHOVNIC, PĂRINTE ȘI PRIETEN AL SOLDATULUI ROMÂN

Locotenent-colonel drd. Nelu MITROI

Biserica și Armata reprezintă instituții fundamentale ale poporului român prin faptul că amândouă – și fiecare în parte – își legitimează existența prin câteva principii comune: structură ierarhică; patriotism; tradiție înnoitoare; credință; sfințenie a jurământului; devotament; jertfă de sine. Dificultatea rezidă în faptul că ele au regimuri diferite în ceea ce privește relația cu Statul. În timp ce Biserica este o instituție autonomă față de Stat (dar nu separată) Armata este, prin excelență, o instituție de stat.

Atât în scrierile cronicarilor, cât și în alte lucrări sau colecții de documente¹ este menționată prezența preoților, alături de ostașii români care au luptat prin secole pentru apărarea teritoriului străbun.

Nu este lipsit de importanță în evoluția relației Armată – Biserică nici faptul că doi dintre cei mai străluciți domnitori români, cunoscuți pentru actele de vitejie și pentru geniul diplomatic prin care au știut să salveze ființa națională au fost Ștefan cel Mare și Sfânt și Constantin Brâncoveanu, canonizați ca o recunoaștere a meritelor lor pe tărâm militar și bisericesc.

Evoluția celor două dintre instituțiile fundamentale ale statului este indisolubil legată de istoria, deloc liniștită a poporului român. Cu cât încercările au fost mai mari, pericolele mai numeroase și grele, cu atât cele două instituții au trebuit să se mobilizeze pentru salvarea ființei și credinței neamului nostru.

Pregătirea strict militară în vederea intrării României în Primul Război Mondial a fost însoțită de o „pregătire sufletească a oștirii pe temeiul religiunii”, considerată a avea o însemnătate covârșitoare. Primele demersuri au fost efectuate la 18 mai 1915, când Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române l-a ales, în unanimitate ca „Protopop sau supervisor al preoților de armată în caz de mobilizare, atașat pe lângă Marele Cartier General” pe iconomul Constantin Nazarie, profesor la facultatea de Teologie din București². După numirea în funcție, constatând absența unor reglementări cu privire la activitatea preoților din armată, atât în plan strict religios, cât și în ceea ce privește educația moral-patriotică, Constantin Nazarie propunea șefului Marelui Stat Major permanentizarea funcției de Protopop al preoților din armată, recunoașterea lui ca șef religios în armată și emiterea ordinelor necesare în acest sens, numirea unui ajutor și accesul la informațiile privind preoții mobilizabili, elaborarea unor instrucțiuni care să reglementeze conduita din armată și concentrarea preoților mobilizabili, pe corpuri de armată, pentru instruire. Toate aceste propuneri s-au materializat în „Instrucțiuni asupra atribuțiilor preoților la armată” și au devenit Ordinul nr. 3451 din 28 octombrie 1915 al Marelui Stat Major³.

În cele șapte capitole se stabileau modalitățile de recrutare a preoților pentru armată care urmau să provină, pe cât posibil, din rândul preoților titrați în teologie, fiind selectați cei cu aptitudini pastorale militare și cu talentul de buni predicatori. Se recomanda numirea preoților de preferință din aceeași garnizoană în care se găseau dislocate regimentele, mai ales cele de infanterie, pentru că aceștia erau deja cunoscuți ostașilor.

Activitatea preoților în campanie era structurată pe două perioade distincte: perioada mobilizării și cea a operațiilor. Pe parcursul celor două etape prestația preotului se desfășura pe două planuri: activitatea religioasă și activitatea pastorală. Prima consta în săvârșirea tuturor slujbelor religioase cerute de împrejurări, iar cea de-a doua în menținerea și ridicarea cât mai mult a moralului trupei, în mângâierea celor suferinzi etc.

În perioada mobilizării preotul trebuia să asigure două servicii deosebite, constând din spoveditul și împărtășitul oamenilor și binecuvântarea trupei la plecarea din garnizoană către locul destinat prin planul de acțiune operativă.

Binecuvântarea trupei la părăsirea garnizoanei trebuia să devină un moment înălțător, o slujbă religioasă mișcătoare, care să facă auzit cuvântul mângâietor și întăritor al lui Dumnezeu. Binecuvântarea se organiza la ora stabilită de comandant. În cadrul ceremoniei preotul săvârșea mai întâi sfințirea apei, unită cu ectenii de război, cu Tedeum și cu o rugăciune anexată la Instrucțiunile Marelui Stat Major.

Activitatea pastorală pe timpul mobilizării se va desfășura printr-o permanentă prezență a preotului în mijlocul ostașilor, căutând să-i îmbărbăteze, să le arate măreția jertfei care li se cerea, precum și prețuirea de care se bucură în conștiința neamului cei ce se jertfesc pentru țară, insistându-se asupra faptului că

¹ Vezi „Preoții și Oștirea la români (1830-1948)” a comandurului (r) dr. Ilie Manole și cele două volume ale autorilor Gheorghe Nicolescu, Gheorghe Dobrescu, Andrei Nicolescu: „Preoți în lupta pentru Marea Unire (1916-1919)” și „Preoți în tranșee. 1941-1945”.

² Arhivele Militare Române (în continuare A.M.R.), fond Inspectoratul Clerului Militar, dosar nr. 1, f. 1-2.

³ *Ibidem*, dosar nr. 110, f. 156-173.

„Nicăieri preotul nu e mai la locul lui decât în momentele de mare emoție și de fiori prin care trece tot neamul în zilele de mobilizare, preludiul zilelor de mari sacrificii”.

În timpul operațiunilor militare preotul își organiza activitatea în raport de loc și de timp. El se putea găsi cu unitatea în prima linie, la locul de prim-ajutor pentru răniți, în rezervă, cu unitatea sa la unitățile rămase în zona interioară ori în spitale. În ceea ce privește timpul, el se putea afla înaintea atacului, după executarea acestuia, în apărare sau cu trupa în deplasare sau staționare.

În continuare, Instrucțiunile mai cuprindeau referiri la felul în care trebuia să se desfășoare serviciul religios pentru înmormântare, obiectele necesare preotului pentru diferitele servicii religioase, ținuta preoților în campanie, ultimul capitol fiind alocat disciplinei preoților în timp de război. O anexă a Instrucțiunilor cuprindea „Rugăciuni pentru binecuvântarea trupei la plecarea din garnizoană și înaintea unei lupte”.

La jumătatea lunii august 1916, factorii de decizie politică au hotărât intrarea României în război, preoții militari găsiindu-se la datorie în fiecare dintre momentele glorioase sau de deznădejde ale ostașilor.

Cunoscută fiind religiozitatea poporului român, preoții militari au reușit, atât în Primul Război Mondial, cât și în cel de-al Doilea Război Mondial să întreprindă adevărate acțiuni de propagandă și contrapropagandă, uneori mai eficiente decât cele oficiale, așa cum avea să constate mai târziu Secția a II-a a Armatei a 3-a, în Raportul nr. 25.038 înaintat Marelui Stat Major: „Măsurile oficiale nu au efect. Soldatul le ascultă, ia cunoștință de ele, dar rămâne mai departe cu convingerile lui.[...] Măsurile propagandistice sunt cu desăvârșire ineficace. [...] Uităm că – pe front cel puțin – ne adresăm țaranului, care nu este cărturar și care este foarte suspicios față de orice vine de la oraș și de sus și care descoperă imediat propaganda cu tendințe”⁴.

În cuvântările pe care preoții militari aveau obligația să le țină ostașilor cu prilejul mobilizării erau folosite cuvintele cele mai potrivite pentru a ajunge cât mai repede la sufletele lor și să-i motiveze pentru luptă, explicându-le cât mai pe înțelesul lor pentru ce trebuie să lupte. Iată, spre exemplificare, câteva fragmente din cuvântarea preotului Buzescu, ținută la 19 august 1916 în curtea Regimentului „Argeș” nr. 4: „Până azi am avut vremuri de liniște în această de Dumnezeu hărăzită țară, de când s-a început războiul între împărățiile cele mari ale Europei, care ține de atâta amar de vreme. S-a păstrat până acum liniștea, pacea sfântă. Mersul de pe drumul apucat s-a zădărnicit acum. Liniștea voită și-a găsit și ghimpele turburării.

Socoteau căpeteniile acestei țări că prin înțelegeri de bunăvoie, dintr-o parte sau din alta a puterilor aflătoare în luptă, să ne aducă la îndeplinire cererile și să ni se dea ceea ce altădată pe nedrept și cu silnicie ni s-a luat. Au fost fără rezultat bun și folositor sforțările chibzuite, că vrăjmașul n-a voit să ne recunoască dreptul la viața națională, atât al nostru cât și al celor de un sânge cu noi, ce stau sub a lui apăsare.

În cazul acesta, când dușmanul e atât de dușman și cu piatră la inima-i, a trebuit să scoatem sabia spre a ne apăra drepturile și a ne dobândi ceea ce cu jale și cu multă mâhnire sufletească au pierdut moșii și strămoșii noștri. Mult s-au văicărit ei de dezlipirea acelor bucăți de pământ din trupul moșiei străbune. Mai mare însă le-a fost văicăreala și suspinul când s-a pus stăvilă de despărțire între frați de același sânge, aceeași limbă și obiceiuri, pe care dușmanul cotropitor i-a legat în lanțuri de robie, dându-le altă formă de conducere, fie administrativă, școlară ori bisericească. Mult au râvnit ei să-și apropie frații, să fie alătura de cei din patria mamă. Vremurile însă nu le-au dat prilej. S-a căutat și în urma lor a se aduce la îndeplinire planul pus în lucrare. Au fost de prisos însă sforțările făcute, fiindcă stăpânitorii fraților noștri, subjugăți loru-și, prin fângăduieli și momeli, au cam amuțit gurile ce strigau după dreptate, făcându-i (pe românii subjugăți) să îndure totul.[...]

Glasurile copiilor, soțiilor și părinților voștri ajung până la voi rugătoare și în suspine vă strigă: «apărați-ne»; iar fiii celor de sub jug străin vă cheamă, cuprinși de atâta suferință și necaz, întinzându-vă mâinișoarele «ca să-i scăpați».

Să mergem la luptă cu piepturile deschise fără a gândi la moarte, căci, ori acum, ori altă dată, fiecare tot trebuie să ne dăm și acest bir al vieții pământești. Locul fericirii veșnice este gătit celor care mor pentru Țară, Neam și Credință”⁵.

Despre rolul preoților în armată vorbea și protoiereul iconom Constantin Nazarie la 8 decembrie 1916, într-o adresă „către preoții armatei române”, în care arăta că „Rolul preotului în Armată nu se poate mărgini numai la efectuarea serviciilor religioase și la mângâierea celor bolnavi și întristați; ci preotul trebuie să fie, în primul rând, susținător și chiar formator al moralului ostașilor. În această direcție, se deschide pentru preot un vast câmp de activitate mai ales acum, când trupele noastre sunt pe cale de a întreprinde în curând o nouă acțiune războinică.

Astfel stând lucrul, fac un călduros apel la simțământul preoțesc și patriotic al tuturor preoților de Armată și-i rog stăruitor să fie la înălțimea vremii și a nevoilor Armatei, prin acte de devotament și activitate spornică în direcția indicată. Cultura aleasă ce posedă marea majoritate a preoților noștri de Armată, căldura credinței de care sunt înflăcărați, patriotismul ce-i însuflețește, cunoștința pildelor mari ale istoriei noastre și

⁴ *Ibidem*, fond Marele Stat Major, Secția Propagandă, dosar nr. 71, f. 74-75.

⁵ *Ibidem*, fond Inspectoratul Clerului Militar, dosar nr. 4, f. 96-99.

ale celei universale, optimismul sfânt al creștinului care propovăduiește renașterea omenirii, cred că vor fi arme puternice, cu ajutorul cărora preotul va sădi în sufletul ostașului român credința nestrămutată în victorie, în viitorul Patriei și realizarea aspirațiilor sfinte ale Neamului”⁶.

Pe lângă rolul de formator al moralului ostașilor, preoții încercau și acțiuni de contracarare a măsurilor de propagandă ale inamicului, cum aflăm din raportul nr. 930 din 27 mai 1917 al preotului V. Bejenaru, confesorul Regimentului I Grăniceri: „În regimentul nostru, în luna februarie, s-au găsit fițiuci volante, strecurate de dușmanii noștri cu rugăciuni prin care se îndemneau soldații noștri să nu tragă focuri în inamic, atunci când se vor afla în fața lui. Motivul că însăși Maica Domnului s-ar fi coborât în mijlocul focurilor și în primele rânduri de atac asupra inamicului și că ar fi suspinat și plâns, îndemnând să înceteze, să nu mai tragă focuri.

Cunoscând efectele dezastruoase ce ar putea să producă asupra sufletului soldatului, în aceste momente mari și însemnate prin care trece neamul românesc, în cel mai perfect acord cu domnul comandant al regimentului, am căutat să prevenim răul încă de la început, chiar de la apariția acestor foi și iată cum: s-a ordonat adunarea întregului regiment în fața căruia a vorbit domnul lt. colonel N. Dimitriu, oprind cu desăvârșire, sub pedeapsa de lovire, citirea, păstrarea și răspândirea lor, ordonând distrugerea lor. În urmă am vorbit eu ca preot, arătându-le că aceste rugăciuni sunt răspândite de către dușmanii noștri, explicându-le dogmatic și moral, că aceste rugăciuni sunt contra credinței noastre strămoșești și nu sunt nici conforme cu învățătura Mântuitorului nostru Iisus Hristos.

Deoarece astfel de rugăciuni se răspândiseră și printre populația civilă de la sate, tot în aceeași bună înțelegere și în colaborare cu domnul comandant al regimentului, am făcut manifeste în sute de exemplare tipărite, care s-au afișat pe ușa bisericii, pe la diferite autorități civile și s-au răspândit în foi volante nu numai la soldați, dar chiar în poporul civil de la sate, pe unde am fost cantonați cu regimentul și unde astfel de rugăciuni, cu conținutul scris mai sus, erau păstrate de săteni la icoane. Iar la serviciile divine care le făceam regimentului și la care lua parte și populația civilă, le-am ținut predici, îndemnându-i la distrugerea lor”⁷.

În același timp, tot preoții erau cei care aveau grijă și de educația sanitară și de regulile de igienă pe care se străduiau să le impună atât ostașilor, cât și populației din zonele prin care treceau.

Preotul Georgescu George, confesorul Spitalului de Evacuare nr. 17, înainta Serviciului Religios al Marelui Cartier General, la 30 mai 1917, Raportul nr. 13 în care arăta că: „fiind cu drag mereu printre soldați și căutând să le cunosc toate păsurile lor, am văzut, după ce și ei mi s-au plâns, că într-un timp (prin decembrie 1916) nu erau bine hrăniți, pentru care atrăgând atențiunea fostului ajutor de corp, dl. medic maior dr. Cristeanu Corneliu, azi medicul Pirotehniei din Iași. Imediat a cercetat și a numit controlori ai cantităților date pentru hrana și a înființat o comisie pentru aprovizionare în frunte cu subsemnatul. Din acel moment totul s-a îndreptat în ce privește hrana și aprovizionarea.

Tot atunci – văzându-i pe soldați slăbiți și într-un hal cam urât de necurătenie – unii plini de paraziți, deși de la început i-am sfătuit să aibă cea mai mare grijă de curățenia rufelor, pentru care li se dădea o cantitate de săpun la fiecare 15 zile; o parte din ei mi s-a plâns că nu au timpul necesar să-și spele rufele de pe ei din cauza ocupației, căci toată ziua unii din ei erau pe drumuri pentru transporturile necesare formațiunii și mai cu seamă grăjdarii care nu au niciun moment de repaus iarna. Găsind legitimă această plângere a lor, am propus d-lui dr. Cristeanu înființarea unei spălătorii comune pentru tot personalul spitalului. D-sa, înțelegând importanța propunerii mele și pericolul ce ne amenința de a ne umple de insecte de la soldați, a destinat prin Ordinul de zi nr. 41 din 30 ianuarie 1917 pe doi dintre cei mai aplecați spre această gospodărie și de atunci și până azi funcționează această spălătorie, înființată după îndemnul meu. În fiecare zi de sâmbătă sunt obligați toți soldații a-și schimba rufele, depunând pe cele murdare la spălătorie. Din prima săptămână a înființării acelei spălătorii, prin același ordin de zi, s-a numit unul din teologi ca să se ocupe cu deparazitarea hainelor soldaților. Și, cu etuva, cu lichid insecticid și fierul cald a deparazitat hainele tuturor, așa că în prezent nu se mai găsește pe nici un soldat paraziți, ceea ce a făcut ca teribilul flagel al tifosului exantematic să nu atingă pe nici unul din această formație. Cât pentru populația civilă din satele prin care am cantonat – prin cuvântări în biserică și cu convorbiri în particular, cu fiecare din poporeni – i-am sfătuit a-și curăța casele cât și pe ei, i-am îndemnat să privească cu bunăvoință pe toți soldații care vin să le ceară adăpost și a veni în ajutorul bolnavilor cu bani sau în natură”⁸.

În timpul luptelor, preoții erau alături de soldați, alinându-le suferințele, îmbărbătându-i sau ajutând medicii militari în posturile de prim-ajutor. Din darea de seamă asupra activității desfășurate de preotul confesor Dumitrescu Dumitru în perioada 20 iulie – 6 noiembrie 1917 aflăm că: „În luna august, când regimentul a luat parte la cele mai crâncene lupte de la Mărășești, sfinția sa a fost zi și noapte lângă trupă, îmbărbătându-i și dându-i curaj la luptă și la biruință prin cuvântări patriotice pline de cel mai entuziast patriotism și de cea mai puternică îndârjire.

⁶ *Ibidem*, dosar nr. 7, f. 193.

⁷ *Ibidem*, dosar nr. 16, f. 9.

⁸ *Ibidem*, f. 23.

A înfruntat toate pericolele, mergând în prima linie de tranșee, propovăduind din om în om eroismul și vitejia celor căzuți în luptă, iubirea de neam și moșie și încrederea oarbă în tăria brațului ca vrednici urmași ai lui Mihai Viteazul și Ștefan cel Mare.

La postul de prim-ajutor a dat mult sprijin doctorilor, pansând răniții, mângâind cu vorbe blânde și încurajând pe cei ce cu drag și-au dat tributul de sânge.

De multe ori sub ploaia de gloanțe și obuze, a efectuat serviciul religios și a arătat prin cuvinte populare și bine simțite, de ce luptăm și care sunt năzuințele neamului nostru.

În fiecare zi întâi a lunii, a mers cu botezul din om în om, spunând fiecăruia cuvinte părintești, sădind în inima și sufletul ostașilor mult curaj și avânt patriotic.[...]

A înființat cor religios și patriotic cu care a împodobit mult serviciul religios, înălțând sufletul tuturor.

A fost inițiatorul înființării unei biblioteci de tranșee cu statute și comitet diriguitor. Această bibliotecă numără azi 415 volume.[...]

La infirmerie mângâie bolnavii, îi îngrijește, le face diferite servicii religioase, le citește povestiri morale și patriotice, încurajându-i și îmbărbătându-i”.

Pentru ca, în final, eforturile depuse de acesta să fie apreciate pe măsură: „Activitatea și meritele părintelui Dumitrescu sunt apreciate în toata Divizia a X-a. La inspecția d-lui comandant al Armatei I a fost prezentat de către d-nul general Cihoscki cu cuvinte elogiase, la care d-nul general Grigorescu a răspuns: «mergi înainte pe calea ce îmi spune d-l general Cihoscki, căci cuvintele unui preot inimos valorează cât 10 cuvinte de ale noastre»”⁹.

Tot la capitolul recunoașterea meritelor trebuie menționată și invitația adresată de Marele Stat Major, la 20 octombrie 1919, protoiereului Constantin Nazarie de a accepta calitatea de membru în Comitetul de Educație Națională, ce avea menirea „de a lucra pentru dezvoltarea simțământului patriotic și conștiinței naționale în populația României Mari”¹⁰.

În referatul asupra activității preoților de armată în campania din 1916-1918, întocmit de șeful Serviciului Religios din Marele Cartier General, iconomul Constantin Nazarie, avem o statistică a preoților mobilizați: „În actuala campanie au fost mobilizați în total 252 preoți, dintre care doi n-au funcționat efectiv. Dintre aceștia, 46 au fost demobilizați, pentru diferite motive; 25 au fost dați ca dispăruți și prizonieri, dintre care 5 morți. Au fost 6 răniți. S-au avansat 147 la gradul de căpitan asimilat; 5 au fost propuși spre avansare. O bună parte dintre cei neavansați ar fi meritat aceasta, dar schimbarea comandanților a făcut, ca mulți preoți să nu obțină la vreme foile calificative și deci să-i apuce demobilizarea neavansați.

La trupele din Basarabia au rămas mobilizați 40 de preoți.

Din numărul total de 252 preoți mobilizați, 135 sunt licențiați în teologie, 10 sunt absolvenți ai facultății de teologie, 70 sunt cu seminarul complet, 10 cu 4 clase seminariale, 11 cu câte 2 și 3 clase secundare. Restul de 6 preoți până la totalul de 252 nu i-am putut clasifica exact, fie din cauză că n-am avut datele statistice trebuitoare, fie că preoții n-au putut să mi le dea fiind prizonieri”¹¹. În continuarea referatului era prezentat modul în care fiecare preot înțelesese să-și facă datoria, fiind întocmită câte o scurtă prezentare a activității fiecăruia, urmat de listele cu preoții mobilizați, demobilizați, avansați, propuși la avansare, precum și cu cei răniți, morți și dispăruți.

Activitatea desfășurată de preoții militari în Primul Război Mondial a determinat forurile politice române să ia măsuri pentru legiferarea organizării clerului militar. În expunerea de motive, ministrul de război, generalul Ion Rășcanu, susținea faptul că armata nu se putea dispensa de serviciul preoțimii. „Experiența războiului mondial a pus în evidență în mod hotărâtor necesitatea unei educații sufletești solide a armatelor și a dovedit că acele armate care au fost pregătite sufletește au putut înfrunta cu mai multă tărie greutățile de neînchipuit ale acestui război.

Armata noastră, care a luptat în condiții extrem de grele, cunoscute dumneavoastră, grație pregătirii ei sufletești a putut să înfrunte cele mai grele timpuri și să treacă neatinsă pe lângă flagelul teribil al bolșevismului, care a prins în focul său și a mistuit formidabila armată rusească. Această pregătire sufletească este de netăgăduit că în mare parte își are obârșia în sentimentele religioase cu care a fost înzestrat românul în toate timpurile și care l-a ajutat și salvat în timpurile de restriște.

Sentimentul religios a fost veșnic cald în sufletul soldatului nostru căci preoțimea militară care a însoțit armata în timpul războiului a fost mai presus de orice laudă și, ca adevărați apostoli, preoții n-au părăsit un moment postul lor sfânt și de onoare, ajutând ofițerimea spre a putea duce la glorie trupele. Dar timpurile de bejanie pe care le-am putut trece în acest crâncen război nu trebuie să ne facă să credem că ele au trecut definitiv.

⁹ *Ibidem*, dosar nr. 15, f. 440-441.

¹⁰ *Ibidem*, dosar nr. 42, f. 337.

¹¹ A.M.R., fond Marele Stat Major, Secția 6 Istoric, dosar nr. 59, f. 21-54.

Groaznica furtună care s-a dezlănțuit asupra omenirii în urma marelui război a avut puterea să prindă în focul ei sufletele multor națiuni și să le ducă spre înspăimântătoarea prăpastie în care ordinea socială și umană s-au prăbușit, lăsând în urma lor neantul, groaza și teroarea care s-au dezlănțuit cu cea mai teribilă furie asupra populațiilor.

E de ajuns să ne gândim că ne găsim cel mai aproape de pericol, e de ajuns să privim cu seriozitatea necesară agitațiile și propaganda subversivă care caută să dărâme instituția noastră de stat, pentru ca să vedem imediată și absolută necesitate a pregătirii cât mai solide a sufletului ostașului nostru, pentru a-l face imun în fața pericolului, punându-l la adăpost de orice încercări care ar căuta să-l abată din calea lui dreaptă și adevărată”¹².

În susținerea aceluiași proiect de lege, mitropolitul Moldovei, I.P.S. Pimen Georgescu, în cuvântarea ținută la 8 iulie 1921 în Senat, susținea că „Unul din multele învățăminte pe care lumea întregă și îndeosebi noi românii l-am tras de pe urma războiului este și acela că unei armate, oricât de bine ar fi pregătită sub raportul mijloacelor de luptă, cea dintâi pregătire care îi trebuie este pregătirea sufletească”¹³.

Ca urmare, prin Legea privitoare la organizarea clerului militar, discutată în aprilie 1921 și promulgată prin Înaltul Decret Regal nr. 3378 din 20 iulie 1921, apoi prin Legea și Regulamentul privitoare la organizarea clerului militar¹⁴, cuprinse în Înaltul Decret Regal nr. 1920 din 18 iunie 1924 „erau admiși în cadrele armatei preoții militari activi de orice rit, pentru necesitățile confesionale și ale dezvoltării sentimentului religios” (art.1).

De asemenea, se instituționaliza o structură distinctă, care includea la minister Inspectoratul Clerului Militar, având în frunte un episcop militar, numit „episcop de Alba Iulia”, general (art.15), iar la corpuri de armată și la divizii câte un birou cler militar, condus de către un locotenent-colonel sau colonel, respectiv de către un maior sau locotenent-colonel. La regimente, ființa câte un preot, căpitan, aparținând ritului religios al majorității militarilor. Pentru minoritățile religioase erau numiți în garnizoane câte un preot, pastor, rabin sau imam, ecumenismul având astfel, și în armată, teren fertil de afirmare.

Capitolul X – „Episcopia militară” – stabilea că episcopul militar avea aceleași competențe ca și ceilalți inspectori din Ministerul de Război, conducea întregul cler militar (art. 40), primea investitura regala și rangul de senator de drept (art. 41) și își exercita jurisdicția administrativă asupra întregului cler militar și jurisdicția spirituală numai asupra preoților militari de rit greco-oriental.

În 1928 a intrat în vigoare un nou act normativ: Regulamentul pentru serviciul religios în timp de pace și campanie, iar, un an mai târziu, Legea pentru organizarea ministerelor preciza că Direcția personalului avea și atribuții de încadrare în armată a personalului ecleziastic.

Din 1931, importante și detaliate prevederi în domeniul asistenței religioase în armată erau cuprinse în „Instrucțiunile provizorii asupra serviciului religios în timp de pace și în timp de campanie”, ce conțineau 14 capitole și două anexe)¹⁵ și în noua Lege pentru organizarea clerului militar, care avea 19 articole, dar nu aducea modificări însemnate față de legislația anterioară.

În perioada 1921-1939 la conducerea Episcopiei militare s-au aflat patru arhierii, cel mai dinamic, eficient și cunoscut în structurile armatei române fiind general de brigadă dr. Partenie Ciopron, hirotonisit episcop militar la 25 septembrie 1937 și investit în funcție la castelul Peleş, în ziua de 8 octombrie 1937. Partenie Ciopron luptase în Primul Război Mondial și fusese rănit în luptele de la Cașin – Oituz¹⁶.

Intrarea României în cel de-al Doilea Război Mondial a găsit clerul militar pregătit pentru continuarea misiunilor asumate încă din timpul primei conflagrații mondiale.

La 22 iunie 1941 clerul militar totaliza: un episcop general de brigadă și un protopop colonel, la conducerea Episcopiei militare; 18 preoți de corp de armată cu grad de locotenent-colonel sau maior; 88 de preoți de garnizoană maiori¹⁷, cărora li se adăugau aproximativ 200 de preoți mobilizați pentru mari unități și unități.

În campanie, activitatea Serviciului religios s-a desfășurat în baza actelor normative elaborate de Inspectoratul Clerului Militar încă din anul 1931. Instrucțiunile provizorii erau structurate în două părți: prima cuprinzând îndatoririle preoților militari în timp de pace, iar a doua fiind dedicată activității în campanie. Erau abordate și statuate îndatoririle preotului la mobilizare, importanța activității acestuia în campanie, organizarea serviciului religios în caz de război, mobilizarea preoților, structura și atribuțiile serviciului religios la diferite eșaloane, la comandamente, unități, formațiuni de etape și lagăre de prizonieri.

¹² Maior dr. Ștefan Pâslaru, *23 aprilie 1921: Legiferarea organizării clerului militar*, în „Revista de Istorie Militară”, nr. 3(20)/1993, pp. 38-39.

¹³ Ibidem.

¹⁴ „Monitorul Oficial” nr. 115 din 29 mai 1924.

¹⁵ „Monitorul Oficial” nr. 132 din 8 august 1932.

¹⁶ Comandor (r) dr. Aurel Pentelescu, *Înfîntarea Episcopiei armatei. Episcopii militari*, în „Armata și Biserica”, București, 1996, pp. 181-182.

¹⁷ Comandor (r) dr. Ilie Manole, *Preoții și Oștirea la români (1830-1948)*, Editura Daniel, Târgoviște, 1998, p. 107.

Capitole distincte stabileau parametrii activității religioase a preotului în timpul mobilizării, spovedirea și împărțășania cu Sfintele Taine, binecuvântarea trupei la plecarea din garnizoană, activitatea pastorală pe timpul mobilizării, ridicarea moralului trupei prin „cuvântări, cetiri și prin ținuta demnă a preotului”.

Pe timpul desfășurării operațiunilor militare erau reglementate modalitățile de săvârșire a Sfintei Liturghii, a serviciilor religioase ocazionale, înmormântarea și pomenirea morților, atribuțiile preoților în marșuri, pe timpul luptei și după luptă, activitatea lor la diferite comandamente, unități, lagăre și formațiuni, în spitale și în zona de etape.

Instrucțiunile delimitau, totodată, sfera de activitate a clerului militar în timp de război, începând cu Episcopul armatei, Inspector al clerului militar, continuând cu preotul șef la comandamentul unei armate, preotul diviziei și al regimentului. Erau consemnate dispoziții referitoare la celelalte confesiuni și obligațiile preoților de a ajuta pe ofițerul stării civile de război cu datele necesare înregistrării celor morți.

Anexele cuprindeau, de asemenea, referiri la obiectele necesare cultului divin, echipamentul minim pentru îngrijirea soldatului, organizarea capelei de campanie și ținuta preoților mobilizați. Imediat după decretarea mobilizării, preotul era obligat să se prezinte la unitatea căreia îi era repartizat, având asupra sa echipamentul pentru săvârșirea cultului divin. „Niciodată prezența preotului nu este mai binevenită și influența lui mai binefăcătoare pentru ostași, ca pe câmpul de luptă, unde cuvântul lui poate aduce în inima soldatului duh nou și viață nouă” – se stipula în instrucțiuni.

În conformitate cu prevederile Legii clerului militar și Regulamentului de aplicare a acesteia, preoții necesari armatei în campanie se recrutau dintre preoții militari activi și din rândul celor de rezervă. Repartizarea preoților mobilizați la unități trebuia să se facă, de preferință, în aceeași garnizoană din care proveneau, pentru a fi cât mai cunoscuți trupei și pentru realizarea unei comunicări sufletești cât mai profunde, favorizată de legături din timp de pace, care să dea roadele pe câmpul de luptă. Din momentul decretării mobilizării preoții trebuiau să îndeplinească, în unitățile în care erau repartizați, o serie de atribuții specifice, stabilindu-se o delimitare precisă între activitatea religioasă și cea pastorală.

Un rol deosebit era conferit acțiunii pastorale pe timpul mobilizării, care avea drept scop ridicarea moralului trupei. Preotul trebuia să fie în permanență în mijlocul trupei, să-i îmbărbăteze pe cei slabi, arătându-le măreția jertfei, precum și recunoștința și cinstirea ce se acordă celor ce se jertfesc pentru țară.

Despre cum și-au îndeplinit preoții militari atribuțiunile ce le reveneau în campanie aflăm, grație culegerilor de documente publicate, din dările de seamă și rapoartele întocmite de aceștia. Astfel, în darea de seamă asupra activității pastorale desfășurate de preotul căpitan Veron Mușătescu la Gruparea „Colonel Dușescu” în perioada 22 iunie – 8 septembrie 1941, acesta sublinia faptul că: „Încă de la trecerea țării noastre pe picior de război, am procedat conform instrucțiunilor la pregătirea sufletească a ostașilor, stând tot timpul în mijlocul lor, încurajând pe cei slabi și combătând pe cei care găseau cuvinte de admirație pentru poporul cu care noi aveam a ne lupta. Am oficiat servicii divine: Sf. Liturghie în duminici și sărbători, sfințirea apei mici și acatiste, după dorința ostașilor.

Cu acest prilej, am amintit trupei, că ora examenului la care va fi supusă nația noastră a sunat. Armata română va avea acum posibilitatea de a-și arăta vrednicia ei în fața lumii întregi, că fără să fie pusă la probă, trupul țării i-a fost sfârtecat. Avem să luăm arma-n mână pentru dezrobirea fraților basarabeni, care de un an de zile duc un trai nesuferit sub robia comunistă. Clopotele bisericilor, care prin dăngănitul lor chemau credincioșii să dea slavă lui Dumnezeu au amuțit și copii nevinovați sunt învățați în mod diabolic a se ruga pentru ca Stalin să le dea pâine, nu Dumnezeu.

În zilele de 29 și 30 iunie, în pădurile din jurul Muntenilor, Iași, am oficiat, din cartea preotului Lungulescu, serviciul divin înainte de intrarea în luptă, spunând și câteva cuvinte de îmbărbătare”¹⁸.

În ceea ce privește activitatea desfășurată în Ucraina, acesta a fost surprins să constate „dorința arzătoare a ucrainenilor de a se creștina. Cu toată opresiunea metodică a comuniștilor în scopul de a dezrădăcina din sufletul omului fiorul sfânt al credinței, se poate spune – fără teama contrazicerii – că nu au izbutit.

Era suficient să te vadă îmbrăcat în reverendă, ca să dea tot respectul preotului. Când te vedeau oficiind serviciul divin, ochii lor, numaidecât, se umezeau și erau scăldați în lacrimi.

Botezurile săvârșite au fost cerute de ei; când auzeau de slujbă veneau în mare număr și, cu lacrimi în ochi, își învățau copiii de a face semnul sfintei cruci”¹⁹.

Prin Ordinul circular nr. 35 din 20 iulie 1941, episcopul Partenie Ciopron îi îndemna pe preoții militari să fie „cât mai des în contact cu corpul ofițeresc și cu trupa. Cei de pe front, interesați-vă zilnic de starea sufletească a ostașilor. Pretutindeni să se simtă prezența preotului militar. Încurajați și entuziasmați pe ostași! Arătați-le că războiul de azi e o cruciadă a creștinismului contra păgânismului. Rezultatele strălucite

¹⁸ A.M.R., fond Inspectoratul Clerului Militar, dosar nr. 283, f. 712-713.

¹⁹ Ibidem.

obținute până acum de armata noastră dovedesc cu prisosință că suntem bine pregătiți și luptăm pentru o cauză dreaptă și sfântă.

Predicile și serviciile divine, pe care aveți ocazia să le oficiați, să fie scurte, cu mult fond și mult avânt. Cuvântul preotului militar să meargă direct la inima ostașului”²⁰.

O lună mai târziu, prin Ordinul circular nr. 158 din 20 august 1941, constatând că preoții militari își îndeplinesc cu prisosință misiunea, le mulțumea acestora și îi îndemna cu toată stăruința să-și continue misiunea cu același zel: „Îndeosebi, fiți cu luare aminte și cu toată atenția când oficiați serviciul înmormântării sau altă slujbă de pomenire pentru ostașii morți pe câmpul de luptă. Să nu faceți serviciul de mântuială și grăbit, cum a fost cazul unui preot confesor de rezervă, care a indispus pe asistenți cu prilejul prohodirii unui ostaș decedat. Nu uitați că publicul asistent urmărește cu multă luare aminte serviciul divin în astfel de împrejurări și deci o neglijență cât de neînsemnată sau scăpare din vedere din partea preotului officiant, poate aduce o gravă jignire sentimentului religios al credincioșilor.

Trebuie să ținem seama că oamenii sunt foarte sensibili la astfel de ocazii. Ținuta și atitudinea preotului la slujbă, gesturile și pronunțarea rugăciunilor, pot avea o înrăurire binefăcătoare asupra credincioșilor, dacă preotul este la înălțimea momentului; sau dimpotrivă, pot fi dezgustătoare dacă preotul nu este pătruns în toată ființa sa de slujba ce o îndeplinește”²¹.

Înaintarea armatei române pe teritoriul Rusiei Sovietice a dat ocazia atât trupelor române, cât și preoților militari să descopere că în acele regiuni viața religioasă fusese distrusă de comuniști, autoritatea sovietică desfășurând, timp de aproape 25 de ani, o politică de descreștinare prin constrângere, cu urmări ce i-au îngrozit pe preoții militari români, nevoiți să se transforme în adevărați misionari creștini pentru populația civilă.

După intrarea trupelor române în Rusia, populația civilă se interesa imediat de existența unui preot, cerându-i acestuia să officieze slujbe religioase sau să-i creștineze prin botez. Dărilor de seamă ale preoților militari conțin numeroase descrieri ale stării în care se găsea populația din Ucraina: „23 iulie 1941, Rosfiatowka: Găsim aici o biserică care fusese prefăcută de către comuniști în cinematograf. Altarul devenise ecran! Pe ziduri, în locul icoanelor se vede chipul lui Stalin, iar în locul citatelor din Evanghelie sunt scrise, cu un roșu aprins, unele din spusele omului care și-a închipuit că poate să se lupte cu Dumnezeu! Poporul însă, cu o bucurie de admirat, dă totul afară din biserică, făcând loc crucii și icoanelor.

Botez aici 36 copii. Vorbesc celor prezenți despre recunoștința ce trebuie să arate ucrainenii, cruciaților viteji care luptă sub umbra și paza crucii, să dărâme comunismul.[...]

24 iulie 1941, Vapniarka: Biserica de aici n-a avut o soartă mai bună ca cele de până acum. Ea fusese transformată în club politic. Poporul, la îndemnul și explicațiile noastre, curăță locașul sfânt așa încât pot face slujbă. Săvârșesc un parastas pentru ostașii noștri, în prezența unui apreciabil număr de ostași și a unui număr restrâns de ucraineni. La sfârșit am vorbit asistenților despre jertfa oștirii române și importanța ei pentru creștinism, îndemnând pe săteni să fie apropiați oștirii eliberatoare. Am anunțat apoi că voi oficia o altă slujbă la ora 12, când voi boteza și copii încă nebotezați.

La această oră biserica este neîncăpătoare, botezăm 57 de copii, nașii copiilor sunt oștenii români care se întrec în a-și lega amintirile de aceste locuri, prin actul botezului. La sfârșit vorbesc ucrainenilor despre libertatea adusă Ucrainei de oastea noastră creștină și despre datoria ucrainenilor de a fi supuși și ascultători dispozițiilor armatei noastre.

Când le vorbesc despre renașterea creștinismului, pe fețele credincioșilor, bătrâni și supti de suferință picură lacrimile de bucurie. E răsăritul unei renașteri spirituale. 80 de pâini aduse de credincioșii localnici ca prinos, le împart ostașilor ce trec în marș pe lângă biserică: e semnul faptei, al legăturii și al unirii dintre eliberați și eliberatori.[...]

26 iulie 1941, Sarapanowka: Biserica de aici a fost pur și simplu dărâmată, până în temelie. Pe locul ei s-a construit un impozant colhoz. Echipa P. P., care îmi dă cu fiecare prilej un ajutor de neprețuit, anunță sosirea în sat alături de viteaza armată română, a unui preot, care are dorința vie de a sta de vorbă cu credincioșii din Sarapanowka.

Sosesc îndată o mulțime de femei, de oameni și copii cu care mă sfătuiesc blând, arătând care este rostul armatei noastre aici pe pământul lor și că de acum încolo biserica și credința își vor avea locurile lor de cinste. Hotărâm ca locul de rugăciune să fie o sală mare a colhozului, adică tocmai pe locul unde odinioară era biserica. Cu o vrednicie care ne mișcă, credincioșii având lacrimi în ochi așază icoanele la locurile lor, aduc mese, flori și tot ce trebuie pentru serviciul divin. Săvârșesc sfințirea apei, sfințirea capelei și Taina Botezului. Se botează 58 de copii.

Interesant și mișcător este corul poporenilor, condus de un invalid, fost ofițer rus. Cum de n-au uitat ei, de atâta vreme, cântările bisericesti?

²⁰ *Ibidem*, dosar nr. 286, f. 31.

²¹ *Ibidem*, dosar nr. 283, f. 370.

29 iulie 1941, Tibulenska: Suntem într-un orașel industrial. O notă specifică pentru acest târgușor: deși alcătuit din lucrători în fabrici, printre care se vorbește că circulă mai cu tărie comunismul, totuși ei și-au păstrat biserica neîntinată, iar preotul lor și-a îndeplinit misiunea aici până în anul 1938. Ei au plătit sume enorme pentru libertatea cultului. Comunismul s-a străduit să-i convingă de inutilitatea bisericii. Întâmpinând rezistență locală, comunismul a părăsit poziția de luptă, resemnându-se. Așa se explică de ce această biserică se prezintă în condiții optime, față de celelalte biserici întâlnite până acum, având pe lângă alte lucruri bisericești și 6 rânduri complete de veșminte de o calitate superioară”²².

Preoții militari români au fost nevoiți să officieze slujbe de înmormântare atât pentru soldații căzuți pe câmpul de luptă, cât și pentru persoanele decedate cu mult înainte de sosirea trupelor române. Preotul căpitan Fărtăiș Zaharie, confesorul Garnizoanei Rădăuți descrie o astfel de situație: „Am îngrijit bisericile pe unde treceam, săvârșind servicii religioase și ținând predici. La aceste ocazii, ca și la înmormântările săvârșite între civili, lumea venea în număr foarte mare. Cu ocazia înmormântărilor făceam panahive și pecetluim mormintele celor ce muriseră fără să aibă parte de slujbă religioasă. De la data de 28 august, când regimentul a luat contact cu inamicul în luptele de la Freudenthal, Cutur-Dalnitchi, Tatarca și Suhai-Liman, am fost în permanență la postul de comandă, la postul de prim-ajutor și la postul de ajutor regimentar. Am îngrijit de răniți și de înmormântarea celor căzuți la datorie. Pe crucea fiecărui erou, am scris cu fier roșu numele, contingentul și unitatea căreia aparține. Am împresurat mormintele cu brazde, iar cimitirul cu gard de sârma. În mijlocul cimitirului de la Freudenthal am așezat o troiță închinată eroilor. Am fotografiat cimitirele de la Freudenthal, Neubug și Gössliebenthal. Am fotografiat apoi, aparte, mormintele fiecărui ofițer, subofițer și ostaș. Aceste fotografii s-au împărțit familiilor de eroi la data de 25 octombrie a.c., când regimentul a sosit în garnizoana Dorohoi, făcând, cu acest prilej, parastas pentru eroii Regimentului 29 Infanterie”²³.

Activitatea desfășurată de preoții militari a dus la îmbunătățirea relațiilor cu localnicii, cu reale avantaje pentru situația armatei române în spatele frontului.

Preoții militari din cadrul Diviziei 3 Infanterie, conștienți de rolul și misiunea pastorală moral-patriotică pe care o aveau, raportau Marelui Cartier General la 30 august 1941: „Încă de la începutul operațiunilor militare de pe câmpul de luptă, subsemnații am pregătit sufletește pe toți ostașii din toate unitățile spre a corespunde planului de luptă și scopului urmărit prin acțiune eroică îndrumată cu atâta dinamism și spirit de sacrificiu exemplar de către viteazul general comandant al nostru, I. Șteflea – secondat de dl. general Arhip și dl. lt. colonel Marin Ionescu, șeful de stat major.

În ziua de 1 august am botezat toate trupele în orașul Chișinău, pregătindu-le pentru trecerea Nistrului.

În noaptea de 2-3 august am ieșit înaintea trupelor Diviziei III la Nistru, punctul Vadul lui Vodă și timp neîntrerupt de trei zile și trei nopți am botezat trupele, de la comandantul de regiment până la ultimul ostaș, precum și armele lor, însuflețindu-i încontinuu prin îndemnuri și invocații, potrivit ordinelor operative. Intrau ostașii noștri dragi într-o grea misiune de spargere a cazematelor bolșevice situate pe prima linie „Stalin”, de aceea am depus tot efortul nostru spre a-i încuraja spre această grea și delicată misiune.

Am trecut podul Nistrului mergând înaintea trupelor cu Sf. Cruce în mână, întrucât noi am constatat că ostașii noștri simțeau oarecare gol sufletesc din cauza necunoscutului geografic și etnografic spre care mergeau totuși.[...]

Aceasta divizie, însuflețită de misiunea măreață moral-patriotică, lovindu-se de o puternică rezistență inamică, bine organizată din punct de vedere militar, a cucerit fiecare brazdă de pământ din Ucraina cu mari jertfe, având astfel un mare număr de răniți. Alături de d-nii medici, în frunte cu energicul comandant al Ambulanței Diviziei III, dl. căpitan dr. Moga, noi preoții militari am căutat să dăm tot sprijinul nostru de medici sufletești, mângâind și încurajând pe ostașii și ofițerii răniți cu cuvinte de alinare a durerilor și în special explicându-le, chiar în sala de operație a ambulanței, măreața jertfă pe care ei au adus-o pentru biruința Neamului și a Sfintei Cruci, explicându-le că sub adăpostul avântului și jertfelor lor s-a început opera de reîncreștinare a celor „înstrăinați forțat” de Hristos și Sf. Evanghelie”²⁴.

În același timp, nu au pierdut din vedere nici menținerea legăturilor soldaților de pe front cu familiile rămase în țară: „O deosebită grijă s-a avut de legătura ostașului cu cei de acasă, procurându-li-se cărți poștale și dându-li-se îndrumări pentru înlesnirea rapidă a corespondenței. De asemenea, am asistat la mesele lor pe care le-am gustat și le-am binecuvântat! De multe ori și în dese împrejurări am dat concursul ofițerilor cu aprovizionarea aducând hrană atât ostașilor, cât și răniților”²⁵.

Un alt episod semnificativ pentru rolul jucat de preoții militari pe front este ilustrat de confesorul Regimentului 24 Infanterie: „În ziua de 12 iulie, ora 8 1/2, în timpul celui mai violent bombardament de

²² *Ibidem*, f. 397-404.

²³ *Ibidem*, dosar nr. 286, f. 643.

²⁴ *Ibidem*, dosar nr. 283, f. 531-533.

²⁵ *Ibidem*.

artilerie și aviație inamică, cum răniții sporeau ca număr, iar materialul sanitar era pe sfârșite, rugat de medicul regimentului, care nu putea părăsi postul, am plecat cu căruța sanitară spre Tg. Fălciu, unde aveam rezerve, să aduc parte din aceste materiale. Cum se încercase o mișcare de învăluire din partea inamicului și cum elemente stinghere din diferite unități porniseră la o retragere neordonată și neorganizată, am trimis numai conductorul după materialul sanitar, iar eu am ieșit înaintea fugarilor, pe șoseaua Stoenești-Fălciu, cu Sf. Cruce în mână, amintindu-le de jurământul depus și de urmările grave ale faptei lor, am readus pe poziție peste o sută de oameni. Pentru acest fapt, cum și pentru îndeplinirea cu devotament a îndatoririlor spirituale, am fost imediat propus pentru decorare²⁶.

Nu trebuie uitat nici faptul că rapoartele întocmite de preoții militari, rezultate în urma discuțiilor cu ostașii, au avut o mare contribuție la conturarea unei imagini realiste asupra moralului trupelor, dificultății cu care soldații se confruntau pe câmpul de luptă, necesitățile acestora, găsindu-și rezolvarea prin apelurile făcute de clerici la forurile superioare în vederea rezolvării.

Un tablou realist al modului în care prezența preotului contribuia la ridicarea moralului soldaților a fost realizat de preotul căpitan Friciu Octavian, confesor al Ambulanței Diviziei 20 Infanterie în timpul luptelor de la Stalingrad: „Zilnic făceam rugăciuni pentru ostașii bolnavi și răniți, pentru vindecarea lor, precum și pentru a cere ajutor lui Dumnezeu ca să fim salvați din această încercuire. Cu câtă evlavie și credință se rugau ei pentru împlinirea acestei dorințe. Și erau foarte mulțumiți că se află și părintele lor suflesc lângă ei, simțindu-se mai tari și puteau să suporte cu credință și speranță toate necazurile și durerile ce erau asupra noastră.

Nu știu care scrib, înmuind tocul în neagra cerneală, va fi vreodată în stare să facă dăre pe hârtie și să eternizeze viața luptătorilor din fața orașului Stalingrad. Aici, unde ostașul român, supus elementelor pustiitoare ale naturii, lipsiți de hrană suficientă, fără munițiile necesare și fără pic de odihnă, a rezistat cu negrăit eroism unui milion de fiare apocaliptice.

Ostașii noștri, care au ajuns niște umbre, căci frigul le îngheață fața, le pleznește vinele și trupurile le sunt istovite, doar sclipirea ochilor nu cedează, mai arată că mai licărește viața în ei. Aici am luat parte și am făcut adevăratele studii ale vieții omenești, la școala suferințelor, unde nu se dau examene. Pe umerii noștri, care au devenit niște titanici în ale suferinței, am purtat atâtea răutăți, atâtea greutăți ce ne apăsau mai greu ca niște pietre de moară.

Aici, unde și ziua și noaptea se cutremura pământul și vuia văzduhul de bombe grele ce cădeau asupra noastră și de zumzetul sinistru al Katiușei, periclitată fiind în fiecare clipă, a fost a doua Golgotă, căci aici au murit cu cea mai eroică moarte apărătorii creștinătății. Și printre acești eroi, în primele rânduri suntem noi, românii, ostașul român care, ca un titanic a sfidat moartea cu o îndrăzneală și cu un curaj ce n-a avut istoria până acum²⁷.

Prezența preoților militari pe front a fost de un real folos și Serviciului Sanitar al armatei. De nenumărate ori preoții militari nu au ezitat să meargă în prima linie pentru a ajuta brancardierii la recuperarea răniților, la acordarea primului ajutor și la transportarea acestora la spitalele de campanie, iar pentru alinarea suferințelor celor internați au antrenat și alte autorități militare în organizarea colectelor de produse care au fost distribuite răniților. Preotul căpitan Marin Cârlogea, din Regimentul 74 Infanterie, informa Inspectoratul Clerului Militar despre faptul că la 1 august 1941, vizitând răniții din spitalul de campanie, a luat inițiativa, „prin Regimentul 74 Infanterie, pentru o colectă în natură printre ofițeri și trupă, spre a le veni în ajutor ostașilor răniți”, iar în ziua de 3 august 1941: „Am dus, împreună cu dl. maior Dinescu, comandantul Batalionului I/74, căpitan Păltineanu și sublocotenent Preotu, daruri ostașilor răniți din spitalul militar. Darurile au constat din: ciocolată, vin, țigări, chibrituri, câte un pachet pentru fiecare ostaș în parte²⁸.

Pe lângă alinarea suferințelor fizice, preoții militari au fost cei care au avut grijă și de „hrana spirituală” a celor de pe front. Preotul căpitan (r) Andreescu I. Constantin, confesorul Spitalului de Campanie nr. 4 și al Garnizoanei Odessa, relatează în memoriul din 28 martie 1942: „Am strâns, cu ocazia unei permisiuni în țară, de la onor Consiliul de Patronaj și alte persoane binevoitoare, o mulțime de daruri constând din: cărți de rugăciuni, icoane, cruciulițe, fotografiile ale Regelui și Conducătorului, țigări etc.

Am cerut și mi s-a dat gratuit, de către Casa Școalelor, o frumoasă bibliotecă ambulantă formată din 250 volume cu conținut ales de subsemnatul și potrivit cu gradul de cultură și împrejurarea în care se găsesc cititorii, adică răniții. Această bibliotecă a fost adusă personal, cu multe greutăți de transport, din țară. Biblioteca și darurile le-am înmănat răniților în cadrul unei frumoase sărbători făcută pe întreg spitalul, cu ocazia zilei de 1 martie, începutul primăverii și la care au participat: corpul medical împreună cu domnul comandant, răniții și trupa. [...]

Aceste frumoase serbări, făcute de subsemnatul cu scopul de a face, pe de o parte cât mai ușoară suferința răniților, cât și de a contribui, prin cuvântările pe care le-am rostit, muzica și recitățile pe care le-am

²⁶ *Ibidem*, f. 538.

²⁷ *Ibidem*, dosar nr. 300, f. 12.

²⁸ *Ibidem*, dosar nr. 283, f. 653.

servit, la educația lor națională, morală și civică, în vederea zilelor când acești bravi vor trebui să fie cei dintâi cetățeni ai Patriei și al căror cuvânt va trebui să atârne greu în balanța obștei române, au fost continuate”²⁹.

O altă latură a activității Serviciului religios în campanie a fost educația religioasă a prizonierilor ruși. În Raportul nr. 83 din 29 august 1941 al preotului căpitan Sextil Dascălu, confesorul Garnizoanei Brad către Inspectoratul Clerului Militar Alba Iulia, acesta menționa faptul că în ziua de „duminică 4 august 1941 am însoțit pe domnul colonel Iliescu Gheorghe, comandantul garnizoanei Brad, în inspecția pe care a făcut-o Detașamentul de lucru C.F.R. Nr. 67 Brad, lagărul prizonierilor ruși nr. 1 (Lunceiul de Jos). Cu această ocazie am oficiat un serviciu divin, după care le-am vorbit prizonierilor despre: „Dumnezeu și Biserica întemeiată de Domnul nostru Iisus Hristos” și „Deosebirea dintre binefacerile creștinismului față de comunismul distrugător de tot ce e sfânt”.

După predică am procedat la stropirea cu apă sfințită și botezul prizonierilor, care nu au fost botezați deloc sau care nu au sărutat crucea de ani de zile. Botezul prizonierilor s-a făcut cu libera lor voie, nesiliți și după ce în prealabil fiecare a fost, cu insistență, interogat dacă primește crucea spre sărutare și încreștinare”³⁰.

O sinteză a rolului preoților militari în campanie găsim în darea de seamă întocmită, la 9 aprilie 1942, de preotul căpitan Barbu I. Gheorghe, confesorul Regimentului 82 Infanterie: „preotul militar are una din cele mai grele misiuni și răspunderi: aceea de a menaja și de a fortifica sufletul ostașului cu blindajul celor mai curate virtuți și celei mai nobile credințe și aspirații. Și în drumul acestei misiuni sacre, experiența mea pastorală de aproape 11 ani în oștire, mi-a dovedit că obstacolele sufletului sunt cele mai greu de biruit.

Al doilea punct de sprijin al pastorației mele, a fost contactul intim al ostașilor cu realitățile războiului. Atât cât a fost posibil până în prezent, ostașii noștri au prins repede în sufletele lor, ce înseamnă pentru noi și pentru țara noastră o invazie a colosului bolșevic.

Al treilea punct de fixat în sufletele lor, a fost prilejuit de starea socială și moral-religioasă în care au găsit populația ucraineană, lipsită de orice mijloc de viață spirituală civilizată.

Din observațiile mele, am constatat că ostașii noștri au tresărit puternic la vederea acestor realități, au devenit mai nostalgici în ceea ce privește sentimentul patriotic și se arată mai hotărâți și mai dârji ca oricând pentru luptă și pentru rezistență, adânc convinși că noi suntem aici cu adevărat în cortegiul unei mărețe cruciade poruncită de însuși Dumnezeu.[...]

În predicile mele am explicat deosebirea între ostașul bolșevic care, lipsit de conștiință, luptă mecanic contra propriilor lui interese și ostașul român care luptă pentru un ideal superior, pentru cruce, pentru civilizație, pentru prăbușirea bolșevismului și pentru drepturile noastre sfinte, smulse pe nedrept de coaliția iudeo-masonică spre a ne risipi forțele, a ne slăbi puterile de rezistență și a ne șterge de pe harta lumii civilizate. Și în această luptă sfântă, trebuie să ne afirmăm din toate puterile noastre, dovedind prin fapte de glorie și de eroism c-am rămas ceea ce am fost aici întotdeauna: santinelă de bronz a patriei noastre, sfințită cu sângele atâtor luptători, apărători ai civilizației în răsăritul Europei și atleți ai creștinătății, așa cum de altfel, ne-au fost din veac moșii și strămoșii care au sfințit cu sângele lor toate ogoarele străbune de unde ne tragem duhul nostru de viață națională liberă și independentă.

Am arătat ostașilor că suntem aici întocmai ca apostolii martiri, eroi ai creștinătății, care și-au lăsat case, părinți, soții și copii spre a alerga cu armele de biruință ale lui Hristos, până la marginile lumii, prăbușind păgânismul și zidind cu trupurile lor Biserică lui Dumnezeu. Și, precum ei au biruit, așa vom birui și noi, căci cu noi este Dumnezeu și nu cu cei care i-au pângărit și dărâmat altarele”³¹.

După 23 august 1944 activitatea preoților militari a fost schimbată radical. Opera misionară a fost întreruptă, armata română acționând pe teritorii care nu aveau populație ortodoxă, acest lucru împiedicând stabilirea unor legături religioase. Cu toate acestea, preoții militari au acționat în continuare pentru educarea morală a soldaților români și pentru îmbunătățirea relațiilor între aceștia și populația autohtonă.

O descriere a activității acestora în această perioadă găsim în darea de seamă asupra activității desfășurate în cursul lunii decembrie 1944 de șeful Serviciului Religios al Corpului 7 Armată, protopopul maior Dumitru Coșeriu: „În cursul acestei luni am mai rostit două cuvântări: la 20 decembrie pentru trupa de la cartierul Corpului 7 Armată, combătând unele apucături și deprinderi rele, de actualitate, ca: furt, siluire, beție și altele; iar în 22 decembrie am dat aceleași sfaturi trupei din bateriile anticar ce se găseau la acea dată în comuna Tapioszesco.

Spre a mă putea convinge de activitatea preoților din subordine, am vizitat în cursul lunii pe unii din aceștia. [...]

Afară de cele înșirate, am căutat să fiu cât mai des în mijlocul trupei, întrucât mi-au îngăduit aceasta mijloacele de transport, rostind cu ei rugăciunile la mese și făcând pastorație individuală cu sfaturi de la om

²⁹ *Ibidem*, dosar nr. 292, f. 72-74.

³⁰ *Ibidem*, dosar nr. 283, f. 602.

³¹ *Ibidem*, dosar nr. 293, f. 77-83.

la om. Cât privește abaterile și deprinderile rele ca: siluire, furt, beție, focuri de arme trase noaptea, semnalate de alte organe ale comandamentului, am căutat să le combat cât se poate de convingător, cu rezultat mai bun sau mai slab. Cauza acestora o găsesc și în prelungirea peste măsură a stării de război, în care situație slăbesc fatal în individ sentimentele proprii naturii omenești ca: mila, respectul de avutul și persoana altuia și altele.

Totuși, în genere, moralul oamenilor de orice grad este bun: spiritul de jertfă, disciplina, vitejia și combativitatea fiind ridicate. Împărțirea cât se poate de egală a îndatoririlor de tot felul, echitatea în aplicarea pedepselor și a recompenselor, pilda de sus în jos, numai promisiuni ce se pot realiza, contactul cu casa cel puțin prin scrisori, sunt mijloacele cele mai potrivite spre a ajunge la o redresare morală³².

Preoții militari și-au îndeplinit, ca și în Primul Război Mondial, obligațiile pe care le aveau modelând spiritual soldații și educându-i pentru a putea face față condițiilor de pe front. Din rapoartele și dările de seamă asupra activității preoților militari în timpul ambelor războaie, rezultă că aceștia îndeplineau mai multe funcții în relațiile cu soldații. Preotul era duhovnicul acestora, oficiind slujbe religioase, era părintele care se ocupa de educația lor și, nu în ultimul rând, prietenul ce le asculta păsurile, durerile și care le era alături în toate momentele.

³² *Ibidem*, dosar nr. 308, f. 1156-1157.

EVOCARE

25 DE ANI DE LA INAUGURAREA MEMORIALULUI DE RĂZBOI MATEIAȘ (1984-2009)

Prof. univ. dr. Petre POPA *

Sunt deosebit de onorat pentru faptul că m-am aflat printre oficialii Argeșului care au contribuit, nemijlocit, în perioada 1979-1984, la redimensionarea tradiționalului *Mausoleu Mateiaș*, construit în 1928-1935, devenit, astăzi, *Memorialul de Război Valea Mare Pravăț, Câmpulung*. Totodată, în urmă cu 25 de ani, având calitatea de președinte al Comitetului Județean pentru Cultură Argeș (1979-1990), alături de alți factori decizionali, am gândit și coordonat: momentul inaugurării (24 octombrie 1984); elaborarea operei de bibliofilie *Argeș, Cartea eroilor* (1982-1984), unicat în materie; tipărirea documentarului *Mausoleul Mateiaș* (1984, 1988), cuprinzând numeroase detalii referitoare la tema adusă în discuție.

Apoi, în 2004, la împlinirea a două decenii de la inaugurarea evocată, am publicat în revista *Argeș*, din Pitești, dar și în volumul *Studii de istorie*, editat de Muzeul Municipal din Câmpulung, texte ample privind acest subiect, nominalizând, cu deosebit respect, persoanele și unitățile implicate direct în realizarea demersului amintit. Acum, în 2010, vom relata, selectiv, unele aspecte mai puțin cunoscute referitoare la conceptul de mausoleu și patriotism major, dar și la evoluția edificării, extinderii sau amenajării muzeistice a monumentului. Numeroase detalii prezentăm, de altfel și în precedentul volum *Memorialul de Război Mateiaș*, apărut la Pitești spre finalul anului 2009, expus, ca premieră, la mausoleu, de Ziua Eroilor, 13 mai 2010.

*

* *

Ca sens istoric, mausoleele datează din antichitate clasică. Denumirea este o eponimie, reamintind numele regelui Mausol (377-353 î.Hr.), conducătorul *polisului* elen Halicarnas, reședința provinciei Caria. Pentru a-i venera faptele eroice, soția sa, Artemisa, care îl va urma la tron (358-351 î.Hr.), inițiază construirea unui monument special, având funcție dublă: mormânt și templu. Finalizat după patru ani, *Mausoleul de la Halicarnas* a fost distrus pe timpul campaniei asiatice a împăratului Alexandru Macedon (334 î.Hr.), mai multe frize sculptate păstrându-se, acum, la *British Museum* din Londra. Este considerat una dintre cele șapte minuni ale arhitecturii vechi, tradiționale.

Deși a avut existență efemeră (349-334 î.Hr.), monumentul dedicat regelui *Mausol* a perpetuat ideea onorării, prin edificii speciale, a jertfei supreme, consacrate rezonanțelor cu valoare deosebită în istoria popoarelor. Așa, de exemplu, pe timpul Dinastiei Qin (221-206 î.Hr.), împăratul Chinei a dispus amenajarea unui *mausoleu* original, reprezentând replica statuară a numeroșilor săi militari și eroi, aflați la originea succeselor centralizării statale. Descoperit întâmplător, în 1974, *Mausoleul figurilor din argilă de la Xian* se află pe lista *UNESCO* pentru a deveni, probabil, cea de-a opta minune a lumii antice.

Alte mausolee se găsesc în cunoscute state europene occidentale, reamintind momente cruciale naționale. Bunăoară, regele Franței, Ludovic XIV (1643-1715), pe timpul căruia s-au obținut victorii militare favorabile supremației continentale a Hexagonului, l-a determinat pe arhitectul Jules Hardouin-Mansart (1646-1708) să ridice, în Paris, *Domul invalizilor* (1693-1706). Peste ani (aprilie 1861), aici a fost depus și sarcofagul cu corpul neînsuflăit al împăratului Napoleon I (1804-1814/1815). Asemenea edificii există și în: Bulgaria, Cehia, Polonia, Rusia, Serbia, Turcia.

Mausoleele din România sunt de dată recentă. Cel mai cunoscut este, fără îndoială, la *Mărășești*, localitate emblematică privind reliefa eroismului militarilor români pentru victoria din etapa 24 iulie-6 august 1917, împotriva armatelor *Puterilor Centrale*, zilele amintite schimbând esențial raportul de forțe pe *Frontul din Moldova*. În același context istoric, înscriem și semnificația *Mausoleului de la Mărășești*, ori alte monumente identice, ridicate la scurt timp după încheierea Primului Război Mondial (1918).

* Universitatea din Pitești.

cca 1940 – Fără editură, necirculată

Referindu-ne la construcția *Mausoleului Mateiaș*, demersurile concrete erau ocazionate de consemnarea unui deceniu de la finalizarea conflagrației globale și făurirea României Mari (1918-1928). Au aparținut Societății *Cultul Eroilor*, denumită, anterior, *Societatea Mormintele Eroilor Căzuți în Război*, Filiala Muscel. Urma să fie dedicat, prioritar, eroilor din unitățile militare locale, stabilite de Statul Major pentru apărarea *culoarului* Bran-Rucăr-Dragoslavele-Valea Mare Pravăț și a orașului Câmpulung, în fața ofensivei, dinspre Transilvania, a armatelor germane și austro-ungare (octombrie-noiembrie 1916). Din comitetul de inițiativă au făcut parte, în primul rând, colonel Grigore

Grecescu, colonel Florian Nicolescu, arhitect Dumitru Ionescu-Berechet, revizor școlar Constantin Rădulescu-Codin.

Lucrările, executate de antrepriza De Nicola, din Câmpulung, s-au prelungit până în octombrie 1935, când, printr-un *Te-Deum* dedicat eroismului exprimat, în 1916, chiar pe înălțimile Muntelui Mateiaș, intra în circuitul restrâns de vizitare construcția solitară a *mausoleului*, existentă și astăzi: două corpuri ale clădirii, protejate prin *cupola mare* și *cupola mică*; pictura murală interioară cu tematică militară; capela de la subsol; camera *osuarului*; scara în spirală până la cota maximă. Practic, *mausoleul* se fixa, folosind tehnici ingineresti, pe o stâncă de mici dimensiuni, consolidată, spre est, prin *perdea* de conifere.

Neglijat pe timpul participării României la cel de-al Doilea Război Mondial (1941-1945), deteriorat continuu în anii următori, *Mausoleul Mateiaș* ajunge în pericol de prăbușire după seismul din 4 martie 1977. Primele intervenții pentru consolidare s-au făcut din inițiativa conducerii orașului Câmpulung. Apoi, în 1978, când se împlineau șase decenii de la făurirea statului unitar român modern, preocuparea cunoaște noi direcționări prin implicarea forurilor politice și administrative județene.

În ceea ce mă privește, păstrez și acum câteva fotografii alb/negru cu *Mausoleul Mateiaș*, aspecte discrete făcute în 1957 (student) și în 1960 (profesor la Topoloveni), vizitat, atunci, împreună cu mai mulți colegi sau elevi. M-a impresionat, cu deosebire, *osuarul*. Scrisul de pe imaginile amintite denotă emoție și stimă pentru eroi, mai ales că bunicul meu dinspre tată căzuse la datorie, în 1916, pe *Frontul Carpatic*, iar cel dinspre mamă fusese grav rănit în aceeași campanie militară. Șansa a făcut ca, după 1979, să mi se ofere posibilitatea participării, prin obligație profesională, dar și ca istoric, la toate acțiunile menite să transforme radical *Mausoleul Mateiaș*, dintr-un modest reper comunitar, în complex național memorial consacrat celebrării eroismului poporului român.

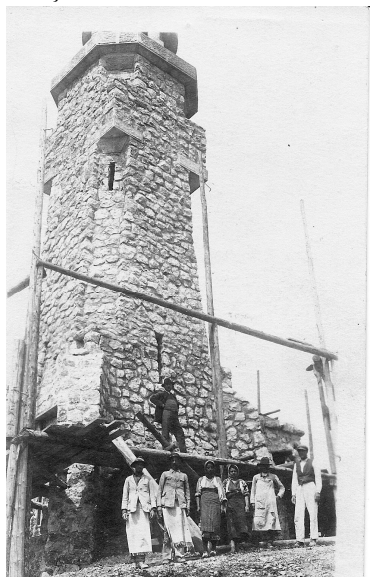
Dincolo de pragmatismul atitudinii publice, am fost permanent călăuzit de anumite idei cardinale. Amintesc trei dintre acestea. Astfel, o aserțiune a renumitului filosof luminist francez, Charles de Secondat, baron de Montesquien (1689-1755), ne îndeamnă: „*Numele celor care mor pentru patrie trebuie păstrate în temple și scrise în cărțile de aur, rămânând ca un izvor de glorie și de noblețe pentru generațiile următoare*”. Ulterior, gânditorul englez, Thomas Carlyle (1795-1881), atrăgea atenția asupra predestinării celor ce săvârșesc fapte supreme, consacrate victoriei cauzelor înalte și apropierii de divinitate. Devenea, prin opera *Eroii și cultul eroilor* (1841), adeptul personalităților *nimbice*. La rândul său, ilustrul savant, Nicolae Iorga (1871-1940), referindu-se la interferența dintre civism și stindard, preconiza: „*Când nația e în arme, să vedem permanent steagul Țării și steagul Țării să-l apărăm*”. Constant, asemenea reflexii le-am repetat, mental ori verbal, aidoma unui *recviem*, atunci când se acționa pentru editarea *Cărții eroilor* din Argeș-Muscel, dar și pe timpul adoptării hotărârilor privind noua fizionomie a edificiului de la Mateiaș.

Viitorii parametri ai așezământului memorial de astăzi s-au stabilit în 1980, deciziile fiind avansate, prioritar, de: Ion Sîrbu (liderul Argeșului) și Manole Bivol (primar la Câmpulung), împreună cu direcțiile sau instituțiile județene și orașenești de profil. Ca punct de plecare, am avansat propunerea, păstrând proporțiile, *transplantării* imaginii esplanadei Bisericii *Sacre-Coeur*, din Paris (secolul XIX), arhitect Paul Abadie-Fiul, vizitată anterior, pe planșetele specialiștilor Institutului de Proiectare Argeș. Principiul a fost acceptat, iar planul general, propriu *Memorialului Mateiaș*, se înfățișează vizitatorului cu toată generozitatea, specifică

1938 – Ed. * * * Foto Constantinescu

spiritualității creștine. Coordonatorii proiectului sunt: arhitect Valeriu Manu și inginer Spirea Miclea, din Pitești. Punctul de lucru a fost condus de tehnicianul Ioan Bărboi, din Câmpulung.

Suținerea financiară a noilor demersuri devenea o provocare de maximă importanță, întrucât posibilitățile bugetare, aferente domeniului, nu excelau. Din acest unghi de vedere, un detaliu insuficient ilustrat până acum este faptul că *Premiul special*, acordat județului Argeș de forurile centrale, pentru ocuparea *Locului I pe țară* în domeniul agricol, patru ani consecutiv (1978-1981), însumând 1 600 000 de lei, cifră reductibilă a timpului, s-a investit la Mateiaș, gestionarea fondurilor transformându-se instituției pe care o conduceam.

Apoi, după celebra experiență, folosită în Capitala României la sfârșitul secolului XIX, denumită „*Dați un leu pentru Ateneu*”, la Pitești și Câmpulung s-au tipărit mai multe seturi de *cocarde* cu imaginea prezumtivă a *Complexului Memorial* din Valea Mare Pravăț, distribuite, timp de câteva luni, participanților la spectacolele cinematografice, reuniunile culturale ori sportive, altor cetățeni dornici să ofere benevol „*Un leu pentru Mausoleu*”. Nu s-au exprimat atitudini contrare față de această *colectă* publică. Totodată, propunerea Comitetului Executiv al Orașului Câmpulung, privind folosirea unor surse obținute prin aplicarea *Legii 20*, referitoare la contribuțiile financiare locale, a fost aprobată de deputați și cetățeni fără rezervă. Direcționarea fondurilor cu destinație specială a presupus transferarea *Mausoleului Mateiaș* în patrimoniul Muzeului Orășenesc din Câmpulung, director Ștefan Trâmbaciu.

Succesiunea componentelor constructive nou apărute, respectiv: terasa de paradă, scările exterioare de acces, spațiile muzeale, expoziția permanentă de istorie, esplanada superioară, basorelieful, decorarea artistică a parterului (*cupola mare*), pictarea capelei de la subsol, reamenajarea camerei *osuarului*, inscripționările speciale, sistematizarea scării spre *belvedere* (*cupola mică*), plantațiile perimetrice, fixarea vegetativă a pantelor adiacente, locurile de parcare se contopesc, vizual, într-un tot unitar.

Remarcăm ampla promovare a voluntariatului pentru proiectarea și extinderea *Memorialului de Război*, sumele invocate folosindu-se, prevalent, la procurarea materialelor. Așa, de exemplu, *placarea* interioară a *mausoleului* tradițional cu mozaic *gen Murano*, sau compoziția neobizantină din capela *osuarului*, constituie teme de licență ale unor studenți ai Institutului de Arte Plastice, Nicolae Grigorescu, București, rector Vasile Drăguț, îndrumați permanent de pictorul Petre Achițenie. Aspectul îl regăsim și în cazul executării, în aceeași perioadă, a busturilor pentru *Rotonda personalităților* de la Muzeul Golești.

Un loc bine definit în cadrul *Memorialului de Război Mateiaș* îl ocupă Expoziția permanentă de istorie, amenajată în noile spații executate în 1980-1983 de Șantierul Consiliului Popular al Orașului Câmpulung, printr-o amplă conlucrare cu: antreprizele din zonă ale trusturilor de construcții hidrotehnice, industriale și civile; marile unități industriale urbane; garnizoana militară; diverse structuri comunitare. Transpunerea muzeală a tematicii, elaborate de istoricii Iulian Ilie Rizea, Ionel Batalli, Ștefan Trâmbaciu, Petre Popa, este opera *Întreprinderii Decorative*, București (Alexandru Sendel, director; Constantin Șorcaru, artist plastic; Adrian Marinel, arhitect). *Diorama*, intrată în circuitul de vizitare la 27 mai 1992, valorifică, parțial, concepția Catedrei de Scenografie a Institutului de Arte Plastice *Nicolae Grigorescu*, București, completată cu ideile avansate de Benjamin Pittini (Combinatul Poligrafic din Capitală) și *modelatorii* Companiei *Filmex Rom*, București. Finanțarea din 1992 s-a asigurat, în mare măsură, prin Ministerul Culturii (secretar de stat, Mihail Ungheanu, senator de Argeș; consilier șef, Inspectoratul de Cultură Argeș, Sevastian Tudor) și de Consiliul Local Câmpulung (primar, Gheorghe Oancea; director al Muzeului Orășenesc, Ștefan Trâmbaciu).

Sublinierea semnificației perenității eroismului autohton ne-a determinat să concepem, paralel cu participarea la elaborarea tematicii expozițiilor muzeale, trei inscripționări cu trimitere generalizatoare. Dorința conturează un simbolic *dialog* între generații, motivând, în același timp, gestul reparatoriu finalizat în 1984. Astfel, din stânga basoreliefului, operă a sculptorului Adrian Radu, din Câmpulung, eroii anilor 1916-1918 transmit, peste decenii, crezul luptei lor: „*Pentru onoarea patriei și a drapelului, pentru făurirea unității României, noi am apărut cu bărbăție și credință în victorie, până la suprema jertfă, pământul sfânt*”

al țării, lăsându-vă vouă, generațiilor viitoare, o națiune liberă și independentă!”. Răspunsul contemporanilor, postat în dreapta basoreliefului, glăsuiește: „Ne plecăm cu venerație în fața sacrificiului suprem al bravilor eroi ai neamului, apărători demni și viteji ai ființei noastre naționale, iar la chemarea patriei, vom ști să ne jertfim și noi pentru păstrarea independenței și suveranității României!”. Echilibrul dialogului a presupus, concomitent cu conținutul adecvat, paginarea apropiată ca spațiu, prin numărul de cuvinte (36:38) și litere (204:208).

Cel de-al treilea înscris, cu caracter distinct, se află la intrarea în *capela osuarului*, adresându-se, convențional, militarilor căzuți pe durata încleștărilor derulate, în 1916, pe înălțimile înconjurătoare: „V-am adunat aici, eroi ai munților, dealurilor sau câmpiilor Muscelului și Argeșului, ca un pios omagiu pentru vitejia de a plămădi, din sângele vostru, împreună cu alți fii ai țării, întregirea neamului românesc. Glorie nemuritoare!”.

Sinopticul eroilor de la Mateiaș (octombrie-noiembrie 1916) aparține, prioritar, specialiștilor de la Arhivele Militare din Pitești și asistenței acordate de Muzeul Militar Central din București, acțiunea fiind coordonată de istoricii Ionel Batalli, Iulian Ilie Rizea, Gheorghe Nicolescu, cunoscuți specialiști în domeniu.

Prin inaugurarea de la 24 octombrie 1984 și intrarea în circuitul permanent de vizitare, *Memorialul de Război Mateiaș* completează sistemul bine conturat al monumentelor istorice și de arhitectură din România contemporană, favorizând, tematic, originalitatea mausoleelor autohtone și europene, ori de pe alte continente. Experiența acumulată la Valea Mare Pravăț, se poate multiplica astăzi, într-o democrație autentică, la alte inițiative asemănătoare, cum poate deveni, bunăoară, edificarea unui *obelisc* reprezentativ pentru reședința Argeșului, în *triumghiul* de la intersecția străzilor *Eroilor* și *Nicolae Dobrin*, din Pitești. Asupra acestui proiect, avansat cu decenii în urmă, ne propunem să insistăm, oficial, prin Asociația Națională *Cultul Eroilor*, Filiala Argeș, folosind mijloacele publice pe care le avem la dispoziție.

MORMINTE ȘI OPERE COMEMORATIVE DE RĂZBOI DIN MUNICIPIUL TIMIȘOARA

Dr. Cătălin FUDULU

Din punct de vedere statistic, pe raza județului Timiș sunt înregistrate 299 de opere comemorative de război, din care 288 sunt dedicate eroilor români (204 celor din Primul Război Mondial¹, 59 celor din al Doilea Război Mondial², 38 fiind comune pentru cele două conflagrații mondiale), iar 11 au fost dezvelite în memoria militarilor de alte naționalități (7 sovietice, 3 germane și unul sârb).

Pe raza municipiului Timișoara existau, la nivelul anului 2009, 11 monumente ale eroilor, dintre care opt au fost dedicate eroilor români (patru din RM I și patru din RM II), iar trei celor străini (una din RM I și trei din RM II).

Dintre monumentele eroilor români, unul este amplasat în Parcul Central, lângă Catedrala ortodoxă, celelalte fiind situate în cimitirul eroilor și în cimitirul civil Mehala. Cel mai aspectuos este monumentul dezvelit în anul 1968 în Parcul Central, fiind modelat de artistul Ion Vlad și finanțat de Primăria municipiului Timișoara.

În ceea ce privește mormintele de război, pe raza județului Timiș existau, la nivelul anului 2009, 70 de locuri de înhumare (32 ale eroilor români³ și 38 ale eroilor străini⁴), dintre care 11 se aflau în municipiul Timișoara (unul al eroilor români și 10 ale eroilor străini).

Dintre cele ale militarilor străini, cele mai numeroase sunt locurile de înhumare ale militarilor germani, ale căror oseminte au fost centralizate în numai puțin de șase locații⁵. În **Cimitirul de Onoare din Calea Lipovei nr. 7** au fost înhumați, în morminte individuale, 44 de eroi germani (8 din RM I și 38 din RM II). Osemintele altor 329 de eroi germani (300 identificați și 29 neidentificați), morți în RM II, au fost centralizate într-un osuar.

În **Cimitirul Orășenesc din Calea Lipovei** au fost înhumați 384 de militari germani în morminte individuale (154 identificați și 230 neidentificați). Militarii germani au murit în perioada 1944-1945 în spitalele sau în lagărul din Timișoara. În prezent nu mai există însemne de căpătâi la mormintele eroilor germani.

Într-un osuar situat în cimitirul din cartierul Freidorf au fost înhumați 16 militari germani (unul identificat și 15 neidentificați) care au murit în al Doilea Război Mondial.

Alți 6 militari germani (5 identificați și unul neidentificat) care au murit în RM II au fost înhumați în **Cimitirul catolic** din str. Lipovei nr. 5 în parcela cu nr. X. De asemenea, tot în **Cimitirul catolic** au fost mai fost înhumați, în morminte individuale, 68 de militari germani identificați care au murit în lagărul de prizonieri din Timișoara. Nu se cunoaște cu exactitate locația mormintelor.

Parcela eroilor sârbi

O serie de militari sârbi care au murit în anul 1941 sunt înhumați într-o parcelă distinctă din Cimitirul Eroilor, situat în Calea Lipovei⁶. Parcela este compusă din 10 morminte individuale și din două gropi comune în care sunt înhumați 26 eroi sârbi.

Mormintele individuale sunt marcate cu stele funerare, înalte de 0,50 m, iar pe fiecare dintre cele două gropi comune există câte un însemn înalt de 1,20 m.

În centrul parcelei s-a dezvelit o placă din marmură albă, fixată pe un soclu din beton, pe care s-au inscripționat cuvintele: AICI ODIHNESC EROII IUGOSLAVI CĂZUȚI PE TERITORIUL ROMÂNIEI ÎN AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL. GLORIE VEȘNICĂ.

În stânga parcelei, pe o placă din marmură albă, se menționează: AICI ODIHNESC ȘAPTE EROI AVIATORI NECUNOSCUȚI, iar pe o altă placă din marmură albă, situată în dreapta parcelei, se precizează: AICI ODIHNESC EROI CĂZUȚI ÎN 11.04.1941, urmând apoi numele a 19 militari sârbi⁷.

¹ RM I.

² RM II.

³ Pentru mai multe detalii, vezi Anexa 1.

⁴ Idem, Anexa 2.

⁵ În cimitirul de onoare din Calea Lipovei nr. 5 (două locații); în cimitirul orășenesc din Calea Lipovei nr. 7; în Cimitirul civil din cartierul Freidorf; în cimitirul catolic (două locații).

⁶ Coordonate GPS: 45° 46 ' 43" E; 21 ° 13'.

⁷ Arhiva Oficiului Național pentru Cultul Eroilor (A.O.N.C.E.), fond I.M. 1993.

Parcela eroilor francezi

În anul 1919 s-a amenajat în Cimitirul Eroilor din Calea Lipovei nr. 1 o parcelă în care au fost înhumați 23 de militari francezi (20 identificați și 3 neidentificați).

Parcela militarilor sovietici

Mai mulți militari sovietici care au murit în luptele de pe raza municipiului Timișoara și în localitățile învecinate au fost înhumați, în anul 1944, într-o parcelă din Cimitirul Eroilor. Parcela este împărțită în două suprafețe distincte. În prima, cu o întindere de 540 mp, sunt 48 de însemne de căpătâi și 10 gropi comune, iar în doua, cu o suprafață de 520 mp, există 16 însemne de căpătâi și 10 gropi comune.

Însemnele de căpătâi sunt de tipul stelă funerară, iar în fiecare parcelă a fost dezvelit câte un obelisc.

Interesantă este însă istoria Cimitirului Eroilor din Timișoara pentru perioada interbelică. În cadrul acestuia au fost înhumați 4.395 eroi de diverse naționalități, căzuți în RM I, alți 352 eroi fiind identificați pe raza județului Timiș, conform informării nr. 3.811/12 decembrie 1929, trimisă Societății *Cultul Eroilor* de maiorul Fotescu Ștefan⁸.

Necropola era împrejmuită cu zid din beton, acoperit cu țiglă, însă gardul era rupt pe o porțiune de 6 m, pe latura din spate. În parcela din dreapta intrării au fost înhumați eroi ruși iar în cea din stânga militari unguri, sârbi și germani. În mijlocul cimitirului au fost depuși ofițerii care au murit în timp de pace și 16 soldați germani, unguri și sârbi. În cele două parcele din spatele cimitirului au fost înhumați eroi români, sârbi, germani și unguri. Se distingea un mormânt comun în care au fost depuși 4 ofițeri și 5 soldați care au murit în 1916 într-un accident de Zepelin⁹.

Generalul Constantinescu a intenționat să construiască o criptă în cimitirul din Timișoara, în care să depună osemintele tuturor eroilor din județul Timiș, conform Notei nr. 3782/7 decembrie 1929, redactata de maiorul Fotescu Ștefan. Colonelul Radu Makarovici, directorul general al *SCE*, a trimis Nota nr. 222/19 iunie 1944, prefectului jud. Timiș, informând că plt. maj. Dumitriu Mihai „are misiunea de a continua exhumările de eroi aflate pe teritoriul județului Timiș Torontal și reînhumarea în cripta din cimitirul garnizoanei Timișoara” și rugând „a da dispozițiuni” ca 14 comune¹⁰ în care se găseau morminte de eroi să precizeze dacă se puteau realiza exhumările. Chindea Corneliu de la secția M.O.N.T. a Prefecturii Timiș a trimis 14 adrese comunelor menționate, cerându-le „a da tot concursul solicitat” pentru cazarea reprezentantului *SCE*, să-i asigure acestuia mâna de lucru necesară exhumării eroilor, să confecționeze sicriile necesare depunerii osemintelor și asigure transportul coșciugelor până la Timișoara¹¹. Din păcate, în datele de arhivă cercetate, din cele 14 localități amintite, nu există evidența eroilor înhumați decât pentru comunele Lucarca, Beregsău, Elisabeta și Săcălaz¹².

Rezumat:

In Timisoara, were identified 11 monuments and 11 places of burial of heroes.

Each with its history ...

The most imposing monument is located near the Orthodox cathedral.

The largest burial place belongs to german heroes.

⁸ Idem, fond Cultul Eroilor (C.E.), dosar 686, f. 18.

⁹ Ibidem, f. 19.

¹⁰ Neudorf, Tomnatic, Sânpetru German, Beregsăul Mare, Ghegleviciu, Jimbolia, Variaș, Valcani, Firiteaz, Fiscut, Moravița, Periam, Sânpetru Nou, Satu Mare.

¹¹ A.O.N.C.E., fond C.E., dosar 686, f. 26-37.

¹² Ibidem, f. 3-6.

Anexa 1

MORMINTE/CIMITIRE DE RĂZBOI ALE EROILOR ROMÂNI

Nr. crt.	Orașul (Comuna)	Satul	Categoria	Adresa	Istoric	Total înhumați		
	Beregsăul Mic		mormânt individual	în cimitir				
	Boldur	Jabăr					1	
							1	
							1	
	Buziaș	Silagiu					1	
							1	
							1	
	Criciova	Ciacova					1	
		Cireșu					1	
		Jdiora					1	
	Curtea	Curtea					RM II	
	Deta				morminte individuale			2
	Gătaia				mormânt individual			1
	Jimbolia				morminte comune			7
	Liebling	Liebling				1		
	Lugoj		mormânt individual	în cripta familiei în cimitirul ortodox din Lugoj	RM II	1		
			mormânt individual	în cimitirul greco-catolic din Lugoj	RM II	1		
			Parcelă de onoare	în cimitirul ortodox din Lugoj	RM II	288		
	Mașloc	Alioș	mormânt individual		RM II	1		
	Moravița	Dejan	mormânt comun					
	Moșnița Nouă	Urseni	morminte comune	în cimitir		3		
	Orțișoara	Seceani	mormânt individual			1		
			mormânt individual			1		
			mormânt comun			3		
	Săcălaz	Beregsăul Mare	mormânt individual	cimitirul ortodox				
						1		
		Beregsăul Mare	morminte comune	în cimitir		1		
	Satchinez	Bărăteaz	mormânt individual	în cimitir		1		
				în cimitirul localității	RM II	1		
	Timișoara			Calea Șagului				
TOTAL ÎNHUMAȚI						324		

Anexa 2

CIMITIRE/MORMINTE DE RĂZBOI ALE EROILOR STRĂINI

Nr. crt.	Orașul (Comuna)	Satul	Categoria	Adresa	Istoric	Total înhumați	Nec.	Cun.	Naționalitatea
	Biled		morminte individuale în cimitir civil	în cimitirul civil de lângă gară	RM II	4	4		germană
	Calea Făgetului	Lugoj	cimitir	cimitir separat		392			sovietică
	Cărpiniș		parcelă de onoare în cimitir civil	în cimitirul civil	RM II	15	1	14	germană
	Cenad		mormânt comun	necunoscută	RM II	97	97		sovietică
	Dudeștii Vechi	Vâlcani	morminte individuale în afara cimitirului	în curtea bisericii ortodoxe	RM II	9		9	germană
	Giera	Grâniceri	necunoscută	în extravilan	RM II				sovietică
	Jimbolia		parcelă de onoare	în cimitirul civil	RM II	36			germană
			morminte individuale în cimitir civil	în cimitirul catolic	RM II	43	10	33	germană
	Lenauheim	Bulgăruș	morminte individuale în cimitir civil	în cimitirul catolic	RM II	7		7	
			parcelă de onoare în cimitir civil	în cimitirul catolic	RM II	16	2	14	
	Lovrin		morminte individuale în cimitir civil	în cimitirul catolic	RM II	11	6	5	
		Gottlob	parcelă de onoare în cimitir civil	în cimitirul catolic	RM II	59	1	58	
	Lugoj		parcelă de onoare	în cimitirul ortodox din Lugoj	RM I	111			austro-ungară
			osuar	în cimitirul catolic	RM I	282	277	5	germană
			morminte individuale în cimitir civil	în cimitirul evanghelic	RM I	4	2	2	germană
			cimitir	în Parcul Gării CFR Lugoj		27	21	6	sovietică
			cimitir militar	în piața gării	RM II	27			sovietică
	Pecicu Nou		morminte comune în cimitir civil	în cimitirul catolic	RM II	38	6	32	germană
	Periam		morminte individuale în cimitir civil	în cimitirul catolic, str. Gării, lângă policlinică	RM II	53	4	49	
	Racovița	Capăt	morminte individuale	în cimitirul catolic		3	3		
	Săcălaz		morminte comune în cimitir civil	în cimitirul catolic	RM II	37	20	17	

Nr. crt.	Orașul (Comuna)	Satul	Categoria	Adresa	Istoric	Total înhumați	Nec.	Cun.	Naționalitatea
	Săcălaz		morminte individuale	în curtea bisericii sârbești	RM II	1		1	sovietică
	Sag		morminte individuale în cimitir civil	în cimitirul catolic	RM II	8		8	germană
	Sânandrei		morminte individuale și comune în cimitir civil	în cimitirul catolic	RM II	21	4	17	
	Sânicolaul Mare		parcelă de onoare în cimitir civil	în cimitirul catolic vest	RM II	29	9	20	
			parcelă de onoare în cimitir civil	în cimitirul catolic est, str. Stadionului nr. 3	RM II	7		7	
			cimitir militar	lângă cimitirul ortodox	RM II				
	Teremia Mare		morminte comune în cimitir civil	în cimitirul catolic	RM II	11	7	4	germană
	Timișoara		morminte individuale	în cimitirul militar		24	3	21	franceză
			morminte individuale	cimitirul militar din Calea Lipovei nr. 5		44		44	germană
			morminte individuale	în cimitirul orașenesc, Calea Lipovei, nr. 7	RM II	384	230	154	
			osuar	în cimitirul din cartierul Freidorf, str. C. Nottara, nr. 18	RM II	16	1	15	
			morminte individuale în cimitirul catolic	în cimitirul catolic	RM II	6	1	5	
			osuar	în cimitirul militar din Calea Lipovei nr. 5	RM I	329	29	300	
			morminte individuale	în cimitirul catolic din Calea Lipovei nr. 5	RM II	68	68		
			grup de morminte	de nr. 1 din Calea Lipovei	RM II	26	7	19	
			cimitir de onoare	de în cimitirul eroilor		48			sovietică
			grup de morminte	de în CE	RM II				
TOTAL ÎNHUMAȚI						2.303			

DOCUMENTE FRANCEZE DESPRE ÎNZESTRAREA ARMATEI ROMÂNE ÎN ANUL 1917

Dr. Hadrian GORUN*
Dr. Gheorghe GORUN*

Anul 1917 a debutat sub auspicii favorabile sub aspectul aprovizionării României cu armament și muniții. Demersurile de la sfârșitul anului precedent au continuat și s-au amplificat la începutul noului an. România viza să intre în posesia unui armament performant, iar Franța s-a arătat de multe ori dispusă să îi accepte propunerile în materie de aprovizionare. La începutul lui ianuarie 1917, au fost date ordinele de rigoare pentru a fi expediate României 1000 de puști – mitralieră. Cele 500 de puști a căror livrare a rămas restantă, vor fi expediate într-un interval de 8 zile¹.

La 7 ianuarie 1917, generalul Henri Mathias Berthelot, comandantul misiunii militare franceze în România, a purtat o discuție cu colonelul Vasile Rudeanu, aflat în fruntea Comisiei române de aprovizionare cu materiale de război din străinătate. Cel dintâi a indicat lui Rudeanu că în interesul României era indispensabil ca toate comenzile de materiale de război să îi fie prezentate lui însuși, pentru a putea examina fundamentul acestora împreună cu Statul Major Român și pentru a le transmite apoi la Paris. Berthelot a solicitat ca ordine formale să fie date colonelului Rudeanu, pentru a-i suprima orice drept de a semna contracte cu industria franceză sau străină în numele său personal sau al guvernului român, înainte de a fi obținut în acest sens aprobarea prealabilă explicită a guvernului francez. Rapiditatea executării comenzilor reclama ca cererile adresate direct de către colonelul Rudeanu să fie reduse la minimum, pentru ca demersurile să nu rămână sterile înainte ca generalul Berthelot să se pronunțe asupra oportunității lor². Dintr-o telegramă a ministrului Franței în Portugalia aflăm că Rudeanu a insistat pentru achiziționarea a 12.000 de obuze de tip belgian, dorind ca ele să fie expediate urgent. Ministrul francez la Lisabona a răspuns că se va ocupa de expedierea acestor obuze pe vaporul *Prince Charles de Belgique*, care se afla în acea clipă la Bilbao, dar urma să vină la Lisabona, iar apoi să plece spre Le Havre³.

Comisiile românești aveau să se ocupe doar cu ambalarea, expedierea și transportul lor pe uscat și pe apă, până la Arhanghelsk – Kola. O comisie specială avea drept sarcină în acest punct luarea lor în grijă. Prescripțiile stabilite în 1916 de către Marele Cartier General francez împreună cu Rudeanu și care stipulau o aprovizionare zilnică, săptămânală și lunară în legătură cu efectivele de care dispunea armata română, nu mai erau aplicabile. Pentru toate celelalte furnituri cerute de către Ministerul de război al României, atribuțiunile misiunilor de la Paris, Londra, din Elveția și SUA rămăneau cele anterioare⁴.

Chestiunea tranzitului materialului românesc pe teritoriul Rusiei era studiată de către o comisie prezidată de către senatorul Sasiadko. Generalul Paraschivescu va pleca în acest sens la Petrograd, unde se afla colonelul Pyot, care, se spunea, era la curent cu această problemă. Materialul românesc descărcat în porturile Rusiei urma a fi depozitat la Poltava, Karlov, Kremenciug, pentru artilerie; la Kourk, Poltava, Elizabetgrad și Odessa pentru geniu; la Kremenciug și Darmitza, pentru intendență și la Briansk pentru aviație. Materiile prime urmau a fi distribuite de către generalul rus Fedorov⁵.

Se stipula că toate cheltuielile ocazionate de expedierea și păstrarea materialelor destinate cabinetului român vor fi reglementate printr-un acord între cele două guverne. Cele dintâi materiale românești care se găseau în porturile ruse vor fi repartizate în două categorii. Cea dintâi era categoria materialelor necesare dezvoltării muncii în uzinele care funcționau în România, iar materialele din această categorie vor fi evaluate de către guvernul român. Apoi, acesta urma să facă o comunicare guvernului Rusiei, care avea să ia măsuri pentru transportul materialelor în România sau în depozitele din Rusia, care se aflau la dispoziția autorităților române. Cea de-a doua categorie cuprindea restul primelor materiale, care, după cedarea lor, vor fi puse la dispoziția guvernului imperial. Legația României în Rusia reprezenta singurul organ autorizat de către guvernul român și recunoscut de către guvernul țarist pentru a aborda cu autoritățile

* Universitatea din Târgu Jiu.

¹ Service Historique de l'Armée de Terre (În continuare, vom abrevia S. H. A. T.), Ministère de l'Armement, Carton 10N100, telegrama nr. 4219, din ianuarie 1917, a generalului comandant – șef al armatelor franceze către colonelul Rudeanu.

² Archives du Ministère des Affaires Etrangères Français (În continuare, vom abrevia A. M. A. E. fr.), Guerre 1914 – 1918, Roumanie, Dos.363, f.139-140.

³ *Ibidem*, f.141.

⁴ S.H.A.T., Ministère de l'Armement, Carton 10N100, telegrama nr.9847, din 23 ianuarie 1917, a ministrului armamentului și fabricărilor de război către colonelul Rudeanu, semnată Albert Thomas.

⁵ A.M.A.E. fr., Guerre 1914 – 1918, Roumanie, Dos.363, f.160; S.H.A.T, Cabinet du Ministre, Carton 5N200, telegrama nr.10003, din 25 ianuarie 1917, a generalului Berthelot către ministrul de război.

ruse toate chestiunile privind materialul românesc sosit în Rusia, depozitele, precum și toate diferendurile care puteau izbucni⁶.

În virtutea interesului comun al celor două țări, guvernul imperial rus va trata comenzile și furniturile pentru trupele române, precum propriile comenzi și furnituri, oferind întregul său concurs guvernului României. În afară de comenzile a căror livrare către guvernul român era deja aprobată, toate cererile de aprovizionări de artilerie pentru armata română vor fi adresate de către Marele Cartier General al frontului român, iar cererile pentru uzine vor fi prezentate Direcției Generale a Artileriei ruse de către Legația română din Petrograd. Furniturile ce trebuiau livrate României, încredințate industriei private, vor fi recepționate de către reprezentanții celor două guverne și puse, de asemeni, la dispoziția Legației române de la Petrograd. Expedierile vor fi îndeplinite cu concursul guvernului țarist⁷.

Un alt loc de tranzit pentru materialele și munițiile românești, în afară de Arhanghelsk și Alexandrovsk, a fost portul Romanov. La inițiativa Marii Britanii, începând cu 9 februarie 1917, vaporul „București” a rămas singurul vas românesc care efectua transporturi regulate la Romanov⁸.

Conferința de la Londra, din noiembrie 1916, a stabilit programul expedierilor prevăzute în perioada iernii pentru România și Rusia. Astfel, în concordanță cu cele stabilite la acea conferință, România trebuia să primească la Romanov 60.000 de tone de material de război între lunile decembrie 1916 și mai 1917 inclusiv. Începând cu 1 decembrie 1916, Franța a expediat către Romanov, cu destinația finală România, 20.000 de tone. Au rămas să fie trimise 40.000 de tone în lunile martie, aprilie și mai 1917. Incertitudinile transporturilor pe calea ferată și iarna geroasă nu permiteau să se ia în considerare posibilitatea evacuării respectivei cantități de materiale de la Romanov, înainte de reluarea transporturilor prin portul Arhanghelsk. Înainte de stabilirea dispozițiilor pentru livrarea celor 40.000 de tone rămase, era necesar să se cunoască tonajul materialului românesc reexpediat de la Romanov în cursul lunii ianuarie, precum și tonajul susceptibil de a putea fi evacuat eventual prin Murmansk, între lunile februarie și mai 1917. Aceste informații trebuiau grabnic obținute de la guvernul rus. Ele erau indispensabile Franței pentru a reglementa expedierile de materiale de război⁹.

În primele luni ale anului 1917, într-o perioadă critică pentru România, al cărei teritoriu național a fost restrâns considerabil, aprovizionarea sa cu materiale de război și muniții nu se desfășura în condiții mulțumitoare. Acest fapt, coroborat cu înfrângerile armatei române și cu starea deplorabilă a populației civile, zguduite de tifos exantematic, a adus România în pragul unei catastrofe politice și militare, putând să dispară ca stat independent.

În legătură cu această starea defectuoasă a transporturilor de materiale de război destinate României, s-a sesizat președintele Consiliului de miniștri al Franței, Aristide Briand, care într-o telegramă din 14 februarie 1917 adresată lui Paul Cambon, a evidențiat inconvenientele grave care ar putea rezulta din restricțiile impuse de către Marea Britanie cu privire la trimiterea munițiilor și materialelor de război. Pe de altă parte, ministrul armamentului, Albert Thomas, a estimat că această decizie va avea drept consecință împiedicarea României de a participa la ofensiva generală¹⁰.

Rusia a manifestat mai degrabă circumspecție și chiar lipsă de promptitudine în privința transporturilor materialelor de război destinate României. Franța a trimis prin Arhanghelsk, în martie 1917, următoarele armamente, care au tranzitat ținuturile rusești, în pofida relei voințe de care, nu de puține ori, autoritățile de la Petrograd au dat dovadă: 120 mortiere de tranșee de 58 mm, 216 mitraliere, sute de puști – mitraliere, mii de puști, mai multe sute de mii de obuze, milioane de cartușe de infanterie și milioane de grenade¹¹. Pentru aviație, numărul de avioane venite din Franța a permis echiparea a 6 escadrile Farman de câte 8 avioane, 3 escadrile de vânătoare Nieuport de câte 10 avioane, o escadrilă Caudron de 6 avioane și o escadrilă de bombardament la mare distanță Bréguet – Morane de 8 avioane¹². Din datele de mai sus, suntem în măsură să deducem că Franța s-a străduit să ofere României o gamă cât mai largă de materiale de război, de la diferite arme, la muniții, aparate de aviație și artilerie grea.

În martie 1917, autoritățile militare franceze au încercat să obțină materiale militare din țări, precum Franța, Anglia, SUA, Spania, Brazilia, dar și Japonia. În acest sens, la 13 martie 1917, Berthelot a telegrafiat ministrului de război francez: „Pe motiv de incertitudine asupra calității și cantității furniturilor posibile din Japonia, vă solicit de pe acum să rezervați pentru România 200 de lunete...”¹³. La mijlocul lunii martie 1917,

⁶ S.H.A.T., Attachés Militaires en Roumanie, Carton 7N1457, Dos.1, telegrama generalului Berthelot din 20 ianuarie 1917, către generalul Janin, șeful misiunii militare franceze de pe lângă Marele Cartier General Rus.

⁷ Ibidem.

⁸ A.M.A.E. fr., Guerre 1914 – 1918, Roumanie, Dos.363, f.168.

⁹ Ibidem, f.171-172.

¹⁰ Ibidem, f.176.

¹¹ René Chambe, „Route sans horizon”, Paris, Plon, 1981, p.147.

¹² Ibidem.

¹³ S.H.A.T., Cabinet du Ministre, Carton 5N200, telegrama nr.10089, din 13 martie 1917, a generalului Berthelot către ministrul de război.

situația aprovizionării României cu materiale de artilerie grea se prezenta astfel: tunuri de 53 – 24.000; tunuri de 57 – 121.200, dintre care numai 16.000 au fost deja livrate; tunuri de 63 – 1500; tunuri de 75 – 480.000 de oțel și 17.400 de fontă, dintre care au fost deja livrate 17.000; obuze de 105 – 73.000, dintre care doar 285 au fost deja furnizate; obuze de 120 – 3160, din care au fost deja livrate 2000¹⁴. Observăm o situație contradictorie a aprovizionărilor cu materiale de artilerie.

Cu toate aspectele surprinse mai sus, în aprilie 1917, aprovizionarea României cu materiale de război și muniții era limitată la aproximativ la 1/3 din cuantumul stipulat în textul convenției militare din august 1916. Berthelot a evidențiat necesitatea de menținere integrală a programului livrărilor de materiale stabilit de către Franța. Puterile aliate aveau obligația de a convinge guvernul rus să expedieze României toate materialele și proviziile de care aceasta din urmă ducea lipsă. Berthelot a conchis, făcând o analiză a politicii Rusiei și afirmând că aceasta viza o politică personală, contrară intereselor Antantei în privința României¹⁵. Șeful misiunii militare franceze se referea în mod implicit la tergiversările Rusiei și la întârzierile în livrarea armamentelor și munițiilor. Ca urmare a activității insistente depuse de către generalul Berthelot, s-a observat în aprilie 1917 o ușoară ameliorare din partea rușilor¹⁶.

Conform noului program de livrări pentru armata română, stabilit la finele lui aprilie 1917, aceasta urma să primească drept dotare suplimentară 3.000 de puști – mitralieră și 40.000 de puști 1907. La acestea se adăugau, ca aprovizionare lunară începând cu 1 mai, 12.000 de puști 1907, 15.000.000 de cartușe 86 D, din care jumătate în încărcătoare, 100.000 de grenade, 80.000 de cartușe de revolver. Conform opiniei exprimate de către generalul Berthelot, trimerile de grenade și bombe vor fi suspendate până la noi ordine. În aceeași ordine de idei, Comitetul de război a decis să suspende pe întregul semestru al II-lea din 1917, expedierea în România a munițiilor de artilerie care puteau fi folosite pe frontul francez¹⁷.

Materialele de război destinate României se aflau depozitate în diferite locuri, precum Karlovka, Vologda, Petrograd, Jaroslav. Paul Painlevé, ministrul de război francez, înlocuitorul lui Hubert Lyautey, a telegrafiat că în timpul celui de-al doilea trimestru al anului 1917, cantitatea care va fi expediată din Franța a fost limitată, pentru moment, la 10.000 de tone¹⁸.

Conform informațiilor deținute de către Ministerul francez al armamentului, în data de 3/16 mai 1917, au sosit în Rusia 64.134 de tone de material destinate României. Din această cantitate totală, 49.400 de tone au ajuns la Arhanghelsk, iar restul la Romanov. La sfârșitul lui aprilie, au sosit deja la Iași 26.524 de tone, 3.300 de tone au fost distruse la Arhanghelsk, iar 2.178 de tone de materii prime trebuiau să rămână în Rusia. Rămâneau în porturile, în depozitele și pe căile ferate ruse aproximativ 32.000 de tone, care urmau să fie expediate României, din care 2/3, adică în jur de 2000 de vagoane, puteau fi considerate drept utilizabile de către armată de îndată. Pentru regularitatea transporturilor pe linia ferată, Albert Thomas recomanda crearea unui stoc important de materiale la Arhanghelsk. Cele 10.000 de tone prevăzute pentru al doilea trimestru al anului 1917 trebuiau să sosească în România către 15 august¹⁹.

Ulterior, potrivit unor alte date, până la 25 mai 1917, ar fi ajuns în România următoarele materiale de război, armamente și muniții: măști anti-asfixiante – 495.189; obuze specifice de 75 mm – 41.855; obuze incendiare de 120 mm – 1.170; aparate Tissot cu oxigen – 1.040; mitraliere – 2.752; cartușe pentru mitraliere – 65.149.665; puști model 1907 – 156.086; cartușe D în încărcătoare – 44.445.190; cartușe de aproximativ 6,5 mm în elemente – aproximativ 40 de milioane; cartușe de revolver – 5.437.200; puști – mitralieră – 1.500; mortiere de tranșee de 58 – 160; bombe pentru mortiere de 58 – 50.554; grenade – 1.370.000; tunuri de 75 – 63; tunuri de 120 mm scurte – 12; tunuri de 120 mm lungi – 72; obuze de 75 mm de munte – 10.000; cartușe de 75 mm pentru tunuri franțuzești – 17.160; cartușe de 75 mm pentru tunuri românești – 507.217; proiectile de 24/31 – 2.302.919; cartușe de 75 mm pentru tir antiaerian – 8.000 și altele²⁰.

În mai 1917, a fost numit șef al Statului Major francez generalul Ferdinand Foch. Într-o discuție cu acesta, colonelul Rudeanu a exprimat rugămintea ca numărul diviziilor românești înarmate și întreținute de către puterile Antantei să fie sporit la 15, cu scopul întăririi solidarității frontului ruso-român și al realizării joncțiunii dintre armatele ruso-române cu cele aliate de la Salonic. În urma dificultăților pe care Franța le întâmpina în livrarea către România a avioanelor de vânătoare rapide, generalul Berthelot a cerut ministrului său de război să sprijine demersurile făcute în această direcție la Londra de către comandantul Arger.

¹⁴ *Ibidem*, telegrama nr.43.

¹⁵ *Ibidem*, telegrama nr.10135, din 3 aprilie 1917.

¹⁶ *Ibidem*, telegrama nr.931, din 5 aprilie 1917.

¹⁷ *Ibidem*, Carton 10N103, Nota nr.1632, din 30 aprilie 1917.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Idem*, Ministère de l'Armement, Carton 10N101, telegramele nr.158-163, din 3/16 mai 1917, semnate Albert Thomas, către Ministrul de război.

²⁰ *Ibidem*, Directorul Armamentului, comandant (semnat) ilizibil; Cantitatea de material sosită în țară până la 25 mai 1917 (stil nou).

Demersurile vizau obținerea unei escadrile de vânătoare din partea Angliei, împreună cu personalul aferent, precum și piese de schimb, mijloace de transport și accesorii complete²¹.

În raportul său din 13 iunie 1917, generalul Berthelot a transmis ministrului de război că sosirile de material de război din Rusia au marcat o scădere sensibilă. Materialul de artilerie însă era complet în cele 0 divizii ale armatei române reorganizate. Acesta cuprindea pentru fiecare din cele 4 divizii care aparțineau Armatei I: 9 baterii de 75 model 1901; 2 baterii de obuziere de 105; o baterie de 53; o baterie de mortiere de 58. Cele 6 divizii ale celei de-a doua armate dispuneau de următorul material de artilerie: 9 baterii de 75, o baterie de obuziere de 105, o baterie de obuziere de 120, o baterie de 53, o baterie de mortiere de 58. Mitralierele existau în număr complet în ambele armate. Trebuia preconizată reconstituirea imediată a altor 5 divizii românești (o doleanță în această direcție a fost făcută anterior de către autoritățile române). Aceste noi divizii vor fi, de asemeni, pregătite să intre în acțiune într-un interval de o lună și jumătate în cazul în care aveau să primească materialul de război. Se impunea completarea armamentului lor. Ele trebuiau să fie înarmate cu tunuri de 75 franceze. Livrările armamentului de acest tip erau încă insuficiente pentru a permite dotarea diviziilor. De fapt, din cele 98 de tunuri de 75 trimise din Franța și sosite în Rusia, numai 63 au ajuns în România. Generalul Berthelot a procedat la demersuri pe lângă armata rusă pentru a obține urgentarea expedierii acestui material de artilerie grea. În raportul său, șeful misiunii militare franceze în România a indicat și lipsa persistentă a puștilor-mitraliere. În urma stăruințelor sale pe lângă ministrul francez al armamentului, generalul Berthelot a obținut intervenția acestuia pentru ca restul de puști-mitralieră destinate României să plece cu cel dintâi vapor. Cu toate acestea, însă nu a fost primit la Iași nici un semnal în legătură cu debarcarea acestor materiale la Arhanghelsk²². 20 de trenuri transportând materiale de artilerie grea au fost deja debarcate fără probleme, iar transporturile de acest tip trebuiau finalizate în decurs de 10 zile²³.

Către sfârșitul lunii iunie 1917, funcționarea căilor ferate române s-a ameliorat considerabil și se întrevedea realizarea unor noi progrese. Din nefericire, situația era diferită în cazul căilor ferate ruse care mergeau spre România. Un studiu al comandantului Champin, atașat pe lângă direcția căilor ferate române, a ajuns la concluzia că nu era posibil un debit maxim al livrărilor pe liniile existente, din pricina funcționării necorespunzătoare a serviciului de mișcare și a insuficienței mijloacelor de transport. Drept remedii pentru impulsivitatea transporturilor se propuneau: 1) depunerea unui efort maxim pentru repunerea în stare de bună funcționare a majorității locomotivelor; 2) acordarea unui concurs tehnic căilor ferate ruse, concurs de natură să amelioreze serviciul de mișcare; 3) consacarea eforturilor pentru relansarea livrărilor pe liniile existente²⁴.

Ședința Comitetului de război din 7 iunie 1917 a examinat posibilitățile de transport pe mare a materialelor de război românești până la Arhanghelsk. Transporturile cu destinația România nu puteau depăși 5.000 de tone pe lună²⁵, ceea ce însemna doar cu puțin peste jumătate din quantumul stabilit cu aproximativ un an în urmă prin convenția militară. În ce privește aprovizionarea României cu materiale și muniții în al treilea semestru al anului 1917, trebuia să se procedeze la o primă predare de 12.000 de tone, incluzând: restul materialului de primă dotare pentru 10 divizii românești, între care 40.000 de puști; materialul de abonament pentru luna iulie; o parte a proiectilelor românești care nu erau cuprinse în abonamentul de mai sus, din pricina întreruperii fabricării lor și care actualmente erau stocate în porturi și depozite²⁶.

În prima jumătate a anului 1917, aprovizionarea României cu materiale de război și muniții era foarte dificil de realizat, motivul principal constituindu-l oprirea navigației prin Arhanghelsk și Murmansk.

În cele din urmă, Albert Thomas a aprobat programul de abonament pentru aprovizionarea celor 10 divizii ale armatei române reorganizate, sub câteva rezerve sau amendamente: renunțarea la trimiterea obuzelor speciale; trimiterea imediată a 64.000 de lovituri de 120 L și a munițiilor de 120 C, care tocmai fusese suspendată cu puțin timp înainte; menținerea expedierii lunare a 4 tunuri de 120 L cu titlu de înlocuire; trimiterea continuă a 6 tunuri de 58 T pe lună cu titlu de înlocuire; reluarea cu începere de la 1 iulie a aprovizionării cu muniții în conformitate cu noile quantumuri fixate²⁷.

La 5 iulie 1917, generalul Vasile Rudeanu, reprezentantul Ministerului de Război al României pe lângă Marele Cartier General francez, a scris ministrului armamentului că Franța și Anglia, având drept misiune transportul munițiilor și al armamentelor românești, au decis ca un tonaj de aproximativ 10.000 de tone pe lună să fie expedit la Arhanghelsk sau în alt port rus: „Mulțumită mării solicitudini a Franței pentru

²¹ S.H.A.T., Cabinet du Ministre, Carton 5N200, telegrama nr.421, din 19 iunie 1917, a generalului Berthelot către ministrul de război.

²² *Idem*, Attachés militaires en Roumanie, Carton 7N1457, Dos.1, Raportul generalului Berthelot nr.14, din 13 iunie 1917, către ministrul de război.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Idem*, Cabinet du Ministre, Carton 5N200, telegramele 597-598, din 23 iunie 1917, ale generalului Berthelot către ministrul de război.

²⁵ *Idem*, Ministère de l'Armement, Carton 10N101, Notă pentru Ministru, din 1 iulie 1917.

²⁶ *Ibidem*; A.M.A.E. fr., Guerre 1914 – 1918, Roumanie, Dos.364, f.26-27.

²⁷ *Ibidem*, f.27.

România, am fost totdeauna pregătiți să expediem în porturile franceze cantitatea de muniții și de armament reprezentând acest tonaj. Din nefericire, din luna februarie expedierile au încetat complet²⁸. Între timp, Paul Painlevé a declarat că pentru al doilea trimestru al anului 1917, anume lunile aprilie, mai și iunie, nu vor mai fi expediate decât 10.000 de tone, din cauza transporturilor între Rusia și România, care nu permiteau evacuarea la timp a tuturor cantităților de muniții și armament expediate din Franța în Rusia pentru România. Până la sfârșitul lunii iunie, a continuat Rudeanu în telegrama sa pentru Albert Thomas, nu au fost expediate decât 5500 de tone. Din cauza întârzierilor survenite în livrări, materialele de aviație și de artilerie grea nu au intrat încă în posesia guvernului de la Iași. În lipsa acestor două categorii de material, în cazul dezlănțuirii unei ofensive, exista riscul compromiterii oricăror șanse de succes pentru armata română. În aceste circumstanțe, Rudeanu a insistat pe lângă Thomas pentru ca acesta să intervină în favoarea plecării imediate a vapoarelor încărcate cu materialele și munițiile necesare, la tonajul promis²⁹.

Autoritățile române au revendicat, la sfârșitul lui iulie 1917, primirea urgentă a munițiilor de 53, a celor 30.000 de obuze de 63, actualmente în porturi, precum și a tuturor munițiilor de 150. Starea aprovizionărilor cu muniții de infanterie era considerată ca fiind destul de satisfăcătoare. Au fost date ordine pentru ca cele 20.000 de cartușe de 8 mm, care încă se mai găseau în Rusia, să fie trimise fără nicio amânare. Tot în ceea ce privește proiectele de aprovizionare cu muniții în iulie 1917, trebuia ca trimiterea cartușelor de 8 mm să fie efectuată cu mare regularitate. În cazul apariției unei crize în aprovizionarea cu cartușe de infanterie, urma ca Franța să pornească la expedierea urgentă a unui avans din livrările proiectate, prelevat din propriile stocuri. Expedierea grenadelor avea să fie reluată numaidecât³⁰.

La 1 august 1917, subsecretarul de stat de la Ministerul Transporturilor a scris prim-ministrului Ribot că a acordat autorizația necesară căilor ferate pentru a transporta materialul de război, care urma să fie depozitat în magazinele „Généraux”. Materialul destinat României a fost tranzitat prin gările Toulouse, Grenoble, Albi și Montereau și urma să fie expedit prin porturile franceze Brest și Lorient³¹. Majoritatea materialului pentru care autoritățile competente spaniole și-au dat acordul spre a fi cedat în primăvara 1917, a ajuns deja la destinație. Demersurile întreprinse de către reprezentantul Societății „Etablissements Industriels Franco-Roumains” la Barcelona pentru obținerea vagoanelor necesare au rămas însă fără rezultat. În aceste împrejurări, directorul controlor general al respectivei societăți, comandantul Guignard, a stăruit pe lângă prim-ministrul Ribot pentru a primi autorizația indispensabilă în vederea expedierii acestui material³².

În august 1917, autoritățile franceze au încercat să pună bazele unui proiect de aprovizionare a României cu armament și materiale de război, în cursul celui de-al treilea trimestru al anului 1917. În virtutea acestui proiect, navele „Melbourne”, „Jiul”, „King Indwal” și „Wisly – Andree” erau programate să plece înainte de 20 august 1917, transportând o cantitate totală de materiale de aproximativ 18.800 de tone.

Per total, de la începutul anului 1917 și până în septembrie au fost expediate la Arhanghelsk și la Kola 43.000 de tone de muniții, armamente și materiale de război diverse³³.

Pe parcursul anului 1917 s-au obținut oarecare progrese în privința înzestrării României cu material de aviație. Astfel, până la sfârșitul verii 1917, Vasile Rudeanu a expedit în România 20 de avioane „Caudron”. Anglia și Franța au procedat la livrarea a 170 de avioane Sopwith și Nieuport³⁴. În plus, la 2 august 1917, ministrul de război a semnalat generalului Berthelot expedierea altor 18 avioane Nieuport și 30 avioane Sopwith³⁵.

La 12 august 1917, generalul Berthelot a comunicat recepționarea a 43 de mitraliere Lewis, din care 40 erau în stare de funcționare, 3 fiind defecte³⁶.

În 26 august 1917, premierul Ion I.C. Brătianu a făcut apel la ajutorul Aliaților în general și al SUA în special, pentru transportul unei noi tranșe de material de război prin Vladivostok. Generalul Berthelot avea ca misiune să se folosească de influența sa pentru a evita dezordinea sau risipa.

În acest context, ministrul francez al armamentului îi scria șefului misiunii militare în România că Franța era capabilă să ofere un concurs suplimentar, mai rapid decât orice altă aliată, prin intermediul sporirii cedărilor de materiale. În virtutea acestei politici, 100 de tunuri de 75 și de 30 tocmai erau pe punctul de a fi

²⁸ S.H.A.T., Ministère de l'Armement, Carton 10N101, telegrama nr.5387 din 5 iulie 1917, a generalului Rudeanu către ministrul armamentului și al fabricărilor de război, la Paris.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem, Carton 10N103, telegramele cifrate nr.232-235, din 27 iulie 1917, ale generalului Berthelot către ministrul armamentului, Via Salonic.

³¹ A.M.A.E. fr., Guerre 1914 – 1918, Roumanie, Dos.364, f.68.

³² Ibidem, f.69.

³³ Ibidem, p.376.

³⁴ Ibidem, p.370.

³⁵ S.H.A.T., Attachés militaires en Roumanie, Carton 7N1457, telegrama nr.5001, din 2 august 1917, a ministrului de război către șeful misiunii militare franceze în România.

³⁶ Idem, Cabinet du Ministre, Carton 5N201, telegrama cifrată nr.29, din 12 august 1917, a șefului misiunii militare franceze în România către ministrul de război, la Paris.

livrate. Având în vedere aceste realități, Albert Thomas considera că apelul României la celelalte puteri din cadrul Antantei trebuia să fie mărginit la nevoile reale, pe care guvernul francez, singur, nu era în măsură să le acopere. În finalul telegramii sale către Berthelot, ministrul armamentului a recomandat un efort complementar care să determine creșterea numărului mijloacelor de transport maritime necesare pentru îmbarcarea și deplasarea stocurilor din Occident până în porturile ruse³⁷.

La începutul lunii septembrie 1917, noi stocuri de muniții și armamente, cedate de către guvernul francez, precum și importante cantități de materiale de război, cumpărate din Elveția și din SUA, s-au aglomerat în depozitele din vestul Franței și așteptau și ele să fie îmbarcate în direcția Arhanghelsk. În total, la 1 octombrie 1917, România deținea în depozitele din Franța aproximativ 40.000 de tone de armamente, muniții și materiale, pe care generalul Vasile Rudeanu intenționa să le expedieze în țară până la sfârșitul anului 1917. Rudeanu a rugat Statul Major francez să aloce vapoarele necesare pentru a putea expedia înainte de finele anului și restul de 28.000 de tone care mai rămănea de transportat. Statul major francez a întocmit o notă pentru Ministerul de război, prin care a solicitat satisfacerea cererii lui Rudeanu, mai ales în condițiile crizei politice și militare în care plonjase Rusia. România nu a fost în măsură să culeagă roadele succeselor militare din iulie – august 1917 de la Mărăști, Mărășești și Oituz, din rațiuni independente de voința sa. Pe frontul de est, toamna anului 1917 a adus schimbări militare și ulterior politice de mare amploare. La începutul lui august 1917, armata rusă a pierdut Cernăuți și Câmpulung în Bucovina și se retrăgea fără a mai lupta. Comandantul rus, generalul Șcerbacev, a luat în calcul varianta transferului cartierului general la Odessa, sfătându-l și pe Ion I.C. Brătianu, președintele Consiliului de miniștri român, să pornească la evacuarea personalului militar și a materialelor de război în Rusia de sud³⁸. Situația îngrijorătoare a generat întrunirea unui consiliu de război la 4 august 1917. Consiliul a decis continuarea luptei pentru apărarea teritoriului care încă se mai găsea sub control românesc și, totodată, transferarea, în caz de nevoie, a recruților și a materialului de război care nu era indispensabil, în Rusia Meridională³⁹.

Așadar, toamna lui 1917 a marcat prăbușirea frontului rus. Armata rusă se descompunea treptat, în vreme ce soldații bolșevizați, răzvrățiți ori dezertori, se revărsau de pe front, nedorind să mai lupte. Armata română a fost nevoită să îi înlocuiască pe ruși în tranșee și să reziste cu propriile forțe, iar trupele ruse care se retrăgeau contaminate de morbul bolșevic și de pacifism, se dedau la acte de brigandaj⁴⁰.

Până în toamna anului 1917, aprovizionarea României cu materiale de război a funcționat cu fluctuații, fie într-un ritm mai intens, fie mai încetinit. La începutul lui octombrie 1917, Rudeanu i-a solicitat ministrului de război să binevoiască a-l informa dacă armamentul, munițiile și materialele de război diverse, expediate până în acel moment, au ajuns în România. În conformitate cu o telegramă a atașatului militar francez la Petrograd, Henri Niessel, al cărei conținut a fost adus la cunoștința lui Rudeanu, numărul vagoanelor încărcate cu material francez ce au trecut frontiera română a fost: în aprilie – 438, în mai – 538, în iunie – 363, în primele 20 de zile; în iulie – 462 de vagoane; în august, în primele 10 zile, 90 de vagoane, iar după alte 10 zile, 157. La începutul lui august însă, ca urmare a unor neînțelegeri, trimiterile de materiale în România au încetat aproape complet. Actualmente, adică la începutul lui octombrie 1917, continua telegrama de mai sus, expedierile erau întârziate de aglomerarea căilor ferate ruse⁴¹.

În condițiile în care anarhia rusă a devenit tot mai accentuată, iar aprovizionarea României cu materiale de război avea de suferit, generalul Iancovescu a propus, la 3 octombrie 1917, următoarele: guvernul francez și cel englez să ridice numărul mijloacelor de transport până la Arhanghelsk; autoritățile țariste să transporte pe linia ferată acest supliment de tonaj până în România; guvernul rus să se ocupe cu transportul a 350 de tone pe zi pe linia Murmansk – Petrograd, cel puțin în perioada în care portul Arhanghelsk va fi închis; guvernul american să se angajeze să procure 12.000 de tone de produse diverse lunar, în contul României. Rusia urma să îmbarce această cantitate și să o transporte de la Vladivostok în România, la Iași. În cazul în care debitul Transsiberianului ar fi insuficient, trebuia să se prevadă trimiterea acestor 12.000 de tone la Arhanghelsk sau la Murmansk⁴².

Antanta a urmărit să găsească și alte căi pentru a asigura continuitatea aprovizionării României. La 5 octombrie 1917, ambasadorul francez în Rusia, Joseph Noulens, a relatat despre întâlnirea sa cu Nicolae Xenopol, care urma să ocupe postul său de ministru plenipotențiar la nou – creată legăție română din Tokyo. Ultimul a declarat că principalul scop al misiunii sale era de a negocia cu guvernul japonez livrarea unor materiale de artilerie grea, precum și avioane și automobile, răspunzând în această manieră nevoilor celor

³⁷ A.M.A.E. fr., Guerre 1914 – 1918, Roumanie, Dos.364, f.93.

³⁸ George Cipăianu, „La răscruce (Toamna anului 1917 – primăvara lui 1918). Marea Britanie și încheierea de către România a unei păci separate”, Editura Cogito, Oradea, 1993, p.60.

³⁹ A se vedea *General Berthelot and Romania. Mémoires et correspondance*”, Edited by Glenn E. Torrey, Columbia University Press, New York, 1987

⁴⁰ G. Cipăianu, *op.cit.*, p.58, p.60.

⁴¹ *Ibidem*, p.376.

⁴² A.M.A.E. fr., Guerre 1914 – 1918, Roumanie, Dos.364, f.123.

mai stringente ale armatei române. Ambasadorul Noulens i-a promis lui Nicolae Xenopol că îi va susține eforturile pentru a obține trecerea rapidă a materialelor menționate prin Siberia și Rusia⁴³.

La începutul lui octombrie 1917 s-a proiectat la Petrograd stabilirea unei comisii interaliate, conduse de către generalul rus Michelson și însărcinată cu aprovizionarea Rusiei și a României. Generalul Berthelot manifesta temeri ca astfel aprovizionarea României să nu încapă pe mâinile rușilor⁴⁴. Pornind de la acest aspect, era vizată instituirea unui comitet interaliat care să-i împiedice pe ruși să dobândească un control absolut asupra aprovizionării României prin reglementarea tranzitului pe întregul lor teritoriu.

Comitetul interaliat avea să fie secondat de către o comisie de studii, care urma să se ocupe de transportul materialelor pe calea ferată prin Rusia, cu destinația România, de executarea convenției ruso-române din martie 1917, privind livrările de materiale și depășirea dificultăților ridicate de acest subiect, precum și de comenzile referitoare la aprovizionare făcute direct Rusiei de către România⁴⁵.

La 18 octombrie 1917, atașatul militar al Franței la Londra, Camut, a transmis ministrului de război că fusese reunită o conferință interaliată cu scopul de a stabili repartizarea tonajelor pentru materiale între Rusia și România, pe timpul iernii 1917/1918. Conferința a ajuns la următoarele concluzii: debitul minim pe linia Murmansk a fost evaluat pentru 6 luni la 270.000 de tone, iar cu dificultățile inerente de transport, la 180.000 de tone. Din cele 270.000 de tone, au fost atribuite României 67.000 de tone, deci numai un sfert, iar 62.000 proveneau din Franța⁴⁶. Aceeași conferință, care a tratat chestiunea aprovizionării României pe timpul iernii 1917/1918, a decis că, pentru a transporta materialele destinate României, se vor folosi mai întâi vapoare românești, iar apoi rusești, dacă acest lucru ar fi fost cu putință. „Shipping Departament” va întreprinde demersuri pe lângă Ministerul de război britanic pentru a obține tonajul necesar⁴⁷.

Situația furniturilor de război către România a devenit alarmantă la sfârșitul lui octombrie 1917. Grăitoare este o telegramă din 29 octombrie 1917, expediată de către ministrul de război pentru atașatul militar, generalul Niessel, atrăgând atenția că aprovizionarea României nu s-a ameliorat și că, drept urmare a acestui fapt, exista riscul ca guvernul român să încheie o parte separată⁴⁸.

De altfel, la 30 octombrie 1917, din cele 16 obuziere Saint – Chamond sosite la Arhanghelsk, niciun obuzier de acest tip nu sosise încă în România⁴⁹, ceea ce denotă o criză extrem de gravă a transporturilor pe căile ferate ruse.

Din momentul preluării puterii de către bolșevicii lui Lenin la Petrograd, în 25 octombrie/7 noiembrie 1917, aprovizionările de război ale României au încetat cu desăvârșire. Din pricina defecțiunii ruse, armata română s-a găsit în imposibilitatea de a putea primi armamentele și munițiile indispensabile continuării operațiunilor. Guvernul comisarilor poporului a privit cu ostilitate fățișă, nedisimulată, guvernul regal al României. Autoritățile ruse au recurs la obstrucționarea transporturilor militare în direcția României, la interceptarea materialelor de-a lungul căilor ferate ruse, la însușirea fără scrupule a acestora și la blocarea oricărei livrări cu destinația România. Corespondența diplomatică de la începutul lunii decembrie 1917 a reflectat fără putință de tăgadă noile realități sumbre cărora trebuia să le facă față. Într-o notă din 6 decembrie 1917 s-a stipulat explicit suspendarea trimiterilor de materiale pentru România. Cabinetul britanic a decis ca predările de muniții, armamente și alte furnituri de război să fie excluse până la un nou ordin. Toate predările de materiale urmau a fi mărginite la articole de îmbrăcăminte și provizii⁵⁰. Georges Clemenceau a făcut și unele recomandări pentru utilizarea materialelor și munițiilor destinate anterior României: folosirea în scopul aprovizionării armatelor din nord-est; atribuirea cartușelor Manlicher pentru armata greacă și punerea munițiilor românești de 105 și de 150 la dispoziția guvernului belgian⁵¹. Franța a propus cointeresarea unor alte state în lupta împotriva Puterilor Centrale. România nu mai era în măsură să continue efortul de război din cauza conjuncturilor politice din Rusia. Ea nu a mai primit niciun fel de sprijin militar sau ajutor material, constând în armament și muniții. Trupele române erau cu desăvârșire lipsite de aportul material și militar al Rusiei și, în același timp, înconjurate de armatele Puterilor Centrale. Concursul de împrejurări complet defavorabile a împins guvernul român să decreteze încetarea temporară a operațiunilor militare prin semnarea armistițiului de la Focșani, din 9 decembrie 1917. Între timp, Rusia va renunța definitiv la beligeranță, acceptând clauzele umilitoare ale păcii cu Germania, de la Brest – Litovsk

⁴³ *Ibidem*, f.130.

⁴⁴ *Ibidem*, f.132, S.H.A.T., Cabinet cu ministre, Carton 5N201, telegramele nr.88-90, din 5 octombrie 1917, ale șefului misiunii militare franceze către ministrul de război.

⁴⁵ A.M.A.E. fr., Guerre 1914 – 1918, Roumanie, Dos.364, f.136; Dos.348, f.10.

⁴⁶ *Ibidem*, f.151.

⁴⁷ *Ibidem*, f.178.

⁴⁸ *Ibidem*, Dos.348, f.132.

⁴⁹ S.H.A.T., Cabinet du ministre, Carton 5N201, telegrama cifrată nr.183, din 30 octombrie 1917, a generalului Berthelot către ministrul de război.

⁵⁰ A.M.A.E. fr., Guerre 1914 – 1918, Roumanie, Dos.364, f.197.

⁵¹ *Ibidem*, f.200.

(18 februarie/3 martie 1918), în vreme ce România, constrânsă de împrejurări și privată de o bază logistică corespunzătoare, va ceda presiunilor germane și va încheia pace la București, în 24 aprilie/7 mai 1918.

În caz contrar, ar fi fost în joc chiar continuarea existenței statului român independent.

French Documents about the Supply of Romanian Army with War materials During 1917

As its title suggests, this study is based on the unedited sources found at the Military French Archives from Vincennes and at the Diplomatic French Archives from Quai d'Orsay. We tried to deal with the evolution of the supply during 1917.

The information offered by the documents from French archives is contradictory. Sometimes the supply was better but many times it was under the amount of 300 tones, stipulated by the Military Convention of 4 August 1916.

Romanian army was to receive important arms and ammunitions and different war materials from countries as France, England, USA, Portugal, Spain, Brazil and even Japan.

After the Bolshevik revolution of 25 October / 7 November and the conclusion of Brest Litovsk armistice in December, the new communist authorities from Petrograd decided to stop any supply wich had to reach Romania and help this country to continue the struggle against Central Empires.

Key Words: *France, Russia, war materials, Romania, ammunitions, arms, grenades, planes, guns, supply, Arhanghlesk, Murmansk, Rudeanu, Berthelot, Lyautey, Painlevé.*

REMEMORĂRI, 1918. GAVRIL CRIȘAN DESPRE GARDA NAȚIONALĂ DE LA ALBA IULIA

Ionela-Simona MIRCEA*

Despre Marea Unire din 1918 s-a scris mult punându-se accentul pe maturitatea politico-organizatorică a românilor care au știut să se folosească de conjunctura internațională a timpului pentru a uni provinciile românești creând o Românie Mare.

Adevărul incontestabil că formarea statului național unitar român a fost rezultatul întregii națiuni este oglindit de numeroasele documente ale vremii, documente care vorbesc de implicarea, alături de elita țării, a maselor în organizarea și susținerea consiliilor și a gărzilor naționale române, organe naționale care au activat pe întreg cuprinsul teritoriului românesc din fosta monarhie austro-ungară.

Realizarea Marii Uniri, precum și evenimentele care au premers și care au urmat acesteia au marcat viața tuturor celor care au participat la ele. O dovedește colecția de manuscrise ale participanților la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, colecție a muzeului albaiulian care cuprinde zeci de mărturii scrise și adunate după acest eveniment.

Deosebit de interesante sunt rememorările, de mai mare sau mai mică întindere, ale reprezentanților vechilor gărzi naționale. Sunt prezentate fapte, sunt oferite date care dezvăluie trăirea comunitară, cu intensitate a acelor momente, amintiri legate de evenimentele de atunci.

Din colecția de manuscrise a muzeului din Alba Iulia am ales paginile scrise de Gavril Crișan, fiu de țărani români, născut în satul Crăiești, lângă Turda, ajuns sublocotenent în timpul primului război mondial, adjunctul căpitanului Florian Medrea, comandantul Gărzii Naționale de la Alba Iulia, „fost locotenent și ajutorul gărzii”, conform propriei lui semnături.

Alegerea s-a datorat, în bună măsură, valorii istorice și literare a manuscrisului său, dar și episodului petrecut la Teiuș între acest fiu de țărani și generalul Mackensen. Trufașul mareșal August von Mackensen, cuceritorul Balcanilor, ocupant și guvernator militar al Bucureștiului și al sudului României, care dictase pacea de la Buftea, a fost oprit în retragerea sa, în gara Teiuș din Ardeal, de un pluton de români. Dat jos din tren, vine în capul gol în fața sublocotenentului Gavril Crișan, adjunctul căpitanului Florian Medrea, comandantul Gărzii Naționale de la Alba Iulia, și este lăsat să plece numai după un control riguros al felului cum trupa sa respecta condițiile de retragere și transport pe teritoriul românesc¹. Sunase ora demnității naționale, întruchipată în gara Teiuș, în 1918, de Gavrilă Crișan, un fiu de țărani români din satul Crăiești.

În cele câteva foi volante² Gavril Crișan ne oferă date interesante despre evenimentele de atunci, unele cunoscute, altele mai puțin cunoscute. Deși scrise la o jumătate de veac de la Marea Unire, exactitatea datelor nu poate fi pusă la îndoială, multe fiind menționate și în alte manuscrise, altele, mai puțin cunoscute, demonstrându-și valoarea și prin legătura firească cu primele.

Scrise cu o grafie de apreciat, cele câteva pagini reflectă, dincolo de datele cu caracter strict istoric, și date despre omul Gavril Crișan, unul dintre cei mulți și necunoscuți care, la începutul secolului XX, luați de tăvălugul primei conflagrații mondiale, s-a implicat, la sfârșitul războiului, cu tot entuziasmul de care era capabil un om care văzuse multe în viață și, mai ales, pe front, în împlinirea crezului neamului românesc, acela de a trăi între granițele unei Români Mari.

Dincolo de datele seci se dezvăluie sufletul românesc. Fatalismul pe care îl incriminează unii la români s-a dovedit a fi de fapt prudență și înțelepciune istorică, calități care sunt însoțite de o anumită încetineală a reacției, dar care conduc și la dezvoltarea unui instinct al momentului potrivit pentru acțiunea colectivă. Cu o răbdare exasperantă pentru unii, românii au probat mereu o înțelepciune colectivă și au supraviețuit ca neam în ciuda tuturor vitregiilor timpului. Așa se face că, deși sacrificiile pentru apărarea fiecărui pârâiaș sau podeț dintr-un sat au fost uriașe, pierzând aproape totul, în circumstanțele istorice favorabile de la sfârșitul primului război mondial, românii au ajuns să-și vadă realizate aspirațiile milenare de unitate a întregului teritoriu istoric românesc.

Evenimentele care s-au precipitat spre sfârșitul anului 1918, spune Gavril Crișan, nu i-au găsit nepregătiți sufletește pe românii din Imperiul austro-ungar. Din contră, tot timpul războiului, atât pe front³, unde se găseau sub arme toți bărbații valizi în vârstă de 18-50 de ani, cât și în cercul familiilor, acasă,

* Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia.

¹ Aurel Dragoș Munteanu, Perioada intermediară, Jurnalul Național, 22 septembrie 2006.

² Gavril Crișan, Despre Garda Națională de la Alba Iulia la 1918, manuscris, Colecția de manuscrise, secția Istorie, Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia, nr. Inv. 1680, (vezi textul parțial dat în anexă).

³ În manuscrisul său Gavril Crișan prezintă starea de spirit existentă în cadrul Regimentului 50 Infanterie al armatei austro-ungare, regiment format cu precădere din români, staționat, la sfârșitul războiului, în Serbia, la Palanka.

unde se discuta comentându-se mersul războiului, toate comentariile duceau în cele din urmă la concluzia că se apropia ziua cea mare a unirii pentru totdeauna a tuturor românilor în granițele etnice ale neamului. Domnea această certitudine nu numai în cercurile intelectualilor, ci în toate păturile sociale. În întâlniri întâmplătoare, ca și „în conventicole dinainte puse la cale se plănuiau, se discutau, se puneau la punct măsuri organizatorice concrete ce urmau să fie realizate”⁴.

Pentru recuperarea rămânerii în urmă a elementului românesc ardelean, intelectualii români aflați pe front s-au constituit în grupuri de inițiativă cu scopul de pregătire a soldaților pe care îi aveau în subordine pentru evenimentele care se prefigurau. Un astfel de grup a activat la Viena elaborând, până la amănunt, un vast program de obiective economice care urmau să fie atinse îndată după proclamarea unirii Ardealului cu Țara Mamă. Reforma agrară în favoarea țărănimii oropsite, crearea de întreprinderi industriale, măsuri pentru curmarea jafului în exploatarea bogățiilor forestiere ale Transilvaniei, reprezentau principalele preocupări ale acestor grupuri.

Fruntașii politici ai românilor din monarhie se întâlneau atât la Viena, cât și în alte centre precum Budapesta, Cluj, Oradea, Arad, Timișoara, Sibiu, Brașov, pentru a discuta probleme legate de tactica și măsurile care trebuiau luate pentru ca evenimentul, de toți scontat, al prăbușirii monarhiei austro-ungare, să îi găsească pe români pregătiți sufletește și în măsură să facă față situației haotice care se prevedea după unire.

Aflat la Palanka, Gavril Crișan amintește numele mai multor ofițeri români de aici, implicați în asemenea acțiuni: căpitanul Aurel Bogdan, locotenentul Ioan Mentani, Ioan Cârje, sublocotenentul Ștefan Onița, căpitanul Ovidiu Gritta etc, oameni care au organizat un cerc de propagandă inițind și pe alții în conștientizarea necesității organizării de întâlniri ale românilor ardeleni de pe front, în cadrul cărora să fie discutate probleme stringente românești. Zaharie Muntean din Alba Iulia și alți câțiva au fost descoperiți de autorități, acuzați de complot și condamnați la moarte, scăpând cu viață numai datorită precipitării evenimentelor care au dus la destrămarea monarhiei⁵.

După înfrângerea Puterilor Centrale evenimentele s-au derulat cu repeziciune. Pentru românii aflați în Palanka, veștile privind situația internațională și situația din Transilvania erau contradictorii. Despre *Declarația din 16 octombrie 1918* a lui Vaida Voevod în Parlamentul Ungariei ei au aflat din relatările ziarelor locale și ale ziarelor din Budapesta; textul declarației fiind însă denaturat, comentariile pline de indignare care îl însoțeau făceau dificilă filtrarea corectă a informațiilor. Alte știri veneau din Praga, unde erau trupe cu efective românești care, încurajate de graba cu care cehii și-au declarat țara republică independentă, ruptă de Imperiul habsburgic, au procedat la organizarea unui corp de expediție care să vină acasă, în Ardeal, pentru a se pune la dispoziția conducătorilor românilor de aici.

Vag, știri despre acțiunile organizate de români în Transilvania răzbat și dincolo de linia frontului. În Transilvania, Consiliul Național Român Central creat la Arad, la 31 octombrie 1918, pe baza participării egale a reprezentanților celor două partide politice românești din Transilvania, Partidul Național Român și Partidul Social Democrat, a întrunit azeziunea întregii populații române, fiind recunoscut ca singurul for conducător al poporului român din fosta monarhie, atât de marile puteri învingătoare în primul război mondial, cât și de guvernul maghiar. Constituirea acestui for în care s-au îngemănat aspirațiile tuturor românilor ardeleni de a se uni cu frații de dincolo de Carpați a marcat începutul actului final al luptei pentru realizarea unității naționale a statului român.

În perioada care a urmat, întreaga Transilvanie a fost cuprinsă de o animație fără precedent pentru formarea consiliilor și a gărzilor naționale române investite cu misiunea organizării populației în scopul realizării Marii Uniri. Organizarea gărzilor s-a realizat rapid. Conform statutelor, scopul lor era de a asigura liniștea și de a contribui, după puteri, la desfășurarea în condiții optime a acțiunilor de pregătire a unirii Transilvaniei cu România. Indicațiile stabileau că efectivele unei gărzi trebuia să cuprindă un procent de minimum 5% din populația localității, iar în localitățile cu populație mixtă să fie create, respectându-se același procent, gărzi mixte, sau gărzi ale naționalităților în funcție de condițiile locale. Înarmarea gardiștilor urma să se facă cu armamentul adus de pe front de către soldați, precum și cu cel rechiziționat din depozitele diferitelor centre preluate, după înlăturarea vechilor autorități, de gărzile naționale române din zonă. Gardiștii puteau folosi uniforme vechii armate, fără însemnele austro-ungare, sau haine civile la care trebuia să se pună cocarda tricoloră cu inscripția *Garda națională română*. Solda ofițerilor a fost stabilită la 30 de coroane, iar a gardiștilor la 20, hrana acestora fiind asigurată de comunitatea în care funcționa garda⁶.

În *Manifestul Senatului Național Român din Ardeal*, sub semnătura lui Amos Frâncu, se avea în vedere constituirea gărzilor naționale și a gărzilor civile în comitatele Bistrița-Năsăud, Solnoc-Dobâca, Sălaj,

⁴ Idem.

⁵ Vezi text manuscris.

⁶ Ion Clopoțel, Misiunea istorică a gărzilor naționale în luptele de dezrobire din 1918, București, 1943, p.20-21; Vasile Barbu, Istoricul Consiliilor și Gărzilor naționale române din Transilvania în anul 1918, colecția de manuscrise a Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia; Ștefan Pascu, Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, Cluj Napoca, 1968, p. 338.

Târnava Mică-Cluj, Mureș-Turda, Turda-Arieș, Alba Inferioară, Târnava Mare, Brașov, Trei Scaune, Făgăraș, Sibiu, Hunedoara. De asemenea erau precizate și alte informații în legătură cu organizarea gărzilor și cu activitatea acestora⁷. În realitate, însă, acest Senat n-a fost altceva decât un consiliu național comitatens, iar acțiunea lui Amos Frâncu, deși meritorie dintr-un anumit punct de vedere, a fost combătută, aducerea acestuia sub ascultarea Consiliului Național Român Central fiind menită să preîntâmpine orice manifestare scizionistă atât de dăunătoare interesului național românesc.

La 7 noiembrie 1918 Consiliul Național Român pentru Ungaria și Transilvania a hotărât înființarea gării naționale pe „întreg teritoriul locuit de români în Ungaria și Transilvania”⁸, pas important pe calea coordonării unice a întregii activități naționale.

La 8 noiembrie, în ziarul *Românul*, Ștefan Cicio Pop a lansat apelul: „Către Națiunea Română” chemând întreaga populație, „fără deosebire de neam și lege”, să contribuie la susținerea ordinii și a liniștii, fiecare soldat român fiind dezlegat de jurământul dat împăratului și liber să intre în sfatul militar (garda națională română), să poarte tricolorul ca simbol al suveranității naționale românești și să se supună numai Consiliului Național Român Central⁹.

Este momentul în care, și la Palanka, decizia ofițerilor români a fost luată, aceea de a porni, împreună cu trupa, spre casă și de a se pune în slujba interesului național românesc prin integrarea în gărzile nou create. Rezistând presiunii autorităților din Palanka, ofițerii români au hotărât plecarea cu orice risc la Alba Iulia, primul pas fiind convocarea gradaților care aveau datoria de a informa, în acest sens, trupa. Decizia luată de ofițerii români cantonați în Palanka a fost, de fapt, decizia tuturor românilor înrolați în armata austro-ungară.

În Transilvania, constituirea gărzilor s-a impus din mai multe motive: din nevoia acută a reglementării stării economico-sociale precare a populației atât de grav confruntată, la sfârșitul războiului, cu foamea și mizeria, din nevoia preluării administrației și a bunurilor vechii stăpâniri austro-ungare veroase și prădalnice ca o garanție a limitării abuzurilor și exploatării și ca o măsură de siguranță împotriva prezenței trupelor germane în retragere ale generalului Makensen și împotriva așa-ziselor „gărzi de oțel”, bande de foști militari fără căpătii aservite vechilor autorități¹⁰.

În Alba Iulia, elementele din care s-a constituit garda au provenit, în majoritate, din efectivele *Regimentului 50 Infanterie*, regiment austro-ungar cu garnizoana în oraș. Recruții au fost în majoritate români din împrejurimile orașului. Tot în gardă au fost incluși soldații reînțorși acasă de pe fronturile destrămate. Cei care și-au asumat sarcina asigurării ordinii și a liniștii în oraș au fost căpitanul Florian Medrea și dr. Ion Pop. Garda națională română a fost instalată în cazinoul ofițerilor din cetate, iar garda maghiară, în cazarma pionierilor. Ulterior, garda maghiară a fost desființată.

Căpitanul Florian Medrea, ofițer activ într-un regiment de bosniaci, dar cu garnizoana la Viena, venit de pe front, în concediu, la părinții din Țebea și, surprinzându-l evenimentele aici, nu s-a mai întors la unitatea lui, ci s-a pus la dispoziția Consiliului Național care tocmai luase ființă, preluând conducerea găzii din Alba Iulia de la căpitanul inginer în rezervă Ioan Negruțiu bucuros să-i predea comanda și să primească altă însărcinare mai potrivită cu pregătirea și înclinațiile lui. Luându-și adjunct pe Gavril Crișan și bazându-se și pe sprijinul dr. Ion Pop, bun organizator, Medrea a reușit „să improvizeze o armată de 1700 de feciori”, să confişte marile depozite de muniție ale cetății, patru tunuri, 30 de mitraliere, mai multe camioane blindate și vreo 30000 de puști¹¹. Bun strateg, Florian Medrea a organizat trei cordoane în jurul orașului pentru a evita un eventual atac maghiar dinspre Mureș. Ulterior, Medrea a fost felicitat pentru modul în care a organizat apărarea orașului. Însuși șeful resortului organizării dr. Ioan Suciul l-a angajat sfetnic militar servindu-se de cunoștințele lui în organizarea corpului voluntarilor *Horia*¹² în ajunul ofensivei de la 16 aprilie 1919.

Gavril Crișan amintește numele mai multor militari și civili care au avut sarcini importante de rezolvat în cadrul găzii: locotenentul în rezervă Dumitru Bogdan, sublocotenentul Ovidiu Gritta, sublocotenentul Pescaru, locotenentul Iuliu Albini, sublocotenentul Nicolae Jurca, doctorul Iuliu Crișan, doctorul Dominic Medrea etc.

În calitate de adjunct al lui Medrea, Gavril Crișan a primit sarcina de a asigura retragerea fără probleme a armatei germane condusă de generalul Mackensen prin gara Teiuș și de a pacifica Zlatna unde se bănuia că muncitorii de la uzina metalurgică s-au revoltat împotriva cadrelor de conducere recrutate exclusiv dintre străinii veniți aici din toate colțurile monarhiei, sarcini de care se achită în mod onorabil.

Adunați la Oradea, apoi la Arad, membrii Consiliului Național Român Central au fixat data de 1 decembrie pentru convocarea adunării de la Alba Iulia. Această hotărâre a impus găzii albaiulieni noi

⁷ Ștefan Pascu, op. cit., p. 340.

⁸ *Românul*, nr. 1 din 8 noiembrie 1918.

⁹ Ioan Șerban, Comandamentul suprem al Gărzilor Naționale, în *Apulum*, XVII, 1979, p.602.

¹⁰ Idem, p. 603.

¹¹ Misiunea istorică a gărzilor naționale în luptele de dezrobire din 1918. Scurtă monografie comemorativă la un pătrar de veac de la proclamarea unirii în Alba Iulia, București, 1943, p. 32.

¹² Din acest corp de voluntari a luat mai apoi naștere regimentul de infanterie din Beiuș.

sarcini de mare răspundere. Trebuiau primiți și încartiruiți delegații care urmau să sosească din toate colțurile pământului transilvan, o problemă dificilă ținând seama că orașul avea doar vreo 12000 de locuitori din care mai bine de trei cincimi erau muncitori, meseriași și țărani români locuind mai mult la periferiile orașului.

Prin grija echipelor gărzii, însărcinate cu încartiruirea, fiecare familie a primit în găzduire câte trei-șase persoane venite la 1 decembrie 1918 la Alba Iulia. În cele două hoteluri s-au rezervat locuri pentru vreo sută de inși. Delegații au fost așteptați și conduși la gazde de către gardiști. A fost reactivată popota ofițerilor unde au servit masa, prânzul și cina aproximativ 200 de persoane timp de câteva zile.

Sala mare a cazinoului militar a fost pregătită și mobilată în vederea ședinței istorice care urma să se țină aici. Au fost ridicate câteva mici estrade în diferite puncte ale câmpului de instrucție din afara incintei cetății, pentru oratorii prevăzuți să vorbească celor veniți. A fost desemnat un detașament pentru menținerea ordinii în stradă și la intrarea în sală. Pentru a sublinia, o dată în plus, caracterul festiv al zilei, la 1 decembrie 1918, unități ale gărzii au fost plasate simbolic pe meterezele cetății.

Sfârșitul zilei de 1 decembrie 1918 nu a însemnat și sfârșitul Gărzii Naționale de la Alba Iulia. Ea a continuat să funcționeze încă câteva luni după hotărârea Marii Uniri cu același scop de asigurare a ordinii și a liniștii publice în zonă.

Gărzile au suplinat instituțiile armatei și jandarmeriei, au premer organizării acestora. Toate manuscrisele foștilor gardiști din 1918 aflate în colecția muzeului albaiulian oglindesc, în fapt, rolul acestui corp paramilitar, cu disciplină și cadru, de la soldat la general, de la o gardă comunală la un minister al gărzilor, în crearea României Mari. De asemenea dovedesc spontaneitatea cu care românul din toate ținuturile Ungariei locuite de români a știut să pună în locul vulturului bicefal, călcat în picioare, un for propriu de stăpânire și disciplină națională. Și, deși Gărzile Naționale s-au desființat în măsura în care cadrele armatei regulate române și administrația păzitoare de ordine în noul stat creat și-au ocupat pozițiile cuvenite, spiritul care i-a animat pe gardiști, pe luptătorii anului 1918, a continuat să se manifeste, evenimentele la a căror împlinire participaseră marcându-le viața pentru totdeauna.

Rezumat:

Deosebit de interesante sunt rememorările, de mai mare sau mai mică întindere, ale reprezentanților vechilor gărzi naționale, organisme care, alături de consiliile naționale, au fost investite cu misiunea organizării populației în scopul realizării Marii Uniri. Sunt prezentate fapte, sunt oferite date care dezvăluie trăirea comunitară, cu intensitate a acelor momente, amintiri legate de evenimentele de atunci.

Din colecția de manuscrise a muzeului din Alba Iulia am ales paginile scrise de Gavril Crișan, fiu de țărani români, născut în satul Crăiești, lângă Turda, ajuns sublocotenent în timpul primului război mondial, adjunctul căpitanului Florian Medrea, comandantul Gărzii Naționale de la Alba Iulia, „fost locotenent și ajutorul gărzii”, conform propriei lui semnături.

Scrise cu o grafie de apreciat, cele câteva pagini reflectă, dincolo de datele cu caracter strict istoric, și date despre omul Gavril Crișan, unul dintre cei mulți și necunoscuți care, la începutul secolului XX, luați de tăvălugul primei conflagrații mondiale, s-a implicat, la sfârșitul războiului, cu tot entuziasmul de care era capabil un om care văzuse multe în viață și, mai ales, pe front, în împlinirea crezului neamului românesc, acela de a trăi între granițele unei României Mari.

Résumé:

Remémorisations, 1918. Gavril Crisan au sujet de la Garde Nationale de Alba Iulia.

Particulièrement intéressantes sont les re-mémorations de plus ou moins grande longueur, des représentants des anciennes gardes nationales, organismes qui à côté des conseils nationaux, ont été investis à la mission d'organiser la population à réaliser la Grande Union. On y présente des faits, on offre des données qui dévoilent le sentiment communautaire intense de ces moments-là, des souvenirs liés aux mêmes événements.

J'ai choisi de la collection des manuscrits existantes au musée de Alba Iulia, les pages écrites par Gavril Crisan, fils de paysans roumains, né dans le village Craiesti près de Turda, avancé sous-lieutenant pendant la première guerre mondiale, l'adjoint du capitaine Florian Medrea, le commandant de la Garde Nationale de Alba Iulia "ancien lieutenant et aide-garde" conformément à sa propre signature.

Écrites dans une graphie à apprécier, les quelques pages reflètent au delà de leurs données à caractère strictement historique, de données aussi sur l'homme Gavril Crisan, l'un des nombreux inconnus, qui au début du XX-e siècle pris par la vague de la première conflagration mondiale, s'est impliqué à la fin de la guerre avec tout l'enthousiasme dont il était capable, lui, qui avait vu beaucoup de choses dans sa vie et

surtout sur le front pour l'accomplissement du credo de la nation roumaine, celui de vivre dans les frontières d'une Grande Roumanie.

Anexa

“[...] Elementele din care s-a constituit Garda proveneau în majoritate din efectivele Regimentului 50 Infanterie, regiment austro-ungar cu garnizoana în Alba Iulia. Recruții au fost în majoritate români din împrejurimile orașului. Efectivele combatante ale regimentului se aflau, în timpul războiului, pe fronturile de luptă. Partea sedentară a rămas în Alba Iulia, până la intrarea României în război, la 15 august 1916, când a fost mutată în Serbia, ocupată de atunci de puterile centrale. Aici, în orașelul de provincie Palanka, veneau convalescenții din răniții și îmbolnăviții de pe fronturi și, de aici, cei ce puteau fi recondiționați pentru serviciul pe front, ofițeri și trupă, trimiși pentru completarea golurilor acolo.

În același timp, aci erau instruiți recruții, în același scop. Invalizii, neapți pentru serviciul de front, erau întrebuințați pentru menținerea ordinii în teritoriul ocupat pentru rechiziții. Atât trupa cât și ofițerii unității erau în majoritate români. Nu scăpau niciun prilej pentru a se întâlni în secret și a face planuri pentru pregătirea marelui act al unirii care nu mai putea întârzia mult. E interesant de amintit că locuitorii orașelului amintit, care la început ne-au primit cu ostilitate, în scurtă vreme s-au convins că românii din armata șvabă, cum îi ziceau ei, spre deosebire de nemetri, nutreau aceleași sentimente ca și ei, și că nu trebuie să-i considere dușmani. Ba, cu timpul, au mers așa de departe în încrederea ce ne-o acordau încât în casele conspirative unde se întrunea seara câte un grup de localnici, primeau și câte doi-trei ofițeri români discutând împreună cu ei mersul războiului și evenimentele politice internaționale. Ne uimeau oamenii aceștia prin promptitudinea și exactitatea informațiilor pe cari nu se știe pe ce căi și prin ce mijloace le primeau din afară, dar cari pe noi, reduși la sursele de informație deformată și cari de multe ori se băteau cap în cap cu realitatea, ne încurajau și ne stimulau în activitatea noastră politică subterană. Printre ofițerii români care se aflau în Palanka sunt de amintit căpitanul Aurel Bogdan, locotenentul Ioan Mentani, Ioan Cârje, sublocotenentul Ștefan Oniga, căpitanul Ovidiu Grita etc, cu cari am organizat un cerc de propagandă, inițiind și pe alții în măsura necesității. Camaradul Mihai Kokici, din Croația, ne-a servit de interpret printre localnici și prin el am dobândit încrederea deplină și prietenia acestora.

Dar știrile de pe front, tot mai nefavorabile puterilor centrale, lăsau să se întrevadă sfârșitul apropiat. Pe la începutul toamnei anului 1918, ofensiva întreprinsă de puterile apusene la Dardanele câștiga teren și înainta biruitoare în Balcani. În această situație noi am primit ordin de a evacua Palanka. În câteva trenuri am fost transportați tocmai în mijlocul pusteii Ungariei, în orașul Hodmezövásárhely, oraș mare, izolat și la sud și la est, potrivit de cantonament pentru o trupă mai deocheată cum era considerată a noastră, în urma structurii ei etnice. Am lăncezit aici într-o situație de provizorat, timp de câteva săptămâni. Dar evenimentele se precipitau, fronturile de luptă se destrămau, vești tot mai alarmante soseau din toate părțile. Gripa spaniolă care bântuia cu furie și-a adus și ea partea de contribuție pentru ca dezorganizarea și haosul să fie desăvârșite. Orice legătură cu autoritățile superioare de stat era întreruptă. *Civeșii*, cum își spuneau cetățenii orașului, ieșeau în convoaie la gară și jefuiau trenurile cu alimente destinate soldaților de pe front. Cu căruțe, cu roabe, în spate, cărau acasă saci cu făină, lăzi cu zahăr, paste făinoase, tot ce găseau.

Noi, ofițerii români, urmăream cu sufletul la gură precipitarea evenimentelor. Ne întruneam zilnic, chiar de mai multe ori pe zi. Constatam cu nestăvilită bucurie începutul sfârșitului.

Vestea *Declarației din 16 octombrie 1918* a lui Vaida Voevod în Parlamentul Ungariei am aflat-o din relatările ziarelor locale și din Budapesta. Natural, reproducerea declarației era denaturată, dar din comentariile pline de indignare care o însoțeau nu ne era greu să tragem concluziile cuvenite. Alte știri ne veneau din Praga, unde erau trupe cu efective românești care, încurajate de graba cu care cehii și-au declarat țara republică independentă, ruptă de Imperiul Habsburgic, au procedat la organizarea unui corp de expediție care să vie acasă în Ardeal pentru a se pune la dispoziția conducătorilor românilor de aici. Locotenentul Alexandru Fărcășan, unul dintre pușinii supraviețuitori cari se aflau atunci la Praga, ar putea spune multe lucruri interesante petrecute acolo.

În a doua jumătate a lunii octombrie, consiliul orașenesc constituit în consiliu național a convocat la primărie pe toți ofițerii unității fără a informa asupra scopului convocării. E de menționat că în afară de a noastră nu era altă unitate militară în oraș.

Președintele consiliului, într-o scurtă alocuțiune și-a exprimat convingerea că a sosit momentul pentru dezmembrarea Imperiului Habsburgic și Ungaria trebuie să-și urmeze destinul ca țară independentă, de sine stătătoare. Invită deci pe ofițerii prezenți să depună pe loc jurământ că de azi înainte se vor pune cu tot devotamentul în serviciul acestei patrii. Noi, ofițerii români, am obiectat că în lipsa comandantului unității noastre nu putem presta un astfel de jurământ până nu vom primi dezlegarea lui. Comandantul, un locotenent-colonel de origine română dar cu o mentalitate cazonă, nu a dat urmare acestei convocări. Această prudență a lui ne-a venit cum nu se poate mai bine. Am plecat de la întrunire și, încă în drum spre casă,

am convocat la mine acasă pe toți cei inițiați în planurile noastre. Am discutat pașii pe care trebuia să-i facem imediat. Nu era timp de pierdut evenimentele precipitându-se, cum se putea observa și din ceea ce aflasem la întrunire. Ne-am oprit, în discuțiile noastre, la soluția de a trimite o delegație la locuința comandantului spre a-i arăta că în situația dată datoria noastră era să plecăm imediat, fără amânare, la Alba Iulia, sediul garnizoanei noastre. În acest scop au fost desemnați locotenentul Cârje și subsemnatul. L-am găsit complet dezorientat și zăpăcit, incapabil de a lua o hotărâre. I-am arătat că noi avem datoria să ne punem la dispoziția autorităților din orașul nostru de garnizoană, spre a le asista la menținerea ordinii care se deteriorează din oră în oră. Spre a-și masca șovăiala, comandantul a erupt într-un acces de furie amenințându-ne că ne va deferi consiliului de război pentru dezertare dacă vom părăsi localitatea înainte de a veni un ordin de sus. Or, era clar ca lumina zilei că acest ordin nu mai avea de unde veni. Ceilalți mă așteptau cu rezultatul de la comandant. Comunicându-le cele petrecute acolo, fără multe discuții am hotărât să plecăm cu orice risc la Alba Iulia. Ce era însă de făcut cu trupa? Nu ne puteam părăsi oamenii la voia întâmplării. Am convenit să mergem de îndată pe la unități, să convocăm gradații dându-le instrucțiuni să propage de la om la om să se pregătească cu toată graba pentru a pleca deodată, în grup organizat, la Alba Iulia. S-a dispus să-și pregătească hrană pentru câteva zile. Acum ne-au venit bine porcii aduși vii din Palanka, unde unitatea avea gospodărie proprie. Oamenii s-au pus îndată pe lichidarea godacilor și spre seară, la toate gospodăriile de la periferia orașului, unde erau cantonați, sfârâiau hâlcile de porc în tigăi și crățițe achiziționate de la gospodari. Domnea printre oameni o veselie și o exuberanță de nedescris „mergem acasă!”.

În acest timp, un mic detașament cu un ofițer în frunte a fost trimis la gară în vederea asigurării mijlocului de transport. O învâlmășeală babilonică domnea și acolo. Civili ocupăți cu devalizarea trenurilor sosite în gară, soldați apăruți de cine știe unde sau scurși de pe fronturi, mai ales de pe cel italian, într-o agitație trepidantă, producând un vacarm infernal, trăgând cu armele în aer spre a-și manifesta bucuria pentru sfârșitul războiului. Detașamentul trimis de noi a avut un noroc unic: lumea tocmai terminase cu jefuirea unui tren plecat din Alba Iulia cu alimente și având destinația Bratislava. Nemaivând rost să-și continue drumul, alor noștri nu le-a fost greu să-l convingă pe mecanicul de locomotivă și echipa de feroviari să facă cale întoarsă. Fiind anunțați de aceasta, cei rămași acasă au luat dispoziții pentru pregătirea plecării imediate. S-a dispus ca oamenii să ia cu sine numai echipamentul și efectele personale, precum și alimentele pregătite. Bineînțeles nici unuia nu-i lipsea arma, ba unii aveau atârinate la centiron și câte 1-2 grenade de mână. N-am oprit pe cei de alte naționalități să vie cu noi, dar nici nu i-am invitat prea stăruitor. Unii au venit, alții au rămas.

Sosiți la gară ne-am instalat cât s-a putut mai bine în trenul capturat. Trenul avea și un vagon de persoane și, cu toate că în împrejurările date s-ar putea spune că disciplina ierarhică ar fi lăsat de dorit acesta nu a fost cazul în unitatea noastră niciun moment, astfel că vagonul de persoane a fost rezervat pentru ofițeri și gradați. Aici e cazul să amintesc că în tot cursul războiului românii aflați sub arme, instinctiv sau în mod conștient și deliberat aveau o încredere oarbă în superiorii lor conaționali, știind că sunt ocrotiți și apărați de ei împotriva primejdiilor, pe cât aceasta era posibil în împrejurările date...

În jurul orei 9 seara trenul nostru s-a pus în mișcare. Din momentul acela au început împușcăturile în aer de la toate ușile vagoanelor, continuând cu intensitate mai mică sau mai mare, cu deosebire la opririle în gări. Aceasta ne-a asigurat un “salvus conductus” ireproșabil în tot timpul călătoriei pe ruta Ciaba-Arad – Alba Iulia fără a fi produs vreun accident, măcar că în timp ce trenul gonea în câmp liber, băieții mai slobozeau și câte o grenadă de mână, stârnind strigăte și râsete provocate de bucuria debordantă a întoarcerii acasă.

În timpul pregătirilor de plecare și al plecării noastre, comandantul sta închis în casă și nu știa, sau se făcea a nu ști, cele ce se petrec. Câteva zile după noi a venit și el la Alba Iulia dar negăsind aici o primire prea prietenească a plecat în altă parte și i s-a pierdut urma.

Plecați din Hodmezövásárhely în seara zilei de 22 octombrie, după o călătorie cu lungi zăboviri prin gări, unde alte trenuri civile și militare se încrucișeau cu al nostru, în dimineața zilei de 24 am sosit în gara Alba Iulia pe la orele 4. Un plutonier, al cărui nume îmi scapă, era cu serviciul de pază la gară. Ne cunoșteam dinainte. Era foarte fericit când a văzut descinzând din tren atâta lume cunoscută, ofițeri și trupă. Ne-a urat bun sosit asigurându-ne că am sosit tocmai la timp, că s-a constituit Garda Națională Română, că nu sunt decât câțiva ofițeri și puțini oameni de trupă, din elementele răzlețe. Dintr-o răsufare ne-a informat că garda e instalată în cazinoul ofițerilor din cetate și căpitanul Florian Medrea e comandantul, că e mare nevoie de ofițeri și de trupă, că este și o gardă maghiară instalată în cazarma pionierilor.

Căpitanul Florian Medrea era un ofițer activ într-un regiment de bosniaci, dar cu garnizoana la Viena. Venise în concediu de pe front, la părinții țărani din Țebea și surprinzându-l evenimentele aici nu s-a mai întors la unitatea lui, ci s-a pus la dispoziția Consiliului Național care tocmai luase ființă. Timp de câteva zile mai înainte fusese comandant al gărzii căpitanul inginer în rezervă Ioan Negruțiu, de la Regimentul de pionieri din Alba Iulia. El a fost bucuros să predea comanda inginerului Medrea și să primească altă însărcinare mai potrivită cu pregătirea și înclinațiile lui.

Am mai găsit aici pe locotenentul în rezervă Dumitru Bogdan, picat și el de pe front tocmai la timp pentru a executa cu multă râvnă și tact însărcinările primite atât în perioada de pregătire, cât și în timpul desfășurării grandioasei adunări naționale care a consacrat actul istoric al unirii. De asemenea pe Ovidiu Gritta care era sublocotenent de administrație, dar un temperament de revoluționar care a făcut multe și bune servicii în cadrele gărzii, întru pacificarea unor elemente mai zurbagii din împrejurimi. Era bunul doctor Iuliu Crișan, tânăr, inteligent, simpatic, o personalitate excepțională dar care, vai, a căzut jertfă conștiințiozității sale, molipsindu-se de tifos exantematic de la bolnavii care au adus boala de pe front și pe care îi îngrijea cu tot devotamentul. Un alt prieten drag, sublocotenentul Pescaru, a avut un sfârșit tragic încă înainte de 1 decembrie, dar în împrejurări și din motive străine de evenimentele zilei. Și cu cât drag aștepta el ziua sfântă de mult dorită și de care ne despărțeau doar câteva zile!

Fratele comandantului, doctorul Dominic Medrea, prietenul de cruce Dicu iubit de toată lumea, simpatic, vesel, pătruns de simțul datoriei, a dezvoltat o activitate din cele mai utile în cadrul Gărzii. Erau de asemenea locotenentul Iuliu Albini, ponderat, plin de bun simț și de omenie, sublocotenentul Nicolae Jurca, temperament vioi, săritor la nevoie, totdeauna bine dispus și alții pe care nu mi-i amintesc cu numele. Aveam și o seamă de subofițeri reangajați care ne-au fost de mare folos în organizarea și în restabilirea disciplinei în cadrul trupei, disciplină care, în mod explicabil, începuse a lăsa de dorit. Alba Iulia era o garnizoană însemnată a armatei austro-ungare. În cazematele cetății și în clădirile vastelor magazii din cetate erau depozitate cantități impresionante de efecte militare și de arme de infanterie. Ne-am grăbit a le lua în stăpânire și a acoperi din ele nu numai nevoile gărzii noastre, dar am fost solicitați și de alte gărzi ce au luat ființă în unele capitale ale județelor învecinate și în alte centre. Trebuie precizat că aceste gărzi se organizau numai în scopul menținerii ordinii neavând de înfruntat vreun adversar care i-ar fi putut opune rezistență și cu care să ducă lupte. Adevărat că vechiul regim a înființat și în alte părți, ca și Alba Iulia, așa-numite gărzi maghiare, dar și sarcina acestora se limita exclusiv la menținerea ordinii. Garda Națională Română și-a propus însă de la început să apere bunul și viața tuturor cetățenilor, indiferent de naționalitatea lor, așa că existența gărzii maghiare în Alba Iulia, cu regiunea înconjurătoare, având o populație majoritar românească, nu era justificată. În consecință, cu puțin timp înainte de 1 decembrie 1918, după tratative urmate între garda română și garda maghiară s-a convenit ca acesteia din urmă să i se asigure retragerea nestânjenită, ceea ce s-a și făcut. Dar cei retrași nu au fost oameni de cuvânt. O grupă a lor s-a oprit la Teiuș, instalându-se la etajul gărzii, de unde au tras cu arma asupra flăcăului stegar, mândru și el ca un steag, Ion Arion, ucigându-l pe loc. El se afla în ușa larg deschisă a unui vagon de marfă dintr-unul din multele trenuri ce se îndreptau spre Alba Iulia în vederea marii adunări. Ținea tricolorul românesc desfășurat alături de el. Spre a nu pângări mărețul act al unirii ce se pregătea, fapta mișlească a criminalului nu a fost reprimată cum s-ar fi convenit. Trupul neînsuflit al lui Ion Arion a fost transportat la Alba Iulia unde a fost înmormântat cu onoruri naționale, cum se cuvenea unui erou martir. Prin contribuție publică i s-a ridicat un monument la mormânt.

Efectivele gărzii creșteau din zi în zi. Veneau soldați de pe fronturile destrămate în grupuri mici sau singuratici. Veneau și unii care trecuseră pe acasă pe la familii. Existau de acum cadre suficiente și oamenii erau încadrați, după aptitudini și necesități în subunități destinate serviciului de pază în garnizoană sau pentru pacificarea populației din împrejurimi, mai cu seamă în localitățile unde erau moșii mai mari și se aflau stocate cereale, nutrețuri și alte alimente de care populația ducea lipsă. Unii moșieri care se simțeau vinovați pentru nedreptățile pe care le săvârșiseră împotriva populației au fugit de acasă, alții, mai puțin vinovați, au rămas. Dar spre lauda țăranilor noștri, fie zis, niciun caz de atrocități sau de omor nu ne-a fost semnalat din nicio parte a regiunii. Detașamentele gărzii care se deplasau în satele de unde ni se anunțau tulburări reușeau de fiecare dată să potolească elementele turbulente și, după instalarea gărzii locale, să se întoarcă în garnizoană cu treaba bine săvârșită. În această acțiune s-a distins mai cu seamă detașamentul sublocotenentului Gritta. Altele, ca acela al locotenentului Bogdan etc. au activat în alte localități din împrejurimi.

Subsemnatul, printre altele, am primit misiunea delicată de a pacifica Zlatna de unde ne-au venit știri foarte larmante. Umbra evenimentelor petrecute aici acum 70 de ani, a întâmplărilor sângeroase din 1848, se proiecta în amintirea tuturor și era de temut ca aceste întâmplări să nu se repete. Legătura telefonică era întreruptă ca și circulația trenurilor spre Alba Iulia. Se bănuia că muncitorii de la uzina metalurgică de acolo s-au revoltat împotriva cadrelor de conducere recrutate exclusiv printre străinii veniți aici din toate colțurile monarhiei.

Am plecat în grabă cu un tren special cu două sute de soldați. Nu departe de localitate, șinele căii ferate erau ridicate. Am decis și ne-am continuat drumul pe șosea. Înnoptase și vedeam înaintea noastră cerul luminat și, pe cât ne apropiam, auzeam împușcături de arme și strigăte puternice. Iușind pasul ne grăbeam să ajungem pentru că ne temeam de o catastrofă. Ce era să fac? Muncitorii uzinei și populația orașelului era adunată în dealul bisericii. Aici, în cadrul unui ceremonial ad-hoc au pus pe conducătorii uzinei să depună jurământ de loialitate pentru România Mare anticipând astfel actul unirii ce urma să se producă peste câteva zile la Alba Iulia. Lumea se întorcea acum cu alai, având torțe și făclii aprinse, iar soldații întorși de pe front

trăgeau focuri de armă. Peste tot, de altfel, erau la modă aceste împușcături, cu treabă și fără treabă, descărcându-se o dată cu armele și inimile pline de bucuria debordantă a clipelor ce trăiam.

Coborând la primărie, aci, împreună cu fruntașii Zlatnei, am instalat un Consiliu național local în frunte cu vrednicul și destoinicul Alexandru Fărcășan venit proaspăt de pe front și căruia i-am încredințat organizarea Gărzii naționale.

Se făcuse noaptea târziu și lumea obosită de frământările zilei s-a împrăștiat mulțumită că toate s-au sfârșit cum nu se putea mai bine.

Am dispus încartiruirea gărzii și pentru buna regulă, în fruntea unei patrule am plecat de-a lungul străzii principale pentru a ne încredința că totul este liniștit. Dar spre marea noastră surprindere, la o cotitură a străzii principale am fost întâmpinați de o rafală de mitralieră trasă pe deasupra capetelor noastre de la o distanță de 70-80 metri. Am strigat să înceteze focul și însoțit de un gradat m-am apropiat. Era un detașament trimis de garda maghiară din Alba Iulia pentru apărarea în caz de nevoie a conaționalilor săi. I-am liniștit asigurându-i că garda locală instalată de noi va avea grijă de toți cetățenii fără deosebire de naționalitate și că prezența lor în Zlatna ar putea pricinui mai mult rău decât bine. A doua zi au și dispărut din localitate....

Am stăruit ceva mai mult asupra acestui episod pentru că el iese întrucâtva din comun, dar în general asemănându-se cu multe altele de pe raza de activitate a gărzii noastre. Gărzile locale înființate în toate comunele și mai laes cele din centre mari, ca Sebeș, Vințu de Jos, Teiuș, Ighiu etc cu comandanți ofițeri, toate au făcut treabă bună. Aceasta se datora în mare măsură sufletului bun și omenos al poporului nostru care în loc de a răzbuna nedreptățile și umilirile pe care le-a îndurat de veacuri, găsindu-se în pragul realizării idealului său național, a fost generos chiar și cu dușmanii: "C-așa-i românul la veselie,/ El, toți și toate să trăiască-ar vrea", cum zice un vechi cântec românesc.

Într-aceasta fruntașii poporului român din Ardeal, după declarația din parlamentul de la Budapesta a lui Alexandru Vaida Voevod, făceau ultimele pregătiri și hotărau măsurile organizatorice ce se impuneau. Adunați la Oradea, apoi la Arad, au fixat data de 1 decembrie pentru convocarea adunării de la Alba Iulia. Această hotărâre impunea gărzii noastre naționale sarcini de mare răspundere. Trebuiau primiți și încartiruiți delegații care urmau să sosească din toate colțurile pământului transilvan. O problemă dificilă aceasta ținând seama că orașul avea doar vreo 12000 de locuitori din care mai bine de trei cincimi erau muncitori, meseriași și țărani români locuind mai mult la periferiile orașului. Ospitalitatea românească nu s-a dezmințit nici de astă dată. Echipele gărzii însărcinate cu încartiruirea raportau seara că la fiecare familie plasau câte trei-șase persoane, cu casă și masă. În cele două hoteluri s-au rezervat locuri pentru vreo sută de inși. Echipele de încartiruire așteptau la toate trenurile pe delegații care soseau ziua și noaptea, îi conduceau la casele unde erau încartiruiți și se întorceau la gară așteptând alte trenuri. Merită toată lauda aceste echipe pentru felul în care s-au achitat de îndatoririle lor.

A fost reactivată popota ofițerilor unde au servit masa de la amiazi și de seara cca 200 de persoane timp de câteva zile.

Sala mare a cazinoului militar a fost pregătită și mobilată în vederea ședinței istorice care urma să se țină aici. Au fost ridicate câteva mici estrade în diferite puncte ale câmpului de instrucție din afara incintei cetății, pentru oratorii prevăzuți să vorbească celor rămași pe dinafara sălii de ședință și care până în cele din urmă s-au dovedit a fi fost peste o sută de mii de inși. A fost desemnat un detașament cu un efectiv mai mare pentru menținerea ordinii în stradă și la intrarea în sala de ședință. Pentru ziua adunării au fost comandate unități ale gărzii să se înșiruie pe meterezele cetății care dominau câmpul de instrucție. Aceasta și în scop decorativ, simbolic, pentru sublinierea caracterului simbolic al zilei.

Comandantul Medrea era omniprezent, lua măsuri, punea totul la punct până în cele mai mici amănunte. Era iubit, ascultat și respectat de toți componenții gărzii, de la ofițeri până la cel din urmă recrut. Ținea legătura cu Consiliul Național care luase ființă la Alba Iulia deodată cu garda, având în frunte pe vrednicul dr. Ioan Pop, fiu de țăran și el, care a jucat un rol important nu numai în pregătirea și organizarea adunării, ci și în activitatea sa de mai târziu în domeniul economic, social, cultural și politic. Caracter integru, organizator dibaci, energia și forța inepuizabilă l-au situat în fruntea tuturor inițiativelor pentru o viață mai bună a poporului său. Consiliul Național era întrunit aproape în permanență, primea și da îndrumări și dispoziții. Principalul executant era, în mod firesc, garda.

Sosise 30 noiembrie, ziua premergătoare adunării. Mulțimea curgea în valuri, din toate direcțiile, spre Alba Iulia. Trenurile se succedau la intervale foarte scurte, încât la un moment dat gara a rămas blocată și nu mai avea linii libere pentru primirea altor garnituri. S-a recurs atunci la expedientul de a debarca călătorii în gările Vințu de Jos, Sebeș, Sântimbru și în stațiile de pe Valea Ampoiului, de unde în zorii zilei de 1 decembrie coloanele de participanți au pornit spre locul adunării. Minerii din Valea Jiului, ceferiștii de la depoul din Simeria, țărani din comunele învecinate au trebuit să vină pe jos pe distanța de 10-15 km. Locuințele pregătite pentru participanți în oraș s-au umplut până la refuz în preziua adunării. Atunci garda

a trimis echipe în satele învecinate: Drâmbar, Bărbant, Micești, Oarda etc, încartiruind lumea pe la gospodarii din aceste sate, pentru ca a doua zi să vină la adunare.

Vremea era posomorâtă, cezoasă, umedă, adevărată vreme de sfârșit de noiembrie. Totuși, noaptea spre 1 decembrie a adus un îngheț ușor peste care un strat subțire, aproape transparent de fulgi de zăpadă, imaculat ca un văl de mireasă s-a așternut spre dimineață.

Abia mijeau zorii când primele coloane de participanți s-au pus în mișcare îndreptându-se spre cetate. Îmbrăcați în haine de sărbătoare, bărbați și femei din satele din împrejurimi, cu steaguri multicolore desfășurate, cu tăblițe primitive din scândură având scrise pe ele numele satului, curgeau dinspre toate barierele orașului, îndreptându-se spre cetate, apăsând pasul în ritmul cântecelor scandate din plinul piepturilor: „Pe-al nostru steag e scris unire” sau “Trei culori cunosc pe lume” sau “Acum ori niciodată croiește-ți altă soartă”.

Veneau apoi năsăudenii cu pălării cu boruri late, maramureșeni cu căciuli scunde, mișoase, bihoreni cu cămăși înflorate, cei din Zarand cu sumane și opinci cu nojițe înfășurate până sub genunchi, veneau moșii lui Iancu, câmpănari, abrudeni, buciunăneni, zlătnești, veneau cei de pe Valea Mureșului, de sus și din jos de Alba Iulia, apoi cei de pe cele două Târnave, cei de pe Secaș, mărginenii în straie albe, Bănățeni, mândrii hațegani și toată Valea Jiului, Turda, Clujul, Sălajul, cu delegațiile lor numeroase și alții...și alții...

Oaspeți din România veche, din Basarabia și din Bucovina, înfruntând greutatea de moment ale călătoriei, au venit în număr mare să ia parte la marea sărbătoare a fraților lor ardeleni, care era și sărbătoarea lor.

Un freamăt continuu, ca un zumzet amplificat al unui stup se întindea asupra întregului oraș. Fețele și ochii tuturor reflectau sentimentul de bucurie și de fericire nemărginită. Aceste momente înălțătoare nu se puteau șterge din suflet toată viața.

Ajungând în cetate, coloanele erau îndreptate spre câmpul de instrucție unde urma să se desfășoare adunarea populară, iar trimișii însărcinați să ia partea la adunarea națională, având asupra lor delegații cu mii de iscălituri ale concetățenilor lor, intrau în sala adunării. Aici a fost improvizată o estradă pentru prezidiu și pentru cei ce urmau să ia cuvântul la adunare. Prezida venerabilul bătrân George Pop de Băsești, președintele Partidului Național Român al românilor din Ardeal. În dreapta și în strânga lui luau parte alți fruntași ai partidului, unii din ei deputați în parlamentul din Budapesta. Erau aici Iuliu Maniu, Alexandru Vaida Voevod, Ștefan Cicio Pop, Vasile Godiș și alții, toți lucrători neînfricați pentru drepturile poporului lor împotriva oligarhiei maghiare.

Erau în prezidiu Iosif Jumanca și Ioan Flueraș, conducătorii Partidului Socialist, apreciați pentru meritele deosebite în lupta pentru interesele muncitorimii.

Nu voi intra în amănunte asupra desfășurării adunării, nici a însuflețirii de nedescris care a domnit în tot decursul ei, voi înșira numai numele celor care au luat cuvântul în fața mulțimii care umplea sala până la refuz: După cuvântul de deschidere al președintelui căruia lacrimile de înduioșare îi curgeau șiroaie pe obraji, au mai vorbit în ordinea următoare: Ștefan Cicio Pop, Vasile Godiș, Iuliu Maniu, Iosif Jumanca, Alexandru Vaida Voevod, apoi episcopii Ioan Papp din Arad și Dumitru Radu din Oradea. La importanta adunare din spatele cetății au mai ținut discursuri: Miron Cristea, Iuliu Hossu, Ștefan Roșian, canonicul Macavei, Aurel Vlad, Victor Bontescu și Silviu Dragomir.

Aclamațiile mulțimii, după fiecare discurs rostit, cutremurau văzduhul. Iar după ce a fost citită hotărârea unirii fără condiții, adusă în unanimitate, prin aclamații, în adunarea din sala care de acum avea să se numească Sala Unirii, însuflețirea, bucuria, înduioșarea, nu mai cunoșteau margini...

Sarcina gărzii naționale însă nu s-a încheiat aici. Mulțimea participanților trebuia dirijată spre casele localnicilor și aceasta nu a fost un lucru ușor, mai cu seamă pentru cei veniți din depărtări mari, care trebuiau trimiși tot cu trenurile. Acum ne-au venit bine trenurile blocate în gară care au fost acum încărcate cu călători și trimise rând pe rând în direcții spre cari trebuiau să se îndrepte călătorii. A durat o noapte lungă de decembrie treaba aceasta, dar totul s-a desfășurat în condiții cât se poate de mulțumitoare. Feroviarilor din gara Alba Iulia și-au făcut și ei datoria din plin în această împrejurare. Cei din localitățile mai apropiate au plecat pe jos sau cu căruțele, așa cum au venit și puțini străni au mai rămas pe la gazdele lor din oraș, pentru a pleca a doua zi.

Totul a mers cum nu se poate mai bine, fără niciun incident. N-a fost o zi ușoară pentru gardă, dar momentele de înălțare sufletească au răsplătit pe toți însutit pentru ostenele lor. Câteva zile după adunare, Armata Română a intrat în Alba Iulia și activitatea gărzii, ca unitate aparte, a încetat. [...]

Gavril Crișan, fost locotenent și ajutorul gărzii”.

SCURT ISTORIC AL SOCIETĂȚII PETROLIERE „PETROL-BLOCK” (1918-1948)

Prof. dr. Dan-Ovidiu PINTILIE*

Una din societățile petroliere cu capital în majoritate românesc, înființate începând cu anul 1918, a fost și Societatea „Petrol-Block” care a fost constituită la 11 februarie 1918 prin contopirea mai multor rafinării mici, între care rafinăria „Băneasa” din București, „Standard”, „Lumina”, „Noris” (aparținând lui Jean Focșaner din Ploiești) „Saturn” din Buzău” și „Parșani” din localitatea Parșani.¹ La constituire, micile societăți au adus inventarele cu bunurile mobile și imobile deținute care au fost autentificate la Tribunalul Ilfov, Secția Notariat și care au devenit parte integrantă în actul constitutiv al noii societăți. Ele au încetat a mai exista și funcționa ca societăți, conform adresei Ministerului Justiției, Direcția afacerilor Judiciare, nr. 5.277 din 15 februarie 1919, și aflată în dosarul Tribunalului Prahova, Secția I, nr. 2.213/1919².

Actul constitutiv și Statutele societății, publicate și în „Monitorul Oficial” nr. 136 din 20 septembrie 1921, au fost autentificate sub nr. 548/1918 la Tribunalul Ilfov, Secția Notariat, precum și în Registrul de Evidență al Societăților sub nr. 29/1918, al Tribunalului Ilfov, Secția I Comercială. În 1932, societatea va fi înregistrată și la Oficiul Registrul Comerțului din cadrul Camerei de Comerț și Industrie din București sub numărul 1.130/1932.

Înființată cu un capital de 30.000.000 lei, împărțiți în 60.000 acțiuni a câte 500 lei acțiunea, societatea l-a sporit în 1919 la 40.000.000 lei, în 1920 la 100.000.000 lei, în 1922 la 200.000.000 lei iar în 18 februarie 1924 la 600.000.000 lei împărțiți în 1.200.000 acțiuni a câte 500 lei fiecare, devenind una din marile societăți petroliere din țara noastră.³ Scopul societății, conform actului constitutiv și a statutelor, era dobândirea și luarea în concesiune de terenuri petroliere și miniere pentru exploatarea țițeiului, rafinarea și comerțul intern și extern cu produse petroliere⁴.

Membrii fondatori și care vor deveni și primii administratori ai societății aleși pe patru ani au fost dr. S. Aisinman (care deținea 3.113 acțiuni), N. I. Bărbulescu, dr. D. Goldstern (care deținea 2305 acțiuni), dr. P.H. Goldstern, L. Margulies, ing. M. Nachmias, Leon Schoenfeld și I. Schlesinger (care deținea 3.367 acțiuni). Ei au depus suma de 5.000.000 lei reprezentând 10.000 acțiuni, restul banilor provenind din valoarea rafinăriilor cu instalații și terenuri. O parte din capital era deținut de către germani, care, la încheierea războiului, vor părăsi consiliul de administrație al societății prin demisie (I. Schlesinger, L. Schoenfeld, A. Bernard, H. Herevitz).

Societatea își avea sediul în București, str. Nicolae Golescu nr. 5 (fostă Poșta Veche nr. 3, cumpărat în 1918 cu 300.000 lei)⁵, și va deține schele de extracție în comunele Băicoi, Buștenari, Moreni (jud. Prahova), și Gura Ocniței (jud. Dâmbovița), rafinării în Ploiești („Standard”), Buzău („Saturn”) și Băneasa, lângă București, („Băneasa”) și o Stație de export în Constanța⁶. În 1922, a fost înregistrată marca societății „Petrol-Block” sub numărul 10.194, pentru protejarea, în comercializare, a produselor societății. Marca era reprezentată prin doi lei care țin un glob pământesc, având scris deasupra capetelor „PETROLEUM EXTRA RAFINED”⁷.

În vederea preluării acțiunilor foste germane, s-au constituit trei mari grupuri bancare, unul românesc, unul englez și unul francez. În grupul român făceau parte Banca „Marmorosch, Blank & Co.”, „Banca Românească”, „Banca de Credit Român”, „Banca Generală a Țării Românești”, și Banca „L. Berkovitz”. Prin activități financiare specifice, grupul de bănci din România a intrat în posesia a zeci de mii de acțiuni de la fostele societăți germane, dând posibilitate multor bancheri reprezentanți ai aripii liberale de a intra în consiliile de administrație a societăților petroliere românești nou constituite. Astfel, Banca „Marmorosch, Blank & Co.” a devenit un colos cu ramificații în toată economia românească, înghițind aproape total industria. În extracția petrolieră, ea deținea multe societăți, printre care și Societatea „Petrol-Block”, până la falimentul băncii.

* Directorul Serviciului Județean Argeș al Arhivelor Naționale.

¹Gh. Răvaș, *Din istoria petrolului românesc*, Ediția a II-a, Editura de Stat pentru Literatură Politică, București, 1957, p. 148.

²Direcția Județeană Argeș a Arhivelor Naționale, (în continuare D.J.A.N. Argeș), fond Societatea „Petrol Block”, dosar 1/1918-1939, f. 2.

³D.J.A.N. Argeș, fond Societatea „Petrol Block”, dosar 1/1918-1939, f. 1-6.

⁴Ibidem, f. 10.

⁵Ibidem, dosar 4/1918-1934.

⁶Ibidem, dosar 1/1918-1939, f. 14.

⁷Ibidem, f. 16.

Rezultatul tuturor acestor operațiuni financiare a fost că drepturile germane din industria de țiței românească, care ar fi trebuit să intre în stăpânirea statului român, au intrat în cea mai mare parte în posesia unor investitori români, precum și a unor societăți financiare din Franța și Anglia⁸.

Conducerea societății a intrat ulterior în legătură cu capitalul francez reprezentat de „Société Industrielle des Pétales Roumains” (SIPER) din Paris, care a reușit să dețină un sfert din capitalul întreprinderilor românești înființate, începând cu 1918, și cu Societatea I.R.D.P., controlată la fel de capitalul francez (în proporție de ¼), fiind stabilită o conducere unică a acelor două societăți, „Petrol-Block” și „I.R.D.P.”, prima ocupându-se cu prelucrarea țițeiului, iar a doua cu extracția lui. De altfel, vor fi încheiate convenții de foraj cu această societate, producțiile obținute împărțindu-se în proporție de 60% pentru I.R.D.P. și 40% pentru „Petrol-Block”, care își asocia pentru executarea acestor convenții, în proporție de 50%, Societatea franceză SIPER. Aceste convenții vor fi și surse de procese de-a lungul anilor între cele două societăți, arbitru desemnat de „Petrol-Block” în caz de divergențe fiind ing. G. Gane.

Capitalul francez a „regizat” Societatea petrolieră „Petrol-Block” prin Societatea „Starnaptha”, fiind interesat de aprovizionarea permanentă, în perioada interbelică, cu produse petroliere necesare dezvoltării economice și industriale a Franței⁹. Investițiile franceze în România s-au situat la aproximativ 900.000.000 de franci francezi¹⁰. În anul 1922, se vor deschide la Paris și Anvers, agenții ale societății unde acționarii puteau să schimbe, să vândă sau să cumpere acțiunile deținute. În Franța, se va înființa Societatea „Petrol Block Français”, care deținea o treime din acțiunile societății „Soarele” care va fi lichidată în anul 1932 în urma concesiunii întregului său activ. Restul de 2/3 erau deținute de societatea „Petrol Block”.

Organele de conducere ale societății erau formate din Consiliul de Administrație, Adunarea Generală și Cenzorii. În consiliul de administrație al societății, până în 1940, vor face parte Lucien Bénard, Stephane Clementel, Louis Serre (om politic francez, născut în 1873), Albert Levy-Strauss, ing. Moscu Nachmias, dr. David Goldstern, Alexandru Donescu, Vl. A. Donescu, Alexandru Cottescu, Nicolae D. Chirculescu, Ion Cămărășescu, C. Argetoianu (cooptat încă din anul 1925 și care va ajunge și președinte al consiliului în 1937). Cenzori au fost Cristache Staicovici (secretarul Camerei de Comerț), Dimitrie Arțăreanu, ing. Nicolae Brătescu, Marius Roșca și Sigm. Birman. Directori ai societății au fost Pincu Margulies, Joe Aisinman, Dore Nachmias, ing. Ilia Goldstern și Albert Silberstein¹¹.

Pentru buna desfășurare a activității societății, Consiliul de Administrație, în ședința din 29 aprilie 1918, hotărăște luarea în concesiune a unui teren petrolier de la J. Wagner și Kornfeld, precum și ratificarea unui contract de foraj încheiat cu Comandamentul German al Terenurilor Petroliere „Kodoel”¹².

În 1919 societatea va participa la „aprovizionarea americană” cu țiței, respectiv livrările de produse petroliere (benzină și petrol rafinat), în cantitate de 70.000 tone, făcute către „Standard Oil Company of New Jersey” în baza aprobării Consiliului de Miniștri din 14 august 1919, și care urmau să fie livrate până la 28 februarie 1920, la prețuri scăzute dinainte stabilite. Livrările au fost făcute de așa-numitul „Birou de export” – Birex, din care făceau parte Statul român și societățile petroliere „Concordia”, „Steaua română”, „Vega”, „Internaționala”, „Aquila Română” și „Petrol Block”. Produsele cumpărate de societatea americană au fost vândute pe piețele unde în mod obișnuit România vindea produsele sale și anume Turcia, Egipt, Italia, Elveția, etc.¹³ De fapt, Societatea americană cumpăra țițeiul românesc la un preț mic și îl revindea la preț ridicat al pieței, realizând profituri considerabile. Ziarul „Bursa” scria că „petrolul nostru vândut acestei societăți servea acum acesteia ca debușeu în Orient, pe piețele unde înainte aveam noi de bușeu asigurat”¹⁴.

Guvernul român a încheiat în baza Jurnalului nr. 2217 din 22 septembrie 1919, un nou contract, pentru livrarea, prin același birou de export, a altei cantități de 50.000 tone produse petroliere, dar contractul era încheiat cu lt. col. Boyle, care lucra în numele societății petroliere „Anglo-Saxon Petroleum Company” care nu era decât o filială a trustului „Royal Dutch Shell”. Apropiat al familiei regale române, va izbuti să aibă un cuvânt hotărâtor și în politica internă și externă a României, reușind „să debarce ... pe Vaida și să-l aducă la putere pe generalul Averescu” scria ziarul „Chemarea” din 15 martie 1920.

Cumpărând benzina cu 90 bani/kg. și petrolul cu 70 bani/kg, Boyle a vândut peste graniță benzina cu 7 lei/kg și petrolul cu 4 lei/kg, statul român pierzând o sumă uriașă din diferențele de preț. În 1921, pretextând că nu i s-ar fi livrat întreaga cantitate din contract, Boyle a dat în judecată Statul român, cerând restituirea unei sume de 178.715 lire sterline, (aproape 200.000.000 lei), precum și „daune” pentru pierderile suferite prin nelivrarea produselor. Procesul a continuat la Londra și după moartea lui Boyle, iar cele care vor

⁸ Gh. Răvaș, *op.cit.*, p. 161.

⁹ Annie LAcroix-Riz, *Industriels et Banquiers sous l'Occupation*, Édit. Armand Colin, Paris, 1999, p. 225.

¹⁰ Mohamed Sassi, The French Oil Economy During the Interwar Period, în “Business and Economic History on-Line, 2004, p. 7.

¹¹ D.J.A.N. Argeș, fond Societatea „Petrol Block”, dosar 1/1918-1939, f. 19.

¹² Gh. Răvaș, *op. cit.*, p. 126.

¹³ Ibidem, p. 153.

¹⁴ „Bursa”, nr. 2, noiembrie, 1919, p. 2.

plăți sumele solicitate vor fi societățile petroliere participante la contract, și care vor primi după alt proces, de data aceasta cu statul român, la București, sumele pierdute, dar care vor fi plătite eșalonat pe mai mulți ani¹⁵.

Bilanțul primului an de existență al societății încheiat pe perioada 1 ianuarie 1918 – 15 aprilie 1919, s-a soldat cu un beneficiu net de 3.699.305 lei, conform raportului Consiliului de Administrație făcut în Adunarea Generală Extraordinară din 22 mai 1919¹⁶.

Anul 1920 a început în activitatea societății printr-o lipsă absolută de material pentru efectuări de sondaje, prin dezorganizarea mijloacelor de transport precum și a altor dificultăți inerente perioadei de tranziție, fiind necesare sume de bani, pentru susținerea programelor de dezvoltare a societății. Erau necesare multe materiale, pentru cele cinci rafinării pe care societatea le posedă (cu o capacitate de rafinare de 1.500 tone țiței brut pe zi), și care prin transformări puteau ajunge la obținerea de uleiuri minerale din rafinarea a 50.000 tone de reziduuri pe an, precum și îmbunătățirea condițiilor de transport a produselor petroliere și exportul acestora. Cu toate acestea, beneficiul net realizat a fost în creștere, respectiv de 13.964.259 lei.

Societatea, încă de la creare, nu a avut, la început, o producție proprie de sondă, fiind o societate exclusivă de rafinaj depinzând de creșterea producției generale a țării. Cu toate acestea, nu s-a pierdut niciun moment prielnic pentru a se dezvolta, trecând peste toate dificultățile, conducerea societății ajungând la concluzia că erau necesare totuși, achiziționări de terenuri și efectuarea unor lucrări de foraj. Ca urmare, în anul 1922, au fost deschise trei mari activități de foraj pe terenurile achiziționate la Țuicani, Bana-Moreni și Runcu, și unde au fost instalate 15 sonde, urmând ca de-a lungul anilor să fie achiziționate și alte terenuri, la Cricov, Băicoi, Pleșa etc.

De asemenea, la sfârșitul anului 1922, societatea a terminat construirea și montarea în Stația de export de la Constanța a unor rezervoare de țiței și s-a organizat activitatea de export mult mai bine.

Ca urmare a unei intense activități de rafinare, în anul 1925, societatea va reuși să obțină 200.834 tone țiței, din care a exportat 101.632 tone, obținând un beneficiu net de 51.122.376 lei¹⁷. Cantitatea cea mai mare a rafinat-o rafinăria „Standard”, urmând rafinăriile „Lumina”, „Saturn” și „Băneasa”. Producția totală de țiței brut obținută de la cele 17 sonde în producție, a fost de 51.490 tone, fiind în foraj un număr de 15 sonde, care forau pe perimetrele de la Pîșcov, Moreni, Pleșa, Mislea și Runcu. Începând cu anul 1927, societatea deținea în județele Prahova și Dâmbovița parcele în suprafață de 427 ha, care vor fi extinse prin cumpărare în anii următori.

Cantitățile de țiței rafinate de rafinăriile societății în perioada 1924-1932 au fost următoarele:

1924	173.955	tone
1925	200.834	tone
1926	227.445	tone
1927	287.936	tone
1928	208.579	tone
1929	321.897	tone
1930	366.635	tone
1931	254.725	tone
1932	170.750	tone

Produsele obținute în rafinării erau benzină, petrol, motorină și reziduuri. În anul 1928, societatea prelucra țiței doar în trei rafinării situate la Ploiești, București (aprovizionarea nevoile orașului) și Buzău.

Rafinăria „Saturn” din Buzău, având 13 rezervoare cu o capacitate cuprinsă între 50-500 vagoane fiecare, a fost construită în 1913, și a funcționat până în anul 1928 când își va înceta activitatea. Putea prelucra producția din noile șantiere de la Ceptura, în cantitate de 20.000 de vagoane anual. Valoarea acesteia se ridică la 25.000.000 lei.

Repornită pentru scurt timp (câteva luni) în 1933, ea își va înceta din nou activitatea, o parte din instalații vor fi demontate pentru alte nevoi, iar restul s-au deteriorat. Clădirile și instalațiile care, erau vechi, în majoritate construite între anii 1913-1916.¹⁸ Terenul pe care era situată rafinăria era de cca. 15-20 ha, proprietatea Primăriei Buzău și arendată societății „Petrol-Block” pe un termen lung ce expira în anul 1972, cu o chirie anuală fixă de 25.718 lei. După expirarea contractului, clădirile și instalațiile reveneau Primăriei municipiului Buzău. În 11 iulie 1942, în urma exploziei unui depozit de muniții al armatei aflat într-o clădire în imediata apropiere a rafinăriei, rafinăria va fi distrusă atât de grav, încât nu mai putea fi repusă în funcțiune. În urma demontării fierului de la instalații și rezervoare, au rezultat 25 de vagoane care, prin contractul încheiat în 23 august 1943, între Societatea „Petrol-Block” și Societatea „Balco”, vor fi vândute acesteia din urmă, împreună cu toate mașinile, instalațiile, materialele, rezervoarele, conductele rezultate din

¹⁵ D.J.A.N. Argeș, fond Societatea „Petrol Block”, dosar 4/1918-1934.

¹⁶ Ibidem, dosar 3/1919-1944, f. 30.

¹⁷ Ibidem, dosar 3/1919-1940, f. 4.

¹⁸ Ibidem, dosar 56/1943-1946, f. 15, 26.

demontare. Ministerul Economiei Naționale, prin Decizia nr. 142.123/1943 a autorizat demontarea rafinăriei, iar fierul vechi să fie predat uzinelor „Reșița”, iar mașinile și instalațiile petroliere bune să fie vândute tot pentru nevoile industriei petroliere. Prin notificarea nr. 6.551, din 18.11.1943 a fost înștiințat și Secretariatul de Stat privind înzestrarea armatei din cadrul Ministerului Apărării. Vânzarea instalațiilor s-a făcut pentru prețul de 6.000.000 lei cu excepția liniei de cale ferată, macazurile, turnul de apă, conductele de apă și trei rezervoare mici care au fost închiriate în 15 iulie 1942 societății „Rumânen Mineralöl” pentru Misiunea Militară Germană din România, cu prețul de 200.000 lei trimestrial. Aceste instalații puteau fi eventual vândute după încetarea contractului cu un preț situat între 5-6 milioane lei.

Cu ocazia evenimentelor din august 1944, germanii au părăsit rafinăria, dând foc instalațiilor și rezervoarelor, dar care au fost refăcute apoi pentru nevoile armatei sovietice, care a instalat și o gardă militară pentru a preîntâmpina orice alt eveniment.

Rafinăria „Standard” din Ploiești, situată chiar în gara Ploiești Sud, fiind rafinăria unde manipularea trenurilor cisternă se făcea cu cea mai mare ușurință, era însă singura sursă de venituri mari a societății a cărei valoare va crește de la 5.913.000 lei în 1919 la peste 320.000.000 lei în 1938.¹⁹ În anul 1918, rafinăria avea o baterie de separație cu șapte unități de distilare care ulterior a ajuns la nouă unități, construite din piese vechi, provenite din demontările rafinăriei „Predinger Oilfields”, rezultând a doua baterie a rafinăriei. Era o rafinărie modernă, cu o capacitate de lucru de 2.000 tone pe zi (1.400 tone țiței și 600 tone de reziduuri petroliere). Între anii 1936-1937, s-a montat o a doua coloană modernă de separare, de către uzinele „Malaxa”²⁰.

În anul 1937, în cadrul rafinăriei a fost dată în folosință o instalație de cracare „DUBBS” cu o capacitate de 600 tone/zi. Instalația, construită de uzinele cehoslovace „Brünn Kralovo”, după planurile societății americane „Universal Oil Products” din Chicago, putea craca nu numai păcură, ci și alte fracțiuni. Au fost instalate cu această ocazie un număr de 19 rezervoare cu o capacitate de 27.000 vagoane, produse petroliere. Personalul ce deservea această rafinărie se ridica la 500 de lucrători și 100 de funcționari.²¹ Modernizarea și raționalizarea lucrului au făcut ca rafinăria să poată prelucra, prin rafinare, 50.000 vagoane anual. Cu toate că a fost proiectată să prelucreze minimum 330.000 tone țiței și 150.000 tone păcură pe an, nu s-a realizat această producție, lucrările pentru modernizare făcând ca rafinăria să fie închisă temporar și să fie pusă în funcțiune abia în mai 1940. Nefiind pusă în funcțiune și nefăcându-se totuși reparații suficiente, instalațiile au fost supuse degradării, fiind nevoie de sume foarte mari pentru repunerea ei în funcțiune.

În anul 1928, rafinăriile societății „Petrol Block” rafinau doar 6% din totalul țițeiului rafinat în România, situându-se pe locul șase, dar lipsa instalațiilor moderne care să permită extragerea din țiței a produselor de calitate superioară (benzină cu indice octanic ridicat, uleiuri lubrefiante), pentru care s-ar fi putut obține la export prețuri ridicate, făceau ca România, care obținea doar 18,30% benzină din prelucrarea țițeiului, să se situeze în urma unor țări ca S.U.A., Franța și Italia, care extrăgeau un procent mare din prelucrarea țițeiului. Lipsa acestor instalații făcea ca România să exporte în principal păcură, care a crescut de la 33.000 tone în 1923 la 789.000 tone în 1929. Se vindea în felul acesta la prețuri de nimic o materie primă din care s-ar fi putut obține produse extrem de valoroase²².

Începând cu anul 1929, criza economică, care a început să stăpânească industria generală de petrol încă din anul 1928, a devenit acută, datorită supraproducției americane (SUA dicta prețurile), care a dus la o concurență aprigă pe toate piețele mondiale și o scădere a prețurilor care reprezentau aproximativ 40-50% din valoarea produselor. S-au făcut multe încercări de către marile grupuri mondiale de petrol, în vederea stabilirii unei înțelegeri pentru limitarea producției și restabilirea unui echilibru între producție și nevoile de consum.

Societățile românești au căzut de acord în luna iulie 1930 pentru restrângerea producției de țiței dar, în urma scăderii vertiginose a valorii produselor petroliere și în special a benzinei, care, în ultimele luni ale anului 1930 a pierdut 2/3 din valoarea sa, convenția nu a mai fost respectată. România, care nu reprezenta decât 2,7% din producția mondială și numai 10% din consumul Europei, nu putea avea un rol preponderent în fixarea prețurilor și o îmbunătățire simțitoare a situației pe piețele petroliere.

În anul 1931, încercările pentru restabilirea, printr-un acord internațional, a unor condiții normale de dezvoltare a industriei de petrol, nu au dus la un rezultat pozitiv, cu toată scăderea producției americane cu 10% în urma aplicării, în această țară, a unor măsuri administrative foarte energice. În România, prețurile obținute în cursul anului 1931 pe piața internă au încetat să mai reprezinte cea mai mică rentabilitate, iar concurența aprigă și lipsită de orice logică și scop final ce s-a dezlănțuit în țară, a făcut ca industria de petrol să realizeze cu 1.500.000.000 lei mai puțin decât în 1930, prin diferențele de preț în raport cu piața de export. Sarcinile fiscale au continuat să apese greu asupra industriei de petrol din România, nicio degrevare

¹⁹ Ibidem, dosar 6/1944-1945, f. 10.

²⁰ Ibidem, dosar 2/1944, f. 42.

²¹ Ibidem, f. 19.

²² Gh. Răvaș, *op.cit.*, p. 198-199.

simțitoare a acestora neputând fi realizată. Intervenția statului s-a manifestat prin „legea primelor de producție” care a funcționat timp de șase luni de la 1 iulie până la 31 decembrie, aducând o oarecare ușurare în situația grea a societăților producătoare.

Cu toată depresiunea ce s-a produs pe piața produselor petroliere, societatea „Petrol-Block” a avut rezultate financiare la înălțimea așteptărilor prin sporirea capacităților de rafinare, în principal la rafinăria „Standard”, sporirea parcului de rezervoare și construirea unei noi stații de încărcare, menținerea programelor restrânse de foraj, în exploatarea de la Moreni, Gura Ocniței și Băicoi, datorită prețului țițeiului care era foarte scăzut, iar rezultatele financiare ale exploatarei sondelor, nesatisfăcătoare. Societatea a continuat extragerea țițeiului din vechile sonde, fără a mai executa lucrări noi, preferând a sta în expectativă.

Modul în care a evoluat valoarea medie a țițeiului pe vagon a fost, în perioada 1929-1931, următorul: 1929 – 15.300 lei; 1930 – 9.000 lei; 1931 – 3.500 lei;

Exploatarea parcului important de vagoane-cisternă a societății și care în cursul anilor a fost un capitol foarte activ și producător de venituri însemnate pentru societate, s-a resimțit în activitatea comercială a ei, din cauza devalorizării fără precedent a prețului de locație, ce se putea obține pentru vagoanele închiriate la terți. Astfel, dacă până în 1931, chiria ce se putea obține pentru un vagon varia între 200-300 lei pe zi, începând cu anul 1931, chiria realizată nu a trecut de 60 lei pe zi, astfel încât exploatarea parcului de cisterne nu mai reprezenta pentru societate o rentabilitate normală.

Datorită crizei generale a petrolului, Societatea SIPER, care poseda o participare importantă la societatea „I.R.D.P.” nu a mai putut să-i asigure mijloacele financiare necesare dezvoltării activității ei. Producția societății a fost totuși bună, asigurând producția necesară, societății „Petrol Block” care o rafina în rafinăriile sale. Beneficiul net a fost de 38.804.567 lei.

În anul 1932, prețurile produselor petroliere a atins, contrar tuturor prevederilor, limitele cele mai joase. Redăm, în tabelul de mai jos, evoluția prețurilor în perioada 1929-1933:

Prețurile la export, pe tonă, loco rafinărie

Benzină ușoară		Benzină grea	Petrol	Gazolină	Păcură
Anul	Sumă	Sumă	Sumă	Sumă	Sumă
31.12.1929	6.920 lei	4.800	2.920	2.040	760
31.12.1930	3.600 lei	2.920	1.040	960	640
31.12.1931	2.720 lei	1.920	1.160	840	440
31.12.1932	2.170 lei	1.620	970	720	160
31.12.1933	1.600 lei	1.000	1.000	820	240

Încă de la sfârșitul anului 1931 România avea mare nevoie de bani și căuta un contract în străinătate. În 2 ianuarie 1932, ziarul francez „Le cri de Paris” scria „Dacă România are nevoie de bani, țara noastră are nevoie de petrol”²³. Țițeiul era ieftin, producția era abandonată, iar în ultimele luni ale anului 1931, „se vindea cu mai puțin de 200 franci francezi vagonul de 10 tone”. A fost numită o comisie româno-franceză care să discute condițiile acordării unui împrumut în valoare de 275.000.000 franci francezi, iar în ianuarie 1932 s-a încheiat și semnat convenția petrolieră franco-română. Cele două delegații au stabilit exportul a 400.000 tone produse finite anual, cu prioritate benzină. În România, 65% din producția de țiței a țării era asigurată de societatea „Astra Română”, și „Steaua Română”, iar transportul produselor se făcea prin societatea „Distribuția”.

Astfel, în urma încheierii acestui contract, fără nicio altă contrapartidă, Franța a preluat 15% din piața liberă de produse petroliere finite, formând o piață privilegiată. Era un triumf „machiavelic” al lui Sir Henry Deterding (patronul lui Royal Dutch Shell și membru în Consiliul de Administrație al societății „Astra Română”). „O nouă victorie a lui Henry Deterding” scria ziarul francez „Monde” din 23 ianuarie 1932, care a reușit împărțirea țițeiului românesc între monopolurile internaționale²⁴.

Pe lângă acest contract, România a expediat, în anul 1935, 670.000 tone de țiței și produse petroliere în Germania, față de 260.000 în 1934.

Asociația industriașilor de petrol din România a făcut demersuri repetate la Guvern, arătând necesitățile urgente ale unei degrevări de la impozitele și taxele de transport exagerate, precum și a restricțiilor monetare, arătând, în memoriile înaintate că din valoarea totală de 11 miliarde de lei pe care societățile de petrol au realizat-o din vânzările de produse, șase miliarde au revenit Statului sub formă de

²³ Pierre Fontain, *La guerre froide du pétrole*, Édition „Je sers” 21, rue Froidevaux, Paris, 1956, p. 56.

²⁴ În 30 mai 1932, o revistă franceză reproducea o informație publicată de ziarul german „Welt am Montag” privind situația financiară dificilă a Societății „Shell Konzern” filiala lui „Royal Dutch”. Potrivit informației, Henry Deterding ar fi delapidat pentru coruperea unor personalități politice, suma de 40.000.000 florini. Printre beneficiari ar fi fost Nicolae Iorga, președintele Consiliului de Miniștri cu suma de 20.000 lire sterline și regele Carol al II-lea cu suma de 5.000.000 franci francezi, plătite cu ocazia ultimului lor sejur la Paris. (Pierre Fontain, *op. cit.*)

impozite și taxe diverse. Se mai arăta că exportul de țiței a reprezentat 54% din exportul total al țării în 1933, și că industria petrolieră a procurat devizele necesare statului și economiei naționale²⁵.

În 1933, în vederea organizării desfacerii produselor petroliere, înființează Agenții la Paris, Viena, Breslau, Bratislava (unde erau închiriate două rezervoare) și Belgrad. Societatea interesată în exportul de produse petroliere în Europa Centrală, înființează la Viena, Societatea „Petrol - Block” Viena, reprezentată de Johann Diestefeld, consilier comercial, fost director al societății „Shell” - Viena. De asemenea, desfăcerea produselor în Iugoslavia se făcea prin intermediul firmei „Jugopetrol” și s-au purtat tratative pentru desfăcerea și depozitarea produselor petroliere în Italia, care era o piață mare de consum și care era protejată de un cartel solid, în fruntea căruia se găsea Societatea de Stat „AGIP”, prin intermediul societății „Astro”.

În vederea asigurării și intensificării exportului de produse petroliere în Austria și Germania, societatea îl va coopta în unanimitate, în martie 1934, în Consiliul de administrație, pe Louis Serre, fost ministru al Comerțului și Industriei în Franța în cabinetul Édouard Daladier, în ianuarie-octombrie 1933.

Principalele țări unde societatea efectua export erau: Germania, Anglia, Algeria și Maroc, Austria, Bulgaria, Spania, Franța (exporta cea mai multă benzină dintre toate țările), Grecia, Olanda, Ungaria, Italia, Iugoslavia, Cehoslovacia etc.). În anul 1935, pe locul întâi la export se situa Italia cu 129.568 tone produse petroliere, urmată de Siria, Palestina și Egipt, cu 39.739 tone; Franța cu 31.961 tone și Germania, cu 29.455 tone.

În anul 1938, consecințele prelucrării reduse în rafinăria „Standard” și în genere ale activității restrânse a întregii societăți din cauza lipsei de materie primă, țiței și păcură, a făcut ca beneficiul net al societății să fie deficitar în valoare de numai 23.714.123 lei.

În anul 1939, în ședința Adunării generale din 14 decembrie se hotărăște reducerea capitalului social de la 600.000.000 lei la 120.000.000 lei iar apoi, sporirea lui la 470.000.000 lei, împărțit în 470.000 acțiuni a câte 1.000 lei valoare nominală. Din acest capital, 135.000.000 lei în acțiuni vor reveni societății din Cehoslovacia, „Brunn Kralovo”, care a furnizat între anii 1937-1938 instalațiile noi la rafinăria „Standard”, pentru plata creanțelor sale ipotecare, care erau eșalonate pe 10 ani²⁶.

Până în anul 1940, societatea era și producătoare de țiței pe care îl și rafina iar apoi îl exporta prin Stația ei de la Constanța. Lipsa de rentabilitate a terenurilor petroliere a făcut să fie abandonată această activitate, singura operațiune rămânând cumpărarea de țiței de la alți producători, să-l rafineze în rafinăria sa și apoi să revândă produsele petroliere obținute. Dar și acest lucru l-a mai putut face, între 1 mai 1940 și până în 1 octombrie 1941 când a fost nevoită să înceteze complet lucrul la rafinărie, concediind cu aprobarea Ministerelor Economiei Naționale și a Muncii, sute de lucrători și funcționari.²⁷ Cauza care a dus la încetarea totală a activității rafinării a fost pe de o parte conjunctura politico-economică a țării, care a permis exportul de țiței brut, iar pe de altă parte, faptul că capacitățile de rafinare a diferitelor societăți petroliere producătoare a depășit capacitatea de producție, aflată în descreștere, astfel că „Petrol-Block” nu mai avea de unde să-și procure țiței pentru rafinărie.

Dacă societatea nu a fost pusă în lichidare încă de atunci, din cauza lipsei totale de activitate, a fost numai pentru că Ministerul Economiei Naționale a obligat-o, pentru necesități de război, să țină rafinăria gata spre a fi repusă în stare de funcționare, atunci când împrejurările ar fi cerut-o. Între 1 octombrie 1941 și 1 august 1943, s-au cheltuit cu menținerea și efectuarea de reparații necesare suma de 256.271.849 lei.

Starea totală a inactivității a durat până în 5 august 1943 când a primit ordin de la Ministerul Economiei Naționale să prelucreze țiței pentru alte societăți care aveau rafinăriile bombardate, dar situația a avut un caracter temporar până la refacerea rafinăriilor avariate. Prelucra țițeiul provenind de la societățile „Steaua Română”, „Creditul Minier”, „Româno-Americaană”, „Unirea”, „Concordia” și „I.R.D.P.”, precum și producția zilnică a micilor producători (29 vagoane zilnic)²⁸.

Tot anul 1940, a adus probleme deosebit de grele pentru societatea „Petrol-Block” de data aceasta de personal, datorate concedierii personalului evreiesc în număr de 38, aflat și în posturi conducătoare (directorii Joe Aisinman și Pincu Margulies). Vechimea mare a acestora în serviciu au făcut ca sumele plătite la lichidarea activității să greveze asupra rezultatelor societății. Cantitățile de țiței necesare rafinării „Standard” trebuiau să fie procurate din comerț. În urma imposibilității de transport pe Marea Mediterană a intervenit, în prima jumătate a anului 1940, adică în perioada de repunere în funcție a rafinării, o scădere a prețului țițeiului de la 30.000 lei pentru 10 tone de țiței parafinos la 20.000 lei. Ca urmare, societatea a avut pierderi însemnate, deoarece cumpăraseră cantitățile de țiței la prețuri ridicate în timp ce în momentul prelucrării prețurile erau scăzute. Creșterea continuă a sarcinilor fiscale, urcarea prețurilor materialelor ca și a salariilor a făcut ca beneficiul normal al activității să scadă în mod continuu. Cheltuielile din anul 1940

²⁵ D.J.A.N. Argeș, fond. Societatea „Petrol Block”, dosar 3/1919-1944.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem, dosar 34/1944-1946, f. 40-41.

²⁸ Ibidem, dosar 3/1944, f. 30.

au crescut în toate domeniile, proporțional cu scumpirea vieții și a prețurilor materialelor. Societatea a mai suferit o pierdere în urma cutremurului din 10 noiembrie 1940, avarierea instalației de cracare a rafinăriei, care a făcut ca timp de șase luni instalația să nu funcționeze. Beneficiul realizat a fost doar de 10.000.000 în ultimul trimestru al anului 1940.

Până în anul 1939, situația capitalului german repartizat în industria de petrol românească, era de 0,38 %. Avansurile politice făcute Germaniei de politicienii români nu au rămas fără urmări economice. Când a fost ocupată Cehoslovacia, băncile din Praga, care dețineau acțiuni ale unor societăți petroliere românești, au fost obligate să le transmită noilor stăpâni. Astfel, calul troian în armură nazistă a intrat în petrolul românesc prin Societatea „Petrol-Block” a căror acțiuni au fost preluate de Societatea „Kontinentale Oel G.m.b.H.” Berlin. După ocuparea Franței și Belgiei, și preluarea pachetelor majoritare de acțiuni ale Societăților „Concordia”, „Foraky Românească” și „Colombia”, țările din sud-estul Europei au fost penetrate economic în totalitate.

În urma preluării pachetului majoritar al acțiunilor „Petrol-Block”, în număr de 560.920 la o valoare de 280.460.000 lei, din cele 470.000.000 reprezentând capitalul social, de către societatea germană „Südostchemie Handelsgesellschaft” reprezentată de H. Pixis²⁹, președinte al Consiliului de administrație al societății a devenit Nicolae Constantin Bordeni, iar administratori delegați, dr. Otto Gramsch, Mihail M. Fodor, dr. H. Kuhn. Membrii N. I. Chrissoveloni, Gheorghe M. Dobrovici și Heinz Osterwind; cenzori: dr. Richard Karoli, C. Antonescu, G. H. Vasiliu, iar cenzori supleanți: Gerhard Stutz, I. Leacu, C. Georgescu.

N. Constantinescu Bordeni, dr. Otto Gramsch și Gh. M. Dobrovici, funcționau și în Consiliul de Administrație al societății „I.R.D.P.”, iar Mihail M. Fodor era director general al „I.R.D.P.”.

Noii conducători ai societății au reușit, în 1940, să aducă societatea și să o mențină pe un loc doi la exportul de produse petroliere către Germania cu toate că rafinăria „Standard” a fost închisă provizoriu din toamna anului 1941, iar 80% din personal a fost concediat sau lichidat, ca urmare a lipsei de materii prime. Începând cu anul 1940, societatea are mari pierderi cifrate la 132.531.811 lei în 1940 și 20.804.848 lei în 1942.

Cu rafinăria bombardată de aviația engleză și americană în 1 august 1943, apoi în 5 și 24 aprilie, 5 și 31 mai, 23 iunie, 15 și 28 iulie și 10 și 17 august 1944³⁰, societatea va avea pierderi la începuturile anului 1945, în valoare de 90.767.124 lei³¹. Pentru acoperirea pagubelor cauzate de bombardamente (instalația de cracare „Dubbs”, parcul de rezervoare, clădiri, uzina de forță, terasamente, linii de garare, locuințe), Ministerul de Finanțe a acordat societății doar suma de 2.300.000 lei.

Cu toată situația extraordinar de grea prin care trecea, din lipsă de materii prime, societatea a răspuns multor apeluri adresate ei de persoane fizice sau juridice, de a veni în sprijinul lor în momentele grele. Ca urmare a acordat subvenții în valori diferite, la asociațiile „Apărarea Patriotică”, „Crucea Roșie”, „Argus”, „Astra”, „Fundațiile regale”, „U.G.I.R.”, parohii, școli, facultăți, invalizi, refugiați, soldați pe front, burse școlare etc.³²

Societatea a desfășurat și activități culturale și educative prin organizația sa „Muncă și Lumină” și a inițiat înființarea unei școli de alfabetizare în conformitate cu adresa Ministerului Muncii 8.679 din 15 februarie 1944, unde au urmat cursuri, 33 de salariați analfabeți și 21 care aveau noțiuni sumare, din cadrul rafinăriei.

Grupul german „Kontinentale Oel” care finanța societatea, dispărând odată cu armistițiul din 1944, societatea s-a găsit în situația de a nu mai avea niciun ban în casă și cu obligații urgente și importante de plăți cărora nu le putea face față³³. Fosta conducere germană a societății a lăsat-o cu o datorie ce se ridica la 437,5 milioane lei³⁴.

În baza Legii din 2 septembrie 1944, capitalul Societății „Petrol-Block, aflându-se până la 23 august 1944 în proporție de 60,77% în mâna unor persoane supuse statului german, societatea a fost supusă sub administrarea statului român, prin C.A.S.B.I., care a devenit creditorul societății pentru 300.000.000 lei, la un capital de 400.000.000 lei³⁵. Societatea avea datorii la băncile „Creditul Român”, „Comercială”, „Românească” și la societățile germane „Kontinentale”, „B.K.M.” și „Südostchemie”; „S.I.P.E.R.” din Franța și „U.O.P.” și „Gray” din S.U.A. în valoare de 300.000.000 lei din care 255.000.000 numai la cele germane.

În ședința Consiliului de Administrație din 14 septembrie 1944, au fost excluși din Consiliul de Administrație dr. Otto Gramsch, Paul von der Warth, precum și procuriștii A. Jost și I. Konnerth.

²⁹ Ibidem, dosar 62/1943-1944, f. 26, 31.

³⁰ Ibidem, dosar 31/1944, f. 1-16.

³¹ Ibidem, dosar 1/1947.

³² Ibidem, dosar 25/1942-1945; 34/1944-1946.

³³ Ibidem, dosar 2/1944, f. 8.

³⁴ Ibidem, dosar 6/1944-1945, f. 9.

³⁵ Ibidem, f. 19.

În vederea administrării ei, Statul a numit la societate „administrator de control”, iar consiliul de administrație funcționa doar cu trei membri români, președintele (N. Constantinescu – Bordeni), G.M. Dobrovici și M. Fodor, administratorul delegat care se va retrage în decembrie 1944 pe motive de boală. Inginerul Atanase Cristodulo a fost numit administrator al societății prin decizia Ministerul Economiei Naționale, nr. 49.039 din 5 septembrie 1944, publicată în Monitorul Oficial nr. 208 din 9 septembrie 1944.

Prin Decretul-Lege nr. 573 din 18 iulie 1945, emis de Guvernul României și publicat în „Monitorul Oficial” din 19 iulie 1945, prin care se prevedea că acțiunile petroliere care au aparținut persoanelor fizice și juridice de naționalitate germană de pe teritoriul României să treacă în patrimoniul U.R.S.S. pentru acoperirea daunelor de război, cele 60,77% din acțiuni au fost trecute societății ruse „Obiedinenie Ucrneft”, în contul despăgubirilor de război, societatea „Petrol-Block” fiind scoasă de sub administrarea statului³⁶. Au intrat în posesia U.R.S.S. 11 rafinării printre care și „Standard”.

La 31 martie 1945, societatea avea un total de 601 salariați, din care 594 români, 3 germani, 3 maghiari și 1 italian.³⁷ Din cauza pierderilor economice, societatea a desființat multe servicii, a comprimat altele, iar personalul a fost fie concediat, fie trecut la alte societăți³⁸.

Muncitorii rămași nu au mai primit salariile de trei luni. Ca urmare, personalul rafinării „Standard” a adresat Direcțiunii societății un memoriu prin care solicitau: îndepărtarea elementelor legionare și fasciste, majorarea salariilor, plata orelor suplimentare, ajutor pentru copii, plata concediilor, respectarea demnității lucrătorilor, interzicerea lovirii și a insultelor, interzicerea concedierilor și a angajărilor fără avizul comitetului muncitoresc de fabrică, reprimirea muncitorilor eliberați după 23 august 1944, din lagăre și închisori, reangajarea personalului evreiesc concediat în 1940³⁹. Cu toate că societatea „Petrol-Block” se opunea reprimirii personalului concediat, invocând „incapacitatea sa economică”, și solicitând repartizarea lor în conformitate cu prevederile legale la alte societăți, prin decizia nr. 35 a Ministerului Muncii, din 13 martie 1945 și în baza Legii 641/1944 de abrogare a măsurilor antievreiești publicată în Monitorul Oficial din 19 decembrie 1944, foștii salariați evrei au trebuit să fie reprimiți la lucru. La început vor reveni 19 după care vor fi reangajați 31, ceilalți refuzând oferta sau nu au mai putut reveni din alte cauze⁴⁰.

În același timp însă cadre din conducerea societății au adresat o plângere la 9 decembrie 1944, Direcțiunii, împotriva amestecului comitetului de fabrică, de la rafinărie, în mersul producției, împotriva conferințelor și ședințelor de lucru ținute în ateliere cu muncitorii, fără a fi anunțată conducerea, angajarea sau destituirea personalului fără avizul și aprobarea Direcției Generale⁴¹. În 31 octombrie 1944, comitetul de fabrică a „eliminat” un număr de 17 persoane, socotite „indezirabile” în frunte cu directorul rafinării, dr. Stoica Constantin și administratorul acesteia, I. Vasilescu. Cazul a fost raportat la Ministerul Muncii, Ministerul Economiei Naționale, Ministerul de Interne și Marele Stat Major, mai ales că măsura luată de comitet nu se încadra în niciun text de lege. Prin Ordinul Ministerului Economiei Naționale nr. 44.738 din 2 noiembrie 1944, cei îndepărtați „arbitrar” au fost reprimiți cu toate drepturile avute⁴².

Starea de spirit era agitată și din cauza situației financiare grele prin care trecea societatea, care nu reușea să-și procure fonduri pentru repararea rafinării și pentru procurarea țițeiului necesar producție planificate.

Lipsa de rentabilitate a societății în perioada 1940-1946, este demonstrată cu date privind pierderile și beneficiile pe acești ani. Astfel, într-un singur an, societatea a avut beneficiu, respectiv în 1941, cu 3.097.639 lei. În afară de anii 1940 și 1942, când pierderile suferite de societate au fost menționate anterior, în anii 1945 și 1946, pierderile s-au cifrat la 95.767.124 lei, respectiv 2.948.329.668 lei.

Partea sovietică afirma, în ședințele Consiliului de Administrație, că „fără prelucrarea țițeiului societății „Sovrompetrol”, întreaga activitate productivă a societății „Petrol Block” ar fi încetat”, iar în cazul în care și-ar fi continuat existența, ar fi fost nevoită să consume din capitalul său social ori să intre în lichidare sau să fuzioneze cu o altă societate producătoare de țiței.

În ședința din 10 ianuarie 1948, Consiliul de administrație a luat în discuție propunerea de fuzionare cu Societatea „Sovrompetrol”, această fuziune fiind acceptată, deoarece „Sovrompetrol” deținea 571.000 acțiuni „Petrol Block” în valoare totală de 285.500.000 lei.

Ca urmare, după o activitate neîntreruptă de 30 de ani, societatea își va înceta activitatea, intrând în sferele de interes sovietic, căreia îi va furniza țițeiul necesar, conform Convenției de armistițiu.

³⁶ Ibidem, dosar 57/1946.

³⁷ Ibidem, dosar 79/1945.

³⁸ Ibidem, dosar 27/1942-1947.

³⁹ Ibidem, dosar 2/1944, f. 14-15.

⁴⁰ Ibidem, dosar 34/1944-1946, f. 43.

⁴¹ Ibidem, dosar 4/1944, f. 35.

⁴² Ibidem, dosar 3/1944, f. 27-28.

INFORMAȚII DOCUMENTARE INEDITE PRIVIND COLABORAREA MARELUI CARTIER GENERAL AL ARMATEI ROMÂNE CU CONSILIUL DIRIGENT LA PROCESUL DE PRELUARE A „IMPERIUMULUI” ÎN TRANSILVANIA, MARAMUREȘ, CRIȘANA ȘI BANAT (NOV. 1918 – IUN. 1919)

Dr. Cornel GRAD*

La o primă și grăbită privire retrospectivă asupra istoriografiei românești privitoare la evenimentul Marii Uniri din 1 Decembrie 1918, s-ar părea că s-a spus și scris aproape totul despre acest moment de referință al istoriei naționale și că, după mai bine de nouă decenii, alte noi lucrări s-ar dovedi încercări de prisos, care n-ar avea decât darul să sporească – la nivel cantitativ, nu calitativ – bogata bibliografie a domeniului.

După opinia noastră, însă, această supoziție nu rezistă unei analize critice serioase, nuanțate și responsabile (ferite de un partizanat păgubos și de facile considerații de conjunctură). Pe de o parte, trebuie să avem curajul etic și științific de-a afirma deschis că multe lucrări consacrate domeniului sunt, încă, tributare fie unei optici deformate (moștenite ideologic), fie unei insuficiente și superficiale documentări (mai ales din surse arhivistice inedite, știut fiind faptul că în colbul arhivelor se ascunde mult aur nevalorificat), ori ambelor. Pe de altă parte, nu se poate nega faptul că au apărut și lucrări solide, care fac cinste tagmei istoricilor (e drept, nu atât de multe încât să prisosească și să nu lase loc pentru mai bine). În plus, nu este greu de observat că, din vasta problematică a evenimentului Marii Uniri, lucrările autohtone consacrate acestui moment vizează, cu predilecție, aspectele politico-diplomatice generale¹ și mai puțin pe cele de ordin organizatoric-administrativ, economic, inclusiv de ordin militar, relațiile dintre autoritățile centrale și Consiliul Dirigent, raporturile cu armata regală în timpul și după terminarea campaniei din Transilvania și Ungaria, disensiunile la nivelul factorilor decizionali, problema minorităților etc.

Ghidat de aceste considerente, după o experiență de peste 30 de ani în câmpul identificării și valorificării științifice a surselor documentare privind istoria perioadei în discuție, autorul studiului de față își propune să abordeze un aspect mai puțin cercetat și cunoscut: colaborarea Marelui Cartier General al Armatei Române cu Consiliul Dirigent la procesul de preluare a "imperiului" în Transilvania, Maramureș, Crișana și Banat (nov. 1918 – iun. 1919). În acest cadru, sunt analizate, cu deosebire, activitatea și rolul unor instituții informative ad-hoc create de M.C.G.: 1) ofițerii ardeleni informatori și propagandiști, trimiși înaintea trupelor române, în Transilvania și Ungaria; 2) ofițerul de legătură al M.C.G. pe lângă Consiliul Dirigent din Sibiu, lt. col. Gheorghe Bereșteanu.

Convenția militară de la Belgrad² - stabilea ca linie demarcațională, în Transilvania, între trupele Antantei victorioase și ale Ungariei învinse, cursul Mureșului - Reghin - Bistrița³. De fapt, această convenție reconfirma și individualiza pentru Ungaria (proaspăt separată de Austria) „Linia Diaz”, așa cum fusese ea stabilită prin armistițiul de la Villa Giusti dintre Antanta și Austro-Ungaria (3 noiembrie 1918)⁴, și nu putea

* Cercetător științific I.

¹ Cu rare excepții, arhicunoscute și fără să contribuie cu vreun aport semnificativ de cunoaștere, adică: premisele, entuziasmul maselor, adunările populare convocate pentru constituirea consiliilor și gărzilor naționale române, marile personalități implicate, eoul intern și internațional, Marea Adunare Națională de la Alba Iulia etc.

² încheiată la 13 noiembrie 1918, între generalul Franchet D'Esperey - comandantul trupelor din Balcani ale Antantei, și delegația noului guvern maghiar al contelui Mihály Károlyi (constituit la 31 octombrie 1918). De notat că România n-a fost invitată la această convenție și nici consultată, la momentul respectiv fiind considerată stat necombatant, deoarece semnase, la Buftea, pace separată cu Puterile Centrale (7 mai 1918); vezi și Ion Bulei, *Contribuții / Acum 90 de ani... (XXXV). Englezii sunt interesați mai mult de Palestina*, - art. publicat în *Ziarul Financiar* din 23 iun 2009, cf. www.zf.ro/.../contributii-acum-90-de-ani-xxxv-englezii-sunt-interesati-mai-mult-de-palestina-4591288/

³ C. Kirișescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, ed. II, București, 1989, vol. II, p. 419; D. Preda, V. Alexandrescu, C. Bogdan, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919*, București, 1994, p. 37-38.

⁴ Pierre Renouvin, *Criza europeană și Primul Război Mondial (1904 – 1918)*, vol. II, seria “Civilizații moderne”, 10, Ed. Prietenii Cărții, București, 2008, p. 278 – 279; Despre această linie demarcațională provizorie (Linia “Diaz”) în Transilvania și consecințele ei, primele referiri în istoriografia românească postbelică sunt: Gh. Unc, Vl. Zaharescu, *Din cronică relațiilor româno-ungare în anii 1918-1920*, în *Anale de istorie*, nr. 4/1981, p. 105-126; C. Grad, *Rapoarte și memorii privind activitatea consiliilor și gărzilor naționale române din comitatele Sătmăș, Sălaj, Bihor și Arad (decembrie 1918 - martie 1919)*, în *Acta MP*, V, 1981, p. 598-555; idem, *Aspecte ale procesului istoric de integrare organică a județului Sălaj în structurile politico-administrative ale statului național unitar român. Linia demarcațională provizorie (ianuarie-aprilie 1919) în Sălaj*, în *Acta MP*, VI, 1982, p. 251-262. Ultimele două studii sunt bazate, exclusiv, pe documente inedite din Arhivele Militare Române, fondurile M.C.G., *Serviciul istoric, C.T.T.* etc.; Pe aceeași linie se înscrie și P. Abrudan cu studiul *Documente inedite privind desfășurarea evenimentelor politico-militare din Transilvania după Adunarea Națională de la Alba Iulia*, în: *Acta MP*, IX, 1985, p. 441- 489; Gh. Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român (1918 – 1920)*, Cluj, Ed. Dacia, 1985; După 1990, vezi și: *Istoria României*. 195

fi considerată ca o linie demarcațională politică, definitivă, ci ca una cu scop strict militar, provizoriu, care avea rolul de a delimita zona de contact, urmând ca linia demarcațională definitivă (frontiera) să fie fixată prin tratativele de pace ulterioare. De altfel, în cazul Transilvaniei, problema unei linii demarcaționale definitive, urmând traseul amintit, nu ar fi avut nici o justificare etnică și istorică, decizia urmând să fie pronunțată prin votul liber al majorității etnice, conform principiului autodeterminării naționalităților, enunțat în cele 14 puncte wilsoniene. Drept urmare, cuvântul hotărâtor în această chestiune de importanță vitală pentru destinul națiunii române avea să fie pronunțat și parafat în cetatea istorică a Albei Iulii, la 1 Decembrie 1918, prin Rezoluția Marii Adunări Naționale, care consfințea unirea Transilvaniei, Maramureșului, Sătmăruului, Crișanei și Banatului cu Patria-Mamă.

Contribuția Armatei Române la preluarea efectivă a administrației românești în Transilvania, înainte și după 1 Decembrie 1918. Primele măsuri

După 4 ani și mai bine de război pustiitor, cuprinși de euforia momentului, mulți dintre participanții la acele evenimente înălțătoare sperau și credeau că ce-a fost mai greu a trecut și că orice alte aranjamente diplomatice, de culise, care ar fi eludat voința neștrămutată și liber exprimată a majorității românești la Alba Iulia, au devenit caduce. Se înșelau, evident. Nu era suficientă doar simpla proclamare a Marii Uniri, ea trebuia și garantată politic, militar și diplomatic, prin eforturile conjugate ale organismelor politice locale și centrale ale românilor transilvăneni (consiliile și gărzile naționale române, Consiliul Dirigent), desemnate prin voința populară, în cursul lunilor noiembrie și decembrie 1918, în strânsă colaborare cu armata română venită de peste Carpați să preia, să apere și să împingă spre vest linia demarcațională provizorie cu Ungaria. Cu alte cuvinte, obținerea/preluarea puterii statale (imperiumului)⁵ necesita încă multe și grele eforturi, inclusiv noi jertfe de sânge. Or, în această acțiune, singura forță capabilă să asigure, efectiv, preluarea și menținerea administrației românești în Transilvania era armata Vechiului Regat din teritoriul neocupat al Moldovei, remobilizată în grabă, prin Decretul regal din 10 noiembrie 1918, și trimisă, după numai 6 zile, în condiții grele de iarnă, peste Carpați, la frații din Transilvania.

Inițial, s-au trimis numai 2 divizii (Div. 7 Infanterie, comandată de gen. Traian Moșoiu, și Divizia 1 Vânători, comandată de gen. Aristide Leca), acestea fiind primite în liniște, chiar cu simpatie, inclusiv de autoritățile civile și populația din județele secuiești, speriate de spectrul generalizării anarhiei bolșevice, după cum relevă primele rapoarte informative ale Div. 1 Vânători și 7 Inf.: *La 4/17 noiembrie, prefectul județului Ciuc a publicat următoarele: "Sosesc armatele române; să fiți liniștiți, să-i primiți cu dragoste în casă"*⁶; *Divizia a 7-a raportează că, din informațiuni particulare, s-a aflat că populațiunea de pe valea Mureșului ne așteaptă cu bucurie (...) Populația calmă. Secretarul prefectului din C[s]ik-Szereda (rom.: Miercurea Ciuc) a întâmpinat trupele, întrebând dacă s-a intrat în Transilvania cu voia Aliaților și ce doleanțe au trupele pentru hrană și încartiruire*⁷. Cam în aceiași termeni este descrisă situația și în Raportul nr. 617⁸ din 1 decembrie 1918, deși apar și primele semne ale unor nemulțumiri mocnite, de rău augur, care se vor accentua în scurt timp, cum relevă Raportul nr. 652⁹ din 5 decembrie 1918.

În acest context, generalul Prezan, conștient de complexitatea situației și de uriașele responsabilități care-i reveneau în calitate de șef al Statului Major General al Armatei Române (M.C.G.), pentru a liniști starea de spirit din Transilvania (foarte agitată și greu de stăpânit din cauza evenimentelor aceluși moment istoric de răscruce, care se petreceau într-un ritm fără precedent și aproape de neînțeles și acceptat pentru cei care-și pierdeau pozițiile privilegiate de care beneficiaseră până atunci, în contrapondere cu euforia

Transilvania, vol. II, Edit. "George Barițiu", Cluj-Napoca, 1997, cap. IV, p. 617 – 840, subcap. 4.3.2; C.Grad, D.E.Goron, *Dezintegrarea administrației maghiare și constituirea noilor structuri de putere românești în județele Sălaj, Sătmăru și Bihor (noiembrie 1918 – aprilie 1919)*, în vol. trilingv *1918. Sfârșit și început de epocă*, coords: C.Grad, V.Ciubotă. Ed. Lekton, Zalău și Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1998, p. 279-338 (cap. 3, p. 315-327); Idem, *Linia demarcațională provizorie cu Ungaria. Instalarea administrației românești în județele nord-vestice (ianuarie-aprilie 1919)*, în *Orizont XXI – revistă trimestrială de istorie* [Editor: Asociația Culturală "Valeriu Florin Dobrinescu" Pitești], an I, nr. 3, sept. 2006, p. 12-21.

⁵ Adică imperiumul.

⁶ A.M.R., fond MI (3831 – M.C.G.), dos. nr. 1950, f. 44 - Raport nr. 414 din 22 noiembrie 1918.

⁷ *Ibidem*, f. 66-67 - Raport nr. 569 din 27 noiembrie 1918.

⁸ *Ibidem*, f. 70: „Avangarda Diviziei 7-a a fost primită cu entuziasm la Toplița. Ungurii ce se aflau în localitate au depus armele. Comunele din împrejurimi au trimis delegațiuni să salute armata română și să comunice că așteaptă și în comunele lor sosirea armatei române cu multă dragoste. Administratorul de plasă din Reghinul Săsesc s-a prezentat la Toplița, cerând instrucțiuni. În satele săsești sosirea armatei noastre nu e bine văzută. Se zice că sașii din Ditrău ar avea intențiunea de a se opune la dezarmare. În localitate s-a găsit un depozit de munițiuni, iar în gară câteva vagoane. S-a pus garda națională de pază. Intrarea avangardei Diviziei 1 Vânători în Cik-Szereda (Miercurea Ciuc) s-a făcut cu deosebit fast. Prefectul comitatului și primarul orașului au întâmpinat trupa la Prefectură cu cuvântări”.

⁹ *Ibidem*, f. 75: „La Reghinul Săsesc s-a confiscat o telegramă a comitetului săsesc din localitate către comitetul unguresc din Cluj prin care se spunea că armata română ar face la Csik-Szereda (Miercurea Ciuc) înrolări forțate din ultimele contingente; totdeodată comitetul săsesc apelează la tineret să se înroleze în armata ungară. Comitetul național din Cluj a telegrafiat trupelor române din Tg Mureș că, la Cluj, nu se găsește armată ungurească și că s-a instituit gardă națională românească; cere cu insistență să se trimită trupe românești acolo, deoarece nu pot garanta menținerea ordinii publice decât cel mult pentru o săptămână”.

românilor – situați, după atâtea jertfe, în tabăra învingătorilor), în prima proclamație a M.C.G. către locuitorii acestei provincii formula, clar și percutant, motivele și obiectivele pentru care, "din Înalt ordin al M.S. Regelui Ferdinand I, în urma chemării Comitetului Național Român (sublinierea noastră, CG), armata noastră a trecut Carpații"¹⁰. Totodată, trupele române au primit instrucțiuni orientative, sintetizate în 3 puncte, asupra misiunii lor în Transilvania și a relațiilor de colaborare frățească și perfectă armonie cu consiliile și gărzile naționale române¹¹. Referitor la punctul 3, șeful Serviciului Central al Corpului Voluntarilor Români, colonel Gr. Popescu, cel care a întocmit *Tabloul - anexă cu numele oamenilor de încredere din Transilvania, cari verosimil sunt la vetrele lor*¹², nota, la finalul documentului: "Toți avocații români, precum preoții, învățătorii și funcționarii de bancă sunt oameni de încredere".

¹⁰ A.M.R., fond MI (3831 – M.C.G.), dos. nr. 1971, f. 19: ROMÂNII! Pășind cu dragoste frățească pe pământul Transilvaniei[,] oștirea română vine în numele unor sfinte drepturi naționale și omenești pentru a garanta libertatea deplină a tuturor. Insuflețiți de aceste gânduri, asigurăm pe toți locuitorii pământului românesc până la Tisa și Dunăre, fără deosebire de neam și de lege, că vom păzi cu credință viața și avutul tuturor. Îndemnăm, deci, întreaga populație ca, sub pavăza Oastei Române, să-și continue ocupațiile obișnuite, astfel ca viața normală în sate și orașe să nu sufere nici o tulburare. Fiecărui locuitor i se va respecta libera exercitare a drepturilor sale cetățenești, dar[,] în același timp, se pune în vedere tuturora că orice încercare de a provoca dezordine, de a săvârși acte de violență sau de nesupunere se va pedepsi cu toată severitatea. General Prezan Observație: Ulterior, după depășirea liniei Mureșului

¹¹ A.M.R., fond MI (3831 – M.C.G.), dos. nr. 1971, f. 10. „1) Armata română se va pune în legătură cu Organizațiunile Naționale din Ardeal și va căuta, în cea mai perfectă armonie cu ele, să satisfacă toate necesitățile administrative, să înlăture dezordinea, să evite abuzurile și să facă să se simtă mâna protectoare și superioritatea unei autorități frățești. 2) Ofițerii ardeleni atașați pe lângă șefii diverselor unități militare române vor servi de legătură între armată și diversele organizațiuni ale Comitetului Național. 3) Se alătură un tablou de personalități către care armata se va adresa pentru executarea celor de mai sus, luând de la aceste persoane indicațiunile necesare pentru instalarea și ajutorul care urmează să-l dea autorităților administrative locale.”

¹² A.M.R., fond MI (3831 – M.C.G.), dos. nr. 1971, f. 11-16. Redăm, în continuare, această listă, întinsă pe 7 pagini, cu corp 10 (prescurtată, selectiv, din motive de spațiu): **1. Comitatul Bistrița-Năsăud:** *Bistrița:* Av. G. Tripon; Av. Onișor; Av. Iulian Pop; Prot. Pletos; Av. Petre Poruț; Av. Leon Scridon; *Bârgău:* Înv. Mureșan; Av. Titus Trif; Preot Rusu; *Rodna-Veche:* Av. Oct. Utalea; Av. I. Mălăiu; *Năsăud:* Vicarul Mălița; **2. Comitatul Mureș-Turda:** *Târgu-Mureș:* Prot. Rusu; Prot. I. Nistor; Proprietar Cormoș Alexandrescu; Av. Valer Ghiba; *Reghin:* Prot. Ariton Popa; Dir. de bancă Ionică Popescu; *Toplița:* Înv. Gr. Popescu; Pr. Maier; *Deda:* Pr. Duma; **3. Comitatul Ciuc:** *Miercurea Ciuc:* Prot. Ilie Câmpian (Piatra-Neamț); *Bicaz:* Pr. Tocaciu; Pr. Cojocariu; *Bilbor:* Oct. Tăslăuan (Iași); *Tulghes:* Pr. Nistor; Aurel Nicolescu. **4. Comitatul Trei Scaune:** *Sita Buzău;* *Arpatac:* Pr. Nistor; *Poiana Sărată:* Ziarist Ghițu Pop. **5. Comitatul Brașov:** *Săcele:* Prot. Zenovie Popovici; *Brașov:* Prot. Vasile Saftu; Prof. Iosif Blaga; Dir. de bancă Tiberiu Bredeanu; Av. Emil Dan; Deputat dr. Alexandru Vaida; Medic Baiulescu (Chișinău); Prof. N. Bogdan; Dr. M. Popovici (Iași); *Râșnov:* Pr. Proca (Chișinău); **6. Comitatul Făgăraș:** *Făgăraș:* Av. Andrei Micu; Av. Camil Negrea; Vicar Iacob Popa; Av. N. Șerban; Av. Oct. Vasu (Iași); *Șercaia:* Av. C. Moldovan; Av. Hariton Prălea; *Zărnești:* Propr. Dr. Iancu Mețian; Medic Pompiliu Nistor; *Bran:* Pr. Victor Pușcariu; Pr. Nan; Ofic. de bancă Iuliu Enescu; **7. Comitatul Sibiu:** *Sibiu:* Preș. Asociației, Andrei Bărsan; Protonotar Ioan Stroia; Prof. Dr. Onisifor Ghibu (Chișinău); Prof. Ioan Matei; Prof. Broșu; Av. Borcea; Av. Ioan Fruma; Dir. I. Lepădatu; Dir. Victor Tordășan; Întreg consistoriul metropolitan și profesorii[i]; *Săliște:* Medic N. Comșa; Prot. Ioan Lupăș; Subprefect P. Drăghiciu; *Sebeșul-Săsesc:* Prot. Sergiu Median; Prot. I. Simu; Medic Ath. Moga; **8. Comitatul Hunedoara:** *Deva:* Av. Francisc Hossu; Av. Justin Pop; *Hațeg:* Av. Victor Bontescu; *Orăștie:* Av. Aurel Vlad; Av. D. Mihui; *Hunedoara:* Dir. de bancă V. Bejan; Dir. de bancă V. Osvadă (Iași); *Pui:* Av. V. Pop; Av. T. Vasinca (Iași); *Petrila:* Pr. Ioan Suciu; *Ghelar:* Insp. mine Floarea; Pr. V. Păcurariu; *Simeria (Pișchi):* Pr. Manase Iar; *Brad:* Av. Ioan Pop; Prot. Dămian; Profesorii de la liceul român; *Baia de Criș:* Av. Nerva Oncu; Medic N. Robu; *Ilia:* Dr. Ștefan Rozvan; *Cugir:* Dir. de bancă Gh. Cușuta; Notar Procopie Herlea; **9. Comitatul Târnava Mare:** *Sighișoara:* Pr. Moldovan; Av. Toma Cornea; *Mediaș:* Av. Roman; Înv. Dop; *Agnita:* Av. Chețan; *Cohalm:* Prot. Bercanu; Dir. băncii "Pădureana"; **10. Comitatul Târnava Mică:** *Dicio St. Martin (Târnăveni):* Av. Romul Boilă; Prot. Pascu; Av. V. Radeș; Funcț. filialei "Albina"; *Dumbrăveni:* Prot. Simu; Av. Morariu; Funcț. filialei "Albina"; **11. Comitatul Odorhei - ; 12. Comitatul Cojocna (Cluj):** *Cluj:* Av. Dr. Amos Frâncu; Prot. Ilie Damian; Av. V. Poruț; Av. Nemeș; Av. Isac; Judecător Hațegan; Av. Dr. Nemeș; Medic Hațegan; Medic Bașotă; Capelan Cristea; *Huedin:* Av. Varna; Funcț. de bancă Chirilă; *Hida:* Av. Tămaș; *Apahida:* Pr. Moga; *Cojocna:* Prot. Hațeganu; Prot. Ciortea; *Mociu:* Medic Dan; Av. S. Dan; Av. V. Moldovan; *Teaca:* Av. E. Bran; Prot. Nic. Sal. Aron; Av. J. Vescan (Iași); Dir. de bancă E. Birtalan; *Ormeniș:* Pr. Laurențiu Vodă; *Milașul Mare:* Prot. I. Hossu; I. Buzea; *Archiud:* Stan Vulcu. **13. Comitatul Solnoc-Dobâca:** *Dej:* Av. Teodor Mihali; Medic Alexandru Vaida; Av. Ioan Vaida; Av. I. Cherecheș; Av. Micșa; Preș. Sedr.[iei] Orf.[anale] - Guilhelm Șorban; *Gherla:* Av. Andrei Macavei; Prof. Bujor; *Ileanda-Mare:* Av. Victor Pop; *Gârbou:* Prot. Iovian Andrei; *Beclean:* Medic Chitul Iuliu; Av. Pavelea; *Lăpușul Unguresc:* Av. I. Oltean; Prot. Andrei Ludu; Av. Buzura). **14. Comitatul Turda-Arieș:** *Turda:* A. Valer Moldovan; Av. G. Popescu; Av. Ioan Boer; Prot. N. Rațiu.; Prot. Iovian Mureșan; Av. G. Pătcaciu; *Luduș:* Av. I. Oltean; Prot. Enea Bota; Înv. V. Morariu; *Ghiriș:* Pr. Teodor Pop Bordan; Pr. Vincențiu Orășan; *Cucerdea:* Pr. I. Hopârteanu; *Vințul de Sus:* Av. Eugen Mezei; *Iara de Jos:* Prot. I. Bucur; Av. I. Giurgiu; *Lechința de Mureș:* Prot. I. Boer; *Trascău:* Proprietar Teodor Vasinca; *Câmpeni:* Av. Zosim Chirtop; Prot. Furdui; **15. Comitatul Alba de Jos [Inferioară]:** *Alba-Iulia:* Prot. Teculescu; Av. Rubin Patiața.; Av. Zaharia Muntean; Av. I. Pop; Farm. Virgil Vlad; Prot. Rusan; *Aiud:* Prot. Maior; Av. Emil Pop; Dr. Petre Meteș (Chișinău); *Abrud:* Av. Laurențiu Pop; Av. Candin David; Av. N. Ciura; Medic Borzea; *Uioara de Mureș:* Prot. Emil Pop; Av. Iuliu Morariu; Prot. Dr. Aurel Moldovan (Iași); *Blaj:* Av. Iuliu Maniu; Prepos. Dr. Vasile Suciu; Prof. Gavril Precup; Prof. Ioan F. Negruțiu; Capitlu[l] Metropolitan și profesorii; *Zlatna:* Pr. Emanoil Beșa; Notar Iuliu Albin; Primar Petrinjenar; *Ighiu:* Pr. Al. Andrea; *Teiuș:* Pr. Suciu; Înv. I. Crișan; **16. Comitatul Torontal (Notă:** Din eroare de dactilografiere, comunele Chișfalău și Becicherechiul Mare - azi, în Serbia - sunt trecute în tabel ca aparținând județului Alba de Jos): *Chișfalău:* Pr. Totoian; *Becicherecul Mare:* Av. D. Chiroiu; Av. Pavel Obădeanu; Dr. I. Tonea; *Modoș:* Av. Liviu Ghilezan; *Sănmiclăuș:* Av. Nestor Opreanu; *Comlăuș:* Prot. Păcățian; Înv. Bucureșcu; Înv. Craiovan; *Toracu Mare:* Pr. G. Teoran; Terențiu Petrovici; *Panciova* (azi în Rep. Serbia): Av. Birăescu; Av. Șt. Pascu; *Zambolea:* Av. I. Pascu; *Uzdin:* Medic S. Păcurariu; *Satu Nou:* Director Petre Stoica; Contabil Tr. I. Marcu; Medic I. Mihăiș; Dir. școală Gașpar Ioan; *Alibunar:* Av. G. Miclea; Not. publ. P. Avramescu; *Seleuș:* Pr. Șt. Popa; Înv. Ilie Bojin; *Sănmihai:* Dir. de bancă Pompiliu Burz. **17. Comitatul Timiș:** *Timișoara:* Av. Em. Ungureanu; Av. A. Cosma; Av. C. Crăciunescu; Av. A. Cioban; Av. G. Adam; Av. V. Meziu; Av. Preda; Prot. I. Oprea; Medic G. Crăciun; Av. A. Bogdan; *Vârșef:* Prot. Oprea; Av. Țepeneag; Medic O. Proștean; Av. Imbroane; *Biserica Albă:* Av. I. Roșu; Av.

În Anexa nr. 3 ¹³ (*Instrucțiunile pentru trupele de ocupațiune din Transilvania*) la Ordinul de Operațiuni nr. 303 din 18.XI.1918 al M.C.G. - Secția Operațiilor, semnat de generalul Prezan, Șeful Statului Major General al Armatei, sunt specificate, în detaliu, următoarele instrucțiuni privind: 1. misiunea ¹⁴); 2. comportamentul corect, demn și umanitar față de populație, indiferent de etnie ¹⁵; 3. interzicerea și sancționarea severă a oricăror încercări de însușire pe cale nelegală a bunurilor private și publice sau de rechiziții forțate, fără plată ¹⁶; 4. menținerea și sprijinirea gărzilor naționale române, ca elemente de păstrare a ordinii publice ¹⁷; 5. dezarmarea și dizolvarea tuturor gărzilor și detașamentelor străine (maghiare, germane și sârbești), inclusiv arestarea și deținerea conducătorilor acestora, dacă se vor dovedi ca elemente periculoase ¹⁸; 6. instalarea noilor autorități administrative numai în urma consultării cu C.N.R.C. ¹⁹; 7. regimul presei și publicațiilor ²⁰; 8. menținerea și sporirea prestigiului armatei ²¹.

În consens cu dorința milioanele de români uniți într-o singură patrie, în acel fast decembrie 1918, Guvernul României și Consiliul Dirigent al Transilvaniei au cerut guvernelor Antantei și Ungariei să se asigure preluarea tuturor teritoriilor românești din Transilvania și ținuturile vestice cu maximă celeritate și

Aurel Novac; Av. V. Chiroi (Iași); Av. Titus Mălaiu; *Cuvin*: Av. E. Ghelner; Funcț. băncii "Dunăreana"; *Calisdorf*: Dr. A. Juga; *Deta*: Medic I. Damian; Jude Poruțiu; *Buziaș*: Prot. I. Pepa; Medic Poruțiu; *Aradu Nou*: Av. Aurel Chișan; Medic Virgil Cioclan; *Lipova*: Av. Marta; Av. Tripa; Prot. Hamsea. **18. Comitatul Caraș Severin**: *Lugoj*: Av. G. Dobrin; Av. S. Petrovici; Prot. G. Petrovici; Av. C. Bredicean[ul]; Av. A. Vălean; Dir. de bancă D. Rațiu; Canonicul Boroș; Banca "Lugojana"; Banca "Poporul"; *Făget*: prot. Olariu; Av. G. Gârda; Banca "Făgețana"; *Caransebeș*: Av. Morariu; Av. Lobontin; Prof. Barbu; Protosinghel Olariu; *Bocșa Montană*: Medic Murariu; Av. Budințean; Prot. Gașpar; *Teregovă*: Av. D. Dragu (Iași); *Bozovici*: Av. Samuel Vladone; *Reșița*: Dir. de bancă Creineanu; Înv. Simu; *Orșova*: Preot Popovici; *Mehadia*: General Cena; *Sasca Montană*: Av. A. Bardoșin; Prot. Giurgiu; *Oravița*: Av. Nedelcu; Av. Cigarean; Av. Groșean; Banca "Oravicianu". **19. Comitatul Arad**: *Arad*: Av. Șt. Pop; Av. Iustin Marșieu; Av. Iancu; Prof. Iosif Goldiș; Dir. Sava Raicu; Funcț. I. Moldovan; *Șiria*: Dr. Iacob Hotăran, Secula Seser; Prot. Luța; *Boroșineu*: Av. I. Suci; *Buteni*: Av. A. Grizda; Av. Costina; Funcț. Ștefan Peneș; *Hălmașiu*: Av. Th. Pop; Av. I. Robu; *Pecica*: Av. L. Ghebeș; Pr. I. Popescu; *Chișineu*: Prot. Popovici; Av. Capra. **20. Comitatul Bihor**: *Oradea Mare*: Dr. Lazăr Aurel; Dr. Coriolan Pop; Dr. Chiș; Dr. N. Zigre; Vicarul Ciorogariu; Banca "Bihoreana"; *Beiuș*: Av. I. Ciordaș; Av. Gavril Cosma; Profesorii liceului; *Vășcău*: Av. S. Mihali; I. Ovessa; Nic. Bogdan; *Ceica*: Av. I. Iacob; Pr. Vasile Pop; *Tinca*: Av. A. Ilie; Av. A. Pinția; *Salonta Mare*: Iosif Blega; Av. P. Gall; *Aleșd*: Av. I. Câmpean; Victor Cret; Iosif Traian; *Marghita*: Av. Iuliu Chiș; **21. Comitatul Sătmăr**: *Sătmăr*: Av. Andrei Doboși; Av. Savanyu; Av. Carol Ilie Barbul; *Careii Mari*: Av. I. Pop; Vicarul gr.-cat. Romulus Marchiș; *Ardud*: Av. Aug. Micea; *Sanislău*: Prof. Silaghi; Farm. August Sabo; *Șomcuta Mare*: Av. Nic. Nyilvan; Av. Butean; *Baia Mare*: Av. Teofil Dragoș; Av. Victor Pop; Banca "Aurora"; *Craidorolț*: Const. Lucaciu Popa. **22. Comitatul Sălaj**: *Zalău*: Av. George Pop; Av. I. Gheție; Av. Iuga; Fil. Banca "Silvania"; *Buciumi*: Fil. "Silvania"; Pr. Maxim; *Jibou*: Av. V. Ghiurco; Dr. Pop – director de bancă; Banca "Sălăjeana"; *Cehu Silvaniei*: Av. M. Pop; Av. Al. Pop; *Băsești*: George Pop de Băsești, președintele C. N. R.; *Șimleu*: Av. Coriolan Meseșean; Av. Al. Aciu; Dr. Victor Deleu (Iași); Av. Aug. Vicaș; Banca "Silvania"; *Tășnad*: Av. Coriolan Steer; Banca "Vulturul". **23. Comitatul Maramureș**: *Sighet*: Vicar Tit Bud; Banca "Maramureșeana"; *Vișeu*: Av. G. Iuga; Dr. Aurel Sabo; Petrova: V. Filipciuc; Dr. G. Bilașco.

¹³ *Ibidem*, f. 17-17v.

¹⁴ "Trupele române, care au misiunea istorică să ocupe pământul românesc de peste Carpați până la Tisa și Dunăre, nu trebuie să uite nici o clipă că ele sunt solii libertății și ordinii și ai civilizației Statului Român, că ele seamănă cele dintâi, pe unde trec, sămânța simpatiei și recunoștinței pentru Regatul României Mari de mâine". *Ibidem*.

¹⁵ "Trupele române, prin atitudinea și purtarea lor față de populația românească și cea străină, trebuie să dovedească că ostirea românească are ofițeri și soldați luminați de o cultură superioară și pătrunși de un larg spirit de dreptate și de umanitate. Armata vitejilor de la Oituz, Mărăști și Mărășești trebuie să stoarcă și în Ardeal admirația tuturor, prin ținuta marțială, prin disciplina exemplară și prin demnitatea de oșteni ai flămarilor biruitoare". *Ibidem*.

¹⁶ "1. Să nu fie înstrăinată averea populației din orașele și satele prin care trec. Toate abaterile să fie sever pedepsite și imediat raportate Marelui Cartier General. Comandanții sunt personal răspunzători pentru fiecare caz de abatere; 2. Aprovizionarea trupelor se va face cu ajutorul serviciului de subzistență din interiorul Regatului. În ținuturile locuite de români să nu se facă rechiziții, iar în cele locuite de străini, ele să se facă contra plată și neforțate. Depozitele de alimente ale armatei austro-ungare și ale statului, care se vor mai găsi, vor fi puse sub pază militară, până la predarea lor serviciului de subzistență. Din aceste depozite și din cele ale armatei, care se vor înființa, se vor împărți alimente și populației, în caz când aceasta ar fi lipsită și în caz când cantitățile depozitate ar întrece trebuințele armatei". *Ibidem*.

¹⁷ "În ținuturile locuite de români, paza ordinii va fi încredințată gardelor naționale locale, care vor putea fi întărite, în caz de necesitate, și cu ofițeri și soldați români". *Ibidem*.

¹⁸ "Gardele naționale și detașamentele străine vor fi dezarmate și dizolvate, iar conducătorii lor, în caz când ar fi elemente periculoase ideii de stat român și ordinii publice, vor fi arestați și internați. Paza ordinii în satele și orașele locuite de străini, o vor face detașamente din armata română până la organizarea jandarmeriei și poliției." *Ibidem*.

¹⁹ "Autoritățile administrative nu se vor putea numi decât mai târziu și anume atunci când Guvernul va putea lua înțelegere direct cu Comitetul Național Român din Transilvania. Până atunci, Comandamentele vor lua dispozițiuni a asigura, în mod provizoriu, administrația, cu ajutorul organelor deja existente (instalate de către Comitetul Național Român), dacă autoritățile acestea sunt binevoitoare cauzei românești; acolo unde se va simți nevoia de a se instala noi persoane, se vor consulta alăturatele liste aprobate de Ministerul nostru de interne". *Ibidem*.

²⁰ "Presa și alte publicațiuni vor putea să-și continue apariția, dar li se va impune cenzura militară. Întreaga presă, și cea ungurească, germană și sârbească, va fi obligată a respecta ideea de stat român. Nu se va tolera nici o agitație împotriva dinastiei și armatei române. Presa va avea, însă, libertatea de a apăra interese locale de ordin administrativ, economic, financiar și cultural". *Ibidem*.

²¹ "În centrele mai importante, armata va intra intonând cântece de vitejie, în frunte cu muzicele militare și provocând entuziasmul populației. Ofițerii se vor abține de a lua parte la petreceri zgomotoase, care le-ar putea scădea prestigiul. Pretutindeni, la serbări și banchete, se vor prezenta în corpore. Comandamentele nu vor tolera să umble izolați sau în grupuri prin localuri și la petreceri compromițătoare". *Ibidem*.

fără incidente, deoarece "mersul normal în administrația țării este periclitat, căci guvernul maghiar, lipsit de autoritatea necesară pe teritoriile românești, nu poate rezolva treburile publice, mulți funcționari maghiari părăsindu-și chiar oficiile din teritoriile locuite de unguri. Și totuși li se refuză românilor cesiunea puterii publice în toată plenitudinea sa"²² - după cum se arată în memoriul lui Ioan Erdelyi, ministrul plenipotențiar al Consiliului Dirigent la Budapesta, adresat, la 10 decembrie 1918, lt. colonelului Vix, șeful Misiunii interaliate de la Budapesta. Ca urmare a repetatelor și fermelor cereri și proteste ale acestora, traseul liniei demarcaționale a fost mutat pe linia Munților Apuseni: Vest de Sighetu Marmăției - Cicârlău - Arduș - Băsești - Chilioara - Crișeni - Panic - Aghireș - Meseșeni de Sus - Șereș - Pria - Ciucea - Ciuci - Zam. Comparativ cu vechea linie Mureș - Reghin - Bistrița, noua linie demarcațională reprezenta un pas înainte, raportată însă la situația de ansamblu, ea însemna o ignorare flagrantă a realităților etnice și politico-istorice din părțile vestice, deoarece izola artificial de teritoriul național, comitatele Arad și Bihor - în întregime, Sălaj și Sătmar - parțial, întârziind astfel, și punând în pericol procesul istoric legitim de realizare a unității naționale depline a statului român. Din păcate, guvernul revoluționar maghiar n-a înțeles și nici n-a acceptat realitățile revoluționare în curs, căutând să împiedice, prin orice mijloace, integrarea teritoriilor în discuție, invocând constant "*Linia Diaz*", din noiembrie 1918, ca linie definitivă și acționând în consecință, prin organele sale administrative și militare - autorizate să ia măsurile cele mai drastice pentru stăvilirea voinței legitime de libertate și unitate națională a românilor. S-a ajuns, astfel la incidente regretabile, provocate de organele administrative și militare maghiare, soldate cu morți și răniți în rândurile consiliilor și gărzilor naționale române, precum și ale trupelor române eliberatoare, cum au fost cazurile de la Teiuș, Beliș, Târgu Lăpuș, Cufoaia, Ileana, Beiuș, Zalău, Țigani"²³ (Crișeni, actualmente gara Zalău-Nord).

Rolul și activitatea ofițerilor ardeleni informatori și propagandiști, trimiși înaintea trupelor române în Transilvania și Ungaria

Cu o contribuție importantă (din păcate, mai puțin cercetată și cunoscută) la efortul general de luptă pentru realizarea deplină a Marii Uniri se înscrie și activitatea desfășurată de ofițerii ardeleni însărcinați de Marele Cartier General - Serviciul de Informațiuni cu misiuni de informare și propagandă, trimiși înaintea trupelor române în teritoriul neeliberat al Transilvaniei și ținuturilor vestice²⁴.

Rapoartele înaintate de aceștia M.C.G., rezultat al unei munci informative desfășurate în condiții de clandestinitate, implicând chiar riscul pierderii vieții, au constituit un ajutor prețios pentru pregătirea și desfășurarea cu succes a tuturor acțiunilor politico-diplomatice și militare întreprinse, convergent, de autoritățile decizionale de la București și Sibiu în vederea scopului comun: România Mare. Aceste rapoarte exprimă adevărată entuziasmă a masei etnice românești din județele vestice față de istoricul act de la Alba Iulia, dar și adâncă îngrijorare și teamă că linia demarcațională se va permanentiza și că armata română - prima instituție națională chemată să întregască și să garanteze hotarele României Mari - , îndelung și cu

²² A.M.R., fond M1 (3831 - M.C.G.), dos. nr. 2179, f. 282-284; vezi și C. Grad, Rapoarte și memorii privind activitatea consiliilor și gărzilor naționale române din comitatele Sătmar, Sălaj, Bihor și Arad (decembrie 1918 - martie 1919), în Acta MP, nr. V (1981), p. 515 - 522, doc. 1. În memoriu sunt enumerate consecințele dezastruoase ale Convenției de armistițiu de la Belgrad din 13 noiembrie 1918 și se cere modificarea liniei demarcaționale, conform intereselor naționale românești.

²³ C. Grad, Aspecte ale procesului istoric de integrare organică a județului Sălaj în structurile politico-administrative ale statului național unitar român. Linia demarcațională provizorie (ianuarie-aprilie 1919) în Sălaj, în: Acta MP, VI, 1982, p. 253-254.

²⁴ A.M.R., fond MI (3831 - M.C.G.), dos. nr. 1971, f. 18 - Urmare la Anexa nr. 3 la Ordinul de operațiuni nr. 303 din 5/18. XI. 1918. al M.C.G. intitulată **Lista ofițerilor ardeleni informatori și propagandiști trimiși înaintea trupelor române în Transilvania și Ungaria**, semnată de col. Condeescu, șeful Secției Informațiilor al M.C.G. Redăm, în continuare, această listă: Lt. Silvestru Ureche, Tulgheș - legitimația nr. 3; 2. Slt. Iosif Schiopul, Cluj - legitimația nr. 7; 3. Lt. Cornel Bojinca, Vârșet - legitimația nr. 10; 4. Slt. Ionaș Titu, Lugoj - legitimația nr. 11; 5. Lt. Avram Imbroane, Timișoara - legitimația nr. 12; 6. Slt. Iulian Sasu, Bistrița - legitimația nr. 13; 7. Slt. Titu Fodor, Alba-Iulia - legitimația nr. 18; 8. Slt. George Trâmbițaș, Petroșani - legitimația nr. 21; 9. Slt. Ion Urdea, Sighișoara - legitimația nr. 22; 10. Slt. Liciniu Simu, Blaj - legitimația nr. 23; 11. Slt. Ion Pop, Cohalm - legitimația nr. 24; 12. Slt. Alexandru Lascu, Ghimeș - legitimația nr. 25; 13. Slt. Teodor Lascu, Toplița - legitimația nr. 26; 14. Slt. George Enescu, Bran - legitimația nr. 27; 15. Slt. Dr. Constantin Popa, Sibiu - legitimația nr. 28; 16. Slt. Aurel Vasile, Turnu-Roșu - legitimația nr. 29; 17. Slt. Ion Băncilă, Brașov - legitimația nr. 30; 18. Slt. Eugen Comșa, Vinț - legitimația nr. 31; 19. Slt. Ioachim Ciurea, Brașov - legitimația nr. 32; 20. Căpitan Ștefan Boer, Făgăraș - legitimația nr. 33; 21. Plutonier Alexandru Șerban, Cetatea de Baltă - legitimația nr. 35; 22. Lt. Ion Conciatu, Bozovici - legitimația nr. 36; 23. Slt. Valeriu Tatu, Agnita - legitimația nr. 37; 24. Slt. Ieronim Grovu, Szekely-Udvarhely (Odorheiu Secuiesc) - legitimația nr. 38; 25. Slt. Ion Lupean, Diciosânmartin - legitimația nr. 39; 26. Slt. Ion Rocașiu (corect: Traian Păcaș, Jibou, (Sălaj) - legitimația nr. 40; 27. Slt. Gavril Păușan, Zalău - legitimația nr. 41; 28. Slt. George Văleanu, Careii Mari - legitimația nr. 42; 29. Lt. Romulus Peșteanu, Turda - legitimația nr. 43; 30. Plut. major Avram Suci, Turda - legitimația nr. 44; 31. Slt. Virgil Popescu, Oradea Mare - legitimația nr. 45; 32. Lt. Petru Nămioanu (Nămoianu), Biserica Albă - legitimația nr. 46; 33. Slt. Mihail Dragoș, Curtici - legitimația nr. 47; 34. Slt. Ion Lia, Beiuș - legitimația nr. 48; 35. Slt. Petru Savii (Savu), Timișoara - legitimația nr. 49; 36. Plutonier Iosif Cojan, Bran - legitimația nr. 51; 37. Slt. Cornel Voicu, Feldioara - legitimația nr. 52; 38. Slt. Ion Popa, Gherla - legitimația nr. 53; 39. Slt. Vichentie Ardelean, Panciova - legitimația nr. 55; 40. Slt. Trandafir Buru, Madoș (Torontal) - legitimația nr. 56; 41. Slt. Eugen Vălean, Ianc (Caraș Severin) - legitimația nr. 57; 42. Slt. Traian Birăescu, Becicherec - legitimația nr. 58; 43. Slt. Dr. Ion Voina, Arad, Com. Național - legitimația nr. 59; 44. Slt. Petru Țucra Pribeagu, Hălmațiu - legitimația nr. 60; 45. Slt. Aurel Sărac, Oradea Mare - legitimația nr. 61; 46. Slt. Dr. Tit. (Nic.) Capețeanu, Chichinda M[are] (Torontal) - legitimația nr. 62; 47. Plut. major Vasile Popovici, Sibiu - legitimația nr. 63.

încredere așteptată, se va opri la est de Munții Apuseni. În acest sens, este sugestiv raportul înaintat, la 5 decembrie 1918, de Agentul nr. 42, slt. George (Pataki) Văleanu²⁵: „Despre spiritul ce stăpânește sufletele intelectualilor români și ale țăranilor s-ar putea scrie cărți întregi. Toți intelectualii s-au ridicat și luptă demn pentru înfăptuirea idealului național, pentru unirea cu România. Țăranii, mai simpli și mai practici, se declară în toate comunele că fac parte din România Mare; ei nu fac combinații sofisticate ca și intelectualii, de aceea masa aceea mare de țărani este mult mai însuflețită și mai demnă. E o emulație între cele 2 părți și fiecare vrea să fie mai românească. Cunosoc intelectuali și țărani care, prevăzând prăbușirea fostului imperiu Habsburgic, expres nu și-au vândut bucatele, ca să aibă ce să dea armatei române, când va ajunge acolo. Țăranii așteaptă pe "curcanii" români ca evreii pe Mesia. Spun că se aude că armata română suferă de lipsă de alimente și se miră că nu vin la ei, când cel mai sărac dintre ei poate să scoată din iarnă 10 cătane de-a[le] craiului român. În Țara Oașului (17 sate) voiau să facă republică țăranii, pe un primar să-l facă împărat și acesta în calitate de împărat să-i predece pe toți oșenii Craiului român, că ei au încredere numai în el”.

La fel, din Cluj, la 11 decembrie 1918, Agentul nr. 48, slt. Ion Lia, raportează M.C.G. român despre: situația județului Bihor după Adunarea de la Alba-Iulia; adeziunea entuziastă a beiușenilor la hotărârile istorice Adunării; constituirea, organizarea și funcționarea C.N.R. și G.N.R. din cercul Beiuș; nerecunoașterea de către guvernul din Budapesta a Unirii cu România și luarea jurământului de credință către statul ungar de la toate autoritățile comitatense cercuale și comunale; starea economică îngrijorătoare a comitatului; trecerea rămășițelor armatei lui Mackensen prin Oradea; relațiile dintre G.N.R. din Oradea și Garda Națională Maghiară; propaganda antiromânească; se fac referiri tangențiale la situația explozivă de pe Valea Someșului între Cluj și Satu Mare²⁶.

Tonul optimist al rapoartelor înaintate de toți agenții informatori, la începutul lunii decembrie 1918, se va schimba, însă, radical, în lunile ianuarie – aprilie 1919, oglindind teama populației românești că armata română se va opri pe aliniamentul Apusenilor și că nu va putea ocupa/elibera ținuturile vestice. Spicuim, în continuare, câteva fragmente din alte rapoarte informative despre această situație extrem de periculoasă pentru interesele românești.

Astfel, locotenentul Radu Ion (Agentul nr. 66)²⁷ informează M.C.G., la 19 dec. 1918/1 ian. 1919, despre: situația populației române din orașul Satu-Mare; primirea generalului Berthelot; propaganda antiromânească, inclusiv răspândirea zvonului că în România a izbucnit revoluția²⁸. Același agent, lt. Radu Ion, raportează, la 10 ianuarie st.n. 1919, despre cele observate în Carei și localitățile din partea de nord-vest a județului Sălaj : luarea cu forța în armata maghiară; scăderea moralului unor conducători locali, datorită întârzierii cu care înainta armata română și a propagandei desfășurate de guvernul maghiar prin presă²⁹.

În raportul întocmit la 1/14 ianuarie 1919, în Oradea Mare, de Agentul nr. 48, slt. Ion Lia, se semnalează următoarele: “În Oradea și Bihor, până aproape de Beiuș, ungerii fac ce vreau, nefiind stânjeniți deloc de către Consiliul din Oradea. Ba sunt cazuri, cum a fost acela că jandarmii din Beiuș s-au dus fără să

²⁵ A.M.R., fond M1 (3831 – M.C.G.), dos. nr. 2154, f. 121-125; vezi și C. Grad, Rapoarte și memorii privind activitatea consiliilor și gărzilor naționale române din comitatele Sătmar, Sălaj, Bihor și Arad (decembrie 1918 - martie 1919), în Acta MP, nr. V (1981), p. 520 – 522, doc. nr. 2. În raportul său, slt. Gheorghe Patachi Văleanu, ag. 42, informează M.C.G. român despre: situația din comitatul Sătmar (orașele Baia-Mare, Satu-Mare și Carei); organizarea și funcționarea consiliilor și gărzilor naționale românești și maghiare; raporturile dintre ele; entuziasmul ce a cuprins poporul român în lupta pentru realizarea idealului național constituirea vicariatului național român al Careiului, prin desprinderea de episcopatul grec-catolic de Hajdudorog a 46 de comune românești; propaganda antiromânească; desfășurată de aristocrația maghiară din Cluj; incidentul de la Someșeni.

²⁶ A.M.R., fond M1 (3831 – M.C.G.), dos. nr. 2154, f. 93-97; vezi și C. Grad, Rapoarte și memorii privind activitatea consiliilor și gărzilor naționale române din comitatele Sătmar, Sălaj, Bihor și Arad (dec 1918 – mart. 1919), în Acta MP, nr. V (1981), p. 530-533, doc. 12.: „Nădejdea clujenilor este în moșii din Munții Apuseni, cari ard de nerăbdare de a se vedea în Cluj. Arme s-ar putea cumpăra cât de multe, dacă ar fi bani. Și aici, ca și în Oradea și Beiuș, conducătorii sfatului și gărzilor roagă să li se vie în ajutor, fără de cari nu prea pot face multe. Roagă, mai departe, pe șefii armatei române să le dea instrucțiunile de lipsă, fiindcă așa sunt dezorientați privitor la planurile armatei pe care doresc să o servească cu trup și suflet. Să li se comunice tot aceea ce așteaptă armata de la ei. Doresc să fie considerați ca făcând parte din armată și să se facă legătură dintre aceste legiuni și Marele Cartier General prin curieri speciali, cari să aducă rapoartele lor și de aici să ducă ordinele”.

²⁷ Nespecificat în lista ofițerilor ardeleni, informatori și propagandiști trimiși înaintea trupelor române în Transilvania și Ungaria.

²⁸ „În Sătmar și în Carăi[i] Mari populația română e agitată contra armatei române. Propaganda săcuilor: că armata română este prost echipată, nu are ce mânca și că dezertează de pe front acasă. Se lătesc zvonuri că în țara românească e revoluție. Mulți români, care sunt mai mult în contact cu ungerii, nu mai cred că va fi o Românie Mare și că armata română o să ajungă și pe acolo, aceștia sunt români din Sătmar și Carăi[i] Mari, mai cu seamă în Carăii Mari, unde și românii spun că "Román vagyok de magyar érzelmű". A.M.R., fond M1 (3831 – M.C.G.), dos. nr. 2154, f. 124; vezi și C. Grad, Rapoarte și memorii privind activitatea consiliilor și gărzilor naționale române din comitatele Sătmar, Sălaj, Bihor și Arad (decembrie 1918 - martie 1919), în Acta MP, nr. V (1981), p. 522 – 523, doc. 3.

²⁹ „Moralul a căzut după brutalitățile făcute de bănzile ungurești, așa că sunt români încă în comitatul Sălaj care nu mai cred că o să fie România Mare, dacă-i spui, zice: "știe D-zeu ce va fi". (...) Am găsit preot în teritoriul ocupat de Armata Română care, cu toate că e ordin și de la episcop, nu amintește pe M.S. Ferdinand I, amintește consiliul și garda națională, pentru că vede situația de acolo și a început să nu mai creadă”. A.M.R., fond M1 (3831 – M.C.G.), dos. 2154, f. 126-128; vezi și C. Grad, Rapoarte și memorii privind activitatea consiliilor și gărzilor naționale române din comitatele Sătmar, Sălaj, Bihor și Arad (decembrie 1918 - martie 1919), în Acta MP, nr. V (1981), p. 523 – 524, doc. 4.

fie dezarmați complet și acela al înființării gărzii ungurești din Uilac, când însuși Comandantul Român din Oradea a oprit pe românii din provincie de la o procedură mai energică, dând astfel ungerilor nas de a fi tot mai agresivi și nu e exclus ca din această cauză să nu se nască conflict între români și unguri în provincie, de o parte, și între românii din provincie și conducătorii lor de la Oradea, de alta. Față de toate acestea e un singur leac: armata să ocupe în timpul cel mai scurt aceste ținuturi amenințate și să procedeze în modul cel mai energic față de gazetele locale, aceste izvoare ale celor mai grosolane minciuni, față de conducătorii orașului, care au trimis ajutor secuilor, față de socialiști și față de toți aceia care au agitat ori au avut o atitudine dubie în trecut”³⁰.

Aceeași situație îngrijorătoare este semnalată și de Agentul nr. 20 în raportul său asupra situației din partea de sud a comitatului Bihor, întocmit la Sibiu, în 17/30 ianuarie 1919: „De când cu zvonurile răspândite atât de tare că Armata Română nu va ocupa Bihorul, ba chiar și Clujul o să fie evacuat, ungerii fac totul pentru ridicarea moralului și sentimentului patriotic unguresc și pentru demoralizarea românilor. Trimit agenți socialiști-comuniști prin toate părțile, îndemnând la răzvrătire. S-au luat măsuri, firește, din partea Gardelor Române, pentru a fi împiedicați în acțiunea lor; cu toate acestea, în satele din apropierea Oradiei Mari se pot strecura (.....) Români, ce-i drept, neliniștiți în nădejdea eliberării, trebuie să stea în voia tuturor încercărilor (...) dușmanului și să țină piept, pradă, cu puține arme și muniții, dușmanului”³¹.

La 8/21 ianuarie 1919, se raportează M.C.G. (probabil de Agentul nr. 47, slt. Mihail Dragoș) despre: constituirea, organizarea și activitatea C.N.R. și G.N.R. din Oradea și din cercurile Aleșd, Ceica, Beiuș și Vașcău; raporturile dintre C.N.R. și G.N.R. cercuale și C.N.R. comitatens din Oradea; raporturile cu autoritățile maghiare; pătrunderea în C.N.R. și G.N.R. a unor elemente carieriste, care consideră oficiile publice ca privilegii de familie³²).

În *Raportul general pe luna ianuarie. Situația politico-militară în comitatul Arad*, redactat la 10/23 ianuarie, Agentul 47, Mihail Dragoș (învățător în Curtici) raportează M.C.G. român despre: situația politico-militară în comitatul Arad; cauzele care au provocat revolta soldaților; încurajarea expedițiilor de represalii întreprinse de „batalioanele de oțel” contra populației române; vizita generalului M. Berthelot la Arad și incidentul provocat de maghiari în piața centrală a Aradului; înlocuirea „batalioanelor de oțel” cu unități regulate (Regimentul 33), care utilizează aceleași metode teroriste pentru a stăvili lupta românilor pentru unitate națională³³.

Despre situația explozivă din Banatul încă neevacuat de sârbi, Lt. Corneliu Bojincă, ofițer de legătură, în raportul său telegrafic din 1 iunie 1919 către M.C.G. (trimis prin Comandamentul Trupelor din Transilvania - Secția Informațiilor) semnalează următoarele: „Sârbii evacuează mereu Timișoara, transportând la Belgrad tot ce aparține averii statului. S-a lansat vestea că se vor atinge și de averile particulare, provocând o neliniște între populație, așa că comandantul sârb a fost nevoit a desminți știrea pe cale ziaristică. Populația, pe lângă toate astea, nu are încredere și e în temere și foarte neliniștită”³⁴, conturându-se spectrul unei răscoale a muncitorimii din oraș (în număr de vreo 15.000), foarte bine organizate și înarmate, ceea ce, în cazul că trupele române n-ar putea interveni la timp, ar fi dus la o stare incontrollabilă, de jaf și anarhie. Întrucât „clasele intelectuale sunt foarte îngrijorate, așteptând salvarea din

³⁰ A.M.R., fond MI (3831 - M.C.G.), dos. nr. 2154, f. 100-101; vezi și V. Faur, C. Grad, Noi mărturii documentare privind contribuția românilor din Crișana la făurirea statului național unitar român, în „Crisia”, an XIII (1983), p. 263-265, doc. nr. 6. Raport întocmit la 1/14 ianuarie 1919, în Oradea Mare, de informatorul nr. 48 - Ion Lia.

³¹ A.M.R., fond 3831 (M.C.G.), dos. nr. 2154, f. 104-105; vezi și V. Faur, C. Grad, Noi mărturii documentare privind contribuția românilor din Crișana la făurirea statului național unitar român, în „Crisia”, an XIII (1983), p. 268-269, doc. nr. 9. - Raport asupra situației din partea de sud a comitatului Bihor, întocmit la Sibiu, în 17/30 ianuarie 1919, de agentul nr. 20 (neidentificat - nu este menționat în lista ofițerilor informatori din 18 nov. 1918).

³² A.M.R., fond MI (3831 - M.C.G.), dos. nr. 2154, f. 142-145 (raport înaintat, probabil, de agentul 47, slt. Mihail Dragoș, identificabil după stilul critic al altor rapoarte); vezi și C. Grad, *Rapoarte și memorii privind activitatea consiliilor și gărzilor naționale române din comitatele Sătmă, Sălaj, Bihor și Arad (decembrie 1918 - martie 1919)*, în Acta MP, nr. V (1981), p. 533-536, doc. 13: „Unde consiliile naționale sunt compuse din bărbați devotați cauzei naționale, idealști, lucrurile merg bine. Dimpotrivă, unde acestea sunt alcătuite din tipuri dubioase, acolo porțile organizării naționale stau larg deschise, pe unde își fac intrare tot felul de curente antiromânești. Cu toate acestea, tipurile cunoscute și acum ar voi să acapareze oficiile publice pentru dânsii, la care fac pretenziuni ca și la anumite privilegii familiale. În unele comune am întâlnit băieți de 19-20 ani, comandanți de gardă și, în această calitate, judecătorii poporului. Aceste păpuși de popi și nepoți de membri în consiliul comitatens toți sunt candidați la posturi de administratori de plasă și viitori ofițeri de jandarmerie”.

³³ *Regimul de teroare reinstalat*. Locul gardelor române îl iau jandarmii unguri, iar cel al consiliilor rurale - vechea administrație, cu notarul ungar în frunte. Deodată cu aceasta să reînceapă apoi prigonirile în contra populației și, îndeosebi, a intelectualilor români de la sate. Actual, românii din comitatul Arad trec prin cele mai grele încercări: agenții ungerilor din B[uda]-pesta își desfășoară nesupărați activitatea în mijlocul populației noastre de la sate; iar, de altă parte, intelectualii noștri sunt expuși la cele mai nemaipomenite torturi. Fiecare zi își (are) victima sa. Notarul ungar își întâmpină jandarmul cu întrebarea "Hány hideg?" adică: "câți ai trimis pe cealaltă lume?". A.M.R., fond MI (3831 - M.C.G.), dos. nr. 2154, f. 140 - 141 (Raport înaintat de agentul 47, Mihail Dragoș); vezi și C. Grad, *Rapoarte și memorii privind activitatea consiliilor și gărzilor naționale române din comitatele Sătmă, Sălaj, Bihor și Arad (decembrie 1918 - martie 1919)*, în Acta MP, nr. V (1981), p. 547- 549, doc. 23.

³⁴ A.M.R., fond 5417, dos. 592, f. 208.

partea armatei noastre, totuși văd necesitatea concentrării unor forțe române într-un punct eliberat deja de noi și aproape de Timișoara, ca la un moment dat să poată imediat interveni”³⁵ – se menționează în finalul raportului.

Imediat după constituirea Consiliului Dirigent la Sibiu, Marele Cartier General a numit ca ofițer de legătură pe lângă acesta pe lt. col. Gheorghe Bereșteanu, care, începând chiar din primele zile ale lunii decembrie 1918, a desfășurat o muncă neobosită, zi și noapte, pentru a asigura un contact permanent și eficient între cele două instituții, în vederea coordonării acțiunilor politico-militare de preluare efectivă, pe etape, a *imperiumului* în Transilvania. Specificăm, aici, doar câteva dintre multele sarcini aflate pe agenda zilnică de lucru a acestui destoinic și harnic ofițer: înlesnirea comunicării dintre Resortul de Război al Consiliului Dirigent cu Div. 1 Vânători și Div. 7 Infanterie, însărcinate să ocupe, pas cu pas, aliniamentele succesive aprobate de Consiliul Militar Interaliat; preluarea și asigurarea funcționării neîntrerupte a transportului pe calea ferată (prin căpitanul Ispravnicu, comandantul militar al căii ferate din Transilvania, stabilit la Brașov) și a comunicațiilor prin telegraf și telefon; preluarea minelor din Valea Jiului; intermedierea tratativelor cu reprezentanții civili și militari maghiari; dislocarea trupelor nou sosite; transmiterea promptă a cererilor de asigurare a protecției localităților din zona de operațiuni militare; asigurarea desfășurării în bune condiții a călătoriei de informare efectuate de generalul Berthelot în teritoriile separate de “Linia Diaz” etc.

Doc. 1.

TELEGRAMĂ³⁶ [Ordin/Notă] nr. 52-62-18.12. [1918], ora 9/30

M.[arele] C.[artier] G[enera]l București către Consiliul Dirigent Român - Sibiu

Informați imediat pe Erdelyi despre următoarele: Petroșeni va fi ocupat de trupe române, atunci noi vom lua în regia statului român administrația minelor. Nu admitem ca guvernul ungar să mai plătească lucrătorii guvernului ungar, suntem dispuși a furniza [o] anumită cantitate de cărbuni contra alimente. Erdelyi să notifice aceasta guvernului ungar.

Vaida + [încredințat] de Marele Cartier General.

Răspuns la notă: “Cons[iliul] Dirig[ent] crede că comunicarea acestei note prin Dl. Erdelyi guvernului maghiar trebuie să se amâne până vor fi în Petroșani trupe suficiente.”

Of.[ițer] [de] leg.[ătură], Lt. col. B.[ereșteanu], nr. 72

Doc. 2.

TELEGRAMĂ nr. 38³⁷ 3/[16].12.1918, urmare la nr. 29

Ofițerul de legătură pe lângă Consiliul Dirigent din Sibiu către Divizia 1 Vânători,
(cu rugămintea a se comunica și la M.C.G. Bir. Operații și Diviziei 7

Primit: Maior Dobre

Am onoare a înainta telegr[ama] nr. 3757 a Dlui Locotenent Colonel Landrot din Comisiunea Franco-Română Budapesta, ca urmare la nota telefonică de astăzi. Locotenent Colonel Landrot face cunoscut Locotenent Colonelului Bereșteanu că guvernul ungar ordonă trupelor ungare de a sta pe loc și a nu trage, în niciun caz. Pe de altă parte, ordinele cele mai categorice trebuie date trupelor române de a nu trage, în niciun caz, asupra trupelor ungare, afară de cazul când ar fi atacate. Orice vărsare de sânge trebuie evitată. Ofițerii trebuie făcuți personal răspunzători de stricta executare a acestor ordine.

Locotenent Colonel Landrot, nr. 3757 s.

Urmează textul francez: nr. 3757/s. Come suite a note téléphonique de ce jour Lieutenant Colonel Bereșteanu que gouvernement hongrois donne ordres a troupes hongroises de rester sur place et ne faire feu en aucun cas. D'autre part, les ordres les plus formels doivent être donnés a troupes roumaines ne faire feu en aucun cas sur troupes hongroises a moins qu'elles ne soient attaquées. Toute effusion de sang doit être évitée. Officiers doivent être tenus personnellement responsables de la stricte execution de ces ordres. Col[onel] Landrot

Față de această comunicare, cu onoare vă rog să binevoiți a da ordinele dv. cunoscând că Divizia 1 Vânători, ca urmare a telegramei mele nr. 29, a oprit, deocamdată, înaintarea.

Ofițer de legătură pe lângă C[onsiliul] Dirigent din Sibiu, Lt. col. Bereșteanu

³⁵ Ibidem.

³⁶ A.M.R., fond 3831, dos. nr. 1951, f. 9.

³⁷ A.M.R., fond 3831, dos. nr. 1951, f. 77.

Doc. 3.

TELEGRAMĂ nr. 50342, 3/[16].12.[1]918 - Transmisă ora 13

Divizia 1 Vânători³⁸

către

Lt. col. Bereșteanu, Ofițer de legătură al MCG pe lângă Consiliul Dirigent din Sibiu

Urmare la nr. 50332, 3/12/[1]918, rugăm a ni se comunica grabnic rezultatul de la președintele Senatului Unguresc din Cluj, dr. Vincze, relativ la înțelegerea ce urma să ia cu Comandamentul Francez din Budapesta cu privire la trecerea de către noi a liniei Mureșului. Dacă acest rezultat nu a sosit la d-voastră, rugăm a interveni ca Consiliul Dirigent din Sibiu să revină pentru ca să avem grabnic rezultatul, fiindu-ne absolut necesar în vederea operațiunilor ce urmează a se desfășura, conform o[rdinului] M[arelui] Ca[rtier] G[enera]l nr. 928. D[in] o[rdin]: Șef de Stat Major, Colonel Moucha

Doc. 4.

TELEGRAMĂ - Extraurgent, cu precădere, secret -

M[arele] C[artier] G[enera]l către Lt. colonel Bereșteanu, Sibiu

Urmare la comunicatul itinerarului Dlui General Berthelot [telegrama nr. 1395 – 11/24/12/1918]³⁹ :

1). Vă rugăm luați toate măsurile, prin Consiliul Dirigent, ca în tot parcursul ce va face Dl. General, populația din Banat să facă adrese prin care să arate suferințele ce îndură și că, dacă nu-i pot face o mare primire, se datorește faptului că au fost împiedicați de sârbi.

2). În același timp, binevoii vă rog a lua măsuri ca la Arad și Timișoara să fie pregătită hrana pentru 5 ofițeri, 10 soldați, pâine, carne, zarzavat. Pentru punctul 1, în special, trimiteți curieri, ofițeri ardeleni ce aveți la îndemână și care cunosc regiunea. Rugăm a ne comunica, [prin] hugues, măsurile luate. Inform.: Lt. colonel Bianu

Cuvinte cheie: *Transilvania; Banat; Linia Diaz; Consiliul Dirigent; Marele Cartier General al Armatei Române; ofițeri ardeleni informatori și propagandiști; Lt. col. Bereșteanu; Ofițer de legătură al M.C.G.; preluarea imperiumului; consilii și gărzi naționale.*

³⁸ A.M.R., fond 3831, dos. nr. 1951, f. 91.

³⁹ A.M.R., fond 3831 (M.C.G.), dos. nr. 1961, f. 28.

EFECTELE APLICĂRII PRIMEI „CURBE DE SACRIFICIU” (IANUARIE 1931) REFLECTATE ÎN BULETINELE INFORMATIVE ALE STRUCTURILOR DE CONTRAINFORMAȚII MILITARE

Lucian DRĂGHICI*

Izbucnită la 29 octombrie 1929 prin „Joia Neagră” de la Bursa de pe Wall Street, când 12 milioane de acțiuni au fost aruncate pe piață fără să găsească cumpărător, criza economică a provocat distrugerea rapidă a mecanismelor creditului care asigurase aparenta prosperitate a anilor 1920 și au adus după sine, din aproape în aproape, o depresiune fără precedent a economiilor capitaliste¹.

În timpul Marii Crize producția industrială a principalelor țări industrializate a scăzut cu 37%, multe monede naționale au fost supuse unei puternice devalorizări, iar craurile bancare de răsunet internațional și falimentele industriale și comerciale de mari proporții s-au ținut lanț. Comerțul internațional s-a redus în câțiva ani cu aproape o treime, multe state apelând la practici protecționiste pentru a-și proteja producția proprie de mărfuri. În unele țări, șomajul a atins cote dramatice, cum s-a întâmplat în S.U.A., unde, în perioada de vârf a crizei, au fost înregistrați 17 milioane de șomeri, sau în Germania, cu 6 milioane de șomeri în 1932. Criza economică a afectat întreaga lume capitalistă, punând sub semnul întrebării atât valorile *laissez-faire*-ului specific liberalismului economic, cât și cele ale democrației parlamentare².

România a fost lovită de Marea Criză în plin proces de desfășurare a politicii economice a „porților deschise”, inițiată de Partidul Național-Țărănesc încă din primele luni ale guvernării inaugurate la 10 noiembrie 1928. Prin această politică – opusă celei sintetizate prin formula „prin noi înșine” a Partidului Național Liberal – liderii național-țărăniști, în frunte cu Virgil Madgearu, artizanul politicii economice a partidului, preconizau o implicare majoră a capitalului străin în economia românească ca o condiție esențială a depășirii statutului de țară agrar-industrială.

În același timp guvernul român a încheiat la 2 februarie 1929 cu un grup de bănci internaționale (The Chase Național Bank of the City of New York, Banque de Paris et des Pays-Bas și Hambros Bank Limited) așa-zisul „împrumut de stabilizare” în valoare de 100.740.750 de dolari (aproximativ 17 miliarde de lei), cu o dobândă reală de 8,98 % și garantat de statul român prin veniturile viitoarei Regii a Monopolurilor Statului, prin terenurile petrolifere, fabricile de chibrituri, societatea de telefoane, construirea unor căi de comunicații ș.a. Contractarea acestui împrumut a adus după sine instituirea unui sistem de control al creditelor prin „consilieri tehnici” și „experți străini” introduși la Ministerul de Finanțe și Banca Națională a României³.

În condiții economice normale, acest împrumut ar fi fost benefic pentru România, dar, în circumstanțele anilor următori, plata ratelor datoriei externe a avut consecințe dramatice pe plan social, creditorii statului român prin intermediul „experților străini”, nepermițând nicio derogare de la plata „cuponului”, chiar dacă acest lucru însemna aruncarea în ghearele mizeriei a bugetarilor și pensionarilor, precum și dereglarea aparatului administrativ al statului.

În industrie, numărul falimentelor, în perioada 1929-1932, s-a ridicat la circa 10.000. Producția industrială a scăzut cu 53% în 1932 față de anul 1929. Indicele general al prețurilor produselor industriale a înregistrat mari scăderi, ajungând să reprezinte în 1933 doar 58,1% din cel al anului 1929.

Agricultura românească a fost afectată de prăbușirea prețurilor la produsele agricole pe piața internațională, prăbușire cauzată de supraproducția înregistrată în SUA, dar și de politica de dumping aplicată de URSS. Până în 1931, exporturile agricole românești au avut un curs ascendent, dar în următorii doi ani s-au diminuat într-o proporție însemnată. Astfel ponderea cerealelor în valoarea totală a exportului a scăzut de la 39,4% în 1931 la 23% în 1933, iar ponderea animalelor vii și produse animaliere a scăzut de la 10,7% la în 1931 la 5,4% în 1933⁴.

În mediul urban, nivelul de trai al funcționarilor și muncitorilor a fost afectat de „curbele de sacrificiu” – reduceri ale salariilor și pensiilor în cote care au variat de la 10% la 20% – instituite în ianuarie 1931, septembrie 1932 și ianuarie 1933. Pe lângă aceste reduceri importante ale veniturilor, bugetarii și pensionarii României interbelice trebuiau să facă față și neplății la timp a acestor venituri diminuate, întârzierea plăților fiind de ordinul lunilor calendaristice.

* Serviciul Istoric al Armatei.

¹ Serge Berstein, Pierre Milza, *Istoria Europei*, vol.5, Institutul European, Iași, 1998, p.78.

² Ibidem, p.80.

³ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, Editura Paideia, București, 1999, p.237.

⁴ *Istoria Românilor*, vol. VIII, *România întregită (1918-1940)*, Editura Enciclopedică, București, 2003, pp. 118-119.

În plus, numeroasele falimente bancare au înghițit micile economii ale clasei mijlocii, cel mai răsunător faliment fiind al băncii Marmorosch-Blank, instrumentul financiar al camarilei regale⁵.

Și pentru ca dezastrul să fie complet, la 21 martie 1933 izbucnește scandalul „afacerii Škoda“, care va dezvălui opiniei publice gradul ridicat de corupție al clasei politice și risipirea banului public în schimbul încasării unor comisioane consistente.

*

În primele luni ale anului 1931, românii au trebuit să se confrunte cu efectele dramatice ale aplicării primei curbe de sacrificiu, măsură decisă de guvernul național-țărănesc pentru a atenua consecințele crizei economice asupra bugetului de stat. De prevederile acestei măsuri nu au fost scutiți nici militarii, acest fapt generând un climat de nemulțumire în rândurile armatei, așa cum iese rezultă parcurgerea buletinelor informative lunare ale structurilor de contrainformații militare. De exemplu, în Buletinul informativ al Biroului 2 din cadrul statului-major al Diviziei 9 Infanterie pentru perioada 1-31 ianuarie 1931 se poate citi:

„Starea de spirit a ofițerilor: bună. Este însă influențată de starea materială în urma aplicării curbei de sacrificiu asupra soldelor.

Starea materială: reducerea soldelor face traiul mult mai greu ca înainte. Dacă se ține seama că majoritatea [veniturilor] ofițerilor se rezumă numai în soldă, iar scumpetea vieții și obligațiunile fiscale nu s-au micșorat în proporția în care s-au micșorat soldele, se va vedea că toți ofițerii, fără excepție, cu greu pot face față obligațiunilor serviciului și poziției sociale din care fac parte[...]

La cele de mai sus se adaugă și faptul că, la majoritatea corpurilor, soldele se achită cu foarte mari întârzieri din cauză că diferitele formalități (ordonanțări de state, verificări, trimiterea acreditivelor etc.) se fac cu mari întârzieri de către cei în drept”⁶.

Pe lângă diminuarea soldelor, militarii se confruntau și cu neplata acestora la timp. Astfel, în Buletinul informativ pe luna februarie 1931 al Diviziei 9 Infanterie se consemna faptul că la Regimentul 34 Infanterie „de la 23 decembrie 1930 la 23 februarie 1931 nu s-a mai putut plăti ofițerilor niciun ban din drepturile de soldă” aceleași întârzieri fiind semnalate și la alte regimente. Neplata soldelor a continuat și în lunile februarie și martie, dar au fost plătite înainte de sărbătorile de Paști⁷.

În mai 1931, în raportul informativ al Regimentului 12 Roșiori se semnală faptul că ofițerii erau „îngrijorați din cauza noilor uniforme regulamentare, pe care le-au primit cu mare bucurie, dar n-au posibilitatea a le procura, aceasta din cauza lipsei de bani; soldele nici nu ajung [decât] pentru hrană și locuință.”⁸

Autorii acestor buletine informative nu se rezumau „a lua pulsul” vieții din spatele porților cazărnilor, ci își îndreaptă atenția și asupra climatului general de nemulțumire din mediul civil.

În buletinul informativ al Diviziei 9 infanterie pe luna februarie 1931 se consemna:

„Funcționarii: există o mare nemulțumire în rândurile funcționarilor din cauza curbei de sacrificiu ce li s-a aplicat de la 1 ianuarie a.c., din care cauză își manifestă încontinuu prin congrese nemulțumirile ce le au față de nevoile zilnice tot mai grele.

Cu actualele salarii ce primesc nu pot face față nevoilor zilnice și toți speră că în curând curba de sacrificiu va fi suprimată. O altă nemulțumire e scumpetea chiriilor și neplata lefurilor la timp din care cauză bugetul le este dezechilibrat continuu”⁹.

Într-un buletin informativ al Legiunii de Jandarmi Constanța pentru perioada 20 decembrie 1930-30 ianuarie 1931, se menționa:

„La orașe:

Funcționarii nemulțumiți de din cauza reducerii salariilor și neprimirii lor la timp;

Comercianții și industriașii trec prin mari crize financiare, afaceri nu se fac decât pe bani-gata, creditul fiind înlăturat cu desăvârșire;

Muncitorii nu găsesc de lucru, însă până în prezent nu s-au dat la manifestații.

La sate: populația română de la sate este într-o stare de spirit îngrijorătoare din cauza sărăciei și a datoriiilor ce le au pe la bănci și particulari. Cerealele, singura lor sursă de venituri, le-au vândut pe preț de nimic, iar acum nu au cu ce să cumpere nici cele necesare traiului”¹⁰.

⁵ O descriere deosebit de expresivă a crizei sistemului bancar românesc, care a atins paroxismul în toamna anului 1931, se găsește în volumul al IX-lea al memoriilor lui Constantin Argetoianu (Editura Machiavelli, 1997), ministru de Finanțe în perioada 18 aprilie 1931-5iunie 1932.

⁶ Arhivele Militare Române, Fond Microfilme, rola F II 2.1065, c. 341-342.

⁷ Ibidem, c. 586.

⁸ Ibidem, c. 615.

⁹ Ibidem, c.421.

¹⁰ Ibidem, c. 357.

După câteva luni se semnala adâncirea crizei, în special în mediul rural (Buletinul informativ al Legiunii de jandarmi Constanța pe perioada 25 august-25 septembrie 1931):

„Cea mai mare parte a agricultorilor au multe datorii pe la bănci și particulari, pe care neputându-le achita, li se vând uneltele de agricultură, vitele și chiar imobilele, lucru ce-i nemulțumește foarte mult, avându-se în vedere că produsele lor agricole le vând la prețuri derizorii, iar articolele și uneltele trebuincioase lor, le cumpără tot pe prețuri ridicate.

Pentru datoriile către stat, agenții fiscoșului îi execută fără nicio cruțare, punându-le sechestre pe diferite lucruri și chiar pe recoltă.

Mai există nemulțumiri din cauză că deși prestația se plătește în natură cu sume destul de ridicate (sic!), nu s-a adus nici îmbunătățire șoselelor, din care cauză au devenit aproape impracticabile”¹¹.

În același document se semnalau frământări în rândul minorității bulgare din Dobrogea „datorită vastei propagande desfășurată de ziarele iredentiste bulgare și de Societatea „Dobrogea”. Populația bulgară din zonă era descrisă drept „veșnic agitată și nemulțumită”, menționându-se „o vie agitație contra elementului românesc și în special a coloniștilor macedoneni a căror prezență în mijlocul lor o consideră indezirabilă”¹². Aceleași probleme sunt consemnate și în buletinul informativ al Diviziei 9 Infanterie pe luna martie 1931:

„Se face în rândurile populației bulgare din Durostor și Caliacra propagandă iredentistă și comunistă, cu tendința de a întreține continuu în viața noastră economică și politică un spirit recalcitrant de agitație având ca scop realipirea Cadrilaterului la Bulgaria. În acest scop există organizații secrete care activează [în concordanță] cu societatea iredentă revoluționară «Dobrogea» din Bulgaria”¹³.

Dificultățile economice au dus și la o intensificare a propagandei comuniste, una din Una din țintele principale ale acestei propagande constituind-o militarii în termen. În februarie 1931 se semnala răspândirea de manifeste comuniste lângă cazarma Regimentului 13 Artilerie, în noaptea de 8/9 februarie, cu scopul ca aceste manifeste să parvină în mâinile recruților contingentului 1931 care se încorporau a doua zi. În noaptea de 23/24 februarie, în curtea aceluiași regiment au fost aruncate alte manifeste de inspirație comunistă care incitau militarii în termen la nesupunere și dezertare. În ambele cazuri, manifestele au fost descoperite de organele contrainformative militare înainte ca acestea să poată fi citite de soldați¹⁴.

Autoritățile militare au reacționat rapid, așa cum rezultă și dintr-un ordin al comandantului Diviziei 9 infanterie, din 11 martie 1931, către unitățile din subordine:

„În ultimul timp Partidul Comunist din România, profitând de criza economică ce domnește în toată țara, și-a mărit acțiunile de propagandă, răspândind manifeste prin care se îndeamnă la luptă contra ordinii de stat legale.

Astfel:

– cu ocazia încorporării recruților s-au răspândit manifeste prin care recruții erau îndemnați să nu se prezinte la regimente;

– cu ocazia zilei de 24 februarie, consacrată de comuniști ca zi a muncitorilor s-au răspândit manifeste prin care se îndemnau muncitorii la greve, demonstrații și acte de sabotaj;

– cu ocazia zilei de 8 martie, zi consacrată pentru femeia bolșevică, s-au răspândit manifeste prin care se îndemnau femeile și soțiile să adere la revoluția comunistă.

Pentru a se împiedica o asemenea propagandă în rândurile trupei, organele contrainformative ale garnizoanelor și corpurilor, în legătură cu organele locale de Siguranță, vor lua măsuri ca asemenea manifeste să nu pătrundă în rândurile soldaților.

Organele contrainformative își vor mări activitatea zilnică, urmărind îndeaproape suspecții din rândurile trupei, organizând în același timp controlul cazărnilor și al terenurilor de instrucție.

Se va da o deosebită atenție supravegherii și controlului când recruții sunt scoși în oraș, precum și în timpul când sunt vizitați de rude la cazărmi, în orele fixate de regiment.

Acțiunea de combatere a propagandei comuniste nu va fi considerată numai ca o executare a diferitelor ordine ce s-au dat de autoritățile superioare; această acțiune trebuie considerată de către toți ofițerii ca o datorie imperioasă de bun român.

Se va căuta ca, pe lângă paza și controlul arătat mai sus, diferitele manifestațiuni în corp, precum conferințe educative, serbări și festivități cu caracter militar-național, să fie organizate astfel ca să atragă sufletul ostașilor către instituția armatei și să-i abată de la calea periculoasă a diferitelor acțiuni de destrămare duse de dușmanii țării”¹⁵.

După cum se știe, efectele crizei economice, care au fost suportate cu stoicism de majoritatea populației, au continuat să fie resimțite în România până spre mijlocul anilor 1930, fiind urmată de o perioadă de dezvoltare care a șters în mare măsură consecințele dramatice ale acesteia.

¹¹ Ibidem, c. 900.

¹² Ibidem, c. 358.

¹³ Ibidem, c. 423.

¹⁴ Ibidem, c. 424.

¹⁵ Arhivele Militare Române, Fond Microfilme, rola F II 2.1067, c. 70.

DOCUMENTE INEDITE DESPRE „AFACEREA SKODA” - ECOURI DIN PRESA STRĂINĂ

Alin PÎRVU*

Unul din ofițerii controversați ai armatei române, ajuns ministru de Război, generalul Constantin Ștefănescu-Amza, s-a născut la 23 iulie 1875 în comuna Budești, plasa Negoiești, districtul Ilfov, fiind fiul lui Ștefan și al Ancăi Ionescu. Explicația numelui Ștefănescu pe care generalul l-a purtat începând cu anii școlarizării nu s-a găsit, deși numele de familie al părinților a fost Ionescu. Numele de Amza a fost adăugat în anul 1904, în urma cererii pe care tânărul ofițer a înaintat-o Ministerului Justiției și Ministerului de Război.

Apogeul carierei militare l-a constituit funcția de ministru de Război obținută prin concurs în guvernele prezidate de Nicolae Iorga (18 aprilie 1931-6 iunie 1932) și Vaida Voievod (ianuarie 1932-octombrie 1932). Lucrarea ce a făcut-o cu această ocazie a fost apreciată ca meritorie. Tema a fost întocmirea unui studiu privind modul cum se poate organiza „Apărarea României” într-un caz de război, când toate frontierele sunt blocate și neputându-se conta decât pe resursele și posibilitățile din interior și cu referire, în special, la armament. În această înaltă calitate de ministru a inițiat câteva reforme, ce își așteptau de mulți ani rezolvarea. Tot în timpul ministeriatului său dedesubturile afacerii Skoda au fost făcute publice. Fundalul „afacerii Skoda” a fost constituit de comenzile militare făcute de România în străinătate în vederea dotării armatei, prilej cât se poate mai nimerit pentru unii politicieni români să își rotunjească averile fără scrupule, subminând interesele țării. Referindu-se la această situație deplorabilă, generalul Rujinski nu se sfa să afirme într-o ședință a senatului, la începutul lunii aprilie 1933, că... „oriunde există un samsar există un șperț, oriunde există un șperț sunt și oameni slabi care pot fi la îndemâna acestui șperțar”. În cazul afacerii Skoda „oamenii slabi” aparțineau, potrivit presei vremii, unui partid politic de guvernământ. Slăbiciunea acestor oameni, în fond politicieni verози, se manifestau doar atunci când era vorba de banii statului, nu de propriul buzunar (...).

Primele semne ale divergențelor cu Uzinele Skoda au apărut în cea de-a doua jumătate a anului 1931, cu prilejul experimentării tunurilor fabricate la Uzinele Skoda. Rezultatele au atras după sine aprecieri contradictorii. În vreme ce delegatul numit de fostul ministru al Apărării Naționale, să supravegheze executarea comenzii a conchis ca tunurile model îndeplineau condițiile cerute, expertul trimis de Ștefănescu-Amza, noul ministru al Apărării Naționale a constatat că, dimpotrivă, „tunurile nu corespund necesităților armatei”. Consiliul Superior al Armatei a hotărât, după consultarea celor mai buni specialiști în materie, suspendarea temporară a comenzii și de comandarea tunurilor de câmp. În plus, ministrul Apărării Naționale a solicitat imediat schimbarea lui Seletsky din fruntea reprezentanței Skoda și a delegat ca organ de legătură între minister și uzină pe colonelul în rezervă Constantin Georgescu. Atât timp cât în fruntea Ministerului Apărării Naționale s-a aflat generalul Ștefănescu-Amza, Bruno Seletsky nu s-a mai ocupat decât de conducerea biroului administrativ al reprezentanței Uzinelor Skoda.

Ministrul Apărării Naționale a dat imediat dispoziție să fie continuate cercetările privitoare la modul de întocmire al contractului de armament încheiat și semnat de predecesorul său, dispunând în același timp să fie date publicității toate informațiile care demascau caracterul oneros al acestei comenzi. În acest timp, în presă au apărut o serie de articole prin care erau demascate manevrele celor care au semnat contractul. Cercul începea să se strângă în jurul lui Seletsky. A urmat o intensă activitate de culise în care au fost antrenați toți cei care primiseră comisioane. „Afacerea Skoda” a intrat pe rol în dimineața zilei de 10 martie 1933. Probele concludente pe care le-a administrat comisia de anchetă a determinat, în cele din urmă, arestarea lui Seletsky care a fost apoi deferit justiției. Bruno Seletsky a fost condamnat la cinci ani închisoare, pedeapsă considerată de opinia publică mult prea blândă. Ceilalți vinovați au scăpat nepedepsiți, numai datorită faptului că erau reprezentanți ai unor cercuri influente¹.

Din presa engleză „The Near East”, 20 aprilie 1933 – „Afacerea Skoda”

„Desfășurarea acestei afaceri, pe care toți amicii României o consideră foarte regretabilă, a fost întreruptă de două incidente nefericite. Primul a fost că membrul care a ridicat chestiunea Dr. Lupu s-a uitat atât de mult pe sine încât a insultat Camera Deputaților în plină ședință, numind-o „casa lui Seletsky”, fiind chemat la ordine de către președintele Ciceo-Pop, Dr. Lupu a răspuns cu noi insulte. Dânsul a fost trimis la Comisia Disciplinară a Camerei, care a hotărât să-l excludă de la 10 ședințe. Este de remarcat faptul că,

* Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice.

¹ Alin Pîrvu, „Aspecte din viața generalului Constantin Ștefănescu-Amza”, în revista „Orizont XXI”, nr. 3(15)/2009.

deși întreaga opoziție împreună cu liberalii D-lui Duca și aceia ai D-lui Gh. Brătianu, luaseră partea doctorului Lupu atunci când acesta a interpellat pentru prima oară în afacerea Skoda, nimeni nu a mișcat niciun deget ca să-l apere cu acest prilej.

Celălalt incident care este cu mult mai tragic, este sinuciderea generalului Sică Popescu, comandantul Corpului I Armată din Craiova. Generalul Popescu era la 1930 secretar general al ministrului de război în momentul când s-a încheiat contractul cu uzinele Skoda. În puținele scrisori pe care le-a lăsat, generalul aruncă o lumină cu totul nouă asupra acestei afaceri...

După prima alarmă a doctorului Lupu, D-l Seletski trebuia să fie arestat ca spion. Dar scrisorile răposatului general îndrumază chestiunea într-o direcție cu totul deosebită. El scrie că, contractul a fost făcut cu multă grijă și comanda a fost de o vitală necesitate pentru apărarea statului, iar condițiile financiare au fost studiate cu de-amănuntul. Cu toate acestea, ministrul de Război, generalul Ștefănescu-Amza care a preluat postul imediat după semnarea contractului, a făcut tot posibilul să-l boicoteze, acoperind pe generalul Sică Popescu cu calomniile, spre a cărei impresie că ultimul se lăsase mituit ca să aprobe contractul.

În același timp, s-au descoperit și anumite scrisori adresate de Seletski conducerii uzinelor.

Aceste scrisori cifrate sunt încă nedesluite și de aceea s-a născut impresia că în toată afacerea trebuie să se fi petrecut și alte mituiri.

După sinuciderea generalului Popescu, care scrisese scrisoarea prin care uzinele Skoda erau invitate să semneze cât mai repede contractul, diferite personalități militare și civile au dat mărturia lor despre cinstea desăvârșită a decedatului general, care, de altfel, reiese și din încurcăturile financiare în care și-a lăsat familia.

Până acum pare stabilit că, comenzile făcute prin acest contract erau absolut necesare apărării naționale, contractul nu s-a semnat fără mituire și că ministrul de Război, general Ștefănescu-Amza, pentru motive inexplicabile, a făcut tot ce i-a stat în putință să împiedice executarea contractului....

Toți amicii României sunt plini de indignare contra doctorului Lupu și a sprijinitorilor săi, care, probabil, nu și-au dat seama că făcând scandal public în jurul unei chestiuni așa de serioase și în auzul presei, își expuneau țara și pe propriii lor compatrioți batjocorii Europei și lumii întregi, compromițând astfel instituțiile naționale mult mai mult decât ar fi putut-o face o sută de „spioni” în felul D-lui Seletski².

Din presa germană „Krefelder Zeitung” – 3 aprilie 1933 – „Uriș scandal cu înarmările în România”

„...Chestiunea a făcut multă larmă, a pricinuit iritare crescândă în opinia publică, dusă la exasperare de o presă desfrântată, care vine mereu cu detalii din ce în ce mai deșănțate. În cele din urmă guvernul s-a văzut nevoit să aresteze pe reprezentantul Skodei învinovățindu-l de fraudarea fiscoasă, de mituire activă și trădarea secretelor militare. „Trădare” într-atât, întrucât acest domn Seletski, care cunoaște toate secretele Skodei și pe acelea ale armatei române, nu este ceh, ci...austriac!

De-abia și-a venit în fire opinia publică în urma acestei lovituri, când la Craiova se aude un foc de pistol, generalul comandant al Corpului I Armată s-a împușcat! El lasă trei scrisori, prin care acest ofițer iubit de toți bucurându-se de stima generală și sărac lipit, afirmă nevinovăția sa și se dă drept victimă nevinovată a unei prigoane nelegiuite.

De ce s-a împușcat acest general? Nimeni nu o știe încă. Se știe numai un lucru: printre hârtile confiscate ale reprezentatului Skodei s-a găsit și o scrisoare pe care șeful de divizie din Ministerul de Război, răposatul general Popescu, o trimisese lui Seletski din ordinul șefului său, ministrul de război și semnatarul contractului cu Skoda. În această scrisoare ne spune că „cele 300 milioane lei s-au plătit între timp și că prin urmare nu se mai opune nimic la iscălirea contractului”.

Aceste 300 milioane lei nu au intrat, bineînțeles în buzunarele generalului Popescu, ci au avut un resort cu totul deosebit și anume: Guvernul Român voia să facă comenzi de arme la Skoda, numai dacă Skoda subscria acțiuni în valoare de 300 milioane lei la instituția de stat „Creditul Agricol”; Seletski refuzase această sugestie, din care cauză guvernul de atunci s-a pus în legătură directă cu uzina principală de la Pilsen, care a sfârșit prin a accepta această subvenționare mascată a unei instituții de stat.

Sunt toate probabilitățile că nestăpânitul Dr. Lupu a acuzat pe generalul Popescu de mituire pasivă și că acesta și-a curmat zilele într-un acces de supraexcitare nervoasă, deși, bineînțeles, nu lipsesc glasuri care spun că Popescu trebuia să se împuște.

Trebuia să se împuște? Și pentru ce? Nici asta nu o știe nimeni, se știe numai că Ministerul de Război desfășoară acum o activitate înfrigorată, pentru a aduce lumină completă în această întreagă misterioasă afacere, în care, alături de ofițeri de toate gradele, mai joacă roluri dubioase femei frumoase, amanți, secretari intimi și alte tipuri...

Este de admis că scandalul este de abia la început și că, în cursul cercetărilor ce vor urma, vor ieși la iveală lucruri care vor da lovituri de grație nu armatei, ci unui sistem parlamentar care în România a intrat

² Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice, fond M.R., Cabinetul Ministrului, dosar nr. 162, f. 69-70.

încă demult în descompunere și care pune într-o lumină cu totul aparte capacitatea de acțiune a acestui membru al Miciei Antante, sărbătorite de curând ca „mare putere...”³.

- „Krefelder Zeitung” – 25 aprilie 1933 – „Lucrări interesante din România. O privire între culise”

„Ori de câte ori pornește la drum șeful propagandei „Miciei Antante”, am numit pe ministrul de Externe Titulescu, presa germană găsește necesar să vorbească despre „uriașa putere militară” a Miciei Antante, fără însă a-și da osteneala să se ocupe mai serios cu această materie. Toată lumea se mulțumește cu citate despre forța acestor armate, luate din manualele de înarmări, adună cifrele și scoate ca din pământ, în felul acesta lesnicios, o armată de milioane cu un parc formidabil de artilerie și mitraliere – uitând însă că azi ca întotdeauna „spiritul” este acela ca „își zidește trupul” și pierzând din vedere că învelișul militar al Miciei Antante – cu excepția poate numai a Iugoslaviei – este tot așa de găunos ca și șandramaua acelui marxism, care s-a măcinat ca o mumie atinsă de o mână neprevăzătoare. Exact ca și acel marxism, Mica Antantă, grație unei reclame admirabil organizate, aruncă praf în ochii lumii făcând-o să creadă că dispune de o forță care în realitate nu ar rezista nici unei încercări, dovada acestei afirmații o poate face un document care a făcut zilele acestea ocolul întregii prese românești și a cărui autenticitate este necontestată.

Este vorba de foaia calificativă secretă a actualului inspector de armată român, generalul Ștefănescu-Amza, care a fost încă acum câteva luni ministru de război în România și a trebuit să părăsească postul arestat silit de Maniu, deși era „persona gratissima” la Rege, un general despre care cunoscutul senator Filipescu scria deunăzi în „Monitorul” său privat: „Poți fi foarte bine un admirabil jucător de bridge, fără să dovedească prin aceasta că ești calificat să devii ministru de război”. Câtă dreptate avea Filipescu cu această mișcătoare observație, o dovedește foaia calificativă menționată mai sus, pe care fostul ministru de război Mărdărescu i-a dat-o lui Ștefănescu-Amza și care a fost găsită în tezaurul secret al reprezentantului uzinelor Skoda din București, actualmente arestat. Acest document, de oarecare importanță istorică-culturală, sună astfel:

(Urmează foaia calificativă a generalului Ștefănescu-Amza iscălită de generalul Mărdărescu, care a apărut și în ziarele noastre).

Acestui memoriu nu i se mai adăuga nimic, el a fost găsit în casa de fier a lui Seletski, arestat de curând pentru mituire, a făcut ocolul presei românești și a fost recunoscut ca autentic de forurile competente. Cu toate acestea, fostul ministru de război și actualul inspector de armată Ștefănescu-Amza este încă în funcție, o cercetare s-a pornit împotriva sa, fiindcă legăturile sale cu cel arestat au fost foarte strânse și i se reproșează că a avantajat uzinele Skoda în paguba industriei indigene.

Se vorbește de fantastice sume de corupție, ar fi însă o greșeală să se conchidă de la „parte” la „tot” și să se creadă că aceste afaceri de corupție și spionaj constituie o regulă. (...) Un șef de propagandă sânguitor poate ascunde pentru câțiva timp adevărul acesta, dar din clipa în care aspra realitate bate la ușă, iese repede la iveală adevărul că armatele uriașe ale celei „de a cincina mare putere” stau pe picioare de lut, tocmai fiindcă le lipsește acel „spirit” care, de când e lumea și pământul, și-a zidit „trupul său”!⁴.

- Pester Lloyd (un ziar de limbă germană din Ungaria), 3 aprilie 1933 – „Afacere Ștefănescu”

„În ședința din noaptea de sâmbătă a Senatului, generalii care fac parte din Senat s-au rostit fără excepție defavorabil asupra fostului ministru de război, general Ștefănescu, condamându-i activitatea.

Fostul ministru de război, general Mărdărescu, a declarat că pe timpul ministeriatului său, Consiliul Superior de disciplină a condamnat pe generalul Ștefănescu la excluderea din armată din cauza diverselor sale abuzuri. Într-o ședință de revizuire însă, prezidată de principele Nicolae, primul verdict a fost anulat.

Este caracteristic ca foaia calificativă a generalului Ștefănescu care cuprindea grave învinuiri împotriva sa, a dispărut în timpul funcționării sale ca ministru de Război. Dar generalul Mărdărescu care întocmise foaia calificativă, a trimis acum o copie Ministerului de Război.

Sâmbătă seara a venit în discuție și la cameră „afacerea Ștefănescu”. Un deputat guvernamental a întrebat Guvernul cum se face că generalul Ștefănescu mai este și astăzi Inspector de Armată, când abuzurile sale au ajuns la cunoștința opiniei publice”⁵.

- Raportul D-lui General de Divizie Olteanu Marcel, nr. 4 din 24 aprilie 1933, către D-l Ministru al Apărării Naționale, privind ancheta în chestiunea foii calificative a domnului general Ștefănescu-Amza Constantin

„Din examinarea documentelor (...), rezultă că foaia calificativă prin care generalul Ștefănescu-Amza era caracterizat de către D-l general Mărdărescu pe când era ministru, a ființat în memoriul calificativ

³ Ibidem, filele 71-72.

⁴ Ibidem, filele 74-75.

⁵ Ibidem, filele 76.

până la ministeriatul generalului Amza și tot astfel rezultă dorința arzătoare, pe care în decursul anilor generalul Amza a manifestat-o cu perseverență, verbal și în scris, ca această foaie să fie scoasă din memoriul său calificativ (...).

Din luna aprilie 1931, când generalul Amza a fost numit ministru al apărării naționale, numai patru persoane cu răspundere au putut avea în mână și păstra acest memoriu și anume: generalul Amza, generalul Partenie și Motaș secretari generali și colonelul Dragomirescu Hariton, șeful cabinetului, încă de pe era generalului Condeescu, ministru.

Căreia din aceste persoane îi revine răspunderea personală sau vinovăția cu privire la dispariția foii calificate, a cărei lipsă din memoriu s-a constatat la cabinet în martie 1933?

Generalul Amza, în declarația din 12 aprilie și în rapoartele sale arată că nu știe nimic despre dispariția foii și niciun interes nu avea ca foaia să dispară. Crede însă că adversarii săi ași subtilizat-o spre a o da în vileag. Nu ne înlesnește cu nicio indicație descoperirea faptuitorului răufăcător. Susține cu tărie că de altfel, foaia era ilegală și anuală chiar de consiliu superior al armatei (...).

Cere ca foaia să fie refăcută și pusă la locul ei (...).

Dar trebuie să constatăm că între dispariția foii din memoriu și între copiile din care una s-a găsit la Seletsky și altele au fost date la ziare, nu poate fi legătură, căci asemenea copii circulau încă din timpul procesului „Fero-chimica” tocmai când memoriul se găsea, precum se va vedea, în perfectă siguranță chiar la generalul Amza, care era ministru și o asemenea copie a ajuns în mâna chiar a generalului Amza, încă din luna mai sau iunie 1931 (...).

Deci, copii de pe foaie s-au scos cu mult înainte, fără să fi fost trasă foaia de la locul ei.

Și afară de aceasta, logic este ca adversarii să dovedească tocmai ca foaia „să rămână pe veci în memoriu”.

Colonelul Dragomirescu, arată că a avut la dânsul, luate de la Secretariat spre a fi notate de D-1 Ministru, memoriile Generalilor printre care și ale generalului Amza de la 16 februarie 1933 la 1 aprilie 1933, în care timp a constatat, cu prilejul cazului Skoda-Seletsky, lipsa foii calificate (...).

Generalul Mataș (...) confirmă și el aceasta.

Dar colonelul Dragomirescu a mai avut la sine memoriul generalului Amza în ianuarie 1931, când a fost notat de Ministru, general Condeescu și la 3 februarie 1931 se constată că l-a predat, împreună cu altele la Secretariatul General (...).

Memoriile generalilor au mai revenit de la Secretariat la Cabinet, la colonelul Dragomirescu spre a fi notate de Ministru, general Amza, în ianuarie 1932.

„De astă dată printre ele nu se mai găsea și al generalului Amza” (...).

Generalul Partenie confirmă, căci declară (...) că atunci când a fost numit secretar general – 1 aprilie 1931 – a primit de la predecesorul său memoriile generalilor, dar lipsea al generalului Amza, pe care totuși, mult mai târziu, în 1932 l-a primit de la ministru, general Amza, fără adresă oficială, prin colonelul Dragomirescu sau alt ofițer superior de la Cabinet.

Rezultă că memoriul a stat la generalul Amza, un timp foarte îndelungat – mai tot timpul cât a fost ministru.

Colonelul de rezervă Drăgănescu declară, că încă de la începutul ministeriatului generalul Amza, în mai sau iunie 1931, a văzut la generalul Amza, care îl chemase, o foaie calificativă copie, pe care el, colonelul Drăgănescu, o posedase și o predase colonelului adjutant Grigorescu (...).

Rezultă încă o dată și mai lămurit că la acea epocă memoriul se găsea la generalul Amza, căci altfel ar fi chemat pe Secretarul General ca să-i explice cum s-a produs copia și în tot cazul să vadă dacă originalul se mai află în memoriu, la locul său.

Cercetând (...) memoriul, se vede că foaia lipsește, dar se mai constată introducerea a treisprezece copii de pe foi de campanie elogioase pe care se găsește scrisul generalului Amza, cu creion roșu – arătând că sunt de campanie.

Tendinței acesteia către o pleoră de note elogioase, a căror colecție nu are în sine nimic condamnabil, corespunde, totuși, în chip logic, dorinței obsedante pe care a manifestat-o cu perseverență de a înlătura pe cele care l-ar pune în lumină defavorabilă.

Și cum pe de altă parte, generalul Amza, socotea nota dată de generalul Mărdărescu, ilegală și chiar anulată este foarte plauzibil, ca atunci când i s-a prezentat ocaziunea ca singur să dispună, să fi comis necugetatul gest de a scoate foaia, poate chiar fără să-și dea seama bine de gravitatea excepțională a faptului – socotindu-se prin situația sa oarecum îndreptățit, după a sa mentalitate, a-și face singur dreptatea pe care alții i-au refuzat-o.

În rezumat, din documentele culese și din judecarea faptelor, desprindem următoarele constatări caracteristice:

1) Generalii Partenie, Motaș ori colonelul Dragomirescu nu aveau niciun interes ca foaia să dispară din memoriu, ba chiar adversarii politici sau militari aveau tot interesul ca foaia să rămână la locul ei.

- 2) Nicio legătură nu poate fi între dispariția foii și între copiile care s-au tras după foaie.
- 3) Generalul Amza nu ne oferă nicio indicație sau ajutor întru descoperirea făptuitorului.
- 4) Generalul Amza socotește foaia ilegală și anulată.
- 5) Generalul Amza este obsedat de dorința arzătoare ca foaia să fie scoasă din memoriu.
- 6) Până la ministeriatul său, foaia a fost în memoriu.
- 7) Mai tot timpul și încă de la începutul ministeriatului său, memoriul a fost în păstrarea sa.

Toate aceste constatări esențiale, alcătuiesc o serie de componente, care în chip logic duc la o singură rezultantă:

„Cele mai stranii prezumții de răspundere personală, cu privire la dispariția foaii calificate din memoriu, prezumții care frizează de aproape certitudinea, apară cu greutate asupra generalului Ștefănescu Amza”⁶.

- Răspunsul d-lui general Ștefănescu Amza Constantin la raportul d-lui general de divizie Olteanu Marcel

„Nu am nici o cunoștință asupra dispariției foaii calificate.

Am urcat întreaga ierarhie militară, până la cele mai înalte situații de Inspector General de Armată și ministru, cu această foaie calificativă.

Când am terminat toată scara ierarhiei și a situațiilor în armată, această foaie nu mai îmi putea face pe viitor nici un neajuns, deoarece nu mai era, nici o altă situație înaltă să doresc.

Acum când s-au descoperit că lipsesc o sumă de acte importante de la Minister, nu este nici o mirare, că a putut dispărea și această foaie calificativă, deoarece s-a dovedit, că au fost anumite persoane care au dorit să o posede.

Rog să se refacă acea foaie calificativă și să se repună în memoriul meu”⁷.

Împlinind peste 40 de ani în serviciul activ al armatei generalul Amza a fost trecut în rezervă pe 5 august 1936 cu gradul de general de armată.

Generalul Constantin Ștefănescu-Amza a fost decorat cu numeroase ordine și medalii românești și străine, acestea fiind dovada atât a calităților sale, cât și a contribuției pe care a avut-o în marele război de integrare a neamului, și, ulterior, în opera de reclădire și afirmare a armatei române moderne. A primit 22 de ordine și decorații de război în Primul Război Mondial, contra germanilor, iar pe timp de pace a primit 24 de decorații.

Necazurile nu l-au ocolit nici după trecerea în rezervă, astfel în dosarul de pensii aflat la Arhivele Militare Române se află o corespondență de 313 file între generalul Ștefănescu-Amza Constantin și Statul român cu privire la suspendarea pensiei generalului începând cu data de 16 februarie 1949. Suspendarea pensiei a durat până la martie 1951, când ministrul Forțelor Armate al R.P.R. a aprobat repunerea în plată (...).

Generalul Ștefănescu-Amza Constantin s-a stins din viață la 13 februarie 1964, la vârsta de 88 ani⁸.

Documents inédits sur «l’affaire Skoda»

Le fond de «l’affaire Skoda» c’était les commandes militaires faites par la Roumanie aux usines tchèques, pour la dotation de l’armée, occasion excellente pour quelques politiciens roumains d’arrondir leurs fortunes au détriment des intérêts du pays.

⁶ Ibidem, filele 96-100.

⁷ Ibidem, filele 113.

⁸ Alin Pîrvu, *op. cit.*

ÎNTRU DATORIA FAȚĂ DE ȚARĂ ȘI DRAGOSTEA FAȚĂ DE FAMILIE STAREA DE SPIRIT LA FRONTIERA DE VEST ÎN VARA ANULUI 1940

Maior (r) drd. Marin VOICU

Declanșat în primăvara anului 1939, imediat după intervenția armatei ungare în Ucraina Subcarpatică, procesul de operaționalizare a dispozitivului de apărare a părții de vest a țării a fost într-o dinamică structurală continuă până în momentul acceptării „arbitrajului” de la Viena¹, când cedarea părții de nord-vest a Ardealului a determinat regândirea strategică a apărării datorită modificării frontierei cu Ungaria.

Astfel, la 21 martie 1939, în fața presiunilor externe, sunt completate efectivele la nivelul „părților active”², iar prin concentrările și mobilizarea forțelor din zilele de 10 și 15 august, precum și prin mobilizarea generală din 4 septembrie 1939³, se realizează încadrarea conform organizării de război cu efective a Armatei I, al cărui punct de comandă a fost instalat la Cluj⁴.

În acest fel, marile unități și unitățile aflate în dispozitivul de apărare „pe zonă” primesc un foarte mare număr de concentrați, pe lângă contingentul aflat sub arme, fapt ce a determinat apariția, printre altele, a problemelor de ordin material pe care armata trebuia să le rezolve. De asemenea, prin dublarea numărului de ofițeri de rezervă, unitatea de gândire, comportament, pregătire, într-un cuvânt calitatea corpului de comandă a suferit o anumită modificare. Existau diferențe foarte mari în privința educației și pregătirii militare între cele două categorii de ofițeri; activi și rezerviști.

Chiar dacă în anul 1939 și prima parte a anului 1940 efortul de apărare era direcționat către granița de vest a țării, necesitățile materiale și financiare foarte mari pentru susținerea acesteia au făcut posibilă perpetuarea unor lipsuri în ceea ce privește echiparea și dotarea unităților aflate în dispozitiv, fapt care putea afecta starea de spirit a militarilor.

Pentru cunoașterea nemulțumirilor, frământărilor, îngrijorărilor și moralului acestora, la nivelul conducerii a existat permanent o preocupare susținută, dovadă fiind rapoartele contrainformative lunare înaintate de toate eșaloanele. De asemenea, comportamentul și starea de spirit ale militarilor erau monitorizate cu atenție, în afara cazărmilor, de către organele de poliție ale căror note informative erau comunicate urgent Marelui Stat Major și care arătau o cu totul altă față a moralului și stării de spirit a soldaților mai ales, decât rapoartele provenite de la unitățile militare care, în general, minimalizau, în corespondența cu eșaloanele superioare, importanța sau amploarea acestor probleme.

Astfel, inspectoratele regionale de poliție din Transilvania trăgeau un semnal de alarmă serios asupra degradării stării de spirit a militarilor, în special ardeleni, din cauza condițiilor proaste de hrănire și, mai ales, din cauza comportamentului unora dintre ofițeri, cu precădere rezerviști, față de aceștia.

„Aceste nemulțumiri sunt mai accentuate în rândurile soldaților ardeleni, deoarece aceștia fiind mai noi și mai rezervați, în comparație cu soldații din vechiul Regat, ofițerii se poartă mai aspru cu ei decât ceilalți. Acestea însă nu pentru că unii ar fi din Ardeal, iar alții din vechiul Regat”⁵, se specifică în nota informativă a Serviciului Poliției de Siguranță Cluj, în luna iunie a anului 1940. Urmare a unei propagande antiromânești puternice din partea maghiarilor, se făceau auzite destul de des critici la adresa conducerii statului, făcută răspunzătoare de nivelul scăzut de trai al soldaților. Temele predilecte ale propagandei subversive le constituiau incapacitatea statului de a asigura prosperitatea Ardealului și autonomia acestuia așa „cum a vrut Iuliu Maniu”⁶. Propaganda maghiară încerca să penetreze armata română cu scopul scăderii

¹ Vezi, Mihail Manoilescu, Dictatul de la Viena. Memorii. Iulie-august 1940, editor Valeriu Dinu, Editura Enciclopedică, București, 1991; Vasile, F., Călugăru, Arbitrajul și chestiunile rezervate cu referire la arbitrajul de la Viena din 30 august 1940, Tipografia Robu, Sighișoara, 1941; Mircea Mușat, 1940. Drama României Mari, Editura Dunației România Mare, București, 1992; Aurică Simion, Dictatul de la Viena, Editura Dacia, Cluj, 1972; Cornel Grad, Al doilea arbitraj de la Viena, Institutul European, 1998; Constantin Corneanu, Situația geopolitică și strategică a României (1939-1941). Opțiuni politico-militare, în Omagiu istoricului Gheorghe Buzatu, Focșani, f.e., 1999, p. 617-655.

² Dr. Ion Alexandrescu, ș.a., Istoria militară a poporului român, vol. VI, Evoluția sistemului militar național în anii 1919-1944, Editura Militară, București, 1989, p. 267.

³ Vezi și Eugen Cican, Organizarea și desfășurarea mobilizării armatei române în perioada 1938-1944, în Omagiu istoricului militar Jipa Rotaru, Constanța, 2001, p. 243-254; Nicolae Ciobanu, Capacitatea de luptă a armatei române în momentul cuceririi teritoriale a României în anul 1940, în Destin Românesc, Revistă de istorie și cultură, București-Chișinău, 1994, 1, nr. 2, p. 9-20; Dr. Ion Alexandrescu, op. cit., p. 322-330.

⁴ *Ibidem*, p. 322.

⁵ Arhiva C.N.S.A.S., fond documentar, dosar 10779/4, f. 512.

⁶ *Ibidem*, dosar 10779/5, f.65. Vezi și fila 66.

moralului militarilor profitând de carențele și defecțiunile apărute în sistem, fapt ce a determinat înființarea, începând cu data de 01 iulie 1940, a Biroului 4 Propagandă și Contrapropagandă, organism ce era încorporat în Secția a 2-a Informații a Marelui Stat Major și care își va desfășura activitatea în cooperare cu Ministerul Propagandei⁷.

Apariția acestei structuri era pe deplin justificată dacă avem în vedere că, prin aducerea sub arme a unui număr foarte mare de concentrați, pătrundeau în rândurile militarilor și simpatizanți sau membri ai grupărilor politice extremiste, precum și indivizi susținători ai autonomiei Ardealului.

Informațiile primite pe filiera inspectoratelor de poliție nu erau deloc liniștitoare. Existau cazuri în care comportamentul ofițerilor față de soldați era degradant, iar hrana era prost preparată. La Regimentul 87 Infanterie existau zile în care soldații nu primeau pâine la masa de prânz, ei consolându-se „*cu gândul că vor primi la masa de seară*”⁸. Aceeași stare de lucruri era incriminată și la Regimentele 4 Vânători Odorheiu, 10 Vânători Sighet și 8 Vânători Satu-Mare.

Existau diferențe foarte mari în plan comportamental între ofițerii activi și cei de rezervă. Cei activi erau apreciați de soldați ca fiind „*foarte conștiincioși și corespund întrutotul cerințelor*”⁹, în totală contradicție cu părerea avută despre o parte a celor de rezervă care „*se dedau la chefuri, nu sunt serioși, nu sunt capabili a menține moralul ostașilor și produc descurajări astfel încât în timpul unor incidente de pe frontieră, mulți dintre acești ofițeri au fugit, iar ostașii au rămas pe poziție împreună cu subofițerii*”¹⁰.

Bineînțeles că un asemenea comportament nu putea fi generalizat, însă grav era faptul că astfel de aprecieri veneau din rândul trupeii pentru care comandantul trebuia să fie un exemplu de patriotism și corectitudine, liantul, prin legătura sufletească, a dragostei față de țară.

Însă, indiferent de greutățile, unele inerente, ale vieții cazone, „*în cazul unui război cu ungurii soldații așteaptă începerea luptei cu mare bucurie. Mulți dintre soldați se spune că sunt cu greu stăpâniți de a nu începe lupta și motivează această stare nervoasă spunând că mai bine în luptă decât să stea degeaba pe zonă*”¹¹.

Tocmai această hotărâre cvasigenerală de a apăra cu orice preț și împotriva oricărui dușman teritoriul național a fost ținta acțiunilor subversive maghiare și sovietice în sensul zdruncinării moralului prin crearea în rândul soldaților, cu predilecție, a sentimentului de neîncredere și nemulțumire. Postul de radio Budapesta intoxica eterul cu știri alarmiste. Astfel, se susținea că „*soldații de pe zonă trăiesc cu soțiile concentraților*”¹², că armata rechiziționează bunuri și animale fără să plătească, că minoritățile o duc prost¹³, că soldații români demobilizați s-ar fi întors acasă dezbrăcați și desculți, la vetrele lor din teritoriul cedat etc.¹⁴

Prin intermediul comuniștilor, în general muncitori concentrați, foști lucrători în Reșița, se făcea apologia regimului bolșevic, acuzând că știrile îngrijorătoare venite din spațiul sovietic erau false, că, dimpotrivă, „*Rusia asigură un trai foarte bun lucrătorilor*”¹⁵ și că „*Basarabia fiind luată, soarta muncitorilor se va schimba în bine, pentru că vor veni rușii în legătură cu cei din Budapesta, cari vor face o nouă ordine*”¹⁶. Pericolul acestor curente și acțiuni subversive era cu atât mai mare, cu cât în rândul soldaților persista o paletă destul de largă de nemulțumiri care, exploatare eficient de către partea adversă, puteau crea defecțiuni majore în dispozitivul Armatei 1.

Analizarea rapoartelor informative ale marilor unități ne dezvăluie principala preocupare ce persista în mentalul militarilor concentrați ca fiind situația materială a familiilor lor, modul cum acestea reușesc să suplinească absența lor. În foarte mare măsură, la acutizarea influenței situației familiei asupra stării de spirit a militarilor concentrați contribuia contactul permanent dintre aceștia și membrii familiilor. Acest lucru era posibil întrucât, datorită respectării principiului recrutării-concentrării zonale, în foarte multe cazuri, familiile, aflate la distanță de doar câțiva kilometri de amplasamentele dispozitivelor militare, se sfătuiau cu soții aflați sub arme, asupra problemelor de acasă¹⁷.

⁷ A.M.R., fond 4, dosar 71, f. 337; Pentru înființarea, organizarea și activitatea Ministerului Propagandei, vezi Mioara Anton, *Propagandă și război, Campania din Est 1941-1944*, Editura Tritonic, București, 2007, capitolul II. "Aventura" unui minister, p. 62-101.

⁸ Arhiva C.N.S.A.S., fond documentar, dosar 10779/5, f. 108.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

¹² A.M.R., fond 1, dosar 141, f. 503.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem, f. 831.

¹⁵ Ibidem, f. 551.

¹⁶ Ibidem. Vezi și fond 23, dosar 917, f. 274.

¹⁷ Conform declarațiilor din luna octombrie 1940 ale generalului Emil Vârtejeanu și colonelului Petriman, această situație a constituit și principala cauză a dezertărilor masive ce au avut loc în perioada 31 august - 5 septembrie 1940 în cadrul Corpului 6 Armată.

Astfel, pe măsură ce se apropiau lucrările de vară din agricultură, îngrijorați de apelurile familiilor privind lipsa brațelor de muncă¹⁸, militarii solicitau tot mai insistent acordarea de concedii. Cum acestea nu se puteau acorda în masă ci numai în procente astfel stabilite încât să nu afecteze gradul de operativitate a unităților, nemulțumirile se acutizau. Începeau să se facă auzite expresii de genul: „*Înțelegem să ne facem datoria când va fi nevoie, dar acum este liniște...*”¹⁹.

De multe ori, permisiile acordate în acest scop erau total ineficiente, întrucât vara anului 1940 fiind una bogată în precipitații, activitățile agricole erau întrerupte des²⁰.

În unele unități, modul de rezolvare a creat nemulțumiri în rândul celor care nu puteau fi beneficiarii acestei măsuri de ajutorare. „*Ostașii activi care de-aproape un an nu au avut niciun concediu mai mare, precum și complectășii cari nu sunt agricultori, nu pot fi satisfăcuți în felul cum s-au acordat concediile. Concentrații de mult (cu multe zile de concentrare) n-au putut beneficia de concediu, nefiind agricultori, iar aceștia n-au putut lua toți concediu, fiind încadrați de proporție; săracii fără teren sunt ținuți, iar bogații cu teren, trimiși acasă.(.....) Îngrijorările, frământările și nemulțumirile de ordin material, au repercursiuni mai mult sau mai puțin serioase și asupra moralului celor în cauză*”²¹.

Problema concediilor nu constituia singura nemulțumire a militarilor concentrați. Pe lângă diminuarea numărului brațelor de muncă în agricultură, prin absența îndelungată a militarilor, nivelul de trai al familiilor acestora s-a degradat din punct de vedere financiar. Mulți dintre cei mobilizați erau meseriași, meșteșugari care, nemaiputând lucra și implicit nemaiputând achita impozitele au fost obligați să închidă atelierile lăsând familiile fără niciun venit²².

Pentru a veni în sprijinul familiilor rămase acasă, statul a instituit, prin *Legea de ajutorarea familiilor concentraților*, un ajutor lunar în valoare de 300 de lei, sumă de altfel insuficientă, dar care contribuia la diminuarea greutăților privind traiul de zi cu zi. Din păcate, considerată de la început a fi neechitabilă²³, aplicarea în teritoriu a avut foarte multe carențe.

Distribuit prin intermediul primarilor, acest ajutor bănesc, de multe ori nu ajungea la familiile militarilor, mai ales la cele nevoiașe²⁴, regimul discreționar fiind raportat adeseori, fapt confirmat și pe timpul verificărilor, „*făcute de autoritățile militare în unele comune din zonă, [care] au stabilit că într-adevăr modul cum se distribuie ajutorul nu dă rezultate eficiente, iar în prezent [luna iulie] pare că nici nu se mai distribuie aceste ajutoare. Mai mult, unele autorități comunale lipsite complet de conștiință, au creat din ele mijloace de favoritism*”²⁵.

Dacă situația familiilor lor era una precară din punct de vedere financiar, nici viața militarilor nu făcea notă discordantă. Unitățile semnalau eșaloanelor superioare insuficiența alocăției de hrană stabilită pentru soldați la 18 lei pe zi, datorită scumpirii prețurilor la alimente și a lipsei acestora din zona adiacentă comandamentului²⁶.

Pe lângă acest lucru, solda lunară de 13,50 lei nu putea satisface nici „*cele mai modeste nevoi ale omului*”²⁷. De asemenea soldații trimiși în delegații nu primeau indemnizații de deplasare, transporturile pe calea ferată executate în foarte mare parte cu trenuri de marfă sufereau întârzieri foarte mari față de termenele fixate, urmarea fiind terminarea sau alterarea hranei reci alocate militarilor, situație datorită căreia imaginea militarilor armatei române cerșind prin găurile de tranzit nu era ceva izolat²⁸.

Aceeași stare de fapt, aceleași nemulțumiri și neajunsuri se înregistrau și în cazul cadrelor militare, ofițeri și subofițeri. Obligați, prin dislocarea unităților „pe zonă”, să părăsească garnizoanele de pace, și implicit familiile, aceștia trebuiau să facă față unor cheltuieli financiare duble; atât pentru întreținerea familiei, cât și pentru existența proprie.

Armata 1, desfășurată în dispozitivul de apărare pe frontiera de vest a țării, se confrunța, din cauza concentrărilor masive, cu lipsuri importante, în pofida priorității pe care a acordat-o guvernul român efortului militar pentru pregătirea apărării în această parte a țării. Conform datelor cuprinse în raportul comandantului, generalul de divizie Gheorghe Leventi, în luna iulie, în unitățile din teritoriu nu existau bluze pentru militari, „*din care cauză oamenii suferă mult pe timpul căldurilor*”²⁹. Lipsa cămășilor, în proporție de 50%,

¹⁸ A.M.R., fond 1, dosar 141, f. 548.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem, fond 23, dosar 917, f. 273.

²¹ Ibidem, f. 266.

²² Ibidem, f. 272.

²³ Militarii erau profund nemulțumiți de faptul că ajutorul de 300 lei se acordă tuturor familiilor, indiferent de numărul de copii, fără nicio diferență (Ibidem, fond 1, dosar 141, f. 498).

²⁴ A.M.R., fond 23, dosar 917, f. 272; fond 1, dosar 141, f. 549, 669, 771.

²⁵ Ibidem, fond 1, dosar 141, f. 549.

²⁶ Ibidem, f. 518.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem, f. 498.

²⁹ Ibidem, f. 551.

fața imposibilă respectarea normelor de igienă, iar insuficiența fondurilor alocate pentru repararea încălțămintei și harnașamentului crea mari probleme³⁰.

Nici în privința armamentului individual lucrurile nu stăteau mai bine. Divizia 17 Infanterie solicita înlocuirea armamentului perimat cu arme noi model ZB³¹, iar la nivelul întregii armate se simțea lipsa revolverelor și muniției de același model, necesare dotării ofițerilor, subofițerilor și soldaților cu misiuni de curieri, precum și furierilor și plontoanelor de la comandamentele de mari unități³².

Toate aceste lipsuri care prefigurau consecințe negative asupra stării de spirit a militarilor au determinat comanda Armatei 1 să înainteze Marelui Stat Major o serie de propuneri prin care se încerca ameliorarea situației în privința echipării corespunzătoare a efectivelor, a dotării cu armamentul adecvat, precum și a respectării legii în ceea ce privește acordarea ajutoarelor financiare familiilor concentraților³³.

În plus, comandantul Diviziei 16 Infanterie, propunea împroprietărirea ofițerilor sau subofițerilor care și-au pierdut proprietățile și gospodăriile în Basarabia și Bucovina sau acordarea unei sume în scopul reconstituirii gospodăriilor, această propunere fiind făcută în scopul ridicării moralului extrem de scăzut al acestor militari³⁴.

Cu lipsuri mai agravante pentru executarea misiunilor specifice se confruntau militarii din Grupul 7 Grăniceri Pază, în sensul că echipamentul era rupt și reformat, iar pentru recruți chiar lipsea cu desăvârșire, lipseau mijloacele de transport, localurile pentru pichete, soldații locuind permanent în corturi și, de asemenea, lipseau legăturile telefonice, îngreunându-se astfel foarte mult executarea ordinelor³⁵.

Trebuie amintit și faptul că trupele de grăniceri de pe zona de vest se confruntau cu problema acută a calității armamentului, militarii găsindu-se în evidentă inferioritate față de corespondenții lor maghiari, bine înarmați și dotați corespunzător³⁶.

Pentru formarea unei imagini reale a atmosferei explozive ce domina granița româno-maghiară în vara anului 1940 pe timpul tratativilor anterioare „Arbitrajului” de la Viena, redăm un fragment edificator al raportului generalului de divizie A. Son: „Și au început provocările!... S-a petrecut atunci o mare dramă în sufletul ostașilor: dotați cu un armament vechi, puști mitraliere fără înălțătoare și fără cătări, cari se înfundau de la primele lovituri, trebuiau să se retragă în fața superiorității armamentului automat – cu totul nou – al grănicerilor unguri, și asta tocmai atunci când îndârjirea lor sufletească îi mâna să răbufnească – dincolo de graniță! A fost de ajuns un neînsemnat spor de armament – de pe la unitățile învecinate – pentru ca soldații noștri să dea o replică așa de năpraznică, distrugând în mod exemplar un pichet mare (findcă au început vecinii cu năravul acesta!) încât a doua zi, comisia noastră a găsit la vecinii de dincolo – în locul aroganței de până atunci – o prea amabilă dispoziție de a pune capăt „în mod sincer” fricțiunilor! Erau – după șoptele prinse de informatorii noștri pierderile grele – 37 morți! Care le-a arătat că jocul de-a „atmosfera”, ar putea fi plătit scump la urmă”³⁷. Printre militarii grăniceri români căzuți în aceste ciocniri se afla și fruntașul basarabean Ajder Gheorghe, a cărui moarte, prin cruzimea și batjocura suferită, a fost considerată ca fiind un semn al „destinului nostru de veșnică înfrățire – întru suferințe și înviere – a românismului de la Nistru până la Tisa”³⁸. Raportul consemna că „acest flăcău voinic a fost găsit pe teritoriul maghiar unde a fost tras de unguri și mutilat. Câinele său credincios, care l-a urmat de la pichetul unde stăpânul său fusese santinelă, a căzut și el în apropierea lui. Vecinii cu pretenții de europeni l-au târât (se vede [sic] urmele) și l-au pus în brațele mortului, ca să ne dovedească nouă „barbarilor”, că în etica maghiară, nici majestatea morții nu scapă nepângărită. Probabil că și asta au făcut-o tot în numele civilizației”³⁹.

Edificator este faptul că toate aceste greutăți și lipsuri pe care militarii Armatei 1 le suportau, au creat numai nemulțumiri în privința stării lor fizice de zi cu zi, în bivouacuri, în cantonamente în cadrul dispozitivului, fără a fi alterat sentimentul național-patriotic. Nemulțumirile acumulate de-a lungul unor prea mari perioade de concentrări nu aveau ca suport moral și psihic dorința de a fi desconcentrați. Țăranul-soldat român dorea doar ca familia să fie în siguranță și fără grija zilei de mâine, atâta timp cât el își îndeplinea o datorie firească, conștient că aceasta este menirea lui.

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem, f. 673.

³² Ibidem, f. 551.

³³ A.M.R., fond 1, dosar 141, f. 552.

³⁴ Ibidem, f. 673.

³⁵ Ibidem, f. 729.

³⁶ Ibidem, f. 552.

³⁷ Ibidem, f. 500. În ciocnirile de la graniță, specificate în raport, grănicerii români au avut următoarele pierderi: fruntaș Abjer Gheorghe, contingent 1939 și soldat Moț Dumitru, contingent 1931 din Compania 4 Grăniceri pază; caporal Vultur Theodor, contingent 1933 și caporal Crișan Theodor, contingent 1940 din Grupul 20 Recunoaștere).

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem.

În pofida tuturor factorilor perturbatori de ordin material, starea de spirit a militarilor Armatei I în vara anului 1940, anterior zilei de 31 august a fost una foarte bună, caracterizată printr-o hotărâre încrâncenată de a se bate pentru Ardeal.

Cedarea Basarabiei și Nordului Bucovinei a generat o undă de șoc în întreaga armată română. De la nedumerire s-a trecut rapid la îngrijorare și mâhnire, fără a influența însă în rău moralul, ci dimpotrivă, rezultatul a fost întărirea hotărârii de a nu ceda astfel și dușmanului de la vest.

Impactul inițial a fost dureros, mai ales pentru militarii originari din aceste provincii. În Grupurile 4 și 11 Vânători Moto, de exemplu, în care procentajul soldaților basarabeni era de 60% ca rezultat al transformării Regimentului 4 Vânători din Lipcani, vestea evenimentelor din 26 iunie – 3 iulie a provocat o puternică degradare a stării sufletești, mai ales asupra celor căsătoriți, cu copii „*încât s-au văzut soldați în corpore plângând prin cantonamente soarta celor de acasă*”⁴⁰. În aceste unități situația s-a agravat atât de mult, încât, în noaptea de 1-2 iulie, 20 militari concentrați basarabeni au dezertat „*unii numai cu efectele de îmbrăcăminte, iar alții numai în cămașă*”⁴¹. Veștile sosite din Basarabia acelor zile de foc prin intermediul celor întorși din concediu și delegați erau demoralizatoare, determinând cereri în corpore ale soldaților de a fi lăsați să plece acasă.

Pentru stoparea și anihilarea acestei stări de spirit care ar fi putut contamina cele două unități, ofițerii au rămas tot timpul în mijlocul trupei, cei proveniți din Basarabia fiind puși să le vorbească soldaților pentru dezamorsarea situației. De asemenea, în vederea unei mai atente supravegheri s-au restrâns cantonamentele și s-au întărit posturile de pază cu militari din celelalte provincii⁴².

În scopul susținerii moralului soldaților, comandamentele au dispus menținerea contactului permanent al ofițerilor cu trupa. S-a impus corpului de comandă revizuirea întregului comportament și al ținutei fizice și moral, astfel încât aceștia să reprezinte „*icoană perfectă și vie*”⁴³ pentru soldatul român și, prin spiritul de sacrificiu și iubirea nețărmurită față de țară, să reușească să „*înădăcineze și mai adânc în sufletul lor simțul împlinirii datoriei în fiecare clipă*”⁴⁴.

Prin Ordinul nr. 43783 din 31 august 1940, anticipând parcă verdictul „arbitrajului”, în scopul preîntâmpinării eventualelor defecțiuni la nivelul unităților, comandantul Armatei I ordonă ca toate elementele acesteia să fie grupate urgent numai pe unități constituite, indiferent de situația în care se aflau în acel moment, iar ofițerii să fie permanent, ziua și noaptea, în mijlocul trupei, în frunte cu comandanții⁴⁵.

Verdictul din noaptea de 31 august a constituit un șoc pentru toată națiunea română⁴⁶, depășit cu greu de armata română.

„A căzut trăznetul! A fost Vinerea Patimilor pentru țara noastră, zi de crucificare a neamului. Și ca o cumplită ironie a sorții – verdictul, pe cât de neașteptat, pe atât de dureros, a venit din aceeași Vienă din cauza căreia a înebunit și Avram Iancu”⁴⁷.

În clădirea Liceului "Regina Maria" din Cluj, în care funcționa statul major al Armatei I, comandantul, generalul Grigore Cornițoiu, cu emoție în glas, s-a adresat subordonaților astfel: „*Domnilor ofițeri, dragii mei colaboratori, cunoașteți situația, că suntem obligați să cedăm o parte din Ardealul nostru sfânt, tocmai noi cei pe care țara ne-a chemat s-o apărăm. Este necesar să trimitem din nou urgent la București un delegat, pentru a aduce de la Marele Stat Major hărțile cu linia de demarcație impusă, precum și datele și aliniamentele de retragere succesivă a unităților*”⁴⁸. Generalul-locotenent Alexandru Ionescu Saint-Cyr (căpitan în cadrul secției 3 operații din cadrul Statului major al Armatei I în timpul evenimentelor) își amintește:

„*Tot drumul ce urca pe Feleac era înșesat cu unitățile noastre; generalul Șteflea*⁴⁹ *își ștergea mereu ochii înlăcrimați și nu înceta să rostească: „Trebuie să luptăm din răzputeri, să ne străduim să ne întoarcem și să salvăm pe românașii rămași sub ocupație străină*”⁵⁰.

⁴⁰ *Ibidem*, fond 1, dosar 141, f. 395.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*, fond 23, dosar 917, f. 67.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*, dosar 987, f. 24.

⁴⁶ Vezi Cornel Grad, *op. cit.*, p. 102-108; General locotenent (r) Alexandru Ionescu Saint-Cyr, *Armata română între deznădejdea retragerii și speranța revenirii*, în *Acta Musei Napocensis*, 1996, nr. II, p. 33-36.

⁴⁷ Florica Dobre, Vasilica Manea, Lenuța Nicolescu, *Anul 1940. Armata română de la ultimatum la dictat. Documente. Volumul II*, Editura Europa Nova, București, 2000, p.137.

⁴⁸ General locotenent (r) Alexandru Ionescu Saint-Cyr, *op. cit.*, p. 34.

⁴⁹ **Ilie Șteflea** (1882-1946), militar de carieră, general de corp de armată (1944), comandant al Diviziei 3 Infanterie (1941-1942), șef al Marelui Stat Major Român, comandant al Armatei 4 (23.08.1944 - 29.08.1944). După evenimentele din august 1944, Ilie Șteflea a fost arestat din ordinul ministrului de război M. Racoviță la 12 octombrie 1944, apoi i s-a fixat domiciliu obligatoriu, fiind chiar deferit "Tribunalului Poporului" și anchetat ca "criminal de război". (Gheorghe Buzatu, Stela Cheptea, Marusia Cirstea, editori, *Pace și război (1940-1944). Jurnalul Mareșalului Ion Antonescu (Comentarii, anexe, cronologie) I Preludii. Explozia. Revanșa (4.IX.1940-31.XII.1941)*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2008, p. 60.

⁵⁰ General locotenent (r) Alexandru Ionescu Saint-Cyr, *op. cit.*, p.35.

Impactul asupra militarilor, cu preponderență asupra celor originari din teritoriul stabilit pentru a fi cedat, a fost nimicitor din cauza persistenței în conștiința neamului românesc a samavolniciei și umilințelor la care au fost supuși de-a lungul istoriei româniei ardeleni, de către stăpânitorii maghiari. Spre sfârșitul lunii august propaganda maghiară antiromânească s-a îndreptat cu preponderență către elementul cel mai vulnerabil al armatei române – militarii originari din zona supusă cedării -, care prin debusolarea psihică și demoralizare, puteau provoca dezorganizarea și dezintegrarea unităților.

Două au fost direcțiile de acțiune: scăderea loialității acestora față de România și crearea sentimentului de apartenență la un Ardeal independent; inducerea în mentalul militarilor neîncrederea în asigurările conducerii armatei române că, odată încheiată operațiunea de evacuare, vor fi lăsați să se întoarcă la familiile lăsate în teritoriul cedat.

Vestea cedării nordului Ardealului fără rezistența armată a creat profunde nemulțumiri, surprinse, de altfel, în rapoartele contrainformative ale timpului. Subiectul era larg dezbătut în toate unitățile militare și de către toate categoriile de militari nemulțumiți de hotărârea luată, fapt ce constituia dezamăgire și deziluzie nu numai pentru ardeleni⁵¹.

Chiar dacă misiunile încredințate erau îndeplinite, chiar dacă activitatea în unitățile aflate în raioanele de apărare „pe zonă” se desfășura normal, rapoartele indică existența unei anumite delăsări izvorâte din refuzarea dorinței armatei de a lupta cu un inamic cert inferior. La această stare de spirit s-a adăugat și sentimentul de nemulțumire și neîncredere față de armată, care începuse să se cuibărească în inimile populației ramânești, ardeleni în special⁵².

Îndurerăți până la lacrimi, militarii ardeleni se considerau trădați de țară „predându-i cu familiile lor dușmanului milenar, fără a vărsa o picătură de sânge când erau vrednici a-și apăra pământul și pregătiți pentru sacrificiu”⁵³. În inimi își făcuse loc îngrijorarea că familiile lor vor fi „maltratate și jefuite chiar de trupele noastre în retragere sau de populația ungară”⁵⁴, neînțelegând ce rost a avut concentrarea de un an și jumătate, dacă totul s-a năruit într-o zi⁵⁵.

Generalul Papadopol, comandantul Diviziei 16 Infanterie, relatează că „inițial, după aflarea cedării Transilvaniei la unguri, trupa a căzut într-o stare de reprimare completă; toți ostașii au început să plângă”⁵⁶.

Imediat după declanșarea evacuării, prin Ordinul nr. 12240/A din 1 septembrie, Marele Stat Major stabilește modalitatea de rezolvare a principalei doleanțe a militarilor ardeleni și anume lăsarea la vatră și revenirea la familiile rămase în teritoriul cedat, transmitând ordinul de execuție în acest sens.

Conform documentului, aceștia urmau să fie lăsați la vatră numai după ce predau armamentul și echipamentul, ceea ce, pentru militarii aflați în cantonamente, însemna deplasarea la părțile sedentare ale unităților pentru predarea efectelor militare și primirea hainelor civile.

Se mai specifica și faptul că aceștia, la dorința lor „puteau fi menținuți în continuare sub drapelul românesc, urmând ca, pe parcurs, să beneficieze de permisi” pentru rezolvarea chestiunilor familiale urgente „având grijă să părăsească teritoriul cedat înainte de intrarea trupelor maghiare în acea regiune”⁵⁷.

Deplasarea celor care își manifestau dorința trecerii în interiorul cedat⁵⁸, la părțile sedentare ale unităților din care făceau parte, după predarea armamentului și a „marelui echipament” pe loc, urma să se facă prin transportul pe calea ferată, organizat prin grija comandanților de garnizoane și a marilor unități⁵⁹, operațiune care, din păcate, nu a fost transpusă în practică.

Prin Ordinul nr.12180, Marele Stat Major ordonă ca această deplasare să se execute prin marșuri pe jos⁶⁰. Modificarea a constituit factorul declanșator al defecțiunilor care aveau să se producă în marile unități aparținând Corpului 6 Armată. Și nu întâmplător în acele mari unități, întrucât peste 95% din efectivele acestei divizii aveau domiciliul în teritoriul cedat, îndeosebi în regiunile Satu Mare, Carei, Zalău și Dej, zone ce urmau a fi ocupate, printre primele, de către armata ungară⁶¹. În Darea de seamă privind executarea evacuării, înaintată de comandantul Diviziei 16 Infanterie, generalul Papadopol, la 21 septembrie 1940, se specifica faptul că în această situație se găseau în special Regimentele 87 Infanterie, 7 Grăniceri și 32 Artilerie⁶².

⁵¹ A.M.R., fond 23, dosar 917, f. 729.

⁵² *Ibidem*. Vezi și fond 1, dosar 958, f. 9.

⁵³ *Ibidem*, dosar 883, f. 107. Vezi și Oana Anca Otu, *op. cit.*

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 100.

⁵⁷ *Ibidem*, fond M.S.M., Secția 3 Operații, dosar 1853, f. 183.

⁵⁸ Aprobarea se obținea în urma unei cereri personale înaintate pe cale ierarhică la Ministerul Apărării Naționale, Direcția Personalului (*Ibidem*).

⁵⁹ A.M.R., fond M.S.M., Secția 3 Operații, dosar 1853, f. 183.

⁶⁰ *Ibidem*, fond Corpul 6 Armată, dosar 1859, f. 164-168.

⁶¹ *Ibidem*, fond 23, dosar 883, f. 98.

⁶² *Ibidem*, fond Corpul 6 Armată, dosar 1859, f. 164-168.

Executarea ordinului însemna, pentru militarii ardeleni, imposibilitatea revenirii în localitățile de baștină înaintea trupelor maghiare și implicit abandonarea familiilor crudului tratament pe care îl așteptau din partea populației și administrației maghiare⁶³. Cu toate explicațiile și asigurările date de ofițeri, foarte mulți vedeau în modificarea ordinului privind deplasarea la părțile sedentare intenția de a fi duși pe alte fronturi și nu desconcentrați⁶⁴. La primele manifestări față de ordinul primit, comandanții de unități au cerut aprobarea ca oamenii să fie lăsați la vatră chiar pe locul unde se găseau în acel moment. Era singura soluție prin care se putea evita pierderea armamentului⁶⁵.

Pentru detensionarea situației și stoparea dezertărilor, comanda Armatei 1 a aprobat propunerea, ordonând în același timp măsuri drastice tuturor unităților. Conform declarației sale⁶⁶, generalul Papadopol, comandantul Diviziei 16 Infanterie, dispune ca toți militarii să fie grupați pe unități constitutive, cu ofițerii în mijlocul trupei. Colonelul Boldeanu Radu, comandantul grupării tactice este trimis la batalioanele din prima linie și la unitățile din componența Regimentului 87 Infanterie (Batalionul IV și Compania Cercetare) în care situația începuse să se agraveze, iar în ziua de 01 septembrie a dispus ridicarea și depozitarea muniției Regimentelor 81 și 87 Infanterie, în seara aceleși zile fiind ridicate, în cazul Regimentului 87, și armele.

Primele dezertări au fost semnalate în noaptea de 31 august⁶⁷, situația degradându-se rapid în unitățile aparținând Diviziei 16 și 17 Infanterie, din compunerea Corpului 6 Armată. Defecțiunea s-a produs simultan la Regimentele 81 și 87 Infanterie, propagându-se în timp foarte scurt și la Regimentul 65 Infanterie⁶⁸.

În ziua de 01 septembrie, colonelul Petriman, comandantul Regimentului 87 Infanterie, raportează Diviziei 16 Infanterie situația batalioanelor cantonate în comunele Pațal și Pagaia, care nu vor să mai execute ordinul de retragere, soldații cerând imperios ofițerilor să fie lăsați imediat la vatră. În privința gravității comportamentului soldaților din aceste unități, informațiile sunt diferite. Comandamentul Regimentului, în declarația dată în 4 octombrie 1940, susține că acuzațiile susținute de comandantul Corpului 6 Armată și comandantul Brigăzii 16 Artilerie privind amenințarea ofițerilor cu împușcarea în cazul în care nu vor fi lăsați imediat la vatră sunt neadevărate. Chiar dacă starea de spirit s-a deteriorat, soldații concentrați nu își pierduseră respectul față de ofițerii lor, mai ales pentru faptul că în proporție de 80%, acești ofițeri erau rezerviști, erau învățătorii satelor lor⁶⁹.

În vederea dezamorsării situației care tindea să se generalizeze la toate unitățile Armatei I, la cererea colonelului Petriman, comandantul Diviziei 16 Infanterie însoțit de generalul Ionescu, comandantul Brigăzii 16 Artilerie, s-a deplasat în mijlocul militarilor răzvrățiți⁷⁰, cerând acestora, apelând la patriotismul lor⁷¹, să înțeleagă situația și să execute ordinele necesare deplasării către Ocna Mureșului.

Dorința unanimă a soldaților era să fie desconcentrați pe loc și lăsați să se întoarcă la familii.

Venirea comandantului Corpului 6 Armată, generalul Vârtejeanu, în noaptea de 1/2 septembrie la Regimentul 87 Infanterie aflat în marș către Marghita, în loc să detensioneze atmosfera, prin comportamentul total inadecvat al acestuia față de ofițerii regimentului, a subminat respectul și autoritatea corpului de comandă în fața trupei⁷². Pe tot parcursul vizitei, conform declarației comandantului regimentului, corpul ofițeresc a fost jignit și insultat. Mai mult, pe timpul cuvântării ținute în fața unității „s-a exprimat că am pierdut jumătate din Ardeal din cauza mizerabililor de nemți și italieni”⁷³ provocând în acest fel, ulterior, amenințări, din partea militarilor de această etnie, pentru insultă adusă națiunii lor⁷⁴.

De altfel și Cabinetul ministrului a fost sesizat de faptul că refugiații din Ardeal se arată indignați de comportamentul insultător al acestui general, fiind martori, cu ocazia evacuării orașului Zalău, la o scenă în care generalul de brigadă Vârtejeanu a insultat în public, din motive neîntemeiate, mai mulți ofițeri dintr-un batalion de vânători de munte⁷⁵.

⁶³ Vezi, Cornel Grad, *op. cit.*

⁶⁴ A.M.R., fond 23, dosar 883, f. 142

⁶⁵ *Ibidem*; În privința defecțiunilor apărute în interiorul unor unități militare în primele zile ale evacuării, vezi și Cornel Grad, *op. cit.*, p.108-115

⁶⁶ *Ibidem*, f. 100-104

⁶⁷ *Ibidem*, fond Corpul 6 Armată, dosar 1859, f. 164-168

⁶⁸ *Ibidem*, fond 23, dosar 883, f. 94.

⁶⁹ *Ibidem*, f. 110

⁷⁰ Pe lângă cele două batalioane, în comunele Pațal și Pagaia erau cantonate și companiile cercetare și anticar ale regimentului;

⁷¹ A.M.R., fond 23, dosar 883, f. 109

⁷² *Ibidem*. Maiorul Ștefănescu, comandantul Batalionului 2 a raportat că i-au fost aduse jigniri în fața frontului în acele momente de criză morală, când aveau nevoie de cât mai mult prestigiu și autoritate

⁷³ *Ibidem*

⁷⁴ *Ibidem*

⁷⁵ *Ibidem*, dosar 949, f. 119.

„De asemenea”, se arată în continuare în document ”din ordinul generalului Vârtejeanu unii soldați care urmau să fie desconcentrați, au fost dezbrăcați de hainele militare, rămânând numai cu haine sumare și desculți, lucru ce a produs indignare chiar și în rândurile populației maghiare care a fost de față”⁷⁶.

Cu un asemenea mod de abordare a problemelor apărute, vizita generalului Vârtejeanu se pare că a agravat situația în care se afla Regimentul 87 Infanterie, având în vedere că imediat după plecarea acestuia, în aceeași noapte, au dezertat un număr de 378 militari, din care 130 cu armamentul aflat asupra lor⁷⁷.

Din cauza degradării situației și posibilității pierderii armamentului, prin raportul nr. 45951/2 septembrie 1940 se cere ca „elementele pedestre să fie desconcentrate în zona Margita – Suplacu de Barcău, de unde materialele să fie transportate cu trenul”, propunere ce a fost aprobată⁷⁸.

Datorită acestei măsuri, salută de trupă, s-a reușit depășirea momentului critic și, începând cu data de 3 septembrie⁷⁹, treptat, situația a început să se detensioneze, starea de spirit s-a îmbunătățit, fapt ce a creat condiții desfășurării normale a evacuării.

Conform afirmațiilor generalilor C. Papadopol (comandantul Diviziei 16 Infanterie) și D. Ionescu (comandantul Brigăzii 16 Artilerie), defecțiunea din data de 01 septembrie s-a propagat la celelalte unități în perioada statică, pe timpul cât unitățile și marile unități se găseau în dispozitiv, prin intermediul fugarilor din cele trei regimente⁸⁰. Soldații care, după predarea armamentului în Suplacu de Barcău, au primit ordinele de lăsare la vatră, „se strecurau în mijlocul artileriștilor, instigând și căutând să-i convingă că sunt proști dacă merg mai departe din teritoriul ocupat, când ei au izbutit să fie lăsați la vatră chiar pe zonă”⁸¹.

Prin ordonarea devansării în marș și distanțării față de unitățile cu probleme și, prin schimbări provizorii operate în comanda diferitelor eșaloane⁸², s-a reușit stoparea propagării fenomenului de dezorganizare a acestora.

Este apreciată activitatea generalului Dumitru Ionescu care, prin exercitarea cu fermitate a comenzii, a reușit ca, în urma unui marș de 190 km executat pe o durată de 4 zile, intersectându-se în Suplacu de Barcău cu militarii rebeli proveniți din Regimentul 87 Infanterie, să aducă Brigada 16 Artilerie în noua locație de dislocare, în deplină ordine, cu pierderi de doar 7% din efectiv, având tot materialul intact⁸³.

În raportul nr. 2513 din 30 septembrie, acesta descrie astfel întâlnirea cu trupele dezordonate în zona Marghita-Suplacu de Barcău: „Întreaga Brigadă 16 Artilerie, cu o lungime de 12 km în coloană, se scurge noaptea prin comunele Păgaia-Pașal, în mijlocul unei trupe care trăgea focuri izolate în aer și îi îndemna să se revolte și ei ... Coloana de artilerie din Regimentul 31 și 32 Artilerie este uneori ofensată că merge mai departe, subofițerii de artilerie sunt apostrofați”⁸⁴.

Soldații care aveau familiile în zonă, înainte de punere în marș au primit învoire de 2-3 ori pentru a-și lua rămas bun de la acestea. S-a permis soțiilor și copiilor să-și conducă soții și tații în momentul plecării, iar la ajungerea în satul Curcea, la mormântul lui Octavian Goga, profitându-se de situație, în prezența Veturiei Goga, căpitanul Popescu Nicolae a ținut o cuvântare patriotică⁸⁵. Toate acestea au însemnat în fapt dovada priceperii corpului de comandă al Brigăzii 16 Artilerie, care a reușit în acest fel să-și păstreze încrederea și respectul soldaților, aceștia fiind convinși că odată ajunși la noua garnizoană „vor pleca cu hrană pentru 1, 2, 3 zile, cu toate drepturile primite la zi; vor pleca îmbrăcați, nu în cămașă, izmene și cu picioarele goale”⁸⁶. Ca dovadă de înalt patriotism, soldații au cerut să li se aducă drapelul de la partea sedentară pentru a-l săruta și au solicitat, ajunși în noua garnizoană, înaintea lăsării la vatră, să depună jurământul de credință Regelui Mihai drept dovadă a devotamentului față de neam, țară și ofițeri.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ Ibidem, fond 23, dosar 883, f. 109. Colonelului Petriman, comandantul Regimentului 87 Infanterie i s-a ordonat în fața întregului efectiv să repete ordinul dat, pentru onor, de 4-5 ori "în surpriza și blamul" subalternilor.

⁷⁸ Ibidem, fond Corpul 6 Armată, dosar 1859, f. 164-168.

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ Ibidem, fond 23, dosar 883, f. 102.

⁸¹ Ibidem, fond Corpul 6 Armată, dosar 1821, f. 222-224. În urma executării ordinului de lăsare la vatră a militarilor originari din teritoriul cedat, în noaptea de 3/4 septembrie, Regimentul 84 Infanterie care avea în această situație 96% din efectiv, nu a mai putut continua marșul în dimineața zilei de 4 septembrie, rămânând cu doar 156 oameni, număr insuficient chiar și pentru transportul căruțelor. Punându-i-se la dispoziție 200 oameni din regimentul 91 Infanterie, acesta a reușit să - și pună în mișcare coloana de 140 căruțe care însemna toată "coloana" regimentului, fără alte unități sau structuri (Ibidem, fond 23, dosar 994, f. 196);

⁸² Colonelului Boldeanu Radu, comandantul Brigăzii 16 Infanterie i s-a ordonat să supravegheze și Regimentul 81 Infanterie al cărui comandant a dat dovadă de incapacitate în a gestiona situația, iar generalului Ionescu Dumitru, comandantul Brigăzii 16 Artilerie să ia în subordine și Regimentul 131 Artilerie, lipsit de comandă - comandantul și ajutorul acestuia erau internați în spital). (Ibidem, fond 23, dosar 883, f. 101).

⁸³ A.M.R., fond Corpul 6 Armată, dosar 1821, f. 222-224. Brigada 16 Artilerie s-a deplasat pe traseul Tășnad- Marghita-Crasna-Ciucea- Gilău-Băișoara.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ Ibidem.

Și Regimentul 7 Grăniceri, deși încadrat de cele două unități contaminate, Regimentul 81 și 87 Infanterie, a reușit să-și păstreze integritatea, având doar 2% din efectiv dezertori⁸⁷, fapt pentru care a constituit ariergarda diviziei. Aceleași aprecieri sunt formulate și la adresa Grupurilor 16 și 56 Recunoașteri și exemplele pot continua.

Conform datelor cuprinse în raportul generalului Vârtejeanu, comandantul Corpului 6 Armată, nr.55/24 septembrie 1940, cele mai mari pierderi au avut Regimentul 81 Infanterie – 348 fugari cu armamentul din dotare, ceea ce înseamnă un procent de 84% din efectiv, iar Regimentul 87 Infanterie 379 fugari cu armament și muniție reprezentând 89% din efectiv⁸⁸.

În raportul adresat Marelui Stat Major după încheierea operațiunii – comandantul Armatei I, apreciază atitudinea ofițerilor ca fiind, în afară de rare excepții, exemplară și la adăpost de orice critică, considerând că aceștia nu pot fi făcuți vinovați de dezertările produse pe timpul evacuării teritoriului cedat⁸⁹. Într-adevăr, declarațiile ofițerilor descriu efortul acestora de a convinge soldații de necesitatea continuării deplasării până în zonele de staționare, însă în lipsa imposibilității aplicării unor măsuri represive acesta a fost zadarnic. Oricum, pentru aplicarea măsurilor coercitive lipsea elementul de execuție întrucât, „*toată trupa și ofițerii [erau] ardeleni și numai câte 5-6 de companie regăteni*”⁹⁰.

Impresionantă este aprecierea pe care colonelul Petriman Nicolae o face efectivului Regimentului 87 Infanterie, în pofida celor întâmplate: „*Închei această declarație cu conștiința împăcată că mi-am făcut datoria către Țară cu prisosință, nu numai eu, dar și toți ofițerii, subofițerii și soldații acestui brav regiment care, dacă ar fi fost lăsat să se lupte, culegea laurii victoriei. De asemenea, în memoria lor, sunt obligat a le apăra onoarea care este în general, a fraților noștri ardeleni, creșcuți în ideologia țării ”nici o brazdă” și trăind cele mai amare clipe din viața lor*”⁹¹.

Apreciind că dezertările nu au avut drept cauză decât dragostea sufletească ce se petrecea în inima soldaților ardeleni din prea multă dragoste de pământul străbun și îngrijorare față de familie, acesta cerea „*să fie achitați până la ultimul soldat pentru ca dreptatea și adevărul să iasă la iveală*”⁹².

În totală contradicție cu atitudinea demnă a colonelului Petriman, comandantul Corpului 6 Armată, generalul Vârtejeanu, prin raportul nr.56/24 septembrie 1940 încearcă să se disculpe pentru cele întâmplate în cadrul unităților din subordinea sa, transferând întreaga responsabilitate comandantului Diviziei 16 Infanterie care, nu a avut „*nici instrucția și nici tăria sufletească de a executa această operațiune în bune condițiuni, dovedind că [unitățile] nu au fost temeinic pregătite și îndeosebi impulsionate de comandantul lor de divizie*”⁹³.

Făcându-i răspunzători atât pe comandantul diviziei cât și pe comandanții de regimente, acesta concluzionează că „*trupa Diviziei 16 a fost slab instruită, slab educată și slab condusă și că ascendentul moral al șefilor direcți și al comandantului de divizie – generalul Papadopol Constantin – asupra trupei nu a existat*”⁹⁴, drept urmare, propunea Armatei I pedepsirea unui număr de șase ofițeri, în frunte cu comandantul, generalul Papadopol Constantin⁹⁵.

Indiferent de acuzele aduse acestor ofițeri, trebuie remarcat faptul că numai datorită efortului întregului corp de comandă din cadrul Diviziei 16 Infanterie s-a reușit stoparea extinderii la nivelul întregii armate a dezertărilor, evitându-se astfel dezintegrarea unităților militare aflate în plină operațiune de evacuare din teritoriul cedat Ungariei.

Într-un timp foarte scurt, vestea cedării provinciilor estice, precum și acceptarea ”Arbitrajului” de la Viena, au provocat modificări emoționale profunde, de la nedumerire, îngrijorare, până la încrâncenare, ca în final, ordinul de retragere să producă disperare și deznădejde în fața neputinței impuse și părăsirea fără luptă a căminului propriu și vetrei strămoșești, în fața unui inamic totalmente inferior.

Apariția disfuncționalităților și pericolului dezagregării unităților pe timpul evacuării din teritoriul cedat au fost posibile datorită tocmai acestui complex de stări emoționale ce a generat comportamentul anarhic al unei părți din efectivele militare, conjugat cu metodele total neadecvate, folosite de comandantul Corpului 6 Armată, generalul Emil Vârtejanu în încercarea de a gestiona situația, care, prin ordinele date și atitudinea față de subordonați a anulat eforturile acestora de a se impune în fața militarilor aflați în prag de revoltă.

⁸⁷ *Ibidem*, dosar 1859, f. 164-168.

⁸⁸ *Ibidem*, fond 23, dosar 883, f. 94-95.

⁸⁹ *Ibidem*, f. 143.

⁹⁰ *Ibidem*, f. 110.

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² *Ibidem*. Vezi și fila 117-118, 111-113.

⁹³ *Ibidem*, f. 98.

⁹⁴ *Ibidem*.

⁹⁵ *Ibidem*, f. 94-96.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

I. IZVOARE

1. Arhive

- Arhiva C.N.S.A.S., fonduri.

- Documentar.

- **Arhivele Militare Române, București - Pitești, fonduri:**

M.S.M., Secția 3 Operații

1, 4, 23, 25, Corpul 6 Armată.

2. Documente publicate

Dobre, Florica, Manea, Vasilica, Nicolescu, Lenuța, *Anul 1940. Armata română de la ultimatum la dictat. Documente. Volumul II*, Editura Europa Nova, București, 2000;

3. Memorii, jurnale

Buzatu, Gheorghe, Cheptea, Stela, Cîrstea, Marusia, editori, *Pace și război (1940-1944). Jurnalul Mareșalului Ion Antonescu (Comentarii, anexe, cronologie) I Preludii. Explozia. Revanșa (4.IX.1940-31.XII.1941)*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2008;

Manoilescu, Mihail, *Dictatul de la Viena. Memorii. Iulie-august 1940*, editor Valeriu Dinu, Editura Enciclopedică, București, 1991;

II. LUCRĂRI GENERALE

Alexandrescu, Ion, Dr.,ș.a., *Istoria militară a poporului român, vol. VI, Evoluția sistemului militar național în anii 1919-1944*, Editura Militară, București, 1989;

Călugăru, Vasile, F., *Arbitrajul și chestiunile rezervate cu referire la arbitrajul de la Viena din 30 august 1940*, Tipografia Robu, Sighișoara, 1941;

Mușat, Mircea, dr., *1940. Drama României Mari*, Editura Dundației România Mare, București, 1992;

Simion, Aurică, *Dictatul de la Viena*, Editura Dacia, Cluj, 1972.

III. LUCRĂRI SPECIALE

Cican, Eugen, *Organizarea și desfășurarea mobilizării armatei române în perioada 1938-1944, în Omagiu istoricului militar Jipa Rotaru*, Constanța, 2001, p. 243-254;

Ciobanu, Nicolae, *Capacitatea de luptă a armatei române în momentul ciuntirii teritoriale a României în anul 1940*, în *Destin Românesc, Revistă de istorie și cultură*, București-Chișinău, 1994, 1, nr. 2, p. 9-20;

Corneanu, Constantin, *Situația geopolitică și strategică a României (1939-1941). Opțiuni politico-militare*, în *Omagiu istoricului Gheorghe Buzatu*, Focșani, f.e., 1999, p. 617-655;

Grad, Cornel, *Al doilea arbitraj de la Viena*, Institutul European, 1998;

Ionescu Saint-Cyr, Alexandru, General locotenent (r), *Armata română între deznădejdea retragerii și speranța revenirii*, în *Acta Musei Napocensis*, 1996, nr. II, p. 33-36;

Loghin, Aurel, Saizu, Ioan, *Starea de spirit din armata română reflectată în presa comunistă și democratică (1924-1940)*, în *Cercetări istorice. Muzeul de istorie a Moldovei (serie nouă) V*, Iași, 1974, p. 171-185;

Otu, Oana, Anca, *Cea mai dureroasă retragere*, publicat în revista *Document*, 2000, nr.2, p. 20-24;

Retegan, Mihai, *Aspecte ale stării de spirit a militarilor români în perioada 1940-1944*, în *File din istoria militară a poporului român. Studii*, vol. V-VI, București, 1979, p. 147-167.

CADRUL LEGISLATIV AL EPURĂRII ARMATEI ROMÂNE (1944 – 1947)

Mihaiela PREDA*
Elinor MIRA*

Cel de-al Doilea Război Mondial a început după încheierea pactului de neagresiune între două state cu ideologii totalitare – nazismul și comunismul – și s-a terminat odată cu capitularea Germaniei. Pentru a aduce România sub guvernarea Partidului Comunist, trebuia anihilată toată elita vieții politice și culturale a țării și ridicată o armată, instrument de opresiune, care să sprijine regimul totalitar, fără a fi capabilă să-i ia locul¹.

Plasarea României dincolo de „cortina de fier”, stabilită de Winston Churchill și de I.V. Stalin, în octombrie 1944, a făcut ca armata română să suporte în perioada 1944-1947, ca și întreaga societate românească de altfel, consecințele. Dacă la 23 august 1944, când a trecut de partea Națiunilor Unite, România dispunea de un organism militar puternic, treptat, sub presiunea continuă a Comisiei Aliate de Control (partea sovietică), a partidului comunist și a diversilor oportuniști, armata română a fost printre primele instituții care au cunoscut imixtiunile și abuzurile sovietice.

Procesul începuse la scurt timp după 23 august 1944 când, fără niciun motiv, au fost dezarmați pe frontul din Moldova peste 100.000 de militari români, a fost sechestrată flota de război și a fost impus protocolul militar din 26 octombrie 1944, care a avut ca rezultat reducerea drastică a efectivelor aflate în țară.

Una dintre preocupările principale ale comuniștilor români care, din martie 1945 au controlat activitatea guvernului, a fost o „curățare” a administrației, sub pretextul înlăturării acelor care colaboraseră sau participaseră la îndeplinirea deciziilor regimului antonescian. Armata, alături de alte structuri, a fost vizată pentru epurare încă din septembrie 1944, prin crearea cadrului legislativ adecvat, datorat ministrului comunist al justiției, Lucrețiu Pătrășcanu². S-a urmărit înlocuirea în totalitate a vechii armate cu armata de partid, a cărei singură menire era impunerea și menținerea la putere, prin violență și teroare, a partidului unic. Șefii departamentului numiți în guvernul Petru Groza erau simpatizanți și oameni de încredere ai partidului: generalii C. Vasiliu-Rășcanu și Mihail Lascăr, fost comandant al Diviziei „Horea, Cloșca și Crișan”. Utili pentru perioada de tranziție de la statul de drept la cel totalitar, ei vor fi înlăturați în decembrie 1947 și înlocuiți cu un om din partid, Emil Bodnăraș³. Urmărindu-se satisfacerea exactă a condițiilor impuse prin Convenția de Armistițiu din 12 septembrie 1944, privind pedepsirea vinovaților de dezastrul țării, a criminalilor și profitorilor de război precum și reducerea cadrelor active ale armatei ce prisoseau, s-a creat o nouă legislație conform noilor criterii politice.

Prin Legea 488 din 10 octombrie 1944, Consiliul de Miniștri era abilitat să ia măsuri privative de libertate pentru a stopa dispariția celor vinovați de dezastrul țării și a criminalilor de război de a împiedica sustragerea bunurilor acestora ce vor servi la despăgubirea statului, până la emiterea legii răspunderii politice, penale și civile a foștilor conducători.

La 3 octombrie 1944 profesorul universitar Alexandru Claudiu publica în „Libertatea” un articol ce avea titlul „Adevărata epurație”, în care spunea:

„Există o veche prejudecată politică de care trebuie să ne ferim cu orice preț, ca de un izvor de iluzii și de dezamăgiri: credința naivă că un aparat de Stat, alcătuit din «ai noștri» și numai din «ai noștri» rezolvă toate problemele democrației și asigură regimului nou câștigarea totală a sufletelor. Că aparatul de Stat trebuie să reprezinte suflul cel nou și viguros al democrației, că la posturile de comandă nu trebuie să rămână cei care dușmănesc, pe ascuns, democrația – iată adevăruri evidente, care nu mai trebuie demonstrate.

Să nu cădem însă în greșeala de a crede că schimbând în întregime pe funcționarii administrativi am ajuns la victoria finală.

Aș vrea să supun meditației celor mai grăbiți și mai impetuoși dintre noi acest adevăr, care ni se pare foarte important: nu aparatul de Stat produce atmosferă democratică în țară, ci tocmai invers: atmosfera democratică din țară va însănațoși, treptat, aparatul nostru de Stat.

«Fiecare națiune are guvernarea pe care o merită» - se spunea odinioară. S-ar putea spune astăzi, fără exagerare: «fiecare națiune are aparatul de Stat pe care-l merită».

Poți schimba pe cei de la posturile de comandă și trebuie să-i schimbi. Poți «epura» manualele învățământului – și trebuie să le «epurezi». Poți face în așa fel, ca șefii tuturor ramurilor administrative, judecătorești, școlare etc. să fie oameni devotați regimului democrat – și trebuie s-o faci.

* Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice.

¹ Constantin Lățeș, *Epurarea armatei române. Mecanisme juridice: 1945-1947*, în „Arhivele Totalitarismului”, nr. 4/1994, p. 191

² *Ibidem*, p. 193.

³ Constantin Lățeș, Mihai Retegan, *Epurarea armatei române. Mecanisme juridice: 1944-1945*, în „Arhivele Totalitarismului”, nr. 3/1994, p. 203.

Dar să nu cădem victimă primejdiioaselor iluzii. Nu poți schimba, în câteva săptămâni de guvernare democratică, sufletul însuși, mentalitatea însăși a foarte mulți din cei formați suflătește în atmosfera regimurilor trecute.

De la 1938 și până astăzi, timp de șase ani și jumătate, s-a guvernat în România prin metode dictatoriale. Iar «democrația» de tristă memorie, a anilor 1918-1938 a fost epoca întunecată a falsificării totale a voinței maselor.

Funcționarii de carieră ai acestei mici țări frământate și-au format sufletul sub regimul moral al furturilor de urne, al parlamentului ales cu ajutorul jandarmilor, ai abuzului de putere, al tuturor fărădelegilor administrative. Funcționarul de carieră al acestei țări, până mai ieri țara lui «Săru'mâna» și a lui «Știi tu cine sunt eu?» și-au făcut educația cetățenească sub regimul moral al îngrozitoarei instabilități a personalului funcționăresc. Nu este foarte departe de noi vremea în care agenții electorali ai partidului cutare deveneau, când partidul venea la putere, funcționarii administrativi ai unei țări bogate și răbdătoare. Ai unei țări care se conducea aproape singură, fără contribuția guvernelor, prin bogăția grâului ei căutat peste hotare. Iar străinătatea civilizată ne cumpăra grâul cu bani grei și ne disprețuia profund moravurile politice, stigmatizate pentru todeauna de I.L. Caragiale.

«M-a suprimată!» - iată expresia vulgară, tristă și rezumativă pentru o întreagă epocă de umilință românească și de nesiguranță a vieții în mica noastră burghezie, de funcționari cu schimbul și de agenți electorali în permanență.

Stabilitatea, garantată prin legi, a funcționarului de carieră corect este un câștig esențial al democrației luminate. Nimic nu demoralizează mai mult pe funcționarul cinstit și muncitor, decât acea tragică instabilitate care îl face dependent de fluctuațiile politice, îi răpește liniștea sufletească și îi amenință cu șomajul.

De ce n-am spune-o cu sinceritate brutală? Marea mulțime a funcționarilor noștri, de toate categoriile, au gândit politicește – cei care au gândit! – așa cum s-a gândit în presa aservită fascismului în literatura dirijată de agenții hitlerismului, în parlamentele urnelor furate, în cafeneaua boemilor, todeauna de vânzare cui oferă mai mult etc.

De toată această atmosferă socială, viciată de minciună, otrăvită de miasmele unei propagande abile, plătită bine, este responsabil micul funcționar de la Percepție și arhivarul de la Monitorul Oficial?

Fiecare țară are funcționarii pe care îi merită. Fiecare epocă istorică are funcționarii pe care i-a format, cărora le-a plămădit sufletul. Conștiința cetățenească a funcționarului este în funcție de cultura lui (astăzi aproape inexistentă), de stabilitatea lui, care trebuie garantată și, înainte de orice, de asigurarea unei vieți trăită omenește.

«Renunțarea mică – după buget» a nemuritorului Pristanda este simbolul celui mai trist capitol din istoria noastră socială.

Funcționarul public trebuie cultivat, trebuie însănătoșit suflătește prin stabilizarea situației lui, trebuie înălțat moralmente printr-o viață la adăpost de grijile existenței. Atunci când noul spirit democratic va aduce, în țara aceasta suferindă prosperitatea, cultura și dreptatea – atunci funcționarul public va omori în el pe agentul electoral.

Nepotul celui care era «omul lui Conu Costică» va fi un democrat conștient de drepturile și datoriile cetățeanului și va citi în orele libere pe Anatole France și pe Jean Jaurès.

Adevărata epurație a aparatului de Stat nu înseamnă înlocuirea (foarte necesară!) a agenților hitlerismului prin oameni harnici, competenți și devotați regimului democrat. Această epurație este necesară, dar este departe de a fi suficientă și de a fi operantă în adâncuri. Epurația cea profundă, către care, din toate puterile noastre, trebuie să tindem, este ridicarea nivelului material, moral și intelectual al acestei țări înapoiate.

Într-o țară prosperă, cultivată, pătrunsă de spiritul de dreptate, într-o țară în care fiecare va putea trăi omenește din venitul lui câștigat cinstit, vor fi niște amintiri triste bacșișul, umilința funcționarului public în fața dictatorului, ca și entuziasmul naiv al funcționarului pentru formule politice înșelătoare.

Adevărata epurație a aparatului de Stat este vindecarea radicală a bolilor grave care au bântuit țara: sărăcia celor care muncesc, nedreptatea și incultura⁴.

Legea 10 din 9 ianuarie 1945 agrava pedepsele pentru infracțiunile din Codul Penal, când acestea erau îndreptate împotriva militarilor din armatele aliate. În cazul în care militarii armatelor aliate săvârșeau infracțiuni, aceștia urmau să fie judecați doar de Comandamentul armatei aliate și nu de organele judecătorești române.

Legea nr. 50 din 1945 pentru urmărirea și pedepsirea criminalilor și profitorilor de război și Legea 51 din 1945 pentru urmărirea și sancționarea celor vinovați de dezastrul țării formează un tot, diferențele fiind doar de ordin tehnic. După ce definesc foarte general termenii de criminal de război, profitor de război și vinovat de dezastrul țării, cele două legi precizează pedepsele, variind de la 5 ani de muncă silnică la pedeapsa cu moartea, pentru fiecare categorie de inculpați și stabilesc organele de cercetare. Se instituie un număr de acuzatori publici, cu dreptul de a face orice investigație uzând de toate drepturile și puterile acordate de codul de procedură penală Ministerului public și judecătorului⁵. Judecarea se face de Curtea Specială pentru criminalii de război, compusă din judecători desemnați de Ministerul de Justiție, dintre magistrații Curții de Apel din București și din judecătorii aleși dintre membrii grupărilor politice:

⁴ Arhivele Militare Române [în continuare A.M.R.], fond Ministerul de Război, Biroul presei, dosar nr. 328, f. 42.

⁵ *Ibidem*, p. 207-211.

P.N.L., P.N.Ț. și F.N.D. S-a înființat, pe lângă Secția a II-a a Înaltei Curți de Casație și Justiție, un serviciu special pentru judecarea recursurilor ce trebuiau depuse în maxim 30 de zile. În instanțele mixte de judecată pentru vinovații de dezastrul țării, elementul politic era în masivă majoritate.

În 1945, după terminarea războiului, a fost adus și aplicat planul de schimbare a menirii instituției militare și transformarea acesteia într-un instrument de realizare a scopurilor politice. În afara situației obiective de trecere de la starea de război la cea de pace care a dus – între 1945 și 1946 – la lăsarea la vatră a rezerviștilor, au început trecerile în rezervă din rândul cadrelor active ale armatei.

Pentru efectuarea reducerilor de efective a fost creat cadrul legislativ. În februarie 1945 se publica Legea 128 „pentru crearea cadrului disponibil”. În același an apărea Legea 186 „pentru trecerea din oficiu în rezervă a personalului activ al armatei, care prisosește nevoilor de încadrare”. În plan legislativ aceste prevederi s-au materializat în Legea 128 din 27.02.1945, care îi viza, în primul rând, pe cei care nu se încadrau în unitățile care luptau pe frontul antihitlerist și unitățile care trebuiau desființate prin Protocolul din octombrie, care interpreta abuziv Convenția de Armistițiu. Legea a fost înlocuită în etapa următoare, după 6 martie 1945, prin Legea 433 pentru crearea cadrului disponibil al armatei⁶. Această lege a fost completată cu Legea 451 privind echivalarea studiilor în grad superior din învățământul civil și Legea 293 din 1947 referitoare la drepturile morale și materiale ale ofițerilor trecuți în rezervă.

Acestea sunt actele normative și totul părea doar punerea în practică a prevederilor Convenției pentru Aplicarea Armistițiului din toamna anului 1944. Dar, în procesele verbale de trecere în rezervă din documentele de arhivă create în perioada respectivă descoperim – în motivele consemnate – adevăratul scop: politizarea armatei⁷.

În procesul verbal nr. 3 din 28.03.1947 al Consiliului Superior al Oștirii, având rezoluția „aplicarea articolului 48 din Lege, litera e”, incapacitatea morală se referea la faptul că „într-o căruciumă a strigat de trei ori Trăiască Iuliu Maniu”. Sau procesul verbal nr. 5/19.05.1947, în care se consemnează: „a fost semnalat pentru injurii și calomnii la adresa U.R.S.S. și guvernului actual”⁸.

După 1950, trecerile în rezervă aveau, în principal, motivare socio-politică. Și Statutul Corpului Ofițerilor din 1951 avea la art. 40, litera f: „trecerea în rezervă pe motive politico-morale”, iar la art. 42: „pentru motive politice și care fac imposibilă folosirea lor ca ofițeri/.../se scot din evidența ofițerilor și se trec la trupă”. Câteva dintre motivele consemnate într-un tabel nominal cuprinzând ofițeri îndepărtați din armată în baza art. 42 din Statut erau: „a participat pe frontul antisovietic”; „părinții soției posedă 33 ha pământ”; „socrul deputat P.N.L.”; „în războiul antisovietic, decorat cu medalia «Crucea de Fier»”; „are rude la Viena”; „are un văr avocat la Paris”; „a capturat mulți prizonieri sovietici”; „în războiul antisovietic a fost elogiât, dând dovadă de curaj și sânge rece”; „loctiitorul politic îl caracterizează ca reacționar și antisovietic”⁹.

Bazându-se pe astfel de motive, comisiile hotărâau: „se îndepărtează din armată”; „nu mai are posibilități de dezvoltare în armată”; „sunt necorespunzători socio-politic”.

În 1952 se aplica o hotărâre a Consiliului de Miniștri privind scoaterea din întreprinderi și instituții a unor elemente dintre vechii specialiști. Și Direcția Cadre a Forțelor Armate a aplicat hotărârea, continuând „sistematic, organizat și mai perseverent curățirea armatei de elemente necorespunzătoare”¹⁰.

Verificările care se făceau asupra activității cadrelor militare urmăreau clarificarea următoarelor date: originea socială; studii militare – în ce țară; prizonierat – țara; activitatea legată de partidele politice sau organizația legionară; manifestări personale față de evenimentele interne și internaționale; participarea la războiul antisovietic; rezultatele obținute în funcția deținută; conduita morală.

Până la sfârșitul lunii martie 1945 în baza Legii 186 pentru trecerea în rezervă, din oficiu, a personalului activ al armatei care prisosește peste nevoile de încadrare, au fost trecuți în rezervă 1948 de ofițeri dintre care 70 de generali.

În aprilie 1945, Legea 312 privind urmărirea și sancționarea celor vinovați de dezastrul țării sau de crime de război înlocuia Legile 50 și 51 din ianuarie 1945, care oferiseră o acoperire „legală” pentru decapitarea armatei române. Potrivit Legii 312 se instituiau 15 categorii de vinovați de dezastrul țării prin săvârșirea de crime de război¹¹. „Crima de război” a devenit o formulare de maximă generalitate, care includea fapte ce mergeau de la declararea sau continuarea războiului până la realizarea de averi în mod ilicit, acoperind ansamblul problemelor politice, militare sau administrative. Ziarul Partidului Comunist, „Scânteia”, sublinia, cu puțină vreme înainte adoptării Legii 312, că „se impune o primenire a cadrelor,

⁶ Constantin Lățeș, Mihai Retegan, *op. cit.*, p. 215-216.

⁷ Elena Cârstoiu, Mihaiela Preda, *Epurarea corpului ofițeresc – primă etapă a sovietizării armatei române, în „România în contextul internațional la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial”*, Editura Etea, București, 2005, p. 258.

⁸ A.M.R., fond Ministerul Apărării Naționale, Direcția Personal, dosar nr. 18.629, f. 209.

⁹ *Ibidem*, dosar nr. 23.088, f. 187.

¹⁰ *Ibidem*, fond Marele Stat Major, Secția a II-a, dosar nr. 133, f. 17.

¹¹ Constantin Lățeș, *op. cit.*, p. 191-195.

eliminând povara gradelor parazitare și purtătoare de concepții potrivnice atât dreptății celor mulți, cât și noilor idei care stau la baza lumii viitoare”¹².

Operațiunea de epurare a armatei a continuat în baza Legii 433 pentru crearea cadrului disponibil din 15 iunie 1946, criteriile politice și atitudinea cadrelor militare, între altele, față de Inspectoratul General pentru Educație, Cultură și Propagandă, aparatul politic al armatei, au fost esențiale pentru decizia trecerii în rezervă. Trecerea în cadrul disponibil se putea face și la cererea cadrelor militare, în termen de 20 de zile de la publicarea legii, la data trecerii în cadrul disponibil urmând să fie înaintați la gradul imediat superior și să primească timp de un an solda gradului, fără indemnizație de activitate și o indemnizație calculată în raport de numărul de luni ce ar mai fi avut de servit în activitate și care nu putea depăși 2.500.000 lei pentru ofițeri și 150.000 lei pentru subofițeri și maiștri militari.

Regulamentul pentru aplicarea legii pentru crearea cadrului disponibil al armatei precizează că trecerea în cadrul disponibil se face prin Înaltul Decret, pentru ofițeri și prin decizie ministerială pentru subofițeri și maiștri militari, pe baza avizului unei comisii speciale. Criteriile de selectare a celor ce urmau a fi trecuți în cadrul disponibil cuprindeau printre altele: activitatea, stagiul, comanda sau funcția îndeplinită pe front, alături de Națiunile Unite, împotriva Germaniei hitleriste, comportarea acestora pe timpul războiului împotriva Uniunii Sovietice față de prizonierii de război cât și față de populația ocupată, activitatea în întreaga carieră militară, conduita de serviciu și în afara serviciului.

Hotărârile Consiliului Superior al oștirii pentru ofițeri și ale comisiei speciale pentru subofițeri stabileau ca deciziile ce-i priveau pe cei hotărâți a fi trecuți în cadrul disponibil să nu fie discutate „a doua oară”¹³.

Secția a II-a Informații a Marelui Stat Major nu a fost străină de întocmirea listelor pentru epurare. La 13 iulie 1946, prin Ordinul nr. 169, șeful Secției, colonelul D. Bălțătescu a solicitat Centrului de Control Militar nr. 1 să urmărească activitatea a 14 ofițeri de marină printre care contraamiralii Gheorghe Dumitrescu și August Roman, întrucât aceștia, se preciza în document, „ne sunt semnați ca reacționari, periculoși, antiguvernamentali și antisovietici”¹⁴.

În vara anului 1947 a continuat procesul de epurare a armatei prin modificarea unor articole din legile care reglementau statutul corpurilor ofițerilor (art. 24), subofițerilor (art. 47) și maiștrilor militari (art. 37), precum și prin adoptarea unei noi legi referitoare la cadrul disponibil. Potrivit Legii 293 erau trecuți în rezervă, în prima zi a lunii septembrie, toți cei care, prinosind nevoilor de încadrare, se aflau deja la dispoziția Ministerului Apărării Naționale. Ei beneficiau, în anumite condiții de vârstă și durată a serviciului, de drepturi de pensie, indemnizații bănești compensatorii, haine civile sau de dreptul de a purta uniformă militară până la obținerea banilor destinați procurării hainelor civile.

Cifrele furnizate de Direcția Personalului din Ministerul Apărării Naționale, la 25 mai 1947 arată că, de la apariția celei de-a doua legi a cadrului disponibil (iunie 1946), prima fiind promulgată în februarie 1945 și până la data întocmirii documentului, personalul inclus în această categorie era de 21.580 de militari, din care 8.094 erau ofițeri, 12.414 subofițeri și 1.072 maiștri militari. În intervalul 1 septembrie 1947 – 1 martie 1948, ar fi fost trecuți în rezervă, în baza Legii 293, 3.874 de cadre militare, din care mai bine de jumătate erau ofițeri.

În baza articolului 2 al Legii 294 erau trecuți în rezervă „din oficiu”, toți cei care, în baza Legii 433, fuseseră plasați în cadrul disponibil. De asemenea, actul normativ oferea unele beneficii financiare și stipula, ca și Legea 293 de altfel, că militarii trecuți în rezervă urmau să fie plasați în instituțiile și întreprinderile de stat, dar „la recomandarea Ministerului Apărării Naționale”.

În zilele de 30 și 31 decembrie 1947, datorită schimbării formei de guvernământ armata a depus un nou jurământ, fără preoți și fără drapel, prin care militarii se angajau să apere Republica Populară Română „împotriva dușmanilor din afară și dinăuntru”. Începea o nouă etapă în evoluția armatei române care va dura peste patru decenii și va schimba gradual forma și fondul forțelor militare române.

LAWS FOR PURGING ROMANIAN ARMY (1944-1947)

During 1944-1947 the Romanian army, as the entire society, suffered the consequences of changes imposed by the communist regime. The article presents the laws under which treatment was conducted in the Romanian army.

¹² Florin Șperlea, De la armata regală la armata populară. Sovietizarea armatei române 1948/1955, Editura Ziua, 2003, p. 37.

¹³ Constantin Lățeș, *op. cit.*, p. 201-203.

¹⁴ Alesandru Duțu, *op. cit.*, p. 123.

CONSECINȚELE RĂZBOIULUI RECE ASUPRA ACTIVITĂȚII INFORMATIVE ROMÂNEȘTI (1945-1964)

Mihaela ORJANU*

Harry Truman, care i-a succedat lui Roosevelt ca președinte al S.U.A. în aprilie 1945 afirma în fața colaboratorilor săi că „acordurile noastre cu Uniunea Sovietică au fost până acum o stradă cu sens unic și aceasta nu mai poate continua”. Se trecea de la politica de conciliatorism la fermitate, primul semn al doctrinei îndiguirii.

În cadrul Oficiului Serviciilor Strategice (O.S.S.), Wiliam Langer și John Robinson redactaseră un Memorandum datat 02.04.1945 și intitulat „Problemele și scopurile politicii S.U.A.” în care avertizau asupra amenințării pe care după încheierea războiului, avea să o reprezinte Uniunea Sovietică. „Rusia iese din război ca statul cel mai puternic din Europa și Asia, capabil, dacă S.U.A. va sta deoparte, să domine Europa și în același timp să-și impună hegemonia în Asia”¹.

La 09.08.1945 același Truman spunea „ieșim din acest război drept cea mai puternică națiune a lumii, națiunea cea mai puternică poate a întregii istorii”², AVEM NEVOIE DE U.R.S.S. pentru a veni de hac Japoniei”. Curând aceeași americani concluzionau că U.R.S.S. este incomodă și că vor depune strădanii pentru a-i induce la maximum pretențiile³.

Numai citind aceste rânduri și deja constatăm contradicțiile ce aveau să stea la baza dezvoltării viitoare a relațiilor politice și militare între S.U.A. și U.R.S.S.- confruntările erau inevitabile.

„Atunci când războiul s-a terminat a început un alt război: al serviciilor secrete”⁴.

Sfidarea Uniunii Sovietice a determinat S.U.A să se angajeze mai rapid în cucerirea spațiului și în cursa armamentelor strategice⁵. Cea mai remarcabilă consecință a celui de-al Doilea Război Mondial a fost RĂZBOIUL RECE.

TEAMA unora față de alții, în speță Uniunea Sovietică și S.U.A., lupta pentru putere, includerea elementelor culturale și ideologice au făcut ca acestea să răbufnească, captând atenția tuturor - mai mici sau mai mari. Toate statele lumii au devenit câmp deschis oportunităților și oportunismului, mașinațiilor și intereselor conflictuale ale mai multor puteri, în special legat de războiul rece, dar și în competiția generală pentru materii prime și piețe de desfacere⁶. În momentul în care s-a inventat cea mai performantă armă - ARMA NUCLEARĂ - a apărut o nouă problemă - CUM SĂ ÎNVINGEM FĂRĂ SĂ MURIM⁷.

Oricât de mult ar fi dezvoltată o armată, oricât de modernă, niciodată o armată sau o forță umană NU ESTE DESTUL DE MARE PENTRU A DESFĂȘURA ÎN MAI MULTE PĂRȚI SIMULTAN ȘI NICI NU ESTE SUFICIENT SPRIJINITĂ ECONOMIC PENTRU A ACȚIONA PE O DURATĂ NELIMITATĂ.

Războiul Rece a pus în valoare managementul pe termen scurt al crizelor - de fiecare dată a fost o criză care a necesitat o acțiune promptă, uneori poate și de o legitimitate îndoielnică⁸.

Confruntată cu misiuni planetare ARMA INFORMAȚIILOR este chemată să evolueze în țări și medii foarte diverse, foarte închise, foarte puțin cunoscute, uneori ostile.

Ea va evolua adeseori în legătură cu organisme aliate care urmăresc aceleași obiective câteodată în afara organismelor locale; mai mult sau mai puțin competente, uneori împotriva voinței lor. Toate tind însă spre eficiență⁹.

În întreaga lor evoluție istorică, statele au acordat prioritate dezvoltării și perfecționării acelor forțe și mijloace de luptă cu care ele scontau să-și atingă scopurile politice și militare¹⁰. Istoria serviciilor secrete este o oglindă specială prin care se reflecta în clar, obscur istoria globală a unei societăți, a unei națiuni, a unui stat¹¹.

* Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice.

¹ Florin Constantiniu, *De la războiul fierbinte la războiul rece*, Ed. Corint, București 1998, pag.106-108.

² Florin Constantiniu, *Mărturii directe și inedite despre un moment al demnității românești*, în „Dosarele Istoriei”, an VI, nr. 2(54)-2001.

³ Paul Ștefănescu, *Enigme ale războiului secret*, Ed. Militară, 1983, pag 9.

⁴ André Fontaine, *Istoria războiului rece*, Ed. Militară, pag. 13.

⁵ Ibidem, pag 221.

⁶ Cristian Troncotă, *Istoria Serviciilor Secrete Românești. De la Cuza la Ceaușescu*, Ed. Ion Cristoiu, București 1999, pag 431.

⁷ Peter Calcovoresi, *Rupeți rândurile. Al doilea război mondial și configurația Europei postbelice*, Ed. Polirom

⁸ Ibidem.

⁹ Roger Faligot, Remi Kauffer *Istoria Mondială a Serviciilor Secrete*, Ed. Nemira, 2000, vol. I, pag 13.

¹⁰ Marin Dragu, Mircea Dumitriu, *Istoria Infanteriei Române*, Ed. Stiințifică și Enciclopedică, București, 1985, pag. 13.

¹¹ Florian Pintilie, Neviaan Tunăreanu, Ștefan Maritiu, Corneliu Beldiman, *Istoria Serviciului Secret de Informații, 1917-1940*, Ed. INI 2000, vol I, pag .7.

A vorbi însă numai de aspecte legate de munca informativă fără a lua în seamă factorul geospațial, factorul psihopolitic și elementele geostrategice¹² e ca și cum am mutila problematica.

Trăim în epoca spionajului total, întemeiat pe principiul că „ORICINE POATE FI SPION. ORICINE TREBUIE SĂ FIE SPION; NU EXISTĂ NICIUN SECRET CARE NU POATE FI DESCOPERIT”¹³.

Spionajul a cuprins grație noilor tehnologii sofisticate, întreaga planetă (sateliții ne urmăresc pas cu pas) și s-a extins în afara sferelor tradiționale (politică și militară).

Regimurile comuniste au făcut din rețeaua de informatori „O organizație de masă”¹⁴

S-a vorbit mult și se va vorbi în continuare de această perioadă a războiului rece considerată una dintre cele mai importante întrucât a pus față-n față multe structuri informative, unele dezvoltate altele mai puțin, determinându-le să se modernizeze rapid în contextul politic apărut.

Verdictul celui de-al Doilea Război Mondial a fost total și incontestabil: Dintre învingători, doi - S.U.A. și U.R.S.S. erau ridicate la rangul de superputeri.

Un serviciu de informații cu atribuții în domeniul apărării siguranței naționale statale își câștiga cu greu și în focul confruntărilor reale de-a lungul mai multor generații de ofițeri profesioniști un bun prestigiu, adică încrederea oamenilor pe care îi apară, loialitatea altor structuri naționale ori străine cu care cooperează curent și în momente de tensiune în relațiile internaționale sau pe probleme de interes intern și/sau global, fără încrederea în susținerea din parte acestora, gestionarea crizelor indiferent de dimensiunile lor sau a factorilor de risc care le generează, rămâne doar o amăgitoare iluzie¹⁵.

Poziția geografică rămâne mereu aceeași, poziția geopolitică e tot mereu alta. Fața politică a lumii este o uriașă tablă de șah pe care jucătorii mută mereu piesele dând acestora mereu alte pozitii și funcții¹⁶.

La sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial harta politică a lumii era alta grație instaurării regimurilor comuniste.

În țările din blocul sovietic, la sfârșitul anilor '40 și începutul anilor '50 au fost create în scopul menținerii puterii și consolidării regimurilor comuniste, mecanisme sociale pentru aparatul de partid și de stat incluzând aici și monopolul puterii asupra informațiilor ca factor important în instaurarea regimurilor totalitare autoritare¹⁷.

Centrul principal al dictaturii, ideologiei și al controlului asupra informațiilor se află la Moscova la CC al PC(b)US la secțiile sale de politică externă, O.V.D. și la secțiile de propagandă și agitație Aghitrop. În comitetele centrale ale partidelor comuniste din zona (Albania, România, Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia, Ungaria) au fost înființate secții civile de propagandă similare cu cele din PC(b)US¹⁸.

Cheia de boltă a strategiei comuniste este ascultarea de care au nevoie conducătorii. Ea se obține prin schimbarea loialității existente sau pur și simplu prin eradicarea personalității individului, fie printr-o perseverență și continuă îndoctrinare demonstrându-i-se că atașamentul său de dinainte a fost îndreptat spre o țință lipsită de valoare, fie ceea ce este mai greu prin șoc electric, operații chirurgicale, șir întreg de privațiuni și constrângeri.

Scopul final „schimbarea loialității unei națiuni întregi, într-o perioadă foarte scurtă de timp”¹⁹.

Cine controlează sursele de informație și cine stăpânește mijloacele de difuzare a informațiilor își asigură o poziție centrală, într-o colectivitate pe care o poate modela și domina conform intereselor sale²⁰.

În lungul șir de instituții ale regimului politic comunist care au avut un rol nefast în impunerea cu forță a teroarei comuniste în România un loc aparte a avut Direcția Superioară Politică a Armatei (D.S.P.A.)²¹.

Prin decretul 221/1948 se înființează Direcția Generală a Securității Poporului. Conform acestui decret (art.4): ofițerii de securitate sunt singurii competenți a instrumenta infracțiunile ce primejduiesc

¹² Nicolae Ciobanu, Emanuel Stanislav, Ioan Rata, *Factorul geospațial și rolul său în întărirea capacității de apărare a patriei*, Ed. Militară, București 1985, pag 49.

¹³ Kurt Reiss, *Spionajul total*, București, Ed. Direcției Generale Politice a MAI, 1950, pag. 49.

¹⁴ Cristian Troncotă, *op. cit.*, pag. 432.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Constantin Corneanu, *Geopolitica României după încheierea războiului rece*, în revista „Document”, an II nr. 4(8)/1999, pag. 39.

¹⁷ Tatiana Pokivoilovna, Problema controlului asupra informațiilor și controlul politicii represive a Kremlinului și partidelor comuniste din țările Europei de Est (1949-1953), în „Analele Sighet”, Ed. Fundația Academica Civica, 1999, vol. 7, pag. 418.

¹⁸ Ibidem, pag 418.

¹⁹ Sergiu Grosu, *Spalarea creierului – complot psihopolitic al comunismului*, Ed. Duh și Adevăr, București, 1998, pag. 11.

²⁰ Nicu Ioniță, *Teroarea, Psihofiziologie și Psihopatologie*, în „Analele Sighet”, Ed. Fundația Academică Civică, 1999, vol. 7, pag. 25.

²¹ Romulus Rusu, *Anii 1949-1953 – Mecanisme Terori*, în „Analele Sighet”, Ed. Fundația Academică Civică, 1999, vol. 7, pag. 240.

regimul democratic și securitatea poporului; (art.5) D.O.S.P. are ca îndatoriri apărarea cuceririlor democratice și asigurarea securității R.P.R.²²

Prin O.G.29/08.05.1945 a luat ființă în armata româna D.S.P.A. și aparatul de educație (Direcția Superioară Politică a Armatei)²³.

Ofițerii E.C.P. aveau anumite privilegii, puteri discreționare în unități²⁴.

Secția a II-a informații a Marelui Stat Major a contribuit la epurarea rândurilor armatei prin activitatea de supraveghere a personalului militar și după 1948²⁵.

Ofițerul informator trebuia să facă parte din toate comisiile pentru notarea cadrelor militare la toate eşaloanele. Secretariatul C.C. al P.C.R. a decis ca Serviciul de Contrainformații al Armatei să treacă în subordinea Ministerului Afacerilor Interne la data de 15.03.1950. Scopul principal devenea lupta împotriva spionajului și a acțiunilor contrarevoluționare din armată, acțiunea sa urmând a fi dusă în strânsă colaborare cu organele politice²⁶.

Ortodoxia orientării comuniste a armatei și puritatea rândurilor acesteia erau asigurate prin atenta colaborare între organele politice și structurile de informații²⁷.

Ministrul de război Vasile Răscanu în 1946 făcea următoarele precizări: „O datorie permanentă a tuturor ofițerilor și în special a celor mai bătrâni este de a arata celor câtorva elemente rătăcite și inconștiente că singura garanție pentru existența, independența și dezvoltarea țării române este prietenia sinceră cu marea noastră vecină U.R.S.S. Cei care nici până astăzi n-au înțeles acest imperativ, trebuie lămuriți iar cei care nici după aceasta nu vor să înțeleagă, cei refractari vor trebui izolați, semnați, tratați ca elemente care lucrează conștient în contra intereselor superioare ale armatei, populației și țării”²⁸.

Din 1948, autoritățile sovietice de ocupație împreună cu conducătorii statului comunist au apreciat că regimul din România devenise destul de puternic pentru a lichida vechile organe de ordine și informații: Jandarmeria, Poliția, Siguranța, Secția a II-a, Seviiciul Special de Informații și a le înlocui cu alte organe, după modelul sovietic; Securitatea, Miliția, și Direcția de Informații Militară²⁹.

Cât timp aceste modele au fost create și au funcționat după mentalitatea rusească nu se poate realiza o diferențiere între ele. Dacă mai luăm în calcul că activitatea în sine a fost supravegheată chiar la fața locului prin consilierii speciali ruși însărcinați de a se ocupa de scenariile aferente, deja constatăm o interdependență între activitatea informativă românească și cea sovietică.

A acuza însă rușii că au impus acest mod de acțiune și cooperare este însă greșit, întrucât spre exemplificare Gh. GH. Dej a cerut chiar el în anumite momente sprijinul și cooperarea cu agenții trimiși de colegii de breaslă³⁰.

Ceea ce mai trebuie scos în evidență este interdependența dintre politică generată de comunism și activitatea informativă folosită tocmai pentru a impune acest sistem de sus în jos cu forța și de a veghea ca nu cumva cineva să trăiască altfel decât este impus sau să încerce a schimba cursul evenimentelor.

În regimurile dictatoriale și mai ales în cel totalitar comunist printre atribuțiile ce au avut, serviciile secrete a fost și competența de poliție politică³¹.

Moscova cerea fidelitate absolută adeptilor. O disciplină riguroasă pentru că ea va fi impusă prin execuții. Ereticii - reali sau presupuși - urmau să fie lichidați sau în cel mai bun caz îndepărtați și făcuți inofensivi. Singurul model acceptat pentru ei era modelul stalinist³².

Ca urmare a revoluției de sus apar și reacțiile de jos: Iugoslavia 1948, evenimentele din Ungaria 1956, criza Berlinului 1961, criza rachetelor 1962, disputa sovieto-chineză de la începutul deceniului șapte, Cehoslovacia 1968, intervenția U.R.S.S. în Afganistan 1979, războiul din Vietnam, căderea zidului Berlinului și destrămarea blocului comunist și asta pentru a face o simplă enumerare a câtorva dintre principalele crize ale Războiului Rece.

În timpul acestor desfășurări poziția României a evoluat de la sprijinirea nedisimulată a intervenției URSS în Ungaria; în 1956 la atitudinea circumspectă față de acțiunea conducerii sovietice în criza Berlinului și în cea cubaneză, până la respingerea publică vehementă a intervenției unor state membre ale Tratatului de

²² Gheorghe Buzatu, Mircea Chirițoiu, *Agresiunea Comunismului în România*, Ed. Paideia, București, 1998, vol.I, pag. 93.

²³ Cornelia Ghinea, *Locțiitorul politic în armată – conferința lui Emil Bondăraș iulie 1949*, în „Analele Sighet”, Ed. Fundația Academică Civică, 1999, vol. 7, pag. 214.

²⁴ Orjanu Mihaela, *Impactul armistițiului asupra activității informative românești(1944-1948)*, în *România în cel de al doilea război mondial*, Ed. Dm. Press, Focșani, 2000, pag. 514.

²⁵ Florin Sperlea, *Controlul partidului comunist asupra armatei*, în „Analele Sighet”, Ed. Fundația Academică Civică, 1999, vol. 7, pag. 234.

²⁶ Ibidem, pag 235.

²⁷ Idem.

²⁸ Arhivele Naționale Române, fond Ministerul Afacerilor Interne, dosar 396/1946, filele 72-73.

²⁹ Cristian Troncoț, *op. cit.*, pag. 320.

³⁰ Mircea Chirițoiu, Gheorghe Buzatu, *op. cit.*, vol. I, pag. 74.

³¹ Florian Pintilie, Nevia Tunăreanu, Ștefan Marițiu, Corneliu Beldiman, *op. cit.*, pag.7.

³² Tiberiu Tănase, *KGB intervine tovărășește împotriva unui stat prieten*, în „Dosarele Istoriei”, an III, nr.8(24)/1998, pag. 31.

la Varșovia în Cehoslovacia în 1968, la criticarea acțiunii în Afganistan, dezaprobarea intervenției unei soluții militare în Polonia în decembrie 1981 și păstrarea unei conduite neutre în confruntarea sovieto-chineză³³.

Înainte de 23 august 1944 serviciile secrete românești aveau 216 informatori ai Gestapo-ului; 240 ai siguranței; 830 ai biroului II pentru contrainformații militare în total 1286 informatori³⁴.

După preluarea puterii de către comuniști numărul informatorilor a crescut de 500 de ori decât în timp de război³⁵.

Până în 1958 toată activitatea informativă s-a făcut cu avizul consilierului sovietic atât la Securitate cât și la Direcția de Informații Militare de la Marele Stat Major, iar structurile Securității au reprezentat o SUPRASTRUCTURĂ de observare globală a societății³⁶.

În 1949, 1953, 1956, 1960, 1964 au avut loc epurări ale aparatului de securitate operații estetice în urma cărora au fost scoase cadrele care erau colaboratoare cu alte structuri informative românești³⁷, sau suspecte că aderă la alte curente ideologice decât cea comunistă³⁸, agenți a căror pregătire școlară este deficitară³⁹.

Nu am consemnat schimbările de cadre realizate în timp din cauza deficiențelor profesionale constatate fie cu ocazia controalelor regulate executate de eșaloanele superioare⁴⁰, fie datorate unor evenimente pe linie informativă operativă, caz concret - schimbarea cadrelor DIE 1955, problemele de la Berna⁴¹.

Lt.col. Ianos Popping a fost condamnat 8 ani în închisoare în 1950 pentru faptul că fusese informator al unei unități de jandarmi; col. Iosif Katurek și It.col. Nicolae Pandelescu dați afară din securitate, identificați ca informatori ai siguranței⁴².

Până în 1963 majoritatea cadrelor din serviciile secrete românești erau de sorginte sovietică. Conform consemnărilor memorialistice ale gen. Dumitru, fost șef al Direcției Informații a M.St.M (10.12.1963 - 16.10.1978) reiese că la numirea sa în funcție i s-a cerut, personal de către Gheorghiu Dej „să crească preponderența elementului românesc în toate compartimentele serviciului ...”⁴³.

Nici nu ne miră faptul deoarece 1964 este anul DECLARAȚIEI DE INDEPENDENȚĂ (aprilie). În anii '60 din rândurile statelor lagărului comunist s-au produs o serie de disensiuni care au culminat cu polemica sovieto-chineză. Diferendul a ocazionat diplomației de la București și liderilor de atunci ai P.M.R., posibilitatea afirmării internaționale, care la vremea respectivă a atras atenția mediilor politico-diplomatice și a presei mondiale. Lumea occidentală asista stupefiată la o distanțare, dar nu totală, a României față de organisme economice și politico-militare concepute de Moscova. Intervenția românească și medierea în conflictul chino-sovietic au urmărit, fără îndoială, să stopeze polemica și să readucă lumea comunistă la unitatea atât de necesară confruntării dintre est și vest⁴⁴.

Foreign Office caracteriza România ca fiind „EXTREM DE INTELIGENTĂ”⁴⁵.

Evenimentul contribuie din nou la schimbarea doctrinei informative românești (prima în 1948 când primește caracteristicile celei rusești, începând cu principiile și terminând cu modul de aplicare practică - poliție politică -, cea de-a doua 1948-1953 când UN STAT DIN BLOCUL COMUNIST ESTE CONSIDERAT ADVERSAR, INAMIC AL Pactului de la Varșovia, în speță Iugoslavia, astfel că documentele de arhivă vorbesc de confruntarea dintre structurile informative românești și cele iugoslave; după 1955 detensionarea relațiilor⁴⁶.

Un studiu întocmit de Comitetul Special al Pactului Atlanticului de Nord "EVOLUȚIA AMENINȚĂRII SOVIETICE" reliefa „.. din formarea fracțiunilor în sânul partidelor comuniste, fără îndoială, va rezulta o scădere a eficacității lor în viitor. Această evoluție a lumii comuniste permite să sperăm la o slăbire a amenințării ce o reprezintă comunismul”⁴⁷.

Din ordinul lui Gheorghiu Dej în cadrul Securității s-a format o unitate cu atribuții speciale în contracararea acțiunilor de spionaj și influență, acțiunile desfășurate de serviciile de informații ale Tratatului

³³ Florin Constantiniu, *Satelit sau desident*, în „Dosarele Istoriei”, an VI, nr. 2.(54)/2001.

³⁴ Arhivele Naționale Române, fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, dosar 431/1945, filele 25-43.

³⁵ Romulus Rusu, *op. cit.*, pag. 242.

³⁶ Cristian Troncotă, *op. cit.*, pag. 427.

³⁷ Gheorghe Buzatu, Mircea Chirițoiu *op. cit.*, pag. 60.

³⁸ Cristian Troncotă, *op. cit.*, pag. 438.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Gheorghe Buzatu, Mircea Chirițoiu *op. cit.*, pag. 59.

⁴¹ Cristian Troncotă, *op. cit.*, pag. 450.

⁴² Arhivele Naționale Române, fond Ministerul Afacerilor Interne, dosar 107/1950, filele 54-56.

⁴³ Cristian Troncotă, *op. cit.*, pag. 418.

⁴⁴ Alexandru Oșca, Vasile Popa, *România o fereastră în cortina de fier*, Ed. Vrantop, Focșani, 1997, pag. 5.

⁴⁵ Ibidem, pag. 312.

⁴⁶ Arhivele Naționale Române, fond Ministerul Afacerilor Interne, dosar 970, fila 161.

⁴⁷ Alexandru Oșca, Vasile Popa, *op. cit.*, pag. 316.

de la Varșovia. Unitatea nou înființată a primit indicativul de U.M.02490/A cu sediul în clădirea CC al PMR și primul comandant a fost Mircea Aurel ce provenea din contraspionaj. Noua țintă - serviciile de spionaj ale U.R.S.S. Inițiatorul avea să plătească scump prin decesul din „necesități istorice“ (1965)

Tocmai pentru că Moscova cerea șefilor din țările comuniste⁴⁸:

- să adopte în general o atitudine pasivă față de români;

- în discuțiile ce au loc să-și manifeste răbdare și tact, evitându-se dezbateri pe bază de principii, „domeniu“ în care românii pot fi combătuți cu greu, din 1964 COLABORAREA DINTRE STRUCTURILE INFORMATIVE ROMÂNEȘTI ȘI CELELATE STRUCTURI SIMILARE COMUNISTE A DEVENIT APROAPE INEXISTENTĂ⁴⁹. În contradicție, Washington-ul adresa ministrului Corneliu Mănescu la data de 18.05.1964 o scrisoare prin care îi mulțumea pentru atitudinea fermă și clară din Proclamație și-l asigura de: „dezvoltarea relațiilor cu dv. “, ne vom concentra asupra problemelor economice - clauza națiunii celei mai favorizate - cât și asupra altor puncte de vedere privind problemele internaționale⁵⁰.

„Comunismul național“ își punea amprenta și asupra structurilor informative românești în 1964.

Pe plan internațional în această perioadă se observă încercarea de a ieși de sub tutela, fie că este a URSS (România – Gheorghiu DEJ), fie că a SUA (Franța - DE GAULLE).

Până în 1953 nu se poate vorbi în România de spionaj industrial în adevăratul sens al cuvântului. Acesta a fost creat la cererea expresă a serviciilor secrete sovietice. Șeful KGB a trimis o scrisoare ministrului Afacerilor Interne român Alexandru Drăghici în care afirma că „spionajul tehnico-științific ar fi avut rolul primordial în transformarea URSS“ (nu știința sovietică)⁵¹.

În 1955 într-un raport întocmit la Ministerul Afacerilor Interne, privind analiza muncii se menționa: „În vederea obținerii de informații politice, economice, militare și tehnico-științifice, organele de informații externe trebuie să-și concentreze atenția în mod deosebit asupra muncii informative din SUA, Anglia, Franța, Italia, Germania Occidentală, Austria, Israel, Turcia și Egipt. Trebuie să dea o importanță deosebită pătrunderii în cercurile guvernamentale, în partidele, organizațiile burgheze, în serviciile de spionaj și contraspionaj, în comandamentele armatelor și statelor majore, în importante instituții tehnico-științifice cu caracter tehnic și militar, în rândul diplomaților capitaliști.

Pătrunzând în aceste obiective principale, organele de informații externe sunt obligate să obțină în primul rând date cu privire la planurile și acțiunile agresive îndreptate împotriva României și a țărilor din lagărul socialist.

De asemeni trebuie să obțină date asupra conținutului acordurilor și înțelegerilor secrete agresive, încheiate de americani și englezi cu diverse țări și mai ales cu privire la acțiunile de creare de blocuri în Orientul Apropiat și Mijlociu⁵².

Ca urmare a directivelor trasate se înființează rezidențe în Belgia, Olanda, Elveția și Siria. Înainte de 1955, România avea în S U A, Argentina, Anglia, Franța, Italia, Austria, Germania (Berlin, Frankfurt/Main), Turcia (Istanbul, Ankara), Israel, Egipt⁵³.

În **„Declarația cu privire la poziția PRM în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale adoptată de plenara largită a CC al PMR „1964 se menționau următoarele⁵⁴:**

„Adeptii „Războiului Rece“ au practicat politica de embargo și discriminări în relațiile cu statele socialiste cu intenția de a frâna dezvoltarea lor, dar acum această politică s-a întors împotriva inițiatorilor ei și acum oameni din Occident manifestau interes pentru dezvoltarea relațiilor comerciale cu țările socialiste; România luptă pentru desființarea blocurilor militare și încheierea unui pact de neagresiune între Tratatul de la Varșovia și Pactul Atlanticului de Nord; România LUPĂ ATÂT PENTRU RELAȚII CU ȚĂRILE SOCIALISTE CÂT ȘI CU ALTE ȚĂRI DE ALTĂ ORÂNDUIRE SOCIAL-POLITICĂ.

Americanii au refuzat orice escaladare care putea duce la un conflict armat direct cu rușii și totodată au căutat să încurajeze orice opoziție față de aceștia, pentru a-și menține o minimă influență asupra țărilor comuniste din Europa. Guvernele occidentale și în primul rând cel al Statelor Unite, au conceput și o strategie în consecință pe frontul secret al informațiilor OPC. (OFICIUL PENTRU COORDONARE POLITICĂ) finanțată de CIA (1948).

În Occident a luat naștere SERVICIUL MIXT DE INFORMAȚII care să sprijine planificarea și derularea în bune condiții a operațiilor speciale.

Aici au fost atrase la colaborare și surse informative din rândul emigranților români, grupate în așa numitul SERVICIUL DE INFORMAȚII AL ROMÂNILOR DIN EXIL⁵⁵.

⁴⁸ Alexandru Oșca, Vasile Popa, *op. cit.*, pag. 206.

⁴⁹ Cristian Troncotă, *op. cit.*, pag. 429.

⁵⁰ Alexandru Oșca, Vasile Popa, *op. cit.*, pag. 320.

⁵¹ Cristian Troncotă, *op. cit.*, pag. 451.

⁵² Gheorghe Buzatu, Mircea Chiritoiu *op. cit.*, pag 63.

⁵³ Ibidem, pag 62.

⁵⁴ Alexandru Oșca, Vasile Popa, *op. cit.*, pag. 232.

⁵⁵ Cristian Troncotă, *op. cit.*, pag.480.

Potrivit concepției bolșevice, revoluția proletară era permanent amenințată de „DUȘMANUL POPORULUI“ din interior, sprijinit de cel din exterior. Termenul a făcut posibilă utilizarea celei mai sălbatice represii, ce viola toate normele legalității. Acest termen elimina orice posibilitate de luptă ideologică, posibilitate de a-ți exprima punctul de vedere asupra unei probleme sau alteia, chiar asupra celei care nu avea caracter practic.

Nu am să insist în această lucrare asupra caracterului de poliție politică câștigat de structurile informative românești după 1945 și dezvoltat până la sfârșitul Războiului Rece 1989.

Acest fapt a fost o consecință a acceptării modelului sovietic și nu a conflictelor între cele două modele, respective - democrația și comunismul, așa cum au fost ele înțelese.

În România, între 23.08.1945 -30.08.1948, aparatul de siguranță și serviciile speciale nu au suferit modificări structurale spectaculoase, cu excepția plasării unor oameni de încredere în funcțiile de comandă, selecționați din rândul comunistilor cu vechi ștate în activitatea conspirativă.

„Înainte de a se face un partid și un stat, s-a făcut o poliție, compusă din mai multe poliții. Fosta Siguranță Generală aresta, prefectura Poliției Capitalei aresta, diversele servicii ale NKVD-ului arestau, Serviciul Secret de Informații aresta. Pretutindeni, organizatorii erau NKVD-iști Activiștii vechi și noi se găseau în poliție, expresia cea mai directă a puterii prin care-și puteau compensa toate complexele de inferioritate.

Brutalitatea era lege și prea multă știință de carte nocivă „(Belu Zilber) “.

Cum acțiunile acestor instituții erau brutale, evident că și doctrina care le governa, întrunea aceleași caracteristici.

Cum istoria a demonstrat că pe tărâm informativ românii preferă "jocurile duble" și în perioada Războiului Rece au adoptat strategia care le putea oferi avantaje; informațiile necesare atât de la prieteni cât și de la dușmani erau valorificate în așa fel încât să rămânem distincți ca personalitate.

Rezumat

Gun evolving information about Allied or enemy bodies, successive transformations are based on the principle that the cold war era, the era called the espionage all, anyone can be a spy, everyone should be a spy, there is no secret that can not be found !

SLĂBICIUNILE SISTEMULUI ROMÂNESC DE SECURITATE NAȚIONALĂ

Lt. col. (r) dr. Petre OPRIȘ
Dr. Karina Paulina MARCZUK*

La 14 mai 1955, România a devenit unul dintre cele opt state membre ale Organizației Tratatului de la Varșovia (OTV). Cu acel prilej, autoritățile române și-au asumat anumite responsabilități economice în cadrul alianței din care făceau parte.

Pentru ca autoritățile române să poată face față cheltuielilor militare după înființarea oficială a Organizației Tratatului de la Varșovia, Kremlinul a sprijinit realizarea în România a unor categorii de armament, muniții și alte produse speciale după licențe sovietice¹. Treptat, producția militară românească s-a diversificat și, la începutul anilor '60, s-a ajuns la fabricarea de carabine S.K.S. calibru 7,62 mm, aruncătoare de grenade antitanc portative RPG-2 calibru 40 mm (cu muniția aferentă, de luptă și de exercițiu), aruncătoare ușoare de flăcări LPO-50², mitraliere antiaeriene ZU-2 calibru 14,5 mm (cu muniția aferentă), piese de schimb pentru armamentul de infanterie, detectoare de mine UMIV-1, măști contra gazelor (modelele 1952 și 1958)³, materiale de protecție antichimică realizate pe bază de opanol, produse chimice speciale, lovituri pentru tunurile A.A. calibru 57 mm și 100 mm, lovituri pentru tunurile de pe tancuri și autotunuri (calibru 85 mm și 100 mm), autocamioane cu două diferențiale (tip SR-132 și SR-114), autoateliere, stații radio de putere mică și medie (tranzistorizate, tip R-105, R-116 și R-311).⁴ Totodată, a fost modernizat pachetul de decontaminare antichimică individuală model 1958 (cunoscut sub denumirea P.D.I. model 1960) și au fost realizate truse de instrucție antichimice și vopsele luminescente⁵.

Aceste produse militare au fost fabricate nu numai pentru armata română, ci și pentru forțele armate ale unor state membre ale OTV (Polonia, R.D.G., Ungaria, Cehoslovacia, Bulgaria), fiind exportate în diferite cantități, în perioada 1961-1965. Potrivit planului întocmit în septembrie 1960 de Comisia de Apărare a R. P. Române, înainte de desfășurarea ședinței Comisiei permanente de colaborare în domeniul industriei de apărare (Moscova, octombrie 1960), s-a estimat faptul că România trebuia să obțină suma de 93 milioane ruble (în perioada 1960-1965) ca urmare a exporturilor sale de tehnică și materiale militare. În același document s-a prevăzut reducerea volumului importurilor similare⁶ și realizarea în țară a următoarelor produse speciale: aparatură dozimetrică, lovituri de obuzier calibru 122 mm (cu proiectil de iluminare), parc de pod pe pontoane (model românesc), mașini blindate pentru transportul trupelor (tip BTR-40 A și BTR-152 Z) și autoamfibii⁷.

Concomitent cu fabricarea, după licențe sovietice, a unor categorii de armament, muniții și alte produse speciale, în România s-au dezvoltat și alte ramuri industriale, în principal după importarea de utilaje

* Warsaw School of Social Sciences and Humanities.

¹ *Relațiile româno-chineze 1880-1974. Documente*, Ministerul Afacerilor Externe și Arhivele Naționale din România, ediție de documente întocmită de ambasador Romulus I. Budura (coordonator), dr. Iolanda Țighiliu, Camelia Moraru, Constantin Moraru, Costin Ionescu, redactor: Laura Neagu, Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, București, 2005, p. 495.

² Aruncătoarele ușoare de flăcări LPO-50 au fost produse la Uzina nr. 2 „Bella Breiner” din Brașov. Nicolae Popescu, Mihail Grigorescu, *Istoria chimiei militare românești: 1917-2005*, Centrul Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2005, p. 336.

³ Până în anul 1958, măștile contra gazelor model 1952 au fost produse la Fabrica Chimică nr. 10, situată în București, pe strada Ziduri Moși, la numărul 23 (Piața Obor). În anul 1958, Fabrica Chimică nr. 10 a fost mutată la Buzău și a început să producă măști contra gazelor model 1958, iar în clădirea din București a fost instalată Fabrica de Mase Plastice, nou înființată. La întreprinderea respectivă au fost realizate pachetele de decontaminare individuale, tuburile care indicau prezența substanțelor chimice și radioactive pe câmpul de luptă, precum și completele de decontaminare antichimică și de radiații ale militarilor și tehnicii de luptă. *Ibidem*, p. 231; 324.

⁴ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare: A.N.I.C.), *fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, dosar 56/1960, f. 7-8; 23-24.

⁵ Nicolae Popescu, Mihail Grigorescu, *op.cit.*, p. 326. Trusele de instrucție conțineau substanțe și soluții pentru degazarea, dezactivarea și dezinfectarea militarilor și a tehnicii de luptă.

⁶ Pentru perioada 1960-1965, autoritățile de la București au prevăzut suma de 6157 milioane lei în vederea dotării armatei române cu tehnică și materiale militare. Din suma respectivă, 1157 milioane ruble (4236 milioane lei) au fost alocate pentru plata importurilor de produse speciale. Pe categorii de tehnică militară, situația cheltuielilor estimate la importuri se prezenta astfel: mijloace moderne de apărare antiaeriană (în principal, complexele de rachete SA-75 „Volhov”) – cca. 255 mil. ruble (25% din volumul total al importurilor); aviație (în principal, 104 avioane de vânătoare MIG-21 F-13, necesare pentru înlocuirea aparatelor MIG-15 din patru regimente de aviație) – cca. 220 mil. ruble (22%); tancuri (în principal, 423 tancuri mijlocii T-54 A importate din Polonia) – cca. 170 mil. ruble (17%); aparatură radio (din URSS, Ungaria și R.D.G.) – cca. 92 mil. ruble (10%); mijloace de tracțiune (din URSS și Polonia) – cca. 63 mil. ruble (6%); radiolocateare (din URSS) – cca. 40 mil. ruble (4%). Reprezentanții României au luat în considerare, în septembrie 1960, și o posibilă reorganizare a producției militare în cadrul CAER, efectuată la propunerea Moscovei. În consecință, autoritățile române considerau acceptabilă și varianta importurilor de avioane de vânătoare MIG-21 F-13 din Cehoslovacia, precum și a stațiilor și autostațiilor R-118 M din Polonia. A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, dosar 56/1960, f. 2; 4; 6; 8; 15-20.

⁷ *Ibidem*, f. 7-8.

și tehnologie din statele membre ale OTV (care erau în același timp membre și ale Consiliului de Ajutor Economic Reciproc – CAER). Totodată, începând din anul 1955, ca urmare a renunțării la o serie de proiecte mari consumatoare de fonduri (de exemplu: Canalul Dunăre – Marea Neagră, Sovromurile), stocul de aur al Băncii de Stat a R. P. Române a început să crească din nou și a atins nivelul de 58,2 tone la sfârșitul anului 1957 (40,3 tone în țară și 17,9 în depozite constituite în străinătate). Un an mai târziu, rezerva respectivă de aur a înregistrat o scădere de 4 tone, iar la 6 mai 1959 se mai afla în stocul Băncii de Stat o cantitate de 37645 kg aur fin (2617,2 kg în lingouri românești, 8 tone în lingouri sovietice și 27027,8 kg în diferite monede străine și românești – din care 18828,5 kg în monede străine vandabile)⁸. La sfârșitul aceluiași an, cantitatea de aur aflată la dispoziția Băncii de Stat a crescut din nou, ajungând la 50,4 tone (39,8 tone în țară și 10,6 în depozite constituite în străinătate)⁹.

Datorită calității mai slabe a produselor importate din țările lagărului comunist, comparativ cu cele realizate în țările capitaliste dezvoltate, autoritățile de la București au început să analizeze cu atenție și ofertele existente în statele occidentale. Astfel, începând din anul 1956, o parte din cantitatea de aur aflată la dispoziția Băncii de Stat a R. P. Române a fost utilizată pentru garantarea mai multor credite externe. Acestea au fost obținute de statul român pentru „creșterea simțitoare a importurilor de instalații, mașini și utilaje”, în vederea asigurării unui „ritm susținut de dezvoltare a economiei naționale”¹⁰. De exemplu, în aprilie 1956 a fost semnat un contract în valoare de 6927500 dolari SUA (27710000 ruble) pentru achiziționarea din Elveția a 6 locomotive Diesel-electrice, 10 motoare Diesel tip 12 LDA 28 și 10 echipamente electrice complete, precum și a licenței de fabricație a unei locomotive Diesel-electrice fabricate de firmele „Sulzer Frères”, „Brown Boveri” și „S.L.M.”¹¹. Cu acel prilej s-a prevăzut ca partea română să achite 4984000 dolari SUA (19936000 ruble) până la sfârșitul anului 1958, iar restul sumei stipulate în contract urma să fie plătită până la sfârșitul anului 1960 – 1866000 dolari SUA (7464000 ruble) în anul 1959, respectiv 77500 dolari SUA (310000 ruble) în anul 1960¹². Totodată, a fost încheiat un contract

⁸ *Ibidem*, dosar 19/1959, f. 53.

⁹ *Ibidem*, dosar 21/1966, f. 342-343. Începând din anul 1960, tezaurul aflat în administrarea Băncii de Stat a R. P. Române a avut următoarea evoluție cantitativă: 1960 – 58,6 tone de aur (48 de tone în țară și 10,6 tone în depozite constituite în străinătate) și 168,5 tone de argint; 1961 – 60,8 tone de aur (50,2 tone în țară și 10,6 tone în străinătate) și 222,5 tone de argint; 1962 – 68,3 tone de aur (57,7 tone în țară și 10,6 tone în străinătate) și 177,2 tone de argint; 1963 – 75,8 tone de aur (65,2 tone în țară și 10,6 tone în străinătate) și 121,7 tone de argint; 1964 – 84,2 tone de aur (76,1 tone în țară și 8,1 tone în străinătate) și 122 tone de argint; 1965 – 81,8 tone de aur (57,1 tone în țară și 24,7 tone în străinătate) și 183,8 tone de argint. În perioada respectivă, întreaga cantitate de argint a fost depozitată în țară.

¹⁰ *Ibidem*, dosar 19/1959, f. 48.

¹¹ *Ibidem*, f. 52; 58. Valoarea finală a contractului privind achiziționarea licenței de fabricație a locomotivei Diesel-electrice (20 milioane franci elvețieni) a fost menționată și în stenograma ședinței Biroului Politic al C.C. al P.M.R. desfășurată în ziua de 7 iunie 1960. Apud. Dan Cătănuș, *Divergențele româno-sovietice din C.A.E.R., I*, în „Arhivele Totalitarismului”, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, anul XIII, nr. 1-2 (46-47)/2005, p. 79-80.

¹² Deși în URSS existau la acea dată trei uzine în care se produceau locomotive Diesel-electrice, autoritățile de la București au ales licența elvețiană. Decizia respectivă a stârnit nemulțumire la Moscova deoarece sovieticii nu erau obișnuiți să fie concuși de un produs occidental într-un stat comunist aflat în sfera lor de influență. Acest aspect a devenit evident în timpul vizitei efectuate de Nikita Hrușciov în România (18-25 iunie 1962).

După mai mult de doi ani de la vizita respectivă, Gheorghe Gheorghiu-Dej a profitat de evenimentul care tocmai avusese loc la Moscova – înlocuirea lui Nikita Hrușciov cu Leonid Ilici Brejnev – și i-a relatat lui I. K. Jegalin, ambasadorul URSS la București, în ziua de 16 octombrie 1964, despre modul cum s-a comportat liderul P.C.U.S. în momentul vizitării Uzinelor „Electroputere”, în iunie 1962: „La Craiova am avut într-adevăr o dispută. Acolo, ai noștri spuneau: avem în prezent o producție de atâtea locomotive, așa se eșalonează, cam atâtea în final, iar el (Nikita Hrușciov – n.n.) spune: ei, asta-i producție? Apoi, o locomotivă Diesel nu este un aparat de radio sau niște lucruri mărunte. Aceasta este o mașină complicată, complexă. Pe parcurs i se mai arată cutare, cutare și ajunge într-o secție unde se bobinau transformatorii. O dată, cum stătea cu pălăria pe ochi, a deschis ochii mari și spune: aceasta este producție meșteșugărească. În celelalte locuri aveam aparatura cu care se montau locomotivele, era un flux tehnologic frumos. Erau linii [tehnologice] aduse din afară (din Elveția – n.n.). Aici se bobinau transformatori de mare putere. Eu sunt de meserie [electrician] și îmi dau seama că atunci când înfășori sârma izolată, asta nu merge ca la șuruburi [...] Aici a găsit el, lăcătușul de mină (aluzie la meseria pe care o avusese Nikita Hrușciov în tinerete – n.n.), că este o producție meșteșugărească – el, care știe de toate, și cum se mulge vaca și cât lapte trebuie să dea vaca dacă o mulge nu știi cum. M-am gândit, să-i zic ceva? Este inutil. Îl las așa.

Ajungem la miting. A luat cuvântul acolo Grișin, au luat cuvântul și de-ai noștri. Acolo i se aduce lui Hrușciov o cutie, o machetă cu locomotiva, așa ceva din tablă, făcută cadou de oamenii de acolo. O ia în mână, se vede că era grea, așa, și zice: ce șmecherie românească o mai fi și asta? Ca să vezi (subl.n.)”. Apud. Dan Cătănuș, *Între Beijing și Moscova. România și conflictul sovieto-chinez, 1957-1965*, vol. 1, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2004, p. 422.

În opinia noastră, mărturia lui Gheorghe Gheorghiu-Dej este mult mai apropiată de realitate decât povestea relatată de Paul Niculescu-Mizil despre aceeași vizită: „Un alt moment relevant al divergențelor româno-sovietice, poate cel mai relevant, a fost vizita la uzinele „Electroputere” din Craiova. Aci românii au prezentat noua locomotivă de cale ferată. Era una dintre cele mai moderne din Europa. Fusese construită de inginerii și muncitorii români, pe baza licenței cunoscutei firme elvețiene „Sulzer” (corect: „Sulzer Frères” – n.n.). Discuția a început de la licență. „De unde s-a luat? Care a fost costul ei?” [...] Dezvoltarea industriei la români era considerată exclusiv ca o manifestare de independență a lor, un mijloc de a întări independența. Această „învinuire” a fost exprimată cu brutalitate de unul dintre consilierii delegației oaspete, la un pahar de băutură consumat în plus. Ace punct de vedere a fost exprimat clar în reproșurile făcute de însuși Hrușciov. „De ce aveți nevoie de industrie? Vreți să fiți independenți?” El și-a manifestat vizibil sentimentele de dezaprobare. N-a vrut să dea curs invitației de a se urca pe locomotivă.

pentru furnizarea de utilaje necesare producției de locomotive, în valoare totală de 1199750 dolari SUA (4799000 ruble). Suma respectivă urma să fie achitată în mod eșalonat, astfel: 512250 dolari SUA (2049000 ruble) până la sfârșitul anului 1958 și 687500 dolari SUA (2750000 ruble) în cursul anului 1959¹³.

În aceeași ordine de idei se înscrie și *Nota privind angajarea – din țările capitaliste – a unor instalații complexe de mare însemnătate economică* – întocmită la 6 mai 1959 și avizată de Gheorghe Gaston Marin, președintele Comitetului de Stat al Planificării, Aurel Vijoli, ministrul de Finanțe, M. Popescu, ministrul Comerțului, și Alexandru Bârlădeanu, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri. În documentul respectiv s-a precizat faptul că statul român urma să cumpere 14 locomotive electrice din Elveția și Franța, valoarea totală a contractului fiind de 6,3 milioane dolari SUA. Suma respectivă urma să fie achitată în mod eșalonat, astfel: câte 1,26 milioane dolari SUA în anii 1959, 1960 și 1961, precum și 2,52 milioane în anul 1962¹⁴.

Planul autorităților de la București de dezvoltare economică a României în perioada 1959-1965 prevedea, de asemenea, achiziționarea din țările europene occidentale, cu prioritate, a unor instalații, mașini și utilaje necesare în domeniile petrochimiei, celulozei și hârtiei, precum și în cel al valorificării superioare a lemnului. Astfel, până în mai 1959 au fost semnate contracte pentru importul din R.F.G. a unei fabrici de placaj, a unor instalații pentru obținerea de plăci aglomerate triplu stratificate și a unei instalații de metanol. Din Franța urma să sosească o fabrică de zahăr în valoare de 36925000 ruble (9231250 dolari), o instalație Rexforming fusese contractată în R.F.G., Franța și Italia, iar instalații de lămpi fluorescente și un cuptor de tras țevi urmau să sosească din Olanda (3068000 ruble, echivalentul a 767000 dolari)¹⁵. Valoarea totală a importurilor planificate în mai 1959 de Gheorghe Gaston Marin, președintele Comitetului de Stat al Planificării, era de 145,742 milioane dolari¹⁶.

În același timp, autoritățile române au preconizat o dezvoltare a relațiilor economice și cu țările socialiste. În acest sens au fost încheiate atât acorduri comerciale anuale, cât și Acorduri de lungă durată cu o serie de state – în primul rând cu cele membre ale CAER – pentru realizarea de schimburi de mărfuri în perioada 1961-1965 și, ulterior, în anii 1966-1970. La mijlocul deceniului respectiv se preconiza ca România să treacă de la un deficit comercial cincinal în valoare de 118,8 milioane ruble (în relațiile sale cu statele socialiste) la un excedent de 73,7 milioane ruble, la sfârșitul perioadei 1966-1970. În opinia autorităților de la București, acest obiectiv putea fi atins prin creșterea cu 10% a ponderii exporturilor de mașini și utilaje de

Dezacordul a fost atât de public încât, chiar muncitorii și-au dat seama că ceva nu este în regulă. La scurt timp după vizită, un muncitor, mai în vârstă, care avea activitate comunistă ilegală, mi-a cerut să-l primesc în audiență. El și-a exprimat nedumerirea și m-a întrebat de ce a fost atât de supărat Hrușciov pe locomotiva pe care ei au construit-o. Muncitorii o consideră o bijuterie și se mândresc cu ea. Am relatat despre aceasta lui Gheorghiu-Dej, care mi-a spus să informez și Biroul Politic, lucru pe care l-am făcut [...] Hrușciov a criticat, în reuniuni ale CAER, seria mică a tractoarelor sau autocamioanelor românești, cumpărarea de către români a unor licențe occidentale, cum ar fi cele pentru locomotivele Diesel electrice, sau unele uzine chimice (urmare a vizitei făcute de el în România, în 1962) (subl.n.)". Paul Niculescu-Mizil, *O istorie trăită. Memorii*, vol. I, ediția a II-a, Editura Enciclopedică, București, 2002, p. 185-186; 224.

Pentru detalii privind vizita efectuată de Nikita Hrușciov în România, în perioada 18-25 iunie 1962, vezi Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu. Convorbiri*, Editura Evenimentul Românesc, București, 1997, p. 138; *Convorbiri neterminate. Corneliu Mănescu în dialog cu Lavinia Betea*, Editura POLIROM Iași, 2001, p. 95-96; Dan Cătănuș, *Divergențele româno-sovietice din C.A.E.R., II*, în „Arhivele Totalitarismului”, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, anul XIII, nr. 3-4 (48-49)/2005, p. 84-87.

¹³ A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, dosar 19/1959, f. 57. În proiectul respectiv au fost implicate, în principal, uzinele constructoare de mașini de la Reșița și Craiova. Ritmul producției de locomotive moderne a crescut treptat, astfel încât în anul 1964 au fost asamblate la „Electroputere” Craiova 85 de locomotive Diesel-electrice. Cf. *Căile Ferate Române. O istorie în date și imagini – 125 de ani de la inaugurarea liniei București Filaret-Giurgiu* (în continuare: *Căile Ferate Române*), Societatea Națională a Căilor Ferate Române, Centrul de Perfecționare, Documentare și Editură, București, 1994, p. 52; *Dicționar enciclopedic român*, vol. III, Academia Republicii Populare Române, Editura Politică, București, 1965, p. 149; *idem*, vol. IV, Academia Republicii Socialiste România, Editura Politică, București, 1966, p. 116; Petre Opriș, *Regimul lui Gheorghiu-Dej și legăturile economice cu Occidentul. Licență helvetă pentru locomotive produse în R.P.R.*, în „Dosarele Istoriei”, anul XI, nr. 1 (113)/2006, p. 33-38.

¹⁴ A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, dosar 19/1959, f. 1-2; 60. Propunerea respectivă a fost aprobată în cadrul ședinței Biroului Politic al C.C. al P.M.R. care s-a desfășurat în ziua de 18 mai 1959.

¹⁵ Totodată, autoritățile de la București doreau să dezvolte producția de anvelope (15,25 milioane dolari) și să achiziționeze imediat din Occident o fabrică de elemente electronice și semiconductori (în valoare totală de 7 milioane dolari, din Franța), o instalație de cracare catalitică (7,5 milioane dolari), o fabrică de cauciuc butil (8,75 milioane dolari), o fabrică de cauciuc izoprenic (16,5 milioane dolari), o fabrică de alcoolii oxo (9 milioane dolari), o instalație pentru obținerea de poliolefine și glicoli, inclusiv pentru realizarea pirolizei în vederea obținerii etilenei (22,5 milioane dolari), o fabrică de negru de fum (3 milioane dolari), o instalație pentru obținerea anhidridei ftalice din ortoxilen (750000 dolari), o instalație pentru obținerea de rășini poliesterice armate (1,8 milioane dolari), o instalație pentru obținerea de polistiren (2 milioane dolari), o fabrică de celuloză și hârtie pentru saci din rășini (din Marea Britanie, în valoare totală de 15,542 milioane dolari), o fabrică de semiceluloză și hârtie obținute din paie (8,925 milioane dolari), o instalație pentru fabricarea celulozei pentru cord super din rășini (6,5 milioane dolari), o fabrică de rețea cord (10 milioane dolari) și fabrici de furaje concentrate (375.000 dolari). A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, dosar 19/1959, f. 57; 59-60.

¹⁶ Sumele urmau să fie achitate astfel: în 1959 – 25,120 milioane dolari; în 1960 – 24,690 milioane; în 1961 – 19,685 milioane; în 1962 – 21,036 milioane; în 1963 – 17,659 milioane dolari; în 1964 – 17,272 milioane dolari; în 1965 – 16,785 milioane dolari; după 1965 – 3,495 milioane dolari. *Ibidem*, f. 60.

serie, instalații complete și tehnică militară – reducându-se în același timp cu 2% importurile similare – și creșterea cu 7% a ponderii exportului de mărfuri industriale de larg consum în totalul exporturilor românești. De asemenea, s-a preconizat scăderea masivă a exporturilor de materii prime, combustibili¹⁷, metale, materiale de construcții și produse chimice (cu 14% din totalul exporturilor românești) și creșterea relativ constantă a importurilor, la toate categoriile de mărfuri¹⁸, fără a se înregistra depășiri mai mari de 2% ale cotelor procentuale din volumul total al importurilor realizate în perioada 1961-1965¹⁹.

În anul 1962, în conformitate cu „Principiile fundamentale ale diviziunii internaționale socialiste a muncii”, discutate și adoptate la Consfătuirea reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești ale țărilor membre ale CAER (iunie 1962), liderii statelor membre ale OTV au considerat necesar să stabilească și anumite principii de cooperare pentru dezvoltarea specializării și cooperării internaționale în producția de tehnică militară.²⁰ Acestea au fost supuse dezbaterii în cadrul Comisiei CAER pentru industria de apărare și aprobate în anul 1963 de toate statele membre ale OTV care aveau reprezentanți permanenți în comisie.

Principiile respective au fost reanalizate în perioada iunie – noiembrie 1966, la solicitarea reprezentanților RDG, R.P. Polone și R.P. Ungare, și discutate în cadrul ședinței a XIV-a, ordinare, a Comisiei permanente CAER pentru industria de apărare (noiembrie 1966). Cu acel prilej, delegația română participantă la reuniune a susținut faptul că „principiile actuale de specializare adoptate de către Comisie în anul 1963 și aprobate de guvernele țărilor membre ale Comisiei sunt pe deplin corespunzătoare scopului pentru care au fost elaborate”²¹. Generalul-locotenent Constantin Șandru menționa, într-un raport întocmit la 18 noiembrie 1966, faptul că poziția României era în concordanță cu opinia exprimată de reprezentanții Bulgariei, care considerau că „actualele principii sunt corespunzătoare”²². Totodată, conducătorul delegației române în Comisia permanentă CAER pentru industria de apărare a precizat că „delegația sovietică nu și-a făcut cunoscut punctul său de vedere în această problemă”²³ până la data începerii reuniunii.

În altă ordine de idei, în cursul aceleiași ședințe a XIV-a a Comisiei permanente CAER pentru industria de apărare, generalul-locotenent Constantin Șandru a solicitat din nou sprijinul părții sovietice pentru punerea la dispoziție a documentației necesare fabricării grenadei PG-9 (pentru tunurile fără recul) și a loviturii reactive BM-21 (pentru complexe de aruncătoare de proiectile reactive montate pe șasiul autocamioanelor ZIS-151)²⁴. Ambele tipuri de muniție au fost ulterior realizate în serie mare atât în România, cât și în alte state ale OTV.

După ce a devenit prim-secretar al C.C. al P.M.R. (în martie 1965) și, apoi, secretar general al partidului, Nicolae Ceaușescu a continuat linia politică generală impusă de Gheorghe Gheorghiu-Dej și a încercat să aducă anumite îmbunătățiri în economia românească. Acestea au fost prezentate pentru prima dată în cadrul ședinței Biroului Politic al C.C. al P.M.R. desfășurate în ziua de 22 aprilie 1965²⁵. Cu acel

¹⁷ În perioada 1961-1965, autoritățile române au exportat în URSS 9,3 milioane tone de produse petroliere, iar în anii 1966-1970 exporturile respective au fost reduse cu 60%, ajungând la 3,7 milioane tone. Vasile V. Ghișa, Ștefan Răgălie, Ion Stoian, *Relații economice româno-ruse – experiențe și oportunități*, Institutul Național de Cercetări Economice, Editura Expert, București, 2005, p. 36.

¹⁸ În anii 1966-1970, URSS a livrat României 8,7 milioane tone minereu de fier, cu 4,95 milioane tone mai mult decât în perioada 1961-1965. *Ibidem*, p. 36.

¹⁹ A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, dosar 119/1964, f. 53.

²⁰ *Ibidem*, dosar 152/1966, f. 8; 10; 16.

²¹ *Ibidem*, f. 2; 9. Punctul de vedere al delegației române a fost aprobat în cadrul ședinței Prezidiului Permanent din ziua de 25 noiembrie 1966. La reuniune au participat: Nicolae Ceaușescu, Ion Gheorghe Maurer, Emil Bodnăraș, Paul Niculescu-Mizil, Ilie Verdeț. Totodată, au fost invitați să participe la ședință Maxim Berghianu, președintele Comitetului de Stat al Planificării, și generalii Ion Gheorghe, prim-adjunct al ministrului Forțelor Armate și șef al Marelui Stat Major, și Constantin Șandru.

²² *Ibidem*, f. 9.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, f. 14. România solicitase documentația respectivă încă din anul 1965.

²⁵ După o lună de zile de la decesul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, membrii Biroului Politic al C.C. al P.M.R. s-au întrunit într-o ședință pentru a aproba proiectul capitolului „Fondul de acumulare și investițiile” din cadrul planului de dezvoltare a economiei naționale pe perioada 1966-1970. În cursul discuțiilor care au avut loc, Chivu Stoica a declarat: „În material în ce privește proporția dintre fondul de acumulare și fondul de consum este dată așa o situație: – În planul pe anii 1951-1955 a fost prevăzut la acumulări 20,4 [%], iar la fondul de consum a fost 79,6 [%]; în anii 1956-1960 fondul de acumulare a avut 17,1 [%], iar fondul de consum 82,9, în anii 1961-1965 fondul de acumulare a fost de 25,0 [%], iar la fondul de consum a fost 75,0[%], în anii 1966-1970 la fondul de acumulare se prevede 28,5 [%], iar la fondul de consum 71,5 [%]. Legat de acest lucru pun o întrebare[:] – Oare nu este prea întinsă coarda [?] Se spune aici că nivelul salariilor crește cu 20% în cinci ani, aceasta este o preocupare dacă nu este prea întins?”

Primul care a răspuns la întrebările formulate de Chivu Stoica a fost Alexandru Bărlădeanu, care a declarat: „Noi am studiat bine problemele și în material se vede că proporția dintre fondul de acumulare și fondul de consum este foarte strânsă, volumul fondului de acumulare este extrem de mare. Cu toate acestea am pus aceste cifre reținând rezerva de 12 miliarde [de lei] spre sfârșitul cincinalului și pe baza aceasta am putut stabili un echilibru, însă trebuie să vă spun părerea noastră că este suficientă nu o izbitură, ci o lovitură mai puternică ca acest lucru să fie răsturnat.

Mai intervine și un alt element, care a apărut în ultimul moment. Noi am socotit toate utilajele din import la prețul de 3,30 lei valută, acesta era cursul de revenire la leu în anul 1963. După calculele din ultimul timp, acest curs va fi mult mai mare și atunci utilajele (corect: prețurile la utilaje – *n.n.*) vor trebui recalulate, ceea ce poate aduce o sporire financiară care să schimbe proporția fondului de acumulare.

prilej, Gheorghe Gaston Marin, președintele Comitetului de Stat al Planificării, a precizat: „Prin dezvoltarea complexului economic de la noi din ultimii 10 ani, noi depindem în materie de producție de importuri esențiale. Siderurgia, ca să poată funcționa cum trebuie, are nevoie de importuri de 2 miliarde [de] dolari; cu toate că producem oțel și prevedem să producem și mai mult, importurile de oțel cresc [...] În afară de oțeluri și materie primă, importăm subansambluri și materiale de producție de peste 2 miliarde lei valută, datorită unor ansambluri, subansambluri speciale legate de licențe și toate acestea numai pe [valută] Vest. Importăm utilaje și materiale de 2 miliarde lei valută și dăm sarcina ca să producem mărfuri pentru export tot în valoare de 2 miliarde valută.

În afară de toate acestea, noi importăm linii complexe pe [valută] Vest²⁶, importăm materie primă pentru industria ușoară. Balanța de plăți are niște premise foarte grele, care, dacă nu se realizează, prejudiciază atât realizarea planului de investiții, cât și realizarea venitului național.

Iată că, chiar în chimie, pe care o dezvoltăm per sol, totuși suntem deficitari în economie. Totul este pe [valută] Vest: importurile de utilaje pentru chimie, importurile de materie primă, materiale pentru chimie. Sotelile în chimie numai în anii 1969-1970 se vor echilibra. Ea, care acum este consumatoare de devize, se va echilibra spre sfârșitul cincinalului. În viitor se va întâmpla și faptul că petrolul [românesc] va dispărea de la export, ajungem la situația de a importa 2300000 de tone țiței, în afară de țiței mai dispărea și lemnul, care era o resursă de valută. În același timp, crește rolul construcției de mașini, care va ajunge să dea 25-26% din totalul exportului țării noastre”²⁷.

În cursul discuțiilor care au avut loc după prezentarea proiectului respectiv, Nicolae Ceaușescu și-a exprimat acordul în legătură cu opiniile exprimate de Gheorghe Gaston Marin²⁸ și cu propunerea lui

De aceea, părerea noastră este ca, menținând cifrele așa cum sunt, să fie dată sarcina să examinăm pe varianta în care, având 280 miliarde [lei] ca proporție de acumulare, să căutăm să reducem volumul de investiții și să facem o rezervă mai mare decât 12 miliarde [lei], astfel ca la începutul anului 1968, în funcție de cum va merge planul și în special agricultura, să vedem ce facem din această rezervă în anii 1969-1970, pentru a da [fonduri suplimentare] la investiții [...] Noi avem destul de mult, vreo 10 miliarde lei investiții pe care le facem în acest cincinal, dar care vor deveni eficiente în cincinalul viitor. Avem investiții pentru hidrocentrala de la Porțile de Fier, pentru Portul Constanța, pentru Combinatul de la Galați, de asemenea mai avem și unele combinate chimice care se construiesc (de exemplu, cel de lângă Craiova – n.n.), deci cheltuim în acest cincinal sume mari, dar tot în el nu căpătăm nimic. Din această sumă se pot reține ceva și se pot revizui pe unele sectoare volumul investițiilor, ca să ducem o politică prudentă în ce privește proporția dintre fondul de acumulare și fondul de consum, mai ales că este și pericolul ca balanța de plăți externe, balanța de plăți externe troznește. Noi căutăm să o echilibrăm, dar nu poate fi echilibrată fără eforturi”. *Ibidem*, dosar 58/1965, f. 12; 18-19.

²⁶ În ciuda tuturor vicisitudinilor Războiului Rece, colaborarea dintre reprezentanții Băncii de Stat a R.P. Române și cei ai Băncii Reglementelor Internaționale de la Basel (Banque des Reglements Internationaux) a fost menținută după 1945. De exemplu, Banca de Stat a României a fost autorizată, prin Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 13 din 15 ianuarie 1965, să vândă în străinătate, din rezerva sa, 32 de tone de aur (20 de tone în lingouri și 12 tone în monede) și 15 tone de argint. Se estima faptul că statul român putea obține pe cantitățile respective aproximativ 40 de milioane de dolari SUA (circa 240 milioane lei valută), sumă cu care urmau să fie achitate două instalații achiziționate din SUA.

În cursul anului 1965, conducerea Băncii de Stat a României a vândut pe piața internațională, prin intermediul a două bănci din Elveția – Banque des Reglements Internationaux (din Basel) și Union de Banques Suisses (din Zürich) – 10 tone de aur și 15 tone de argint, obținând suma de 11,95 milioane dolari (circa 71,7 milioane lei valută). Totodată, au fost transportate în Elveția 22 de tone de aur (10 tone în lingouri și 12 tone în monede), cu scopul de a fi vândute, și a fost realizat un aranjament special cu Banque des Reglements Internationaux, pentru înlocuirea întregii cantități de aur în monede (1.784.000 bucăți) cu o cantitate egală de aur în lingouri. Prima pe care a obținut-o Banca de Stat a României din vânzarea treptată, de către elvețieni, a 758.488 monede a fost valorificată de autoritățile de la București (2,05 milioane dolari sau 12,3 milioane lei valută). La finalul operațiunilor respective, Banca de Stat a României avea 3 tone de aur (în lingouri) depozitate la Union de Banques Suisses, cu care statul român a găsit pentru obținerea unui credit financiar în valoare de 3,48 milioane dolari (circa 20,9 milioane lei valută), precum și 19 tone de aur (în lingouri) într-un depozit liber, la Banque des Reglements Internationaux.

Prin Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 1803 din 18 decembrie 1965, Banca de Stat a României a fost autorizată să valorifice toate cantitățile de aur menționate anterior și, în plus, 12 tone de aur și 107 tone de argint din tezaurul său aflat la București. Până la sfârșitul lunii ianuarie 1966, autoritățile române au utilizat doar 11,316 milioane dolari (67,9 milioane lei valută) pentru achitarea unor avansuri și a altor obligații ce reveneau din contractele privind importurile de instalații. În conturile de depozit au rămas 6,16 milioane dolari (37 milioane lei valută), banii respectivi provenind din suma obținută în anul 1965 după vânzarea a 13 tone de aur și 15 tone de argint, precum și din prima acordată pentru 758488 monede tranzacționate de elvețieni, conform aranjamentului special realizat cu Banca de Stat a României. Totodată, la Banque des Reglements Internationaux au rămas pentru a fi valorificate 1025512 monede de aur, România având drepturi doar asupra primei de cumpărare a monedelor.

Conform Planului de comerț exterior și al balanței de plăți externe pe anii 1966-1970, Banca de Stat a României a preconizat valorificarea următoarelor cantități de aur și argint (aproximative) din rezervele sale, în perioada 1966-1970: 13,6 tone de aur și 119 tone de argint (1966); 7,9 tone de aur și 61 tone de argint (1967); 7,5 tone de aur și 61,5 tone de argint (1968). *Ibidem*, dosar 21/1966, f. 2-3; 339-341; Petre Oprea, *Pretențiile României Socialiste față de fosta Comisie Europeană a Dunării (iunie 1973)*, în „Dosarele Istoriei”, anul XI, nr. 6 (118)/2006, p. 33-34.

²⁷ A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, dosar 58/1965, f. 20-21.

²⁸ „Eu am vorbit și cu [Gheorghe] Gaston [Marin], mi se pare că suma prevăzută la investiții [pentru cincinalul 1966 – 1970] constituie un efort foarte mare, acest lucru va fi pus și în fața Congresului și în Directive[le Congresului] – a declarat Nicolae Ceaușescu la reuniunea din 22 aprilie 1965. M-am gândit să ne limităm [investițiile] la 250-260 miliarde [lei], lucru care ar corespunde, însă trebuie să vedem și problema producției [...] Urmează ca pentru calculul nostru să rămână aceasta ca efort maxim, iar pe parcurs vom vedea, în 1966-1968, care va fi situația. Avem posibilități, să vedem, dar să nu ne propunem efortul acesta, care e, în orice caz, fără o rezervă. Se poate întâmpla să fie o dereglare fie în agricultură, o secetă, fie în alt domeniu și nu vom putea merge mai departe. De aceea cred că trebuie să ne gândim să mergem în jur de 250-260 miliarde [lei]. Propun să nu punem o cifră fixă în

Alexandru Bărlădeanu – de a anunța în cadrul lucrărilor Congresului al IX-lea al P.C.R. (august 1965) „un ritm de creștere a producției de 11,5%, însă planul pe care îl dăm ministerelor nu poate fi sub 12%”²⁹. La rândul său, Ion Gheorghe Maurer, președinte al Consiliului de Miniștri, a declarat: „Sunt de acord că noi trebuie să privim cu foarte mult realism posibilitățile noastre de dezvoltare. Nu vreau să spun că în stabilirea intensității dezvoltării industriei noastre am făcut prea mult loc dorințelor, dar *mi se pare mult mai potrivit să ne orientăm către o scădere atât a ritmului de creștere a producției, cât și a investițiilor*. Nu știu dacă o să fie 250-260 miliarde [lei], poate că e bine ca acest lucru să rezulte din calcule, însă *sunt câteva ramuri față de care noi trebuie să avem o mare atenție și am impresia că aceste ramuri sunt, în afară de produsele pentru export, unde trebuie să fim foarte atenți și trebuie să creăm capacități de a exporta, sunt agricultura și transporturile*. Agricultura e numărul unu, iar față de transporturi trebuie să avem mare grijă pentru că *dacă în agricultură nu reușim să facem un efort care să asigure o creștere în sensul în care am prevăzut, această [ramură a economiei] va crea mari dificultăți în toată dezvoltarea economiei noastre naționale*.”

A doua problemă este cea legată de transporturi. Datorită faptului că ne găsim în fața unui sector al economiei care are multe lucruri vechi, multe rămășițe, și o *înăbușire a transporturilor poate să însemneze la fel, ca și nerealizarea unei anumite îmbunătățiri în agricultură, consecințe colosale de grele pentru economie (subl.n.)*”³⁰.

Direcțiile de dezvoltare economică indicate de președintele Consiliului de Miniștri drept prioritare pentru România se regăsesc în proiectul capitolului „Fondul de acumulare și investițiile”, din cadrul planului de dezvoltare a economiei naționale pe perioada 1966-1970, întocmit în formă finală la 19 aprilie 1965, după ce a fost dezbătut în Consiliul Economic. De exemplu, pentru anii 1966-1970 a fost prevăzută dotarea Căilor Ferate Române cu 630 de locomotive Diesel-electrice, 1100 vagoane de călători și 23250 vagoane de marfă cu patru osii, precum și electrificarea a 430 km de linie de cale ferată.³¹ De asemenea, a fost aprobată dezvoltarea Uzinei „Electroputere” din Craiova³², pentru a se asigura producerea de motoare electrice (3000 de bucăți pe an), aparataj de înaltă tensiune³³, precum și pentru realizarea a 360 de locomotive Diesel-electrice tip 060 DA și a 89 de locomotive electrice tip CoCo, seria 060-EA (de 5100 kW).³⁴ La sfârșitul anului 1969, ritmul anual de fabricație de la Uzina „Electroputere” trebuia să atingă nivelul maxim de 150 de locomotive Diesel-electrice și electrice³⁵.

În același timp, autoritățile de la București au preconizat dezvoltarea Uzinei de Construcții de Mașini de la Reșița³⁶, a Uzinei „23 August” din București³⁷, precum și a fabricii de vagoane de la Arad³⁸. Ulterior,

Directive[le Congresului], iar în legătură cu producția nu este neapărat nevoie să punem o cifră care să nu corespundă posibilităților noastre”. *Ibidem*, f. 22.

²⁹ Alexandru Bărlădeanu a motivat propunerea sa, declarând: „Acesta (planul repartizat ministerelor – *n.n.*) trebuie să fie 12%, pentru că dacă planul real pe care îl vom pune ca sarcină îl vom schimba [în anii următori], venitul național va fi altul și nu vom putea realiza 260 miliarde, totul coboară în jos, și balanța de plăți externe, totul se dezechilibrează. Deci ca sarcină publică poate fi 11,5%, dar ca sarcină de plan în ministere nu poate fi sub 12%. Aceasta înseamnă că investițiile trebuie reorientate sub semnul eficienței, ca să nu scadă venitul național”. *Ibidem*, f. 23.

³⁰ *Ibidem*, f. 24.

³¹ În „Proiectul planului de dezvoltare a economiei naționale în perioada 1966-1970. Fondul de acumulare și investițiile” s-a precizat: „În scopul creșterii capacității de transport și a reducerii cheltuielilor de exploatare se prevede dotarea cu 630 locomotive Diesel și electrificarea a 430 km linii [și] se va ajunge ca în 1970 cca. 70% din totalul traficului să se efectueze cu tracțiune Diesel și 9% cu tracțiune electrică, ponderea tracțiunii cu aburi scăzând de la 60% în 1965 la 21% în 1970. Prin această acțiune se va realiza pe întreaga perioadă 1966-1970 o economie de aproape 5 mil[ioane] tone combustibil convențional. Pentru o bună utilizare a puterii de remorcare a locomotivelor Diesel și electrice prin mărirea tonajului trenurilor, *parcul de vagoane se va înzestra cu 23250 vagoane de marfă/4 osii de mare capacitate și 1100 vagoane [de] călători/4 osii cu un confort sporit. Ponderea vagoanelor de marfă de mare capacitate în parcul total va crește de la 16% în 1965 la 43% în 1970 (subl.n.)*”. *Ibidem*, f. 79.

În cadrul „Listei principalelor titluri și acțiuni pe perioada 1966-1970”, anexată la proiectul menționat anterior, s-a propus, printre altele, electrificarea liniei duble de cale ferată dintre București și Brașov, pe o porțiune de 140 km, până în anul 1968 (pentru acel proiect s-a preconizat cheltuirea a 605 milioane lei, din care 230 de milioane în perioada 1966-1970) și a liniei de cale ferată Craiova – Caransebeș – Călnic, pe o porțiune de 265 km, până în anul 1970 (o investiție de 420 milioane lei). De asemenea, în aprilie 1965 a fost prevăzută o investiție de 150 milioane lei – din care 110 milioane lei se cheltuiau în perioada 1967-1970 – în scopul construirii și punerii în funcțiune a unei secții noi pentru reparat locomotive Diesel-electrice. În cadrul acelei secții urmau să se realizeze anual reparații capitale la 110 locomotive. *Ibidem*, f. 118; 143-144.

³² Investiția totală se cifra la 950 milioane lei, din care 450 milioane lei pentru perioada 1966-1970. *Ibidem*, f. 116.

³³ În anul 1966 urmau să se realizeze la Craiova 5500 tone de aparataj de înaltă tensiune, iar cantitatea respectivă creștea în perioada 1966-1970, pentru a atinge, în final, nivelul de 15000 tone pe an. *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, f. 144.

³⁵ În perioada 1960-1994 au fost realizate la Uzina „Electroputere” din Craiova peste 1400 de locomotive Diesel-electrice tip 060 DA și aproape 1000 de locomotive electrice tip CoCo, seria 060-EA. *Căile Ferate Române*, op.cit., p. 183-184.

³⁶ La Uzina de Construcții de Mașini de la Reșița urmau să fie fabricate anual 170 de motoare pentru locomotivele Diesel-electrice realizate la Craiova. A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, dosar 58/1965, f. 119.

³⁷ În cazul Uzinei „23 August”, investițiile preconizate au fost de 650 milioane lei – 440 milioane lei în perioada 1966-1970 și 210 milioane lei în perioada 1971-1975. Ritmul maxim de producție de la Uzina „23 August” a fost stabilit la 80 de locomotive Diesel-hidraulice (tip BB, seria 040-DHC, de 1250 CP) anual și 400 de motoare Diesel (de 350 și 700 CP). Până la sfârșitul anului 1970, la uzina respectivă trebuiau realizate 170 de locomotive de 1250 CP, 50 de locomotive de 700 CP și 90 de locomotive de 450 CP (pentru cale ferată normală și îngustă), toate acestea fiind Diesel-hidraulice. *Ibidem*, f. 119; 144; *Căile Ferate Române*, op.cit., p. 187.

la Drobeta Turnu-Severin și Caracal au fost construite noi fabrici, pentru realizarea de vagoane de marfă, iar la Balș (în județul Olt) a fost dezvoltată Întreprinderea de Osii și Boghiuri.

Dezvoltarea în mod accelerat a industriei românești a cuprins și sectoarele sale militare. Astfel, începând din anul 1965, în România au fost inițiate cercetări în vederea stabilirii efectelor exploziilor nucleare în diferite medii de acțiune, s-a studiat modul de utilizare a fenomenului de termoluminescență în dozimetria radiațiilor și s-a trecut la fabricarea completului de protecție antichimică nr. 2 (model 1965), destinat militarilor care acționau mult timp în teren contaminat, celor care lucrau cu substanțe toxice de luptă, precum și personalului care efectua decontaminările radioactive, biologice și chimice. Concomitent, au fost concepute și realizate o serie de produse speciale esențiale pentru dotarea armatei române: tancurile TR-580, TR-800 și P-125 (variante ale tancurilor T-55, respectiv T-72)³⁹, elicopterele IAR-316 B „Allouette III” și IAR-330 H „Puma”, avionul de vânătoare-bombardament IAR-93 B, transportoare amfibii blindate TAB-71 (BTR-60 APC)⁴⁰, TAB-72, TAB-73 (cu aruncător de bombe cal. 82 mm), TAB-77 (BTR-70) și TAB-C, mașina de luptă a infanteriei MLI-84 (BMP-1), pistoale-mitralieră, puști-mitralieră și mitraliere cal. 7,62 mm (modelele 1963, 1964, respectiv 1966), puști semiautomate cal. 7,62 mm (cu lunetă), mitraliere cal. 14,5 mm și 12,7 mm, aruncătoare de grenade reactive antitanc AG-7 și AG-9⁴¹, indicatoare de radioactivitate AD-32⁴², aparatură de vedere pe timp de noapte PGN-1 (de tip pasiv)⁴³, aparate pentru plantarea automată a semnelor de marcă a câmpului infectat cu substanțe toxice de luptă și radiologice, cărbuni activi de tipul N-8, cartușe filtrante CF 3, autospeciale pentru degazare și transvazare A.D.T.-1, A.D.T.-2 M și A.D.T.-3 M (montate pe șasiul unui autocamion SR-114), aparate unificate de cercetare de radiație, un simulator de radiații nucleare, aparate automate pentru semnalizarea concentrațiilor de dioxid de carbon periculoase, rigle de calcul dozimetric, autospeciale pentru degazarea echipamentului A.D.E.-2 M și cea de calcul analitic (montate pe șasiul unui autocamion SR-114), detectoare de substanțe toxice de luptă (semiautomate), instalații pentru detectarea norilor și a zonelor radioactive cu ajutorul mijloacelor aeriene, autolaboratoare chimice și radiodozimetrice (model 1973), măști contra gazelor (modelele 1974 și 1985), roentgenometre de bord pentru cercetarea aeriană radiologică, bacteriologică și chimică, complete dozimetrice luminescente, casete dozimetrice, o soluție unică de degazare, detectoare de substanțe toxice de luptă (model 1979), avertizoare automate de substanțe toxice neuroparalitice ASTN-2, autolaboratoare chimice și radiodozimetrice A.Ch.R.-4, un laborator chimic de campanie (LCC-81) ș.a. Totodată, în cursul celei de-a 27-a ședințe a Comisiei permanente CAER pentru industria de apărare (noiembrie 1973), reprezentanții României au

³⁸ În proiectul capitolului „Fondul de acumulare și investițiile”, din cadrul planului de dezvoltare a economiei naționale pe perioada 1966-1970, s-a preconizat fabricarea a 23250 de vagoane de marfă cu patru osii și a 1150 vagoane de călători pe patru osii (inclusiv pentru poșta și bagaje) în perioada 1966-1970, investiția totală fiind de 7406 milioane lei (din care 5943 milioane pentru realizarea vagoanelor de marfă). A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, dosar 58/1965, f. 144.

³⁹ În anul 1973, în cadrul Comisiei permanente CAER pentru industria de apărare s-a preconizat faptul că România urma să importe, în perioada 1976-1980, următoarele cantități de tehnică de luptă și muniție: 250-320 de tancuri mijlocii, 700-800 de mijloace de contraacțiune radio și de cercetare radio, 300-350 de stații radio și receptoare radio de putere mică și mijlocie, 50 de instalații de lansare „Strela-1” împreună cu 1500 de rachete antiaeriene, 250 de instalații de lansare „Strela-2 M” împreună cu 3000 de rachete antiaeriene, 4000 de rachete aer-aer K-13 M și 4000-4200 de rachete aer-aer R-3 R. În același timp, în conformitate cu Protocolul nr. 7/1973 al grupei temporare de lucru pentru tancuri și blindate, alcătuită de Comisia permanentă CAER pentru industria de apărare, în România urmau să fie realizate agregate, echipamente și piese în vederea continuării lucrărilor de modernizare a tancurilor T-54 și T-55, aflate în dotarea tuturor armatelor din cadrul Organizației Tratatului de la Varșovia. În acest scop, Baza de reparații tancuri și autotunuri de la Mizil (înființată în anul 1951) a fost dezvoltată la începutul anilor '70 pentru a asimila în producție 80% din totalul părților componente, subsansamblelor și pieselor de schimb realizate în România pentru tancuri (T-55, TR-580, șasiul tancurilor TR-800 și P-125), autotunuri și mașini blindate de diferite tipuri (mașina de luptă a infanteriei, mașina de luptă a vânătorilor de munte, șasiul obuzierului autopropulsat cal. 122 mm, tractoarele mijlocii de artilerie TAR-76 și TMA-83). Pentru a evita cumpărarea de tancuri din URSS, Polonia sau Cehoslovacia în perioada 1981 – 1990, autoritățile de la București și-au exprimat încă din anul 1973 dorința de a elabora, până în anul 1980, „studii privind condițiile unei eventuale organizări a fabricației de tancuri, în cooperare cu o altă țară membră în Comisie”. Intenția respectivă a fost prezentată de generalul-colonel Constantin Șandru în cursul celei de-a 27-a ședințe a Comisiei permanente CAER pentru industria de apărare (Cehoslovacia, 19-24 noiembrie 1973). *Ibidem*, dosar 159/1973, f. 129; 133; 136; 152-155.

⁴⁰ Fabricarea în România de transportoare amfibii blindate TAB-71 (BTR-60 APC) a început după semnarea în anul 1969 a Protocolului nr. 19/1969 al Comisiei permanente CAER pentru industria de apărare. *Ibidem*, f. 148.

⁴¹ Primele mitraliere antiaeriene cal. 14,5 mm, precum și aruncătoarele de grenade antitanc AG-7 și AG-9 au fost produse în România după încheierea Protocolului nr. 19/1969 al Comisiei permanente CAER pentru industria de apărare, iar mitralierele antiaeriene cal. 12,7 mm (pentru dotarea tancurilor T-55, TR-580, TR-800 și P-125) au fost realizate pentru prima dată în uzinele românești după încheierea Protocolului nr. 26/1973 al aceleiași comisii. *Ibidem*.

⁴² Începând din anii '50 au fost importate din URSS aparate dozimetrice (DP-1 B, DP-2, DP-5 A, DP-12, DP-21 B, DP-22 B) și autospeciale pentru degazarea terenului, armamentului, tehnicii de luptă și echipamentului. Autospecialele erau montate pe șasiul unor autocamioane ZIL, ZIS-150 sau GAZ-63 (ARS-12, ADT-12, ADA-750, ADM-48, ADAT-48, ADAC-3, AGV-3). Totodată, s-au cumpărat din URSS măști contra gazelor (model 1952), complete de protecție antichimică nr. 1 și 2, aparate de fumizare AF-450, grenade și lumânări fumigene, autospeciale DDA-53 și ADD-53 pentru tratarea medicală a personalului contaminat radioactiv și cu substanțe toxice de luptă. Nicolae Popescu, Mihail Grigorescu, *op.cit.*, p. 278; 323-325; 338.

⁴³ Aparatura de vedere pe timp de noapte PGN-1 a fost realizată în România după încheierea Protocolului nr. 5/1971 al grupeii temporare de lucru și a Protocolului nr. 22/1971 și 23/1971 ale Comisiei permanente CAER pentru industria de apărare. A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, dosar 159/1973, f. 148.

solicitat celorlalți parteneri din cadrul Organizației Tratatului de la Varșovia să fie acordată statului român specializarea în fabricația de avioane de școală și antrenament⁴⁴, avioane utilitare cu o încărcătură utilă maximă de 4 tone, echipament pentru iluminarea pistelor de aerodrom, proiectile de aviație nedirijate, complexe antitanc cu proiectile reactive dirijate, mașini de luptă BM-21 pentru trageri cu proiectile reactive nedirijate 9 M 22 cal. 122 mm (montate pe șasiu de autocamion SR-114, apoi pe șasiu de DAC-665)⁴⁵, aruncătoare de grenade reactive AG-9 montate pe afet, stații radio UUS (pentru tancuri T-55 și TAB-uri 71), aparatură de alarmare centralizată a unităților și marilor unități, aparatură de alarmare prin radio a personalului militar din garnizoane, nave maritime de demagnetizare și complete de mascare a tehnicii de luptă⁴⁶.

În același timp, în uzinele de armament, muniții și tehnică de luptă din România au fost realizate sub licență sovietică sau în concepție proprie următoarele produse speciale: aruncătorul de grenade incendiară AGI 3x40 (cu trei țevi) și cel cu 12 țevi (cal. 73 mm), lansatorul de grenade incendiară și fumigene cu șase țevi, fugasa incendiară FI-22 (cu opt jeturi), fugasa chimică FEA-1 (cu explozie aeriană), proiectilul fumigen pentru tunul de munte cal. 76,2 mm, lovituri pentru obuzierul cal. 122 mm cu proiectile de iluminare, bomba fumigenă pentru aruncătorul cal. 82 mm, sticla fumigenă SF-69, grenada incendiară GI-500, grenada fumigenă GF-750, lovitura pentru AGI 3x40, bomba incendiară de aviație BAI-500, lumânări fumigene cu fum colorat, grenada polivalentă, diferite tipuri de mine⁴⁷, autoturismele de cercetare de radiație și chimică ARC-71 (pe șasiul autoturismului M-461), ARC-77, ARC-79 și ARC-84 (pe șasiu de ARO-243), autospeciale pentru fumizare, pentru tratare medicală a personalului contaminat, pentru decontaminarea echipamentului (ADE-84) și a tehnicii de luptă (pe șasiu de autocamion DAC-665), pachetul de decontaminare individuală PAI-81, blindatul de cercetare chimică și de radiație pe șasiu de TAB-C, parcul de pontoane, șalupe pentru parcurile de pod pe pontoane, goniometre-busolă, stații radio UUS de putere mică, aparate, centrale telefonice și cabluri militare de campanie⁴⁸.

⁴⁴ Uzina de Reparare a Avioanelor – Bacău a fost înființată la 17 aprilie 1953 cu scopul efectuării reviziilor generale la avioanele IAK-17 UTI, IAK-23 și MIG-15. În anii care au urmat, la uzina respectivă au fost reparate și aparate MIG-17, Il-28 (H-5) și Il-28 U (HJ-5). Odată cu introducerea în dotarea Forțelor Aeriene Române a primelor avioane de vânătoare supersonice, uzina din Bacău a fost dezvoltată în vederea efectuării de reparații curente și generale atât la aparatele MIG-19, MIG-21 (F-13, PF, U, PFM, R, M, MF, US, UM), MIG-23, L-29 „Delfin” și L-39 „Albatros”, cât și la motoarele R-11 F-300 (Produsul 37 F), R-13-300 (Produsul 95), M-701 C-500, VK-1 și WJ-5.

La începutul anilor '70, în cadrul uzinei din Bacău a fost realizat prototipul avionului subsonic de luptă IAR-93, în cadrul proiectului româno-iugoslav YUROM (inițiat la 20 mai 1971). Pentru realizarea prototipului respectiv au fost cooptate Întreprinderea de Construcții de Avioane de la Ghimbav (județul Brașov) – care a furnizat suprafețele de comandă ale avionului – și I.R.M.A. Băneasa – unde a fost realizată aripa. Producția de serie a aparatului IAR-93 a fost început în anul 1975 la Întreprinderea de Avioane de la Craiova (înființată la 7 aprilie 1972), iar la Bacău a demarat proiectul de realizare a aparatelor de școală și antrenament militar IAK-52, sub licență sovietică (1976). La mijlocul anilor '80, în cadrul Întreprinderii de Avioane din Bacău erau realizate aproximativ 200 de avioane IAK-52 anual, cele mai multe fiind exportate în URSS. Vezi <http://www.aerostar.ro; http://www.deltawing.go.ro/iak52story.htm> (accesat la 15 august 2006).

⁴⁵ Mașina sovietică de luptă „Grad”, destinată tragerilor cu proiectile reactive nedirijate, a fost prezentată miniștrilor apărării din statele membre ale OTV în cursul unei convocări speciale, într-un poligon sovietic de lângă Lvov (11-13 mai 1965). La întoarcerea sa în țară, generalul de armată Leontin Sălăjan a întocmit un raport în care a precizat faptul că „aruncătorul cu reacție «Grad» este superior aruncătorului cu reacție R-2, de producție cehoslovacă, din dotare[armatei române], având bătaia de 20 km, față de 8 km, și 40 [de] țevi [pentru] lansare, față de 24”. Totodată, ministrul român al Forțelor Armate a relatat despre complexul de rachete antitanc dirijate „Maliutka”, superior complexului „Șmel”, aflat în dotarea armatei române. Arhivele Militare Române, *fond D*, dosar V/2, vol. 3 b, f. 28.

În anii '80, instalația de lansare a mașinii de luptă „Grad” (variantea românească) a fost fabricată sub licență, în producție de serie, la Întreprinderea de Avioane din Bacău. Un prototip al complexului de rachete antitanc „Maliutka” (instalat pe un TAB-C) a fost realizat la Întreprinderea Mecanică Mija și testat în 1989. Lt.col.ing. Ionel Ciocodei, *Interviu acordat lui Petre Opreș*, București, 22 august 2006.

⁴⁶ A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, dosar 159/1973, f. 130; 150-151.

⁴⁷ Începând din anii '50, în România au fost fabricate diferite tipuri de mine: antitanc (MAT-44, MAT-46, MAT-46 N, MAT-62 B, MAT-76 și mina antitanc cumulativă MC-7), antipersonal (MAI-2, MAI-6, MAI-68, MAI-75), mine de apă (mina de litoral antidesant MLA, mina de râuri ancorată MRA-80), mine speciale (MS-3, MSAL, mina cu acțiune întârziată până la 14 zile, cu ansamblul de inițiere M-14). Totodată, în uzinele românești au fost realizate percutoare (P-5, P-46, P-62, PAP-2), capse detonante (CD-2, CD-5, CD-6, CD-6 N, CD-8 R, CD-10, CD-11 R), percutoare universale (cu șplint) PU, percutoare cu ceasornic și percutoare pentru minele antitren.

Pentru instruirea genștilor, Marele Stat Major român a emis, începând din anul 1952, următoarele regulamente specifice: „G-15 Instrucțiuni pentru trupele de geniu, Lucrări de distrugeri” (ediție 1952), „Instrucțiuni asupra descrierii și folosirii explozorului” (ediție 1953), „Instrucțiuni pentru executarea barajelor pe căile ferate” (ediție 1954) și „G-15 ANEXĂ la Instrucțiunile pentru trupele de geniu, Lucrări de distrugeri” (ediție 1963). Toate acestea au fost abrogate în anul 1975, odată cu intrarea în vigoare a unor noi regulamente: „G-3 Baraje de mine” și „G-4 Instrucțiuni pentru trupele de geniu. Lucrări de distrugeri”.

⁴⁸ Primele proiectile de iluminare cal. 122 mm, parcuri de pontoane, șalupe pentru parcurile de pod pe pontoane, goniometre-busolă, stații radio UUS de putere mică, aparate, centrale telefonice și cabluri militare de campanie au fost produse în România după încheierea Protocolului nr. 19/1969 al Comisiei permanente CAER pentru industria de apărare. A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, dosar 159/1973, f. 148-149.

Realizarea produselor speciale a fost asigurată de Uzinele Mecanice din Cugir, Sadu și Mija (armament ușor), Întreprinderea Automecanică Mârșa⁴⁹, Uzina „23 August” din București (Fabrica de Mașini Grele Speciale – tancuri), Institutul 111 din București, Întreprinderea de producție și reparații a tehnicii de rachete (Crângu lui Bot, județul Prahova)⁵⁰, Fabrica de piese de artilerie de la Reșița⁵¹, Întreprinderea „Electromagnetica” din București (sistemele tip „Ciclop”, pentru conducerea focului tancurilor), Bazele de reparații tehnică militară de la Târgoviște, Bucov, Mizil și Ribăr (TAB-uri 71 și 77, peste 200 de tractoare mijlocii de artilerie TAR-76 și TMA-83, turele pentru TAB-uri, respectiv automobile blindate de intervenție, pe șasiu de ARO), IAR Brașov (elicoptere sub licență franceză), Uzinele de Avioane din Craiova și Bacău (aparate IAR-93 B și IAR-99), Întreprinderea „Turbomecanica” din București⁵², Fabrica de Mase Plastice din Buzău (măști contra gazelor), Întreprinderea „Ventilatorul” din București (diferite instalații de filtrare-ventilație), Uzina Automecanică Moreni⁵³, Fabrica Chimică Orăștie⁵⁴, Întreprinderea de Mașini Grele București (turele pentru tancuri), Uzina „Steagul Roșu” din Brașov (autocamioane și componente pentru blindate)⁵⁵, ARO Câmpulung-Muscel⁵⁶, Întreprinderea de Mase Plastice din București (pachete de decontaminare individuală), Întreprinderea Hidromecanica din Brașov (transmisii hidromecanice „Clark” pentru tancuri), Arsenalul Armatei din Sibiu și Întreprinderea Mecanică din Bacău (autospeciale ADE-4, ADT-2 M, ADE-84, ADP ș.a.), Întreprinderea Optica Română (componente pentru sistemele de ochire și pentru observarea câmpului de luptă), Uzina „Hidromecanica” din Sibiu (completul de decontaminare CD-3, până în anul 1985), Societatea Română de Tehnică Militară Chimică din Câmpulung-Muscel (completele de decontaminare CD-1, CD-2 și CD-3), Fabrica de Medicamente București (dicloramine), Combinatele Chimice de la Râmnicu Vâlcea, Valea Călugărească, Borzești și Victoria⁵⁷ (județul Brașov), Fabrica Chimică Târnăveni, Uzinele Sodice Govora, Fabrica de Săpun-Detergenți „Apollo” din Galați, Uzina nr. 2 din Brașov (fostă „Bella Brainer”, în anii ’50), Întreprinderea Tehnică Nouă și Întreprinderea de Aparate Electronice de Măsură și Industriale din București, Fabrica de Produse Petrochimice „DERO” din Ploiești etc.⁵⁸.

Dezvoltarea exponențială a industriei de apărare românești în perioada 1965-1989 a constituit una dintre direcțiile principale de acțiune ale liderului Partidului Comunist Român. Pe de-o parte, ideea respectivă a avut în sine o componentă pozitivă deoarece, în acel fel, Nicolae Ceaușescu a încercat să reducă substanțial importurile românești de materiale militare din statele membre ale OTV⁵⁹. Pe de altă parte, în

⁴⁹ Primele mașini de luptă ale infanteriei MLI-84 au fost realizate la Mârșa în 1984. *Școala de aplicație pentru tancuri și auto „Mihai Viteazul”, 1948-2003*, Ministerul Apărării Naționale, Pitești, f.a., p. 71.

⁵⁰ Întreprinderea respectivă a fost înființată în anul 1981 prin transformarea și dezvoltarea Bazei nr. 268 de fabricat și reparat tehnică de rachete. Producția întreprinderii respective a fost formată, în principal, din proiectile reactive nedirijate PRN-80, rachete aer-aer A-90 (RS-2 US) și A-91 (R-3 S), precum și complexe antiaeriene portative cu rachete A-94 (SA-7 b), toate acestea fiind realizate sub licență sovietică. După anul 1989, la Crângu lui Bot au fost modernizate complexul antiaerian portativ CA-94 (SA-7 b) și racheta antitanc dirijată 9 M 111 „Maliutka”. Vezi http://www.elmec.ro/r_istoric.html (accesat la 8 august 2006).

⁵¹ De la începutul anilor ’70, la Reșița au fost realizate treptat principalele componente ale unor piese românești de artilerie, cum ar fi: tunul antitanc cal. 100 mm (modelele 1975 și 1977), obuzierul cal. 152 mm (model 1981), tunul cal. 130 mm (model 1982), tunul de munte cal. 76 mm. Cf. *A-106. Memorator pentru cunoașterea munițiilor de infanterie, aruncătoare, artilerie și reactive*, Ministerul Apărării Naționale, Comandamentul Artileriei, Editura Militară, București, 1986.

⁵² În anul 1975 a fost înființată Întreprinderea „Turbomecanica” din București, în scopul fabricării sub licență a motoarelor turboreactoare Rolls Royce Viper (Mk 632 și 633) pentru avioanele militare IAR-93 B, precum și a motoarelor Turmo IV C pentru elicopterele IAR-330 H „Puma”. În 1980 a început și programul de realizare sub licență a motoarelor Rolls Royce Spey 512-14 DW pentru avioanele ROMBAC (BAC-111 seria 500). Vezi <http://www.turbomecanica.ro/history> (accesat la 8 august 2006).

⁵³ Uzina Automecanica Moreni a fost înființată în toamna anului 1968. Începând din 1971, în dotarea armatei române apar primele TAB-uri 71, cu motoare Otto, fabricate la Moreni. Vezi <http://www.uamoreni.ro> (accesat la 3 februarie 2006); *Școala de aplicație pentru tancuri și auto „Mihai Viteazul”, 1948-2003*, Ministerul Apărării Naționale, Pitești, f.a., p. 70.

⁵⁴ La uzina chimică din Orăștie erau realizate pulberi și explozivi, muniție, dispozitive pirotehnice, mine ș.a.

⁵⁵ În anul 1963, la Uzina „Steagul Roșu” din Brașov a început producția de autocamioane SR-132, cu motoare Otto. Autovehiculul respectiv avea o sarcină utilă de 3 tone pe șosea și 2 tone în teren variat și era capabil să tracteze remorci cu greutatea de până la 2 tone. Acesta a înlocuit treptat autocamioanele GAZ-63 importate din URSS, precum și SR-ul 101 (ZIS-150) realizat tot la Brașov. Doi ani mai târziu, Uzina „Steagul Roșu” a livrat armatei române primele autocamioane SR-114 M „Bucegi”, o variantă îmbunătățită a autovehiculului SR-113 „Carpați”. Motorul noului autocamion avea 140 CP și permitea transportul unei sarcini utile de 4 tone pe șosea și 3 tone în teren variat, precum și tractarea unor remorci cu greutatea de până la 3 tone. În anii 1971-1972, în cadrul aceleiași uzine a fost pusă la punct fabricarea în serie a familiei de autocamioane cu motoare Diesel – DAC și ROMAN, după o licență vest-germană MAN. *Școala de aplicație pentru tancuri și auto „Mihai Viteazul”, 1948-2003*, Ministerul Apărării Naționale, Pitești, f.a., p. 38; 68-69.

⁵⁶ Începând din anul 1956, la Câmpulung-Muscel au fost asamblate autoturisme de teren IMS-59. Șapte ani mai târziu, în cadrul aceleiași uzine a început fabricarea în serie a autoturismului de teren M-461. Acesta a înlocuit treptat autovehiculele similare de proveniență sovietică din dotarea armatei române. În anul 1971, pe linia de fabricație a uzinei din Câmpulung-Muscel a fost introdus un nou model de autoturism de teren: ARO-240, cu motor Otto. O variantă similară, cu motor Diesel, a fost realizată în producția de serie începând din anul 1985. *Ibidem*, p. 67-70.

⁵⁷ La Combinatul „Nitramonia” au fost fabricați explozivi brizanți: hexogen, tetrit, pentrită, trotil și exploziv plastic.

⁵⁸ Nicolae Popescu, Mihail Grigorescu, *op.cit.*, p. 248-249; 327-331; 336; Tiberiu Urdăreanu, *Jurnal 1978-1988*, Editura Militară, București, 2004, p. 10 și urm.

⁵⁹ Unul dintre obiectivele Plenarei C.C. al P.C.R. desfășurate la Sala Palatului din București, în perioada 22-25 aprilie 1968, a fost acela de a se afirma în mod public, în premieră, dorința lui Nicolae Ceaușescu de a intensifica fabricarea în România a unor categorii de armament și de tehnică de luptă, pentru înzestrarea armatei române. Liderul PCR considera că poporul român

cadru analizei nu trebuie să pierdem din vedere faptul că industria românească era încă insuficient dezvoltată pentru a susține fabricarea de armament, tehnică de luptă și alte produse speciale la un nivel competitiv pe plan mondial.⁶⁰ În opinia noastră, arsenalul armatei române a suferit în privința calității produselor livrate de uzinele românești, comparativ cu cele provenind din alte state membre ale OTV (în special din URSS), și în mod evident acest lucru a generat cheltuieli suplimentare pentru întreținerea și repararea tehnicii și materialele achiziționate din țară, în scopul menținerii capacității operative a unităților la cote optime⁶¹.

Analizând modul cum a involuat industria românească de apărare după disoluția Organizației Tratatului de la Varșovia și a CAER, putem avansa ipoteza că România a economisit anumite fonduri valutare prin restrângerea importurilor sale militare, dar a cheltuit mult mai mult pentru dezvoltarea industriei de apărare, iar produsele speciale realizate în anii 1955-1991 au fost de cele mai multe ori uzate moral. În momentul în care fondurile alocate pentru înzestrarea armatei române au fost diminuate drastic la începutul anilor '90, iar piața CAER nu a mai absorbit o parte însemnată din produsele militare românești⁶², industria de apărare din România a intrat într-o recesiune din care nu și-a revenit până în prezent.

înregistrase până în acel moment succese în industrializarea țării și, în consecință, a propus adoptarea unei atitudini noi în relațiile de colaborare cu statele membre ale Organizației Tratatului de la Varșovia care furnizau armatei române cea mai mare parte a armamentului și tehnicii de luptă. În comunicatul oficial publicat în ziarul „Scînteia”, în ziua de 25 aprilie 1968, s-a precizat, printre altele, faptul că „Plenara a ascultat raportul ministrului forțelor armate – tov. general-colonel Ion Ioniță – cu privire la pregătirea de luptă și politică a forțelor armate ale Republicii Socialiste România și la înzestrarea lor cu armament și tehnică militară”. Totodată, „Plenara a stabilit măsurile corespunzătoare în vederea intensificării producției de armament și tehnică de luptă, pentru a satisface în cele mai bune condiții nevoile armatei”. *Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 22-25 aprilie 1968*, Editura Politică, București, 1968, p. 8-9.

În ziua imediat următoare încheierii Plenarei C.C. al P.C.R., Nicolae Ceaușescu a rostit o cuvântare la Adunarea activului de partid al municipiului București. Cu acel prilej, liderul partidului a declarat: „Plenara Comitetului Central al partidului a dezbătut timp de patru zile probleme de o mare însemnătate, care vor exercita o puternică influență pozitivă asupra dezvoltării societății noastre socialiste. Hotărârile plenarei au trezit un puternic ecou și au fost primite cu deosebită satisfacție de toți membrii de partid, de întregul popor. Aceste hotărâri demonstrează încă o dată principalitatea și consecvența cu care Comitetul Central al partidului înfăptuiește neabătut linia politică și Directivele trasate de Congresul al IX-lea pentru perfecționarea conducerii activității economico-sociale, dezvoltarea continuă a democrației de partid și a democrației socialiste în țara noastră [...] Plenara Comitetului Central, analizând starea pregătirii de luptă și politice a forțelor armate ale țării, a constatat cu deplină satisfacție că armata noastră se găsește la un bun nivel de instruire și că este oricând gata să-și îndeplinească cu cinste misiunea sacră încredințată de partid și guvern, ca apărătoare a pământului patriei, a cauzei păcii.

Statul nostru a făcut și face mari eforturi financiare și materiale pentru înzestrarea forțelor noastre armate cu tehnică modernă de luptă. Este de înțeles că, atâta vreme cât există imperialismul și, ca urmare, se menține pericolul de agresiune și război, inclusiv pericolul unui război mondial, este necesar să facem totul pentru a asigura întărirea continuă a forțelor noastre armate, a capacității lor de luptă pentru apărarea patriei. După cum ați putut afla, plenara Comitetului Central a hotărât să fie luate noi măsuri pentru a asigura forțelor noastre armate tehnica de luptă necesară și modernă. În acest sens, au fost stabilite măsuri pentru a produce la noi în țară o parte mai mare a mijloacelor de apărare, importând în special cea tehnică de luptă a cărei producție în țară nu se justifică economic sau nu se poate realiza la un nivel satisfăcător.

Urmărind cu consecvență să asigure armata noastră cu tot ce-i este necesar pentru a-și putea îndeplini în orice moment misiunea, Comitetul Central și-a exprimat și își exprimă încrederea deplină că militarii forțelor noastre armate vor depune eforturi neobosite spre a-și ridica în continuare nivelul pregătirii de luptă și politice, spre a învăța să folosească în orice condiții de luptă armamentul din dotare, a fi oricând gata să-și îndeplinească datoria față de patrie, față de cauza socialismului (subl.n.)”. Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*, vol. 3, Editura Politică, București, 1969, p. 177; 183-184.

Dacă trecem cu vederea aspectul propagandistic al cuvântării, putem afirma faptul că Nicolae Ceaușescu nu a adoptat în pripă o hotărâre extrem de importantă pentru România. Decizia respectivă a fost rezultatul unei analize desfășurate pe parcursul mai multor ani (1965-1967), după consultarea specialiștilor români și analizarea unor informații oferite în mod oficial de reprezentanții Iugoslaviei. De exemplu, la 25 martie 1965, generalul de armată Leontin Sălăjan s-a întâlnit la București cu generalul de armată Ivan Gosnjak – secretar de Stat pentru Apărarea Națională a Republicii Socialiste Federative Iugoslavia și membru al delegației iugoslave care a participat la funeraliile lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. Cu acel prilej, ministrul român al Forțelor Armate a dorit să afle cum se realiza înzestrarea armatei iugoslave. Partenerul său de discuție a răspuns la întrebarea respectivă, declarând, printre altele, faptul că „în prezent industria iugoslavă produce tehnică militară necesară, cu excepția tancurilor, avioanelor și rachetelor pe care le importă din URSS, deoarece organizarea unei producții proprii a acestora ar necesita cheltuieli foarte mari”. Totodată, generalul iugoslav „a subliniat că tehnica pe care o primesc din URSS, o plătesc în cliring și că nu i-a solicitat credite [Moscovei] deoarece nu vor să depindă de sovietici”. De asemenea, Ivan Gosnjak a declarat că „pentru cunoașterea și achiziționarea de tehnică militară, pe baza unor înțelegeri, au efectuat schimburi de delegații de specialiști militari cu Ministerele Apărării ale R.S. Cehoslovace și R.P. Polone și că asemenea schimburi de delegații ar fi utile și cu Ministerul Forțelor Armate ale Republicii Populare Române (subl.n.)”.

Generalul de armată Leontin Sălăjan a fost de acord cu propunerea exprimată de secretarul de stat iugoslav și i-a spus că „este bine ca anumite categorii de tehnică militară să fie achiziționate și din alte țări, monopolul unei singure țări în producția de armament nefiind indicat și că acesta contribuie la îmbunătățirea calității și lărgirea posibilităților de achiziționare (subl.n.)”. A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie, dosar 194/1965, f. 11-13.

⁶⁰ Pentru detalii privind performanțele modeste ale industriei românești de apărare la începutul anilor '70 (rebuturi în proporție de 86% la câștile de oțel realizate în țară, întârzieri majore în proiectele privind construirea avionului IAR-93 și a elicopterului IAR-330 H „Puma” ș.a.), vezi discuțiile purtate în cadrul ședinței Prezidiului Permanent al C.C. al P.C.R. desfășurată în ziua de 5 noiembrie 1973. *Ibidem*, dosar 159/1973, f. 10-20; Petre Opreș, *Industria românească de apărare în anii 1965-1989*, Editura Universității Petrol-Gaze din Ploiești, 2007, p. 310-315.

⁶¹ Tiberiu Urdăreanu, *op.cit.*, p. 265.

⁶² *Ibidem*, p. 31; 122-123; 158; 176; 246; 249; 258. România a exportat TAB-uri dotate cu motoare Diesel îndeosebi în URSS, RDG și Iugoslavia.

THE WEAKNESSES OF THE ROMANIAN SYSTEM OF NATIONAL SECURITY

- abstract -

The monopoly of the Soviet Union as part of the political and military relations with the Romanian authorities had an important role for Gheorghe Gheorghiu-Dej and Nicolae Ceausescu to take a political attitude, different from Moscow's one.

The signing of the Final Act in Helsinki couldn't determine a limit to arming within Europe. The authorities from Moscow ordered the installing of SS-20 nuclear missiles in GDR and Czechoslovakia and tried to introduce new superior types of conventional armament within WTO's armies. After a period of time, Nicolae Ceausescu took a disputed decision and he announced Leonid Brezhnev that Romania could not agree with the Soviet military plans for replacing the old conventional arsenal with a new one (Moscow, November 1978). That decision was very important for the Romanian economy but for WTO's powerful was a bad idea. After the earthquake (March 4, 1977), the Romanian economy was much weakened and Nicolae Ceausescu didn't have financial resources for rebuilding and developing the Romanian economy but besides that he wanted to realise important infrastructure objectives without the economic and know-how assistance from abroad. Furthermore, Nicolae Ceausescu opposed to Moscow's military proposals though he endangered the strategic goals of the military and political alliance to which Romania had already been involved.

APARATELE DE ZBOR ALE FLOTILEI 50 AVIAȚIE TRANSPORT¹

Lt.col. (r) dr. Petre OPRIȘ

La începutul lunii aprilie 1989, Nicolae Ceaușescu a aprobat raportul generalului-colonel Vasile Milea, referitor la trimiterea în URSS, pentru reparație capitală, a avionului Il-18 (înmatriculat YR-IMZ), aflat în înzestrarea Flotilei 50 Aviație Transport. Totodată, președintele României, care utiliza în mod curent aparatul respectiv, a fost de acord cu trimiterea la Moscova a 13 specialiști români, care urmau să efectueze transportul, predarea și recepția avionului în perioada 17-27 aprilie 1989, respectiv 1-10 iulie 1989². Pe durata efectuării reparației capitale la aparatul menționat, Nicolae Ceaușescu a utilizat un avion de același tip (înmatriculat YR-IMM).

De la Lisunov Li-2 și Iliușin Il-14, la Il-18 și Boeing-707

În primăvara anului 1989, asigurarea securității zborurilor efectuate de președintele României și de soția sa constituia o prioritate pentru ministrul Apărării Naționale, generalul-colonel Vasile Milea, și pentru subordonatul său, comandantul Aviației Militare, generalul-maior Iosif Rus. Aceștia cunoșteau, printre altele, faptul că în ziua de 4 noiembrie 1957, după-amiaza, un avion sovietic Il-14 P, special, care transporta la Moscova o delegație oficială română – ce urma să asiste la ceremoniile prilejuite de cea de-a 40-a aniversare a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie – s-a prăbușit într-o pădure situată în imediata apropiere a aeroportului Vnukovo (lângă Moscova). Avionul implicat în catastrofă purta matricola YR-PCC și era nou. Primul său zbor a avut loc în anul 1956 și a fost livrat României în luna decembrie 1956.

În accidentul de la Vnukovo și-au pierdut viața Grigore Preoteasa (secretar al C.C. al P.M.R.) și trei membri ai echipajului sovietic: lt.maj. V.N. Șliahov (comandantul aeronavei), cpt. I.I. Hriukalov (navigator) și N.Z. Pavlikov (tehnician de bord). Totodată, au fost răniți Chivu Stoica (președintele Consiliului de Miniștri, conducătorul delegației), Alexandru Moghioroș, Nicolae Ceaușescu, Ștefan Voitec, Leonte Răutu, Ștefan Voicu, Mihai Novicov (translator), Ion Petrescu (stenograf), Al. Micu (aghiotantului lui Chivu Stoica), copilul V.I. Saraikin, mecanicul de bord V.A. Gurov și radiotelegrafistul A.G. Romanov³.

Deoarece accidentul respectiv a fost provocat de o apreciere eronată a comandantului aeronavei (în condițiile în care ceața persista la Vnukovo), este posibil ca însuși Gheorghe Gheorghiu-Dej să fi hotărât, imediat după catastrofa de la Moscova, renunțarea la celelalte echipaje sovietice care asigurau transportul aerian al oficialităților române. De asemenea, este posibil ca liderul P.M.R. să-i fi sugerat lui Leontin Sălăjan ce anume să conțină raportul pe care ministrul Forțelor Armate l-a întocmit la 29 noiembrie 1957, în scopul înființării unei subunități speciale de aviație. Aceasta urma să asigure transportul aerian al demnitarilor comuniști din România.

După trei luni de la accidentul de la Vnukovo, membrii Biroului Politic al C.C. al P.M.R. au adoptat o hotărâre prin care a fost înființată „o subunitate specială de aviație de transport în cadrul Ministerului Forțelor Armate ale R.P.R. și anume pe lângă Regimentul 108 Aviație Transport – Otopeni”⁴.

Subunitatea specială a fost dotată cu câte două avioane Il-14 și Li-2, „avionul Il-14 fiind destinat pentru efectuarea de curse lungi și în afara graniței, cu aterizare pe aerodroame amenajate, iar avionul Li-2 fiind destinat pentru efectuarea de curse mai mici, de regulă în interiorul țării și care impun aterizarea pe aerodroame de dimensiuni mai reduse”⁵. Pentru fiecare tip de avion au fost alcătuite trei echipaje „în scopul

¹ În memoria ofițerilor polonezi asasinați de sovietici și înmormântați în gropile comune de la Katyn (1940), precum și a celor 96 de persoane, în frunte cu președintele Republicii Polone, Lech Kaczyński, și soția sa, Maria, care și-au pierdut viața în catastrofa aeriană de la Smolensk (10 aprilie 2010).

² Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare: A.N.I.C.), *fond C.C. al P.C.R. – Secția Administrativ-Politică*, dosar 8/1989, f. 43-45.

³ Cf. Moartea lui Grigore Preoteasa. Catastrofa de pe aeroportul Vnukovo (1957). Amintirile lui Mihai Novicov, studiu introductiv: Mihai Pelin, Editura Evenimentul Românesc, București, 1998; Agresiunea comunismului în România, vol. I, Editura PAIDEIA, București, 1998, p. 155-162.

⁴ A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, dosar 3/1958, f. 33.

⁵ *Ibidem*, f. 33-34. În anul 1937, URSS a cumpărat licența de fabricație a aparatului american Douglas DC-3. Redenumit de către sovietici Lisunov Li-2, aparatul respectiv a fost fabricat în peste 5000 de exemplare. O serie de avioane Li-2 au fost asamblate la o uzină din Tașkent (R.S.S. Uzbekistan). Autoritățile ungare au cumpărat în anul 1949 câteva aparate Li-2 pentru dotarea forțelor armate naționale, fiind utilizate pentru transport de marfă și lansări de parașutiști. După câțiva ani, avioanele respective au fost cedate companiei aeriene naționale „Malev”, care le-a reamenajat și folosit în special pe rutele Budapesta – Praga, Budapesta – Viena și Budapesta – Kiev. Pentru detalii, vezi www.malev.com (accesat la 26 octombrie 2009).

asigurării permanentei disponibilități a tuturor avioanelor atât pe timpul concediilor echipajelor, cât și pentru cazuri de boală”⁶.

Pentru antrenarea celor șase echipaje s-au efectuat permanent misiuni cu aparatele din dotarea subunității speciale pe traiectele internaționale ale TAROM-ului, precum și zboruri regulate cu avioanele companiei TAROM pe traiectele internaționale și interne ale acesteia.

În anul 1960 au intrat în dotarea companiei TAROM primele două avioane sovietice turbopropulsoare Il-18.⁷ Performanțele tehnice ale acestora, deosebite la acea vreme, au convins autoritățile de la București să achiziționeze în perioada 1961-1965 un număr de șase aparate Il-18, iar în anii 1966-1967 încă patru avioane Il-18. Două dintre aparatele achiziționate la începutul anilor '60 au fost amenajate în mod special și au intrat în compunerea subunității speciale de aviație de transport.

În luna octombrie 1962, înainte de declanșarea oficială a crizei rachetelor sovietice instalate în Cuba, o delegație de partid și de stat condusă de Gheorghe Gheorghiu-Dej și Ion Gheorghe Maurer s-a deplasat în Asia de Sud-Est cu un avion Il-18 D, pentru a efectua trei vizite oficiale. Aparatul respectiv era amenajat într-un mod special, pentru ca demnitarilor să aibă condiții de călătorie mai plăcute decât într-un avion de linie. Cu toate acestea, după vizitele efectuate în Indonezia, India și Birmania, Gheorghe Gheorghiu-Dej a continuat să evite călătoriile cu avionul. Pentru deplasările pe distanțe scurte și medii, liderul P.M.R. a utilizat îndeosebi garnitura specială de tren pe care o avea la dispoziție, inclusiv în ultima sa vizită în străinătate – la reuniunea de la Varșovia a Comitetului Politic Consultativ (19-20 ianuarie 1965).

Spre deosebire de predecesorul său, Nicolae Ceaușescu nu a fost descurajat de catastrofa aeriană de la Vnukovo. După ce a devenit lider al P.C.R., acesta a utilizat intens pentru vizite oficiale în străinătate cele două aparate Il-18 D din dotarea escadrilei speciale (înmatriculate YR-IMM și YR-IMZ). Prima călătorie peste hotare a lui Nicolae Ceaușescu, în calitate de conducător al Partidului Comunist Român, a fost la Moscova (3-12 septembrie 1965) și a fost efectuată cu un avion Il-18 D.

Dezvoltarea rapidă a avioanelor turboreactoare și dotarea, în anii '60, a unor mari companii aeriene cu aparate de acest gen au condus la o reevaluare a flotei pe care TAROM-ul o avea la dispoziție. La începutul anului 1968, autoritățile de la București au studiat posibilitățile oferite în acel moment de piața de avioane comerciale. După selectarea inițială a trei tipuri de avioane (Tu-134, sovietic; BAC 1-11, britanic; Caravelle 10 R, francez), s-a hotărât cumpărarea a șase aparate BAC 1-11 pentru compania TAROM. Acestea au fost livrate de firma British Aircraft Corporation în anii 1968-1970 și au înlocuit avioanele Il-18 care aveau epuizate resursele de zbor⁸. Operațiunea respectivă a vizat doar aparatele companiei TAROM, nu și pe cele ale escadrilei speciale de transport aerian.

După zece ani de la intrarea primului BAC 1-11 în dotarea companiei TAROM, generalul-colonel Ion Coman i-a propus lui Nicolae Ceaușescu înlocuirea celor două avioane Il-18 D din escadrila specială de transport – devenită, între timp, Flotila 50 Aviație Transport. În raportul pe care l-a întocmit la 20 octombrie 1978, ministrul Apărării Naționale a menționat trei tipuri de aparate potrivite pentru „executarea zborurilor de importanță excepțională de distanțe medii și scurte”: BAC 1-11 (seria 475), BAC 1-11 (seria 500) și Boeing 737 (seria 200).⁹ România avea stabilite în acel moment relații de colaborare cu ambele firme menționate în raport – British Aircraft Corporation și Boeing. De aceea, autoritățile de la București scontau pe obținerea unui preț mai scăzut pentru noile avioane ce urmau să intre în dotarea Flotei 50 Aviație Transport.

Este interesant de semnalat și faptul că generalul-colonel Ion Coman a întocmit raportul respectiv la câteva luni după ce defectorul Ion Mihai Pacepa a fugit din România (iulie 1978). Diferite persoane au afirmat în ultimii 20 de ani că fostul general de Securitate ar fi încercat să obțină pentru România planurile avionului scurt-curier Fokker VFW-614¹⁰. Acesta urma să înlocuiască avioanele An-24 din dotarea companiei „TAROM” și cele două aparate An-24 ale Flotei 50 Aviație Transport.

Cu diferite ocazii, Ion Mihai Pacepa a afirmat că pretextul plecării sale în R.F.G., la sfârșitul lunii iulie 1978, ar fi fost tocmai obținerea licenței de fabricație a aparatului Fokker VFW-614 de la „Vereinigte Flugtechnische Werke” din Bremen – o firmă vest-germană ce realiza împreună cu compania olandeză „Fokker” avionul menționat¹¹. Declarațiile fostului general de Securitate trebuie privite cu rezerve deoarece

⁶ A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, dosar 3/1958, f. 34.

⁷ Cf. Petre Opreș, *Industria românească de apărare. Documente (1950-1989)*, Editura Universității Petrol-Gaze din Ploiești, 2007, p. 210.

⁸ *Ibidem*, p. 203-221; 239-243.

⁹ *Ibidem*, p. 316-319.

¹⁰ Cf. Liviu Țăranu, *Afacerea Fokker*, în „Magazin istoric”, anul XXI, nr. 10, octombrie 2007, p. 49-52; *Ion Mihai Pacepa în dosarele Securității: 1978-1980*, studiu introductiv, selecția documentelor și indice de nume de Liviu Țăranu, Editura Enciclopedică, București, 2009, p. 36-41; 268-270.

¹¹ De exemplu, Ion Mihai Pacepa a afirmat în anul 1987, în SUA, următoarele: „Ceaușescu mi-a ordonat să mă întorc în Germania Federală pentru a încerca încă o dată să obțin aprobarea Bonnului pentru [a se înființa] o firmă mixtă [româno-vest-germană], astfel încât să poată să înceapă construirea avioanelor Fokker în România și în plus să aibă o deschidere pentru a fura tehnologia de la VTOL (decolare și aterizare verticală – n.n.). Aveam la mine mesajele lui personale adresate cancelarului Helmut Schmidt și prințului Bernhard al Olandei,

societatea mixtă româno-vest-germană, de care am amintit, a fost înființată la 2 iulie 1977 (în București), cu un an înainte de plecarea sa în Republica Federală Germania și celebra sa „defectare”. Este greu de crezut că fostul general român nu știa când anume au fost semnate documentele de constituire a societății respective. Printre altele, Ion Mihai Pacepa a făcut parte, împreună cu Constantin Stanciu și Vasile Pungan, din delegația de negociatori români care au discutat cu reprezentanții companiilor „Vereinigte Flugtechnische Werke” și „Fokker”¹².

Dacă „defectarea” lui Ion Mihai Pacepa a condus, printre altele, la blocarea proiectului „Fokker” (care avea deja numeroase probleme financiare în Olanda și RFG¹³), atunci putem să înțelegem mai ușor de ce Ion Coman a menționat în noiembrie 1978 doar avioanele firmelor British Aircraft Corporation și Boeing.

Nicolae Ceaușescu a analizat raportul ministrului Apărării Naționale, iar în stenograma ședinței Biroului Permanent al Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R., desfășurată la 30 octombrie 1978, s-a consemnat astfel: „Propuneri privind înlocuirea unor avioane din dotarea Flotilei 50 aviație transport.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Având în vedere că noi începem să producem avionul acesta BAC 1-11 seria 500, să mergem numai pe BAC, nu are rost să mai luăm și Bo[e]ingul mic.

Tov. Elena Ceaușescu: BAC-ul 500 este mai mic decât BAC[ul] 1-11 din seria 475.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Sunt cam la fel. Sunt cam aceleași, numai cu mai puțini pasageri. Să mergem să discutăm numai cu BAC-ul, să nu ne mai angajăm și cu alții. Noi avem Bo[e]ingul mare, nu are rost să-l mai luăm și pe cel mic”¹⁴.

Ceilalți participanți la ședință, membri ai Biroului Permanent al Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R., nu au intervenit în dialogul dintre Nicolae și Elena Ceaușescu, iar în protocolul reuniunii s-a consemnat decizia de a se desfășura tratative preliminare cu firma British Aircraft Corporation în vederea livrării a două avioane BAC 1-11 pentru dotarea Flotilei 50 Aviație Transport. În același timp, cele două avioane Il-18 D au fost păstrate, fiind utilizate de Nicolae Ceaușescu în deplasările lungi pe care le efectua în țară.

cel mai proeminent membru al consiliului director al Fokkerului, în care aceștia erau asigurați ferm că nici unul din secretele tehnologiei occidentale derivând din această investiție nu va fi împărțit Moscovei”. Ion Mihai Pacepa, *Orizonturi Roșii. Amintirile unui general de securitate*, Editura Venus, București, 1992, p. 498.

¹² Într-un interviu acordat la Miami (SUA) Luciei Hossu Longin, în perioada 26-28 februarie 2009 (interviu evaziv și romanțat, discutabil cel puțin din punct de vedere al acurateții informației, realizat după mai bine de 30 de ani de la evenimentele din perioada 1973-1978), Ion Mihai Pacepa a declarat: „În 1977, Brejnev a apelat la sprijinul lui Ceaușescu pentru a obține tehnologia și planurile unui avion militar VTOL. Țsta e un acronim în limba engleză pentru avioane cu decolare și aterizare verticală. Avionul în cauză era produs de compania germano-olandeză Fokker pentru forțele NATO. Ceaușescu s-a angajat să i le dea lui Brejnev. Tiranul era sigur, sigur că așa-zisa lui independență față de Moscova va convinge conducerea Fokker să fie de acord cu o societate mixtă creată în România pentru a produce acolo avionul de pasageri Fokker 614, pe care Ceaușescu l-a cerut sub pretextul că România are nevoie de un avion care să poată decola pe orice teren, inclusiv pe iarbă, nisip și așa mai departe; că România nu are suficiente aeroporturi și că Fokker este ideal pentru România – și nu numai pentru România, ci pentru o groază de alte țări în curs de dezvoltare.

Realitatea este că întreaga istorie cu Fokker 614, pe care Ceaușescu voia într-adevăr să-l construiască, a avut la bază intenția de a infiltra ofițeri DIE la uzinele Fokker din Germania și din Olanda ca să fure tehnologia VTOL cerută de Brejnev. Ceaușescu m-a numit reprezentantul său personal pentru negocieri cu Fokker, care au început imediat. Guvernul german nu s-a grăbit însă să aprobe societatea mixtă, evident, temându-se că tehnologiile cu adevărat ultrasecrete, elaborate de Fokker cu banii alianței NATO, vor lua drumul Moscovei. «Măine te duci în Germania cu un mesaj de-al meu pentru cancelar», mi-a ordonat tiranul. Era 23 iulie 1978. Eram în reședința lui de vară de la Neptun. «Bagă în capul pătrat de neamț că Moscova n-o să vadă o iotă din Fokker».

Cu câteva ore înainte, Ceaușescu ordonase ca DIE să organizeze asasinarea secretă a lui Noel Bernard, directorul programului în limba română al Europei Libere, ale cărui ironii la adresa absurdului său cult al personalității îi făcuseră viața un iad (...).

Am plecat, am prezentat mesajul cancelarului Helmut Schmidt, după care am avut întâlnire cu proprietarul companiei „Federal Express”, care voia să cumpere 100 de avioane Fokker. Auzise de întreaga afacere Fokker și știa că sunt reprezentantul României, voia să cumpere 100 de avioane. După care m-am dus la Bremen, să reiau discuția cu Fokker, apoi ambasadorul Morega a dat o recepție în cinstea mea la ambasadă”. Lucia Hossu Longin, *Față în față cu generalul Ion Mihai Pacepa*, Editura Humanitas, București, p. 102-103; 122.

¹³ În anul 1980, colonelul Gheorghe Zarioiu a prezentat pe larg calitățile aparatului Fokker VFW-614, menționând: „Tot în anul 1975 volumul de mărfuri transportat [de compania „TAROM”] va fi de circa 8 ori mai mare decât cu 10 ani în urmă. În primul semestru al anului 1974 s-au realizat 744,4 milioane călători/km convențional, element care atestă necesitatea mării parcului TAROM cu avioane care să poată fi folosite avantajos pe liniile interne ale țării noastre. Avionul VFW-614 răspunde prin caracteristicile sale acestor necesități, distanța de zbor fiind cuprinsă între 1000-1400 km, acoperind în bune condițiuni distanța dintre aeroporturile internaționale: Otopeni – M. Kogălniceanu, Otopeni – Timișoara, Otopeni – Oradea, sau M. Kogălniceanu – Satu Mare (subl.n.)”. Gheorghe Zarioiu, *Aviația modernă – realizări și perspective*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1980, p. 206.

Deoarece Gheorghe Zarioiu a utilizat timpul viitor atunci când s-a referit la anul 1975, putem afirma că paragraful pe care l-am reprodus a fost scris de autor în a doua parte a anului 1974. În concluzie, Gheorghe Zarioiu era în anul 1974 unul dintre susținătorii proiectului de achiziționare a avionului VFW-614 pentru compania „TAROM” și este posibil ca acesta să fi făcut parte dintr-un colectiv special de evaluare a aparatului respectiv.

În momentul publicării lucrării colonelului Zarioiu (1980), avionul VFW-614 nu se mai fabrica. Programul respectiv fusese anulat în mod oficial încă din anul 1977 datorită numărului extrem mic de avioane comandate. În total, companiile „Vereinigte Flugtechnische Werke” și „Fokker” au realizat în comun trei prototipuri VFW-614 (dintre care unul s-a prăbușit la Bremen, la 1 februarie 1972), iar în perioada aprilie 1975 – martie 1978 au fabricat 16 aparate VFW-614 (trei avioane pentru „Luftwaffe”, patru aparate pentru „Air Alsace”, două avioane pentru „Touraine Air Transport”, cinci aparate pentru compania daneză „Cimber Air”, un aparat pentru „Air Florida” și unul pentru „DFVLR”).

¹⁴ Petre Opreș, *op.cit.*, p. 320-321.

În documentul din care am reprodus un fragment, Nicolae Ceaușescu a amintit despre „Boeingul mare” și „Boeingul mic”. Despre ce avioane era vorba? Liderul român se referea la aparatul Boeing 707-320 C, comandat la începutul anilor '70 în SUA pentru a intra în componerea Flotei 50, respectiv la Boeing-ul 737 (un aparat cu două motoare dintr-o nouă generație, mai mic și cu o autonomie de zbor mai redusă decât Boeing-ul 707¹⁵).

La 24 mai 1989, generalul-colonel Vasile Milea i-a trimis lui Nicolae Ceaușescu un raport referitor la „executarea reparației medii – controlul D/2 – prevăzută în normele tehnice de exploatare la avionul Boeing 707 YR-ABB din înzestrarea Flotei 50 Aviație Transport”. Cu acel prilej, ministrul Apărării Naționale a propus „trimiterea în R.F. Germania a avionului și a unui număr de 14 specialiști strict necesari transportului, participării la reparații și recepția aeronavei, în perioada 18 iunie – 8 iulie 1989”¹⁶.

De asemenea, generalul Vasile Milea a solicitat aprobarea lui Nicolae Ceaușescu pentru ca generalul-maior Rus Iosif, comandantul Aviației Militare, să se deplaseze în Republica Federală Germania, în perioada 2-8 iulie 1989, pentru a conduce activitățile de recepție a avionului menționat, după efectuarea reparațiilor planificate.

În scopul asigurării deplasărilor oficiale în străinătate ale lui Nicolae Ceaușescu, ministrul Apărării Naționale a propus utilizarea unui alt avion Boeing-707 3K1 C (înmatriculat YR-ABD). Acesta era amenajat pentru șeful statului român și a efectuat la 19 martie 1979 primul său zbor. La sfârșitul aceleiași luni, avionul respectiv a fost livrat Flotei 50 Aviație Transport, fiind păstrat ca rezervă a aparatului principal de transport a președintelui României¹⁷.

În plan propagandistic, decizia de a achiziționa și folosi un avion american pentru deplasările președintelui României a reprezentat o sfidare la adresa Uniunii Sovietice, în condițiile în care toți ceilalți șefi de state din cadrul Organizației Tratatului de la Varșovia utilizau doar avioane construite în URSS în cursul vizitelor pe care le efectuau în străinătate.

Elicopterele prezidențiale

În perioada 1971-1976 au fost realizate la Brașov, sub licență franceză, 80 elicoptere IAR-316 B (SA 316 „Alouette III”) – atât pentru nevoile României (38 de aparate pentru Ministerul Apărării Naționale, 14 elicoptere pentru Departamentul Aviației Civile), cât și pentru export în Franța (28 de aparate)¹⁸.

¹⁵ La începutul anilor '70, Nicolae Ceaușescu a analizat posibilitatea achiziționării unor aparate de transport lung-curier pentru compania TAROM. Discuțiile pe marginea raportului întocmit de specialiștii români au avut loc la 29 martie 1971, în cadrul unei ședințe a Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R. Cu acel prilej s-a aprobat „începerea tratativelor pentru achiziționarea din URSS a 3 avioane de lung curier Il-62, pe baza propunerilor din nota comună, cu indicația de a se continua tratativele cu firmele Boeing și McDonnell Douglas din SUA, în vederea contractării unor avioane Boeing 707-320 C, Boeing 707-320 B sau McDonnell Douglas DC-8-63, dacă se obțin condiții de plată avantajoase”. A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, dosar 39/1971, f. 2.

Nicolae Ceaușescu a susținut fără echivoc ideea achiziționării celor trei avioane Il-62, deși serviciile de întreținere pentru aparatele americane erau mult mai răspândite decât cele pentru avioanele sovietice. Acest lucru a fost recunoscut atât de liderul P.C.R., cât și de Emil Bodnăraș, care mult timp a fost considerat „omul sovieticilor”. Totodată, Nicolae Ceaușescu a declarat: „Dacă vom reuși să tratăm cu americanii și dacă o să găsim soluții avantajoase, să luăm și 2-3 din acelea, pentru că în exploatare merg două tipuri de avioane; așa este în toată lumea”. *Ibidem*, f. 9.

După un an și jumătate de la adoptarea hotărârii respective, sovieticii au anunțat că încetau fabricația aparatului Il-62 pentru a oferi spre vânzare o variantă îmbunătățită a acestuia: Il-62 M. Această schimbare a determinat autoritățile române să ia în considerare varianta anulării contractului încheiat cu uzina din URSS. O hotărâre în acest sens a fost aprobată de membrii Prezidiului Permanent al C.C. al P.C.R. în ședința din 9 octombrie 1972. Concomitent, s-a decis rechemarea în țară a echipajelor României care învățau în URSS despre modul cum se pilota aparatul Il-62 și s-a hotărât achiziționarea din SUA a trei avioane Boeing 707-320 C. *Ibidem*, dosar 110/1972, f. 2-3.

După noi discuții purtate la sfârșitul anului 1972 și începutul anului 1973 cu reprezentanții uzinei sovietice de avioane, precum și cu cei ai firmei americane, autoritățile române au acceptat să primească cele trei aparate Il-62 comandate în primăvara anului 1971 și, concomitent, au încheiat un contract pentru cumpărarea a trei Boeing-uri 707 pentru compania TAROM. Primele două Il-uri 62 au fost livrate în anul 1973 (YR-IRA și YR-IRB), iar cel de-al treilea în aprilie 1975 (YR-IRC). Totodată, au fost întreprinse demersuri în Statele Unite ale Americii pentru livrarea în cursul anului 1974 a unui aparat Boeing 707-321 C (înmatriculat YR-ABB), amenajat special pentru șeful statului român.

¹⁶ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R. – Secția Administrativ-Politică, dosar 8/1989, f. 41.

¹⁷ La 27 februarie 1990, avionul american livrat în anul 1979 a fost preluat de compania „Taron”. După câteva luni, acesta a revenit la „Romavia” și la 10 ianuarie 1991 a suferit un accident în timpul unui zbor de antrenament. Piloții români au evaluat greșit condițiile de aterizare de pe aeroportul Otopeni și au lovit pista cu motoarele nr. 1 și 2, apoi au deteriorat aripa avionului și s-a declanșat un incendiu la bord. Aparatul a revenit în cele din urmă la sol, fără probleme, și a fost reparat.

¹⁸ Prototipul SA 316 „Alouette III” a efectuat primul zbor la 28 februarie 1959. Performanțele deosebite ale aparatului respectiv au convins pe liderii politici și militari de la Paris să doteze forțele aeriene franceze cu elicoptere SA 319 B „Alouette III” (SA 316 în variantă militară), începând din anul 1961.

În perioada 1961-1985 au fost fabricate în Franța 1453 de elicoptere „Alouette III”, peste 300 de exemplare au fost construite în statul indian Bangalore, sub licență, începând din anul 1965 (SA 316 B „Chetak”), 60 de elicoptere au fost asamblate în Elveția (în anii 1970-1974), iar în România au fost construite, sub licență, 230 de elicoptere IAR-316 B (în perioada 1971-1987).

Armata Română a primit în dotare 125 de elicoptere IAR-316 B, care au fost echipate cu câte o mitralieră cal. 7,62 mm și două blocuri de proiectile reactive neridirjate cal. 57 mm. Alte elicoptere „Alouette III”, produse la Brașov, au fost livrate

În anul 1975, Nicolae Ceaușescu a aprobat utilizarea modelului respectiv în agricultură (echipat cu o instalație de pulverizare a substanțelor chimice¹⁹) și, în același an, a fost realizat la Brașov „*elicopterul destinat zborurilor de importanță excepțională în cadrul Flotei 50 Aviație Transport, aplicându-i-se tehnologii speciale, măsuri deosebite de control a materialelor și fabricației, echiparea suplimentară cu aparatură de radionavigație, precum și îmbunătățirea amenajării interioare* (subl.n.)”²⁰.

Flotei 50 Aviație Transport, Ministerului de Interne și Întreprinderii de Aviație Utilitară, precum și în străinătate (Franța, Pakistan, Angola și Guineea).

În altă ordine de idei, în cursul reuniunii Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R. din ziua de 14 iulie 1970 s-a discutat, printre altele, despre exporturile iluzorii, în Ungaria și Bulgaria, a unor elicoptere „Alouette III” fabricate în România. Se poate remarca faptul că unii membri ai Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R. planificau deja cum să vândă „pielea ursului (româno-francez) din pădure”, în condițiile în care sovieticii dețineau conducerea supremă în Organizația Tratatului de la Varșovia și impuneau standarde în dotarea cu tehnică de luptă tuturor statelor membre ale alianței, inclusiv în domeniul elicopterelor. Chiar Nicolae Ceaușescu a declarat la un moment dat: „*Să nu ne apucăm să producem [elicoptere] pentru fantezie* (subl.n.)”. A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, dosar 83/1970, f. 17.

¹⁹ În ședința Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R. din ziua de 14 iulie 1970, Nicolae Ceaușescu și Paul Niculescu-Mizil și-au declarat scepticismul față de utilizarea elicopterului „Alouette III” în agricultură. Opiniile respective au fost infirmate de piloții de la Aviația Utilitară. Avionul avea o eficiență scăzută în viticultură și pomicultură (substanțele chimice ajungeau doar pe o singură parte a frunzelor), comparativ cu elicopterul, care, datorită curenților pe care îi producea la sol, avea posibilitatea să împrăștie substanțe pe ambele fețe ale frunzelor.

După ce s-a convins că a greșit, Nicolae Ceaușescu a aprobat utilizarea în agricultură a două tipuri de elicoptere echipate pentru împrăștierea de substanțe chimice: IAR-316 B (în anul 1975) și Kamov Ka-26 (sovietic). Schimbarea deciziei liderului P.C.R. o regăsim în protocolul ședinței Prezidiului Permanent al C.C. al P.C.R. desfășurate în ziua de 4 septembrie 1972, unde s-a precizat, printre altele: „*Ministerul Transporturilor și Telecomunicațiilor, împreună cu Ministerul Forțelor Armate, Ministerul de Interne, Ministerul Sănătății și Ministerul Agriculturii, Industriei Alimentare și Apelor, va prezenta, până la 10 septembrie 1972, o analiză a întregii activități a aviației civile de transport și utilitare, precum și un plan de măsuri în vederea îmbunătățirii sistemului de organizare și funcționare a acesteia, a pregătirii cadrelor și întăririi disciplinei în muncă.*”

Consiliul de Miniștri va scoate din planul de stat prevederile referitoare la importul de avioane utilitare, va interzice orice import de astfel de avioane și va lua măsuri pentru îmbunătățirea caracteristicilor de viteză și încărcătură ale avionului utilitar aflat în fabricație [IAR-822] și pentru pregătirea construirii unui nou tip de avion utilitar. Totodată, se va analiza posibilitatea adaptării elicopterului de producție românească [IAR-316 B] și pentru nevoile agriculturii (subl.n.)”. Ibidem, dosar 102/1972, f. 3.

²⁰ Ibidem, *fond C.C. al P.C.R. – Secția Administrativ-Politică*, dosar 3/1976, f. 241. Inițial, în ședința din 14 iulie 1970 a Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R. a avut loc următoarea discuție despre elicopterele SA-316 B și SA-330:

„*Tov. Nicolae Ceaușescu: Cu privire la fabricarea în R. S. România a elicopterelor „Alouette III” și SA-330.*”

Dacă sunt ceva întrebări?

Până la urmă, dacă cumpărăm aceste 50 de elicoptere [SA-136 B], cât ne costă și, dacă le producem, cât ne costă?

Tov. Ion Avram: Economia efectivă este de 66 mii de dolari pe elicopter numai la primul lot.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Economia presupune inclusiv ce le vindem noi lor?

Tov. Ion Avram: Aceasta este în plus peste ceea ce noi am făcut socoteala cu integrarea. Este în plus.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Deci 66 de mii de dolari este economie pe bucată. Inclusiv motorul?

Tov. Ion Avram: Motorul îl cumpărăm. Putem acest motor să-l utilizăm nu numai la elicopterul respectiv, dar și pe nave, pe trenuri, grupuri electrogene și chiar pe avioane.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Elicopterul acesta mijlociu, văd că se are în vedere 3 tipuri – [o variantă SA-330 pentru transportul demnitarilor], tipul militar, pe care l-am văzut noi, tipul civil, acesta este tot așa de scund?

Tov. Ion Avram: Gabaritul este același la celulă însă se pot trata cu ei niște modificări.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Ce ziceți, tovarăși? Aveți întrebări?

Tov. Gheorghe Stoica: Eu aș avea două întrebări: în primul rând, dacă este stabilit care este numărul pe care ei se angajează pentru a-l cumpăra?

Tov. Ion Avram: 8 din 50.

Tov. Gheorghe Stoica: În al doilea rând, aici se propune ca să încheiem un contract de lungă durată. Această lungă durată cam ce înseamnă?

Tov. Ion Avram: Contractul noi îl orientăm către 10 ani. Ne este favorabil pentru că pe această perioadă noi putem beneficia de școlarizare, de modificări, de îmbunătățiri, de laboratoarele lor, adică să ne formăm cadrele de specialitate.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Aceasta presupune că timp de 10 ani, în afară de plata licenței, acum [pentru] tot ce vom produce în țară vom plăti [o redevență de] 5%.

Tov. Ion Avram: Pentru „Alouette” nu, nu le mai plătim nimic.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Chiar dacă ne mai dau ei îmbunătățirile, le plătim îmbunătățirile?

Tov. Ion Avram: Dacă sunt îmbunătățiri la acest tip de elicopter, pe care noi îl vom produce, ni le dau gratis.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Deci pentru ce cumpărăm acum includem posibilitatea [primirii gratuite a îmbunătățirilor făcute la elicopterul „Alouette III”]. Depășim 50% [în asimilarea elicopterului de către industria românească] ?

Tov. Ion Avram: Nu.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Inclusiv dacă îl exportăm?

Tov. Ion Avram: Dacă exportăm elicoptere, trebuie să-i plătim un oarecare procent.

Tov. Ilie Verdeț: Ei propun [să plătim] 1% [din valoarea contractelor încheiate] pentru reexport și 6% pentru [exportul de] produse indigene [destinate elicopterelor franțuzești].

Tov. Cornel Burtică: Noi acum ne zbatem să ne dea drept de export.

Tov. Ion Avram: Va trebui să plătim acest royalty pentru fiecare bucată pe care o exportăm singuri.

Tov. Gheorghe Stoica: Pentru ceea ce vom exporta în țările socialiste, plătim vreo locație?

Tov. Ion Avram: Da.

Tov. Gheorghe Rădulescu: Sunt două feluri: sau dai pe bucată, sau [se stabilește o valoare procentuală din contractul de export încheiat] per total.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Noi n-am dat pe bucată. Luând pe total, se ridică până la 25-30% [din valoarea contractelor de export].

Tov. Maxim Berghianu: Aici, la pagina 22, n-am înțeles bine dacă și după ce asimilăm motorul vom rămâne tot cu 26% de integrare [corect: asimilarea elicopterului de către industria românească].

Tov. Ion Avram: Aici este prevăzut unde se spune 56% fără motor. În momentul în care noi – și așa și propunem – să tratăm și asimilarea [elicopterului], și [a] motorul[ui].

Tov. Maxim Berghianu: Aici spune așa: primele 36 bucăți, iar pentru loturile ulterioare gradul de integrare va ajunge la 50[%].

Tov. Nicolae Ceaușescu: Cât vom produce noi din acestea [corect: elicopterele] mari sau mijlocii?

Tov. Ion Avram: Noi așa am luat în calcul, în primul rând pentru dotarea armatei.

Tov. Paul Niculescu-Mizil: Acest necesar pentru nevoia economiei cât este?

Tov. Ion Avram: Și la „Alouette 3” necesarul este mult mai mare. Noi am luat 11 [elicoptere] la Securitate, față de 40 [de elicoptere necesare], am luat pentru armată 50 și am luat restul pentru agricultură și ceilalți beneficiari.

Tov. János Fazekas: Licența motorului cât va costa?

Tov. Ion Avram: Licența este de 300 mii dolari. Problema este de organizarea fabricii.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Motorul pe „Alouette 3” nu este tot din familia asta?

Tov. Ion Avram: Nu, necesită alte tehnologii, alte tipuri de fabricație.

Tov. Gheorghe Stoica: Am mai avut oferte din alte părți sau aceasta este singura?

Tov. Ion Avram: Am solicitat [oferte de la sovietici], dar nu ni s-au făcut.

Tov. Nicolae Ceaușescu: „Alouette”-ul acesta mic este dintre cele mai bune.

Tov. Ion Avram: Este cel mai bun. Și cel mijlociu [, SA-330, este cel mai bun].

Tov. Ion Stănescu: Avem câteva bucăți și, din punct de vedere tehnic, specialiștii sunt foarte mulțumiți de ele.

Tov. Ion Gheorghe Maurer: Pe piața mondială este unul dintre cele mai căutate.

Tov. Ilie Verdeț: Sunt imediat după americani, iar cu unele [elicoptere] sunt mai buni.

Tov. Gheorghe Rădulescu: La pagina 5 cred că tovarășii sunt de acord cu mine că trebuie neapărat obținut exportul [de elicoptere] pentru că organizarea producției numai pentru necesități interne va duce la o eficiență scăzută, așa că este o condiție esențială să obținem drept de export, pentru că peste 4-5 ani nu vom avea ce să facem cu ele. Acesta este un lucru care trebuie susținut și obținut.

Tov. Ion Gheorghe Maurer: Cred că se poate discuta în mai mare măsură exportul comun.

Tov. Ion Avram: Noi așa propunem să tratăm cu ei în continuare dreptul nostru de export și de a exporta cât mai mult.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Dacă noi facem și pentru necesitățile noastre, trebuie înțeleasă o cooperare și [nu acceptăm] nici un 5% [ca redevență pentru exporturile românești de elicoptere] pentru că în fond facem cooperare, ei vând și motorul, dau și o parte din piesele pentru celulă și atunci de ce să mai dăm și 5%.

Atunci toată această problemă nu trebuie tratată decât dacă mergem sub forma aceasta a unei cooperări și a unui export, în condițiile în care integrarea [elicopterului de către industria românească] nu va depăși 55-56%.

Tov. Cornel Burtică: Pentru „Alouette 3” nu se plătește redevență. Numai pentru celelalte. Pentru [elicopterul] mijlociu [SA-330] s-a cerut dreptul guvernului francez să ne dea licență [de fabricație].

Tov. Nicolae Ceaușescu: Pentru „Alouette 3”, dacă îl exportăm, trebuie să plătim ceva sau nu?

Tov. Cornel Burtică: La pagina 14 spune: acordă dreptul de export în R. P. Bulgară, R. P. Ungară ...

Tov. Gheorghe Stoica: Trebuie neapărat să obținem drept de export.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Într-adevăr, dacă vrem să mergem la 250-300 bucăți din „Alouette 3”, aceasta este o producție destul de mare, deci mergem la motor pentru că la o producție de 250 de elicoptere este o producție de serie mare.

Tov. Ion Avram: La motorul integrat complet nu s-ar justifica economic. Anumite subsansamble trebuie tratate cu ei însă.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Până acum, ei, de când lucrează, au făcut câteva sute [de elicoptere]. La avion au făcut 250 [de bucăți], este serie.

Tov. Ion Avram: Adevărul este că noi, deocamdată, nu avem fabrică de motoare și urmărim două scopuri: să asimilăm în aceeași fabricație, în primul rând, motorul Weipel pentru avioane militare și motorul acesta, și pentru a-l putea folosi pe acest motor, extinzându-l. Având fabrica, se poate gândi o integrare mai mare, chiar la acest motor, cum ar fi montajul sau unele subsansamble, dar în faza actuală noi nu ne-am propus asemenea soluții.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Englezii, din avionul acesta pe care îl montăm noi, cât[e] fac?

Tov. Ion Avram: Noi facem 250 [de avioane Britten-Norman BN-2 „Islander”], ei 800.

Tov. Ilie Verdeț: Mă gândeam la 200 [de bucăți] pe an.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Eu sunt de acord că am putea trata. Toată chestiunea este să tratăm de la început, că după ce ai încheiat contractul degeaba mai tratezi.

Tov. Ion Gheorghe Maurer: Problema însă trebuie să fie văzută. Mie mi se pare că motorul acesta este de utilizare mondială. Dacă noi îl facem și vindem din el, îl plătim printr-un motor datorită faptului că îl facem competitiv.

Tov. Nicolae Ceaușescu: El își face el motorul și nu este dispus să mai cumpere de la mine când îl face el. Aceasta este toată chestiunea.

Tov. Mihai Dalea: Este neapărat nevoie să luăm noi ambele tipuri [de elicoptere]. Să luăm pe cel mare pe care să-l asimilăm, pentru că oricum ne costă mai mult două tipuri de elicoptere.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Pentru nevoile curente [SA-330] este prea mare. Sigur, el poate înlocui foarte bine avioanele acestea sanitare [BN-2 „Islander”] în condiții mult mai bune și, din acest punct de vedere, [elicopterele „Puma”] sunt mult mai avantajoase. Eu nu știu în ce măsură se poate întrebuița [„Alouette III”] la agricultură, pentru că nimeni nu-l folosește la agricultură. N-a făcut nimeni nici o experiență și nu sunt ei mai proști ca noi ca să nu-l încerce.

Eu n-am în cei de la agricultură nici o încredere din punct de vedere al elicopterului (sic!). Nimeni nu-l folosește în toată lumea și nu cred că va merge pentru că produce curenți de aer.

Tov. Ștefan Ispas: Ei au folosit pentru agricultură varianta „Alouette 2”, care se poate folosi cu garanții maxime la substanțe lichide, la substanțe-praf se folosește în condiții mai grele. Am discutat la firmă; ei consideră că se poate folosi „Alouette”-ul 3 la agricultură.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Problema aceasta pentru agricultură nu este studiată.

Tov. Paul Niculescu-Mizil: Deci pentru activitate propriu-zis economică uneori foarte restrâns (sic!).

Tov. Ilie Verdeț: Să ne mai interesăm cu agricultura, să nu luăm o decizie acum, să vedem ce se întâmplă și în alte părți pentru că ea are o pondere foarte mare.

Tov. Ion Avram: Eu zic că, totuși, să luăm o decizie pentru acestea 50 [de elicoptere „Alouette III”]. Noi n-am scris aici o serie de avantaje care sunt greu de precizat, iar trecerea la elicopterul mare [SA-330 „Puma”] se face pe baza unei școli.

Tov. Maxim Berghianu: Din analiza întregului material rezultă că e bine să ne punem în legătură cu o firmă de prestigiu, cu experiență, pentru a putea ulterior să trecem la dezvoltarea programului de aviație, însă mi se pare că observațiile dumneavoastră sunt foarte importante pentru că în toată nota aceasta nu sunt suficient de precizate cadrele. Nu sunt niște cheltuieli de nesuportat dacă se instaurează un cadru prin care să obligăm partea franceză să preia nu numai din acestea (elicopterele „Alouette III” – n.n.), dar și din cele [SA-]330 [construite în România] să aibă obligația să preia pentru că noi nu știm în ce măsură vom reuși să vindem, pentru că altfel noi ne pregătim, asimilăm motorul însă ca să putem să avem o piață și de desfăcere, pentru că în scurt timp nevoile interne vor fi acoperite, însă din acest punct de vedere mai bine vor trebui precizate o serie de răspunderi din partea partenerului francez. Să cerem și lărgirea acestui drept de export. Concret, ca investiții pentru „Alouette 3” și fonduri valutare pentru 1971-1975, sunt prevăzute fonduri valutare.

Se ridică o problemă pentru 1970. Ministerul Construcțiilor de Mașini cere fonduri, noi nu dispunem de aceste posibilități și, în avizul pe care l-am dat, am dispus ca Ministerul să se încadreze în fondurile pe care le are pentru anul 1970.

În ce privește programul pentru elicopterul mijlociu [SA-330 „Puma”], aici deocamdată nu se pune fond de investiții, nici totalul fondurilor valutare. Dacă până în toamnă va dispune de toate datele necesare, atunci la definitivarea cincinalului va trebui să luăm în considerare și aceste fonduri de investiții.

Eu sunt de acord cu acțiunea.

Tov. Ilie Verdeț: Eu de la început spun că sunt de acord cu propunerea aceasta cum se face. Trebuie să ajungem să ne apucăm și noi să producem elicoptere. Va fi mai greu. Efortul care se cere acum, odată tot trebuie să-l facem. Dacă necesarul se pune acum în discuție, că va fi 150 sau 200-350 [de elicoptere], trebuie să facem aceasta. Întrebuințările elicopterului sunt multiple. Asimilarea în țară ne va ușura efortul valutar și fără îndoială vom învăța și meserie. Aceasta este părerea mea.

Problema se pune numai sub posibilitățile care se ridică să ne dea de la început licența și să cooperăm pe baza pe care am spus. În sumele prevăzute aici nu se tratează nici investiția și nici motorul. Fabrica de motoare va cere o investiție aparte pentru a se ajunge la producția aceasta în anul 1980. Eu cred că aceste 3 milioane 700 de mii de dolari, dacă considerăm că trebuie să ne apucăm de această treabă, și mi se pare că ar fi bine că este vorba de o firmă foarte serioasă, am putea acum de dat aceasta pentru că tratativele cu francezii merg de vreo 2 ani de zile și am putea să ajungem la o concluzie, spunând ca necesar pentru a vedea dimensionarea producției viitoare (sic!). Eu aș susține că trebuie să pornim odată acțiunea aceasta.

Tov. Vasile Patilineț: După studierea materialului, în discuțiile pe care le-am avut cu mai mulți tovarăși sunt de acord cu această propunere. Părerea militarilor este că [elicopterul „Alouette III”] este, după tip și clasă, dintre cele mai bune din lume atât pentru nevoile economiei, cât și pentru nevoile militare de luptă. Dotat cu mijloace de luptă, [„Alouette III”] este o armă foarte bună de apărare.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Deocamdată, nimeni n-a introdus-o în luptă și nu este folosită nicăieri.

Tov. Vasile Patilineț: Se vinde ca elicopter de luptă.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Ce fac americanii cu ele în Vietnam, că [vietnamezii] le doboară cu pușca?

Tov. Vasile Patilineț: Constituie un mijloc de apărare. Actualmente, regimentul nostru de elicoptere, de fapt, nu este nici un regiment.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Aceasta pentru că n-am cumpărat [alte elicoptere sovietice].

Tov. Vasile Patilineț: Părerea mea este că, dacă se va rezolva propunerea dv. în legătură cu clauzele contractului, să fie bine precizate și să putem să realizăm acest elicopter, ar fi bine dacă economia noastră ar putea să suporte un asemenea efort. Efortul valutar este destul de mare. Dacă vom putea suporta, și M.F.A. și Consiliul Securității își vor uni eforturile.

Tov. Gheorghe Stoica: Sunt acceptabile propunerile care se fac. Mie mi se pare că, în ce privește primul elicopter, unde de acum s-a căzut de acord asupra dreptului de export [a aparatului „Alouette III”] în țările socialiste, pentru al doilea însă probabil că sunt deschise discuțiile, înseamnă că el aduce clienți, dar nu înțeleg de ce în țările socialiste, unde pe lângă că sunt alte condiții, nu este vorba de valută forte și nu are nici un efort, el nu contribuie cu nimic pentru a desface [elicoptere SA-330] (sic!).

Tov. Nicolae Ceaușescu: Așa cum tratezi tu, pot să trateze și ei.

Tov. Gheorghe Rădulescu: Nici nu este sigur dacă, dându-se drept de export, bulgarii vor cumpăra [elicoptere „Alouette III” din România].

Tov. Gheorghe Stoica: De ce se pune atunci problema dreptului de export?

Tov. Gheorghe Rădulescu: În cazul în care [bulgarii] vor să cumpere.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Tovarăși, noi am mai discutat cu tovarășii aici și mă mir de ce prezintă materialul așa, pentru că noi am spus că odată facem contractul unic pentru elicopterul acesta [„Alouette III”], pentru elicopterul mijlociu [SA-330 „Puma”] și pentru motorul [Turmo III-C4], numai strânse împreună să tratăm toate problemele. Știți foarte bine că de un an de zile nici n-au vrut să ne dea pe acesta mijlociu. Acum ne-au comunicat că ne dau licența [pentru SA-330 „Puma”], dar dacă o să ne apucăm să facem contract pentru „Alouette 3” separat și nu clarificăm toate problemele, iar rămânem ... deci nu este just să le tratăm separat pe fiecare. Noi trebuie să tratăm dacă ne hotărâm și vrem să tratăm deci rezolvarea și acestor două tipuri: A[louette] 3 cu toate îmbunătățirile și SA-330 cu toate variantele – militară, civilă ș.a.m.d. și să tratăm în același timp și problema motorului pe care vrem să-l producem și, numai rezolvând toată problema, atunci vom vedea și condițiile care se pun și pentru motorul acesta și dacă mergem în continuare cumpărând de la ei motoarele pentru „Alouette 3” și producem eventual din „Turbomeca” unele pentru export din partea lor, deci să clarificăm toate problemele comune (sic!). Este o problemă care și de la ei, până la urmă, o tratează tot guvernul și trebuie să le tratăm ca atare, nu separat, pentru că nu putem să ajungem la soluții acceptabile.

Aceasta este o problemă care acum nu este rezolvată. În aceste condiții, deci clarificând aceste probleme putem să începem cu „Alouette 3”, cu grupul de 50 [de elicoptere din prima serie] în condițiile propuse de ei, cu clarificarea însă ce facem în continuare cu motorul și cu exportul, pe urmă să clarificăm cu tipul acestălalt SA-330 mai bine toate condițiile – și de producție în țară, și de integrare și de export pentru că oricum totuși necesitățile noastre sunt limitate, nu să ne luăm după dorințele fiecăruia care vrea să aibă un elicopter. Și în aceste condiții, după ce clarificăm bine toate acestea; fără rezolvarea tuturor acestor probleme, eu propun să nu acceptăm aceasta.

Tov. Gheorghe Rădulescu: Foarte bine.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Nu vreau să mai intru în alte probleme, deocamdată pentru agricultură trebuie să studiem cu ei, și o altă problemă care se pune, a utilizării în scopuri militare care sunt destul de limitate – de recunoaștere, de legătură și nu să ne apucăm nici să dăm fiecărui ofițer câte un elicopter sau chiar fiecărui comandant. Să le folosim pentru a transporta o grupă mică de oameni, pentru că în Vietnam au fost distruse ușor.

În luna decembrie 1976, autoritățile române au preconizat că firma-mamă va menține fabricația modelului „Alouette III” până la sfârșitul anului 1978. În același timp, uzina de la Brașov avea deja încheiate contracte ferme pentru construirea a 65 elicoptere până în anul 1980 (din care 14 exemplare pentru Franța). Cu toate acestea, la 21 decembrie 1976, generalul-colonel Ion Coman i-a trimis lui Nicolae Ceaușescu un raport cu următorul conținut: „Pe baza indicației Dumneavoastră, un colectiv format din activiști ai Secției pentru problemele militare și justiție a C.C. al P.C.R., cadre de specialitate de la Ministerul Apărării Naționale și Ministerul Industriei Construcțiilor de Mașini, a analizat situația elicopterului „Alouette III”, rezultând următoarele: [...] *Se consideră că elicopterul corespunde pe deplin scopului și misiunilor pentru care a fost conceput, construit și introdus în înzestrarea aviației militare și civile din țara noastră.*

Totuși, ca aeronavă aparținând generației anilor 1960-1962, cu toate îmbunătățirile aduse pe parcurs, nu a beneficiat de soluțiile constructive și progresele tehnice realizate după anul 1970, ca: echiparea cu două motoare, rotor rigid, pale din materiale plastice armate, instalații de degivrare și echipament perfecționat de navigație, aplicate la elicopterele de alte tipuri din generația ultimilor 3-4 ani. Firma constructoare SNIAS nu prevede adoptarea unor asemenea perfecționări la elicopterul „Alouette III”, deoarece presupun reproiectări de ansamble și modificări structurale ale aeronavei, astfel că elicopterul va avea în continuare dezavantaje față de elicopterele mai noi din această categorie, cel mai important fiind echiparea sa cu un singur motor. Ca urmare, în cazul opririi motorului, la înălțimi și viteze de zbor mici nu se poate realiza o aterizare sigură, întrucât nu este posibilă obținerea unui regim corespunzător de autorotație al palelor rotorului principal. [...]

Având în vedere servituțiile prezentate, și în mod deosebit echiparea cu un singur motor, se apreciază că folosirea elicopterului „Alouette III” pentru executarea misiunilor de importanță excepțională nu este indicată, deoarece o oprire accidentală a motorului în zboruri la înălțime mică, pe timpul decolării și aterizării, deasupra localităților și terenurilor accidentate sau în condiții de vizibilitate redusă, poate genera evenimente de zbor.

În prezent, pe plan mondial, s-au realizat elicoptere ușoare echipate cu două motoare și aparatură de radionavigație îmbunătățită, care elimină factorii de risc arătați. Flotila 50 Aviație Transport are în înzestrare elicoptere mijlocii bimotoare de tipurile SA-330 „Puma”²¹ și Mi-8²².

Față de cele raportate mai sus, propun următoarele:

1. *Oprirea executării zborurilor de importanță excepțională cu elicoptere de tip „Alouette III”.*
2. *Înlocuirea elicopterelor „Alouette III” din înzestrarea Flotei 50 Aviație Transport, în anul 1977, cu patru elicoptere bimotoare ușoare de tipul Bo-105, fabricate în R. F. Germania*²³.

Tov. Vasile Patilineț: Dar dacă vietnamezii ar avea un număr de câteva sute [de elicoptere] să se apere?

Tov. Nicolae Ceaușescu: Ar fi distruse foarte ușor. Să nu ne apucăm să producem pentru fantezie. Aceasta este problema.

Tov. Ion Gheorghe Maurer: Problema se poate trata pentru că „Alouette” este sub control de stat.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Ei trebuie să ia problema de la capăt, să știe pe ce merg pentru că și sovieticii au promis să ne dea ajutor pentru elicopterul acesta greu și să producem și pentru ei.

Să ne clarificăm asupra acestei probleme, că nu este prima dată când o discutăm, de aceea am și reținut până acum și am spus: „Alouette”-ul nu-l luăm până nu clarificăm și cu acesta SA-330 (sic!). Acestea au fost condițiile. Acesta („Alouette”-ul – *n.n.*) are totuși întrebări destul de limitate, este un elicopter mic, mai mult de plimbare. Și cu cât clarificăm mai iute, cu atât mai bine. Tratatările sunt în curs, ei cunosc condițiile acestea.

Tov. Ilie Verdeț: Cred că în maximum o lună și jumătate, două se poate lămurii.

Tov. Cornel Burtică: Francezii ne-au ținut în loc.

Tov. Nicolae Ceaușescu: Noi vrem să luăm [elicopterele], dar vrem să facem un contract complet, să lămurim problema tuturor condițiilor pentru că ne angajăm într-un lucru în care trebuie să investim și trebuie să știm bine pe ce ne angajăm și cu cât clarificăm mai iute, cu atât începem să punem în studiu și problema fabricii de motoare pentru elicoptere, și totul”. A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, dosar 83/1970, f. 6-18.

²¹ Cele două prototipuri ale elicopterului francez SA-330 „Puma” au zburat pentru prima dată la 15 aprilie 1965. După trei ani au fost finalizate 6 exemplare de preserie (30 iulie 1968), iar în septembrie 1968 a avut loc primul zbor al unui aparat de serie.

Până în anul 1987, când producția de elicoptere SA-330 a încetat în Franța, au fost fabricate și vândute 697 aparate. Dintre acestea, 164 elicoptere SA-330 H (versiunea pentru export a aparatului de bază, echipată cu motoare Turbomeca IV C4) au fost construite sub licență în România, începând din 1976. Forțele aeriene române au fost dotate cu 104 aparate IAR-330 (SA-330 H), Flotila 50 Aviație Transport a primit două IAR-330, amenajate special pentru transportul demnitarilor români, un elicopter IAR-330 a fost utilizat în anii '80 pentru a transporta echipele de intervenție rapidă a specialiștilor și muncitorilor pe platformele românești de exploatare a petrolului și gazelor naturale din Marea Neagră, iar 57 de elicoptere IAR-330 au fost exportate în Pakistan, Coasta de Fildeș, Emiratele Arabe Unite, Sudan și Ecuador.

²² În cursul întâlnirii de la Moscova dintre prim-miniștrii României și URSS (28-29 mai 1970), Alexei N. Kosâghin i-a propus lui Ion Gheorghe Maurer o colaborare între cele două state, în scopul fabricării în producție de serie a elicopterului sovietic de transport Mi-8.

În luna octombrie 1970, membrii unei delegații sovietice au anunțat autoritățile de la București faptul că propunerea lui Alexei Kosâghin nu mai este valabilă, astfel: „În cazul când partea română va hotărâ să organizeze în R.S.R. fabricarea elicopterului greu de transport, industria URSS va putea acorda doar un ajutor limitat în fabricarea acestui elicopter prin transmiterea către R.S.R. a documentației tehnice de licență și prin acordarea consultațiilor necesare specialiștilor români, în URSS și R.S.R., fără livrarea produselor de completare, a subansamblelor și a pieselor (subl.n.)”. A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, dosar 106/1970, f. 28-29.

²³ În raportul întocmit la 17 noiembrie 1976 de generalul-colonel Ion Coman (ministrul Apărării Naționale) și contrasemnat de Ion Pășan (viceprim-ministru și ministru al Comerțului Exterior și Cooperării Economice Internaționale), Mihai Marinescu

3. Până la intrarea în înzestrarea Flotilei 50 Aviație Transport a elicopterelor Bo-105, zborurile de importanță excepțională să fie executate cu elicopterele mijlocii bimotoare SA-330 „Puma” și Mi-8.

4. După intrarea în fabricația de serie a elicopterului bimotor SA-365 Dauphin și confirmarea calităților sale constructive și de zbor, să se continue acțiunile de prospectare și contractare a numărului necesar de elicoptere, de acest tip, pentru înzestrarea Flotilei 50 Aviație Transport (subl.n.)”²⁴.

Nicolae Ceaușescu a primit raportul ministrului Apărării Naționale prin intermediul lui Emil Bobu și a ordonat: „Tov. Gh.Oprea, să se desemneze un grup de specialiști pentru a face propuneri în vederea îmbunătățirii elicopterului „Alouette III” și înzestrarea sa cu două motoare, în sensul celor discutate la expoziția militară de la Otopeni – 15 octombrie 1976 (subl.n.)”²⁵.

Este evident faptul că Nicolae Ceaușescu nu se pricepea la aviație, iar voluntarismul său afecta bugetul României. La începutul anilor '70, firma franceză SNIAS – cea care a proiectat și a realizat modelul SA-316 „Alouette III” – a renunțat să mai aducă îmbunătățiri constructive variantei de bază a aparatului și a vândut licența de fabricație României. Apoi, aceeași firmă a trecut la realizarea modelelor SA-360 „Dauphin” (aparat cu un singur motor) și SA-365 C „Dauphin” (bimotor). Nicolae Ceaușescu a sesizat târziu faptul că „Alouette III” era uzat moral și a cerut în mod imperativ să se găsească și să se aplice o soluție tehnică extrem de costisitoare: montarea unui al doilea motor pe elicopter. A fost o muncă de Sisif, refuzată la începutul anilor '70 de inginerii francezi (care au elaborat și pus în aplicare două proiecte noi: „Dauphin 1” și „Dauphin 2”) și, din păcate, acceptată de români din teamă față de aparatul represiv subordonat lui Nicolae Ceaușescu.

Informații despre proiectul românesc de modificare a elicopterului „Alouette III” se regăsesc și într-o notă întocmită la 16 iunie 1977 de Ștefan Bîrlea și Marin Enache, după ce Nicolae Ceaușescu a vizitat, în ziua de 27 mai 1977, o expoziție de tehnică militară. În documentul respectiv se preciza, printre altele: „Ministerul Industriei Construcțiilor de Mașini, cu sprijinul Ministerului Apărării Naționale, să intensifice cercetarea și producția pentru realizarea elicopterului mic cu două motoare (subl.n.)”²⁶.

În cele din urmă, în anul 1979, Flotila 50 Aviație Transport a primit în înzestrare două aparate SA-365 „Dauphin” C, iar proiectul românesc de montare a celui de-al doilea motor pe „Alouette III” a fost abandonat. Ulterior, elicopterele respective au fost înlocuite cu două SA-365 „Dauphin” N, care aveau motoare mai puternice și trenul de aterizare escamotabil.

Măsuri de siguranță la Flotila 50 Aviație Transport

În anii '70 - '80, existau cetățeni care se întrebau în mod retoric de ce elicopterul prezidențial zboară fără să fie înconjurat de motocicliștii Direcției a V-a Securitate și Gardă. Evident, gluma respectivă avea în substrat o doză de cinism. Ce s-ar fi întâmplat dacă o aeronavă prezidențială, cu Nicolae și Elena Ceaușescu la bordul acesteia, s-ar fi prăbușit la un moment dat? Cine era răspunzător de securitatea președintelui României?

Pentru a răspunde la aceste întrebări, apelăm la un document din fosta arhivă a Comitetului Central al PCR, pe care îl redăm în continuare. Acesta a fost întocmit la 23 noiembrie 1977, conform indicațiilor date de Nicolae Ceaușescu în ședința Biroului Permanent al Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. din 21 noiembrie 1977. Printre altele, se poate remarca faptul că toate motoarele aeronavelor din Flotila 50 Aviație Transport erau noi și se înlocuiau în mod automat după consumarea a 60% din resursa garantată, înainte de efectuarea vreunei reparații la acestea²⁷.

Semnalam, totodată, și o coincidență întâmplătoare. Documentul respectiv a fost trimis lui Nicolae Ceaușescu la 22 decembrie 1977, de vice prim-ministrul Ion Stănescu, secretar al C.C. al P.C.R. și șef al

(viceprim-ministru și președinte al Comitetului de Stat al Planificării) și de Gheorghe Oprea (ministrul Industriei Construcțiilor de Mașini), s-a menționat faptul că Nicolae Ceaușescu a vizionat la 15 octombrie 1976 expoziția de tehnică militară de la Otopeni și a „trasat ca sarcină Ministerului Industriei Construcțiilor de Mașini să realizeze prin cercetare proprie un elicopter ușor cu două motoare, în care scop să se importe 1-2 elicoptere”. Ibidem, *fond C.C. al P.C.R. – Secția Administrativ-Politică*, dosar 7/1977, f. 22.

În consecință, generalul Ion Coman a propus la 17 noiembrie 1976 importarea a patru elicoptere Bo-105 realizate de compania vest-germană Messerschmitt-Bölkow-Blohm, dintre care două exemplare în variantă VIP (pentru președintele României), precum și școlarizarea personalului navigant și tehnic ce urma să asigure deservirea aparatelor de zbor.

Nicolae Ceaușescu a respins propunerea ministrului Apărării Naționale, rezoluția sa pe raportul menționat având următorul conținut: „nu trebuie să împeștrăm parcul de elicoptere”. În acel moment, în România existau deja patru tipuri de elicoptere: Mi-8 și Kamov Ka-26 (sovietice), SA 316 B „Alouette”, SA 330 „Puma”. Ibidem, f. 21.

²⁴ Ibidem, dosar 3/1976, f. 237-238.

²⁵ Ibidem, f. 235-236.

²⁶ Ibidem, dosar 2/1976, f. 91. Indicațiile președintelui României au fost aduse la cunoștința celor care au participat la evenimentul respectiv (pe bază de semnătură): Manea Mănescu, Ion Ioniță, Ion Stănescu, Mihai Marinescu, Ion Ursu, general-colonel Ion Coman, Theodor Coman, Ion Avram, Nicolae Agachi și Mihai Florescu. Ibidem, f. 92.

²⁷ Ibidem, dosar 8/1977, f. 174. Petre Opreș, *Ceaușescu și regulile Flotilei 50 Aviație Transport*, în „Suplimentul Jurnalul României 1989 – Acum douăzeci de ani”, nr. 243, miercuri, 14 octombrie 2009, p. 1; 3.

Secției pentru probleme militare și de justiție a C.C. al P.C.R.²⁸ Toate prevederile enumerate în cadrul acestuia au fost valabile după exact 12 ani, la 22 decembrie 1989, când Nicolae și Elena Ceaușescu au fost evacuați de pe clădirea Comitetului Central cu ajutorul unui elicopter SA-365 N „Dauphin” din Flotila 50 Aviație Transport, pilotat de colonelul Vasile Maluțan.

Notă privind executarea lucrărilor de întreținere și reparații la aeronavele din dotarea Flotilei 50 Aviație Transport

Pentru menținerea în bună stare de funcționare și executarea zborurilor în deplină siguranță, la aeronavele din dotarea Flotilei 50 Aviație Transport se execută următoarele lucrări:

A. Lucrări de întreținere

Sunt lucrări de complexitate medie, care constau în verificări periodice în raport de orele funcționate, înlocuiri de motoare și agregate după consumarea resursei și lucrări de trecere la exploatarea de sezon. Lucrările se execută la Flotila 50 Aviație Transport, care are prevăzută în acest scop o secție de lucrări avioane și elicoptere încadrată cu specialiști de înaltă calificare.

Pentru efectuarea lucrărilor de întreținere, Flotila 50 Aviație Transport este dotată cu aparatură de control specifică și piese de schimb noi din import.

B. Lucrări de reparații

La aeronavele din dotarea Flotilei 50 Aviație Transport se execută reparații medii și capitale după consumarea a 70% din resursa stabilită până la reparație.

Fiind lucrări de mare complexitate, care necesită instalații și tehnologii speciale de control, aceste reparații, cât și controalele după 1200 (800) ore funcționare se execută la uzinele de reparații din țară și străinătate, conform tabelului anexat.

Pentru asigurarea calității, aeronavele reparate sunt verificate la sol și în zbor de către specialiști din Flotila 50 Aviație Transport, iar în contracte se stabilesc garanții în ore funcționare și timp de exploatare.

La uzinele din țară, reparațiile sunt executate de către specialiști selecționați și în sectoare de producție special destinate în acest scop, sub supravegherea reprezentanților militari sau a personalului din flotilă.

La motoare nu se execută reparații întrucât acestea se utilizează pentru misiuni de importanță excepțională numai până la consumarea a 60% din resursa stabilită înainte de reparație, după care se înlocuiesc și se exploatează pe aeronave similare din dotarea altor unități.

În continuare, propunem ca lucrările de întreținere și reparații să se execute în același fel, luându-se măsuri ca atât la uzinele din țară, cât și la furnizori, calitatea lucrărilor să fie urmărită pe fluxul tehnologic de către specialiștii flotilei, care vor executa și recepția aeronavelor reparate.

Personalul din uzinele proprii, care lucrează la aeronavele din dotarea Flotilei 50 Aviație Transport, va fi selecționat din specialiști cu cea mai înaltă calificare și va avea avizul Ministerului de Interne.

În perspectivă, în raport de înzestrarea flotilei cu aeronave, se prevede ca lucrările de întreținere și reparații să se execute în același mod, asigurând calitatea acestora și securitatea zborului.

Vice prim-ministru
(ss.) Gheorghe Oprea

Vice prim-ministru
(ss.) Ion Ioniță

Vice prim-ministru
(ss.) Ion Stănescu

Ministrul Apărării Naționale
(ss.) General-colonel Ion Coman

R.D. 345/3015 din 23.11.1977

²⁸ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R. – Secția Administrativ-Politică, dosar 8/1977, f. 173.

**Tabel cu felul și locul de executare a reparațiilor necesare
la aeronavele din dotarea Flotilei 50 Aviație Transport**

Nr. crt.	TIPUL AERONAVEI	DENUMIREA LUCRĂRII	UNDE SE EXECUTĂ
1	BOEING-707	Reparație capitală	SUA
		Control mediu „C”	SUA; RFG
		Control 1200 ore	SUA; RFG
2	IL-62	Reparație capitală	URSS
		Control 1200 ore	URSS
3	IL-18	Reparație capitală	URSS
		Reparație medie	I.R.M.A. București
4	AN-24	Reparație capitală	URSS
		Reparație medie	URSS
5	IAR-330	Reparație capitală	I.C.A. Brașov
		Reparație medie	I.C.A. Brașov
6	IAR-316	Reparație capitală	I.C.A. Brașov
		Reparație medie	I.C.A. Brașov

La cererea Flotilei 50 Aviație Transport, lucrările de îmbunătățire a amenajării interioare, vopsirii exterioare și unele controale speciale se execută pe bază de asistență tehnică, în raport de tipul aeronavei, la I.R.M.A. București, I.C.A. Brașov și TAROM.

[Pe verso:] R.D. 344/3015 din 23.11.1977

[Pe verso, manu:] TD 02155 / 29.11.1977

Arhivele Naționale Istorice Centrale, *fond C.C. al P.C.R. – Secția Administrativ-Politică*, dosar 8/1977, f. 174-175.

THE AIRCRAFTS OF THE 50th AIR TRANSPORT SQUADRON

- abstract -

Being part of the group of the airlines belonging to Soviet Bloc states, TAROM (Transporturile Aeriene Române – Romanian Air Transport) operated Soviet-design Lisunov Li-2, Ilyushin Il-14, Ilyushin Il-18, Ilyushin Il-62, Antonov An-24, and Tupolev Tu-154 aircraft. An exception was made when, in 1974, TAROM acquired Boeing 707 aircraft for its long haul operations and British Aircraft BAC One Eleven in 1968 for European and Middle East destinations.

The Ilyushin Il-14 was a Soviet twin-engine commercial and military personnel and cargo transport aircraft that first flew in 1950 and entered service in 1954. The Il-14 was also manufactured in East Germany by VVB Flugzeugbau, in Czechoslovakia as the Avia 14, and in China under the Chinese designation Y-6. The Il-14 was developed as a replacement for the widespread Douglas DC-3 and its Soviet built version, the Lisunov Li-2. His development was much refined over its predecessor (Il-12), with a new wing and a more angular tailfin, and powered by two 1900 hp (1400 kW) Shvetsov ASh-82T-7 radial piston engines. More than 1000 were built, and by 1960, 3,680 examples were built, with production both in the Soviet Union and licensed production in East Germany and Czechoslovakia. It was reliable and widely used in rural areas with poor quality airfields.

TAROM received 33 Il-14 from 1955; including 30 VVB Flugzeugbau built Il-14P models as well as 3 Il-14M aircraft delivered in 1961. Two of them were operated from 1958 by the Romanian government.

The Il-18 was a passenger aircraft equipped with four turboprop engines. The aircraft was mass manufactured for twelve years (1957-1969). The IL-18 was one of the world's principal airliners for several decades, and was widely exported. The popularity of the aircraft was ensured, not just because of its reliability and operational economy, but because of the possibility to increase the number of passenger seats and its flight range for every modification (A, B, V, D and E) as well. The Il-18 was also produced in VIP version («Salon»).

PARTEA a II-a

ISTORIE

ȘI PERSONALITĂȚI MILITARE

STRATEGIA OFENSIVEI ÎN VIZIUNEA LUI BUREBISTA

Colonel (r) drd. Valentin MARIN*

În viziunea lui Burebista, acțiunile ofensive au constituit un factor important în unificarea statală, prin eliberarea teritoriilor intrate vremelnic în stăpânirea celților, sciților și bastarnilor. În acest scop, au fost constituite grupări de forțe în raport cu organizarea, dotarea ipoteticului adversar, precum și cu cerințele fiecărui teatru de acțiuni militare¹.

1. Campania lui Burebista din anul 60 a. Chr. împotriva celților

Cea mai amplă invazie petrecută în spațiul Dunării de Jos în secolele III - II a. Chr. a fost fără îndoială aceea a triburilor celtice². Din ținuturile lor inițiale de locuire - cursurile superioare ale Rinului și Dunării -, acestea s-au extins în toate direcțiile începând din secolul al IV-lea a. Chr. și până la începutul secolului al III-lea a. Chr., când expansiunea lor a atins punctul culminant. Triburile și uniunile de triburi celtice au reușit să invadeze un teritoriu imens, din insulele britanice până în Asia Mică. De atacurile lor nu a fost scutită nici lumea mediteraneeană; în anul 387 a. Chr. Roma a fost prădată, iar un secol mai târziu (278 a. Chr.) aceeași soartă au avut-o sanctuarele de la Delphi³.

Pătrunderea celților în spațiul Dunării de Jos a avut loc pe mai multe direcții, simultan sau consecutiv și cu intensități diferite. Astfel, grupuri importante, venite dinspre centrul Europei, au invadat în cea de-a doua jumătate a secolului al IV-lea a. Chr. zonele de câmpie dintre Tisa și Carpații Apuseni, scurgându-se apoi prin văile Mureșului și Someșului în spațiul intracarpatic, unde au ocupat terenuri mai fertile⁴. Este posibil ca celții pătrunși aici să fi aparținut puternicului grup tribal al anarților, așa cum rezultă din unele texte antice mai târziu⁵. Alte grupuri au înaintat dinpre sud, din Peninsula Balcanică⁶.

În momentul invaziei lor pe teritoriile geto-dace amintite mai sus celții se aflau la apogeul democrației militare. Buni agricultori, crescători de vite și meșteșugari - Cultura La Tène celtică a influențat, în unele cazuri puternic zone întinse pe continentul european -, ei erau, totodată, excelenți luptători. Armamentul lor, îndeobște din fier, era foarte variat și caracteristic acestei populații războinice⁷.

În prima fază, invaziile celților aveau un caracter extrem de distrugător. Deși adeseori erau inferiori din punct de vedere numeric populațiilor autohtone, ei reușeau să le înfrângă prin atacuri fulgerătoare, soldate cu masacre, jafuri și devastări ce aveau și un puternic impact psihologic asupra adversarilor potențiali. „*Ei sunt un neam de oameni aspri, îndrăzneți și războinici, care au trecut peste culmile nepătrunse ale Alpilor și prin locuri inaccesibile din pricina frigului/... / Însuși numele de galli inspira atâta groază încât chiar regii care nu erau atacați de ei le cumpărau pacea, din proprie inițiativă, cu un preț foarte mare*”⁸. Ulterior, atunci când se fixau mai îndelung pe anumite teritorii, celții începeau să dezvolte relații mai pașnice cu autohtonii, cărora le impuneau plata unui tribut, dar și alte obligații de ordin economic și politic.

* Secretar al Diviziei de Istoria Științei / CRIFST al Academiei Române.

¹ Tudor, Gh. (colonel), *Armata geto-dacă*, Editura Militară, București, 1986, p. 204.

² Referitor la invazia celtică: Berciu, D., *Lumea celților*, București, 1970, p. 169 - 171; Farrer R., *Keltische Numismatik der Rhein und Donaulande*, Strassburg, 1908; Hubert, H., *Les Celtes depuis l'époque de la Tene*, Paris, 1932; *Idem*, *Celții și civilizația celtică*, București, 1983; Zirra, V., *Un cimitir celtic în nord-vestul României*, Ciumești, I, București, 1967; *Idem*, *Les Celtes dans le Nord-Ouest de la Transilvanie*, în Actes VII, vol. II, Praga, 1971; *Idem*, *Noi necropole celtice în nord-vestul României*, în St. Com. Satu Mare, 2, 1972, p. 151-205; *Idem*, *Aspects of the Relation between Dacians and Celts in Transylvania (4th - 2nd Centuries B.C.)*, în *Relations between the Autochthonous Population and the Migratory Population of the Territory of Romania*, București, 1975, p. 25-34; *Idem*, *Locuiri din a doua epocă a fierului în nord-vestul României. (Așezarea contemporană cimitirului La Tene de la Ciumești și habitatul indigen de la Berea, jud Satu Mare)*, în St. Com. Satu Mare, 4, 1980, p. 39-84; Crișan, I. H., *Necropola celtică de la Apahida (jud. Cluj, sec. III - II î.e.n.)*, în AMN, 8, 1971, p. 37-70; *Idem*, *În legătură cu datarea necropolei celtice de la Ciumești*, în Marmația, 2, 1971, p. 55-92; *Idem*, *Contribuții la problema celților din Transilvania*, în SCIV, 22, 1971, 2, p. 149-164; *Idem*, *Așa-numitul mormânt de la Silivaș și problema celui mai vechi grup celtic din Transilvania*, în Sargeția, 10, 1973, p. 45-78.

³ Berciu, D., *Op. cit.*, p. 169-171; Drimba, O., *Istoria culturii și civilizației*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, vol. II, 1987, p. 22.

⁴ Nestor, I., *A propos de l'invasion celtique en Transylvanie*, în Dacia, 9-10, 1941-1944, p. 547-549; Popescu, D., *Celții în Transilvania*, în Transilvania, 75, 1944, p. 639-666; Russu, M., Bandula, O., *Mormântul unei căpetenii celtice de la Ciumești*, Baia Mare, 1970; Zirra, V., *Les Celtes dans le Nord-Ouest de la Transilvanie*, în Actes VII, vol. II, Praga, 1971; *Idem*, *Noi necropole celtice în nord-vestul României*, în St. Com. Satu Mare, 2, 1972, p. 151-205.

⁵ Ptolemeu, *Geographia*, III, 8, 3.

⁶ Nicolăescu-Plopșor, C. S., *Antiquités celtique en Oltenie, Répertoire*, în "Dacia", 11-12, 1948.

⁷ Printre altele, în dotarea luptătorilor intrau: o spadă din fier cu două tășuri; o lance lungă de fier; așa numitul cuțit de lovit - un cuțit greu ce se folosea în lupte. Iscușiți în lupta călare, celții au folosit de timpuriu zăbalele și pintenii, iar carele de luptă au fost întrebuințate până în perioadele târzii ale prezenței lor în centrul și sud-estul Europei. Ca mijloace de apărare ei au utilizat coifurile (adeseori ornate cu motive specifice), cămășile de zale și scuturile.

⁸ Pompeius, Troguș, XXIV, 4, 4-7.

O desfășurare asemănătoare au avut invaziile celților și în teritoriile intracarpătice. Violența pătrunderii lor este atestată arheologic, pe de o parte, de distrugerea așezărilor în care populația locală li s-a opus, iar pe de altă parte, de mormintele de luptători celți descoperite până acum, ceea ce demonstrează că relațiile cu populația autohtonă nu au avut în niciun caz un caracter pașnic. Mai frecvent, în inventarul mormintelor apar vârfurile de lance, săbiile și cuțitele de luptă - la Aiud, Heria, Silivaș (jud. Alba), Apahida, Sic (jud. Cluj), Arad, Pecica (jud. Arad), Moșna (jud. Sibiu), Brad, Papiu Ilarian (jud. Mureș), Ciumești, Pișcolț (jud. Satu Mare), Sîntandrei, Sîntion (jud. Bihor) și altele. Nu lipsesc însă nici coifurile (Aiud, Silivaș, Apahida, Ciumești, Hațeg, Ocna Sibiului), zăbalele și cnemidele (Ciumești), zăbalele, carele de luptă, pumnalele etc.⁹

1.1. Celții - înzestrarea și modul de luptă al războinicilor

Informațiile pe care le prezintă Diodor din Sicilia despre armamentul și echipamentul celților sunt detaliate și precise¹⁰. „Scuturi înalte cât un om și care sunt pictate în tot felul”, sau sunt „împodobite cu reliefuri din bronz, reprezentând animale”; de asemenea, ciudate „coifuri de metal cu mari proeminențe/.../ La unele coifuri sunt fixate coarne, la altele – capete - în relief – de păsări sau de dobitoace”. Mai departe: „Mulți își acoperă pieptul cu zale de fier. Alții, drept platoșă au doar pielea lor și se luptă goi/.../ au săbii foarte lungi care atârnă de lanțuri de fier sau de bronz/.../ Aruncă sulițe al căror fier e lung de un cot, iar lemnul și mai lung/.../ Aceste sulițe sunt când drepte, când răsucite pe întreaga lor lungime/.../ pentru ca omul, atunci când lovește cu sulița, nu numai să taie carnea, dar o și sfâșie”¹¹.

Tot de la Diodor din Sicilia aflăm și unele detalii privind modul de luptă al celților chiar dacă uneori, acest autor antic nu rezistă tentației anecdoticului sau senzaționalului. Fortificațiile erau atacate cu ajutorul scăriilor din lemn. În atac, luptătorii înaintau unul lângă altul cu scuturi din care făceau o pavază comună. Urmăreau să-și demoralizeze adversarii scoțând urlete și aruncând asupra lor, atunci când apărau lucrări de fortificație, păcură fiartă sau făclii aprinse. „În luptă ei folosesc carul tras de doi cai, pe care, în afară de vizitiu se mai află un luptător. Dacă în cursul luptei se întâlnesc cu un călăreț îi aruncă mai multe sulițe, iar apoi sar jos și încing lupta cu sabia. Unii dintre ei disprețuiesc atât de mult moartea, încât se avântă cu totul goi în luptă/.../ Când se află în linie de bătaie, obișnuiesc să iasă din rând și să-i cheme la lupte în doi pe cei mai viteji dintre dușmani. Ridică armele și le agită în fața lor, ca să-i sperie/.../ totodată zvârl ocări dușmanului, spre a-l înjosi și pentru a-l face să fie cuprins de teamă/.../ Dușmanilor căzuți în luptă le taie capul, pe care îl atârnă de grumazul cailor/.../ Când privește trofeele, după ce le-au dus acasă le atârnă pe pereți/.../ Capetele celor mai de seamă vrăjmași, le îmbălsămează cu ulei de cedru și le păstrează cu multă grijă într-o ladă; când ei arată scâfârliile acestea vreunui străin, își fac o mare fală și se laudă că nici pentru atâta aur cât cântărește un cap nu l-ar vinde cuiva”¹².

1.2. Concepția acțiunilor de luptă

Burebista s-a afirmat ca un strălucit conducător politic și militar. Campaniile organizate și conduse de el au avut un rol însemnat în reunirea teritoriilor geto-dace care, în diverse perioade, fuseseră ocupate de alte seminții. Izvoarele antice amintesc un șir de războaie victorioase purtate de oastea lui Burebista împotriva celților, orașelor grecești vest și nord-pontice, precum și a aliaților acestora. Toate aceste acțiuni militare au fost declanșate din rațiuni politice, deosebindu-se de obișnuitele expediții de pradă, și au vizat ca obiectiv fundamental cuprinderea teritoriilor ce aparținuseră geto-dacilor. Apare și mai limpede, din examinarea politicii militare externe promovate de Burebista¹³, că el nu a urmărit crearea unui mare stat alcătuit dintr-un conglomerat de populații, cum erau despozițiile orientale, ci a unui stat omogen etnic. Mai puțin gravă în perspectiva istorică, primejdia celtică era totuși, mai apropiată de leagănul statului dac, căci boiții și tauriscii ajunseseră încă de prin secolul al III-lea a. Chr. până la Tisa, extinzându-se tot mai mult peste teritorii locuite din vechime de geto-daci. Cel dintâi obiectiv vizat de Burebista era deci înlăturarea pericolului celtic și el l-a atins printr-o ofensivă impetuoasă și, probabil, neașteptată pentru adversari, în jurul anului 60 a. Chr.¹⁴

⁹ Din bibliografia referitoare la celți, inclusiv la armamentul acestora descoperit în spațiul carpato-danubian, pe lângă lucrările citate, vezi și: Chidioșan, N., Ignat, D., *Cimitirul celtic de la Tărian*, în SCIV, 23, nr. 4, 1972; Crișan, I. H., *În legătură cu datarea necropolei celtice de la Ciumești*, în *Marmația*, 2, 1971, p. 55-92; *Idem*, *Contribuții la problema celților din Transilvania*, în SCIV, 22, 1971, 2, p. 149-164, *Idem*, *Așa-numitul mormânt de la Silivaș și problema celui mai vechi grup celtic din Transilvania*, în *Sargeția*, 10, 1973, p. 45-78.

¹⁰ **Drimba, O.**, *Op. cit.*, p. 25-29.

¹¹ **Diodor din Sicilia**, *Biblioteca istorică*, V, fr.; XXX, 2-4.

¹² *Ibidem*, V, 29.

¹³ **Strabon**, *Geografia*, VII, 3, 11; **Daicovicu, H.**, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană Cluj*, 1972, p. 7-76; **Vulpe, R.**, *Decenée, conseiller intime de Burebista*, în **Vulpe R.**, *Studia Thracologica*, București 1976.

¹⁴ **Macrea, M.**, *Burebista și celții de la Dunărea de mijloc*, în SCIV, 7, 1956, 1-2, p. 119-136.

În acest sens, el a adoptat o strategie ofensivă, declanșând operații de direcții și pe spații întinse, dinspre zona de centru a regatului spre extremitățile acestuia pentru a redobândi teritorii ce fuseseră smulse anterior de la populația autohtonă (Anexa nr. 23).

1.3. Confruntarea cu scordiscii, boii și tauriscii

Din păcate, sumara informație pe care o avem de la Strabon, nu a permis stabilirea exactă a cronologiei acestei campanii și nici care a fost ordinea de nimicire a triburilor celtice. De altfel, această campanie este pomenită după incursiunile făcute de Burebista pe alt teatru de acțiuni militare. Pentru a nu da naștere niciunui echivoc, reproducem mai jos, textul lui Strabon care spune: „/.../ *Ba chiar și de romani era de temut, deoarece trecea neînfricat Istrul și prăda Tracia până în Macedonia și Illyria. A pustiit astfel pe celții care se amestecau cu tracii și illyrii, iar pe boiții, care se aflau sub ascultarea lui Critasiros, precum și pe tauriscii, i-a șters de pe fața pământului*”¹⁵.

În lumina acestor informații sumare, sunt foarte greu de reconstituit, atât itinerarul urmat de oastea lui Burebista, precum și locul sau locurile unde s-au purtat bătăliile. Această operațiune este și mai mult îngreunată de faptul că, istoriografic vorbind, istoricii români nu au căzut de acord în ceea ce privește localizarea centrului de putere al lui Burebista, precum și în ceea ce privește etapele acestei campanii împotriva celților. De asemenea, nu putem deduce dacă avem de-a face cu una s-au mai multe campanii împotriva acestor adversari.

La o analiză mai atentă a acestui citat, din punct de vedere militar putem deduce că avem de a face cu două două campanii împotriva celților, prima împotriva scordiscilor, localizați de Strabon pe malul drept al Dunării, acolo unde se varsă „*fluviul Parisos*”¹⁶ – de fapt Tisa - și cea de-a doua – împotriva boiilor și tauriscilor, localizați de același autor antic în zona de vest a Câmpiei Pannonice, între Dunăre și Tisa¹⁷.

Deși, pe întreg parcursul Cărții a VII - a, a *Geografiei* sale, Strabon nu este consecvent atunci când descrie Dunărea de la izvoare, până la Pontul Euxin, numind-o când Danubiu, când Istru, în momentul când se referă la Burebista și la epoca sa, face o diferențiere clară între cele două denumiri: „*Căci părțile de sus și de la izvoare ale fluviului, până la cataracte și mai cu seamă pe porțiunea lui de la daci, se cheamă Danubius; părțile lui de jos, care se află la geți, și până la Pont, se numește Istru*”¹⁸. Dacă la cele două informații prezentate mai sus o adăugăm și pe a treia, respectiv că: „*Geții sunt cei așezați spre Pont și spre răsărit, daci, cei din partea potrivnică, adică dinspre Germania și spre izvoarele Istrului*”¹⁹, putem afirma că Burebista, în această primă campanie împotriva celților scordisci, a pornit din zona Câmpiei Muntene. Având în vedere că în scurt timp (cca. 20 de ani, între perioada accederii la tron – consulatul lui Sulla (80 a. Chr.), până la prima acțiune împotriva celților – cca. 60 a. Chr.), acesta își făurise o mare împărăție, având centrul, probabil, la Popești. Nu este exclus, ca la începutul domniei sale să fi fost stăpânul unui teritoriu în zona Dobrogeană, în vecinătatea teritoriului Histriei având capitala la Argedava²⁰ și, pe măsură ce stăpânirea sa s-a extins, atât de o parte și de alta a Istrului, prin unirea tuturor formațiunilor getice, din rațiuni politice și strategice este posibil să-și fi mutat capitala în Câmpia Muntenă. Din punct de vedere politic, pe măsura măririi spre vest a stăpânirii lui Burebista, Argedava Dobrogeană devine excentrică, neputându-se controla întregul teritoriu locuit de geți, iar din punct de vedere militar, fiind dispusă pe malul drept al Dunării, ar fi îngreunat foarte mult acțiunile de apărare împotriva unor eventuali agresori. Prin mutarea capitalei, probabil la Argedava de la Popești, pe râul Argeșis, se rezolvau cel puțin două probleme - una de natură politică, prin plasarea sa aproximativ în centrul teritoriului, formațiunile getice de pe ambele maluri ale Dunării puteau fi coordonate mai ușor, cea de-a doua, de natură militară, în sensul că fiind plasată pe malul stâng al fluviului, pe lângă faptul că ar fi fost foarte ușor de apărat, fluviul constituind un obstacol greu de trecut de un eventual agresor care ar fi acționat dinspre est spre vest sau dinspre sud spre nord, ar fi asigurat, totodată, o mai bună mascare a intențiilor sale privind pregătirea bazei de plecare la acțiunile pe care avea să le întreprindă spre Tracia, Macedonia și Illyria.

Trecerile dese ale fluviului, de care amintește și Strabon, sunt orientate, față de baza de plecare, fie pe direcția nord-sud, spre Tracia, fie pe direcția nord-est – sud-vest, spre Macedonia și Illyria. Aceste acțiuni ale lui Burebista au ca scop, controlul întregului spațiu geografic al Dunării de Jos, prin fixarea limitei de sud a acestui spațiu, pe crestele Munților Haemus, cu excepția unei fâșii de litoral în zona Dobrogei care, în această perioadă se află sub influența mithridatică. Cele trei limite ale stăpânirii sale sunt relative stabile. Altfel stă situația cu zona de vest din vecinătatea spațiului Dunării de Jos, tulburată adesea de raidurile de jaf ale scordiscilor, orientate dinspre vest spre est, altfel spus, dinspre Dunărea de Mijloc spre Dunărea de Jos.

¹⁵ Strabon, *Geografia*, VII, 3, 11.

¹⁶ *Ibidem*, VII, 5, 2.

¹⁷ *Ibidem*, V, 1, 6.

¹⁸ *Ibidem*, VII, 13.

¹⁹ *Ibidem*, VII, 12.

²⁰ Suceveanu Al., A propos d'Argedava a la lumiere d'une inscription inedite, în RRH, 14, nr. 1, 1975, p. 111-118.

Momentul campaniei împotriva acestora se pare că este bine ales, deoarece aceștia nu puteau beneficia de ajutorul boiilor și tauriscilor, comandați de către Critasiros și care erau fixați pe teatrul de acțiuni militare din Câmpia Pannonică, fiind opriți temporar pe aliniamentul Tisei, de către triburile dacice din zonă.

Cunoaștem de la Strabon, că Burebista a pornit campania împotriva scordișcilor din zona Munteniei, deoarece a trecut Istrul, într-o zonă aflată în aval de cataractele fluviului. În situația că acest autor antic ne-ar fi spus că ar fi trecut Danubiul, adică printr-o zonă aflată în amonte de cataracte, atunci cu siguranță, ar fi pornit campania din zona intracarpatică și atunci, prima acțiune ar fi fost îndreptată împotriva boiilor și tauriscilor și, în acest fel, ar fi fost justificată enumerarea scordiștilor după cele două triburi celtice și nu înaintea lor, după cum afirmă Strabon²¹.

Având în vedere permanentul impact între populația autohtonă și triburile celtice, care nu de puține ori, în atacurile lor devastatoare nimiceau totul în calea lor, pentru a putea fi înfrânți, celții trebuiau surprinși prin acțiuni în forță. În acest sens, înclinăm să credem că Burebista, cunoscându-le modul de a lupta, precum și impactul psihologic care l-ar fi avut o asemenea întreprindere, a procedat la fel.

O asemenea acțiune în forță, pentru a avea impactul scontat de Burebista, adică de anihilare totală a celților scordisci, trebuia executată în ascuns și cu foarte mare rapiditate. În acest sens, forțele pe care le-a folosit au fost cetele de călăreți, al căror efectiv se ridică probabil la cca. 2000-4000 de oameni și de cai, având avantajul că aceste formațiuni puteau manevra cu ușurință în câmpul tactic, fiind exclusă prezența trupelor pedestre, care ar fi necesitat o anumită asigurare logistică și ar fi îngreunat deplasarea întregului dispozitiv, ceea ce ar fi dus la desconspirarea înainte de vreme a direcției de acțiune a regelui get.

Probabil că forțele lui Burebista au pornit de la Argedava (Popești, pe Argeș) și s-au deplasat spre vest, pe un itinerar paralel cu fluvial Istru. O asemenea acțiune nu ar fi trezit niciun fel de suspiciune, deoarece se executa în teritoriul stăpânit de geți, fiind mascată și de faptul că se desfășura pe malul stâng al fluviului. Nu cunoaștem locul sau sectorul de trecere al acestuia. Presupunem că acest loc a fost ales de Burebista, într-un sector cât mai apropiat de cazane, probabil printr-o zonă din actualul județ Mehedinți. Orice alt sector aflat în aval de acest sector, i-ar fi dezvăluit intențiile, deoarece, chiar dacă traversările sale prin Câmpia Tracă erau de notorietate, la un moment dat, ar fi trebuit să-și schimbe direcția de deplasare spre vest și nu ar mai fi reușit să realizeze surpriza în câmpul tactic.

Atacul împotriva scordișcilor amestecați cu tracii și illyrii, s-a realizat prin surprindere, probabil până la Singidunum (Belgrad), astfel că aceștia au fost înfrânți, dar nu nimiciți total, „pe aceștia din urmă și i-a făcut aliați”²².

Probabil că această victorie de prestigiu împotriva unui neam celtic, a înlesnit procesul de uniune cu triburile dacice din zona intracarpatică și posibil, ca din această perioadă să-l fi asociat pe unul dintre liderii spirituali ai dacilor – Deceneu și, totodată, pentru a lupta cu succes împotriva boiilor și tauriscilor, să-și mute centrul de putere în zona intracarpatică, probabil la Costești²³.

În opinia noastră, cea de-a doua campanie a lui Burebista împotriva celților a pornit din zona intracarpatică și s-a desfășurat pe teatrul de acțiuni militare din zona Câmpiei Pannonice. Acest teatru de acțiuni militare are forma unui patruleter cu latura de cca. 2000 km, mărginit la nord și est de Munții Carpați, la vest și sud de Munții Alpi, Alpii Dinarici, iar la sud-est de Munții Haemus, suprapunându-se pe cursul mijlociu al Dunării. Ca o particularitate, Câmpia Pannonică are un fundament faliat și căzut în trepte, cu compartimente mai joase (sub 150 m), și mai înalte (între 150 și 300 m) dominate de masive cristaline și munți insulari (Bakony 704 m, Vertes 480 m). Câmpia prezintă mai multe diviziuni: Câmpia Tisei, Câmpia Dunării de Mijloc, Câmpia Bratislavei etc. și este traversată la mijlocul ei, de la nord la sud, de cursul mijlociu al Dunării a cărei rețea hidrografică, pe acest sector (12 afluenți, din care șapte din partea stângă și cinci din partea dreaptă), este prezentată în Anexa nr. 1 b). De asemenea, dintre afluenții din partea stângă, cel mai important este Tisa care, până la vărsarea sa în Dunăre, curge paralel cu aceasta, la o distanță aproximativ egală față de Carpații Occidentali, având o orientare nord-sud²⁴.

Strabon, descriind migrația unor triburi celtice, referindu-se la localizarea bouilor și tauriscilor, spune că aceștia se aflau deja în zona de vest a Câmpiei Pannonice, între Dunăre și Tisa²⁵, fiind opriți temporar pe aliniamentul Tisei. Ulterior, după depășirea acestui aliniament, aveau posibilitatea să pătrundă în zona intramontană, fie prin nordul Carpaților Occidentali, respectiv pe cursul Someșului, fie pe la sud, pe cursul Mureșului.

²¹ Strabon, *Geografia*, VII, 3, 11.

²² *Ibidem*, VII, 5, 2.

²³ Această ipoteză a capitalei itinerante nu este nouă. Detalii la Suceveanu, Al., *Πρωτος και μεγιστος (Βασιλευς) των επι Θρακης Βασιλεων*, în Pontica, 33-34/2000-2001, p. 319-335; Glodariu, I., *Burebista: c. Politică internă*, în *Istoria românilor*, I/2001, p. 641.

²⁴ Popp Nicolae, *Bazinul Dunării - natură și om*, Editura Litera, București, 1988, p. 27 - 28.

²⁵ Strabon, *Geografia*, V, 1, 6.

Pentru a contracara aceste acțiuni probabile ale celților, Burebista a executat un marș forțat, fie spre nord-vest, probabil pe itinerarul: Costești – Apulum – Potaissa – Napoca – Porolissum, ca apoi, să iasă în Câmpia Pannonică, prin poarta Someșului, fie a urmat, spre vest, cursul Mureșului, până la vărsarea acestuia în Tisa. În opinia noastră, Burebista și-a dispus forțele, al cărui element predominant era călăria, pe două grupări care s-au deplasat concomitent pe cele două itinerare, pentru a interzice cele două căi principale de înaintare a celților spre zona intramontană. În Anexa nr. 4 sunt prezentate principalele trecători din Munții Carpați, la nr. crt. - 1-8, fiind prezentate caracteristicile trecătorilor din Carpații Occidentali. Atât valea Someșului, cât și valea Mureșului au o lungime de 84 km, respectiv, 108 km, dar și o lățime medie, aproximativ egală (3-7 m). Aceste caracteristici au o influență foarte mare în ceea ce privește mărimea coloanelor de marș, precum și în ceea ce privește viteza de deplasare. Chiar dacă un călăreț poate parcurge pe zi cca. 150 de km, iar un pedestraș echipat de luptă – până la 30 km (Anexa nr. 16), datorită îngustimii trecătorilor respective, coloanele în marș aveau o lungime și o viteză de deplasare variabile. În ceea ce privește efectivele, este imposibil ca la această campanie să fi participat întreaga oaste de 200.000 de oameni (din care, 1/10 era reprezentată de cetele de călăreți) pe care Burebista ar fi putut să o mobilizeze la un moment dat, cel puțin din trei motive: primul – spațiul geografic intramontan, respectiv zona Munților Orăștiei și depresiunea Hațegului nu ar fi permis o asemenea concentrare de forțe, care ar fi necesitat o logistică specială; al doilea – spațiul geografic al Dunării de Jos, nu putea fi lăsat fără apărare, mai ales împotriva unor invazii dinspre vest sau dinspre sud de Munții Haemus și, al treilea – timpul avut la dispoziție. Pentru a-și păstra inițiativa în câmpul tactic și a realiza surprinderea, mai ales că, după recenta victorie împotriva scordişilor, celelalte triburi celtice din zona Dunării Mijlocii erau în alertă, Burebista trebuia să acționeze cu impetuoșitate pentru a-și menține avantajul psihologic.

În acest sens, cele două grupări, formate preponderant din călărie s-au deplasat fie concomitent, fie la diferență de 1-2 zile (gruparea care se deplasa spre nord-vest, spre Poarta Someșului plecând prima), ajungând, probabil, în același timp pe aliniamentul Tisei, presându-i pe taurisci în flancurile dispozitivului lor de luptă, în timp ce pedestrirea dacilor din Câmpia Tisei, în contact cu aceștia, îi fixa de front. Prin impetuoșitatea și forța acestui atac neașteptat, Burebista i-a înfrânt pe taurisci, ulterior a continuat acțiunile ofensive, trecând la urmărirea adversarului, până spre Cadrilaterul Boemic, unde i-a surprins pe boii lui Critasiros, aliați cu rămășițele tauriscilor, înfrângându-i, undeva în zona Bratislavei de astăzi, probabil Zemplin²⁶.

Este posibil ca traseul urmat de oastea lui Burebista să fi fost marcat de îngroparea unor tezaure monetare la Tótfálu, Stupova, Bratislava, Simmering etc²⁷.

Efectul acestor acțiuni a fost nimicirea totală a tauriscilor și bouilor, fapt ce nu i-a scăpat lui Strabon, care ne relatează: „*Strămutându-se atunci în împrejurimile Istrului, bouii locuiau acolo împreună cu tauriscii ducând lupte împotriva dacilor, până ce fură nimiciți cu întreaga seminție; pământul lor, care aparținea Illyriei, îl lăsară pustiu pe seama vecinilor ca să-l pășuneze*”²⁸.

Rezultatul campaniei a fost o masivă dislocare a semințiilor celtice din această zonă, resturile tauriscilor ajungând până la Noricum, iar ale bouilor până în Gallia. Dar dislocarea nu a fost totală: în teritoriile pe care Burebista le-a integrat în hotarele statului până la Dunărea mijlocie și Morava au continuat să locuiască celți, așa cum dovedesc materialele celtice și dacice asociate, descoperite în zonele respective²⁹. Totodată, integrând în cadrul stăpânirii sale și teritoriul Dunării de Mijloc, din necesități strategice, este posibil ca Burebista, pornind de la aspectul geografic al stăpânirii sale, să inițieze un sistem propriu de apărare, bazat atât pe formele naturale de teren, cât și pe diferite forme de fortificații.

Recuperând, în felul acesta, ținuturi locuite demult de daci, dar incluzându-le acum într-o formațiune statală, Burebista și-a învecinat stăpânirea cu aceea a suebului Ariovistus. La Roma, unii așteptau cu speranță ciocnirea celor două căpetenii, alții - cu teamă - alianța lor. În orice caz, Burebista era privit și singur, fără Ariovistus, drept un amenințător pericol pentru statul roman, și Caesar (100 - 44 a. Chr.), care se apropia de sfârșitul consulatului său, făcuse să-i fie atribuite provinciile Galliei Cisalpine și Illyriei, de unde putea urmări și zădărnici mai ușor eventualele acțiuni ale suebilor și dacilor³⁰.

Până la urmă, Burebista și Ariovistus nici nu s-au aliat, nici nu au intrat în conflict. Căpetenia suebă a pătruns în Gallia, unde a fost zdrobită în anul 58 a. Chr. de armata lui Caesar; cât despre Burebista, el și-a îndreptat privirile spre răsărit și, mai ales spre sud-est, unde pericolul roman se contura tot mai clar³¹.

²⁶ Lamiova-Schniedlova, Maria, „*Dacii pe teritoriul Slovaciei de astăzi*”, în AMP/1997, p. 755-754. care presupune că cetatea a fost construită în secolul I a. Chr., infirmând ipoteza lui I.H.Crișan, prin care aceasta a fost ridicată mai devreme.

²⁷ Glodariu, I., *Politica externă. Acțiunile lui Burebista în vestul Daciei*, în *Istoria românilor*, I, 2001, p. 642.

²⁸ Strabon, *Geografia*, V, 1, 6.

²⁹ Glodariu, I., *loc. cit.*

³⁰ Carcopino, J., *Histoire romaine*, t. II₂, Paris, 1936. p. 698 - 700.

³¹ Pârvan, V., *Dacia. Civilizațiile antice din țările carpato-damubiene*, ed. a 4-a revăzută și adnotată, București, 1967 p. 129-158; Daicoviciu, H., *Dacii*, București, 1965, p. 69.

2. Campania lui Burebista din anul 55 a. Chr.

2.1. Situația politico-militară înainte de începerea campaniei

Campania din anul 55 a. Chr., purtată de Burebista spre est, împotriva cetăților de la Pontul Euxin „nu poate fi înțeleasă decât pe fondul vacuumului de putere cauzat de căderea lui Mithridates VI Eupator și de retragerea lui Pompei din Orient, precum și ca o consecință a revoltei reușite din anii 62-61 a. Chr. împotriva lui C. Antonius Hybrida³²”.

Încă din anul 74 a. Chr. trupele romane comandate de generalul C. Scribonius Curio ajunseseră la Dunăre, dar se temuseră să treacă fluviul din pricina codrilor întunecoși³³. Doi ani mai târziu litoralul vest-pontic, fără a fi cucerit, ajungea totuși sub influența Romei³⁴.

Pentru a rezista presiunii romane, coloniile grecești din Pontul Stâng au întreținut relații cu Mithridates al VI-lea Eupator, regele Pontului, a cărui autoritate s-a extins un timp și asupra lor (chipul lui Mithridates este reprezentat pe stateri de aur emiși de Histria, Callatis și Tomis)³⁵, arheologic fiind atestată chiar o garnizoană a acestuia la Apollonia³⁶. Incluziunea coloniilor grecești într-o vastă uniune politică dirijată de Mithridates presupunea, fără îndoială, asistența militară a regelui acordată acestora, dar și alinierea lor la politica antiromană. Tocmai această situație a determinat o expediție vest-pontică a unităților romane comandate de generalul Marcus Terentius Varro Lucullus în anii 73-72 a. Chr.³⁷, eliminându-l, practic, pe Mithridates al VI-lea Eupator de pe eșichierul politic vest - pontic³⁸ și având ca efect înglobarea orașelor din zona pontică în sistemul de alianțe al Romei, ceea ce echivala cu statornicirea unui veritabil control roman asupra lor.

Cât de apăsător era – sau putea fi – acest control o dovedește peste un deceniu răscoala antiromană a cetăților grecești de pe litoralul vestic al Pontului, care nu mai puteau suporta abuzurile lui Caius Antonius Hybrida, guvernatorul Macedoniei. Acesta a venit cu trupe asupra lor, cu intenția de a ocupa întregul ținut dintre Dunăre și Marea Neagră (62 a. Chr.), dar în primăvara următoare a suferit, lângă Histria, o gravă înfrângere din partea unei coaliții, în cadrul căreia, pe lângă bastarni și greci, se presupune că ar fi participat și contingente getice. Steagurile capturate de la romani au ajuns în cetatea Genucla³⁹.

În acest context, al creării unui vid de autoritate în zona vest-pontică, Burebista întrevide posibilitatea de a-și extinde autoritatea asupra coloniilor grecești de la Pontul Euxin, asigurându-și astfel, din punct de vedere strategic, limita de est a mării sale stăpâniri. Această acțiune i-ar fi adus, pe lângă mari avantaje economice⁴⁰ și un avantaj strategic defensiv. Astfel, din punct de vedere militar, litoralul ar fi putut fi apărat cu mijloace umane și materiale puține împotriva unei invazii de mare anvergură dinspre Pontul Euxin, în acea perioadă, această acțiune fiind cel puțin exclusă, dacă nu chiar imposibilă. Se pare că Burebista nu și-a început campania pontică îndată după victoriile asupra boiilor și tauriscilor din vest. Timp de câțiva ani el a fost ocupat cu treburile interne ale stăpânirii sale, pentru a o consolida din punct de vedere politic și militar. Probabil că, în această perioadă, au fost înfrânte ultimele rezistențe ale autonomiilor dacice locale din zona intramontană sau getice din câmpia munteană.

În acest caz, după pregătiri care trebuie să fi fost minuțioase, Burebista a declanșat, nu mai devreme de anul 55 a. Chr., campania militară pentru cucerirea litoralului pontic.

³² Strobel, Karl, Dacii. Despre complexitatea mărimilor etnice, politice și culturale ale istoriei spațiului Dunării de Jos, în SCIVA, 49, nr.1, 1998, p.85; Suceveanu Al., Πρωτος και μεγιστος (Βασιλευς) των επι Θρακης Βασιλεων, în Pontica, 33-34/2000 - 2001, p. 330.

³³ Florus, *Epitomae*, I, 39.

³⁴ Pârvan, V., *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, ed. a II-a, îngrijită și adnotată de Radu Vulpe, București, 1974, p. 33 și urm.; Vulpe, R., *Getul Burebista, conducător al întregului neam geto-dac*, în St. Com., Pitești, I, 1968, p. 33-35; Trynkowski, J., *La chute de Burebista*, în *“In memoriam Constantini Daicovicu”*, Cluj, 1974, p. 381-388; Pippidi, D. M., *Getes et Grecs dans l’histoire de la Scythie Mineure a l’epoque de Byrebastas*, în Dacia, NS, 15, 1981, p. 255-262; Suceveanu, Al., *A propos d’Argedava a la lumiere d’une inscription inedite*, în RRH, 14, nr. 1, 1975, p. 111-118; *Idem*, *Unele reflecții în legătură cu regatul lui Burebista*, în AMN, 15, 1978, p. 107-114; *Idem*, *Πρωτος και μεγιστος (Βασιλευς) των επι Θρακης Βασιλεων*, în Pontica, 33-34/2000-2001, p. 331 și urm.

³⁵ Avram, Al., Bounegru, O., Mithridates al VI-lea Eupator și coasta de vest a Pontului Euxin. În jurul unui decret inedit de la Histria, în Pontica/1997, p. 155-165; Suceveanu, Al., Πρωτος και μεγιστος (Βασιλευς) των επι Θρακης Βασιλεων, în Pontica, 33-34/2000 -2001, p. 326.

³⁶ IGB, I², p. 392; Suceveanu, Al., *Loc.cit.*

³⁷ Strabon, *Geografia*, VII, 6, 1; Sallustius, IV, 18, 19.

³⁸ *Apud Suceveanu, Al, Op. cit.*, p. 326.

³⁹ Cassius Dio, *Istoria romană*, studiu introductiv de Gh. Ștefan, traducere și note de Adelina Piatkowski, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1974-1977, LI, 26; Pippidi, D. M., Berciu, D., *Din istoria Dobrogei*, vol.I: *Geți și greci la Dunărea de Jos din cele mai vechi timpuri până la cucerirea romană*, București 1965, p. 280-282, 291; Preda, C., art. *Genucla* în *EAIVR III/1996*, p. 173. Genucla, cetate getică situată în nordul Dobrogei, pe malul Dunării, reședință a regelui Zyraxes și a cărei poziție nu a fost încă identificată deoarece descoperirile arheologice de până acum au rămas fără rezultat. Se presupune ca aceasta să se afle sub complexul arheologic roman și bizantin de la Noviodunum (Isaccea).

⁴⁰ Condurachi, Em., *Burebista și orașele pontice*, în SCIV, 4, nr. 3-4, 1953, p. 515-524; DID, I, p. 277-289; Daicovicu C., *La politique étrangere des “rois” daces*, în RREI, 1-2, 1967, p. 139-153; Daicovicu, H., *Burebista și Dobrogea*, în Pontica, 4, 1971, p. 8-96; Petre, Aurelian, *Cucerirea orașelor pontice de către Burebista*, în “Pontica”, 4, 1971, p. 97-104.

2.2. Cucerirea cetăților de la Pontul Euxin

Campania din anul 55 a. Chr. sau campania pontică s-a desfășurat pe un front sub forma unui arc de cerc cu o deschidere de cca. 700 de km pe o altă direcție strategică, aceea spre cetățile vest-pontice (Anexa nr. 1), dusă în scopul asigurării unui control absolut al gurilor Dunării și a zonei adiacente acestora, încheindu-se astfel un proces care avea să aducă, în final, întregul teritoriu al Dunării de Jos sub stăpânirea și autoritatea lui Burebista.

Pentru realizarea acestui obiectiv strategic, Burebista a conceput campania ca pe o ingenioasă manevră de învăluire, executată în două etape la flancul stâng al stăpânirii sale, acționând succesiv, pe două teatre de acțiuni militare; primul - în partea de nord-est a Pontului Euxin, respectiv, al doilea – în fâșia de litoral de vest a Pontului.

Este greu de identificat raionul de concentrare al forțelor înainte de declanșarea acțiunii, dar având în vedere că identificarea ipotetică a acestuia în zona intracarpatică ar îngreuna foarte mult explicarea modului de acțiune, am putea considera, tot ipotetic, că baza de plecare la acțiune ar putea fi identificată, fie în Câmpia Munteană, fie în zona extracarpatică a Moldovei. În situația că acest raion de concentrare ar fi identificat în zona Câmpiei Muntene, acțiunea lui Burebista s-ar fi desfășurat de la vest spre est, pe un itinerar paralel cu fluviul Dunărea, până la vărsarea acesteia în mare, apoi schimbându-și direcția de înaintare, ar fi urmat țărmul mării spre nord-est, iar prima cetate pe care ar fi cucerit-o, ar fi fost, indiscutabil, cetatea Tyras. Ulterior și-ar fi continuat deplasarea spre nord-est, până la cetatea Olbia, colonie milesiană în nordul Mării Negre, pe malul drept al fluviul Hypanis.

Având în vedere că sursele antice se referă, fără echivoc, la faptul că prima cetate cucerită de Burebista ar fi fost Olbia⁴¹ și nu cetatea Tyras, putem aprecia că baza de plecare a acestei acțiuni de mare anvergură, ar putea fi identificată, cu probabilitate în zona extracarpatică a Moldovei, mai precis în zona davelor de pe Siret (Zargidava, Tamasidava și Piroboridava).

Prima etapă se desfășoară pe teatrul de acțiuni militare din nord-estul Pontului Euxin, caracterizat de Strabon, în *Geografia* sa, astfel: „*Întreaga regiune ce se întinde mai sus de porțiunea dintre Borysthenes și Istru cuprinde mai întâi stepa geților, apoi pe a tyrageților, după care urmează iazygii, sarmații și așa-zișii (sciți) regali și urgi, care sunt în cea mai mare parte nomazi și numai puțini dintre ei se ocupă cu agricultura...*”⁴². Din acest pasaj, aflăm nu numai adversarii potențiali ai lui Burebista, dar și condițiile de relief ale acestui teatru de acțiuni militare. La prima vedere, am fi înclinați să credem că, fiind vorba de un ținut de stepă, resursele de apă ar fi inexistente, însă teritoriul este străbătut aproape de la nord la sud, de trei râuri mari: Prutul, Nistrul, Bugul, a căror rețea hidrografică ar fi asigurat resurse suficiente pentru desfășurarea campaniei.

Dacă admitem această variantă, Burebista s-ar fi deplasat spre est, a trecut Prutul într-un sector cuprins între localitățile actuale Ungheni – Galați, apoi s-a deplasat spre est, a trecut Nistrul, probabil într-un sector în zona localităților actuale Bender-Tiraspol, continuând înaintarea până la Olbia (actuala localitate Parutino), pe care a luat-o cu asalt. După distrugerea Olbiei, probabil și cu ajutorul unor triburi locale (bastarne⁴³?), poate și cu acela al elementelor nemulțumite din oraș, Burebista s-a deplasat spre sud-vest, de-a lungul țărmului Pontului Euxin și a cucerit cetatea Tyras (Cetatea Albă). Este posibil ca, după ce și-a asigurat autoritatea asupra Olbiei, flota olbiopolitană să fi urmat oastea lui Burebista pe un itinerar paralel de-a lungul coastei.

Cea de-a doua etapă a campaniei pontice a lui Burebista se desfășoară pe teatrul de acțiuni militare din zona Dobrogei, limitat din punct de vedere geografic - la vest și nord de fluvial Istru, la est de Pontul Euxin, iar la sud de pantele estice ale Munților Haemus. Singurul teritoriu care nu se afla în stăpânirea lui Burebista, era o fâșie de litoral, de o lățime variabilă aflată sub controlul cetăților Histria, Tomis, Callatis, Dionysopolis, Odessos, Messambria, și Apollonia.

Prezența lui Burebista pe litoralul pontic, în fruntea unei armate puternice, avea darul să anihileze aproape total capacitatea de rezistență a cetăților grecești. De altfel, chiar Burebista a avut o atitudine nuanțată față de acestea, în funcție de ostilitatea manifestată sau nu de fiecare în parte. Dacă Olbia și Messambria au fost asediate, nu avem temei să considerăm că, în cazul celorlalte cetăți ar fi procedat la fel, după cum nu putem generaliza excelențele relații pe care le-a avut cu Dionysopolisul, care și-a deschis porțile fără să opună rezistență⁴⁴.

⁴¹ **Chrysostomos, Dion**, *Orationes*, 36, 4. „/.../geții au luat atât orașul Borysthenes, cât și alte cetăți așezate pe țărmurile Pontului Stâng, până la Apollonia”.

⁴² **Strabon**, *Geografia*, VII, 17.

⁴³ Despre bastarni și prezența lor la gurile Dunării: **Babeș, M.**, *Noi date privind arheologia și istoria bastarnilor. (O "fibulă pomeraniană" descoperită în România)*, în SCIV, 20, 1969, 2, p. 155-217; *Idem*, *Dacii și bastarnii*, în MA, 2, 1970, p. 215-236; *Idem*, *Die Poienești – Lukașevka – Kultur. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte im Raum Ostlich der Karpaten in den letzten Jahrhunderten von Christi Geburt*, Bonn, 1993.

⁴⁴ **Suceveanu AL**, Πρωτος και μεριστος (Βασιλευς) των επι Θρακης Βασιλεων, în *Pontica*, 33-34/2000-2001, p. 331.

La Histria situația trebuie nuanțată în comparație cu celelalte cetăți grecești de la Pontul Euxin, deoarece până acum „nici un document, nici epigrafic, nici arheologic nu confirmă cu certitudine distrugerea Histriei de către Burebista”⁴⁵. Pe lângă argumentele de natură arheologică și istoriografică, enumerate în lucrarea citată, trebuie să avem în vedere și un fapt de natură logică, în sensul că Burebista a avut întotdeauna o atitudine binevoitoare față de Histria, mai ales că punctul de unde plecase pentru a-și făuri marea stăpânire își avea originea, la Argedava, undeva în hinterlandul Histriei.

Asedii au avut loc la Messembria (Nesebăr) și Apollonia. Orașul Dionysopolis (Balcic), care întreținea de multă vreme relații de prietenie cu geții, a intrat firesc sub autoritatea lui Burebista. De la Olbia până la Apollonia, litoralul pontic era sub autoritatea marelui rege Burebista, finalizându-se victorios campania de eliberare a unor străvechi teritorii getice. În acest sens se poate vorbi de revenirea armatei lui Burebista ca forță redutabilă la Marea Neagră.

3. Abilitate diplomatică la Dunărea de Jos în secolul I a. Chr.

Statul roman, aflat în plină expansiune, a urmărit cu atenție, iar de la un anumit moment și cu îngrijorare, încercările de încheiere a unei formațiuni politico - statale în imediata vecinătate a zonelor lui de stăpânire și de interes. Totuși, timp de peste un deceniu el nu a intervenit împotriva lui Burebista, ceea ce i-a ușurat acestuia concentrarea efortului militar pentru zdrobirea adversarilor care se împotriveau politicii sale de unificare a teritoriilor locuite de geți și daci.

Această atitudine s-a datorat unor împrejurări complexe. La început acțiunile lui Burebista, întreprinse pe un spațiu ce nu se învecina nemijlocit cu frontierele romane, vor fi apărut la Roma nepericuloase. Dar după ce Burebista și-a întins stăpânirea asupra unei porțiuni a litoralului pontic și a spațiului dintre Istru și Haemus, devenind vecin al statului roman, situația s-a schimbat radical. Pe continent apăruse o a doua mare putere care, dispunând de o oaste numeroasă și de un conducător de excepție, se ridica în fața expansiunii romane. Ajungând să stăpânească litoralul pontic și spațiul dintre Istru și Haemus, ea se înscrisese în mod obiectiv în rândul adversarilor Romei, iar izbucnirea unui conflict între cele două puteri se contura a fi, mai devreme sau mai târziu, inevitabilă.

După instituirea în anul 60 a. Chr. a triumviratului lui Caesar, Pompeius și Crassus, Roma a reușit să-și înfrângă adversarii treptat. În vreme ce, sub conducerea lui Pompeius îndeosebi, armata romană a reușit mari victorii în Orientul Apropiat, unde puterea Romei a devenit succesoarea statelor elenistice, legiunile comandate de Caesar s-au afirmat în vest, unde au cucerit un întins spațiu după lupte îndârjite purtate cu galli și alte populații.

Dar, ca urmare a morții lui Crassus, într-o luptă dată în anul 53 a. Chr. împotriva partilor, triumviratul și-a încetat existența, iar Caesar și Pompeius au început să-și dispute tot mai aprig puterea. Declanșarea unui nou război civil a devenit inevitabilă. În anul 49 a. Chr. Caesar și-a trecut legiunile peste Rubicon, îndreptându-se spre Roma, iar Pompeius, care nu dispunea de suficiente forțe în Italia a trebuit să plece spre Peninsula Balcanică, unde și-a concentrat forțele care-l sprijineau în vederea confruntării armate cu rivalul său. Nu după multă vreme l-a urmat peste Adriatică și Caesar. Prima luptă s-a dat la Dyrrhachium (Durrës) în ziua de 7 iunie a anului 48 a. Chr. și s-a încheiat cu victoria lui Pompeius. Victoria de la Dirrhachium a sporit, firește, numărul aliaților lui Pompeius, proclamat de armata sa imperator.

Burebista a urmărit cu atenție evoluția acestor evenimente, pentru că teatrul confruntării celor doi rivali, unde se concentraseră mari armate, era Peninsula Balcanică, în imediata vecinătate a Dunării de Jos. Pentru Burebista se puneau problema de a obține din partea Romei recunoașterea hotarelor stăpânirii sale și, în special, a autorității asupra orașelor grecești care intraseră, cum s-a văzut, încă din 73 - 72 a. Chr., în sfera intereselor și a influenței romane. În condițiile competiției pentru putere dintre Caesar și Pompeius, Burebista era obligat să ia partea unuia dintre ei.

O alianță cu Caesar era greu de conceput, căci acesta se manifestase constant ca un promotor al politicii de expansiune și era limpede că el nu va tolera niciodată existența unui stat puternic în apropierea fruntariilor balcanice ale Statului roman. În schimb, Pompeius dovedise în Orient că prefera o politică de organizare a unui sistem de state aliate sau clientelare. Învingătorul de la Dyrrhachium era, pentru Burebista, singurul aliat posibil și, de altminteri, în acel moment, poziția lui militară părea mai puternică. Burebista s-a decis, așadar, să sprijine pe Pompeius împotriva lui Caesar.

Condițiile alianței militare au fost perfectate la Heraclea Lyncestis (Bitolia) în Macedonia, între trimișii lui Burebista în frunte cu ambasadorul său, grecul Acornion⁴⁶, și Pompeius, între 7 iunie și 9 august 48 a. Chr.⁴⁷.

⁴⁵ *Idem, Burebista et la Dobroudja*, în *Thraco-Dacica*, 4, nr. 1-2, 1983, p. 45-58.

⁴⁶ IGB I, nr. 13.

⁴⁷ **Vulpe, R.**, *Studia Thracologica*, București 1976, p. 48; **Suceveanu, Al.**, *Burebista et la Dobroudja*, în *Thraco-Dacica*, 4, nr. 1-2, 1983, p. 53.

Faptul că Burebista s-a angajat în contacte diplomatice de avengură continentală cu exponenții puterii statului roman a fost perceput la adevăratele sale dimensiuni de către Caesar și Pompeius, cei doi conducători angajați în lupta pentru supremație la Roma.

Decizia lui Burebista – alianța cu Pompeius demonstra o cunoaștere temeinică a raporturilor de putere și a evoluției înregistrate în conflictul dintre cei doi rivali. Deznodământul războiului dintre Caesar și Pompeius s-a petrecut însă înainte ca Burebista să fi putut interveni cu armata dacă pe teatrul de operații din Macedonia. La 9 august 48 a. Chr., Caesar și-a luat revanșa asupra lui Pompeius, de data aceasta într-o luptă care s-a dovedit a fi decisivă, desfășurată la Pharsalus. Epilogul conflictului a avut loc mai târziu, în anul 45 a. Chr. când ultimele resturi ale sprijinitorilor lui Pompeius au fost strivite la Munda, dar după Pharsalus, Caesar devenise unicul stăpânitor al celei mai mari puteri a timpului.

O confruntare între Burebista și statul roman datorită contradicțiilor acumulate anterior și înăsprite de alianța dintre Burebista și Pompeius devenise acum iminentă. Supunerea Daciei și a Partiei – celălalt adversar redutabil al Romei, din Asia – s-a înscris ca obiectiv central în politica externă promovată de Caesar⁴⁸. În acest sens, el a concentrat în Illyria forțe militare considerabile – 16 legiuni și 10 000 de călăreți. Pregătiri intense pentru a întâmpina grava primejdie care amenința statul său va fi făcut și Burebista, pe această linie înscriindu-se și incursiunile executate de acesta în provinciile romane din Balcani. Arheologic se constată că, pregătindu-se pentru apărare împotriva unei primejdii externe ce nu putea veni decât din partea romanilor, Burebista a vădit o deosebită preocupare pentru consolidarea vastului său sistem de fortificații.

La mijlocul lunii martie 44 a. Chr., cu patru zile înainte de data fixată pentru plecarea sa peste Adriatică pentru a prelua personal comanda puternicei armate concentrate în Illiria, Caesar a fost ucis în Senat de complotiștii conduși de Brutus și Cassius. Și tot cam în aceeași vreme a fost înlăturat – probabil asasinat – de un grup de complotiști și Burebista⁴⁹.

4. Concluzii

Prin monumentala sa operă, Burebista apare peste veacuri ca una din marile personalități ale istoriei naționale. Marea stăpânire făurită și condusă de el s-a afirmat ca o mare putere politică și militară a antichității, care își exercita autoritatea pe un vast teritoriu. Societatea geto-dacă a înregistrat o dezvoltare și înflorire în multe privințe comparabile cu alte civilizații contemporane, iar Burebista s-a distins ca mare om politic, diplomat și strălucit comandant de oști al timpului⁵⁰.

Din punct de vedere militar, Burebista s-a dovedit a fi înzestrat cu un dezvoltat spirit organizatoric și o pătrunzătoare gândire strategică. În marele efort militar el a adoptat o strategie ofensivă, declanșând operații pe direcții și pe spații întinse, dinspre zona de centru a stăpânirii sale spre marginile acesteia pentru a redobândi teritoriile care aparținuseră geților sau dacilor. Strategia militară a lui Burebista avea la bază apărarea teritoriului prin toate formele, metodele și procedeele de luptă.

Extinderea hotarelor până la litoralul pontic avea pe lângă importanța ei politică și o certă însemnătate militară: aceea de a folosi cetățile existente împotriva eventualelor pericole dinspre mare. În vederea realizării planurilor sale strategice de avengură, Burebista a luat sub control organizat cea mai mare arteră continentală de penetrație dinspre vest către est, Dunărea, începând de pe cursul ei mijlociu până la vărsarea ei în mare. Se conturează deci o concepție destul de clară de apărare strategică prin interceptarea și controlul principalelor direcții de pătrundere încă de la distanțe destul de mari. Din faptul că nucleul politic și militar al stăpânirii sale era într-o poziție centrală, decurgea posibilitatea de a interveni cu forța militară pe linii interioare spre a face față oricăror eventuale invazii.

Folosirea judicioasă a avantajelor oferite de un vast și variat teritoriu a reprezentat un obiectiv important al politicii militare a lui Burebista. El s-a preocupat intens de buna pregătire a armatei sale, în vederea înfrunțărilor cu adversarii potențiali, de dotarea ei cu armamentul necesar, de fundamentarea unei tactici adecvate. Trupele erau instruite să folosească pe scară largă formele de manevră, să lovească adversarul prin surprindere și cu rapiditate acolo unde se aștepta cel mai puțin.

În această viziune, Burebista a programat prioritățile de efort militar ținând seama de tăria și pericolul potențial reprezentat de diverși adversari, precum și de confruntările din zonele învecinate.

Instrumentul principal în realizarea planurilor strategice - oștirea, ale cărei efective s-au ridicat, ipotetic, la 200 000 de luptători, a executat acțiuni complexe, pe un vast teritoriu, caracterizat printr-o mare diversitate a formelor de relief. Desigur, necesități strategice și tactice reclamau menținerea unor trupe în diferite zone ale teritoriului său; pe de altă parte, nici cerințele frontului pe care acționa la un moment dat nu impuneau concentrarea unor forțe atât de numeroase. La campania din vest, de exemplu, au participat

⁴⁸ Suetonius, *Caesar*, 44, 6.

⁴⁹ Trynkowski, J., *La chute de Burebista*, în *"In memoriam Constantini Daicovicu"*, Cluj, 1974, p. 381-388.

⁵⁰ Crișan, I. H., *Burebista și epoca sa*, ed. a 2-a, București, 1977.

îndeosebi trupele dislocate în interiorul arcului carpatic. O parte a trupelor sale, îndeosebi pedestrirea, apăra cetățile și fortificațiile⁵¹.

Putem aprecia astfel, că pe vremea lui Burebista avem de-a face cu o adevărată încercare de distribuție strategică a forțelor și mijloacelor, că anumite părți ale impresionantei sale armate se găseau în roluri diferite în timpul marilor campanii întreprinse de rege.

Campaniile duse de Burebista se caracterizează prin unitatea de concepție în plan politico-strategic, prin stabilirea urgențelor și priorităților în organizarea și desfășurarea acestora, în asigurarea libertății de acțiune pentru fiecare campanie în parte, realizarea surprinderii, aplicarea formelor de manevră în funcție de valoarea și dispunerea forțelor adversarului, de condițiile spațiului fizico-geografic.

ABSTRACT

Burebista (around 82-44 B.C.) – „a Getic man”, according to the ancient author Strabo, has been an impressive political and military personality of the region comprised between the Carpathians and the Danube and a contemporary to Caesar and Pompey.

In the vision of Burebista, the offensive actions constituted an important factor in achieving a “great dominion”, geographically centered on the Inferior Danube and an adjacent area through the liberation of the territories temporary occupied by the Celts, the Scythes and the Bastarns. To this purpose, force groups have been formed relative to the organization and the available military technique of the hypothetical adversary, as well as to the necessities of each military action theater. Based on historical written information, the author of the present study, is attempting the reconstruction of the Burebista’s army’s action direction, considering the fact that Burebista led two campaigns against the Celts (the first one – against the Scordisci tribe and the second one against the Boii and the Taurisci tribes), as well as a campaign against the Greek poleis of the Pontus Euxinos shores (Olbia, Tyras, Histria, Tomis, Callatis, Dionysopolis, Odessos, Messambria and Apollonia), the last one developing on two military action theaters. The author is consequently presenting the differentiated, nuanced and complicated attitude of Burebista towards the Pontic fortresses, in the way that the military leader had no reason to destroy the Greek polis of Histria, He is also presenting the hypothesis of an itinerant capital, that moved according to the different stages of Burebista’s great dominion achievement, (Argedava (in the Dobrudja area) – Popești (on Argeș River) – Costești (the “Cetățuie” spot), the inner Carpathian area – Zargidava (Moldavia).

The defensive preparation played an important role in Burebista’s vision, during his leadership being initiated a trully strategical system based on the use of the landscape’s military advantages as well as on the construction of a diversified fortification subsystem, based on the evaluation of the most probable offensive direction of an eventual military aggression.

Keywords: Burebista, Critasiros, Acornion, Caesar, Pompey, Inferior Danube, Histria, defense, offensive, military action theater, Getae, Dacians, Celts (Scordisci, Boii, Taurisci), Pontic poleis.

⁵¹ Crișan, Viorica, *Despre situația demografică în estul Transilvaniei în secolele II î.e.n. - I e.n.*, în AMN, 26-30 I/1, 1989-1933, p. 79-89. Pornind de la dimensiunile unor fortificații, autoarea propune o metodă pentru calculul necesarului de luptători și, implicit pentru stabilirea numărului populației dintr-o anumită zonă. În baza acestei propuneri, am întocmit Anexa nr. 3.

RELAȚIILE DIPLOMATICE ROMÂNNO-FRANCEZE

Georgiana-Mădălina BĂLAN*

Între poporul român și cel francez s-au înființat neîntrerupte legături de prietenie. Români și francezi s-au întâlnit alături pe câmpuri de bătălie cu secole în urmă. În 1396, îndepărtații cavaleri burgunzi ai lui Jean de Nevers, fiul ducelui Burgundiei, au luptat alături de oștenii lui Mircea cel Bătrân, iar în 1445, o altă expediție de cruciadă, în care întâlnim francezi, a conlucrat cu Vlad Dracula, îndrăznețul domnitor muntean. Spre sfârșitul secolului al XVI-lea, în anii când diplomația franceză susținea candidatura la tronul muntean a lui Petru Cercel, un Ștefan Tomșa, care ajunge mai apoi domn al Moldovei, lupta în Pirinei pentru Henric al IV-lea. Oștenii francezi sunt întâlniți în slujba Movileștilor, în Moldova, la începutul secolului al XVII-lea. Dar oștenii nu sunt singurii francezi care ajung pe meleagurile noastre.

Încă din primii ani ai secolului al XV-lea își fac apariția călătorii francezi, care au lăsat prețioase relatări de călătorie: Guillebert de Lannoy, Bongars, Fourquevaux sau Lescalopier (acesta din urmă fiind primul călător străin care ne-a lăsat o descriere pitorească a Bucureștilor sfârșitului secolului al XVI-lea) sunt numai unii dintre acești vizitatori atenți și binevoitori ai teritoriului de astăzi al României¹.

În secolele XVII și XVIII, relațiile româno-franceze se strâng. În principate încep să pătrundă din ce în ce mai des negustori și intelectuali francezi. Deseori, domnii Moldovei și ai Țării Românești recurg la serviciile francezilor, utilizându-i ca preceptori sau secretari. Unii francezi, ca Jean Louis Carra sau d'Hauterive, scriu lucruri ample despre români. Apoi, în perioada revoluției și a imperiului, influența franceză se face simțită în deosebi pe plan social și cultural. Din ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea se înființează în principate un consulat general al Franței la București și un viceconsulat la Iași. Încă din 1762 Peyssonnel, diplomat și scriitor francez, propusese crearea unor consulate în cele două țări. Negocierile franco-turce în jurul acestei probleme inițiate în 1795 sunt încheiate în 1798 prin "exequaturul" pe care Poarta îl dă pentru consulul general de la București cu drept de preeminență asupra consulilor celorlalte puteri și pentru viceconsulatul de la Iași².

Începând din al doilea sfert al secolului al XIX-lea, figuri de profesori francezi ca J.A.Vaillant sau Victor Cuénim au dat un sprijin puternic dezvoltării culturii în principate, iar cel dintâi este amestecat în acțiunile revoluționare ale vremii.

Totodată, zeci de tineri munteni și moldoveni ajung în Franța, la Paris, unde își continuă studiile și vin în contact cu ideile înnoitoare. În zilele revoluției din februarie 1848, marele revoluționar democrat român Nicolae Bălcescu își face botezul focului în arena revoluției la Paris. Mai apoi, în vara aceluiași an, Franța, deși îndepărtată, privește cu bunăvoință revoluția munteană. Guvernul provizoriu muntean, compus în bună parte din foști elevi ai lui Michelet și Quinet și din admiratori ai lui Lamartine, se sprijină pe Franța, și guvernul Republicii a II-a încearcă să salveze principatele de ocupație.

După revoluție, exilații și emigranții români își găsesc adăpost mai ales în Franța ospitalieră. La Paris, foștii conducători ai revoluției din Țara Românească, la care se alătură tineri studenți români, găsesc un climat favorabil. "A fost un timp – scrie Alexandru Odobescu – când noi, tinerii studenți în strainătate, ne bucurăm de a fi la Paris mai vârtos pentru că acolo găseam mai multă voie deplină de a ne iubi patria fără sfială, de a învăța cu ardoare istoria și limba ei, de a croi și de a potrivi pe seama-i toate cunoștințele ce nepregetatul nostru patriotism românesc ne da prilej și îndemn de a ni le agonisi în acel centru de libere lumini"³.

În capitala Franței editează exilații și emigranții revoluționari români periodicele lor: "România viitoare", "Junimea Română"; de aici își desfășoară ei pe lângă guvernele apusene, stăruitoarea și deseori eroica lor activitate de propagandă. Ei militează prin grai și scris, prin audiențe, broșuri și memorii pentru răsturnarea regimului regulamentar din principate și pentru realizarea statului național român. Cei mai înaintați dintre ei sunt preocupați, în primul rând, de a dobândi sprijinul opiniei publice, sprijinul democraților de pretutindeni.

După ce nădejdlile într-o izbucnire generalizată a revoluției în Europa sunt spulberate mai ales după lovitura de stat din 2 decembrie 1851 a lui Ludovic-Napoleon Bonaparte, exilații români pașoptiști se adaptează noii situații politice ce se crease în Europa. Ei își consacră acum stăruințele lor intervenției pe

* Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice.

¹ N. Iorga. "Histoire des relations entre la France et les Roumains", Iasi, 1917, p.1 și urm.

² A.Otetea. "Înființarea consulatelor franceze în țările române", în "Revista istorică", XVIII (1932), p. 330-349.

³ A.Odobescu. "(Junimea Română) din Paris de la 1852", în Opere, vol. I, București, 1955, p. 337.

lângă puteri și propagandei publicistice. Izbucnirea războiului Crimeii favorizează noua direcție impusă activității exilaților.

Dintr-un vis și un țel de viitor, Unirea Principatelor devine un plan realizabil. Ea este totodată o problemă europeană, care domină activitatea diplomatică îndeosebi de la 1856 până la 1859.

Neobosita propagandă românească are succes și în cercurile înalte ale diplomației. Însuși Napoleon al III-lea, dornic de a distruge opera tratatelor de la Viena din 1815, se declara partizan al înfăptuirii unității poporului român, după cum se declara susținător al luptei de unificare a Italiei. Diplomația Franceză se situează de partea unioniștilor în înverșunata bătălie diplomatică ce se desfășoară timp de mai mulți ani în jurul problemei Unirii Principatelor.

În primăvara anului 1855, cu prilejul conferinței de la Viena, Bourquenay, delegatul Franței, pune în discuția diplomației europene problema Unirii. Peste un an, deschiderea Congresului de la Paris prilejuiește o nouă luare în dezbateră a acestei probleme. Franța era hotărâtă să susțină Unirea. La 7 martie, Walewski declara lui Clarendon și lui Cowley, ambasadorul britanic la Paris, că “nicio pace nu va fi solidă sau durabilă dacă nu va prevedea Unirea și independența principatelor”.

La 8 martie, Walewski propune congresului proclamarea Unirii, totuși divergențele dintre puteri duc la o soluție de compromise. Se hotărăște consultarea dorințelor înseși ale poporului român prin convocarea unor Adunări ad-hoc și, totodată, trimiterea la fața locului a unei comisii a puterilor europene.

Deși Congresul de la Paris nu rezolvase arzătoarea problemă a Unirii Principatelor, aceasta fusese menținută, multumită în bună măsură Franței pe ordinea de zi a politicii europene. Mișcarea unionistă primea necontenit îndemnuri încurajatoare din Franța. La 7 mai 1856, Walewski scria lui Bécларd, consulul Franței la București: “Dacă populațiile moldo-valahe, după cum presupunem, țin ca Unirea lor să fie înfăptuită, e neapărat necesar ca acest lucru să se declare cu glas tare”⁴. Sprijinul Franței încurajează și bucură pe români, și acest lucru se vedește atunci când, în vara anului 1856, comisarul Talleyrand, delegatul Franței în comisia europeană, trece prin principate și se bucură de o primire dintre cele mai calde.

Cu începutul anului 1857, problema reorganizării principatelor și implicit aceea a Unirii intră într-o fază hotărâtoare. În februarie, Franța ține să-și afirme încă o dată sprijinul ce înțelegea să-l dea luptei poporului român, publicând în oficiosul “Le Moniteur Universel” un articol de susținere a cauzei Unirii.

De asemenea, reprezentanții Franței, susținători ai luptei înverșunate a unioniștilor, nu tolerează grosolana acțiune de falsificare a alegerilor, care are loc în luna iulie 1857 și pe care Victor Place o aprecia drept o parodie. Compromisul care are loc la Osborne este de fapt un succes francez, el având ca urmare anularea alegerilor falsificate. În vara anului următor, după ce Adunările ad-hoc exprimaseră răspicat dorința unanimă de unire, în conferința ce are loc la Paris, Franța acceptă “o înțelegere în măsură a satisface pe cât posibil toate interesele”⁵. Dar la începutul verii anului 1858, broșura “L’empereur Napoléon et les Principautés roumaines” lua o atitudine categoric favorabilă Unirii. Între altele se scria în această lucrare: “Unirea a fost admisă de către plenipotențiarilor cu condiția ca ea să fie cerută de către locuitori. Această condiție suspensivă a fost îndeplinită. Deci Unirea există *ipso facto*; ar fi să se aducă o insultă Franței ezitându-se a o proclama”⁶.

Lupta pentru Unire era însă departe de a fi încheiată. Patrioții români erau mai hotărâți ca niciodată să realizeze unitatea celor două țări. La 5/17 ianuarie 1859, Adunarea electivă a Moldovei alege ca domn pe Alexandru Ioan Cuza, un fruntaș revoluționar din 1848 și un luptător activ pentru Unire. Peste câteva săptămâni la București, sub presiunea maselor, minoritatea progresistă smulge majorității reacționare un vot similar. Unirea se vedea înfăptuită prin alegerea aceluiași domn în amândouă țările.

Îndoita alegere nu rezolva însă pe deplin problema Unirii.

Dubla alegere trebuia recunoscută de către puteri și, totodată, Unirea urma să fie desăvârșită pe plan administrativ. În aceste împrejurări, Franța a fost constantă sprijinitoare a faptului împlinit, de altfel îndoită alegere fusese pe drept cuvânt apreciată de Cavour ca “triumful politicii Franței și Sardiniei în Orient”⁷. Trimisul lui Alexandru Ioan Cuza, poetul V. Alecsandri, este primit de Napoleon al III-lea, de prințul Napoleon și de Walewski, făgăduindu-i-se un sprijin deplin. La Constantinopol delegațiile trimise să obțină recunoașterea îndoitei alegeri sunt ajutate de reprezentanții diplomației ai Franței. În sfârșit, după tergiversări se deschide la Paris conferința, care urma să hotărască în problema principatelor. La 2/14 aprilie, Ștefan Goleșcu, trimisul special al Țării Românești, putea telegrafia la București: “Îndoita alegere a prințului Cuza a fost recunoscută pur și simplu de cinci dintre puterile garante”⁸.

⁴ D.A. Sturdza și a.” Acte și documente relative la istoria renașterii României”, vol.V, București, 1890, p.927.

⁵ Protocolul 1 din 22 mai 1858 (D.A. Sturdza și a. op. cit. vol. VII, p. 269).

⁶ Op. cit. p.258.

⁷ “Il Carteggio Cavour - Nigra dal 1858 al 1861”, vol.II, Bologna, 1927, p.

⁸ Dan Berindei. “Lupta diplomatică a Principatelor Unite pentru desăvârșirea Unirii (24 ianuarie 1859- 24 ianuarie 1862)”, în “Studii privind Unirea Principatelor”, București, 1960 p. 421.

Înainte însă de recunoașterea faptului împlinit în principate de către toate puterile, precipitarea evenimentelor din Italia și izbucnirea războiului franco-austro-sard fuseseră gata să ofere poporului român prilejul de a dobândi nu numai recunoașterea Unirii, dar și neatârarea prin participarea Armatei Române la conflagrație. Cuza scrisese, de altfel, trimisului său la Paris că era hotărât a face totul “pentru fericirea și independența” poporului său⁹. Încheierea grabnică a armistițiului de la Villafranca nu da însă putința de realizare a acestor planuri care-și păstrează, totuși, întreaga semnificație.

La 6 septembrie 1859, îndoita alegere era acceptată de toate puterile europene. Poporul român își impusese punctul de vedere. Unirea personală era recunoscută de “jure” de puterea suverană și de puterile garante. Sprijinul diplomatic al Franței fusese unul din factorii determinanți ai recunoașterii.

Dar acest act trebuia neapărat completat prin sancționarea de către Europa a unificării administrative. În lupta pentru desăvârșirea Unirii Principatelor pe plan administrativ, luptă încununată de succes la sfârșitul anului 1861, Franța va fi alături de principate, ocrotindu-le. Totodată, Franța – pe care Costache Negri, sfătuitorul cel mai apropiat al lui Alexandru Ioan Cuza, o caracteriza, în martie 1861, drept țară prin excelență dezinteresată și generoasă” – ajută opera de reorganizare a patriei noastre pe baze moderne și sprijină pe față sau cel puțin tacit lupta pe care o da poporul român pentru consolidarea autonomiei principatelor și pentru pregătirea dobândirii independenței României. Un exemplu în acest sens îl constituie înființarea și recunoașterea agenției române de la Paris în septembrie 1860. Este semnificativ și faptul că doi ani înainte de recunoașterea de către Europa a unirii administrative, Franța a acceptat formarea la Paris a unei unice agenții pentru amândouă țările¹⁰. Era o nouă manifestare a sprijinului dat luptei pentru unitate și neatârarea poporului român.

Convenția de la Paris recunoștea principatelor dreptul de a fi reprezentate la Constantinopol prin câte un agent (articolul 9)¹¹, dar nu le acorda (dată fiind menținerea suveranității otomane) posibilitatea de a acredita reprezentanți diplomatici pe lângă celelalte puteri străine. Or, noii conducători ai politicii externe a principatelor vor căuta să obțină acest drept, socotit de ei, cu justețe, un atribut de suveranitate și un pas spre independență. Ca prim rod a acestor străduințe a luat ființă la Paris cea dintâi agenție pe care Principatele Unite reușesc să o înființeze. Titularul ei este numit Ioan Alecsandri, fratele poetului V. Alecsandri. Acesta, de altfel, la rândul său, a jucat un rol din cele mai de seamă în politica externă a tânărului stat național român.

Începuturile agenției de la Paris se pot constata numai de cât după alegerile lui Alexandru Ioan Cuza ca domn al Moldovei. Încă de la 8/20 ianuarie, Vasile Alecsandri, în acel timp ministru de externe al Moldovei era informat de către fratele său, viitorul agent că acesta stabilise legături cu “oamenii eminenți ai presei franceze”; iar la 4/16 februarie, Ioan Alecsandri relatează în scris prințului Napoleon o amplă pledoarie privind caracterul legal al îndoitei alegeri¹². Peste câteva zile, Vasile Alecsandri, ajuns la Paris, unde fusese trimis în misiune, avea prilejul de a raporta lui Cuza că fusese primit ca “reprezentant al unui prinț stimat în cel mai înalt grad”¹³. Dar întrevederile viitorului agent că și vizitele ministrului de externe moldovean, nu însemnau încă pentru principate obținerea dreptului de reprezentare diplomatică printr-un agent permanent.

La Paris, Vasile Alecsandri solicita în prima întrevvedere pe care o are cu Napoleon al III-lea dreptul pentru țara sa de a fi reprezentată în capitala Franței printr-un agent oficios. Conducătorul Franței își da principial agrementul și acceptă totodată ca această sarcină să fie preluată de Ioan Alecsandri¹⁴. Din acel moment Ioan Alecsandri își ia titulatura de “corespondent al guvernului Moldovei la Paris și Londra”, dar nici aceasta nu înseamnă încă înființarea și recunoașterea unei reprezentanțe sau misiuni diplomatice.

Recunoașterea îndoitei alegeri, în septembrie 1859, de către toate țările garante întărește poziția principatelor pe plan extern¹⁵. La sfârșitul anului 1859, Costache Negri prelua în mod oficial funcția de agent al principatelor pe lângă Poartă¹⁶. Noua stare de lucruri din principate fiind recunoscută de Europa, se putea pune problema înființării agenției de la Paris, inițiative pentru care se obținuse consimțământul principial al Franței. În noiembrie 1859, Vasile Alecsandri redactează un amplu expozeu destinat celor două guverne ale

⁹ Cuza către V. Alecsandri, 13/25 aprilie 1859, în R.V. Bossy.” Agenția diplomatică a României la Paris și legăturile politice franco-române sub Cuza Voda”, București, 1931, p. 165-167.

¹⁰ Dan Berindei. “Înființarea agenției Principatelor Unite la Paris (26 august/7 septembrie) 1860”, în “Studii” nr. 6, XIII (1960). P. 99-120.

¹¹ D.A. Sturdza și a., op. cit., VII, P.308.

¹² R.V.Bossi, op. cit. p. 159-160, 160-163

¹³ Op. cit. p. 164-165.

¹⁴ V.Alecsandri către Alexandru Ioan Cuza, 13/25 februarie 1859, în R.V. Bossy, op. cit., p.165.

¹⁵ N. Corivan.” Lupta diplomatică pentru recunoașterea dublei alegeri a lui Al. Cuza”, în “ Studii privind Unirea Principatelor”, București , 1960, p. 387-412.

¹⁶ Dan Berindei și I. Vlasiu. “ Documente privitoare la politica externă a Principatelor Unite (1859-1862)” în “Studii” nr. 1, XII (1959), P.294;” Monitorul Oficial al Țării Românești”, 1860, p.105.

Principatelor Unite. Ulterior, memoriului i s-au adus unele schimbări și completări. În acest document se arată că înființarea unei agenții în capitala Franței era socotită după îndoita alegere drept “una dintre cele dintâi necesități” și se cerea ca agenției să i se dea caracterul unei instituții publice. Deși se remarcă că, din cauza suzeranității otomane, agenția nu putea avea decât un caracter oficios, se sublinia că ea urma să aibă o “utilitate reală” și o importanță “în proporție cu raporturile neîncetate crescând din Principatele Unite și Franța”. Trecând apoi la motivarea întemeierii agenției, memorial prezenta însemnatele sarcini politice pe care avea să le îndeplinească agentul Principatelor Unite în capitala Franței, “reședința obișnuită” a negocierilor internaționale. Agentul trebuia să fie un informator politic al reprezentanților puterilor binevoitoare poporului român. El urma să intervină ori de câte ori tratatele și convențiile încheiate de Poartă cu puterile străine “ar atinge independența sau interesele materiale ale țării” și tot el trebuia să asigure “o interpretare loială și justă” convenției de la Paris¹⁷.

O atribuție de seamă a agentului urma să fie organizarea și întreținerea unei acțiuni de propagandă pe calea presei¹⁸. În publicității și ziariștii înaintați francezi, poporul român găsisse un sprijin constant în perioada revoluției burghezo-democratice de la 1848 și a luptei pentru Unire. Hippolyte Desprez, Saint Marc Girardin Edgar Quinet, Jules Michelet, Paul Bataillard, Léon Plée, J. A. Vaillant și A. Ubinini¹⁹ au fost în primele rânduri ale publiciștilor francezi filoromani care au sprijinit prin scrisul lor lupta poporului român pentru eliberarea sa socială și națională și care totodată au făcut cunoscute Europei întregi problemele poporului latin de la gurile Dunării. “Presa franceză mai presus decât toate celelalte organe străine - scria la sfârșitul anului 1859 Vasile Alecsandri - a dat o consistență puternică ideii mântuitoare a Unirii, impunând diplomației europene voința noastră națională. Ea a aclamat îndoita alegere a prințului domnitor înainte chiar de a fi aceasta alegerea confirmată de puteri; într-un cuvânt, la toate împrejurările mari și grele, noi am găsit în presa franceză un avocat elocvent și un sprijin luminat”²⁰. De altfel, pentru Vasile Alecsandri presa franceză a constituit un obiect de preocupare încă înainte de înființarea agenției de la Paris. Într-o notă specială intitulată “Notă asupra stabilirii de relații necurmăte între Principatele Unite și presa franceză”.

Alecsandri a schițat un program de acțiune, realizat ulterior în bună măsură. El a propus ca propaganda din presa europeană să fie preluată direct de guvern și organizată “ca un serviciu public”. În fiecare din cele două țări, nota prevedea crearea, pe lângă Ministerele de Externe, a câte unui birou de corespondență cu străinătatea²¹. Buletinele de informație bisăptămânale întocmite de aceste birouri urmau să fie trimise la Paris unei persoane “devotate intereselor române, care să cunoască bine oamenii și lucrurile țării noastre, care să fie în legătură cu reprezentanții presei franceze, care să fie destul de cunoscută pentru a avea liberă intrare în ministerele din Paris, în biblioteci, în arhive, când ar avea trebuința de a le consulta, și, în sfârșit, un om deprins a lucra repede, spre a putea pune condeiul în toate jurnalele cele mai importante, cât mai des și cât mai pre larg”²². În lunile următoare întocmirii notei, înainte de înființarea agenției de la Paris, proiectul lui Vasile Alecsandri referitor la presă a devenit o realitate concretă.

După ce insistă asupra organizării la Paris a biroului de corespondență, Alecsandri trecea din nou în memoriul său la problema agenției. Franța trebuia să dea Principatelor Unite un sprijin activ și multilateral pentru reorganizarea din temelii a statului român. Prin intermediul agentului urmau să fie obținuți specialiști în administrație, finanțe, instrucțiune publică, agricultură etc., care să-și dea concursul la acest proces de reorganizare. Un rol deosebit era atribuit agenției în privința sprijinului ce trebuia cerut Franței pentru organizarea militară a Principatelor Unite. Din Franța urma să fie adus armament, cu sprijinul francez trebuia organizată industria “militară” și tot cu sprijinul unor instructori francezi urma să fie ridicat nivelul de instruire al Armatei Române la cel al armatelor moderne europene. Tot agentul principatelor trebuia să rezolve problema unui împrumut, agenția făcând apoi legătura între statul român și capitaliștii străini.

În încheiere, memoriul insistă asupra rolului pe care urma să-l aibă agentul Principatelor Unite la Paris în supravegherea educației tinerilor români aflați la studii în capitala Franței. Se sublinia faptul că aceștia se găseau într-un “mare număr” în liceele pariziene și se scotea în evidență necesitatea apărării limbii naționale în perioada de studii - desigur a întreținerii de limbă - și a efectuării acestora “nu la întâmplare”, ci sub un “control serios”. Se recomandă numirea unui inspector român, subordonat agentului, care urma să supravegheze studiile tinerilor români, iar în perioada de vacanță să țină cursuri de limba română²³.

¹⁷ Dan Berindei. “Înființarea agenției...”, p. 101, 107-109.

¹⁸ Op.cit., p. 101, 109-110.

¹⁹ Cornelia C. Bodea. “Din acțiunea de pregătire a agenției diplomatice de la Paris. Înființarea biroului de corespondență (1/13 ianuarie 1860)”, în “Studii” nr. 6, XIII (1960), p. 121.

²⁰ Loc. Cit., p. 123.

²¹ Ibid.; Cornelia C. Bodea, op. cit., p. 124-125.

²² L. Boicu, op. cit., p. 198.

²³ Op. cit., p.102, 111

Memoriul întocmit de Alecsandri constituie punctul de plecare pe calea înființării agenției Principatelor Unite la Paris. Guvernul moldovean condus de Manole Costache Epureanu consideră în mod favorabil propunerea de a se înființa o agenție română în capitala Franței și apoi, în urma unei scrisori pe care domnitorul o adresează lui Ion Ghica, prim-ministru în Țara Românească²⁴, problema este luată în dezbatere de guvernul muntean. Un jurnal al Consiliului de Miniștri al Țării Românești din 8/20 ianuarie 1860 hotărăște “a se crea acest fel de agenție la Paris, răspunzându-se suma anuală de una mie cinci sute galbeni...”²⁵. În ziua următoare, Ion Ghica raporta în mod oficial domnitorului hotărârea ce se luase și-i cerea să numească în funcția de agent o persoană “capabilă de această delicată însărcinare, de la care se așteaptă înseminate servicii pentru țară”²⁶. La rândul său, guvernul moldovean ia în discuție un memoriu al lui Grigore Balș, ministrul său de externe, privind înființarea agenției, document care în cea mai mare parte parafraza sau reflecta cuprinsul memoriului redactat inițial de Alecsandri în luna noiembrie 1859²⁷. Propunerea de a se înființa agenția oficioasă este acceptată de guvernul moldovean la 23 ianuarie/4 februarie 1860²⁸. Deși jurnalele celor două guverne capătă grabnic sancționarea domnească²⁹, înființarea agenției întârzie încă mai bine de o jumătate de an, în așteptarea votării bugetelor de către Adunările legislative.

Între timp au fost traduse propunerile lui Alecsandri referitoare la organizarea propagandei prin presă și la ținerea la curent a cercurilor politice și diplomatice europene cu evenimentele din Principatele Unite. “Noi am cădea într-o greșeală cumplită – scrisese Alecsandri în nota sa referitoare la presa din noiembrie 1859 – dacă am crede că este de ajuns de a face să se pomenească de noi din timp în timp, numai la vreo mare ocazie. Mai întâi că nu suntem siguri de a avea întotdeauna organele presei la dispoziția noastră, și apoi, în acest secol preocupat de atâtea evenimente și griji importante, cine nu ocupă neconținut publicul de sine-și este lesne uitat. Dacă România nu ar da câțeva vreme Europei noutăți despre dânsa, nimeni în Europa nu ar mai gândi la România, și o asemenea tăcere ar putea favoriza planurile dușmanilor. O presă amică și devotată este ca o santinelă neadormită, care e gata de a arunca strigătul de alarmă. Izolarea pentru un stat ca România este un pericol permanent”³⁰. La 1/13 ianuarie 1860 au fost înființate birouri de corespondență cu străinătatea pe lângă Ministerele de Externe din București și Iași. Totodată a luat ființă la Paris Biroul central de corespondență și redacție, al cărui titular a fost numit A. Ubicini, vechi prieten al poporului român. “Antecedentele lui – care caracterizase Alecsandri pe Ubicini - îl cheamă numaidecât a primi această misie, căci, primind-o, n-ar face decât a urma pe cea ce și-a impus-o singur, de la sine, de mai mulți ani, în favorul intereselor noastre”³¹.

Înștiințat asupra numirii sale la 28 noiembrie 1859/9 ianuarie 1860, Ubicini a primit cu entuziasm propunerea ce i s-a făcut. La 18/30 ianuarie 1860, el a răspuns lui Alecsandri și i-a comunicat efectivă sa intrare în funcție³². Ubicini își luase ca adjunct pe ziaristul Alphonse Grün și-și asigurase concursul cotidianelor “Le Siècle”, “Le Nord”, “La Presse”, “L’Opinion nationale” și al revistelor “L’Illustration”, “La Revue des Economistes”, “La Revue d’Orient” și “Nouvelles annales de voyage”; de asemenea în afara granițelor Franței, cele două ziare: “Le Journal de Francfort” și “L’Espérance”. “Am intenția – mai adaugă el în aceeași scrisoare – să mă supun cu toată râvna la învățarea limbii române, ca să pot fi în stare a-mi împlini singur oficiul de traducător”³³. Primind buletinele informative de la București și Iași, Ubicini și Grün au avut o activitate susținută în lunile următoare – deși calitatea buletinelor a scăzut după înlocuirea lui Pantazi Ghica, primul lor întocmitar din București. Ei au reușit să insereze materiale referitoare la Principatele Unite și în alte periodice din Franța sau din afara hotarelor lor, pe lângă cele de a căror concurs beneficiaseră de la începutul activității lor³⁴. Ubicini a îndeplinit cu entuziasm sarcinile ce i se dăduseră. “Dumneata ști – scria el la 14 octombrie 1860 lui I. I. Filipescu, ministru de externe al Țării Românești – că eu îmi iau foarte în serios rolul de corespondent; în primul rând, pentru că am convingerea că publicitatea de care dispunem poate fi dirijată în avantajul ei, în al doilea rând, pentru că mi-ar repugna de a primi salariul pentru o slujbă care ar deveni un fel de sinecură; cu atât mai mult cu cât aceasta s-ar întâmpla absolut

²⁴ R. V. Bossy, op. cit., p.178-179.

²⁵ Arhiva M. A. E., vol. 233, fila 71.

²⁶ Loc. cit., fila 70

²⁷ Loc.cit., filele 32-36

²⁸ Loc. cit., fila29.

²⁹ Loc. cit., filele 30,31, 70.

³⁰ L. Boicu, op. cit., p. 197.

³¹ Cornelia C. Bodea, op.cit., p. 125.

³² Op. cit., p. 126.

³³ Op. cit., p. 126-127.

³⁴ Op. cit., p. 127- 128.

fără vina mea³⁵. Ubicini va continua să dețină postul ce i se atribuiseră un timp și după înființarea agenției, sarcina dirijării serviciului de presă și propaganda fiind preluată de agent abia la 1 septembrie 1861³⁶.

Dar încă din vara anului 1860 instituirea agenției de la Paris nu a mai întâmpinat nicio piedică pe plan politic. Franța sprijinea realizarea acestei dorințe a principatelor. Și lucrul merita să fie subliniat, întrucât încercarea de a se lărgi rețeaua de agenți dincolo de Constantinopol și Paris n-a reușit în întregime din cauza complexului de împrejurări, dar deseori și a lipsei de bunăvoință a unor puteri. La 26 iunie 1860, după votarea prevederilor bugetare pentru instituirea agenției de la Paris și Londra (deși în fapt activitatea lui Ioan Alecsandri s-a desfășurat la Paris), un grup de deputați moldoveni, în frunte cu Anastase Panu, au cerut Adunării Moldovei ca în afara acestui agent “să se numească de’ndată unul și la Turin”. Totodată, ei au propus ca guvernul “să însemneze în bugetul viitor numirea de agenți și pe la celelalte puteri care au subscris tratatul și convențiunea de la Paris”³⁷. Deși propunerea, votată de adunare aproape în unanimitate, a fost transmisă grabnic de guvernul din Iași celui din București³⁸, în fapt, în timpul lui Alexandru Ioan Cuza, singurele agenții diplomatice ale principatelor – în afara celor de la Constantinopol, prevăzută de convenție – n-au fost decât cele de la Paris și Belgrad.

BIBLIOGRAFIE

1. Nicolae Iorga, *Histoire des relations entre la France et les Roumains*, Iași, 1917;
2. A.Otetea, Înființarea consulatelor franceze în țările române, în “*Revista istorică*”, XVIII (1932);
3. A.Odobescu, *Junimea Româna din Paris de la 1852*, în *Opere*, vol. I, București, 1955;
4. D.A.Sturdza și a., *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol.V, București, 1890;
5. Dan Berindei, Lupta diplomatică a Principatelor Unite pentru desăvârșirea Unirii (24 ianuarie 1859-24 ianuarie 1862), în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, 1960;
6. Dan Berindei, Înființarea agenției Principatelor Unite la Paris (26 august/7 septembrie) 1860, în “*Studii*” nr. 6, XIII (1960);
7. N. Corivan, Lupta diplomatică pentru recunoașterea dublei alegeri a lui Al. Cuza, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, 1960;
8. Dan Berindei și I. Vlasiu, *Documente privitoare la politica externă a Principatelor Unite (1859-1862)* în “*Studii*” nr. 1, XII (1959) și “*Monitorul Oficial al Țării Românești*”, 1860;
9. Cornelia C. Bodea, Din acțiunea de pregătire a agenției diplomatice de la Paris. Înființarea biroului de corespondență (1/13 ianuarie 1860), în “*Studii*” nr. 6, XIII (1960).

³⁵ Op. cit., p. 130.

³⁶ Op. cit., p. 131; L. Boicu, op. cit., p. 199-200.

³⁷ Arhiva M.A.E., vol. 233, fila 82.

³⁸ Loc. cit., fila 81.

ACTIVITATEA DIPLOMATICĂ A LUI DUMITRU BRĂȚIANU ÎN PERIOADA 1849 – 1853

Iuliana ZĂRNESCU*

Memoriul de la Londra către lordul Palmerston – ianuarie 1849

După evenimentele din 1848, toți conducătorii revoluției au părăsit siliți țara. Capitala fusese ocupată de către trupele otomane în frunte cu Fuad Effendi, însoțit de adversarul cel mai înverșunat al românilor, cât și al Porții, generalul rus Al. Duhamel. Au afirmat că aceasta era voința sultanului, ca Regulamentul organic să fie restabilit.

Românii au făcut o petiție pe 17/29 septembrie 1848, semnată în primul rând de Dumitru Brătianu, apoi de Nicolae Bălcescu, Nicolae Crețulescu, C.A. Rosetti, Vasile Boerescu și alții¹. Prin această petiție ei protestau contra invadării Țării Românești. Se pare că petiția a fost scrisă de Dumitru Brătianu, deoarece el a semnat primul. Nu s-a obținut niciun rezultat în urma acestei petiții.

În noiembrie 1848, Dumitru Brătianu a sosit la Paris, dar a constatat că existau slabe speranțe de sprijin din partea deputaților francezi, care erau antrenați în luptele politice dintre ei și au uitat de problema românească. La Frankfurt, Ioan Maiorescu a fost asigurat că guvernul german va trimite o ambasadă la Constantinopol cu instrucțiuni favorabile românilor. De acolo va desemna doi agenți diplomatici, unul la Iași și unul la București.

La toate demersurile românilor, francezii au răspuns că vor proceda după exemplul englezilor în problema românească, deci și acolo trebuia să se acționeze.

La Londra s-a deplasat și Dumitru Brătianu pentru a face demersuri diplomatice pe lângă oamenii politici și de stat englezi. Astfel, la 6/18 decembrie 1848 i-a adresat o scrisoare ministrului de externe, Henry John Temple Palmerston, pentru a fi primit în audiență, în vederea expunerii situației grele în care se aflau Principatele Române. În țară Locotenența domnească a fost înlăturată, după care a urmat o dublă ocupație militară.

Dumitru Brătianu a solicitat audiența lordului Palmerston pentru a prezenta situația gravă a Principatelor, fiind încurajat de protecția acordată românilor de consulul general al Angliei la București, în împrejurările dificile ale invadării Țării Românești și primirea sa în audiență de către miniștrii altor Puteri apusene.

La 7/19 decembrie 1848, Dumitru Brătianu a primit o scrisoare de la Foreign Office prin care i se făcea cunoscut că: „*Viconte Pamerston prezintă complimentele sale domnului Dumitru Brătianu și va avea onoarea de a-l primi vineri 8 decembrie la ora 5 la Foreign Office*”².

În momentul primirii în audiență la data fixată, lordul Palmerston l-a ascultat atent pe Dumitru Brătianu în expunerea problemei românești, dar nu i-a promis nimic concret. Dumitru Brătianu revine cu un lung memoriu către lordul Palmerston, la 16/28 ianuarie 1849, în care argumenta pe larg problema românească. Foreign Office-ul confirma, pe 25 ianuarie/16 februarie 1849, primirea unei scrisori de la Dumitru Brătianu, împreună cu un memoriu³.

Omul politic român, a început, în acest memoriu, prin a reaminti lordului Palmerston că poporul român, din cele mai vechi timpuri, a constituit o piedică în calea invaziilor dinspre Asia și Asia Mică, care amenințau civilizația europeană. În ciuda repetatelor și devastatoarelor invazii otomane, Principatele Române au reușit să-și păstreze autonomia, în schimbul recunoașterii suzeranității Porții și plății unui tribut. Dumitru Brătianu spunea că așa-numitele capitulații ale românilor cu Poarta „*fac și azi parte integrantă în dreptul public european, dând poporului valah locul pe care ar trebui să-l ocupe printre națiunile suverane ale Europei*”⁴.

De-a lungul istoriei, relațiile Principatelor Române cu Poarta otomană au funcționat în baza vechilor tratate, adică a vechilor capitulații, chiar dacă au mai avut și momente de tensiune. Niciodată nu a existat situația gravă a înlocuirii suzeranității cu suveranitatea otomană. Dumitru Brătianu argumenta că odată cu instaurarea protectoratului Rusiei asupra Principatelor devenea iminentă compromiterea statutului lor de autonomie. Diplomația rusă a exercitat o puternică și continuă presiune asupra Principatelor. El spunea că Rusia cu atenție și în mod constant „*a pus ochii pe Principatele Dunărene, la început cu moderație și în mod*

* Centrul de Cultură „Brătianu”.

¹ Anastasie Iordache, *Dumitru Brătianu: diplomatul, doctrinarul liberal și omul politic*, Editura Paideia, București, 2003, p. 96.

² Alexandru Cretzianu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu*, vol. I, Imprimeria „Independența”, București, 1933, p. 135; Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 97.

³ Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 97.

⁴ *Ibidem*, p. 98.

timid, dar întotdeauna subtil, a profitat de orice prilej, chiar neînsemnat, pentru a se amesteca în relațiile dintre Poartă și Principate, găbind chiar pretexte de a se amesteca atunci când nu exista nici o neînțelegere între ele”⁵. Deși au fost încheiate numeroase tratate între Rusia și Poartă cu privire la Principate, acest lucru n-a împiedicat-o pe Rusia să se amestece în treburile interne a acestora „modificând constituțiile lor, dictând legi organice, edictând regulamente financiare și administrative, spunând tribunalele lor, numind pe principii lor și sfârșind prin a le invada și a le trata ca o națiune cucerită”⁶. Dumitru Brătianu atrăgea atenția omului de stat englez, care putea influența, prin poziția sa, soarta popoarelor din Orientul european, că existența politică și națională a Principatelor Române a devenit ținta unor persistente atacuri din partea Rusiei, ca urmare a victoriei obținute contra Porții în războiul din 1828. În urma acestui război Rusia și-a stabilit „protectoratul” asupra Principatelor, și-a impus voința în Adunările Obștești, care au fost convocate de ea și prezidate de consulul general Minciaky. În acest fel au fost adoptate și Regulamentele organice. Aceste regulamente n-au fost însă recunoscute nici de Anglia, nici de Franța, iar românii au fost nevoiți să li se supună fără să le fi acceptat.

Cu speranță în viitorul mai bun al cauzei lor românii s-au adresat Porții pentru a-i proteja de abuzurile exercitate de Rusia. Dumitru Brătianu argumenta că Poarta se dovedea neputincioasă și la discreția voinței Rusiei⁷. În consecință datorită acestor memorii românii s-au ales cu amenințări. Memoriile adresate Puterilor europene n-au avut rezultate practice pozitive. Cu toții, cei în măsură și în drept să protejeze Principatele în fața presiunilor Rusiei se eschivau, sub diverse pretexte. De această situație, a profitat din plin Rusia, care și-a continuat opera de organizare în Principate⁸.

Dumitru Brătianu a enumerat numai în parte măsurile întreprinse de Rusia, spre a le face cunoscute, fie chiar și sumar, ministrului de Externe britanic. De asemenea, Brătianu a precizat că Rusia și Poarta, pentru a preîntâmpina orice ridicări la luptă, și-au trimis câte un comisar în Principate și anume generalul Al. Duhamel din partea Rusiei și Talaat Effendi din partea Porții otomane.

Pentru a înlătura orice interpretare greșită a caracterului și scopului revoluției de la 1848, Dumitru Brătianu demonstra omului de stat englez că aceasta n-a fost altceva decât un act de voință a întregii națiuni, dornică să deschidă larg căile progresului spiritual și material. El i-a prezentat lordului Palmerston cum s-au desfășurat evenimentele pentru a-l face să înțeleagă mai bine evenimentul. De asemenea, în acest memoriu pe care l-a trimis lordului englez, Brătianu spune și despre Constituția cu care românii au mers la Constantinopol și în care nu au cerut altceva decât recunoașterea drepturilor lor de autonomie, conform vechilor tratate cu Poarta și înlăturarea oricărui amestec străin, de natură să tulbure buna funcționare a acestor relații și a legilor interne, deschizătoare ale căilor progresului⁹.

Adresându-se unui om de stat liberal, ministrul de Externe al unei mari puteri, Dumitru Brătianu demonstra temeinic caracterul reacționar, antidemocratic al protectoratului Rusiei exercitat asupra Principatelor Române. Retragerea acestei „protecții” a Rusiei ar însemna o mare binefacere pentru români. Comportamentul Rusiei nu a surprins, dar cea a Porții otomane a dezamăgit profund. Poarta a refuzat primirea deputăției valahe și a trimis pe Fuad Effendi cu sarcina să înăbușe revoluția, motivând că, în bunele sale intenții față de români, nu avea sprijinul diplomației europene. Membrii deputăției române li s-a spus, chiar, la Constantinopol; „Poarta recunoaște dreptatea cererilor d-voastre, dar, pentru moment, fiind părăsită de Marile Puteri, nu poate face nimic”¹⁰.

Apoi, deși a dat asigurări de moderațiune, precum că nu va folosi violența, Poarta avea alte intenții. Înșelând populația Capitalei, Fuad Effendi a invitat pe fruntașii revoluției în tabăra sa, arestându-i. După aceea, a înaintat în marș forțat asupra Capitalei, masacrând populația pașnică. Îndată, aveau să intre în Țara Românească și trupele rusești, după o proclamație prealabilă a generalului rus Al. N. Lüders: „Aceste din urmă trupe au comis, de partea lor, atrocități care ne-au făcut să uităm curând excesele soldaților turci; ele n-au respectat nimic în drumul lor, peste tot au arestat pe funcționarii publici, târându-i în urma armatei cu picioarele goale și încărcăți cu lanțuri, au pustiit câmpiile, răpind cirezi întregi de vite și punând mâna pe tot ce întâlneau în cale, și apoi își vindeau prada la mezat în piață, ca și cum ar fi fost o țară cucerită”. Din toate protestele, niciunul n-a fost luat în seamă.

Îndurerat de suferințele greu de descris ale nenorocitei sale patrii, suferind sub povara întreținerii a două armate de ocupație, Dumitru Brătianu a prezentat lordului Palmerston marile abuzuri și nedreptăți comise după înăbușirea revoluției. Astfel, guvernului legal i-au luat locul cei doi comisari ai Puterilor suzerană și protectoare, alături de caimacamul Constantin Cantacuzino. Un pașă turc a fost numit comandant militar al Bucureștilor.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem, p. 99.

⁸ Alexandru Cretzianu, *op. cit.*, p. 139.

⁹ Ibidem, pp. 142 – 143.

¹⁰ Apud. Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 102.

Indignat de atitudinea Turciei, Dumitru Brătianu a afirmat că oricâte ar mai face în viitor în favoarea Principatelor, răul imens provocat prin invadarea teritoriului lor nu va fi uitat niciodată. Acest act nu este altceva decât o agresiune comisă contra românilor, ocrotiți din vechime de dreptul lor la autonomie. Argumentele diplomației ruse se dovedeau de-a dreptul aberante, prin încercarea de a demonstra existența politică a Principatelor Române în temeiul tratatelor ruso-turce.

Dumitru Brătianu a argumentat că românii n-au dat niciodată mandat Porții să trateze cu vreo altă Putere în privința soartei lor.

Omul politic român aprecia ca Anglia, pentru prestigiul său în lume, nu trebuia să lase să fie maltrată o națiune slabă de către puternice imperii vecine ei, așa cum a fost maltrată națiunea română. Dumitru Brătianu a precizat că această problemă nu este numai de interes moral, ci mai ales de interes politic pentru Anglia. Ocupația militară a Principatelor de către Rusia puna în pericol liniștea Europei¹¹. De asemenea, din punct de vedere economic, acestea ar putea fi un bun partener comercial pentru Anglia, dar sub ocupația armată bogățiile lor ar rămâne sechestrate. Anglia putea interveni în sprijinul Principatelor „căci ar fi suficient să vorbească spre a fi ascultată”¹².

Dumitru Brătianu, după expunerea argumentată a situației Principatelor, a căutat să-l convingă pe lordul Palmerston de necesitatea evacuării lor de către cele două armate de ocupație. Anglia, prin bunăvoința ei, ar trebui să determine evacuarea Principatelor, și să împiedice, pe viitor, provocarea unor daune materiale Principatelor, prin trecerea în contul lor a sumelor împrumutate pentru întreținerea ocupanților, pentru că „Este îndeajuns de a fi adus pe locuitorii acestui teritoriu, atât de bine înzestrat de natură, în stare de a se hrăni cu scoarța arborilor. Dar, înainte de toate, ar fi necesar de a-i sili, înainte de retragerea lor, să revoace decretul de proscripțiune, să pună în libertate pe toți valahii ce au fost arestați și să înceteze acel sistem de teroare care paralizează și dezorganizează toată țara și care consistă în a nu tolera alegerea Principelui sau convocarea Adunării sau, pe scurt, a nu tolera niciun act legislativ în timpul ocupațiunii străine”¹³.

Omul politic român sugera lordului Palmerston că ar putea sfătui Poarta să nu mai pretindă tribut Principatelor cel puțin doi ani, pentru a le permite „să se vindece de starea de sărăcie extremă în care au fost adâncite de îndoita ocupație care le nenorocește”¹⁴. Mai mult, era necesară sprijinirea Porții otomane, în ciuda presiunilor ce s-au făcut asupra ei, în sensul de a susține menținerea Constituției române ce fusese recunoscută deja prin Suleiman Pașa.

Datorită faptului că Țara Românească și Moldova au fost indisolubil legate, prin aceleași drepturi de apărare, ambele fiind sub suzeranitatea otomană, sub aceeași protecție, Dumitru Brătianu a sugerat lordului Palmerston să determine guvernul englez ca să îndemne Poarta otomană să nu se opună Unirii Principatelor Române. Această unire era necesară progresului în toate domeniile. Prestigiul noului guvern al statului român unificat ar fi fost mărit prin numirea unui însărcinat cu afaceri la Londra pe lângă guvernul englez, spre a-l informa asupra evoluției situației interne și externe. Anglia a fi trebuit să încheie un tratat comercial cu noul stat pentru a-i favoriza dezvoltarea economică. Guvernul englez mai trebuia să sfătuiască Poarta să respecte tratatele încheiate în trecut cu românii, să se mulțumească cu plata tributului și dreptul de suzeranitate, fără a se mai amesteca în treburile interne și a crea un motiv în plus pentru care Rusia să procedeze la fel. Poarta a fost în continuare determinată prin presiuni de Rusia să violeze dreptul la autonomie al Principatelor. Dumitru Brătianu a insistat și a atras atenția lordului Palmerston că era absolut necesar ca Poarta să fie determinată să renunțe la orice amestec în afacerile interne ale Principatelor.

În finalul lungului său memoriu, Dumitru Brătianu a pus problema independenței noului stat românesc, rezultat prin unirea celor două Principate. El era de părere că în condițiile politice existente în estul și sud-estul Europei, un astfel de stat va constitui un sprijin și un aliat pentru Poartă: „Independența Moldo-Valahiei prezintă importanță nu numai din punctul de vedere al comerțului european, nu numai din punctul de vedere al apărării Turciei și a Germaniei [...], dar și din punctul de vedere al civilizațiunii mondiale. Căci valahii, prin cultura, obiceiurile, originea și tradițiunile lor, prin relațiunile lor cu națiunile civilizate ale Europei, prin limba lor, prin pozițiunea geografică a țarei lor, sunt, în mod firesc, destinați a transmite societății orientale civilizațiunea Europei apusene, făcând astfel legătura între Răsărit și Apus”¹⁵. Dumitru Brătianu era de părere că Anglia nu trebuia să mai accepte continuarea unei situații ca cea care exista în Principate, fără să dăuneze prestigiului său în lume: „O națiune piere în lipsă de ajutor; un cuvânt al Excelenței Voastre îi poate reda viața; dar ajutorul trebuie dat acuma, căci mâine va fi, poate, prea târziu”¹⁶.

¹¹ *Ibidem*, p. 104.

¹² Alexandru Cretzianu, *op. cit.*, p. 157.

¹³ *Ibidem*, p. 165.

¹⁴ *Ibidem*, p. 166.

¹⁵ Apud. Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 106.

¹⁶ *Ibidem*.

Anglia a preferat să rămână rezervată față de problema Principatelor, ea înțelegea să acționeze doar în propriul său interes și numai când acesta era periclitat.

Memoriul lui Dumitru Brătianu a fost bine primit. Lordul Dudley Stuart, deputat în Camera Comunelor, era de părere că memoriul trimis de el trebuia tradus și tipărit în limba engleză, deoarece publicul britanic avea nevoie să fie lămurit asupra acestei probleme a Principatelor, atât de importantă și de puțin înțeleasă până atunci.

Activitatea în Comitetul Central Democratic European

După trimiterea memoriului Dumitru Brătianu a avut contacte cu membrii de seamă ai Camerei Comunelor, obținând rezultate foarte bune. Acest lucru l-a determinat să trimită o adresă către Parlamentul britanic, prin care a solicitat sprijin pentru cauza românească. Omul politic român considera că, membrii Parlamentului britanic sunt cei mai competenți judecători, în împrejurările violării drepturilor la autonomie ale Principatelor și încălcării teritoriului lor.

Memoriul lui Dumitru Brătianu din 16 ianuarie 1849 a fost publicat în ziarul „Morning Herald”. Acesta îi atrăgea atenția directorului ziarului englez că unele paragrafe ar putea stârni interpretări eronate, în consecință l-a rugat să publice o precizare la cele afirmate. Dumitru Brătianu făcea aceste precizări într-un ziar londonez, deoarece dorea să demonstreze că românii nu aveau sentimente de ostilitate față de Imperiul otoman, a cărei integritatea era scopul politicii britanice în Orient, orice atac contra lui fiind inacceptabil pentru politica oficială.

Membrii celorlalte grupări din Principate au avut păreri diferite referitoare la memoriul lui Dumitru Brătianu și la plecarea lui la Londra. Nicolae Bălcescu a avut atitudine destul de tranșantă și nu a fost de acord cu trimiterea lui Dumitru Brătianu la Londra. Exilații români de orientare moderată vizau sprijinul fără rezerve pe Poartă, au criticat și dezavuat memoriul lui Brătianu¹⁷.

După împlinirea unor sarcini de seamă ale misiunii sale diplomatice la Londra, cu unele succese remarcabile, Dumitru Brătianu s-a întors la Paris, în cursul lunii mai 1849. Lordul Dudley Stuart i-a făcut o recomandare către lordul Normanby, ambasadorul Angliei la Paris, în termeni deosebit de elogioși: *„Dați-mi voie să vă prezint prin această scrisoare pe d-l Brătianu, un nobil valah, care a stat aici câțva timp și care pleacă acum la Paris. Dânsul are principii patriotice, și face parte din același partid ca și dl. Eliade și generalul Teii ale căror nume și istorie nu vor fi necunoscute de d-voastră, fiind dat că au locuit la Paris. D-l Brătianu a avut onoarea a fi primit în mai multe rânduri de lord Palmerston, care i-a arătat multă amabilitate. D-l Brătianu ar putea să vă procure informațiuni folositoare și interesante și sunt sigur că nu veți lua în nume de rău de a vi-l prezinta”*¹⁸.

Dumitru Brătianu avea nevoie de astfel de recomandare, întrucât Anglia se dovedea singura putere capabilă să se angajeze în sprijinirea Porții otomane și a Principatelor Române. Astfel, antrena pe această cale și alte Mari Puteri, preocupate în special de problemele lor interne, cum este exemplul Franței, unde exista o dispută pentru alegerea lui Ludovic Napoleon Bonaparte ca președintele Republicii franceze. Dumitru Brătianu s-a adresat și profesorilor săi de la „Collège de France” pentru a-i determina să scrie despre români.

La Paris exilații români au ales o comisie compusă din Dumitru Brătianu, Alexandru G. Golescu și C.A. Rosetti. Aceasta a redactat un proiect de protest contra Convenției de la Balta-Liman, pe care l-au înaintat Camerei franceze.

La 6 iunie 1849, Edgar Quinet a depus pe biroul Adunării legislative a Franței protestul românilor contra Convenției de la Balta-Liman.

Ion Heliade-Rădulescu, așa cum criticase foarte aspru memoriul lui Dumitru Brătianu către lordul Palmerston, tot așa aspru a criticat și memoriul de protest al Comitetului democratic român, în care Dumitru Brătianu a avut un rol principal.

Cu trecerea timpului, Dumitru Brătianu a fost mai bine înțeles și sprijinit în acțiuni de către compatrioții săi. Chiar Nicolae Bălcescu a început să-și schimbe atitudinea față de el, era impresionat de activitatea sa politică și diplomatică. În noiembrie 1851 îi scria lui C.A. Rosetti să-i spună lui Dumitru Brătianu să-i scrie câte o dată.

Exilații români acționau în străinătate cu speranță, încrezători într-un viitor mai bun pentru patria lor. Ei visau la România una și nedespărțită, în limitele vechii Dacii, visau neconținut, în ciuda atâtor dificultăți ce i-ar fi putut împiedica.

Foarte bine documentat asupra trecutului patriei sale, Dumitru Brătianu îl prezenta marelui istoric Jules Michelet, spre a-l cunoaște. Astfel, dorea ca România să fie cât mai bine cunoscută în străinătate. Dumitru Brătianu nu uita nici patria libertății universale, leagănul formării sale intelectuale, pe care o avea

¹⁷ Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 111.

¹⁸ Apud. Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 118.

mereu în gând ca exemplu de urmat. Aceasta era fără îndoială Franța. Scurta călătorie în Anglia l-a făcut pe Dumitru Brătianu să iubească și mai mult Franța, pe care o considera un sprijin pentru români.

Dumitru Brătianu va fi invitat să ocupe locul de onoare alături de cele mai proeminente figuri de luptători pentru cauza libertății popoarelor și triumful democrației în Europa.

După înfrângerea revoluției de la 1848, conducătorii ei s-au regrupat pentru a organiza noi mișcări revoluționare, care să se transforme în victorii, generatoare de schimbări structurale, ce erau foarte folositoare popoarelor. Ei se îndreptau spre o nouă revoluție¹⁹. Acești militanți au înțeles că numai prin solidarizarea tuturor se va putea obține o victorie finală. Astfel, s-a ajuns la concluzia că era nevoie să înființeze Comitetul Central Democratic European, care a dirijat toate operațiunile procesului revoluționar în întreg continentul. Acesta s-a constituit în vara anului 1850, la Londra, din inițiativa lui Giuseppe Mazzini, A.A. Ledrun-Rollin, polonezul Albert Darasz și germanul Arnold Ruge²⁰.

Românii au fost entuziasmați de această inițiativă și s-au întrunit la Paris cu scopul de a decide trimiterea unuia dintre ei la Londra ca să discute cu membrii Comitetului Central Democratic European. Inițial a fost ales Nicolae Bălcescu, dar a refuzat pe motiv că nu mai putea reveni în Franța sau oriunde pe continent, dat fiind faptul că adeziunea era „pe față”, și nu în secret. Prin urmare nu s-a decis nimic. Se aștepta „un om de bunăvoință”²¹. Acel om a fost Dumitru Brătianu, prezent la adunarea din septembrie 1850, dar care nu s-a oferit atunci. Plecarea lui la Londra s-a decis abia mai târziu. În aprilie 1851, Dumitru Brătianu a fost trimis la Londra pentru a stabili legătura cu noul comitet. Ofertei române de colaborare i-au răspuns membrii Comitetului Central Democratic European prin apelul *Populațiilor române*, la care s-a reacționat pozitiv printr-un manifest redactat de C.A. Rosetti, dar semnat de Nicolae Golescu și Nicolae Bălcescu, iar la 2/14 septembrie 1851 adeziunea românilor la activitățile organismului creat la Londra a fost confirmată printr-o adresă a Comitetului revoluționar român reînviat²². Dumitru Brătianu s-a putut acum alătura pe deplin reprezentanților celorlalte națiuni.

Între Dumitru Brătianu și Giuseppe Mazzini a avut loc un schimb interesant de scrisori, care s-a dovedit fructuos în vederea stabilirii bazelor de colaborare. Mazzini înclina spre simplificarea diferendului româno-maghiar și a problemei desprinderii Principatelor Române de sub suzeranitatea otomană, ceea ce însemna o importantă schimbare de statut pentru acestea. Dumitru Brătianu a avut întrevederi cu A.A. Ledrun Rollin, care i-a împărtășit întrutotul punctele de vedere. În cele din urmă, Mazzini, informat mai bine, dă dreptate celor susținute de Brătianu, promițând să obțină asigurări din partea lui Kossuth, conducătorul emigrației maghiare.

Dumitru Brătianu era încrezător în reușita finală a popoarelor pentru libertate și s-a angajat cu toate capacitățile sale creatoare în favoarea cauzei comune a popoarelor oprimate. Acest lucru a ieșit în evidență odată cu apariția revistei „Junimea Română”, care a fost foarte bine primită de către toți exilații străini de la Londra și care făceau parte din Comitetul Central Democratic European.

Românii, în activitatea lor de militanți pentru libertate, unitate națională și democrație, au întâmpinat dificultăți din partea, chiar, a unor militanți pentru progres ca și ei, dar cu vederi înguste în privința realizării unității tuturor popoarelor. Unii dintre aceștia erau maghiarii. Brătianu nu a fost mulțumit de textul adresei primite de români din partea Comitetului Central Democratic European, exitau niște puncte cu care nu putea fi de acord. Mazzini i-a răspuns că nu mai era în măsură să schimbe nimic: „*Voi n-ați vorbit de turci, căci nu aveți a vă aștepta de nici un pericol din acea parte. De veți intra cu noi în linia de bătaie contra Rusiei, Poarta va abandona cu dragă inimă milionul anual și pretinsa suzeranitate. Dreptul la independență antrenează emanciparea completă pe care voi o căutați. Dacă noi am vorbit de țar și de împărat, aceasta pentru că ei caută a vă înșela*”. La Londra a existat o polemică între Dániel Irányi, fost secretar al Comitetului de Salvare Publică din Pesta în 1848, și Dumitru Brătianu. Această dispută a avut ca subiect problema românilor din Transilvania. Polemica dintre cei doi a apărut și în presă în ziarul „La Presse”.

Foarte bine documentat asupra realităților politice ale vremii în care trăia, conștient că numai printr-o bună cunoaștere a lor se poate angaja pe calea unei propagande eficiente pentru cauza lor națională, atât de greu de înfăptuit, deoarece avea mulți și puternici adversari, Dumitru Brătianu s-a remarcat prin folosirea foarte bună a argumentelor. El își dădea seama ca emigranții maghiari, foști conducători ai revoluției de la 1848, puneau românilor dilema: fie cu ei contra Austriei, fie contra lor alături de Austria. Dumitru Brătianu afirma că românii vor fi și contra Austriei și contra Ungariei, dacă acestea se vor strădui să dea o a doua ediție a revoluției de la 1848²³.

¹⁹ *Ibidem*, pp. 126 – 127.

²⁰ *Istoria românilor*, vol. VII, tom I, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 420; Dinu C. Giurescu, *Istoria României în date*, Ed. a II-a rev., Editura Enciclopedică, București, 2007., p. 184; Aurelian Chistol, *Românii în epoca modernă (1821 – 1859). Note de curs*, Editura Universității din Pitești, Pitești, 2007, p. 100.

²¹ Apud. Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 127.

²² *Istoria românilor*, *op. cit.*, p. 420

²³ Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 136.

Mazzini înclina spre concesiile din partea românilor pentru solidarizarea în luptă cu orice preț. Polemica dintre Irány și Brătianu n-a dus la o mai bună înțelegere între popoarele orientului european, însă a antrenat o serie de consecințe, între care clarificarea problemei românești în fața opiniei europene, pregătirea spirituală atât de necesară împlinirii în perspectivă a idealului național al unității statale. După intrarea lui Dumitru Brătianu în Comitetul Central Democratic European s-a publicat un Manifest a Comitetului revoluționar român către membrii Comitetului european.

Datorită idealului democratic al poporului său, Dumitru Brătianu, a evidențiat în manifestul elaborat în numele Comitetului revoluționar român, că la 1848 românii s-au ridicat pentru libertate națională și socială, cerând-o pentru sine și pentru toate popoarele vecine spre a se bucura astfel de ea în viitor. Românii vor și cer libertate, egalitate și dreptate pentru toți.

Dumitru Brătianu s-a îndreptat spre Londra, pentru a-și servi cu devotament și dăruire cauza națională, prin integrarea eforturilor concertate ale popoarelor oprimare, fără de care victoria finală devenea cu totul iluzorie. Pentru curajul, pentru atitudinea sa și pentru cele scrise și împlinite în fapt a avut multe de îndurat. A devenit indezirabil în Franța, unde exilații nu se mai bucurau de securitate, a fost urmărit și de poliția prusacă. Astfel, un raport din martie 1852 menționa că diversele popoare erau reprezentate prin Mazzini, Ledrun-Rollin, Alfred Darasz și „*valahii sau românii prin Brătianu*”²⁴. Din Londra, Brătianu păstra legături permanente cu românii exilați, dar mai ales cu radicalii, cu frații Golescu.

În 1852, Dumitru Brătianu, a afirmat că se afla alături de alte popoare dornice să lupte și să învingă pentru cauza libertății și democrației, care nu era numai a poporului român, ci a întregii Europe, conștientă de existența și puterea acestui popor: „*Acum Europa vă cunoaște - se adresa el românilor din Principate; acum cunoaște puterea voastră; știe că zece milioane de români aveți tot o limbă, tot o tradiție, tot o Patrie; că la voi provincialismul și dezbinările politice sau religioase nu există; căci toți câți sunteți aveți aceeași credință, aceeași voință, aceeași acțiune, același suflet*”²⁵.

Apoi, Dumitru Brătianu a evocat românilor imaginea frumoasei Românie, liberă și democratică, patria tuturor românilor, scopul și rezultatul final al luptei lor: „*Mâine România inimilor noastre, România mare ca România lui Traian, vitează ca România lui Mihai, eroică ca România pompierilor, sublimă ca România poporului din Câmpul Libertății, mâine România maica și fiica noastră va rupe vâlul ce învălue a ei frunte și diadema ei va fi mândra noastră podoabă și veselia lunei. Trăiască Republica Democratică și Socială. Trăiască Republica Română*”²⁶.

Din totdeauna Brătianu a luptat pentru schimbarea statutului Principatelor era convins România tuturor românilor va exista, fără nicio îndoială, ca patrie a libertății, unde numai poporul va fi suveran. Niciodată în acțiunile sale Dumitru Brătianu nu i-a neglijat pe românii din Transilvania.

Dumitru Brătianu a fost profund marcat de moartea lui Nicolae Bălcescu, care a decedat în exil, foarte tânăr. La 1/13 februarie 1853 se adresa ziarului francez „La Nation”, care publicase într-un articol informații greșite cu privire la românii din Transilvania. El preciza că nu este loc să arate motivele pentru care românii a luat armele contra asupritorilor lor la 1848, pentru că atât ei, cât și ungurii trebuiau să devină aliați contra dușmanului comun. De asemenea se pare că același ziar a făcut afirmații inexacte și în articolul *Europa și problema Orientului*, deoarece a scris că în imperiul otoman, în afara Moldovei și Valahiei, toate principatele și provinciile erau slave, ceea ce era exagerat. El nu a vrut să intre în polemică cu ziarul, dar a dorit să facă precizările corecte.

Cam în aceeași perioadă, Ion C. Brătianu, a fost arestat la Paris și era învinuit de ascunderea la locuința sa a unei prese, tocmai când fuseseră descoperite comploturi atentate la viața lui Napoleon al III-lea. Bănuiala asupra lui a crescut și datorită faptului că era frate cu Dumitru Brătianu, membru activ în Comitetul Central Democratic European din Londra. Dumitru Brătianu a făcut numeroase demersuri pentru eliberarea fratelui său din închisoare.

Lordul Dudley Stuart i-a facilitat legături în Anglia lui Dumitru Brătianu, în vederea activării unor oameni influenți oameni politici în momente de tensiune, în perspectiva redeschiderii problemei orientale. Astfel, îi dădea o scrisoare de recomandare către James Johnes, „un om foarte influent”, care-i va fi de folos în propaganda preconizată la Liverpool și Manchester în favoarea problemei românești. Lordul englez îl îndemna pe Brătianu să nu slăbească propaganda în favoarea cauzei românești, căci trebuia bine lămurită opinia publică engleză în această privință. În Camera Comunelor, majoritatea deputaților se pronunța pentru o acțiune viguroasă contra invadării Principatelor Române²⁷.

În Anglia, Dumitru Brătianu a acționat cu Nicolae Golescu și au făcut turneu de propagandă în principalele orașe de industriași și comercianți.

²⁴ *Ibidem*, p. 139.

²⁵ Alexandru Cretzianu, *op. cit.*, p. 298.

²⁶ Apud. Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 146.

²⁷ Alexandru Cretzianu, *op. cit.*, pp. 347 – 348.

La mijlocul anului 1853, evenimentele s-au precipitat datorită invadării și ocupării din nou a Principatelor. Dumitru Brătianu s-a întors în țară împreună cu Alexandru C. Goleescu și cu C.A. Rosetti. Izbucnirea conflictului ruso-turc îi oferea posibilitatea să acționeze pentru cauza românilor și pentru schimbarea statutului internațional al Principatelor. Astfel, a vrut să fie aproape de conflict că să poată să acționeze în acest scop.

Bibliografie

- CANTACUZINO, Sabina, *Din viața familiei Ion C. Brătianu*, Editura Universul, București, 1934;
CHISTOL, Aurelian, *România în epoca modernă (1821 – 1859). Note de curs*, Editura Universității din Pitești, Pitești, 2007;
CRETZIANU, Alexandru, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu*, vol. I-III, Imprimeria „Independența”, București, 1933;
GIURESCU, Dinu C. (coordonator), *Istoria României în date*, Ed. a II-a rev., Editura Enciclopedică, București, 2007;
IORDACHE, Anastasie, *Dumitru Brătianu: diplomatul, doctrinarul liberal și omul politic*, Editura Paidea, București, 2003;
Istoria românilor, vol. VII, tom II, Editura Enciclopedică, București, 2003;
NEAGOE, Stelian, *Oameni politici români*, Editura Machiavelli, București, 2007;
NICOLESCU, Nicolae C., *Șefi de stat și de guvern ai României (1859 – 2003)*, Editura Meronia, București, 2003.

Lista anexelor

Anexa 1: Dumitru C. Brătianu (1818 – 1892)

Anexa 2: Dumitru Brătianu la 16 ani

ANEXA 1

Dumitru C. Brătianu (1818 – 1892)

Sursa: http://semnal-liberal.trei.ro/album/Dumitru_C_Bratianu.jpg

ANEXA 2

Dumitru Brătianu la 16 ani

Sursa: Iordache, Anastasie, Dumitru Brătianu: diplomatul, doctrinarul liberal și omul politic, Editura Paideia, București, 20

UN BATALION DE OȚEL

Plt.adj.pr. Victor BĂDIȚĂ *

După proclamarea independenței depline de stat, la 9 mai 1877, istoria îi rezervase armatei române un rol strălucit. Dar, pentru ca ostașii noștri să poată pecetlui cu sângele lor, pe câmpul de luptă, actul neatârării, trebuiau învinse prejudecăți și „scrupule” ale propriului aliat. Diplomația țaristă, după cum arăta ambasadorul italian Fava, era „interesată în a se opune la o participare armată a României; de aceea ia acesteia din urmă orice pretext pentru a cere, la terminarea războiului, o eventuală mărire teritorială, sau cel puțin pentru a o face să nu obțină vreun drept la păstrarea Basarabiei”¹. De fapt țarul urmărea să aibă micile state sud-dunărene la dispoziția sa în timpul războiului, iar „după izbândă, să le procure oarecare foloase ca rezultat al generozității sale”². Există și un alt punct de vedere, care nu contrazice, ci le completează pe cele de mai sus. În revista berlineză „Politische Geschichte der Gegenwart”, din anul 1878 se arată că Rusia respinsese oferta de cooperare românească „poate din considerație pentru Austro-Ungaria, care nu voia să vadă pe cursul interior al Dunării o Românie puternică și victorioasă, deoarece ar fi putut exercita o forță de atracție asupra românilor din Ungaria. După cele două înfrângeri de la Plevna, și după celelalte eșecuri suferite de ruși, campania nu mai era socotită în Austro-Ungaria ca atât de primejdioasă”³.

Într-o Notă foarte secretă din 31 mai/12 iunie 1877, Rusia propunea Marii Britanii și Austro-Ungariei o înțelegere asupra condițiilor de pace ce trebuiau impuse Porții în cazul începerii războiului înainte ca armatele ruse să fi trecut Balcanii. Deși se obligase să respecte integritatea teritorială a statului român, prin punctul 6 al notei Rusia își rezerva dreptul „de a stipula drept compensație a sarcinilor de război câteva avantaje speciale care ar consta în restituirea părții din Basarabia, cedată în 1856, până la brațul de nord al Dunării și în cedarea Batum-ului, cu un teritoriu învecinat. În asemenea caz, România ar putea fi despăgubită de comun acord, cu o parte a Dobrogei”⁴.

Plină de consecințe pentru politica externă a României în următorii ani această situație în care păgubită era chiar țara aliată, ce urma să fie „despăgubită” cu un teritoriu asupra căruia avea drepturi istorice incontestabile. Cu toate acestea, România a sprijinit, încă de la începutul războiului, înaintarea armatelor ruse. Comentând acest sprijin, „Le Messenger d’Athènes” din 11 august 1877 nota: „Oricum Rusia nu s-a putut lipsi de concursul României, care a fost, pentru ea, de la deschiderea campaniei, cel mai prețios dintre toate ajutoarele sale. Ea nu numai că a favorizat aprovizionarea și a menținut în bună stare căile de comunicație, ci a mai și pus zdravăn umărul, credeți-mă, pentru a-i ajuta pe ruși să treacă Dunărea”⁵. Într-adevăr, vasele românești Rândunica, Ștefan cel Mare, Fulgerul și România au cooperat cu cele rusești, contracarând acțiunile bastimentelor otomane dislocate pe Dunăre. Artileria și regimintele de infanterie române au sprijinit printr-un foc continuu trecerea Dunării la Zimnicea a trupelor ruse, în luna iulie, și cucerirea de către acestea a Șiștovului și Nicopolului. Colonelul Gr. Cantili a primit pentru acțiunile trupelor noastre mulțumirile repetate ale comandanților diviziilor 14 și 31 ruse și ale șefului de stat major al Corpului 9 armată rusă⁶. Generalul Manu raporta Marelui Cartier General: „atât generalul Viliamov cât și Tehnicov mi-au arătat în diferite moduri mulțumirile lor pentru ajutorul ce brigada de la Izlaz le-a dat atât la combaterea infanteriei turcești, cât și la trecerea vaselor și plutelor din Olt în Dunăre”⁷. Dar într-un raport al marelui duce Nicolae adresat țarului cu privire la evenimentele de la începutul războiului până la trecerea Dunării, după cum subliniază la 5/17 iulie domnitorul Carol, „nu se spune nici o vorbă despre armata română! Singurul lucru ce se spune despre țara noastră este că drumurile de fer române sunt

* Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice.

¹ ***, *Independența României. Documente*, vol. II, 2, București, 1977, p. 34.

² Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României (1866-1900)*, București, 1925, p.124.

³ ***, *Independența României. Documente*, vol. III, București, 1978, p. 245.

⁴ ***, *Independența României. Documente*, vol. II, 2, București, 1977, p. 40.

⁵ ***, *Independența României. Documente*, vol. III, București, 1978, p. 133.

⁶ ***, *Războiul pentru independență națională, 1877-1878. Documente militare*, București, 1971, p. 275.

⁷ ***, *Documente istorice române. Războiul pentru independență*, vol. IV, București, 1952, p.136.

proaste. Se poate să fie adevărat, însă fără drumurile noastre de fer și fără trupele românești rușii n-ar fi încă de mult timp în Bulgaria!”⁸.

„Drapelul românesc flutura mândru și biruitor”

La 16/28 iulie, la invitațiile repetate ale comandamentului rus, primele regimente românești au trecut Dunărea și au ocupat cetatea Nicopol, făcând posibil ca trupele ruse din zonă să fie disponibile pentru a participa la asaltul Plevnei. Relatând evenimentul, publicația vieneză „Der Osten” din 5 august nota: „Spre marele necaz al tuturor dușmanilor poporului român, armata română a trecut Dunărea și drapelul românesc flutură acum, mândru și biruitor, deasupra zidurilor Nicopolei”⁹.

Luptele din Balcani luaseră o întorsură cu totul neașteptată, și nedorită, pentru armata țaristă. În fața Plevnei, două mari asalturi au fost respinse, iar flancul sudic al armatei ruse, contraatacat la Stara Zagora, a fost obligat să se retragă până la pasul Șipka, pentru care purta lupte aprige de apărare. Până la sosirea întăririlor din Rusia, exista pericolul respingerii armatelor țariste la nord de Dunăre și mutării teatrului de război în România. Această situație critică l-a determinat pe marele duce Nicolae, comandantul armatelor rusești de pe frontul balcanic, să ceară cu insistență domnitorului Carol concursul armatei române (19/31 iulie): „Turcii, masând cele mai mari forțe la Plevna, ne distrug. Rog faceți fuziune demonstrativă și dacă este posibil trecerea Dunării pe care dorești s-o faci între Jiu și Corabia. Această demonstrație este indispensabilă pentru a-mi facilita mie mișcările”¹⁰. Acest document e departe de a fi singular. Și dacă este destul de convingător putem cita multe altele. Spicuim câteva dintre apelurile fierbinți făcute de marele duce Nicolae domnitorul României: „Când poți tu să treci? Fă-o cât mai curând posibil. (Lupta) se îndârjește la Șipka” (10/22 august)¹¹; „Împăratul și cu mine dorim să te vedem cât mai curând posibil. (...) Te așteptăm cu nerăbdare” (12/24 august)¹², „Aștept trecerea ta cât mai curând posibil. Sper să te revăd curând” (din nou 12/24 august)¹³; „Sunt foarte fericit să aflu că trecerea trupelor tale se efectuează” (13/25 august)¹⁴; „Este absolut necesar ca întreaga armată română să se afle la 20 august pe malul drept al Dunării” (18/30 august)¹⁵; „Este indispensabil ca armata ta română, oriunde s-ar afla, să treacă Dunărea imediat și să înainteze spre Plevna (...) trupele tale care au trecut deja Dunărea trebuie să înainteze fără întârziere” (19/31 august)¹⁶. Nu insistăm mai mult asupra acestor presante cereri de ajutor.

Cu cel de-al treilea atac asupra Plevnei (30 august/11 septembrie) a început epopeea românească din

Balcani. Bravura și spiritul de sacrificiu al ostașilor români au căpătat o recunoaștere unanimă. Însuși împăratul Alexandru al II-lea, adresându-se domnitorului Carol, arăta că „Trupele române reunite cu cele ale armatei mele și puse sub comanda Alteței Voastre Serenissime au dat dovada, în zilele de 30 august/11 septembrie și 31 august/12 septembrie de un curaj eroic, luptând sub focul ucigător al inamicului”¹⁷. La ceremonia prezentării împăratului a unui steag otoman capturat de soldatul Grigore Ion, ajutat de sergentul Stan Gheorghe și caporalul Nica Vasile, Alexandru al II-lea a observat că

pălăria de vânător a lui Grigore Ion era străpunsă în trei locuri de gloanțe. Emoționat, împăratul Rusiei s-a adresat astfel domnitorului Carol: „Monseigneur, le chapeau vaut le drapeau” (Monsignore, această pălărie

⁸ ***, Memoriile regelui Carol I al României (de un martor ocular), vol. X, București, f.a., p.26.

⁹ ***, *Independența României. Documente*, vol. III, București, 1978, p.132.

¹⁰ *Ibidem*, vol.I, București, 1976, p.167.

¹¹ *Ibidem*, p.188.

¹² *Ibidem*, p.189.

¹³ *Idem*.

¹⁴ *Ibidem*, p.190.

¹⁵ *Ibidem*, p.193.

¹⁶ *Ibidem*, p.196.

¹⁷ *Ibidem*, p.204.

prețuiește cât și steagul) și i-a decorat pe cei trei ostași români cu crucea Sf.Gheorghe. maiorul Alexandru Candiano-Popescu, țarul i-a strâns mâna zicându-i: „Ai comandat un batalion (al 2-lea de vânători – n.n.) nu de carne, ci de oțel. L-am privit cum înainta spre redută, fără a da un singur foc. Îți strâng mâna gândindu-mă la viteaza armată română”¹⁸. Plin de uimire, dar și de admirație, corespondentul lui „Pester Lloyd” recunoștea cu candoare: „Nu mă așteptam cătuși de puțin la o atitudine atât de dâră în fața infanteriei turcești, de o unanim recunoscută destoinicie, din partea unei armate tinere care abia astăzi primise botezul focului”¹⁹. Chiar și cancelarul Gorceakov, care ne privise la început cu neîncredere, arăta ca un suprem omagiu: „Starea de spirit a armatei este excelentă. Românii se luptă perfect”²⁰.

Un bataillon en acier

Depuis la troisième attaque lancée contre Plevna (le 30 août 1877), l’armée roumaine a contribué décisivement à la défaite de celle ottomane. Le Tsar Alexandre II a soi-même décoré des militaires du 2-e Bataillon des chasseurs alpins, pour leur bravoure.

¹⁸ Radu-Dan Vlad, Alexandru Candiano-Popescu, *Martor și cronicar al timpului său (II)*, „Revista de istorie”, tom 40, nr.9, anul 1987, p.947.

¹⁹ ***, *Independența României. Documente*, vol. III, București, 1978, p.180.

²⁰ *Ibidem*, vol.II, p.168 și vol.III, p.162.

ISTORIA SUD-ESTULUI EUROPEAN ÎN EPOCA MODERNĂ PÂNĂ LA DECLANȘAREA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL - partea a II-a - *

Prof. dr. Robert STĂNCIUGEL

1. CRIZA DIN VARA ANULUI 1914 ÎN SUD-ESTUL EUROPEAN

1.1. ÎNCEPUTUL MARELUI RĂZBOI

Declanșarea războiului nu a constituit, evident o surpriză. Contradicțiile dintre Marile Puteri, ale căror interese divergente se accentuaseră în anii imediat anteriori (dovadă crizele: marocană, în 1905-1906 și 1911; bosniacă în 1908; general balcanică între 1912 - 1913), demonstau că epoca împărțirii lumii genera, în mod inevitabil, confruntări sângeroase pentru menținerea sau extinderea coloniilor și a sferelor de influență (în anul 1914, Imperiul colonial englez pe 33,5 milioane km², cel țarist pe 17,4 milioane km², cel francez pe 10,6 milioane km², cel german pe 2,9 milioane km² etc.)¹.

În Europa, Marile Puteri se coalizaseră (potrivit unor țeluri mai mult sau mai puțin comune, ce predominau asupra neînțelegerilor mai vechi și mai noi) în două tabere, care, se știa bine, trebuiau să se înfrunte odată: Tripla Alianță și Tripla Înțelegere, Tripla Alianță luase ființă prin aderarea Italiei, în mai 1882, la tratatul secret între Germania și Austro-Ungaria încheiat în 1879 și îndreptat împotriva Franței și Rusiei.² În 1907 se definitivase și cealaltă alianță europeană, Tripla Înțelegere sau Antanta, prin convenția încheiată între Anglia și Rusia, care, își delimitau sferile de influență în Asia, împreună cu Franța, de care Rusia era legată printr-o Convenție militară încă de la sfârșitul secolului trecut³.

În această mare încheștare a forțelor care vizau împărțirea și reîmpărțirea lumii, participarea la război a unor națiuni și state mici și mijlocii din Europa a fost subordonată exclusiv unor obiective de interes național: apărarea în fața agresiunii, eliberarea unor teritorii ce se aflau sub stăpânire străină, constituirea sau înregistrarea statelor naționale, independente și suverane. Acesta era cazul românilor, al belgienilor, cehilor, croaților, polonezilor, sârbilor, slovacilor⁴.

Având la origine lupta Marilor Puteri, acapararea unor noi sfere de influență, primul război mondial a fost pregătit cu mult timp înainte de grupările mari de state coalizate în Tripla Alianță și Antantă. Pretextul a fost găsit ușor.⁵ La 25/28 iunie 1914, la Sarajevo, în Bosnia arhiducele Franz Ferdinand de Habsburg, moștenitorul tronului austro-ungar, și soția sa, ducesa de Hohenberg, născută Sofia Chatek, au fost asasinați de către un tânăr sârb, Gavrilo Princip, în vârstă de 20 de ani⁶. Cauzele atentatului își aveau originea în existența statutului de provincii ale imperiului Austro-Ungariei, impus Bosniei și Herțegovinei, și făceau corp comun cu lupta slavilor de sud pentru dreptul la autodeterminare și *constituirea statului unitar*⁷. Atentatul a servit ca pretext Puterilor Centrale pentru punerea în aplicare a politicii lor expansioniste de forță și dictat. La 5 iulie 1914 împăratul Franz Iosif a trimis o scrisoare lui Wilhelm al II-lea al Germaniei în care, cu cinismul care-l caracteriza, îi relatea: "Pacea nu va putea deveni o certitudine decât atunci când Serbia va dispărea din Balcani... politica de pace urmărită de toți monarhii Europei va fi compromisă atâta vreme cât acest focar de agitație va rămâne nepedepsit"⁸.

1.2. CRIZA DIN IULIE ȘI IMPLICAȚIILE EI

Vara anului 1914 a adus parcă o și mai mare febrilitate în discuțiile despre problemele politice, militare, aliate, acțiuni diplomatice, în toate capitalele lumii.

* Partea I este publicată în volumul *Statul Major General în Arhitectura organismului militar românesc 1859-2009*, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2009

¹ Victor Atanasiu, Atanasie Iordache, Mircea Ioșă, Ion M.Oprea, Paul Oprescu, **România în primul război mondial**, Ed.militară, București, 1979, p.18

² Mircea N.Popa, **Primul război mondial (1914-1918)**, Ed.științifică, București, 1979, p.172-173

³ **Ibidem**, p.172-173

⁴ **Ibidem**, vezi cap. Europa alianțelor politico-militare, p.57-117

⁵ St.Rădulescu Zoner, *România și criza din 1914*, p.82-83

⁶ **Ibidem**, vezi cap.V, Criza din vara anului 1914, p152-153

⁷ **Le livre bleu Serbe**, 1914, doc. nr.14, p.21

⁸ Mircea N.Popa, **op.cit.**, p.151

În situația internațională încordată, atentatul de la Sarajevo, din 28 iunie 1914, a fost într-adevăr scânteia care a aprins „butoiul de pulbere”, care era Europa⁹. Într-un memoriu provenit din Cancelaria germană și care își propune să analizeze cauzele care au provocat războiul, se afirma că: "Această crimă trebuie să deschidă ochii întregii lumi civilizate nu numai asupra politicii sârbești, care urmărește scopuri împotriva integrității și existenței monarhiei habsburgice, ci și asupra mijloacelor criminale de la care nu dă înapoi *propagarea - Serbiei mari - ca să-și ajungă scopul*"¹⁰. Căutând să scape de vină și să facă mai convingătoare argumentarea, politica Serbiei este identificată cu a Rusiei, deși ele nu puteau fi puse pe același plan. Dacă Austro-Ungaria aducea ca justificare atitudinea Serbiei, Germania la rândul ei, se justifica prin obligațiile de aliat față de Austro-Ungaria, și, deci, vina tot Serbiei revenea¹¹.

1.3 SERBIA DUPĂ ATENTATUL DE LA SARAJEVO

La 24 iunie-7 iulie 1914, J.M. Jovanovic, ministrul Serbiei la Viena, telegrafia lui Nicola Pašic, (șeful Partidului Radical Sârb) la Belgrad: "Pentru Austro-Ungaria un lucru este clar: cu sau fără dovada că atentatul a fost inspirat de la Belgrad, ea trebuie să rezolve odată pentru totdeauna chestiunea așa-ziselor agitații pansârbe în limitele monarhiei habsburgilor"¹². La 10/23 iulie, orele 18, baronul Giesl von Gieslingen, ministrul Austro-Ungariei la Belgrad, prezenta guvernului sârb, nota ultimativă cu un termen extrem de scurt pentru răspuns: 48 de ore. Ultimatumul a fost redactat de contele Tisza și corectat de împăratul Wilhelm al-II-lea, la Postdam¹³. Documentul avea un preambul, urmat de 10 condiții. El începea prin a arăta că Serbia nu a respectat obligațiile asumate prin declarația din 31 martie 1909, cu ocazia anexării Bosniei de către Austro-Ungaria, tolerând pe teritoriul ei activitatea antiaustriacă a diferitelor societăți, neluând măsuri împotriva acelor ce-i glorificau pe atentatori, permițând propaganda antihabsburgică în școli¹⁴. "Rezultă din depoziții și mărturisirile criminalilor, autori ai atentatului din 28 iunie, că atentatul de la Sarajevo a fost urzit la Belgrad, că armele și explozibilele... le-au fost date de ofițeri și funcționari sârbi și, în sfârșit că trecerea în Bosnia a criminalilor și a armelor a fost organizată și efectuată de șefi ai serviciului grăniceresc sârb..."¹⁵.

S-a cerut Serbiei:

1. "Să se publice, în ziarul oficial, o declarație a guvernului regal sârb, prin care să se condamne propaganda contra Austro-Ungariei; să se exprime regretul că ofițerii și funcționarii sârbi au luat parte la această propagandă; să se dezaprobe orice încercare de amestec în destinele populațiilor din orice parte a Austro-Ungariei; să se amenințe cu pedeapsă pe oricine ar înfrânge hotărârile astfel exprimate". Această declarație să fie adusă la cunoștința armatei printr-un ordin al regelui, inserat în Buletinul Oficial¹⁶.

2. Guvernul sârb să-și ia angajamentul că va reprimă orice acțiune îndreptată împotriva Austro-Ungariei, să înceapă prin a suprima publicațiile ațintitoare la disprețul sau, ura monarhiei și să dizolve asociația naționalistă zisă *Narodna Odbrana*; de asemenea, să revoce pe ofițerii și funcționarii culpabili, în trecut sau viitor, de manifestări dușmănoase Austriei.

3. Să-și ia angajamentul să ordone o anchetă judecătorească împotriva autorilor sau a copărtașilor complotului din 28 iulie.

4. În sfârșit, guvernul imperial și regal își rezervă dreptul de a numi el însuși pe vinovații care să fie pedepsiți, iar în comisia de anchetă judiciară asupra complotului să ia parte și un număr de 16 funcționari austro-ungari¹⁷.

Înmânând ultimatumul, ministrul austriac a adăugat următoarele: "În cazul când condițiile înscrise în nota guvernului imperial, de la Viena nu vor fi acceptate până-n 48 de ore, am ordin să părăsesc Belgradul împreună cu întreg personalul legației"¹⁸.

Pretențiile Austro-Ungariei erau concepute într-o manieră care obliga orice stat să le respingă, aceasta dovedind intenția clară de a ajunge la război cu Serbia. Pe bună dreptate președintele Consiliului de miniștri al Serbiei, Nicola Pašic, consideră că "Aceste cereri sunt de așa natură încât un guvern sârb nu le-ar putea accepta în întregime"¹⁹. La 11/24 iulie, însărcinatul cu afaceri al Rusiei la Belgrad sfătuia guvernul

⁹ A.N.I.C., București, **Fond casa regală**, dos.nr 53/1914, Proiect de memoriu și acte privind izbucnirea războiului, Imprimeria de stat, Berlin, 1914, fila 2".

¹⁰ St. Rădulescu Zoner, **op.cit.**, p.92.

¹¹ Afirmarea statelor naționale independente unitare din centrul și sud-estul Europei, p.160.

¹² Mircea N.Popa, **op.cit.**, p.155.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Zorin Zamfir, Jean Banciu, "Primul război mondial", București, Editura Didactică și pedagogică, 1976, p.48.

¹⁷ **Ibidem**, p.49.

¹⁸ Afirmarea statelor naționale ____, p.100.

¹⁹ **Ibidem**, p.100.

sârb, din ordinul lui Sazanov, ca în cazul unei invazii a austriecilor "sârbii să nu încerce să se opună, ci să se replieze, lăsând inamicul să ocupe teritoriul lor și să adreseze un apel Marilor Puteri. Se sugera ca sârbii să demonstreze imposibilitatea pentru ei de a susține o luptă inegală și să le ceară Marilor Puteri protecția bazată pe justiție"²⁰.

Serbia a acceptat cea mai mare parte a pretențiilor austro-ungare, făcând totuși unele rezerve prin care își păstra prerogativele unui stat independent și suveran. Ea respingea clauza care pretindea participarea agenților austro-ungari la anchetarea pe teritoriul sârb a condițiilor ce au dus la asasinarea lui Franz Ferdinand²¹.

Răspunsul dat pe 12/25 iulie 1914 de către guvernul sârb a fost considerat nesatisfăcător; baronul Giesl a cerut returnarea pașapoartelor și în aceeași seară misiunea austro-ungară a părăsit Belgradul. Răspunsul Serbiei fusese redactat în termeni extremi de concilianți:

După ce se arată că guvernul sârb nu poate fi făcut răspunzător de manifestările cu caracter privat, se face precizarea că Serbia acceptă: să predea justiției pe orice cetățean indiferent de rang și funcție, implicat în atentatul de la Sarajevo; să condamne orice propagandă îndreptată împotriva Austro-Ungariei și se angajează să adopte o lege a presei prin care să fie pedepsită sever provocarea la ură și dispreț față de monarhia austro-ungară; să introducă în Constituție un amendament care să permită confiscarea publicațiilor invocate în ultimatum; să elimine din instrucțiunea publică tot ceea ce ar servi la întreținerea propagandei împotriva Austro-Ungariei; să înlăture din serviciile militare personale pe care ancheta judiciară le va fi dovedit vinovate de acte îndreptate împotriva monarhiei; deși nu înțelege sensul cererii care pretinde ca Serbia să accepte pe teritoriul ei colaborarea organelor austro-ungare, declara că va admite orice colaborare care ar corespunde principiilor de drept internațional și procedurii criminale, ca și bunelor raporturi de vecinătate; să deschidă o anchetă împotriva celor implicați în complotul de la Sarajevo, dar că nu poate accepta participarea la aceasta a autorităților austro-ungare, întrucât acest fapt înseamnă o încălcare a Constituției. Guvernul sârb se angaja, de asemenea, să informeze guvernul Austro-Ungar de executarea măsurilor cuprinse în punctele precedente²².

Baronul Giesl, care primise instrucțiuni precise de la guvernul său să nu admită nicio abatere de la textul ultimatumului, a parcurs în fugă textul notei de răspuns a Serbiei și s-a declarat vădit nemulțumit. Războiul era ca și declarat.

Germania își încurajase cu deosebită insistență aliata să procedeze în acest mod²³. De altfel la 24 iulie, o circulară a guvernului german către ambasadorii săi, încerca să intimideze Marile Puteri: "Orice intervenție a unei alte puteri, dată fiind diversitatea obligațiilor de alianță, va antrena consecințe incalculabile"²⁴.

Analizând situația în urma notei ultimative austro-ungare, la Petersburg, A.Izvolski, ambasadorul Rusiei la Paris, și M.Paleologue, ambasadorul Franței în Rusia, constatau că "de această dată este război"! Neliniștea se resimțea și la Paris și la Londra. Diplomatul român G.Cantacuzino constata că în capitala Franței "dezorientarea este totală"²⁵. Se cunoștea intenția Austro-Ungariei de a dezmembra Serbia, precizându-se încă din 19 iulie în Consiliul de miniștri scopul război. De aceea, ministrul de externe rus, Serchei Sazanov era neliniștit, gândindu-se la posibilitatea unui război greu, în condițiile situației interne din Rusia. Cu toate acestea, el declara ambasadorului Marii Britanii, că "Rusia nu poate admite ca Austria să zdrobească Serbia și să devină puterea preponderentă în Balcani"; iar pe ambasadorul Germaniei îl încredințase în același sens că "dacă Austro-Ungaria înghesuie Serbia, noi îi vom declara război"²⁶.

Anglia încerca să temporizeze zelul războinic al Germaniei. Lordul Grey propunea prințul lui Lichnowsky, ministrul Germaniei la Londra, ca Germania să influențeze Austria într-un sens moderat. El insista ca Austro-Ungaria să se mulțumească cu răspunsul pe care sârbii îl dăduseră ultimatumului austriac²⁷. Luni 27 iulie, pentru prima oară de la apariția crizei în Balcani, cabinetul de la Londra a luat în discuție situația creată după atentatul de la Sarajevo. Sir Edward Grey, șeful diplomației britanice, și-a început raportul prin prezentarea telegramelor primite de la sir George William Buchanan, ambasadorul Angliei la Petersburg. În această telegramă, se arată că în eventualitatea izbucnirii unui război, conform afirmației lui Sazanov, Rusia conta pe ajutorul imediat al Londrei. Grey a arătat apoi gravitatea momentului, cerând cabinetului să se pronunțe dacă Anglia dorește să ia parte activă la problemele europene. Cei care au luat cuvântul după ministrul de externe englez au cerut ca Marea Britanie să adopte o poziție rezervată și să

²⁰ Mircea N.Popa, **op.cit.**, p.156.

²¹ Ibidem.

²² Petre Bărbulescu, Ionel Cloșca, "Repere de cronologie internațională (1914-1945)", București, 1982, p21-22.

²³ Mircea N.Popa, **op.cit.**, p.156.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem.

²⁶ **Ibidem**, p,159.

²⁷ Zorin Zamfir, Jean Banciu, **op.cit.**, p.51-52.

se declare neutră. Unsprezece dintre participanți au votat împotriva intrării Angliei în război. Numai Asquith, Haldane și Churchill, care din 1911 fusese numit prim Lord al Amiralității britanice, l-au sprijinit pe Grey²⁸.

În aceeași zi, pe vasul France, premierul francez Rene Viviani, care se întorcea din Rusia, a transmis următoarea radiogramă ambasadorului Maurice Paleologue, care se afla la Petersburg.

"Spuneți, vă rog, domnului Sazonov, că Franța, apreciind ca și Rusia, marea însemnătatea pe care o are pentru cele două țări afirmarea perfecte înțelegeri ce domnește între ele în privința raporturilor față de alte puteri și apreciind necesitatea de a nu neglija niciun efort în vederea soluționării conflictului; este gata să urmeze în întregime, în interesul păcii generale, acțiunea guvernului imperial"²⁹.

A doua zi, marți 28 iulie 1914, guvernul de la Viena, condus de cancelarul Karl conte de Sturgkh, a transmis Belgradului, prin telegraf de la București, declarația de război, în care se arată că: "Guvernul legal al Serbiei, nerăspunzând în chip satisfăcător notei ce i se remise de ministrul Austro-Ungariei, la Belgrad pe data de 23 iulie 1914, guvernul imperial legal se vede în necesitatea de a veghea însuși la salvagardarea drepturilor și intereselor sale și să recurgă în acest scop la forța armelor. Austro-Ungaria se consideră deci, din acest moment, în stare de război cu Serbia"³⁰. Declarația de război austro-ungară a fost semnată de ministrul de externe Leopold Berchtold, care fusese numit în acest post în anul 1912. Astfel începe **Primul Război Mondial**. În aceeași zi, Serbia declară mobilizarea generală, iar în ziua următoare încep operațiunile militare prin bombardarea Belgradului.

Cu o zi înaintea declarației de război austro-ungare, prințul Aleksandru al Serbiei primise și răspunsul țarului la scrisoarea în care solicita ajutor: "Alteța voastră poate fi convinsă că nici într-un caz Rusia se va dezinteresa de soarta Serbiei"³¹. Declarația de război a Austro-Ungaria împotriva Serbiei a fost primită cu vădită îngrijorare la Londra, Paris și Petersburg. Marea Britanie avertiza Berlinul că nu acceptă modificarea echilibrului european. La orele 3 din noaptea de 29 spre 30 iulie, avertismentul lui Grey a fost transmis Vienei, odată cu sfatul Berlinului că acțiunea antisârbă să se oprească la ocuparea Belgradului³².

Rusia nu putea admite înghițirea Serbiei, de aceea conflictul austro-rus era inevitabil.

Între 29 și 31 iulie în Rusia și Germania s-a decretat mobilizarea generală a armatelor. Joi 30 iulie, țarul Nicolae al-II-lea a primit de la împăratul Germaniei, Wilhellm al II-lea următoarea telegramă: "Dacă Rusia mobilizează contra Austro-Ungariei, misiunea de mediator pe care am acceptat-o la rugămintea ta insistentă, va fi compromisă, dacă nu va deveni imposibilă"³³. „Toată greutatea hotărârii ce trebuia luată apasă deci acum pe umerii tăi, care vor avea de suportat răspândire războiului sau a păcii". A doua zi, i-a telegrafiat kaiserului: "Îmi este practic imposibil de a suspenda preparativele militare. Dar atâta timp cât convorbirile cu Austria nu vor fi rupte, trupele mele se vor abține de-a porni ofensiva"³⁴.

Ultima zi a lunii iulie 1914 este marcată de cele două telegrame de la Berlin și Viena prin care ambele state au acceptat un război european. "Acceptarea unui război european este ultima șansă a Austro-Ungariei. Sprijinul german este fără rezerve"³⁵. Războiul este o realitate, după ce ambasadorul Germaniei - Friedrich Pourtalis, i-a înmânat o notă ultimativă șefului diplomației ruse, Sazonov, prin care Germania cerea Rusiei să demobilizeze. Răspunsul negativ al lui Sazonov l-a făcut pe Pourtalis să-i înmâneze ambele variante ale declarației de război³⁶.

Dar, sâmbătă 1 august 1914, inevitabilul s-a produs. Pericolul războiului a alertat toate cancelariile europene. Cele două mari grupări de state și-au verificat posibilitățile alianțelor. Până pe 4 august 1914, conflictul armat s-a generalizat, a cuprins mai întâi Europa, apoi și celelalte continente.

1.4. ATITUDINEA STATELOR DIN BALCANI DUPĂ ULTIMATUMUL DAT DE AUSTRO-UNGARIA SERBIEI

România

În calitate de semnatar al tratatului de alianță cu Austro-Ungaria, Germania și Italia (Viena, 30 oct. 1853), guvernul român a fost supus, cum se știe, unor presiuni convergente din partea Vienei și a Berlinului, pentru a da curs obligațiilor de "aliat". De la Ballplate vine chiar oferta, la 24 iulie 1914, ca România să

²⁸ *Ibidem*, p.52.

²⁹ Petre Bărbulescu, Ionel Cloșca, *op.cit.*, p.22.

³⁰ *Istoria diplomației*, vol.III, p.299-300.

³¹ Mircea N.Popa, *op.cit.*, p.159-160.

³² Petre Bărbulescu, Ionel Cloșca, *op.cit.*

³³ *Istoria diplomației*, (coord. V. Potemkin), vol.III, p.303.

³⁴ Barbara W.Tuchman, *Tunurile din august*, Ed. politică, București. 1970, p.104.

³⁵ *Ibidem*, p.115.

³⁶ Viorica Moisiuc, *România în anii primului război mondial*, Analele Univeristății din București, XXIII, nr.1/1977, p.132-133

devină părtașă la "împărțirea" Serbiei³⁷. De la București însă, Czernin informa că, după ultimatumul adresat Serbiei", peste tot întâlneai un amestec de revoltă și dorință crescândă de a realiza, în sfârșit, cea mai fierbinte dorință a inimii (eliberarea Transilvaniei), țel care putea fi atins, nu cu monarhia, ci împotriva ei"³⁸ constatare care, de altfel, venea să confirme pronosticul făcut la 29 iulie, în plină criză politică, de cancelarul Imperiului German, în sensul că, în cazul unei conflagrații, "România nu va merge cu Germania și cu Austria"³⁹. Hotărârea luată de Consiliul de coroană al României, la 3 august 1914, cu privire la menținerea expectativei armate, era concluzia analizei actului Austro-Ungariei și prin această prismă, a caracterului obligațiilor contractuale ale României față de Germania și Austro-Ungaria. Este de precizat că respectarea de către România în mod absolut a clauzelor art.2 din Tratatul de alianță însemna caracterizarea directă a Austro-Ungariei ca agresoare. S-a considerat deci, că în această situație, nu se pune problema de „casus foederis”. România, au arătat vorbitorii, nu poate și nu are vreun interes să sprijine Austro-Ungaria să distrugă Serbia atacată. *Întreaga națiune a apreciat ca atare hotărârea din 3 august*⁴⁰.

Bulgaria

La 1 august 1914, într-o notă transmisă de ministrul Germaniei la Viena, ministrul de externe de la Berlin îl încunoștințează că guvernul austriac i-a cerut să informeze Bucureștiul că Turcia și Bulgaria doresc să se alăture Triplei Alianțe, "ultima angajându-se să respecte integritatea teritorială actuală a României"⁴¹. A doua zi, pe 2 august, Bulgaria propune Austro-Ungariei și Germaniei alăturarea la Tripla Alianță, în următoarele condiții: Puterile Centrale să garanteze Bulgariei integritatea teritorială și să-i promită sprijinul în realizarea pretențiilor sale teritoriale; Bulgaria nu va căuta să obțină teritorii în vest. Dacă România va trece de partea Antantei, Bulgaria își rezervă dreptul de a emite pretenții teritoriale și asupra acesteia⁴². Astfel, guvernul bulgar a declarat la începutul războiului că va păstra neutralitatea, dar nici țarul Bulgariei nici guvernul n-aveau de gând să respecte declarațiile făcute⁴³.

Grecia

Izbucnirea războiului găsea națiunea elenă în fața a două posibilități de opțiune în problema desăvârșirii statului unitar grec: a Partidului Liberal, condus de Venizelos, care s-a pronunțat de la început pentru colaborarea cu puterile Antantei, în timp ce grupările politice conservatoare grupate în jurul camarilei regale și a Statului Major al armatei s-au situat pe o poziție prudentă, de așteptare, străduindu-se să mențină cât mai mult Grecia în afara războiului, fapt ce convenea Puterilor Centrale. Când Austro-Ungaria a declarat război Serbiei, în fața guvernului grec s-a ridicat problema aplicării alianței greco-sârbe din 1913. Dar, ținând seama de evenimente, guvernul grec a hotărât ca Grecia să rămână neutră⁴⁴.

Ea promitea ajutorul imediat Serbiei în caz de agresiune din partea Bulgariei. La 3 noiembrie 1914, Grecia își proclama neutralitatea⁴⁵.

Muntelegru

La 4 august, Muntenegru a declarat război Austro-Ungariei, venind în ajutorul aliatei și surorii sale Serbia⁴⁶.

Imperiul Otoman

Încă de la 1 august 1914, într-o notă trimisă de ministrul Germaniei la Viena, către ministrul de externe de la Berlin se preciza că Turcia dorește să se alăture Triplei Alianțe. În aceste condiții, după negocieri rapide, desfășurate în cel mai strict secret, la 2 august 1914 a fost semnat Tratatul de alianță între Germania și Turcia. Diplomației germane nu i-a fost greu să prezinte guvernului turc avantajele unei alianțe

³⁷ *Idem*, Anale, XXII, 1976, p.120.

³⁸ *Ibidem*

³⁹ Petre Bărbulescu, Ionel Cloșca, *op.cit.*, p24-25.

⁴⁰ *Ibidem*, p.24.

⁴¹ *Ibidem*, p.25.

⁴² A.F.Frangulis, La Grece, *Son histoire diplomatique*, vol.I, Paris, 1968.

⁴³ *Ibidem*, p.97.

⁴⁴ Petre Bărbulescu, Ionel Cloșca, *op.cit.*, p30.

⁴⁵ Zorin Zamfir, Jean Banciu, *op.cit.*, p.57.

⁴⁶ Mustafa Ali Mehmed, *op.cit.*, p. 356-360.

cu Puterile Centrale împotriva Antantei, garantându-i *statu-quo-ul* teritorial al Imperiului Otoman și noi teritorii⁴⁷.

Cu toate acestea, Turcia la început și-a proclamat neutralitatea. Pe 29 august 1914, ambasadorii Rusiei, Marii Britanii și Franței urmărind să preîntâmpine intrarea Turciei în război alături de Tripla Alianță, declarau în fața marelui vizir, Said Halim-Pașa, că guvernele lor garantează respectarea neutralității Turciei și sunt gata să discute cu Turcia în mod amical problema Capitulațiilor⁴⁸.

1.5 POZIȚIA FORȚELOR POLITICE ROMÂNEȘTI DUPĂ DECLANȘAREA RĂZBOIULUI. ACȚIUNI DIPLOMATICE

În România, acest eveniment a determinat amplificarea curentului național care exercita presiuni pentru eliberarea fraților asupriți aflați de cealaltă parte a Carpaților. Cercurile oficiale nu s-au pronunțat pe față împotriva Austro-Ungariei, dar ele puneau mai mare insistență pe principiul "libertății de acțiune"⁴⁹. Chiar și regele Carol I a fost nevoit să declare ministrului imperial și regal al dublei monarhi că "atâta timp cât va trăi, va face toate eforturile pentru a împiedica armata română să intre în campanie împotriva Austro-Ungariei, dar că el nu putea urma o politică contrarie opiniei publice din România actuală și că, prin urmare, în cazul unui atac rus împotriva monarhiei, să nu se gândească la o acțiune a României de partea Austro-Ungariei, în ciuda alianței existente"⁵⁰.

Presiunile exercitate de Puterile Centrale asupra guvernului român nu au dus la rezultatul scontat; România făcea eforturi supreme pentru a menține pacea în sud-estul Europei. Într-o notă, pe un ton energic, primul ministru român, Ion I.C.Brătianu făcea următoarea declarație: "Dacă Austro-Ungaria sprijinită de Germania, ține să împingă la război Peninsula Balcanică și de aici Europa, România se desolidarizează"⁵¹.

Cu prilejul Consiliului de Miniștri de la Viena, din 7 iulie 1914, scria Nicolae Iorga, "toți exprimă bănuiele față de România. Tisza convins că mergem cu Rusia, cerând întărirea graniței ardelene, toți erau de părere că există și o iredență română al cărei rând trebuie să vie după ce va fi desființată cea a sârbilor, ministrul de război a întreat se șeful statului major dacă are în Ardeal cu ce să sperie România"⁵². Czerin a informat în dese rânduri Viena asupra impresiei produse în România și în special asupra cercurilor politice, atât de atentatul de la Sarajevo, cât și de acțiunile întreprinse de Austro-Ungaria, după atentat, față de Serbia. În întrevederea avută la 3 iulie 1914 cu regele Carol I, Czerin scria că regele se teme de un răspuns direct la întrebarea privind poziția România într-un eventual conflict cu Serbia⁵³. După cum informează Nicolae Iorga, regele Carol I a spus: "În caz de război cu Serbia singură, el rămâne neutru; dacă e vorba de cel cu Rusia, nu poate lucra cum îi cere inima; ea, Rusia, va provoca în Balcani greutăți care vor opri România. Fără a mai vorbi de piedica pentru o cooperare militară pe care o pune situația din Ardeal"⁵⁴.

Czerin comunică la Viena că Ion I.C.Brătianu "se simte jignit, fiindcă nu a fost pus la curent anterior acțiunii și că era convins că aceasta poate provoca un război mondial" și a propus Austro-Ungariei să accepte tratative care poate ar aduce un răspuns mulțumitor din partea Serbiei. Brătianu își exprima convingerea că dacă Rusia ar fi încunoștințată că Austro-Ungaria nu are nicio pretenție teritorială și că nu vrea să schimbe echilibrul în Balcani, pacea poate fi salvată chiar în ultimul moment⁵⁵. După izbucnirea războiului, Puterile Centrale și-au intensificat presiunile asupra aliaților și în special asupra României, spre a-i determina să acționeze alături de ele. La 31 iulie 1914, Împăratul Wilhelm al-II-lea a adresat o scrisoare personală regelui Carol I al României, în care îi atrăgea atenția asupra obligațiilor lui de aliat: "Sunt încredințat că, în calitatea ta de rege și Hohenzollern, vei ține cu prietenii tăi și vei urma în mod categoric ceea ce îți impune datoria de aliat"⁵⁶. A doua zi, la 1 august 1914, a sosit o telegramă cu un conținut asemănător din partea împăratului Austro-Ungariei⁵⁷. Dar atitudinea oficială a României față de război a fost fixată de Consiliul de Coroană din 3 august 1914.

Prin Consiliul de Coroană de la Sinaia, din 3 august 1914, România și-a proclamat neutralitatea sub forma expectativei armate. Această hotărâre a orientat politica țării mai bine de doi ani. O perioadă extrem de încărcată pe planul acțiunii diplomatice, al frământărilor și delimitărilor politice interne, al manifestărilor

⁴⁷ Petre Bărbulescu, Ionel Cloșca, *op.cit.*, p.27

⁴⁸ C.Nutu, *România în anii neutralității* (1914-1916). Ed. Științifică, București, 1972, p.70

⁴⁹ Documents allmands relatifs, doc., m.14, p.28-30

⁵⁰ C.Nutu, *op.cit.*, p.71

⁵¹ N. Iorga, *Discursuri parlamentare 1907-1917*, Ed.politică, București, 1981, p.324

⁵² Ema Nastovici, *op.cit.*, p.55-56

⁵³ N. Iorga, *Discursuri parlamentare 1907-1917*, p.325

⁵⁴ Ema Nastovici, *op.cit.*, p.55-56

⁵⁵ *Ibidem*, p.59

⁵⁶ *Ibidem*, p.60

⁵⁷ C.Nutu, *op.cit.*, p.72

publice⁵⁸. Evenimentele din țară din această perioadă au fost strâns legate și determinate de aspirațiile naționale ale românilor, ce se manifestau tot mai viguros în noile condiții create de izbucnirea primului război mondial. Neutralitatea era practic sprijinită de toate partidele și de toți oamenii politici de frunte ai țării⁵⁹. La 12 august 1914, *La Roumanie*, oficiosul de limbă franceză al Partidului Conservator Democrat, condus de Take Ionescu, lansa lozinca "neutralitate loială și definitivă", formulă reluată într-un interviu acordat ziarului „Universul”, din 17 august 1914, de către liderul partidului⁶⁰. Cu aceeași ocazie, șeful conservatori democraților declara că: "niciodată ca acum nu a fost un mai mare acord între toate conștiințele românești din toate unghiurile regatului și din toate clasele sociale"⁶¹. La rândul său, Nicolae Filipescu - fruntaș marcant al Partidului Conservator - îndată după întoarcerea sa în țară, la 28 august 1914, s-a declarat de acord cu hotărârea adoptată în cadrul Consiliului de Coroană⁶².

Într-o situație deosebită era Partidul Național Liberal, aflat la putere prin cabinetul condus de I.I.C.Brătianu. În aceste condiții, poziția guvernului liberal și, implicit, a partidului pe care îl reprezenta, s-a concretizat printr-un maximum de prudență. Faptul este cu totul explicabil: declarându-se pentru desăvârșirea statului unitar național, lui îi revenea în acele momente responsabilitatea de a găsi soluțiile politice cele mai potrivite pentru împlinirea acestui deziderat. Neutralitatea a reprezentat pentru guvern un răgaz necesar în vederea opțiunii definitive⁶³.

Opinia publică din țară și cercurile politice urmăreau cu încordare desfășurarea operațiunilor militare, îndeosebi pe frontul occidental. Simpatiile pentru Franța erau pretutindeni vizibile. O victorie germană hotărâtoare în Franța ar fi avut consecințe însemnate, atât pentru război, în general, cât și pentru români⁶⁴. I.G.Duca, în însemnările sale despre acei ani, ne aduce încă o dovadă că, păstrând distanțele impuse de o poziție de neutralitate, factorii politici ai țării aveau în vedere, chiar de la începutul o apropiere de Antantă, în scopul realizării idealului național, la nevoie, folosindu-se și de împrejurările războiului. Politica de prudență, nu trebuie confundată cu o *politică de târguială*⁶⁵ guvernul român și-a concentrat întregul său efort spre a aprecia just momentul cel mai potrivit pentru angajarea țării în război și, mai ales, pentru a determina Antanta să recunoască - printr-un tratat politic - dreptul românilor de a-și desăvârși statul național unitar⁶⁶.

Dacă grupurile politice liberale se manifestau reținut, opinia publică și unele forțe de opoziție - începând din luna septembrie 1914 - se pronunțau deschis pentru alăturarea României la Antanta. Oprirea înaintării germane în Franța și victoriile armatelor rusești în Galiția au dat curs și mai accentuat sentimentelor antantiste⁶⁷. La 2 septembrie, conservator-democratul C.Dissescu scria, în *La Roumanie*, că "fapte noi ne-ar demonstra trebuința"⁶⁸.

O zi mai târziu, N.Filipescu lansa lozinca "neutralitate... provizorie" și încheia o înțelegere cu Take Ionescu și Emil Costinescu, spre a influența împreună în vederea alăturării României la Antanta. Ultimul era membru al guvernului liberal, ceea ce indică un proces de nuanțare a atitudinilor care începuse chiar și în sânul cabinetului.

Studentii își manifestau cu entuziasm simpatia pentru Franța⁶⁹. Li se adăugau profesorii universitari din București care, la 18 septembrie 1914, au semnat, în frunte cu rectorul Toma Ionescu, fratele lui Take Ionescu o declarație publică pentru intrarea în război împotriva Puterilor Centrale⁷⁰. Liga Culturală organiza întruniri în principalele orașe ale țării, cerând eliberarea Transilvaniei.

"Cercul sârbilor de peste munți", format din transilvăneni stabiliți în Regat, se pronunța în chip asemănător. Ziarele *Dimineața* și *Adevărul* conduse de C.Mille, *Epoca* lui B.Filipescu, *Facla* lui N.D.Cocca, *Acțiunea* lui Take Ionescu etc., dovedeau adevărate tribune ale antantiștilor. În septembrie 1914, începeau și disensiunile în sânul Partidului Conservator - principalul partid de opoziție⁷¹. Adepții lui Nicolae Filipescu îi înfruntau tot mai deschis pe cei din jurul lui Alexandru Marghiloman - președintele partidului - care susțineau menținerea neutralității⁷². Campania antantistă lovea însă, direct și indirect, în regele Carol I,

⁵⁸ N.Iorga, *Istoria românilor*, vol X, Tipografia Datina Românească. Buc., 1939, p. 336.

⁵⁹ Viorica Moisiuc, *România în anii primului război mondial*, Anale, XXIII, nr. 1/1977, p.133.

⁶⁰ Victor Atanasiu, Atanasie Iordache, Mircea Ioșă, Ion M.Oprea, Paul Oprea, *România în primul război mondial*, Ed. militară, București, 1979, p. 56-57.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Ion I.C.Brătianu, *Situația internațională a României*, București, 1919, p.5-6.

⁶³ I.G.Duca, *Amintiri*(1914-1916), Ed. Machiaveli, Buc.,1993, cap.IV, p.112.

⁶⁴ I.G.Duca,*Memorii*, august-sept.1914,op.cit., capV, p.124.

⁶⁵ Zorin Zamfir, Jean Banciu,*op.cit.*, p.58.

⁶⁶ Ema Nastovici, *op.cit.*, p.64.

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ C.Nutu, *op.cit.*, p.82

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ Gh.Cazan, S.Rădulescu +Zoner, *România și tripla Alianță*, p.359.

⁷¹ Al.Marghiloman, *Note politice* 1897-1924, vol.I, București, Ed.Scripta, 1993, p.235.

⁷² C.Nutu, *op.cit.*, p.112.

acuzat că ar fi potrivit intereselor românești. Cocea vorbea în acele zile, într-un articol publicat în *Facla*, despre prăpastia dintre tron și țară⁷³.

Participarea României la război, în acel moment, nu se justifica, iar evoluția ulterioară a evenimentelor a confirmat acest fapt. Factorii de răspundere ai țării și nu numai regele, care era contra unui război alături de Antanta, dar și guvernul liberal, ca și șefii partidelor de opoziție - nu se pronunțau pentru război, căci țara nu era pregătită să facă un astfel de pas⁷⁴. Opinia lui Nicolae Iorga, care, la 1 octombrie 1914, la Ploiești, declarase că "trebuie să lăsăm conducătorii să lucreze așa cum cred ei că este mai bine și făcându-i atenți numai când vedem pericolul, era, în genere, acceptată"⁷⁵. Unele delimitări de poziții, care, în final, au impus părăsirea neutralității și intrarea în război de partea Antantei, s-au cristalizat și definitivat în timp, cu concursul unui complex de factori, atât interni, cât și externi. Hotărâtoare însă, în cel din urmă, pentru stabilirea poziției României a fost dorința fierbinte și unanimă a românilor de a-și desăvârși unitatea statală și națională⁷⁶.

Histoire du sud-est européen à l'époque moderne jusqu'au commencement de la Première Guerre Mondiale

Partie d'une contribution historiographique plus ample, le présent article a, comme thème spécifique, l'impact des événements de l'été de 1914 sur l'Europe de sud-est.

Le plus gros poids revient à la Serbie, pays attaqué par l'Autriche-Hongrie et à la Roumanie, qui, dans les circonstances dramatiques et complexes de l'époque, a momentanément opté pour «l'expectative armée».

⁷³ Zorin Zamfir, Jean Banciu, *op.cit.*, p.58.

⁷⁴ N. Iorga, **Discursuri parlamentare** 1907-1917, Ed.politică, București, 1981, p.328.

⁷⁵ Victor Atanasiu, Atanasie Iordache, Mircea Ioșă, Ion M.Oprea, Paul Opreșcu, **România în primul război mondial**, Ed.militară, București, 1979, p.18.

⁷⁶ Ibidem.

PARTICIPAREA DIVIZIEI III INFANTERIE LA ÎNĂBUȘIREA RĂSCOALEI DE LA 1907

Mădălina-Elena OPRESCU*

Cauza esențială a mâniei populare din 1907: nedreapta distribuție a pământului. Pământul. Nu-l aveau tocmai cei ce-l munceau. Nu-l aveau tocmai cei care-i sileau să dea pâinea și laptele și mierea țării. Nu-l aveau tocmai cei care, de milenii, luptau și se jertfeau pentru libertatea lui. Dar în februarie 1907 baierile răbdării s-au rupt. Nu numai la Flămânzi. Nu numai în Botoșani. Nu numai în Moldova. Ci în toată țara¹.

Nicolae Iorga a publicat la 8 martie 1907, un sfâșietor pamflet, ca vehement protest împotriva primelor execuții din satul Flămânzi: „Dumnezeu să-i ierte pe cei patru țărani români împușcați în orașul românesc Botoșani de oastea românească în ziua de 5 martie 1907. Să-i ierte Dumnezeu pentru câtă muncă de robi au muncit, pentru ce trai de dobitoace nenorocite au dus, pentru câtă înșelare au suferit, pentru câtă jignire au îndurat, să-i ierte pentru viața lor de suferințe... . Și... să nu ierte Dumnezeu ciocoimea obraznică și proastă, care n-a știut și nu știe a-și înțelege, iubi, apăra și măcar cruța pe cei de-o lege și de-un neam cu dânșii, pe hâzii politicieni mâncați de poftă și nevolnicii; să nu-i ierte Dumnezeu pe cârmuitorii neghiobi sau vânduți, înaintea cărora, cufundați în orgii bugetare, fumegă acum acest sânge nevinovat...”².

Scânteia scăpărată în Flămânzi, județul Botoșani, pe moșia arendată de trustul Fischer de la Dimitrie Sturza³, înțetită de nevoia și înjosirea, batjocura și tirania arendașilor și a moșierilor, a aprins vâlvătaia cea mare. Mizeria i-a împins pe țărani să înhațe toporul, ciomagul, furca și coasa, să bată vechilii și arendașii care nu voiau să încheie învoieli în condiții mai omenoase. Să incendieze conacele, să prade hambarele. Prefecții au trimis în grabă jandarmii împotriva satelor. Dar asta a învrăjbit și mai tare pe răsculați. În ciuda represiei, răzmerița s-a extins cu repeziciunea incendiului în vântul secetei⁴.

Panica iscată de răscoală a împins guvernul liberal nu la simple măsuri de poliție, ci la acțiuni tactice și strategice ca în vreme de război.

Încercările autorităților administrative și polițienești de a reprima răscoala s-au dovedit insuficiente. De aceea, de la început s-a recurs la armată, mai întâi la unitățile locale: regimente, pompieri etc., încă din timpul guvernării conservatoare. Rapoartele agenților polițienești arătau însă că de multe ori trupele locale erau și ele neîndestulătoare, alteori ostașii- având rude între răsculați- refuzau să tragă sau să intervină contra răsculaților. De aceea s-a procedat la deplasări de unități dintr-o regiune în alta a țării, acolo unde Ministerul de Interne aviza că este necesar. Coordonarea mișcării trupelor se făcea de către Marele Stat Major. Prefecții din Moldova cereau ca regimentele ce se vor aduce în județele lor să fie aduse din Oltenia și Muntenia căci, soldații fiind moldoveni nu se puteau servi de ei contra țaranilor⁵.

În această situație, la 8 martie 1907, în conformitate cu Ordinul Ministerului de Război numărul 16. 131, Regimentul 4 Argeș a constituit 2 batalioane a câte 600 de oameni fiecare, afară de recruți care au rămas pe loc, pentru a merge în Moldova la potolirea răscoalelor și anume la Vaslui și Iași⁶.

Conform Ordinului nr. 527256 al Corpului 4 Armată, la 15 martie, Regimentul 13 Infanterie pleacă, cu toate batalioanele, spre Divizia a 3-a Infanterie, regiunea Pitești.

După ce a ajuns la Ruginoasa, regimentul a primit ordin să debarce la Titu. Batalionul 1 primește ordin să debarce în gara Dealul Spirei. În urma Ordinului Marelui Stat Major, „debarcă și execută un marș pe următoarele străzi ale capitalei: Cismăriei, Calea Rahovei, Morfeu, Carol, Victoriei, Belvedere, Știrbei Vodă, Griviței, Rampa Militară, după care se imbarcă din nou și pornește spre Pitești”⁷.

Batalionul 1 cantonează în Pitești. Batalionul 2, în urma ordinului Brigăzii a 5-a (Costești) debarcă și se împarte astfel: compania a 5-a la Costești, compania a 6-a la Cerbu, compania a 7-a la Recea și compania a-8-a la Gliganu⁸. Batalionul 3 cantonează la Pitești.

În urma Ordinului Brigăzii a 5-a nr. 2032, Regimentul „Ștefan cel Mare” Nr. 13, ocupă și păzește Regiunea I numită de Sud, cuprinsă între o linie ce trece prin Pitești – Păduraru – râul Argeș spre sud până în județele Dâmbovița, Vlașca, Teleorman, iar în Vlașca până în Preajba de Sus și la Apus până în județul Olt⁹.

* Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice.

¹ Dumitru Almaș *Eroi au fost, eroi sunt încă...*, Editura Politică, București, 1983, p. 250.

² *Ibidem*, p. 252-253.

³ Tiberiu Avrămescu, *Adevărul. Mișcarea democratică și socialistă*, Editura Politică, București, 1982, p. 152.

⁴ Dumitru Almaș, *op. cit.*, p. 250-251.

⁵ Emil Cernea, *Criza dreptului în România la 1907* (<http://www.Unibuc.ro/eBooks/istorie/cernea/part231.htm>).

⁶ A.M.R., fond Registre Istorice, crt. 720 B (Registrul Istorice al Regimentului 4 Argeș), p. 5.

⁷ A.M.R., fond Registre Istorice, crt. 1 (Registrul Istorice al Regimentului 13 Infanterie), p. 26.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

Comanda acestei regiuni cu reședința la Slobozia Argeș este preluată de colonelul Tarnovschi. Regiunea se împarte în 3 sectoare:

- Batalionul 1 la Slobozia Argeș – comandant maiorul Văitoianu;
- Batalionul 2 la Costești – comandant maiorul Vrabie;
- Batalionul 3 la Preajba de Sus – comandant maiorul Dimitrie.

Batalioanele 2 și 3 au ocupat sectoarele și cantonamentele hotărâte de Brigada a 5-a.

Batalionul 1, nu a ajuns decât până la Slobozia Trăsnița, neputând înainta spre Slobozia Argeș din cauza locului impracticabil („o vale plină cu apă, ce curgea ca un torent”¹⁰). Batalionul ajunge, după un drum lung și greu, la Slobozia Argeș.

Batalioanele trimit diferite unități în satele din sectoarele respective, pentru a liniști pe răsculați, atingându-și scopul fără nici un incident violent.

Prin Ordinul Brigăzii a 5-a nr. 3138, Regimentul 13 Infanterie se dislocă astfel¹¹:

- Batalionul 1 ocupă satele Ionești, Gherghești, Greci și Codrii Mari;
- Batalionul 2 ocupă Costeștiul cu 2 companii, Stolnici și Slobozia cu câte o companie;
- Batalionul 3 ocupă satul Găești.

Are loc o nouă dislocare. În noaptea de 29 martie Brigada a 5-a, prin telegrama nr. 2167, dă ordin regimentului ca rezerviștii și concediații să plece la Iași pentru a fi desconcentrați, rămânând astfel numai două batalioane permanente. Batalioanele 1 și 2 cu cadrele permanente au acum dislocarea din 28 martie. Batalionul 3, sub comanda căpitanului Fărcășeanu, pleacă la Iași cu toți concediații și rezerviștii regimentului.

Găeștii sunt ocupați de Batalionul 1 (1 aprilie), Costeștii de Batalionul 2, iar la 4 aprilie este ocupată și Curtea de Argeș.

Conform Ordinului Brigăzii a 5-a nr. 167, comandantul Regimentului 13 Infanterie pleacă la Iași (18 aprilie) unde este numit șef al sectorului Iași. Regimentul rămâne pe loc.

Până la 10 mai, batalioanele au trimis unități prin satele din sectoarele respective pentru menținerea liniștei, în care timp nu s-a produs nici un incident, deoarece populația se liniștise.

La 10 mai s-a primit un ordin ca batalioanele 1 și 2 din Regimentul 13 Infanterie să se reîntoarcă la reședința de la Iași. Ambele batalioane sosesc la Iași pe 11 mai.

În data de 19 februarie 1907, Alteța Sa Regală – Principele Ferdinand, Comandantul Corpului II Armată sosește în garnizoana Pitești unde inspectează ofițerii propuși la înaintare.

La 10 martie 1907, prin Ordinul telegrafic nr. 44672, Corpul II Armată ordonă mobilizarea concentrațiilor, concediaților și rezerviștilor în vederea potolirii răscoalei țărănești¹².

În ziua de 11 martie companiile Regimentului 28 Radu Negru pornesc pe următoarele direcții: compania 1 în comuna Isvoru - județul Argeș, compania 2 în comuna Ungheni același județ, compania 3 în comuna Corbii Mari și compania 4 în comuna Glavacioc județul Vlașca. În ziua de 12 martie, un pluton din compania 7 pornește spre comuna Șerboieni județul Argeș, iar al doilea pluton din compania 7 spre comuna Martalogi același județ¹³.

În ziua de 14 martie un detașament al Regimentului 6 Artilerie compus din 50 de călăreți, sub comanda lt. Lăzărescu Dumitru, a fost transportat pe calea ferată la Găești, de unde a mers în comunele Slobozia, Fierbinți și Glavacioc patrulând și împiedicând răscoala în mod pașnic. La 17 martie detașamentul s-a înapoiat prin marș pe jos, fără nici un accident de oameni sau cai. În ziua de 14 martie un detașament de 31 de călăreți sub comanda lt. Roșianu Constantin a mers în comuna Bradu patrulând și împiedicând răscoala locuitorilor în mod pașnic. La 22 martie detașamentul s-a înapoiat fără niciun accident de oameni sau cai¹⁴.

În noaptea de 15/16 martie la ora 10, a pornit la Trepteni-Vitomirești, pentru a potoli pe răsculați, o secție de 2 tunuri și 50 soldați infanterie din Regimentul 4 Argeș, transportați în trăsuri, sub comanda cpt. Linaru Grigore. A doua zi, pe 16 martie, la ora 8 seara, a avut loc la Lăunele de Sus ciocnirea între Detașamentul din Regimentul „Radu Negru” nr. 28 ce venise de la Trepteni și răsculați. Au fost omorâți 8 răsculați, iar 10 au fost răniți¹⁵. Noaptea răsculații au atacat detașamentul la Dănicei, cu care ocazie s-au tras două focuri de tun pentru a-i respinge pe răzvrățiți.

În ziua de 17 martie detașamentul s-a deplasat la Ciomăgești unde au fost trase două focuri de tun într-un mal de lângă sat pentru a determina pe țărani să-și predea conducătorii. În zilele următoare au fost arestați un număr de 150 de răsculați care au fost transportați la Pitești. În ziua de 25 martie, secția s-a reîntors la regiment fără nicio pierdere.

¹⁰ Ibidem, p. 27.

¹¹ Ibidem, p. 28.

¹² A.M.R., fond 1049, dosar 1 (Registrul istoric al Regimentului 28 Radu Negru), p. 25.

¹³ Ibidem.

¹⁴ A.M.R., fond Registre Istorice, crt. 556 (Registrul Istoric al Regimentului 6 Artilerie), p. 38.

¹⁵ Ibidem.

În noaptea de 14 martie în comunele Teiu, Rătești, Furdulești și Mozăceni a fost trimis un detașament de 73 călăreți, comandați de cpt. Ionescu Nicolae, înlocuit a doua zi de cpt. Tolescu Ion. Acest detașament a împiedicat în mod pașnic răscoala în satele Teiu, Rociu, Gligani, Furdulești, Bârlag, Mozăceni și Leșile. În ziua de 22 martie detașamentul s-a înapoiat la cazarmă fără pierderi.

În ziua de 16 martie un detașament compus din 30 de călăreți, sub comanda slt. Dumitriu Sotir, a fost trimis în comuna Broșteni, potolind răscoalele în mod pașnic. La 23 martie detașamentul s-a înapoiat în cazarmă fără nicio pierdere.

Pe lângă aceste detașamente au funcționat începând din 12 martie, ziua și noaptea, patrulă cu ofițeri și trupă în satele Florica, Găvana, Moșoaia, Prundu, Smeura. Între 17 martie - 15 aprilie în cazarma Regimentului 6 Artilerie au fost aduși 291 de răzvrătiți din tot județul¹⁶.

Ca o apreciere adusă armatei române cu ocazia înăbușirii răscoalelor țărănești, Regele Carol I, în Înaltul Ordin de Zi către armată din 29 martie 1907 declara:

„Ostași,

Evenimentele grave s-au deslănțuit asupra noastră sguinduînd instituțiile statului până în temeliiile sale și punând în primejdie munca a jumătate de veac.

În aceste grele împrejurări armata a fost chemată să restabilească liniștea tulburată. Fără șovăire ea și-a îndeplinit datoria și în toate unghiurile țării ostașii au răspuns grabnic la apel. În cinci zile oștirea a ajuns la numărul de 140 000 de oameni.

Mobilizarea repede și dislocarea trupelor cu ordine și fără întârziere sunt o puternică cheazășie că armata va fi întotdeauna în stare a face față oricărei primejdii ce ar amenința Statul.

Țara datorește oștirii și atitudinii ei hotărâte că o mare nenorocire a fost înlăturată și ordinea în scurtă vreme restabilită.

Ați avut o datorie dureroasă de împlinit; dar unde este onor, foc și jaf, trebuiesc ocrotite cu orice preț averea cetățenilor și bună rânduială.

Vă mulțumesc cu inima caldă și privesc cu dragoste și nemărginită încredere spre scumpa Mea armată, care s-a arătat la înălțimea chemării sale ori și când o primejdie a amenințat ființa scumpei Noastre țări”¹⁷.

Conform Ordinului Diviziei a 3-a Infanterie nr. 79/25 iunie 1907 un divizion de 2 baterii din Regimentul 6 Artilerie, sub comanda mr. Cornățeanu, a pornit în ziua de 30 iunie în marș spre satul Costești, județul Argeș. Aici a format un detașament mixt împreună cu Batalionul 2 Vânători și 2 escadroane din Regimentul 1 Roșiori, detașament pus sub comanda col. Paraschivescu Toma (comandantul Regimentului 6 Artilerie). Scopul acestuia era de a pregăti să intervină în cazul izbucnirii unor noi răscoale țărănești¹⁸.

Cele două baterii, formate din 4 tunuri fiecare, fără chesoane, s-au instalat în satul Telești, în porțiunea cuprinsă între drumul cimitirului și gara Costești. Efectivul divizionului era de 7 ofițeri, 261 trupă, 130 cai, 8 tunuri, o trăsură ambulantă și 5 trăsuri regimentare. Aici detașamentul a executat, în împrejurimile cantonamentelor diferite exerciții tactice. În ziua de 19 iulie prin Ordinul Diviziei 3 Infanterie nr. 3690 divizionul a fost desconcentrat și s-a înapoiat la reședința regimentului.

Marele Stat Major a folosit trupe din toate armele: infanterie, cavalerie, artilerie, vânători. Efectivul trupelor era de 150.000 ostași, iar țara fusese împărțită în 12 zone militare¹⁹. Au fost întâmpinate o serie de dificultăți. Una dintre acestea o reprezenta faptul că regulamentele militare prevedeau ca deplasările de ofițeri și trupe trebuiau să se facă cu unități complete corespunzătoare gradului ofițerilor comandanți²⁰. Necesitățile de reprimare impuneau însă deplasări numeroase, fără efective complete corespunzătoare gradului comandanților. Unii prefecți semnalau că „nu pot face nimic dacă nu se dă ordin militarilor fie ei și colonei, maiori, căpitani să plece nu cu unități complete conform regulamentelor, ci așa cum cred eu că este în interesul țării, adică să comande un maior la 30 de soldați. Vă rog foarte mult a obține dumneavoastră de la Ministerul de Război să am dreptul de a spune unui maior sau colonel chiar să plece cu 30-40 sau 10 soldați”²¹.

Spre a permite acest lucru s-au luat măsuri de modificare a regulamentelor militare.

Guvernul a procedat în mod consecvent după formula lansată de P. P. Carp: „mai întâi represiune și apoi vom aviza”²².

Deși cea mai mare parte dintre moșieri și arendași fugiseră de la moșii - unii peste graniță, alții la oraș la sediile regimentelor, deși nu cunoșteau pe cei vinovați, totuși ei au profitat de mâna liberă dată de guvern armatei spre a se răfui cu țărani care nu se arătaseră destul de docili: „toți cămătarii, arendașii și

¹⁶ *Ibidem*, p. 39.

¹⁷ *Ibidem*, p. 39.

¹⁸ *Ibidem*, p. 40.

¹⁹ *Adevărul* din 11 aprilie 1907.

²⁰ Emil Cernea, *op. cit.*, (<http://www.unibuc.ro/eBooks/istorie/cernea/part231.htm>).

²¹ *Documente despre răscoala din 1907*, vol. I, Ed. de Stat, 1948-1949, p. 134.

²² *Conservatorul*, nr. 55 din 15-24 martie 1907, p. 1 („Să stingem incendiul”).

proprietarii au alergat în centrele unde se găseau armate sau jandarmi și au dat comandanților liste de vrăjmașii lor, spunând că aceia au fost capii răscoalelor în comuna lor²³. Unii primari au dat pe asemenea liste pe cei care nu fuseseră de acord cu alegerea lor ca primari²⁴. În alte localități arendașii s-au îmbrăcat militărește și executau pe țărani împreună cu jandarmii. Așa cum arăta un martor ocular „oricât de vinovată, anarhică și sălbatică a fost revolta țăranilor, represiunea a fost și mai grozavă, mai ilegală, mai neumană, mai sălbatică, mai anarhică”²⁵.

Odată cu încheierea evenimentelor care au marcat atât de adânc țara noastră, regele Carol I a dat către armată un înalt ordin de zi plin de emoție și recunoștință:

Înalt Ordin de Zi, dat în București, la 1 ianuarie 1908:

„În împrejurările grele prin care a trecut România în anul din urmă, sunt fericit să constat că Armata, pururea pătrunsă de sentimentul datoriei, a fost la înălțimea chemării sale.

Totodată ați dovedit cât de adânc este înrădăcinat în inimile voastre spiritul disciplinei militare.

Țara întreagă împreună cu Mine, vă privim dar cu o deplină încredere și suntem recunoscători pentru purtarea voastră bărbătească întru stabilirea ordinii turburate, care a făcut cu puțință îndeplinirea operei de reforme cerute de toți.

Astăzi nu mă pot îndoi că, la orice vijelie veți fi gata la toate jertfele pentru a asigura viitorul și propășirea Patriei.

Vă urez din tot sufletul un an bun și liniștit, rugând pe Dumnezeu să vă dăruiască fericire și sănătate.

La mulți ani!

*Carol I*²⁶.

Este pe deplin clar că efectele răscoalei s-au reflectat în întreaga perioadă istorică ce i-a urmat, clasele dominante fiind nevoite să ia măsuri care să evite pericolul unei noi redeschideri a conflictului social stins cu atâta greutate²⁷. Chiar unul din fruntașii liberali - Emil Costinescu - recunoaște că: „legile citate, instituțiile create, sporurile de funcționari sunt toate făcute în vederea acestui pericol...să înfruntăm și cel puțin peste câțiva ani, iar nu numai pentru o singură vară, să luăm măsuri de garanție pentru liniștea țării”²⁸.

²³ *Documente despre răscoala din 1907*, vol. II, Ed. de Stat, 1948-1949, p. 370, 427, 471.

²⁴ *Ibidem*, vol. I, p. 771.

²⁵ *Ibidem*, vol. II, p. 467.

²⁶ *Ibidem*, p.42.

²⁷ Emil Cernea, op. cit., (<http://www.unibuc.ro/eBooks/istorie/cernea/introducere.htm>).

²⁸ Mon. Of. nr. 66/1909, p. 980.

DIVIZIA 8 INFANTERIE (1911; 1913-1938)

Mariana-Daniela MANALOIU*
Ionela NICOLAE*

Divizia 8 Infanterie a luat ființă la 1 aprilie 1883, conform Înaltului Decret nr. 770, prin aplicarea Legii asupra organizării comandamentelor armatei, promulgată la 8 iunie 1882 cu modificările aduse prin legea promulgată la 31 ianuarie 1883. Garnizoana de reședință era la Botoșani și era subordonată Corpului 4 Armată. La data înființării componența diviziei era următoarea:

- Batalionul 4 Vânători;
- Regimentul 8 Linie;
- Brigada 15 Infanterie – Botoșani;
- Regimentul 16 Infanterie – Botoșani;
- Regimentul 29 Infanterie – Dorohoi;
- Brigada 16 Infanterie – Piatra;
- Regimentul 28 Infanterie – Fălțiceni;
- Regimentul 15 Infanterie – Piatra.

Teritoriul de recrutare al diviziei pentru început cuprindea județele: Botoșani, Suceava, Dorohoi, Neamț¹.

Schimbările survenite în organizarea diviziei până în anul 1911 nu se cunosc, deoarece nu deținem arhivă.

Pe 1 octombrie 1911 au avut loc următoarele modificări în ordinea de bătaie a mării unități:

- Brigada 15 Infanterie s-a format din Regimentul "Ștefan cel Mare" nr. 13 și Regimentul "Rahova" nr. 25;
- Regimentele "Războieni" nr. 15 și "Bacău" nr. 27 vor forma Brigada 13 Infanterie care a trecut la Divizia 7;
- Brigada 16 Infanterie s-a format din Regimentul 8 "Dragoș" nr. 29 și Regimentul "Botoșani" nr. 37.

Activitățile semnificative desfășurate de divizie în cursul anilor 1911-1912 au constat în concentrarea de trupe pentru exerciții de luptă de batalion și de regiment în garnizoanele de reședință ale corpurilor și manevre mari de corp de armată pe teritoriul județului Roman².

Declanșarea celui de-al doilea război balcanic prin agresiunea Bulgariei asupra statelor vecine și intențiilor acesteia de stabilire a hegemoniei în Balcani, a determinat guvernul român, considerându-se direct amenințat, să dispună mobilizarea generală a forțelor sale armate la 20 iunie/3 iulie 1913. Conform Înaltului Decret nr. 4609, armata se mobilizează cu începere de la 23 iunie, deci implicit Divizia 8, care, la 6 iulie 1913, a trecut Dunărea pe podul militar construit între Siliștioara și Măgura. După semnarea tratatului de pace (28 iulie 1913), pe 14 august divizia se întoarce în țară³.

În perioada neutralității (1914-1916), pe baza experienței campaniei din 1913 și a concluziilor furnizate de primele luni de război, în cadrul diviziei au fost luate măsuri pentru sporirea efectivelor și intensificarea instrucției, punându-se accent pe latura practic-aplicativă. Organizarea acesteia se prezenta astfel:

Comandamentul Diviziei 8 cu reședința la Botoșani:

Comandant

Serviciul de stat major

Serviciul sanitar și veterinar

Serviciul intendență

Brigada 15 Infanterie cu reședința la Iași:

Regimentul "Ștefan cel Mare" nr. 13 cu reședința la Iași;

Regimentul 7 "Rahova" nr. 25 cu reședința la Vaslui.

- 1 batalion la Huși

* Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice.

¹ „Monitorul Oastei”, nr.13 din 18 martie 1883, p.149-159 și Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice Pitești, fond Marele Stat Major, Secția I, dosar nr.2636, f.25.

² Loc.cit., fond Divizia 8 Infanterie, dosar nr.1, f.1-14.

³ Loc.cit., Colecția „R.I.J.O-1”, dosar nr..1876, f.4-5.

Brigada 16 Infanterie cu reședința la Botoșani:

Regimentul 8 "Dragoș" nr. 29 cu reședința la Dorohoi;

Regimentul "Alexandru cel Bun" nr. 37 cu reședința la Botoșani.

Cele dintâi trei regimente aveau câte trei batalioane, o companie de depozit și o secție mitraliere, iar Regimentul 37 cu două batalioane active, o companie de depozit și o secție de mitraliere.

Batalionul 8 Vânători cu reședința la Botoșani era compus din patru companii, o companie de depozit și o secție de mitraliere;

Brigada 8 Artilerie cu reședința la Bacău:

- Regimentul 12 Artilerie cu reședința la Bacău;

- Regimentul 17 Artilerie cu reședința la Bacău;

- Regimentul 4 Obuziere cu reședința la Bacău⁴.

A participat alături de celelalte unități ale armatei noastre la Primul Război Mondial, contribuind prin eforturile sale la îndeplinirea năzuințelor neamului.

În momentul decretării mobilizării generale a armatei, Divizia 8 Infanterie era încadrată în majoritate cu ofițeri activi și alcătuită din trei brigăzi (15, 16, 37), a câte două regimente de infanterie, la care se adăugau un regiment de vânători (nr. 8), o brigadă a două regimente de artilerie (12 și 17) și celelalte trupe și servicii corespunzătoare.

Inițial în subordinea Armatei de Nord⁵, ulterior a Armatei a 2-a⁶, divizia și trupele sale, prin lupte înverșunate, soldate cu pierderi mari, dar în același timp provocând și inamicului imense pagube umane și materiale, (prin capturarea a sute de prizonieri și a unor însemnate cantități de armament, muniții, depozite de subzistențe etc.), au eliberat numeroase localități de sub stăpânirea austro-ungară, în perioada 1916-1918, acționând îndeosebi pe văile Slănic, Cașin și Oituz⁷.

Documentele existente în fond reconstituie dramaticele confruntări ale acestei structuri militare pe zonele de front.

Elocutiv în acest sens este Ordinul de zi emis la 10 mai 1918 de comandantul acestei mari unități și în care se arată⁸:

"Voi ați trecut ca în zbor în noaptea de 14-15 august 1916 crestele Carpatine, ducând departe faima voastră.

Voi v-ați bătut vitejește peste Carpați în regiunile: Prayd, Sovata, Sovarad, Ceres-Bomb, până când vijelia soartei s-a abătut asupra oștilor române și vârtejul trebuind să vă cuprindă și pe voi, de unde în ziua de 22 septembrie 1916 erați învingătorii de la Ceres – Domb, în aceeași zi ați primit ordin de a apăra hotarele țării.

De la data de 1 octombrie 1916, povestitorii istoriei neamului românesc vor ști că voi, bravi ostași, ați fost zidul de apărare al hotarelor țării pe frontiera moldoveană, oprind înaintarea inamicului pe cele mai de seamă drumuri care duceau în inima țării pe văile Slănic – Oituz și Cașin.

În intervalul de la 1 octombrie la 12 decembrie 1916, în luptele înverșunate de la Szirost, Piscul Dobrului, Vf. Cernica, Vf. Bradului, Pietra Runcului, Fata Moartă și Clăbucul ați scris cu sânge din sângele vostru o pagină glorioasă din istoria neamului, ținând piept dușmanului trufaș, iar faptele voastre vitejești erau singura rază luminoasă ce se abătea asupra României îngrijorată sub presiunea puternică a inamicului care provocase retragerea armatei noastre din Muntenia.

Începând de la 12 Decembrie 1916, ați dat concursul vostru prețios la apărarea țării pe V. Oituz, încredințată rușilor, pe V. Cașin dată în seama voastră și pe valea Șușiței, unde se găsea Brigada 7 Mixtă.

În luptele înverșunate, ce ați susținut între 12 Decembrie 1916 și 6 Ianuarie 1917 contra unui dușman mult mai numeros, și hotărât de a pătrunde în inima țării, ați dovedit încă o dată că sunteți demni de renumele strămoșesc. Să vorbească de faptele voastre Clăbucul, Clăbucelul, Fața Coarnelor, Frumoasele Mari și Mici, Măgura Cașinului, Vf. Războiului, Răchitașul Mare și Mic, căci pe stâncile lor s-a pecetluit cu sânge faima vitejiei voastre.

Prin hotărârea voastră de a vă sacrifica viața pentru apărarea țării, ați pus stavilă definitivă în ziua de 4 ianuarie 1917 oricărei încercări de înaintare din partea inamicului.

Ați trecut iarna grea din 1917 în vârful munților, străjerii scumpei noastre țărișoare, ați îndurat lipsurile de tot felul și boalele care bântuiau cu furie în rândurile voastre, le-ați răbdat toate în liniște și cu bunăvoința care împodobeste inima românului. Și din acest punct de vedere este bine să cunoască lumea că adeseori în serile de Ianuarie 1917, pe zăpada de aproape 1 metru și pe un frig de 17 grade, de pe Arșița

⁴ Ibidem, f.6.

⁵ Loc.cit., fond Divizia 8 Infanterie, dosar nr.156, nenumerotat.

⁶ Ibidem, dosar nr.170, f.1-331.

⁷ Ibidem, dosar nr.61, f.1-127; dosar nr.156 (nenumerotat); dosar nr.158, f.1-72 și dosar nr.168, f.1-694.

⁸ Loc.cit., Colecția „R.I.J.O-1”, dosar nr.1876, f.195.

Mocanului de la poalele Măgurei Cașinului, de pe D. Pukne și Vf. Fetișoarei străbăteau departe pe V. Cașinului undele duioase ale doinelor cântate de voi, doine în care talmăcești tot dorul și nădejdea voastră.

A venit luna Iulie 1917, când s-a hotărât ofensiva armatei noastre și a aliaților noștri. Ați pornit la lupta crâncenă cu dorul răzbunării și în speranța unui rezultat fericit, cum era de așteptat.

Prin bravura voastră ați atins toate obiectivele, ce vi s-au ordonat, ridicând din nou un neam întreg în ochii aliaților și al dușmanilor. Măgura Cașinului, Vf. Războiului și Muntele Seciului vor vorbi încă o dată generațiilor viitoare despre vitejia voastră.

Ați trecut iarna 1917-1918 în vizuini pe vârful munților, acolo unde altădată numai vulturii își făceau cuibul, îndurând cu răbdare toate neajunsurile, deși inima vă era sfâșiată de durere, când vedeți că lucrurile ies altfel, de cum ați gândit".

Din februarie 1918, conform Ordinului nr. 5336 al Armatei a 2-a și al Corpului 2 Armată nr. 2894/25 februarie 1918, Divizia 8 Infanterie a fost retrasă de pe front și a trecut pe zona de adunare la sud de Bacău, în regiunea Somușca – Cleja – Faraoni – Valea Mare – Valea Seacă – Albeni – Dealul Nou – Galbeni, deoarece urma să se concentreze în Basarabia⁹.

Conform instrucțiunilor emise de divizie în baza dispozițiilor date de Marele Cartier General, încep pregătirile din 9 martie 1918, în vederea îmbarcării și transportului Cartierului Diviziei 8 pe noua zonă, ca urmare a apelurilor disperate ale Sfatului Țării, pentru stoparea unor grupuri de ruși (150-200) care voiau să devasteze casa Corpului 36 Rus. În acest scop, divizia trimite două companii din Regimentul 29 Infanterie, în localitatea Scurta, care au dezarmat pe ruși, arestând pe rebeli. Nu s-a tras nici un foc de armă¹⁰. De asemenea, Brigada 8 Artilerie concentrată în zona Ungheni, din 7 mai 1918 a început transportul din Basarabia către garnizoana de reședință, iar Comandamentul diviziei s-a strămutat de la Cleja la Botoșani, garnizoana de reședință¹¹, ieșind de sub ordinele Armatei a 2-a, trecând sub ordinele directe ale Marelui Stat Major. Începuse, de fapt, demobilizarea Întregii armate.

Anul 1918 este anul făuririi României Mari. Lupta românilor din Bucovina pentru autodeterminare s-a intensificat, ceea ce nu era pe placul autorităților austriece care au dezlănțuit o campanie de reprimare a celor care susțineau unirea cu România. Consiliul Național din Bucovina, față de situația dramatică din această zonă, unde bande înarmate comiteau spargerii, crime, solicită cu insistență ajutorul grabnic al trupelor noastre pentru a restabili ordinea. În virtutea dreptului ce i-l confereau conștiința națională și Tratatul încheiat cu puterile Antantei, Guvernul Român a hotărât trimiterea Diviziei 8 Infanterie, sub comanda generalului Zadik, pentru a veni în ajutorul populației și a preveni eventualele atacuri și încercările de invazie din partea dușmanilor noștri¹².

Intrarea trupelor române în Cernăuți la 24 octombrie 1918, a fost o adevărată zi de sărbătoare, fapt reliefat și în revista "Glasul Bucovinei" nr. 6 din 8 noiembrie 1918¹³.

În noua garnizoană, divizia avea sector de apărare de la limita de sud-est a județului Hotin (Voloșcova), unde făcea legătura cu trupele Diviziei 2 Infanterie, până la frontiera de vest, dintre Bucovina și Galiția.

Însărcinarea diviziei se definește astfel:

- a) supravegherea și apărarea frontului Nistrului contra oricărui atac din partea inamicului;
- b) acoperirea mobilizării și concentrării trupelor noastre;
- c) menținerea ordinii interne și împiedicarea propagandei și pătrunderii agenților bolșevici în țară¹⁴.

În perioada de staționare în această garnizoană, divizia se confruntă cu diferite situații cărora trebuia să le facă față cu eficiență și promptitudine.

Deși din 20 martie 1920 s-a început procesul trecerii armatei române "pe picior de pace", primii ani postbelici s-au dovedit însă agitați. Menținerea stării de asediu ca urmare a situației critice de peste Nistru și intensificării activității propagandistice bolșevice în Bucovina și Basarabia, a determinat luarea de măsuri de către divizie, în baza Ordinului Corpului 4 Armată nr. 9495 din 12.08.1920, pentru combaterea acestor încercări dăunătoare intereselor statului¹⁵.

În acest scop se făc dislocări de trupe pentru urmărirea și prinderea "bandiților", acțiuni care, uneori, s-au încheiat cu pierderi (morți, răniți și chiar dezertări la bolșevici)¹⁶.

Cu începere de la 1 octombrie 1923, teritoriul Diviziei 8 va cuprinde județele: Hotin, Dorohoi și întreaga Bucovină. Cercurile de recrutare respective depindeau de Comandamentul Teritorial al Corpului 4 Armată¹⁷.

⁹ Loc.cit., fond Divizia 8 Infanterie, dosar nr.170, f.168 și 190.

¹⁰ Ibidem, f.196, 215-217.

¹¹ Ibidem, f.303.

¹² Ibidem, dosar nr.1, f.1-639.

¹³ Ibidem, dosar nr.344, f.49, 53, 111, 113, 285 și 302.

¹⁴ Loc.cit., Colecția „R.I.J.O-1”, dosar nr.1876, f.15.

¹⁵ Loc.cit., fond Divizia 8 Infanterie, dosar nr.628, f.27, 35-36, 103-104.

¹⁶ Loc.cit., Colecția „R.I.J.O-1”, dosar nr..1876, f.25, 27-28.

De-a lungul existenței sale mai au loc și alte modificări în structura organizatorică. Astfel în iunie 1928 se înființează Biroul IV Servicii, conform Ordinului Marelui Stat Major nr. 1220 din 19.06.1920¹⁸, iar în septembrie 1928 se desființează Consiliul de Război al diviziei¹⁹.

Potrivit Înaltului Decret nr. 3504 din 19.10.1929 ia ființă Brigada 39 Infanterie cu reședința la Dorohoi și Regimentul 69 Infanterie cu reședința la Suceava²⁰.

Producându-se tulburări în județele din sudul Bucovinei, la 12 iulie 1930, pentru reprimarea lor și până la completa restabilire a ordinii, conform ordinelor Corpului 4 Armată, s-au trimis în județele Câmpulung, Suceava și Rădăuți detașamente de trupe formate din: infanterie, cavalerie și jandarmi²¹.

În cadrul Centrului de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice Pitești, în fondul de arhivă constituit de Divizia 8 Infanterie se află 2798 unități arhivistice, create în anii 1911; 1913-1944.

Din arhiva anului 1911 s-a păstrat un singur registru. Lipsa documentelor pentru anii de început nu se poate explica decât prin pierderea și distrugerea în anii de război, ori predarea acestora la alte unități pentru păstrare.

Cercetătorului îi stă la dispoziție ca sursă de investigare inventarul definitiv, întocmit în cadrul Centrului de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice Pitești.

Comandanții acestei divizii pe perioada 1883-1938 au fost:

DUNCA IULIUS	aprilie 1883-octombrie 1883
IPODESCU GRIGORE	octombrie 1883-decembrie 1886
BERINDEI ANTON	decembrie 1886-aprilie 1888
IPODESCU GRIGORE	aprilie 1888-decembrie 1891
ALGIU IOAN	decembrie 1891-aprilie 1893
OTTO SACHELARIS	mai 1893-iunie 1894
PASTIA MIHAIL	iunie 1894-noiembrie 1894
SCHELLETI SCARLAT	noiembrie 1894-aprilie 1896
ROSETI MIHAIL	aprilie 1896-martie 1899
PALADI CONSTANTIN	aprilie 1899-martie 1903
TELL ALEXANDRU	aprilie 1903-martie 1907
LAMBRINO ALEXANDRU	aprilie 1907-februarie 1910
RASCU IOAN	1910-1916
PĂTRAȘCU IOAN	1916-1918
ZADIK IACOB	mai 1918-aprilie 1920
MIRCESCU LUDVIG	aprilie 1920-martie 1925
FLORESCU MIHAIL	aprilie 1925-martie 1928
CÂNCIULESCU PETRU	aprilie 1928-martie 1930
TĂNĂSESCU CONSTANTIN	aprilie 1930-aprilie 1931
IACOB CONSTANTIN	aprilie 1931-septembrie 1933
TENESCU FLORIAN	septembrie 1933-mai 1937
HARALAMB DIMITRIU	mai 1937-septembrie 1939

8-e Division d'infanterie (1911; 1913-1938)

Cet article présente quelques moments importants de l'évolution de cette unité militaire: sa création – le 1-er avril 1883, sa participation à la II-e guerre balkanique, les combats menés pendant la Première Guerre Mondiale, lorsque, par l'effort de ses troupes, la 8-e Division d'infanterie a contribué à l'accomplissement des aspirations du peuple roumain.

¹⁷ Ibidem, f.73.

¹⁸ Ibidem, f.135.

¹⁹ Ibidem, f.136.

²⁰ Ibidem, f.146.

²¹ Ibidem, f.151.

²² Ibidem, f.125, 134, 149, 157, 169, 194 și dosar nr.1877, f.9.

EFORTURILE ROMÂNIEI PENTRU ÎNZESTRARE ÎN ANII NEUTRALITĂȚII: MISIUNEA MEDICULUI VASILE SION LA VIENA ȘI BERLIN

Drd. Leontin STOICA*
Radu BOGDAN**

În perioada 1879-1913, armata română s-a dezvoltat rapid, dar posibilitățile financiare ale statului fiind reduse nu s-a putut asigura o bună organizare a unităților de rezervă și o dotare materială corespunzătoare necesară efectivelor de război. La unitățile militare și la formațiunile sanitare, se resimțeau atât lipsa materialului sanitar, a medicamentelor și a depozitelor sanitare regionale, cât și insuficiența numărului de medici activi și de rezervă, raportat la efectivele totale mobilizate în anul 1913¹.

În campania din 1913 s-a constatat că armata română avea mari lipsuri. Au lipsit aproape complet medicamentele. Din cauza acestor curențe nu s-a putut combate de la început epidemia de holeră. Formațiunile sanitare aveau depozitele de medicamente goale, elocvent fiind faptul că medicii au fost nevoiți să înlocuiască picăturile antiholerice prin zeama de coarne fierte, coarne culese de sanitari din păduri².

După 1913 s-a luat hotărârea de a se acorda credite substanțiale pentru dotarea armatei. Odată cu instalarea guvernului liberal, avându-l ca prim-ministru pe Ion I.C. Brătianu (ianuarie 1914) și cu reorientarea României spre Antanta, înzestrarea armatei a devenit o preocupare de prim ordin, mai ales că, așa cum sublinia acesta, în armată „ne puneam noi toți, țara și regele, credința pentru viitorul acestei țări”. Soluția problemei a fost contractarea armamentelor, munițiilor și materialelor de război din afara țării.

Până la izbucnirea războiului, raporturile politico-diplomatice dintre România și Puterile Centrale s-au situat în limitele clauzelor Tratatului de Alianță semnat în 1883, iar activitatea ofițerilor și comisiilor tehnice pentru contractarea materialelor de război s-a desfășurat fără dificultăți³.

Ministerul de Război a întocmit în ianuarie-martie 1914, un plan general de completare cu materiale necesare de război. Pentru acesta a fost alocată suma de 688.683 lei, din care Direcția Sanitară trebuia să completeze trenurile sanitare, stocul de medicamente, pansamente, fiolaje și laboratoarele portative de campanie⁴.

Posibilitățile de procurare din țară a materialelor sanitare au fost foarte mici deoarece în afară de fabrica de vată Buftea, care a adus servicii mari, nicio altă industrie nu putea asigura nevoile de material, în mod prompt și pe o scară largă. Lipsa unei industrii organizate s-a resimțit pentru nevoile armatei; în acest scop s-a studiat și s-a făcut un recensământ industrial de către o comisie mixtă medico-civilă, în anul 1914⁵.

După cum am arătat mai sus soluția pentru procurarea de material sanitar a fost aprovizionarea din străinătate. Astfel, s-au format comisii de medici militari și civili care au avut misiunea de a se deplasa în străinătate și a achiziționa materiale. Marea majoritate a materialelor sanitare au fost importate din Italia și Elveția, valoarea lor fiind de 40.316.000 lei⁶.

O misiune grea a avut-o comisia condusă de medicul Vasile Sion, directorul general al Serviciului sanitar civil. Acesta s-a deplasat în anul 1914 în Viena și Berlin pentru a achiziționa materialul sanitar necesar armatei noastre. Misiunea a fost dificilă întrucât România își declarase neutralitatea, iar Puterile Centrale se aflau în război și mai mult decât atât nu erau dispuse să furnizeze material militar pentru ca apoi acesta să fie folosit împotriva propriilor interese.

Diplomația și profesionalismul medicului Vasile Sion au făcut totuși ca misiunea să aibă un oarecare succes, din materialele solicitate din Germania și Austro-Ungaria o parte ajungând până la urmă în România, fapt ce l-a determinat pe generalul medic Nicolae Vicol să spună despre Vasile Sion că era „un om superior și de atâta valoare cât numai cei care îl cunoșteau bine puteau să-și dea seama deoarece era prea modest. Colaboratorul cel mai important al legii sanitare din 1910, care până astăzi a rămas tot cea mai bună și care a avut curajul să scoată serviciul sanitar de sub abuziva stăpânire a politicii. Organizator de frunte, de o cinste

* Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice, șef birou.

** Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice.

¹ Colonel (r) Gheorghe Sanda, *Istoria medicinei militare românești*, Editura Militară, București, 2004, p. 293.

² General Dumitru Iliescu, *Războiul pentru Întregirea României*, București, Imprimeriile Independența, 1920, pp.6-7.

³ Colonel dr. Vasile Popa, „Înzestrarea armatei române”, în *Anuarul Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”*, București, 2008, p.72.

⁴ Colonel (r) Gheorghe Sanda, *op.cit.*, p.73.

⁵ Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice (în continuare CSPAMI), fond *Marele Stat Major – Secția Studii Istorice*, dosar 57, f.28.

⁶ Colonel (r) Gheorghe Sanda, *op.cit.*, p.293.

bine cunoscută, ultracapabil încât oricine, de orice credință politică se bucura când Sion era chemat de liberali să conducă Direcția Sanitară civilă”⁷.

Acestea fiind spuse, iată ce raporta doctorul Sion pe 22 octombrie 1914, când în darea de seamă întocmită la înapoierea în țară a făcut o largă expunere asupra activității desfășurate de delegația română:

«Îmi voi permite în cele de mai jos a face o dare de seamă circumstanțială a misiunii ce mi s-a încredințat de a cumpăra din Austria ori din Germania medicamentele, pansamentele și instrumentele, necesare armatei. Misiunea mea începe din ziua plecării mele din București la 28 august 1914.

Se cunoaște modul așa de fortuit cum s-a dezlănțuit asupra Europei uraganul războinic ce durează încă.

Imediat ce Europa întreagă a trecut pe picior de război, prima grijă, foarte înțeleaptă, bineînțeles pentru ele, a diferitelor guverne europene a fost, de a interzice exportul pentru toate materialele a căror consumare e cu deosebire mare în stare de război. Printre acestea erau cuprinse și mai sus pomenitele articole de usagiu medico-chirurgical și sanitar. Dacă lipsa acestor materiale era destul de neplăcută, prin faptul că necesitatea lor putea deveni imperioasă din moment în moment; ea căpăta însă un caracter cu deosebire grav, prin aceea că ne erau absolut închise izvoarele de unde, de obicei, satisfacem trebuințele noastre.

Între sforțările făcute în scopul de a achiziționa totuși materialul ce ne lipsea intră și deciziunea d-lor miniștri Constantinescu și Angelescu, care se ocupau în special de furniturile sanitare ale armatei, de a mă însărcina cu această misiune în Austria și Germania. Am cerut – pentru multe motive – ca cineva să mă însoțească. D-l general Călinescu, medicul șef al armatei mi-a pomenit numele d-lui farmacist Rissdörfer. În ziua de 28 august am plecat cu D-sa la Viena, după ce mă prevăzusem cu câte o recomandăție din partea d-lor miniștri ai Austriei și Germaniei în București, prin care se invitau autoritățile militare și civile din cele două țări a-mi da ajutorul de care a-și fi avut nevoie.

La Viena

În noaptea de 30 spre 31 august am ajuns în Viena. Două au fost direcțiunile care au absorbit acolo activitatea mea:

1) de a obține de la guvernul austriac promisiunea de export pentru materialele ce aveam să cumpăr și care, precum am spus, erau și sunt prohibite; 2) de a căuta să achiziționez materialele trebuitoare direct de la Case producătoare, dacă nu în total, apoi în cea mai mare parte, cu excluderea intermediarilor și deci cu excluderea tuturor cauzelor de scumpire artificială și de multiple fraude.

Îmi dau seama că numai astfel însărcinarea dată mie, după ce se recursese la persoane de altă natură – putea avea un scop: dacă voi asigura mai întâi posibilitatea ca materialul să fie și de fapt și imediat transportat în țară și să fie achiziționat cu prețuri raționale.

În vederea primului scop am luat singura cale ce-mi era deschisă: m-am adresat Legațiunii române din Viena, care deja fusese pusă de Guvernul român în curent cu scopul misiunii mele.

După trei zile de interveniri la Ministerul de Externe, Ministerul de Război și Comerț, care au, în Austria, sarcina de a supraveghea în comun acord comerțul și exportul materialelor prohibite în vederea războiului – am căpătat răspunsul categoric, că nu se permite exportul din Austria al materialelor sanitare de care aveam nevoie.

Până să capăt acest răspuns am căutat să utilizez timpul și în vederea celei de-a doua ținte ce-mi propusesem, adică de a mă pune în contact cu case de prima mână, producătoare, cu excluderea intermediarilor.

Aproape în același timp cu răspunsul negativ al guvernului austriac, am căpătat și în această direcție un rezultat tot așa de puțin favorabil. M-am încredințat că Austria, în ce privește medicamentele în genere, nu este țară producătoare; că așa zisele case de prima mână din Viena sunt simple case revânzătoare a produselor cumpărate din Germania sau aiurea; că diferitele propuneri ce se făcuseră Guvernului român de către diferite persoane din Viena și Budapesta, propuneri de care eram asediat și eu (doi așa ziși comisionari, un domn Gyula Paul și un altul al cărui nume îmi scapă, au venit din Budapesta după mine la Viena spre a-mi oferi prețioasele d-lor servicii) - aveau numai în vedere de a procura materialele din Germania ori aiurea și de a le revinde statului cu realizarea de beneficii neîngăduite. Afară că toate aceste propuneri nici nu se ocupau de chestia dacă vom putea exporta ce cumpăram; în schimb însă se insista asupra unui avans bănesc de dat imediat. După aceste recunoașteri făcute în Viena, ași fi putut pleca imediat spre Berlin; cauza următoare m-a mai reținut.

La plecarea mea din țară, d-l ministru Constantinescu, îmi recomandase ca, dacă va fi necesitate să trec la Berlin, înainte de a o face, să mă pun în legătură cu Casa de bancă Blank din București, care și ea

⁷ General Nicolae Vicol, Studii preliminare asupra serviciului sanitar român de războiu pe timpul de la marele Davila la mobilizarea de la 14 august 1916, București, Tipografia Cultura, 1934, p.121.

intenționează de a face să parvină în țară, pe propria-i socoteală, o cantitate de medicamente, spre a o pune la dispoziția droghiştilor și farmaciștilor din țară, care se știe că duc o lipsă foarte simțită de unele articole.

D-l ministru Constantinescu mi-a recomandat cu acea ocazie ca să mă folosesc și în cumpărăturile ce voi avea de făcut în Berlin de serviciile de ordin financiar și de bancă ale casei Blanc.

Următor instrucțiunii ce primisem, îndată ce am văzut că trebuie să mă duc la Berlin, m-a pus în legătură cu d-l dr. Hönig pe care d-l Aristide Blanc mi-l recomandase, în ziua plecării mele din București, ca persoana ce urma să conducă partea Casei Blanc în eventuala procurare a medicamentelor din Berlin. Înțelegerea telegrafică cu d-l dr. Hönig și preparativele d-sale pentru a pleca la drum, au cerut oarecare întârziere.

În timpul când așteptam la Viena pe d-l dr. Hönig pentru a pleca împreună la Berlin, am putut descoperi, înlăturând pe intermediarii de tot felul, că în ce privește materialul de pansament (vată și tifon), în deosebire de medicamente propriu-zis, se poate găsi și în Austria în condițiuni bune, deoarece pentru aceste materiale sunt fabrici serioase și puternice și în Austria, mai cu seamă în Boemia.

Nu puteam însă folosi ofertele ce-mi făceau aceste fabrici, din cauza prohibițiunii de export a guvernului. Dar fabricile aveau un interes aproape tot așa de mare ca și noi, ca autorizarea de export să se dea, pentru a putea strecura o cantitate așa de mare de material ce se plătea cu bani gata. De aceea, două fabrici, una de tifon și una de vată, au luat asupra lor, ca să pună în joc și influența lor personală și prin intermediul Camerei de Comerț din Viena, ca să dobândească autorizarea, care pe cale diplomatică România n-o putuse obține.

Pe de altă parte, fiindcă eu trebuia să plec la Berlin, și nu mai puteam aștepta rezultatul intervențiilor fabricilor, am făcut cu amândouă fabricile încheieri scrise cu clauze așa însă: ca să nu constituiască nici un legământ pentru România, atunci când nici ei (fabricanții) n-ar putea izbuti să dobândească autorizarea de export, precum sperau, și prin urmare ar fi puși în imposibilitate de a expedia marfa în România.

Pe aceste baze am făcut în Viena următoarele încheieri:

a) Cu fabrica de țesătorie Ferdinand Goldschmidt din Belograd (Boemia) pentru o cantitate de 2 milioane de metri de tifon;

b) Cu fabrica Richter & Co. din Brüx (Boemia) pentru vată. Pentru suma de 690.000 K. fără a da nici un acout anticipativ, angajasem toată cantitatea de vată și pachete de pansament individual, cerută de Ministerul de Război român.

Am comunicat la timp telegrafic d-lui prim ministru și prin scrisoare d-lui ministru Angelescu, despre aceste angajamente.

Fiindcă însă fabricile n-au putut dobândi nici ele autorizarea de export sperată de ele, angajamentul lor de a preda marfa în termenele stipulate n-a putut fi ținut și deci orice obligație a căzut de o parte ca și de alta. Statul român a rămas fără vata și tifonul austriac; n-a riscat însă nici un ban. Mă dispensez de a alătura aici actele ce încheiasem cu acele fabrici, întrucât obligațiunile din ele au devenit caduce.

c) Ca unul ce prevedeam că încercările fabricilor cu care contractasem, nu vor fi mai fericite decât ale Legațiunii române, am contractat tot la fabrica Glodschmidt pentru circa 300.000 metri pânză de bumbac nealbită subțire, denumită în Austria Cottone. Această pânză pe care am cumpărat-o cu 32 și cu 34 Helleri metrul și pe care am văzut-o utilizată și în Spitalul General din Viena nu e totuși trecută în lista materialelor sanitare cu export prohibit din Austria. Deși nu aveam indicațiune din partea serviciului sanitar, totuși pe a mea răspundere am cumpărat această cantitate de pânză pe care fabricantul o avea gata confecționată, care poate fi întrebuințată la confecționare de triunghule, dar chiar ca feși de pansament lavabile, înlocuind prin aceasta o cantitate de tifon de două și de trei ori mai mare. În actul de cumpărare se stabilește iar că pânza va fi achitată de legațiunea noastră din Viena la vederea scrisorii de încărcare și expediție a C. F. austriece, ceea ce s-a și făcut. Pentru această pânză legațiunea a plătit suma de 60326,07 K.

Alătur aici factura.

d) În fine am mai contractat în aceleași condițiuni în Viena cu fabricantul Gimborn & Zifferer pentru 1000 mosoare a 5 m fiecare mosor și cu prețul de 1,65 pe mosor sau 1650 în total.

Am fost avizați despre expedierea acestui emplastru.

După ce am făcut aceste angajamente fără nici un rizic pentru statul român, am plecat la Berlin, unde am sosit sâmbătă la 6/19 septembrie, ora 5 p.m.

Știam că primul demers ce aveam de făcut era de a mă prezenta legațiunii române, n-am putut face acest lucru chiar în ziua sosirii mele, deoarece ora nu mai permitea.

A doua zi a sosit în Berlin și d-l dr. Hönig, delegatul Băncii Blank, care mi-a fost atașat de către Ministerul nostru de Externe prin telegrama cifrată No.26544 din 10/23 septembrie 1914.

Peste câteva zile Banca Blank a telegrafiat delegatului ei că renunță la prima ei hotărâre, de a mai cumpăra un stoc de medicamente pe propria-i socoteală, rămânând ca să se cumpere numai pentru trebuințele statului. D-l Hönig se consacră în acest timp, cauzei ce voiam să servim cu devotament și

inteligentă. Se va vedea mai departe, că Banca Blank prin scrisorile de acreditare cu care înarmase pe reprezentantul ei, d-l dr. Hönig, ne-a fost de un folos neprețuit, pentru a asigura cât mai bine banul statului, cheltuit în împrejurările ce se vor vedea. Nu se poate îndeajuns aduce omagii de mulțumire Băncii Blank și trimisului ei d-l dr. Hönig.

Toate demersurile și tratativele ce am făcut de aici înainte în Berlin, le-am făcut și în prezența d-lui farmacist Rissdörfer – care venise cu mine și la Berlin – pe cele de ordin comercial; le-am făcut însoțit de d-l dr. Hönig, când au fost de ordin administrativ și diplomatic, dacă pot să întrebuițez acest termen.

La Berlin

În prima zi lucrătoare (luni) după sosirea mea în Berlin m-am prezentat, împreună cu d-l dr. Hönig, ministrului nostru în Germania, d-lui Al. Beldiman.

Ne-am lovit de o primă dificultate.

D-l ministru Beldiman s-a arătat cam nedumerit asupra persoanei noastre, întrucât, înaintea sosirii noastre, se acreditase, din țară, pe un domn Penchas ca delegat al statului român, spre a cumpăra material sanitar. În orice caz, ne-a spus d-l ministru Beldiman, că, dacă voiam să lucrăm în numele statului român, să ne punem în acord cu d-l Penchas, căruia – poate pentru a-i sprijini factura exterioară a persoanei sale – i se dăduse deja la mână, din partea legației noastre în Berlin, o scrisoare de acreditare către negustorii cu care avea să trateze. Mai departe, la o mare fabrică unde ne-am fost adresat pentru material de drogherie, am dat de urma d-lui Penchas, care fusese pe acolo înarmat cu scrisoarea legației române.

D-nii Berenz și O. Antrick, procuristul și directorul fabricii în chestie (Chemische Fabrick auf Actien vorm Schering) ni s-au arătat și ei cam nedumeriți. Însă ei erau nedumeriți de nepotrivirea dintre caracterul grav și solemn al actului diplomatic cu care se prezenta, ca delegat al statului român și modul propriu al d-lui Penchas de a face furnituri pentru stat, mod cu totul neobișnuit la mării comercianți, cu reputație din Germania.

Aceste situații penibile m-au făcut ca să expediez o telegramă d-lui prim ministru, prin care rugam ca să se precizeze către legațiunea română în Berlin, caracterul misiunii și persoanei mele, așa ca să nu mai fiu nevoit a mă mai pune de acord cu cutare sau cutare; ori, dacă nu se poate, să fiu rechemat. Lămurirea cerută de mine n-a întârziat; așa că atunci numai am convenit a ne pune în contact cu d-l Penchas, căruia i-am cerut să-și depună mandatul cu care fusese însărcinat; iar, dacă dorește să mai rămână în Berlin în afacerea furniturilor noastre, să se resemneze la însărcinările ce-i voi da, ceea ce d-sa a primit.

Pentru dobândirea Exportului

Încă din prima noastră audiență la d-l ministru Beldiman, i-am supus lista, cantitativ și calitativ, de articolele ce aveam de procurat.

Pe cât de repede m-am orientat că la Viena nu se găsesc materialele ce căutam noi; pe atât de ușor ne-am convins, că în Berlin, cea mai mare parte dintre articolele noastre se găsesc de cumpărat în condițiuni bune; că pentru unele din ele nu se va putea găsi toată cantitatea ce ni se cerea din țară, dar totuși în cantitate destul de apreciabilă; și că numai câteva articole nu se găsesc în Berlin și nici în toată Germania. Dar afară de opiu, articolele ce nu se găseau, sunt de mai puțină importanță.

Atunci am hotărât să rămânem în Berlin și să aprovizionăm țara cu cele necesare de acolo, dacă, bineînțeles, statul german ne va permite exportul. Cu dobândirea acestei favori de la guvernul german se însărcinase, precum era și natural, d-l ministru Beldiman.

Ne prezentam aproape în fiecare zi d-lui ministru Beldiman, pe care îl țineam în curent cu demersurile noastre în lumea negustorească și-i arătam trebuința ca lucrurile să fie accelerate cât privește dobândirea învoirii de export. Trebuiau să fie accelerate pe de o parte din cauza împrejurărilor pe care știam că le lăsasem acasă, iar pe de alta din cauză că situațiunea pieței Berlinului era așa încât nu puteam conta decât pe angajamentele pe care le-ași fi încheiat ferm cu fabricanții și pentru care am fi dat imediat o parte din bani. În afară de aceste condițiuni nu puteai conta mâine pe angajamente făcute azi. Dar pe de altă parte angajamente ferme nu voiam să fac nici în Berlin, cum nu făcusem nici în Viena, fără a fi asigurat de puțința de a exporta.

După șase zile de tratative în Berlin, într-o dimineață pe care am considerat-o ca una din cele mai încoronate de izbândă pe care le-am trăit, d-l ministru Beldiman ne-a spus: „Puteti să faceți și să semnați angajamente ferme și să plătiți”.

Copiez această frază din jurnalul meu de zi. De altfel această autorizare ne-a fost dată și în scris, cum se vede din scrisoarea ce se alătură la acest raport.

Primul lucru ce am făcut după ieșirea de la d-l ministru Beldiman, a fost să anunț telegrafic această fericită veste d-lui prim ministru și d-lui ministru Constantinescu, anume autorizarea scrisă ne va veni în urmă grație influenței ministrului nostru la Berlin, dar că am fost autorizați de acesta din urmă (în telegrama d-lui prim ministru am specificat aceasta) să facem angajamente ferme.

Nu puteam însă începe din lipsă de bani; în toate părțile ni se cerea să răspundem imediat 1/3 din cost, iar celelalte 2/3 la predarea în Berlin.

În alte condiții, am mai spus, că nu se puteau în acel moment, face cumpărături pe piața Berlinului. D-l dr. Hönig îmi adusesse răspuns că și în privința financiară se făcuse, în țară, angajamentul cu Banca Blank să avizeze la ordinul nostru, în contul ei, la una din marile bănci din Berlin. Aranjamentul era foarte prielnic, însă avizul de acreditare din partea Băncii Blank, nu mai sosea. În așteptarea lui și grație intervențiilor scrise ale d-lui ministru Beldiman către fabricanți, ni s-a admis, în schimbul iscăliturii dată în numele statului român, un credit de 24-48 ore, pentru depunerea avansului de 1/3 din cost. Depunerea acestui avans era urgentă și pentru considerațiunea că numai după această depunere avea să urmeze împachetarea pentru expediere în România a lucrurilor cumpărate. Căci oriunde făceam angajamente și cumpărături, două erau condițiile pe care noi le puneam în primul loc: a) nu contractam decât pentru mărfuri gata a fi predate imediat, b) iar fabricanții își luau angajamentul ca imediat după achitarea primei 1/3 din cost, să împacheteze și să încarce în vagoane, pentru a nu pierde un timp prețios, până la acordarea oficială și formală a exportului, ceea ce noi nu mai puneam în discuție în urma autorizării ce ni dăduse ministrul nostru. Numai după încărcarea în vagoane și predarea vagoanelor încărcate către Casa Schencker pe care o angajasem pentru a îngriji de expediție, urma să plătim celelalte două treimi.

Pentru a nu fi expuși a lua angajamente luate în numele statului, am expediat d-lui prim ministru, prin mijlocirea Legațiunii noastre, o telegramă cifrată, în care îi arătam situația și-l rugam a face să se înlăture orice dificultăți ar fi stând în cale din punctul acesta de vedere. După 36 ore s-a avizat la Berliner Handelsgesellschaft o jumătate de milion de mărci, la ordinul d-lui ministru Beldiman; iar după alte 2-3 zile, s-a mai avizat jumătate de milion la Bank für Handel und Industrie, în același ordin.

D-l ministru Beldiman, având acum toată încrederea în noi grație instrucțiilor ce i se dase din țară, a ordonat la rândul celor două bănci berlineze, ca să plătească furnizorilor după indicațiile noastre.

Toate dificultățile erau acum înlăturate.

Nu mai rămânea decât să se pună toată inima în accelerarea împachetării și învagonării mărfurilor, ceea ce am făcut și ceia în ce mi-au dat tot concursul fabricanții foarte culanți și amabili de la care am cumpărat mărfurile.

Cincisprezece zile după sosirea noastră în Berlin, aveam pe liniile Gării Anhalter Bahnhof, gata de plecare spre București, patruzeci și mai bine de vagoane încărcate cu pansamente, medicamente și alt material sanitar.

Numai Casa de produse chimice Chemische Fabrik auf Actien Schering a împachetat toate chimicalele ce avea să ne dea; a găsit însă de cuviință să întârzie cu învagonarea lor până după comunicarea oficială a liberului export și de aceea mărfurile procurate de această fabrică, nefiind încă încărcate, nu se găseau printre cele 40 și mai bine de vagoane. Tot așa cele cumpărate de la o fabrică (Dewit & Herz) de diferite unelte medicale, care, dintr-o inadvertență, nu fuseseră încă încărcate.

În fiecare zi așteptam comunicarea oficială a învoirii de export, în vederea căreia numai, noi am impus ca condiție sine qua non tuturor furnizorilor învagonarea imediată. În vederea obținerii acestei comunicări oficiale, ne-am permis ca în fiecare zi, și uneori și de două ori pe zi, să importunăm pe reprezentanții statului la Berlin, d-l ministru Beldiman.

Tocmai în ziua de 8 octombrie/25 septembrie, cu învoirea d-lui ministru Beldiman, am avut o întrevedere, la Ministerul de Externe German, cu d-l Stockkhamern, director din minister. Această întrevedere a fost pentru noi o teribilă deziluzie.

Pe când noi așteptam ca să aflăm comunicarea autorizării sperate, ori amânarea acestei autorizări încă pentru vreo zi-două, ori refuzul autorizării unora din articolele cumpărate de noi (sunt în adevăr câteva articole de care duce lipsă chiar și Germania), ni se face, în forme foarte curtenitoare, comunicarea următoare: că se va face, cu toată bunăvoința, la toate spitalele și lazaretele de răniți, pentru fiecare substanță, o cercetare amănunțită despre stocurile aprovizionate; că se va cerceta la diferiții furnizori și fabricanți din Germania cu privire la puterea lor de producție și la rezervele de material prim. Numai după aceste cercetări se va putea aprecia dacă se poate acorda exportul pentru substanțele cerute de noi și în cantitățile cerute de noi, ori reduse; că pentru a câștiga timp, Ministerul de Externe German va comunica Legațiunii române din Berlin răspunsul bazat pe zisele cercetări, pentru fiecare articol cerut de noi, ori pentru fiecare grup de articole și că pe aceeași măsură articolul ori articolele aprobate, vor putea fi expediate în România.

La obiecțiunea ce am făcut d-lui Stockkhamern, că această cercetare are să dureze prea mult, că noi avem deja vagoanele încărcate, gata de plecare, d-sa mi-a răspuns numai că în adevăr cercetarea de

care ne vorbea are să dureze vreo trei săptămâni, poate și mai mult, căci ne zicea d-sa, înțelegeți dvs. că oamenii aceia (acei care conduc lazaretele de răniți) „au în acest moment lucruri mai urgente de făcut decât să răspundă prompt la anchetele noastre”. După ieșirea din audiență, am notat propriile cuvinte ale d-lui Stockhammern. Am comunicat imediat această convorbire d-lui prim ministru.

N-am luat nicio măsură imediată pentru că o persoană de înaltă considerație din Berlin ne-a promis ca peste două zile să aibă o explicație cu însuși sub-secretarul de stat, d-l Zimmermann, cu privire la chestiunea noastră.

Am și telegrafiat chiar în seara aceea (întrevederea noastră cu d-l Stockhammern avusese loc pe la orele 5 până la orele 6 după amiază) d-lui prim ministru că oficialmente autorizarea tot întârzie, dar că am fost sfătuiți să mai pacientăm două trei zile.

Peste două zile, în momentul când era gata de plecare la București, d-l ministru al României, în una din audiențele noastre la d-sa, ne-a remis o copie după o comunicare scrisă a Ministerului de Externe german, care însă în cea mai mare parte cuprindea numai punctele esențiale ale convorbirii ce noi avusesem cu d-l Stockhammern deja cu două zile mai înainte și pe care a relatat-o mai sus.

În fine au trecut cele două zile așa de grele pentru noi. Persoana care ne sfătuisă să mai pacientăm, ne comunică rezultatul convorbirii avute cu d-l sub-secretar de stat, Zimmermann. Acest rezultat n-a fost favorabil pentru noi. Eram lăsați să ne raportăm la punctul de vedere expus nouă verbal de către d-l Stockhammern și comunicat în scris Legației române.

Atunci nu se mai putea amâna o hotărâre.

Să așteptăm în Berlin expirarea termenului de trei săptămâni indicat de d-l Stockhammer? Am crezut că nu e înțelept. Și aceasta cu atât mai mult, cu cât chiar termenul de trei săptămâni era indicat într-un mod foarte vag, nici de fel ca un angajament ferm.

De altă parte administrația C. F. germane ne soma ca să facem uz de vagoanele încărcate și deci sechestrate de noi de două săptămâni trecute acum; sau, de unde nu, să liberăm vagoanele de care aveau trebuință. Oricât de cominatorie ar fi putut părea această somație, ea nu era decât foarte justificată, mai cu seamă în împrejurările în care se găsește Germania, împrejurări care fac vagoanele de C. F. așa de trebuitoare.

Atunci văzând că pentru dobândirea autorizării de export se reclamă tratative poate pe alte baze decât cele de până atunci, care în orice caz, pentru aceasta, trebuie timp, în cursul căruia noi nu puteam aștepta în Berlin și nici administrația C.F. nu îngăduia să așteptăm mai departe cu vagoanele încărcate, am decis descărcarea vagoanelor și depozitarea mărfurilor cumpărate în Berlin (cumpărate și plătite integral conform învoielilor scrise de a lichida plata, odată vagoanele încărcate).

Am încunoștiințat de hotărârea luată pe d-l ministru Beldiman, care pleca în țară pentru funeraliile Regelui Carol, iar pe d-l prim-ministru l-am informat prin telegrama mea din 13 octombrie/30 septembrie. Prin telegrama mea din 15/2 octombrie, trimisă cifrat prin legațiunea noastră, anunțam pe d-l prim-ministru că am îndeplinit cele anunțate prin telegrama precedentă, că am descărcat vagoanele, am pus mărfurile în siguranță și că în aceeași zi plec.

Am și plecat la ora 6 p.m. Iar sâmbătă 4/17 octombrie, ora 9 p.m., am sosit la București.

Pentru punerea în siguranță a materialelor, la expediția cărora renunțam, am luat următoarele precauțiuni:

Substanțele chimice, acelea mai greu de conservat, le-am lăsat în păstrarea chiar a Caselor de unde le-am cumpărat, fabrici imense, cu magazii de depozite vaste, și ale căror direcții au răspuns în modul cel mai amabil la cererea noastră de a primi în depozit și spre păstrare mărfurile noastre (fabricile Riedel & Co. și Chemische Fabrik auf Actien vorm. Schering). Materialele de pansament și toate aparatele chirurgicale și de laborator au fost depozitate la case ce fac anume acest serviciu. Casele Iacob & Valentin și Casa Warmund prin intermediul Casei de Expediții Internaționale Schencker & Co. reprezentată în Berlin prin filiala Goldstein & Co. Am vizitat în prealabil înșine întreprinderile unde aveau să se depoziteze mărfurile la Templehof lângă Berlin; am văzut chiar compartimentul ce se pune la dispoziția noastră; ne-am asigurat despre confortul și siguranța acestor magazii vaste, toate în fier, beton armat și sticlă. Totuși, toate mărfurile noastre, depozitate în aceste magazii, au fost asigurate în contra incendiului. Actele despre depozitarea lor pe numele statului român au rămas la Berlin în mâinile d-lui Fuerstenberg, directorul general al Băncii Berliner Handelsgesellschaft.

Acest domn, probabil grație legăturilor ce are cu Casa Blank din București de către care am și fost acreditați pe lângă d-sa, s-a arătat de o amabilitate și de o bunăvoință și ne-a acordat toată asistența ca să asigure buna reușită a misiunii noastre, pentru care nu i se poate arăta destulă recunoștință.

D-sa ne-a dat tot felul de indicațiuni de cea mai mare utilitate. D-sa este acela care a făcut intervențiunea finală pentru noi, la subsecretarul de Stat, Zimmermann; și dacă această intervenire n-a avut de rezultat chiar aprobarea de export, pentru dobândirea căreia ne-am convins că a stăruit în mod sincer, cel puțin a avut marele avantaj, de a ne da răspunsul categoric, grație căruia am putut să luăm singura hotărâre, ce înțelepțește era, pentru moment, de luat.

Pentru achiziționarea materialelor

În afară de audiențele cu care aproape regulat în fiecare zi importunam pe d-l ministru Beldiman, pentru a insista asupra autorizării de export, încolo ne-am întrebuințat, mai cu seamă la început, toată ziua pentru a ne orienta dacă putem găsi materialele ce căutam. Această cercetare a fost destul de laborioasă. Ne-a luat cam mulți bani pentru a parcurge distanțele enorme din Berlin (trebuia în schimbul banilor să câștigăm timpul așa de prețios) și foarte multă muncă. Ni se ofereau furnizori (prea mulți) care luau angajamente de a furniza materialele cerute în termen de mai multe luni. Având în vedere însă stările din țară și instrucțiunile exprese ce ni se dăduse, nu puteam intra în vorbă decât cu acei fabricanți și furnizori care puteau să ne ofere materialele cerute și cantitățile cerute, imediat, ori după o pregătire de două trei zile.

În puține zile ne-am fixat asupra 7 furnizori, între care am împărțit cumpărăturile ce am făcut. Nu se puteau da toate aceluiași furnizor. Mai întâi că noi aveam nevoie de obiecte de diferite naturi, care nu se fabrică de același fabricant; și noi am avut ca normă de a ne pune direct în contact numai cu fabricanții cu excluderea intermediarilor. Astfel fabricantul de vată și de tifon nu fabrică drog, precum acesta nu fabrică instrumente chirurgicale etc. iar pe de altă parte, în termenul scurt pe care-l acordam noi, nici un fabricant nu lua asupra-și de a ne furniza toată cantitatea cerută de noi, nici chiar pentru materialele în care era specialist. De aceea, pansamentele le-am furnizat de la trei fabrici: Paul Hartmann, Luescher & Bomper și Skaller. Una din aceste fabrici, Hartmann, care își are numai birourile de vânzare și de expoziție în Berlin, iar fabrica centrală la Haidenhaim, în Württemberg, este cea mai mare de pe glob. Și nici așa n-am izbutit de la câte trele fabricile, a închipui decât mai puțin de ½ cantitatea de pansament ce mi s-a cerut de către serviciul sanitar al Ministerului de Război. Atât de mare este într-adevăr consumul acestui material în Germania.

Așa, în loc de 3 milioane metri de tifon hidrofil, cât ni s-a cerut să procurăm, n-am putut aduna de la cele trei fabrici decât 1.360.442 m. tifon hidrofil; și acela de diferite calități, după cum le-am găsit. Avem calități bune; o parte chiar de calitate superioară; mai puțin este de calitate mediocră. În genere avem calități cu mult superioare celor găsite în Austria, unde nu se fabrică (cel puțin pentru moment) decât o singură calitate foarte slabă, de 6/7 fire pe cmc. După calitate au variat și prețurile: între 10,4 pf. și 17 ½ pf. pentru metru. La această cantitate de tifon se mai adaugă 252.400 m stofă așa numită Calico, un material ceva mai plin decât tifonul și nehidrofil, putând însă înlocui în mod avantajos tifonul hidrofil, ca feși de pansament; apoi 5000 m tifon iodoformat; avem în fine cei cam 300.000 m de alt material (Cottone) ce am spus că am cumpărat de la Viena, care își va găsi multiple întrebuințări ca material de pansament. Va trebui să ne mulțumim cu aceste cantități de material, cantități destul de apreciable, în locul celor 3.000.000 m de tifon, cantitate care mi se pare că e chiar cam exagerată.

Am putut achiziționa mai departe 68450 kg vată hidrofilă și 16770 kg vată ordinară în loc de 150.000 și respectiv 50.000, cât ni se ceruse din țară. S-a văzut că am fost contractat în Austria pentru întreaga cantitate de pansament cerută din țară; dar fabricile austriece nu luaseră angajamentul de a ne procura materialul, decât succesiv, în cantități săptămânale, așa că ar fi trebuit mai multe luni până să avem cantitatea cerută. În aceste condițiuni am fi putut să contractăm și în Germania, mai ales cu fabrica mostră de la Heidenheim; n-am pierdut din vedere însă lozinca, că, mult puțin, să nu contractăm decât pentru materialul imediat predabil, pe care ne gândeam să-l putem lua chiar noi. Apoi și banii ce ni se avizaseră din țară erau cu mult prea puțini decât să putem cumpăra cantități așa de enorme ca cele ce ni se indicase de serviciul sanitar al armatei.

Pe de altă parte, cu cât luam cunoștință mai exactă de împrejurările din Germania, cu atât îmi dădeam mai bine seama că autorizarea de export (nici un moment nu pierdeam din vedere această stea polară a misiunii noastre) ni se va da cu atât mai greu cu cât vom căuta să exportăm cantități mai mari. Din aceste multiple cauze ne-am oprit numai la aceste cantități reduse de material de pansament. Dar noi, care știam cu câte greutate și stăruințe, aproape rugăminți, pe lângă fabricanți, am dobândit, ca o favoare, aceste materiale în termenul scurt în care ne-au fost predate, considerăm achiziționarea lor ca un succes.

Ca și la tifon, s-au procurat diferite calități de vată, cum s-au găsit; și aici prețurile au variat cu calitățile: de la M. 1,70-1,74-1,80, adică între lei 2,20 și 2,25 pe kg. Calitățile cumpărate sunt bune și foarte bune; iar vata ordinară s-a plătit M. 1,28-1,30, adică lei 1,60-1,63 pe kg. S-a mai cumpărat afară de aceasta 10.000 Kg vată artificială, vată de celuloză, material pe care l-am găsit minunat, pentru a înlocui vata obișnuită. Am plătit pentru acest material M. 0,94, adică lei 1,17 ½ pe kg. Am fi cumpărat mai mult din acest material pe care îl credem excelent. Aceasta, cu atât mai mult, cu cât credeam că pentru el se va da și mai ușor autorizarea de export; n-am găsit însă mai mult. Am mai procurat 385.250 pachete individuale de pansament, în loc de 750.000 cât mi s-a cerut din țară, cu un preț ce a variat de la M. 0,25-0,28-0,34 pentru

pachet, după calitatea materialului întrebuințat în confecționarea pachetelor și după prețul ce am putut obține de la cei trei fabricanți cu care am lucrat. Celelalte materiale adjuvante în pansamente se pot vedea în facturi.

Pentru substanțele medicamentoase propriu zis, ne-am oprit asupra a doi fabricanți: Riedel și Chemische Fabrik auf Actien vorm Schering.

E nevoie de o lămurire cu privire la acest articol.

Eu am primit de la serviciul sanitar militar o listă cu specificare calitativă și cantitativă a substanțelor trebuitoare armatei. Această listă însă eu am argumentat-o și iată pentru ce.

Situația pe care o ocup în stat îmi impunea datoria, ca să mă gândesc în afară de trebuințele armatei și la cele ale serviciului sanitar civil. Cu atât mai mult cu cât această administrație dăduse, prin mijloacele sale, satisfacere, cât privește materialul medical, altor administrații din stat și acum se găsește în situațiunea de a-și vedea și ea în curând rezervele istovite. De aceea, la cantitățile mie indicate de către serviciul sanitar militar, am adăugat pe acele ce le-am găsit trebuitoare serviciului sanitar civil. Am avut în vedere satisfacerea acestor trebuințe pe timp de 7-8 luni considerând greutatea ce va fi și pe viitor de a ne procura acest material.

Păstrez lista cantitativă a medicamentelor armatei, de asemenea a cantităților ce le-am socotit pentru serviciul civil. Va trebui ca la sosirea materialului în țară să se facă, după aceste liste, împărțea între aceste două administrațiuni.

Încă două observațiuni cu referire la materialul medicamentos.

Am spus în diferite locuri ale acestui raport, că una din îndatoririle ce mi-am impus, a fost aceea de a-mi procura totul de la sursele producătoare și a înlătura intermediarii.

Cu materialele chimice nu am putut să urmez în mod strict această normă. Cum am spus în altă parte, am cumpărat aceste materiale de la două mari fabrici: Riedel și Chemische Fabrik auf Actien vorm Schering. cele mai mari din Berlin și poate cele mai mari din toată Germania. Dar chiar așa sunt unele substanțe medicamentoase pe care aceste fabrici nu le produc. Pentru ca să ne procurăm absolut fiecare medicament de la locul de producere, ar fi trebuit să intrăm în relații cu 7-8 fabrici numai pentru drog, unele din ele afară din Berlin. Am fi făcut-o, dacă din capul locului am fi știut că avem înaintea noastră destul timp disponibil, precum s-a dovedit în urmă, că am fi avut chiar timp de prisos.

Noi însă am lucrat în vederea, că în 10-15 zile să plecăm din Berlin cu toate materialele cumpărate. De aceea, pentru a câștiga din timpul ce ne-ar fi cerut relațiunile cu prea multe case unele afară din Berlin, am preferat să ne abatem întru câțva de la norma ce ne-am fost impus, făcând pentru chimicale, excepțiunea de a da spre furnitură sus ziselor două case și materialele pe care ele nu le fabricau. Aceste substanțe ni le-au procurat prin serviciul lor de drogherie, nu de fabrică; și ca atare, firește cu o oarecare bonificație pentru ei asupra prețului de fabrică. Considerând însă că aceste substanțe nu sunt prea multe, pe de o parte, iar pe de altă parte că marile case cu care am lucrat se mulțumesc în tranzacțiile lor comerciale cu beneficii foarte modeste, putem fi liniștiți că, nici asupra acestor câtorva articole, nu s-a depășit, ca preț, o limită admisibilă.

O a doua observație ce avem de făcut aici, e că unele din substanțele medicamentoase au fost achiziționate în cantități mai mici decât ne-au fost cerute din țară. Aceasta din cauză că aceste substanțe se găsesc disponibile și în Germania în cantități foarte mici sau nu se găsesc aproape deloc.

Printre articolele pe care nu le-am găsit este camfora, care fiind importată din Japonia, nu se mai poate aduce în împrejurările actuale. În toată Germania, însă s-a înlocuit camfora japoneză prin camfora artificială care are același efect terapeutic. Este sigur că această experiență va fi servit ca să consacre definitiv în terapeutică camfora sintetică în locul celei naturale. De altfel pentru aceasta va contribui și valoarea comercială a celor două produse: camfora sintetică putându-se procura cu jumătate prețul celei naturale. Am cumpărat și noi camforă sintetică, dar nici din aceasta n-am găsit în depozitele lui Schering (unicul fabricant al acestui produs) toată cantitatea ce ni se ceruse.

În facturile ce alăturăm acestui raport se găsește de altfel specificat fiecare articol cumpărat, cantitățile procurate și prețurile plătite. Va trebui ca la sosirea mărfurilor în țară, cele două administrații sanitare, cea militară și cea civilă să-și împartă aceste câteva substanțe, care au fost procurate în mai mică cantitate decât s-a cerut, în proporția urgenței trebuințelor lor.

Atunci se va putea stabili exact partea de cheltuieli ce revine uneia și celelalte din cele două administrațiuni, repartiție care, firește, se cuvine și trebuie să fie făcută din punctul de vedere al contabilității mijloacelor bugetare puse la dispoziția lor.

De pe acum însă putem anticipa că din suma cheltuită vreo 300 și ceva de mii de lei poate să revină serviciului sanitar civil și cam un milion de lei serviciului sanitar militar.

Pentru aparatele de sterilizare și seringile pentru injecții subcutanee am tratat și cumpărat de la Casele F. & I. Lautenschläger și Dewit & Herz.

Și aici pe lângă cele indicate de serviciul sanitar al armatei ne-am permis a adăuga unele aparate de laborator: cele mai multe pentru serviciul sanitar al armatei, mai puține pentru serviciul sanitar civil. Ne-a părut rău că, din cauza consumului celui mare interior în Germania, n-am găsit gata și disponibil decât foarte puține lucruri dintre cele ce am fi procurat serviciului sanitar militar în această ordine.

Lecția de anul trecut ne e recentă.

În fine, instrumentele propriu-zis au fost procurate de la fabricile: Bonsmann și Ernst Witte din Ohligs.

Fiind însă că aceste două case sunt în afară de Berlin, pentru a nu înmulți numărul pachetelor și pentru ușurința plății, aceste instrumente au fost trimise Casei Dewit & Herz, cu care sunt în legătură. Aceasta le-a împachetat în comun cu celelalte obiecte procurate de la ea; și către dânsa s-a și făcut plata sumelor cuvenite lui Bonsmann și lui Ernst Witte, precum se vede din factura Dewit & Herz.

Am arătat în altă parte a acestui raport că fiind nevoiți a descărca mărfurile încărcate în vagoane și a le depozita, am luat toate precauțiunile ce am găsit utile pentru a asigura averea ce rămânea închisă în acele materiale.

Aceasta a reclamat angajare de alte cheltuieli. Așa pentru cele circa 48 vagoane depozitate la Templehof, va fi a se plăti:

- a) câte 15 pf. pe lună pentru 100 kg ca taxă de depozitare;
- b) câte 11 pf. pentru 100 de kg cheltuieli de descărcare pentru vagoanele încărcate și apoi de reîncărcare în vagoane, când mărfurile ar fi să fie scoase din depozit;
- c) toate cheltuielile revenind administrației C.F. germane pentru ocuparea inutilă a vagoanelor pe liniile Gării Anhalter Bahnhof și pentru transportul acestor vagoane, de acolo până la Templehof – aceste cheltuieli se vor lichida în conformitate cu scrisorile de trăsură.

Alătur scrisoarea Casei A. Warmuth cu care am stabilit această încheiere.

Semnalez o ultimă obligațiune de ordin financiar ce ne-am luat.

Precum am spus am făcut angajament cu Casa de Expediție Schencker & Co. pentru a îngriji de expediție. Această casă, din propria-i inițiativă a făcut interveniri și ar fi dobândit în favoarea sa, pe liniile ferate austriece să ni se perceapă taxe de mică viteză, deși mărfurile noastre aveau să fie transportate cu tren special de mare viteză (așa plănuisem noi).

D-l Goldstein, reprezentantul Casei Schencker în Berlin, ne-a înfățișat telegrame din Viena de la Centrala Casei d-lor, prin care ni se asigura a se fi făcut aceste interveniri și a se fi dobândit această favoare.

Dacă ni s-ar fi făcut, ori dacă ni se va face această favoare, se realizează în adevăr pentru statul român o economie de mai multe zeci de mii de mărci. În schimbul acestui avantaj asigurat statului român, d-l Goldstein ne-a cerut o bonificație de 100 M. de fiecare vagon, pentru casa pe care o reprezintă. Am crezut că putem acceda la această cerere. Înainte actul care pune în sarcina statului român această ultimă obligațiune, însă numai în cazul în care mărfurile ce s-ar transporta în România, s-ar bucura de fapt de favoarea de care am vorbit pe C. F. Austro-Ungare.

O ultimă observație de ordin comercial.

S-a arătat în altă parte a acestui raport începutul de greutate ce am avut la sosirea noastră în Berlin cu d-l Penchas din București. Am recunoscut însă chiar acolo, că omul nu s-a opus a se demite dintr-o sarcină ce-i fusese dată. Pe de altă parte, acest om, de bine de rău, cheltuiuse și alergase pentru o misiune cu care fusese însărcinat; dar mai presus de toate, el intrase în legături cu comercianții pe baza unei scrisori a Legațiunii românești din Berlin; și ca atare, am crezut, că nu va face bun efect de a-l înlătura. Așa fiind, și considerând, că, și în țară, specialitatea comerțului ce el exercită, este aceea a instrumentelor medicale, că și în Berlin se ocupase în special de achiziționările acestui articol (comercianții Bonsmann și Witte ne-au făcut oferte telegrafice după indicațiile lui); pentru aceste cuvinte, am utilizat pe această persoană pentru procurarea instrumentelor, a seringilor Record și a unei părți de aparate de sterilizare de la firma Dewit & Herz (firmă cu care d-l Penchas intrase în tratative). Cu chipul acesta nu se râpea d-lui Penchas puțința de a beneficia de un profit oarecare, însă de un profit rezonabil. Sunt convins a fi dat d-lui Penchas acest beneficiu rezonabil, căci de pildă noi am găsit la un alt fabricant seringile cu un preț mai scăzut decât chiar acela oferit nouă de către firma Dewit & Herz – preț care deja era mult inferior aceluia pe care d-l Penchas îl oferise în țară ca fiind al fabricilor berlineze și pentru care căpătase aprobare din țară. Din fericire n-a avut bani la dispoziție pentru a face plăți; iar noi am crezut că nu suntem legați prin aranjamentele ce pusese la cale d-sa. Același lucru pentru aparatele de sterilizare pe care noi le-am cumpărat de la fabrica Dewit & Herz (aparatele pentru care d-l Penchas făcuse oferte telegrafice la București, de unde fuseseră aprobate cu prețul oferit de d-sa) cu mărci 474,92, pe când d-sa le oferise cu 620 mărci. Tot așa cu cele câteva articole: iod, vată, chinină, formol, tifon, bismut, instrumente chirurgicale pe care le oferise d-l Penchas. Pentru aceste câteva articole, ținând seama de cantitățile ce am cumpărat, s-a realizat ca beneficiu

pentru stat suma de circa 300.000 mărci, prin reducerea prețurilor oferite de d-l Penchas telegrafic, la realitatea prețurilor de pe piața Berlinului.

Rezumez aici facturile caselor cu care am lucrat – facturi achitate aproape în totalitate cu suma de un milion de mărci avizată la Berlin la cele două bănci.

Tabelă rezumativă de sumele avizate la Berlin, în comparație cu cele plătite și cele ce mai sunt a se plăti, în conformitate cu facturile alăturate

Avizați la Banca <i>Handelsgesellschaft</i>	500.000 mărci
Avizați la Banca <i>Handel und Industrie</i>	500.000 mărci
Dobânda sumelor precedente pe zilele cât au stat în depozitul băncilor	847,90 mărci

Totalul sumelor la dispoziția noastră 1.000.847,90 mărci

S-a plătit pe baza ordinilor noastre de către cele două bănci precedente, după ce am fost substituiți către ele, în drepturile sale, de către d-l ministru Beldiman, care singur, conform instrucțiilor din țară, avea dreptul de a face plăți, după ce se va fi asigurat posibilitatea exportului și transportului:

Sume plătite în mărci Sume rămase a se plăti în mărci

Factura Paul Altmann	452657,83	20430,77
Factura Luescher & Bomper	665733,34	
Factura Oskar Skaller	70542,65	
Factura Dewit & Herz- -Bonsmann și Witte	65542,90	
Factura F. & M. Lautenschläger	29625,80	
Factura Riedel Aktiengesellschaft	152290,85	
Factura Chemische Fabrik auf Actien vorm. Schering	164454,62	59640,63
	1000847,99	80071,40

Așadar, pentru materialul achiziționat am plătit un milion opt sute patruzeci și șapte de mărci și nouăzeci și nouă de pfenigi; și au mai rămas de plată optzeci de mii șaptezeci și una de mărci și patruzeci de pfenigi.

În plus până să vedem materialul adus în București va mai fi de plată:

- a) transportul pe C.F. de la Berlin la București;
- b) câte una sută mărci de fiecare vagon d-lor Schancker & Co., dacă voi reuși, de fapt, combinația tratată de domnia lor, de a ni se taxa pe porțiunea de C.F. austro-ungară, transportul de mare viteză cu preț de mică viteză;
- c) sumele ce vor rezulta în sarcina statului român ca cheltuieli de depozitare în magazii de la Templehof și pentru asigurarea lor – cheltuieli ce vor varia după timpul cât materialele vor rămâne acolo depozitate.

Această din urmă clauză, arată de la sine că va trebui cât de repede tranșată chestia: se permite ori nu exportarea mărfurilor achiziționate în Germania?

Dacă nu se permite, trebuie neapărat să se găsească mijlocul de a se deposeda, de fapt, statul român de acele materiale, într-o formă a cărei modalitate n-o judecăm, căci posesiunea actuală, fără puțință de a exporta, mărește pe fiecare zi cheltuielile de întreținere și asigurare pentru un material de care nu se poate folosi.

Aceasta este activitatea ce am desfășurat.

Regretăm că împrejurări de care, poate se va aprecia că nu suntem responsabili, ne-au răpit fericirea de a dobândi, în misiunea noastră, succesul pe care l-am dorit așa de fierbinte și care ne-ar fi dat mângâierea de a fi servit patria noastră în împrejurări grele»⁸.

Nu putem să trecem cu vederea unda de dezamăgire trăită de medicul Vasile Sion atunci când guvernul german i-a comunicat, după ce contractase 40 de vagoane de material sanitar, că trebuie să mai aștepte câteva luni până se vor exporta materialele. În cele din urmă, în ianuarie 1915, s-a aprobat ca 20 de vagoane de material sanitar să fie adus în țară. Misiunea de a aduce material sanitar a avut-o doctorul Hönig.

⁸ CSPAMI, fond Direcția 6 Sanitară, dosar 91, f.1-12.

În 1916 Vasile Sion a ajuns și în Elveția pentru achiziționarea de material sanitar. De această dată misiunea a avut un deplin succes, Vasile Sion cumpărând material de 261.620,55 franci⁹.

În concluzie, înzestrarea armatei române cu material sanitar a necesitat eforturi deosebite din partea guvernului și a reprezentanților militari și civili însărcinați să aprovizioneze cu material sanitar, cu atât mai mult cu cât Europa deja se afla în război, fiecare combatant îngrijindu-se în primul rând de propriile necesități.

**Efforts de la Roumanie pour la dotation de l'armée pendant la neutralité:
la mission du médecin Vasile Sion**

Pendant la neutralité de la Roumanie, le Ministère de la Guerre a alloué de grosses sommes d'argent à la Direction Sanitaire pour l'acquisition du matériel sanitaire de l'étranger. Dans ce but on a constitué des commissions, qui ont été envoyées en divers pays de l'Europe. Cet article présente les difficultés que la commission dirigée par le docteur Vasile Sion a dû affronter à Berlin et à Vienne.

⁹ Idem, dosar 94, f.26.

ASPECTE PRIVIND INCIDENTELE DE LA DEPOZITUL DE MUNIȚII AL MARINEI MILITARE DE LA CERNAVODĂ

Dr. Ion RÎȘNOVEANU*

Intensificarea confruntărilor între cele două blocuri politico-militare – Tripla Alianță și Tripla Înțelegere – a imprimat vieții internaționale, la începutul secolului al XX-lea, conflicte deschise care au dus la izbucnirea Primului Război Mondial¹, efect al politicii Marilor Puteri europene care doreau împărțirea și reîmpărțirea sferelor de influență nu numai pe continent, ci și în Africa sau Asia.

Declanșarea războiului mondial a pus România în fața unor serioase probleme de natură politică și militară. Poziția sa geografică, la interferența sferelor de influență ale Marilor Puteri, în imediata apropiere a frontului balcanic și de est expunea țara pericolului unor presiuni militare și politice care ar fi putut duce la o iminentă invazie, fiind cunoscut faptul că ambele tabere aflate în conflict erau interesate în acapararea bogatelor sale resurse cerealiere și de petrol, precum și de luarea sub control a unor zone de interes strategic la Carpați și Dunăre; ultimele puteau constitui eventuale baze de operații pentru acțiuni de amploare vizând răsturnarea raportului de forțe stabilit pe frontul de est între Puterile Centrale și Antanta.

Riscurilor ce decurgeau din modul în care Marile Puteri înțelegeau să desfășoare relațiile cu Statul Român – încercând fie să-l atragă de partea lor pe cale diplomatică, utilizând promisiunile și amenințările, fie să-i ocupe teritoriul pentru a-l valorifica în propriul lor interes – li se adăugau măsurile adoptate de puterile vecine de mobilizare și de folosire a disponibilităților economice².

În aceste condiții, se impuneau în mod imperativ măsuri ferme care să asigure capacitatea organizatorică și de acțiune a armatei române, neutră în perioada 1914-1916, dar care trebuia să fie gata în orice moment să îndeplinească misiunile cerute de autoritățile civile de la București și de conducerea armatei în conformitate cu situația reală de pe teatrul de operații militare.

Din păcate, însă, realitatea din teren era total diferită decât planurile pe care stat majorității le aveau trecute pe planșă. Astfel, au fost semnalate o serie de nereguli atât în ceea ce privește echiparea, cât, mai ales, disciplina soldaților și chiar a ofițerilor care puneau în pericol însuși sistemul defensiv conceput.

Materialele pe care le prezentăm în continuare provin din fondurile Arhivelor Naționale și reprezintă diferite note sau rapoarte ale unor ofițeri care au anchetat sau au fost implicați în incidentele care au avut loc la depozitele de muniție ale Marinei Militare de la Cernavodă.

Din aceste documente de arhivă reies, fără tăgadă, disfuncționalități majore în ceea ce privește serviciul de pază de la unul dintre punctele importante aflate sub comanda Diviziei de Dunăre, dar și faptul că, în anul 1915, adică în plină desfășurare a Primului Război Mondial, armata română în general, Marina Militară în special, nu erau pregătite pentru un astfel de conflict, nici la nivelul dotării cu armament și tehnică de luptă, dar nici la nivelul factorului uman.

Am încercat, pe cât posibil, să nu intervenim asupra textului din dorința de a păstra intact spiritul acestuia, precum și caracterul de autenticitate al unor documente emise fie de factori de control, fie de cadre cu funcții de execuție din cadrul Marinei Militare. Tot din aceste documente poate fi trasă concluzia că, în anul 1915, existau numeroase acte de indisciplină și de neexecutare de ordine în cadrul armatei române, lucru deosebit de periculos care afecta capacitatea de luptă a acesteia în cazul unui conflict armat în care România ar fi fost parte.

NOTĂ³

Comunicată de Dl. Duca Lef Big din Constanța

Anul 1915, luna Martie, ziua 10 ora 10

La ora 9 am primit de la Comandamentul Marinei din Cernavodă telegrama sub no. 1350 cu următorul conținut:

Doi indivizi suspecți au încercat să atace pulberăria Marinei luni noaptea, ora 9 seara, fiind fugăriți unul a dispărut în direcția stației Saligni, celălalt fiind prins între trei focuri a sărit în Dunăre și a fost împușcat. Rog a se lua măsuri pentru prinderea celui dispărut.

Comandant

Locot. Ureche

Telegrama cifrată semnată de șeful Brigăzii de Siguranță Dumitrescu⁴

*Muzeograf, Muzeul Marinei Române.

¹ Ștefan Pascu (coord.), *Istoria militară a poporului român*, vol. V, Editura Militară, Constanța, 1988, p. 317.

² *Ibidem*, pp. 329-330.

³ Arhivele Naționale, fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, dosar 61/1915, f. 1.

⁴ *Ibidem*, f. 2.

Am fost anuntzati că niște indivizi necunoscuți ar fi căutat să se apropie de depozitul de munițiuni al marinei ce este în localitate. Fiind surprinși au dispărut fugind.

Semnalmamente: unul scurt și altul înalt îmbrăcatzi cu haine scurte și unul cu căciulă fumură în cap. Voi înainta raport detaliat.

Șeful brigăzei Gh S Dumitrescu

*Telegrama nr. 12079 din 16.III.1915⁵
trimisă de Ministerul de Interne, Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale, Biroul Secretariatului
cătore Șeful Biroului de Siguranță Cerna Voda*

Telegrama Dvs 89 din 13 c. înaintați-ne de urgență raportul cu rezultatele cercetărilor făcute până în prezent pentru dovedirea întârzierilor luând în același timp serioase măsuri de pază.

*Directorul
Indescifrabil*

Raport către Directorul Poliției și Siguranței Generale București⁶

Ca urmare a telegrama noastre cifrate No 89 din 11 martie curent am onoarea a raporta Domniei-Voastre, următoarele:

În seara zilei de 9 Martie a.c. pe la orele 9 am fost anunțați de către Dl. Locotenent Ureche, Șeful stațiunii telegrafice fără fir din localitate, că pe la orele 8,05 soldatul ce făcea de santinelă în curtea cazărmei Marinei de la Hinod a auzit niște șoapte în dosul gardului despărțitor al curței între doi inși care se întrebau:

Tu ai ceva? Da, am una. Dar tu? Și eu tot una.

În urma acestor șoapte, pe care santinela le-a auzit pronunțate într-o limbă perfect Românească, a anunțat corpul de gardă, – nu prin strigăte, ci ducându-se la el – care eșind cu armele au fugărit pe cei doi indivizi. În acest timp, Sub-maistrul Burghilea a anunțat telefonic stația telegrafiei fără fir de unde a eșit toți soldații înarmați într-u întâmpinarea celor fugăriți. Prinzându-i astfel între două rânduri de oameni, unul care îi urmărea de la Hinod și al doilea rând care venea dinspre telegrafia fără fir în spre Hinod.

În timpul când soldații de la telegrafie au plecat spre Hinod, au trimis o patrulă compusă din trei soldați, spre fort, pentru ca nu cumva vreunul să scape spre Dunăre.

În acest mod i-a fugărit, după cum susțin mai toți soldații, până în spre șosea. La șosea întâlnindu-se cu mecanicul de la uzina de apă și întrebându-l dacă a văzut pe cineva, acesta le spune că a văzut pe un individ fugind pe șosea cu căciulă fumură și dându-le trăsura Sub-maistrul Burghilea s-a urcat în trăsura cu doi oameni și au plecat în urmărirea acelu individ, pe care nu l-au mai găsit.

Patrula care s-a lăsat în port compusă din soldatul Eftimie Dumitru, Patară Mihai și Șolea Constantin, în timpul când se lăsa în port se întâlnește cu Caporalul postului ce face de gardă la capul podului din Cernavodă, care tocmai schimbase soldații și în treacăt spune caporalului că orice individ va vedea trecând pe la Pichet venind din sus să-l oprească; după care soldații din marină s-au despărțit, doi ducându-se în port spre șalupă, iar unul luând drumul în sus pe sub mal.

În timp când Caporalul din Regimentul 39 ajunsese cu oamenii la pichet aude pe soldatul din marină care se ducea pe sub mal strigând la santinela din fața pichetului: „Atenție băete, că vine spre tine” la auzul acestui strigăt, Caporalul din garda podului pleacă însoțit de oamenii pe care îi schimbase cu toții armați după soldatul Eftimie Tudor și îl ajunge în capul liniei ce e pe malul Dunărei.

În timpul când ei se apropia, soldatul Eftimie Tudor striga: „Stai că trag” și în același timp dă un foc de armă, după care același soldat întorcându-se spre Caporal, îi spune că cel pe care l-a somat a sărit în Dunăre. Uităndu-se cu toții spre locul arătat de soldatul din marină, acesta din nou spune „uită!” și mai dă un foc de armă. După aceasta nu s-a mai văzut nimic, deși ei susțin că au mai stat mai bine de jumătate de oră, uitându-se pe apă.

Caporalul din Regimentul 39 și soldații, susțin cu toții că nu au mai văzut nimic, deși era lumină și se putea foarte bine vedea la distanță apa fiind liniștită.

Din cercetările făcute personal de noi, împreună cu Dl. Căpitan al portului, am stabilit că cele reclamate nu sunt întemeiate pentru următoarele motive:

I. Soldatul ce făcea de santinelă în curtea cazărmei de la Hinog, nu avea posibilitatea să audă pe cei doi indivizi vorbind, după cum ni s-a comunicat nouă, de ore ce de la el până sus la gard unde raportase că s-au auzit cei doi indivizi este o distanță de aproape trei zeci de metri, poate chiar și mai mult. În afară de asta locul unde se oprise cei doi indivizi era sus, aproape la o înălțime de cinci-spre-zece metri și pe lângă aceasta între ei și soldat la acea înălțime mai era și un gard de scânduri înalt de un metru și jumătate, care iar oprea șoaptele de a se duce spre soldat.

⁵ Ibidem, f. 3.

⁶ Ibidem, f. 4.

Admițând că acel soldat ar fi avut un auz foarte fin, și acei indivizi ar fi vorbit între ei, nu putem admite că ei tocmai lângă gard ajungând, s-au întrebat dacă sunt prepași pentru fapta pe care trebuia să o comită, și în afară de asta ce căutau la colțul cazărmei și nu s-au dus direct la depozite care sunt la distanță de mai bine de trei sute de metri de locul unde dâșii au fost simțiți. Ori nu e de admis că atunci când cineva se duce să comită o asemenea faptă să nu cunoască, nu numai topografia locului, dar nici cel puțin, cea ce îl interesează?

II. Fiind simțiți și anunțându-se corpul de gardă, nu prin strigăte, după cum spune însuși soldatul, avea posibilitatea de ai prinde înconjurându-i, fără a putea observa, terenul fiind accidentat. Însă făcându-se alarmă ei au fugit, și i-a urmărit pe amândoi, până aproape de oraș, -căci așa susțin toți- și în urmă, unul ca prin farmec se întoarce în apoi, trece prin două rânduri de soldați care nu-l vede, și se duce spre Dunăre, pentru ce? Pentru ca să se îneece, căci de scăpat nu putea, malul fiind aproape drept și apa venită până în mal.

III. Soldatul Eftimie Tudor, care spune că venind de la Telegrafie a luat-o pe sub mal spre a nu scăpa pe vreunul spre Dunăre, ducându-ne la locul unde se găsea el în momentul când a văzut pe individul pe care l-a somat să se predea și care a refuzat, sărind în Dunăre, minte; de ore ce Caporalul din Regimentul 39 și soldații care îl însoțea arată alt loc. În afară de asta numai el a văzut acel individ pe care Caporalul din Regimentul 39 și trei soldați spun că au văzut pe acel soldat trăgând două focuri, dar n-au văzut nimic, deși era lumină aproape ca ziua.

IV. Luând barca și ducându-mă cu Dl. Căpitan al portului spre a ne convinge dacă acel individ avea posibilitatea să vină până la locul unde soldatul Eftimie Tudor susține că l-a văzut în momentul când l-a somat; am ajuns la concluzia: de ore ce malul pe toată întinderea e aproape drept având o înălțime de 30-40 metri că el trebuie să se fi lăsat cu mult mai sus pe o potecuță aproape dreaptă și de acolo să fi venit la locul unde a fost văzut înot.

V. În afară de cele arătate până aci, în acea seară, pe la 7^{1/2}, au fost arestați de o patrulă doi țărani anume Gheorghe Gâlcă și Enache Pădureanu de fel din Cochirleni, care patrulă i-a dus la cazarma Flotilei din Hinog unde au fost ținuți până la ora 10^{1/2} noaptea, când li s-a dat drumul.

Ei bine aceștia întrebați de noi, ne declară că în tot timpul acesta cât ei au stat închiși nu au auzit niciun zgomot, nicio larmă și nicio împușcătură de armă.

Din cele expuse până aci, îmi vine a crede că totul a fost pus la cale, având un alt scop.

Vorbind cu Dl. Locotenent Ureche, mi se plânge că terenul e foarte accidentat că paza se face cu foarte mare greutate, și că de și a intervenit și i s-a aprobat instalarea luminei electrice însă serviciul de Geniu refuză să dea suma necesară instalării.

I-am obiectat că serviciul de Geniu are foarte mare dreptate că refuză instalarea luminei electrice, deoarece asemenea locuri trebuiesc mascate nu descoperite, și ca să se instaleze lumină electrică însemnează că se indică locul cu precizie.

În urmă a admis punctul meu de vedere, susținând că în acest caz urmează să i se mai mărească efectivul oamenilor, deoarece sentinelele trebuiesc neapărat îndoite că așa cum sunt numai pot fi făcute responsabile, de ore ce de multe ori a găsit santinele leșinate în post de frică.

M-a rugat chiar ca în acest sens să fac și raportul meu, insistând mult ca paza să fie mărită.

Din cele ce am arătat, am ajuns la convingerea că a și fost cauza pentru care s-a înscenat acest atentat cu bombe, pentru că indivizii dispărând unul înecat, iar cel alt fără a se putea indica nici măcar direcția cu precizie, să se ia măsuri: fie luminându-se cu electricitate, fie mărindu-se efectivul spre a se dubla santinelele.

Pe cele spuse de mecanicul uzinei de apă nu putem pune nici o bază, acesta fiind cel ce în vara trecută a venit și a spus că a prins trei indivizi la filtrele de apă și că bănuiește că a otrăvit apă; iar acei indivizi au dispărut, fapt care a fost raportat de noi la timp, care în urma analizei ce s-a făcut s-a văzut că a fost o înscenare.

ȘEFUL BRIGĂZII DE SIGURANȚĂ

COMISAR SPECIAL

Indescifrabil

FEATURES OF THE INCIDENTS FROM CERNAVODA NAVY'S MUNITIONS DEPOSIT

-abstract-

In full evolve of the first world war, there were severe dysfunctions at the level of security service at one of the important points of Danube Division, and also in 1915 the Romanian Army at full scale and Romanian Navy specially, were not ready for facing such a conflict neither as we speak about weapon and war technology endowment as we speak about human factor.

ASPECTE ALE ACTIVITĂȚII MISIUNII MILITARE FRANCEZE ÎN ȘTIINȚA FORTIFICAȚIEI DE POZIȚIE ÎN ARMATA ROMÂNĂ (1916-1917)

Prof. drd. Marius CÎRJAN*

Generalul Scarlat Panaitescu (1865-1938)
Personalitate a gândirii militare românești,
generalul Scarlat Panaitescu a deținut funcția
de șef al Serviciului de Fortificații al armatei
române

În contextul european al transformării războiului manevrier în cel de poziții, rolul fortificațiilor în derularea operațiilor militare a crescut considerabil. Intrarea României în războiul pentru reîntregirea națională surprinde armata română fără un organism special proiectat a coordona din punct de vedere tehnic și administrativ eforturile de fortificare la nivelul întregului teritoriu național¹. În prima parte a campaniei anului 1916, o parte din această misiune a revenit Serviciului Geniului aflat sub conducerea generalului de brigadă Scarlat Panaitescu, inspector general în structura Marelui Cartier General².

Încă de la sfârșitul lunii septembrie 1916, pe baza proiectului M.C.G. se aprobase executarea unor lucrări ample pentru consolidarea defensivă a teritoriului național³. Potrivit ordinilor M.C.G., în afară de lucrările de pe Siret și partea de vest a Moldovei, trebuiau organizate și lucrări defensive în nord-estul Munteniei, pe valea Buzăului. Acestea, ca de altfel toate lucrările de la sud de Siret, reveneau spre execuție în exclusivitate armatei române⁴.

În absența unui organism specializat în conducerea lucrărilor de fortificații, în toamna anului 1916, prin decizie ministerială a luat naștere Direcția Superioară a Lucrărilor de Fortificații sub conducerea generalului Văleanu⁵. Rolul Direcției era de a monitoriza din punct de vedere tehnic amenajarea noilor poziții defensive în vederea stopării înaintării armatelor Puterilor Centrale dar, caracterul administrativ a fost dominant în activitatea acestei structuri⁶. Generalul Scarlat Panaitescu, comandantul armeei geniului,

confirma acest aspect într-unul din caietele de amintiri: „Serviciul nostru defensiv are însă mai mult caracterul unui serviciu administrativ, căci el canaliză, adună și contabiliză mână de lucru românească, ca și diversele mijloace și rechizițiuni ce făceam și puneam la dispoziția serviciului echivalent rusesc”⁷.

Cu toate acestea, Direcția de Fortificații s-a implicat în mod direct în amenajarea unor aliniamente defensive dintre care amintim: între localitățile Căiuț-Râmnicu Sărat-Viziru-Dunăre; la Sud de Focșani până

*Doctorand în cadrul Școlii Doctorale a Universității „Valahia” Târgoviște. Elaborarea articolului s-a realizat cu sprijinul Fondului Social European în cadrul Programului Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013. Axa prioritară 1 „Educația și formarea profesională în sprijinul creșterii economice și dezvoltării societății bazate pe cunoaștere”. Domeniul major de intervenție 1.5. „Programe doctorale și postdoctorale în sprijinul cercetării”. Titlul proiectului: „Oportunități oferite în cadrul stagiului de pregătire doctorală în vederea creșterii capacității și motivației pentru cercetarea științifică de performanță”. Contract nr POSDRU/6/1.5/S/23.

¹ În perioada anilor 1914-1915, un rol similar a fost atribuit Inspectoratului General al Fortificațiilor. Organismul militar a luat naștere în anul 1914 și sub directivele Marelui Stat Major a derulat o activitate febrilă în vederea fortificării teritoriului național, dar în mod special a celui dobrogean (Vezi pe larg G.A. Dabija, *Armata română în războiul mondial (1916-1918)*, Vol. I, București, Editura „I.G. Hertz”, f.a., pp. 167-174.)

² Marele Cartier General, *Ordinea de bătaie a armatei. 14 august 1916*, București, f.e., p. 10.

³ Petre Zaharia, Emanoil Ene, Florea Pavlov, *Istoria armeei geniului din armata română*, Vol. I, București, Editura Militară, 1994, p. 210.

⁴ *Ibidem*, p. 212.

⁵ Dumitrescu Ștefan Alexandru, *Contribuții la istoricul armeei geniului în campania 1916-1918*, în „Revista Geniului”, XXI, nr. 1-2, ianuarie-februarie, 1938, pp. 101-112.

⁶ Vezi pe larg în *D. M. no. 454 din 10 noiembrie 1916 privitoare la administrația și contabilitatea serviciului pentru executarea unor lucrări de apărare ale țării*, în „Monitorul Oastei”, Partea regulamentară, nr. 4 din 15 ianuarie 1917, pp. 72-76.

⁷ Panaitescu Scarlat, *Organizarea defensivă a Țării și organizarea liniei a II-a de pe frontul stabilizat în războiul nostru mondial (1916-1918)*, în „Revista Geniului”, XII, nr. 1, ianuarie 1929, pp. 46-48.

la Vest de Suraia (pe Putna) și în zona de Nord a Dobrogei⁸. Cu toate că lucrările au fost organizate sub presiunea ofensivei inamice, valoarea lor a fost una ridicată, drept dovadă că, pe data de 6/19 decembrie 1916, înaintarea armatelor Puterilor Centrale a fost stopată în fața pozițiilor întărite dintre Râmnicu Sărat și Viziru până în ziua de 14/27 decembrie 1916⁹.

În condițiile reorganizării armatei române, la 20 ianuarie 1917, se constituie Serviciul de Fortificații al Armatei în structura M.C.G., conducerea fiind exercitată de către generalul Scarlat Panaitescu cu funcția de Comandantul trupelor de Geniu și Șeful Serviciului de Fortificații al Armatei¹⁰. În urma acestei transformări organizatorice, Direcția de Fortificații de la Bacău a trecut în subordinea Serviciului Fortificațiilor¹¹.

Cu ocazia preluării conducerii Serviciului de Fortificații al armatei române, generalul Scarlat Panaitescu a dat următorul ordin de zi „...În speranța de a fi ajutat de întreg personalul acestui serviciu, cu același devotament, credință și spirit de sacrificiu pe care l-a depus până în prezent, le adresez la toți afectuosul meu salut”¹². Mesajul ordinului releva, încă o dată, eforturile susținute depuse de geniștii români în organizarea defensivă a țării.

Conform Ordinei de bătaie nr. 1, Serviciul de Fortificații de a doua linie avea următoarea organizare: Direcțiunea centrală de execuție a Serviciului de Comandament, administrație și tehnic sub comanda colonelului Theodorescu Constantin, ajutorul șefului Serviciului Fortificațiilor armatei de pe lângă Marele Cartier General; Serviciul de plată, Serviciul Pretoratului, Serviciul de Subzistență și Serviciul legăturilor cu armata rusă¹³. Noul serviciu de fortificare avea o organizare mult mai complexă decât Direcția Fortificațiilor, urmând a funcționa autonom, fără influența Comandamentului rusesc în elaborarea proiectelor de fortificare românești.

Încă de la jumătatea lunii iulie a anului 1917, M.C.G. român a sesizat situația periculoasă creată prin retragerea trupelor rusești de pe frontul bucovinean. Prin urmare, prin Inspectoratul General al Geniului a dispus stabilirea lucrărilor care se impuneau a fi executate cu scopul de acoperire a frontierei de Nord a Moldovei, ținându-se cont și de lucrările realizate înainte de intrarea armatei române în conflictul mondial¹⁴.

Conform concepțiilor războiului de poziții aplicate pe frontul de Vest, M.C.G. a dispus și executarea unei a doua linii de fortificații pe frontul cuprins între Târgu Neamț și Botoșani, sarcina revenind Serviciului de Fortificații al armatei. În vederea eficientizării execuției, frontul a fost împărțit în 5 sectoare: Sectorul I. Tg. Neamț –Tonți, unde urma a se lega de lucrările executate de către trupele țariste (șef colonelul Mătăsaru cu reședința sectorului la Tg. Neamț); Sectorul II. Tonți - Manole (șef colonelul Stambulescu cu reședința sectorului la Drăgușeni); Sectorul III. Manole-Runcu (șef colonelul Caloenescu cu reședința sectorului la Dolheștii Mari); Sectorul IV. Runcu – Bălușenița pe Siret (șef colonelul Zottu cu reședința sectorului la Liteni); Sectorul V. De la Buleșenița pe Siret – Baisa (șef colonelul Ștefănescu cu reședința sectorului la Corni)¹⁵. Din punct de vedere administrativ, sectoarele de fortificații erau subordonate Direcției de Fortificații de la Bacău, iar din punct de vedere tehnic de Serviciul Fortificației de la M.C.G. român¹⁶.

Ritmul de lucru la linia fortificată Tg. Neamț-Baisa a fost unul accelerat, astfel că până la 19 august 1917 lucrările erau aproape finalizate. În aceste condiții s-au produs modificări în organizarea lucrărilor de fortificație, din cele cinci sectoare existente inițial au rămas doar trei, o mare parte din personalul serviciului și din trupele de pionieri fiind trimise la Armata a II-a¹⁷.

Patriotismul și profesionalismul de care s-a dat dovadă personalul serviciului și trupele implicate în amenajările defensive nu au rămas neobservate de către comandamentul armatei române. La începutul lunii august 1917, prin două ordine emise de către Serviciul de Fortificații, generalul Prezan, comandantul Armatei de Nord și generalul Ion Rașcu, inspectorul general al geniului aduceau mulțumiri la toate sectoarele de fortificații „asupra modului cum s-a lucrat”¹⁸.

Începând cu data de 29 august 1917, serviciul a primit ordin să participe la lucrările de fortificație pe linia Vlădeni-Lipcani, porțiunea Huțani-Grivița, organizarea muncii realizându-se în trei sectoare:

⁸ Dumitrescu Ștefan Alexandru, *Contribuții la istoricul armeei geniului în campania 1916-1918*, în „Revista Geniului”, XXI, nr. 1-2, ianuarie-februarie, 1938, pp. 101-112.

⁹ *** *Istoria militară a poporului român*, Vol. V, *Evoluția organismului militar românesc de la cucerirea independenței de stat până la înfăptuirea Marii Uniri din 1918. România în anii primului război mondial*, București, Editura Militară, 1988, pp. 494-495.

¹⁰ Marele Cartier General, *Ordinea de bătaie a Comandamentelor și Serviciilor Armatei. 15 ianuarie 1917*, București, f.e., 1917, p. 10.

¹¹ Dumitrescu Ștefan Alexandru, *Contribuții la istoricul armeei geniului în campania 1916-1918*, în „Revista Geniului”, Anul XXI, nr. 1-2, ianuarie-februarie, 1938, pp. 101-112.

¹² A.M.R., fond Direcția Fortificațiilor (1916-1947), dosar nr. 14, f. 256.

¹³ Idem, fond Inspectoratul General al Geniului (1916-1941), dosar nr. 43, f. 283-284.

¹⁴ Idem, fond Marele Cartier General (1916-1920), dosar nr. 768, f. 2 față-verso.

¹⁵ Idem, fond Inspectoratul General al Geniului (1916-1941), dosar nr. 13, f. 3 față-verso.

¹⁶ *Ibidem*, f. 4-verso.

¹⁷ *Ibidem*, f. 37-38.

¹⁸ *Ibidem*, f. 47.

Sectorul I. De la Huțani până la limita de județ de pe malul Busuioceni (șeful sectorului colonelul Ștefănescu Dumitru); Sectorul II. De la limita de județ de pe dealul Busuioceni, până la Valea Pietroasa (șeful sectorului colonel Zottu); Sectorul III. Din Valea Pietroasa până în satul Grivița unde urma racordarea la lucrările executate de armata rusă pe Dealul Piscuvului, cota 243 (șeful sectorului colonelul Stambulescu). Lucrările urmau să înceapă pe data de 4 septembrie 1917, hrana trupelor fiind asigurată de către Direcția Superioară a Lucrărilor de Fortificație cu sediul la Bacău¹⁹.

În luna decembrie a anului 1917, în condițiile dezintegrării armatelor rusești de pe frontul moldovean, la ordinele șefului Biroului Operații, personalul Serviciului Fortificații a elaborat un proiect relativ la executarea unui „câmp întărit” în Moldova. Proiectul propunea trei soluțiuni, cu întinderi de 230, 265 și respectiv 300 de km, lungimile liniilor fortificate variind în funcție de traseele alese. În finalul proiectului erau prevăzute efectivele, materialele și mijloacele de transport necesare finalizării acestuia: 30.000 de lucrători, 300 de vagoane de sârmă și 1.900 de căruțe²⁰.

Tot în sensul optimizării defensive a teritoriului național, generalul Scarlat Panaitescu, comandantul serviciului, observând că „pozițiile de retragere înapoia Siretului inferior se sprijină la est pe lacul Brateș” și că „terenul la aripa stângă a poziției în față prezintă suficiente adăposturi care ar putea permite adăpostirea trupelor în vederea unui atac, din cauză că inamicul ar putea reuși ca prin ambarcațiuni sau pe gheață să strecoare detașamente ca să facă incursiuni în spatele poziției”, propunea un proiect de fortificare, care să înlăture potențialele infiltrații inamice. Planul cuprindea două compartimentări: prima compartimentare urma să pornească de la cota 134 de pe dealul Târnăsoaia la Șivița ce trebuia completată printr-un sistem de baterii și printr-o poziție de supraveghere ce s-ar sprijini pe lacul Bielev la Slobozia Mare, iar la gura Prutului urma să se lege cu liniile pozițiilor ocupate de Armata a 6-a Rusă; a doua compartimentare urma să plece din aripa stângă a poziției către Tulucești-Tătarca-Șivița și de acolo către lacul Bielev, apărarea pe malul stâng al Prutului urmând a fi completată prin poziția de la Slobozia Mare la gura Prutului și cu bateriile menționate; conform autorului proiectului, lucrările defensive prezentau un mare avantaj deoarece „n-ar cere decât minimum de forțe de supraveghere”²¹.

Sub inspirația organizării armatei ruse, chiar la debutul activității, în cadrul Serviciului de Fortificații a fost reluată o inițiativă mai veche a ofițerilor de geniu din armata română, aceea de constituire a unui Serviciu de camuflaje²², compusă din două secțiuni, care urmau a fi atașate pe lângă Detașamentele de fortificații ale Armatei I și a II-a. În acest sens, la finele lunii ianuarie 1917, generalul Scarlat Panaitescu, comandantul trupelor de geniu și șeful Serviciului Fortificațiilor Armatei înainta Marelui Cartier General un „Memoriu asupra organizării și funcționării Serviciului de Camuflaje”²³.

Memoriul era organizat pe șapte capitole, care prevedeau scopul, mijloacele, instituțiile, materialele și modul de funcționare ale Serviciului de camuflaje. Încă din prima parte a memoriului, autorul stabilea scopul organismului militar care urma a fi înființat: „... a schimba aspectul uvrajelor de fortificație pentru a induce în eroare pe inamic [...] prin crearea de peisaje false și lucrări simulate (șosele, poduri, case, cantonamente de trupe, baterii, hangare de aeroplane, baloane, diferite lucrări de fortificație false), care să atragă atenția inamicului într-o direcție greșită, dând posibilitatea trupelor noastre a lucra sau ataca în alte părți”. De asemenea, se urmărea „mascarea lucrărilor de fortificație adevărate și a diferitelor instalațiuni ale armatei”, urmărindu-se „a căuta prin toate mijloacele de a înșela pe inamic asupra adevărului, dând localităților pașnice aspecte războinice sau invers, prefăcând câmpurile de luptă defensive în localități care să nu dea nicio bănuială inamicului”.

Proiectul prevedea și mijloacele necesare atingerii scopurilor camuflării prin: 1. Vopsirea lucrărilor de fortificație pentru a le da o culoare identică cu terenul înconjurător; 2. Crearea de obiecte aparente printr-un personal artistic specializat în asemenea lucrări; 3. Construirea de lucrări prefăcute care pot fi executate de orice fel de trupă²⁴.

Funcționarea Serviciului de camuflaje din linia întâi urma a fi asigurată de echipe de pionieri specializate, în timp ce camuflarea lucrărilor de fortificație de a doua linie urma a se face de personalul artistic militarizat, detașat din compania de camuflaj și ajutat de echipele de pionieri disponibile. Operațiunea de mascare urma a se face „după indicațiunile tehnice ale șefului sectorului respectiv de fortificație, asistat de un artist pictor sau sculptor care face parte din organizație”.

¹⁹ Idem, dosar nr. 43, f. 485.

²⁰ Idem, fond M.C.G. (1916-1920), dosar nr. 768, f. 203.

²¹ *Ibidem*, f. 188.

²² Armata țaristă dispunea la Piatra Neamț de o Școală de camuflaj vizitată de trei ofițeri români, care au elaborat un memoriu privind organizarea și funcționarea acesteia. Prin referatul nr. 1695 din 9 noiembrie 1916 nucleul respectiv de ofițeri a propus și obținut de la M.C.G. înființarea unui serviciu similar în oștirea română, dar „evenimentele ce au urmat nu au permis realizarea și funcționarea acestei unități, iar prin reorganizare nu s-a mai insistat asupra necesității acestei specialități” (Idem, fond Inspectoratul General al Geniului [1916-1941], dosar nr. 33, f. 175).

²³ *Ibidem*, f. 171.

²⁴ *Ibidem*, f. 173.

În finalul memoriului, generalul Panaitescu reiterea ideea constituirii în regim de urgență a unei companii de camuflaje cu atelier și depozit central, „batalioanele de pionieri urmând a trimite fiecare câte un ofițer sau plutonier, 2 gradați și 20-30 soldați destoinici și de preferință meseriași” pentru a urma cursuri speciale de camuflaje în cadrul Școlii de Fortificație de la Huși²⁵.

În pofida importanței deosebite în cadrul operațiilor militare, serviciul și sectoarele de fortificații s-au confruntat cu numeroase probleme de ordin material, precum și cu cele legate de lipsa personalului calificat, aspecte ce reies din numeroasele referate și rapoarte înaintate eșaloanelor superioare.

O problemă constantă în activitatea derulată de serviciu a constat din insuficiența forței de muncă în vederea executării lucrărilor defensive ordonate de către M.C.G. Astfel, în vederea executării liniei fortificate cuprinse între Târgu Neamț și Botoșani, organismul de fortificații avea nevoie de un număr de 15800 de pionieri, milițieni, civili, în timp ce i se pusese la dispoziție până la data de 26 iulie 1917 doar (sic!) 4800. În consecință, generalul Scarlat Panaitescu solicita Inspectoratului General al Geniului suplimentarea efectivelor, avertizând că, în cazul în care „... nu se pun sectoarelor la dispoziție mijloacele necesare lucrului, nu se va putea termina la timp programul de organizare a poziției, așa cum s-a stabilit”²⁶.

Într-un referat din luna august 1917, căpitanul Popescu Alexandru din cadrul Serviciului de Fortificații, informa Inspectoratul Geniului asupra următoarelor probleme: „Am onoarea a raporta că Serviciul Fortificațiilor nu are nici un furier și nici un desenator. În această situație serviciul suferă simțitor, iar eu nu pot face față multiplelor însărcinări care le primesc...”²⁷.

Printr-un raport adresat Ministerului de Război. Direcția Echipamentului, colonelul Theodorescu, șeful Direcției de Fortificații de la Bacău, structură subordonată Serviciului de Fortificații, semnală vechi probleme legate de aprovizionarea cu echipament a trupelor: „Revenind la raportul nostru cu nr. 3845 din 19 noiembrie 1917 rugându-vă să binevoiți a aproba banii ceruți pentru gradele inferioare [...] care nu au deloc încălțăminte...”²⁸.

Probleme destul de importante în funcționarea sectoarelor de fortificații au fost evidențiate și către doi dintre șefii acestora, coloneii Mătășaru Sculy și Constantin Theodorescu. În documentul intitulat „Memoriu asupra organizării sectoarelor de fortificații” datat 3 iulie 1917, ofițerii români de geniu constatau că: „... situația actuală a Sectoarelor de Fortificații suferă de următoarele neajunsuri” din mai multe considerente: batalioanele de milițieni afectate fiecărui sector nu erau încadrate corespunzător cu ofițeri și grade inferioare cu o pregătire corespunzătoare în construirea fortificațiilor, neputând „fi considerată ca o forță care să conducă lucrările”, iar efectivele trupelor fiind total insuficiente; lipsa mijloacelor de transport „fără de care nu se poate concepe executarea de fortificații”; din punct de vedere tehnic, sectoarele nu dispuneau de ofițeri superiori de geniu, autorii considerând că „... nu li se poate atribui puterea de a executa singuri sute de kilometri de tranșee, fără a li se da ca ajutoare ofițeri și trupă din arma geniului”²⁹.

În finalul memoriului, autorii avansau M.C.G. român propuneri obiective de remediere a deficiențelor semnalate: „... un personal tehnic militar, ofițeri, grade și trupă specială care să nu primească altceva decât directive generale de la șefii de sectoare; procurarea din vreme a mijloacelor de transport (căruțe și animale), asemenea, unelte de lucru cât mai multe; necesitatea menținerii detașamentelor de jandarmi” ș.a.³⁰.

În activitatea serviciului, generalul Scarlat Panaitescu a manifestat o atenție deosebită cu scopul îmbunătățirii condițiilor de muncă, hrană și cazare a populației rechiziționate din zonele limitrofe mobilizată la amenajarea pozițiilor defensive de a doua linie. Printr-un ordin adresat șefilor de sectoare de fortificații, capul serviciului ordona: „Cum starea lor sanitară (a locuitorilor rechiziționați – n.n.) trebuie observată cu multă grijă, luați măsuri ca imediat să înceapă construcția unui cuptor de deparazitare care va fi pus în funcțiune îndată ce va fi terminat...”. De asemenea, șeful serviciului mai dispunea „...ca în locurile unde vor fi adăpostiți prizonierii să se construiască șoproane care la data sosirii prizonierilor vor trebui să fie terminate în bună parte”³¹.

Cu toate că problemele legate de aprovizionarea cu alimente a populației și armatelor erau deosebit de dificile, conducerea serviciului s-a îngrijit ca populația rechiziționată să primească rații alimentare suficiente în condițiile prestării unor munci istovitoare³².

Un alt aspect pe care Serviciului de Fortificații l-a încercat să îl reglementeze în raporturile cu populația rechiziționată a fost acela al plății la timp a muncii prestate. Conform unui ordin din vara anului 1917 al Direcției Superioare a Lucrărilor de Fortificații către unul dintre comandanții de detașamente de

²⁵ *Ibidem*, f. 174- 175.

²⁶ Idem, fond Inspectoratul General al Geniului (1916-1941), dosar nr. 43, f. 109 față-verso.

²⁷ *Ibidem*, f. 498.

²⁸ Idem, fond M.C.G. (1916-1920), dosar nr. 1836, f. 6.

²⁹ *Ibidem*, dosar nr. 211, f. 165.

³⁰ *Ibidem*, f. 165-verso.

³¹ *Ibidem*, f. 71.

³² Idem, fond Inspectoratul General al Geniului (1916-1941), dosar nr. 13, f. 24.

lucrători de pe lângă Sectorul C de Fortificație, populația rechiziționată pentru amenajarea lucrărilor defensive era achitată după cum urmează: un pălmaș 2 lei zilnic plus mâncare; un căruțaș 4 lei zilnic plus mâncare, indiferent dacă are 2 sau 4 animale de tracțiune, cai sau boi; un prizonier 0,30 zilnic în mână plus mâncarea³³.

Preocupat în permanență de eficientizarea muncii la aliniamentele de fortificații, generalul Scarlat Panaitescu a adoptat măsuri energice de organizare a locuitorilor rechiziționați. Prin Ordinele de serviciu nr. 4-5 din 22, respectiv din 23 iulie 1917 emis pentru șefii sectoarelor de pe linia de fortificații Tg. Neamț-Botoșani se ordona ca încadrarea lucrătorilor să se facă cu șefi soldați și organizarea lucrătorilor în două schimburi după aprecierea șefilor de sectoare, gradul de înaintare a lucrărilor și numărul locuitorilor disponibili³⁴. De asemenea, șefii sectoarelor aveau obligația „de a ține zilnic legătura telegrafic sau telefonic cu Serviciul Fortificațiilor”³⁵ din cadrul M.C.G. raportând asupra lucrărilor efectuate prin schițe jurnal și starea sanitară a lucrătorilor³⁶.

În luna noiembrie a anului 1917 generalul Panaitescu a elaborat manuscrisul intitulat „Instrucțiunile asupra trasării pozițiilor și organizării șantierelor de lucru”, destinate ofițerilor de pionieri. Valoarea manuscrisului a fost apreciată de către generalul de divizie Ioan Rașcu, inspectorul general al genului, care „găsind aceste instrucțiuni foarte utile”, a aprobat tipărirea a 1000 de exemplare spre a fi distribuite și ofițerilor de infanterie de la gradul de maior în sus. Prin această măsură, experiența deosebită acumulată de către personalul Serviciului de Fortificații în amenajarea lucrărilor defensive a putut fi valorificată și de către alte trupe ale armatei române³⁷.

Pentru serviciile deosebite aduse patriei în războiul de reîntregire națională în fruntea Serviciului de Fortificații al Armatei, generalului Scarlat Panaitescu i s-a conferit Ordinul „Coroana României” cu spade în gradul de comandor³⁸, iar fructoasa colaborare cu trupele țariste de geniu de pe frontul din Moldova a generat și aprecierile Comandamentului rus, care i-a conferit Ordinul „Sf. Stanislav”, Clasa I, cu spade³⁹.

În primăvara anului 1918, România a semnat pacea cu Puterile Centrale, armata română fiind demobilizată. În consecință, Serviciul de Fortificații al Armatei, după o funcționare neîntreruptă din 20 ianuarie 1917 până la 15 mai 1918 în care a derulat o intensă activitate de fortificare a aproximativ 180 de km. din teritoriului Moldovei, atât în spatele armatelor țariste, cât și al celor române, a fost desființat. În contextul respectiv, generalul Scarlat Panaitescu a emis un ordin de zi care reflectă din plin virtuțile personalului serviciului de fortificații: „Oricare ne este rezultatul muncii noastre, la despărțire mă simt dator să recunosc fiecăruia un înalt spirit patriotic și cu asemenea cetățeni neamul nostru poate spera în viitor și poate fi încredințat că prin construcția sufletească cei recunoaștem nu ne este atât încă să ne apună steaua. Prin urmare, cu toată încrederea să contribuim la reînălțarea țării noastre și la strânsa unire sufletească a tuturor românilor...”⁴⁰.

În lumina documentelor arhivistice, a memoriilor, articolelor și studiilor unor ofițeri de geniu combatanți în războiul de reîntregire națională, Serviciul de Fortificații al armatei române a jucat un rol deosebit de important în opera de retrănsare a frontului armatelor româno-ruse din Moldova, contribuind la apărarea ființei naționale, premisă a actului de la 1 decembrie 1918.

³³ *Ibidem*, dosar nr. 35, f. 339.

³⁴ *Ibidem*, f. 16.

³⁵ *Ibidem*, f. 17.

³⁶ *Ibidem*, f. 20.

³⁷ *Idem*, dosar nr. 16, f. 267.

³⁸ *Idem*, fond Direcția Cadre-Învățământ, Ofițeri activi. Geniu, Vol. I, f. 304.

³⁹ *Idem*, fond Inspectoratul General al Geniului (1916-1941), dosar nr. 11, f. 802-verso.

⁴⁰ *Idem*, dosar nr. 89 A, f. 67.

CÂTEVA ASPECTE DE JURISPRUDENȚĂ DIN TIMPUL OCUPAȚIEI GERMANE ÎN ROMÂNIA, PERIOADA 1916-1917 A PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Istoric Traian Tr. CEPOIU

Istoriografia românească a tratat cu oarecare parcimonie problema legată de aspectele jurisprudenței impuse teritoriului ocupat de către administrația militară germană. În multe din demersuri, situația a fost tratată din perspective care nu emanau de la problemele concrete și profunde ale cauzalității. Aproape în toate cazurile a primat ideea „germanofilismului” fără a se arăta și cauzele care au condus la apariția fenomenului, dar și ignorarea totală sau parțială a jurisprudenței internaționale în vigoare asupra drepturilor ocupantului asupra teritoriilor ocupate.

Campania militară desfășurată în Bulgaria (27 iunie – 10 iulie 1913), avea să se încheie pentru România cu victorii la fel de răsunătoare, precum i-au fost de teribile înfrângerile. Evenimentele politico-militare escaladau vertiginos în Europa, grăbind și mai mult iminența declanșării primei mari conflagrații mondiale, care avea să creeze pentru România o situație total conjuncturală, delicată, dar care îi facilita premisele necesare pentru realizarea idealurilor sale legitime de făurire a unității naționale, prin unirea cu teritoriile românești aflate sub dominația Dublei Monarhii sau a Rusiei țariste.

A fost un demers politic extrem de periculos, deoarece, pe parcursul celor 23 de ani cât a durat Tratatul militar din 1883 al României cu Puterile Centrale, acestea dețineau toate informațiile posibile referitoare la potențialul militar al României, iar începând cu factorul uman, logistica, liniile defensive, ridicările topo etc. Mai mult, un foarte important segment al economiei românești avea la bază capitalul german, ca să nu mai vorbim de existența unor adevărate colonii germane – mai ales în zona petroliferă, cum a fost cazul cosmopolitului oraș Câmpina, de spectrul larg al celorlalte relații care legau România de Germania, iar refuzul punerii în practică a prevederilor Tratatului militar secret, impunea intrarea României în război de partea puterilor Antantei, care trebuia să-i garanteze ajutorul militar și recunoașterea drepturilor legitime de unire cu celelalte teritorii românești.

Actul politic atât de curajos, pentru a cărui reușită și materializare nu era străin serviciul francez de informații militare T.O.E. (Theatre des operations exterieures) al M.C.G. francez, avea să se concretizeze prin semnarea Tratatului politic și a Convenției militare dintre România și Antantă, la 4/17 august 1916 la București, și intrarea imediată a României în război, ceea ce se și întâmplă zece zile mai târziu, la 14/27 august 1916.

România intră în război total nepregătită. Entuziasmul general creat de ideea unirii cu Ardealul, nu putea înlocui baza materială și logistică. Victoriile din primele zile ale războiului când Batalioanele românești trec Carpații, vor păli încet în fața forței fostului aliat, devenit acum inamic.

Foarte curând, situația va deveni din ce în ce mai critică; armata română nu face față inamicului, care excela, nu neapărat prin vitejia ostașilor, ci prin tehnica din dotare, la care trebuie să adăugăm și acel segment de filogermanism manifestat de o mare majoritate a personalităților politice și culturale ale României, precum și de unele elemente izolate din corpul ofițerilor superiori ai armatei. Urmare a înfrângerilor suferite de către armatele române pe toată linia frontului din Carpații Olteniei și Munteniei, la începutul lunii noiembrie 1916, armatele germane pătrund în interiorul regatului pe direcțiile văilor Jiului, Oltului, Argeșului și Dâmboviței, îndreptându-se spre București. Concomitent, armatele dunărene ale feldmareșalului-general von Mackensen debarcau la Izlaz și Zimnicea.

În fața teribilei iminențe de ocupare a Bucureștilui, Guvernul României se retrage provizoriu la Iași, nu înainte de a se hotărî (a fost de fapt o înțelegere) în Consiliul de Miniștri, ca funcționarea pe mai departe a ministerelor la București, să fie condusă de către secretarii generali ai acestora.

Tot acolo, spre Moldova, se retrag în condiții de haos total, armata și o mare parte a populației. Un adevărat spectacol macabru și grotesc al istoriei în derulare. Antologică a rămas descrierea zonei de pe Valea Prahovei, unde, oamenii, armele, animalele, fumul zonelor petrolifere distruse și incendiate în urma retragerii de către misiunea militară engleză, ploaia, vântul, lapovița, noroaietele, foamea, epidemiile, constituiau acum un tot unitar cu aspect apocaliptic, înfiorător.

Asemenea tuturor instituțiilor organice ale statului, Curtea de Casație și Justiție se strămută și ea la Iași, așa cum rezultă din conținutul Decretului Nr. 3102/ 12 nov. 1916. Intervalul de zile de la 16 la 20 noiembrie fusese marcat de luptele crâncene duse cu inamicul, care înainta spre București, pe fronturile de la Oltenița, Micloșani, Golești spre Titu, în văile Glavaciocului și Neajlovului, spre Comana, Drăgănești sau Ghimpați-Mihăilești.

În data de 21 noiembrie 1916, purtând data de 22 noiembrie, ziarele „Universul”, „Viitorul” și „Dimineța”, singurele publicații care apăreau în acea zi în București, anunțau „trista dar inevitabila necesitate” a plecării regelui și a guvernului la Iași. Au plecat de asemenea și secretarii generali ai ministerelor, rămânând în București numai secretarul general al Ministerului Justiției. A fost o zi a agoniei generale, în care groaza pune stăpânire pe tot ce reprezenta în adevăratul sens al cuvântului, suflet românesc, și care realiza ce însemnau nu numai avatarurile ocupației, dar, în primul rând îndatoririle patriotice, încălcate în picioare de către cei care, ignorând cele mai elementare îndatoriri morale și cetățenești, aduceau servicii dușmanului care ocupa bucată cu bucată țara, prin gesturi care contraveneau cu legile în vigoare. Iar unul dintre aceste „servicii” oferite ocupantului se manifesta plenar, chiar în dimineța aceleiași zile, când, pe zidurile Bucureștiului a fost afișată celebra „Proclamație” a generalului în rezervă A. Mustăță, delegat de către Ministerul de interne prin Delegația cu nr. 151391/20 nov. 1916, cu atribuțiuni de prefect al Poliției capitalei, pe care îl redăm integral:

„Noi, generalul Mustăță, prefectul capitalei, aducem la cunoștință tuturor cele ce urmează:

1) Din înalte considerațiuni, guvernul țării și-a mutat provizoriu reședința la Iași, însărcinându-mă cu asigurarea liniștei și a ordinii în Capitală.

2) Luând această grea sarcină, voi căuta a-mi face datoria până la capăt, astfel că liniștea și ordinea cea mai desăvârșită să domnească.

3) Vor fi pedepsiți cu pedeapsa Capitală, toți acei care se vor da la jafuri, prădăciuni, dare de foc și la nesupunere la ordinele noastre.

4) Toți acei care posedă în casele lor arme de orice fel, în termen de 12 ore de la publicarea acestei proclamații, vor fi datori a le depune la primăria Capitalei; contravenienții vor fi pedepsiți cu împușcarea.

5) Întrunirile prin case particulare, localuri publice, cluburi sau chiar pe străzi în grupuri, cu scopuri ascunse, vor fi pedepsiți cu împușcarea.

6) Apariția oricărui jurnal sau orice fel de publicație se oprește cu desăvârșire; contravenienții vor fi executați.

7) Orașul va fi iluminat în întregime, iar localurile publice vor fi deschise până la ora 8 jum. seara.

8) Toți birtașii, cafegii și cârciumarii cari vor da de băut oricărui cetățean sau ar provoca scandaluri în acele localuri, se vor pedepsi cu amendă până la 10.000 lei și cu închiderea localului pentru toată durata războiului.

9) Sunt oprite reprezentațiile teatrale, cinematografice și cafeurile-cântânde. Magazinele de orice fel pot, după voia fiecăruia, a fi închise sau deschise și aceasta numai până la 7 seara.

10) Este oprită circulația pe stradă de la 9 seara, afară de oamenii de serviciu ai poliției sau ai fanaragiilor; contravenienții vor fi executați.

11) Poporul Capitalei care în toate ocaziunile mari a dat probă de tact și înțelepciune, va face ca și în aceste momente grele să fie la înălțimea sa, spre a nu fi pus în dureroasa poziție de a aplica pedepsele de mai sus”.

Desigur, bombardamentele inamice care distruseseră în mare parte Capitala pe toată durata războiului până în momentul ocupației, nu produsese în sufletele oamenilor, groaza pe care au produs-o cuvintele cuprinse în această proclamație premergătoare ocupării Bucureștiului. Gestul plin de zel al Generalului Mustăță față de ocupant, va fi desconspirat după încheierea războiului.

Perioada ocupației a constituit pentru mulți și pentru multă vreme un nepuizabil subiect de discuție. Teribila proclamație a fost urmată de o „Ordonanță” la fel de terifiantă, al cărei conținut, fără un suport legal, provocase o siderație plină de groază:

„Noi generalul Mustăță, prefectul Capitalei, ordonăm cele ce urmează: La intrarea în Capitală a armatelor imperiale germane, toți locuitorii, bărbați și femei, vor avea o purtare cuviincioasă, oferind cu bună voință găzduirea de care vor avea trebuință.

Porțile și ușile caselor vor fi deschise. Oricine, bărbat sau femeie, tânăr sau bătrân, care se vor deda la acte ce ar aduce o insultă armatelor imperiale, precum: împușcături cu vreo armă de foc ascunsă, aruncarea de orice fel de lucruri, cum și amenințarea cu vorbe ori cu gestul, va fi imediat pedepsit cu împușcarea”.

Desigur, nu vom căuta să identificăm suportul legalității emiterii acestor ordonanțe de către prefectul Capitalei, deoarece, nu le vom găsi, pentru că nu ele nu izvorau din spiritul legilor românești, deoarece, atât jurisprudența românească cât și cea internațională pentru timp de război pe uscat, nu cuprind asemenea prevederi și acțiuni din partea conducerii politice a unui teritoriu care urmează a fi ocupat, împotriva propriului popor. Dar, dacă vom face apel la interpretabilul și imprezvizibilul „specific românesc” care acționa în virtutea „germanofilismului” capului plecat, bine plătit și netăiat de sabie, vom constata cum, în spațiul românesc ocupat, în final, acesta a prevalat în proporție covârșitoare, deoarece ocupatul a fost de acord cu ocupantul, mai înainte ca autoritatea puterii legale să treacă în mâinile ocupantului.

În anumite situații, ocuparea României are unele similitudini cu cea din Belgia, unde activa cunoscuta „Diete de Flandre” care urmăreau să-i elibereze pe flamanzi de sub tutela Belgiei, așa cum în România se conturase o mișcare politică de înlăturare a dinastiei.

Nu trebuie să subestimăm, în acest context, vasta activitate germanofilă de propagandă și spionaj desfășurată de către „Kaiserlich Deutsches Konsulat” pe întreg teritoriul Regatului României, încă înainte de declanșarea campaniei din 1913. „Germanismul”, devenise un fenomen al tuturor libertăților umane. Este suficient să ne aruncăm privirea asupra imensului material propagandistic, din care amintim lucrarea lui Houston S. Chamberlain „Libertatea germană”, apărută în traducere românească în 1915, în finalul căreia autorul elucubrează: „Existența și dezvoltarea libertății pe pământ sunt legate de victoria armatelor germane și de faptul că, după victorie, Germania să-și rămâie sie însăși fidelă. Și după cum [...] în interiorul Germaniei, încetul cu încetul tot poporul, după cum vedem astăzi în războiul acesta în care milioane au alergat la arme, care nu au fost obligați la serviciul militar, deci din libera lor hotărâre, tot așa această libertate germană se va întinde încetul cu încetul asupra lumii întregi...”.

Miercuri, 23 noiembrie 1916, România este îngenunchiată. Trupele imperiale ale „libertății germane” intrau în Capitală pe Calea Rahovei. Jandarmi pedestri și sergenți de oraș îmbrăcați în uniforme de gală au fost plantați pe toată lungimea trotuarelor așteptând ordinele comisarilor de poliție. Armatele de ocupație trebuiau primite cu mare pompă. Desigur, informația documentară „imediată”, „caldă” a „luării Bucureștilor” a fost destul de puțină. Din presa bucureșteană a momentului nu sunt informații decât în publicațiunile germane sau filogermane, cum ar fi „Războiul României”, „Rumaenien in Word und Bild”, care descriu uneori cu lux de amănunte, și cu scop precis, cum a fost predat Bucureștiul; „Die Sturmshar Falkenhayns”, „Săptămâna ilustrată”, sau în deja celebra încă în epocă „Gazeta Bucureștilor”, în articolul „O aniversare tristă”, semnat cu inițialele N.A.P. face următoarele precizări: „Era un prim act de încredere ce ni s-a acordat. Trebuie să recunoaștem, că s-au luat măsuri serioase de către comandamentul german, ca să se evite diferitele excese inerente unei ocupațiuni și unei armate care luptase pe frig, în noroaie și ploii zile întregi. Au fost mari greutăți de întâmpinat mai ales în primele zile [...] Poporul român a fost impresionat, totuși liniștit fără demonstrațiuni nici favorabile, nici nefavorabile. Populația cosmopolită însă, mai ales colonia germană și austriacă care scăpaseră de la închisoare a primit cu foarte naturală plăcere”.

Spectacolul oferit de intrarea trupelor germane de ocupație în București contrasta însă, până la hilar cu starea de spirit generală a populației, care, de la prima vedere apare împărțită în trei categorii inegale: a) românii pentru care acest spectacol era un prilej de mare și sfâșietoare suferință; b) populația cosmopolită a capitalei, dar și destui români germanofili care priveau cu satisfacție și mulțumire la trupele străine care se revărsau cât cuprindeai cu ochii pe tot lungul și latul străzilor împodobite cu flori, ce vibrau în ritmul cântecelor războinice germane, din care radia victoria, c) a treia categorie, destul de redusă, a indiferenților.

Suferința, bucuria și indiferența constituiau cele trei atribute ale stării de spirit a populației Bucureștiului în acea zi, care se împleteau într-un umilitor lanț uman.

Odată ocupată capitala, primul ordin al comandantului suprem al trupelor de ocupație a fost – așa cum se putea citi pe afișele lipite pe toate zidurile din oraș: „Să ne supunem de bunăvoie ordinelor comandanților militari și însărcinaților lor, așa cum rezulta și din ordinul Comandantului suprem Feldmareșal-General și Adjutant-General von Mackensen, dat la Cartierul său General din București, la 6 decembrie 1916:

„Către locuitorii Orașului București. Orașul București este ocupat de trupele mele; el intră sub legile de război. Noi ducem războiul numai contra armatei române și rusești, iar nu contra poporului român. Cine nu va opune armatei mele nici o rezistență și se va supune de bunăvoie ordinelor comandanților militari și a însărcinaților lor, le va fi asigurată viața și avutul.

Iar cine va încerca a aduce vreun rău trupelor puse sub comanda mea, sau a aduce vreun folos armatei române și ruse, contra căreia luptăm, va fi pedepsit cu moartea. Pentru orice rezistență ce s-ar opune trupelor mele de către populația civilă, inclusiv funcționarii publici, orașul București va fi tras la răspundere și va putea aștepta măsurile mele de represiune cele mai aspre”.

Constatând că ordinul lui Mackensen folosea termeni mult prea blânzi, Prefectul Poliției Capitalei emite „Publicațiunea” Nr.15162/1916:

„Aduc la cunoștința publicului următoarele: prin dispozițiunea No. 15 a administrației militare a teritoriului ocupat, se prevede că toți acei care aparțin armatelor dușmane, adică, române și aliate, care au luat parte pe front, sunt obligați a se prezenta administrației militare a teritoriului ocupat până la data de 9 decembrie (26 nov.) a.c., ora 10 a.m.

Dacă vor fi prinși după acest termen, vor fi împușcați (subl.n.)”.

A urmat greaua perioadă a sechestrărilor. Mai întâi au fost scoase de sub sechestrul instrumentat de către guvernul român în virtutea decretului 2790/14 august 1916 – prin care se interzicea întreținerea de relații comerciale cu supușii Statelor cu care România se afla în război, toate averile supușilor străini. Odată

ridicat sechestrul de pe aceste averi, Administrația Militară în România, prin Statul său Major Economic, începe numirea de administratori asupra averilor confiscate a celor absenți, supuși ai Statelor inamice.

În ziua de 6 decembrie 1916, este rechiziționat în condiții de urgență localul Ministerului Justiției. În timpul strămutării fortuite a arhivei ministerului în diferite poduri și pivnițe inadecvate, s-a distrus irecuperabil o însemnată cantitate de documente. Printre ofițerii germani vorbitori de limba română care au condus rechiziția se număra și Otto Petersen, fostul director al Băncii Generale Române, fugit în Germania înainte de declararea războiului, ceea ce confirmă cât de puternic a fost infiltrat spionajul german în structurile economiei românești.

La începutul anului 1917, administrația militară germană procedează nu numai la organizarea aparentă a justiției române, dar începând cu 1 ianuarie 1917 pe stilul nou, intra în vigoare „Publicațiunea” din 27 decembrie 1916, prin care este introdus calendarul gregorian, restricționarea călătoriilor pe căile ferate, și verificarea prețurilor:

1) Cu începere de la 1 ianuarie 1917 st.n. (19 decembrie st.v.) va fi valabil exclusiv calendarul gregorian în întreg raionul cetății București și pentru populația civilă.

2) Călătoria pe căile ferate nu poate fi permisă pentru moment persoanelor civile. În cazuri cu totul urgente guvernământul imperial sau comandatura va da permise [...]”.

Introducerea calendarului gregorian care se solda cu suprimarea a treisprezece zile din sfârșitul anului 1916, încărcat de marele eveniment al creștinătății – Nașterea Domnului, nu putea trece fără a crea probleme deosebite în rândul populației civile și a întregului sistem religios, prin deposedarea de drepturile lor sacre, prin producerea de tulburări în masă, care ar fi devenit nefavorabile ocupantului, fapt pentru care, administrația militară germană, prin instrumentul său juridic, aduce o completare la publicațiunea din 27 decembrie 1916, arătând că „Această măsură se ia pentru a da posibilitatea bisericii ortodoxe să serbeze sfintele sărbători ale Crăciunului și ale Sf. Epifanii. Sfintele sărbători ale Paștelui din 1917 se vor serba la 8 aprilie”.

În „Gazeta Bucureștilor” Nr. 120 din 14 aprilie 1917, apare „Publicațiunea” prin care administrația militară introduce ora de vară și ora de iarnă: „Conform buletinului de lege al imperiului pe 1917, pag. 151 s-a dispus ca pentru timpul de la 16 aprilie până la 16 septembrie 1917, ceasurile să fie avansate cu o oră. Măsura aceasta se extinde și asupra armatei combatante. Orarul de vară intră în vigoare la 16 aprilie 1917 orele 2 a.m., după ora de acum, și se va schimba în 17 septembrie 1917, orele 3 a.m.”.

La 1 martie 1917, administrația germană emite „Ordonanța” privitoare la „reorganizarea tribunalelor românești în districtul administrației militare imperiale germane în România și al administrației de etapă imperială germană în Dobrogea” precum și începerea activității Curții de apel și a Curții de Casație, pe care le înaintează Ministerului Justiției atât în limba germană, dar și traduse în românește, al cărui conținut este foarte puțin cunoscut:

1. În ținutul menționat mai sus își reiau activitatea judecătoriile de pace și tribunalele, inclusiv parchetele, iar pentru afacerile de natură civilă își reiau activitatea și Curțile de apel și Curtea de casație. Ele hotărăsc după legile românești.

2. În afacerile penale nu sunt îngăduite căi de atac contra hotărârilor tribunalelor: hotărârile lor sunt definitive.

3. Toate hotărârile instanțelor judecătorești se vor da și executa în numele legii.

4. Competența autorităților judecătorești române cuprinde numai pe români și pe supușii Statelor inamice și neutrale, și aceasta numai întru atât cât nu-și are locul jurisdicțiunea germană.

5. Supușii Statelor aliate, care nu aparțin vreunui din armatele ori marinele aliate, inclusiv serviciile auxiliare, depind de tribunalele militare germane și de legile germane în afacerile penale, atâta timp cât nu sunt expulzați în patria lor ori nu se procedează după obiceiurile de război, precum și în acele afaceri pentru care jurisdicțiunea germană nu a fost până acum stabilită. În cuprinsul comandamentului stațiunii de etapă I și R. Este în asemenea cazuri competente cel mai apropiat tribunal al comandamentului de etapă german, respectiv tribunalul guvernământului imperial german în București.

6. Supușii Statelor aliate, întru cât nu aparțin vreunei armate sau marine aliate, inclusiv serviciile auxiliare, pot fi acționați în afaceri civile numai înaintea unui tribunal german, din care vor fi instituite: două în ținuturile administrației militare în România și unul în ținutul administrației etapelor din Dobrogea. Acestea hotărăsc după legea românească, însă după dreptul de procedură german, și anume pentru obiectele în valoare până la 6000 (șase mii) mărci inclusiv în tribunalul constituit cu un singur judecător, iar într-altfel în tribunalul constituit cu trei judecători. Împotriva hotărârilor lor nu există cale de atac.

Când germanii ori supuși ai Puterilor aliate intentează acțiune în materie civilă, atunci au facultatea de a intenta acțiune ori la tribunalul german menționat, care în cazul acesta este de asemenea competent, ori la autoritatea judecătorească română.

Dacă ei intentează acțiunea la aceasta din urmă autoritate judecătorească, atunci șeful autorității judecătorești române trebuie să comunice aceasta fără întârziere guvernatorului militar, respectiv

inspectoratului de etapă al administrației etapelor, care unește pe unul din funcționarii judecătorești ce i-au fost atașați ca comisar spre a veghea la apărarea drepturilor germanului participant la proces, ori a supusului aliat.

Comisarul are drept de a asista la toate ședințele, precum și la deliberare, și de a face propuneri. Nu are însă drept de vot.

7. În cazul când cineva a acționat înaintea unei autorități judecătorești române, ori acuzat într-o afacere penală, susține că este supus al imperiului german ori al unui stat aliat, sau când în alt chip se naște îndoială că ar putea fi un asemenea supus atunci șeful autorității judecătorești trebuie să ceară imediat hotărârea guvernatorului militar al administrației militare în România, respectiv al inspectorului de etapă al administrației etapelor din Dobrogea.

Hotărârea acestor comandanți asupra supușeniei este definitivă. Înainte de darea acestei hotărâri nu trebuie să se dea curs mai departe procesului.

Supravegherea justiției și administrației, inclusiv supravegherea închisorilor aparțin pentru ținutul lor, guvernatorului militar al administrației militare în România, respectiv inspectorului de etapă al administrației etapelor din Dobrogea. În ultimă instanță ea este exercitată de către comandantul suprem al armatei von Mackensen.

Acțiunea este urmată de sechestrarea averilor românilor, numirea de reprezentanți pentru cei absenți, precum și numirea de administratori forțați pentru moșii, așa cum rezultă din „Ordonanța” relativă la sechestrări Nr. 6/17 aprilie 1917, emisă de Comandantul suprem Mackensen: „Pe teritoriul ocupat al României se dispun următoarele:

1) – Pe contul participanților pot fi sechestrate de mine sau de oficiile împuternicite de mine întreprinderile: care sunt conduse sau supravegheate de străinătatea inamică sau la capitalul, produsul sau direcția cărora participă cel puțin un număr de o treime supuși ai străinătății inamice, sau care posedă în străinătatea inamică părțile principale ale întreprinderii, sau la care există un interes public pentru care Imperiul german și pentru Puterile aliate cu dânsul pentru teritoriile din România ocupate de trupele germane și aliate relativ la menținerea sau reluarea funcționării, sau a căror funcționare este de natură a contrazice sau a stânjeni interesele publice ale imperiului german și ale Puterilor aliate cu dânsul.

Cu o întreprindere în sensul acestei ordonanțe sunt egale filialele, agențiile, depozitele de mărfuri, terenurile, averile de orice natură, care aparțin unei întreprinderi, precum și averile succesoriale. Din motive speciale, mai cu seamă pe cale de represalii, pot fi sechestrate și alte averi, care aparțin supușilor statelor inamice.

2) – Aplicarea acestor prescripții nu exclude întreprinderile la care se interpun, pentru mascarea participării, persoane care nu aparțin străinătății inamice sau la care intervin, după publicarea acestei ordonanțe, schimbări în conducerea sau în participarea de capital, de produse și de direcție ale unei întreprinderi.

3) – Teritoriile ocupate nu sunt considerate ca străinătate inamică și supușii Statelor inamice care locuiesc în teritoriile ocupate nu sunt considerați ca supuși ai Statelor inamice în sensul acestei ordonanțe.

4) – Dacă la o întreprindere există fapte care îndreptățesc credința că îndeplinesc principiile din pct. 1, proprietarul, membrii consiliului de administrație, directorii și funcționarii, precum și toate persoanele care sunt în stare să dea informații despre această întreprindere, sunt obligați să dea relații asupra situației afacerilor și să lase liberă examinarea registrelor și actelor.

5) – Persoanele însărcinate cu administrația întreprinderilor sechestrate, vor fi numite sau revocate de mine sau de oficiile împuternicite de mine. Prin revocare, încetează toate drepturile acordate administratorului întreprinderii sechestrate.

6) – Administratorul întreprinderii sechestrate este dator să ia în stăpânire întreprinderea. El este autorizat să îndeplinească toate acțiunile la care întreprinderea are dreptul, și este îndreptățit să dispună de întreaga avere a întreprinderii.

Pentru toată durata sechestrului, încetează drepturile proprietarului, ale membrilor consiliului de administrație, ale directorilor și altor persoane sau organe ale întreprinderii pentru acțiunile lor corespunzătoare.

7) – Administratorii întreprinderilor sechestrate pot acorda o împuternicire unei persoane pentru întreprinderile ce le administrează, procură în regulă, însă numai cu consimțământul meu sau al oficiilor autorizate de mine...”

Urmează o perioadă a luptelor surde între aplicarea drepturilor organice ale țării și drepturile și pretențiunile ocupantului, pe fondul unor ambiguități, a lipsei de organizare și activitate corespunzătoare de către o mare parte dintre cei care girau Ministerul Justiției. Desigur, la toate aceste probleme de ordin juridic asupra rechizițiilor de război, administrația germană și-a manifestat nemulțumirea, printre altele, și de faptul că, delictenții erau lăsați liberi, fără a-și primi pedeapsa, pe fondul inexistenței unei organizări a tribunalelor, în care sens, toți delictenții din județele ocupate sunt trimiși la București. Această situație coroborată cu

multe alte disfuncționalități oferea puterii ocupante dreptul de a interpreta legile românești după bunul plac, inclusiv toate prescripțiunile referitoare la administrarea țării, așa cum rezultă și din adresa Nr. 9058 a Statului Major Administrativ al Administrației Militare în România, din 7 august 1917, prin care, pe de o parte se stabilise „de către administrația militară principiul ca toate ordonanțele guvernului român, pe care le-a decretat până la retragerea sa, să fie privite valabile pretutindeni în cuprinsul administrației militare, indiferent dacă în momentul respectiv părți ale Țării au și fost ocupate, cu adevărat ori nu de către trupele aliate”, iar pe de altă parte, invocând Art. 43 al Regulamentului de la Haga (1907) relativ la războiul pe uscat, „Autoritățile militare ale Puterilor centrale au obținut prin ocupațiunea de fapt a unor teritorii românești [...] dreptul de decretare pentru teritoriul ocupat, și pot stabili independent de dreptul român, forma în care voesc să decreteze ordonanțele”; adică, indiferent de anatomia pe care o avea dreptul românesc, ocupantul își făcea propriul drept, prin care se anula arbitrar dreptul națiunii ocupate, prin impunerea interpretărilor favorabile sale.

În consecință, autoritățile militare și-au creat două structuri proprii prin care își decretau ordonanțele: „Foaia de ordonanțe a comandamentului superior al grupului de armată von Mackensen”, și „Foaia de ordonanțe a administrației militare în România”. Din momentul publicării lor, ordonanțele puterii militare ocupante căpătau putere de lege. Avem în acest sens Ordonanța Nr. 9, indicativ 88, din 23 aprilie 1917, referitoare la „Schimbarea prescripțiilor române pentru administrarea Țării și pentru organizarea comunală” din care, din motive de spațiu vom reda numai chintesența:

Art. 1. Atribuțiunile cuvenite guvernului țării sau unui ministru se îndeplinesc de administrația militară în România. În toate cazurile în care legea pentru Consiliile județene [...] legea pentru organizarea comunelor rurale [...] legea pentru organizarea comunelor urbane [...] dispun ca prefectul județului, consiliul județean sau delegațiunea județeană sunt autoritatea care are să supravegheze sau să aprobe consiliul județean sau comunal, aceasta va fi înlocuită prin comandantul districtului. Pentru hotărârile Consiliilor județene și ale consiliilor comunale urbane, cu privire la contribuțiunile județene și comunale, la averea județeană și comunală și la facerea de împrumuturi, precum și la hotărâri cu privire la introducerea de contribuțiuni noi în comunele rurale, e necesară aprobarea statului major administrativ, întrucât nu e nevoie de un for competent superior. Cererea de aprobare trebuie să se înainteze comandantului districtual, care o va transmite împreună cu părerea sa, administrației financiare.

Art. 2. Publicațiunile, care, după legile române și dispozițiile de executare a lor, trebuie să fie aduse la cunoștință publică prin «Monitorul Oficial», se vor face în viitor prin «Foaia de ordonanțe a administrațiunii militare în România», când sunt date de administrațiunea militară în România sau autorități subordonate ei, și în «Bukarester Tagblatt», când sunt date de autoritățile române.

Art. 3. Comandantul districtului numește în comunele urbane și rurale pe primar și ajutoarele de primar. Atribuțiunea aceasta o poate transmite comansantului de etapă sau comandantului stațiunii de etapă. Primarul și ajutoarele sale pot fi suspendați: a) în comunele rurale de către comandantul districtului, b) în comunele urbane de către statul major administrativ.

Art. 4. Comandantul districtului poate dizolva consiliul județean sau comunal existent în timpul ocupațiunii, sau poate declara încetată atribuțiunea oricărui consilier.

El institue sau completează consiliul județean, în înțelegere cu prefectul, și pe cel comunal, în înțelegere cu primarul, ca unul dintre cei mai greu impuși contribuabili din județ sau comună. El stabilește numărul consilierilor, care în județe nu poate fi sub zece și în orașe sub șapte.

Pe membrii consiliului județean și comunal numiți în modul acesta, îi obligă comandantul districtului la îndeplinirea exactă a datoriilor lor prin darea mânei. Depunerea jurământului nu se mai face. [...] Comandantul districtual își poate transmite atribuțiunile privitoare la comune asupra comandanților de etapă sau asupra comandanților stațiunilor de etapă.

Art. 5. Consilierii județeni și comunali pot lua hotărâri valide fără considerare la numărul membrilor prezenți; pentru luarea unei hotărâri a consiliului județean, în privința facerii împrumuturilor, e suficientă o simplă majoritate de voturi.

Art. 6. Statul major administrativ poate lua sau înlocui hotărârea unui consiliu județean sau comunal, când e potrivnică interesului public; dacă nu se poate realiza o hotărâre cerută de interesul public, statul major administrativ poate completa hotărârea luată. Atribuțiunile acestea revin, fiind vorba de comunele rurale, comandantului de district.

Art. 7. Atribuțiunile comandantului de district enumerate în articolele 3 și 4 se vor exercita pentru comuna București de către administrația militară în România.

Art. 8. Ordonanța aceasta intră numaidecât în vigoare.

Guvernator Militar, Tülff von Tschepe und Weidenbach, General de infanterie”.

Ca o consecință directă a ocupației, toate aceste foi apăreau în limba germană, fără traducere în limba română; nu erau puse la dispoziția autorităților românești prin comercializare sau abonament, dar aveau valabilitate pe tot teritoriul ocupat.

Problema existenței unei justiții competente în toate teritoriile ocupate devenise destul de serioasă. Un teritoriu fără o Curte de casație se putea transforma într-un perimetru de haos al delicvenței, dar și al legislativului. Sediul Curții de casație fiind strămutat la Iași, nu permitea obținerea unor hotărâri definitive, iar formarea unei Curți din membrii rămași la București, nu era posibilă fără un decret regal, decret care, chiar dacă putea fi emis, nu avea valabilitate în teritoriul ocupat.

La 19 februarie, autoritățile militare de ocupație cer tuturor reprezentanților ministerelor semnarea unor declarațiuni de supunere față de armata de ocupație, darea de informații, și că nu vor recurge la fapte care să aducă prejudicii administrației militare. O mare majoritate a secretarilor generali au refuzat să semneze, iar cei care au semnat declarația pentru a nu se instaura haosul și a lăsa absolut totul la discreția ocupantului, au fost acuzați de „germanofilism”; chiar și cei care au făcut acest lucru cu cele mai bune intenții.

Din aceste motive și multe altele, administrația militară germană, putea, pe fondul acestui hiatus al justiției românești total dezorganizată, să instituie, în conformitate cu prevederile doctrinei de specialitate a dreptului internațional de război, interpretabil, tribunale militare sau civile, speciale, provizorii.

În acest sens, în data de 19 septembrie 1917, secretarul general al Ministerului Justiției, semnează declarația de supunere la ordinele administrației militare imperiale germane. Aici, trebuie avut în vedere în mod foarte clar, fără ambiguități, aspectul fundamental juridic al situației: a fost semnată o declarație de supunere, ci nu o prestare de jurământ față de ocupant. În baza dreptului internațional de război, al convențiilor în vigoare și a practicilor tradiționale, ocupantul era în drept să ceară o astfel de declarație.

Problemele de cauzalitate au constituit suportul tuturor contradicțiilor în emiterea judecăților de valoare, și a unor interpretări din perspectiva juridică, cel puțin oneste, avându-se în vedere că, puterea care ocupase vremelnice Regatul României, era aceeași cu care mai înainte cu câțiva ani aceasta avusese un tratat militar. Mai era foarte puțin până la înfăptuirea Marii Unirii, dar, nimeni nu luase în calcul la modul cel mai serios, consecințele ruperii unui tratat militar, iar fostul aliat să poată deveni ocupant, chiar și vremelnic.

Conform principiilor juridice internaționale ale vremii, așa cum arată și Merignhac în tratatul de drept public internațional (1912), prin simplul fapt al rămânerii la postul său, un funcționar public consimte să ia în mână interesele armatei de ocupație, într-o oarecare măsură.

În „Dreptul internațional teoretic și practic” (1916), Calvo arată: „...autoritățile civile și judiciare ale teritoriului ocupat trebuie să se supună puterii de fapt a ocupantului, fără ca acesta să le poată cere alt jurământ decât de a urma ordinele pe care autoritatea militară le va da, și de a nu întreprinde nimic în contra trupelor de ocupațiune; dar ocupantul nu le poate obliga să-și îndeplinească funcțiunile, dacă ele judecă exercițiul funcțiunilor incompatibil cu datoriile lor”.

Tot în legătură cu jurământul, Convenția de la Haga (1907), se referă la populație în general: „Este interzis a constrânge populațiunea unui teritoriu ocupat să depună jurământ pentru inamic (art. 45)”. Desigur, aici trebuie relevată în primul rând, partea de sacralitate a unui jurământ, cel puțin în limita termenilor exprimați de Cicero (în multe situații inspirat din „Republica” lui Platon), atunci când abordează problema dreptului războiului: „Jurământul este o afirmație religioasă; ceea ce ai promis luând pe Dumnezeu ca martor, trebuie să îndeplinești”.

În conformitate cu art. 43 al aceleiași Convenții de la Haga din 1907, „Autoritatea Puterii legale, trecând de fapt în mâinile ocupantului, acesta va lua toate măsurile care stau în puterea lui spre a restabili și asigura, pe cât posibil, ordinea și viața publică, respectând, afară de împiedicarea absolută, legile în vigoare în acea țară”.

Tot în acest sens, este bine să arătăm și alte aspecte ale dreptului puterii ocupante pe teritoriul statului inamic, așa cum este el redat de Codul lui Bluntschli, care susține aceleași principii ca și „Instrucțiunile” lui Lieber:

„Art. 540 – Ocupațiunea teritoriului de către trupele inamice, atrage suspendarea autorităților regulate și înlocuirea lor prin autoritățile militare.

Art. 541 – Șeful trupelor de ocupațiune poate menține, în tot sau în parte, administrația civilă și juridică ce exista înainte de ocupație. Dar această administrație trebuie să se supună deciziunilor autorităților militare”.

Dar, în ce privește modul cum administrația militară germană a respectat normele de drept public internațional în timpul războiului, pe toată perioada ocupației, nu trebuie să excludem din această analiză, unul dintre factorii cei mai importanți: starea de spirit a populației, atât în raport cu normele de conduită ale ocupantului, dar și cu forța de rezistență în fața ocupantului, cu un solid substrat de politică națională, a unui foarte mare segment al populației, ceea ce explică numeroasele ordonanțe pe care administrația militară germană le emite, uneori cu un puternic substrat propagandistic sau de intimidare, iar atunci când ocupantul

a considerat că trebuie să aplice forța majoră, ca urmare a unor acte premeditate din partea unor grupuri sau elemente organizate ale ocupatului, îndreptate împotriva ordinii impuse de el, ocupantul a procedat la răsturnarea ordinii legale impuse de dreptul civil în teritoriul ocupat, și, prin abuz și exces de putere, în virtutea statutului său, înființează așa numitele „tribunale excepționale“.

Desigur, asupra modului în care puterea legală a unui stat ocupat trece în mâna ocupantului, cu toate prerogativele sale legale și particulare, se pot emite multe judecăți de valoare, în funcție de specificul dreptului ocupatului, a mentalității, stării de spirit etc., pe care acesta le are față de ocupant.

BIBLIOGRAFIE

1. Cicero, *De officiis*, III, (Vezi în versiunea românească de D. Popescu, *Despre îndatoriri*, Editura Științifică, București, 1957.
2. Houston Stewart Chamberlain, *Libertatea germană*, Tipografia Stabilimentului de Arte Grafice G. Ionescu, București, 1915.
3. Dalloz, *Repertoire Pratique de legislation de doctrine et de jurisprudence*, VI, Paris 1890 și XII, Paris, 1926
4. Const. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, II, Ediția a II-a, București 1926
5. *Convențiunea de la Haga*, relativă la legile și uzurile războiului pe uscat, din 1907 publicată în Monitorul Oficial Nr. 272 din 11/24 martie 1912,
6. *Monitorul Oficial* Nr. 138/13 nov. 1916.
7. *Războiul României*, traduceri din publicațiunile germane, iulie 1917, Tipografia I. Brănișteanu, București.
8. *Rumänien in Wort und Bild*, Nr. 1. Bukarest, 12 Mai 1917. *Der Parlamentär von Bukarest, von Karl Rosner. Kriegsgerichterslatter* (Parlamentul din București – comunicate de război de Karl Rosner).
9. *Die Sturmschar Falkenhayns. Kriegsgerichte aus Siebenbürgen und Rumänien*. Verlag Albert Langhen. München, 1917, Dr. Adolf Köster. (Ceata de asalt a lui Falkenhayn. Comunicate de război din Transilvania și România, Editura Albert Langen, München, 1917.
10. *Gazeta Bucureștilor*, Nr. 120/14 aprilie 1917.
11. *Idem*, Nr. 331/14 noiembrie 1917.
12. *Ibidem*, Nr. 354/7 decembrie 1917.
13. *Foaia de „Ordonanțe”* Nr. 5/ 19 aprilie 1917.
14. *Foaia de „Ordonanțe”* Nr. 9/8 mai 1917.
15. G.D. Nedelcu, *Justiția română sub ocupație*, București, 1923.
16. Calvo, *Le droit international theoretique et pratique*, IV, Paris, 1916.
17. Merignhac, *Traite de droit publique international*, III/I, Paris, 1912.
18. Lardi, *Le droit international codifie*, traduit de l'allemand, Paris, 1870.

ASPECTE PRIVIND SITUAȚIA PRIZONIERILOR DE RĂZBOI ROMÂNI ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

Colonel (r) dr. Dumitru - Mircea SOCOLOV

Intrarea României în Primul Război Mondial (28 august 1916) a adus cu sine și apariția primilor prizonieri de război români în lagărele Puterilor Centrale.

Despre modul în care aceștia au fost tratați, respectându-se sau nu Convențiile internaționale, vom încerca, având ca bază de plecare documentele din arhive, să redăm câteva aspecte.

Mai întâi vom prezenta legislația internațională, existentă la acea dată, referitoare la prizonierii de război.

La 15 iunie 1907, la Haga, reprezentanții a 34 de state au dezbătut precizările făcute de guvernele de care aparțineau și au adoptat textul celor XIII Convenții cât și al Declarației.

Între documentele adoptate s-a numărat și Regulamentul anexă la Convenția a IV-a, cu privire la legile și obiceiurile războiului terestru. Acesta este primul demers legislativ, recunoscut de părțile semnatare și de statele care au aderat ulterior la Convenție, prin care s-au instituit primele norme internaționale privind statutul prizonierilor de război, renunțându-se la cele cutumiare.

Documentul elaborat s-a bazat pe două idei extrem de valoroase. În primul rând pe faptul că statele beligerante sunt responsabile de problemele prizonierilor de război și în al doilea rând pe ideea că prizonierii trebuie tratați cu multă atenție, considerație și respect¹.

În acest context au fost stabilite o serie de reguli și s-au făcut precizări clare, cu privire la responsabilitățile ce reveneau statelor și guvernelor acestora, în asigurarea condițiilor de detenție ale prizonierilor de război.

În altă ordine de idei, România și-a negociat cu grijă condițiile pentru intrarea în război de partea Aliaților. Astfel, Bucureștii cerea recunoașterea drepturilor României asupra teritoriului Transilvaniei, care fusese încorporat în Regatul Ungariei în 1867. Aceste condiții au fost acceptate de aliați în vara anului 1916. (Date ulterioare au arătat că aliații căzuseră de acord în secret să nu-și onoreze după război angajamentele cu privire la „*expansiunea*” teritorială românească).

Astfel, guvernul român a semnat un tratat cu Aliații pe 17 august 1916, după care a declarat război Puterilor Centrale, pe data de 27 august 1916.

Armata română avea la acea dată un efectiv de 500.000 de militari, organizați în 23 divizii.

Un bilanț făcut după prima etapă - 27 august 1916 – 1 ianuarie 1917-, arăta că pierderile armatei române au fost estimate la aproximativ 300.000 de soldați: morți, răniți, dispăruți sau prizonieri. Estimările făcute în privința prizonierilor de război se ridicau la cifra de 150.000 de militari români capturați.

Prizonierii au fost internați în lagăre. În prima etapă acestea au fost organizate în diferite clădiri din zonele de ocupație ale armatei inamice. Ulterior au fost construite lagăre cu destinație specială pentru prizonieri.

Viața militarilor români capturați și internați în lagăre nu era ușoară.

Totuși, a existat mari diferențe între lagăre, astfel:

Lagărul de la Sopronnyék (Ungaria), care a funcționat între august 1916 – martie 1917 era situat pe o colină nisipoasă la 4 km de gară și 2 km în afara satului cu același nume (la distanță de cca. 30-40 km. de Sopron). Era alcătuit din 2 lagăre închise fiecare cu un gard de sârmă, din care lagărul mic era destinat ofițerilor (români, în marea majoritate, după noiembrie 1916), iar celălalt, mult mai mare era pentru trupă (soldați și gradați ruși).

Alți soldați și gradați români (prizonieri, în majoritate capturați din „Grupul Cerna“ la Izbiceni) erau internați în alt lagăr din Ungaria (Ostfyásszonyfa), care, din motive de securitate erau despărțiți de ofițerii lor.

Prizonierii primeau o soldă lunară funcție de gradul pe care îl aveau, de 180-400 coroane plătite în bancnote proaspăt tipărite cu putere circulatorie doar în interiorul lagărului (bani de lagăr).

Inițial prizonierii (cca. 300, aproape toți din Oltenia) stăteau provizoriu într-o singură baracă mare de 300 paturi. În februarie 1917 rămân doar 150 ofițeri români (cca. jumătate deci), restul fiind trimiși în alte lagăre din Germania (Krefeld) sau în Austria, unde condițiile au fost mult mai proaste ca la Sopronnyék.

¹ Gabriel Oprea, Ion Suceavă și Ionel Cloșcă, *Dreptul Internațional Umanitar – Instrumente Juridice Internaționale*, Regia Autonomă Monitorul Oficial , București, 2003, p.28.

Din primăvara 1917, cei rămași au fost mutați în noile barăci, construite din scânduri, cu pereți exteriori dubli, având câte 12 camere a 4,5 x 4 metri fiecare, așezate pe 2 rânduri, mobilate simplu. Fiecare cameră avea ferestre duble care se deschideau în curtea lagărului, iar ușile dădeau într-un culoar median comun. Barăcile erau acoperite cu carton gudronat și nu erau podite. Potecile din curte erau luminate electric, de asemenea fiecare cameră și culoarul aveau câte un bec electric cu abajur și un întrerupător. Mai departe de barăci, erau closetele cu apă curentă, iar în altă baracă izolată era instalația de baie cu multe dușuri și câteva căzi.

Prizonierii ofițeri stăteau, de regulă, câte 2 într-o cameră, - cei cu grade superioare aveau dreptul să stea singuri în cameră. Barăcile erau notate A-B-C..., iar camerele numerotate.

În schimb, rușii (câteva mii) stăteau în mizerie, în barăci necompartimentate (la comun - de altfel, nici pretențiile lor nu erau prea ridicate).

Comandantul lagărului s-a întâmplat să fie Maiorul Florian Dumitru, român din Ardeal, invalid de război în primele lupte cu sârbii, ajutat pentru un timp de sublt. Ciorogariu, nepotul Episcopului Ardealului. Maiorul Florian a știut să ofere românilor multiple facilități.

Oricum, condițiile de aici nu se puteau compara cu ceea ce exista în multe alte lagăre. De remarcat erau modalitățile prin care prizonierii comunicau cu exteriorul.

2

3

Iată declarația unui prizonier original din Moldova:

„În fiecare duminică primeam de la cancelarie, câte o carte poștală pentru corespondență. Cei mai mulți dintre noi nu știam încă dacă familiile noastre au rămas a trimite vești celor dragi. Scriam totuși la întâmplare, o dată în teritoriul ocupat și altă dată la Iași. Foarte puține scrisori au ajuns la destinație și numai câteva au avut norocul să primească răspuns – chiar de la Iași – după mai multe luni de așteptare. Bineînțeles, toate cărțile poștale treceau pe la cenzură. Nu aveam voie să ne plângem de felul tratamentului din lagăr sau să dăm vreo informație de orice natură ar fi ea. Puteam să le dăm vești numai despre sănătate și să pretindem de la ei tot atât.

Pe dosul cărților poștale era rezervat un spațiu unde trebuia să scriem citeț numele și gradul. Eram însă obligați să adăugăm două inițiale impresionante. Totul trebuia scris prescurtat în felul următor: "K.u. K Kgf. Oberlt. cutare" (adică: Regesc și Împărătesc Prizonier de război locotenent cutare). Această titulatură trebuia scrisă numai în nemțește, dar conținutul putea fi scris în românește, nemțește sau franțuzește.

Cărțile poștale erau imprimate anume pentru lagărele de prizonieri. În partea de sus a locului destinat pentru adresă, era imprimată o cruce de culoare roșie, alături de care se citea: „**Correspondance des Prisonniers de Guerre**“.

Aveam voie să scriem (o carte poștală pe săptămână) la **Crucea Roșie** din Geneva, sau Stockholm, precum și la orice cunoscut aflat într-una din țările neutre sau în țările care compuneau Puterile Centrale. Corespondența se mărginea numai la rugămintea de a se da informații despre familiile noastre refugiate în Moldova.

² Carte Poștală specială, cu adresa lagărului imprimată în colțul stânga-sus. Expediată în 24.11.1917, spre București.

³ Carte Poștală militară trimisă din Moldova spre lagăr. Ștampilă roșie „Societatea Națională de Crucea Roșie a României“ (probabil de la Iași); ștampilă roșie de atenționare „Prisonniers de Guerre“, aplicată la Iași; ștampilă de cenzură „CENSURAT G“, tot din Iași; ștampilă rusă de cenzură din Petrograd „D.I.No.435“; două ștampile triunghiulare de cenzură din Viena; ștampila triunghiulară de cenzură a unui lagăr de prizonieri din Germania- prezența acesteia e dificil de explicat: fie cartea poștală a ajuns din greșală în Germania, fiind redirecționată spre Ungaria, fie prizonierul nu se mai găsea la Sopronnyék și CP a fost trimisă la noua destinație (în Germania).

În general, toate scrisorile expediate în ianuarie 1917 (care au putut să parvină până la noi), au început să ne sosească în lagăr abia prin luna august și următoarele, sau chiar în primele două luni din 1918.

După ce s-a organizat **Societatea de Cruce Roșie Română** (cu sediul temporar la Geneva și Berna), am început să primim pachete cu alimente. Prizonierii celorlalte state - în război de la 1914- le primeau de mult. Mai târziu s-au adăugat la pachetele noastre de alimente și obiecte de îmbrăcăminte (cămăși și câte o uniformă militară). Pachetele, de maxim 5 kg fiecare, soseau de 2 ori pe lună⁴.

Revenind la Lagărul de la Sopronnyék, mai consemnăm faptul că prizonierii români au plecat din lagăr la jumătatea lunii martie 1918 (deci după Tratatul preliminar de la Buftea), pe traseul Sopronnyék-Győr-Buda-Pesta-Debrecen-Oradea-Cernăuți-Burdujeni, ajungând la Iași în 18 martie. În România ei au fost schimbați contra unui lot de prizonieri austro-ungari.

Un alt loc de detenție pentru militarii români a fost Lagărul de prizonieri nr. 7 de la Tuchola-astăzi în Polonia- (1914-1921).

Din rezultatele investigațiilor făcute în arhivele pomeriene, dar mai ales din cercetarea documentelor care se află în Arhiva Centrală de la Bydgoszcz, rezultă ca imediat după aderarea României, în Primul Război Mondial, de partea Antantei, din cei aproape 43.000 de militari români luați prizonieri de armata germană, în jur de 20.000-25.000 au fost transportați în zona Pomerania-Gdansk.

Astfel, încă de la începutul conflagrației, nemții au amenajat în zona amintită patru lagăre de concentrare: la **Gdansk, Brodnica, Tuchola și Czerk**. Lagărul din Brodnica, care a funcționat încă din 1917, a fost repartizat pentru prizonierii cu grad de ofițer.

În cel din Gdansk, amplasat într-un cartier situat în apropierea canalului portuar, prizonierii locuiau în vapoare ancorate la mal și în barăci. Aici au fost deținuți circa 7000-8000 de prizonieri ruși și câteva sute de ofițeri de alte naționalități: englezi, francezi și peste 500 de români. Lagărul de la Tuchola (Tuchel), cu o suprafață de 37,5 hectare, amplasat la 3 kilometri est de orașul cu același nume, pe șoseaua ce duce spre Swiecie, la circa 100 de kilometri de Gdansk, a fost afectat la început prizonierilor ruși. În partea de nord a lagărului trecea linia ferată Tuchola-Laskowice, cu care erau transportați prizonierii, aproximativ circa 20.000 de persoane. Cei care ajungeau aici erau cazați în cele 200 de gropi sau bordeie, săpate de prizonieri, în care locuiau câte 180 de persoane.

În celălalt lagăr, cel din Czersk, situat la nord de Tuchola, condițiile erau similare, dar cu un comandament german mult mai dur în raporturile cu prizonierii.

Există mărturii ca soldații români ajunși aici au fost tratați de nemți în mod bestial, fiind considerați "trădători". La tratamentul inuman s-au mai adăugat și condițiile climatice nefavorabile pe perioadele de toamnă și iarnă, specifice zonei respective, inclusiv faptul că militarii nu aveau posibilitatea de a primi pachete cu hrana din partea familiilor, condițiile sanitare extrem de precare, iar nu în ultimul rând epidemiile de boli infecțioase, inclusiv tifosul, tetanosul și dizenteria, care făceau ravagii în Europa în anii respectivi, au condus la o mortalitate dintre cele mai mari în rândul prizonierilor români. În acest context, în anul 1925, autoritățile poloneze au efectuat o anchetă privind tratamentul aplicat prizonierilor, audiați fiind martori germani și polonezi. Declarațiile acestora sunt cutremurătoare. Martorii au vorbit despre numeroasele cazuri de bătaie și maltratare a prizonierilor de către conducerea lagărului, cât și despre hrana extrem de proastă. Rația zilnică era formată dintr-o jumătate de pâine, la prânz, și seara dintr-o ciorbă cu ceva firimituri de carne trasă prin mașina de tocat. Tratamentul respectiv a făcut ca prizonierii din acest lagăr să moară în mod masiv. Un prizonier polonez încorporat în armata rusă a declarat: "*Condițiile de viață de la Czersk erau înfiorătoare. Prizonierii erau înghesuiți cu sutele în bordeie neîncălzite nici măcar în timpul iernii, hrăniți cu coji de sfeclă înghețată și cu pâine uscată, mușcăită. Zilnic, din zorii zilei până noaptea târziu, prizonierii erau mânați la muncă grea, în principal pentru dezvoltarea lagărului, dar și pe câmpurile moșierești. Pe linia ferată, special construită, veneau în fiecare zi noi eșaloane cu prizonieri*"⁵.

Primul militar român care a închis ochii în aceste condiții inumane, în lagărul din Tuchola, la 31 octombrie 1916, a fost Gheorghe Antei, în vârstă de 36 de ani. În noiembrie și decembrie 1916 au murit în lagărul respectiv încă 45 de prizonieri români. Există documente, ce pot fi studiate în arhivele amintite mai sus, care evocă faptul că, în 1917, în lagărul respectiv au murit 2.471 de români. Comparat cu numărul prizonierilor ruși decedați acolo în aceeași perioadă (1289), remarcăm tratamentul extrem de dur al nemților față de români.

Situația de la Czersk a fost și mai nemiloasă. Aici și-a găsit sfârșitul, la vârsta de 34 de ani, primul prizonier român transportat pe aceste meleaguri: Dinu Sava, decedat la 9 decembrie 1916. Până la sfârșitul războiului, în noiembrie 1918, vor împărtăși aceeași tragică soartă alți 5.005 prizonieri români, ultimul fiind Constantin Țopu, în vârstă de 28 de ani. Toate datele au fost notate cu o scrupulozitate nemțească de supraveghetorii germani. Pentru comparație, amintim că numărul prizonierilor ruși morți aici a fost

⁴ Arhivele militare, fondul prizonieri de război. Dosar nr.322.

⁵ Ibidem, Dosar 739

de 3.252 de persoane, cu toate că aceștia au rămas în lagăr cu doi ani mai mult. În afara românilor și a rușilor, au mai murit în aceste lagăre 49 de francezi, 135 de italieni și 65 de englezi.

În general, în întreaga zonă a Pomeraniei au murit 7.651 de soldați și un ofițer român. Potrivit profesorului Karpus, alte sute de morminte ale unor militari români se mai află și la Lidzbark Warminski, în voievodatul Olsztyn. Din cele relatate de distinsul cercetător, se poate trage concluzia că cele petrecute aici reprezintă un prolog pentru ceea ce avea să însemne Auschwitz-ul, Treblinka sau Dachau-ul de mai târziu.

La Suceava, profesorul Zbigniew Karpus și-a exprimat surprinderea în legătură cu indolența crasă manifestată de autoritățile române și poloneze. Cum a fost posibil oare ca două state, care au semnat la București, la 3 martie 1921, prima Convenție de alianță româno-polonă din perioada interbelică (însoțită și de o anexă militară), Tratat care timp de două decenii a fost prelungit, din cinci în cinci ani, să nu îi fi cinstiți așa cum s-ar fi convenit - pe acești eroi?

După război, sute, dacă nu mii de delegații române, au trecut prin apropierea acestei necropole. Niciuna din aceste delegații n-a aprins o lumânare sau n-a lasat o floare la aceste morminte. Aceasta, în Polonia, țara unde cultul morților este ridicat pe cel mai înalt pedestal.

În urmă cu câțiva ani, profesorul Zbigniew Karpus a organizat el însuși o conferință de presă, arătând la fața locului, cele intamplate la Tuchola și Czersk.

A transmis invitații atât Ambasadei române de la Varșovia, ca și reprezentanților misiunilor diplomatice ale celorlalte țări care au morți în zonă. Nimeni de la Ambasada română n-a dat curs acestei invitații.

Și totuși, nu s-a întâmplat mereu așa. Ostașii români morți în Alsacia și Lorena au fost îngropați creștinește, ca urmare a implicării grabnice și hotărâte a autorităților de la București și Paris. Încă din 1921 și 1922 au fost inaugurate cimitire militare românești la Dieuze, Souzmat și Haguenau. Regina Maria s-a implicat personal în acest nobil proiect, la fel ca și Elena Vacărescu, poeta-diplomat ale cărei versuri sunt încrustate pe soclul Monumentului Ostașului Român din Dieuze:

D'al vostru vis eroic știindu-vă stăpâni,

Dormiți vegheați de Franța, Dormiți soldați români.....

Pe când un asemenea monument și o asemenea chemare la Tuchola sau Czersk, unde în condiții inumane au murit peste șapte mii de ostași români?

În cimitirul din localitatea Weil am Rhein (Haltingen) din landul Baden-Württemberg sunt comemorați militarii români morți în prizonierat în Primul Război Mondial. Acolo există o troiță maramureșeană și două plăci comemorative din bronz pe soclul de granit pe care sunt gravate numele celor 54 de eroi români morți în 1917. Atât troița, cât și plăcile comemorative au fost realizate la inițiativa și cu finanțarea Oficiului Național pentru Cultul Eroilor ca, de altfel, întregul proiect de reabilitare a cimitirului.

În Cimitirul militar din localitatea Souzmantt (Franța) zac rămășițele pământești a 687 de soldați români, prizonieri, din cei 2.400 morți în Alsacia și în Lorena în Primul Război Mondial.

Tributul de sânge plătit de armata română în Primul Război Mondial nu a fost zadarnic. Astfel, pe 9 aprilie 1918, Sfatul Tarii din Basarabia a proclamat unirea cu România cu o majoritate zdrobitoare a voturilor. Pe 28 noiembrie, reprezentanții populației din Bucovina au votat pentru unirea cu Țara, iar pe 1 decembrie același an, și reprezentanții românilor și sașilor din Transilvania au adoptat o proclamație la Alba Iulia de unire cu Regatul Român.

Tratatul de la Versailles a recunoscut toate proclamațiile de unire în conformitate cu dreptul la autodeterminare stabilit de Declarația celor 14 puncte ale președintelui american Thomas Woodrow Wilson.

Iată doar câteva aspecte prin care au trecut militarii armatei române, capturați de inamic, în marea confruntare din Primul Război Mondial.

BIBLIOGRAFIE

- *** Arhivele militare române, *Fondul prizonieri de război*;
- *** Arhiva Centrala de la Bydgoszcz – *Fond prizonieri de război*;
- *** Convenția a IV-a de la Haga din 15 iunie 1907;
- *** Regulamentul anexă la Convenția a IV-a, cu privire la legile și obiceiurile războiului terestru;
- Gabriel Oprea, Ion Suceavă și Ionel Cloșcă, *Dreptul Internațional Umanitar Instrumente Juridice Internaționale*, Regia Autonomă Monitorul Oficial, București, 2003, p.28;
- Colonel (r) dr. Dumitru-Mircea Socolov, *Prizonierii de război pe timpul celei de-a doua conflagrații mondiale*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2006.

DESPRE PRIMII AEROSTIERI ROMÂNI ȘI LUPTELE LOR DIN 1917

Prof. Vasile TUDOR

Este adevărat că, la noi invenția fraților Mongolfier din anul 1783, a fost cunoscută mult mai târziu și numai datorită baloanelor sferice captive ale unor experimenatori ori cele militare. Se poate considera fără teama de a greși că aeronautica română datează din anul 1880, anul în care Ministerul de Război a cumpărat din Franța un balon cu care a înființat prima secție ce s-a ocupat cu ascensiunile acestor aparate în scop militar.

După ce în anul 1904 prințul Bibescu s-a inițiat în zborul aparatelor mai ușoare ca aerul, a cumpărat din Franța un balon sferic pe care l-a botezat „România”, făcând și unele ascensiuni în țară. La acele experimentări a atras pe câțiva ofițeri, printre care și pe viitorul general Gorschi. Cei care s-au detașat atunci se pare că au fost primii observatori din aer ai armatei române. Ca urmare, din inițiativa aceluiași G.V.Bibescu și cu sprijinul lt. Asachi Eugen din artilerie „care făcuse studii speciale în Austria, anume pentru această menire...”¹ s-a creat și în România un aeroclub care, înzestrat cu două baloane sferice, a avut drept scop cercetările legate de cea nouă îndeletnicire la noi, precum și participarea la unele concursuri cu asemenea aparate. Atașate Regimentului 1 Geniu, în anii următori, aceasta a funcționat și s-a dezvoltat, ajungându-se ca în atelierele sale să se construiască în anul 1889 un balon sferic de 1000 m.c. Cu acestea în anii următori s-a participat la manevrele militare de la Murfatlar și Ghimpați.

Seria ascensiunilor cu balonul a fost reluată cu ocazia expoziției naționale organizată în 1906. Aceasta s-a bucurat de un mare număr de vizitatori, curioși ori interesați, ceea ce ne face să apreciem că opera de propagandă aeronautică din România, tocmai cu acea ocazie s-a declanșat.

În preajma marilor bătălii din anul 1917, aerostația română a fost organizată pe 4 companii dotate cu material nou (câte un balon) și încadrate cu personal instruit. În luna februarie 1917 a luat ființă cea de-a cincea companie. Toate au fost afectate marilor unități, după nevoi².

Fuseseră planificate mai multe, însă din cauza lipsei de material și, „...mai ales, datorită binevoitorului sprijin al protectorilor noștri ruși, care ne rătăciseră din întâmplare o cantitate de siliciu, de care aveam neapărat nevoie pentru înălțarea baloanelor, și care, trimisă din Franța încă din octombrie 1916, călătorea fără încetare pe căile ferate din Rusia...”³.

Aerostația, ca armă nouă, s-a dovedit de o neprețuită utilitate pentru comandamentele noastre. Cercetarea câmpului de luptă, reglarea tragerilor artileriei de calibru mare au fost misiuni pe care aerostația română le-a îndeplinit în condiții foarte bune. Dar tocmai acest fapt a făcut ca baloanele folosite de armata română să devină o țintă căutată de aviația și artileria inamică. Suprafața mare pe care o prezentau aerostatele, vizibilitatea lor, gazul inflamabil cu care erau umplute (hidrogen) și relativa lor imobilitate făceau baloanele foarte vulnerabile la atacurile din aer și de pe sol. Și trebuie recunoscut că am avut pierderi. Așa de exemplu, într-un interval de numai două săptămâni (22 iunie – 7 iulie 1917) Compania 2 Aerostație a pierdut două baloane, incendiate de aviația inamică din care observatorii s-au salvat cu parașutele. Dar cu toate pericolele, cu toate pierderile, aerostierii români au rămas neclintiți la datorie. Din zori și până noaptea târziu. Unul dintre cele două baloane pierdute de aeronautica română, a fost cel în care s-a aflat bravul lt. obs. Secărescu Aurel, născut în Pitești. Balonul său a fost străpuns de gloanțele trase de un avion german și imediat a început să se prăbușească, din cauza pierderii hidrogenului. Însă ofițerul a găsit timpul necesar pentru strângerea hărților și a notițelor, după care s-a aruncat cu parașuta în gol.

În preajma luptelor de la Mărășești, cele cinci companii erau cu mult înainte încadrate în dispozitivul de luptă gândit de Comandamentul român, aducându-și partea lor de contribuție la pregătirea ofensivei, iar de la începutul lunii iulie au trecut la dispoziția Armatei I⁴. Datele culese s-au dovedit de mare însemnătate, prin faptul că schimbările ce se petreceau pe front erau cunoscute rapid și cu mare exactitate. Lucrurile au culminat în ziua de 11 iulie 1917 când lt. Vițu Mihail, a descoperit 7 baterii grele germane ce se aflau în plină acțiune împotriva liniilor noastre și care, datorită precizărilor acestuia, au fost reduse la tăcere.

Dar nu numai cei aflați în nacela balonului, ci și personalul din echipele care făceau manevrele de ridicare ori coborâre a baloanelor, precum și cei care le apărau, au dat jertfe, fiind supus deseori la bombardare de artileria dușmană.

¹ Radu Theodor, Zborul nostru, Editura Marvan, București, 1930, p. 42.

² Xxx, Aripă românești, Editura Militară, București, 1966, p. 67.

³ Radu, Theodor, op.cit., p. 46.

⁴ Nicolau, Constantin, Proba de foc, Editura Albatros, București, 1983, p. 68.

Un altul salvat cu parașuta a fost lt. obs. Bădărău Dan (mai târziu doctor în litere, care a trăit la Iași), căruia, în 7 iulie 1917, de asemenea, i-a fost mitraliat balonul. A avut însă șansa ca acesta să nu fie nimerit. În schimb, din întâmplare, unul dintre gloanțe a tăiat, întocmai ca o ghilotină cablul de oțel cu care balonul era ancorat la trăsura de pe sol. Eliberat, balonul a început să urce vertiginos, în timp ce vântul îl îndrepta spre liniile inamice. În acea situație, aerostierul a defectat balonul, după care a sărit cu parașuta. Atât observatorul cât și balonul au aterizat cu bine în liniile noastre. În același fel s-au mai salvat Mihalcea Mihail în ziua de 10 iulie, precum și Rally Demostene, care, la 21 august 1917, a fost obligat, pentru a doua oară, să se salveze cu parașuta⁵.

Sigur că nu în toate cazurile baloanele noastre au fost lovite, forțându-i pe aerostieri să le părăsească. În 13/26 iulie 1917, balonul nr.1 a fost atacat de un avion inamic cu mare putere de foc la bord, însă, grație servanților și focului de apărare executat de observator, atacul a rămas fără rezultat⁶. De asemenea, în ajutorul aerostierilor a sărit și echipajul aviatorilor francezi Boneton-Nedervell, care a doborât avionul german ce intenționa să atace balonul nostru⁷.

Observatorii din balon au fost întotdeauna la posturi, cu excepția acelor zile în care timpul rău ori lipsa cărbunilor nu le-a permis ascensiunea. Pentru a oferi o imagine cât de cât apropiată de activitatea lor, vom insista mai mult asupra unor misiuni ce au avut loc în dramaticele zile din vara anului 1917. La 27 iulie, numai între orele 18.30-19.30, observatorii din balon au descoperit încă șase baterii inamice⁸. La fel, în ziua 28 iulie, balonul nr.3 a semnalat două baterii în acțiune, care au fost curând lovite în urma datelor transmise de ofițerul observator, iar balonul nr.5 a descoperit în aceeași zi, alte patru baterii, care de asemenea, au fost reperate. La 29 iulie din balonul nr.3, aflat la 1200 m înălțime chiar din dimineața zilei, s-a condus tirul unor baterii de artilerie românești asupra satelor Străjescu și Putna Sărată, ocupate de inamic. La ora 9.30 el a primit aceeași misiune, corectând tirul executat de o altă baterie în raza localității Ciușlea. Apoi, la mai puțin de o oră, a executat pentru Grupul de artilerie „Spacu” reglajul tirului asupra satelor Bizighești și Paraipani⁹. De asemenea, la ora 11.45, precizia tragerilor de artilerie asupra aceluiași sat Paraipani a fost asigurată tot de balonul nr.3, ca la ora 12.30 observatorul respectiv să conducă reglajele unui bombardament prestat de artileria noastră asupra satelor Balta Raței și Paraipani. În ziua următoare, activitatea balonului nr.3 a fost aproape identică. Astfel, încă de dimineață el a identificat gurile de foc ce bombardau gara din Tecuci, ca apoi să treacă la supravegherea sectorului ce-i era încredințat și să descopere un grup de baterii inamice la sud de satul Străjescu. O oră mai târziu, același observator a semnalat un balon inamic ale cărui coordonate le-a transmis imediat celor de jos. Aproape în același timp a fost solicitat de artileristii din grupul „Spacu” să coordoneze o adevărată canonadă asupra Bizigheștilor și șoselei Focșani–Ciușlea, a satelor Străjescu, Ciușlea și Paraipani, precum și în direcția balonului amintit mai sus.

Numai după o asemenea activitate a putut și acel observator să treacă la o mai liniștită cercetare a sectorului repartizat, consemnând activitatea trupelor inamice pe șoseslele Focșani-Ciușlea și Focșani-Făurei¹⁰. Același observator experimentat în reglarea bombardamentului executat de artileria grea, a corectat, la 7 august, tragerile bateriei „Petculescu” de 150 mm îndreptate împotriva tunului german de mare calibru, ale cărui proiectile cădeau la Tecuci¹¹. Peste exact o săptămână, în timp ce regla tragerile a două baterii de 75 și 150 mm, la ora 14.20, balonul nr.3 a fost atacat de artileria dușmană cu lovituri fuzante. Mult rău nu i-a făcut, însă peste două zile se afla încă în reparație.

Cu tot riscul, am avut observatori care, în conformitate cu misiunile primite, au petrecut multe ore suspendați cu baloanele între cer și pământ, pentru a observa situația de pe front. În fruntea lor se situează ofițerul observator Vițu Mihai, cu 171 de ore totalizate, urmat de Cherciu, Cristescu, Rally, Dragu, sau Atanasiu, dacă este să-i amintim pe cei care au adunat mai mult de 125 de ore fiecare în misiuni de supraveghere a frontului¹². Dar nu numai cei din aerostație au fost la înălțime. Arhivele militare păstrează mărturia unui caz în care s-a făcut dovada curajului demn de toată admirația, mai ales că eroul nici nu avea pregătirea necesară pentru asemenea misiuni. Faptele datorându-se prezenței marinei noastre de luptă în Delta Dunării.

Așa cum bine se știe, în primăvara anului 1917 frontul s-a stabilizat iar Flota de apărare se afla retrasă în Deltă unde era aproape în permanență „bătută” cu bateriile grele inamice, existente în jurul orașului Tulcea. În acea situație s-a impus necesitatea unui observator aerian care să le identifice amplasamentele. Pentru aceasta s-a împrumutat de la trupele ruse un balon captiv, iar ca observator s-a oferit locotenentul Bălan Iacob care, până atunci, nu făcuse nicio ascensiune. Cu pricepere și curaj acesta a reușit să dirijeze

⁵ Revista Sport și tehnică, anul XV, nr.9/1969, p.14.

⁶ AMR, fond 23, dosar nr.308, p. 5.

⁷ Nicolau, Constantin, Proba de foc, Editura Albatros, București, 1980, p.84.

⁸ AMR, fond 23, dosar nr. 308, p.5.

⁹ Ibidem, p.80.

¹⁰ Ibidem, p.82.

¹¹ Ibidem, p.86.

¹² AMR, fond 5487, dosar nr 555, p.71.

tirul monitoarelor noastre cu foarte bune rezultate, chiar dacă nu luase parte până atunci la un asemenea gen de instrucție.

În luna octombrie a anului 1917, inamicul a intenționat să pătrundă în Delta Dunării, fapt pentru care bateriile de la Tulcea au devenit foarte active, bombardând navele noastre, aflate pe brațul Chilia. Pentru anihilarea lor, Flota română de apărare a inițiat o acțiune, recurgând la același balon rusesc ce se găsea la Ismail și, desigur, la același observator. La 17 octombrie, în scopul dirijării tirului monitoarelor „Catargiu” și „Brătianu”, ce erau în poziție de luptă, a fost înălțat balonul care avea la bord pe lt. Bălan Iacob, viitorul subdirector al Arsenalului Marinei, atunci la a doua ascensiune.

Nici nu ajunsese balonul la 1000 m înălțime când lt.Bălan, un bun cunoscător al zonei, a descoperit o baterie grea inamică, ce era instalată chiar pe câmpul de tragere al vechii cazărmi a regimentului 33 Tulcea. În scurt timp, aceasta a fost distrusă, iar monitoarele noastre, au putut să-și continue tragerile contra altor baterii.

În fața acelei situații, inamicul a cerut un avion de la Brăila care, în jurul orei 12, a atacat cu focuri de mitralieră, balonul în care se afla ofițerul român. Lt. Bălan care nu avea nicio armă de apărare, fiind echipat doar cu parașuta, a continuat calm să-și noteze cele observate, comunicându-le prin telefon la sol. Atunci când a fost atacat pentru a doua oară de același avion, comandorul Koslinski, cu care era în legătură, i-a ordonat să sară cu parașuta. Dar, ofițerul a implorat să rămână în continuare, trecând totul pe propria-i răspundere. Până la urmă a fost cântărit atât riscul, cât și oportunitatea faptului și l-au lăsat să continue a dirija mai departe tirul navelor noastre. Numai că, pe la ora 15, a trebuit să suporte și pe cel de-al treilea atac al unui alt avion inamic care, până la urmă, a fost îndepărtat de focul mitralierelor amplasate la bordul navelor. După toate acestea, balonul a rămas în aer până la sosirea serii, cea care l-a obligat pe bravul ofițer să-și încheie o misiune deosebit de grea, dar de care se achitase cu prisosință, făcând observații din balon timp de 14 ore consecutiv. Insistența lt. Bălan l-a făcut pe inamic, ca în ziua următoare să aducă câteva avioane și chiar la Ismail, să atace balonul care, astfel, a fost incendiat. Cei trei ofițeri ruși ce se aflau la bordul lui, s-au salvat, sărind cu parașutele¹³.

Ei și încă mulți alții au stat de strajă în înaltul cerului cu binoclul într-o mână și cu carabina ori mitraliera în cealaltă, cercetând neconținut atât liniile inamice cât și orizontul pentru a nu fi surprinși de vreun atac aerian inamic. 103 ore petrecute în ascensiuni a avut și lt.obs. Secărescu Aurel, de care, fiind piteștean, ne vom ocupa cu justificată insistență.

Născut la Pitești în 6 noiembrie 1891, a fost fiul lui Vasile Secărescu, căsătorit cu Polixenia, din Pitești. Vasile Secărescu a fost comerciant și era din Brașov, iar Secărescu Aurel a fost căsătorit cu Cornelia Săndulescu, născută la Craiova în 1900.

Cât despre începutul carierei militare a lui Secărescu Aurel, din documentele păstrate în arhivele militare, aflăm că în 1910 era soldat TR în Regimentul 6 Artilerie (Pitești),¹⁴ iar în 9.01.1911 se găsea în Școala de ofițeri rezervă după care a fost avansat la gradul de caporal la 1.03. 1911 și sergent în iunie 1911. La absolvire a primit gradul de plutonier TR, fiind desconcentrat la 1 octombrie 1912 iar în 15 decembrie 1912 a fost avansat la gradul de slt. în rezervă, ca la 15 august să fie chemat temporar în activitate ca rezervist¹⁵.

La 24 ianuarie 1915, se afla detașat la școala de observatori pentru artilerie, iar în 14 aprilie 1915 a fost brevetat ca observator. La sfârșitul anului 1915 era avansat la gradul de locotenent și în cadrul Reg. 6 artilerie din Pitești, a executat 12 ore ascensiuni cu balonul. Aproximativ peste un an, la 1. 03.1917 avea să fie detașat la Corpul Aerostierilor pentru școala de observatori din balon și trimis pe front¹⁶. Din cauza ostilităților, abia la 1 septembrie 1917 când ajunsese deja căpitan, a fost brevetat observator aerostier cu același grad, alături de încă 26 ofițeri. Printre ei Vitzu Mihail, Petrov Traian, Săvescu Nic, Șerbănescu Gh. și alții ca Bădărău Dan ori Raly Demostene¹⁷. Fiind cunoscut și apreciat în urma participării la războiul întregirii naționale de la 1.03.1919 a devenit ofițer activ. În decembrie 1919 era în evidența Gr.4 Instrucție și avea comanda Companiei 2 Aerostație.

De la 1.10 1923 a fost trecut la Școala Tehnică a Aeronauticii, unde s-a îngrijit de cursul de informații pentru căpitani până la 23 noiembrie, când în cadrul aceleiași școli a ținut cursul de observatori până la sfârșitul anului 1924, când a trecut ca personal navigant. Până în 1926 când, cu gradul de maior, a fost mutat la Reg.23 Artilerie, ca la 1 iulie 1930 să revină la Reg.1 Aerostație. De acolo a fost adus la Școala de perfecționare a observatorilor din Aerostație, ca, în cele din urmă, cu gradul de lt.comandor, să fie trecut în rezervă de la Depozitul de Materiale al Aeronauticii¹⁸.

¹³ AMR, fond 3011, dosar nr.555, p.95.

¹⁴ AMR, fond 1736, dosar nr,1, p.81.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem, p.82.

¹⁷ Monitorul Oastei, nr.43 din 20 octombrie 1930, po.879.

¹⁸ Ibidem.

Un alt argeșan care a și-a început activitatea militară ca aerostier a fost comandorul Rădulescu Scarlat, cel născut la Câmpulung-Muscel în 25 noiembrie 1893 și pe care la 25 iunie 1913 îl găsim ca elev sergent la Școala pregătitoare de ofițeri de artilerie, geniu și marină. A fost mobilizat cu același grad în cadrul Batalionului Specialității Compania I Aerostație, iar în 1914 era sublocotenent în același batalion și companie¹⁹. În acea vreme pentru specialitatea de „balonist” ori „bășicari” cum li s-a mai spus în glumă, nu existase vreo școală și nici nu se acordase brevete, ci s-au folosit de ofițerii aflați în compania respectivă.

În septembrie 1914 s-a umflat un balon pe câmpul de la Cotroceni. Cu acela s-au făcut ascensiuni și recunoașteri de sector sub comanda cpt. Iarca Ion, comandantul Companiei. Trageri de artilerie al căror tir să fie reglat cu ajutorul baloanelor captive nu s-au făcut, ci numai supravegherea generală a vreunui sector dat. Cu ocazia acelor exerciții Rădulescu Scarlat a executat cca 20 de ore în ascensiuni atât în luna septembrie cât și octombrie. Observatori din balon, formați în anul 1915 dintre ofițerii de artilerie și geniu, au rămas în aviație doar doi: Giosanu și Scarlat Rădulescu. Pentru acele misiuni erau folosiți ofițerii unității de aerostație proveniți din artilerie și geniu, fără vreo pregătire specială, iar ascensiunile aveau loc destul de rar din cauza costurilor mari. Abia în septembrie 1914 s-a umflat un balon pe câmpul de la Cotroceni cu care s-au făcut ascensiuni, având ca misiuni recunoașteri de sector, conduse de cpt. Iarca Ion, comandantul Companiei. Tragerile de artilerie cu ajutorul baloanelor nu existau, ci numai supravegherea generală.

În ce-l privește pe Rădulescu Scarlat, acesta a executat în anul următor circa 20 ore de ascensiune în cursul lunilor septembrie și octombrie pe când era sublocotenent în Compania I Aerostație. Balonul l-au umflat doar în două rânduri. În luna aprilie pentru ascensiuni de inițiere și în toamna respectivă când cu balonul s-au făcut exerciții până la 1 noiembrie. În lunile aprilie și mai s-au făcut primele trageri de artilerie cu observări din balon pe câmpul de la Cotroceni cu o baterie din Reg.2 Artilerie Grea. Câmpulungeanul nostru a ascensionat aproape zilnic, atât pentru exercițiile Companiei cât și pentru școala de observatori aerieni de artilerie. În septembrie 1915 s-au făcut deplasări și teme de aerostație între Cotroceni și Domnești. Cu acea ocazie a executat un marș de 3 ore în balon, făcând crochiuri și observarea de supraveghere a sectorului. Cum în acel an au fost numai doi ofițeri subalterni la Companie, destinați ca observatori din balon, din cauza încordării evenimentelor politice, a executat un număr de aproximativ 50 ore suspendat între nacelă și balon, grăbindu-și în acest fel pregătirea de luptă.

În prima perioadă a campaniei 15.08. 1916–1. 06. 1917 a fost comandantul unei companii de aerostație, care, în septembrie, pe frontul din Transilvania, a avut puține zile de utilizare, iar în retragere a staționat o perioadă la Costești și Pitești.

După retragerea cunoscută, între 1.01.1917 și 1.05.1917, a făcut școala de observatori cu Misiunea Franceză, ascensionând ca elev peste 20 de ore, ceea ce era minim pentru a fi brevetat observator din balon, primind brevetul nr.2 din iunie 1917.

În perioada 1.05.1917 – 1.12.1918 a contat la Compania a 3-a. Ordinele erau că numai observatorii să execute ascensiuni iar comandantul de companie să facă legăturile necesare, să dea misiunile și să recunoască primul sectorul în care se vor face acensiunile balonului său. Totuși, Rădulescu Scarlat a executat cca 10 ore în misiuni de inițiere a noilor sosiți. La una din acele ascensiuni a fost în nacelă cu el și viitorul general Papazolu, pe atunci lt.colonel, șeful de Stat Major al Diviziei a 7-a, ocazie cu care a fost citat pe Divizia 7 Infanterie, deoarece Compania ce comanda a executat în 1917 un număr de 424 de ascensiuni cu 111 reglaje de artilerie și 60 de baterii descoperite din care 20 i-au revenit.

Ca urmare a încetării luptelor pe frontul din Moldova, în anul 1918 s-a limitat numărul observatorilor din balon la 10. Printre ei numărându-se cpt.Vasilii Gh, lt.Vițu M. Lt. Gârleanu, lt.Șerbănescu Gh. Lt. Atanasiu și alții.

În 1918 nu a avut loc nicio ascensiune, iar în 1919 a adunat cca 25 ore cu elevii școlii de observatori de la Cotroceni și câteva în cadrul categoriei „Antrenament”. În perioada anilor 1920 - 1923 a fost mutat în Corpul Aerostierilor, iar în 1924 a fost directorul școlii de observatori din balon cu gradul de maior, efectuând exerciții la Cincu Mare și la Vâlcov, cu ocazia participării la manevrele trupelor terestre și marinei militare.

Contând pe experiența sa, în 1927 s-a deplasat la Paris, unde a luat parte la recepția de materiale pentru aeronautică. Apoi, în 1930, a efectuat un stagiul de 6 luni în aeronautica italiană și avansat la gradul de lt.comandor.

După trecerea în rezervă, a fost folosit în aviația civilă unde a avut diverse funcții, așa cum a fost cea de director al acesteia²⁰. De asemenea, în 1945 generalul Rădulescu Scarlat era menținut în aceeași categorie de „concentrați”, însă fără drepturi²¹.

¹⁹ AMR, fond 1736, dosar nr.1, p.326.

²⁰ AMR, fond 3392, dosar nr. 182, p. 622.

²¹ AMR, fond 5476, dosar nr. 902, p. 31.

Summary

Although, a new weapon in the Romanian Army, the aerostation soldiers fulfilled their duties in the battles on the Moldavian front. They continually watched every move of the enemy, covering themselves with glory. Among them, there were two people from Argeș: lieutenants Aurel Secărescu and Scarlat Rădulescu.

AUREL SECĂRESCU (1891-1957)

Secărescu Aurel, născut la Pitești în 6 noiembrie 1891, a fost unul dintre cei mai de seamă aerostieri români. Din documente păstrate în arhivele militare, aflăm că în 1910 era soldat TR în Reg.6 Artilerie din Pitești, iar în 9 ianuarie 1911 se găsea în școala de ofițeri rezervă și înaintat la gradul de plutonier TR. Primind în decembrie și tresa de sublocotenent în rezervă a fost chemat în activitate și brevetat ca observator din balon. Avansat la gradul de locotenent în cadrul Regimentului 6 Artilerie din Pitești, a executat 12 ore în ascensiuni la bordul unui balon captiv.

La 1 martie 1917 a fost detașat la Corpul Aerostierilor și trimis pe front, unde s-a achitat eroic, fiind unul dintre primii care s-au salvat cu parașuta din balonul incendiat de aviația inamică.

Apreciat pentru participarea sa în luptele de pe front, la 1 martie 1919 a devenit ofițer activ, luând comanda Companiei 2 Aerostație și ocupând în continuare mai multe funcții de comandă.

În 1940, a fost trecut în rezervă cu gradul de comandor.

Pentru o eventuală completare!

Suprafața mare pe care o prezentau aerostatele, vizibilitatea lor, gazul inflamabil cu care erau umplute(hidrogen) și relativa lor imobilitate făceau baloanele foarte vulnerabile la atacurile din aer și de pe sol. Și trebuie recunoscut că am avut pierderi. Așa de exemplu, într-un interval de numai două săptămâni (22 iunie-7 iulie 1917), Compania 2 Aerostație a pierdut două baloane, incendiate de aviația inamică, din care observatorii s-au salvat cu parașutele. Dar cu toate pericolele, cu toate pierderile, aerostierii români au rămas neclintii la datorie, din zori și până noaptea târziu. Unul dintre cele două baloane pierdute de aeronautica română a fost cel în care s-a aflat lt.observator piteștean Secărescu Aurel. Balonul său a fost străpuns de gloanțele trase de un avion german și incendiat încât imediat a început să se prăbușească din cauza pierderii hidrogenului. Însă ofițerul a găsit timpul necesar pentru strângerea hărților și a notițelor, după care s-a aruncat cu parașuta în gol.

ROMÂNIA DUPĂ PRIMUL RĂZBOI MONDIAL. PRIORITĂȚILE APĂRĂRII NOULUI STAT NAȚIONAL ÎN ATENȚIA CONSILIULUI SUPERIOR AL APĂRĂRII ȚĂRII

Drd. Luminița GIURGIU*

România, stat național constituit, la 1 Decembrie 1918, prin alipirea la Vechiul Regat a Basarabiei, Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Bucovinei, Maramureșului și Dobrogei de sud era, cu cei 14,7 milioane de locuitori și 295.049 km², cel mai important stat din Balcani. „Granițele României însumau 3400,3 km, dintre care 601,4 km cu Bulgaria, 557,3 km cu Iugoslavia, 428 km cu Ungaria, 201 km cu Cehoslovacia, 346,6 km cu Polonia, 812 cu Uniunea Sovietică, iar 454 km litoralul Mării Negre”¹. Ca suprafață ocupa locul 10, iar ca populație locul 8 în Europa.

Aflată în tabăra învingătorilor din Primul Război Mondial, România a făcut parte în perioada interbelică din „cordonul sanitar” al Europei în fața bolșevismului Rusiei sovietice. Încă de la început, a fost confruntată cu grave probleme create de situația internațională: granițele de la nord, est și sud erau delimitate de state care au ieșit din război cu mari pierderi teritoriale – U.R.S.S., Ungaria și Bulgaria – fapt care explică și prelungirea stării de asediu până în anul 1924. De asemenea, pe Nistru și Dunăre erau înregistrate frecvente atacuri ale unor bande de teroriști ce produceau mari pagube populației românești din zonele de proximitate.

Dezvoltarea României în perioada interbelică, sub toate aspectele, va fi marcată de „1) bilanțul Primului Război Mondial, cu întreaga povară a consecințelor lui imediate, dar și cu schimbările majore pe care le-a prilejuit sau le-a declanșat pentru o lungă perioadă următoare și 2) înfăptuirea statului național unitar și întregit, în cuprinsul căruia evoluția economică a dispus de resurse și posibilități mult mai însemnate, iar politica economică s-a acomodat în chip corespunzător acestei situații net superioare celei din România veche”².

După anul 1920 au fost luate măsuri de reorganizare a întregii structuri militare a țării. Între primele decizii a fost punerea în practică a Înaltului Decret nr. 1162 din 18.03.1920 prin care s-a hotărât demobilizarea armatei începând cu 20 martie. De acum organismul militar a intrat sub jurisdicția legilor și regulamentelor elaborate pentru timp de pace.

Noul sistem militar național a vizat: „forțele specializate și mijloacele destinate să asigure integritatea teritorială în timp de pace și să susțină nemijlocit efortul militar în timp de război; modalitățile de pregătire a populației, teritoriului și economiei în vederea apărării; structurile de conducere a apărării etc.”³.

Noua formă a teritoriului național a permis specialiștilor militari elaborarea unei noi doctrine a sistemului defensiv. Deși niciun segment de frontieră nu era sigur s-a conturat teoria că România ar fi putut fi atacată pe trei direcții principale Est, Vest și Sud. „... configurația geografică a teritoriului a impus împărțirea teritoriului național în ipotetice teatre de operații sau «fronturi» [...] între Carpații Orientali și Nistru funcționa Frontul de Est, între Carpații Meridionali și Dunăre, Frontul de Sud, iar între Carpații Occidentali și Frontiera de Vest, Frontul de Vest. Podișul intracarpatic era zona centrală, reductul strategic al țării, unde se concentrau, de regulă, rezervele Marelui Cartier General”⁴.

Experiența primei conflagrații mondiale a conturat conceptul de „națiune armată”⁵, care se definea ca participarea întregului popor la apărarea țării. Generalul Constantin Dragu afirma „în războiul mondial (1914-1918) națiunile angajate [...] au experimentat în cel mai înalt grad principiul națiunii armate [...] Pericolul unui nou război trebuie să oblige națiunea să se pregătească pentru apărare prin națiunea armată”⁶.

* Serviciul Istoric al Armatei, șef birou.

¹ Ion Agrigoroaiei, Ioan Scurtu, „Locul României în Europa” în *Istoria Românilor*, vol. VIII, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 31.

² Victor Axenciuc, Vasile Bogza „Cadrul general al dezvoltării” în *Istoria Românilor*, vol. VIII, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 75.

³ Colonel (r) dr. Gheorghe Romanescu, *Sistemul Militar Național; Componenta și conducerea lui*, în *Istoria Militară a Poporului Român*, vol. VI, Evoluția Sistemului Militar Național în anii 1919-1944, București, Editura Militară, 1989, p. 144.

⁴ Ioan Scurtu, Ion Agrigoroaiei, Petre Otu, *Armata*, în *Istoria Românilor*, vol. VIII, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 194.

⁵ În aprilie 1933, Parlamentul României va adopta Legea asupra organizării națiunii și teritoriului pentru timp de război.

⁶ General Constantin Dragu, *Armata Democrației*, București, 1925, p. 1 apud Locotenent-major Dan C. Rădulescu, *Politica militară a statului român între anii 1922-1924*, în *File din istoria militară a poporului român. Studii*. Volumul 8, coordonator de ediție general-maior dr. Ilie Ceaușescu, București, Editura Militară, 1980, p. 46.

Aceste aspecte sunt dovedite de preocupările în ceea ce privește elaborarea noii legi fundamentale a statului.

Primul anteproiect al Constituției a fost întocmit de Cercul de studii al Partidului Național Liberal, la Iași, fiind supus dezbaterii publice în martie 1921⁷. Unele din prevederile sale „se refereau la organizarea armatei și apărării naționale”⁸, propunându-se crearea unui organism special care să gestioneze acest domeniu.

Un alt anteproiect a fost redactat de Romulus Boilă⁹, sub influența doctrinei Partidului Național, fiind publicat sub titlul „Anteproiect de Constituție pentru Statul Român reîntregit”: „ca elemente de identitate cu anteproiectul liberal, menționăm acordarea unei atenții deosebite rolului armatei care trebuie să aibă o organizare permanentă în vederea apărării țării, și, la nevoie, împotriva mișcării revoluționare din interior”¹⁰.

*Constituția*¹¹ adoptată la 28 martie 1923, considerată ca una dintre cele mai moderne la momentul respectiv, prevedea, în Titlul V „Despre puterea armată”, la articolul 119: „Tot Românul, fără deosebire de originea etnică, de limbă sau de religie, face parte din unul din elementele puterii armate, conform legilor speciale. Puterea armată se compune din: armata activă cu cadrele ei permanente, rezerva ei și milițiile”.

De un interes aparte, pentru cercetarea noastră, este articolul 122 care prevedea înființarea unui „Consiliu Superior al Apărării Țării, care va îngriji, în mod permanent de măsurile necesare pentru organizarea apărării naționale”.

De subliniat, preocuparea și unanimitatea liderilor politici în ceea ce privește apărarea și consolidarea integrității teritoriale: „cele mai multe articole au fost adoptate fără discuții, prin simpla lor citire și supunere la vot”¹².

Anul 1924 a fost marcat de apariția a două legi care au permis restructurarea organismului militar conform cerințelor noului stat, cu nevoi de apărare radical diferite față de anul 1916: *Legea organizării Consiliului Superior al Apărării Țării* din 13 martie 1924¹³ și *Legea relativă la organizarea armatei* din 23 iunie 1924¹⁴.

Pentru prima dată apare, astfel, conceptul de *Sistem Militar Național*¹⁵ constituit din organisme, organe și instituții de planificare și conducere statală și militară; forțele armate ale țării; formațiuni de pregătire a populației pentru apărare și mijloacele economice, administrative și teritoriale și de asigurare logistică. Din acesta făceau parte: Parlamentul, Ministerul de Război¹⁶, Ministerul de Interne, Ministerul de Externe, Ministerul de Finanțe, Ministerul Aerului și Marinei¹⁷.

Forțele Armate erau alcătuite din: armata activă, rezervele acesteia și milițiile, structuri de pregătire pentru apărare a tineretului (premilităria, arcășia, cercetășia, planorismul, zborul cu motorul, radioamatorismul etc.), precum și pregătirea populației pentru protecția antichimică în cazul atacurilor aeriene.

Ministerul de Război răspundea de pregătirea militară și administrativă a întregii armate fiind ajutat de Consiliul Superior al Armatei, Marele Stat Major, 3 inspectorate generale de armată¹⁸, direcții și servicii.

⁷ Eufrosina Popescu, *Din istoria politică a României. Constituția din 1923*, București, Editura Politică, 1983, p. 79-80.

⁸ *Ibidem*, p. 82.

⁹ Romulus Boilă (n. 1881, Târnăveni, jud. Mureș - m. 1946 ?), profesor de drept constituțional la Cluj; membru al Partidului Național Român și al Partidului Național Țărănesc, deputat și senator; membru al Consiliului Dirigent (1918-1920).

¹⁰ Eufrosina Popescu, *op. cit.*, p. 86.

¹¹ „Monitorul Oficial” nr. 282 din 29 martie 1923.

¹² Eufrosina Popescu, *op. cit.*, p. 214.

¹³ „Monitorul Oficial” nr. 134 din 24 iunie 1924.

¹⁴ „Monitorul Oastei” nr. 21 din 12 septembrie 1924. Potrivit art. 1 „toți românii, fără deosebire de origine etnică, de limbă sau religie, fac parte din unul din elementele puterii armate”. Puterea armată era definită prin art. 2 „1. Armata activă cu cadrele ei permanente; 2. Rezerva ei și 3. Milițiile”.

¹⁵ Luminița Giurgiu, *Consiliul Superior al Apărării Țării – instituție a sistemului național de apărare*, în „Gândirea Militară Românească, Revistă de teorie și știință militară editată de Statul Major General”, serie nouă, anul XIX, 6 noiembrie - 6 decembrie 2008, pp. 153-159.

¹⁶ Înființat în anul 1861, a purtat această denumire până în 1929; între 1929-1932 Ministerul Armatei; între 1932-1943 Ministerul Apărării Naționale; între 1943-1947 Ministerul de Război; între 1947-1950 Ministerul Apărării Naționale; între 1950-1972 Ministerul Forțelor Armate; între 1972-2006 Ministerul Apărării Naționale; între 2006-2008 Ministerul Apărării; din 2008 până astăzi Ministerul Apărării Naționale.

¹⁷ Ministerul Aerului și Marinei a fost înființat în baza Decretului Regal nr. 2620 din 13.11.1936 (publicat în „Monitorul Oficial” nr. 266 din 14.11.1936) prin contopirea Subsecretariatului de Stat al Aerului cu Inspectoratul General al Marinei, de la 13.02.1937.

¹⁸ În anul 1919 au fost înființate Inspectoratele Generale de Armată nr. 1 (cu reședința la București), nr. 2 (cu reședința la Iași) și nr. 3 (cu reședința la Sibiu). Aceștia li s-au adăugat Inspectoratul General al Aeronauticii și Inspectoratul General al Marinei înființate în conformitate cu Decretele Regale nr. 2057 și respectiv 302/1924.

Consiliul Superior al Armatei, înființat la 26 iunie 1919¹⁹, răspundea de organizarea, pregătirea de luptă și conducerea nemijlocită a organismului militar.

Regele era comandantul suprem al Armatei, în timp de război, putând delega la comandă un general. Intrarea în război se făcea prin decret regal sancționat de corpurile legiuitoare.

Prin *Regulament* Consiliul Superior al Apărării Țării stabilea linia generală politico-militară a apărării naționale prin:

- studierea și emiterea de hotărâri referitoare la problemele apărării naționale;
- coordonarea eforturilor prin menținerea „echilibrului tuturor nevoilor țării, dând oștirii puterea militară voită”;
- coordonarea activității ministerelor cu responsabilități în domeniul apărării naționale;
- studierea în timp de pace a tuturor problemelor referitoare la apărare și prin identificarea mijloacelor pentru asigurarea lor.

Consiliul Superior al Apărării Țării era alcătuit din: *președinte* – președintele Consiliului de Miniștri și *membrii* – principele moștenitor, la majorat, miniștrii de Război, Interne, Externe, Industriei și Comerțului, Comunicațiilor, Lucrărilor Publice, Agriculturii, Sănătății, Finanțe și președintele Consiliului Superior al Oștirii (cu vot consultativ).

Potrivit articolului 3 din legea de organizare, Consiliul Superior al Apărării Țării se întrunea obligatoriu, de cel puțin două ori pe an, în lunile martie și septembrie.

Regele putea convoca Consiliul ori de câte ori aprecia ca necesar, conducând lucrările ședinței respective.

Ordinea de zi a ședințelor era, de regulă, următoarea:

- citirea procesului verbal al ședinței precedente și semnarea acestuia;
- dezbateră problemelor ordinii de zi și
- întocmirea rezumatului ședinței.

La lucrări era necesară prezența tuturor membrilor, iar în cazuri excepționale a 2/3 din aceștia. Hotărârile se adoptau prin vot verbal în ordinea indicată de președinte, cu majoritate de voturi.

Dezbateră unei probleme se făcea după următorul procedeu:

„a) *Citirea chestiunii care face obiectul dezbaterii, în total sau pe părți, de către secretarul consiliului;*

b) *Discuția membrilor pe rând în ordinea cererii și acordării cuvântului, alternând cei care vorbesc pentru, cu cei care vorbesc contra;*

c) *Închiderea discuțiunii, rezumarea chestiunii de către președinte și votarea*²⁰.

Hotărârile deveneau obligatorii pentru ministerul respectiv, după sancționarea lor de către Consiliul de Miniștri.

Pe lângă Consiliu funcționa permanent *Delegația* miniștrilor departamentelor interesate pentru satisfacerea nevoilor armatei, componența acesteia fiind hotărâtă de Consiliul de Miniștri. Scopul acesteia era de a realiza o legătură eficientă și rapidă între Ministerul de Război și celelalte ministere cu responsabilități în pregătirea națiunii și teritoriului pentru război. Din păcate, această comisie interministerială a funcționat sporadic, neîndeplinindu-și scopul pentru care a fost creată.

Problemele ce urmau să fie discutate în ședințele plenare erau analizate de *Comisia de Studii*. Dată fiind importanța ei, ca președinte a fost numit șeful Marelui Stat Major, iar ca membri câte un reprezentant ai ministerelor care intrau în compunerea Consiliului Superior al Apărării Țării, precum și persoane de specialitate numite prin decizie ministerială de către Ministerul de Război.

*Comisia de Studii*²¹ era organizată pe patru subdiviziuni:

- Secția I, conducerea războiului;
- Secția a II-a, organizarea generală a națiunii în timp de război;
- Secția a III-a, transporturi și comunicații;
- Secția a IV-a, aprovizionări, fabricațiuni, aeronautica.

Fiecare secție avea un președinte numit de președintele Comisiei de Studii și un raportor numit de președintele secției.

Este necesar să precizăm că Secțiile Comisiei de Studii nu dublau structurile existente în Ministerul de Război și la Marele Stat Major. Acestea din urmă aveau atribuții numai în ceea ce privește armata, în timp ce subdiviziunile Comisiei vizau ansamblul național.

¹⁹ „Monitorul Oastei” nr. 26 din 26 iunie 1919, partea regulamentară.

²⁰ Regulamentul Legii Consiliului Superior al Apărării Țării, art. 18, lit. a), b) și c), publicat în „Monitorul Oastei” nr. 21 din 12.09.1924.

²¹ *Ibidem*, art. 5-7.

Data fiind componența acesteia – membri din diferite ministere care erau foarte greu de reunit – Comisia nu a fost pe deplin eficientă, marea majoritate a studiilor solicitate fiind elaborate de specialiștii militari.

*Secretariatul Permanent*²², prevăzut la articolul 7, funcționa la Marele Stat Major și era condus de un ofițer²³ (general sau colonel) recomandat de Consiliul Superior al Oștirii, numit prin decret regal. El era încadrat cu unu-doi ofițeri superiori de stat major, un registrator, un dactilograf și un curier.

Principalele sale atribuții erau:

- să centralizeze lucrările ce urmau să fie supuse deliberării Consiliului Superior al Apărării Țării, să le rezume într-un memoriu de ansamblu și să execute, după caz, lucrările anexe (schițe, tabele, grafice etc.);
- să comunice Comisiei de Studii deciziile Consiliului care urmau să fie aprofundate;
- să transmită, tuturor părților interesate, hotărârile adoptate de Consiliu și să urmărească finalizarea lor la termenele stabilite;
- să redacteze procesele verbale ale ședințelor și să întocmească o sinteză în care să fie precizate problemele dezbătute și deciziile adoptate;
- să-l informeze, periodic, pe șeful Marelui Stat Major asupra stadiului de execuție a lucrărilor repartizate de Consiliu spre rezolvare diferitelor ministere;
- să păstreze la Marele Stat Major arhiva creată.

Prin Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 887 din 17 mai 1929²⁴, de la 1 ianuarie 1931, *Secretariatul Permanent* a primit o nouă organizare:

- Biroul 1. Conducerea politică a războiului;
- Biroul 2. Organizarea națiunii în timp de război;
- Biroul 3. Comunicații și transporturi;
- Biroul 4. Aprovizionare cu material și fabricațiuni.

și încadrare:

- secretar: un general de brigadă sau colonel;
- ajutor: un colonel sau locotenent-colonel de stat major.

De la 1 noiembrie 1932, în organigramă, se va adăuga Biroul 5 al Dezarmării, cu misiunea de a pregăti lucrările delegației române la Conferința de Dezarmare. Acest birou funcționase în cadrul Secției a 2-a Informații-Contrainformații.

La 1 septembrie 1933, Biroul Dezarmării se va contopi cu Biroul 1 Conducerea politică a războiului, iar de la 1 mai 1934 va intra, din nou, în compunerea Secției a 2-a Informații-Contrainformații.

Pe lângă *Secretariatul Permanent* au funcționat *Comisia de unificare a materialelor de război cu Polonia*, *Comisia de colaborare materială cu armatele statelor din Mica Înțelegere*, precum și *Biroul studii al Delegației militare române la Conferința Dezarmării*.

Secretariatul Permanent a fost abilitat să elaboreze Planul anual de pregătire a națiunii și teritoriului pentru război și Raportul asupra îndeplinirii acestuia. Avizat de președintele Consiliului de Miniștrii, acesta era prezentat Regelui la prima sesiune a C.S.A.Ț.

Studiile realizate de această structură vizau următoarele domenii²⁵:

- mobilizarea economică;
- organizarea industriei pentru război;
- starea comunicațiilor și a podurilor;
- apărarea antiaeriană a stabilimentelor industriale și a teritoriului;
- zonele militare;
- mobilizarea pentru lucru;
- armonizarea planurilor de mobilizare cu posibilitățile economiei naționale;
- înzestrarea armatei cu tehnică, armament și muniții;
- colaborarea cu statele aliate în ceea ce privește înzestrarea și unificarea materialelor de război.

²² *Ibidem*, art. 8-9 și Legea organizării Consiliului Superior al Apărării Țării, art. 7, publicată în „Monitorul Oastei” nr. 21 din 12.09.1924.

²³ Șefii Secretariatului C.S.A.Ț. au fost: colonel Petre Dumitrescu (1924-1930), general Ioan Negoiescu (1930-1931), colonel Vasile Atanasiu (1931-1934), colonel Teodor Ionescu (1934), locotenent-colonel Vasile Mihăilescu (1934-1935), locotenent-colonel Ioan Sion (1935), general Vasile Atanasiu (1935-1937), colonel Alexandru Ionițiu (1937), colonel Andrei Nasta (1937-1939), colonel Ilie Ionescu (1939), colonel Costin Ionașcu (1939-1940), colonel Dumitru Florescu (1940) și colonel Ion Pandele (1940).

²⁴ Florica Dobre, Luminița Giurgiu, „Fonduri de arhivă: Consiliul Superior al Apărării Țării - Secretariat”, în Buletinul Arhivelor Militare „Document”, an I, nr. 4/1998, p. 59.

²⁵ *Ibidem*, p. 60.

În anul 1935 a fost amendată Legea de organizare a Consiliului Superior al Apărării Țării²⁶, prin modificarea articolului 2 al Regulamentului de funcționare al Consiliului, impusă din cauza disfuncționalităților apărute prin nerespectarea planurilor și angajamentelor luate. Instabilitatea politică²⁷ a făcut ca multe din proiectele anterioare adoptate să nu mai fie finanțate. Pentru asigurarea continuității în actul de decizie, în calitate de membri cu vot deliberativ au fost cooptați mareșalii României și foștii președinți ai Consiliului de Miniștri²⁸.

Ca o consecință a asumării obligațiilor ce decurgeau din aderarea țării noastre la Societatea Națiunilor pentru „studiul măsurilor susceptibile de a da tuturor statelor garanțiile de arbitraj și de securitate necesare spre a se putea fixa nivelul armamentelor la cifrele cele mai joase într-un contract internațional de dezarmare”²⁹, precum și a celor ce decurgeau din aderarea României la Mica Înțelegere și la Înțelegerea Balcanică, înzestrarea Armatei și crearea unei industrii naționale de apărare au constituit o preocupare constantă a Consiliului Superior al Apărării Țării.

Noul organism a urmărit dezbaterile Societății Națiunilor, unde s-au conturat două teze: franceză, care presupunea reducerea armamentelor de asigurare a securității statelor și preconiza un control riguros al armamentelor, limitarea armamentelor până la gradul în care nu s-ar mai fi putut săvârși acte de agresiune prin surprindere, stabilind și un raport corespunzător între dezarmarea terestră, navală și aeriană și engleză care pleca de la premisa că noțiunea „potențialului militar” era prea complexă pentru a putea fi luată în considerare, respingea controlul internațional pentru că el ar fi atins „susceptibilitatea” unor state, fiind de acord cu reducerea sau limitarea forțelor armate ale unei țări „disponibile în momentul mobilizării”³⁰.

Marele Stat Major³¹, prin participarea la lucrările Comisiei Pregătitoare a Conferinței Dezarmării, a considerat oportună remiterea către Consiliul Superior al Apărării Țării, prin Secția a 2-a Informații, a unor note privind opiniile asupra limitării/stabilizării armamentelor terestre, aeriene și navale. Teoreticienii militari apreciau că, după cea de-a șasea sesiune a mai sus amintitei comisii, era iminent un acord între marile puteri și majoritatea statelor, mai puțin Germania, U.R.S.S. și celelalte state învinse. Discuțiile privind domeniul armamentelor terestre era dominat de punctul de vedere francez, cel al armamentelor navale de cel anglo-american, iar pentru cele aeriene punctul de vedere franco-anglez³².

Interesant este un *Tabel* referitor la principalele studii întocmite de Marele Stat Major, în perioada 01.07.1927 – 31.05.1932³³, precum *Armata ideală* (noiembrie 1927), *Memoriu asupra nevoilor oștirii* (ianuarie 1928), *Planul de înzestrare a oștirii* (iulie 1929), *Stadiul executării planului de înzestrare a oștirii* (martie 1930) și *Studiu comparativ între bugetele armatei de la noi și la celelalte state europene* (octombrie 1930).

Delegația română a susținut concepția franceză după care primul pas spre dezarmare urma să se realizeze ținând seama de gradul de siguranță de care se bucură fiecare stat în parte și al asigurării suveranității depline. În această idee fiecare stat urma să prezinte cifre maxime, perfect justificate, de armamentele terestre navale și aeriene și bugetul destinat acestora, de care avea nevoie pentru apărare.

Concepția corespundea intereselor apărării naționale a României, situației armamentelor de care dispunea, permițând și posibilitatea înzestrării cu armamentele necesare.

Punctul de vedere românesc avea la bază importante deziderate precum: comunitatea de opinii cu statele cu care semnase diferite angajamente internaționale; compensarea prin obținerea unui spor de efective a lipsei armamentului datorată situației financiare precare; obținerea libertății în domeniul cheltuielilor privind înzestrarea armatei, având în vedere situația armatei și posibilitățile industriei de război românești, precum și obținerea unor condiții avantajoase pentru organizarea și dezvoltarea în domeniul înarmărilor terestre, aeriene și navale corespunzătoare situației noastre geografice³⁴.

De menționat că pentru fundamentarea acestei poziții a fost obținut acordul Ministerului Afacerilor Străine și au fost consultate Statele Majore ale Armatei Polone, Cehoslovace și Iugoslave. Conducătorul acestor negocieri a fost șeful Marelui Stat Major - generalul Nicolae Samsonovici³⁵.

²⁶ În expunerea de motive se arăta „chestiunile care interesează Apărarea Națională și care trebuie soluționate [...] cer, în marea lor majoritate, o durată de timp pentru a fi aduse la îndeplinire, durată care prin forța lucrurilor impune și cere să se asigure continuitate”.

²⁷ Între anii 1929-1933 s-au schimbat nouă guverne și s-au produs numeroase remanieri în interiorul acestora.

²⁸ Arhivele Militare Române (în continuare A.M.R.), Fond Microfilme, rola F.II. 1.126, cd. 482.

²⁹ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare A.N.I.C.), fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. crt. 17/1928, f. 12.

³⁰ Viorica Moisuc, *Premisele izolării politice a României 1919-1940*, București, Editura Humanitas, 1991, pp. 291-292.

³¹ Luminița Giurgiu, *Statul Major General și poziția României față de problema dezarmării în perioada interbelică* în „Gândirea Militară Românească, Revistă de teorie și știință militară editată de Statul Major General”, serie nouă, anul XXI, 1 ianuarie - 1 februarie 2010, pp. 191-195.

³² Viorica Moisuc, *loc. cit.*

³³ A.M.R., Fond Marele Stat Major (în continuare M.St.M.), Secția Adjutantură, dosar nr. crt. 835/1932, f. 55.

³⁴ *Ibidem*, f. 56.

³⁵ Generalul Nicolae Samsonovici (n. Ștefănești, jud. Botoșani – m. 1950, Sighet, jud. Maramureș) șef al Marelui Stat Major între 1927-1932 și 1934-1937 și ministru al Apărării Naționale între 1932-1933.

Marele Stat Major atenționa asupra necesității sporirii bugetelor alocate pentru *Planul de înzestrare al Armatei* până în momentul convocării Conferinței de Dezarmare, atunci când statele contractante vor limita sau reduce aceste cheltuieli.

În cadrul dezbaterilor Comisiei Pregătitoare a Conferinței Dezarmării au fost redactate trei proiecte de convenții referitoare la controlul și publicitatea fabricării private și de stat a materialului de război, controlul și publicitatea comerțului de material de război și la limitarea și reducerea armamentelor³⁶.

Prevederile acestor proiecte erau apreciate ca defavorabile României, pentru că ar fi fost nevoită să supună controlului și să publice materiale de care avea stringentă nevoie, importate sau fabricate în țară, creând impresia uneia dintre cele mai militarizate state ale Europei. Dată fiind vecinătatea cu U.R.S.S., Marele Stat Major a solicitat forului internațional ca prevederile acestor convenții să nu fie aplicabile României, Poloniei și Țărilor Baltice.

În opinia Marelui Stat Major „soluția pentru a ieși din această situație nu poate fi decât grăbirea înzestrării armatei cu materialele de care are nevoie, căci o sporire a cheltuielilor noastre militare pentru dotarea oștirii, va fi foarte dificilă mai târziu, când se va pune în vigoare convenția asupra limitării și reducerii armamentelor”³⁷.

Într-o *Notă*, din 20 octombrie 1931, Marele Stat Major cerea imperios Ministerului de Externe „să nu se subscrie la armistițiul propus decât în momentul când vom dispune de „Stocul de Siguranță” strict necesar și când vom fi organizat industria națională, astfel încât să poată face față nevoilor de război”³⁸.

Eforturile privind înzestrarea și modernizarea Armatei pot fi ilustrate de *Nota* Comisiei de Apărare Națională a Senatului din martie 1933: „membrii comisiei, adânc pătrunși de importanța chestiunii, cu credința că aceasta este o datorie de conștiință, roagă Guvernul să se pătrundă de idee că întreaga existență a neamului se sprijină pe dotarea armatei, astfel ca acesta să poată face față oricărei eventualități și să fie punctul de sprijin al tuturor activităților, în tot complexul lor, pentru buna dezvoltare a statului”³⁹.

³⁶ În anul 1925, a fost elaborată și semnată, de peste 50 de state, Convenția privind controlul și publicitatea comerțului internațional de arme, muniții și materiale de război. Nu a fost ratificată decât de 4 state, pentru că dacă s-ar fi aplicat numai țările neproducătoare ar fi fost supuse controlului.

³⁷ A.M.R., Fond M.St.M. - Secretariatul Consiliului Superior al Apărării Țării (în continuare C.S.A.Ț.), dosar nr. crt. 1/1928, f. 53.

³⁸ Statul Major General, Serviciul Istoric al Armatei, Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice, *Înzestrarea Armatei Române în perioada interbelică, Documente, vol. II, 1931-1935*, București, Editura Centrului Tehnic - Editorial al Armatei, 2008, f. 107.

³⁹ A.M.R., Fond Ministerul de Război - Secretariatul General, dosar nr. crt. 1342/1933, f. 183.

DEZARMAREA ÎN ATENȚIA SOCIETĂȚII NAȚIUNILOR; PROBLEMATICA MILITARĂ ROMÂNEASCĂ, CONSECINȚĂ A DEZBATERILOR COMISIEI MILITARE

Valeria BĂLESCU

Primele eforturi de limitare a armamentelor la scară internațională, atât în sens cantitativ cât și calitativ, au fost întreprinse în cadrul Conferințelor de la Haga, din 1899 și 1907, fără însă un real succes.

Prin capitularea Germaniei, la 11 noiembrie 1918, și sfârșitul Primului Război Mondial, ideea organizării păcii și securității a fost reluată cu mai multă convingere, date fiind pierderile imense materiale și umane. De aceea, descurajarea conflictelor militare prin reducerea stării de înarmare a țărilor s-a aflat, cu prioritate, ca problemă distinctă pe ordinea de zi a Conferinței păcii de la Paris. În ședința de deschidere a acesteia, la 25 ianuarie 1919, s-a hotărât și crearea *Comisiunii pentru Societatea Națiunilor*, având la bază cele 14 puncte pe care le prezentase în fața Senatului președintele american Woodrow Wilson, încă din 27 (st.v.) decembrie 1918.

Așa cum sublinia și Raymond Poincaré, președintele Franței, misiunea preconizatei Societăți a Națiunilor era de a fi *suprema garanție contra noilor atentate la dreptul ginților. Organizată prin națiunile care s-au sacrificat pentru apărarea dreptului*, trebuia să aibă drept scop esențial de a preveni, în măsura posibilului, reînnoirea războiului, pentru aceasta căutând să fie respectată *pacea pe care o va fi stabilit*¹.

Textul definitiv al *Pactului Societății Națiunilor* a fost adoptat, după dezbateri ample, la 28 aprilie 1919, fiind și parte integrantă, apoi, a tuturor tratatelor de pace². Împreună cu acestea, constituia garanția generală cea mai largă a ordinii teritoriale și politice existente după 1918.

Obiectivele și principiile fundamentale pe care le propunea Societatea Națiunilor (prescurtat - S.N.), în întreaga sa activitate, erau formulate în Preambulul Pactului: „*Înaltele Părți Contractante, Considerând că, pentru a dezvolta cooperarea între națiuni și pentru a le garanta pacea și siguranța, importă să se primească anumite obligațiuni de a nu recurge la război, să se întrețină, la lumina zilei, relațiuni internaționale, bazate pe justiție și onoare, să se observe, riguros, prescripțiunile dreptului internațional, recunoscute de cei înainte ca regulă de conducere efectivă a guvernelor, să se facă să domnească dreptatea și să respecte cu sfințenie toate obligațiile Tratatelor, în raporturile mutuale dintre popoarele organizate*“, făcându-se și mențiunea că era adoptat „*prezentul Pact, care instituie Societatea Națiunilor*”³.

Era pentru prima dată când se preconiza înlocuirea violenței din raporturile interstatale, printr-un sistem întemeiat pe principiile dreptului internațional, pe obligațiile tratatelor, pe respectul reciproc și cooperarea internațională.

De o deosebită importanță, alături de alte articole generoase — prin conținutul lor, pentru asigurarea securității și păcii lumii —, era și Articolul 8 din Pact⁴, cel care va orienta și în jurul căruia se va purta dezbaterea despre dezarmare, în special în perioada la care ne referim.

În conținutul acestuia se prevedea:

Membrii Societății recunosc că menținerea păcii cere reducerea armamentelor naționale la minimum compatibil cu siguranța națională și cu executarea obligațiilor internaționale impuse printr-o acțiune comună.

Consiliul, ținând seamă de situațiunea geografică și de condițiunile speciale ale fiecărui stat, pregătește planurile acestei reduceri, în vederea examinării și deciziei diverselor guverne.

Aceste planuri trebuie să facă obiectul unei noi examinări și, dacă e nevoie, al unei revizuirii, cel puțin la fiecare 10 ani.

După adoptarea lor de diversele guverne, limita armamentelor astfel fixată nu poate fi depășită fără consimțământul Consiliului.

Având în vedere că fabricarea privată a munițiilor și materialului de război ridică grave obiecțiuni, Membrii Societății însărcinează Consiliul să chibzuiască asupra măsurilor ce sunt de luat pentru

¹ George Sofronie, *Concepția franceză despre Societatea Națiunilor (în 1919 și azi)*, Cluj, Tipografia Cultura, 1936, p.7.

² Tratatul de pace cu Germania – 28 iunie 1919, semnat la Versailles; Tratatul de pace cu Austria – 10 septembrie 1919, Saint-Germain; Tratatul de pace cu Ungaria – 4 iunie 1920, Trianon; Tratatul de pace cu Bulgaria – Neuilly sur Seine, 27 noiembrie 1919; Tratatul de pace cu Turcia, semnat la Sèvres la 10 august 1920, completat și prin Tratatul de pace cu Turcia – Lausanne, iulie 1923; amintim și Tratatul de la Paris – 28 octombrie 1920 – încheiat între România, pe de o parte, și Marea Britanie, Franța, Italia și Japonia, de cealaltă parte, prin care se recunoștea suveranitatea României asupra Basarabiei.

³ Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937) (în continuare Politica externă...)*, Ediție îngrijită de: Gerge Potra, Constantin I. Turcu, Ion M. Oprea, Editura Enciclopedică, București, 1994, pag. 375; *** *Le Pacte de la Société des Nations*, Genève, 1919, p.7.

⁴ Nicolae Titulescu, op. cit., pag. 379-380.

a evita efectele ei supărătoare, ținând seamă de nevoile Membrilor Societății care nu-și pot fabrica munițiile și materialul de război necesare siguranței lor.

Membrii Societății își iau îndatorirea să-și comunice în modul cel mai franc și complet, toate informațiile privitoare la scara armamentelor lor, la programele lor militare, navale și aeriene și la starea acestora dintre industriile lor care sunt susceptibile de a fi utilizate pentru război.

Însă nu toate statele susțineau, desigur, principiile înscrise în *Pact*, astfel că „victimele” tratatelor de pace, îndeosebi Germania și U.R.S.S., vor polariza — pe mai tot parcursul perioadei interbelice — frontul revizionist-revanșard din Europa. Lor li se vor adăuga Ungaria, Bulgaria și Italia. Aceste state se pronunțau împotriva tratatelor de pace, pentru revizuirea lor, în capitolele care se refereau la frontiere, dezarmare, reparații. În acest context, diplomația secretă și politica de *compensații*, uneori de *appeasement*, se vor manifesta din plin, iar violarea tratatelor de pace nu va fi nici prevenită, nici sancționată, ci acceptată ca fapt împlinit sau, uneori, doar cu proteste formale.

De aceea, pentru descurajarea tendințelor revanșarde, un principiu major s-a impus la Societatea Națiunilor, acela fiind al dezarmării. Pusă în discuție încă din prima Adunare, din decembrie 1920, chestiunea în cauză a continuat să fie obiectul altor proiecte, din cursul anului 1922, în final ducând la formularea unor rezoluții.

De pildă, Rezoluția a XIV-a, adoptată în unanimitate de a treia Adunare Generală din septembrie 1922, a stabilit legătura între dezarmare și securitate, fixând principiile generale pentru elaborarea tratatului de asistență mutuală ce urma să fie discutat în sesiunea 1923-1924. Aceasta a fost completată cu Rezoluția a XV-a care, în afară de faptul că susținea importanța reducerii generale a armamentelor pentru pacea lumii, evidenția și importanța și rolul acordurilor regionale, recomandând chiar realizarea lor în diferite zone ale globului. Un exemplu edificator în acest sens este cazul Micii Înțelegeri⁵.

Rezultatul final al celor două Rezoluții, a fost proiectul final al unui Tratat de asistență mutuală, care a fost adoptat de Adunarea Generală din 29 septembrie 1923. Analiza textului denotă formularea unor idei noi privind conceptul de agresiune și agresor, de asistență mutuală și securitate, superioare din punct de vedere teoretic formulărilor existente în *Pact*. Însă imperfecțiunile din cuprinsul său l-au făcut să nu fie materializat niciodată.

O altă încercare de reglementare a problematicii dezbătute a fost la 1 octombrie 1923, când Adunarea Generală a Societății Națiunilor a adoptat un „*Protocol care proclama războiul de agresiune drept infracțiune la adresa tuturor membrilor societății, un astfel de război fiind calificat drept crimă internațională*”⁶. În Preambul era precizat scopul pentru care fusese constituit: *reducerea armamentelor și asigurarea securității națiunilor*, precizând și mijloacele înfăpturii: a) angajamente clare ale statelor prin care renunță la război; b) obligații ale statelor de reprimare a războiului de agresiune, și anume aplicarea de sancțiuni economice, financiare și militare statului agresor, ajutor economic statului atacat și responsabilitatea financiară a statului agresor”⁷. Carențele acestui document legate de faptul că lăsa la latitudinea Consiliului „criteriile de determinare a războiului de agresiune, a agresorului, a victimei”⁸, au determinat, în fond, căderea lui.

În perioada ce a urmat, 1923-1924, a V-a Adunare Generală a Societății Națiunilor, prin *Rezoluția* din 6 septembrie 1924, a adoptat principiul legăturii nemijlocite între arbitraj-securitate-dezarmare, formulat de Edouard Herriot și MacDonald. Abținerile unor mari puteri, îndeosebi a Marii Britanii și Italiei, care considerau că le sunt ignorate drepturile, au făcut ca în octombrie 1924 documentul să nu fie adoptat, iar dezbaterile să fie amânate pentru martie 1925.

Acest fapt îl determina pe diplomatul român, Nicolae Titulescu, să afirme: *Colorarul necesar al acestui sentiment de neîncredere este necesitatea de a revizui tratatele în mod amical, ca singurul mijloc de a împiedica războiul. [...] Ideea posibilității revizuirii tratatelor creează nesiguranță, [...] atâta poftele de revanșă. Acesta este drumul cel mai sigur care duce la război*⁹.

⁵ Mica Înțelegere (cunoscută și sub numele Mica Antantă) a fost o organizație politică defensivă, o alianță între Cehoslovacia, Regatul Sârbo-Croato-Sloven (Iugoslavia din 1929) și Regatul României. Primul pas a fost Convenția de alianță cehoslovaco-iugoslavă, semnată la 14 august 1920; apoi pe 23 aprilie 1921 se semnează la București Convenția de alianță defensivă româno-slovacă (intră în vigoare la 27 mai 1921); iar prin semnarea și a Convenției de alianță româno-iugoslavă, din 7 iunie 1921, se consfințește înființarea Micii Înțelegeri ca organizație politică. Construită pe principii democratice, a fost efectiv a cincea putere europeană și a avut un pronunțat caracter federal. Cu toate acestea nu a reușit să supraviețuiască înțelegerilor dintre marile puteri și a fost desființată în 1938, ca urmare a Acordurilor de la München. Încercarea lui Take Ionescu de a cuprinde și Polonia în alianță a eșuat. Totuși, la 3 martie 1921, a fost parafată Convenția de alianță defensivă româno-polonă, ceea ce întărea flancul estic de apărare al celor două țări.

⁶ Viorica Moisuc, *Istoria relațiilor internaționale până la mijlocul secolului al XX-lea*, Ediția a III-a, Editura Fundației România de Măine, București, 2007, pag. 120.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

⁹ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice* (în continuare *Documente diplomatice...*), redactor responsabil – prof. univ. George Macovescu, Editura Politică, București, 1967, pag. 168.

Dacă Titulescu își exprima opinia autorizată, prin greutatea diplomatului — ca să zicem așa, în cunoștință de cauză —, ne-am putea întreba cât de mult rezona această problematică în concepția oamenilor din afara cadrului de dezbateri?

Într-o încercare de a surprinde un astfel de spirit al epocii și răsfoind unele dintre publicațiile vremii, pentru a exemplifica, m-am oprit asupra opiniei generalului Ion Jitianu care se exprima astfel: „S-ar părea [...] paradoxal ca un ofițer să vorbească de dezarmare, de pace și, când, în fond, toți sunt cu armele în mână, gata, gata să se încaere și când războiul de aproape zece ani nu a încetat”¹⁰. Adăuga apoi, că și-ar dori să trăiască să poată vedea „dezarmarea completă”, să vadă că a încetat cu desăvârșire ura, invidia, gelozia între popoare, între indivizi, însă era convins că și dacă ar fi avut viața lui Matusalem¹¹, acele timpuri de pace și liniște nu le va apuca.

El afirma cu profundă convingere că pacea în lume „nu depinde de dezarmarea națională, de aceste conferințe și paraconferințe, de tratate și petice de hârtie” ci, considera că adevărata pace „ne va veni numai printr-o schimbare radicală a mentalității individuale; numai o evoluție dirijată în acest sens, va putea ajunge a ridica marele și grandiosul edificiu al păcii”¹².

După evoluția ulterioară a evenimentelor precizate, după vremurilor ce-au trecut, după ceea ce observăm și în contemporaneitate, nu putem decât să-l îndeptăm pe generalul Jiteanu pentru raționamentul său.

Dar, continuându-ne periplusul în istoria dezarmării, adăugăm că și anul care a urmat, 1925, a fost marcat la Societatea Națiunilor, în cadrul celei de-a VI-a Adunări, de discuții și propuneri, de proiecte, opinii care încercau să salveze, măcar în parte, *Protocolul* de la Geneva, pentru găsirea unor formule noi, general acceptate, pentru o dezarmare viabilă. Astfel, Adunarea a invitat Consiliul să studieze posibilitatea organizării unei Conferințe Mondiale de Dezarmare. Ca urmare, la 12 decembrie 1925, Consiliul a instituit Comisia Pregătitoare a Conferinței Dezarmării. În cele două comitete de lucru dezbaterile s-au desfășurat în jurul aceleiași controversă: prioritatea între dezarmare și securitate, reprezentând de fapt punctele de vedere francez și britanic.

Comisia pregătitoare a creat un cadru larg de dezbateri prin participarea tuturor statelor, membre sau nu ale Societății, inclusiv S.U.A. și U.R.S.S.

În perioada 1926-1930, au avut loc șase sesiuni, dezbaterile desfășurându-se în jurul celor două teze: 1. - cea franceză, care subordona reducerea armamentelor, asigurării securității statelor și preconiza un control internațional riguros al armamentelor; susținea limitarea armamentelor până la gradul în care nu s-ar mai fi putut săvârși acte de agresiune prin surprindere, stabilind și un raport corespunzător între dezarmarea terestră, navală și aeriană. Teza franceză a fost susținută de multe state, inclusiv de România, alături de Belgia, Cehoslovacia, Iugoslavia, Polonia, Argentina, Japonia etc.; și 2. — teza engleză, care considera că noțiunea de *potențial militar* era prea complexă spre a putea fi luată în considerare, respingea controlul internațional, iar limitarea armamentelor pe care o preconiza nu înlătura pericolul de agresiune, ceea ce explică susținerea tezei engleze de către Germania și alte state revizioniste.

În tendința postbelică de repudiare a războiului și asigurare a păcii, de creare a unui echilibru de forțe, pentru propășirea popoarelor pe calea progresului general, perioada de început a secolului XX (îndeosebi deceniul al doilea) a fost marcată de așa-numita „pactomanie”, având în vedere înțelegerile bi și multilaterale încheiate, influențând într-un fel sau altul rezultatul dezbaterilor asupra dezarmării.

În acest context putem aminti, de pildă, Planul Dawes, adoptat la Londra (16 iulie – 15 august 1924). El reprezenta triumful viziunii anglo-americane asupra reconstrucției economice a Europei. Era un plan temporar, de cinci ani, pentru sprijinirea Germaniei în a-și achita datoriile de război. În fond, Planul Dawes a reprezentat o primă revizuire a Tratatului de la Versailles, reducând totalul ce trebuia plătit de Germania și înlăturând puterea coercitivă a Comisiei Reparațiilor. La expirare era înlocuit cu Planul Young¹³ (adoptat la Haga, pe 31 august 1929).

Atmosfera de destindere care a urmat în raporturile franco-germane după 1924, a permis desfășurarea Conferinței de la Locarno (5-16 octombrie 1925) și încheierea *Pactului Renan*, tentativă de a rezolva problema securității la granițele franco-germano-belgiene, precum și ecuația est-europeană, îndeosebi după eșecul Franței în urma ocupării Ruhr-ului, la 11 ianuarie 1923.

Tratatului principal îi erau anexate o serie de tratate de arbitraj între Germania pe de-o parte și Franța, Belgia, Polonia și Cehoslovacia de cealaltă parte. Locarno a fost interpretat ca o mână liberă pentru Germania în zona statelor central și est-europene, cărora li se confirma lipsa de voință a puterilor occidentale

¹⁰ Generalul Ion Jitianu C-d.C.II. A.T., Câteva cuvinte asupra Dezarmării (Conferință prezentată la Cercul Militar din București, la 31 martie 1923), Tipo-litografia M.S.M., 1923, pag. 3.

¹¹ Celebrul personaj biblic care se crede că a trăit 969 de ani. Potrivit unui cercetător rus, Mihail Verba, preocupat de calculele sumeriene, se pare că Matusalem a trăit 120 de ani – cf. <http://www.evenimentul.ro/articol/matusalem-a-trait-doar-120-de-ani.html>.

¹² Generalul Ion Jitianu C-d.C.II. A.T., op. cit., pag. 3.

¹³ Prin acest plan Germania își recâștiga autonomia financiară, livrările în natură erau reduse treptat, urmând să fie eliminate în decurs de zece ani, iar finalizarea plăților datorate era extinsă până în 1988.

în a se implica în zonă. Pentru a înlătura susceptibilități acestora, Franța a semnat tratate de asistență mutuală cu Polonia și Cehoslovacia. Apoi, intrarea Germaniei în Societatea Națiunilor, în septembrie 1926, părea să ofere o garanție rezonabilă împotriva revizionismului german.

În septembrie 1927, Adunarea Societății Națiunilor a apreciat că separarea problemei securitate-dezarmare ar putea sfârși impasul în care se aflau dezbaterile de la Geneva. Prin urmare, dezarmarea a rămas pe seama Comisiei pregătitoare a Conferinței dezarmării, iar securitatea a intrat în competența Comitetului de arbitraj și securitate, organism nou creat, sub președinția cehoslovacului Eduard Beneš (a funcționat până în iunie 1928). În acest context, delegația poloneză a prezentat un proiect de suprimare a războiului, printr-un pact universal de neagresiune, care condamna orice fel de război¹⁴.

Din inițiativa Franței și a SUA apoi, a fost avansat proiectul unui pact general de securitate, cunoscut sub numele de Pactul Briand-Kellogg sau Pactul de la Paris. Fiind un tratat general de neagresiune, „a cărui formulă era fără limită în timp și spațiu”¹⁵, în numai câțiva ani a întrunit impresionanta adeziune a 63 de state¹⁶.

Ideea fundamentală a Pactului era cea de „neagresiune”, și era concentrată în Art. I, în care sunt inserate precizările: „Înaltele părți contractante declară în mod solemn, în numele popoarelor respective, că ele condamnă recurgerea la război pentru reglarea controverselor internaționale, și renunță la el ca instrument de politică națională în relațiile lor mutuale”¹⁷. Importanța sa decurgea din faptul că venea să îndrepte, în mod fericit, viciul fundamental ce se reproșa Pactului Societății Națiunilor, faptul că acesta nu conținea „o soluție obligatorie” pentru conflictele internaționale, pentru toate conflictele fără excepție¹⁸.

Uniuniunea Sovietică, dornică de afirmare și recunoaștere pe plan internațional, propusese spre sfârșitul anului 1928, punerea în aplicare cu anticipație a Pactului Briand-Kellogg, de către statele situate în estul Europei. Inițial s-a intenționat o înțelegere tripartidă sovieto-popolo-lituaniană dar, în final, au fost atrase și alte țări din regiune. Astfel, Protocolul de la Moscova (sau Protocolul Litvinov) se concretiza la 9 februarie 1929, prin semnarea, între reprezentanții guvernelor: Estoniei, Letoniei, Poloniei, României și Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste.

Inițiativa a stârnit vii dezbateri în lumea politică a vremii, inclusiv în România¹⁹, care nu avea încă normalizate raporturile diplomatice cu U.R.S.S.

Prin Protocolul de la Moscova²⁰, țările semnatare cu toate că nu și-au luat angajamente noi față de cele prevăzute în Pactul de la Paris, ele și-au reafirmat hotărârea de a nu recurge la război, în rezolvarea litigiilor dintre ele.

În anul 1929, Comisia Pregătitoare a Dezarmării²¹ intra în cea de-a 6 sesiune, și avea o misiune dificilă, de a coagula opiniile divergente ale reprezentanților țărilor participante, astfel încât să prindă contur *Proiectul de Convenție de reducere și limitare a armamentelor*²², pentru a putea fi supus dezbaterii Conferinței Generale a Dezarmării.

În ceea ce privește contribuția delegației militare române în cadrul acestor organisme internaționale de la Geneva, putem afirma că a fost una importantă, apreciind și după documentele emenate de la forurile superioare cu atribute în apărarea țării, și prezentate în cadrul Conferinței.

Având fericita posibilitate de a consulta o parte din acele mărturii ale vremii, din care voi încerca să spicuiesc în cele ce urmează, atât cât spațiul ne permite, nu pot să exprim decât profunda mea recunoștință și să aduc mulțumiri, și pe această cale, domnului comandor Marian Moșneagu, șeful Serviciului Istoric al Armatei, precum și colegilor săi, atât de la arhivele din București cât și celor din Pitești, pentru marea solitudine de care au dat dovadă, în a-mi pune la dispoziție această documentație.

¹⁴ Viorica Moisuc, op. cit., pag. 139.

¹⁵ I. M. Oprea, O etapă rodnică. Din istoria relațiilor diplomatice româno-sovietice 1928-1936 (în continuare - O etapă rodnică ...), Editura Politică, București, 1967, pag. 24.

¹⁶ Maria Georgescu, România, Franța și securitatea europeană în anii '20. Speranțe și iluzii, Editura Militară, București, 2004, pag. 76. *** L'agression, în „L'histoire vecue de la seconde guerre mondiale”, tom I, Bibliotheque Marabout, pag. 37. Între țările care au aderat ulterior la Pactul Briand-Kellogg a fost și România. Parlamentul român a ratificat aderarea la 27 ianuarie 1929 – v. și I. M. Oprea, op. cit., pag. 25.

¹⁷ I. M. Oprea, op. cit., pag. 26.

¹⁸ Nicolae Titulescu, Pledoarii pentru pace (în continuare Pledoarii...), Ediție îngrijită de George G. Potra și Constantin I. Turcu, Editura Enciclopedică, București, 1996 pag. 156.

¹⁹ „Dezbaterile Adunării Deputaților”, ședința din 14 februarie 1929, pag. 1 025-1 026.

²⁰ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare Arh. M.A.E.), fond 71/1920-1944 România, vol. 189, f. 126-129 ș.a. Cf. art. 2, „Punerea în vigoare prin acest Protocol a Tratatului de la Paris din 1928, în relațiile mutuale ale Părților semnatare ale Protocolului, era valabilă independent de intrarea în vigoare a Tratatului de la Paris din 1928. Protocolul de la Moscova a intrat în vigoare la data depunerii primelor ratificări, adică la 5 martie 1929”, iar pentru celelalte state care aderau ulterior, la momentul depunerii acordului lor – v. Gheorghe Gheorghe, Tratatelor internaționale ale României. 1921-1939, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, pag. 194-195.

²¹ Denumire des folosită, ca prescurtare a Comisiei Pregătitoare a Conferinței Dezarmării (în continuare vom folosi C.P.D.); după cum denumirea Conferinței Generale a Dezarmării va fi prescurtată: C.G.D., sau mai simplu – C.D.

²² Arhivele Militare, Fond 948, Microfilme, rola P.II. 1.2000, c. 74-79.

De asemenea, o sursă utilă pentru tema în dezbateră a constituit-o și o mărturie a generalului Corneliu Teodorini (fost maior pe atunci), cel care din 1930 a făcut parte din Comisia militară, fiind, deci, participant direct atât la C.P.D cât și la Conferința Generală a Dezarmării. De altminteri, el ne și precizează, într-un memoriu, care a fost componența delegației române la C.D.²³.

Foto nr. 1

Spre Montreaux (de la stg. spre dr.):
mr. C. Teodorini, gl. Toma Dumitrescu,
N. Titulescu, Savel Rădulescu, col. adj. av.
I. Stoicescu (imagine din Arhiva
M.M.N.)

Foto nr. 2

Între Montreaux și Geneva:
N. Titulescu (centru), c-dor Roșca (stg.),
mr. C. Teodorini (dr.). (imagine din
Arhiva M.M.N.)

Urmărind firul evenimentelor, constatăm că generalul Toma Dumitrescu – reprezentantul delegației militare române încă de la înființarea C.P.D., informa la începutul anului 1929, despre starea de spirit de la Geneva, afirmând că din anul 1925, până spre finele anului 1929 (a 6-a sesiune), „lucrurile se mai decantaseră și dezbaterile erau pe cale de a ajunge la un numitor comun”²⁴.

Se întrevedea și posibilitatea stabilirii unei date pentru convocarea C.D., pe baza unui *Proiect de Convenție*, asupra căruia trebuia să cadă de acord, marile puteri și majoritatea statelor, „mai puțin Germania și restul armatelor ieșite învinse, în marele război și Rusia Sovietică”.

În acel stadiu, marile puteri încercau să-și impună orientările de principiu. De pildă, în problema „limitării armamentelor terestre - triumfa punctul de vedere francez; pentru armamentele navale – punctul de vedere anglo-american; iar pentru cele aeriene — punctul de vedere franco-englez”.

Delegația română, în acord cu aliații săi, susținea punctul de vedere francez, care stipula că „primul pas spre dezarmare trebuie să se realizeze ținându-se seama de gradul de siguranță de care se bucură fiecare stat în parte, și al asigurării suveranității lor depline”, deoarece „corespundea intereselor apărării noastre naționale, situației armamentelor [...], rezervându-ne totodată posibilitatea și libertatea de a înzestra armata noastră cu armamentele de care avem nevoie”.

Printre alte informații, în document se mai preciza: „Anul acesta la S.N. s-au alcătuit trei convenții în legătură cu dezarmarea, a căror punere în aplicare în viitor ne poate fi foarte dezavantajoasă, dacă situația în care ne aflăm nu se va schimba cât mai grabnic. Aceste convenții sunt în legătură cu: 1. Controlul și

²³ Corneliu Teodorini, Amintiri din cariera generalului Corneliu Teodorini (în continuare: Amintiri...) în Arhiva Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I” (în continuare: Arhiva M.M.N.), colecția „Manuscrite”, pag. 21. Componența delegației române la C.D. a fost compusă din: „Șeful delegației – Dimitrie Ghica, ministrul de Externe; Membri: ministrul Nicolae Titulescu, ministru plenipotențiar la Londra; ministrul C. Antoniaade, ministru plenipotențiar pe lângă S.N.; I. Petrovici, prof. univ.; gl. Samsonovici, șeful M.St.M.; Ministrul Al. Zăuceanu; Ministrul Savel Rădulescu, șeful diviziei economice din Ministerul Afacerilor Externe; gl. Toma Dumitrescu, comandant de Corp de Armată; Supleanți: V.V. Pella, profesor universitar; Consilieri tehnici și experți: comandor E. Roșca, col. av. adj. regal I. Stoicescu, lt. col. Gh. Potopeanu, lt. col. B. Alinescu, mr. Teodorini C., secretarul delegației militare; Secretari: Ed. Ciuntu, prim secretar al legației române pe lângă S.N.; D. Buzdugan, prim secretar al Legației din Londra; P. Zănescu, atașat de legație. În plus, secretari particulari și dactilografi”.

²⁴ Arhivele Militare, Fond 948, Microfilme, rola P.II. 1.2000, c. 67-69, Referatul nr. 447/28 mai 1929.

publicitatea fabricilor private și de stat a materialelor de război; 2. Controlul și publicitatea comerțului de material de război; 3. Limitarea și reducerea armamentelor.

Punerea în aplicarea a acestor convențiuni va avea pentru România mari inconveniente, deoarece în timp ce alte țări ce vor poseda materialul complet sau aproape complet, nu vor avea nimic de publicat, nouă ar trebui să ni se controleze și publice materialul imens care ne lipsește. Vom părea astfel țara cea mai militaristă din Europa, în timp ce realitatea este alta. Soluția pentru a ieși din această situație nu poate fi decât grăbirea înzestrării armatei cu materialele de care are nevoie, căci o sporire a cheltuielilor noastre militare pentru dotarea oștirii va fi foarte dificilă mai târziu, când se va pune în vigoare convenția asupra limitării și reducerii armamentelor”²⁵.

Mai spre sfârșitul aceluiași an, prin raportul-bilanț (am putea spune), din 7.X.1929²⁶, generalul Dumitrescu își informa din nou superiorii despre evoluțiile de la S.N. în problema dezarmării. Pentru început amintea: „În anul 1925 s-a elaborat și semnat de peste 50 de state o Convențiune privind controlul și publicitatea comerțului internațional de arme, munițiuni și material de război. Această convenție nu a fost ratificată însă decât de un număr foarte mic de state (4), deoarece, dacă s-ar fi pus în aplicare, numai țările neproducătoare ar fi fost supuse controlului și s-ar fi găsit astfel în inferioritate față de țările producătoare. Pentru a fi satisfăcut această dorință de echitate a țărilor neproducătoare, s-a prevăzut în partea finală a convenției de mai sus, ca să se stabilească și o convenție asupra controlului și publicității fabricațiilor private de arme etc., convențiune cerută de Art. 8 din Pactul S.N. și absolut necesară pentru a se putea pune în vigoare prima convenție a controlului de arme etc., din 1925.

S-a creat, în consecință, de S.N. o *Comisiune specială*, care a elaborat în sesiunile din 1927/1928 un *Proiect de Convențiune* asupra fabricațiilor private de arme etc., având ca bază dispozițiile cuprinse în Convențiunea din 1925”. În general, pentru România, menționa că „aplicarea atât a Convenției din 1925 (traficul) cât și cea a fabricațiilor – proiectul din 1929, nu ne sunt favorabile atât timp cât nu dispunem de armamentul necesar siguranței noastre, căci în acest timp am fi supuși obligațiilor de publicitate prevăzute în ambele convenții, fie că am cumpăra materiale din străinătate, fie că le-am fabrica în țară”, în timp ce „statele care posedă actualmente armamentul de care au nevoie, nu vor fi atinse de dispozițiile acestor convenții”.

Dat fiind cele relatate, raporta: „am căutat și am obținut ca în ambele convenții să se suspende pentru România, Polonia și țările Baltice aplicarea obligațiilor de publicitate, atâta timp cât Rusia nu aderă la aceste convenții”²⁷. Pe de altă parte, în sesiunea din august 1929, cu ocazia discuțiilor *Proiectului de convenție* asupra fabricațiilor am susținut, de comun acord cu Franța, Polonia și Cehoslovacia, restrângerea publicității fabricațiilor de stat și în același timp am susținut propunerea franceză ca să se amâne convenția fabricațiilor, până după terminarea lucrărilor Comisiei Pregătitoare a Dezarmării. Toate acestea, în scopul de a câștiga timp și a evita neajunsurile pe care ni le-ar aduce în situația actuală aplicarea acestei convenții. *Proiectul de convenție* prezentând aceste divergențe a fost transmis Adunării Generale, unde a fost supus Comisiei a III-a (a dezarmării) și s-a aprobat o rezoluție prezentată de delegația noastră, în sensul (de a avea loc) o nouă reuniune a Comisiei speciale, pentru redactarea definitivă a *Proiectului de convențiune*, numai după ce C.P.D. va hotărî asupra Capitolului „Publicității”.

Prin rezoluția pusă pe acest document, generalul Henri Cihoski ²⁸ (ministrul de Război), la rândul său își exercita misiunea de a informa Consiliul Suprem de Apărare al Țării, despre „necesitatea înarmării urgente a armatei noastre, față de întorsătura pe care o ia direcția de activitate a Secției militare de la Societatea Națiunilor”.

Până la finele anului 1929, era deja prefigurată *Proiectul de Convențiune de Reducere și Limitarea Armamentelor*²⁹, asupra căruia reprezentantul român întocmise o amplă *Dare de Seamă*.

Important de menționat este că în *Proiectul de Convenție*, se făcea o amplă analiză asupra următoarelor capitole: I. Efective; II. Materiale; III. Cheltuieli bugetare; IV. Război chimic; V. Dispoziții

²⁵ Ibidem, c. 69.

²⁶ Ibidem, c. 70-73, Raport adresat șefului Marele Stat Major — gl. Samsonovici.

²⁷ Ibidem, c. 96.

²⁸ Henri Cihoski a condus Ministerul de Război în guvernul Iuliu Maniu, în perioada 10 noiembrie 1928 – 7 iunie 1930. Sub acest guvern au fost elaborate o serie de legi de natură economică, în intenția de a proteja înarmarea și siguranța țării. În contextul deteriorării situației internaționale, dată fiind insuficiența dotării armatei, guvernul a decis să ia măsuri de remediere a situației. Apreciind că industria românească nu poate fabrica armamentul și munițiile necesare într-un timp foarte scurt, guvernul a încheiat un contract cu firma cehoslovacă Skoda, la 17 martie 1930 (în valoare de 1.250 milioane lei pentru puști mitraliere și 5.500 milioane lei pentru tunuri - în total 6,75 miliarde lei), în vederea achiziționării de puști mitralieră și tunuri. Condițiile în care a fost încheiat acest contract avea să genereze vii dispute privind „afacerea Skoda” (pag.72.). După comisia de anchetă din Parlament – (va dura până în 1934), la 8 aprilie 1935 contractul a fost redefinit - cf. Ion Mamina, Ioan Scurtu, Guverne și guvernanți 196-1938, Editura Silex, București, 1996, pag. 69-77; http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Afacerea_Skoda.

²⁹ Arhivele Militare, Fond 948, Microfilme, rola P.II. 1.2000, c. 74-79.

generale; iar pentru întocmirea documentațiilor aferente fiecăruia dintre aceste capitole, *Darea de Seamă* amintită cuprindea instrucțiuni precise. De pildă, în privința „Efectivelor”³⁰, se preciza:

„Se tratează efectivele înarmărilor terestre, navale și aeriene, fiecare stat obligându-se a-și limita efectivele în serviciu, fixându-se anumite cifre ce trebuie trecute în tablouri. La stabilirea acestor tablouri, cifrele se vor înscrie ca efective în serviciu, rezultate din calculul efectivelor medii zilnice, ce se obțin divizând totalul zilelor de prezență prin numărul zilelor anului bugetar.

La Art.- A. (sau N) al Cap. *Efective*, se dau detalii asupra cifrelor ce trebuie înscrise în tabele sau publicate ca informații la Cap. V al Convenției. Tot la articolul A. se menționează că numărul de recruți neinstruiți poate fi, de asemenea, dat publicității, însă ca informații în mod facultativ.

La Art.- C., se arată ce se înțelege prin formațiile organizate militare ca: forțele de poliție de orice natură, ale căror efective sunt, de asemenea, limitate și înscrise în tabele de la Art. A.

Pentru acest capitol, Secția I din Marele Stat Major (în continuare M.St.M.) și cu inspectoratele de armă vor trebui să alcătuiască tabele de situația actuală a armatei, față de prevederile bugetului pe anul 1930, pentru ca M.St.M. să poată aprecia, pentru viitor, ce cifre trebuie prevăzute, și care ar antrena schimbarea cheltuielilor bugetare la capitolele respective. De asemenea, trebuie găsită modalitatea cum s-ar putea camufla unele efective în serviciu, admitând că s-ar fi fixat cifre limită peste care nu se vor mai putea admite majorări la aplicarea convenției”.

Ca și observație, se adăuga: „La acest capitol nu s-a prevăzut decât limitarea sau fixarea efectivelor aflate în serviciu. Trebuie avut în vedere că nu este exclusă posibilitatea ca unele delegații să revină și să ceară și limitarea rezervelor instruite”.

La acest capitol se făcea, apoi, trimitere la o stufoasă și meticuloasă situație (prezentată în 14 anexe)³¹, întocmită cu efectivele fiecărei unități în parte, din care am întocmit o centralizare, pentru exemplificare, în tabelul de mai jos.

Anexa 1. - Tabel de efective globale pe unități și perioade, pentru trupa în termen (inclusiv gradați), pe anul 1929³²

DENUMIREA UNITĂȚII	1.01.– 4.02 (48 zile)	18.02 – 28.06 (131 zile)			29.06 – 1.09 (65 zile)	2.09 – 22.10. (15 zile)	23.10– 31.12 (70 zile)	Obs.
		Vechi	Recruți	Total				
I. Ministerul de Război - total	2529	2529	574	3103	2303	3103	2463	
II. Comandamente - total	3114	3537	-	3537	2645	3537	3287	
III. Infanteria - total	48184	47320	59355	106675	59540	106675	52790	
Reg Tip „A”*	1090	1078	1022	2100	1380	2100	1100	
Tip „B”	600	788	912	1500	650	1500	630	
Tip „C”	460	448	452	900	400	900	400	
IV. Cavaleria - total	8859	8855	8778	17633	9510	17633	8170	
V. Artileria - total	17013	17599	19924	36893	20144	36893	17789	
VI. Geniu - total	5292	5221	7620	12841	5685	12841	5550	
VII. Pompieri mil.	684	684	276	960	500	960	490	
VIII. Licee militare	667	667	240	907	520	907	655	
IX. Justiție, tabere, comenduri	656	704	-	704	629	704	619	
X. Cercuri de recrutare	2677	3124	-	3124	2190	3124	2411	
XI. Depozite de remontă	570	570	260	830	555	830	490	

³⁰ Ibidem, c. 97-130. Situația „Instrucțiunile...” era semnată de gl.div. Henri Cihoski – ministrul de Război, gl.div. Samsonovici – șeful M.St.M. și șeful Secției I-a Organizare-Mobilizare (p. col. Dediu).

³¹ Ibidem, c. 102-105: Anexa nr. 1 – Tabel de efective globale pe unități și perioade, pentru trupa în termen (inclusiv gradați), pe anul 1929; Anexa nr. 2 – Tabel de efective globale ale gradaților de corpuri de trupă; Anexa nr. 3 – Tabel de forța combativă a unui Regiment de Infanterie Tip „A”; Anexa nr. 4 - Tabel de forța combativă a unui Regiment de Infanterie Tip „B”; Anexa nr. 5 – Tabel de forța combativă a unui Regiment de Infanterie Tip „C”; Anexa nr. 6 - Tabel de forța combativă a unui Batalion de Vânători de Munte; Anexa nr. 7 - Tabel de forța combativă a unui Regiment de Roșiori; Anexa nr. 8 - Tabel de forța combativă a unui Regiment de Artilerie (tun, obuz) Tip „A”; Anexa nr. 9 - Tabel de forța combativă a unui Regiment de Artilerie (tun, obuz) Tip „B”; Anexa nr. 10 - Tabel de forța combativă a unui Divizion de Artilerie călăreață și Tun munte; Anexa nr. 11 - Tabel de forța combativă a unui Regiment Obuziere munte; Anexa nr. 12 – Tabel de numărul zilelor de întreținere, care se cuvin comandamentelor, corpurilor de trupă și serviciilor pe perioade și pe întregul an; Anexa nr. 13 – Tabel de repartitia animalelor armatei; Anexa nr. 14 – Tabel de efectivul gărzilor aresturilor preventive civile.

³² Ibidem, c. 102-105.

DENUMIREA UNITĂȚII	1.01.– 4.02 (48 zile)	18.02 – 28.06 (131 zile)			29.06 – 1.09 (65 zile)	2.09 – 22.10. (15 zile)	23.10– 31.12 (70 zile)	Obs.
		Vechi	Recruți	Total				
XII. Stabilimente de armamente, munițiuni	4500	4510	2140	6650	4080	6650	4140	
XIII. Stabilimente sanitare	3074	3075	978	4053	2265	4053	2505	
XIV. Stabilimente administrative	2194	2194	1485	3679	1963	3679	1960	
XV. Gărzi cu trupa în termen	811	811	-	811	811	811	811	
TOTAL GENERAL	101424	101400	101000	202400	113340	202400	104130	

*) Diferă, din 1930 li se va completa efectivele la 2100 (maximal).

O atenție sporită era acordată și „industriilor care lucrează pentru nevoile apărării”, pentru aceasta fiind întocmit un anteproiect de lege³³, numai în urma unui studiu amănunțit asupra felului în care se prezentau vecinii frontierelor noastre, îndeosebi cei cu orientări revanșarde, dar și asupra celor prietene, concluzia fiind dureroasă pentru starea de aprovizionare a armatei române.

În finalul studiului, lt. col. Velescu, șeful Secției a IV-a, din M.St.M. concluziona: „La noi chestiunea trebuie studiată în prealabil de către Secția I și a IV-a din M.St.M și din Direcția XII Tehnică (din Ministerul Apărării), ca organe direct interesate, și de Secția a III-a și a II-a ca organe consultative pentru a vedea [...] ce se poate propune pentru viitor. Vederile generale ale Secției a IV-a sunt îndreptate către sistemul polonez (foarte dezvoltat), la care să se adopte parte din ideile sistemului francez, bineînțeles, aplicate la situația noastră politică, economică, industrială” etc.

Asemenea preocupări au avut factorii de răspundere ai armatei române și în următoarea perioadă, cu atât mai mult cu cât vecinii noștri doar declarativ afirmau că sunt pentru dezarmare.

De pildă, dacă ne referim la starea de înarmare a U.R.S.S.³⁴, pentru care erau întocmite ample studii, aceasta nu era nici pe de parte în acord cu declarațiile ce le făcea. Să nu uităm că în cadrul C.P.D (a IV-a sesiune, noiembrie-decembrie 1927³⁵), prin rezoluția propusă de Maxim Litvinov, comisarul pentru afaceri externe al U.R.S.S., se cerea: „abolirea completă a forțelor armate terestre, navale și aeriene, distrugerea tuturor armamentelor, munițiilor și a tuturor mijloacelor de război, încetarea recrutărilor pentru serviciul militar, abolirea serviciului militar, votarea de legi care să declare violarea condițiilor de mai sus drept crime contra statului”³⁶.

Această propunere, susținută doar de Germania și Turcia, avea vicii de fond: securitatea frontierelor nu era prin nimic asigurată; nu excludea politica de forță și amenințarea cu forță; nu recunoștea în prealabil *statu-quo*-ul teritorial al statelor; nu excludea invazia prin diferite forme și mijloace. Referitor la acest ultim punct, trebuie să ne amintim de Kominternul prin care U.R.S.S. organiza acțiuni de subminare a suveranității naționale a statelor. Cazul „Tatar-Bunar”, din 1924, era edificator în acest sens.

De asemenea, trebuie să nu uităm că U.R.S.S. era în relații de prietenie și colaborare cu cealaltă „victimă” a sistemului tratatelor de la Versailles, Germania, încă din primii ani de după război. Este cazul să invocăm data de 16 aprilie 1922, când la Rappallo, Walter Rathenau și Gheorghii Cicerin au semnat *Tratatul de colaborare germano-sovietic*, cu mai multe anexe secrete. Acesta era de fapt o continuare a acordurilor militare secrete încheiate între cele două guverne, la 17 aprilie 1919 și 25 martie 1921, încălcând astfel, flagrant, *Tratatul de la Versailles* și *Pactul Societății Națiunilor*.

Având în vedere asemenea fapte, se urmărea cu atenție și îngrijorare evoluția stării de înarmare a acestui stat. În urma unui studiu amănunțit, din anul 1930 se constata că „Rusia se pregătește intens de război”, că „depunea eforturi extraordinare pentru pregătirea trupei și ofițerilor, pentru crearea și perfecționarea unei industrii militare proprii, pentru sporirea numărului de mijloace tehnice și pentru pregătirea întregii economii a Țării, în vederea războiului”³⁷.

Cu aprecieri asemănătoare am putea continua și pentru: Ungaria, Bulgaria, Germania, Italia, Franța, Cehoslovacia, Iugoslavia, Polonia³⁸.

De altminteri, nu lipseau nici evaluările altora la adresa armatei române. Vom exemplifica, de asemenea, cu opinia aceluiași vecin de la răsărit, și care răzbătea din diversele publicații sovietice, cum ar fi:

³³ Idem.

³⁴ La perioada analizată nu aveam încă restabilite relațiile diplomatice cu U.R.S.S., fuseseră întrerupte la 13/26 ianuarie 1918.

³⁵ Proiectul sovietic deși respins de majoritatea statelor, a fost reluat cu insistență de miniștrii de externe sovietic și german, Maxim Litvinov și Gustav Stresemann, în 1928 și 1929.

³⁶ Viorica Moisuc, op. cit., pag. 135.

³⁷ Arhivele Militare, Fond 948, dosar nr. 4/1930, pag. 62

³⁸ Ibidem, pag. 68-77.

„Krasnaia Armia” (Armata Roșie, din 24. III. 1930), „Krasnaia Zvezda” (Steaua Roșie, din 30.V.1930)³⁹ ș.a. Comentariilor lor nu puteau fi decât îngrijorătoare pentru români, și sunau cam așa: „Comparativ cu celelalte armate ale vecinilor noștri de la vest, armata română este cea mai slab pregătită pentru război, iar capacitatea ei de luptă este redusă”. Printre cauzele acestei stări de fapt, tot ei enunțau neajunsurile: „Lipsa unei legături sufletești între ofițeri și trupă; Ofițerii au o situație materială proastă, sunt des mutați și, în plus, cei buni nu sunt deloc încurajați și recompensați; [...] Industria militară în România este mult mai slabă decât în Polonia; Dotarea [...] se sprijină pe rezerva de armament și materiale dobândite în urma războiului mondial. Din punct de vedere al cantității și mai ales a calității suferă multe neajunsuri și anume: are 3 modele de arme – rusă, austriacă și franceză; tunurile sunt vechi, uzate și aproape imposibil de înlocuit fără aprovizionări din străinătate; materialul de artilerie este și mai variat decât cel de infanterie”. Că aveau perfectă dreptate, rezulta și dintr-un amplu Studiu (chiar de mai târziu, cu nr. 2196/1934) al armatei române.

Pentru exemplificare redăm un extras, referitor la „Gurile de foc”⁴⁰.

Nr. crt.	DENUMIRE	NECESAR	EXISTENT	EXCEDENT	DEFICIT	OBS.
1.	Tun câmp – 75 mm	1852	-	-	1852	-
2.	Obuzier de câmp – 100	1070	-	-	1070	-
3.	Tun munte – 75 mm	510	-	-	510	-
4.	Obuzier munte – 100 mm	54	20	-	34	-
5.	Tun lung – 105 mm	831	-	-	831	-
6.	Obuzier greu – 150 mm	631	-	-	631	-
7.	Tun mare putere – 150 mm	432	-	-	432	-
8.	Obuzier mare putere – 220 mm	144	-	-	144	-
9.	Tun M.P. pe C.F. – 240 mm	24	-	-	24	-
10.	Mortier tranșee – 150/170 mm	96	-	-	96	-
11.	Mortier tranșee – 200/240 mm	48	-	-	48	-
12.	Tunuri a.c.a. – 75 mm	948	-	-	948	-

Ori, în cazul sovietelor situația era alta. Bugetul General pe anul 1934⁴¹ fusese fixat la suma de 48.879 milioane ruble (3.910.353 milioane lei), ceea ce reprezintă o creștere de aproape 40% față de bugetul pe anul 1933. Timp de șase ani, bugetul U.R.S.S. crescuse de șase ori.

Foto nr. 3

Repartizarea bugetului armatei

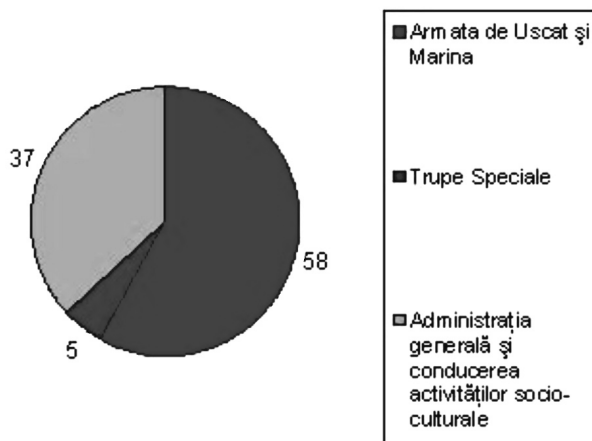
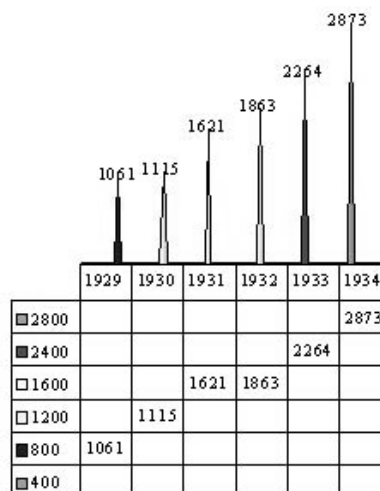

Foto nr. 4

Bugetul Comisariatului Războiului și Marinei

La fel stăteau lucrurile și în privința *Bugetul Comisariatului Războiului și marinei*⁴². „În ultimii șase ani bugetul armatei a crescut de trei ori aproape, în condițiile în care efectivele Armatei Roșii în același timp au fost aceleași, reiese că majoritatea, dacă nu totalitatea grosului bugetar de mai sus a fost destinat Armatei, cu materiale de război”; Repartiția pe capitole a fondurilor bugetului militar sovietic era secretă, în fiecare an fiind publicată doar repartiția globală, care în cazul bugetului pe anul 1934 era: 58% pentru Armata de Uscat și Marină – 1.665.000.000 ruble (133.200.000.000 lei); 5% Trupe Speciale - 130.000.000 ruble (10.400.000.000 lei);

³⁹ Ibidem, pag. 90-91.

⁴⁰ Ibidem, Fond 948, Microfilme, rola P1.II. 1.2000, c. 469.

⁴¹ Ibidem, c. 450.

⁴² Ibidem, c. 451.

37% Administrația generală și conducerea activităților socio-culturale - 1.078.295.000 ruble (86.263.600.600 lei); adică un Total general de 2.873.295.000 ruble (229.863.600.000 lei)⁴³.

Aceste comparații și constatări erau pentru armata română mai mult decât îngrijorătoare, rezultatul apreciindu-se astfel: „1. Inamicii noștri dispun de forțe mult superioare pentru a ne ataca. Armamentul inamic, în special al armatei ruse și ungare se perfecționează pe fiecare an; artileria grea și motorizată, tancuri și mai ales aviația, care va dispune de sute, poate chiar mii de avioane. În spatele armatelor lor, inamicii noștri dispun de o industrie de război puternică și capabilă de a alimenta singură întregul consum de materiale necesare războiului. România nu are o industrie de război. 2. În fața acestor perspective, situația militară a țării noastre devine de o gravitate excepțională.

Într-adevăr: Inamicul ne este mult superior numeric și ne poate ataca simultan pe 3 frontiere. Suntem deci nevoiți să ducem un război pe linii interioare contra unor forțe mult superioare numeric; Experiența tuturor războaielor dovedește că în asemenea caz acel atacat nu poate scăpa de distrugere decât dacă realizează ambele condițiuni esențiale: a) să lovească decisiv și să bată complet pe câte unul din adversari; b) să manevreze repede între ei (v. Germania și Austria în Marele Război, România 1916). Or, lipsurile materiale ale armatei noastre (artilerie grea, aviație, tancuri) nu ne permit să batem complet pe câte unul din inamici pe rând, iar starea actuală a comunicațiilor nu ne permite să manevrăm repede. În asemenea condiții, problema ce ne va pune războiul nu se poate rezolva onorabil, iar țara rămâne sub amenințarea unui mare pericol⁴⁴.

Conferința Generală propriu-zisă a Dezarmării, după toate actele pregătitoare și-a început activitatea în februarie 1932 și s-a desfășurat până către anul 1937, într-o atmosferă, deja, de încordare internațională. Focarele deveniseră tot mai evidente. Pe de o parte: invadarea Mancuriei de către japonezi (1931); Germania insista pentru acordarea de „drepturi egale” în privința potențialului militar, ceea ce însemna violarea tratatului de la Versailles dar, altfel, amenința cu retragerea de la dezbateri și chiar din S.N. Apoi, instaurarea la 30 ianuarie 1933 a dictaturii naziste în Germania, prin venirea la putere a lui Adolf Hitler, cu tendințele sale expansioniste pentru „spațiul vital” și „constituirea unei zone de control și dominație economică⁴⁵” a înrăutățit lucrurile. Pe de altă parte, prindea contur tot mai evident proiectul „Pactului celor patru⁴⁶” sau „Directoratul european în patru” cum i se mai spunea. Ori acest proiect avea înțelesul periculos al revizuirii tratatelor și al unui directorat politic⁴⁷, ceea ce-l făcea pe Titulescu să afirme: „În februarie 1933, Beneș, Jevtić și eu, care cunoșteam perfect ceea ce trebuia să se petreacă în martie 1933, am decis să semnăm pactul pe care-l știți⁴⁸”. Era, desigur, o aluzie la Pactul Miciei Înțelegeri (16 februarie 1933).

Toate acestea făceau – după cum mărturisea și C. Teodorini – ca „Atmosfera la Geneva [...] să fie apăsătoare; conducătorii și membrii delegațiilor parcă evitau contactele, atât de uzitate în trecut, pentru a nu fi obligați să vorbească, să constate și să scoată în evidență șubrezirea periculoasă a Pactului S.N.”⁴⁹.

Alături de probleme la care în mare am făcut referire, un loc distinct în cadrul C.D. l-au avut aspectele legate de problema securității. Specificitatea României în legătură cu aceasta, potrivit unui raport rezumativ, se prezenta astfel: „La elaborarea acestui sistem de securitate România se prezenta cu o problemă specifică și anume situațiunea frontierelor basarabene, căreia îi lipsește încă consacrarea dreptului internațional⁵⁰. Determinarea teritorială este un element tot atât de indispensabil într-o formulă de definițiune a agresorului pe cât aceasta este în alcătuirea unui sistem de securitate. [...] Partea I a raportului Comitetului de securitate (*Raportul Politis*) privitoare la definițiunea agresorului precizează că prin teritoriu trebuie să se înțeleagă teritoriul asupra căruia *un stat își exercită autoritatea*, formulă pe deplin satisfăcătoare pentru guvernul roman și care acoperă complet problema frontierei noastre cu Rusia. Este demn de relevat că această definiție a teritoriului nu a fost combătută nici chiar de către delegația sovietică căreia dl. Ministru Titulescu⁵¹ îi acordase mai înainte desăvârșitul său sprijin în chestiunea definițiunii agresorului. În acest mod, se găsesc rezolvate și toate complicațiile ce s-au ivit în trecut, în momentul când a fost vorba de încheierea unui pact de neagresiune cu sovietele. Într-adevăr, o definiție a agresorului atât de completă ca cea propusă de delegațiunea sovietică și care acceptă determinarea teritoriului printr-o noțiune de fapt, valorează

⁴³ Ibidem, c. 452-453.

⁴⁴ Ibidem, pag. 77-78.

⁴⁵ Ioan Chiper, România și Germania nazistă, Editura Elion, București, 2000, pag. 49.

⁴⁶ La 15 iulie 1933, la Roma, a fost semnat „Pactul de înțelegere și colaborare a celor patru puteri” (Anglia, Franța, Italia și Germania). Pactul în final a devenit neoperant, eșuând în urma acțiunilor Miciei Înțelegeri, îndeosebi prin atitudinea fermă a diplomatului N. Titulescu – v. Florin Constantiniu, O istorie sinceră a poporului român, Univers Enciclopedic, București, 1997, 354; Nicolae Titulescu, România și revizuirea tratatelor, discurs rostit în Adunarea Deputaților, București, 4 aprilie 1934, în op. cit, pag. 363.

⁴⁷ Ioan Chiper, op. cit., pag. 54.

⁴⁸ Idem.

⁴⁹ Corneliu Teodorini, op. cit., pag. 18.

⁵⁰ Se făcea referire la neratificarea de către Japonia a Tratatului de la Paris din 1920 (v. Nota 2).

⁵¹ Pe larg în: Arhiva M.A.E., fond Convenții, telegrama de la Geneva a lui N. Titulescu, nr. 206/25 mai 1933; Nicolae Titulescu, Basarabia pământ românesc, Editura – Rum – Irina, București, 1992, pag. 77.

pentru România, în raporturile sale cu Rusia, cât un pact de neagresiune, în condițiile dorite de guvernul român și, înseamnă, în mod practic, abandonarea pretențiilor sovietice asupra Basarabiei”⁵².

La toate acestea s-a adăugat apoi și reconsiderarea politicii sovietice, care a manifestat o atitudine de apropiere crescândă față de Mica Înțelegere și, îndeosebi, față de vecinii săi din sud-vestul Europei. Apropierea, după cum am constatat, s-a petrecut pe fondul problematicei dezbătute în cadrul Conferinței Dezarmării. Destinderea sovietică, susținută de România, urma să aibă repercursiuni fericite în plan european și, în particular, a avut efecte pozitive în evoluția negocierilor de normalizare a relațiilor româno-sovietice, demersuri întrerupte din 1924.

Acest lucru a generat, pe fondul prelungirii dezbaterilor de la Geneva – în cadrul Conferinței Economice, la Londra – semnarea, din inițiativa lui M. Litvinov, a *Convențiilor de definire a agresiunii*⁵³. Evenimentul a oferit prilejul unor noi raporturi româno-sovietice, așa încât Titulescu avea posibilitatea, un mai târziu, să informeze din Geneva: „Unul din cele mai importante evenimente internaționale pentru țara noastră s-a petrecut astăzi, 9 iunie (1934): România și Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste au reluat relațiile diplomatice normale”, printr-un schimb reciproc de scrisori⁵⁴.

În ciuda tuturor eforturilor pozitive de promovare a unei politici de echilibru și pace, desfășurată la S.N., curând, treaptă cu treaptă, prin escaladarea neîncrederii, amplificarea conflictelor, întreg eșafodajul politicii de dezarmare se prăbușea. Au contribuiau la aceasta - nemulțumirile Germaniei care au determinat-o la 14 octombrie 1933 să părăsească C.D., și, apoi, la numai cinci zile, chiar să renunțe de a mai fi membru al S. N.; Invadarea Etiopiei de către Italia (1935); Războiul civil din Spania (1936); Acordul de cooperare italo-german (26 octombrie 1936), Pactul Anticomintern între Germania- Japonia (25 noiembrie 1936) și Italia (noiembrie 1937) ș.a. Toate acestea au demonstrat că speranța dezarmării a fost una nerealistă și că lumea se îndrepta, cu pași grăbiți, spre cel de-Al Doilea Război Mondial.

The Desarmament in attention to the Society of Nations.

The Romanian military question, aftermath from the deliberations of the Military Commission

The first systematic efforts to limit armaments on an international scale, in either a quantitative or a qualitative sense, occurred at the Hague Conferences of 1899 and 1907. Although those efforts were unsuccessful, the Allied Powers (with the exception of the United States) after World War I committed themselves to disarmament in the Treaty of Versailles and in the Covenant of the Society of Nations. In 1925 the Society of Nations set up a preparatory commission to determine what arms should be limited and how this could be accomplished. By 1931 several points of agreement had been reached and a draft for discussion at the Disarmament Conference drawn up. The conference opened in Geneva, in February, 1932, and was attended by Society of Nations members, as well as by the United States and the Soviet Union. Disagreements over the definition of categories of war materials, which had obstructed the progress of the preparatory commission, continued to hinder the conference. In there time, the contribution of Romania was very important, in special by contribution of Nicolae Titulescu (he was twice elected president of the General Assembly of the Society of Nations, in 1930 and 1931). Intent on maintaining its security against Germany, France was particularly reluctant to agree to any type of military limitation. Germany, whose military power had been severely limited by the Treaty of Versailles, responded by claiming that if world disarmament to the German level was not accomplished, Germany had the right to rearm and achieve military equality. Deadlock ensued. The conference was in adjournment from June to Oct., 1933. When it reassembled, Germany, now under the control of Adolf Hitler and already preparing to rearm, withdrew (October, 14) from the conference and from the Society of Nations. The conference again adjourned, and reconvened only sporadically thereafter. It ceased to meet after May 1, 1937. By this time the general expansion of armaments that preceded World War II was already under way, and any hope for disarmament was unrealistic.

⁵² Arhivele Militare, Fond 948, dosar nr. 338/1933, pag. 61-62.

⁵³ Prima Convenție s-a semnat la 3 iulie 1933 - între România, Afganistan, Estonia, Letonia, Persia, Polonia, Turcia, și U.R.S.S. - sub forma unui pact regional de neagresiune. La 4 iulie 1933, ca pact general de neagresiune a fost semnată cea de-a doua Convenție de definire a agresiunii, de către U.R.S.S., statele din Mica Înțelegere și Turcia; iar ziua următoare, la 5 iulie 1933, era semnată și cea de-a treia Convenție de definire a agresiunii, între U.R.S.S. și Lituania. Acestor state li se adauga din 1934 și Finlanda, cf. - Nicolae Titulescu, *La politique extérieure de la Roumanie* (1937), Éditions Encyclopédiques, București, 1996, pag. 124-129; Petre Bărbulescu, *România la Societatea Națiunilor*, Editura Politică, București, 1975, pag. 216 etc.

⁵⁴ Arh. M.A.E., fond U.R.S.S.S., vol. 82, pag. 239.

LOCOTENENT-COLONEL NICOLAE ARION CONSIDERAȚII DESPRE PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

Prof. Mihai ȘOITARIU*
Prof. Cristian ENACHE**

Despre Primul Război Mondial s-au scris și se cunosc multe, informațiile inedite se pot găsi în continuare, în special în arhive, acestea dovedindu-se de o certă valoare prin obiectivitatea și pragmatismul lor.

Dintre informațiile, de încredere, extrem de prețioase menționăm și dările de seamă ale atașajilor militari, ireproșabil întocmite din punct de vedere profesional.

Începând cu primul reprezentant militar trimis în străinătate, pe lângă misiunea diplomatică din Franța, în anul 1860 (căpitanul Ioan Alecsandri) și continuând cu primul atașat militar propriu-zis (maiorul Romulus Magheru) trimis la Constantinopol în 1878, atașajii militari români au avut o contribuție importantă la dezvoltarea relațiilor militare externe ale statului, la informarea structurilor conducătoare cu date și fapte de ordin militar, și nu numai, în scopul adoptării celor mai eficiente decizii politico-militare. Dintre cei mai reprezentativi atașajii militari, personalități ale armatei române de-a lungul timpului, îi amintim pe viitorii: mareșalii Ion Antonescu și Alexandru Averescu, generalii Gheorghe Slăniceanu, Ștefan Fălcoianu, Nicolae Condeescu, Radu Rosetti, Nicolae Șova, Titus Gîrbea, coloneii Ion Gheorghe și Nicolae Arion¹.

În relațiile cu autoritățile române, atașatul lucra doar prin intermediul Marelui Stat Major, Secția 2 Informații căreia i se subordona pe linie administrativă, dar și profesională. În funcție de importanță pe care o avea țara în care era trimis, putea fi secondat de un ajutor și câte un atașat militar aero și naval, ca specialiști în domeniile respective².

Atașatul militar era considerat ca organul de pe lângă misiunea diplomatică, cu rol de consilier în chestiunile militare și de reprezentant al intereselor armatei sale față de guvernul și armata țării unde își desfășura activitatea.

Pornind de la aceste însărcinări, în decursul timpului, atașajii militari au devenit organe convenționale îngăduite prin reciprocitate, care sunt menite a ține la curent guvernul propriu în legătură cu situația internațională, interesele militare și siguranța armatei în afară.

Atașajii militari au două tipuri de misiuni:

- una oficială – reprezentativă;
- alta neoficială - informativă³.

Ofițerul atașat trebuie să fie complet edificat asupra situației geografice și politice a țării respective, să cunoască datele etno-geografice conform recensămintelor la zi, precum și atitudinea politică a diferitelor naționalități, situația politică internă, felul de viață al poporului, dar și situația și tendințele politicii internaționale⁴.

Activitatea sa informativă se desfășura pe două direcții:

- 1) informații cu caracter pur militar;
- 2) informații cu caracter general, politic, economic, social⁵.

Mijloacele prin care ofițerul atașat își procura informațiile erau:

- a) contactul zilnic cu persoanele oficiale locale;
- b) contactul cu reprezentanții militari și politici străini;
- c) contactul cu lumea civilă (în special cu românii din țările respective);
- d) urmărirea publicațiilor și altor surse de informare publică (reviste, ziare, broșuri, cărți);
- e) legăturile cu ofițerii români aflați la stagiu în străinătate⁶.

Din rapoartele atașajilor militari nu au lipsit nici aprecierile referitoare la poziția diverselor țări față de România și politica sa, precum și informații referitoare la dinamica relațiilor internaționale.

În ansamblul lor, rapoartele atașajilor militari români au abordat aproape în totalitate problemele diplomatice, politice, militare, economice, sociale.

* Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice.

** Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice, șef birou.

¹ Duțu, Alesandru, Nicolescu, Lenuța, Oșca, Alexandru, *Atașajii militari transmit*, vol. I, Ed. Europa Nova, București, 2001, p. 5.

² *Ibidem*, p. 6.

³ Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice (în continuare se va cita C.S.P.A.M.I.), fond Marele Stat Major, Biroul Atașajii Militari, dosar crt. nr. 260, f. 72.

⁴ *Ibidem*, f. 73.

⁵ *Ibidem*, f. 74.

⁶ *Ibidem*, f. 80.

Lectura acestor note sau rapoarte oferă informații, de multe ori inedite, deosebit de importante, constituindu-se într-o excelentă sursă de informare pentru cercetătorii din diferite domenii.

În ceea ce privește atașatul militar a cărui dare de seamă o vom prezenta, aflăm din memoriul original al ofițerului că în perioada 9 iunie 1917-1 iulie 1919 a ocupat funcția în cauză în capitala britanică⁷.

Locotenent-colonelul Nicolae Arion s-a născut la 19 iunie 1880, la București, fiind fiul generalului de divizie Eraclie Arion. După studii temeinice (absolvent al Școlii Politehnice din Paris, al Școlii de Artilerie și Geniu din Bruxelles, al Școlii Militare din Torino) se va integra perfect în cadrul armatei române, pe care o va reprezenta ireproșabil în misiunile externe. În timpul misiunii la Londra, datorită calităților sale a fost atașat, de asemenea, pe lângă A.S.R. Principele Nicolae, care își urma studiile acolo⁸.

Din foaia calificativă pe anii 1918-1919 aflăm că: „Locotenent-colonelul Arion a fost de la începutul campaniei în funcția de atașat militar al României la Londra, achitându-se în modul cel mai lăudabil de această delicată însărcinare. Atât timp cât circulația se putea face prin Rusia și mai în urmă prin curier special, prin Paris, a trimis știri prețioase asupra organizărilor, creșterilor și modificărilor aduse în armata britanică.

Ca Președinte al Comisiei de Aprovizionare a Armatei a furnizat în limitele posibilităților echipamente, alimente etc.

A trimis rapoarte amănunțite asupra reorganizării învățământului militar din Anglia și Franța⁹.

Tot din dosarul personal al ofițerului reținem că: „și-a creat în Londra multe și bune relațiuni, atât în lumea aristocratică, cât și în aceea de afaceri”.

Începând cu 1 iulie 1919 va fi înlocuit în funcție de colonel Rosetti, iar din anul următor va fi atașat pe lângă misiunea din Extremul Orient (Misiunea A.S.R. Principele Carol în Japonia)¹⁰.

Spre sfârșitul activității sale în Regatul Unit va trimite în țară, la 20 mai 1919, o dare de seamă asupra observațiilor făcute în timpul campaniei 1914-1918¹¹.

Prezentăm în cele ce urmează, darea de seamă, extrem de interesantă a locotenent-colonelului Arion, care nu mai are nevoie de niciun comentariu:

INFLUENȚE MILITARE ȘI ECONOMICE ALE RĂZBOIULUI

I. CONSIDERAȚIUNI GENERALE¹²

E un fapt bine cunoscut că, înainte de 1914, Germania poseda cea mai puternică organizație războinică din lume. Ea prevăzuse, în parte că un război european însemnează mai mult decât organizație de armate, pregătiri de state majore, alcătuirii de planuri de luptă, superioritate în materie de tactică, strategie și tehnică.

Prevederile Germane au fost însă cu mult inferioare necesităților impuse de lupta modernă. Războiul mondial, fără precedent în istoria omenirii, a fost o luptă uriașă între sisteme de economie, între perfecționarea de manufacturi, rivalitate de știință pozitivă; cu un cuvânt a fost o luptă între complexitățile organizațiilor societății umane. Războiul între armatele din câmpul de luptă era doar culminația luptei duse între mijloacele de producție și procurare a hranei ale beligeranților, mijloacele de transporturi cât mai rapide, mașinării de tot felul, chimie, producție de petrol, economiile marilor mase populare.

Lupta gigantică absorbea întreaga activitate a popoarelor beligerante și impunea suferințe și privații, stânjenind însuși pe neutralii din diferite părți ale lumii. În câmpul de luptă se măcinau acum milioane și zeci de milioane de soldați. Războaiele purtate de omenire în trecut apar ca niște jocuri de copii față de imensitatea luptei care tulbura acum întreaga viață și civilizație umană de pe tot globul. Pentru a întreține această luptă, populația civilă din statele beligerante trebuia să fie organizată, ca și armatele din câmpul de bătaie, cu state majore, cu comandanți care să primească și să execute ordinele superioare, în vederea intereselor frontului.

Cooperarea cea mai perfectă între toate forțele unei națiuni era condiția esențială de la care atârnavă succesele de pe front. Orișice stagnație a activității sociale periclita situația armatelor din câmpul de bătaie.

Dar, mai presus de rivalitatea forțelor brute a fost rivalitatea forțelor morale care, și în acest război, ca și în trecut, au avut roluri hotărâtoare. Mareșalul Foch a caracterizat tăria morală a sufletului francez în cele mai simple cuvinte. „Fiecare om și-a zis necontenit: Franța e Franța. Ea nu poate pieri, nu trebuie să piară, e cu neputință să piară! Și astfel am învins!”.

Aceste vorbe explicau eforturile supraomenești de care francezii au fost capabili în acest război.

⁷ C.S.P.A.M.I., fond D.C.I., Memorii bătrâni, Lt. col., lit. „A”, dosar crt. nr. 18, f. 1-9.

⁸ Ibidem, f. 1.

⁹ Ibidem, f. 3.

¹⁰ Ibidem, f. 10.

¹¹ C.S.P.A.M.I., fond Marele Stat Major, Secția 3 Operații, dosar crt. nr. 912, f. 4.

¹² Ibidem, f. 5-12.

II. INTERDEPENDENȚA STATELOR

La începutul războiului, Puterile Centrale aveau rezerve de materiale de război de 5-6 ori mai mari decât ale aliaților.

Totuși, Germania știind că flota engleză ar putea să oprească aprovizionarea Europei Centrale – în cazul unui război european ea a căutat, încă din vreme, să găsească mijloace pentru a împiedica acțiunea flotei engleze. Memoriile Prințului Lichnowsky, fostul ambasador german la Londra, arată clar ce eforturi uriașe a făcut diplomația germană ca să ajungă la o înțelegere cu Anglia care, doreau ei, să rămână neutră, ca și la 1870, în cazul unui război între Germania și Franța. Fără îndoială că diplomația germană a nutrit dulcea speranță că Anglia va rămâne neutră până în momentul când a primit declarația de război din partea ambasadorului britanic! E interesant de știut că la începutul anului 1914 ziarul „The Standard” (a nu se confunda cu Evening Standard) dovedit ulterior că apărea grație fondurilor germano-austriace, a forțat o extraordinar de importantă discuție în chestiunea Importanței Submarinului. Cursa a fost admirabil întinsă și îndată s-au angajat discuții între tehnicieni și autoritățile navale, care erau de părere să se continue construirea de Dreadnought-uri și acei care cereau o considerabilă sporire a numărului de submarine. Argumentele vânturate în coloanele lui „Standard” au folosit, fără îndoială, cercurilor navale germane. Această discuție a fost curmată la izbucnirea războiului care a adus și suprimarea ziarului. Îndată după intrarea Angliei în război dispar două posibilități ca Germania să iasă victorioasă:

- a) înlocuirea materialelor de război, care lipseau puterilor centrale și
- b) durata scurtă a războiului.

Mai târziu se întrevede și spectrul foametei. Statele moderne sunt într-o strânsă interdependență unul față de celălalt. Spre exemplu, marea industrie de bumbac din Lancashire e bazată pe importul bumbacului din America, iar fabricile de postav din Yorkshire depind de lâna adusă din Australia, Noua Zeelandă, Colonia Cap, Argentina.

Industria metalurgică și electrică din Europa apuseană și Centrală depinde, în mare parte, de materialul prim adus din America, Asia și Africa. Industria Europei nu-și poate mări producția, ba chiar nu se poate susține când nu va mai putea importa: fier (producția europeană nu e suficientă pentru a îndeplini necesitățile acestui contingent), arama, cositorul, zincul, nichelul, cauciucul, aluminiul, bumbacul etc.

Necesitățile vieții moderne tind neconștient să întărească legăturile dintre toate statele și să facă din fiecare individ civilizat, economiceste vorbind, un cetățean al lumii. Ruperea legăturilor dintre diferitele state și mai ales ridicarea posibilităților de a aduce materie primă pentru întreținerea vieții industriale însemnează reîntoarcerea la viața de acum un veac și mai bine. Industria britanică se dezvoltă, în primul rând, nu pe baza produsului solului național (Insulele Britanice), ci pe baza produselor întregului glob. Către aceeași evoluție tinde, mai târziu, industria germană și de aici luptele diplomatice și conflicte grave ca acel de la Agadir.

Molochul uzinier al Germaniei trebuia hrănit și de aici conflicte cu statele care posedau imperii coloniale mai bogate decât al Germaniei. E interesat de notat că primele rețele de căi ferate ale Statelor Unite au luat ființă grație capitalurilor engleze, pentru că Anglia avea nevoie de transportul marilor cantități de alimente și materii prime. Mai târziu capitalurile franceze, în primul rând, apoi cele engleze și germane dezvoltă producția agricolă și minieră a Rusiei.

Atunci prețul grâului scade enorm până într-atât, încât ambasadorul rus la Washington, Kotzbue, propune (1898) o înțelegere între Rusia și America pentru fixarea unui preț al grâului-un trust în fond- fiindcă aceste două state erau primii producători de grâu din lume. Când izbucnește Marele Război, statele beligerante ale Europei ajunseră la o interdependență, aproape absolută unele față de altele și toate față de producția celorlalte continente.

III. MIJLOACELE DE TRANSPORT ȘI EFECTELE ÎNTREBUINȚĂRII LOR PENTRU SCOPURILE RĂZBOIULUI

Dezvoltarea mijloacelor de transport și extraordinara lor perfecționare abia putea satisface nevoile vieții economice, industriale și sociale. Când izbucnește războiul, aproape toate aceste mijloace de comunicație sunt puse în serviciul lui Marte. De aici consecințe grave în mersul treburilor vieții moderne. Anglia face apel mai întâi la neutri prieteni ai ei, Norvegia și Portugalia (neutră la început), care aveau flote comerciale foarte însemnate, iar mai târziu, aliații constrâng pe toți neutralii ca să le cedeze vapoare de comerț. Căile pe uscat ale beligeranților sunt puse în mare parte, în serviciul armatelor. În a doua fază a războiului (după lupta de la Marna 1914) Germania simte lipsa mijloacelor de comunicație pe apă, iar aliații încep foarte încet, e drept, să-și coordoneze aceste mijloace, care le dădeau extraordinara superioritate asupra puterilor centrale. Când începe războiul de lungă durată, Germania se hotărâse deja să îndrepte toată forța

ofensivă împotriva Rusiei, crezând că va obține controlul marilor surse de alimente și material prim din această parte a continentului. Mijloacele de comunicație primitive care puneau Rusia în inferioritate se simt și de germani când aceștia pătrund în fostul imperiu moscovit. S-a crezut de mulți că Germania va remedia acest rău. Dificultățile au fost însă așa de mari pentru stabilirea de mijloace de comunicație în Rusia, ca și în tot Orientul, încât energia germană n-a putut să le învingă.

Chiar când germanii au ocupat o parte din România și chiar când au avut controlul în Ucraina, situația lor n-a putut fi îmbunătățită deloc din cauza mijloacelor de transport imposibile. Pe lângă atâtea deziluzii suferite de germani cea mai amară și care a contribuit la definitiva lor demoralizare a fost aceea că nu se poate aduce mai nimic din Rusia. În același timp submarinele germane periclitează mijloacele de transport ale aliaților pe apă. Poate că ele vor fi avut un rol decisiv, dacă Germania își concentra toată atenția asupra submarinelor și dacă prevedea că Statele Unite vor intra în război împotriva ei. Căile ferate ale Franței au suferit enorm și ele n-ar fi putut face față nevoilor din ultima fază a războiului dacă nu venea ajutorul tehnic al americanilor. Astăzi căile ferate din aproape toate statele beligerante sunt în imposibilitate de a face față nevoilor, din cauză că au fost prea uzate în timpul războiului. Întreaga Europă suferă din cauza insuficienței de transport care împiedică distribuția de alimente și materiale.

Rolul așa de mare al mijloacelor de transport a dat naștere ideii de a se numi o comisie internațională care să reglementeze mijloacele de transport pe apă și pe uscat.

Cu un cuvânt, mijloacele de transport au avut un rol capital în timpul războiului. Lipsurile și sărăcia provocate de război în toată Europa impun coordonarea, din punct de vedere internațional, a întregului sistem de comunicație european. Căile de comunicație au rolul sistemului de circulație al sângelui într-un organism. Un defect care ar stânjeni circulația sângelui într-o parte a corpului ar provoca suferințe în întregul organism. Efectele războiului impun construirea de noi rețele de căi ferate în Europa și de canale de navigație, sporind deci, și mai mult, interdependența dintre Stat și Stat. Marea importanță a mijloacelor de comunicație în timpul războiului a dus la perfecționarea armelor de reducere și nimicire a acestor mijloace: submarinul și aeroplanul.

IV. INFLUENȚA RĂZBOIULUI ASUPRA SITUAȚIEI ECONOMICE ȘI FINANCIARE

Mai bine de 4 ani toate eforturile statelor beligerante au fost concentrate în direcția de a confecționa instrumente de distrugere. Toată energia tânără a Europei a fost absorbită de război.

Zeci de milioane de oameni au fost puși în situația de a consuma și distruge în loc de a produce. Deci producția mondială a scăzut enorm. Obiectele de primă necesitate și mai ales hrana lipsesc atât de mult încât întreaga Europă este amenințată de turburări, de stare de anarhie. Din punct de vedere financiar războiul a depreciat moneda până într-atât încât o mare parte din statele Europei sunt amenințate de faliment. Cheltuielile enorme cerute de întreținerea armatelor, cumpărarea de materiale și hrană au forțat guvernele să emită valori care, neavând la bază stocurile metalice suficiente, ori producția agricolă și industrială, au fost depreciate neconținut.

Astăzi banul are o valoare redusă din cauza lipsei de obiecte de primă necesitate și a hranei. Înaintea factorilor de ordin financiar trebuie deci considerați în mod deosebit, factorii economici care în situația actuală, sunt cei mai importanți. Să presupunem că două persoane s-ar afla undeva, într-un ținut pustiu și că una din cele două persoane ar datora celeilalte câteva mii de lei.

Chiar dacă debitorul și-ar plăti, pe loc, situația lor n-ar fi schimbată deloc. Nici cel cu bani și nici cel lipsit de ei n-ar putea să-și îmbunătățească soarta, lipsind lucrurile de primă necesitate și alimentele pe care să poată cheltui banii.

Aproape în aceeași categorie (situație) se află mare parte din statele Europei. Primele măsuri pentru remedierea acestei situații sunt sporirea producției de obiecte și sporirea producției de hrană. Războiul a creat însă dificultăți atât de mari încât aceste două măsuri nu se pot lua deocamdată decât în parte. Aproape toate statele beligerante au pierdut cele mai viguroase energii, așa că ele sunt lipsite acum de forțe. Franța a pierdut 60% din forțele ei de producție, după declarațiile D-lui Painlevé-Germania 40% și desigur că și România trebuie să fi pierdut între 40-50%, din elementele de muncă și de producție. Pe lângă pierderea de energie umană se adaugă pierderea animalelor de muncă și distrugerea mașinilor.

Producția deci va fi cu mult inferioară nevoilor vieții și deci lipsa de obiecte de primă necesitate și de hrană va continua să mențină valoarea scăzută a banilor. Pentru un timp destul de îndelungat statele Europei sunt dependente de importul din celelalte continente care n-au fost pustiite de război. Situația actuală creată de război, impune însă controlul distribuției hranei, mașinărilor, obiectelor de îmbrăcăminte, sau cu un cuvânt al obiectelor de primă necesitate. Comisia internațională de distribuire a mijloacelor de trai, pusă sub conducerea comisariatului american, D-l Hoover, este un început al unei permanente organizații de control economic mondial.

Tot americanii agită ideea unei coordonări financiare pentru toate statele. Controlul financiar în raport cu posibilitățile de producție și cu bogățiile naturale ale fiecărui stat poate să fie, deocamdată, singura soluție pentru a înlătura falimentul unora dintre statele Europei. Interdependența dintre state - idee expusă deja mai înainte - se pronunță și mai mult ca o consecință a războiului.

Dar consecințele războiului au impus și ideea Ligii Națiunilor.

Înainte de război existau mai mulți factori de ordin moral, în favoarea unei Ligi a Națiunilor. Acum însă factorii de ordin material sunt așa de puternici, încât Liga Națiunilor apare ca o necesitate.

V. RĂZBOIUL

Noțiunea de „război” a fost complet schimbată. Toată activitatea umană și toate rezultatele științelor pozitive au fost reclamate de nevoile susținerii războiului modern. Sporirea mijloacelor de distrugere pe care știința le-a pus la dispoziția războiului a fost așa de mare, încât lupta de altă dată a fost o imensă măcinare a maselor umane. Marile ofensive cereau cele mai exacte investigații meteorologice pentru determinarea condițiilor atmosferice. Explozibile, determinările balistice, construirea de proiectile, aeroplanelle ating perfecții pe care chiar cei mai mari experți în știința războiului nu le înregistraseră.

Ceea ce e mai important însă este că, ceea ce s-a realizat până acum în domeniul tehnicii războiului, arată că sunt posibilități, că se pot face descoperiri și mai neașteptate. Nu e exclusă posibilitatea de a se întrebuința electricitatea ca o armă de distrugere în război. Curenții electrici cu efecte distrugătoare pot anihila acțiunile omului și mașinilor, pot zdrobi vapoare, submarine, aeroplanelle, pot provoca explozii. Înainte de război un învățat italian, Ulivî, a făcut interesante experiențe în acest domeniu reușind chiar să incendieze un mic vas pe care i-l pusese la dispoziție admiralitatea engleză pentru a face astfel de experiențe.

Procesul tehnicii războiului poate însă avea un efect contrar militarismului, el poate determina reducerea armamentelor, lucru atât de discutat în toate statele. Într-adevăr mașinăriile războiului au redus valoarea omului ca element de luptă. Cavalerismul și bravura ostășească din vremurile de demult sunt reduse, nu prea are ocazia să se manifeste în fața atâtor forțe de distrugere infernale.

O însemnată majoritate a marilor generali pe care i-a ridicat acest război au fost mai mult ridicați de producția uzinelor decât de geniul lor militar. De aceea tehnica războiului se poate nimici prin ea însăși ca fiind periculoasă pentru existența societății umane.

În orice caz efectele de radicală distrugere ale războiului au determinat un puternic curent în favoarea reducerii armamentului.

Ca arme de luptă mai importante, pe care războiul modern le-a ridicat la o mare însemnătate sunt submarinul și aeroplanul.

Amândouă pot fi întrebuințate în vederea progresului, nu numai din punct de vedere militar. Submarinul poate face serviciul de poliție a coastelor. Aeroplanul va servi ca mijloc rapid de comunicație, serviciu de poștă etc. În orice caz, viitoarele organizații militare ale statelor vor fi profund influențate de noua organizație politică a statelor și supuse controlului Ligii Națiunilor.

Lt. colonel (ss) N. Arion

p. Conformitate
Șeful Biroului Adjutantură
ss indescifrabil

Lieutenant-colonel Nicolae Arion Considérations sur la Première Guerre Mondiale

Dans les années 1918-1919 le lieutenant-colonel Nicolae Arion a été nommé l'attaché militaire de Roumanie à Londres, mission qu'il a accomplie «...de la plus louable manière...». Le document présenté ci-haut c'est plus que le rapport sec d'un officier de carrière, c'est le point de vue d'un homme intelligent et cultivé, qui a une compréhension correcte de la réalité de son époque.

ADUCEREA ÎN ȚARĂ ÎN ANUL 1920 A LEGIUNII DE VÂNĂTORI ARDELENI ȘI BUCOVINENI DIN SIBERIA

Prof. dr. Cornel ȚUCĂ*

În cursul anului 1919 diplomația a trebuit să asigure repatrierea prizonierilor de război din ambele tabere aflate în conflict între anii 1914-1918. Între obiectivele prioritare, legate de rezolvarea definitivă a acestei probleme, repatrierea prizonierilor din Siberia a constituit un capitol aparte. Numărul ridicat al acestora, circa 200.000 de oameni, a impus o tratare cu maximă responsabilitate a problematicii repatrierii lor.

În cadrul lucrărilor Conferinței de Pace, obținerea consensului referitor la finalizarea unui asemenea proiect a solicitat un timp îndelungat de negocieri. Problemele divergente, aflate în centrul negocierilor, au fost legate de stabilirea autorității sub tutela căreia trebuia să se efectueze repatrierea, asumarea costului final al acțiunii și a cotelor contingentate pe națiuni, precum și a rolului coordonator jucat de un stat sau altul într-o anumită etapă a desfășurării operațiunii. Obținerea consensului, deși problemele în litigiu nu au fost dintre cele mai ușoare, a fost urgentată de imensa presiune exercitată asupra negociatorilor de către opinia publică, prizonierii în cauză și familiile acestora, precum și de factorii conducători politico-militari proprii. Deși nereprezentată la Paris, Rusia – dintre statele foste beligerante – deținea pe teritoriul ei un număr considerabil de prizonieri proveniți din rândurile armatelor adversare. Sub o formă sau alta, repatrierea acestora a fost considerată unanim urgentă.

Printre prizonierii aflați pe teritoriul rusesc se afla și un contingent important de români transilvăneni și bucovineni proveniți din armata austro-ungară. Situația acestora, sub raportul juridic al existenței lor în acest spațiu geografic, era diferită la acea dată. O parte dintre aceștia se aflau încă din august 1918 înrolați voluntari în Legiunea Română din Siberia și au luptat alături de Corpul expediționar aliat împotriva regimului bolșevic. O altă parte, într-un număr mult mai mare, se găseau în continuare în ipostaza de prizonieri, suportând – ca atare – consecințele unui asemenea statut. De aceea, pentru România – urmare a noilor realități geopolitice – anul 1919 a însemnat și preluarea sarcinii repatrierii prizonierilor proveniți din noile provincii intrate în compunerea ei: Transilvania, Bucovina, Basarabia, Maramureș și Banat. Prizonieri care proveneau din rândul militarilor originari din aceste provincii și care luptaseră în armatele statelor ce le stăpâneau atunci și se găseau internați în lagărele din Rusia.

Acesta a fost motivul care a declanșat activitatea diplomatică întreprinsă de guvernul român în cursul anului 1919 pentru evacuarea prizonierilor și „legionarilor” români ardeleni și bucovineni din Siberia.

În afara informațiilor transmise de către Comitetul Național Român din Siberia, în martie 1919 generalul Janin, comandantul forței expediționare aliate antibolșevice din Siberia, a comunicat numărul estimativ al ardelenilor și bucovinenilor din spațiul siberian. Acesta a considerat că circa 10.000 de prizonieri români ardeleni și bucovineni se mai aflau în Siberia la acea dată. Dintre aceștia, circa 2.700-2.800 se aflau înrolați ca voluntari în Legiunea Română, iar restul erau internați în lagărele de prizonieri. Aproximativ în același interval de timp, reprezentanții Consiliului Național Român din Siberia comunicau în țară existența a circa 15.000 de prizonieri (incluzând și numărul celor înrolați în Legiunea Română)¹. Cifra pe care – coroborată cu alte surse de informații – guvernul român a luat-o în calcul în decursul preocupărilor sale diplomatice.

În timpul discuțiilor purtate la Paris în cursul anului 1919, situația militară din zona siberiană a cunoscut o serie de modificări. Victoriile armatei roșii, intervenția în zonă a trupelor japoneze și înfrângerea contingentului rus antibolșevic (amiral Kolceak) au determinat încheierea unei serii de armistiții (locale și generale) și instalarea unei stări relative de pace. Fragilul armistițiu stabilit în zonă a permis repatrierea unor contingente naționale de voluntari și prizonieri. Astfel, în paralel cu negocierile purtate la Paris, unele state au început repatrierea ca rod al unei inițiative particulare. Respectivul guvern, din voința și prin efortul financiar propriu, au reușit să repatrieze din Siberia următoarele contingente: 14.436 cehi, 3.000 italieni, 343 polonezi, 226 sârbi și 316 letoni². Definitivarea acțiunii începute, precum și decontarea finală a acesteia au lăsat-o în grija reprezentanților lor la Paris.

Reprezentanții români la Conferința de Pace de la Paris, guvernul de la București, legațiile române din Paris, Londra, Washington și Tokyo s-au implicat direct în cursul anului 1919 în pregătirea diplomatică și repatrierea efectivă a legionarilor și prizonierilor ardeleni și bucovineni din Siberia. Sub permanenta presiune a apelurilor prizonierilor către țară, a demersurilor președintelui Comitetului Național Român din

* Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice, șef secție.

¹ Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice Pitești, fond Cabinetul Ministrului, dosar nr. 7, f. 13.

² Ibidem, fond Marele Stat Major [în continuare M.St.M.], Biroul Atașăți Militari, dosar nr. 214, f. 3.

Siberia (doctorul Voicu Nițescu) și mai ales a impactului reușitelor unora dintre guvernele vecine asupra opiniei publice, această preocupare a devenit una dintre prioritățile anului 1919. Consensul atât de așteptat în această problemă a fost realizat în cursul lunii septembrie 1919. Ca urmare, Consiliul Suprem Aliat a fost însărcinat cu asumarea responsabilităților organizării, coordonării și finalizării repatrierii tuturor „legiunilor” naționale și prizonierilor de război aflați în Siberia. Partea română a fost informată de hotărârea luată printr-o adresă semnată de ministrul francez de externe, St. Pichon.

La 1 octombrie 1919, acesta a comunicat la București că „guvernul francez va da toată atențiunea repatrierii românilor din Siberia și că se va îngriji în primul rând și în mod particular de repatrierea acestora”³. El a informat partea română că Consiliul Suprem va găsi „tonajul necesar, punându-l de preferință la dispoziția românilor” și că a dat deja instrucțiuni în acest sens generalului Janin „comandantul contingentelor aliate din Siberia”. De asemenea, a făcut cunoscută românilor și prevederea potrivit căreia „însă, tot ce privește transport și întreținere, guvernele respective trebuie să o facă direct, nu prin intermediul domniei lui”⁴.

Luând act de aceste prevederi, prim-ministrul român, Vaida Voevod a promis atât Consiliului Suprem, cât și „guvernului francez că guvernul român va suporta cheltuielile pentru transportul românilor”. Răspunsul român a avut în vedere urgentarea repatrierii prizonierilor de război din Siberia, cea a voluntarilor înrolați în Legiunea Română căzând de drept în sarcina Aliaților (inițiatorii organizării acesteia)⁵.

Analizând rezultatul tuturor acestor demersuri, demonstrație vie a preocupărilor prioritare vizând repatrierea ardelenilor și bucovinenilor din Siberia, guvernul român a optat în final pentru onorarea solicitării ultimative a Marelui Stat Major francez. Astfel că, în ședința de guvern din 31 decembrie 1919, a fost adoptată – în această privință – Decizia nr. 3.154. Prin aceasta s-a hotărât de către guvernul român ca „repatrierea celor 15.000 prizonieri aflați în Siberia să se facă în cel mai scurt timp posibil. În acest scop aprobă ca suma de 100.000 dolari ce a fost colectată de comandor Pantazi, în calitate de comisar al guvernului român în America[...] să fie întrebuințată pentru acoperirea cheltuielilor de repatriere”⁶. Prin această decizie s-a hotărât și înființarea Comisiei Militare Române din Siberia; compusă din 2 membri: căpitanul doctor Victor Cădere și sublocotenentul medic Raul Alevra. Căpitanului Victor Cădere, aflat la Paris în aparatul de lucru al premierului Vaida-Voevod, urma „în acest scop” a i se „da depline puteri[...] pentru a proceda ca însărcinat al guvernului român față de toate autoritățile de al căror concurs depinde exercitarea misiunii sale”. Al doilea membru al comisiei, se afla și el la Paris în calitatea de „curier”.

Decizia guvernului român a fost adusă la cunoștința părții franceze de către colonelul Traian Pascal, președintele Comisiei Militare Române în Franța, la data de 6 ianuarie 1920⁷. La 20 ianuarie 1920 s-a comunicat de la Paris: „sublocotenent Alevra a fost pus în contact cu căpitanul Cădere”; dată considerată ca fiind cea a finalizării constituirii Comisiei Militare Române din Siberia. Mandatul comisiei, în realitate comunicat numai lui Victor Cădere, a fost încredințat acestuia de către Vaida Voevod, vizând urgentarea „repatrierii prizonierilor ardeleni aflați în Siberia”⁸. Vaida Voevod a precizat că: „doctor Victor Cădere va lucra cu depline puteri ca delegat al guvernului român, fiind autorizat pentru această circumstanță a purta gradul de maior asimilat”⁹. Referitor la misiunea ce trebuia să o îndeplinească, sublocotenentul Raul Alevra a consemnat într-un memoriu ulterior: „Domnul prim-ministru nefăcându-mi onoarea să-mi acorde o audiență, m-am mulțumit cu ordinul ce mi s-a transmis că trebuie să plec în Siberia[...] și că toate instrucțiunile relative la misiunea ce aveam de îndeplinit în Extremul Orient le avea maiorul asimilat Cădere”¹⁰. Tratatul diversificat aplicat de Vaida Voevod celor doi membri ai comisiei, încrederea deplină a acestuia în Cădere, a determinat începutul unei rupturi în relațiile dintre aceștia. Pe întregul parcurs al misiunii avute în Siberia, fiecare în rapoartele înaintate în țară – mai ales Alevra – nu au încetat a se plânge de lipsa de ajutor a celuilalt. Situație care, din fericire pentru partea română, nu s-a reflectat într-o „neglijare” sau „sabotare reciprocă” a obiectivului activității lor: repatrierea voluntarilor și prizonierilor ardeleni și bucovineni.

În cursul lunii ianuarie 1920, în repetate rânduri, diplomația română a intervenit pe lângă guvernele Franței și Japoniei în scopul obținerii sprijinului reprezentanților acestora în Siberia pentru Comisia română. Partea română a vizat cu precădere ca „numiții ofițeri să fie acreditați pe lângă generalul Janin” și să „fie agreeți de statul major japonez și de Comandamentul japonez de la Wladvostok”¹¹. De fiecare dată, partea franceză a arătat clar că această comisie: „nu prin ea va face repatrierea, ci va face apel la mijloacele de

³ Ibidem, dosar nr. 267, f. 22.

⁴ Ibidem, fond Cabinetul Ministrului, dosar nr. 404, f. 941-943.

⁵ Ibidem, fond M.St.M., Biroul Atașăți Militari, dosar nr. 267, f. 23.

⁶ Ibidem, dosar nr. 198, f. 56.

⁷ Ibidem, dosar nr. 189, f. 8.

⁸ Ibidem, dosar nr. 188, f. 174.

⁹ Ibidem, dosar nr. 228, f. 418.

¹⁰ Ibidem, fond Cabinetul Ministrului, dosar nr. 20, f. 1070.

¹¹ Ibidem, fond M.St.M., Biroul Atașăți Militari, dosar nr. 245, f. 150-151.

transport ce aliații vor pune la dispoziție în acest scop”. Ținând cont de acest lucru, aflat la Paris, Vaida Voevod, „care se ocupă în special de această chestiune” a urgentat plecarea celor doi ofițeri „pentru a putea fi la Wladivostok înainte de începerea transporturilor”¹².

În ziua de 31 ianuarie 1920 cei doi ofițeri români, care formau Comisia Militară Română în Siberia, au părăsit Parisul, îmbarcându-se apoi cu destinația New-York. După traversarea Oceanului Atlantic, în ziua de 10 februarie au ajuns la destinație. De aici, pe calea ferată, au ajuns la 15 februarie în capitala Statelor Unite ale Americii, Washington. În aceeași zi, au fost primiți la Departamentul de Stat, iar în intervalul 16-21 februarie au participat la o serie de întrevederi cu reprezentanți ai „Intelligence Office”-ului american. Pe baza informațiilor pe care le dețineau, americanii le-au prezentat situația generală din Siberia: înfrângerea amiralului Kolceak, succesele bolșevice sau japoneze în zonă și retragerea forțelor aliate intervenționiste spre Wladivostok¹³. În paralel, după lungi discuții cu comandorul Pantazi, membrii comisiei nu au primit de la acesta decât 25.000 dolari, din suma de 100.000 stabilită prin hotărârea de guvern. Partea americană i-a informat și despre modificarea intervenită în planul inițial al repatrierii stabilit de către Consiliul Suprem Aliat: vapoarele americane urmau să transporte contingentul voluntar ceh, iar vasele engleze pe cele ale celorlalte naționalități. Comisia Militară Română a luat act de hotărârea privind repatrierea numai a „legionarilor” pe aceste vase, restul prizonierilor nefiind luați în calcul de respectiva hotărâre a aliaților. Cei doi ofițeri români au părăsit capitala S.U.A. în ziua de 22 februarie 1920 și s-au deplasat spre San Francisco. De aici, în ziua de 28 februarie s-au îmbarcat cu destinația Japonia. După ce au traversat Oceanul Pacific, în ziua de 16 martie au debarcat în portul Yokohama și au continuat deplasarea spre capitala niponă, Tokyo¹⁴. Membrii Comisiei Militare Române din Siberia au fost primiți în audiență la Ministerul de Război și Marele Stat Major japonez. Aici, în timpul discuțiilor purtate, au primit informații concrete despre situația politică și militară din zonă.

Din punct de vedere politic, situația în zonă era „tulbură”. Armistițiul încheiat cu bolșevicii, stăpâni ai aproape întregii Siberii, era și el fragil. Japonezii debarcaseră o forță importantă (7-8 divizii) în jurul Wladivostok-ului, dar nu intraseră în conflict cu bolșevicii¹⁵. Contingentul american, grupat într-o zonă înconjurătoare a marelui port, se pregătea pentru îmbarcare. Forța intervenționistă aliată, din cadrul căreia făcea parte și Legiunea Română din Siberia, se afla în retragere din Baikal spre același port¹⁶. Maiorul Victor Cădere, în luările lui de cuvânt, a solicitat „acestor autorități să instruiască comandamentele japoneze din Siberia să asiste în mod prietenesc pe români în orice împrejurare”. Membrii comisiei române au avut la Tokyo o serie de întrevederi și cu șeful Comisiei Militare Italiene din Siberia, colonelul Filippi. Terminând repatrierea conaționalilor, acesta i-a informat și el pe cei doi despre situația de la fața locului. De asemenea, le-a comunicat faptul că, pe ultimul vas expediat în Italia, a îmbarcat și doi dintre conducătorii Comitetului Național Român din Siberia: doctorii Nicolae Nedelcu și Simion Gocan (desemnați inițial de Vaida Voevod ca prima „misiune oficială română în Siberia”)¹⁷. De asemenea, maiorul Cădere a avut la Tokyo o serie de întrevederi și cu amiralul Lay, atașatul naval englez în Japonia. După ce l-a informat asupra misiunii primite, Cădere a solicitat intervenția directă a acestuia pe lângă reprezentantul Amiralității britanice la Wladivostok. Ca urmare a informațiilor primite, maiorul Victor Cădere i-a ordonat sublocotenentului Raul Alevra să se deplaseze la Wladivostok.

Sublocotenentul medic Raul Alevra s-a îmbarcat în ziua de 27 martie 1920 din portul Tzuruga, pe vaporul „Hozan Maru”, pentru Wladivostok. Misiunea încredințată acestuia de către maiorul Cădere a vizat: imediata prezentare la generalul Lavergné, comandantul bazei militare și începerea „investigațiilor pentru a afla care e situația reală a trupelor și prizonierilor români, precum și care sunt măsurile luate pentru concentrarea și aprovizionarea acestor trupe în Wladivostok”¹⁸.

Concomitent, maiorul Victor Cădere l-a informat pe generalul francez Janin, comandantul Forței Aliate din Siberia, că va pleca spre a-l întâlni la Harbin. La 10 aprilie a plecat din Tokyo și, după cinci zile, a ajuns la Harbin unde în ziua de 15 aprilie 1920 a avut loc întâlnirea dintre cei doi. Maiorul Cădere l-a informat pe generalul Janin despre sosirea în Siberia „ca delegat al guvernului român întru tot ce privește chestiunea repatrierii voluntarilor și prizonierilor români”. Generalul Janin a fost de acord cu preluarea de către Victor Cădere a comenzii privind „toate afacerile Legiunii”, precum și a tuturor „legăturilor cu reprezentanții aliaților în Extremul Orient”. A doua zi, 16 aprilie, i-a comunicat colonelului ceh Kadletz, comandantul Legiunii de vânători Ardeleni și Bucovineni (denumirea nouă a Legiunii de Voluntari) din Siberia, că l-a înlocuit la comanda acesteia cu maiorul Victor Cădere, sosit în calitate de „delegat al

¹² Ibidem, f. 232.

¹³ Ibidem, fond Cabinetul Ministrului, dosar nr. 20, f. 1070.

¹⁴ Ibidem, fond M.St.M., Biroul Atașați militari, dosar nr. 214, f. 8.

¹⁵ Ibidem, fond Cabinetul Ministrului, dosar nr. 20, f. 1071.

¹⁶ Ibidem, fond M.St.M., Biroul Atașați Militari, dosar nr. 245, f. 9.

¹⁷ Ibidem, dosar nr. 215, f. 15.

¹⁸ Ibidem, fond Cabinetul Ministrului, dosar nr. 404, f. 936.

guvernului român”¹⁹. În decursul convorbirilor avute cu generalul Janin, maiorul Cădere a obținut preluarea răspunderii contingentului de voluntari români și aprobarea înființării unei baze române la Wladivostok. De asemenea, a reușit să obțină promisiunea acestuia de a acorda prioritate „trupelor române cu preferință la evacuare, ca unele ce duseseră grele lupte de ariergardă”. În ceea ce privește repatrierea prizonierilor supuși români neînrolați voluntar în Legiune, generalul francez a lăsat subiectul pentru o analiză ulterioară. Din păcate pentru partea română, generalul Janin a fost rechemat în Franța (20 aprilie 1920) și a lăsat comanda generalului Lavergné²⁰. Aflat la Wladivostok, noul comandament al forțelor aliate nu s-a opus măsurilor stabilite de maiorul Victor Cădere cu predecesorul său. Drept urmare, după ce a preluat comanda contingentului român din Siberia, Victor Cădere a întreprins următoarele activități: și-a asumat responsabilitatea repatrierii „legionarilor” și a prizonierilor supuși români și a trecut serviciile logistice (sanitar și intendență) și cultural ale Legiunii în subordine directă. De asemenea, a început organizarea unui „stat major” propriu, care să-l ajute nemijlocit în acțiunile de: colectare, concentrare și educare patriotică a prizonierilor; urgentarea transportului pe calea ferată și apoi pregătirea îmbarcării acestora; asigurarea mijloacelor de hrană, echipament și sanitare întregului contingent român; înființarea unei baze române la Wladivostok și asigurarea ordinii și disciplinei în interiorul acesteia. În același interval de timp au sosit la Harbin, în retragerea lor spre Wladivostok, unitățile Legiunii, care au fost primite și felicitate de maiorul Victor Cădere „în numele guvernului român”.

Legiunea de Vânători Ardeleni și Bucovineni din Siberia a continuat și ea retragerea din Harbin spre Wladivostok în lungul magistralei feroviare transsiberiene. Legiunea era învagonată în cinci eșaloane feroviare și două trenuri blindate și a continuat să formeze ariergarda forței intervenționiste aliate. Dar, cu tot concursul promis de comanda franceză a acestor forțe, cehii au încercat o întârziere a deplasării eșaloanelor române. Sosite în stația feroviară Progranicinaia, la aproximativ jumătatea distanței dintre Harbin și Wladivostok, eșaloanele legiunii au fost oprite. Acțiunea a fost coordonată de cehi, care controlau traficul feroviar pe acest sector. Prin manevrele întreprinse, cehii urmăreau întârzierea sosirii românilor la Wladivostok pentru a ocupa ei locurile destinate evacuărilor din lunile mai și iunie. Sesizat asupra acestor manevre, la 6 mai 1920, maiorul Victor Cădere s-a adresat în scris doctorului Ghirsa, ministrul plenipotențiar cehoslovac, solicitându-i „a dispune[...] ca eșalonul[...] Legiunii Române să fie transportat[...] cât se poate de urgent”. Pentru coordonarea efectivă, la fața locului, a eșaloanelor române, Cădere l-a trimis la Progranicinaia pe căpitanul Milovan. Sub directă îndrumare a acestuia, eșaloanele Legiunii Române au ajuns în Wladivostok în cursul zilei de 18 mai 1920²¹. Din acest moment a început un nou capitol în activitatea Comisiei Militare Române din Siberia: evacuarea în țară a voluntarilor din Legiunea Română din Siberia.

La sosirea Comisiei în Siberia, programul englez de evacuare a voluntarilor nu era definitiv stabilit. Francezii, care coordonau între timp preparativele repatrierii, considerau acțiunea posibilă în cursul lunii iulie. Eforturile engleze au căpătat finalitate la data de 10 aprilie 1920, prin comunicarea numelor și capacităților vapoarelor destinate acestei acțiuni. Sosirea Legiunii Române în Wladivostok nu a însemnat un efort deosebit din partea Comisiei pentru hrănirea ei. Aici, datorită ajutorului Misiunii franceze, efectivele Legiunii au fost echipate cu haine de vară. Cazarea a fost făcută într-o cazarmă cu trei etaje, pusă la dispoziția românilor de către generalul Lavergné. Măsurile de asigurare sanitară au fost luate cu ajutorul „Trenului sanitar” al Crucii Roșii Americane. Astfel că, pentru perioada de așteptare a îmbarcării, Comisia română a reușit să organizeze o primire și staționare în limite normale voluntarilor din cadrul Legiunii²².

La sosirea în Wladivostok, maiorul Victor Cădere a aflat despre acțiunea promovată între aliați de către sublocotenentul Raul Alevra și obținerea vasului canadian „M.S. Dollar” pentru repatrierea Legiunii. Pe lângă itinerarul ocolitor al acestuia, Wladivostok – Halifax (Canada) – Triest – maiorul Cădere a mai primit informația că acesta era „un cargo transformat, unul din cele mai rele vapoare ce au transportat trupe”. În realitate, inițiativa particulară a sublocotenentului Alevra a convenit de minune cehilor. Sub aparenta opunere cu îndârjire la solicitarea românului, aceștia urmăreau în fapt tocmai inversul. Prin cedarea lui „M.S. Dollar” românilor, cehii primind în schimb două nave de pasageri și cu un itinerar mult mai scurt (prin Canalul de Suez)²³. Maiorul Victor Cădere a intervenit imediat pe lângă generalul Lavergné și comandorul Murdoch și a obținut anularea hotărârii luate. În intervenția sa, acesta a arătat interesul cehilor „care aveau de transportat multe mărfuri, nu le convenea drumul prin Canada și numai în formă au declarat că ei au dreptul a se repatria mai întâi”. Amiralitatea britanică a recunoscut și ea faptul că „esențial pentru români și iugoslavi este a folosi via Egipt, drept urmare M.S. Dollar va îmbarca numai cehi”²⁴.

¹⁹ Ibidem, fond M.St.M., Biroul Atașăți Militari, dosar nr. 214, f. 9-10.

²⁰ Ibidem, dosar nr. 215, f. 17.

²¹ Ibidem, dosar nr. 214, f. 9-10.

²² Ibidem, dosar nr. 215, f. 48-49.

²³ Ibidem, dosar nr. 241, f. 16-17.

²⁴ Ibidem, dosar nr. 215, f. 28.

În cursul zilei de 14 mai 1920 pentru evacuarea Legiunii Române au fost destinate vapoarele „Trans-os-montes” și „Huntsgreen”, care au fost considerate „din cele mai bune, fiind de pasageri și urmau a fi la Wladivostok la începutul lunii iunie”. Capacitatea acestor două vapoare a fost de circa 3.100 pasageri²⁵.

Victor Cădere s-a aflat în fața unei dileme. Numărul legionarilor români era de circa 2.500 de oameni, lucru ce l-a determinat – în primă fază – pe generalul Lavergné să sugereze cedarea restului de 600 de locuri cehilor. Intervențiile repetate ale maiorului Victor Cădere pe lângă generalul Lavergné și comandorul Murdoch au determinat rămânerea acestor locuri în posesia românilor. Având consimțământul tacit al generalului Lavergné și al consulului De Guyon, Cădere a completat diferența de locuri cu prizonieri supuși români „colectați” din lagărele din Primoria și aflați dislocați în zonă. Acești prizonieri au fost îmbrăcați în costume militare române și trecuți în evidență ca voluntari „întorși din detașare” și au fost îmbarcați „ca trupă română pe al doilea vapor”²⁶.

Ca urmare a intensei activități desfășurate la Harbin și Wladivostok, Comisia Militară Română din Siberia a putut începe în luna mai 1920 evacuarea ardelenilor și bucovinenilor înrolați ca voluntari în cadrul Legiunii din Siberia.

Transportul I. La 25 mai 1920*, pe vasul englez „Trans-os-montes”, a fost îmbarcat primul eșalon al Legiunii Române: 74 ofițeri, 1.595 subofițeri, gradați și soldați și 55 de civili (membri de familie), în total 1.724 de persoane. Repartizarea acestora pe vas a fost efectuată astfel: 85 de persoane la clasa I, câte 50 de persoane la clasele a II-a și a III-a și 1.539 de persoane „locuri de soldați”. Moralul „legionarilor” a fost catalogat la data îmbarcării ca fiind „foarte bun”²⁷.

Transportul II. La 1 iunie 1920, pe vasul englez „Huntsgreen” a fost îmbarcat cel de-al doilea eșalon al Legiunii Române: 40 de ofițeri și 718 subofițeri, gradați și soldați, în total 758. Efectivele Legiunii Române din Siberia repatriate prin intermediul Comisiei au fost de 2.427 de oameni. Dintre aceștia: 114 au fost ofițeri și 2.313 subofițeri, gradați și soldați²⁸.

Pe același vas, sub eticheta de voluntari „întorși din detașare” au mai fost îmbarcați un număr de 310 prizonieri supuși români și 38 de civili (membri de familie). În total pe cel de-al doilea vas au fost repatriați 1.106 oameni. Repartizarea acestora pe vas a fost următoarea: 80 de persoane la clasa I, 91 la a II-a, 75 la a III-a și 860 la „locuri pentru soldați”²⁹.

Ambele transporturi au avut destinația finală – via Canalul de Suez – portul român Constanța. Efectuarea repatrierii Legiunii Române din Siberia s-a efectuat în conformitate și cu ordinul expres al premierului român: „repatrierea de acord cu Misiunea Franceză din Siberia”. Victor Cădere, pe lângă deplinul acord al francezilor, a obținut chiar „complicitatea” tacită a acestora³⁰. Spunem aceasta pentru că, într-un alt ordin, s-a specificat: „Guvernul francez interzice Misiunii Franceze a se ocupa de prizonieri. Francezii s-au angajat numai pentru formațiuni militare”³¹. Cu toate acestea, emisarul român a reușit să câștige simpatia și ajutorul direct al francezilor în acțiunea sa de repatriere și a prizonierilor. Deși „neortodox”, mijlocul întrebuintat a permis repatrierea unui număr important de prizonieri.

După expedierea celor două vase în țară, maiorul Victor Cădere, președintele Comisiei Militare Române din Siberia, a raportat primului-ministru român la București modalitatea ce trebuia abordată de guvern în interpretarea repatrierilor efectuate. Făcând o trecere în revistă a hotărârilor Consiliului Suprem Aliat el a recapitulat: întreținerea Legiunii din Siberia a fost făcută „pe seama francezilor”; repatrierea legionarilor s-a efectuat „pe seama englezilor”. Pornind de la aceste prevederi, a solicitat guvernului român ca „toate convorbirile și actele oficiale” să se desfășoare numai pe „considerațiunile de mai sus”, iar primele două transporturi de repatriere să fie catalogate „numai de voluntari”. Apoi, a anunțat că a „reușit a obține încă 120 de locuri la/pentru/Triest în sarcina guvernului englez, pentru cei ce au făcut serviciu pe la misiunile aliate”. Restul prizonierilor rămași în Siberia, în ceea ce privește repatrierea lor „cad exclusiv în sarcina noastră” – raporta el³².

Într-un alt raport, datat 21 august 1920, maiorul Victor Cădere a revenit asupra interpretărilor de mai sus³³. El a reiterat guvernului român faptul că „francezii și-au luat angajamentul de a întreține contingentele naționale ce s-au format în Rusia pentru a lupta cu bolșevicii; iar guvernul britanic, împreună cu cel american, au luat asupra lor repatrierea pe apă”. El a concluzionat că: „în situația de față, nici pentru

²⁵ Ibidem, f. 29.

²⁶ Ibidem, Cabinetul Ministrului, dosar nr. 20, f. 999, 1010 și 1070.

* Trebuie să subliniem faptul că în istoriografia interbelică această dată a fost trecută în contul anului 1921, ca și cea a celui de-al doilea transport. Eroarea a pornit de la consemnările lui Constantin Kirițescu din volumul III al cunoscutei sale lucrări, capitolul „O anabasis românească”, p. 129. Ediția primă.

²⁷ Ibidem, M.St.M., Biroul Atașăți Militari, dosar nr. 243, f. 64.

²⁸ Idem.

²⁹ Ibidem, dosar nr. 228, f. 78-79.

³⁰ Ibidem, dosar nr. 241, f. 44.

³¹ Ibidem, dosar nr. 243, f. 59.

³² Ibidem, f. 141-142.

³³ Ibidem, dosar nr. 228, f. 73-75.

întreținerea, nici pentru repatrierea pe apă, guvernul român nu are cel mult decât o obligație morală de restituire”. În continuarea raportului a solicitat guvernului „a da instrucțiuni legațiilor de la Paris și Londra” să considere „toate cele trei” transporturi ca complet compuse din militari români”. A considerat drept o „reușită” faptul că a îmbarcat 426 prizonieri și 38 civili originari din noile provincii unite cu România „drept militari români”. Succesul s-a datorat includerii acestor prizonieri în categoria militarilor „reîntorși din detașare, din spital, foști în servicii la misiuni aliate”, care „printr-o largă interpretare” au putut fi considerați „ca o trupă aliată”. Prin această interpretare, maiorul Cădere a solicitat aliaților ca acești „militari” să fie repatriați „înaintea prizonierilor austrieci”, fiind considerați ca „aliați”. Această abordare s-a dovedit fericită, câștigând – cu multă înțelegere și amicizie – sprijinul direct al reprezentanților francez și englez la fața locului.

Transportul III. La Wladivostok, după plecarea celui de-al doilea transport cu români, maiorul Victor Cădere a aflat că pe vasul american “President Grant”, destinat a repatria “numai trupe aliate”, Comandamentul ceh a rezervat 600 de locuri pentru prizonierii austrieci. Protestul înaintat autorităților aliate a fost „recunoscut de just”. Comandorul Murdoch s-a decis “să ia asupra guvernului britanic plata transportului acestui detașament”. Cehii, în fața acestei decizii, au “consimțit a ceda numai 120 locuri românilor”³⁴. Din prizonierii adunați în baza română de la Wladivostok, Cădere a format un “detașament dintre oamenii mai bătrâni, bolnăvicioși „în număr de 116. Restul de 4 locuri, pentru că întregul detașament a avut 120 de oameni, au fost ocupate de un ofițer și trei soldați voluntari din Legiunea română, ieșiți din spital.

La 25 august 1920, pe vasul american “President Grant” au părăsit Siberia cu destinația Triest (Italia – via Canalul de Suez), cei 120 de mai sus. A fost al treilea transport, considerat ca atare de aliați, de repatriere a “legionarilor”. Compunerea detașamentului a fost de 30 ofițeri și 90 subofițeri, gradați și soldați; iar repartizarea pe vas a fost următoarea: 3 ofițeri la clasa a II-a și restul de 117 persoane „locuri pentru trupă”³⁵.

La 28 august 1920 Misiunea Militară Franceză din Siberia și-a încheiat activitatea, plecând spre țară. Într-o informare trimisă atașatului militar român la Paris, maiorul August de Gauyon, a arătat că: ”la Wladivostok nu au rămas decât 2 ofițeri pe lângă consulul francez, Andre, spre a lichida ultimele chestiuni”³⁶. Cu aceasta a luat sfârșit și activitatea Comisiei Militare Române de repatriere a Legiunii Române din Siberia. Numărul total “al legionarilor siberieni” repatriați prin intermediul Comisiei, adăugând și pe cei evacuați cu transporturile următoare a fost de 2466, dintre care 122 ofițeri și 2344 subofițeri, gradați și soldați. Eforturile comisiei au fost încununuate de succes prin reușita repatrierii integrale a Legiunii de Vânători Ardeleni și Bucovineni din Siberia.

Comisia Militară Română din Siberia și-a adus din plin aportul la opera umanitară de adunare și repatriere în țară a românilor ardeleni și bucovineni înrolați voluntar în Legiunea Română din Siberia și a celor rămași în continuare „prizonieri”, precum și a celorlalți prizonieri supuși români originari din aceleași provincii cu românii. În raporturile cu misiunile militare naționale, cu reprezentanții diplomatiei (consulate) sau ai Crucii Roșii (Internaționale sau naționale), precum și ai armatelor franceze, engleze și japoneze existente în zonă, Comisia Militară Română „a știut a-și asigura stima și simpatia” acestora. În raporturile cu autoritățile centrale de resort române, Comisia, „a ținut să observe cea mai strictă subordonare”, dar „din cauza depărtării mari și a comunicațiilor dificile” de mai multe ori „a acționat din proprie inițiativă”.

În ceea ce a privit raporturile dintre Comisie și cei pe care trebuia să-i repatrieze, aceasta „a căutat a dezvolta între ofițeri și soldați spiritul de camaraderie, încredere și stimă reciprocă” și, după posibilități, să satisfacă „nevoile materiale” ale acestora³⁷.

Transporturile expediate din Wladivostok au ajuns toate, fără pierderi umane, în porturile de destinație³⁸. Astfel, cele două vase care au transportat Legiunea Română au ancorat în Portul Constanța la 4 iulie, respectiv 7 iulie 1920, iar transportul „III” a acostat în portul italian Triest la data de 15 octombrie 1920.

La rentrée de Sibérie en Roumanie, en 1920 de la Légion des chasseurs alpins d’Ardeal et de Bucovine

Le gouvernement roumain a envoyé à Wladivostok, en Sibérie, une commission militaire chargé du rapatriement de la Légion des chasseurs alpins d’Ardeal et de Bucovine.

La commission, dont le commandant Victor Cădere en était le chef, a réussi de rapatrier la Légion en trois transports embarqués sur deux bateaux anglais «Trans-os-montes» et «Hutsgreen» et un américain «Président Grant», entre le 25 mai et le 15 octobre 1920.

** Este vorba despre prizonierii ce urma să-i repatrieze cu transportul III, la 25 august 1920 cu vasul american „President Grant”.

³⁴ Ibidem, f. 74.

³⁵ Ibidem, f. 83.

³⁶ Ibidem, f. 69.

³⁷ Ibidem, dosar nr. 215, f. 110-111.

³⁸ Ibidem, dosar nr. 214, f. 29.

PLANURI DE APĂRARE A ROMÂNIEI ELABORATE DE MARELE STAT-MAJOR ROMÂN ÎN COLABORARE CU MARELE STAT-MAJOR POLONEZ

Prof. Cornel POPESCU

Situația politică internă și internațională a stat la baza politicii de apărare națională a României în perioada interbelică, în concordanță cu politica externă pe care țara noastră o promova și care urmărea menținerea granițelor hotărâte de adunările românilor din anul 1918 și recunoscute de tratatele de pace de la Paris din anii 1919-1920*. România se deosebea de cea existentă înainte de Primul Război Mondial, suprafața țării crescuse de la 137.000 km² la 295.049 km². Populația număra, la sfârșitul anului 1922, aproximativ 16.500.000 de locuitori, totuși, 74%, majoritatea populației era reprezentată de români¹.

România, membră fondatoare a Societății Națiunilor, a promovat o politică externă de pace și securitate colectivă, care trebuia să asigure integritatea teritorială și suveranitatea națională. În cadrul politicii externe România ținea cont de faptul că la frontiera de Est se învecina cu Rusia Sovietică, din decembrie 1922 numindu-se U.R.S.S. (Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste), un stat puternic condus de un regim comunist opus democrației. Totodată, politica externă promovată de țara noastră ținea cont și de faptul că România se afla la intersectarea intereselor Marilor Puteri ale Europei, care militau pentru revizuirea granițelor.

În această situație Guvernele României și conducerea Armatei Române acordau atenție deosebită pericolului ce venea din partea Germaniei, Ungariei, Italiei, Austriei și Bulgariei. Nu era neglijată nici granița de Est cu U.R.S.S. Marile Puteri occidentale care dețineau un loc important în economia românească, influențau și politica externă a statului român.

Tocmai din aceste motive, România s-a orientat spre Franța și Marea Britanie, cele două dominau Societatea Națiunilor. România va încheia tratate cu Polonia (martie 1921, reînnoit în 1926 și 1931), cu Cehoslovacia (23 aprilie 1921), cu Regatul Sârbo-Croato-Sloven (7 iunie 1921 ulterior, din 1929 se va numi Iugoslavia), cu Franța (10 iunie 1926), cu Italia (16 septembrie 1926), cu Grecia (12 martie 1928) și a aderat la Pactul Briand-Kellogg (27 august 1928), completat cu protocolul de la Moscova (9 februarie 1929), pact care interzicea războiul ca mijloc de rezolvare a litigiilor între state.

Țara noastră nu a avut tendințe agresive față de vecini, ba din contră a dorit permanent să întrețină relații de bună vecinătate. Obiectivul principal al României era consolidarea Marii Uniri. România prin convențiile bilaterale cu Cehoslovacia și cu Regatul Sârbo-Croato-Sloven a dus la crearea Micii Înțelegeri, o organizație regională ce dorea menținerea *statu-quo-ului* teritorial în centrul și sud-estul Europei, față de amenințările politicii revizioniste maghiare. Conform contextului internațional, Marele Stat-Major al Armatei Române a luat măsuri corespunzătoare apărării granițelor statului național unitar suveran independent și indivizibil România Mare. Convențiile încheiate, dar și planurile de campanie au avut un caracter defensiv. Principalul potențial inamic era considerat Ungaria, iar pe frontiera de vest au fost concentrate importante efective umane și logistice, pe celelalte frontiere s-au prevăzut doar măsuri de supraveghere și acoperire, iar în cazul în care s-ar fi produs vreun atac, s-ar fi dislocat forțe de la frontiera de Vest.

În ceea ce privește situația armatei române, aceasta a fost reorganizată după război potrivit condițiilor de pace, a fost reparat și menținut în stare de funcționare armamentul, s-a realizat și o înzestrare prin efectuarea unor comenzi de echipamente militare în străinătate, de asemenea s-a încercat și crearea unei industrii naționale de armament. Marea criză economică din anii 1929-1933 a agravat situația internațională, statele nemulțumite după încheierea primei conflagrații mondiale au trecut la o înarmare masivă pentru un nou război care să reîmpartă lumea în sfere de influență. În 1933 la putere în Germania a venit Adolf Hitler. S-au raliat imediat în jurul celui de-al treilea Reich toate statele ce erau conduse de cercuri politice ce doreau revizuirea tratatelor.

România și-a adus contribuția la reorganizarea Micii Înțelegeri (februarie 1933), care s-a transformat într-un organism internațional, cu un consiliu permanent ce se întrunea de cel puțin trei ori pe an și un

* Pe 27 martie 1918, Sfatul Țării a hotărât cu majoritate de voturi unirea Basarabiei cu România, pe 15 noiembrie 1918 Congresul General al Bucovinei a votat unirea cu România, iar pe 18 noiembrie/1 decembrie 1918 Adunarea Națională de la Alba Iulia a hotărât unirea Transilvaniei cu România. În cadrul Conferinței de pace de la Paris, România a semnat tratate cu: Germania, la Versailles, pe 28 iunie 1919, Austria, la Saint-Germain en Laye, pe 10 decembrie 1919, cu Bulgaria, la Neuilly sur Seine, tot pe 10 decembrie 1919, cu Ungaria, la Trianon, pe 4 iunie 1920, cu Turcia la Sèvres, pe 10 august 1920, ultimul tratat semnat de România a fost cel de la Paris din 28 octombrie 1920 prin care Anglia, Franța, Italia și Japonia recunoșteau unirea Basarabiei cu România.

¹ Istoria românilor, coord. Mihai Manea, Editura Humanitas, București, 2003, p. 134.

Secretariat permanent la Geneva. Țara noastră a semnat împreună cu Uniunea Sovietică, cu Cehoslovacia și cu Iugoslavia, Convenția pentru definirea agresorului (Londra, 3-5 iulie 1933) și a depus efortul pentru crearea unei noi organizații regionale care să asigure securitatea și integritatea teritorială a statelor balcanice, semnând la 9 februarie 1934, la Atena actul de constituire a Înțelegerii Balcanice, împreună cu Turcia, Grecia și Iugoslavia. Guvernul român a restabilit relațiile diplomatice cu U.R.S.S. în iunie 1934, a votat chiar pentru admiterea sa în Societatea Națiunilor (18 septembrie 1934), iar în 1935 a aderat la Pactul de neagresiune și conciliere (Saavedra Lamas) de la Rio de Janeiro².

Politica externă a României s-a oglindit în continuare în documentele Marelui Stat-Major al armatei și în măsurile militare adoptate. În mai 1931 șefii Marilor State-Majore ale armatelor statelor Micii Înțelegeri au ajuns la concluzia că, în conjunctura internațională din acel moment, se contura un conflict mondial, astfel ei au semnat la București o nouă convenție militară în care se menționau măsurile ce ar fi urmat să fie luate în cazul unui conflict generalizat, iar în același an la Praga s-au abordat probleme militare în această idee.

La sfârșitul anului 1935, datorită stabilirii relațiilor diplomatice cu Uniunea Sovietică și datorită încheierii tratatelor de asistență mutuală sovieto-cehoslovac și sovieto-francez Marele Stat-Major al Armatei Române aprecia că „Mulțumită eforturilor depuse de conducerea politicii noastre externe [...], într-un conflict european Rusia poate interveni alături de Franța și Cehoslovacia încât putem conta pe atitudinea binevoitoare a Rusiei față de noi”³.

În anii 1936-1937 România a semnat convenții militare cu Iugoslavia, Turcia și Grecia de apărare în comun a frontierelor lor. Reprezentanții Micii Înțelegeri au adoptat o strategie comună în cazul unui conflict generalizat, în acest sens, ei au semnat un nou protocol⁴.

România a sprijinit Cehoslovacia, al cărei aliat era, pentru că se credea că prin dispariția acesteia, putea dispărea și Iugoslavia, dar și țara noastră, deci a tuturor membrilor Micii Înțelegeri.

Pentru apărarea frontierei de Est Marele Stat-Major a ținut cont și de alianța defensivă cu Polonia, s-au elaborat planuri pe baza colaborării dintre cele două armate. Între 1921-1931 ofițerii celor două State-Majore au elaborat șapte planuri, ce arătau modul de contracarare a unui atac sovietic de către armata română în colaborare cu cea poloneză.

Studiul nr. 1 a fost elaborat pe 21 septembrie 1922 la București și a fost semnat de către generalul Cristescu (din partea României) și generalul Rozwadowski (din partea Poloniei)⁵.

Obiective:

1. Stabilea zonele de concentrare ale celor două armate;
2. Forțele române aveau 14 divizii de infanterie și două divizii de cavalerie, iar forțele polone aveau 14 divizii de infanterie și două divizii de cavalerie;
3. Se arăta conduita de urmat în patru ipoteze:
 - a) ipoteza A, când grosul rus atacă pe polonezi la sud de Pripet;
 - b) ipoteza B, când grosul rus atacă pe români;
 - c) ipoteza C, când grosul rus atacă pe români la nord de Pripet;
 - d) ipoteza D, forțele ruse atacă în același timp cele două țări.
4. Se fixa linia de demarcație între armatele română și polonă: Suvanec (pe Nistru) - Grozinci - Rohozna - Lencăuți (pe Prut) - Storojineț - Czudin - Straja (Suceava). Se fixa forța detașamentului de la Ocna care va fi de 3-1-3.

Observații:

1. O parte din prescripțiunile acestui studiu au fost modificate prin „Aranjamentul tehnic” (Convenția militară) din 1931;

2. Conduita de urmat în ipotezele a, b și c a fost dezvoltată în studiile 3, 4 și 5.

Studiul nr. 2⁶, întocmit la 21 septembrie 1922, la București, semnat de către generalul Cristescu (din partea României) și generalul Sikorsky (din partea Poloniei).

Obiective:

1. Stabilea legătura între diferitele Comandamente aliate prin:
 - a) ofițeri de legătură;
 - b) prin fir;
 - c) prin radio, curieri și serviciul auto;
2. Stabilea tranzitul reciproc;
3. Acordarea reciprocă de baze navale;

² Gheorghe Zaharia, Constantin Botoran, *Politica de apărare națională a României în contextul european interbelic, 1918-1939*, Editura Militară, București, 1981, p. 9.

³ Ibidem.

⁴ Gh. Zaharia, Constantin Botoran, op. cit., p. 11.

⁵ A.M.R., fond Secția a 3-a operații, dosar nr. 1120, f. 2.

⁶ Ibidem, f. 3.

4. Se stabileau ofițerii necesari pentru funcționarea serviciilor care vor însoți pe ofițerul general de legătură ce se trimitea reciproc între marile cartiere generale.

Studiul nr. 3⁷, semnat pe 4 aprilie 1923, la București, semnat de către generalul Cristescu (din partea României) și generalul Sikorsky (din partea Poloniei).

Obiective:

1. Stabilirea în linii mari a cooperării armatelor polono-române în cazul unui atac sovietic contra României cu o puternică avangardă din prima zi de mobilizare a acestor două armate aliate.

2. Forțele române aveau 11 divizii de infanterie plus două divizii de cavalerie, iar cele polone 13 divizii de infanterie plus șase brigăzi de cavalerie (în trei grupe).

3. Ipoteza:

Atac bruscat rus în primele zile de mobilizare cu 4^{1/2} divizii de cavalerie plus trei divizii de infanterie. La Z10 grosul rus ataca în direcția generală Botoșani cu 12 divizii de infanterie plus o divizie de cavalerie. Un grup secundar concentrat la Balta, executa o demonstrație în regiunea Ribnița cu două divizii de infanterie plus o divizie de cavalerie. Totalul forțelor sovietice contra României era de 17 divizii de infanterie plus 6^{1/2} divizii de cavalerie dintr-un total de 24 divizii de infanterie plus 8^{1/2} divizii de cavalerie concentrate la sud de Pripet.

Operațiunile forțelor române:

Avangarda rusă (4^{1/2} divizii de cavalerie plus 3 divizii de infanterie) ataca din prima zi de mobilizare în sectorul Calus-Stara Usitza. Armata română opunea trupele de acoperire, circa o divizie de infanterie plus o divizie de cavalerie, care manevrau în retragere între Prut și Nistru. În cazul când grosul avangărzii ruse se dirija către Bucovina ar fi întâlnit Divizia a 8-a a cărei mobilizare se termina la Z6. În cazul când grosul avangărzii ruse dirija către Lipcani-Dorohoi-Botoșani: o divizie de infanterie plus o divizie de cavalerie pe Prut ar fi realizat un contraatac cu rezervele sectoarelor vecine plus o divizie de cavalerie pe flancurile avangărzii ruse. În Z10 de mobilizare, atacul grosului rus (12 divizii de infanterie plus o divizie de cavalerie) între Moghilev și Iampol pe direcția Botoșani, ar fi putut atinge poziția de rezistență a forțelor române către Z18. În cazul când ar fi atins-o mai înainte, Armata română ar fi restrâns limita de nord a concentrării sale până la linia înălțimilor nord: Iași-Paşcani-Fălticeni-Suceava, forțele române ar fi trecut la contraofensivă de-a lungul Prutului sau la est de Prut, la Z24, cu 11 divizii de infanterie plus două divizii de cavalerie. În cazul când grosul rus nu ar atins zona de concentrare română, contraatacul s-ar fi dat pe direcția Bălți-Moghilev.

Operațiunile forțelor polone:

Grupul principal: șase divizii de infanterie plus patru brigăzi de cavalerie, concentrate în regiunea Tarnopol, ar fi atacat la Z24 ori în direcția Zmerinka, fie mai spre sud (în cazul când grosul rus ar fi pătruns adânc în Moldova).

Un grup secundar: trei divizii de infanterie plus o brigadă de cavalerie, concentrate în regiunea Rowno urmau să realizeze un atac demonstrativ la Z22 în direcția Szepietowka.

Un alt grup secundar: două divizii de infanterie plus o brigadă de cavalerie concentrată la Kolomeea se deplasau prin Cernăuți spre Noua Suliță pentru a opera împreună cu Divizia a 8-a Infanterie română. Rezerva armatei poloneze avea o divizie de infanterie la Sarny și una la Kowel.

Studiul nr. 5F⁸, ipoteza 1, atac principal rus în nordul Basarabiei:

1. Atacul principal precedat de o acțiune de surprindere care putea fi executată cu șase divizii de cavalerie plus 3-4 divizii de infanterie contra României, două divizii de cavalerie plus 1-2 divizii de infanterie contra Poloniei. Armata română nu ar fi putut opune în primele zile între Hotin și Ribnița decât două divizii de infanterie plus două brigăzi de cavalerie. Între Z5 și Z12 ar mai fi sosit 1-2 divizii de infanterie plus 2-3 brigăzi de cavalerie cu misiunea de a opri inamicul și a-i opri înaintarea. În același timp se ocupau bazele de pe Prut, Ungheni-Leova-Galați către Z15-Z20 mai soseau 1-2 divizii de infanterie la Gros.

a) Atacul rus pe direcția Botoșani:

În cazul când acțiunea de surprindere nu reușește: acoperirea română ar fi manevrat în retragere până la limita Fălești-Bivolari-Todireni-Nordul Botoșanilor-Estul Siretului-Bojan-Balamutovka (eventual aripa stângă se replia pe linia Siret-Davideni-Vișnița). Obligată să cedeze și această linie, acoperirea română ar fi manevrat în retragere până la Sculeni-Hârlău-Suceava-Siret, apoi Balamutovka sau Vișnița. În cazul când atacul prin surprindere ar fi reușit, forțele române ar fi luat contraofensiva către Z35 în flancul sudic al sovieticilor, la est la vest sau călare pe Prut după situație.

Ipoteza 1, atac principal rus în nordul Basarabiei:

1. Atacul rus precedat de o acțiune prin surprindere;

2. Atacul rus către zona de joncțiune. Efortul principal inamic era pe axul Hotin-Cernăuți-Zeletin. Cooperarea româno-polonă se făcea în condițiile arătate la cazul unui atac pe direcția Botoșani cu restricția următoare:

- grupul mixt manevra în retragere până la linia Moghilev-Botoșani-Mihăileni-Bojan-Ocna-Teuste-Husityn. Obligat să cedeze această linie manevra în retragere până la linia Suceava-Rădăuți-Rusca unde

⁷ Ibidem, f. 4.

⁸ Ibidem, f. 7.

închidea trecătorile Carpaților și menținea legătura între armatele aliate. După terminarea concentrării grosul român (17-18 divizii de infanterie) ataca către Z35 în flancul stâng (sudic al forțelor sovietice) în direcția generală Staraia-Ușița-Proscurov sau Ocnița Bar după situație. Grosul polonez (9-12 divizii de infanterie plus 1^{1/2} divizii de cavalerie) ataca către Z26 în flancul drept (nord sovietic).

În ipoteza în care în care adversarul termina concentrarea și nu ataca până la Z30: Armata română cu începere de la Z30 înainta în direcția Zmerinca în vederea ofensivei. Armata polonă executa desfășurarea strategică în regiunea Starnopol-Czortow în vederea ofensivei în direcția Zmerinca (Z30) pentru atacarea flancului nordic al dispozitivului rus. Grupul mixt ocupând regiunea Kamenik-Podolski acoperea grosurile române și poloneze. În ipoteza în care atacul principal ar fi precedat atacul grupului secundar pe direcția Botoșani concentrarea armatei române s-ar fi efectuat cu efortul contra grupului principal sovietic manevrându-l pe la nord. Contra grupului secundar sovietic se destinau forțe suficiente pentru a-l fixa între Prut și Nistru și se dădea astfel posibilitatea armatei poloneze să intervină în bătălie. Armata poloneză ataca călare pe Nistru sau mai la nord, flancul nordic al grupului secundar sovietic. În ipoteza unui atac principal rus în sudul Basarabiei în cazul în care inamicul a comis acte de ostilitate fără a fi trecut la ofensivă cu grosul, iar armatele aliate și-au terminat concentrarea:

a) armata română s-ar fi acoperit puternic contra grupului principal și ar fi făcut efortul contra grupului secundar manevrându-le pe la sud;

b) armata polonă ar fi luat ofensiva contra grupului secundar sovietic (precedând acțiunea grosului român) manevrându-l pe la nord cu scopul de a-l distruge prin acțiune comună;

c) grupul mixt aliat înainta în regiunea Kamenik-Podolski.

Studiul nr. 6⁹, avea ca idee de bază: dezvoltarea operațiunilor contra grupului secundar rus. De îndată ce forțele poloneze de la sud de Pripet și forțele române din nordul Basarabiei ar fi fost concentrate în zonele lor, ar fi luat ofensiva în direcția generală Zmerinka, cu misiunea de a învinge cât mai repede posibil grupul secundar inamic concentrat în zona Zmerinka-Kamenik, Podolski-Proskirov-Berdiczow. În acest scop forțele poloneze atacau în direcția Tarnopol-Zmerinka, iar forțele române pe direcția Moghilev.

Studiul nr. 7¹⁰, în ipoteza unui atac demonstrativ sovietic la nord de Pripet, urmat de un atac secundar la sud de Pripet, fie contra României fie contra Poloniei, avea următoarea grupare de forțe:

a) la nord de Pripet 25 de divizii de infanterie plus patru de cavalerie;

b) la sud de Pripet 48 divizii de infanterie plus nouă divizii de cavalerie.

Forțele aliate treceau la contraofensivă între Z20-Z35 contra grupului principal sovietic. Armata poloneză concentra 10 divizii de infanterie și 1-2 de cavalerie la nord de Pripet și șapte divizii de infanterie plus 1-2 de cavalerie la sud de Pripet. Dacă situația permitea se destina pe frontul de Est încă cinci divizii de infanterie. Armata română concentra 12 divizii de infanterie plus 1-2 divizii de cavalerie în nordul Basarabiei și cinci divizii de infanterie în sudul Basarabiei. Dacă situația permitea mai concentra încă patru divizii de infanterie. De îndată ce se termina concentrarea forțele aliate din centrul dispozitivului (minimum 14 divizii de infanterie plus 2-4 divizii de cavalerie) ar fi luat contraofensiva către grupul principal sovietic. În sectorul de la nord de Pripet și în sudul Basarabiei, aliații căutau să asigure zonele necesare pentru desfășurarea acțiunilor defensive ulterioare.

Proiect de operație pe 16 aprilie 1924¹¹ semnat de către generalul Ion Florescu (din partea României) și generalul Haller (din partea Poloniei).

Prima direcție în cazul unui atac rus la punctul de joncțiune ale celor două armate ale grosului polonez ar fi fost în regiunea Tarnopol-Dubno cu centrul de gravitate în sud, gata să treacă pe flancul drept al grupării ruse. Grosul armatei române ataca flancul sudic și comunicațiile armatei ruse, acest grup se ralia grupului de armate polonez. Trecerea Nistrului de grupul român se putea produce între Z30 și Z32 de la mobilizare. Pentru acest studiu se vor analiza cele două cazuri de mai jos:

1. Reușita atacului prin surprindere executat de grupul cavaleriei ruse. Armata română trecea la ofensivă pe direcția Zaleszczyki-Stara Uszyta. Direcția generală a atacului armatei române: cavaleria pe valea Zbrucz apoi grupul român se deplasa ușor pe un mal sau altul al acestui râu pentru a interveni direct în bătălie. Grupul de legătură polono-român acționa în sectorul dintre Siret și Zlota Lipa. Acest grup, precedat de cavalerie asigura posesia capului de pod de la Zaleszczyki în timp util pentru a facilita trecerea Nistrului de grupul românesc;

2. În ipoteza în care un atac rusesc prin surprindere nu reușea.

În aparență atacul principal rusesc se producea în momentul în care grosul forțelor poloneze ar fi reușit să reziste în zona limitată la est de linia: Siret-Tarnopol-Dubno-Sarny. Armata română intra la contraofensivă. Baza de plecare a grupului românesc: frontul Hotin-Moghilev pe direcția generală

⁹ Ibidem, f. 9.

¹⁰ Ibidem, f. 10.

¹¹ A.M.R., secția a3-a operații, dosar nr. 1117, f. 2-7.

Proschirov-Szepietowka. Grupul de legătură româno-polon acționa în sectorul dintre Siret și Zbrucz. El asigura în timp util trecerea Nistrului și a Siretului.

Marile State-Majore român și polonez au elaborat și un proiect de operații în cazul unui atac bruscat rus în zona de legătură.

În cazul unui atac bruscat asupra punctului de legătură (pe frontiera româno-polonă), operațiunile probabile, dacă inamicul ataca pe direcția Hotin-Cernăuți, găseau Divizia a 8-a de Infanterie română care se opunea și avea flancul bine sprijinit pe codrii Hotinului. Trecerea Nistrului în regiunea Hotin ar fi fost pusă în dificultate. Inamicul, totuși în Z6 ar fi putut înainta 15-20 km spre Cernăuți pentru că de la Z7 i s-ar fi putut opune și Divizia a 7-a care era concentrată în regiunea Dorohoi, iar la Z8, Divizia a 2-a cavalerie, înaintarea rusă putând fi oprită. În cazul în care atacul principal rus ar fi fost combinat cu un atac secundar, forțele atacului principal ar putea fi oprite. Forțele atacului secundar (o divizie de cavalerie plus 1-2 batalioane de infanterie) vor avea mai multă șansă, pentru că întâlneau 1-2 batalioane de grăniceri polonezi plus un batalion de grăniceri români. În aceste condiții sovieticii puteau trece ușor Nistrul și Sbruczul punând o problemă grea comandamentului român. Divizia a 8-a de infanterie română trebuia să se angajeze pe o direcție principală. În concluzie, un atac inamic direct din Kamenik-Podolski spre Cernăuți nu ar fi avut multe șanse de reușită. Dacă însă acest atac principal ar fi fost combinat cu un atac secundar acesta ar fi avut toate șansele căci Nistrul între Hotin și Zalescik era foarte slab apărat. Pentru oprirea atacului era nevoie de: concentrarea grupării de grăniceri polonezi în regiunea Gleboczek și de concentrarea diviziei a 11-a de Infanterie poloneză în regiunea Buczacș. În cazul unui atac bruscat asupra aripii stânga române inamicul putea trece cu ușurință Nistrul apărat în regiunea Studienika-Staraja-Uszyca de un detașament al Diviziei a 8-a. Odată pătruns în Basarabia s-ar fi îndreptat ori spre Lipcani-Dorohoi, ori spre Cernăuți. Pe orice direcție, i se opunea Diviziile a 8-a și a 7-a Infanterie și a 2-a Cavalerie. În ipoteza unui atac bruscat inamic după Z5 până la Z9 atacul rus pierdea avantajul surprinderii pentru că la această dată mobilizarea unităților românești era terminată. Tot până la această dată aliații ar fi putut executa lucrări defensive.

Rușii însă dispuneau de o forță de atac apreciabilă: 27 de batalioane de infanterie, 44 de escadroane de cavalerie și 43 de baterii de artilerie. În cazul în care îi atacau pe polonezi, utilizau 15 batalioane, 20 de escadroane și 19 baterii, iar în cazul în care ar fi atacat România, 21 de batalioane, 26 de escadroane și 28 de baterii.

Din raportul de forțe se vede că inamicul putea înainta pe oricare din direcțiile arătate mai sus cu atât mai mult cu cât aliații la această dată nu erau în măsură să-și dea un ajutor reciproc eficient (erau în perioada concentrării).

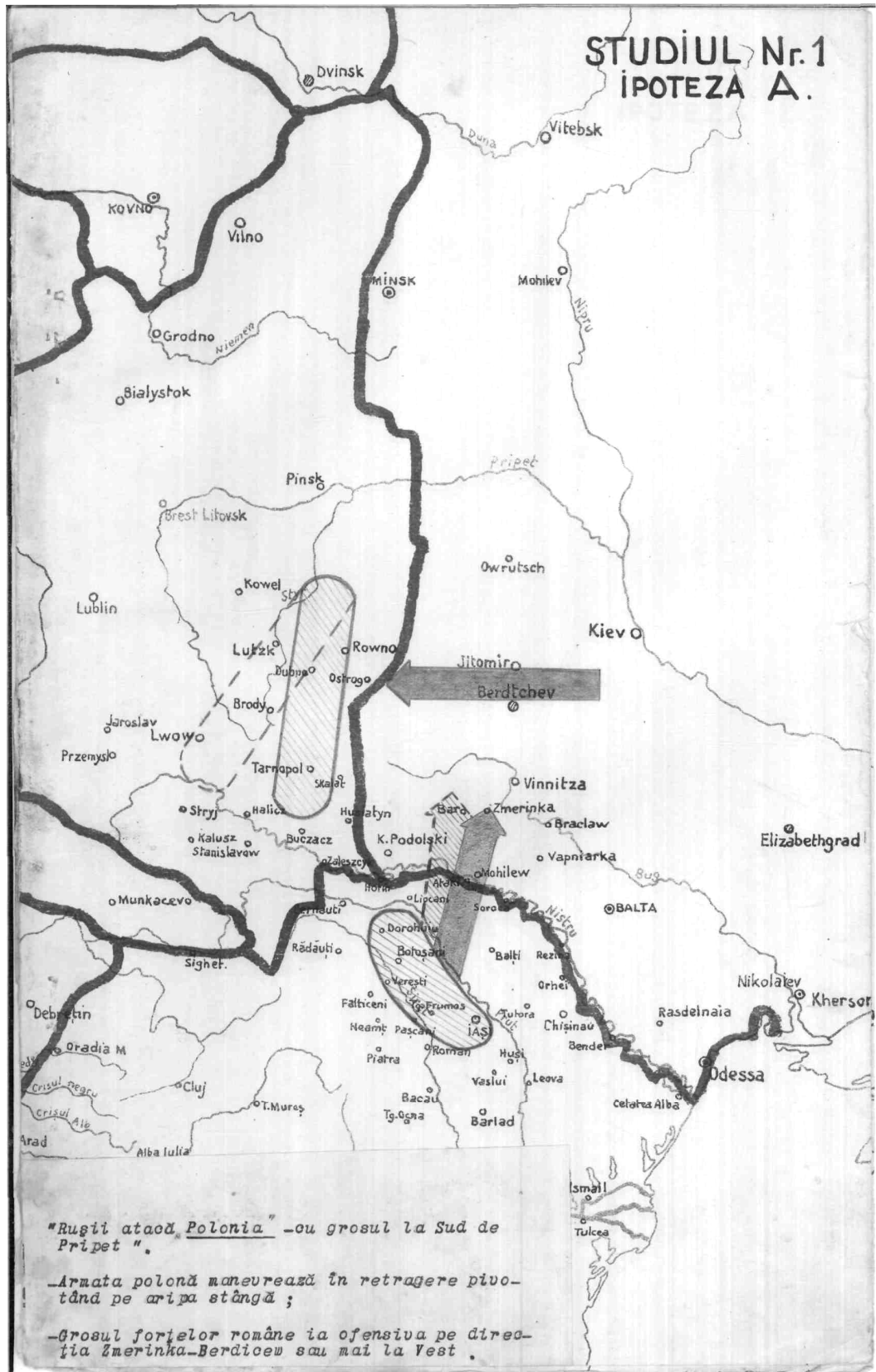
Singura direcție descoperită rămânea la extrema dispozitivului aliat. Un atac inamic putea ajunge în triunghiul Horodenko-Kolomeea-Cernăuți în trei-patru zile tăind pentru mult timp comunicațiile și legăturta dintre aliați. Pentru concentrarea forțelor aliate în această regiune era nevoie de patru-cinci zile. Divizia a 7-a română se deplasa de la Dorohoi sau Liupcani spre Sniatin (100 km), iar Divizia a 11-a poloneză de la Halicz tot la Sniatin (100 km). Legătura și comunicațiile între armatele aliate nu erau asigurate.

Plans de défense de la Roumanie élaborés par le Grand Etat-Major roumain et le Grand Etat-Major polonais

Pour défendre la frontière d'Est, le Grand Etat-Major a tenu compte aussi de l'alliance défensive conclue avec la Pologne, on a élaboré des plans s'appuyant sur la collaboration des deux armées. De 1921 à 1931 les officiers des deux Etats-Major ont élaboré sept plans concernant les moyens de contrecarrer une attaque soviétique.

L'étude no. 1 a été élaborée le 21 septembre 1922 à Bucarest et a été signée par le général Cristescu (de la parte de Roumanie) et par le général Rozwadowski (de la parte de Pologne).

STUDIUL Nr. 1
IPOTEZA A.

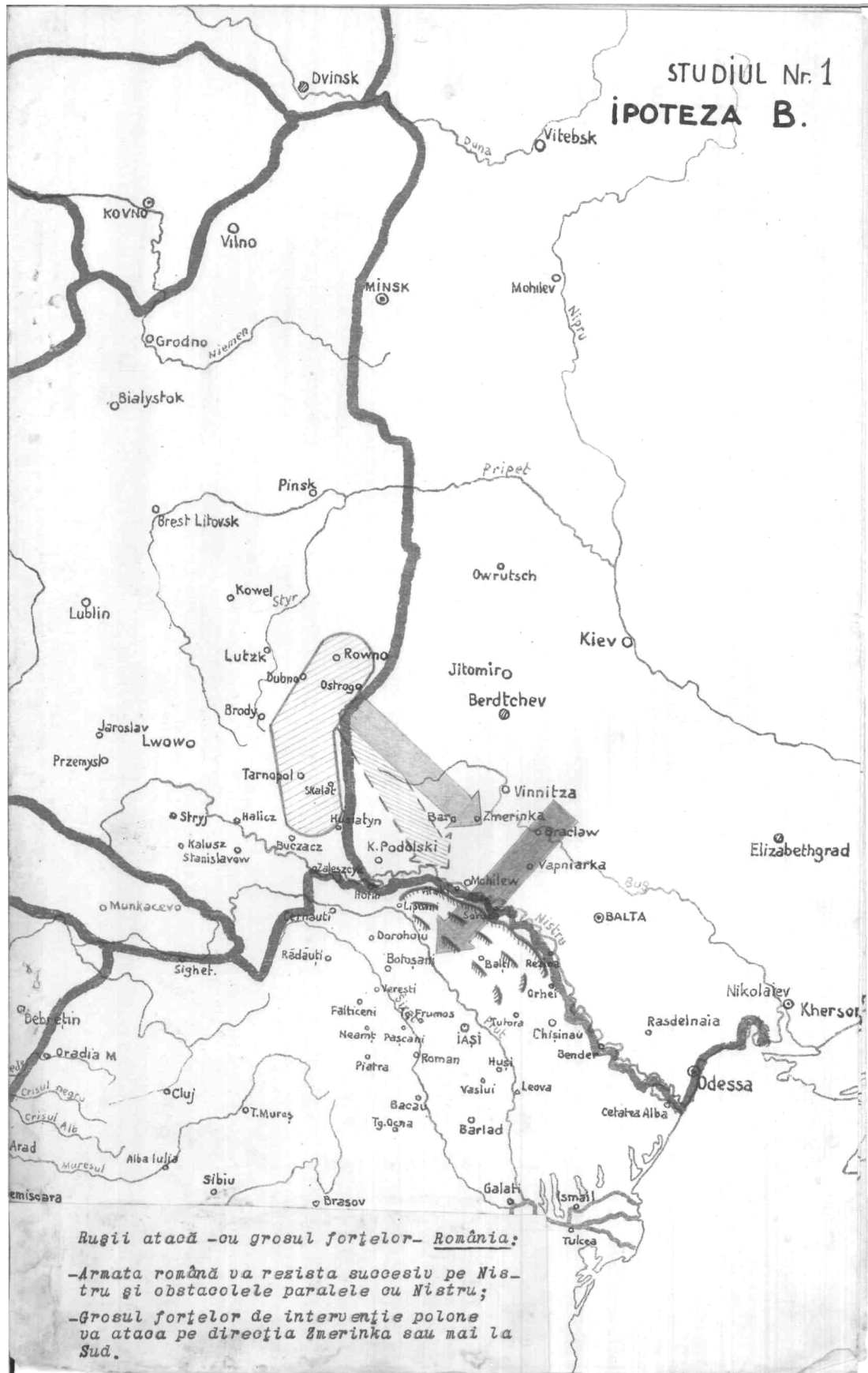

"Rușii atacă Polonia" -ou grosul la Sud de Pripet".

-Armata polonă manevrează în retragere pivotând pe aripa stângă;

-Grosul forțelor române ia ofensiva pe direcția Zmerinka-Berdicev sau mai la Vest.

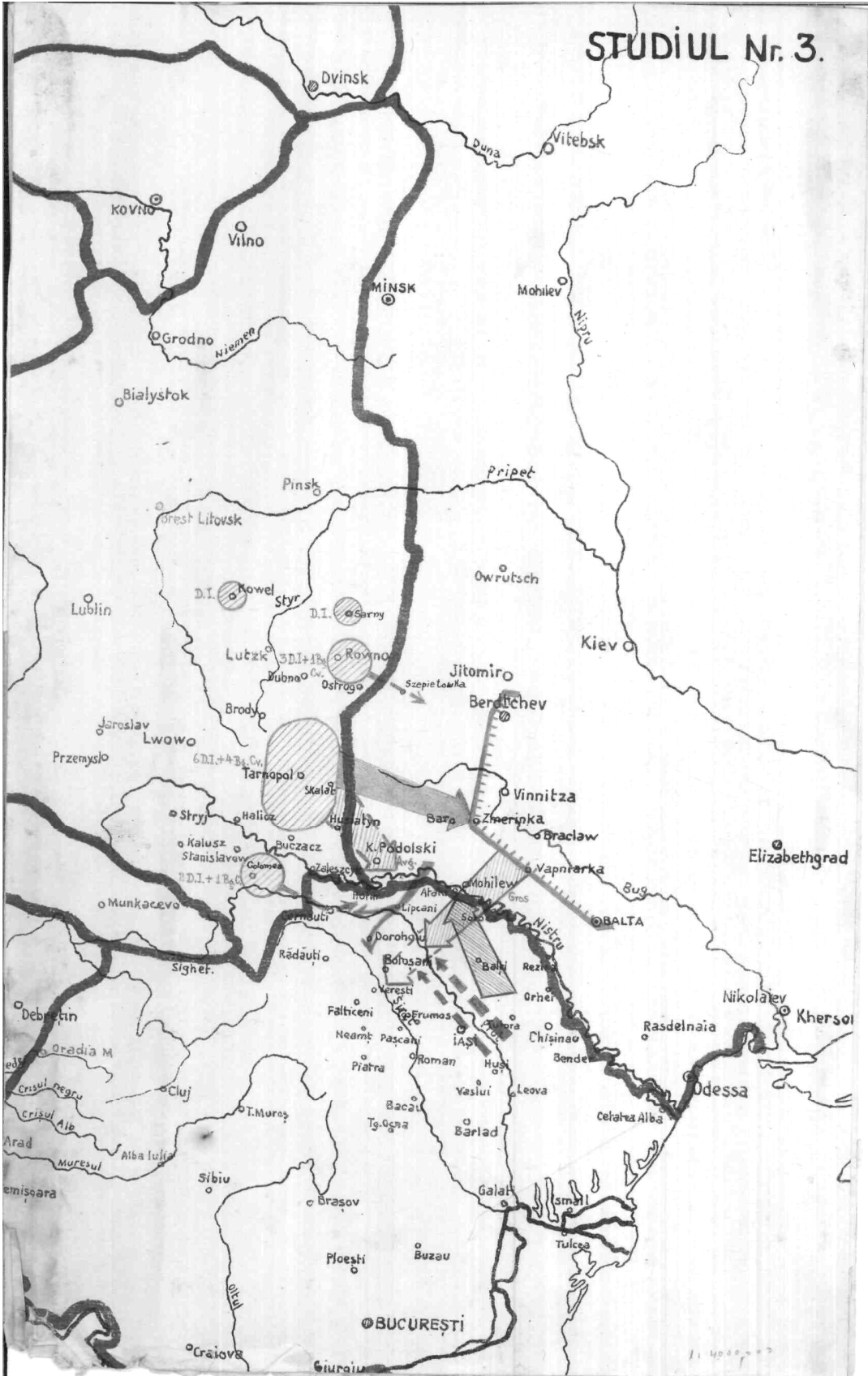
STUDIUL Nr. 1
IPOTEZA B.

Bușii atacă -ou grosul forțelor- România:

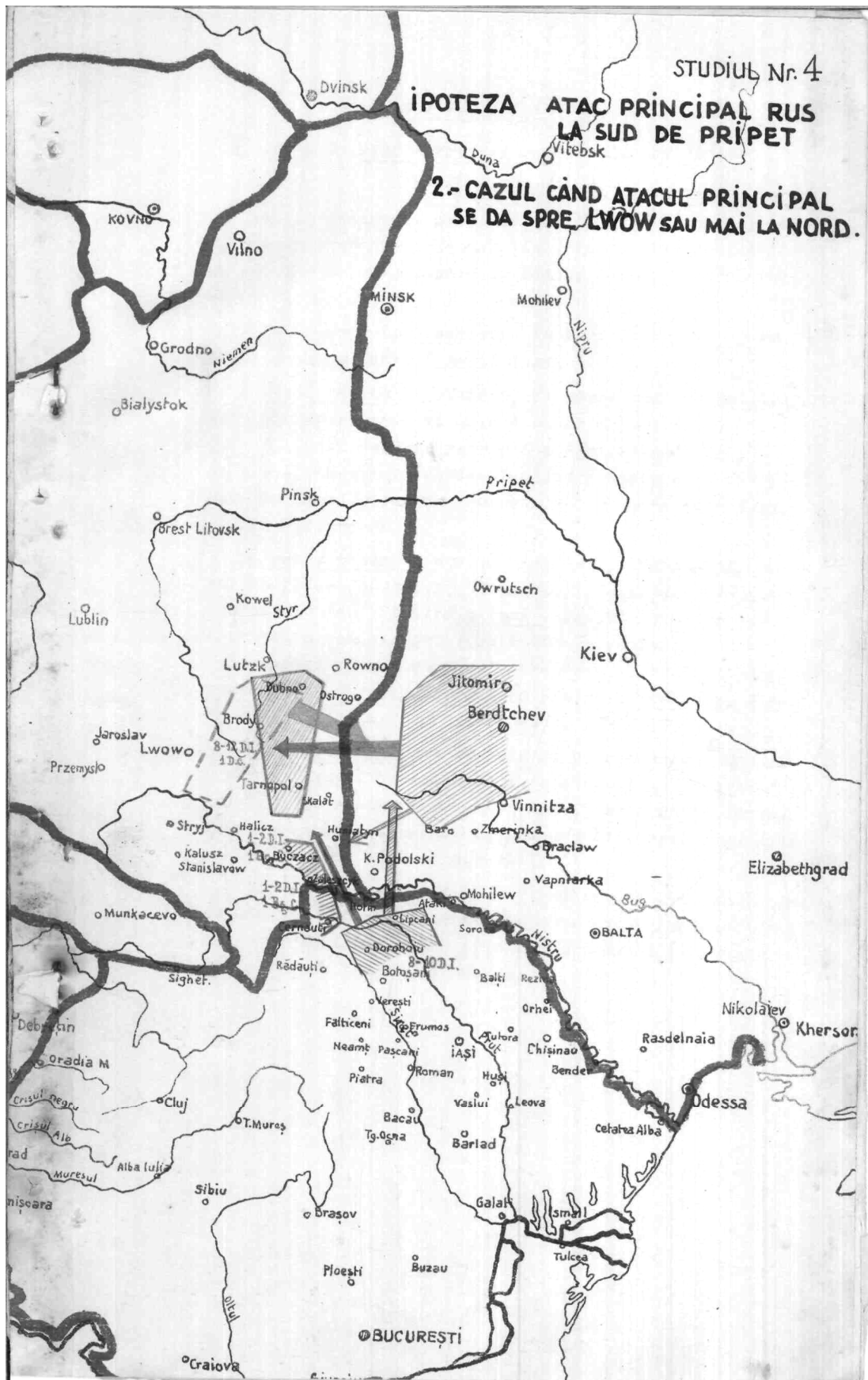
- Armata română va rezista succesiv pe Nistru și obstacolele paralele cu Nistru;
- Grosul forțelor de intervenție polone va ataca pe direcția Zmerinka sau mai la Sud.

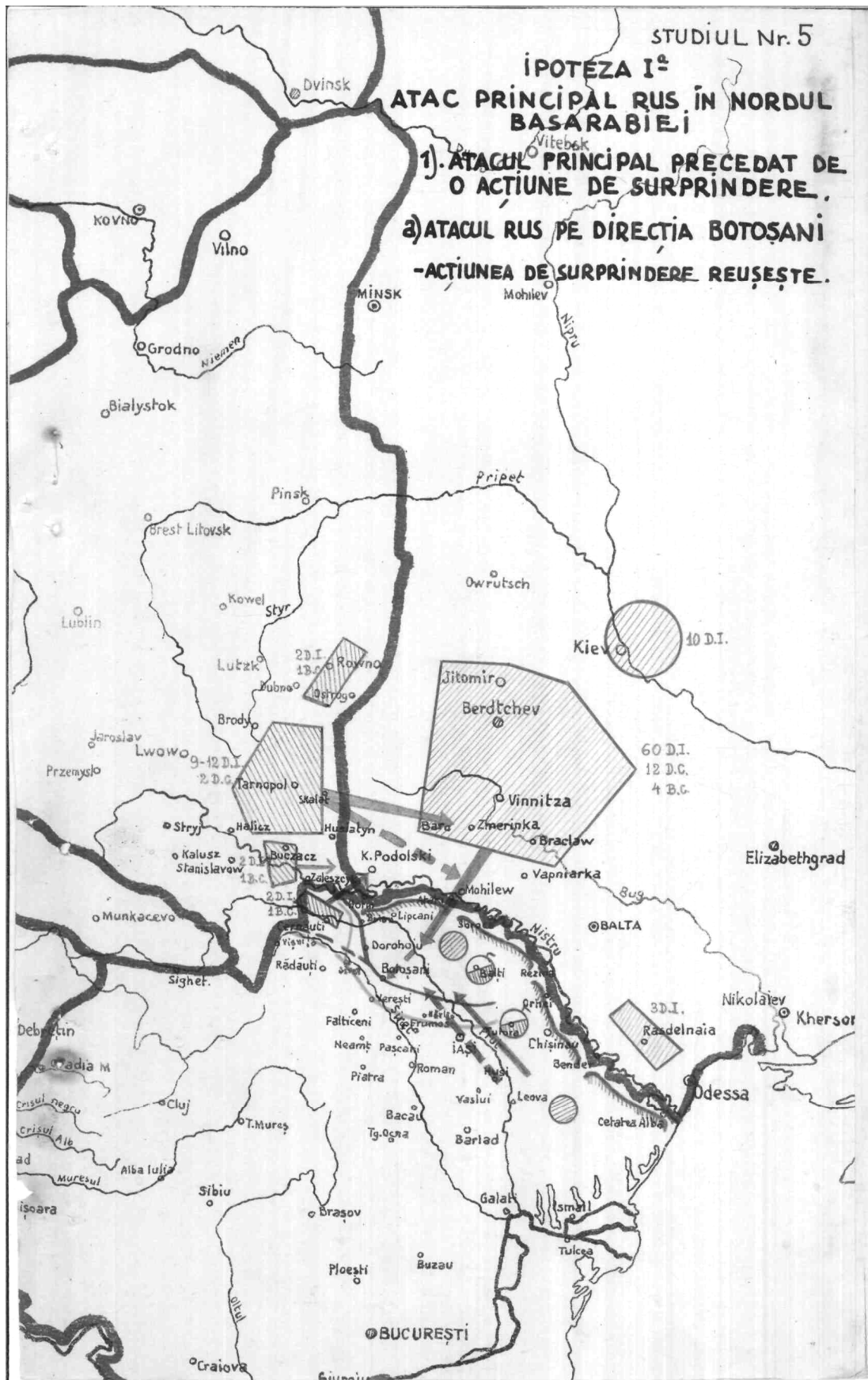
STUDIUL Nr. 3.

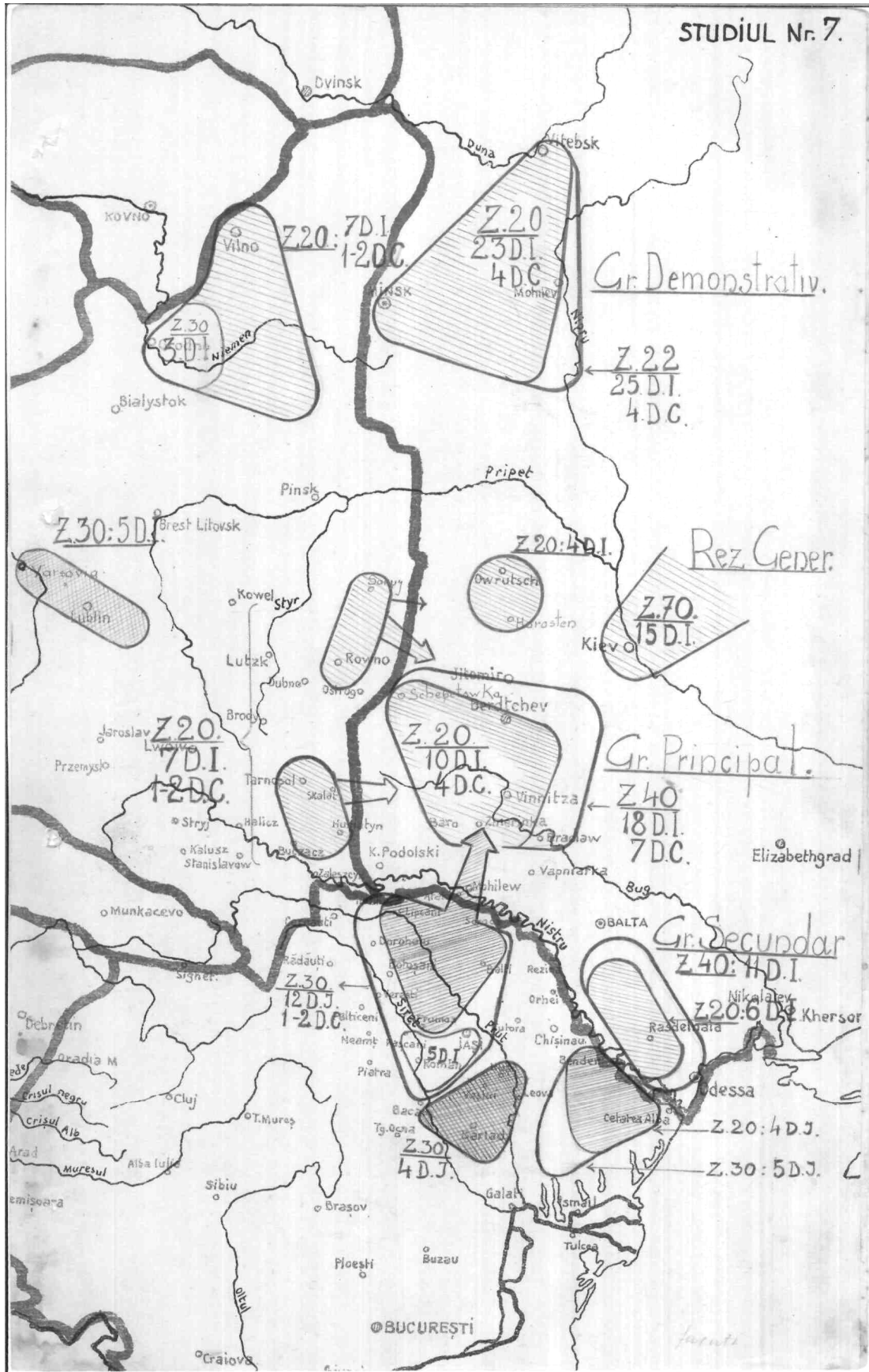

IPOTEZA ATAC PRINCIPAL RUS LA SUD DE PRIPET

2.- CAZUL CÂND ATACUL PRINCIPAL SE DA SPRE LWOW SAU MAI LA NORD.

RELATII ROMÂNNO-IUGOSLAVE ÎN PERIOADA GUVERNĂRII GOGA-CUZA (28 DECEMBRIE 1937-10 FEBRUARIE 1938)

Lector dr. Aurelian CHISTOL*

Asemeni României, Iugoslavia a fost de-a lungul perioadei interbelice o susținătoare a respectării prevederilor tratatelor de pace din sistemul versaillez, o promotoare a principiilor Pactului Societății Națiunilor, a cooperării regionale și a menținerii propriei independențe, a suveranității naționale și a integrității sale teritoriale.

Făcând parte din constelația politico-diplomatică dominată de către Franța și Marea Britanie, Iugoslavia a fost o susținătoare sinceră a politicii de securitate colectivă, promovată de către Paris și Londra, implicându-se, alături de vecinii săi antirevizioniști, în constituirea unor alianțe regionale, menite a asigura pacea, cooperarea și stabilitatea în zonă, prin anihilarea oricăror tendințe expansioniste și hegemonice ale statelor ostile principiilor covenantului genevez.

Grație aderării la Mica Înțelegere și la Înțelegerea Balcanică, atât România, cât și Iugoslavia aveau o dublă implicare geostrategică în inextricabila problematică politico-teritorială a Europei Centrale și de Sud - Est.

Noua etapă survenită pe scena relațiilor internaționale după 1933, odată cu accederea lui Hitler și a partidului nazist la putere în Germania, va impune o serie de reconsiderări în orientarea politicii externe a tuturor statelor europene și chiar a unora din afara „bătrânului continent”,

Asasinarea regelui Alexandru I al Iugoslaviei și a șefului Quai d'Orsay-ului, Louis Barthou, pe 9 octombrie 1934, în portul Marsilia de către un comando al ostașilor croați –cu evidenta complicitate a autorităților maghiare și italiene, care tolerau pe teritoriile lor organizarea unor astfel de grupări criminale – a reprezentat o dovadă peremptorie a deteriorării climatului internațional și a agresivității crescânde a statelor revizioniste, dornice să recurgă la orice mijloace pentru a afirma caducitatea tratatelor de pace de la finele Marelui Război.

Speranțele extremiștilor croați, legate de ineluctabila dezintegrare a Iugoslaviei în urma asasinării regelui Alexandru, au fost rapid infirmate, deoarece această crimă va conduce, ipso-facto, la coalizarea popoarelor iugoslave în jurul Coroanei. Întrucât, fiul suveranului dispărut, Petru al II-lea, avea doar 11 ani, se va forma la Belgrad un Consiliu de Regență, prezidat de către prințul Paul, vărul răposatului monarh.

Pe plan intern, Regența a inițiat o politică de conciliere a sârbilor cu celelalte popoare din cadrul federației statale iugoslave, concretizată inclusiv prin constituirea, în iunie 1935 a unui cabinet prezidat de Milan Stojadinović, care va conduce țara până în februarie 1939.

Noul premier, cumula și funcția de ministru de Externe, fiind recomandat de o serie de cercuri politice și de afaceri din Marea Britanie. El a avut abilitatea de a constitui o solidă coaliție guvernamentală, Uniunea Radicală Iugoslavă, formată din radicalii sârbi, musulmanii bosniaci și popularii sloveni, inițiind totodată o serie de negocieri cu țărăniștii croați, conduși de Vladko Maček¹.

În ceea ce privește politica externă, Belgradul nu a rămas insensibil la conciliatorismul franco-britanic, la eșecul politicii de securitate colectivă și, mai ales, la atitudinea tot mai vexatorie a Franței față de micii săi aliați est-europeni, pe care părea dispusă să-i sacrifice pe altarul apropierei de Uniunea Sovietică. Pernicioasa alianță franco-sovietică și presiunile Parisului în vederea realizării unei apropieri iugoslavo-sovietice și româno-sovietice veneau în contradicție flagrantă cu interesele naționale ale Iugoslaviei și României, stârnind la Belgrad și la București o serie de aprehensiuni legate de sinceritatea sentimentelor prietenești ale Franței.

În atare condiții, dacă în România asistăm doar la înlăturarea lui N. Titulescu din guvernul prezidat de către Tătărescu, pe 29 august 1936, fără ca acest fapt să reprezinte o reorientare a politicii externe românești, ci numai o stopare a propensiunii celebrului nostru diplomat de a înfeuda Bucureștiul intereselor Parisului și Moscovei, în schimb, la Belgrad, se va realiza o abordare mai pragmatică a încercării de adaptare a diplomației iugoslave la noile realități internaționale.

Prin urmare, Stojadinović va proclama neutralitatea țării sale între blocurile ideologice dominate de către Germania și Franța, inițiind un proces de apropiere politică de Berlin și de Roma, principalii parteneri economici ai Belgradului.

Elocventă pentru pierderea încrederii Iugoslaviei în alianțele sale tradiționale înfăptuite sub oblăduirea Franței, este încheierea, în ianuarie 1937 a Tratatului de Pace Trainică și Prietenie Veșnică cu

* Universitatea din Pitești.

¹ Stevan K. Pavlowitch, *Istoria Balcanilor. 1804-1945*, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 262-263; Marusia Cârstea, Gheorghe Buzatu, *Europa în balanța forțelor*, vol. I, 1919-1939, București, Editura Mica Valahie, 2007, p. 266-267.

Bulgaria, și, în martie 1937, a Convenției de Prietenie și Neutralitate cu Italia, state revizioniste, ostile Pactului Societății Națiunilor și forumului păcii de la Geneva.

Încheierea celor două acorduri eluda spiritul Micii Înțelegeri și pe cel al Înțelegerii Balcanice, punându-i pe aliații tradiționali regionali ai Iugoslaviei în fața faptului împlinit, slăbind totodată, în mod inexorabil, capacitatea de acțiune și prestigiul respectivelor organisme².

Pe acest fond de detașare a Belgradului de principiile de politică externă ale Parisului și Londrei va surveni, în 28 decembrie 1937, schimbarea de guvern de la București, prin accesarea la putere a unui cabinet hibrid, compus din adversari și susținători ai Ligii Națiunilor, prezidat de către O. Goga, șeful Partidului Național Creștin, o formațiune politică având o orientare internă antisemită și una externă progermană și proitaliană.

Pentru a atenua o serie de tendințe mai puțin „ortodoxe” ale noului Consiliu de Miniștri, regele Carol al II-lea a impus în rândurile sale câțiva apropiați de-ai săi, adepți ai menținerii ordinii tradiționale interne, dar și ai conservării sistemului românesc de alianțe diplomatice, precum Armand Călinescu la Departamentul Internelor și Istrate Micescu la cel al Afacerilor Străine.

De asemenea, trebuie precizat faptul că premierul Octavian Goga avea o abordare a problematicii politice naționale și internaționale mai cerebrală și mai parcimonioasă decât temperamentalul său comiliton A.C. Cuza, care îl secondea în conducerea guvernului și a Partidului Național Creștin.

La scurtă vreme după instalarea în fruntea cabinetului, O. Goga i-a telegrafiat omologului său iugoslav Milan Stojadinovič, asigurându-l că „sentimentele sale de caldă prietenie și cordială fraternitate pentru națiunea iugoslavă se îndreaptă către Excelența Voastră, rugându-vă să primiți înnoirea dorințelor de intimă colaborare, pe care am avut onoarea a vi le exprima și altădată, ca o cheazășie a raporturilor de neștirbită intimitate în fața zilei de mâine”³.

În ceea ce-l privește, Stojadinovič s-a grăbit să-i răspundă noului prim-ministru de la București, precizând că: „Adânc mișcat de expresia simțămintelor de prietenie și de fraternitate, pe care le cunoșteam de altfel din întâlnirile noastre personale anterioare, și pe care ați binevoit să le reîmprospătați față de țara mea în clipa când luați asupra Domniei-Voastre însărcinarea de șef al guvernului României prietene și aliate, odată cu felicitările mele cele mai cordiale, vă exprim dorința unei colaborări între cele două țări, tot atât de strânsă în viitor ca și în trecut, pentru binele desăvârșit al națiunilor noastre, ca și pentru pacea generală”⁴.

Făcând abstracție de caracterul protocolar al telegramelor schimbate între șefii de guvern român și iugoslav, remarcăm faptul că schimbarea politică survenită la București a suscitat la Belgrad un interes deosebit, fiind primită în chip favorabil, atât în mediile politice, cât și-n cele jurnalistice.

Astfel, pe 5 ianuarie 1938, ministrul plenipotențiar al României acreditat în capitala iugoslavă, Victor Cădere menționa că politicianii de frunte de la Belgrad își manifestă convingerea că schimbările survenite în țara noastră nu vor exercita niciun fel de influență negativă asupra bunelor raporturi existente între România și Iugoslavia.

Totodată, cotidianul „Vreme”, în numărul său din 30 decembrie, prezenta în termeni elogioși personalitatea prim-ministrului român, referindu-se la activitatea sa desfășurată în timpul stăpânirii austro-ungare în Transilvania, la aportul pe care l-a adus la îndeplinirea idealului desăvârșirii unității naționale, dar și la încercarea lui Goga de a instaura un autentic climat național în România întregită.

Redactat într-o manieră encomiastică, articolul concluziona plin de optimism că: „Poporul nostru are multe motive să creadă că acest spirit generos și superior, pe care îl introduce cu sine în noul curent politic al României frățești, nu numai că va întări relațiile noastre reciproce, ci va crea, prin clarviziunea sa de bărbat de stat, siguranță și pace durabilă în această parte a lumii”.

De asemenea, gazeta Uniunii Radicale Iugoslave „Samouprava” din 31 decembrie 1937, pentru a înlătura orice posibil echivoc, consemna următoarele: „Deznodământul evenimentelor politice din România, sfârșit prin formarea guvernului d-lui Goga, a avut, atât la Belgrad, cât și în întreaga Iugoslavie, cel mai simpatic răsunset. Noul guvern român a fost primit atât din partea cercurilor oficiale belgradene, cât și din partea întregii opinii publice iugoslave fără nicio rezervă, numai cu simpatii, cu mari și sincere simpatii”⁵.

La rândul său, ministrul plenipotențiar al Iugoslaviei, din România, Jovan Dučić îi telegrafiază pe 7 ianuarie 1938 lui Stojadinovič, comunicându-i impresiile produse de instalarea noului cabinet.

De altfel, cu o zi în urmă, Goga îl primise într-o lungă audiență pe Dučić expunându-i direcțiile sale de acțiune. Confesându-i-se diplomatului iugoslav, proaspătul premier sublinia că: „Am venit la putere să-i redau României onoarea, pentru că ea pătmește din cauza paraziților autohtoni și a străinilor nesătui.

² Gheorghe Zbucă, *Istoria Iugoslaviei*, București, Editura Corint, 2001, p. 63-64.

³ Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare se va cita D.A.N.I.C.), fond Ministerul Propagandei Naționale (1921-1944). Presa Internă, dosar 379/1938, f. 20.

⁴ Ibidem.

⁵ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare se va cita A.M.A.E.), fond Iugoslavia (1920-1944), vol. 51/ (1937-1939), f. 14-15; telegrama Legației României din Belgrad, nr. 57/5 ianuarie 1938 către București, semnată Victor Cădere, cuprinzând „Raportul pe luna decembrie 1937 asupra evenimentelor de politică internă și externă interesând Iugoslavia”.

Eu cred că poporul român a ieșit din perioada sa de copilărie și vrea să-și arate tinerețea și bărbăția. Nu a meritat să fie condus din străinătate, deoarece a plătit totul cu sudoare și sânge. N-am venit la putere pentru a mă acoperi de glorie, nici pentru a mă îmbogăți; însă, dat fiind că vremurile sunt dinamice, consider că această perioadă corespunde caracterului meu dinamic⁶.

În continuare, Goga s-a plâns interlocutorului său de rolul nefast jucat de către evrei în societatea românească, informându-l că guvernul său va adopta o serie de măsuri antisemite.

Convorbirea purtată cu premierul român, i-a creat lui Dučić convingerea că noul cabinet nu va accepta să se ocupe doar „cu peticitul”, deoarece viitoarele sale reforme vor echivala cu „o revoluție, o cotitură și o renaștere. Și nu doar una materială, ci –în primul rând – una morală și spirituală”, menită a duce la „crearea unei României noi”.

Referindu-se strict la omul Goga, diplomatul iugoslav preciza că acesta „reprezintă fără nicio îndoială o personalitate cu totul de excepție”, care „surprinde mai cu seamă prin rapiditatea incredibilă a reflecțiilor lui, prin finețea și bogăția modalităților de exprimare. Cu fiecare propoziție dovedește o cultură generală remarcabilă și ordonată, precum și simț critic. Se simte în el oratorul și mai cu seamă polemistul: nu certărețul, ci duelistul veritabil. Un om rasat ale cărui convingeri vin mai degrabă de la inimă decât de la rațiune, ale cărui intenții – se pare – sunt în mai mică măsură datorate unui plan decât unui caz de conștiință sau sentimentului datoriei. Este omul care crede nu numai în capacitatea sa, ci și într-o chemare. Mie îmi apare ca un om de decizie, dar și de devotament⁷”.

Nici Partidul Național Creștin, formațiune prezidată de Goga, nu a scăpat analizei atente și totodată pertinente a lui Dučić. În legătură cu programul de politică externă al național-creștinilor, diplomatul iugoslav îl sintetiza astfel: „raporturi bune cu toți, mai cu seamă cu vecinii care sunt utili și fideli. Se spune că Goga agreează ideea unei uniuni România – Polonia – Iugoslavia și că este favorabil statelor autoritare, dar că are considerații speciale față de Anglia⁸”.

În concluzia amplei sale telegrame adresate lui Stojadinović, ministrul Iugoslaviei de la București, arăta că, premierul Goga „pentru noi prezintă un interes cum niciunul dintre predecesorii săi nu a prezentat⁹”.

În însemnările sale, C. Argetoianu a confirmat, într-un stil personal, impresia pozitivă creată la Belgrad de constituirea guvernului Goga, în paralel cu aprehensiunile manifestate de către ceilalți aliați ai noștri: „Teama unei schimbări de orientare în politica noastră ne-a ridicat pe toți aliații (afară de sârbi <<dubioși>> ca și noi!) împotriva –iar ovreimea a făcut restul¹⁰”.

Întrucât marile democrații occidentale priveau noul cabinet de la București cu o ostilitate aproape nedisimulată, ministrul român de Externe Istrate Micescu a organizat o conferință de presă pe 4 ianuarie 1938, cu scopul de a reitera atașamentul țării noastre față de angajamentele internaționale asumate împreună cu aliații săi tradiționali. Recurgând la întregul său arsenal persuasiv, Micescu a încercat să elimine reticențele cancelariilor occidentale, dând asigurări formale că: „România va urmări (...) o politică credincioasă alianțelor sale, întinzând în același timp mâna, în chip leal, tuturor statelor cu care ea are legături”.

El nu a ezitat însă, să facă o distincție clară între politica internă și cea externă a guvernului român, precizând că, la rândul său, Bucureștiul procedează la fel și când e vorba de celelalte state, judecându-le prin prisma acțiunilor diplomatice întreprinse și nu prin cea a regimului politic intern, astfel încât șeful Palatului Sturza solicita reciprocitate în această chestiune și dădea asigurări jurnaliștilor români și străini că: „Urmărind dezlegarea problemelor sale de politică internă, guvernul român rămâne credincios tratatelor care îl leagă de Franța, de Polonia, de Mica Înțelegere și de Înțelegerea Balcanică, fiind adânc devotat ideii de pace pe care este hotărât să o slujească cu tărie și statornicie¹¹”.

Confruntat cu plângerile depuse la Liga Națiunilor împotriva României de unele organizații internaționale evreiești, guvernul de la București l-a delegat pe Istrate Micescu să apere interesele românești în cadrul Consiliului Ligii ale cărui lucrări se vor desfășura între 26 și 30 ianuarie 1938. Întrucât ministrul român de Externe reprezenta și interesele Miciei Înțelegeri la reuniunea forului genevez, s-a decis ca, înainte de plecarea în Elveția, Micescu să viziteze Praga și Belgradul pentru a stabili contacte oficiale cu liderii politici cehoslovaci și iugoslavi și pentru a le capta benevolența în delicata chestiune a plângerilor evreiești.

După ce a petrecut două zile la Praga, Istrate Micescu a sosit în dimineața zilei de 11 ianuarie în gara Belgrad, însoțit de ministrul român V. Cădere, care îl întâmpinase la Zemun. La coborârea din tren, șeful diplomației noastre a fost întâmpinat de către Milan Stojadinović, însoțit de o serie de diplomați iugoslavi și de câțiva colaboratori apropiați.

⁶ Apud Jovan Dučić, *Rapoarte diplomatice din București (1937-1939)*, București, Editura Universul Dalsi, 1998, p. 18.

⁷ *Ibidem*, p. 16-17.

⁸ *Ibidem*, 21.

⁹ *Ibidem*, p. 24.

¹⁰ Constantin Argetoianu, *Însemnări zilnice*, vol. IV (1 ianuarie-30 iunie 1938), București, Editura Machiavelli, 2002, p. 23.

¹¹ D.A.N.I.C., fond Ministerul Propagandei Naționale (1921-1944), Presa Internă, dosar 379/1938, f. 119.

După primirea oficială, Stojadinović a oferit la sediul Ministerului iugoslav de Externe un dejun intim în onoarea oaspeților români.

La finele dîneului, prim-ministrul iugoslav a rostit un scurt discurs, arătând printre altele că: „Acest contact personal cu Excelența Voastră (Istrate Micescu-n.n.) este pentru mine cu atât mai prețios cu cât în persoana voastră pot saluta în același timp și pe reprezentantul eminent al științei și al vieții publice române.

Ducându-vă la Geneva, unde veți asista la reuniunea Consiliului Societății Națiunilor, ați binevoit să vă opriți în Iugoslavia pentru a schimba vederi cu oamenii ei de stat. Exprimându-vă toată recunoștința mea pentru această mărturie de atenție, sunt fericit să pot constata că această vizită constituie o nouă dovadă că Mica Înțelegere, completată atât de fericit prin Înțelegerea Balcanică, rămâne în viitor, la fel ca și în trecut, un factor important al politicii externe a Regatului României.

Pot să vă asigur că Mica Înțelegere are aceeași importanță și în politica externă urmată de guvernul regal al Iugoslaviei.

Pe lângă aceasta, vizita Voastră ne-a oferit prilejul de a exprima încă o dată sentimentul de neclintită amicitie pe care Regatul Iugoslaviei îl nutrește pentru țara dumneavoastră, Regatul României amice și aliate”.

Măgulit de căldura expozeului premierului iugoslav, dar și de primirea prietenească făcută de către gazde, Micescu a ținut să sublinieze în răspunsul său că: „Interesele noastre și politica sunt, într-adevăr, atât de intim legate, încât oamenii noștri de stat n-au nevoie de lungi conversații pentru a se înțelege unii pe alții și pentru a ajunge la un acord. Amicizia noastră devotată și neclintită pentru Cehoslovacia, fidelitatea noastră față de Mica Înțelegere și voința noastră de a pune toate forțele la lucru, pentru a menține și a întări neîncetat acest admirabil organism internațional, formează prima bază a politicii noastre, atât de fericit completată prin Înțelegerea Balcanică, în sânul căreia colaborarea noastră cu Turcia și Grecia a avut rezultate atât de fericite”.

Comuniunea de interese a celor două state și fidelitatea lor față de alianțele în cadrul cărora activau a fost evidențiată și la sediul Asociației Româno - Iugoslave din Belgrad, acolo unde, Stojadinović și Micescu s-au întâlnit cu forul de conducere al respectivului organism.

Seara, a venit rândul Legației Române să ofere o recepție în onoarea celor doi oameni de stat și s-a dat publicității comunicatul oficial referitor la întrevederile dintre șefii diplomațiilor de la Belgrad și București, în cuprinsul căruia s-a pus accent pe faptul că „cei doi miniștri au putut constata perfectul lor acord asupra tuturor chestiunilor examinate, atât a celor privitoare la situația politică generală și, în special, la colaborarea ambelor țări în cadrul Micii Înțelegeri și a Înțelegerii Balcanice”.

După încheierea dîneului de la Legație, Micescu a părăsit Belgradul, îndreptându-se spre Geneva¹².

Din orașul de reședință al Ligii Națiunilor, șeful diplomației române a trimis pe 17 ianuarie 1938 un raport adresat regelui Carol al II-lea și premierului O. Goga, despre întrevederile avute la Belgrad cu Stojadinović.

Astfel, Micescu releva faptul că, deși inițial interlocutorul său fusese „protocolar și rezervat”, treptat „a devenit din ce în ce mai amical”, exprimându-și fără echivoc intenția „de a se sprijini din ce în ce mai mult pe noi”, dar și „dorința nu mai puțin fermă de a menține intactă coeziunea Micii Înțelegeri”.

Cu toate acestea, Stojadinović nu și-a ascuns preocuparea „de a întări pacea pentru țara sa, dobândind cât mai multă liniște pe flancurile dinspre Italia și Bulgaria”, ceea ce reprezenta, în mod eufemistic, o expresie elocventă a lipsei de încredere a Iugoslaviei în capacitatea de ripostă a Micii Înțelegeri față de acțiunile tot mai agresive ale statelor revizioniste din zonă. Micescu a interpretat într-o manieră comprehensivă demersurile Belgradului, precizând că și România intenționează să-i recunoască regelui Italiei titlul de împărat al Etiopiei și să-și amelioreze raporturile cu Bulgaria, fără a depăși însă limitele impuse de colaborarea loială cu partenerii săi din Mica Înțelegere.

Referitor la chestiunea Înțelegerii Balcanice, Micescu a sesizat la Stojadinović o cordialitate ce „a progresat până la familiaritate”, dar și disponibilitatea acestuia de a veni „oricând, ori de câte ori și unde vom crede noi util să avem întrevederi cu domnia sa”.

Grosso-modo, ministrul român de Externe, aprecia că omologul său iugoslav i-a lăsat impresia provizorie „de sinceritate”, în urma discuțiilor purtate la Belgrad pe 11 ianuarie¹³.

La finele sesiunii Consiliului Ligii Națiunilor, Micescu a plecat spre București, via Belgrad, unde a făcut o nouă oprire pe 31 ianuarie, la invitația oficialilor iugoslavi.

Înzestrat cu un remarcabil dar al ironiei, C. Argetoianu a descris extrem de plastic și de malițios totodată trecerea șefului Palatului Sturdza prin capitala iugoslavă: „Pe drum de la Geneva la București dom' Istrate della Micesco s-a oprit la Belgrad, a depus o coroană la Prințul Paul, a dejunat cu soldatul necunoscut și a încasat un cordon. Măine vom avea fericirea să-l avem iarăși printre noi”¹⁴.

Deoarece România devenise victima unui veritabil complot internațional din cauza „chestiunii evreiești”, ministrul iugoslav la București, Jovan Dučić a avut pe 4 februarie 1938 o convorbire pe tema respectivă cu ministrul român de Interne, Armand Călinescu, pe care-l cataloga drept „omul cel mai inteligent și cel mai experimentat din actualul guvern”, exceptându-l pe O. Goga.

¹² A.M.A.E., fond Iugoslavia (1920-1944), vol. 51/ (1937-1939), f. 108; *Vizita d-lui Istrate Micescu la Belgrad*, în „Universul”, anul 55, nr. 12, 13 ianuarie 1938, p. 12; *Dejun în onoarea ministrului de externe român la Belgrad*, în „Curentul”, anul XI, nr. 3574, 14 ianuarie 1938, p. 3.

¹³ A.M.A.E., fond Italia (1920-1944), vol. 64/ (1937-1738), f. 238-243; telegrama lui Istrate Micescu din Geneva, cu numărul 6/17 ianuarie 1938.

¹⁴ C. Argetoianu, *op. cit.*, vol. IV, p. 85.

În cadrul întrevederii, Călinescu și-a asigurat interlocutorul că în privința evreilor „nu vor fi persecuții, dar că România va încerca să se debaraseze de ei cu orice preț”, întrebându-l chiar, în glumă, „dacă nu cumva Iugoslavia dorește să-i primească”.

Dučić i-a răspuns la modul cel mai serios nu numai că nu-i primește, dar și că autoritățile iugoslave au luat măsuri speciale la graniță pentru a le interzice accesul în țara sa.

De fapt, scopul principal al conversației era legat de dorința românilor de a afla „dacă Iugoslavia va susține din punct de vedere moral eliberarea lor de evrei”. Din dorința de a fi cât mai tranșant, fără a se abate însă de la normele unui limbaj diplomatic, Dučić a dat asigurări ferme „că în orice problemă vitală pentru România, Iugoslavia este alături de ea trup și suflet și până la capăt”¹⁵.

Tot pe linia bunelor raporturi statornice între cele două țări vecine, consemnăm și vizita întreprinsă la Belgrad, între 7-10 februarie 1938 de o delegație a Batalionului III Grăniceresc din Făgăraș, în frunte cu locotenent-colonelul Grecianu, cu scopul de a-i „prezenta Comandantului Său Onorific, Alteței Sale Principelui - Regent Paul al Iugoslaviei, daruri în semn de omagiu”.

După cum raporta Victor Cădere, pe 11 februarie, oaspeții români au fost înconjuțați „în tot timpul șederii în Capitala Iugoslaviei de o deosebită atenție și de cele mai sincere manifestări de simpatie”.

Programul vizitei a cuprins întâlniri cu: ministrul iugoslav al Apărării, generalul Marič, șeful Marelui Stat Major, generalul Nedič* și cu generalul de armată Kosič, Comandantul Garnizoanei Belgrad.

Pe 8 februarie, delegația a fost primită de prințul-regent Paul, căruia locotenent-colonelul Grecianu i-a oferit „un album artistic legat, cuprinzând fotografii luate cu prilejul serbărilor de la Sinaia, precum și unele vederi ale cazărni de la Făgăraș”. De asemenea, ofițerii români i-au dăruit principesei Olga a Iugoslaviei „un splendid costum național”.

În cea de-a treia zi, pe 9 februarie, delegația română a participat la o serie de ceremonii desfășurate la Mausoleul Regal de la Oplenaț, la Monumentul Soldatului Necunoscut și seara, la un dîneu organizat de Legația României. În dimineața următoare, oaspeții au părăsit Belgradul, fiind conduși până la frontieră, „ca și la sosire, într-un vagon regal”¹⁶.

Demiterea bruscă a guvernului Goga de către suveran și instalarea unui nou cabinet prezidat de către patriarhul Miron Cristea a fost primită cu mult calm la Belgrad, întrucât „noul regim” nu însemna cătuși de puțin o schimbare a orientării României față de Iugoslavia.

În ceea ce-l privește, Jovan Dučić ținea să-l informeze pe Stojadinovič că schimbarea politică survenită la București fusese primită „de liberali cu rezervă, iar de țăraniști cu scepticism”, în timp ce impresia sa personală era că „din păcate, în momentul acesta (13 februarie 1938-n.n.) România este în mare măsură cuprinsă de neliniște”¹⁷, deși probabil că această concluzie avea și un substrat subiectiv, dată fiind admirația evidentă nutrită de către literatul Dučić față de confratele său Octavian Goga, proaspăt înlăturat de la putere.

De-a lungul celor 44 de zile ale guvernării „poetului pătimirii noastre”, relațiile româno-iugoslave s-au menținut cel puțin la nivelul de cordialitate tradițională, apropierea dintre cele două state fiind mai degrabă facilitată, decât obstrucționată, de orientarea tot mai clară a Belgradului spre Berlin, Roma și Sofia sau de politica internă antisemită a Bucureștiului, menită a provoca ostilitatea cancelariilor occidentale.

Relations roumaino-yougoslaves pendant le gouvernement Goga-Cuza (28 décembre 1937-10 février 1938)

La constitution du gouvernement présidé par Octavian Goga a suscité un intérêt particulier à Belgrade, étant reçue avec beaucoup de sympathie au milieu politique et journalistique, puisque les yougoslaves appréciaient que le nouveau pouvoir de Bucarest abordera la problématique internationale d'une manière plus pragmatique.

Les entrevues Stojadinovič-Micescu ont confirmé et consolidé les bons rapports entre Bucarest et Belgrade, restés les mêmes au moment du changement du régime en Roumanie, la nuit de 10/11 février 1938.

Key-words: cordialitate, cooperare, Mica Înțelegere, Înțelegerea Balcanică, amicitie.

¹⁵ Jovan Dučić, *op. cit.*, p. 56-57.

¹⁶ A.M.A.E., fond Iugoslavia (1920-1944), vol. 51/ (1937-1939), f. 118-121; telegrama nr. 454/11 februarie 1938 a Legației României din Belgrad, semnată de către V. Cădere, către noul ministru român de Externe, Gh. Tătărescu.

* În ceea ce-l privește pe șeful Marelui Stat Major al Armatei Iugoslave, generalul Milutin Nedič, atașatul nostru militar de la Belgrad nota următoarele: „Nu are cunoștințele superioare ce se cer unui șef al M. St. M.; duce o politică bulgarofilă și nu iese din cuvântul Președintelui de Consiliu Stojadinovič, cu care este bun prieten, dar nu are încrederea completă a Ministerului de Război, care nu-l apreciază; față de noi, duce o politică nesinceră”.

În schimb, Comandamentul Garnizoanei Belgrad, Petar Kosič nutrea reale simpatii pentru țara noastră, fiind foarte apreciat la București. [Arhivele Militare Române, fond Cabinetul Ministrului (1913-1950), dosar 195 /1938, f. 12-23.].

¹⁷ Jovan Dučić, *op. cit.*, p. 74-78.

SOSIREA MISIUNII MILITARE GERMANE ÎN ROMÂNIA (OCTOMBRIE 1940)

Dr. Ottmar TRĂȘCĂ*

Ajuns la putere pe valul nemulțumirii și revoltei generate de cedările teritoriale din vara anului 1940, respectiv abandonarea unui mare număr de cetățeni români în mâini străine, generalul Ion Antonescu și-a fixat din primul moment ca principal obiectiv – pe lângă menținerea ordinii și stabilității interne – recuperarea teritoriilor pierdute în favoarea statelor vecine. În consecință, toate măsurile politice și militare adoptate și implementate de regimul antonescian în perioada septembrie 1940-august 1944 trebuie evaluate prin prisma scopurilor urmărite. Chiar dacă nu era filogerman, dimpotrivă, ca ofițer de stat major Antonescu a ajuns în 1940 la concluzia că Germania câștigase practic războiul și că ea era singura putere în măsură și dispusă a apăra România în fața primejdiei reprezentate de expansionismul URSS. De asemenea, generalul considera că inclusiv atingerea obiectivului primordial al guvernării sale – refacerea frontierelor – nu putea fi realizată decât cu ajutor german. Astfel se explică denunțarea înțelegerilor și acordurilor diplomatice încheiate de guvernele anterioare – Mica Înțelegere, Înțelegerea Balcanică – considerate perimate¹, precum și declarația sa neechivocă din ședința Consiliului de Miniștri din 21 septembrie 1940 ce marca ruptura totală față de politica externă promovată și enunța linia politică progermană: „Față de Axă v-am spus: noi mergem 100% până la moarte alături de Axă. Ori triumfăm cu Axa, ori cădem cu Axa. Dacă vom cădea cu Axa, pe hartă nu vom dispărea, după cum nici Italia, nici Germania nu vor putea să dispară, o națiune constituind o realitate pe care nu se poate trece. Însă eu vreau să răstorn Arbitrajul de la Viena – fără să spun – și să pregătesc campania pentru opinia publică mondială”². Politica externă progermană enunțată de Conducătorul statului a fost transpusă în practică prin intermediul a două măsuri importante ce au desăvârșit tranziția ireversibilă a României în sfera de influență germană: sosirea Misiunii Militare germane în România (octombrie 1940) și, ulterior, aderarea României la Pactul Tripartit (23 noiembrie 1940).

Solicitarea referitoare la trimiterea unei Misiuni Militare Germane nu a fost o inițiativă a regimului antonescian, ea fiind înaintată oficial de Carol al II-lea încă de la începutul lunii iulie a anului 1940, în contextul politicii de apropiere de Germania. Potrivit afirmațiilor lui Horia Sima, propunerea trimiterii unei Misiuni Militare germane în România fusese formulată chiar de către Legația germană la 30 iunie 1940, prin intermediul secretarului de legație Hermann von Ritgen. În cursul convorbirii cu Horia Sima, Ritgen i-ar fi comunicat că „Germania este hotărâtă să ajute România pentru a o ocroti de o eventuală invazie sovietică, dar nu o poate face din proprie inițiativă, ci așteaptă ca primul pas să fie făcut de la București. Cea mai bună garanție ca fruntariile ei de răsărit să nu fie călcate, ar fi prezența unei Misiuni Militare germane în România. În momentul în care ar exista cât de puține trupe germane în România, s-ar tăia apetitul Rusiei Sovietice de a invada țara noastră, știind că, în acest caz, ar avea de-a face cu forțele Marelui Reich German. De altă parte, chemarea acestei misiuni ar confirma buna credință a guvernului român la schimbarea sistemului de alianțe în care a trăit până acum România, dorind să-l substituie cu sistemul Puterilor Axei”³. În opinia noastră versiunea oferită de Horia Sima este cel puțin controversată. Este greu de crezut că o decizie politică de anvergură – precum trimiterea unei Misiuni Militare germane – ce urma să influențeze nu numai evoluția relațiilor româno-germane, ci și raporturile dintre Berlin și Moscova, ar fi fost transmisă cercurilor decizionale române în maniera descrisă de Horia Sima. În plus, versiunea liderului gardist nu este susținută de nicio altă sursă istorică. Pe de altă parte situația este asemănătoare inclusiv în privința versiunii oferite în lucrarea sa memorialistică de fostul ofițer SD, Wilhelm Höttl, conform căreia trimiterea Misiunii Militare germane în România ar fi fost o parte componentă a unei înțelegeri secrete încheiate între Mihail Moruzov și șeful Abwehr, amiralul Wilhelm Canaris, având ca scop prevenirea acțiunilor de sabotaj britanice în regiunea petroliferă⁴. Cert este că indiferent de proveniența propunerii, ea a fost preluată de factorii decizionali români și înaintată ca atare Berlinului.

* Institutul de Istorie „George Barițiu” Cluj-Napoca.

¹ Într-un interviu acordat corespondentului din București al ziarului „Völkischer Beobachter”, Karl Hermann Theil, generalul Ion Antonescu afirma că „Pentru Guvernul român pactul Înțelegerii Balcanice, la fel ca toate celelalte sisteme de pacte europene, este perimat și România nu se va mai prevala niciodată de aceasta”. Ottmar Trășcă, „Aderarea României la Pactul Tripartit”. În: *Revista Arhivelor*, 1997, 44, nr. 1. p. 140.

² *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Antonescu*, vol. I (septembrie-decembrie 1940), ediție de documente întocmită de Marcel-Dumitru Ciucă, Aurelian Teodorescu, Bogdan Florin Popovici, București, 1997, p. 70 (Stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 21.09.1940).

³ Horia Sima, *Sfârșitul unei domnii sângeroase*. Pagini din istoria Gărzii de Fier, Timișoara, 1995, p. 147-148.

⁴ Walter Hagen, *Die geheime Front. Organisation, Personen und Aktionen des deutschen Geheimdienstes*, Linz-Wien, 1950, p. 284; Rebecca Haynes *Politica României față de Germania între 1936 și 1940*, traducere de Cristina Aboboia, Iași, 2003, p. 152.

În cursul audienței acordate la 2 iulie 1940 ministrului plenipotențiar Wilhelm Fabricius, regele Carol al II-lea a comunicat dorința sa în vederea unei „colaborări mai intime” cu Germania, solicitând printre altele inclusiv „o Misiune de instrucție militară care va întări și mai mult legăturile” cu Reichul⁵. Întrucât Berlinul nu a reacționat la demersul regal, fapt ce a creat o stare de nervozitate la București⁶, solicitarea a fost repetată de rege la 12 iulie 1940 în cadrul convorbirii avute cu atașaii militari germani acreditați în București, coloneii Carl Wahle și Alfred Gerstenberg. Cu acest prilej regele le-a declarat interlocutorilor săi că s-a decis să colaboreze „în modul cel mai serios” cu Reichul și i-a rugat să transmită comandanților armatei de uscat, respectiv Luftwaffe solicitarea sa oficială în vederea trimiterii unei Misiuni Militare germane în România. Carol al II-lea a argumentat demersul său prin situația politico-militară dificilă existentă la frontiera de est și nu a ascuns faptul că în viitor miza pe o confruntare militară sovieto-germană, caz în care „România va trebui să lupte împreună cu Germania” constituind aripa dreaptă a dispozitivului strategic german. În privința modalității de funcționare a Misiunii Militare, regele a propus trimiterea de ofițeri germani experți în vederea instruirii armatei române în tacticile de luptă modernă, îndeosebi în utilizarea blindatelor și aviației. În cazul în care din motive politice această soluție nu era posibilă, regele propunea camuflarea Misiunii⁷. În urma audienței – în cadrul căreia potrivit propriilor afirmații au manifestat „un comportament receptiv” – atașaii militari germani au rămas cu impresia că solicitarea înaintată de regele Carol al II-lea reprezenta de fapt o „manevră politică” menită a obține un succes extern de ultimă oră, respectiv a „compromite” Reichul în fața URSS. Impresia negativă a fost accentuată inclusiv de „atitudinea slugarnică” manifestată de rege în cursul audienței, precum și de afirmațiile sale de natură militară ce demonstau în opinia atașaiilor că „nu ar fi informat corespunzător în privința situației reale existente în armata și aviația sa”. În consecință Wahle și Gerstenberg se pronunțau împotriva trimiterii unei Misiuni Militare, invocând în sprijinul acestei recomandări experiențele acumulate de-a lungul timpului cu misiunile militare germane din Turcia ori cu misiunea Berthelot din Primul Război Mondial, lipsa unei reforme structurale în cadrul armatei române, precum și nesiguranța politică „îngrijorătoare” arătată de regele Carol și poporul român⁸. După cum era de așteptat forurile decizionale germane și-au însușit inițial punctul de vedere formulat de atașaii militari germani din România, astfel că la 17 iulie 1940 Înalțul Comandament al Wehrmachtului (OKW) comunica Ministerului de Externe dispoziția lui Adolf Hitler potrivit căreia Wehrmachtul nu trebuia să întreprindă nimic în această chestiune, răspunsul la solicitarea înaintată de regele Carol al II-lea urmând a fi dat pe cale diplomatică⁹. Chiar dacă guvernul de la București a readus în discuție cererea referitoare la Misiunea Militară germană în scrisoarea din 16 iulie 1940 adresată mareșalului Hermann Göring de primul-ministru Ion Gigurtu¹⁰, poziția Berlinului a rămas momentan nemodificată. Schimbarea intervenită în atitudinea conducerii Reichului față de această chestiune s-a conturat la sfârșitul lunii august 1940 și a fost determinată de doi factori importanți: 1) temerile nutrite de Hitler în privința posibilității unei acțiuni militare a URSS îndreptate împotriva României ce ar fi periclitat regiunea petroliferă de la Ploiești, vitală funcționării mașinii de război germane; 2) escaladarea tensiunilor în raporturile sovieto-naziste și primele planuri operative elaborate de OKW și OKH în vederea unui conflict militar cu URSS, acestea plecând de la premisa prezenței trupelor germane în România¹¹. De altfel, chiar în ziua în care la

⁵ Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Berlin, R 29920, Büro des Unterstaatssekretärs, Akten betreffend Südosten I, E 176103. Telegramm Nr. 1073 der deutschen Gesandtschaft in Bukarest vom 02.07.1940, gez. Fabricius (În continuare se va cita PAAAB); Regele Carol al II-lea al României, *Însemnări zilnice. 1937–1951, volumul III 15 decembrie 1939–7 septembrie 1940*, ediție îngrijită, note, glosar și indice de Nicolae Răuș, studiu introductiv de Ioan Scurtu, București, 1998, p. 231. Însemnarea din 02.07.1940; *Akten zur deutschen auswärtigen Politik, Serie D: 1937-1945, Band X, Die Kriegsjahre, Dritter Band, 23. Juni bis 31 August 1940*, Frankfurt am Main, 1963, documentul nr. 80, p. 75 (În continuare se va cita ADAP).

⁶ PAAAB, R 29920, Büro des Unterstaatssekretärs, Akten betreffend Südosten I, E 176057. Telegramm Nr. 1158 der deutschen Gesandtschaft in Bukarest vom 11.07.1940, gez. Fabricius.

⁷ PAAAB, R 29920, Büro des Unterstaatssekretärs, Akten betreffend Südosten I, E 176049. Telegramm Nr. 1165 der deutschen Gesandtschaft in Bukarest vom 12.07.1940, gez. Fabricius, Wahle; Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg im Breisgau, RH 2 – Generalstab des Heeres - /2926, Fiche 1, fol. 20-21. Privatbrief des deutschen Militärattachés in Bukarest vom 14.07.1940 (În continuare se va cita BMF), gez. Wahle; ADAP, Serie D, Band X, documentul nr. 161, p. 165; documentul nr. 196, p. 211.

⁸ BMF, RH 2 – Generalstab des Heeres - /2926, Fiche 1, fol. 20-21. Privatbrief des deutschen Militärattachés in Bukarest vom 14.07.1940, gez. Wahle; Jürgen Förster, „Zur Bündnispolitik Rumäniens vor und während des Zweiten Weltkrieges“. In: *Militärsgeschichte. Probleme-These-Wege*, Im Auftrag des Militärsgeschichtlichen Forschungsamtes aus Anlaß seines 25jährigen Bestehens, ausgewählt und zusammengestellt von Manfred Messerschmidt, Klaus A. Maier, Werner Rahn und Bruno Thoß, Stuttgart, 1982, p. 297.

⁹ ADAP, Serie D, Band X, documentul nr. 196, p. 211.

¹⁰ Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, fond 71/Germania, vol. 79, f. 191-195. Scrisoarea din 16.07.1940 adresată de Președintele Consiliului de Miniștri Ion Gigurtu feldmareșalului Hermann Göring (În continuare se va cita AMAE); Rebecca Haynes, *Politica României față de Germania între 1936 și 1940*, p. 152.

¹¹ Vezi pe larg Jürgen Förster, „Rumäniens Weg in die deutsche Abhängigkeit. Zur Rolle der deutschen Militärmission 1940/1941“. In: *Militärsgeschichtliche Mitteilungen*, 1979, 25, Heft 1, p. 58-59. Jürgen Förster, „Zur Bündnispolitik Rumäniens vor und während des Zweiten Weltkrieges“. In: *Militärsgeschichte. Probleme-These-Wege*, Im Auftrag des Militärsgeschichtlichen Forschungsamtes aus Anlaß seines 25jährigen Bestehens, ausgewählt und zusammengestellt von Manfred Messerschmidt, Klaus A. Maier, Werner Rahn und Bruno Thoß, Stuttgart, 1982, p. 297-299.

Viena ministrul de Externe Joachim von Ribbentrop anunța decizia „arbitrilor” în disputa teritorială româno-maghiară, în cancelaria Reichului avea loc o conferință referitoare la pregătirile militare efectuate de Armata de Uscat, Luftwaffe și Abwehr în vederea ocupării regiunii petrolifere în ipostaza respingerii arbitrajului de către România. Cu acest prilej șeful de Stat Major al OKW, generalul-colonel Alfred Jodl, comunica celor prezenți că „Führerul intenționează după stabilirea noii frontiere între România și Ungaria să trimită a Misiune Militară puternică în România”¹². Mai mult, la 2 septembrie 1940 Hitler a anunțat colaboratorilor săi apropiați că intenționa să asigure securitatea regiunii petrolifere românești în fața unei terțe puteri – a se înțelege URSS – sub forma trimiterii unor trupe de instrucție germane ale Armatei de Uscat, respectiv Luftwaffe, solicitând OKH și OKL propuneri în acest sens¹³.

Evoluțiile politice survenite în România la începutul lunii septembrie 1940 au readus în prim plan problema Misiunii Militare germane inclusiv la nivelul factorilor decizionali români. La 3 septembrie 1940 ministrul de Externe Mihail Manoilescu s-a adresat din nou ministrului plenipotențiar Wilhelm Fabricius cu rugămintea trimiterii la București a unei comisii militare¹⁴, solicitarea fiind de această dată receptată pozitiv la Berlin. În consecință, ministrul de Externe Joachim von Ribbentrop a dispus inițierea convorbirilor cu OKW în vederea trimiterii la București a unei comisii militare formată dintr-un general și 3-4 ofițeri. Scopul comisiei era „de a băga degetul în budincă”, cu alte cuvinte de a lua la cunoștință doleanțele părții române și a le transmite mai departe forurilor decizionale din Berlin¹⁵. Dată fiind această decizie, solicitarea formulată de generalul Ion Antonescu în cadrul convorbirii avute la 7 septembrie 1940 cu locotenent-colonelul Max Braun, adjunctul atașatului militar german nu a constituit o surpriză pentru conducerea Reichului. Cu acest prilej Conducătorul statului a transmis cererile sale referitoare la colaborarea militară dintre România și Reich: 1) trimiterea unor ofițeri germani ce urmau să activeze în calitate de profesori la Școala Superioară de Război, Școlile de Infanterie, Artilerie și Blindate, respectiv în calitate de consilieri tehnici în cadrul Marelui Stat Major; 2) trimiterea unor unități motorizate și de aviație germane, cu personalul și materialul aferent; trimiterea de material de război, îndeosebi artilerie antiaeriană, antitanc și motorizată. Generalul a accentuat totodată dorința sa de cooperare „totală și sinceră” cu Germania, oferind asigurări cu privire la îndepărtarea elementelor antigermane din conducerea armatei și a Marelui Stat Major¹⁶. La Berlin decizia de principiu în privința solicitării guvernului român fusese deja luată de conducerea Reichului, prin urmare conținutul telegrammei adresate la 12 septembrie 1940 Legației din București a avut menirea doar de a oficializa părții române această decizie: „potrivit promisiunii date românilor la Viena, Führerul a ordonat în principiu trimiterea unei misiuni militare în România”¹⁷. Mai mult, la data respectivă partea germană stabilise deja inclusiv divizia care urma să constituie nucleul Misiunii Militare germane, anume Divizia 13 Infanterie motorizată ce era cantonată lângă Viena¹⁸.

Întrucât generalul Ion Antonescu își exprimase inclusiv dorința de a trata cu un general german detaliile privitoare la colaborarea militară dintre România și cel de-al III-lea Reich, la 14 septembrie 1940 sosea la București – în urma dispoziției lui Hitler¹⁹ – generalul-locotenent Kurt von Tippelskirch, șeful Cartierului General IV al Statului Major General al Armatei de Uscat germane, cu misiunea de a se informa în detaliu cu privire la concepțiile guvernului român în chestiunea Misiunii Militare solicitate, dar fără împuternicirea de a lua angajamente. Tippelskirch a avut convorbiri în zilele de 15-17 septembrie 1940 cu generalul Ion Antonescu, la care au mai participat din partea română șeful Statului Major, generalul Alexandru Ioanițiu, generalul Gheorghe Rozin, generalul Gheorghe Dobre și colonelul Gheorghe Jienescu, iar din partea germană atașatul militar aeronautic, colonelul Alfred Gerstenberg și căpitanul von Ziehlberg. În cadrul primei discuții ce a avut loc în seara zilei de 15 septembrie (între orele 18.45-20.15), temele principale de discuție le-au constituit situația armatei române, respectiv temerile Conducătorului statului cu

¹² Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (Wehrmachtführungsstab). 1. August 1940-31. Dezember 1941, Band 1 Erster Halbband, Percy E. Schramm (Hrsg.), zusammengestellt und erläutert von Hans-Adolf Jacobsen, Augsburg, 2005, p. 53. Eintragung vom 30.08.1940 (În continuare se va cita KTB-OKW).

¹³ KTB-OKW, Band I/1, p. 56. Eintragung vom 02.09.1940.

¹⁴ Margot Hegemann, „Einige Dokumente zur <<Deutschen Heeresmission in Rumänien>> (1940/1941)”. In: *Jahrbuch für Geschichte der UdSSR und der volksdemokratischen Länder Europas*, 1961, Band 6, documentul nr. 2, p. 320.

¹⁵ Margot Hegemann, „Einige Dokumente zur „Deutschen Heeresmission in Rumänien” (1940/1941), documentul nr. 4, p. 320.

¹⁶ PAAAB, R 30003, Büro des Unterstaatssekretärs, Akten betreffend Militärmission Rumänien, September 1940-Januar 1941, E 177449. Telegramm Nr. 1554 der deutschen Gesandtschaft in Bukarest vom 07.09.1940, gez. Fabricius; KTB-OKW, Band I/1, p. 70, 97. Eintragung vom 09.09.1940

¹⁷ Aurică Simion, Regimul politic din România în perioada septembrie 1940-ianuarie 1941, Cluj-Napoca, 1976, p. 122.

¹⁸ Divizia 13 Infanterie motorizată făcuse parte din grupul de forțe destinat ocupării preventive a regiunii petrolifere în august 1940. Jürgen Förster, *Rumäniens Weg in die deutsche Abhängigkeit. Zur Rolle der deutschen Militärmission 1940/1941*, p. 58; Generaloberst Franz Halder, *Kriegstagebuch: tägliche Aufzeichnungen des Chefs des Generalstabes des Heeres 1939-1942, Band II. Von der geplanten Landung in England bis zum Beginn des Ostfeldzuges (1.7.1940-21.6.1941)*, p. 94. Eintragung vom 31.08.1940. Eintragung vom 10.09.1940.

¹⁹ PAAAB, R 30003, Büro des Unterstaatssekretärs, Akten betreffend Militärmission Rumänien, September 1940-Januar 1941, E 177440. Pol. I. 1003 gRs. Aufzeichnung vom 11.09.1940, gez. Kramarz; KTB-OKW, Band I/1, p. 78, 98. Eintragung vom 14.09.1940.

privire la concentrările de trupe sovietice la frontiera de est. În legătură cu primul punct generalul Ion Antonescu a expus pe larg situația dezastruoasă a armatei, criticând vehement politica promovată în acest domeniu de regimul carlist. Potrivit expunerii sale armata română se confrunta cu lipsa avioanelor de luptă moderne și a piloților, unităților motorizate și mecanizate, artileriei antiaeriene etc. Generalul solicita ajutorul Reichului în vederea remedierii acestor neajunsuri, plecând de la premisa că armamentul și materialul de război al unităților germane dislocate în România vor fi preluate ulterior – la sfârșitul activității de instruire – de trupele române. La întrebarea generalului Tippelskirch dacă guvernul român dorea trimiterea doar a unor unități de aviație și motorizate sau avea în vedere trimiterea de trupe din toate armele, generalul Antonescu a replicat arătând că „din punct de vedere extern dislocarea unor unități germane puternice este posibilă doar în condițiile încheierii unei alianțe militare între România și Germania. În caz contrar el nu ar putea rezista presiunii exercitate de alte puteri”. A doua parte a discuției s-a focalizat asupra concentrărilor de trupe sovietice la frontiera de est a României. Generalul Antonescu a prezentat dispozitivul unităților sovietice pe Prut, dispozitiv ce permitea în opinia sa desfășurarea a două atacuri concentrice în direcția Galați, respectiv din direcția nord înspre sud între râurile Prut și Siret. De asemenea, el a relevat inclusiv comportamentul agresiv manifestat de sovietici, caracterizat prin incidente și provocări zilnice la frontieră. În replică, generalul Tippelskirch și-a exprimat opinia că URSS nu avea intenția de a declanșa o operațiune militară împotriva României, dar a dat asigurări că în eventualitatea unei agresiuni sovietice Germania va respecta integral garanția oferită la Viena²⁰. În cadrul convorbirii din dimineața zilei de 16 septembrie 1940 (orele 11.00-13.15) au fost repetate în principal rezultatele discuției anterioare și s-au clarificat chestiunile rămase în suspensie. În acest context, Conducătorul statului a revenit asupra cuantumului trupelor germane ce aveau să sosească în România. „Principala idee este – afirma generalul Antonescu – de a avea trupe germane în România. În acest context rămâne însă de clarificat dacă Germania doar a garantat frontierele României sau ambele state decid să încheie o alianță militară clară. În această ultimă ipostază nu ar exista limite în privința numărului de trupe. Însă în primul caz din partea rușilor sau englezilor i s-ar putea provoca dificultăți considerabile. Din acest motiv numărul trupelor germane trebuie să fie limitat la un quantum acceptabil pentru misiunea de instruire”. În replică generalul Tippelskirch a solicitat părții române să precizeze în scris quantumul și compunerea pe arme a trupelor, iar generalul Antonescu a promis să înainteze cel târziu a doua zi propunerile guvernului român în această privință²¹.

În 17 septembrie 1940 partea română a elaborat și înaintat generalului-locotenent Kurt von Tippelskirch documentul intitulat „Propunerile guvernului român pentru trimiterea unei Misiuni Militare germane, pe baza convorbirilor care au avut loc la 15-17 septembrie 1940 între Generalul Antonescu, Conducătorul Statului Român, și Generalul von Tippelskirch, din partea Comandamentului Suprem German”, document ce cuprindea precizările cerute de partea germană. Scopul Misiunii urma să fie în esență colaborarea cu „Comandamentul român la reorganizarea, dotarea și instrucția armatei române pe baza experienței făcute de armata germană în campaniile din Polonia și Franța”. În vederea îndeplinirii acestui obiectiv, Comandamentul german urma să trimită în România: a) o Misiune Militară cu specialiștii necesari; b) unități destinate a arăta întrebuițarea tehnico-tactică a mijloacelor moderne de luptă. În continuare se preciza că „Guvernul român dorește ca după terminarea instrucției armamentul modern al acestor unități să rămână armatei române. În acest caz, acest armament va fi plătit de România. Dacă se convine acest lucru, atunci predarea armamentului modern către armata română se va face de îndată ce ofițerii și trupa românească vor fi terminat instruirea lor. Odată cu aceasta, personalul german devine disponibil”. Referitor la compunerea și funcționarea Misiunii Militare germane, documentul prevedea că: 1) va funcționa în legătură cu Marele Stat Major român și va dispune de ofițerii specialiști necesari; 2) trupele care vor constitui și unități de instrucție în centrele de instrucție vor fi următoarele: a) aviația de luptă: 6-8 escadrile de bombardament, 10-12 escadrile de vânătoare, 6 escadrile de asalt (Stuka); b) apărarea antiaeriană: 24 baterii de calibrul 75-88 mm, 20 baterii de calibrul 37-40 mm, 30 baterii mitraliere de calibrul 19-20 mm, 6 baterii proiectoare (aceste unități reprezentând doar jumătate din forțele necesare apărării regiunii petrolifere și a principalelor centre de comunicații între România și Germania); c) mari unități motorizate și mecanizate: o divizie motomecanizată (Panzerdivision) complet dotată.

În ceea ce privește centrele de instrucție se preciza că „unitățile de instrucție vor fi luate din unitățile arătate mai sus și se vor completa cu unitățile speciale care vor mai fi necesare”, anume: 1) aviație (formarea personalului); a) aviația de război: vânătoare-2 escadrile cu rezervele lor; bombardament-2 escadrile cu

²⁰ Institut für Zeitgeschichte München, MA 274. Notiz Generaleutnants von Tippelskirch. Erste Besprechung mit General Antonescu vom 16.09.1940 18.45-20.15. (În continuare se va cita Ifz.); Ministrul plenipotențiar german la București, Wilhelm Fabricius, l-a asigurat la rândul său pe ministrul de Externe Mihail Sturdza că „Rusia Sovietică nu mai poate fi un pericol pentru România numai și dacă ar deveni un pericol general noi am interveni cu toate armele noastre”. AMAE, fond 71/Germania, vol. 80, f. 209-210. Notă asupra convorbirilor avute în ziua de 18 septembrie 1940 de D-I Ministru Mihail Sturdza cu D-I Fabricius, Ministrul Germaniei la Ministerul Afacerilor Străine.

²¹ Ifz., MA 274. Notiz Generaleutnants von Tippelskirch betreffend Besprechung am 16.09.1940 11.00-13.15.

rezervele lor; informație-1 escadrilă cu rezerva ei; b) avioane școală faza a II-a (transformare): 80 de avioane Arado 96, 70 de avioane Arado 96B, 30 de avioane Fockewulf, tipul de trecere pentru materialul modern; c) materialul și personalul instructiv necesar formării a 500 de parașutiști, respectiv echipamentul și armamentul necesar formării unui batalion de parașutiști; d) materialul demonstrativ, respectiv cel necesar instrucției practice la pământ: 1) 3 săli de instrucție-bombardament; 3 săli de instrucție-vânătoare; 3 săli de instrucție-informație și asalt; 2) artilerie antiaeriană: 2 baterii de calibrul 75-88 mm, 3 baterii de calibrul 37-40 mm, 1 baterie mitraliere grele de calibrul 20 mm; 3) centrul de instrucție motomecanizat, unități detașate din divizia blindată: 1 batalion tancuri, 1 batalion purtat, 1 grup de recunoaștere, 1 batalion motocicliști, 1 baterie motorizată, 1 companie pionieri-pontonieri, 1 companie transmisiuni; 4) centrele de instrucție ale armelor plus ofițerii necesari pentru stabilirea planului de învățământ și organizarea cursurilor. Totodată guvernul român propunea ca un număr de 3-4 ofițeri de Stat Major din armata germană să fie detașați pe lângă Școala Superioară de Război, pentru a colabora cu profesorii români la „difuzarea principiilor și procedeele de luptă ale armatei germane și funcționarea statelor majore la armata terestră și aeriană”. De asemenea, urmau să fie trimiși în centrele de instrucție din Germania tineri ofițeri români în scopul de „a fi pregătiți și desăvârșiți în spiritul de doctrină și instrucție al armatei germane”, respectiv pentru a realiza „încrederea și legătura sufletească între cele două armate”. Perioada de timp necesară instruirii ofițerilor și militarilor români, precum și modalitatea de utilizare a militarilor germani în cazul unui atac declanșat de o terță putere împotriva României, urmau să fie stipulate în cadrul unei înțelegeri speciale²².

Reîntors la Berlin, generalul Kurt von Tippelskirch a înaintat OKW un raport detaliat cu privire la convorbirile desfășurate la București, ce în esență reitiera cele două puncte centrale ale discuțiilor, respectiv temerile Conducătorului statului român față de posibilitatea unui atac sovietic și insistența sa de a avea cât mai curând în țară trupe germane, „ca o demonstrare practică a garanției Reichului”²³. În finalul raportului Tippelskirch afirma următoarele cu privire la personalitatea generalului Antonescu: „face impresia unei persoane cu o voință puternică. El acționează cu o energie de fier în îndeplinirea sarcinilor pe care și le-a propus. El beneficiază cu certitudine de un prestigiu considerabil în țara sa ca urmare a respingerii categorice manifestate în repetate rânduri față de fostul rege și camarila acestuia”²⁴. În baza raportului întocmit de generalul Kurt von Tippelskirch și a propunerilor înaintate de guvernul român, Hitler a adoptat în 19 septembrie 1940 – în urma referatului verbal prezentat de feldmareșalul Wilhelm Keitel – următoarele decizii cu privire la Misiunea Militară germană: „a) În pofida propunerilor românești, vor fi trimise cât mai curând în România trupe germane având forța unei divizii; b) Un transfer de material de război către România este exclus pe perioada războiului”; c) Celelalte propuneri ale românilor vor fi examinate de Statul Major al Wehrmachtului în colaborare cu Armata de Uscat și Luftwaffe”. Totodată Ministerul de Externe urma să studieze chestiunea tranzitului personalului și materialului de război pe teritoriul Ungariei, respectiv modalitatea în care informațiile referitoare la trimiterea Misiunii Militare germane în România aveau să fie transmise Kremlinului²⁵.

Atribuțiile Misiunii Militare germane în România erau precizate în cadrul directivei semnate de feldmareșalul Wilhelm Keitel la 20 septembrie 1940. „Misiunea aparentă a trupelor germane – se arăta în directivă – este de a ajuta România prietenă nouă în privința organizării și instruirii forțelor ei armate.

²² Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri-Cabinet Militar, dosar nr. 28/1940, f. 6-11 (În continuare se va cita ANIC); Arhivele Militare Române, fond 5423-Marele Stat Major, Secția a 7-a teritorială, dosar nr. 23, f. 1-8 (În continuare se va cita AMR); Pentru varianta germană a propunerilor vezi BMF, RH 31-I – Deutsche Heeresmission in Rumänien -/v. 24 (a), fol. 7-11; Margot Hegemann, *Einige Dokumente zur „Deutschen Heeresmission in Rumänien” (1940/1941)*, documentul nr. 9, p. 322-325; Aurică Simion, *Regimul politic din România în perioada septembrie 1940-ianuarie 1941*, p. 122-123; Vezi și Ottmar Trașcă, *Aderarea României la Pactul Tripartit*, p. 150-153.

²³ PAAAB, R 30003, Büro des Unterstaatssekretärs, Akten betreffend Militärmission Rumänien, September 1940-Januar 1941, E 177427-177431. St.S. Nr. 714. Aufzeichnung und Anlage gez. Weizsäcker; BMF, RH 31-I – Deutsche Heeresmission in Rumänien -/v. 24 (a), fol. 14-17; *Akten zur deutschen auswärtigen Politik, Serie D: 1937-1945, Band XI.1, Die Kriegsjahre, Vierter Band, Erster Halbband 1. September bis 13. November 1940*, Bonn, 1964, documentul nr. 75, p. 108-110; Margot Hegemann, *Einige Dokumente zur „Deutschen Heeresmission in Rumänien” (1940/1941)*, documentul nr. 11, p. 325-327; Generaloberst Franz Halder, *Kriegstagebuch: tägliche Aufzeichnungen des Chefs des Generalstabes des Heeres 1939-1942, Band II. Von der geplanten Landung in England bis zum Beginn des Ostfeldzuges (1.7.1940-21.6.1941)*, p. 105-106. Eintragung vom 18.09.1940.

²⁴ PAAAB, R 30003, Büro des Unterstaatssekretärs, Akten betreffend Militärmission Rumänien, September 1940-Januar 1941, E 177427-177431. St.S. Nr. 714. Aufzeichnung und Anlage gez. Weizsäcker; BMF, RH 31-I – Deutsche Heeresmission in Rumänien -/v. 24 (a), fol. 14-17; *ADAP, Serie D, Band XI/1*, documentul nr. 75, p. 108-110; Margot Hegemann, *Einige Dokumente zur „Deutschen Heeresmission in Rumänien” (1940/1941)*, documentul nr. 11, p. 325-327.

²⁵ PAAAB, R 30003, Büro des Unterstaatssekretärs, Akten betreffend Militärmission Rumänien, September 1940-Januar 1941, E 177419-177420. Nr. 00104 g.Kdos. Ausl. III E betreffend Deutsche Militärmission in Rumänien, gez. Canaris; *ADAP, Serie D, Band XI/1*, documentul nr. 80, p. 116-117; Margot Hegemann, *Einige Dokumente zur „Deutschen Heeresmission in Rumänien” (1940/1941)*, documentul nr. 12, p. 327-328; *KTB-OKW, Band I/1*, p. 83, 98-99. Eintragung vom 20.09.1940; Aurică Simion, *Regimul politic din România în perioada septembrie 1940-ianuarie 1941*, p. 125; Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române. 1938-1944*, București, 1994, p. 134.

2) Misiunile lor reale, care nu trebuie să devină evidente nici pentru români, nici pentru propriile trupe, sunt: a) să protejeze regiunea petroliferă față de distrugerii și acapararea sa de către o terță putere; b) să ofere armatei române capacitatea de a efectua sarcini diferite, corespunzător unui plan elaborat în favoarea intereselor germane; c) în cazul unui război impus nouă de Rusia Sovietică, să efectueze pregătiri în vederea angajării forțelor germane și române din direcția României (s.n.-O.T.)”²⁶. Directiva se referea pe larg inclusiv la funcționarea și compunerea Misiunii Militare a Armatei de Uscat germane. Astfel, protejarea regiunii petrolifere revenea în primul rând armatei române, trupele germane urmând să fie angajate doar în situații speciale. Trupele de instrucție aveau să fie constituite inițial dintr-o divizie de infanterie motorizată întărită cu blindate, acestea putând fi ulterior suplimentate în funcție de necesități. „Instruirea – preciza directiva – trebuie realizată în așa fel încât unitățile române să poată fi întrebunțate ulterior de partea noastră ca <<divizii model>>, factorii decizionali din România urmând a fi influențați pentru a acorda acestor unități un tratament preferențial în încadrarea cu personal și material de război. În ceea ce privește Misiunea Militară a Luftwaffe, principalele ei sarcini constau în protejarea regiunii petrolifere împotriva atacurilor aeriene, instruirea aviației militare românești în acest scop, precum și în crearea premiselor necesare intervenției forțelor aeriene germane de pe teritoriul României în viitoarele operațiuni. Referitor la relațiile de subordonare și de comandament, acestea urmau să fie reglementate printr-o notă de serviciu. În principiu cele două părți componente ale Misiunii Militare germane – Misiunea Militară a Armatei de Uscat și a Luftwaffe – urmau să se subordoneze nemijlocit OKH (Înaltul Comandament al Armatei de Uscat) și OKL (Înaltul Comandament al Luftwaffe), dar în România ele urmau să fie subordonate unui comandant comun²⁶.

Directiva din 10 octombrie 1940 semnată de Adolf Hitler, destinată comandanților unităților Armatei de Uscat germane și Luftwaffe dislocate în România, a reglementat regimul de staționare și funcționare a Misiunii Militare germane. Conform prevederilor directivei, trimiterea trupelor germane în România avea o importanță vitală pentru Reich și implica posibilitatea unor complicații diplomatice cu alte state. Datorită „poziției cheie deținută de România în Balcani sunt influențate astfel, într-o manieră decisivă, inclusiv relațiile noastre cu celelalte state balcanice, cu Italia, și în special cu Rusia Sovietică. Din acest motiv – se arăta în continuare – este necesar să se evite și cea mai mică aparență de ocupație militară a României și să se dea de la început dislocării de unități militare în această țară caracterul unei trimiteri de Misiune a Wehrmachtului german, având trupele de instrucție necesare (s.n.-O.T.)”²⁷. Efortul conducerii Reichului de a evita aparența unei ocupații germane a României era determinată în opinia noastră de mai mulți factori. În primul rând factorii decizionali germani erau pe deplin conștienți de faptul că opinia publică din România precum și conducerea armatei române considerau Misiunea Militară a Wehrmachtului o garanție împotriva pericolului reprezentat de URSS. Pe de altă parte Berlinul era la fel de bine informat că trupele germane nu erau privite cu simpatie, mai cu seamă că în România nu fuseseră încă uitate prăbușirea Franței și rolul jucat de Reich în cedările teritoriale din vara aceluși an. În al doilea rând relațiile dintre Germania nazistă și URSS treceau în momentul respectiv printr-o fază delicată, caracterizată prin suspiciuni și acuze reciproce. În consecință, în așteptarea discuției decisive referitoare la evoluția pe viitor a relațiilor sovieto-germane, Berlinul a încercat să prevină tensionarea raporturilor cu Kremlinul, deja suficient de împovărate de ceea ce putem denumi drept „dosarul România” (anexarea Bucovinei de nord, al doilea arbitraj de la Viena, garanția teritorială acordată României de Reich etc). Nu în ultimul rând, conducerea celui de-al III-lea Reich a dorit astfel să preîntâmpine eventualele atacuri aeriene ale aviației britanice asupra regiunii petrolifere de la Ploiești.

Directiva din 10 octombrie 1940 reglementa inclusiv titulatura comandanților, relațiile de subordonare față de OKW, OKH și OKL, raporturile cu celelalte servicii germane din România, respectiv autoritățile și armata română. Astfel, din motive politice și de camuflaj, comandanții forțelor Armatei de Uscat și Luftwaffe urmau să poarte titulatura de „Comandant al Misiunii Militare a Armatei de Uscat germane în România”, respectiv de „Comandant al Misiunii Militare germane a Luftwaffe în România”. Comandanții se subordonau OKH, respectiv OKL, ce aveau putere de decizie inclusiv în privința chestiunilor referitoare la sarcinile și atribuțiile comandanților, respectiv compunerea și înzestrarea cu material de război a Misiunilor. Toate problemele de interes comun pentru ambele componente ale Misiunii, urmau să fie soluționate de ofițerul comandant cu vechimea mai mare în grad, care purta titulatura de „Șef al Misiunii

²⁶ PAAAB, R 30003, Büro des Unterstaatssekretärs, Akten betreffend Militärmission Rumänien, September 1940-Januar 1941, E 177421-177422. Weisung des Chefs des Oberkommandos der Wehrmacht WFSt/Abt. L, Nr. 33, 298/40 g. Kdosache. Chefsache vom 20.09.1940, gez. Keitel; ADAP, Serie D, Band XI/1, documentul nr. 84, p. 124-125; Margot Hegemann, *Einige Dokumente zur „Deutschen Heeresmission in Rumänien“ (1940/1941)*, documentul nr. 13, p. 328-329; Aurică Simion, *Regimul politic din România în perioada septembrie 1940-ianuarie 1941*, p. 126; Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române. 1938-1944*, p. 135.

²⁷ PAAAB, R 30003, Büro des Unterstaatssekretärs, Akten betreffend Militärmission Rumänien, September 1940-Januar 1941, E 177399-177401. Führerweisung OKW/WFSt/Abt. L. (I) Nr. 00845/g. Kdosache. Geheime Reichssache vom 10.10.1940, gez. Adolf Hitler; ADAP, Serie D, Band XI/1, documentul nr. 171, p. 239-240; Aurică Simion, *Regimul politic din România în perioada septembrie 1940-ianuarie 1941*, p. 126-127.

Wehrmachtului în România” și căruia îi revenea totodată responsabilitatea soluționării chestiunilor privitoare la raporturile dintre trupele germane și autoritățile române. În cazul în care între comandanții celor două Misiuni Militare existau divergențe referitoare la chestiunile de interes comun, decizia urma să fie luată de șeful OKW. Șefului Misiunii Wehrmachtului îi erau subordonate totodată toate serviciile germane din România pendinte de OKW (rețelele de transport și transmisiuni militare germane, serviciul Abwehr, economia de război, etc.)²⁸. În măsura în care comandamentul Misiunii urma să emită către unitățile subordonate ordine ce puteau avea consecințe asupra politicii externe a Reichului, era necesară informarea prealabilă a Auswärtiges Amt prin intermediul OKW. De asemenea, toate tratativele cu guvernul român în chestiunile legate de Misiunea Militară urmau să fie purtate exclusiv de către Legația germană din București²⁹. Textul directivei – elaborat în urma unor discuții îndelungate și anevoioase – a încercat să identifice o soluție de compromis și să menajeze susceptibilitățile anumitor departamente și persoane din conducerea Reichului. De altfel, erau de notorietate rivalitățile existente pe de o parte între OKH și comandantul Luftwaffe, mareșalul Hermann Göring – acesta din urmă fiind refractar la orice propunere de subordonare a unităților Luftwaffe în raport cu Armata de Uscat germană – pe de altă parte între conducerea Wehrmachtului și ministrul de Externe Joachim von Ribbentrop, care se opunea vehement oricăror interferențe din partea OKW în „domeniul său de activitate”. În plus din cauza posibilelor complicații în relațiile Reichului cu alte state, îndeosebi cu URSS, Ribbentrop a solicitat în repetate rânduri să fie informat în prealabil cu privire la toate chestiunile legate de Misiunea Militară germană în România³⁰. Rezultatul a fost un sistem de comandă și subordonare complex, greoi – ce reflecta în bună măsură hățișul existent în conducerea Reichului – care a îngreunat în mod vizibil activitatea Misiunii Militare germane în România și raporturile cu autoritățile române în cei aproape 4 ani de funcționare.

În afară de cele două componente – Armata de Uscat și Luftwaffe – Misiunea Wehrmachtului în România a inclus și un așa-numit „Wehrwirtschaftsstab Rumänien-Stat Major Economic România” a cărei trimitere nu fusese solicitată de partea română și, prin urmare, a fost primită cu surprindere de către guvernul de la București³¹. Șeful Statului Major Economic îndeplinea funcția de consilier și expert al șefului Misiunii Wehrmachtului în România în toate chestiunile economice, cu excepția echipamentului și hranei. Principalele sale sarcini constau în: a) activitatea de consiliere pe lângă Secția MONT (Mobilizarea și Organizarea Națiunii și Teritoriului), ce fusese creată cu puțin timp în urmă; b) „desăvârșirea și exploatarea în folosul conducerii de război germane a pregătirilor României în domeniul economiei de război”; c) informarea continuă a forurilor superioare cu privire la capacitățile economiei de război românești, incluzând transporturile economice; d) observarea livrărilor de petrol, alimente, precum și a altor bunuri economice vitale pentru mașina de război germană; e) implicarea în cadrul livrărilor de produse germane în România, în special în privința livrărilor de armament, respectiv a produselor finite și semifinite; f) supravegherea tuturor achizițiilor și comenzilor efectuate în România de către serviciile Wehrmachtului³². La 22 ianuarie 1941, ca urmare a necesităților impuse de colaborarea cu autoritățile superioare militare și civile române în chestiunile economice, titulatura „Statului Major Economic România” a fost modificată în „Deutsche Wehrwirtschaftsmission in Rumänien-Misiunea Militară Economică germană în România”³³.

Ulterior, în februarie 1941, în contextul preparativelor pentru operațiunile „Marița” și „Barbarossa”, respectiv al dorinței organizării apărării unitare a țărmului Mării Negre în eventualitatea unui atac sovietic, conducerea Reichului a decis trimiterea în România inclusiv a unei „Misiuni Navale germane-Deutsche Marinemission in Rumänien”. Atribuțiile sale au fost stabilite prin intermediul directivei semnate de feldmareșalul Wilhelm Keitel la 15 februarie 1941, ele fiind identice ca formă cu cele ale Misiunii Militare a Armatei de Uscat, respectiv Luftwaffe. Astfel, oficial, Misiunea Navală germană urma să contribuie la organizarea și instruirea marinei de război române, în timp ce sarcina reală consta în: a) protejarea țărmului românesc împotriva unui atac înfăptuit de o terță putere; b) organizarea marinei de război române și

²⁸ Pentru lista serviciilor germane pendinte de OKW aflate în subordinea Șefului Misiunii Wehrmachtului în România vezi BMF, Film WF-03/28218, Bl. 58-62. OKW Nr. 1748/g.Kds. WFSt/Abt. L (II) vom 03.10.1940 betreffend Wehrmachtsdienststellen beim Chef der Deutschen Wehrmacht-Mission in Rumänien.

²⁹ PAAAB, R 30003, Büro des Unterstaatssekretärs, Akten betreffend Militärmission Rumänien, September 1940-Januar 1941, E 177399-177401. Führerweisung OKW/WFSt/Abt. L. (I) Nr. 00845/g. Kdosache. Geheime Reichssache vom 10.10.1940, gez. Adolf Hitler; ADAP, Serie D, Band XI/1, documentul nr. 171, p. 239-240.

³⁰ Pentru discuțiile din cadrul conducerii Reichului în vederea definitivării textului directivei a se vedea *KTB-OKW*, Band I/1, p. 88, 91, 93, 98-99, 111, 115, 122. Eintragungen vom 24.09.1940, 25.09.1940, 26.09.1940, 05.10.1940, 08.10.1940, 14.10.1940.

³¹ Jürgen Förster, *Rumäniens Weg in die deutsche Abhängigkeit. Zur Rolle der deutschen Militärmission 1940/1941*, p. 59.

³² BMF, RH 31-I – Deutsche Heeresmission in Rumänien -/v. 24 (b), fol. 17. OKW Az. 11.W.Rü.Amt.Rü. Dienstweisung für den Chef des Wehrwirtschaftsstabes Rumänien; BMF, Film WF-03/28218, Bl. 58-62. OKW Nr. 1748/g.Kds. WFSt/Abt. L (II) vom 03.10.1940 betreffend Wehrmachtsdienststellen beim Chef der Deutschen Wehrmacht-Mission in Rumänien; Jürgen Förster, *Rumäniens Weg in die deutsche Abhängigkeit. Zur Rolle der deutschen Militärmission 1940/1941*, p. 59-60.

³³ AMAE, fond 71/1939 E 9 IV 8 (Misiunea Militară Germană în România), vol. 116, f. 138. Nota nr. 21868 din 10.02.1943 adresată Ministerului de Externe de către Secția 7-Legături cu Armatele Aliate din Marele Stat Major.

pregătirea participării ei la viitoare operațiuni în conformitate cu interesele germane; c) organizarea apărării comune a țărmului românesc și bulgar după intrarea trupelor germane în Bulgaria. Trupele române și germane ce apărau litoralul Mării Negre urmau să fie subordonate Misiunii Navale germane, în timp ce în Bulgaria apărarea țărmului revenea forțelor navale bulgare, consiliate de ofițeri de marină germani³⁴. Comanda Misiunii Navale germane în România a revenit amiralului Werner Tillesen³⁵.

Constituirea pe teritoriul Reichului a viitoarei Misiuni Militare germane a demarat la scurt timp după acordul de principiu încheiat în acest sens între Berlin și București, primul pas fiind reprezentat de nominalizarea ofițerilor din comandamentul Misiunii. Comandant al Misiunii Militare a fost numit generalul de cavalerie Erik Hansen, un ofițer experimentat ce deținuse până la acea dată funcția de comandant al Diviziei 4 Infanterie³⁶. Deși în memoriile sale generalul Hansen relevă faptul că numirea sa în funcția de comandant al Misiunii Militare germane în România era practic decisă la 15 septembrie 1940 – momentul prezentării sale la sediul OKH de la Fontainebleau, unde a primit și primele informații cu privire la viitoarele sale atribuții³⁷ – sursele edite și inedite germane cercetate de noi conțrazic această versiune. Potrivit informațiilor oferite de jurnalele de război ale OKW și Misiunii Militare germane, numirea generalului Hansen a stat în cumpănă până la 26 septembrie 1940³⁸, respectiv 2 octombrie 1940³⁹, o alternativă la conducerea Misiunii fiind reprezentată chiar de persoana generalului-locotenent Kurt von Tippelskirch. Din comandamentul Misiunii Militare a Armatei de Uscat germane mai făceau parte următorii ofițeri de Stat Major: colonelul Arthur Hauffe-șef de Stat Major (în perioada 01.06.1941-20.01.1943 comandant al Misiunii Armatei de Uscat germane în România⁴⁰), locotenent-colonelul Schwarz-șef al secției operații-Ia, maiorul Ludwig Zoeller-șef al secției aprovizionare-Ib, căpitan Thien-șef al secției informații-Ic, maiorul Merk-responsabil pentru încartiruire și administrație-O.Qu, căpitanul conte von Canstein-ofițer operații-Qu 1, locotenent-colonelul Hans Speth și locotenent-colonelul Hölter-profesori de tactică, maiorul Doering-ofițer împuternicit pentru transporturi, căpitanul Allmer-ofițer de aprovizionare⁴¹. Ordinul de constituire al

³⁴ PAAAB, R 27800, Handakten Ritter, Akten betreffend Rumänien, 1940-1941, E 321805. Pol. I M 396 gRs. OKW/WFSt/Abt. L (I Op.) Nr. 44125/41 g.Kdos Chefs vom 15.02.1941 betreffend Sicherstellung der Einheitlichkeit der Verteidigung der rumänischen und bulgarischen Schwarzmeerküste, gez. Keitel; Ministrul plenipotențiar Manfred, baron von Killinger discutase cu Conducătorul Statului chestiunea trimeritiei unei Misiuni Navale germane în România. Antonescu s-a declarat de acord și a cerut inclusiv instructori. E 321795. Telegramm Nr. 428 der deutschen Gesandtschaft in Bakarest vom 20.02.1941, gez. Killinger; Vezi și Jürgen Förster, *Rumäniens Weg in die deutsche Abhängigkeit. Zur Rolle der deutschen Militärmission 1940/1941*, p. 61.

³⁵ Andreas Hillgruber, Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relații germano-române. 1938-1944, p. 136.

³⁶ Erik Hansen (1889-1967), militar de carieră german. Intră în armata imperială cu gradul de sublocotenent (1907), participă la primul război mondial. După încheierea primului război mondial a fost preluat în cadrul Reichswehr. Ofițer în cadrul Statului Major al Diviziei 1 Cavalerie (1920-1924); comandant de escadron în Regimentul 15 Cavalerie (1924-1929); profesor la Școala de Cavalerie din Hannover (1929-1931); ofițer în Statul Major al Diviziei 1 Cavalerie (1931-1933); șef de Stat Major al Diviziei 3 Cavalerie (1933-1934); comandant al Regimentului 39 Infanterie (1934-1936); șef al secției operații din Statul Major al Armatei de Uscat (06.10.1936-10.11.1938); comandant al Diviziei 4 Infanterie (10.11.1938-15.08.1940); comandant al Misiunii Wehrmachtului în România (25.09.1940-31.05.1941); comandant al Corpului LIV Armată (01.06.1941-20.01.1943); comandant al Misiunii Wehrmachtului în România (20.01.1943-23.08.1944). Luat prizonier în urma evenimentelor din România, a fost predat trupelor sovietice la începutul lunii septembrie 1944. Reîntors din captivitatea sovietică în 10.10.1955. Colonel (din 01.05.1934); general-maior (din 01.08.1937), general-locotenent (din 01.08.1939); general de cavalerie (din 31.10.1940). Vezi în acest sens BMF, N 229 – Nachlaß General der Kavallerie Erik Hansen -/1. General der Kavalerie Erik Hansen: Militär-biographische Angaben, Buch und Presseveröffentlichungen; Wolf Keilig, *Die Generale des Heeres. Truppenoffiziere, Sanitätsoffiziere im Generalsrang, Waffenoffiziere, Offiziere der Kraftfahrparktruppe im Generalsrang, Ingenieur-Offiziere im Generalsrang, Wehrmachtsrichter im Generalsrang, Veterinär-offiziere im Generalsrang*, Friedberg, 1983, p. 125

³⁷ Ifz, ZS 1130, General der Kavallerie Erik Hansen, Antworten in erweiterter Berichtform auf eine Anfrage des Instituts für Zeitgeschichte-München (Br/be vom 21.01.1956), gez Hansen, fol. 10.

³⁸ *KTB-OKW*, Band I/1, p. 100. Eintragung vom 26.09.1940.

³⁹ Jurnalul de război al Misiunii Militare germane menționează pentru data de 2 octombrie 1940 următoarele: „Persistă neclaritatea cu privire la cine va fi viitorul comandant al Misiunii. Generalul-locotenent Hansen, comandantul Diviziei 14 Blindată, numit, nu a fost încă confirmat”. BMF, RH 31-I – Deutsche Heeresmission in Rumänien -/v. 6, fol. 39. Kriegstagebuch Nr. 1 Deutsche Heeresmission in Rumänien, Begonnen 30.09.1940, Abgeschlossen 24.05.1941. Eintragung vom 02.10.1941. Atașatul militar român la Berlin a raportat la 2 octombrie 1940 că „Șeful Misiunii Militare germane în România va fi General de Divizie Hansen”. AMR, fond 5423-Marele Stat Major, Secția 7-a Teritorială, dosar nr. 12, f. 1. Telegrama nr. 250 din 02.10.1940 a atașatului militar din Berlin; AMAE, fond 71/Germania, vol. 80, f. 251-252. Notă asupra convorbirilor avute în ziua de 2 octombrie 1940 de D-I Ministrul Mihail Sturdza cu D-I Fabricius, Ministrul Germaniei la Ministerul Afacerilor Străine.

⁴⁰ Arthur Hauffe (1892-1944), militar de carieră german. Intră în Armată cu gradul de sublocotenent (1912), participă la primul război mondial. Șef de Stat Major al Corpului XXV Armată (28.09.1939-05.02.1940); șef de Stat Major al Corpului XXXVIII blindat (15.02-30.09.1940); șef de Stat Major al Misiunii Militare germane în România (30.09.1940-01.06.1941); comandantul Misiunii Militare germane în România (01.06.1941-20.01.1943); comandantul Diviziei 46 Infanterie (07.02-20.08.1943); comandantul Corpului XIII Armată (07.09.1943-22.07.1944). Mort în cursul luptelor din zona Lvov. Colonel (din 01.08.1937); general-maior (din 01.06.1941); general-locotenent (din 01.01.1943); general de infanterie (din 01.11.1943). Vezi în acest sens Wolf Keilig, *Die Generale des Heeres*, p. 129.

⁴¹ BMF, Film WF-03/28218, Bl. 10. OKH Az. 210/GZ (II) Gen. St. d. H. Nr. 2216/40 geh. vom 28.09.1940 betreffend Generalstabsoffiziere der Deutschen Militärmission in Rumänien, gez. Ziehlberg; *KTB-OKW*, Band I/1, p. 100. Eintragung vom 26.09.1940.

eșalonului înaintat al Misiunii Militare a fost emis de OKH la 24 septembrie 1940. Potrivit prevederilor sale, eșalonul înaintat trebuia să se reunească în Dresda până la data de 10 octombrie 1940⁴².

Înainte de a da undă verde plecării spre România a eșalonului înaintat, generalul Erik Hansen s-a prezentat în 30 septembrie 1940 la cancelaria Reichului în vederea unei convorbiri cu Adolf Hitler. Deși feldmareșalul Keitel îl solicitase înaintea întrevederii să poarte o discuție „însuflețită” cu Hitler, convorbirea s-a transformat – după cum era de așteptat – într-un lung monolog al Führerului, presărat la anumite intervale de timp de scurte intervenții ale generalului Hansen. În esență, Hitler a repetat încă o dată necesitatea protejării regiunii petrolifere și i-a recomandat ca unitățile aflate sub comanda sa să nu iasă prea mult în evidență pentru a menaja susceptibilitatea Kremlinului⁴³. Preparativele în vederea constituirii eșalonului înaintat s-au încheiat practic în seara zilei de 5 octombrie, iar după obținerea acordului de tranzit din partea Ungariei⁴⁴, unitățile și personalul din eșalonul înaintat au fost îmbarcate în tren în 10 octombrie 1940 și transportate în România, urmând traseul Dresda-Viena-Budapesta-Curtici-Arad-Sighișoara-Brașov-București. Atât în Ungaria, cât și pe teritoriul României, membrii Misiunii au beneficiat de o primire cordială din partea autorităților civile și militare din cele două state. În capitala Ungariei, generalul Hansen a fost salutat de comandantul Corpului de Armată maghiar staționat în Budapesta, respectiv de atașatul militar german, colonelul Günther Krappe. La intrarea pe teritoriul României, un grup de ofițeri superiori români în frunte cu generalul Ion Negulescu – comandantul Corpului Grănicerilor și fost atașat militar la Berlin – s-a alăturat eșalonului înaintat, însoțindu-l până la București. În Curtici, Arad, Simeria, Sighișoara, personalul Misiunii a beneficiat de o primire entuziastă din partea etnicilor germani, formațiunilor de legionari, oficialităților locale civile și militare. La sosirea în gara Mogoșoia în dimineața zilei de 12 octombrie 1940, șeful Misiunii Wehrmachtului generalul de cavalerie Erik Hansen, generalul-locotenent Wilhelm Speidel – comandantul Misiunii Militare a Luftwaffe – și restul personalului au fost întâmpinați de o delegație oficială condusă de șeful Marelui Stat Major român, generalul Alexandru Ioanițiu, care în calitate de reprezentant al Conducătorului Statului le-a urat bun venit. Ulterior, generalii Hansen, Speidel și ofițerii din Statul Major al Misiunii au fost prezentați generalului Ion Antonescu. În cadrul unei scurte ceremonii Conducătorul Statului și-a exprimat satisfacția pentru sosirea Misiunii și speranța într-o colaborare româno-germană fructuoasă⁴⁵.

La scurt timp după sosirea eșalonului înaintat al Misiunii Wehrmachtului, conducerea Reichului a decis să urgenteze trimiterea în România a unităților și formațiunilor componente ale Misiunii Wehrmachtului, decizia fiind motivată de tensionarea relațiilor româno-britanice, respectiv posibilitatea periclitării securității regiunii petrolifere prin atacuri aeriene ale aviației britanice⁴⁶. Potrivit dispozițiilor

⁴² BMF, RH 31-I – Deutsche Heeresmission in Rumänien -/v. 24 (a), fol. 55-56. OKH Chef E Rüst und B d E Ia (II) Nr. 17647/40 geh. vom 01.10.1940 betreffend Aufstellung der „Deutschen-Militär-Mission“; Vezi și Generaloberst Franz Halder, *Kriegstagebuch: tägliche Aufzeichnungen des Chefs des Generalstabes des Heeres 1939-1942, Band II. Von der geplanten Landung in England bis zum Beginn des Ostfeldzuges (1.7.1940-21.6.1941)*, p. 109-110. Eintragung vom 23.09.1940.

⁴³ Jurnalul de război al OKW menționează faptul că generalul Erik Hansen s-a prezentat la cancelaria Reichului în data de 30 septembrie, ora 13.00, iar în cursul expunerii sale Hitler a accentuat necesitatea menajării susceptibilității URSS. *KTB-OKW*, Band I/1, p. 105. Eintragung vom 01.10.1940; În schimb, în memoriile sale generalul Hansen afirmă că a fost convocat la cancelaria Reichului la începutul lunii octombrie 1940, unde Hitler - în prezența feldmareșalului Keitel - a ținut o expunere de ¾ h cu privire la situația politică, respectiv motivațiile și sarcinile Misiunii Militare germane în România. Potrivit afirmațiilor sale, în cursul monologului Hitler a subliniat în repetate rânduri necesitatea protejării regiunii petrolifere în cazul unei operațiuni britanice în Balcani – din direcția Salonic – fără a menționa însă URSS. Ifz, ZS 1130, General der Kavallerie Erik Hansen, *Antworten in erweiterter Berichtform auf eine Anfrage des Instituts für Zeitgeschichte-München (Br/be vom 21.01.1956)*, gez Hansen, fol. 10; Vezi și Generaloberst Franz Halder, *Kriegstagebuch: tägliche Aufzeichnungen des Chefs des Generalstabes des Heeres 1939-1942, Band II. Von der geplanten Landung in England bis zum Beginn des Ostfeldzuges (1.7.1940-21.6.1941)*, p. 121. Eintragung vom 02.10.1940.

⁴⁴ Guvernul de la Budapesta a comunicat la 30 septembrie 1940 acordul de principiu în vederea tranzitului Misiunii Militare germane pe teritoriul maghiar. Vezi *ADAP*, Serie D, Band XI/1, documentul nr. 131, p. 193; Margot Hegemann, *Einige Dokumente zur „Deutschen Heeresmission in Rumänien“ (1940/1941)*, documentul nr. 14, p. 329; Juhász Gyula, *A Teleki kormány külpolitikája. 1939-1941*, Budapest, 1964, p. 239-231.

⁴⁵ Pentru detaliile referitoare la constituirea și transportul eșalonului înaintat în România, respectiv primirea rezervată de către autoritățile române vezi îndeosebi AMR, fond 5423-Marele Stat Major, Secția 7-a Teritorială, dosar nr. 14, f. 21-24. Nota Marelui Stat Major nr. 14520 din 11.10.1940 cu privire la organizarea primirii Misiunii Militare Germane în România; BMF, RH 31-I – Deutsche Heeresmission in Rumänien -/v. 24 (a), fol. 55-56. OKH Chef E Rüst und B d E Ia (II) Nr. 17647/40 geh. vom 01.10.1940 betreffend Aufstellung der „Deutschen-Militär-Mission“; fol. 87-90. Lagebericht Nr. 1 vom 14.10.1940 des Befehlshabers der Deutschen Heeres-Mission in Rumänien, gez. Hansen; PAAAB, R 27800, Handakten Ritter, Akten betreffend Rumänien, 1940-1941, E 322003. Telegramm Nr. 1772 der deutschen Gesandtschaft in Bukarest vom 13.10.1940, gez Speidel, Gerstenberg, Fabricius; PAAAB, R 30003, Büro des Unterstaatssekretärs, Akten betreffend Militärmission Rumänien, September 1940-Januar 1941, E 177449. Telegramm Nr. 1765 der deutschen Gesandtschaft in Bukarest vom 12.10.1940, gez. Fabricius; Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române. 1938-1944*, p. 136; *Diplomați germani la București 1937-1944. Din memoriile dr. Rolf Pusch, atașat de legație și dr. Gerhard Stelzer, consilier de legație*, traducere de Ileana Sturza și Cristian Scarlat, ediție îngrijită, note, indice și selecția materialului ilustrativ de Cristian Scarlat, București, 2001, p. 130.

⁴⁶ PAAAB, R 27800, Handakten Ritter, Akten betreffend Rumänien, 1940-1941, E 321982. Pol I M 1159 gRs. Aufzeichnung vom 19.10.1940, gez. Kramarz; Margot Hegemann, *Einige Dokumente zur „Deutschen Heeresmission in Rumänien“ (1940/1941)*,

OKW urmau să fie transportate în România: 1) în perioada 17-26 octombrie 1940 unitățile aviației (formațiunile de serviciu la sol), respectiv artileria antiaeriană; 2) începând cu data de 26 octombrie unitățile Diviziei 13 Infanterie motorizată, comandată de generalul-maior Friedrich Wilhelm von Rothkirch und Panthen, divizie ce avea să constituie nucleul Misiunii (Lehrstab I-Eșalonul de instrucție I) și a cărei dislocare trebuia să fie încheiată cel târziu la începutul lunii noiembrie 1940⁴⁷. Pentru a urmări situația fluxului de trupe germane, Secția a 7-a, Legătura cu Armatele Aliate din cadrul Marelui Stat Major – secție înființată special în vederea derulării raporturilor cu Misiunea Militară germană⁴⁸ – a întocmit grafice zilnice cu situația efectivelor germane aflate pe teritoriul României ce au fost înaintate Președinției Consiliului de Miniștri, Secretariatului General al Ministerului Apărării Naționale și Ministerului de Interne⁴⁹. Transportarea unităților Misiunii Militare germane s-a încheiat în 14 noiembrie 1940. Efectivele germane aflate la data respectivă pe teritoriul României se cifrau la 1) Armata de Uscat: 701 ofițeri și 16860 trupă, 3685 autovehicule, 163 tancuri, 1450 motociclete, 49 cai; 2) Luftwaffe: 189 ofițeri și 4680 trupă, 1013 autovehicule, 256 motociclete, 64 avioane⁵⁰. Această cifră a crescut în decembrie 1940, în contextul suplimentării efectivelor unităților dislocate în România. Astfel, la data de 14 decembrie 1940 unitățile Misiunii Militare a Armatei de Uscat germane în România totalizau 18629 oameni (ofițeri, subofițeri și trupă)⁵¹, în timp ce Misiunea Militară a Luftwaffe însuma efective cifrate la 6307 oameni (ofițeri, subofițeri și trupă)⁵².

Sosirea Misiunii Militare germane în România nu a fost o inițiativă a generalului Ion Antonescu, ci a reprezentat transpunerea în practică a unui demers inițiat de Carol al II-lea în contextul apropierii de Germania național-socialistă. Ion Antonescu nu a făcut altceva decât să preia și să urgenteze – de teama unei agresiuni sovietice – ideea trimerii de trupe germane în România, iar în acest punct doleanțele Conducătorului erau în perfectă consonanță cu intențiile Führerului care, așa cum am arătat, adoptase încă la sfârșitul lunii august 1940 – concomitent cu garanția teritorială oferită României – o decizie de principiu în acest sens. După cum era de așteptat, sosirea Misiunii Militare germane în România a avut consecințe multiple asupra evoluției relațiilor româno-germane. Prezența trupelor germane a marcat nu numai intrarea ireversibilă a României în sfera de influență germană și începutul procesului de adaptare a armatei române la cerințele războiului modern, ci a însemnat inclusiv implicarea sa în planurile militare ale celui de-al III-lea Reich. Rolul Misiunii Militare germane de „curea de transmisie” între Wehrmacht și armata română avea să cunoască în perioada următoare noi valențe în contextul pregătirii operațiunilor militare „Marița” și „Barbarossa”, respectiv în contextul luptei pentru putere dintre Generalul Ion Antonescu și Mișcarea Legionară.

documentul nr. 22, p. 332; documentul nr. 23, p. 332; documentul nr. 24, p. 332-333; *ADAP*, Serie D, Band XI/1, documentul nr. 151, p. 222; Generaloberst Franz Halder, *Kriegstagebuch: tägliche Aufzeichnungen des Chefs des Generalstabes des Heeres 1939-1942, Band II. Von der geplanten Landung in England bis zum Beginn des Ostfeldzuges (1.7.1940-21.6.1941)*, p. 139. Eintragung vom 15.10.1940.

⁴⁷ PAAAB, R 27800, Handakten Ritter, Akten betreffend Rumänien, 1940-1941, E 321982. Pol I M 1159 gRs. Aufzeichnung vom 19.10.1940, gez. Kramarz; Margot Hegemann, *Einige Dokumente zur „Deutschen Heeresmission in Rumänien” (1940/1941)*, documentul nr. 24, p. 332-333; documentul nr. 25, p. 333; documentul nr. 26, p. 333; Aurică Simion, *Regimul politic din România în perioada septembrie 1940-ianuarie 1941*, p. 128; Klaus Schönherr, *Der deutsche Lehrverband R I und der Legionärputsch in Rumänien, Januar 1941*. In: *Militärgeschichtliche Mitteilungen*, 1994, 53, Heft 2, p. 425-426.

⁴⁸ „Având în vedere nevoile numeroase și variate ce decurg din prezența în România a misiunilor germane – se arată în nota șefului Marelui Stat Major, generalul Alexandru Ioanițiu – ORDON: 1. Înființarea Secției 7-a, sub conducerea Col. Cernăianu Ion, cu următoarele atribuțiuni: - a centraliza toate nevoile misiunilor germane din România și a urmări satisfacerea lor; - a face toate demersurile necesare pentru ca scopul ce s'a urmărit – prin aducerea acestor misiuni – să fie atins, în sensul stabilit prin Convenția dintre Guvernele Român și German; - a ține evidența operațiunilor, organizării și pregătirii teritoriului pe frontul de Est, corespunzător Grupului de Armate Nr. 1. [...]”. AMR, fond 5423-Marele Stat Major, Secția 7-a Teritorială, dosar nr. 19, f. 47. Ordin de zi nr. 486 din 12.11.1940, semnat general Ioanițiu

⁴⁹ ANIC, fond Președinția Consiliului de Miniștri-Cabinet Militar, dosar nr. 12/1940, f. 7-66; Ottmar Trașcă, *Aderarea României la Pactul Tripartit*, p. 144.

⁵⁰ AMAE, fond 71/1939 E 9 IV 8 (Misiunea Militară Germană în România), vol. 116, f. 103. Nota nr. 8353/b din 19.11.1940, înaintată Ministerului Afacerilor Externe de către Marele Stat Major, semnat general Tătăranu; ANIC, fond Președinția Consiliului de Miniștri-Cabinet Militar, dosar nr. 12/1940, f. 66; Ottmar Trașcă, *Aderarea României la Pactul Tripartit*, p. 144.

⁵¹ AMR, fond 950-Cabinetul Ministrului, dosar nr. 703, f. 407-409; Cifra de 34.003 oameni oferită de istoricul Jürgen Förster pentru data de 15.12.1940, pe baza însemnărilor din jurnalul de război al Misiunii Militare germane, este incorectă, întrucât cuprinde inclusiv efectivele Diviziei 16 Blindate germane, dar care la data respectivă încă nu fusese dislocată în România. BMF, RH 31-I – Deutsche Heeresmission in Rumänien -/v. 6, fol. 26. *Kriegstagebuch Nr. 1 Deutsche Heeresmission in Rumänien*, Begonnen 30.09.1940, Abgeschlossen 24.05.1941. Stärke der Deutschen Heeresmission in Rumänien nebst angegliederten Formationen am 15.12.1940; Jürgen Förster, *Rumäniens Weg in die deutsche Abhängigkeit. Zur Rolle der deutschen Militärmission 1940/1941*, p. 61.

⁵² AMR, fond 950-Cabinetul Ministrului, dosar nr. 703, f. 409; Jürgen Förster, *Rumäniens Weg in die deutsche Abhängigkeit. Zur Rolle der deutschen Militärmission 1940/1941*, p. 61.

ÎNTÂLNIRILE DINTRE ION ANTONESCU ȘI ADOLF HITLER ÎN PERIOADA GUVERNĂRII NAȚIONAL-LEGIONARE

Carmen DINU*

I. Ion Antonescu și Axa Roma-Berlin

De-a lungul întregii perioade interbelice, România a fost un ardent susținător al Ligii Națiunilor. Succesivele guverne românești au fost cu toate în fruntea oricăror încercări de consolidare a Ligii și de devenire a ei ca instrument efectiv de menținere a păcii. În ciuda slăbiciunii politicii anglo-franceze, România a susținut puternic cauza securității colective în două teste cruciale ale politicii anti-agresiune: sancțiunile contra Italiei (1935-1936) și remilitarizarea de către Germania a Renaniei (1936)¹.

Luând în considerație fisurile sistemului Ligii Națiunilor, România a procedat cât mai bine pentru a-și întări obligațiile ca membru al Ligii prin subscrierea la o mai precisă înțelegere a securității colective: un tratat de alianță defensivă cu Polonia, acordurile Miciei Înțelegeri și ale Antantei Balcanice, un pact de prietenie cu Franța².

Când creșterea netulburată a puterii germane a condus la anularea a două decade de eforturi în direcția securității colective, România s-a aflat printre ultimile state ce au susținut politica Ligii Națiunilor. Ea a fost, astfel, singura Putere care să exprime dispoziția de a-și îndeplini înțelegerile asumate față de Cehoslovacia în clipa celei mai fatidice ore ale acestei țări. Desigur, nu mai târziu decât în septembrie 1938 guvernul român a informat Praga că, dacă Ungaria va coopera la orice act de agresiune contra Cehoslovaciei, România nu va întârzia să-și îndeplinească obligațiile militare³.

Chiar după München, când promotorii politicii britanice și franceze au fost intimidați să accepte pretenția Germaniei la supremație în Europa Centrală și de Est, România a continuat să privească spre Londra și Paris pentru sprijin și direcție⁴.

Cea mai bună dovadă a destoiniciei și direcției sigure asumate de România a constat în faptul că oamenii de stat germani și italieni au precizat că, prin pierderea unei părți a teritoriului ei, țara noastră și-a cules fructele pentru atașamentul ei încăpățânat la politica anglo-franceză. Mai mult, chiar, neîntâmpinând rezistență la cererile lor militare și economice, Germania și Italia au evidențiat credința lor că România trebuie să plătească pentru prejudiciile pe care le-a cauzat prin politica sa „greșită” din trecut⁵.

Când în primăvara anului 1939 Marea Britanie și Franța au optat finalmente pentru a nu mai continua politica de conciliere, țara noastră s-a aflat de partea lor, deși guvernul ei nu se simțea asigurat din cauza lipsei de pregătire a Puterilor Occidentale pentru a-și onora garanțiile date și, de asemenea, din cauza nesiguranței atitudinii Rusiei. În primele zece luni ale războiului, lipsită de asistență materială din toate părțile, România a făcut mari eforturi pentru a-și întări apărarea. Având în vedere poziția sa geografică, puterea militară a țării noastre s-a dovedit suficientă pentru a-i îngădui să lupte simultan contra Ungariei și Bulgariei ori să se opună, pentru un timp, Rusiei⁶.

Rezultatul colaborării între Germania, Ungaria și Uniunea Sovietică a fost *înfrângerea României* din vara anului 1940. Faptul că tot ceea ce s-a întâmplat fără mari pierderi de vieți omenești și că, în loc de-a pierde războiul său, țara noastră a pierdut simplu o campanie, prin cedarea teritoriului pentru a prezerva forța armată, aceasta nu schimbă faptul că ea a suferit o înfrângere din partea Germaniei, Ungariei și U.R.S.S.⁷

Când, ca rezultat al acceptării de către regele Carol a dictatului de la Viena generalul Antonescu a succedat în asumarea puterilor dictatoriale, prima sa încercare a fost aceea de a forma un guvern al tuturor partidelor. Această încercare a eșuat, în parte din cauza presiunii germane, în parte datorită incapacității, foarte de neînțeles, a partidelor democratice de a accepta orientarea politicii interne și externe fixată de generalul Antonescu⁸.

În materie de politică externă, generalul Antonescu nu are de adus și nu poate aduce nicio schimbare. El găsește o situație deplin structurată de regele țării și admite s-o preia și s-o perfecționeze, câștigând

* Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice.

¹ Gheorghe Buzatu, *România cu și fără Antonescu*, Editura Moldova, Iași, 1991, p. 173.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 174.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

încrederea noilor aliați. În această ambianță generală, nu mai putea fi vorba dacă generalul era sau nu de acord cu situația găsită. Realitatea era elocventă. Ca militar, deci ca om al realității, nu-și putea permite să stea în cumpănă când în joc era existența patriei și chiar a neamului românesc. Crescut și educat în școala franceză, cunoscând cultura engleză din anii când fusese atașat militar la Londra, își apropiase și felul de viață al englezilor. Tocmai realismul și calmul său i-au impus dictonul: “to make the best of it”(a scoate tot binele din orice situație ai fi). Deși nu era filogerman, avea totuși multe puncte de atingere cu spiritul prusac, fiind un adept al împlinirii datoriei din conștiință și nu din constrângere⁹.

Lăsând la o parte interesul produs în lume de apariția celor doi conducători de popoare, Mussolini și Hitler, care stârniseră chiar și admirația adversarilor lor (Churchill însuși scria Duceului în 1940 că se simte fericit de a trăi în secolul lui Mussolini) – generalul Antonescu nu manifestă admirație față de ei, ba chiar își arătase nemulțumirea față de felul nedrept în care ambii trataseră România, mutilându-i frontierele și predând în mâna vrăjmașului trei provincii stăvechi românești și patru milioane de români. Moștenind un bilanț dezastruos în politica externă, cu repercusiuni inerente pe plan intern, generalul Antonescu își asumă ca punct de onoare, sarcina de a anihila aceste nedreptăți. El inaugurează noul regim printr-o campanie de proteste și revendicări, formulând reclamații împotriva nedreptăților săvârșite de noii aliați. Chiar în ziua instaurării guvernului național-legionar se produce primul act oficial public de protest contra Dictatului de la Viena¹⁰.

Conducătorul urmărea să stabilească raporturi personale cu cei doi aliați, Hitler și Mussolini, pe care nu-i cunoștea. Astfel, la primul răgaz, pleacă la Viena pentru a lua contact cu un înalt demnitar german, mareșalul Goring. Prima întrevedere a generalului cu un reprezentant al lui Hitler a avut loc, indiscutabil, sub auspiciile victoriei, care deschidea perspective de mare anvergură, în care se deslușeau linile destinului României¹¹.

Luna septembrie 1940 îl găsea pe Hitler angajat într-un război aerian împotriva Angliei, declanșat la 17 septembrie 1940. Încă de la 23 august, mai devreme cu zece zile de la venirea la conducere a generalului Antonescu, primele unități germane începeau să părăsească Franța cu destinația frontierei de est a Poloniei. Cu câteva zile înainte de vizita acestuia la Viena, grupul de armate B primise ordin de deplasare spre Est. Mai mult încă: Hitler începuse să se consulte cu specialiștii militari asupra planului de campanie contra U.R.S.S.-ului. Din vara anului 1940, pe când nici vorbă nu era de guvernul generalului Antonescu, lui Hitler i se prezentaseră două proiecte:

1. Planul generalului Marks, care prevedea atacul principal în sud pe direcția Ucraina. După o pătrundere adâncă cu dreapta pe linia Rostov-Don, urma o abatere de 90 de grade spre nord, dezvoltând un atac de la sud-nord cu obiectivul Moscova. Planul prevedea o bătălie cu frontul răsturnat.

2. Proiectul generalului Paulus elimina Ucraina ca teatru principal, din cauza lipsei comunicațiilor. Efortul principal pe direcția Smolensk, o oprire pentru organizarea spatelui, efortul pentru cucerirea Moscovei. În linii generale era reeditarea campaniei napoleoniene din 1812¹².

La 4 septembrie, Hitler primește informații favorabile despre conducerea României: un general capabil, anticarlist, simpatizant legionar, era tocmai ce-i trebuia, deși nu ceea ce dorise. Impunând Dictatul de la Viena, Hitler pusese stăpânire de fapt asupra României, asigurându-și înaintea sovieticilor cele mai bune baze, în apropiere de punctul sensibil Ploiești. Absorbit de probleme inerente foarte urgente, generalul nu neglija niciun moment preocupările externe. A pus să fie întocmită harta Transilvaniei, inversând culorile localităților: verdele pentru cele ungurești și roșu pentru cele românești. Efectul era diametral opus hărților găsite la Hitler(întocmite de unguri). Populația românească din nordul Ardealului constituia o masă compactă și majoritară. Aceste hărți intenționa să la prezinte lui Hitler, dar și ducelui Mussolini¹³.

Pentru a exprima revendicările teritoriale românești, generalul Ion Antonescu a luat calea Romei. Avea de reparat legăturile tradiționale deteriorate pe timpul lui Nicolae Titulescu, care propusese sancțiuni agresorului care atacase Etiopia. Orgoliosul Duce n-a scăpat prilejul să se răzbune pe România, consfințind prin ministrul său Dictatul de la Viena. Împotriva acestui Dictat se ducea generalul Antonescu să depună protestul la Roma, fiind întovărășit de Pellegrino Ghighi, ministrul Italiei la București, și de Dimitrie Sturdza, ministrul de externe al României¹⁴.

Plecarea la Roma a avut loc la 12 noiembrie 1940. La acea dată, Ducele începuse să fie stăpânit de primele îndoieli cu privire la biruința armatei italiene, care la hotărârea sa intempestivă și secretă, dezlănțuise

⁹ Iosif Constantin Drăgan, *Mareșalul României și războaiele de întregire*, Centrul European de Cercetări Istorice, Veneția, 1991, p. 195.

¹⁰ Gheorghe Barbul, *Memorial Antonescu. Al treilea om al Axei*, Institutul European, Iași, 1992, p. 17.

¹¹ *Ibidem*, p. 18.

¹² *Ibidem*, p. 19.

¹³ Iosif Constantin Drăgan, *Mărturii și documente*, Centrul European de Cercetări Istorice, Veneția, 1990, p. 203.

¹⁴ *Ibidem*, p. 204.

atacul asupra Greciei, la 28 octombrie, dată care coincidea cu aniversarea marșului asupra Romei. Atacul declanșat la 13 septembrie spre Egipt fusese oprit la Sidi Barani de către englezi¹⁵.

De la rolul de arbitru cu care fusese investit pe timpul conferinței de la Munchen, când, sub privirile pline de admirație ale lui Hitler, Ducele condusesse dezbaterile, ajunsese un subordonat al planurilor germane, căruia nu i se atribuiă decât roluri pasive. El suportase cu greu ocuparea Cehoslovaciei și își făcea reproșuri că n-a acționat destul de energic pentru a opri atacul asupra Poloniei. Se menținea în rezervă, i-a scris lui Hitler să nu conteze pe armata italiană înainte de anul 1942, a respins propunerile lui Winston Churchill, care, în luna mai 1940 îi făcea avansuri: „Nu am privit niciodată cu ostilitate grandoarea italiană și nu am nutrit niciodată în inima mea vreo urmă de ură împotriva legislatorului italian”. Toate acestea le lua drept semne de slăbiciune. Dovedind o sensibilitate notorie cu privire la independența Austriei sub Dollfuss, Ducele a încercat până în ultimul moment să-i salveze libertatea și nu a cedat decât atunci când trupele germane au invadat teritoriul acestei țări. Abia atunci a spus: “Mai bine cu asentimentul nostru decât împotriva noastră!” și i-a trimis felicitări lui Hitler. Toate aceste rezerve tactice, precum și eșecurile militare îl umpleau pe Duce de amărăciune. El nu voia să se mulțumească cu un rol șters. Trupele italiene au primit îngăduința de a participa la înfrângerea Franței abia în ultimile zile ale conflagrației. Mussolini se vedea trecut pe plan secundar, chiar de la semnarea pactului de alianță al Axei Roma-Berlin. Obsedat de gloria lui Hitler, care atingea apogeul în toamna anului 1940, Ducele a decis să treacă la acțiuni militare pe cont propriu, informându-și aliatul în ultima clipă, așa cum procedase și Germania, care se temea ca secretele militare să nu ajungă la inamic, prin intermediul palatului regal¹⁶.

Nici măcar cu privire la pactul germano-sovietic, care prevedea ocuparea Bucovinei și Basarabiei, Ducele nu fusese informat în prealabil. Faptul reiese din faimoasa scrisoare din august, 1939, prin care îl avertiza pe Hitler de riscurile duplicității politice, impuse peste limitele tolerate. “Nimeni nu știe mai bine ca mine, după 40 de ani de experiență – scria Mussolini – că orice politică își are exigențele ei tactice, cu atât mai mult cu cât ea este revoluționară. Am recunoscut guvernul sovietic încă din 1924 și am semnat cu el, în 1934, un tratat de comerț și prietenie. Înțeleg, deci, că faceți ceea ce trebuie, pentru a nu avea de luptat pe două fronturi, și aceasta cu atât mai mult, cu cât nu s-a realizat previziunea lui von Ribbentrop, ca Franța și Anglia să nu intervină. Dar dumneavoastră nu evitați un al doilea front decât promițând U.R.S.S.-ului că va ajunge marele profitor de pe urma unui război, în care ea nu riscă nimic, nici în Polonia, nici în Țările Baltice. Ca revoluționară vă spun că nu puteți să sacrificați neconținut principiile revoluției dumneavoastră, exigențelor tactice de moment. Mai trebuie să adaug că încă un pas spre Moscova va avea repercusiuni catastrofale în Italia, unde unanimitatea sentimentelor anticomuniste este absolută”. Cu această atitudine principială primise Ducele informațiile privind acțiunea germană în România, în octombrie 1940, când au fost trimiși instructori germani¹⁷.

Angajarea armatei italiene în Grecia împotriva concepției Statului Major italian și a lui Hitler, își avea originea în intervenția lui Hitler în România, după cum însuși Mussolini avea să mărturisească. El spunea: “Hitler mă pune întotdeauna în fața faptului împlinit, de data aceasta am să-i plătesc cu aceeași monedă! Va afla din ziare că am ocupat Grecia!” Informat de generalul Grazziani că avioane britanice staționau pe teritoriul Greciei, Mussolini s-a hotărât să atace: “Italia proletară și fascistă se ridică pentru a treia oară, mai puternică, mai mândră și mai unită ca niciodată. O parolă unică și categorică ne unește pe toți. Ea zboară în aer și îmbrățișează inimile de pe înălțimile Alpilor până la Oceanul Indian. Această parolă este: A cuceri! Și noi mergem în scopul de a cuceri pentru a-i da o lungă perioadă de pace Italiei. La arme! Arătați-vă curajul, tenacitatea, valoarea!” Oricum, în prima decadă a lunii noiembrie 1940, steaua dictatorului italian începe să eclipseze¹⁸. În linii generale, în această ambianță politică are loc vizita generalului Antonescu la Roma. Dacă ar fi să dăm crezare biografiilor Ducelui, acesta se găsea în dispoziții favorabile pentru a primi pe generalul Antonescu. În definitiv, el revendica drepturi legale pe care Hitler le urzupase fără să-l prevină și, deci, de presupus, fără aprobarea lui. Generalul sosise la Roma pentru a trata problemele politice și economice de cea mai mare importanță pentru România. Dacă, din punctul de vedere al politicii externe, generalul își făcuse cunoscute țelurile urmărite în programul de guvernare, punctul lui de vedere în privința economiei țării nu fusese exprimat, deși fusese anticipat în declarațiile din 11 octombrie, în cadrul restrâns al Consiliului de Miniștri¹⁹.

După prima întrevedere Ducele nu-și ascundea decât cu greu nemulțumirea. S-au învârtit în jurul problemelor, fără să discute nimic pozitiv. Mussolini asculta fără să întrerupă protestele lui Antonescu contra arbitrajului de la Viena și se mulțumea să ia act de nemulțumirea României. Singurul lucru care-l interesa pe Duce erau livrările de petrol și cereale. Chiar încercarea de a cunoaște punctul de vedere al dictatorului

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Gheorghe Barbul, *op. cit.*, p. 19.

¹⁷ George Magherescu, *Mareșalul Ion Antonescu*, Editura Păunescu, Iași, 1991, vol. 1, p. 206.

¹⁸ *Ibidem*, p. 208.

¹⁹ Iosif Constantin Drăgan, *op. cit.*, p. 210.

italian asupra pactului germano-sovietic eșuase. Concluzia pe care a tras-o conducătorul român era că pe Italia nu se poate conta. Ea urma orbește Germania²⁰.

Cu toate că discuția s-a desfășurat în contradictoriu, în ultimul moment al vizitei sale la Roma, Conducătorul a avut impresia că Ducele fusese câștigat de partea cauzei românești²¹.

În octombrie 1940 sosea în țară misiunea militară germană. Deși păstra o vădită rezervă, populația țării se prezenta ca o gazdă corectă. La depășirea primului impact a slujit și atitudinea militarilor germani, care nu au făcut prin nimic simțită prezența lor, rămânând în barăci, în afara localităților²².

Generalul Antonescu i-a primit ostășește. Oferind un banchet la Cercul Militar, la 14 octombrie, a invitat cu această ocazie pe șeful misiunii germane, generalul Hansen, generalul de aviație Speidel, ministrul Fabricius, alături de generali și ofițeri români, ținând un toast²³.

A fost o declarație foarte nimerită înainte de vizita la Hitler, care avea să urmeze peste o săptămână. Această cuvântare îl precedase și ajunsese *in extenso* pe biroul Fuhrer-ului²⁴.

II. Întâlnirile dintre Antonescu și Hitler din 20-25 noiembrie 1940, Berlin

Vizita la Hitler a avut loc între 20-25 noiembrie 1940, la o săptămână după înapoierea din Italia a Conducătorului. El se ducea cu documente etnografice: hărțile în două culori ale situației populației din teritoriile cedate. Acorduri militare și economice trebuiau încheiate pe date recente. Îl însoțea ministrul economiei naționale, Mircea Canciov. Documentele luate priveau atât Transilvania, cât și Basarabia și Bucovina. Se afla și un studiu documentat al specialistului transnistrian Smochină, cercetător în problemele demografice din provinciile stăbătute de Nistru: Basarabia și Transnistria. Se arăta, cu dovezi, continuitatea poporului român pe ambele maluri ale Nistrului, densitatea masivă a românilor până la Bug. Drepturile românești nu numai că erau de netăgăduit până la Nistru, dar ele se extindeau mai departe, spre est, determinând o problemă românească în Transnistria, după cum exista una asemănătoare și în Macedonia sârbească²⁵.

În această toamnă avuseseră loc în Europa și în lume evenimente hotărâtoare, care profilau dimensiunile înfricoșătoare ale viitorului conflict mondial. Dacă în luna septembrie Hitler nu era hotărât cu privire la direcția viitoarei ofensive, spre est sau spre vest, acum marea hotărâre fusese irevocabil luată și războiul cu Uniunea Sovietică se pregătea cu febrilitate²⁶.

La Berlin, timp de două zile, au avut loc mai multe convorbiri între general și Fuhrer, singuri, numai cu interpretul, apoi cu reprezentanții din suită. Generalul Antonescu a ridicat problema teritoriilor cedate, a abordat situația înzestrării armatei și a pregătirii ei, starea economică și financiară a țării. Cu privire la teritoriile cedate, el predase lui Hitler, ca și lui Mussolini, același dosar cu protestul împotriva Dictatului de la Viena și cu piesele anexe, printre care din nou acele hărți demografice colorate. Generalul și-a exprimat întreaga indignare cu privire la comportarea trupelor maghiare față de populația românească din nordul Transilvaniei și a afirmat cu fermitate drepturile asupra întregii provincii, pe care o revendica fără șovăire²⁷.

România intrase în planurile de război ale lui Hitler încă de pe vremea lui Carol al doilea, dar abia acum, în noiembrie 1940, rolul ei în dispozitivul conflagrației mondiale s-a definitivat. Ca atare, era necesară reaşezarea bazelor unui acord pentru reglementarea problemelor militare impuse de un eventual război, iar momentul sosise. La 24 noiembrie 1940, sub semnătura generalului Antonescu, s-a încheiat un pact de alianță cu Germania și Italia, împotriva Uniunii Sovietice. Cu două zile mai înainte, Ungaria semnase și ea un pact similar²⁸.

Hitler a încercat același joc pe care l-a făcut la Henday, cu Franco: România să devină piață de arme și furnizoare de materii prime pentru Wehrmacht. De pe teritoriul ei, trupele germane urmau să pornească într-o acțiune fulgerătoare împotriva Uniunii Sovietice, scontând o victorie deplină. Fuhrer-ul nu făcea apel la armata română, găsind prea dificilă instruirea și dotarea ei cu echipament și armament modern. În consecință, armata germană ar fi recucerit singură provinciile românești răpite, urmând a le oferi drept răsplătă României, care, între timp, s-ar fi ocupat de agricultură și de creșterea vitelor²⁹.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

²³ Gheorghe Barbul, *op. cit.*, p. 20.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Iosif Constantin Drăgan, *op. cit.*, p. 213.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Andreas Hillgruber, Hitler, regele Carol și mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române 1938-1944, Editura Humanitas, București, 1994, p. 85.

²⁸ *Ibidem*, p. 86.

²⁹ *Ibidem*, p. 92.

Dacă generalul Antonescu a fost singur dintre toți aliații Axei în est, care a cunoscut cel dintâi intenția lui Hitler de a ataca Uniunea Sovietică, este puțin probabil că Hitler să-i fi dat detalii ultra secrete sau detalii ale giganticei campanii. Oricum, la înapoierea în țară, generalul nu a lăsat să transpire nici cel mai mic indiciu și nicio indiscreție, privind acest subiect. El dovedea, astfel, că meritase încrederea marelui său aliat. Notele redactate după întrevederea cu Hitler nu conțineau nimic referitor la Est³⁰.

La cea de-a doua întrevedere Hitler-Antonescu, generalul a pătruns singur în biroul Fuhrer-ului. Hitler va aduce tot felul de justificări pentru ceea ce se întâmplase după München. El propusese Angliei o atitudine comună, în concernul marilor națiuni, dar ea vedea în Germania inamicul principal, când adevărații inamici erau Rusia, Japonia, S.U.A. Münchenul ar fi putut fi începutul unei colaborări, prin împărțirea lumii în zone de influență. Dar Stalin veghea. El pregătea în secret o mare lovitură prin Beneș, pentru a răsturna guvernul sabilit la Praga, după München, și a declara Cehoslovacia republică sovietică. Germania abia ar fi avut timp să ocupe Boemia și Moravia. De asemenea, Hitler a mai spus că Londra și Parisul n-au înțeles că ocuparea de către soviete a cadrilaterului Boemiei ar fi însemnat o sinucidere pentru Germania. Singurul mijloc de a înlătura pericolul sovietic era un acord cu Stalin. Dar nici Londra, nici Parisul nu voiau o colaborare sinceră cu Germania și nu urmăreau sincer o stabilitate în ordinea mondială. De aceea Münchenul nu a putut să devină începutul unei ere de armonie occidentală, ci semnalul de plecare în cursa înarmărilor³¹.

Abordând situația Angliei și Franței, generalul încerca să-l facă pe Hitler să înțeleagă că aceștia erau aliații lui firești împotriva rușilor. De altfel, ideea nu l-a părăsit pe tot timpul guvernării sale, încercând să o impună lui Hitler și cu alte ocazii, după bătălia de la Stalingrad³².

III. Întrevederile de la Berchtesgaden Hitler-Antonescu, 20-24 noiembrie 1940

La Berchtesgaden Hitler vorbise deschis. Primise o scrisoare din partea lui Horia Sima, prin care generalul era demascat ca filo-englez, specificând conținutul cuvântării rostite la Londra de către fostul atașat militar, colonelul Antonescu. Scrisoarea lui Sima se încheia astfel: “Marea Britanie trebuie să învingă întotdeauna, pentru că civilizația trebuie să învingă barbaria. Contra noilor barbari ce se organizează pe malurile Spreei și la Moscova, popoarele europene atașate civilizației lumii vechi nu pot să dorească Marii Britanii decât o nouă victorie”.

Aceste cuvinte fuseseră rostite în anul 1926, când fostul atașat militar părăsea postul, întorcându-se în țară, la comandă de regiment³³.

Hitler a întrebuițat cuvinte grele la adresa lui Horia Sima, arătând că procedeul este ignobil și idiot. Folosise și termenul de trădător. Numai un prost putea să-și închipuie că el, Hitler, ar da atenție unor cuvinte de circumstanță. El avea mijloace suficiente de a se informa asupra personalităților cu care colaborează. Hitler l-a asigurat pe general că singurul lucru care-l interesează în România, care avea să joace curând un rol important, era armata.

“Nu peste mult timp, spune Hitler, vom vorbi ca de la soldat la soldat în fața unei hărți cu ace de gămălie, colorată. Dar, pe moment, scopurile noastre trebuie păstrate în cel mai strict secret”³⁴.

În urma acestei vizite, generalul Antonescu a obținut răspunsurile dorite cu privire la Legiune și referitoare la atitudinea Germaniei față de U.R.S.S. Antonescu era primul șef de stat cărui Hitler i-a încredințat acest mare secret: războiul din Est, acordându-i totală încredere după trei săptămâni de la prima întâlnire³⁵.

IV. Întâlnirea din 7 ianuarie 1941, Berlin

Următoarea întrevedere a avut loc la un interval mai scurt, la invitația lui Hitler. De data aceasta fusese invitat și Horia Sima, care, însă, a refuzat să se ducă. Vizita a avut loc la 7 ianuarie 1941 și a fost decisivă în privința soartei Legiunii și a războiului. Hitler i-a etalat generalului Antonescu evoluția relațiilor cu Moscova. Ele ajunseseră la un antagonism generator de conflict armat.

“Contez pe dumneavoastră ca pe un prim ajutor operativ!” încheie Hitler pe un ton glumeț, surâzător, părănd a avea aerul că observă pe fața generalului o expresie de oroare și de dezgust față de dezvoltarea programului cu privire la acțiunea împotriva U.R.S.S.-ului³⁶.

³⁰ Alex Mihai Stoenescu, *Armata, mareșalul și evreii*, Editura Rao, București, 2001, p. 221.

³¹ *Ibidem*, p. 222.

³² *Ibidem*, p. 224.

³³ Iosif Constantin Drăgan, *op. cit.*, p. 225.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, p. 226.

³⁶ *Ibidem*.

Extrasele sumare asupra discuțiilor purtate de general cu Fuhrer-ul Adolf Hitler, în timpul celor trei întrevederi (între 20 noiembrie și 7 ianuarie) ne dau elementele esențiale unor sondaje adânci, de la primele începuturi ale relațiilor dintre cele două personalități. Elementul catalizator rămâne neîndoiește sinceritatea și competența. Prin sinceritate se deschide poarta încrederii, iar prin competență cea a stimei și a respectului față de valoarea umană³⁷.

Programul de exterminare a zeci de milioane de oameni, indiferent de rasă, naționalitate și ideologie îl făcuseră pe general să simtă dezgust și oroare. Cei doi aliați se deosebeau fundamental în concepțiile lor despre război și despre guvernare. Lipsei de omenie dovedite de Hitler se opunea omenia generalului, care, în timpul războiului, avea să emită drastice ordine, verificate prin controale pe front, pentru a determina o comportare blândă și tolerantă, atât cu luptătorii de pe front, cât și mai ales cu populația. Generalul Antonescu n-a fost un imitator al lui Hitler, n-a avut afinități cu ideile lui politice, nu l-a admirat și ori de câte ori a avut prilejul, a subliniat părțile lui rele în procesul de guvernare. Era, după părerea lui, un “om mare”, dar “un primitiv”³⁸.

V. Întâlnirea de la Obersalzburg, 14 ianuarie 1941

Generalul Antonescu a început convorbirea spunând că el a venit pentru a clarifica câteva chestiuni care s-au ivit după prima lui vizită la Hitler. Atât în România, cât și în țările învecinate s-au schimbat multe după luna noiembrie. În privința situației politice, el putuse spune Fuhrer-ului, cu prilejul vizitei sale la Berlin, că este sprijinit de întreaga țară. În timpul acesta el a obținut îmbunătățiri substanțiale în domeniile: guvernării, finanțelor și economiei. Astfel, în ultimile patru luni el a redus, de pildă, cheltuielile cu 7 miliarde de lei și nu a mărit impozitele. El a folosit banii economisiți pentru a dezvolta economia română³⁹.

El a organizat și armata română. În aprilie ea va fi gata pentru mobilizare și va putea să facă față atunci tuturor situațiilor ce s-ar putea ivi. De asemenea, rezervele de alimente acumulate, atât pentru populație, cât și pentru armată, vor fi suficiente până la noua recoltă. Administrația va fi de asemenea reorganizată pe o bază în întregime nouă⁴⁰.

Apoi Antonescu a vorbit despre mișcarea legionară care și-a pierdut pe adevărații ei conducători în lunga și eroica ei bătălie împotriva vechiului regim. După schimbarea din România, guvernul a dat legionarilor deplină libertate în privința organizării lor și i-a sfătuit să urmeze modelul organizațiilor național-socialiste. Cu scopul de a remedia abuzurile și a da posibilitate guvernului să-și mențină libertatea lui de acțiune, trebuie în primul rând să existe o diviziune cât se poate de clară între guvern și legiune. În afară de aceasta, este necesară o completă reorganizare a legiunii. Pentru a atinge acest scop, este necesar să se stabilească contacte între legiune și partidul național-socialist cu orice ocazie posibilă. Este absolut necesar ca aceste relații să aibă loc numai prin intermediul generalului Antonescu⁴¹.

Fuhrer-ul a răspuns că declarațiile lui Antonescu pot fi privite sub două aspecte: aspectul istoric general, bazat pe experiența de câteva milenii și aspectul concret al momentului inerent în situația actuală. Hitler a declarat că el nu-și poate exprima o părere asupra reglementării politice interne și a formulei guvernului român; totuși, relațiile dintre Partidul național-socialist au fost folosite numai pentru a-i influența pe legionari potrivit cu declarațiile lui Antonescu. Dacă aceste relații n-au putut să ducă la rezultatele scontate și au dus, dimpotrivă, la atitudinea rigidă a legionarilor, firește că ele vor trebui să fie întrerupte. Germania acordă importanță relațiilor oficiale cu generalul Antonescu. Relațiile cu partidul sunt pentru Germania mai puțin importante⁴².

Privitor la Bulgaria, Antonescu a declarat că toate dificultățile au fost învinse și că aplicarea tratatului de la Craiova, se desfășoară în mod normal⁴³.

Relațiile cu Iugoslavia sunt corecte, dar reci, îndeseobi după aderarea României la pactul tripartit și intrarea trupelor germane în țară. Neîncrederea Iugoslaviei merge atât de departe încât, la frontiera cu România, au fost concentrate trupe iugoslave⁴⁴.

Relațiile cu Rusia sunt destul de rele. Până în prezent a fost imposibil să se traseze o linie de frontieră definitivă. Comisia pentru demarcarea frontierei n-a avut posibilitatea să se întrunească timp de

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Ștefan Lache, *Antonescu-Hitler. Întâlniri și corespondențe inedite. 1940-1944*, Editura Cozia, București, 1991, vol.1, p. 66.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*, p. 67.

⁴² Gheorghe Buzatu, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, Editura Enciclopedică, București, vol. 2, p. 134.

⁴³ Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Ștefan Lache, *op. cit.*, vol. 1, p. 70.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 71.

două luni, pentru că rușii și-au dizolvat delegația. La frontieră există o neliniște permanentă: sunt trimiși neconțenit agenți în România, iar Rusia face chestiuni de stat din incidentele cele mai mici⁴⁵.

În privința Ungariei, chestiunile politice rămân deschise. Nu s-a realizat niciun progres cu această țară după vizita lui la Berlin, în luna noiembrie⁴⁶.

În final, Hitler i-a dat lui Antonescu asigurarea că semnătura germană constituie o îndatorire absolut obligatorie pentru Reich și va fi în caz de nevoie onorată nu numai la frontiera ruso-română, ci de asemenea și la alte frontiere. Prin urmare, Fuhrer-ul îi este recunoscător generalului că și-a reorganizat atât de repede armata⁴⁷.

The meetings between Ion Antonescu and Adolf Hitler in the time of the Legionary Government

The text is about the meetings between Ion Antonescu and Adolf Hitler that took place at Berlin and Berchtesgaden, in november 1940 and in january 1941 at Berlin and Obersalzberg. Romania adhered to Tripartite Pact in 1940, november the twenty-fourth. There were settled political, economic and military relations between Romania and Germany. One of the most important discussed problems at those meetings was the substitute of the Legionary Government with another one.

⁴⁵ *Ibidem.*

⁴⁶ *Ibidem.*

⁴⁷ *Ibidem*, p. 74.

ASPECTE CARE AU MARCAT SITUAȚIA EVREILOR DIN ROMÂNIA ÎNTRE ANII 1940-1944

Dr. Florin STAN*

„Mulți comentează faptul ca măsură de persecuție a însuși elementului românesc căsătorit cu minoritare de zeci de ani de zile (...) arătându-se că prin reducerea alimentelor, cum este pâinea și zahărul, nu-și pot alimenta și hrăni suficient copiii. Că guvernul trebuie să țină seama că mulți români căsătoriți cu evreice luptă pe frontul rusesc și că alții au copii care sunt trimiși pe front. (...) La Alba-Iulia, un căpitan căsătorit cu evreică și el pe front, cu ocazia măsurii luate de a se ridica aparatele de radio, a afirmat către polițiști cum <<dacă îi vor mai călca domiciliul cu astfel de pretențiuni, va face personal uz de sabie, apărând personalitatea soției sale>>”.

Dintr-o corespondență a Direcției Generale a Poliției transmisă în teritoriu organelor din subordine, octombrie 1942¹

Cunoscând ampla dezbatere istoriografică privind situația evreilor din România anilor 1940-1944, am considerat necesară prezentarea succintă a unor aspecte care au marcat viața etnicilor mozaici în acea perioadă. Materialul de față se bazează în principal pe documente aflate în cele mai importante arhive din țară, între care Arhiva Centrului de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice „General Radu Rosetti” din Pitești (Arhivele Militare Române) sau din afară, numind aici Arhivele Naționale ale Republicii Moldova din Chișinău. Nu putem să nu ne exprimăm și aici mulțumirea față de profesionalismul personalului de specialitate din cadrul Serviciului Istoric al Armatei și Arhivelor Militare Române, care au sprijinit întotdeauna, cu deplină competență și implicare, demersurile cercetărilor istorice în interesul susținerii și dezvoltării istoriografiei naționale. La aniversarea a 90 de ani de existență a instituției fundamentale care gestionează fondurile patrimoniului arhivistic militar românesc, cei care încadrează această importantă structură a Armatei României merită cu prisosință gratitudinea tuturor cercetătorilor care i-au călcat pragul.

Impuneri și contribuții

În urma împrumutului lansat în vederea contribuției la efortul de război al României, în unele comunități evreiești au apărut nemulțumiri legate de inechitatea impunerilor. La 1 august 1941, Marcel Mendel s-a adresat conducerii Comunității Israelite de Rit Oriental din Craiova nemulțumit de solicitarea transmisă prin circulara comunitară referitoare la distribuirea a 500 de paturi pe care comunitatea urmează a le transmite în folosul spitalelor militare. M. Mendel arăta că este lipsit de avere și nu are serviciu de la 1 decembrie 1940, de când Moara „Mendel” a fost naționalizată. *„Înțeleg - arăta acesta - ca în timpurile de astăzi toată lumea să sângereze pentru țară, nu înțeleg însă ca unuia să i se taie o mână iar altul să fie înțepat la un deget”*².

Prin Ordinul nr. 37/941 al M. A. I., au fost luate măsuri ca rabinii și reprezentanții comunităților evreiești să poată veni la București pentru a primi dispoziții din partea dr. W. Filderman, în calitatea acestuia de președinte al Federației Uniunilor de Comunități Evreiești din Țară, cu privire la subscrierea evreilor la împrumutul lansat de Ministerul de Finanțe³. În urma acestei întâlniri, prin nr. 1.060 din 15 septembrie 1941, W. Filderman a înaintat tuturor președinților de comunități solicitarea oficială pentru contribuția fiecărui evreu la *Împrumutul Reîntregirii 1941*⁴.

Mai târziu, evreii au fost anunțați că autoritățile au impus un alt tip de contribuție. Prin adresa nr. 10.499 R. D. L. din 11 mai 1943, Împuternicitul Guvernului pentru reglementarea regimului evreiesc din România a adus la cunoștință Centralei Evreilor că *„Guvernul a hotărât ca populațiunea evreiască din România să fie impusă la o contribuție excepțională de 4 miliarde lei către Statul Român”*. Prin comunicări transmise fiecărui evreu în parte, Centrala Evreilor a comunicat acest fapt, impunând fiecărei persoane suma datorată în contul acestei contribuții generale, transmițând că aceasta trebuie depusă în două rate până

* Muzeul Marinei Române, Constanța, șef Secție istorie.

¹ Arhivele Naționale ale Republicii Moldova. Chișinău (în continuare, A. N. R. M.), *Fond 666*, inv. 2, dosar nr. 262, f. 137.

² Arhiva Centrului pentru Studiul Istoriei Evreilor din România. București (în continuare, A. C. S. I. E. R.), *Fond VI*, dosar nr. 188/1941, f. 472.

³ A. N. R. M., *Fond 679*, inv. 1, dosar nr. 6.586, partea I, f. 48.

⁴ A. C. S. I. E. R., *Fond VI*, dosar nr. 188/1941, ff. 69-70.

la 12 iunie, respectiv până la 12 august 1943, într-un cont deschis la C.E.C. În caz contrar, cei care nu se conformau erau semnalati cabinetului Împuternicitului Guvernului pentru reglementarea regimului evreiesc, urmând să li se aplice ca sancțiune „*deportarea în Transnistria și lichidarea averii în folosul Statului*”⁵. Informații despre această măsură a publicat și presa occidentală. În publicația britanică *Times* din 1 iunie 1943 s-au examinat ultimele măsuri aplicate evreilor în statele Axei, trimerile la România subliniind că evreilor li s-a impus contribuția de 4 miliarde de lei, evreii neplatinici urmând să fie deportați în Transnistria, „*unde au fost trimiși deja mulți*”, arătându-se, de asemenea, că alți 40.000 de evrei se află în tabere de muncă⁶.

De reținut însă atitudinea unor evrei care au sprijinit efectiv familiile soldaților morți la datorie pe front. Astfel este cazul lui Samoil Habi, care a înaintat, în august 1941, Comandamentului Militar al Municipiului Chișinău suma de 50.000 de lei, ca donație „*pentru ajutorul familiilor ostașilor morți la datorie*”⁷.

Subterfugii

În urma unui denunț, o descindere a organelor Comendurii Pieței București, desfășurată la 19 octombrie 1941, la domiciliul lui Iosif Hirsch din Calea Victoriei nr. 67 din București, a dus la identificarea a două evreice: Anna Binder și Ella Hirsch, „*aduse clandestin din Chișinău*” închise în două lăzi și transportate până la Iași cu un vagon militar de marfă, iar de la Iași la București cu o camionetă aflată la dispoziția locotenent-colonelului Oscar Schiffbämmer, subdirectorul tehnic al Atelierului Central de Confecții al Armatei, acestea fiind în pericol de a fi deportate în zona Bugului. Ella Hirsch ajunsese să facă menajul ofițerului român, prezentându-se de origine etnică română și de credință creștină, iar Anna Binder a fost cunoscută de ofițer în timp ce lucra în detașamentul său, acesta făcând-o supraveghetora detașamentului. E. Hirsch avea 32 de ani, în București aflându-se mama sa, frații și surorile. A. Binder avea 20 de ani, fiind originară din Chișinău, de profesie dansatoare, care călătorise prin mai multe țări, în capitala României mergând pe la câteva cabarete și dorind să-și găsească un serviciu. După declarația locotenent-colonelului O. Schiffbämmer motivul care l-a determinat să ajute cele două evreice „*a fost sentimentul de milă*”⁸.

La 24 octombrie 1941, Cercul de Recrutare din Bălți a transmis Poliției din localitate o adresă cu titlu *confidențial - personal*, în regim „*Foarte urgent*”, comunicând că deține informații după care la locuința avocatului Oleg Spitzer din Str. Hașdeu nr. 6, „*se află o evreică care ar fi ținută ascunsă de numitul, trăind în concubinaj. Această evreică este indicată de unele persoane din localitate care o cunosc, că ar fi activat intens ca comunistă*”. Se solicita, în consecință, investigații specifice, „*percheziționarea domiciliară și ridicarea celui în cauză*”. Se mai aducea la cunoștință că la locuința vizată „*s-a observat un acces intens, aproape zilnic de persoane*”⁹. Conformându-se solicitării și efectuând demersuri în consecință, organele poliției nu au găsit în locuința indicată nicio evreică¹⁰, la domiciliul avocatului O. Spitzer fiind identificate ca locuind cu aceasta, mama sa, sora sa și o scriitoare creștină. „*Accesul intens*” în locuința filată se datora profesiei celui urmărit, care era „*căutat de clienți*”¹¹.

Pentru a scăpa de rigorile măsurilor antisemite, unii evrei își atribuiau nume românești sau se prezentau ca fiind de origine etnică română. Astfel, în urma unei anchete desfășurate de Poliția din Bălți, s-a dovedit că Munteanu Aurelia era, în realitate, Liuba Slioma¹², născută la 19 aprilie 1920 în Soroca, căsătorită cu Susterman Slioma, mobilizat în Armata sovietică la 23 iunie 1941. După propria declarație, L. Slioma a

⁵ *Ibidem*, f. 124. Într-o corespondență din 10 februarie 1943 a Oficiului Județean Constanța a Centralei Evreilor cu conducerea Centralei Evreilor din România a fost menționată dificultatea financiară în care se afla aceasta, evreilor localnici nevoiași neputând să li se asigure nici măcar 10 lei pe zi. Cu toate acestea, printr-o colectă a evreilor constănțeni a fost remisă Secțiunii de Asistență pentru fondul special o sumă de peste 350.000 de lei. În dorința respectării cerințelor Centralei, conducerea Oficiului din Constanța a precizat că va continua stăruințele în direcția participării la acest fond, „*lăsând pe al doilea plan alinarea suferințelor nevoiașilor locali*”, *Idem, Fond III*, dosar nr. 597/1943, f. 14. Se poate lesne înțelege greutatea cu care au primit evreii nevoiași impunerea la „*contribuția excepțională*” din vara anului 1943.

⁶ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe. București (în continuare, A. M. A. E.), *Fond Portugalia*, vol. 18, f. 238.

⁷ Arhiva Centrului de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice „General Radu Rosetti”. Pitești (în continuare, A.M.R.), *Fond Comandamentul Militar Chișinău*, dosar nr. 10/1941-1942, f. 68.

⁸ *Idem, Fond Direcția Justiției Militare*, dosar nr. 2.188, f. 1. Cazul s-a aflat în atenția directorului Justiției Militare, generalul magistrat Ștefan Stroia. Împotriva celor două femei și a ofițerului român s-a aplicat măsura arestării, iar Comandamentul Militar Chișinău a făcut cercetări asupra activității evreice, care se aflau în țară în momentul cedării Basarabiei trecând apoi legal granița româno-sovietică de pe Prut pentru a-și vedea soțul la Chișinău - în cazul Ellei Hirsch - sau pentru că era originară din capitala provinciei răsăritene - în cazul Annei Binder.

⁹ A. N. R. M., *Fond 694*, inv. 3, dosar nr. 141/1941-1942, f. 119. Adresa nr. 728 din 24 octombrie 1941.

¹⁰ *Ibidem*, f. 120.

¹¹ *Ibidem*, f. 121.

¹² *Idem*, dosar nr. 274, vol 1/1943, ff. 8-20.

plecat în Uniunea Sovietică la 4 iulie 1941, unde a lucrat la un colhoz, la Camenca. După sosirea românilor a ajuns să servească acestora ca interpret, militarii români știind - după declarația sa - că este evreică, întrucât a fost luată „*dintr-un lagăr de evrei*”¹³. După propria susținere, soții Slioma nu au figurat ca membri în organizațiile comuniste¹⁴.

La 13 noiembrie 1941, Biroul III Mobilizare Teritorială din cadrul Cercului de Recrutare din Bălți a transmis Poliției din oraș informația după care „*locuitorul [Emanuil] Comisarciuc din Str. Brătianu, orașul Bălți, trăiește în concubinaj cu o evreică și că în acea casă se mai găsesc două evreice*”¹⁵. Descinderea organelor competente la locuința indicată, la 20 noiembrie 1941, a dus la ridicarea evreicei Deni (Eugenia, Ghenia) Cordovschi. S-a constatat că cetățeanul Emanuil Comisarciuc era căsătorit și nu trăia în concubinaj cu Lidia Comisarciuc, evreică botezată. Deni Cordovschi era cumnata Lidiei și a fost înaintată Legiunii de Jandarmi pentru trimiterea în lagăr¹⁶. E. Comisarciuc a înaintat imediat conducerii Poliției un protest în care arăta că Eugenia Cordovschi era evreică botezată încă din anul 1915, rugând eliberarea acesteia¹⁷. În legătură cu o a doua persoană de origine evreiască, pe lângă cele identificate, conform literei documentului, nu se amintește. Probabil că nici nu a existat. Măsura adoptată de autoritățile polițienești în acest caz era una care corespundea ultimelor dispoziții superioare, pentru că, în conformitate cu un ordin al mareșalului Ion Antonescu, comunicat cu nota Președinției Consiliului de Miniștri nr. 15.035 c. din 22 octombrie 1941, „*cu privire la situația românilor creștini basarabeni cu soții născute din părinți evrei*”, s-a făcut cunoscut că „*se oprește trimiterea peste Nistru a acelor care sunt în această situație*”¹⁸.

Informații particulare

Informațiile despre evrei care ajungeau la autorități proveneau nu doar de la agenți ai serviciilor de informații, ci și de la cetățeni simpli. În iulie 1941, Ecaterina Arcea, domiciliată în orașul Bălți, strada B. P. Hașdeu 24, a denunțat Siguranței că în curtea sa se adăposteau evrei, „*fără consimțământul meu și al Poliției*”, rugând „*Siguranța a lua act și măsurile cuvenite*”¹⁹. Descinderea agenților Siguranței la fața locului a dus la ridicarea unei familii de evrei, „*găsiți în fundul curții din Strada Hașdeu 24, în tranșee acoperite cu pământ și ierburi*”²⁰, „*printre pomi*”²¹. Persoanele reținute erau: Iacob Edlis, de 40 de ani; Maria Edlis, 49 de ani; Sofia Edlis, 50 de ani și Sania Edlis, de 32 de ani, ultimele trei fiind surprinse în timp ce „*făceau mâncare de cartofi*”²².

Dacă unii evrei erau reținuți de agenți ai Poliției sau Jandarmeriei doar pentru că erau evrei, asupra acestora existând o suspiciune generală, alții erau reținuți fiind suspectați de activități conspirative. Astfel, la 12 iulie 1941, șeful postului de jandarmi din Răuțel, plutonier T. Ilie, patrulând prin localitate, a găsit - conform celor consemnate într-un Proces verbal din 13 iulie 1941 - „*umblând bagabond prin comună pe evreul Grimberg Iurhin din orașul Bălți, Strada Căzărnilor, fără nici un act de identitate*”. „*Probabil că acest individ - după cum s-a consemnat - umblă și spionează staționarea trupelor românești și germane întrucât mulți din informatori ar fi fost și printre evrei în serviciul Sovietelor pe timpul ocupației Basarabiei de către Ruși*”²³. Grimberg I. avea 28 de ani, fiind de naționalitate rusă, religie mozaică, căsătorit, fără copii, cu domiciliul în orașul Bălți și, potrivit declarației sale, venea de la Iași „*de la cercetări*” și se îndrepta „*spre Bălți la Curtea Marțială*”²⁴. În timpul ocupației sovietice, Grimberg a declarat că a lucrat ca „*agent sanitar*” în localitatea de domiciliu²⁵.

La 19 iulie 1941 Comenduirea Pieței Bălți s-a adresat Poliției de reședință aducând la cunoștință că „*în fața depozitului de lemne din strada Vasile Alecsandri, locuitorii Iacob Ciubotaru și Ilie Vladimir nu pot ieși din casă din cauza comuniștilor jidani ce stau ascunși prin grâne și porumbiște și trag asupra lor*”²⁶. O zi mai târziu, agenții ordinii publice au consemnat următoarele: „*din cercetările făcute, prin locurile indicate de către locuitorii Iacob Ciubotaru și Ilie Vladimir pentru a se putea aresta comuniștii jidani care au atacat cu arme pe acești locuitori acum trei zile în urmă și din cercetările făcute până în prezent nu s-a putut da de*

¹³ *Ibidem*, f. 15.

¹⁴ *Ibidem*, f. 17.

¹⁵ Idem, dosar nr. 141/1941-1942, f. 197.

¹⁶ *Ibidem*, f. 198.

¹⁷ *Ibidem*, f. 206.

¹⁸ *Ibidem*, f. 129.

¹⁹ Idem, Fond 694, inv. 3., dosar nr. 142/1941, f. 9.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, f. 9 verso.

²² *Ibidem*, f. 8.

²³ *Ibidem*, f. 11.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*, f. 11 verso.

²⁶ *Ibidem*, f. 43. Adresa nr. 22 din 19 iulie 1941.

urma acestor comuniști. Am arestat un număr de jidani care au fost găsiți ascunși prin case pe diferite străzi”²⁷.

Într-un Referat din 18 decembrie 1941 al Biroului Siguranței din cadrul Chesturii Poliției din Chișinău, era redată situația lui Iosif Broverman, zis Bordeanu, reținut în Chișinău „având asupra sa un bilet de eliberare din Lagărul de la Vaslui Nr. 4”. În urma cercetării organelor polițienești s-au stabilit următoarele: „Numitul Broverman Iosif este născut în comuna Lăpușna, Jud. Lăpușna, în anul 1917, fiul lui Ilie și Hia, necăsătorit, carte știe, cu serviciul militar făcut în Armata Română la Batalionul M.A.N. din București, (...) de profesiune brutar. Susține că la cedarea Basarabiei era soldat activ în batalionul zis mai sus și în luna August 1940 a trecut Prutul în Basarabia fiind lăsat a veni în regulă de către autoritățile Române. Venind în comuna sa natală a lucrat la un sovhoz până la data de 9 Iulie 1941 când a fost concentrat de către soviete și trimis pe front la săpat tranșee în comuna Onești-Lăpușna. La un atac dat de trupele sovietice în ziua de 11 Iulie a fost împușcat de acestea în piciorul drept, deoarece ruși veneau din deal iar el se găsea în vale și a încercat a fugi. În comuna Sofia-Lăpușna s-a predat Regimentului 2 Român și de către această unitate a fost internat în Spitalul dela Vaslui unde a stat patru luni. Față de cele de mai sus, suntem de părere că numitul ar fi intrat în Comandamentul Militar al Corpului III Armată Chișinău deoarece este evreu de origine pentru a i se aplica regimul comun tuturor evreilor care au fost găsiți în Basarabia”²⁸.

Reținerea în orașe

Într-un referat din 8 mai 1941 al Direcției Poliției de Siguranță din cadrul Direcției Generale a Poliției se sublinia: „Problema evreească nu a fost încă complect rezolvată”. Aceasta pentru că „evacuarea lor de pe teritoriul comunelor rurale s-a efectuat înainte de a se hotărî și pregăti anticipat, localitățile unde urmează să fie plasați. Emigrarea, nefiind o soluție, întrucât părăsesc România numai un număr restrâns de evrei înstăriți, iar pentru moment, alt mijloc spre a-i scoate din țară, nu există, era natural și de așteptat, că vor invada comunele urbane”²⁹. Măsurile posibile pentru rezolvarea acestei situații se considerau următoarele: 1. Înființarea din timp a gheto-urilor. 2. Plasarea evacuaților din comunele rurale, în orașele cu populație evreească, mai puțin numeroasă. Se arăta însă că această măsură nu corespundea scopului urmărit, din cauza următoarelor motive: „a/Majorând populațiunea evreească din anumite comune, s-ar crea noi „orașe mozaice”; b/Evreeii, prin temperamentul lor revoluționar și distructiv, ar mări numărul elementelor subversive și a celor care răspândesc știri alarmiste, producătoare de panică. c/ În plus, datorită experienței de veacuri, evreeii ușor adaptabili celor mai dificile situațiuni, ușor vor găsi mijlocul de a pătrunde în industrie, comerț etc., provocând nemulțumiri în rândurile populației creștine”. La punctul 3. se sugera că soluția ar fi „obligatiunea pentru evreeii evacuați din comunele rurale, - să locuiască în anumite comune urbane, fixate cu anticipație, îndepărtate de frontieră și cu populațiune densă evreească, unde să fie permanent supravegheată și să i se aplice cu strictețe Decretele Legi în vigoare. Până la completa și definitivă rezolvare a problemei evreești, în actualele condițiuni, această propunere este cea mai acceptabilă”³⁰. Ceea ce s-a și întâmplat în perioada imediat următoare.

În urma procesului evacuării evreilor din comunele rurale, în unele zone autoritățile au constatat furtul avutului din prăvăliile și casele evacuaților, acesta fiind lăsat în grija organelor de poliție, fără a se lua însă măsuri riguroase de pază. Astfel de cazuri au fost semnalate de Parchetul Tribunalului Tutova în comunele rurale Puești și Plopana, infractorii, de ordinul zecilor, fiind deferiți Cabinetului de Instrucție, cu concluzii de arestare³¹.

La Dorohoi s-a constatat că în rândurile populației majoritare existau nemulțumiri ca urmare a aducerii unui număr de 5.500 de evrei în localitate, acest fapt determinând diminuarea produselor alimentare țărănești și creșterea prețurilor³².

Deplasarea

După declanșarea ostilităților în Răsărit, autoritățile române au introdus o serie de restricții privind deplasarea populației evreești. Astfel, la 29 iulie 1941, Serviciul Controlului Populației Române și Străine

²⁷ Ibidem, f. 44.

²⁸ Idem., Fond 679, inv. 1, dosar nr. 6.589, f. 76.

²⁹ Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității. București. (în continuare, A. C. N. S. A. S.), Fond Documentar, dosar nr. 136, f. 78.

³⁰ Ibidem, ff. 78-78 verso.

³¹ Direcția Județeană Constanța a Arhivelor Naționale (în continuare, D. J. A. N. Constanța), Fond Parchetul General al Curții de Apel Constanța, dosar nr. 37/1941, f. 128.

³² Ibidem, f. 130.

din cadrul Direcției Generale a Poliției a transmis tuturor inspectoratelor regionale de poliție și prefecturilor de județ Ordinul nr. 47.888 „după care deplasarea evreilor dintr-o localitate în alta este interzisă”. La 8 octombrie 1941 s-a reafirmat această interdicție, ordonându-se ca orice cerere cu asemenea obiect să fie soluționată de Direcția Generală a Poliției sau de M. A. I., interzicându-se ca polițiile și prefecturile de județ să dea vreo aprobare în acest sens. Cazurile speciale în care conducerile polițiilor județene puteau elibera aprobări de deplasare aveau în vedere: evreii români de 18-50 ani, chemați la Cercurile de Recrutare; evreii români mușcați de câini turbați; evreii justițiabili; profesorii și elevii evrei³³. La Chișinău, autorizații de deplasare erau eliberate și de către Comandamentul Militar³⁴.

În Ordinul nr. 19.823 din 10 octombrie 1941 al M. A. I., transmis prefecturilor de județ, se arăta că zilnic se primesc rapoarte de la diferite prefecturi care solicită aprobarea pentru ca evreii să poată merge în comunele rurale sau în comunele urbane nereședințe din județul respectiv, pentru a-și aduce haine de iarnă, aprobarea fiind în sarcina prefectului pentru fiecare caz în parte. Se dispunea aprobarea plecării în serii mici, cu organizarea atât a plecării, a luării lucrurilor (desigilarea locuințelor și sigilarea lor) cât și a înapoierii lor în capitala județului, pentru a nu dispărea niciun evreu.

În ceea ce privește reglementarea călătoriei evreilor pe calea ferată, potrivit unor instrucțiuni transmise de ministrul subsecretar de stat, generalul C. Z. Vasiliu, începând cu 25 ianuarie 1942 se desființau autorizațiile de călătorie pentru aceștia, exceptându-se evreii „care în regulă generală, sunt opriți a se deplasa dintr-o localitate în alta”. În mod excepțional, deplasarea evreilor dintr-o localitate în alta putea fi admisă numai pe baza unei aprobări prealabile dată de M. A. I., de către Prefectura Poliției Capitalei sau prefecturile de județ. Internele aveau competență pentru: evreii voiajori, comiși voiajori, cei chemați de instanțele de judecată civile sau militare, profesori și elevi, iar Prefectura Poliției București și prefecturile de județ pentru: evreii mușcați de câini turbați, nebunii furioși, deces în familie, boală dovedită gravă, în afara bolilor molipsitoare³⁵.

La 30 martie 1943, ca urmare a solicitării Serviciului Special de Informații (nr. C. 59.869 din 11 martie 1943), M. A. I. a făcut cunoscute prefecturilor de județ „zonele interzise în principiu accesului evreilor”. Acestea erau: 1. Incinta porturilor dunărene și maritime; 2. Zona petroliferă; 3. Zona Brașov; 4. Zona Făgăraș; 5. Zona Mediaș; 6. Zona Nădrag; 7. Zona Reșița; 8. Zona petroliferă; 9. Zona cataractelor. În aceste regiuni evreii puteau avea acces numai în baza unei autorizații speciale eliberate cu avizul S. S. I.³⁶

Curând au intervenit modificări în legătură cu regimul de deplasare a evreilor. Într-o adresă din 16 iunie 1943 a Inspectoratului Regional de Poliție Chișinău se menționau vechile reglementări, cu unele modificări. Astfel, evreii se puteau stabili și în alte orașe reședințe de județ decât acelea ale județelor respective, cu excepția Basarabiei, Bucovinei, Bucureștiului, zonei petrolifere și zonei porturilor, cu condiția de a fi cazați numai la familii evreiești. Se atrăgea însă serios atenția că schimbarea domiciliilor trebuia să se facă într-un interval de 3 luni, precizându-se însă: „Se recomandă omenie, iar evreilor săraci li se vor pune la dispoziție mijloace de transport”³⁷.

Într-o Notă informativă transmisă către toate inspectoratele de Poliție din țară în mai 1943 se reclama cazul a doi evrei suspecți, după cum urmează: „Pe distanța Brăila - Traian Sat și câteodată chiar pe la București, circulă doi evrei suspecți și anume Gutovski și Melewski. Gutovski are în București legături cu diferiți evrei de la Comunitate”³⁸.

În cazul evreilor supuși străini, inspectoratele regionale de Poliție eliberau autorizații de deplasare cu aprobarea M. A. I.³⁹. Astfel a fost cazul lui Goldschmidt Mosca⁴⁰, care a primit în martie 1943 aprobarea deplasării între Tulcea și Brăila pe timp de 5 zile, dus - întors, cu vaporul, fără a avea însă permisiunea accesului în incinta portului⁴¹. O nouă solicitare a lui Goldschmidt M., făcută în decembrie 1943 pentru deplasarea la București, împreună cu soția, Rașela, și fiica sa, Ana, de numai 6 luni, în vederea unei

³³ A. N. R. M., Fond 694, inv. 3, dosar nr. 141/1941-1942, f. 75, adresa nr. 19.389 din 8 octombrie 1941

³⁴ A. M. R., Fond Comandamentul Militar Chișinău, dosar nr. 10/1941-1942, f. 130.

³⁵ Direcția Județeană Tulcea a Arhivelor Naționale (în continuare, D. J. A. N. Tulcea), Fond Comisariatul de Poliție Isaccea, dosar nr. 79/1941, f. 808.

³⁶ A. N. R. M., Fond 694, inv. 3, dosar nr. 274, vol. 1/1943, f. 54, adresa nr. 79.907 A.

³⁷ *Ibidem*, f. 196. Adresa nr. 3.347 C. din 16 iunie 1943.

³⁸ *Ibidem*, f. 128.

³⁹ Prin adresa nr. 62.705 din 23 septembrie 1941 a Ministerului Afacerilor Străine, Mihai Antonescu a transmis că ministerul său a primit repetate proteste ale legațiunilor străine față de măsurile luate împotriva evreilor cetățeni străini, rugând dispunerea anulării măsurilor luate față de acești evrei, „măsuri care ar privi bunurile sau libertatea lor de stabilire și exercitarea profesiunilor și care ar deriva din legile aplicabile evreilor ca atare”. D. J. A. N. Tulcea, Fond Poliția orașului Tulcea, dosar nr. 251/1941, f. 124.

⁴⁰ Goldschmidt Mosca, născut în com. Chilia Veche (Tulcea) în anul 1907, a fost înscris la controlul străinilor în anul 1939, fiind respins la revizuirea populației evreiești din anul 1938. În anul 1943 și-a depus actele pentru revizuire pentru anul 1944, D. J. A. N. Constanța, Fond Chestura Poliției Tulcea, dosar nr. 7/1943, f. 217.

⁴¹ *Ibidem*, f. 17, 18.

intervenției medicale ortopedice necesară copilului - Tulcea neavând serviciu medical de specialitate -, nu a fost aprobată⁴².

Au existat și cazuri în care s-au solicitat aprobări pentru deplasarea evreilor în interes comercial. Astfel, a fost situația lui Mayer Loria din Constanța, coproprietar, împreună cu Ion Ionescu, al magazinului „Concurența”, pentru care Oficiul Județean Constanța al Centralei Evreilor a solicitat, la 22 septembrie 1943, pe lângă Secretariatul General al Centralei, intervenția pentru obținerea autorizației de călătorie pe ruta Constanța-București-Brașov-Sibiu-Timișoara-Iași-Constanța, în vederea aprovizionării magazinului⁴³. La fel, cazul lui Grossbaum Burăh, tot din Constanța, care lucra la întreprinderea lui Nicolae Baschinos, pentru care, la 15 septembrie 1943, s-a solicitat aprobarea deplasării în interes de serviciu la București⁴⁴.

Aceste persoane posedau carnet de scutire de muncă obligatorie.

Deosebit de interesantă a fost situația lui Zaharia Esmanschi, evreu botezat, cu domiciliul stabilit, în timpul războiului, la București. Înainte de cedarea Basarabiei, acesta a fost proprietarul fabricilor de zahăr din Bălți și din Zaporozjani (jud. Hotin), care au intrat ulterior în proprietatea Consiliului de Patronaj al Operelor Sociale București. Z. Esmanschi a ajuns să lucreze însă chiar în cadrul acestui Consiliu, fiind consilier tehnic al comitetului de direcție al Regiei Publice Comerciale, în administrarea căreia se aflau cele două fabrici. Esmanschi se deplasa periodic de la București la cele două fabrici, interesându-se de mersul lucrurilor⁴⁵. Situația a fost sesizată de Poliția orașului Bălți, la 4 octombrie 1943, Inspectoratului Regional de Poliție Chișinău, în urma atmosferei de nemulțumire a populației locale, datorită faptului că în posturile de conducere din oraș se aflau în multe cazuri evrei, precum Emanoil Silberman și Baron Juster care răspundeau de bunurile administrate de Consiliul de Patronaj⁴⁶.

Tot în 1943, dr. Camil Manuilă, coproprietar al firmei „Trimano” (Fabrică de ciorapi și împletituri) din Cernăuți, împreună cu dr. V. Noveanu, care dețineau firma în baza procesului de românizare, a solicitat lui Radu Lecca, în calitate deținută de acesta, aprobarea deplasării de la Cernăuți la Timișoara a unor muncitori specialiști evrei: Jacob Horovitz de 41 de ani, împreună cu socrul său, Weinblum Noab și soția, Weinblum Sia, de 38 de ani, cu pașaport „Nansen”, Weinblum Salamon, de 44 de ani, de asemenea cu pașaport „Nansen”, cu un copil minor și Lerner Haim, în vârstă de 40 de ani, cu un copil minor⁴⁷.

Reținem că în cazul în care evreii erau ajutați să circule fără autorizație, cei care favorizau acest lucru erau condamnați. Astfel, prin sentința nr. 48 din 13 ianuarie 1943 a Curții Marțiale a Corpului 4 Teritorial, căpitanul Dumitru Negrescu din Batalionul 13 Vânători de Munte a fost condamnat la 3 luni închisoare corecțională „pentru complicitate la călătoria evreilor fără autorizație”⁴⁸.

Un alt caz a fost cel al căpitanului Negrescu care, în iulie 1942, a fost găsit vinovat de generalul Traian Stănescu, comandantul Infanteriei Diviziei 6, de următoarele fapte: „tratarea neomenoasă a invalizilor; protejarea evreilor peste marginile permise, chefuri și petreceri în societatea lor, aducerea lor în birouri; transportarea evreilor în timpuri nepermise și cu mijloacele Batalionului”⁴⁹.

Situația controlului deplasării evreilor pare să fi scăpat de sub control în anul 1944, după cum rezultă din corespondența comandamentelor polițienești din țară, după care pe soselele naționale circulau un mare număr de automobile și camioane, care efectuau transporturi de materiale și persoane. „Profitând de faptul că autoritățile polițienești și jandarmerești nu controlează în majoritatea cazurilor decât actele mașinii, numeroși evrei se servesc de acest mijloc de locomoțiune spre a se deplasa dintr-o localitate în alta, fără a poseda autorizație de călătorie eliberată de Ministerul Afacerilor Interne. De asemenea numeroase mașini

⁴² Idem, dosar nr. 7/1943, f. 213. Pentru dovedirea intervenției medicale necesare fetei sale și pentru a obține deplasarea la București, Goldschmidt M. a depus la Chestura Poliției din Tulcea Certificatul medical nr. 915/943, eliberat de medicul primar al orașului Tulcea, act care a fost transmis, împreună cu cererea sa de deplasare, către Inspectoratul Regional de Poliție Constanța, șeful Poliției Tulcea specificând în adresa de înaintare: „Vă rugăm să binevoiți a dispune, avizul nostru fiind favorabil pentru a i se permite deplasarea solicitată”, *Ibidem*. La începutul anului 1944, Direcția Generală a Poliției a comunicat Poliției orașului Tulcea: „Domnul Ministru Subsecretar de Stat pentru Poliție și Siguranță, nu a aprobat deplasarea numitului Goldschmidt Mosca din acel oraș la București, împreună cu familia sa”, *Ibidem*, f. 258.

⁴³ A. C. S. I. E. R., *Fond III*, dosar nr. 685/1943, f. 333, f. 332.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 268.

⁴⁵ A. N. R. M., *Fond 680*, inv. 1, dosar nr. 4.637, tom. II, f. 249.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 249 verso.

⁴⁷ A. C. S. I. E. R., *Fond III*, dosar nr. 685/1943, f. 333, f. 322. În solicitare se arăta că firma „nu este o alcătuire de camuflaj sau de intermediere parazitară, ci o întreprindere reală și serioasă”, pusă în funcțiune imediat după eliberarea orașului Cernăuți și care „este astăzi una din cele mai bine înzestrate și organizate fabrici de acest soi, nu numai din Bucovina, ci în țara întreagă. Noi suntem permanent mari livranți ai Armatei”, *Ibidem*, ff. 319-320. Datorită proximității teatrului de război se propunea înființarea unei întreprinderi similare la Timișoara, specialiștii evrei fiind indispensabili unui asemenea proiect. „Guvernul - se preciza în solicitare - dând această aprobare, nu prejudiciază prin nimic interesele naționale, deoarece susnumiții evrei chiar în noua lor dislocare vor continua să trăiască și să lucreze în aceleași condițiuni ca până acum”, devenind chiar mai utili „din punct de vedere superior național și social”, cf. *Ibidem*, f. 321.

⁴⁸ A. M. R., *Fond Direcția Justiției Militare*, dosar nr. 2.399/1943-1944, f. 1.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 12.

sunt trecute ca fiind proprietatea câte unui invalid de război, în realitate ele aparțin unor evrei, care au recurs la acest mijloc spre a-și continua afacerile”⁵⁰.

De asemenea, în iulie 1944, se făcea cunoscut autorităților ordinii publice că generalul Petre Dumitrescu, comandantul Armatei a III-a, „posedă informațiuni că numeroși evrei fără a avea autorizațiuni speciale, părăsesc orașul Galați cu destinația București, folosind ca mijloace de locomoție automobile particulare și militare, în schimbul unor importante sume de bani”⁵¹.

Faptul că atât evreii cât și alte persoane intrate în țară, erau supuse controlului, circulația acestora făcându-se, din punct de vedere legal, în baza unei autorizații de călătorie eliberate de autoritățile competente, nu înseamnă că avem de-a face cu o manifestare a unui antisemitism ireductibil. Interzicerea circulației necontrolate a persoanelor avea în vedere realitatea organizării teritoriului în condițiile desfășurării războiului⁵², existând, potrivit *Legii pentru crearea zonelor de interes militar*, în afara zonei de frontieră, o zonă de interes militar, o zonă a armatei de operațiuni și, din 15 aprilie 1944, o zonă a etapelor⁵³.

Situații și stări particulare

Referitor la situația materială a evreilor, datorită eliberării acestora din profesii și instituții, cu interzicerea practicării unor activități lucrative, cei mai mulți aveau o situație precară. Existau însă și evrei cu stare. Iată câteva exemple ale unor persoane care s-au aflat în timpul războiului în București.

Despre Ornstein Pavel, de 23 de ani, domiciliat în Str. Lahovary nr. 45 se știa că are „o situație materială bună”, locuind împreună cu părinții, care erau „persoane foarte bine situate”⁵⁴.

Leopold Schönblum, de 32 de ani, căsătorit, cu domiciliul în Str. Lucaci nr. 14, ginerele unui cunoscut textilist, Abzug, de la Manufactura „Moldova”, care făcea „afaceri mari ocazionale”, nefiind încadrat în muncă „având o reformă medicală”, trăia din afaceri și din rezerve și locuia la socrul său, „într-un apartament boeresc, ocupând patru camere, hol, foarte scump mobilate, cu sobe de teracotă”⁵⁵.

La polul opus al situației materiale se aflau evrei care duceau un trai foarte modest, precum Balaban Aron⁵⁶ sau Buhar Bernard de 53 de ani, căsătorit, din B-dul Carol nr. 47, fost inginer, rechiziționat la Ministerul Lucrărilor Publice, care trăia din salariu și din vânzarea lucrurilor din casă⁵⁷. Cappon Leon, de 66 de ani, căsătorit, din Str. Cuza Vodă nr. 80, trecea drept „un om necăjit”, având o situație materială dificilă⁵⁸. Sender Avram, de 43 de ani, căsătorit, fost funcționar la Societatea de asigurare „Generală” nu avea niciun venit, situația sa fiind extrem de grea. Acesta ocupa împreună cu familia o cameră dată fără plată de un vecin milos care i-a înțeles nevoile. Fiul său de 17 ani întreținea casa prin câteva meditații⁵⁹.

În anul 1942, Parchetul General Timișoara raporta autorității centrale că populația evreiască „pare mai puțin îngrijorată de perspectivele de viitor”, păstrând „convingerea neștrămutată” în „victoria democrațiilor și în rolul de mare importanță ce li se rezervă în viitoarea organizație socială”. Se preciza că evreii dețin în continuare comerțul având venituri înfloritoare, dispunând de bani „pentru a-și procura tot ce se poate procura, indiferent de cost”, fiind convinși că „imobilele proprietatea evreiască vor fi lăsate în folosința lor, întrucât populația românească nu va putea plăti chiriiile dublate și triplate impuse de Stat”⁶⁰.

De asemenea, Parchetul General Craiova informa că „evreii care se găsesc în libertate, continuă să dețină un loc de frunte în activitatea comercială, pe care o dirijează prin mari investiții de capitaluri, lucrând în firme cu nume românesc”⁶¹.

Leon Goldenberg a declarat după război că a putut supraviețui în Turnu Severin între 1941-1944, împreună cu familia, datorită grijii purtate de familia dr. Pintilie, care îngrijea la un spital amenajat dintr-o școală la care evreii prestau munca obligatorie. În primăvara anului 1944, familia Goldenberg, care locuia

⁵⁰ D. J. A. N. Constanța, *Fond Comisariatul de Poliție Sulina*, dosar nr. 10/1944, f. 66.

⁵¹ Idem, dosar nr. 12/1944, f. 9.

⁵² *Ibidem*, f. 10.

⁵³ Înaltul-Decret nr. 888 din 15 aprilie 1944 a înființat Comandamentul General al Etapelor, în subordinea Marelui Stat Major, având misiunea organizării, administrării și exploatarei teritoriului național pentru satisfacerea nevoilor de orice natură ale armatelor de operațiuni și a populației civile din zona afectată, a asigura buna funcționare a administrației și ordinea internă în zona de competență. Comandamentul Etapelor nr. 1 avea sediul la Tecuci, iar Comandamentul Etapelor nr. 2 la Brăila, Colonel dr. Alesandru Dușu, Florica Dobre, colonel (r) dr. Leonida Loghin, *Armata Română în al doilea război mondial (1941-1945). Dicționar enciclopedic*, Editura Enciclopedică, București, 1999, p. 93.

⁵⁴ A. C. S. I. E. R., *Fond III*, dosar nr. 383/1943, f. 169.

⁵⁵ *Ibidem*, f. 42.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 171.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 167.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 188.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 80.

⁶⁰ D. J. A. N. Constanța, *Fond Parchetul General al Curții de Apel Constanța*, dosar nr. 48/1942, f. 146.

⁶¹ *Ibidem*, dosar nr. 38/1941, f. 56.

într-o cameră a cimitirului spaniol din oraș, a fost tănuțită în fața unei patruli germane care se interesa de prezența evreilor⁶².

Grație relațiilor pe care le aveau, mai mulți evrei au urmărit să se dovedească utili ca meseriași și astfel să fie scutiți de o eventuală deportare. Un astfel de caz a fost dovedit în anul 1943 la Fabrica pentru Industria Lemnului „Bistrița” din Piatra-Neamț, unde au fost identificați 74 de evrei bogați trecuți ca muncitori, deși aceștia nu erau meseriași⁶³.

Alți evrei au lucrat ca specialiști deservind interese germane. La 21 iulie 1941, Societatea anonimă pentru industria lemnului „România Mare” din București s-a adresat comandantului Legiunii de Jandarmi a județului Ilfov pentru ca Alex. Wassermann să fie eliberat din lagărul din Șoseaua Chitila nr. 23. Se invoca faptul că fabrica lucra pentru întreprinderile germane „Cabana” și „M. Neubacher”, „care au lucrări de la misiunea germană (barăci și paturi de companie)”, fabrica fiind trecută în planul de mobilizare pe anul 1941. A. Wasserman fiind mobilizat pe loc, conform ordinului Cercului de Recrutare București nr. 185.569 din 11 iunie 1941, îndeplinind funcția de director tehnic și neavând înlocuitor, absența acestuia aducea mari greutăți fabricii, care risca astfel să își înceteze activitatea⁶⁴.

La firma „La Filip” (un atelier de produse metalice) lucrau 13 evrei protejați de Misiunea Militară Germană din România, pe adeverințele eliberate acestora de către oficialii naziști consemnându-se: „Rog a lăsa să circule, eventual a-i da ajutor și protecția necesară”⁶⁵.

În privința colaborării unor evrei cu oficialii Germaniei prezenți în România, se pare că unul dintre aceștia a fost dr. Samuel Schäfer, domiciliat în București, Str. N. Filipescu nr. 7. Pentru acesta a intervenit pe lângă autoritățile române Hermann von Ritgen, însărcinat cu conducerea biroului de presă de pe lângă Legația germană din capitală, care a solicitat ca medicul S. Schäfer „să nu fie considerat evreu, ci drept cetățean român, de origine etnică germană”, pentru evitarea măsurilor aplicate evreilor⁶⁶. Efectuând „discrete cercetări” în legătură cu persoana lui S. Schäfer, s-a constatat că acesta era evreu de confesiune mozaică, născut în anul 1898 în comuna Tenhlung din județul Rădăuți, având cetățenia română, conform actului de încetățenire nr. 6.768 din 29 martie 1938 eliberat de primăria natală. Drept urmare, directorul general al Direcției Generale a Poliției, general Em. Leoveanu, s-a adresat, la 4 august 1941, subsecretarului de Stat al Internelor dacă este cazul ca medicul în cauză „să fie invitat și cercetat în legătură cu identitatea și originea sa etnică”⁶⁷.

Cu totul aparte a fost cazul lui Ernst Lederer, originar din Teplitz (Cehia), cu cetățenie cehoslovacă înainte de război, ai cărui părinți (tatăl evreu, mama creștină) au fost internați în lagărul de la Theresienstadt. În timpul războiului s-a aflat în România, unde a colaborat „intens” cu armata germană, iar pe cei doi fii ai săi i-a înscris în organizația paramilitară de tineret a Partidului Nazist (*Hitler-Jugend*). După 23 august 1944 s-a folosit de originea sa evreiască, a obținut pașaport paraguayean și a părăsit România cu vasul *Transilvania*⁶⁸.

O altă situație afirma Sidoli Bereșteanu, fostul proprietar al Firmei „Avon” (de cauciucuri) din B-dul Tache Ionescu, lichidată în anul 1939-1940. În toamna anului 1943 se știa că s-a creștinat în cultul ortodox și sub numele de Bereșteanu Alexandru locuiește într-un imobil din Str. Stelea nr. 17 din capitală cu doamna Iapstreschi Maria, de confesiune creștină, care se pare că era soția sa nedeclarată. Ceilalți locatari ai imobilului considerau că „*Dl. Bereșteanu este un om dubios (...). Apartamentul este foarte elegant mobilat. Are servitoare (...) și duce o viață largă*”⁶⁹.

Un alt evreu creștinat, Roman Horia, fost inginer antreprenor de case, rămas fără ocupație, era întreținut de soția sa, creștină, locuind într-un imobil din Str. Ecolui nr. 39 din București⁷⁰.

Toți aceștia și mulți asemenea lor trebuiau să facă față permanent amenințării aplicării legislației care îi putea afecta în orice moment, indiferent de situația personală și aceasta numai pentru că aveau ascendență evreiască. De la ambianța antisemită generală întreținută de autorități prin măsurile și impunerile legale au derivat situații dintre cele mai deosebite și în funcție de autoritățile locale. O astfel de situație privea comercializarea pâinii către evrei. Prin adresa nr. 18.649 din 19 august 1943, conducerea Centralei Evreilor, în urma primirii unor semnale din teritoriu din partea oficiilor județene ale instituției, supunea atenției ministrului Afacerilor Interne constatarea diferenței asupra prețului pâinii care nu era respectat de unele autorități locale în privința populației evreiești. Se arăta că la Constanța prețul pâinii albe a fost fixat pentru

⁶² A. C. S. I. E. R., *Fond III*, dosar nr. 296/1941-1944, f. 29.

⁶³ A. M. R., *Fond Direcția Justiției Militare*, dosar nr. 2.399/1943-1944, f. 472.

⁶⁴ Idem, *Fond Marele Stat Major*. Secția I organizare-mobilizare, dosar nr. 2.405/1941-1942, f. 465.

⁶⁵ Idem, dosar nr. 2.410/1941, ff. 418-434. Despre rolul Misiunii Germane, la Narcis Gherghina, *Misiunea Militară Germană în România. Preliminarii politico-militare*, în *Document. Buletinul Arhivelor Militare Române*, an VII, nr. 4 (26), 2004, pp. 27-29.

⁶⁶ A. M. R., *Fond Marele Stat Major*. Secția I organizare-mobilizare, dosar nr. 2.410/1941, f. 398.

⁶⁷ *Ibidem*, f. 398 verso.

⁶⁸ A. C. N. S. A. S., *Fond Documentar*, dosar nr. 170, f. 79.

⁶⁹ A. C. S. I. E. R., *Fond III*, dosar nr. 383/1943, f. 173.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 181.

evrei la 100 de lei, la Braşov acest preţ fiind fixat pentru evrei la 70 de lei, dar produsul nu se vindea decât dacă aceştia cumpărau şi pâine neagră. La Piatra Neamţ, vânzarea pâinii albe pentru evrei era interzisă⁷¹.

Vis-à-vis de raportările diferite în privinţa tratării populaţiei evreieşti, amintim doar două exemple.

Generalul Radu R. Rosetti, director al Bibliotecii Academiei Române în perioada 1941-1944, a permis evreilor, în tot acest timp, să lucreze în toate secţiile bibliotecii⁷².

Ion Petrovici, ministru al Culturii Naţionale şi Cultelor între 5 decembrie 1941 şi 23 august 1944, a arătat, după război, că a aplicat legislaţia existentă faţă de evrei „cu multă moderaţie şi căutând a satisface (...) cererile care erau legitime. Bunăoară am aprobat înfiinţarea unui seminar pedagogic evreiesc unde să se formeze profesori evrei, o quasi facultate de medicină evreiască”. În sprijinul afirmaţiilor care susţineau aplicarea moderată a legislaţiei antisemite, fostul ministru a invocat o scrisoare primită din partea profesorului Emil Sanielevici, „ai cărui copii, deşi de origină etnică evrei, cu toate rigorile legii, i-am băgat în şcoli româneşti”⁷³.

Menţionăm că între 1940-1944, tinerii evrei au avut posibilitatea să-şi continue studiile în unităţi de învăţământ organizate de comunităţile evreieşti⁷⁴. O mărturie în aceste sens este cea a prof. dr. Francisc Schneider din Timişoara, care, la 7 ani, în 1940, a fost înscris la Şcoala Primară Confesională Izraelită din oraş, pe care a frecventat-o în anii războiului⁷⁵.

În privinţa stării populaţiei evreieşti ni se pare sugestivă aprecierea făcută în cadrul Secţiunii din România a Congresului Mondial Evreiesc, după care „Din 1937 scăderea indicelui vital al populaţiei evreeşti este vertiginoasă, ajungându-se la 34,1% în 1942, ceea ce arată că naşterile reprezentau o treime din numărul deceselor (...). În pofida războiului, indicele vital al întregii populaţii a ţării n-a scăzut niciodată sub 113,2%. Pe de altă parte trebuie relevat că populaţia evreiască tânără, până la 18 ani, reprezenta, în 1942, 22% din totalul populaţiei evreieşti, în timp ce la populaţia totală a ţării (...), cifra populaţiei până la 18 ani raportată la întreaga populaţie, reprezenta un procent dublu (41,5%). De asemenea, din punctul de vedere al situaţiei în procesul de productivizare constatăm că în 1942, procentul populaţiei evreeşti active, având la acea dată o ocupaţie productivă atingea abia 21,8% din întreaga populaţie evreiască. Dacă avem în vedere şi profesioniştii fără ocupaţie în 1942 rezultă că activii în profesii în anul acela ar fi putut reprezenta 39,3%. De menţionat că profesioniştii evrei fără ocupaţie în 1942, reprezentau 17,5% din întreaga populaţie evreiască formând la acea dată o populaţie pasivă, ceea ce a dus la rezultatul deprimant ca 78% din totalul populaţiei evreieşti să se afle inactivă în profesii. Ca urmare, în 1942, în medie, fiecare evreu avea în sarcina sa alte patru persoane [subl. n.]”⁷⁶.

În loc de concluzii

După război, într-un buletin de orientare sionistă care apărea la Bucureşti, Haşomer, nr. 9 din 15 noiembrie 1945, se arăta: „Evreii, prin ocuparea unei poziţii economice speciale, ca intermediari, s-au închis într-un anumit cadru, fiind astfel feriţi de asimilare. Azi, problema evreiască în România este prin excelenţă o problemă economică şi orice regim va veni la putere, va trebui să lovească în această categorie socială. Azi, fiecare evreu vrea să trăiască bine şi uşor, după ce a trăit prost ani de zile”⁷⁷. Unul dintre evrei, un anume inginer Weiss, a concluzionat în cadrul unor discuţii pe marginea stării evreilor: „În ce priveşte situaţia din România, eu cred că poziţiile economice ocupate de evrei azi, sunt în genere aceleaşi pe care evreii le-au ocupat şi înainte de război, iar schimbările de structură socială sunt neînsemnate”⁷⁸. Nenumăratele victime ale acestei populaţii înregistrate în acei ani, secerate într-un destin brutal, nedrept şi profund inuman, într-o perioadă în care intoleranţa şi prejudecăţile au alimentat reacţii în contradicţie flagrantă cu orice norme de convieţuire civilizată şi judecată raţională a faptelor, ne împiedică însă să afirmăm astăzi, fără a fi contrazişi, că în România anilor 1940-1944 situaţia evreilor a reprezentat, în toate sensurile sale, dovada afirmării toleranţei regimului politic din acea vreme.

⁷¹ Idem, dosar nr. 685/1943, f. 121, f. 120.

⁷² A. C. N. S. A. S., *Fond Penal*, dosar nr. 163/vol. 5, f. 37.

⁷³ *Ibidem*, vol. 6, f. 26.

⁷⁴ Listele liceelor teoretice şi a gimnaziilor profesionale ale comunităţilor pe oraşe între anii 1941-1943 şi a instituţiilor evreieşti de educaţie în Bucureşti între 1940-1944, la Iacov Geller, *Rezistenţa spirituală a evreilor români în timpul Holocaustului (1940-1944). Viaţa economică, educaţia şi cultura, asistenţa socială, religia, rabinatul, salvarea refugiaţilor şi emigrarea în Israel*, Editura Hasefer, Bucureşti, 2004, pp. 294-296.

⁷⁵ Corespondenţă Realitatea evreiască, în *Realitatea evreiască*. Publicaţie a Federaţiei Comunităţilor Evreieşti din România, anul XLIX, nr. 242-243 (1042-1043), 8-31 decembrie 2005, p. 10.

⁷⁶ Congresul Mondial Evreiesc. Secţiunea din România, *Populaţia evreiască în cifre. Memento statistic*. Vol. I, 1945, f. 5.

⁷⁷ A. C. N. S. A. S., *Fond Documentar*, dosar nr. 155/1945, f. 118.

⁷⁸ *Ibidem*, f. 121.

**ASPECTS WHICH HAVE MARKED
THE SITUATION OF THE JEWS IN ROMANIA DURING 1940-1944**

- abstract -

Subsequent to the war, in a bulletin of Zionist character which was being published in Bucharest, Haşomer, no.9 from November 15th.1945, is shown that: "The Jews, by virtue of occupying a special economic position, as intermediaries, have enclosed themselves in a certain frame, thus being sheltered from assimilation. Today, the Jewish problem in Romania is, by excellence, an economic one and no matter which regime will follow to the government of the country, it will have to strike this social category. Today, each Jew wants a comfortable and soft subsistence, after having had a bad one for years in a row". One Jew, a certain engineer named Weiss, was concluding on the edge of a discussion about the condition of the Jews: "In what concerns the situation in Romania, I believe that the economic positions held by Jews today are generally the same ones which the Jews have had prior to the war, while the changes of social structure are insignificant".

Countless victims from those years, belonging to this population, reaped into a brutal destiny, unjust and profoundly inhuman, in a period in which intolerance and prejudices have fuelled reactions in flagrant contradiction with any norms of civilized cohabitation and rational judgement of facts, restrain us from affirming today, without being contradicted, that in Romania of the years 1940-1944, the condition of the Jews was, in all its acceptances, the proof of the tolerance displayed by the political regime of the time.

DEBUTUL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL ÎN PACIFIC

Olimpiu-Manuel GLODARENCO*

Ionel-Dan CIOCOIU*

Războiul a început, în Pacific, duminică, 7 decembrie 1941. Imediat după orele șapte dimineața, echipajul american al unei stații radar ce executa supraveghere pe coasta de nord a insulei Oahu din arhipelagul hawaian, a descoperit, la o depărtare de 137 mile, o formație de avioane care se apropia. Oahu, cu principalul său port, Pearl Harbor, adăpostea forțele principale ale Flotei americane din Pacific. În acea duminică, două dintre portavioane, LEXINGTON și ENTERPRISE, cu escorta lor de crucișătoare și distrugătoare, se aflau pe mare pentru acoperirea insulelor Wake și Midway, cel de-al treilea, SARATOGA, găsindu-se, temporar, într-un port de pe coasta de vest. Flota se afla la ancoră: șapte dreadnought-uri – NEVADA, ARIZONA, TENNESSEE, WEST VIRGINIA, MARYLAND, OKLAHOMA și CALIFORNIA – împreună cu alte 89 de nave de luptă, în timp ce nava de linie PENNSYLVANIA se afla în docul uscat¹.

Flota nu se afla numai la ancoră, dar se găsea într-o stare mai apropiată de pace decât de război. Duminica era zi de odihnă. În ciuda războiului și a zvonurilor de război care bântuiseră oceanul și periferiile sale în ultimi patru ani, echipajele urmau să se scoale târziu și să petreacă restul zilei în relaxare. Statele majore erau goale, ofițerii superiori la țarm, echipajele grăbindu-se spre, sau luând micul dejun. Navele erau în starea de pregătire nr. 3, dar aceasta era instaurată de așa de multă vreme că nimeni nu i-a mai acordat atenția cuvenită. Cea mai mare parte a servanților tunurilor antiaeriene nu erau la post, iar muniția gata de luptă nu se afla la piese.

Despre atacul japonez au existat numeroase indicii². Când avertismentul echipajului stației radar a ajuns la centrul de informare pentru luptă de la Oahu, ofițerul de serviciu l-a interpretat ca fiind un grup de bombardiere B-17 care trebuia să sosească pe insulă, de pe continent. În aceeași situație s-a aflat și distrugătorul WARD, navă de gardă pe baza maritimă de la Pearl Harbor – una din cele trei nave care nu se afla la ancoră în acel moment – care a raportat, aproape în același timp, că a avut un contact de submarin, dar nu a primit niciun răspuns urgent de la postul de control al portului. Ofițerul de serviciu și-a înștiințat superiorii, care au ordonat distrugătorului să continue patrularea sau să ceară întăriri, dar nu au luat nicio măsură pentru alarmarea marilor unități navale. Ca rezultat, deși toate cele cinci submarine pitice japoneze folosite au fost descoperite și distruse de către WARD, nicio măsură pe linia apărării antiaeriene nu a fost luată. Și, tocmai avioanele japoneze și nu submarinele au fost cele care au atacat, în număr mare, Flota Pacificului.

Un prim val³ de 40 de bombardiere torpiloare, 51 de bombardiere, 49 de bombardiere în picaj și 43 de avioane de vânătoare și-au luat zborul de pe cele șase portavioane ale Forței japoneze de atac, la orele șase dimineața, de la 275 de mile nord față de Pearl Harbor, spre țintele lor ancorate în linie. La 07.30 primele sosite au început să se rotească deasupra bazei iar, începând cu orele 07.55, bombele și torpilele au lovit navele. Până la 08.25 totul era terminat. ARIZONA, penetrată în magazinele de provă, s-a scufundat împreună cu 80 la sută din echipajul ei, OKLAHOMA, lovită de trei torpile, s-a răsturnat, WEST VIRGINIA s-a scufundat, CALIFORNIA abia mai plutea, iar TENNESSEE, MARYLAND și NEVADA erau grav avariate. NEVADA, manevrată de tinerii săi ofițeri, a reușit să plece de la ancoră și să se pună pe uscat spre ieșirea din port. Aceasta a fost singura dintre navele mari de luptă care s-a comportat corespunzător pe timpul a ceea ce Roosevelt a numit *ziua infamiei*.

Pe uscat, japonezii au produs pagube similare forțelor aeriene din Pacific. De frica sabotajelor – Hawaii avea o puternică comunitate de imigranți japonezi – aviația bazată pe insulă, hidroavioane *Catalina*, bombardiere B-17, avioane de vânătoare *Wildcat* și *Aerocobra* – erau parcate peste tot, aripă lângă aripă, pentru o mai bună protecție. Din totalul de 143 de avioane ale armatei, 56 au fost distruse la sol, în prima jumătate de oră, de mitralierele avioanelor japoneze lansate de pe portavioane. Infanteria marină a pierdut 23 din cele 49 de avioane, iar marina 27 din cele 36 de care dispunea pe insulă.

Când cel de-al doilea val de 160 de avioane japoneze se aduna pentru a se întoarce pe portavioanele proprii, la 200 de mile nord de Hawaii, la orele 10.00, regiunea pe care o survola era complet devastată. Printre epavele din port, la cazărmile și aerodroamele din apropiere zăceau aproape 2.400 de militari

* Cpt. cdor conf. univ. dr., director Muzeul Marinei Române, Universitatea "Andrei Șaguna", Constanța.

* Cdor, Comandamentul NATO, Napoli.

¹ David Smurthwaite, *The Pacific War Atlas 1941-1945*, Published in Association with the National Army Museum, London, 1995, p. 25.

² Walter Lord, *Pearl Harbor*, Editura Politică, București, 1970, pp. 58-60, 66-71, 73-78.

³ Harry A. Gailey, *Războiul din Pacific*, Editura Saeculum I.O., Editura Vestala, București, 1998, pp. 88-91.

americani morți sau muribunzi, la fel de mulți cât pierderile germane la Jutlanda, în primul război mondial. Cinci nave mari de luptă erau scufundate sau eșuate, opt crucișătoare și distrugătoare erau distruse sau serios avariate, coloane de fum de sute de metri se înălțau deasupra locului de ancorare, iar garnizoana din Hawaii se afla în stare de șoc⁴. *Un sentiment nefiresc de imunitate la atac*, concluziona amiralul Ernest King, șeful operațiilor navale⁵, *se părea că se răspândise printre militarii de toate gradele la Pearl Harbor, atât printre cei de la uscat cât și printre cei din marină*. Înfluența acestui sentiment nu făcea altceva decât să mărească, din punct de vedere psihologic, devastările pe care Forța aeriană de atac niponă o lăsase în urma ei.

Prin contrast, japonezii erau cuprinși de euforie. Amiralul Chuichi Nagumo, comandantul portavioanelor de lovire și statul său major erau nedeciși în privința unui nou val de avioane pentru atacul bazei americane⁶. Ei știau că nu loviseră țintele-cheie, inclusiv rezerva de combustibil a Flotei din Pacific, și erau preocupați de faptul că nu reușiseră să găsească cele trei portavioane inamice în port. Nagumo nu era deloc convins că acțiunea fusese un succes, așa cum îl dorise el. *Majoritatea tinerilor ofițeri piloți își amintea Jinichi Goto, comandant al unei escadrile de pe portavionul AKAGI care torpilase OKLAHOMA, era dornică de a ataca, din nou, Pearl Harbor, pentru că vroia să provoace cât mai mari pagube posibil. Era șansa ce apare o dată în viață și, majoritatea piloților credea că aceasta nu trebuie irosită*⁷. Totuși, rapoartele escadrilelor care se întorceau se contraziceau cu incertitudinea comandanților. *Atacul surpriză a fost un succes, toate navele torpilate, rezultate extraordinare, aerodromul Hickham atacat, rezultate extraordinare*. Convins de aceste rezultate care fuseseră obținute în Ziua Z (pavilionul de saulă **Z** ridicat pe nava comandant pentru începerea operațiilor era același care fluturase la bordul navei amiralului Togo, la Tsushima), Nagumo a ordonat întoarcerea către nord, îndreptându-și forțele spre mijlocul Pacificului. Din totalul de 300 de avioane lansate, numai 29 fuseseră pierdute, 74 erau avariate, dar apunaseră cu bine la bordul portavioanelor. În termeni clari, Pearl Harbor era un succes de proporții; profit maxim cu pierderi minime, având în vedere că nicio navă japoneză nu fusese atinsă pe timpul operației.

Simultan, forțe de lovire ale Flotei Combinată au trecut la atacul altor obiectivelor în Pacific. Înștiințarea despre dezastrul de la Pearl Harbor a ajuns la statul major american de la Manila, în Filipine, cu aproape trei ore înaintea avioanelor japoneze, lansate de la bazele din Taiwan, dar aceeași atmosferă diagnosticată de amiralul Stark, indecizie și neînțelegere între categoriile de forțe, domnea și aici. În timp ce șeful de stat major al generalului Douglas MacArthur se certa cu comandantul aviației trupelor de uscat despre necesitatea trimiterii unei misiuni de recunoaștere prin fotografiere deasupra Taiwan-ului, pentru a vedea dacă bombardierile japoneze sunt încă în baze, acestea au sosit deasupra aerodromurilor americane și au distrus jumătate din ele într-un singur raid, avioanele americane fiind așezate aripă lângă aripă, amestecate, *Flying Fortresses* cu avioane de vânătoare, ca măsură împotriva sabotajelor. Următoarea zi, în condițiile unei superiorități aeriene totale, japonezii s-au întors pentru a distruge șantierul naval și câteva nave aflate în port. Ziua următoare, 10 decembrie, forțele amfibii nipone au început prima din cele cinci debarcări pe insule, care au inaugurat unul dintre cele mai sângeroase și dârze eforturi aliate pentru apărare⁸.

Între timp, japonezii au inițiat atacuri paralele împotriva britanicilor din Malaezia. Pe 10 decembrie, bombardierile bazate pe aerodromurile din sudul Indochinei au descoperit și atacat nava de linie PRINCE OF WALES și crucișătorul de bătaie REPULSE, care sosiseră, recent, din metropola britanică pentru a forma nucleul unei Flote a Extremului Orient cu baza la Singapore, scufundându-le pe amândouă în Marea Chinei de Sud⁹. Armata japoneză trecuse, deja, frontiera nordică a Malaeziei și (sprijinită de pe mare de forțe care au debarcat în spatele liniilor britanice, în mai multe puncte) a început inexorabilul marș spre Singapore. Pierderea navelor PRINCE OF WALES și REPULSE a privat pe apărători de posibilitatea de a opri violentul atac japonez și a umplut de disperare guvernul britanic. *Asta înseamnă*, scria generalul Sir Alan Brooke, șeful Statului Major Imperial britanic, *că din estul Africii până în America, în Oceanul Indian și Oceanul Pacific, am pierdut controlul asupra mării*¹⁰.

Insula Wake din arhipelagul Marshall, singurul avanpost american situat în raza de acțiune a japonezilor, a căzut pe 23 decembrie, în ciuda eroicei rezistențe a micii garnizoane de infanterie marină¹¹. Guam a fost cucerit pe 10 decembrie¹², Hong Kong, atacat de trupele japoneze din Canton, a căzut de

⁴ Florin Vasiliu, *De la Pearl Harbor la Hiroshima*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986, pp. 132-134.

⁵ John Keegan, *The Price of Admiralty*, Penguin Books, New York, 1989, p. 237.

⁶ Harry A. Gailey, *op. cit.*, p. 95.

⁷ John Keegan, *op. cit.*, p. 144.

⁸ Ronald H. Spector, *Eagle Against the Sun. The American War with Japan*, Vitange Books, New York, 1985, pp. 107-109.

⁹ Ilie Manole, Ioan Damaschin, *Confruntări navale*, Editura Militară, București, 1988, p. 171.

¹⁰ John Keegan, *op. cit.*, p. 148.

¹¹ Leonida Loghin, *Al doilea război mondial, Cronologie*, Editura Politică, București, 1984, p. 197.

¹² Harry A. Gailey, *op. cit.*, p. 105.

Crăciun, după o rezistență, fără speranță, de circa trei săptămâni¹³. Pierderea insulei Wake a fost, oarecum, nedreaptă, mai ales că acest lucru putea fi evitat. Japonezii au neglijat să asigure acoperirea aeriană pentru forțele de desant și au lăsat navele de debarcare să se lege la ancoră, la coastă, neprotejate împotriva forțelor de lovire de pe portavioanele americane de la Pearl Harbor, care au fost trimise pentru a sprijini pe apărători. Din cauza distanței dintre Wake și Hawaii, portavionul SARATOGA, a cărui viteză i-ar fi permis să atingă insula înainte de căderea acesteia, a fost forțat să navigheze împreună cu un tanc petrolier, ca navă de realimentare, dar a cărei viteză maximă era 14 noduri, ceea ce a dus la o întârziere fatală de aproape două zile. Pe 21 decembrie, s-a primit informația că două portavioane japoneze se îndreaptă spre Wake – o informație adevărată – iar, a doua zi, comandantul Flotei Pacificului, judecând că nu poate risca pierderea unuia dintre cele trei portavioane, în centrul Pacificului, pentru obținerea unui avantaj strategic marginal, a ordonat rechemarea navei SARATOGA. Comandantul unui crucișător american reclama ulterior că *Frank Jack* (amiralul Fletcher, comandantul escadrei) *ar fi trebuit să-și pună luneta la ochiul pe care nu îl avea, ca Nelson*¹⁴. Oricum, la ordinele stricte pe care le primise, Fletcher nu avea altceva de făcut decât să se supună. Dacă ar fi mers mai departe, *Wake s-ar putea să fi rezistat*, în opinia profesorului Morison, *și acolo ar fi avut loc, cu siguranță, o bătălie*¹⁵. Marea victoriilor japoneze era, încă, puternică, iar aceea ar fi putut să fie o bătălie soldată cu victoria Statelor Unite. În schimb, după trei săptămâni de înfrângeri umiltoare, ofițerii și soldații marinei, oricare erau calculele strategice ale comandanților, simțeau nevoia unei confruntări pe care să o câștige. *Pentru Dumnezeu*, exclama un fost amiral de flotă după ce se întorsese de la Pearl Harbor, dintr-o misiune prezidențială, la sfârșitul lui decembrie, *obișnuiam să spun că un bărbat trebuie să fie un luptător și să știe cum să lupte. Acum, tot ceea ce-mi doresc este un bărbat care luptă*¹⁶.

În amiralul Chester Nimitz, numit comandant al Flotei din Pacific, pe 17 decembrie¹⁷, Statele Unite au găsit omul care să lupte. Totuși, înainte ca el să poată aduce forța de portavioane de lovire americane în situația de a-i pune pe japonezi în dezavantaj, America mai avea să îndure multe umilințe. În ianuarie 1942, japonezii avansau rapid în peninsula Malacca. De asemenea, eliminaseră garnizoanele americane de pe insulele pe care le socoteau ca frontiere militare importante în nordul Pacificului, exceptând Filipinele, care se aflau în situația de a capitula. Astfel, erau gata de a ataca bazele britanice din Birmania și coloniile olandeze din Indiile de Est. Thailanda și Indochina fuseseră, deja, integrate în sfera lor de operații. Australia și India, ambele slab apărate, constituiau următoarele ținte. Singurul obstacol în calea realizării depline a planului strategic Terauchi-Yamamoto erau cele trei portavioane americane bazate la Pearl Harbor și rămășițele navale ale Angliei, Australiei și Olandei care mai operau, încă, în Indiile de Est. Ultimele urmau să fie, foarte curând, atacate.

Pe 15 ianuarie 1942, cu o săptămână înaintea declanșării atacului amfibiu asupra Indiilor de Est, australienii, britanicii, olandezii și un detașament al forțelor navale americane din sudul Pacificului au constituit Comandamentul ABDA (America, British, Dutch Allied). În noaptea de 23-24 ianuarie, o parte a forțelor ABDA, sub comandă americană, a interceptat avangarda flotei de invazie japoneză care naviga spre Indiile de Est Olandeze, pe care a distrus-o¹⁸. Totuși, diferențele de forțe pe plan local nu puteau influența mersul general al ostilităților. Singapore a căzut în mâinile japonezilor pe 15 februarie, patru zile mai târziu Timorul, care era la extremitatea estică a arhipelagului indonezian iar, Port Darwin, aflat în Teritoriul de Nord al Australiei a fost bombardat¹⁹. Amiralul Karel Doorman, comandantul olandez al ABDA trebuia să facă față unei forțe japoneze de invazie superioare care se îndrepta către Java, inima Imperiului Olandez din Extremul Orient. Pentru a intercepta această forță pe timpul apropierei, amiralul avea la dispoziție două crucișătoare grele, unul american și celălalt britanic, trei crucișătoare ușoare, unul australian și două olandeze, zece distrugătoare, dar niciun fel de acoperire aeriană, în afara hidroavioanelor aflate la bordul fiecărei nave. Forța navală japoneză, care proteja gruparea de invazie, formată din 97 de transportoare, era compusă din două crucișătoare grele și treisprezece distrugătoare, împreună cu două crucișătoare ușoare ca nave comandant de escadre.

Doorman a manevrat pentru a intercepta și angaja inamicul în ceea ce a rămas cunoscut sub numele de bătălia din Marea Javei²⁰. A fost una din puținele acțiuni pur navale din întreg războiul Pacificului și care a semănat, cel puțin în caracter dacă nu în numărul și mărimea navelor, cu bătălia din Marea Jutlandei. Curând după orele 16.00, pe 27 februarie, cele două flote au intrat în contact, în apele din nordul insulei Java.

¹³ B.H. Liddell Hart, *Istoria celui de-al doilea război mondial*, vol. 1, Editura Orizonturi, Editura Lider, București, pp. 288-291.

¹⁴ John Keegan, *op. cit.*, p. 156.

¹⁵ *ibidem*.

¹⁶ *ibidem*.

¹⁷ David Smurthwaite, *op. cit.*, p. 46.

¹⁸ Ronald H. Spector, *op. cit.*, p. 131.

¹⁹ Russell F. Weigley, *The American Way to War. A History of United States Military Strategy and Policy*, Macmillan Publishing Co., Inc, New York, 1973, pp. 321-334.

²⁰ David Smurthwaite, *op. cit.*, p. 58.

Angajamentul a început cu schimburi de focuri de artilerie, dar amiralul japonez Takagi a hotărât să folosească torpilele, imediat ce navele ABDA au ajuns la distanța de lansare a acestora. Torpilele japoneze, model *Lancea cea lungă*, care aveau o viteză de 50 noduri, distanța maximă de lansare de 4.550 metri și o încărcătură de luptă de 544 kilograme, erau superioare torpilelor aliaților și mortale, chiar pentru navele cu o cuirasă respectabilă, ceea ce navele amiralului Doorman nu aveau. Prima salvă japoneză de 43 de torpile a fost lansată de la o distanță prea mare pentru a lovi inamicul, dar l-a silit pe acesta să-și schimbe drumul, manevră pe timpul căreia H.M.S. EXETER, un veteran al bătăliei de la Rio de la Plata, de la începutul războiului, a fost distrus de focul artileriei, iar un distrugător olandez a sărit în aer. Se lăsa înserarea și linia flotei aliate era ruptă. Takagi și-a continuat atacurile, în timp ce Doorman, acoperindu-și mișcările printr-o diversiune a unui distrugător, a manevrat în căutarea navelor de debarcare japoneze. Japonezii, menținând un contact permanent cu navele lui Doorman în întunericul care se așternea, au lansat alte atacuri cu torpila. Într-un târziu, aceștia, profitând de lumina lunii, au reușit să prindă crucișătoarele ABDA la distanța de lansare și să trimită o ultimă salvă de 12 torpile către acestea. Nava comandant a lui Doorman și celălalt crucișător olandez au fost lovite și s-au scufundat, amiralul și cei doi comandanți pierind odată cu navele lor, urmând tradiția dură a mării. Navele H.M.A.S. PERTH și U.S.S. HUSTON au supraviețuit doar puțin. În noaptea următoare bătăliei din Marea Javei, ambele crucișătoare au fost descoperite de distrugătoarele japoneze, pe când încercau să intercepteze forța de invazie japoneză și au fost torpilate. PERTH a fost scufundat imediat, iar HUSTON, după ce s-a luptat cu dârzenie, a fost lovit și avariat de trei torpile iar, în cele din urmă, angajat cu tunurile și mitralierele de către distrugătoarele japoneze; după o jumătate de oră de luptă disperată, s-a răsturnat și scufundat.

Bătălia din Marea Javei a marcat sfârșitul fazei inițiale a războiului din Pacific, în care Japonia a avut inițiativa. În următoarele două luni, portavioanele lui Nagumo au ajuns până în Ceylon, în Oceanul Indian, scufundând un portavion și două crucișătoare britanice²¹. Între timp, operațiile combinate ale forțelor amfibii și ale armatei au definitivat cucerirea Indiilor de Est Olandeze și a Birmaniei, adăugând aceste cuceriri ocupării Malaeziei și Filipinelor și pregătind invazia în Noua Guinee și coasta de nord a Australiei. În înaintarea ei triumfală, marina japoneză a desființat dominația britanică și olandeză în Extremul Orient, a silit marina americană să adopte o atitudine defensivă, fără speranță de schimbare, și a distrus cinci nave de linie, un portavion, două crucișătoare, șapte distrugătoare, sute de avioane, a scufundat 200.000 tone nave auxiliare și nave comerciale. În schimb, nu a pierdut decât câteva duzini de avioane și nu a suferit nicio avarie semnificativă la navele de lovire, așa cum istoricul Samuel Eliot Morison, evaluând situația, observa²²:

Bariera Malaeziei a fost spulberată. Cu excepția unor puncte izolate de rezistență... imperiile coloniale ale Statelor Unite, Olandei și Marii Britanii, din India, la est și până departe, în Australia, la sud, au fost alipite celui francez care fusese lichidat mai demult. La patru luni de la atacul asupra Pearl Harbor, Japonia a realizat ceea ce își dorise: Marea Sferă de Coproșperitate a Asiei de Est și era gata să rezolve problema chineză sau, dacă America și Anglia nu se vor opune, să înainteze pe flancul drept în India sau în flancul stâng, spre Aleutine și Hawaii.

Sigurul obstacol care împiedica victoria japonezilor era existența, în continuare, a flotei americane de portavioane din Pacific, formată din LEXINGTON, SARATOGA și ENTERPRISE, împreună cu YORKTOWN, care li se alăturase, venind din Atlantic, la începutul anului 1942. În februarie, grupul ENTERPRISE – portavionul și escorta adecvată – a atacat Kwajalein, în insulele Marshall, iar cel mai nou grup, YORKTOWN, a lovit Rabaul, în insulele Solomon. În aprilie, ENTERPRISE și HORNET²³, ultimul, de asemenea, sosit din Atlantic, au executat un raid asupra capitalei Imperiului japonez, Tokio²³. Ambarcând bombardiere B-25, capabile să decoleze de pe punte atunci când nava naviga cu viteză maximă în vânt, portavioanele au lansat atacul de la 668 mile distanță față de capitala niponă și apoi s-au retras rapid, lăsând aparatele locotenent-colonelului Doolittle să zboare spre obiectiv și să aterizeze, apoi, undeva, în nordul Chinei, în afara zonei controlate de japonezi.

Raidul condus de Doolittle a cauzat un val de rușine printre amiralii și generalii japonezi, pentru care protecția persoanei împăratului și a reședinței sale era un lucru sacru, și a influențat, cu efecte dezastruoase, deciziile strategice ale Japoniei privind viitorul războiului în Pacific. Între timp însă, Statul Major japonez își continua punerea în aplicare a planului de operații. Planul prevedea ca *perimetrul insular* să fie completat cu Noua Guinee, situată lângă coasta nordică a Australiei, Fiji și Samoa. Prin aceasta se tăia orice legătură a Statelor Unite cu Australia și Noua Zeelandă și anula posibilitatea acestora de a organiza o contraofensivă în arhipelagurile din nordul Pacificului.

În acest sens, flota japoneză a pătruns în Marea Coralilor, separând Noua Guinee de Australia, de unde putea domina ultima zonă maritimă strategică rămasă la dispoziția inamicului, în sudul Pacificului.

²¹ Leonida Loghin, *op. cit.*, pp. 210-211.

²² John Keegan, *op. cit.*, p. 162.

²³ James R. Myers, *Logistics in Military History*, Westinghouse Integrated Logistics Support Division, Printed in the United States, 1991, pp. 175-183.

Operațiunea expunea, pentru prima dată, prețioasa forță de portavioane japoneze, silind-o să acționeze în ape închise, cu riscuri ce au fost recunoscute de amiralii niponi. Operația din Marea Coralilor²⁴ era așa de importantă pentru ei, încât au sfidat orice precauție și au dat girul lor pentru începerea acesteia. Forța de lovire a fost împărțită în trei escadre, una care să ocupe o poziție în insulele Solomon, a doua să captureze Port Moresby, pe țărmul sudic al Noii Guinee iar, cea de-a treia, incluzând și marile portavioane SHOKAKU și ZUIKAKU, să intre în Marea Coralilor și să angajeze orice inamic găsit acolo.

Nimitz, alertat de către contraspionaj despre intențiile japonezilor, nu putea scăpa această oportunitate. Deși avea numai două portavioane capabile de luptă, YORKTOWN și LEXINGTON, el a decis, imediat, trimiterea acestora în Marea Coralilor. În dimineața de 7 mai, avioanele de recunoștere de pe YORKTOWN au descoperit un portavion japonez la 175 mile nord de poziția celor două portavioane americane. Raportată ca fiind una din grupările mari de lovire inamice, aceasta a fost interceptată, lovită și scufundată înainte ca Nimitz să fie informat că, de fapt, ținta fusese un portavion ușor de escortă, SHOHO, atașat forței de invazie ce se îndrepta spre Port Moresby, și care nu făcea parte din gruparea principală de lovire care era, de fapt, obiectivul americanilor. Amiralul Inouye, care se afla la comanda forțelor din Marea Coralilor, a fost atât de alarmat de pierderea lui SHOHO, încât el a ordonat amânarea debarcării la Port Moresby și a trimis cele două portavioane grele, ZUIKAKU și SHOKAKU, să caute și să distrugă grupul YORKTOWN – LEXINGTON. Ajutați de vremea neprielnică, care îi ascundea de observarea americană, piloții japonezi au descoperit portavionul LEXINGTON, pe care l-au lovit cu torpilele, provocându-i avarii mari. În ciuda luptei eroice pentru vitalitatea navei, dusă de echipajul portavionului, acesta s-a scufundat în seara de 8 mai. De partea japoneză, SHOKAKU a suferit avarii din cauza bombardamentului, ceea ce a dus la intrarea navei în reparații, într-un șantier naval, iar ZUIKAKU a pierdut atât de multe avioane încât a rămas ineficient întreaga lună următoare²⁵.

Bătălia din Marea Coralilor a electrizat America. Scufundarea lui SHOHO a fost primul succes al Marinei Statelor Unite de la începutul războiului și, deși nu era o compensație pentru Pearl Harbor, era o dulce revanșă. Acțiunea a demonstrat că portavioanele americane și, mai cu seamă, echipajele avioanelor de la bordul acestora, erau egale ca pregătire și hotărâre celor japoneze care, în primele șase luni de război, căpătaseră o aură de super-oameni, la fel cum infanteria marină și trupele de uscat japoneze o obținuseră după bătăliile pentru Malaezia și Filipine. Japonezii, prin contrast, au considerat că bătălia putea fi alăturată mănunchiului de victorii anterioare, LEXINGTON fiind o pierdere mult mai mare decât micul portavion SHOHO, care nu putea lua decât câteva avioane la bord, iar pierderea tancului petrolier NEOSHO și a distrugătorului american SIMS putea fi considerată ca neînsemnată. Totuși, bătălia din Marea Coralilor a forțat Japonia să amâne cucerirea țărmului sudic al Noii Guinee și să abandoneze intenția de a amenința, direct, Teritoriul de Nord al Australiei, întâzieri care, la vremea respectivă, au fost considerate ca vremelnice. În viziunea japoneză, soarele încă strălucea deasupra apelor Pacificului. Avertismentul lui Yamamoto că nu va putea garanta decât șase luni sau cel mult un an de *mișcare liberă* părea, mai degrabă, unul pesimist, care nu ținea cont de realitate. Lovind și cucerind, în ritm susținut, Imperiul nipon părea că se afla pe punctul de a securiza perimetrul delimitat de insulele din estul Pacificului, ceea ce îi asigura o poziție oceanică indestructibilă iar, împreună cu litoralul Chinei și fostele colonii europene din Asia de Sud-Est și Indii, realiza transformarea ideii de *Marea Sferă a Coproșperității Asiei de Est* într-o putere mondială egală cu Reich-ul lui Hitler, Imperiul Britanic, Uniunea Sovietică și, chiar, Statele Unite²⁶.

BIBLIOGRAFIE:

1. GAILEY, Harry A., *Războiul din Pacific*, Editura Saeculum I.O., Editura Vestala, București, 1998.
2. HART, B.H. Liddell, *Istoria celui de-al doilea război mondial*, vol. 1, Editura Orizonturi, Editura Lider, București.
3. KEEGAN, John, *The Price of Admiralty*, Penguin Books, New York, 1989.
4. LOGHIN, Leonida, *Al doilea război mondial, Cronologie*, Editura Politică, București, 1984.
5. LORD, Walter, *Pearl Harbor*, Editura Politică, București, 1970.
6. MANOLE, Ilie, DAMASCHIN, Ioan, *Confruntări navale*, Editura Militară, București, 1988.
7. MYERS, James R., *Logistics in Military History*, Westinghouse Integrated Logistics Support Division, Printed in the United States, 1991.
8. SMURTHWAITE, David, *The Pacific War Atlas 1941-1945*, Published in Association with the National Army Museum, London, 1995.

²⁴ Harry A. Gailey, *op. cit.*, pp. 143-148.

²⁵ John Keegan, *op. cit.*, p. 162.

²⁶ Russell F. Weigley, *op. cit.*, pp. 376-379.

9. SPECTOR, Ronald H., *Eagle Against the Sun. The American War with Japan*, Vitange Books, New York, 1985.
10. VASILIU, Florin, *De la Pearl Harbor la Hiroshima*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986.
11. WEIGLEY, Russell F., *The American Way to War. A History of United States Military Strategy and Policy*, Macmillan Publishing Co., Inc, New York, 1973.

Abstract. THE BEGINNING OF THE SECOND WORLD WAR IN PACIFIC

Although the Japanese considered it an essential strategic factor, the attack on Pearl Harbor was merely a part of their campaign. Their ships could control both the Central and Western Pacific and they could also switch anytime to the plan to conquer Pacific without fearing for a confrontation by a superior American force. On December 7-th 1941 the Japanese also launched attacks on Phillipines, Hong Kong and Malaya. The American bases in Guam and Wake Islands were to be conquered at the same time with Borneo. Dutch East Indies and Burma were the ones that followed. As the Malaya barrier defence was broken, the Japanese conquered an important source of raw materials, the Indian Ocean becoming an open space for the Japanese penetration. The battle of the Java Sea marked the ending of the initial stage of the Pacific War where Japan had the initiative. Nevertheless, the Americans broke the ice and started actions against the enemy sites, a bold idea to bomb the Imperial territory coming to life through the air raid over the capital, Tokio, and other towns. The battle of the Coral Sea was also related to the above-mentioned operations; this was the first naval battle led by aircraft carriers in which the opposing ships involved never sighted each other.

Cuvinte cheie: *aerodrom, amiral, atac, bătălie, bombardier, flotă, japonez, Pacific, portavion, raid*

CONCEPȚIA STRATEGICĂ A OPERAȚIUNII PENTRU CUCERIREA ODESSEI

Manuel STĂNESCU*

Una dintre problemele majore ale campaniei împotriva Odesei a fost lipsa unui plan bine structurat, articulat pe rapoarte ale serviciilor de informații și pe specificul unui asediu într-un areal geografic dificil și, în același timp, diversificat. Concepția factorilor de decizie, departe de a se constitui într-un proiect care să fie urmărit pas cu pas, a fost modificată în timpul operațiunii, identificându-se trei faze distincte. Într-o primă etapă, între 8-24 august 1941, s-a încercat cucerirea „din mișcare” a obiectivului. Apoi, între 24 august și 23 septembrie, accentul s-a pus pe străpungerea liniei principale de rezistență. După 23 septembrie putem vorbi de un asediu propriu-zis¹.

Concepția operației a reprezentat un compromis între mai multe puncte de vedere, în care cel mai important viza dirijarea Armatei 4, după trecerea Nistrului, spre sud-est într-un cadru cât mai larg, cu misiunea inițială de a izola forțele inamice de la Odessa de restul frontului, pentru a fi înfrânte ulterior. „În acest scop – preciza mai târziu generalul Rosetti într-o comunicare susținută la Academia Română în 1942 – pe când partea mai mare din forțele ei se îndreaptă spre sud-est, luptând cu adversarul care nu cedează terenul decât pas cu pas, o altă parte, alcătuită din elemente mobile și de șoc, s-a îndreptat către limanurile de la est și nord-est de Odessa, reușind să închidă spațiul dintre ele, la 13 august”². O concepție modernă a timpului, dar care se va dovedi imposibil de pus în practică de o armată lipsită de mobilitate, de dotare și de experiența unor asemenea manevre. Scenariul îmbina loviturile indirecte cu cele directe, cu efortul principal, cel inițial, pe frontul exterior mai îndepărtat, până la izolarea inamicului din zona orașului dinspre nord-est și interceptarea comunicațiilor sale, pentru ca să sfârșească prin concentrarea masivă a atacurilor asupra Odesei³. Așa cum am precizat deja, terenul se prezenta în condiții deosebit de dificile. Limanurile orientate nord-sud, practic niște uriașe lacuri de formă ovală, au fragmentat dispozitivul operativ și au îngreunat posibilitățile de manevră, obligând trupele române să acționeze pe direcția nord-sud ca pe niște coridoare înguste deschise între ele.

Concepția cuceririi Odesei din mișcare se regăsește în documentele prin care comandamentul de căpetenie a fixat misiunile: Ordinul de Operații nr. 32 al Armatei 4 pentru ziua de 10 august, semnat de generalul Nicolae Ciupercă, instrucțiunile personale emise de generalul Ion Antonescu către comandanții Armatei 4 și Corpului 3 armată și Ordinul nr. 934 al Marelui Cartier General către Armata 4 din 12 august⁴. Convingerea factorilor de decizie români era că adversarul este atât de dezorganizat, încât a respins ofertele germane de asistență, în rezerva Marelui Cartier General fiind menținută o singură divizie din Corpul 54 armată. Curând, pe măsură ce devenea conștient de rezistența înverșunată a inamicului și devenea tot mai informat asupra situației de pe câmpul de bătălie, generalul Ciupercă a atras atenția, în 13-14 august, că sovieticii par decise să apere Odessa prin orice mijloace⁵.

Această primă concepție a fost ulterior abandonată, pentru a se ajunge la o altă concepție, cea privind străpungerea liniei principale de apărare. Pe un ax orientativ calea ferată Tiraspol-Razdelnaia-Vigoda-Dalnik-Odessa, lovitura principală trebuia executată cu aripile interioare ale corpurilor, urmărind o străpungere și despicare a dispozitivului inamic pe o adâncime apreciabilă. Concomitent, cele două aripi ale armatei executau misiuni specifice mediului tactico-operativ în care se lupta. Astfel, gruparea de la aripa dreaptă, compusă din Corpul 11 armată, Divizia de grăniceri și o unitate de cavalerie, aflată inițial în apărare pe malul drept al Nistrului, cu scopul de a fixa inamicul din fața sa, trebuia să treacă fluviul în zona Cetatea Albă și să curețe malul de est și limanul acestuia de inamic, după care să continue înaintarea spre Odessa și litoralul maritim⁶. De asemenea, această grupare avea misiunea „de a asigura Armatei 4 sprijin solid în flancul ei drept și a oferi astfel o colaborare prețioasă la acțiunile decisive ce se dădeau pe axul principal din centru”⁷. Intrarea în bătălie și traversarea Nistrului urmau să fie sincronizate cu acțiunile flancului drept al

* Serviciul Istoric al Armatei

¹ Rotaru, Jipa, Burcin, Octavian, Zodian, Vladimir, Moise, Leonida, *Mareșalul Antonescu la Odessa*, Editura Paideia, București, 1999, p. 76.

² Rosetti, Radu, General, *Războiul pentru eliberarea Bucovinei și Basarabiei*, București, 1942, p. 9.

³ Gheorghiu, Dorin, general de divizie, Tudor-Bihoreanu, Gheorghe, dr. col. (r), Cioară, Ion, general de brigadă, *Armata a IV-a „Transilvania” pe drumul de foc și jertfă*, vol. I-II, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1997, p. 139.

⁴ Octavian Burcin, Vladimir Zodian, *op. cit.*, p. 58.

⁵ *Ibidem*, p. 59.

⁶ General de divizie Dorin Gheorghiu, general de brigadă Ion Cioară, prof. Dr. colonel (r) Gheorghe Tudor-Bihoreanu, *op. cit.*, p. 139.

⁷ General Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 8.

grupării de pe direcția loviturii principale care aveau și rolul de a lichida garnizoanele cazematele din linia fortificată prin atacuri de flanc și spate, deoarece cucerirea lor în cadrul manevrei de întoarcere era „ceva mai lesnicioasă acuma, iar din cazematele rusești nu se putea trage decât înainte (peste Nistru) sau în intervale, dar nu înapoi, adică pe terenul din interior”⁸. Concomitent, aripa stângă a armatei, care privea încă în diagonală spre Odessa (compusă inițial din Divizia blindată și o brigadă de cavalerie) executa manevra de învăluire largă pe la nord-est a inamicului, angajând lupte grele în zona marilor lacuri, făcând, totodată, legătura cu aripa dreaptă a Armatei 11 germane în sectorul Nikolaev-Cherson, un dispozitiv operativ în formă de semicerc cu aripile avansate⁹. Deși nu coincidea cu opiniile sale, Ion Antonescu a aprobat în cele din urmă noua concepție ofensivă a generalului Ciupercă¹⁰.

Planul era incomplet și, în consecință, deficitar dintr-un motiv lesne de remarcat, anume lipsa elaborării unei operațiuni combinate, care să cuprindă - alături de elemente terestre și aeriene și o importantă forță maritimă capabilă să blocheze într-o măsură mai mare sau mai mică capacitatea de a aduce în permanență întăriri. Generalul Rosetti aprecia că pentru români „înseși condițiunile geografice și considerațiunile tehnice ne silesc să avem două fronturi marinărești, cu material deosebit: acela constituit pe Dunăre și acela al Mării Negre”¹¹. O acțiune navală coordonată cu cele terestre și aeriene ar fi redus considerabil capacitatea de rezistență a inamicului, determinându-l să ia în considerare o posibilă încercuire și o capitulare ulterioară. Faptul că au avut controlul rutelor maritime (atacate doar de aviația atât românească, cât și germană) le-a permis sovieticilor să asigure garnizoanei și locuitorilor aprovizionarea și re completarea forțelor luptătoare prin unități proaspete, aduse de la Sevastopol și din porturile caucaziene. Odată cu abandonarea ideii de cucerire „din mișcare”, printr-o victorie rapidă, a orașului, și adoptarea unei concepții de străpungere, trebuiau luate măsuri pentru organizarea unei blocade navale eficiente a portului¹². În plus, trupele sovietice erau avantajate de lucrările de fortificații, în timp ce forțele române nu beneficiau de suficient sprijin de artilerie grea, blindate și aviație.

Marele Stat Major nu a sesizat unicitatea operațiunii de la Odessa, în comparație cu cele anterioare, fapt sesizat de Constantin Kirițescu, care afirma: „Planul strategic al acțiunilor germano-române, executat cu energie, a făcut ca operațiunile duse de armata română contra armatelor sovietice să ia de la început forma războiului ofensiv, cu caracter de mișcare. Rezistențele organizate de armatele adverse au făcut ca această acțiune să treacă prin faze de mișcare rapidă și de opriri în fața pozițiilor de rezistență, pentru străpungerea cărora trebuiau montate atacuri în forță. Astfel, bătălia Prutulului și forțarea Nistrului, obstacole importante, dublate de puternice linii fortificate, au necesitat metodice atacuri în forță, pe când operațiunile ce i-au urmat, în Basarabia și Transnistria, au fost operațiuni de mișcare. Numai bătălia din fața Odesei a avut un caracter distinct, similar atacului în războiul de stabilizare, cu atacuri repetate, întrerupte prin scurte perioade cu caracter defensiv”¹³.

Voci autorizate ale istoriografiei militare apreciază că Armata 4 nu avea altă variantă plauzibilă în afara celei de a recurge la forma de manevră clasică în cadrul războiului de poziție: ruptura frontală cu grupuri puternice și cu costuri mari, pentru a încerca să străpungă o zonă fortificată cu peste 250 de km de șant antitanc, tranșee și poziții de luptă, pregătite din vreme, 45 km de rețele de sârmă ghimpată, câmpuri de mine (cu peste 40 000 de mine antitanc și antiinfanterie) realizate de Armata Independentă de litoral sovietică¹⁴. Această teorie, susținută de comandantul Armatei 4, generalul Ciupercă, pleda practic pentru concentrarea principalelor forțe pe un front îngust, la flancul drept al armatei, în sectorul Dalnik-Tatarca, ruperea apărării și înaintarea rapidă spre Odessa. Concepția generalului Antonescu și susținută și de Marele Cartier General se baza pe declanșarea unui „atac general” pe direcții concentrice pe între frontul Odesei¹⁵.

Cele două puncte de vedere diferite se datorau și interpretării diferite a informațiilor despre inamic. În timp ce la Armata 4 se considera că sovieticii se retrăseseră pe linia principală de rezistență, la Marele Cartier General persista ideea că ei luptau pe o linie înaintată, apărarea nefiind încă pe deplin stabilizată.

⁸ *Ibidem*, p. 8.

⁹ General de divizie Dorin Gheorghiu, general de brigadă Ion Cioară, prof. Dr. colonel (r) Gheorghe Tudor-Bihoreanu, *op. cit.*, p. 140.

¹⁰ Octavian Burcin, Vladimir Zodian, *op. cit.*, p. 59.

¹¹ General Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 13.

¹² Alexandru Averescu afirma încă din 1887: „Nu trebuie să se creadă că în bătălia ofensivă toată lumea merge înainte, adică toate luptele sunt ofensive; nu, și este lesne de înțeles pentru ce. Am zis deja că activitatea noastră pe când tinde pe de o parte către scopul ultim al bătăliei, pe de alta, trebuie să fie gata în tot minutul de a împiedica un eventual marș agresiv al inamicului, de unde rezultă că o parte, chiar cât de mică ar fi ea, va trebui să fie destinată luptei defensive. De asemenea, pe unele puncte, superioritatea inamicului poate să ne constrângă la o defensivă locală, lucru ce nu împiedică însă ca bătălia să continue a fi ofensivă”, locotenent Alexandru Averescu, *Tactica. Teorii și aplicațiuni*, București, 1887, p. 101.

¹³ Kirițescu, Constantin, *România în al doilea război mondial, vol. 1*, ediție îngrijită de Gheorghe Buzatu, Editura Univers Enciclopedic, București, 1995, vol. I, p. 239.

¹⁴ General de divizie Dorin Gheorghiu, general de brigadă Ion Cioară, prof. Dr. colonel (r) Gheorghe Tudor-Bihoreanu, *op. cit.*, p. 140.

¹⁵ Octavian Burcin, Vladimir Zodian, *op. cit.*, p. 61.

Dacă s-ar fi stabilizat, regulamentele ar fi indicat adoptarea unui dispozitiv de asediu¹⁶. Atacurile ulterioare ale forțelor românești s-au executat asupra „pozițiilor intermediare”, dintre Linia îndepărtată și Linia principală de apărare a Odesei, fără a se lua în calcul, în acel moment, organizarea unui asediu metodic. Abia după 9 septembrie 1941, când se vizau înălțimile vest Dalnik și Gniliakovo, se va atinge Linia principală de apărare¹⁷.

În absența oricăror posibilități de învăluire, așa cum se prezenta situația la Odessa, singura soluție era recurgerea la forma de manevră – ruperea frontală¹⁸. Lipsa informațiilor credibile și interpretarea greșită a celor de care dispunea direcționa Marele Cartier General spre luarea unor decizii în discrepanță cu realitatea câmpului de luptă, adoptând acțiuni specifice războiului de mișcare. Este mai mult decât concludentă aprecierea total eronată din Directiva operativă nr. 899 din 8 august 1941 a Marelui Cartier General: „Inamicul, bătut pe tot frontul Armatei 11 germane și a Armatei 4, se retrage în grabă spre est”¹⁹. Aceeași instituție militară persistă în greșeală la 25 august, în Directiva operativă nr. 1 335 pentru Armata 4: „Inamicul înfrânt face ultimele eforturi pentru apărarea regiunii Odessa”²⁰. Comunicatele Marelui Cartier General erau pline de inexactități, datorate și lipsei de informații și interpretării greșite ale celor de care dispuneau, dar și unor exagerări voite, așa cum vom remarca într-un capitol următor. Un exemplu elocvent îl reprezintă comunicatul din seara zilei de 22 august, în care se susținea:

„Cel mai mare oraș din sudul Rusiei este complet și strâns încercuit de trupele noastre. După lupte foarte grele, uneori extrem de sângeroase, principala rezistență a inamicului, în câmp deschis, a fost înfrântă. Suntem peste tot la 15 km de Odessa (subl. n.). Pentru a ține cu orice preț orașul și a întârzia căderea lui, inamicul aruncă în luptă unități formate în grabă din marinari, muncitori scoși din uzine, șoferi și oameni de la coloane. Mulți ajung pe front neechipați și nearmați. Sub amenințarea revolverelor comisarilor evrei, rușii luptă până sunt masacrați. Zona de întărire betonată, la care bolșevicii au lucrat zece ani și care a costat zece miliarde de ruble, s-a prăbușit. Toate fortificațiile din lungul Nistrului sunt în mâna noastră. Sute de cazemate puternic armate cu tunuri și mitraliere, sunt dezechipate și în curs de distrugere. Am capturat numeros material în curs de inventariere și câteva mii de prizonieri. Ultima luptă pe care o dăm pentru a arunca inamicul în mare este în curs și se va termina în curând”²¹.

Persistând în a aplica principiile războiului de „mișcare”, generalul Ion Antonescu și împreună cu el Marele Cartier General au folosit mijloace neadecvate pentru ruperea unei apărări fortificate (de care nu erau conștienți), lipsind sprijinul în artilerie grea și aviație, în condițiile în care tancurile erau dificil de desfășurat în arealul geografic al regiunii Odessa. Peste toate acestea s-a suprapus și o gravă criză de comandament, care va culmina cu înlocuirea generalului Nicolae Ciupercă din fruntea Armatei 4.

La 4 septembrie 1941, conștient de starea de epuizare a trupelor ce le avea în subordine (Armata 4 lupta neîntrerupt din 4 iulie), generalul Nicolae Ciupercă a înaintat Marelui Cartier General un Memoriu operativ, făcând cunoscută starea de epuizare a trupelor din linia întâi și efectivele incomplete la cele din linia a 2-a, precizând: „Inamicul pare că profită din belșug de libertatea mării pentru a întări apărarea Odesei. Consecința acestei situații este că înaintarea noastră, extrem de încetă și cu sacrificii disproporționate, nu este de natură să ne apropie în timp scurt de obiectivul nostru operativ Odessa”. Comandantul Armatei 4 propunea modificarea planului operativ prin reorganizarea a 6 divizii (3,6,7,14,21, de Gardă), singurele capabile de efort ofensiv și declanșarea unui atac decisiv fie în zona Gniliakovo, la centrul armatei, unde inamicul ocupa poziții bine întărite, fie în zona Tatarca, la flancul drept al armatei, spațiu pe care îl considera mai slab întărit și mai apropiat de oraș și port. Sectorul cel mai indicat pentru străpungerea apărării era considerat cel de sud Dalnik-Tatarca, unde trebuia forțat cu două corpuri de armată, susținute de 8 divizioane de artilerie și de batalioane de asalt. Fidel opiniei sale, pe care o împărtășise și la sfârșitul lunii august, generalul Ciupercă sublinia că atacurile fragmentare de până atunci nu se puteau solda cu rezultate decisive, insistând asupra sprijinului aviației românești și germane²².

Generalul Alexandru Ioanițiu, șeful Marelui Cartier General, a respins propunerile comandantului Armatei 4, precizând că „ideea de a concentra totul pe o direcție prezintă riscuri mari față de contramanevră”²³. În dimineața zilei de 5 septembrie, către șeful Marelui Stat Major s-a trimis o telegramă în

¹⁶ *Ibidem*, p. 61.

¹⁷ *Ibidem*, p. 61.

¹⁸ General de divizie Dorin Gheorghiu, general de brigadă Ion Cioară, prof. Dr. colonel (r) Gheorghe Tudor-Bihoreanu, *op. cit.*, p. 146. Căpitanul Mircea Tomescu preciza în 1939: „Ruperea sau străpungerea frontului nu este numai o problemă posibilă, dar este chiar una care se pune, inevitabil, comandamentelor”; căpitan Mircea Tomescu, *Manevra strategică în trecut și astăzi*, București, 1939, p. 149.

¹⁹ Arhivele Militare Române, fond *Marele Cartier General – Jurnal de operații*, vol. II, f. 52-53.

²⁰ Arhivele Militare Române, fond *Armata 4 – Jurnalul de Operații*, partea a II-a, f. 240.

²¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond *Președinția Consiliului de Miniștri – Cabinetul Militar*, dosar nr. 122/1941, f. 33.

²² Arhivele Militare Române, fond *Microfilme*, rola II. 1.2711, cd. 813-819; conf. și Octavian Burcin, Vladimir Zodian, *op. cit.*, pp. 132-135.

²³ *Ibidem*, pp. 65-66.

care se preciza: „Pe memoriul operativ nr. 38589/1941 al Vrancei²⁴ domnul mareșal Antonescu a pus următoarea rezoluție:

Nu sunt deloc de acord cu soluția generalului Ciupercă. Va produce confuzie, care va duce sigur la înfrângere, astfel de reorganizări nu se pot face în plină luptă și sub focul inamicului, în loc să regrupăm forțele le disociem și mai rău, în loc să le întărim le slăbim, făcând astfel jocul inamicului. Să se execute dispozițiunile date în ultima mea directivă operativă. Să se ia măsuri a face puternic față la dreapta armatei. În această parte a frontului va trebui să se atace viguros cu Siret și eventual cu Milcov²⁵ pentru a se termina odată cu pericolul permanent de la această aripă²⁶.

Deși nu primise sprijin pentru concepția sa nici din partea Comandantului de Căpetenie, nici din partea șefului Marelui Cartier General, ale căror idei strategice (întâmplător sau nu) coincideau, generalul Nicolae Ciupercă a propus trecerea în apărare după o săptămână de atacuri neîntrerupte, propunere respinsă²⁷. La 9 septembrie 1941 generalul Nicolae Ciupercă, acuzat de „lipsă de spirit ofensiv”, a fost demis, fiind înlocuit cu generalul Iosif Iacobici, care la acea dată deținea și portofoliul Ministerului de Război²⁸.

Succesorul generalului Ciupercă a fost în cele din urmă nevoit să adopte aceeași idee de manevră susținută de acesta, deși nu a reușit la ideea unui atac principal pe direcția Gniliakovo-Odessa, provocând o dispersare a forțelor și, în consecință, o diminuare a impactului tactic. Inclusiv partea germană observa, la începutul lunii august 1941, că „singura măsură eficientă rezidă în ocuparea pozițiilor de la nord-est de Odessa de unde se puteau lovi aerodromurile și porturile civil și militar; Marele Cartier General român, dimpotrivă, a concentrat principalele sale forțe la vest de oraș, în teren deschis, uzându-le în atacuri generale și locale epuizante și fără rezultate decisive”²⁹. La 16 septembrie mareșalul Antonescu emitea o directivă operativă, în care se pot identifica mai degrabă dorințe decât realități: „Inamicul este complet uzat. Rezistența sa este compromisă. Cucerindu-se linia de observare de la vest [...] el nu mai are nicio posibilitate de manevră. Rămâne să străpungem ultima sa linie întărită, organizată pe linia satelor de la Gniliacovo și Suhoi Liman”³⁰.

Concluzionând, au existat câteva disfuncționalități la nivelul conducerii superioare a statului și armatei care au influențat decisiv deznodământul, dintre care amintim: supraevaluarea forțelor proprii, combinată cu subaprecierea sau chiar necunoașterea la zi a adversarului, concepția Marelui Cartier General care a cântărit greu în desfășurarea operației, limitarea libertății de comandă a comandamentului Armatei 4 de către Marele Cartier General și Comandamentul de Căpetenie.

²⁴ Denumirea codificată a Armatei 4.

²⁵ Denumiri codificate ale corpurilor de armată.

²⁶ Arhivele Militare Române, fond *Microfilme*, rola II. 1.2711, cd. 820.

²⁷ Octavian Burcin, Vladimir Zodian, *op. cit.*, p. 66.

²⁸ General de divizie Dorin Gheorghiu, general de brigadă Ion Cioară, prof. Dr. colonel (r) Gheorghe Tudor-Bihoreanu, *op. cit.*, p. 154. La 22 septembrie 1941, după tragica dispariție a generalului Ioanițiu, tot Iosif Iacobici a fost numit șef al Marelui Cartier General, ajungându-se în situația unui cumul de funcții destul de neobișnuit, motivat se pare de faptul că majoritatea covârșitoare a trupelor române era concentrată la Odessa sub comandamentul Armatei 4, în timp ce pe celelalte direcții marile unități române erau subordonate celor germane.

²⁹ Octavian Burcin, Vladimir Zodian, *op. cit.*, p. 79.

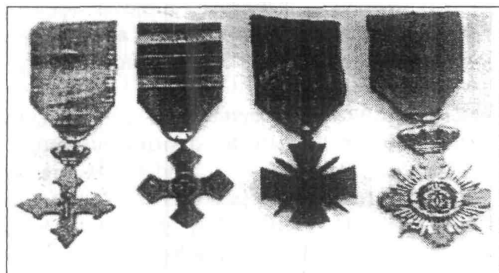
³⁰ Arhivele Militare Române, fond *Microfilme*, rola II. 1.2711, cd. 854.

VITEJII GORJULUI

General (r) prof. Constantin ISPAS*

Generația de astăzi a Gorjului, precum și miile de cadre ale oștirii române, aflate în activitate, în rezervă sau în retragere, în semn de recunoștință și prețuire prezintă ONORUL eroilor români, pentru că în tot ce au făcut au probat și confirmat virtuțile străbune ale neamului românesc, onoarea și demnitatea ostașului român, dragostea de țară.

Celor care sub faldurile stindardelor de luptă nu și-au precupețit sângele, riscându-și chiar viața pentru a-și servi patria la nevoie, pentru a spori Gloria și onoarea ostășească, li s-au acordat următoarele decorații de război.

Ordinul „Mihai Viteazul” cl. a II-a și a III-a	67 ofițeri
Ordinul „Steaua României” cl. a II-a și a III-a	28 ofițeri
Ordinul „Coroana României”	93 ofițeri
Ordinul „Virtutea Aeronautică”	3 ofițeri
Ordinul „Serviciul Credincios”	84 ostași
Medalia „Virtutea Militară”	142 ostași
Medalia „Bărbăție și credință”	871 ostași
Medalia „Serviciul Credincios”	212 militari
Medalia „Meritul Sanitar”	17 militari

Aceste înalte decorații constituie atât un act de cultură cât și unul de restituire istorică, un semn de înaltă cinste adus tuturor aceluia care, pe câmpurile de luptă, au dat jertfă supremă pe altarul ȚĂRII.

LOCOTENENT-COLONEL NICU VASILESCU

Născut la: 25 septembrie 1915 – Târgu Jiu
Studii: Liceul „Tudor Vladimirescu” – 1933
Facultatea de Drept – Cluj – 1938
Șc. de Ofițeri (rez.) infant.Ploiești – 1939

La terminarea școlii de ofițeri este avansat la gradul de sublocotenent și repartizat la Regimentul 18 Gorj, aflat pe granița româno-maghiară, în zona localității Mireșul Mare. Fiind mobilizat, la 6 septembrie 1941, a plecat pe front cu Regimentul 18 Gorj, care a participat cu mult succes la acțiunile ofensive desfășurate la Dalnik și Odessa. Sublocotenentul N. Vasilescu, comandant de pluton în Batalionul 1, s-a remarcat încă din primele zile ale acțiunilor de luptă, oferindu-se voluntar pentru a conduce într-o incursiune de noapte un pluton format numai din voluntari.

Un contemporan al evenimentelor consemna: „Cei ce l-au văzut în război pe sublocotenentul Nicu Vasilescu, își vor aduce aminte că nu era incursiune fără ca el să nu fie prezent. Doamne, ce pregătire frumoasă de război, pe teren, în mod practic a făcut acest om. În caracterizarea de serviciu pe anul 1941, comandantul de batalion, maiorul Georgian Gheorghe îl notează: „Sublocotenentul N. Vasilescu este un ofițer foarte bine înzestrat, chipeș, inteligent, cu însușiri nobile, demn și priceput”. La rândul său, eșalonul superior îl supranotează: „Este întâiul dintre cei mai buni în gradul său, o mândrie a tinerilor noștri ofițeri și o speranță pentru viitor. Ofițer de elită. Educație aleasă. Caracter de soldat”.

De aceeași dorință de victorie și dispreț față de moarte a dat dovadă sublocotenentul Nicu Vasilescu în toate acțiunile care au urmat, fapt pentru care a fost decorat cu: „Coroana României” cl. a V-a cu panglică de Virtute Militară, „Steaua României” cl. a V-a și „Crucea de Fier” germană cl. a II-a. Așadar, te-ai întors viteaz veteran de război, cu pieptul acoperit de decorații și cu conștiința împăcată că ți-ai făcut datoria față de țară, căreia i-ai dăruit cei mai frumoși ani din viață. După război, meritele luptei pentru patrie, pe care ai iubit-o cu patimă, treptat, au fost uitate. Onorurile ce ți se făcuseră la întoarcerea de pe front își pierdeau încet strălucirea. Lauri de învingător, de brav ostaș se ofiliseră. Nimeni nu-și mai amintea că ai sângerat pentru Patrie și ai luptat pentru reîntregirea hotarelor ei. Odată cu sfărâmarea orânduielilor vechi, valorile indiferenței și umilinței au fost sfărâmate.

* Președintele Filialei Gorj a A.N.V.R.

Astăzi, duci o viață demnă și onestă, ești stimat și onorat de camarazii tăi. Ca membru al colectivului de conducere al Filialei Județene Gorj a Veteranilor de război îți realizezi atribuțiunile la fel cum ai îndeplinit misiunile pe timp de război.

La această zi aniversară, când ai împlinit vârsta de 84 de ani, împreună cu colegii tăi, vom fi mereu la post. Deci, și pentru tine în această toamnă târzie nu va veni LĂSAREA LA VATRĂ.

„Anii zbuciumați de umilire și nedreptate au luat sfârșit. Ați putea judeca singuri că viața fără libertate și proprietate, fără dreptate și familie, fără biserică și lumină, este mai cumplită decât moartea”.

„Cei 6 bravi gorjeni care au supraviețuit războiului și viețuiesc încă, sunt astăzi cu tâmplele încărunțite, cu fața brăzdată de asprimile vremii și cu mers anevoios și greoi având un picior de lemn, dar cu inima fierbinte și cu privirea însuflețită de focul patriotismului. Ei lasă moștenire urmașilor porunca de a apăra Țara până la sacrificiul suprem, datoria sfântă a fiecărei generații de români.

Ursăteanu Nicolae – serg. Reg.18 Gorj
Tomulescu Gh. Ion – caporal Reg. 18 Gorj
Stroie N. Ion – serg. Reg. 18
Jugravu N. Dumitru – sergent Reg.18 Gorj
Guran I. Vasile – caporal B.31 V.M. Gorj
Șarapatin Nicolae – caporal B.15 V.M.
Onoare lor, cinste comunei Bălești în care s-au născut!

CINSTEȘTE INVALIDII!

Cinstește omul invalid,
Străpuns de schije de război,
Căci libertatea unui neam,
Sunt ei, cei mai umili Eroi.

Târând piciorul lui de lemn,
Vezi un sătean din greu rănit,
Să nu pleci capul în pământ
Salută trupul lui ciuntit!

Salută omul ce ți-a dat
Pământ și vitele la plug,
Căci fără ciotul lui căzut,
Erai cu gâtul tău în jug.

În bucuria vieții tale,
Pe brazda liberă ce treci,
E sufletul lui plin de jale
Și suferința lui de veci.

Cinstește-i trupul sfârtecat,
Cu ciotul lui rămas în șanț,
Căci din piciorul lui legat
Ți-ai scos tu mâinile din lanț.

Și din vederile lor stinse,
Stau ochii tăi senini pe glie,
Iar din auzul lor pierdut
Asculți tu mândra ciocârlie.

La masă, nuntă sau botez,
Dă-i locul tău, lui cel dintâi,
Căci ciotul lui rămas pe câmp
E...tihnă ta, la căpătâi.

ACȚIUNILE TANCHIȘTILOR ROMÂNI ÎN CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Ionuț - Valentin OPRESCU*

La începutul celui de-al Doilea Război Mondial, armata română era organizată din structuri de tip tactic (subunitați, unitați și mari unitați) și de pregătire a cadrelor (școli, centre de instrucție), din organe și formațiuni de asigurare tehnică, materială și medicală și avea un organ central de conducere.

S-a adoptat concepția folosirii raționale a tancurilor, acestea fiind existente într-o cantitate destul de mică, doar o parte din ele fiind trimise pe Frontul din Est. De asemenea, au fost menținute pe teritoriul României unele structuri organizatorice ale cadelor de luptă, cu scopul de a face față unor eventuale atacuri ale vecinilor care desfășurau o intensă campanie de revendicări teritoriale¹. Pe toată perioada cuprinsă între iulie 1941 – august 1944, pe frontul de est a acționat Divizia 1 Blindată.

La data de 16 iunie 1941, Divizia 1 Blindată a primit ordinul de mobilizare, comandantul diviziei emițând Ordinul de operații nr. 1, conform căruia unitatea a început deplasarea din garnizoanele de pace spre raioanele de concentrare (Râmnicu Sărat)².

La data de 22 iunie 1941 Divizia 1 Blindată se afla în adâncime, inițial la dispoziția Marelui Cartier General român, trecând apoi, din primele zile ale lunii iulie 1941, în subordinea Armatei 11 Germane³. La 4 iulie divizia a trecut Prutul și a acționat pe direcția loviturii principale, ajungând pe râul Nistru, în zona localității Moghilev la data de 7 iulie 1941 și tot în aceeași zi divizia a fost subordonată Corpului 54 Armată german, în vederea acțiunii în partea accesibilă a masivului Cornești care era considerat, datorită poziției sale centrale față de accesul spre cursul mijlociu al Nistrului, drept „cheia strategică a Basarabiei”⁴.

La 13 iulie au început luptele, pe direcții convergente, Divizia 1 Blindată acționând în cadrul manevrei de la nord, iar în seara zilei de 16 iulie a intrat în Chișinău⁵. Ofensiva către est a continuat, divizia asigurând forțarea Nistrului de către Corpul 54 Armată german, la Dubăsari, iar la 26 iulie 1941 a ajuns la Cetatea Albă⁶. După eliberarea Basarabiei, Marele Cartier General român a anunțat: „Din Carpați până la Mare suntem din nou stăpâni pe hotarele străbune”⁷. În urma bătăliilor purtate pe durata tururilor celor 26 de zile cât a durat eliberarea Basarabiei, Divizia 1 Blindată a avut 110 morți, 364 răniți și 29 dispăruți⁸.

Un moment important al acțiunilor desfășurate de Divizia 1 Blindată l-a constituit ajungerea ei la Nipru. Hitler i-a solicitat lui Ion Antonescu continuarea ofensivei la est de fluviu, Antonescu punând divizia la dispoziția Grupului de Armate „Sud”.

În urma ofensivei asupra Odesei, Divizia 1 Blindată a fost decimată în lupte, iar la 21 august 1941 în raportul înaintat de generalul Ioan Sion Marelui Cartier General și Armatei 4, acesta arăta că „rămânând numai cu 20 de care de luptă”, divizia „nu mai putea face față cerințelor ca mare unitate blindată”⁹, în noiembrie 1941, divizia fiind readusă în țară¹⁰.

Succesele trupelor ruse, ca urmare a operațiilor de apărare duse pe căile de acces spre Stalingrad și pierderilor provocate trupelor româno-germane, au creat premisele declanșării unei contraofensive care să ducă la încercuirea și nimicirea forțelor aflate la periferiile orașului de pe Volga și în marele cot al Donului, pentru această contraofensivă concentrându-se peste un milion de oameni, 675 de tancuri și tunuri de asalt, peste 10 000 de tunuri și aruncătoare de mine¹¹.

După încheierea perioadei de refacere și reorganizare Divizia 1 Blindată a primit ordin, la 19 august 1942, să se deplaseze din garnizoanele de pace (București, Pitești, Târgoviște) în raionul Perelasovski, unde trebuia să intre în compunerea Armatei 3 române, care o folosește ca rezervă în cadrul dispozitivului defensiv¹². După declanșarea ofensivei de la Stalingrad, divizia, comandată de generalul Pastia, trebuia să execute o ripostă ofensivă împreună cu o mare unitate germană, dar aceasta, din cauza legăturilor de comunicații precare, nu a ajuns la timp pe aliniamentul acțiunii. În aceste condiții Divizia 1 Blindată a executat singură contraatacul suferind pierderi mari în luptă, printre care și comandantul ei generalul Pastia¹³.

* Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice.

¹ Locotenent-colonel Constantin Onișor, *Curs introductiv de tactica tancurilor*, Academia de Înalte Studii Militare, București, 1992, p. 39.

² General de divizie Ion Gădiuță, colonel dr. Dumitru Dobre, *Divizia blindată „România Mare”*, Ed. Militară, București, 1997, p. 93.

³ Arhivele Militare Române (în continuare se va cita A.M.R.), *fond 5417*, dosar nr. 2230, f. 1-5.

⁴ *Idem*, *fond 5418*, dosar nr. 2569, f. 2-4.

⁵ *** *Istoria armeei tancuri din armata României*, Ed. Militară, București, 2001, p. 117.

⁶ Locotenent-colonel Constantin Onișor, *op. cit.*, p. 45.

⁷ *** *Armata română în cel de-al doilea război mondial*, vol. I, București, 1996, p. 38.

⁸ General de divizie Ion Gădiuță, colonel dr. Dumitru Dobre, *op. cit.*, p. 117.

⁹ *Ibidem*, p.132.

¹⁰ Locotenent-colonel Constantin Onișor, *op. cit.*, p. 45.

¹¹ G. K. Jukov, *Amintiri și reflecții*, Ed. Militară, București, 1971, p. 468.

¹² A.M.R., *fond 5416*, dosar nr. 1929, f. 173-174.

¹³ Gheorghe Buzatu, *Mareșalul Antonescu în fața istoriei*, vol. I, Ed. Moldova, Iași, 1992, p. 106-107.

În urma loviturilor puternice primite, o parte din Arnata 3 română s-a retras către vest, iar tot în cursul iernii și primăverii anului 1943, ceea ce a mai rămas din marile unități care acționaseră la cotul Donului au fost aduse și ele în țară¹⁴, divizia blindată intrând într-un lung proces de refacere.

În prima jumătate a anului 1944, în cadrul Armatei 4 română, când aceasta se apăra pe aliniamentul Iași, Târgu - Frumos, Târgu - Neamț, a acționat și un detașament blindat¹⁵.

În urma restructurărilor operate în compunerea Grupului de Armate „Ucraina de Sud”, Detașamentul Blindat a intrat în subordinea directă a comandamentului german. Se pare că acest detașament ar fi fost format dintr-o parte a unităților de care de luptă ale Diviziei 1 Blindate¹⁶.

După campania de eliberare a Basarabiei, Marele Stat Major român a alcătuit un studiu potrivit căruia se dorea o mărire substanțială a numărului de unități de tancuri, dar din cauza condițiilor politico-militare europene, s-a hotărât ca acest plan să nu mai fie dus la bun sfârșit.

În cea de-a doua jumătate a anului 1944 trupele blindate românești se găseau, o parte pe front, iar o altă parte erau dislocate pe teritoriul țării. Pe teritoriul țării se afla dublura Diviziei 1 Blindate, care era denumită Divizia 1 Blindată-Instrucție, divizie care dispunea de un număr destul de ridicat de care de luptă.

După data de 23 august 1944 unitățile și subunitățile de care de luptă din garnizoana București au intrat în subordinea Comandamentului Militar al Capitalei, fiind vorba despre Batalionul 1 Care de Luptă R. 35, Batalionul Care de Luptă F. T., Compania Care de Luptă R. 35¹⁷. Toate aceste formațiuni de care de luptă au fost folosite pentru apărarea Comandamentului Militar al Capitalei, întărirea efectivelor de la Palatul Regal, zădărnicierea acțiunilor trupelor germane în Capitală, în zona Ghencea, eliberarea gării din Dealul Spirii, interzicerea organizării unei rezistențe germane la Fabrica de hârtie.

În zilele următoare, subunitățile de care de luptă au acționat pentru închiderea căilor de acces dinspre nord, nord-vest și nord-est, reușind să respingă mai multe încercări ale germanilor de a ocupa Capitala, aducându-se în discuție și problema aducerii Diviziei 1 Blindate în București pentru a participa la acțiunile de luptă¹⁸, dar acest lucru nu a fost posibil, în aceste condiții fiind creat la Târgoviște un Detașament Blindat care s-a deplasat la București, instalându-se la Mogoșoaia. Până la 28 august 1944 trupele din interiorul și exteriorul Capitalei au reușit să lichideze rezistența germană de la Băneasa și Otopeni.

Trupele Diviziei 1 Blindate – Instrucție au participat cu succes la luptele din zona Ploieștiului, pe Valea Prahovei, la Câmpina, în raionul Moreni, la Gura Ocniței. În luptele duse pentru eliberarea Bucureștiului un rol important l-au ocupat trupele Detașamentului Blindat, alcătuit din subunități ale Regimentului 2 Care de Luptă, detașament condus de către maiorul A. Victor Popescu. După luptele desfășurate pe Valea Prahovei, Detașamentul Blindat împreună cu Corpul Moto – Mecanizat a continuat luptele către Brașov, după care, până la 4 septembrie, ambele unități au fost dispuse în raionul Târnăveni, Blaj, Seica Mare, Broștea Mare¹⁹.

Datorită pierderilor mari suferite pe frontul din Moldova, Divizia 1 Blindată a fost transformată în Detașament Blindat, fiind concentrat, la 31 august 1944, în raionul Ciugheș²⁰. Fiind dispus în compunerea Corpului 24 Armată de Gardă sovietic, el a acționat în trecătoarea Ghimeș – Palanca, în munții și depresiunea Ciucului, la râul Mureș, în zona Reghin²¹.

După îndeplinirea misiunilor, Detașamentul Blindat s-a regrupat în nord-estul Transilvaniei intrând în compunerea Grupării blindate a Armatei 4 Române. Detașamentul urma să acționeze pe direcțiile spre Târgu Mureș sau Turda, iar în apărare să ocupe pe Târnava Mare aliniamentul Mediaș, Blaj. În dimineața zilei de 5 septembrie Corpul Moto – Mecanizat a reușit să oprească atacul inamicului²².

La 9 septembrie 1944 trecerea la ofensivă a Armatei 4 române s-a făcut cu folosirea Corpului Moto – Mecanizat în eșalonul întâi, în cadrul grupării principale de acțiune. Detașamentul Blindat s-a remarcat prin urmărirea inamicului pe direcția Cetatea de Baltă, Cucerdea, Cipău și ajungerea la râul Mureș, unde a început forțarea în sectorul Iernut, Cipău, reușind cucerirea și menținerea unui important cap de pod²³. După sosirea Detașamentului Blindat, care acționase din Moldova până la Reghin, în sectorul Armatei 4 române, această mare unitate operativă și-a constituit Gruparea Blindată care a fost concentrată în raionul Boziaș. Gruparea Blindată s-a deplasat către nord-vest, iar în dimineața zilei de 9 septembrie era gata de operațiune, fiind dispusă în localitatea Mihai Viteazul, la câțiva kilometri de Turda.

Gruparea a trecut la ofensivă în sprijinul Diviziei 9 Infanterie, împreună creând condițiile dezvoltării succesului în adâncimea apărării inamicului, asigurând deschiderea căilor de acces către Someșul Mic și orașul Cluj²⁴. Acțiunile Grupării Blindate au constat în: forțarea Someșului Mic, nimicirea rezistențelor de pe dealurile Clujului, străpungerea aliniamentelor de apărare organizate de inamic pe munții Mezeșului și pe dealurile Barcăului, participarea la eliberarea orașului Carei.

Spre sfârșitul toamnei, Gruparea Blindată a acționat la frontiera de vest a țării, până la cursul mijlociu al râului Tisa, pe direcția generală Carei, Nyrbator, Nyiregyhaza.

¹⁴ A.M.R., fond 950, dosar nr. 2521, f. 82.

¹⁵ Locotenent-colonel Constantin Onișor, *op. cit.*, p. 46.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, p. 47.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ A.M.R., fond 950, dosar nr. 231, f. 52.

²⁰ *Ibidem*, dosar nr. 587, f. 3.

²¹ Locotenent-colonel Constantin Onișor, *op. cit.*, p. 48.

²² *Ibidem*.

²³ Colonel dr. Gheorghe Tudor, *Forța de șoc*, Ed. Militară, București, 1982, p. 162.

²⁴ A.M.R., fond 950, dosar nr. 199, f. 374-375.

Începutul anului 1945 a găsit trupele române în plină ofensivă pe teritoriul Cehoslovaciei. S-a luat hotărârea sporirii participării trupelor române la războiul antihitlerist, pentru acest scop pregătindu-se Regimentul 2 Care de Luptă care, la începutul lunii februarie s-a îndreptat, inițial spre Ungaria, dar în timpul transportului i s-a prelungit traseul până la râul Hron, fiind debarcat în Cehoslovacia în localitatea Sahy²⁵. La plecarea din țară unitatea avea un număr de 131 de mașini de luptă, din care 120 tancuri și autotunuri, dar în urma ordinului primit de la Comandamentul sovietic, după debarcare au fost luate doar 41 care de luptă fără echipaje și dirijate în alt sector al frontului²⁶, unității rămânându-i 79 mașini de luptă, adică 66 de care de luptă și autotunuri și 13 autoblindate de cercetare²⁷.

În perioada 9 – 25 martie 1945 Regimentul 2 Care de Luptă a fost subordonat Armatei 7 Gardă sovietice care a folosit regimentul în sistemul de apărare anticar de pe râul Hron²⁸.

În timpul operațiunii ofensive „Viena”, declanșată la 25 martie 1945, unitatea românească de care de luptă a acționat pentru ruperea apărării inamicului și cucerirea unui cap de pod. Sprijinind acțiunile Diviziei 141 Infanterie sovietice, Regimentul 2 Care de Luptă a participat la forțarea râului Nitra (29 martie) și la urmărirea inamicului până la râul Vah (30 – 31 martie)²⁹. Începând cu data de 4 aprilie unitatea a participat la luptele pentru eliberarea Bratislavei. Pe teritoriul cehoslovac acțiunea Regimentului 2 Care de Luptă s-a încheiat prin asigurarea forțării Diviziei 409 Infanterie sovietice a râului Morava, urmând apoi trecerea pe teritoriul Austriei, unde va lupta 23 de zile neîntrerupt.

Acțiunile regimentului au fost incluse în ofensiva Corpului 24 Armată de Gardă, sprijinind și Divizia 4 Infanterie de Gardă sovietică³⁰ și au constat în eliberarea mai multor localități austriece.

Spre sfârșitul lunii aprilie regimentul a acționat, din nou, pe teritoriul Cehoslovaciei, la 8 mai oprindu-se în orașul Znojmo.

Luptele Regimentului 2 Care de Luptă în teritoriul Cehoslovaciei și Austriei s-au caracterizat prin:

- Acțiuni ofensive continue pe direcțiile principale de atac, timp de 45 de zile.
- Participarea la forțarea a patru cursuri de apă: Hron, Nitra, Vah și Morava.
- Acțiuni ofensive în teren muntos – împădurit (Carpații Mici).
- Acțiuni ofensive pentru eliberarea localităților, inclusiv în interiorul acestora.
- Asigurarea forțării și reluarea ofensivei din capete de pod.
- Respingerea unor puternice riposte ofensive, prin trecerea temporară la apărare³¹.

Pregătirea luptei ofensive începea, de fiecare dată, în zona de concentrare, situată aproximativ la 16 km înapoia liniei frontului și se definea pe pozițiile de plecare la ofensivă, care se alegeau la circa 2 – 3 km înapoia limitei dinainte a apărării.

Cel mai frecvent batalioanele de care de luptă au fost întrebuințate în sprijinul marilor unități tactice. Pierderile în blindate ale regimentului au fost foarte mari: din 79 mașini de luptă, în timpul acțiunilor, 28 au fost distruse, iar 49 grav avariate, doar două care de luptă rămânând intacte³².

Participarea Diviziei 1 Blindată la acțiunile de luptă desfășurate pe frontul celui de-al Doilea Război Mondial a evidențiat faptul că în condițiile în care aceasta a acționat descentralizat, ea nu a putut fi folosită în totalitatea misiunilor pentru care a fost creată. Singurele acțiuni de luptă care au permis punerea în valoare a forței acestei unități au fost cele desfășurate pe teritoriul Basarabiei, perioadă în care divizia s-a aflat în subordinea unor corpuri de armată germane, care nu au permis întrebuințarea ei fracționat.

Destructurarea Diviziei 1 Blindate, cotinuarea acțiunilor de luptă și a tradițiilor acesteia de către Regimentul 2 Care de Luptă, în confruntările cu trupele germane, pe teritoriile Cehoslovaciei și Austriei, a permis desprinderea unor concluzii interesante privind întrebuințarea, în noul context, a singurei unități de acest gen rămasă în structura armatei române.

²⁵ Locotenent-colonel Constantin Onișor, *op. cit.*, p. 50.

²⁶ Colonel dr. Gheorghe Tudor, *op. cit.*, p. 175.

²⁷ *** *România în anii celui de-al Doilea Război Mondial*, vol. III, Ed. Militară, București, 1989, p. 308.

²⁸ Locotenent-colonel Constantin Onișor, *op. cit.*, p. 51.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*, p. 51-52.

³² Locotenent-colonel Constantin Onișor, *op. cit.*, p. 52.

NAVELE ALIAȚILOR, PARTICIPANTE LA CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL ÎN MAREA NEAGRĂ

Contraamiral (rtg) Raymond STĂNESCU*

Al Doilea Război Mondial a fost declanșat la 1 septembrie 1939 de către Germania, Italia și Japonia aflate în cursa pentru supremația mondială („Axa” Berlin-Roma-Tokio, concretizată în „Pactul Tripartit”). Desfășurarea evenimentelor politico-economice și militare care au urmat au obligat România să renunțe la statutul de neutralitate pe care și-l asumase față de conflictul european și să devină membră a Pactului Tripartit (27 septembrie 1940), implicată în alianța militară cu drepturile, obligațiile și necazurile ce rezultau din această situație.

La data respectivă, prezența navală a „Axei” în Marea Neagră consta doar din Marina Militară Română, mult inferioară puternicei și agresivei flote sovietice (FMN). Pentru a face față situației, Înaltul Comandament al Armatei Germane (OKW) a acționat metodic¹.

Prima etapă (septembrie 1940 - mai 1941) a fost organizarea unei baze logistice și operative din care să se dezvolte acțiunile ulterioare (schița nr. 1).

Apărarea de coastă anterioară a fost considerabil întărită cu artilerie grea de coastă fixă și mobilă (calibru 280 mm) și prin instalarea de baraje de mine, formând o puternică poziție mine-artilerie între Capul Midia și Capul Tuzla, asigurând astfel libertatea de mișcare a flotei militare și de transport în apele românești.

La adăpostul acestei zone organizate în etapa următoare (mai-iulie 1941) a putut fi organizată o „flotă” cu unități de luptă și transport care să participe la operațiunile ce urmăreau ca, prin cucerirea Crimeei, implicit a bazei Flotei Mării Negre Sevastopol, să transforme peninsula într-un factor de dominație aeriană și navală a Mării Negre².

Am considerat necesar și de interes să prezentăm aceste mijloace mai puțin clasice și mai puțin cunoscute, folosite pentru a sprijini și asigura acțiunea principală susținută de trupele germano-române care luptau pe frontul Mării Negre în perioada septembrie 1940 - iulie 1942.

Mijloace germane

1. Siebel Fähre (S.F.) - navă de transport-debarcare, constând din două pontoane unite printr-o platformă (tip catamaran) și înzestrată cu două motoare (două elici) Diesel sau de avion, având o viteză de aproximativ 10 Nd, pescaj 0,40 metri prova și 1,20 metri pupa. Capacitatea de transport până la 500 tone, armament II/88 mm naval și a.a., II/20 mm a.a. și a.t., deservite de pionieri.

2. Fähr Prame (M.P.F.) - ponton armat de transport (PTA). Corp metalic cu trapă rabatabilă la prova, putând servi și ca navă de debarcare. Trei motoare Diesel de 750 CP, viteză aproximativă 13 Nd, deplasament 800 tone, armament I/75 mm naval, II/20 mm a.a. sau tunuri cuadrule de 20 mm, 2 lansatoare de grenade a/s., deservite de marinari.

3. Ponton special de transport trupe - barjă pentru transport și debarcare infanterie, în formă de landou. Două motoare Diesel, viteză 8 Nd, capacitate de transport 70, pescaj 0,20 metri prova și aproximativ 1 metru la pupa. Deservită de pionieri, au fost folosite în strămoșia Kerchi.

4. Räum Botte (Rb) - navă de siguranță cu folosințe multiple, corp de lemn, suprastructuri ușor blindate, două motoare Diesel, viteză aproximativ 20 Nd. Armament variabil: I/37 mm a.a., II/20 mm a.a. sau II cuadrule 20 mm, 8 lansatoare de grenade a/s, 6 aruncătoare de grenade a/s, aparate de ascultare a/s (hidrolocator), lansatoare de fumigene. Deplasament aproximativ 100 tone, pescaj 1,20 metri.

5. Kriegs Transporter (KT) - navă armată de transport, folosită și pentru apărare a/s și a.a. Două mașini cu aburi cu turbine de joasă presiune, 3 căldări cu păcură, viteză 14 Nd, deplasament 800 tone, pescaj 2,4 metri. Armament I/88 mm naval și a.a., I/37 mm, I/20 mm cuadrule, 2 lansatoare grenade de a/s, 6 aruncătoare de grenade a/s, 3 aruncătoare de parașute (contra avioanelor torpiloare), hidrolocator. Construite la Nikolaiev.

* Liga Navală Română – filiala București.

¹ Detalii privind cooperarea navală româno-germană și italiană în Nicolae Kossinski, Raimond Stănescu, „Marina Română în Al Doilea Război Mondial (1939-1945)” Volumul I (1939-1942), Editura Făt-Frumos, București, 1996, Volumul II (1942-1944), Editura Făt-Frumos, București, 1997 și Volumul III (1944-1945), Editura Modelism Internațional, București, 1998.

² Vezi și Dorin Mara, „Marina Regală a României în cel De-al Doilea Război Mondial”, Editura Economică, București, 2000 și Rotaru Jipa, Ioan Damaschin, „Glorie și dramă. Marina Regală Română 1940-1945”, Editura „Ion Cristoiu”, București, 2000.

6. Delfin Boote (Db) - șalupă de siguranță, vânătoare a/s și dragaj ușor. Deplasament 15 tone, pescaj 4 metri, motor de avion, viteză 25 Nd, armament I/ mitralieră a.a, 2 lansatoare grenade a/s. Folosite în zona Odessa și Golful Burgas.

7. Küsten Fisch Kutter (K.F.K.) - vânător de submarine ușor (tip pescador finlandez). Deplasament aproximativ 100 tone, motor Diesel, viteză aproximativ 13-13 Nd, armament I/37 mm, I/20 lansatoare de grenade a/s, hidrolocator (UJ+4 cifre).

8. Ubjäger - vânător de submarine mare, provenit din nave de cabotaj sau din nave tip KT. În dotare tun naval, tunuri a.a. ușoare, lansatoare și aruncătoare de grenade a/s, hidrolocator (UJ+3 cifre). Ex. Xanten, Rosita.

9. Artillerie Träger - navă purtătoare de artilerie realizată prin asamblarea de pontoane transport-debarcare. Deplasament 225-260 tone, motoare Diesel, viteză aproximativ 10 Nd. Tipuri AFP și MAL. Armament II/105 mm naval, I/37 mm, II/20 mm. La unele unități, tunurile de 105 mm au fost înlocuite cu tunuri de 88 mm naval și a.a.

10. Räum Fluss Boote (FRb) - șalupă dragoare fluvial-maritimă, corp metalic, deplasament 12-40 tone, viteză 10 Nd, pescaj 0,80 metri. Dragă simplă, cu foarfecă mecanică, panou scufundător și prisme derivante (SC Gr), armament I/20 mm, 2 grenade a/s la pupa. A intrat în dotarea flotei de dragaj „Donau Flotile” și a flotilelor germane de siguranță locală Odessa, Oceakov etc.

11. Sperr Brecher (SBr) - spărgător de baraje pentru mine magnetice. Se cunosc trei unități amenajate în acest scop cu electromagneți puternici în sectoarele prova (ambele borduri) care emiteau un flux intens determinând explozia minelor.

Mijloace italiene

1. Motoscafo Anti Somergibili (MAS) - vedetă torpiloare, deplasament 20 tone, lungime 22,7 metri, lățime 4,62 metri, pescaj 1,32 metri. Două motoare Isotta Fraschini, 2000 CP, viteză 45 Nd, armament 2 instalații lans-torpilă 450 mm, 2 mitraliere a.a., grenade a/s.

2. Vedetă de Asalt (Barchetino) tip MTM - șalupă 5,2 metri lungime, 1,9 metri lățime, 1,2 metri pescaj. Motor Alfa Romeo 250 CP, viteză maximă 39 Nd, autonomie la viteza maximă 5 ore. Elicea și cârma bloc comun amovibil (tip sport) pentru a se putea trece peste obstacole. Încărcătura de exploziv 300 kg, amplasată la prova, cu aparat de aprindere hidrostatic. Echipaj 1 om, echipat ca scafandru autonom ușor. În momentul asaltului, la 80-100 metri de țintă, blochează cârma și se catapultează cu scaunul, care îi va servi și ca plută de salvare.

3. Șalupă torpiloare MTR - model la scară redusă a vedetei MTM, pentru a putea fi transportată cu mijloace auto cât mai aproape de raionul de acțiune. Armament o torpilă (?). Nu există date asupra locului, timpului și modului de acțiune.

4. Mini submarin tip Caproni (CB) - submarin „de buzunar”, deplasament 36/45 tone, propulsie cu motor termic și motor electric, viteza la suprafață 7,5 Nd, armament 2 torpile 450 mm cu dispozitiv de lansare exterior, în borduri, echipaj 4 oameni.

Armă cu misiune inițială defensivă (apărarea Golfului Genova, a devenit armă ofensivă în Marea Neagră).

Compunerea și mișcarea forțelor germane

1. VAS mari (tip KT) – 12 unități din care:
- 5 pierdute în acțiuni de luptă pe mare (UJ. 102, 104, 101 115, 105).
- 2 sabordate pe Dunăre (Prahova, avariate grav în luptele cu trupele române în timpul retragerii pe fluviu (gruparea Zieb).

- 5 sabordate în fața Varnei și Cap Caliacra după retragerea germanilor din Constanța.

2. VAS mici (tip KFK) – 25 unități din care:

- 7 pierdute în acțiuni de luptă pe mare (UJ 306 301, 315, 307, 305, 304, 310).

- 18 sabordate larg de Varna după retragerea de la Constanța (29-30 august 1944).

3. R. BOOTE (tip Rb) – 17 unități din care:

- 3 pierdute în acțiuni de luptă pe mare (Rb 36, 304, 125).

- 14 sabordate larg de Varna după retragerea Constanța (29-30 august 1944).

4. Purtătoare artilerie 14 unități tip MAL și AFP, din care:

- 9 pierdute în acțiuni de luptă pe mare (MAL 1, 3, 9, 10, 11; AFP 24, 10; MAL 8; MAL 4).

- 5 pierdute pe Dunăre (Calafat), în lupte cu trupele pe timpul retragerii germanilor (gruparea Zieb).

5. Dragoare Fluviale (tip FRb) – aproximativ 28-30 unități, din care:

- 2 pierdute pe mare (mine, FRb 5, 12).
- 26-28 pierdute în timpul retragerii grupării Zieb pe Dunăre, în acțiuni de luptă cu trupele române sau sabordate la Prahovo.

6. Pontoane armate transport-debarcare (MF) aproximativ posibil 90-100 unități, din care:

- 68 pierdute la mare în acțiuni de luptă sau mine.
- 17 pierdute la Dunăre în acțiuni de luptă cu trupele române pe timpul retragerii grupării Zieb și sabordate la Prahovo.
- restul probabil scufundate (sabordate) la Varna (29-30 august 1944).

Compunerea și mișcarea forțelor italiene

1. Vedete torpiloare (tip MAS) – 6 unități, din care:

- 2 pierdute în acțiuni de luptă (MAS 572, 573).
- 4 pierdute prin uzură în urma folosirii lor abuzive sub pavilion german după ieșirea Italiei din război (MAS 570, S 505, MAS 575, S 507) nu avem date pentru MAS 568, 269, 566, 567.

2. Vedete de asalt (tip MTM-barchetibi) - 5 unități din care nicio pierdere; după cucerirea Sevastopolului au fost înapoiate la Spezia pe calea ferată, pe platforme speciale.

3. Șalupe torpiloare (tip MTB) – 5 unități (204, 206, 208, 210, 216). Nicio pierdere; după cucerirea Sevastopolului au fost înapoiate la Spezia în coloană autospeciale.

4. Minisubmarine (tip CB-CAPRONI) – 6 unități, din care:

- o pierdere în acțiune de luptă (Yalta, VT. sovietice) (CB 3).
- 5 aflate la Constanța (CB 1, 2, 4, 5, 6) în revizie și reparații în momentul ieșirii Italiei din război (5 septembrie 1943); echipajele s-au predat Forței Navale Maritime Române pentru a evita prizonieratul german.

Baza italiană și navele au fost luate în posesie. Pavilionul italian a fost înlocuit cu pavilionul român și s-a instalat gardă armată a perimetrului respectiv. Echipajele italiene au fost internate. Din cele cinci minisubmarine a luat ființă Escadrila 2 Submarine (comandant lt. Bucur Virgil) a Grupului de Submarine și Vedete Torpiloare.

Din cele 5 minisubmarine ale Escadrilei 2 Submarine:

- 2 unități (CB 4, 6) au fost grav avariate în bazinul „SALVAMAR” în bombardamentul aerian sovietic din 20 august 1944 și au fost sabordate (eșuate) pe plaja de la Vii de către germani, când s-au retras din Constanța.

- 3 unități (CB 1, 2, 5) au format în continuare Escadrila 2 Submarine până la 5 septembrie 1944, când flota română a fost dezarmată și „confiscată” de marina sovietică³.

³ Detalii în dr. Marian Moșneagu, „Politica navală postbelică a României (1944-1958)”, ediția a II-a, Editura „Mica Valahie”, București, 2006.

COMUNISMUL ȘI LUPTA DE REZISTENȚĂ ÎN EUROPA ÎN PERIOADA CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Oana-Mihaela BURGHELEA *

După două decenii de la încheierea Primului Război Mondial, la 1 septembrie 1939, prin atacarea Poloniei de către Germania nazistă, a izbucnit ce-a de-a doua conflagrație la scară planetară.

Prin amploare, numărul participanților, tehnica de luptă folosită, imensele jertfe de vieți omenești și distrugerii de bunuri materiale și spirituale cauzate popoarelor, au depășit toate confruntările militare anterioare. De-a lungul a șase ani, până la 2 septembrie 1945, cel de-Al Doilea Război Mondial a antrenat în orbita sa peste trei pătrimi din omenire, numărul victimelor ridicându-se la peste 50.000.000 de oameni.

La originea celei de-a doua conflagrații mondiale s-a aflat o multitudine de factori care, condiționându-se reciproc, au dus la răsturnarea raportului internațional de forțe în favoarea agresiunii, a războiului de revanșă.

După Primul Război Mondial, contradicțiile dintre marile puteri au evoluat în condiții specifice, pe coordonate noi, antrenând forțe politice și sociale dintre cele mai diferite. Linia de demarcație între aceste state nu a coincis cu aceea dintre statele învingătoare și învinse la sfârșitul Primului Război Mondial. Mari puteri imperialiste ca Italia și Japonia, nemulțumite în privința satisfacerii obiectivelor de expansiune și dominație, au devenit exponentele curentului revizionist.

Interesate în anularea tratatelor de pace, implicit a ordinii politice, statele revizioniste, în fruntea cărora s-au aflat Germania – indiferent dacă s-a numit Republica de la Weimar sau al Treilea Reich -, Italia și Japonia au declanșat acțiuni puternice concertate în anumite perioade, pentru revizuirea unor clauze politice, militare, economice ale acestor tratate. Profitând de disensiunile și divergențele dintre Franța și Marea Britanie, de manifestarea crizei economice și financiare postbelice, de interesul marelui capital financiar american, britanic și francez pentru investiții extrem de avantajoase în economia germană sau a altor țări, în condițiile dificilelor probleme ale plății reparațiilor și datoriei de război, cercurile politice conducătoare ale Republicii de la Weimar au acționat sistematic și abil, pe toate planurile, obținând în etape succesive, anularea reparațiilor, atragerea de capital străin și refacerea economică. Pe plan politic, la mijlocul deceniului al treilea, Germania beneficia de posibilitatea expansiunii spre centrul și sud-estul Europei „pe cale pașnică”, în baza acordurilor, convențiilor și tratatelor încheiate anterior. În timp foarte scurt, Germania, a trecut la pregătirea deschisă a războiului, pe care îl considera mijlocul cel mai eficient pentru atingerea obiectivelor sale expansioniste.

Produs al cercurilor imperialiste germane cele mai reacționare, hitlerismul a ridicat, așadar, la rangul de politică de stat folosirea forței și încălcarea brutală a oricăror norme de drept internațional, desființarea libertăților democratice, lichidarea independenței și suveranității naționale a popoarelor, subjugarea și asuprirea lor, cucerirea dominației mondiale. În aceste condiții, principalul partener al Germaniei naziste a devenit Italia fascistă. Față de aceste agresiuni, Marea Britanie și Franța, considerate ca principalele apărătoare ale statu-quo-ului, nu au întreprins acțiuni ferme de stăvilire.

Ideologia rasistă a nazismului, expusă pentru prima dată de Adolf Hitler în lucrarea „Mein Kampf” – 1924 – susținea că „rasei” germane – „popor de stăpâni” – îi era necesar un „spațiu vital”, care urma să fie obținut pe seama popoarelor considerate „inferioare”¹.

Pe măsura extinderii agresiunii de către Germania nazistă și Italia fascistă, s-a încheiat un larg front de rezistență împotriva politicii brutale de aservire și spoliere a statelor și popoarelor căzute în zona de ocupație a celor două puteri agresoare. Al Doilea Război Mondial a devenit astfel o uriașă încheștare între forțele fascismului și militarismului, urmărind hegemonia mondială, și popoarele hotărâte să-și apere ființa națională, suveranitatea și independența. Atașamentul ferm la idealul de libertate a făcut ca marea confruntare să se continue în spatele liniilor inamice, prin mișcarea de rezistență declanșată în țările ocupate sau controlate de puterile fasciste și militariste.

Pe lângă lupta forțelor armate regulate ale statelor coaliției antihitleriste, o contribuție substanțială la susținerea efortului de campanie și obținerea, în final, a victoriei, împotriva Germaniei naziste și aliaților ei a adus-o mișcarea de rezistență a popoarelor cătropite și subjugate de fascism, care s-a făcut simțită cu putere din primele zile ale celui de-Al Doilea Război Mondial. În rândurile acestei vaste mișcări s-au înscris nu numai popoarele a căror liberate și independență au fost lichidate de actele agresive ale armatelor germane și italiene, ci și largi categorii de cetățeni din statele Axei. De regulă, rezistența începea odată cu ocuparea unei

* Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice.

¹ Adolf Hitler, *Mein Kampf*, vol. I, Ed. Beladi, București, 1995, p. 168.

țări sau căderea ei sub „tutela” puterilor fasciste, fiind declanșată de cele mai conștiente forțe, în frunte cu partidele comuniste. În perioada 1946-1948 se realizează instalarea regimurilor comuniste în Europa de Est.

Lupta antifascistă și antimilitaristă din țările cotoprite din Europa a beneficiat de o largă susținere populară a tuturor claselor și categoriilor sociale indiferent de coloratura politică: muncitori, țărani, burghezi, intelectuali, comuniști, social-democrați, militari, membri ai diferitelor partide burgheze etc. Țelurile urmărite erau unanim îmbrățișate de toate componentele rezistenței, ele vizând domeniile fundamentale ale cuceririi independenței naționale și refacerii integrității teritoriale, ale reconstrucției democratice – trăsătură imprimată prin adâncă implicare în lupta de eliberare a partidelor comuniste și muncitorești – ale lichidării colaboraționismului, ale înfrângerii forțelor de ocupație.

În acea perioadă funestă, s-au constituit organe și organizații care, punându-se în slujba ocupanților, au acționat pentru reprimarea mișcărilor de rezistență, organizând arestări, schingiuri și asasinate. În Franța s-a creat miliția, condusă de traducătorul Joseph Darnand; în Italia, miliția fascistă; în Olanda, Mișcarea național-socialistă a lui A. Mussert; în Belgia, așa-numitul Comitet general al secretarilor de stat, format din elemente trădătoare, recrutate din rândurile grupărilor politice de tip fascist ca și Uniunea lucrătorilor manuali și intelectuali înființată în noiembrie 1940; în Slovacia, Partidul Uniunii Naționale Slovace, condus de Josef Tiso; în Uniunea Sovietică, pe teritoriul ocupat, au acționat bande de ucraineni, așa-ziiși naționaliști, trupele generalului Andrei Vlasov și alte unități formate din elemente trădătoare.

De asemenea, pretutindeni în țările cotoprite, mai puțin Polonia și teritoriile sovietice, naziștii germani au instalat guverne colaboraționiste, în frunte cu elemente trădătoare. Astfel, în Franța vichystă și-a început scurta-i istorie, sub conducerea tandemului Philippe Pétaine-Pierre Laval, regimul revoluției naționale; în Norvegia, s-a instalat, chiar din prima zi a agresiunii germane, un guvern format și condus de Vidkun Quisling; în Serbia, conducea colaboraționistul Milan Nedici, general în armata iugoslavă; în Croația, conducea fascistul hitlerist Ante Pavelici; în Grecia, împuternicit să formeze un guvern nou de către ocupanții naziști, generalul Tsolakoglou, a colaborat necondiționat cu germanii etc.

Între aceste țări însă, relațiile erau departe de a fi armonioase, dimpotrivă, erau permanent tensionate. Între România și Ungaria, Ungaria și Slovacia, Bulgaria și Croația existau aprige înfruntări. Guvernul lui Ion Antonescu, care nu s-a împăcat niciun moment cu ciuntirea țării a desfășurat o permanentă activitate de apropiere de Slovacia și Croația împotriva Ungariei. Pentru a-și asigura controlul asupra celor două țări, hitleriștii foloseau diverse metode. În cazul lui I. Antonescu și Miklos Horthy, Hitler păstra „rezervele” Horia Sima și Szálasi Ferenc, căpetenia „săgeților încrucișate”, organizație fascistă în Ungaria².

Partidele comuniste însă, la vocea decisă a Moscovei, la începutul războiului, au ales calea spinoasă a servirii intereselor sovietice, chiar dacă aceasta era contrară intereselor naționale ale popoarelor respective. De exemplu, abia se semnase Pactul Molotov-Ribbentrop, când la 25 august 1939, ziarul L'Humanité al comuniștilor francezi, publica un manifest al Partidului Comunist Francez, sub titlul: „Acțiunea Uniunii Sovietice prin Pactul de Neagresiune cu Germania, contribuie la consolidarea păcii generale” prin care după ce „demonstră” că prin aceasta Hitler își dezvăluie slăbiciunile, sublinia că „U.R.S.S. face un serviciu de neuitat cauzei păcii și securității popoarelor amenințate și Franței, în particular”³.

Agresiunea germană împotriva Poloniei, la 1 septembrie 1939, și agresiunea sovietică împotriva aceleiași țări, la 17 septembrie 1939, au pus în vădită dificultate toate partidele comuniste, mai mult chiar, comuniștii francezi au salutat în această agresiune, eliberarea populațiilor Bielorusiei și Ucrainei de către armata sovietică. Chiar atunci când Franța, Belgia, Olanda și Luxemburg au devenit victime ale agresiunii germane, partidele comuniste, ca secții ale Internaționalei a III-a, s-au conformat prevederilor Manifestului din mai 1940, al acestei organizații, care spuneau între altele: „Ca răspuns la brutală violare de către Marea Britanie și Franța a neutralității țărilor scandinave, Germania și-a trimis trupele în Danemarca și pentru a ocupa pozițiile strategice în Norvegia”⁴.

Acest manifest, ca și alte documente emise în toată această perioadă de către Comitetul Executiv al Internaționalei a III-a, demonstrează că, la inspirația lui Stalin, care îl controla cu severitate, spera să vadă partidele comuniste autorizate de ocupanții naziști, să desfășoare o activitate legală. Probabil că dictatorul de la Moscova gândea că, în virtutea actului semnat la 23 august 1939, Hitler va legaliza partidele comuniste care, cu unele excepții, nu aprobaseră acțiunile militare contra Germaniei naziste. În Franța, conducerea ilegală a partidului comunist, în frunte cu Maurice Therez, Denise Ginollin și Schrodt, au angajat în acest sens, tratative la Serviciul de presă al Kommandatur-ului nazist din Paris, bulevardul Madelaine. Să reținem faptul edificator că acest lucru se petrecea în ziua de 19 iunie 1940, pe când Filippé Pétain venit în fruntea guvernului francez, ceruse lui Hitler armistițiul, care urma să fie semnat pe 22 iunie, același an. Toate acestea au fost zadarnice. Agresiunea declarată de Germania împotriva U.R.S.S., la 22 iunie 1941, a făcut ca toate

² Prof. Dr. Zorin Zamfir, *Curs. Istoria Universală – Contemporană*, vol II, Universitatea „Dimitrie Cantemir”, Facultatea de Istorie, București, 1995, p. 61.

³ *Ibidem*, p. 62.

⁴ *Idem*.

partidele comuniste, fără excepție, să-și schimbe pozițiile cu 180 de grade, ceea ce l-a determinat pe istoricul francez Henri Michel⁵ să aprecieze că de la această dată partidul comunist francez s-a aflat „în fruntea unei coaliții antihitleriste în sânul Rezistenței... El a devenit – spune mai departe Henri Michel – cu adevărat un campion și promotor al luptei de eliberare a Franței și al sfințelor năzuințe spre mai bine”⁶.

În Austria ocupată samavolnic de Germania hitleristă, Mișcarea Națională de Rezistență s-a înfiripat cu rapiditate, în luptă angajându-se reprezentanții ai tuturor păturilor sociale. Pentru asemenea vină, au fost aruncați în temnițe 174.000 de austrieci și executați 32.000. Numeroși tineri austrieci s-au organizat în detașamente de partizani, ori au participat la mișcarea de partizani din Iugoslavia.

Mișcarea de Rezistență a cunoscut proporții impresionante în Cehoslovacia. Fostul președinte al țării, aflat în emigrație la Londra, a constituit un guvern care a angajat toate energiile de care dispunea, în lupta împotriva Germaniei naziste. La 18 iulie 1941, guvernul condus de el, a semnat cu guvernul sovietic un acord privind „Acțiunile comune în războiul împotriva Germaniei”. În aceste condiții, el a acceptat să colaboreze cu comuniștii în acțiunile Rezistenței interne. Roadele acestei colaborări au fost: organizarea primelor detașamente și grupe de partizani care au luptat în munții Beschizi, regiunea Kladno, în Cehia, în Slovacia s-a făcut cunoscută grupa de partizani comandată de Pavel Boroș.

La 27 mai 1942, Reinhard Heydrich, loțiitorul „protectorului” Cehiei, inspiratorul principal al „soluționării finale a chestiunii evreiești”, adică a exterminării populației evreiești din Europa, a fost ucis de patrioți. Represaliile organizate de ocupanți, au fost extrem de dure și ele au culminat cu distrugerea comunelor Lidice, la 10 iunie 1942 și Lezaky, la 25 iunie. Cu această ocazie au fost împușcați circa 2.000 de bărbați, iar femeile și copii au fost internați în lagăre și exterminați.

O pagină glorioasă în lupta pentru apărarea demnității umane au înscris patrioții polonezi. Guvernul polonez, refugiat în România, apoi în Franța și în final la Londra, a restabilit legături cu Partidul Țărănesc, Partidul Național și cu Partidul Socialist, pentru a acționa cu toată energia spre a salva de la pieire națiunea, amenințată de naziști cu exterminarea.

Sub conducerea guvernului de la Londra a fost organizată o Armată a Țării (Armija Krajova), formată din ofițeri și soldați ai fostei armate poloneze. În această perioadă Partidul Comunist Polonez, desființat în 1938 de către Comitetul Executiv al Cominternului, n-a apărut sub nicio formă în rândul forțelor Mișcării Naționale de Rezistență. Abia, la 5 ianuarie 1942, s-au pus bazele Partidului Muncitoresc Polonez, cu sprijinul efectiv al Moscovei. Liderii comuniștilor polonezi, Marcely Noqotko și Pavel Finder, oameni ai Kremlinului, au venit spre a conduce acest partid după dorința lui Stalin. „Garda populară” (Gwardjia Lodowa) creată de noul partid, a acționat, în cea mai mare parte, împreună cu „Batalioanele Țărănești” ale Partidului Țărănesc. Un eveniment deosebit în istoria Rezistenței antihitleriste poloneze l-a constituit răscoala populației evreiești din Ghetto-ul varșovian. Într-un cartier mic din Varșovia fuseseră înghesuiți peste 50.000 de evrei, pe care naziștii îi trimiteau în mod sistematic în lagărul de exterminare de la Treblinka.

În această situație, militanții ai populației evreiești, au constituit Organizația evreiască de luptă și Comitetul popular evreiesc, care au stabilit contacte cu diverse organizații și partide politice angajate în lupta Mișcării de Rezistență. Acestea au organizat răscoala Ghetto-ului din Varșovia, evreii preferând sfârșitul cu arma în mână, celui în camera de gazare. Răscoala a izbucnit la 19 aprilie 1943 și a durat trei săptămâni, nemții nimicind populația Ghetto-ului.

De asemenea, aceasta a fost perioada când s-au intensificat acțiunile depuse de sovietici, pentru a-și crea condiții de a include integral Polonia în zona sa de acțiune și influență. În luna mai 1943, din „inițiativa” Uniunii Patrioților Polonezi din U.R.S.S., în această țară, cu „sprijinul” sovietic și sub controlul lui Stalin s-a construit prima mare unitate a Armatei poloneze, divizia Tadeus Koszciuszko, care a fost în focul luptei din octombrie, același an, lângă Smolensk. Tot în 1943, unități poloneze au participat sub comanda generalului Anders, alături de trupele anglo-americane, pe frontul din Africa de Nord și apoi în Italia.

Prefigurându-se drama ulterioară a poporului Poloniei, sciziunea în rândurile mișcării de Rezistență a continuat să se adâncească sub presiunea stalinistă. Temându-se, în mod justificat de tendințele acaparatoare ale Kremlinului, un număr de partide politice, împreună cu socialiștii, s-au străduit să dea ființă în 1943, reprezentanței naționale fără comuniști, dar nu s-au putut înțelege și încercarea a eșuat. În schimb, Partidul Muncitoresc Polonez a desfășurat o activitate susținută creând în noaptea de Anul Nou, Consiliul Național al Țării (Krajoxa Rada Narodowa) organ conducător al Frontului Național Democratic, având ca președinte pe fruntașul comunist, de factură stalinistă, Boleslav Bierut⁷.

⁵ Henri Michel (n. Vidauban, 1907 – d. Paris, 1986) istoric francez. A fost profesor la Toulon. După război, a fost director la revista *Revue d'histoire de la Deuxième Guerre mondiale* și președinte al "Comité International d'Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale". În 1977 publică *La Seconde Guerre mondiale (Al doilea război mondial)*.

⁶ Prof. Dr. Zorin Zamfir, *op.cit.*, p. 25.

⁷ Prof. Dr. Zorin Zamfir, *Curs. Istoria Universală – Contemporană*, vol II, Universitatea Dimitrie Cantemir, Facultatea de Istorie, București, 1995, p. 66.

Începând din 20 iulie 1944, sovieticii au pătruns pe teritoriul Poloniei și cu ei Armata I poloneză. O zi după aceea, s-a format Comitetul Polonez de Eliberare Națională, care sub protecția Armatei Roșii a preluat imediat puterea, în zona ocupată de sovietici. A apărut astfel situația că, o parte din teritoriul polonez, până la Vistula, a fost eliberat până în august 1944, rămânând ca cealaltă parte să fie eliberată abia către sfârșitul lui aprilie 1945.

Situația Greciei, după înfrângerea armatei și ocuparea țării, a devenit tragică. Sărăcia țării, lipsa importului de produse necesare, distrugerea în cea mai mare măsură a căilor de comunicații și în mod deosebit jaful hitlerist fără limite, au provocat, în Grecia, o criză alimentară foarte gravă, care în cursul iernii 1941-1942, a atins proporții înspăimântătoare. După unele statistici, au fost sute de mii de oameni care au murit de inaniție. Situația a fost atât de tragică încât chiar ocupanții s-au văzut nevoiți să accepte ca Crucea Roșie suedeză și elvețiană să distribuie în Grecia alimente furnizate de Statele Unite ale Americii și Canada.

În condițiile în care germano-italienii fuseseră înfrânți în Africa de Nord și se pregătea o debarcare aliată în Europa, pe țărmul Mediteranei, englezii au cerut rezistențelor greci intensificarea acțiunilor împotriva ocupanților și aceasta fără a desconsidera E.A.M. – E.L.A.S.⁸. În acest context se înscriseră și acordul semnat, la 15 iulie 1943, între Misiunea Militară Britanică și E.A.M.-E.L.A.S. Pentru a combate rezistența poporului grec, pe lângă ample și crude represalii, nemții au trecut la diversiuni. Astfel, ei au creat organizații fasciste dintre care trebuie să reținem Organizația Politică Național Socialistă (Ethniko-Sossialistiki Politiki Organossis – E.S.P.O.). Dar nici această organizație, nici bandele de huligani înarmați nu au putut stopa procesul de dezvoltare a luptelor grecești pentru eliberarea națională.

După debarcarea Alianților în Sicilia și înlăturarea lui Mussolini, trupele italiene din Grecia, au predat armele în mâinile E.L.A.S.-ului, iar numeroși ofițeri și soldați au intrat în rândurile partizanilor greci. În aceste condiții se puneau problema extrem de spinoasă a organizării postbelice a Greciei. Pe data de 17 august 1943, Tsouderas, șeful guvernului grec în exil, aflat la Cairo, a primit din partea Mișcării Naționale de Rezistență, o scrisoare semnată de I. Tsirimokas, P. Rousas, A. Tsimas și K. Despotopoulos – în numele E.A.M., K. Pyromaglou – în numele E.D.E.S.⁹, C. Kartalis – în numele E.K.K.A.¹⁰, G. Exindars – în numele partidelor democratice și P. Kannelopoulos – în numele partidului unitar, prin care se puneau problema realizării unității națiunii grecești. Pentru aceasta era necesară o declarație prin care monarhul se obliga să nu revină în țară, decât prin voința poporului, exprimată printr-un plebiscit, asupra viitorului regim în Grecia. Deși guvernul a fost de acord ca monarhul să nu se întoarcă în țară până la ținerea plebiscitului, George al II-lea, știindu-se sprijinit de Churchill și Roosevelt, a respins această declarație.

Mișcarea de rezistență antifascistă a poporului român, desfășurată sub conducerea Partidului Comunist, a înscris un capitol în istoria luptei națiunii pentru independență, unitate și progres. Din toamna anului 1940 comuniștii români au desfășurat o activitate politică, ideologică și organizatorică pentru definirea caracterului etapei pe care o traversa țara, precizarea obiectivelor și formelor de acțiune în vederea concentrării și mobilizării tuturor forțelor politice naționale. Intrarea trupelor hitleriste în România a fost privită cu adâncă ostilitate de masele populare românești. Muncitorii, țărani și celelalte categorii sociale vedeau în trupele germane instrumentul principal de impunere a dominației celui de-al Treilea Reich. Împotrivirea față de trupele naziste a îmbrăcat forme variate, de la manifestare și întruniri la sabotaje, la care au participat toți patrioții români în frunte cu comuniștii. Organismul militar românesc a fost caracterizat, ca de altfel întreaga societate, de o adâncă aversiune față de trupele hitleriste.

Deși forțele politice românești, în covârșitoarea lor majoritate erau, din motive diferite, ostile politicii promovate de Germania hitleristă, se pronunțau împotriva ocupării României de trupele germane, cerând și acționând prin metode specifice pentru limitarea ingerințelor naziste în viața economică și politică românească, acestea nu au reușit să contracareze instaurarea dominației celui de-al Treilea Reich asupra României și nici nu a putut opri împingerea țării într-un război contrar intereselor fundamentale ale poporului român.

Rezistența în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial a apărut în fiecare țară ocupată și a luat o mulțime de forme: războiul de gherilă, sabotajul, propaganda, dezinformarea, ascunderea refugiaților și ajutorul dat celorlalte părți, așa cum era ajutorarea piloților aliați doborâți.

Printre cele mai importante mișcări de rezistență s-au numărat Maquisul francez, armata poloneză locală și partizanii iugoslavi. În multe țări au apărut mișcări de rezistență care doreau să lupte cu invadatorii Axei, chiar și Germania a avut o mișcare antinazistă. Deși Marea Britanie nu a avut parte de ocupația germană, britanicii s-au pregătit pentru această posibilitate, organizând Unitățile Auxiliare și arestând

⁸ „Frontul Național de Eliberare”, Grecia, format la 27 septembrie 1941 (E.A.M.) – „Armata Populară de Eliberare Națională”, Grecia, formată în februarie 1942 (E.L.A.S.).

⁹ „Liga Națională Republicană Greacă”, Grecia, (E.D.E.S.).

¹⁰ „Eliberare Națională și Socială”, Grecia, (E.K.K.A.).

majoritatea cetățenilor străini și pe evreii simpatizanți comuniști. Au fost formate mai multe organizații care să sprijine rezistența în străinătate, așa cum au fost S.O.E.¹¹, în Marea Britanie și O.S.S.¹², în S.U.A.

Deși au dat lovituri grele forțelor de ocupație, au existat elemente care, cel puțin o perioadă de timp, au influențat negativ lupta de eliberare. În special este vorba de factorii ce decurgeau din politica externă a Uniunii Sovietice și directivele pe care Cominternul le-a trasat partidelor comuniste europene. Urmând întru totul spiritul și prevederile Pactului de neagresiune și Tratatului de prietenie sovieto-germane, conducerea Cominternului a indicat direcții eronate și paralizante partidelor comuniste din țările aflate în război cu Germania nazistă sau din statele care suportau presiunea acestora a acoliților ei revizionști. În pofida orientărilor greșite, forțele naționale din respectivele țări și din altele, cotochite de hitleriști, au sesizat corect sensul evenimentelor.

În fața primejdiei de a fi înrobite sau exterminate, popoarele s-au unit, au purtat un război drept, reușind la capătul unor mari sacrificii, să învingă forțele fasciste și militariste agresoare. Mari sau mici, pe diferite trepte de dezvoltare, toate popoarele și națiunile încadrate în largă coaliție antihitleristă au contribuit – potrivit forțelor de care dispuneau și în formele determinate de împrejurările concret-istorice – la victoria asupra fascismului.

La sfârșitul războiului, Uniunea Sovietică ocupase cea mai mare parte a Europei Centrale și Răsăritene și a Balcanilor. În toate țările ocupate de sovietici, cu excepția Austriei, U.R.S.S.-ul a acordat un ajutor activ regimurilor de stânga procomuniste, venite la putere cu ajutorul Armatei Roșii. De asemenea, la sfârșitul războiului, Uniunea Sovietică a reocupat și încorporat statele baltice.

Toate manifestările pe care popoarele au opus-o planurilor expansioniste ale Germaniei naziste, Italiei fasciste s-au adăugat eroismului cu care armatele coaliției antifasciste s-au opus forțelor ce au declanșat marea conflagrație mondială.

Evoluția situației internaționale a impulsionat aceste mișcări, care au reușit prin lupta lor împotriva puterilor Axei să lărgescă considerabil cadrul frontului antifascist la scară mondială, imprimând un conținut democratic, progresist demersurilor politice și militare ce vizau zdrobirea fascismului și militarismului.

Putem spune că aceste mișcări de rezistență, cât și cele comuniste, au avut un rol important în înfrângerea fascismului. Eficiența acestor mișcări s-a putut vedea în atașamentul integral al popoarelor implicate și în efectul modelator exercitat asupra acestora.

Ca în toate momentele cruciale, istoria a constituit și de această dată un izvor de învățăminte și un mobilizator îndemn la înfăptuirea dezideratelor popoarelor implicate în acest flagel.

The Communism and The Resistance Movement in Europe during The Second World War

Right after The First World War, the contradictions between the major nations evolved to new grounds, adding new political and social forces. The borders of these nations weren't necessarily the lines that separated the winners and the defeated after The First World War. Great imperialist countries, as Italy and Japan were upset because of their lack of expansion power and they started The Revisionist Current.

The anti-nazy war from the occupied countries of Europe was backed by all the social classes and all the political parties: workers, peasants, communists, military, etc. Their purposes were the independence of their nation, the democratic reconstruction of their country and the defeat of the occupation forces.

The french communist party, on 25 August 1939, published in the L'Humanité newspaper an article entitled „The U.S.S.R. actions in the Nonaggression Pact with Germany, sustains the peace”. This article „proved” that Hitler was weak, and the U.S.S.R. serves the peace and the security of the involved nations and of France. Although they hit hard the occupation forces, some of the directives of the Comintern for the political parties in the occupied countries, influenced in a negative manner the liberation war. The occupied countries, fought the right kind of war and after great sacrifices they managed to defeat the nazy forces. All the nations involved in this war gave a big helping hand in defeating the fascists.

By the end of the war, the U.S.S.R. had occupied most of Central and Eastern Europe and most of the Balcans. In all the occupied countries, except Austria, the U.S.S.R. gave a great deal of help to all communist parties that were ruling with the help of the Red Army. Also, at the end of the war, the U.S.S.R. occupied the Baltic Countries.

The international evolution of the situation helped these manifestations, that defeated the Axis and expanded the anti-nazy members on a global scale, also adding a democratic taste to political and military defeat of the fascists.

It can be said that these resistance and communist movements helped the defeat of the fascists.

Like all crucial moments in history, these actions are a source of inspiration and a stimulus for all the countries involved, that all desiderates can be accomplished.

¹¹ „Secția Operațiilor Speciale”, Marea Britanie (S.O.E.).

¹² „Biroul Serviciilor Strategice”, S.U.A. (O.S.S.).

TANCHIȘTII ROMÂNI ÎN BĂTĂLIA MOLDOVEI -AUGUST 1944-

Colonel (r) dr. Dumitru DOBRE
Prof. Florica DOBRE

În vara anului 1944, în contextul declanșării de către forțele sovietice a unor ample operații ofensive pe frontul de est, granița de răsărit a României era apărată de **Grupul de Armate “Ucraina de Sud”**, comandat, de la 25 iulie, de generalul colonel Hans Friessner. Dispus pe un front de 654 km (387 km apărați de forțele germane și 267 km apărați de forțele române), delimitat de la nord spre sud-est de localitatea Kutu, contraforturile estice ale Carpaților Orientali, Târgu Neamț, nord Târgu Frumos, nord Iași, nord-est Chișinău, sud Dubăsari, fluviul Nistru până la vărsarea în Marea Neagră, acesta avea în componere armatele 6 și 8 germane și armatele 3 și 4 române, constituite în două grupări de armate: **Gruparea de armate “Wohler”** (armatele 4 română și 8 germană), dislocată la vest de Prut, între Kutu și vest masivul Cornești, cu Corpurile 1, 4, 5, 6, 7 armată române și 4 și 57 armată germane, având în rezervă Divizia 20 Blindată germană, Divizia 1 Blindată română și Divizia 18 Infanterie română și **Gruparea de armate “Dumitrescu”** (armatele 3 română și 6 germană), dispusă în Basarabia, din masivul Cornești până la limanul Nistrului, cu corpurile 2, 3 și 29 armată române, 30, 52, 44, 72 și 7 armată germane, având în rezervă Divizia 13 Blindată germană, Divizia 258 Infanterie germană, Divizia 1 Cavalerie română și Comandamentul Corpului 72 armată germană¹.

Încă de la numirea lui de către Hitler la comanda Grupului de armate “Ucraina de Sud”, generalul Friessner și-a exprimat convingerea că un atac al armatelor sovietice la flancul de nord al Grupului de armate, în regiunea Iași, era iminent. De aceea, el considera că aici trebuia organizat centrul de greutate al apărării, și nu la flancul drept, așa cum intenționa Hitler, care sconta că în felul acesta ar putea împiedica pătrunderea armatei roșii spre Bulgaria².

Concepția acțiunilor pentru desfășurarea luptelor în vara anului 1944 a dezvăluit cu claritate intențiile adversarilor.

Grupul de armate “Ucraina de Sud” a hotărât să organizeze apărarea între Marea Neagră și Carpații Orientali, precum și pe “Poarta Focșanilor”, să oprească ofensiva sovietică pe Carpații Orientali, linia fortificată Focșani-Nămoloasa-Brăila și pe Dunărea maritimă.

Comandamentul sovietic a hotărât să rupă apărarea inamicului în două sectoare, cu forțe din Frontul 2 Ucrainean și Frontul 3 Ucrainean și, printr-o manevră dublu învăluitoare, să încercuiască și să nimicească inamicul în zona Iași-Chișinău. La flancul drept, Frontul 2 Ucrainean, acționând într-o fâșie largă de 330 km, trebuia să rupă apărarea într-un sector larg de 16 km, dezvoltând ofensiva spre Focșani. La flancul stâng, Frontul 3 Ucrainean, acționând într-o fâșie largă de 210 km, urma să treacă la ofensivă, cu forțarea Nistrului, și să rupă apărarea într-un sector larg de 11 km, participând la încercuirea grupării inamice din zona Iași-Chișinău, continuând ulterior ofensiva spre Reni-Ismail³.

Pentru reușita operației, Comandamentul sovietic a hotărât să execute lovitura principală cu forțele Frontului 2 Ucrainean, respectiv armatele 27, 52 și 53 de arme întrunite, precum și cu cele ale Armatei 6 tancuri și Corpului 18 tancuri, în zona situată la nord-vest de Iași, pe direcția Iași, Vaslui, Fălciu, precum și o lovitură secundară, cu forțele Armatei 7 de gardă, Corpului 5 cavalerie de gardă și Corpului 23 tancuri în lungul râului Siret, spre sud, pentru a acoperi flancul drept al grupării de izbire. Acțiunile forțelor terestre au fost sprijinite de Armata 5 aeriană. Concomitent, Frontul 3 Ucrainean a executat lovitura principală cu forțele armatelor 37, 46 și 57 de arme întrunite, precum și ale corpurilor 7 și 4 mecanizate de gardă, pe direcția Tighina-Huși pentru a realiza, în zona Chișinău, încercuirea Grupului de armate “Ucraina de Sud”. La flancul stâng, Armata 46 a executat o lovitură secundară, în cooperare cu Flotila militară de Dunăre, peste limanul Nistrului, asupra orașului Cetatea Albă și cu un corp de armată din Armata 57, la nord de lacul Brotno. Acțiunile marilor unități ale frontului au fost sprijinite de Armata 17 Aeriană⁴.

Marele Cartier General al Comandamentului Suprem Sovietic a afectat acestei operații 13 armate (din care două aeriene și una de tancuri), 5 corpuri de tancuri, mecanizate și de cavalerie, o brigadă mecanizată independentă; în total dispunea de 92 de divizii de infanterie și cavalerie, 3 raioane fortificate, 17 divizii de artilerie și aruncătoare de mine, 15 divizii de aviație și două brigăzi de infanterie marină.

¹ Florin Constantiniu, locotenent-colonel Alesandru Duțu, Mihai Retegan, *România în război. 1941-1945*, București, 1995, p.142-143;

² Andreas Hilgruber, Hitler, regele Carol și mareșalul Antonescu. Relațiile româno-germane (1938-1944), p.251;

³ *Istoria artei militare*, București, 1988, p.147-148;

⁴ Florin Constantiniu, lt.col. Alesandru Duțu, Mihai Retegan, *op.cit.*, p.149;

Efectivele totale s-au ridicat la 1.250.000 de militari, iar armamentul și tehnica de luptă principală la 16.000 tunuri și aruncătoare de mine, peste 1.860 tancuri și autotunuri, 2.200 avioane. Comandamentul sovietic a realizat astfel, pe ansamblul frontului, o superioritate de forțe de 1,4 ori la efective, de peste două ori la artilerie și aviație și de 4,5 ori la tancuri⁵.

În după amiaza zilei de 19 august 1944, sovieticii au executat numeroase atacuri locale. La Gruparea de armate "Wohler" aproape fiecare divizie germană și română a fost atacată în câte un sector, după o pregătire de artilerie de o jumătate de oră, cu forțe de la o companie până la un batalion, realizând unele pătrunderi de mai mare sau mai mică însemnătate⁶.

La Gruparea de armate "general Dumitrescu" atacurile s-au dat mai mult la flancuri, dar ele au fost respinse.

Aviația inamică a fost deosebit de activă în sectorul Corpului 6 armată roman și Corpului 29 armată german.

Toate aceste acțiuni locale prevesteau începerea ofensivei pentru a doua zi.

Ofensiva a fost declanșată în dimineața zilei de 20 august 1944, la ora 6,10, printr-o puternică pregătire de artilerie de o oră și jumătate, executată în principalele sectoare de atac.

După încheierea pregătirii de artilerie s-a dezlănțuit atacul infanteriei și al carelor de luptă, susținute de aviație, reușind să rupă frontul germano-român în mai multe sectoare.

Sursele sovietice și germane relevă înverșunarea luptelor desfășurate, regrupările de forțe germane și române și contraatacurile executate în scopul opririi înaintării fronturilor 2 și 3 ucrainene.

La Gruparea de armate "Wohler", care ne interesează în special, efortul principal al inamicului a fost făcut în sectorul nord-vest Iași și nord-vest Podul Iloaiei, pe circa 20 km de front, unde se apărau, de la vest spre est, diviziile 5 și 7 infanterie române, 78 infanterie germană și 5 cavalerie română⁷. Divizia 5 infanterie a fost printre primele care a primit șocul ofensivei sovietice, fiind scoasă din luptă de o mare unitate sovietică care se strecurase în timpul nopții în spatele diviziei, către Podul Iloaiei. Unitățile din linia întâi, fără să mai opună rezistență, s-au retras spre poziția "Traian". Divizia 7 infanterie, având astfel flancul stâng descoperit prin retragerea precipitată a Diviziei 5, în loc să ia măsuri de apărare spre acest flanc și să-și apere poziția de front împotriva atacului sovietic cu care de luptă, s-a retras la sud de Bahlui, iar Divizia 5 Cavalerie, după o scurtă rezistență, s-a retras, de asemenea, la sud de Bahlui⁸.

Toate încercările de redresare a situației, prin executarea unor contraatacuri cu diviziile 3 și 18 infanterie române, împotriva inamicului care înainta în sectorul Diviziei 5 cavalerie, precum și la Podul Iloaiei, nu au avut rezultatele scontate.

S-a încercat atunci un contraatac cu Divizia 1 Blindată. Aflată în rezerva Grupării de armate "Wohler", la 20 august 1944, ora 11,30 a primit un ordin de operații care prevedea următoarele:

- a) "Divizia 1 Blindată va intra în subordinea Grupului de armate "Kirschner";
- b) Divizia 1 Blindată va contraataca imediat inamicul pătruns la sud de Bahlui, în zona vest și est Podul Iloaiei, și va restabili situația pe Bahlui;
- c) Divizia 1 Blindată va lua în subordine Detașamentul german "maior Brausch", aflat în satul Popești;
- d) Detașamentul german "Kessel", subordonat Diviziei 1 Blinate, va contraataca, concomitent cu aceasta, de-a lungul șoselei Târgu-Frumos – Podul Iloaiei, pentru a cuceri această din urmă localitate"⁹.

În acest scop, comandantul Diviziei 1 Blinate, generalul Radu Korne, a dat ordin Detașamentului "maior Brausch" să se deplaseze de la Popești spre nord, să atace și să cucerească satul Cositeni, după care să continue atacul spre est, prin Scobâlteni, făcând tot timpul siguranța stângii Diviziei 1 blinate, care va ataca pe direcția Crucea-Hoisești.

Pornind la atac, Detașamentul "maior Brausch" a reușit să ocupe localitatea Cositeni, a continuat înaintarea, dar a fost oprit de rezistențe inamice puternice la vest de localitatea Scobâlteni. În aceste condiții, Gruparea tactică A din cadrul diviziei a primit ordin să manevreze inamicul pe la sud de Scobâlteni și, după cucerirea localității, să atace și să cucerească, împreună cu Detașamentul "maior Brausch", satul Hoisești¹⁰.

Gruparea tactică B din cadrul diviziei a primit ordin ca, în zorii zilei de 20 august, să lichideze rezistențele inamice de la nord de Hărpășești și să continue apoi înaintarea spre Dornești și Bahlui. La orele 19,15 însă, inamicul a declanșat un puternic contratac în flancul Detașamentului "maior Brausch" și în

⁵ Alexei Antosiak, *Pe direcția Balcani*, Moscova, 1984, p.17-22;

⁶ Generalul Platon Chirnoagă, *Istoria politică și militară a războiului României contra Uniunii Sovietice*, p.287;

⁷ *Ibidem*, p.288;

⁸ *Ibidem*, p.289;

⁹ Arhivele M.Ap.N. fond Divizia 1 Blindată, dosar nr.116, f.8;

¹⁰ *Ibidem*, f.9;

flancul și spatele Grupării A din cadrul diviziei, obligând Detașamentul “Brausch” să se retragă spre Obrijeni-Sinești, iar Gruparea A, cu o parte din forțe, spre Sinești, și cu forțele principale spre Rădeni¹¹.

Gruparea de rezervă a diviziei, care a primit ordin să se deplaseze de la Bocnița la Popești, nu și-a putut îndeplini misiunea din cauza bombardamentelor masive ale aviației inamice.

Prin oprirea acțiunii Detașamentului german “Kessel” și prin faptul că Detașamentul “maior Brausch” a pierdut legătura cu acesta, flancul stâns al Diviziei 1 blindate a rămas complet descoperit. De acest fapt a profitat inamicul, care a ocupat satele Cositeni, Smeu, Crucea și Popești¹². În aceste condiții punctul de comandă al diviziei a fost mutat la 2 km sud de satul Popești.

În noaptea de 20/21 august 1944, Gruparea de armate “Wohler” și-a retras flancul stâng pe poziția “Traian” (Dealul Mare), făcând legătura la vest, cu restul frontului, prin diviziile 46 infanterie germană, 1 gardă și 4 infanterie române, iar la est, prin Divizia 376 infanterie germană, cu Armata 6 germană. Poziția “Traian” era acum apărată de o parte din Divizia 46 infanterie germană, resturile diviziilor 5 și 7 infanterie române și 76 infanterie germană; diviziile 1, 3, 13 și 18 infanterie române, brigăzile 101 și 102 munte române; la est de Iași, pe Bahlui se aflau diviziile 79 infanterie germană și 11 infanterie română¹³.

În ziua de 21 august 1944, Frontul 2 Ucrainean a continuat să atace spre Siret cu Armata 7 Gardă. Diviziile 46 infanterie germană, 4 infanterie și 1 gardă române au opus o dârză rezistență și, numai după ce a introdus în luptă și forțe din Corpul de Cavalerie Gardă mecanizat, inamicul a reușit să pătrundă, spre seară, în orașul Târgu Frumos.

Armatele 27 și 52 sovietice, întărite cu Armata 6 Blindată și Corpul 18 Armată blindat, au atacat, în ziua de 21 august, poziția de pe înălțimile Dealul Mare și orașul Iași, după o pregătire de artilerie de o oră și jumătate. Cu toate că rezistența apărătorilor a fost deosebit de dârză, executând în cursul zilei cinci contratacuri, până seara sovieticii au reușit să cucerească poziția “Traian” și orașul Iași¹⁴.

În ziua de 21 august 1944, Divizia 1 blindată era fracționată, având o parte din forțe la Hărpășești și o altă parte la Sinești. Începând din dimineața acestei zile și până la 23 august inclusiv, divizia a fost organizată și acționată, astfel:

a) În ziua de 21 august, până la ora 17,00, cu Detașamentul “colonel Constantinescu în raionul Sinești și cu Detașamentul “colonel Nistor” în raionul Frumușica;

b) De la 21 august, ora 17,00, până la 22 august ora 15,00, cu Detașamentul „colonel Constantinescu” în raionul Bâra și cu Detașamentul „general Korne” (fost Detașamentul „colonel Nistor”) în raionul Runcu, Ghidion, Tibănești;

c) De la 22 august, după ora 15,00, până la 23 august, cu Gruparea „colonel Constantinescu” în raionul Poenile Oancei și cu Gruparea „colonel Nistor”, în raionul Ghidion (22.08 după ora 15,00 – 23.08 până la ora 12,00)¹⁵.

La 21 august 1944, ora 2,00, Detașamentul „colonel Nistor” a fost atacat de puternice forțe inamice, susținute de care de luptă. Către ora 3,15, datorită faptului că inamicul a reușit să pătrundă în localitățile Popești și Horlești, detașamentul a început replierea pe direcția Hărpășești, Dealul Ciritei, Dealul Mare, Frumușica. Având acum și sprijinul Diviziei 101 Munte, detașamentul s-a regrupat în raionul Frumușica¹⁶.

În urma unei consfătuiri la care au participat mareșalul Ion Antonescu, generalul Ilie Șteflea și generalul Gheorghe Avramescu, s-a ordonat ca Divizia 1 Blindată să se deplaseze în raionul Voinești, pentru a se putea face față presiunilor tot mai puternice ale inamicului la flancul stâng al Grupării Armate „Wohler”.

În seara zilei de 21 august 1944, însemnate forțe sovietice, estimate la circa 300 care de luptă și coloane de artilerie moto, s-au dirijat spre Tibana, Tibănești și Todirești. În jurul orei 21,00, Batalionul 2 din Regimentul 3 Vânători Moto, dispus la Poiana de Sus, a fost atacat de puternice forțe de infanterie și care de luptă sovietice și obligat să se retragă pe direcția Tibana, Gârlești, Moara de Vânt¹⁷. În noaptea de 21/22 august inamicul a executat patru atacuri împotriva Regimentului 3 Vânători Moto, dar toate au fost respinse. În dimineața zilei de 22 august, către orele 6,00, printr-o ultimă radiogramă, regimentul raporta că „inamicul atacă puternic, manevrând cu carele de luptă dreapta și stânga poziției, fiind astfel amenințați cu încercuirea”¹⁸. Nedispunând de rezerve, Divizia 1 Blindată a ordonat replierea regimentului și ocuparea unei poziții sprijinite pe satul Runcu. În urmărirea regimentului, aflat în curs de repliere, inamicul a trimis circa 30-40 care de luptă, însoțite de un regiment de infanterie ușoară. Față de această situație, comandantul diviziei a ordonat organizarea unei rezistențe, cu carele de luptă și mitralierele de la Batalionul de Pionieri,

¹¹ Ibidem, f.10;

¹² Ibidem, f.11;

¹³ Generalul Platon Chirnoagă, *op.cit.*, p.289-290;

¹⁴ *Ibidem*, p.291;

¹⁵ Arhivele M.Ap.N., fond 549, dosar nr.116, f.12;

¹⁶ Ibidem, f.13;

¹⁷ Ibidem, f.14;

¹⁸ Ibidem, f.15;

pe înălțimile de la vest de Runcu. Pentru moment înaintarea inamicului a fost oprită, dar acesta și-a reluat atacul cu mai multă forță, concomitent cu executarea unui atac împotriva Batalionului 1 din regimentul 3 Vânători Moto și cu un altul, dinspre nord, la flancul stâng al Detașamentului „general Korne”¹⁹.

Superioritatea covârșitoare a inamicului în care de luptă și infanterie, atacul acestuia pornit de la vest de Runcu și amenințarea interceptării singurei comunicații ce mai rămăsese liberă, prin Vadul de Aramă – Ghidion, au determinat pe comandantul diviziei să ordone replierea în raionul Ghidion²⁰. A fost un exemplu clasic de rupere a luptei și retragere pe timp de zi, folosindu-se la maximum avantajele oferite de teren. Către ora 11.00 Detașamentul „general Korne” s-a regrupat la vest de pădurea dintre Ghidion și șoseaua Mădărjac-Runcu. În același timp, Detașamentul „colonel Constantinescu”, aflat la Sinești, după o dârză rezistență în fața unor forțe inamice net superioare, s-a retras și s-a regrupat în raionul Bâra-Boghicea.

În ziua de 22 august 1944, Grupul de Armate „Ucraina de Sud” a primit aprobarea lui Hitler pentru retragerea pe un nou aliniament. Era însă prea târziu. Frontul 2 Ucrainean a continuat atacul cu Armata 7 de Gardă în zona sud și vest Târgu Frumos, împotriva Diviziilor 46 Infanterie Germană, 1 Gardă, 4 Infanterie și 6 Infanterie române. La centru, sovieticii au continuat să înainteze spre sud cu Armata 6 Blindată ajungând, până în seara zilei, la Vaslui. Corpul 18 Armată blindat sovietic a întâmpinat o rezistență dârză la sud de Iași și înălțimea Cetățuia, apărată de Grupul german „Stingel”²¹.

La 22 august 1944, ora 13.30, Grupul de corpuri „Kirschner” a ordonat ca Diviziile 13 și 4 Infanterie române să se retragă și să ocupe o nouă poziție jalonată de pădurea Vulpășești, Bâra, înălțimile de la est de Oțeleni. Divizia 1 Blindată, întărită cu Detașamentul „maior Brausch”, urma să le asigure replierea. În acest scop, comandantul diviziei a ordonat să se constituie următoarele grupări tactice: Gruparea „colonel Nistor”, la Ghidion (Regimentele 3 și 4 Vânători Moto, Detașamentul „maior Brausch”); Gruparea „colonel Constantinescu”, la Poienile Oancei și Stanița (Divizionul 101 A.C., artileria diviziei și elementele neindivizionate)²². Ca misiuni, Gruparea „colonel Nistor” urma să apere localitatea Ghidion, interzicând, în special, pătrunderea inamicului dinspre nord valea Nistrei și sud-vest Bojila și Runcu. De asemenea, trebuia să fie în măsură să acționeze ca forță de șoc în flancul unui inamic care ar încerca să împiedice replierea Diviziei 13 Infanterie²³. Gruparea „colonel Constantinescu” trebuia să fie în măsură să sprijine, cu focul său, acțiunea Grupării „colonel Nistor”, iar în situația pătrunderii inamicului de la nord spre sud să îl fixeze atât timp cât va fi necesar forțelor principale ale diviziei să reacționeze dinspre Ghidion²⁴.

La ora 14.50 s-a primit ordinul Corpului 5 Armată, conform căruia Divizia 1 Blindată i se subordona și urma să asigure replierea Diviziei 13 Infanterie, în vederea organizării unei poziții de apărare pe aliniamentul: colțul de nord al pădurii Vulpășești, înălțimile est Bâra, înălțimile este Oțeleni, menținând pozițiile Slobozia, pădurea Dumbrava Curată. În acest scop comandantul diviziei a ordonat Grupării „colonel Constantinescu” să asigure menținerea aliniamentului nord-est Slobozia, Dealul Nistrei, Valea Mirei²⁵.

La ora 19.00 inamicul a atacat din direcția dealul Trei Parale, dar a fost respins în urma contraatacului executat de Gruparea „colonel Constantinescu”. La ora 23.00 sovieticii au reluat atacul, atât dinspre dealul Trei Parale, cât și dinspre Slobozia, reușind să întoarcă dreapta Grupării „colonel Constantinescu”²⁶.

În ziua de 23 august 1944, la Gruparea de armate „Wohler”, inamicul și-a accentuat presiunea între Târgu Frumos și valea Siretului, obligând Diviziile 46 Infanterie germană, 1 Gardă română și 4 Infanterie română să se retragă, în seara zilei, la vest de Siret. Trupele care au apărat poziția Dealu Mare (Diviziile 1 și 2 Infanterie, resturile Diviziilor 5, 7, 13 și 18 Infanterie, precum și Brigăzile 101 și 102 Munte române) s-au retras spre sud și sud-vest²⁷.

Încă din primele ore ale zilei de 23 august 1944, conform ordinului Corpului 5 Armată, Gruparea „colonel Constantinescu” a început retragerea la vest de Siret, operațiune ce va fi încheiată la ora 7.00. Între timp însă, se primise un alt ordin al corpului, potrivit căruia, până la ora 12.00, Divizia 1 Blindată trebuia să împiedice trecerea inamicului la sud de aliniamentul Todireni, Balomirești, Doljești, după care să se deplaseze în raionul Săbăoani, Borticești, Botești, Pildești²⁸. Misiunea a fost încredințată Grupării „colonel Nistor”, care și-a manifestat nedumerirea în legătură cu executarea acestui ordin, atâta timp cât toate marile unități ale Armatei 4, inclusiv Gruparea „colonel Constantinescu”, se retrăseseră la vest de Siret, astfel încât,

¹⁹ Ibidem, f.16;

²⁰ Ibidem, f.17;

²¹ Generalul Platon Chirnoagă, *op.cit.*, p.291-291;

²² Arhivele M.Ap.N., fond 549, dosar nr.116, f.17;

²³ Ibidem, f.18;

²⁴ Ibidem, f.19;

²⁵ Ibidem, f.20;

²⁶ Ibidem, f.21;

²⁷ Generalul Platon Chirnoagă, *op.cit.*, p.303.304;

²⁸ Arhivele M.Ap.N., fond 549, dosar nr.116, f.22;

între acest curs de apă și râul Moldova, nu se mai opunea nicio rezistență inamicului. Deși orice încercare de oprire a înaintării sovieticilor nu avea sorți de izbândă, totuși Gruparea „colonel Nistor” a pornit la atac pe un front de 15 km, între Roman și Dulcești și, fără sprijin de artilerie și care de luptă, a reușit să reocupe intersecția șoselelor de la Castelul de apă (13 km de Roman), oprind înaintarea inamicului ce venea dinspre Miclăușeni²⁹. Folosind însă culturile înalte de porumb și floarea soarelui și introducând în luptă noi forțe, sovieticii au atacat la flancurile grupării române care s-a văzut astfel amenințată cu încercuirea și obligată să se retragă la vest de râul Moldova.

Față de evoluția deosebit de critică a frontului din Moldova, Corpul 5 Armată a ordonat Diviziei 1 Blindate să organizeze capete de pod la vest de râul Moldova, urmând să se regrepeze în raionul Bozieni, Balș, Făurei. După ce a organizat trei capete de pod la Botești, Gherăiești și Corhana, divizia și-a mutat punctul de comandă mai întâi la Dulcești și, de aici, sub presiunea puternică a inamicului, la Bozieni-Balș³⁰.

Aceasta era situația de ansamblu a diviziei, când la ora 24.00 a zilei de 23 august 1944, prin intermediul generalului german Kirschner, s-a anunțat telefonic că România a încetat ostilitățile împotriva Națiunilor Unite.

Toate acestea se petreceau în contextul dezastruoasei situații militare pe front. În seara zilei de 23 august 1944, Corpul 18 Tancuri din compunerea Frontului 2 Ucrainean ajunsese la Huși, iar Corpul 7 Mecanizat, din compunerea Frontului 3 Ucrainean, la trecerile de peste Prut, la Leușeni, făcând ca încercuirea Armatei 6 germane și a trupelor române care luptau în Masivul Cornești să devină o certitudine. Beneficiind de o mare superioritate în forțe și mijloace, trupele Frontului 2 Ucrainean au pătruns, în patru zile de luptă, 80 km în adâncimea dispozitivului de luptă germano-ungar, pe un front de până la 240 km, iar cele ale Frontului 3 Ucrainean, aproape 110 km, pe un front de până la 350 km³¹.

În momentul trecerii României de partea Națiunilor Unite frontul germano-româno-sovietic urma traseul nord Târgu Neamț, nord-est Roman, nord Bârlad, nord-vest Huși, nord-vest Bujoru, nord Chișinău, sud-est Rezina, est Leova, Taraclia, nord Tatarbunar.

Pătrunderea forțelor sovietice la vest de Siret, între Roman și Piatra Neamț, a dus la interceptarea, în scurt timp, a căilor de comunicație pe care se repliau marile unități române. Mare parte din acestea aveau să fie dezarmate fără luptă de sovietici, chiar în condițiile în care România trecuse de partea Națiunilor Unite. Într-o astfel de situație s-a aflat și Divizia 1 Blindată. Au fost exceptate doar o parte a subunităților din organica acesteia, constituite în Detașamentul Blindat care a participat, în continuare, la lupte alături de trupele sovietice.

²⁹ Generalul Constantin Nistor, *Memorii*, p.21;

³⁰ Arhivele M.Ap.N., fond 549, dosar nr.116, f.23;

³¹ Florin Constantiniu, lt.col. Alesandru Dușu, Mihai Retegan, *op.cit.*, p.158-159.

POSSIBILE RAȚIUNI MILITARE PENTRU ÎNLĂTURAREA GUVERNULUI RĂDESCU

Col. (r) conf. univ. dr. Alexandru OȘCA *

Actul de la 23 august 1944 a avut, fără îndoială, un impact major în evoluția conflictului pe frontul de răsărit al celui de-al Doilea Război Mondial. Subiectul în sine nu face obiectul acestei comunicări dar nu pot să nu remarc revenirea lui în timpul din urmă în prim-planul interesului istoricilor militari (și nu numai) cu detalii și nuanțe extrem de interesante.

Comunicarea mea se concentrează asupra consecințelor și determinărilor în plan politic intern care – să recunoaștem – n-au depășit încă un clișeu antedecembrist, evident cu excepția contribuțiilor recente notabile ale domnilor academicieni Florin Constantiniu, Constantin C. Giurescu și ale profesorilor Ioan Scurtu, Constantin Hlihor, Gheorghe Buzatu, Gheorghe Onișoru. Celelalte referiri (nu le mai amintesc) au valoare speculativă, sunt mai aproape de alte « științe » și sunt lansate pentru a servi unui scop politic.

Demersul meu enunță și susține și el o ipoteză, dar pentru a nu fi inclus în seria scrierilor făcute pentru « a da bine » mă grăbesc să precizez de la început că nu-mi doresc să-l impun ca pe un adevăr ci doar ca o teorie.

Blocul Național Democrat pe care s-a sprijinit guvernul improvizat al generalului Sănătescu nu avea cum să reziste. Foarte repede, comuniștii care aveau de recuperat un handicap aproape insurmontabil s-au grăbit să caute pretexte pentru schimbarea guvernului și pentru consolidarea poziției lor dincolo de forța și credibilitatea sa care nu însemnau nimic fără prezența sovieticilor în țară.

În plin efort pentru reconfigurarea spectrului politic românesc într-un regim democratic precar (doar o parte din articolele Constituției din 1923 erau repuse în drepturi), la Moscova se mai convine asupra unui aranjament (octombrie 1944, între Churchill și Stalin) prin care România intra (în proporție de 90 %) în sfera de influență sovietică, fapt care întărea prevederile Convenției de Armistițiu din 12 septembrie 1944. Într-un asemenea context, practic, comuniștii erau invitați să devină îndrăzneți, să profite și să impună regulile jocului politic chiar de pe poziția de outsider.

În plină campanie, sovieticii căutau încă să-și construiască imaginea unui aliat fidel al puterilor democratice, fără de care nu i-ar fi putut scoate pe nemți din imperiu și pentru aceasta erau dispuși la gesturi surprinzătoare. Între acestea, se înscriu desființarea formală a COMINTERN-ului (15 mai 1943), dar și angajamentul de a respecta *ad-literam, este adevărat, doar formal*, cele convenite cu aliații inclusiv în spațiul lor de competență.

Primul guvern Sănătescu (23 august-3 noiembrie 1944) a căzut sub acuzația că ascunde sau nu este ferm în măsurile împotriva « criminalilor de război », motiv formal dar care era imposibil să fie respins de partenerii din Comisia Aliată de Control pentru Aplicarea Armistițiului. În realitate, comuniștii, care formau acum o coaliție cu alți tovarăși de idei (Frontul Național Democrat), încercau să obțină controlul total asupra guvernării dar salvând aparențele democratice. Puterea deplină se putea obține puțin câte puțin, din aproape în aproape. În orice caz, timpul lucra în favoarea lor.

Instalarea celui de-al doilea guvern Constantin Sănătescu (4 noiembrie, acceptat de sovietici) s-a dovedit o soluție de compromis, care a dat satisfacție doar parțial comuniștilor și aliaților lor. Tensiunile în interiorul guvernului erau permanente, guvernul nu funcționa ca o echipă, fiecare ministru acționa pe cont propriu, nimic nu se putea realiza, iar starea de provizorat era prezentă în toate deciziile.

În foarte scurt timp, F.N.D. a declanșat campania de înlocuire prin forță a prefectilor și primarilor în funcție, cu simpatizanți ai acestei coaliții, printr-un simulacru de alegeri, pe care ministrul de interne țărănist, Penescu, nu le-a validat. A fost un pretext pentru ca F.N.D. să ceară înlocuirea ministrului, dar țărăniștii s-au solidarizat cu el și au provocat căderea acestui guvernul.

În discuțiile inițiate cu reprezentanții partidelor, Regele a insistat pe ideea formării unui guvern mai stabil, în măsură să acționeze coerent pentru îndeplinirea obligațiilor. După mai multe variante, s-a acceptat încredințarea misiunii de formare a noului Cabinet (6 decembrie 1944) generalului Nicolae Rădescu, un personaj controversat, fost diplomat militar la Londra și sprijinitor (în anii 30) al unei organizații (Cruciada Românismului), inițiată de un dizident legionar (Stelescu) și mai înainte, al generalului Averescu. În timpul războiului s-a pronunțat împotriva măsurilor lui Ion Antonescu, așa încât era considerat un adversar al colaborării cu germanii, pentru care a fost închis. Sovieticii și-au dat acordul cu această numire, deși vor constata că generalul are o voință foarte puternică și vrea să oprească drumul spre putere al comuniștilor.

* Universitatea din Craiova.

Evident, nu era o problemă să-l schimbe și pe acest personaj, folosind aceleași metode pe care aliații nu le puteau dezavua public.

În noul guvern, instalat la 6 decembrie 1944, F.N.D. ocupa poziții mai importante, între care: vicepreședinția Consiliului (prin Petru Groza), Ministerul Comunicațiilor- Gheorghe Gheorghiu-Dej și Ministerul Justiției-Lucrău Pătrășcanu, Ministerul Educației Naționale - Ștefan Voitec etc.

Guvernul Rădescu a exercitat o influență redusă asupra vieții politice din România (Moscova fiind locul unde se luau marile decizii), dar a încercat să reintroducă starea de normalitate în țară. În timpul lui (la 12 și, respectiv, la 20 ianuarie) au fost emise alte două decrete prin care se pedepseau « criminalii de război » și cei vinovați de dezastrul țării. Toate încercările exigentului general de a pune ordine în actul guvernării au eșuat, pentru că intenția reală a sovieticilor era să instaleze în România un guvern sigur, de încredere, total subordonat scopurilor lor.

Acest lucru nu era de neînțeles, în fond U.R.S.S. putea folosi în orice moment argumentul menținerii în spatele frontului a unei ordini sigure atâta timp cât războiul împotriva Germaniei hitleriste era departe de a se fi încheiat. Evoluțiile interne – politice, sociale și economice – erau, însă instabile și imprezvizibile, iar sovieticii știau că nu le pot ține sub control decât având la dispoziție un guvern fidel și docil.

Și totuși, acestea nu erau decât motivele de suprafață, la vedere, pe care rușii le-au invocat atunci când au decis schimbarea prin forță și în mare grabă a guvernului Rădescu. Care erau celelalte condiționări? Erau ele reale sau simple pretexte? Pentru că este surprinzător *tonul și atitudinea* dure ale sovieticilor în legătură cu această schimbare și mai ales *graba* dovedită, care a dat impresia că schimbarea este vitală și stringentă și nu permitea nicio amânare (schimbările precedente s-au făcut fără folosirea forței).

Să urmărim, pentru a ne face o idee, evenimentele din proximitatea României sau care, într-un fel sau altul, vizau România la cumpăna anilor 1944-1945.

În luna ianuarie 1945 Partidul Comunist a început campania pentru îndepărtarea lui Rădescu, sub pretextul că era prea atașat de partidele democratice și de cercurile palatului, că menține legături »subterane« cu elemente fasciste, antidemocratice.

Cum să arate noul guvern? Ne spune Vasile Luca într-o ședință a F.N.D. consacrată exact acestui obiectiv: « ... să mai turnăm puțină culoare în guvernul pe care-l facem », așa că, pe lângă reprezentanții F.N.D., s-au acceptat și liderii a două dizidențe liberale, respectiv, țărăniște, Gheorghe Tătărescu și Anton Alexandrescu¹.

Gheorghe Gheorghiu-Dej și Ana Pauker au primit asigurări și instrucțiuni pentru această acțiune cu ocazia unei vizite la Moscova (cei mai mulți istorici o plasează în primele zile ale anului 1945), unde l-au întâlnit pe liderul suprem I.V. Stalin. Organizarea în scurt timp a bătăliei pentru răsturnarea guvernului nu lăsa niciun dubiu că liderii comuniști români erau instrumentați de sovietici.

Celălalt eveniment extern care poate fi invocat pentru a explica decizia Moscovei este, fără îndoială, Conferința interaliată de la Yalta (12 februarie 1945), la care au participat liderii U.R.S.S., S.U.A., Marea Britanie. La Yalta s-a adoptat, între altele, o declarație intitulată „**Declarația cu privire la Europa eliberată**”, în care se afirma necesitatea instalării « ... unor autorități guvernamentale provizorii în mod larg reprezentative ale tuturor forțelor democratice ale acestor populații și care se vor angaja să stabilească, cât mai repede posibil, prin alegeri libere, guverne care să fie expresia voinței popoarelor »². Era acesta un motiv pentru intervenția explicită a Moscovei în politica internă românească? Poate, dar nu era un motiv plauzibil pentru graba nervoasă a măsurii de schimbare a guvernului prin metode atât de primitive.

Caracterul imprecis al Declarației a fost folosit de sovietici pentru a o interpreta în scopul împlinirii scopurilor lor în spațiul rezervat, în condițiile în care americanii și britanicii s-au arătat dezinteresați de această zonă.

Abili și bine instrumentați, comuniștii români și aliații lor au declanșat la București campania de răsturnare a guvernului, invocând exact Declarația de la Yalta. Adversitatea rușilor față de Rădescu se explică nu prin dorința de a numi în România un guvern în spiritul Declarației (știau bine că forțele din compunerea lui erau cele democratice, poate tocmai cu excepția P.C.R.), ci dimpotrivă, prin decizia de a numi un guvern controlat de comuniști, până la urmă contrar Declarației. O schimbare în forță de către sovietici a acestui guvern, fără consultarea sau înștiințarea aliaților părea illogică, atâta timp cât Moscova dorea să fie percepută ca un partener atașat valorilor împărtășite de ei.

Și totuși, ... La 27 februarie 1945 (când a sosit la București Andrei Ianuarevici Vișinski), ziarul procomunist *România liberă* consacra un întreg editorial lui ... Rădescu: *Conferinței din Crimeea Rădescu îi răspunde cu asasinat*³. La Moscova, ziarul « Pravda » menționa și el că « Rădescu a dovedit că este

¹ Colectiv, *România. Viața politică în documente, 1945*, București, Arhivele Naționale ale României, 1995, p. 100-101.

² Apud, Vasile Vesa, „Conferința de la Yalta și instaurarea guvernului condus de Petru Groza”, în Colectiv, *6 martie 1945, începuturile comunizării României*, București, Ed. Enciclopedică, 1995, p. 46.

³ *România liberă*, nr. 178 din 27 februarie 1945, editorial.

incapabil să stabilească un regim democratic în România», în conformitate cu deciziile de la Yalta⁴. *România liberă* relua atacuri anterioare – și mai virulente – lansate de *Scânteia*: la 16 februarie, Silviu Brucan făcea considerații pe marginea evenimentului din Crimeea în editorialul *Conferința de la Yalta și Programul F.N.D.*, sugerând că F.N.D. ar fi singurul vector credibil, capabil să pună în operă voința aliaților exprimată în Crimeea. În felul acesta, comuniștii s-au folosit de Mesajul liderilor americani, britanici și sovietici pentru lupta lor contra lui Rădescu. Ca să fie mai convingător (pentru observatorii americani și britanici), conform obiceiului lui de mai târziu, Brucan califică guvernul ca fiind *infestat de fasciști*, invocând imediat pasajul din Declarație care se referea, în general, la: necesitatea de a « lichida ultimele vestigii ale nazismului și fascismului »⁵ Se inducea în opinia publică ideea că Frontul nu face nimic altceva decât să aplice decizia celor Trei Mari, mai mult, ar fi chiar obligat să procedeze astfel.

Atacurile din presa comuniștilor au escaladat de la acuzații asupra lui Rădescu pentru că tolera fasciști în guvern, până la atacuri primitive la adresa persoanei primului ministru, a lui Brătianu și Maniu. Ele au fost încurajate de un editorial apărut în Pravda, în care se arăta că guvernul sovietic « ... nu poate uita nicio clipă că România este spatele frontului Armatei Roșii și că în acest spate al frontului trebuie să fie lichidată domnia elementelor profasciste. Aceasta o cer – spunea îngroșat ziarul bolșevicilor ruși - hotărârile istorice ale Conferinței de la Yalta »⁶ Imediat *Scânteia* a preluat (23 februarie) ideea, calificând guvernul ca antidemocrat, antipopular și, atenție, **împotriva deciziilor de la Yalta**⁷.

Tei zile mai târziu (la două zile după demonstrația din Piața Palatului și a Ministerului de Interne- Rădescu era interimar la acest minister) Miron Constantinescu comenta foarte virulent « faptele » regimului: *Călăul Rădescu a organizat ieri un sângeros masacru în Piața Palatului*. El leagă din nou aceste fapte de Yalta : « Fasciștii Rădescu, Negulescu, Anton și eminența lor cenușie care este Iuliu Maniu, **se ridică împotriva Conferinței de la Yalta** »⁸.

Cine putea să condamne o acțiune civică perfect justificată contra unui guvern care îi sfida pe americani, britanici și ruși ? Evident, nimeni !

Liderii democrați români au invocat și ei Yalta în lupta politică împotriva comuniștilor, dar sprijinul occidental nu era nici puternic, nici aplicat. Liderii occidentali și-au dat seama că stânga radicală de la București încălca și conținutul și litera Declarației. Protestul lor era formal, de circumstanță, atâta timp cât alte aranjamente primau⁹. Cererea reprezentanților britanici și americani din Comisia Aliată de Control de a se convoca această Comisie pentru a se analiza faptele din 24 februarie, a rămas fără răspuns, Vinogradov a refuzat să-i convoace la o discuție pe partenerii săi americani și cei britanici. Diplomații americani și cei britanici de la București se pregăteau pentru un joc politic prelungit, în urma căruia liderii comuniști să mai « cucerească o baricadă » în competiția cu « istoricii », dar în niciun caz nu să-i înlăture definitiv de la exercițiul guvernării. Nu existau motive politice stringente pentru o schimbare iminentă a compoziției politice a guvernului, cât se putea de apropiat de formula Declarației de la Yalta.

Mesajele trimise (pe 27 februarie) în această privință de la Londra și Washington direct la Moscova, prin care cereau sovieticilor să-i tempereze pe liderii F.N.D.-iști, au rămas și ele fără răspuns¹⁰. Sau, mai bine zis, răspunsul a fost **vizita intempestivă la București**, în aceeași zi, a lui **Vîșinski**. El s-a dus direct la **Rege** și aproape **l-a somat brutal**, să demită imediat guvernul Rădescu. Impetuosul vicecomisar știa că acțiunea sa intempestivă și categorică, nediscutată în prealabil cu aliații, putea deteriora și mai mult încrederea între Marii Aliați.

O asemenea atitudine surprinde și astăzi, l-a surprins la timpul respectiv pe Rege și, la fel, i-a surprins pe angloamericani, pentru că, în realitate, rușii aveau controlul asupra României și aparent nimic nu intervenise în această ecuație. Antony Eden îi cerea chiar lui Clark Kerr (ambasador la Moscova) să le spună rușilor că acceptă preponderența lor în România, pot face ce doresc, doar că ar fi de dorit să existe consultări comune așa cum s-a stabilit la Yalta, înainte de a se trece la schimbări¹¹.

Bineînțeles, rușii erau interesați să numească la București un guvern care să organizeze alegerile generale în așa fel încât ele să fie câștigate fără niciun risc de către forțele procomuniste. Dar acest eveniment era abia schițat, până atunci mai era foarte mult timp.

Atunci ce alte explicații pot fi pentru această *grăbită schimbare* ?

⁴ 45Vezi Vasile Vesa, *op.cit.*, p. 45.

⁵ *Scânteia*, nr.144 din 19 februarie 1945.

⁶ Apud, Vasile Vesa, *op.cit.*,p.44.

⁷ *Scânteia*, nr.148 din 23 februarie 1945.

⁸ *Idem*, nr.151 din 26 februarie 1945

⁹ Apud, Vasile Vesa, *op. cit.* p.46.

¹⁰ Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Adrian Pop, *Sovietizarea României.Percepții angloamericane(1944-1947)*, București, Ed. Iconica, 1993, p.107.

¹¹ *Idem*, p.120.

Este adevărat că sovieticii și-au dat seama că alegerile generale nu puteau fi lăsate la îndemâna unui prim-ministru cu vederi democratice, dar înlocuirea putea fi făcută în condiții normale. Prin urmare, această motivație este necesară pentru a înțelege schimbarea lui Rădescu, dar nu reprezintă o explicație suficientă pentru **graba excesivă** a acestui gest.

Pe un alt plan se poate aprecia că schimbarea imediată, bruscă a lui Rădescu poate avea rațiuni (motivații) de ordin strategic militar (fără a le exclude pe cele politice deja amintite).

Nu au fost niciodată recunoscute public aceste motive, dar unele fapte s-au întâmplat. Interpretarea oferită de academicianul Florin Constantiniu, care s-a referit la aceste evenimente, este logică și credibilă (sursele se regăsesc în studiul menționat în subsolul paginii)¹². Amintesc datele puse la dispoziție de valorosul istoric, pe care le completez cu cele rezultate dintr-un studiu pe care l-am publicat în aceeași lucrare¹³, și din comunicarea domnului Günter Klein pe care o putem regăsi tot în lucrarea respectivă¹⁴.

De altfel, reputatul istoric (Florin Constantiniu) folosește surse extrem de variate (între care îl citează și pe istoricul Mark Eduard, pe care l-am întâlnit la Serviciul istoric al Armatei)

Rețin atenția alte detalii despre audiențele la suveran din ziua de 6 martie 1945 pe care ni le oferă Tatiana Pokivailova¹⁵. Potrivit acesteia, Groza ar fi fost primit pe Rege de patru ori în ziua respectivă. După anunțarea desemnării lui Groza ca prim-ministru, la Rege s-a anunțat chiar mareșalul Malinovski, comandantul Frontului II Ucrainean și Președinte al Comisiei Aliate de Control. De aici încep să se lămurească unele enigme.

Impresionantul personaj, care în mod logic aprecia orice situație doar pe baza rațiunilor de ordin militar (dar nivelul răspunderilor lui îi permitea oricând să ia și măsuri de nivel politic), în locul unei întrevederi cu suveranul român la nivelul statutului său, a discutat o chestiune aparent banală: incidentul legat de încercarea de trecere a frontului de către profesorul Sângeorzan, despre care Mihai I a spus că nu știa nimic. Malinovski reproșa că, deși arestat, profesorul a fugit, acoperit de ofițerii români. Ulterior, profesorul chema prin radio soldații români., în numele guvernului din exil, la nesupunere și revoltă. Destul de mărunț acest subiect față de statura mareșalului, așa încât surprinderea Regelui pare explicabilă.

Dar mareșalul a continuat: a amintit despre intenția a două personalități importante să fugă peste câteva zile, cu un avion românesc, la germani. El a luat măsuri să fie prinși. Era vorba de Andreas Schmid, șeful Grupului Etnic German și Stoicănescu, un excelent organizator legionar. «... am fost foarte mirat – spunea mareșalul – câți ofițeri, în care aveam încredere, pregăteau o lovitură de stat»¹⁶. Acțiunea lor era pusă în legătură cu o mișcare strategică greu de explicat, care ar fi urmat să se întâmple pe Frontul de Răsărit.

Mai târziu, Beria l-a informat pe Stalin despre această încercare, care, iată, se dovedea destul de reală și serioasă. Cât era ea de posibilă, din punct de vedere militar, este altă discuție, dar este clar că în disperare, Inaltul Comandament German a admis ideea unei lovituri militare.

Între complotiști, Andreas Schimit (supus interogatoriului în Rusia) îi indica pe Avramescu, Dumitrie Coroamă, și lideri din Grupul Etnic German.

În esență **Planul** prevedea executarea unei uriașe **contralovituri** germane și ungare, care să pornească de la Balaton (Ungaria) și până la est de Tisa, iar mai departe, până la eliberarea României. În discuția cu Ferenc Szalasi, Hitler aprecia că ar fi suficiente 8-12 divizii de infanterie și 6-8 divizii blindate pentru succesul acestei acțiuni.

O altă întâmplare i-a îngrijorat pe ruși și le-a confirmat bănuielile. Locotenentul Ilie-Vlad Sturdza, fiul principelui Sturdza (ministru în guvernul din exil) dar ¹⁷și ginere al generalului Gh. Avramescu, comandantul Armatei a 4-a, a trecut la inamic prin liniile de front ale socrului său. Nicolae Dragomir, locțiitorul generalului, și ofițerul de informații, au raportat comportamentul suspect al șefului lor, dar rușii l-au păstrat o vreme la comandă pe general, după care, împreună cu familia sa, au fost ridicați și duși în Rusia (2-3 martie). Unele surse spun că el ar fi murit într-un bombardament în Ungaria.

Cei doi, despre care Malinovski spunea că încercau să ajungă la Hitler cu un avion românesc, aveau misiunea să-l informeze pe acesta că lovitura putea avea efect pozitiv, în România atmosfera fiind net antisovietică. Oricum Hitler a decis să declanșeze operațiunea, pentru început cu un obiectiv militar limitat, dar cu implicații politice importante. Interesant că operațiunea s-a declanșat exact în ziua de...6 martie.

Ulterior, observă Florin Constantiniu, Susaikov i-a informat pe colegii americani și britanici că instalarea grăbită a guvernului Groza s-a făcut la cererea mareșalului Malinovski, care din precauție a dorit

¹² Florin Constantiniu, Prima încercare de scoatere a armatei Roșii din România, în Colectiv, 6 martie 1945, p.288-2294.

¹³ Alexandru Oșca, Mircea Chirțoiu, "Considerații privind rezistența organelor militare ale statului român față de ocuparea țării de către Armata Roșie (23 august 1944-6 martie 1945)", în Colectiv, 6 martie..., p.262-278.

¹⁴ Gunter Klein, „Începuturile rezistenței antisovietice în România (23 august 1944-6 martie 1945)", în Colectiv, 6 martie..., p. 295-311.

¹⁵ Tatiana Pokivailova, „A.Y. Vyshinski, first deputy Commissar for Foreign Affairs of the USSR, and the Establishment of the Goza Government", în Colectiv, 6 martie..., p.49-59.

¹⁶ Florin Constantiniu, *op.cit.*, p.289.

¹⁷ *Idem*, 294.

să elimine orice risc de tulburări în spatele fontului, chiar dacă știrile pe care le avea puteau fi simple zvonuri. Să reținem că în mod ciudat, schimbarea de guvern a fost însoțită de măsuri de ordin militar (aducerea unor divizii rusești în jurul Capitalei, înlocuirea gărzii românești la Marele Stat Major de către soldați sovietici, trimiterea pe font a unor unități românești rămase în țară etc.)

Günter Klein amintește și el despre acest **Plan**, folosind informațiile din Memoriile lui Horia Sima¹⁸. Sima i-ar fi propus lui Hitler un fel de « 23 august pe invers », prin care să determine ca o parte a armatei române din Transilvania (de fapt, din Ungaria) să întoarcă armele împotriva rușilor. S-au executat chiar parașutări în acest scop (9 persoane, care s-au alăturat unei grupe secrete germane rămase în România), operațiunea a căpătat un nume de cod (Gemsbock), cercul de colaboratori și sprijin s-a extins. Până în februarie 1945, alte 4 grupuri de parașutiști au fost lansate în România. Stoicănescu dispunea de un **Plan de răsturnare a Puterii**, monumental dar și ușor fantezist. Mulți ofițeri români erau gata să se implice, chiar și politicieni, în sprijinirea acestui plan.

La aceste zvonuri pe jumătate credibile, rușii **au răspuns** cu măsuri de **ordin informativ** (serviciile secrete ale PCR, care i-au făcut lui Rădescu o dezinformare), **militar** (prin aducerea în împrejurimile Capitalei a 4 divizii, concomitent cu preluarea pazei la M.St.M. și cu reducerea numărului unităților de jandarmi) și, bineînțeles, de **ordin politic**, prin schimbarea imediată a generalului Rădescu pe care-l suspectau că face jocul nu al germanilor, ci al angloamericanilor.

Bătrânului general i s-a întins o cursă de către serviciile secrete ale partidului comunist atât de bine pusă la punct, încât a fost convins că angloamericanii vor trimite două brigăzi aero-purtate la București pentru a face față, alături de ruși, unei lovituri germane. Spera, în sinea lui, că acest fapt va putea contrabalansa prezența rusă în România. În naivitatea lui, Rădescu chiar s-a deplasat pe aerodromul de la Pipera pentru a verifica dacă pistele sunt suficient de lungi pentru a permite sosirea gigantelor aeronave britanice.

Iată câteva noi explicații pentru **decizia grăbită** care s-a finalizat cu instalarea la București a guvernului dr. Petru Groza, la 6 martie 1945. Peste trei zile rușii au permis autorităților române să se instaleze în Nordul Ardealului, considerând că sub noul guvern spatele frontului este sigur.

Mai sunt și alte explicații? Personal, cred că da.

Abstract:

On the 6th of March 1945 king Michael I had to change general Radescu and appoint Petru Groza for prime minister, at the hasty request of the Russians. This change surprised by its unjustifiably brutal manner, which cannot be explained to this day, for the Russians had total control over Romania, anyway. How can this rush of the Russian leaders be explained? Our study discusses, as possible answers, two of the foreign conditions – real or not – that the soviets used for instituting the first Romanian government controlled by the communists.

Cuvinte cheie: schimbare guvern, contralovitură,
Comisia Aliată de Control, Conferința de la Yalta, luptă politică.

¹⁸ Gunter Klein, *op.cit.*, p.301.

**STADIUL ÎNDEPLINIRII
DE CĂTRE OFICIUL PENTRU APLICAREA TRATATULUI DE PACE
A OBLIGAȚIILOR CE ÎI REVENEAU ROMÂNIEI
PRIN CONVENȚIA DE ARMISTIȚIU ȘI TRATATUL DE PACE,
LA DATA DE 01.07.1948**

Drd. Teodora GIURGIU*

României, prin semnarea Convenției de Armistițiu la 12.09.1944 și Tratatului de Pace la 10.02.1947, i-au revenit o serie de obligații, o parte dintre ele putând fi îndeplinite prin crearea unor structuri în cadrul Ministerului Apărării Naționale.

Astfel, a fost înființat Oficiul pentru Aplicarea Tratatului de Pace prin Decizia Ministerială nr. 1147 din 14.10.1947¹, cu misiunea de a livra către Armata Sovietică materiale, subzistențe și combustibil și de a repara cazarmile. Principalele atribuții ale oficiului constau în primirea și rezolvarea cererilor și lucrărilor legate de executarea acelor prevederi ale Tratatului de Pace care erau de competența Ministerului Apărării Naționale, întocmirea propunerilor și studiilor în vederea îndeplinirii obligațiilor din tratat și monitorizarea executării acestora.

La data de 01.07.1948, Oficiul avea mai multe lucrări în curs² de rezolvare în legătură cu îndeplinirea prevederilor din Convenția de Armistițiu și Tratatul de Pace.

În ceea ce privește Convenția de Armistițiu se avea în vedere lichidarea depozitelor constituite în baza art. 12³ de la unități și formațiuni de pe teritoriu⁴.

Cu privire la acest aspect, în urma hotărârii Comisiei Interministeriale instituită în scopul evaluării și repartizării bunurilor sovietice⁵ la care U.R.S.S. a renunțat în favoarea statului român, oficiul s-a găsit la data de 16.03.1948 în situația de a cunoaște care anume dintre aceste materiale revin definitiv armatei și care celorlalte departamente, fiind în măsură să dea ordinele de urmare pentru lichidarea acestor depozite aflate până atunci în custodia Ministerului Apărării Naționale fără drept de folosință. Pe teritoriu se găseau circa 90 depozite de materiale constituite în baza art. 12⁶. În acest scop, la data de 06.04.1948, s-au dat ordine și s-a trecut la execuția operațiunii de predare către celelalte departamente, pe bază de procese-verbale, a bunurilor care le-au fost repartizate de către Comisia Interministerială. Procedura era considerată finalizată, întrucât Comisia Interministerială a comunicat oficiului, care la rândul lui, a pus în vederea departamentelor și instituțiilor care urmau să primească bunurile că, dacă nu erau ridicate până la data de 20.04.1948, acestea puteau fi întrebuințate de armată, considerându-se că acel care a fost îndreptățit să le primească a renunțat la ele.

Din bunurile rămase armatei⁷:

- cele bune și reparabile au fost alese, repartizate și date în folosință, fie direct de către oficiu, fie prin intermediul direcțiilor de resort din Ministerul Apărării Naționale la atelierele armatei, unități și formațiuni. Această operațiune era aproape terminată.

- cele reformate au fost clasate ca atare și urmau soarta materialelor de reformă ale armatei, trecând în circuitul economic, conform normelor în vigoare. Operațiunea era abia începută și se realiza în funcție de posibilitățile de colectare a acestor reforme și deșeuri de către Ministerul Industriei.

Cât privește gestiunile materialelor conform art. 12 de la unități și formațiuni, acestea erau în curs de încheiere și verificare.

Stadiul lucrărilor referitoare la lichidarea chestiunilor legate de art. 7⁸ din Convenția de Armistițiu era următorul⁹:

* Serviciul Istoric al Armatei.

¹ Arhivele Militare Române, Fond microfilme, rola F II 7.2185, cd. 112.

² *Ibidem*, cd. 612.

³ Guvernul român se obligă ca în termenele indicate de către Înalțul Comandament Aliat (sovietic) să restituie Uniunii Sovietice, în bună stare, toate valorile și materialele luate de pe teritoriul ei în timpul războiului, aparținând statului, organizațiilor politice și cooperative, întreprinderilor, instituțiilor sau cetățenilor particulari și anume: utilajul fabricilor și uzinelor, locomotive, vagoane de căi ferate, tractoare, autovehicule, monumente istorice, valori de muzeu și orice alte bunuri.

⁴ Arhivele Militare Române, Fond microfilme, rola F II 7.2185, cd. 612.

⁵ Art. 12 din Convenția de Armistițiu.

⁶ Arhivele Militare Române, Fond microfilme, rola F II 7.2185, cd. 612.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Guvernul și Înalțul Comandament Român se obligă să remită ca trofee în mâinile Înalțului Comandament Aliat (sovietic) orice material de război al Germaniei sau al sateliților săi aflat pe teritoriul român, inclusiv vasele flotei germane și ale sateliților ei aflate în apele românești.

⁹ Arhivele Militare Române, Fond microfilme, rola F II 7.2185, cd. 613.

- în ceea ce privește materialele conform art. 7, care se aflau asupra Ministerului Apărării Naționale, chestiunea era terminată complet deoarece, cea mai mare parte a acestora fuseseră predate U.R.S.S., o bună parte¹⁰ vândute de sovietici unor întreprinderi industriale românești și predate acestora, iar cea mai mică parte fuseseră trecute în proprietatea armatei și întrebuințate de aceasta¹¹.

- erau în curs de soluționare unele chestiuni ridicate de alte departamente pentru materialele conform art. 7 aflate în gestiunile lor și pentru care Ministerul Apărării Naționale avea numai o situație de evidență¹².

Încheierea protocoalelor de subzistențe livrate Armatei Sovietice pe trimestrul II, III și IV/1947 în cadrul art. 10¹³ din Convenția de Armistițiu și art. 21¹⁴ din Tratatul de Pace, era o activitate finalizată. Lucrarea fusese înaintată Comisiei Ministeriale pentru Aplicarea Tratatului de Pace. Verificarea datelor din protocol se făcea de către Intendența Armatei Roșii, care, deși nu a ridicat obiecții asupra celor înscrise, fiind de acord că protocolul era conform cu realitatea, a refuzat semnarea lui fără a motiva decizia luată¹⁵. Comisia Ministerială pentru Aplicarea Tratatului de Pace a fost informată, iar oficiul aștepta hotărârea luată.

Referitor la lichidarea cheltuielilor făcute în cadrul art. 7, 10, 11¹⁶ și 12 din Convenția de Armistițiu și încheierea gestiunilor respective la unitățile și formațiunile armatei, avizul de principiu al Comisiei Ministeriale pentru Aplicarea Tratatului de Pace era, în general, dat pentru toate cheltuielile efectuate¹⁷. Mai existau cazuri izolate când unitățile, formațiunile sau direcțiile din cadrul Ministerului Apărării Naționale mai cereau astfel de avize pentru cheltuielile efectuate la art. 12 și în special 10 al Convenției de Armistițiu. De altfel, aceste probleme urmau să fie definitiv lichidate în circa 30 de zile, când oficiul obținuse promisiunea din partea Ministerului de Finanțe că va da publicității proiectul de decret lege care era deja elaborat¹⁸.

Viza de evidență care urma a se da de către oficiu pe actele definitive era în curs de execuție. Erau încă foarte multe acte la Ministerul Apărării Naționale privind aprovizionarea trupelor sovietice nelichidate, deoarece încă nu fuseseră deschise creditele respective de către Ministerul de Finanțe și unele nedefinite pentru că furnizorii respectivi nu depuseseră actele la timp¹⁹. Se prevedea că aceste operațiuni de lichidare și decontare ale cheltuielilor armistițiului să mai dureze mult timp, nedepinzând numai de Ministerul Apărării Naționale.

Cu privire la pregătirea și predarea arhivei armistițiului, se putea constata că această operațiune era terminată²⁰. Se predase Depozitul de Arhivă al ministerului dosare aparținând fostului Serviciu de Capturi al Armatei, Serviciului Restituiri, Comisiilor de Livrări, Comisiei Române de Legătură cu C.A1.C și Direcției Prestații. O parte a arhivei necesară lucrărilor în curs rămăsese asupra oficiului și anume a sa și cea a Direcției Colectărilor, Direcției Lichidări și Decontări și Direcției Prestații.

Chestiunea prelevărilor cu și fără forme de la unitățile și formațiunile armatei, deși fuseseră duse tratative numeroase cu Ministerul Finanțelor și Comisia Ministerială pentru Aplicarea Tratatului de Pace,

¹⁰ În special feroase.

¹¹ Numai acelea la care delegații U.R.S.S. și cumpărătorii colectori au renunțat.

¹² De exemplu Ministerul Comunicațiilor a cerut să i se aprobe a păstra o parte din materialele conform art. 7 pe care le deține fiindu-i necesare. Cererea a fost înaintată pentru soluționare la Comisia Ministerială pentru Aplicarea Tratatului de Pace.

¹³ Guvernul român trebuie să facă în mod regulat, în monedă românească, plățile cerute de către Înaltul Comandament Aliat (sovietic), pentru îndeplinirea funcțiilor sale și, în caz de necesitate, va asigura folosința întreprinderilor industriale și de transport aflate pe teritoriul României, precum și a mijloacelor de comunicație, stațiilor generatoare de energie, întreprinderilor și instalațiilor de utilitate publică, depozitelor de combustibil, petrol, alimente și alte materiale sau servicii în acord cu instrucțiunile date de către Înaltul Comandament Aliat (sovietic).

Vasele de comerț românești, care se găsesc, atât în apele românești, cât și în cele străine, vor fi supuse controlului operativ al Înaltului Comandament Aliat (sovietic), pentru folosirea lor în interesul general al aliaților.

¹⁴ 1. Toate forțele Aliate vor fi retrase din România în termen de 90 de zile de la intrarea în vigoare a tratatului de față, Uniunea Sovietică rezervându-și dreptul de a păstra pe teritoriul român forțele armate care i-ar putea fi necesare pentru menținerea liniilor de comunicație ale Armatei Sovietice cu zona sovietică de ocupație din Austria.

2. Toată valuta românească neîntrebuințată și toate bunurile românești aflate în posesiunea Forțelor Aliate în România, dobândite în baza articolului 10 al Convenției de Armistițiu, vor fi restituite Guvernului român, în același termen de 90 de zile.

3. România va pune totuși la dispoziție aprovizionările și serviciile, care ar putea fi în mod special necesare menținerii liniilor de comunicație cu zona sovietică de ocupație din Austria, și pentru care Guvernul român va primi compensația corespunzătoare.

¹⁵ Arhivele Militare Române, Fond microfilme, rola F II 7.2185, cd. 613.

¹⁶ Pierderile pricinuite Uniunii Sovietice prin operațiunile militare și prin ocuparea de către România a teritoriului sovietic, vor fi compensate față de Uniunea Sovietică de către România, însă, luând în considerație că România nu numai că s-a retras din război, dar a declarat război și în fapt duce război contra Germaniei și Ungariei, părțile sunt de acord ca compensațiile pentru pierderile menționate să nu fie plătite în întregime de România ci numai în parte, și anume sumă de 300.000.000 dolari ai Statelor Unite, plătibili în curs de șase ani în mărfuri (produse petroliere, cereale, materiale lemnoase, vase maritime și fluviale, diverse mașini etc.).

România va plăti despăgubirile pentru pierderile pricinuite în România proprietarilor celorlalte State Aliate și naționalilor lor, pe timpul războiului, despăgubiri a căror sumă va fi fixată ulterior.

¹⁷ Arhivele Militare Române, Fond microfilme, rola F II 7.2185, cd. 613.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem, cd. 614.

²⁰ Ibidem.

până în iunie 1948, nu fusese rezolvată. Soluționarea nu depindea numai de Ministerul Apărării Naționale, ci și de celelalte departamente.

La sugestia Ministerului Apărării Naționale în cursul lunii iunie s-a reușit să se constituie la Ministerul Finanțelor o comisie care a elaborat un decret prezidențial (*anexa nr. 1*) și pe care Ministerul de Finanțe acceptase să-l pună în aplicare în cursul lunii iulie 1948²¹. Acest proiect rezolva întreaga chestiune a prelevărilor²² cu și fără forme. Oficiul se angaja să urmărească apariția lui pentru a trece la execuție.

În legătură cu Tratatul de Pace, o activitate importantă era soluționarea tuturor cererilor de restituiri de bunuri permise la Ministerul Apărării Naționale²³ care se încadrau în art. 23²⁴, art. 24²⁵ și art. 25²⁶. Pentru

²¹ *Ibidem*, cd. 615.

²² Livrărilor neregulate.

²³ Arhivele Militare Române, Fond microfilme, rola F II 7.2185, cd. 615.

²⁴ 1. România acceptă principiile Declarației Națiunilor Unite din 5 ianuarie 1943 și va restitui bunurile ridicate din teritoriul vreuneia dintre Națiunile Unite.

2. Obligațiunea de restituire se aplică tuturor bunurilor identificabile aflate în prezent în România și care au fost ridicate cu forța sau prin constrângere de pe teritoriul vreuneia dintre Națiunile Unite de către vreuna din Puterile Axei, oricare ar fi fost tranșacțiunile ulterioare prin care deținătorul actual al unui asemenea bun și-a asigurat posesiunea lui.

3. Guvernul îndreptățit la restituire și Guvernul român vor putea încheia acorduri care vor înlocui dispozițiile articolului de față.

4. Guvernul român va restitui în bună stare bunurile menționate în acest articol și, în legătură cu aceasta, va acoperi toate cheltuielile de mână de lucru, materiale și transport în România.

5. Guvernul român va coopera cu națiunile Unite la căutarea și restituirea bunurilor supuse restituirii în baza articolului de față și va face pe cheltuielile sa toate înlesnirile necesare.

6. Guvernul român va lua măsurile necesare în vederea restituirii bunurilor vizate prin articolul de față deținute în vreun stat terț de către persoane supuse jurisdicțiunii române.

7. Cererile pentru restituirea bunurilor vor fi prezentate Guvernului român de către Guvernul statului de pe teritoriul căruia au fost ridicate bunurile, înțelegându-se că materialul rulant va fi considerat ca luat de pe teritoriul căruia îi aparține la origine. Termenul în care vor putea fi prezentate aceste cereri, va fi de șase luni de la intrarea în vigoare a Tratatului de față.

8. Sarcina de a identifica bunurile și de a dovedi proprietatea va incumba guvernului care face cererea, iar sarcina de a dovedi că bunul nu a fost ridicat cu forța sau prin constrângere va incumba Guvernului român.

²⁵ 1. În măsura în care nu a procedat încă la asemenea măsuri, România va restabili toate drepturile și interesele legale în România ale Națiunilor Unite și ale cetățenilor acestora, astfel cum ele existau la 1 septembrie 1939 și va restitui acestor Națiuni Unite și cetățenilor lor toate bunurile care le aparțineau în România, inclusiv vasele, în starea în care se găsesc în prezent.

Dacă va fi necesar, Guvernul român va abroga legislația pusă în vigoare de la 1 septembrie 1939, în măsura în care cuprinde discriminări împotriva drepturilor cetățenilor Națiunilor Unite.

2. Guvernul român va restitui toate bunurile, drepturile și interesele vizate de articolul de față, libere de toate ipotecile și sarcinile de orice fel cu care au putut fi grevate din cauza războiului și fără impunerea din parte Guvernului român a vreunei sarcini în legătură cu această restituire. Guvernul român va anula toate măsurile, inclusiv cele de confiscare, sechestrul sau control, luate de el împotriva bunurilor Națiunilor Unite între 1 septembrie 1939 și intrarea în vigoare a Tratatului de față. În cazurile în care bunul nu va fi fost restituit în termen de șase luni de la intrarea în vigoare a Tratatului de față, restituirea va fi cerută autorităților române într-un termen de cel mult douăsprezece luni de la intrarea în vigoare a Tratatului, cu excepția cazurilor în care reclamantul va fi în măsură a dovedi că nu și-a putut depune cererea în acest termen.

3. Guvernul român va anula transferurile privind proprietatea, drepturile și interesele de orice fel aparținând cetățenilor Națiunilor Unite, atunci când aceste transferuri rezultă din măsuri de forță sau de constrângere aplicate în cursul războiului de Guvernele Axei sau de organele lor.

4. a) Guvernul român va fi răspunzător de repunerea în completă bună stare a bunurilor restituite cetățenilor Națiunilor Unite pe baza paragrafului 1 al articolului de față. În cazurile în care bunul nu poate fi restituit sau în care un cetățean al Națiunilor Unite a suferit, ca rezultat al războiului, o pierdere de pe urma atingerii sau daune cauzate unui bun în România, el va primi de la Guvernul român o despăgubire în lei până la concurența a două treimi din suma necesară, la data plății, pentru a achiziționa un bun asemănător sau pentru a repara pierderea suferită. În nici un caz cetățenii națiunilor Unite nu vor fi supuși în ce privește despăgubirile, unui tratament mai puțin favorabil decât acela acordat cetățenilor români.

b) Cetățenii Națiunilor Unite care dețin, direct sau indirect, părți de interes în societăți sau asociațiuni care nu au naționalitatea Națiunilor Unite în înțelesul paragrafului 9 „a” al acestui articol, dar care au suferit o pierdere din cauza unei atingeri sau daune cauzate unui bun în România, vor primi o despăgubire în conformitate cu alineatul „a” de mai sus. Această despăgubire va fi calculată pe baza totalului pierderii sau daunei suferite de societate sau asociațiune și va avea aceeași proporție față de cea pierdere sau daună ca și proporția în care se găsește partea de interes deținută de numiții cetățeni în acea societate sau asociațiune față de capitalul total al acesteia.

c) Despăgubirea va fi plătită liberă de orice taxe, impozite sau alte sarcini. Ea va putea fi folosită în mod liber în România, dar va fi supusă dispozițiilor relative la controlul devizelor străine care, la un moment dat, ar fi în vigoare în România.

d) Guvernul român va acorda cetățenilor Națiunilor Unite același tratament ca cel de care se bucură cetățenii români în ce privește atribuirea de materiale pentru repararea sau refacerea bunurilor lor din România și în ce privește atribuirea de devize străine pentru importul de astfel de materiale.

e) Guvernul român va acorda cetățenilor Națiunilor Unite o indemnizație în lei în aceeași proporție ca și cea prevăzută la alineatul „a” de mai sus, pentru a-i despăgubi de pierderea sau daunele decurgând din măsurile speciale aplicate bunurilor lor în timpul războiului și care nu erau aplicabile bunurilor românești. Alineatul de față nu se aplică unei lipse de câștig.

5. Dispozițiunile paragrafului 4 al acestui articol nu se vor aplica României în cazul în care măsurile care ar putea să dea naștere unei reclamațiuni pentru daune cauzate unor bunuri situate în Transilvania de Nord și aparținând Națiunilor Unite sau cetățenilor lor, au fost luate în cursul perioadei când acest teritoriu nu era supus autorității României.

aceste articole din Tratatul de Pace, Ministerul Apărării Naționale era numai departament de colaborare, soluționarea revenind Comisiei Ministeriale pentru Aplicarea Tratatului de Pace prin Ministerul Industriei și Comerțului, care era departament de execuție²⁷. Atribuțiile care reveneau Ministerului Apărării Naționale în această calitate și care constau din furnizarea tuturor datelor în legătură cu rechiziționarea de către armată a bunurilor solicitate de petiționari, fuseseră în parte îndeplinite.

Au fost trimise, la Comisia Ministerială pentru Aplicarea Tratatului de Pace, 20 de cereri de restituiri totalizând un număr de 117 autovehicule ale diferitelor societăți cu capital străin, supușilor străini sau legațiilor străine²⁸. Oficiul mai avea o serie de cereri de această natură totalizând circa 60 autovehicule la care petiționarii nu înaintaseră toate actele necesare și pentru completarea cărora se făcuseră intervenții. Urmau să fie completate toate actele, să se conexeze la cele existente și să fie prezentate comisiei ministeriale.

Oficiul a prezentat și situația lucrărilor executate anterior și stadiul în care se aflau la sistarea lucrului²⁹.

Privitor la aplicarea clauzelor militare, aeriene și navale din Tratatul de Pace³⁰:

- în legătură cu art. 11³¹: până la 01.12.1947, Oficiul era ținut la curent de către Marele Stat Major și păstra o evidență a acestor operațiuni. După această dată operațiunile și evidența lor au fost efectuate și păstrate numai de Marele Stat Major³².

6. Toate cheltuielile raționale făcute în România pentru stabilirea reclamațiunilor, inclusiv evaluarea pierderilor și daunelor, vor cădea în sarcina Guvernului român.

7. Cetățenii Națiunilor Unite și bunurile lor vor fi scutite de orice impozite, taxe sau contribuții excepționale impuse de către Guvernul român sau de către orice autoritate română, între data Armistițiului și intrarea în vigoare a Tratatului de față, asupra capitalurilor lor aflate în România, în scopul special de a întâmpina sarcini de ocupație rezultând din război sau cheltuielile pentru întreținerea forțelor de ocupație sau reparațiile de plătit vreunui dintre Națiunile Unite. Orice sume percepute astfel vor fi restituite.

8. Proprietarul bunurilor în chestiune și Guvernul român vor putea încheia aranjamente care se vor substitui dispozițiilor articolului de față.

9. În înțelesul acestui articol:

a) Denumirea „cetățeni ai Națiunilor Unite” se aplică persoanelor fizice care sunt cetățeni ai vreunui din Națiunile Unite sau societăților sau asociațiilor care se găsesc constituite sub regimul legilor vreunui din Națiunile Unite la intrarea în vigoare a Tratatului de față, cu condiția ca numele persoane fizice, societăți sau asociațiuni să fi posedat acest statut și la data Armistițiului cu România.

Denumirea „cetățeni ai Națiunilor Unite” cuprinde de asemenea toate persoanele fizice, societățile și asociațiile care, potrivit legilor în vigoare în România în timpul războiului, au fost tratate ca inamici.

b) Denumirea „proprietar” desemnează cetățeanul Națiunilor Unite, astfel cum este definit în alineatul „a” de mai sus, care are un titlu legitim asupra bunului în chestiune, și cuprinde pe succesorul proprietarului, cu condiția ca acest succesor să fie de asemenea cetățean al unei Națiuni Unite în înțelesul alineatului „a”. Dacă succesorul a cumpărat bunul în starea lui avariata, vânzătorul va păstra dreptul la indemnizare conform acestui articol, fără ca prin această obligațiune existând între vânzător și cumpărător în virtutea legislației interne să fie atinse.

c) Denumirea „bunuri” desemnează toate bunurile mobile sau imobile, corporale sau incorporeale, inclusiv drepturile de proprietate industrială, literară sau artistică, precum și toate drepturile sau interesele de orice natură asupra unor bunuri. În afară de dispozițiile generale de mai sus, bunurile Națiunilor Unite și ale cetățenilor lor cuprind toate vasele maritime și fluviale, împreună cu aparatura și echipamentul lor, care aparțineau Națiunilor Unite sau cetățenilor lor, sau erau înregistrate pe teritoriul uneia dintre Națiunile Unite, sau navigau sub pavilionul uneia din Națiunile Unite și care, după 1 septembrie 1939, aflându-se în apele românești, sau după ce fuseseră aduse cu forța în apele române, au fost puse sau sub controlul autorităților române ca bunuri inamice, sau au încetat de a fi la libera dispoziție în România a Națiunilor Unite sau a cetățenilor lor, în urma măsurilor de control luate de autoritățile române în legătură cu existența stării de război între unele din Națiunile Unite și Germania.

²⁶ 1. România se obligă ca, în toate cazurile în care, cu începere de la 1 septembrie 1939, bunurile, drepturile sau interesele legale din România ale unor persoane de sub jurisdicția română au făcut obiectul unor măsuri de sechestru, de confiscare sau de control pe temeiul originii rasiale sau a religiei unor asemenea persoane, bunurile, drepturile sau interesele legale menționate să fie restituite împreună cu accesoriile lor sau, dacă restituirea este imposibilă, o despăgubire echitabilă să fie acordată.

2. Toate bunurile, drepturile și interesele în România ale persoanelor, organizațiilor sau comunităților care, individual sau ca membri ai unor grupuri, au făcut obiectul unor măsuri de persecuție rasială, religioasă sau altor măsuri cu caracter fascist și care rămân fără moștenitor sau nereclamate timp de șase luni după intrarea în vigoare a Tratatului de față, vor fi transferate de Guvernul român organizațiilor din România care reprezintă asemenea persoane, organizațiuni sau comunități. Bunurile transferate vor fi întrebuințate de acele organizațiuni pentru scopuri de ajutorare și refacere a membrilor supraviețuitori din astfel de grupuri, organizațiuni și comunități din România. Acest transfer va fi efectuat în termen de douăsprezece luni de la intrarea în vigoare a Tratatului și va cuprinde bunurile, drepturile și interesele ce trebuie restituite potrivit paragrafului 1 al acestui articol.

²⁷ Arhivele Militare Române, Fond microfilme, rola F II 7.2185, cd. 615.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem.

³¹ Armamentele terestre, navale și aeriene și fortificațiile vor fi limitate strict la cerințele îndatoririlor cu caracter intern și de apărare locală a frontierelor. În conformitate cu cele de mai sus, România este autorizată să dispună de forțe armate care nu vor depăși:

- în legătură cu art. 12³³: operațiunea era de resortul Ministerului Apărării Naționale – Direcția Superioară a Personalului și a rămas numai în cadrul acestei direcții³⁴.

- în legătură cu art. 14³⁵ și art. 15³⁶: oficiul solicitase datele și documentarea de care avea nevoie de la direcțiile și întreprinderile de resort din Ministerul Apărării Naționale, până la 31.12.1947 fiind primite o parte din răspunsuri. După această dată Oficiul nu a mai urmărit această chestiune, deoarece a primit instrucțiuni verbale că lucrările vor continua în această direcție numai la ordin special³⁷.

- în legătură cu art. 16³⁸: oficiul a întocmit o vastă lucrare care, în stadiul ei final în care se găsea la 31.12.1947, prezenta un dosar de 265 file – situații de materiale și armament – după modelul *anexa nr. 2*, completate cu datele și cifrele adunate în acest scop de la direcțiile de resort din Ministerul Apărării Naționale și de la Marele Stat Major. Și pentru această lucrare s-au primit la Oficiu instrucțiuni verbale de a fi păstrată în casa de fier împreună cu toată documentarea necesară, în stadiul la care se afla la 31.12.1947, urmând să fie reluată numai la ordin special³⁹.

La momentul întocmirii raportării cu privire la stadiul lucrărilor desfășurate de Oficiul până la data de 01.07.1948, personalul, la momentul evaluării, era compus din 3 ofițeri, 1 subofițer și 2 funcționari civili.

-
- a) pentru armata de uscat, inclusiv grănicerii, un efectiv total de 120.000 oameni;
 - b) pentru artileria antiaeriană un efectiv de 5.000 oameni;
 - c) pentru marină, un efectiv de 5.000 oameni și un tonaj total de 15.000 tone;
 - d) pentru aviația militară, inclusiv aeronautica navală, 150 avioane cuprinzând și rezervele, din care cel mult 100 vor putea fi avioane de luptă, și un efectiv total de 8.000 de oameni. România nu va poseda sau dobândi avioane concepute esențial ca bombardiere cu dispozitive interioare pentru a purta bombe.

Aceste efective vor cuprinde, în fiecare caz, personalul unităților combatante, al serviciilor și de comandament.

³² Arhivele Militare Române, Fond microfilme, rola F II 7.2185, cd. 616.

³³ Personalul armatei, marinei și aviației române care depășește efectivele respective îngăduite prin articolul 11, va fi licențiat în termen de șase luni de la intrarea în vigoare a Tratatului de față.

³⁴ Arhivele Militare Române, Fond microfilme, rola F II 7.2185, cd. 616.

³⁵ România nu va poseda, construi sau experimenta nici o armă atomică, nici un proiectil auto-propulsat sau dirijat, și nici un dispozitiv utilizat la lansarea acestor proiectile (altele decât torpilele și dispozitivele pentru lansarea torpilelor făcând parte din armamentul normal al navelor de război îngăduite prin Tratatul de față), nici o mină marină sau torpilă de tip fără contact funcționând prin mecanism de influență, nici o torpilă umană, nici un submarin sau alt submersibil, nici o vedetă torpiloare și nici un tip special de vas de asalt.

³⁶ România nu va păstra, produce sau dobândi, în alt mod, material de război și nu va menține instalațiuni pentru fabricarea acestui material, peste ceea ce este necesar pentru întreținerea forțelor armate îngăduite prin articolul 11 al Tratatului de față.

³⁷ Arhivele Militare Române, Fond microfilme, rola F II 7.2185, cd. 616.

³⁸ 1. Materialul de război în excedent, de proveniență aliată, va fi pus la dispoziția Puterii Aliate sau Asociate interesate, potrivit instrucțiunilor date de acea Putere. Materialul de război român, în excedent, va fi pus la dispoziția Guvernelor Uniunii Sovietice, Regatului Unit și Statelor Unite ale Americii. România va renunța la toate drepturile asupra acestui material.

2. Materialul de război de proveniență sau concepție germană, în excedent față de cel necesar forțelor armate îngăduite prin Tratatul de față, va fi pus la dispoziția celor Trei Guverne. România nu va dobândi sau fabrica nici un fel de material de război de proveniență sau concepție germană și nu va folosi sau instrui nici un tehnician, inclusiv, personalul de aviație militar și civil, care este sau a fost cetățean german.

3. Materialul de război în excedent, menționat în paragrafele 1 și 2 ale acestui articol, va fi predat sau distrus, în termen de un an de la intrarea în vigoare a Tratatului de față.

4. Definiția și lista materialului de război, vizat prin Tratatul de față, sunt cuprinse în Anexa III.

³⁹ Arhivele Militare Române, Fond microfilme, rola F II 7.2185, cd. 616.

Expunere de motive
la proiectul de decret pentru reglementarea lichidării operațiunilor de livrări sau servicii prestate
neregulat de către instituțiile publice
în intervalul de la 23.08.1944 până la 15.12.1947⁴⁰

Pentru executarea obligațiilor ce decurg prin convențiile cu străinătatea sau în legătură cu împrejurările excepționale ivite în perioada de la 23.08.1944 și până la 15.12.1947 trupele aliate au ridicat cu și fără forme de predare din depozitele instituțiilor publice, bunuri care nu pot fi determinate cu certitudine în ceea ce privește cuantumul și valoarea lor.

Aceste prelevări făcute în dauna gestiunilor instituțiilor publice civile sau militare – urmează să fie reglementate prin ordonanțări și scăderi, deoarece aceste instituții nu-și pot încheia gestiunile de bani sau materiale care sunt grevate fie de livrări efectuate sau servicii prestate neregulat, fie de pierderile suferite.

Numai la Ministerul Apărării Naționale valoarea livrărilor efectuate neregulat din depozite atinge suma de 8.000 miliarde de lei vechi.

În vederea regularizării operațiunilor de prelevări sau de livrări neregulate și a pierderilor de bani, valori, materiale publice sau bunuri de inventar, este necesar ca instituțiile publice să verifice și să lichideze până la 31.12.1948 după procedura stabilită, toate operațiunile ce intră în categoriile prevăzute la art. 2 din proiectul de decret.

Pentru aceste considerații am întocmit alăturat proiectul de decret pentru reglementarea lichidării prelevărilor efectuate din gestiunile tuturor instituțiilor publice.

Ministerul Finanțelor

Ministerul Apărării Naționale

* * *

Decret Prezidențial⁴¹

Ministerul Finanțelor

Prezidiul Marii Adunări Naționale a Republicii Populare Române

În temeiul art. 44, pct. 2 și art. 45 din Constituția Republicii Populare Române

Văzând decizia Consiliului de Miniștri nr. _____ din _____ iunie 1948;

Emite următorul:

Decretul nr. _____

Pentru reglementarea lichidării operațiunilor de livrări sau servicii prestate de către instituțiile publice în intervalul de la 23.08.1944 până la 15.12.1947.

Art. 1 – Livrările și furniturile efectuate și serviciile prestate în mod neregulat de către instituțiile publice în perioada de la 23.08.1944 și până la 15.12.1947 în legătură cu obligațiile ce decurg din convențiile cu străinătatea sau în legătură cu împrejurările excepționale ivite în această perioadă de timp, în măsura în care nu au fost ordonanțate ori scăzute din gestiunile respective, se vor lichida în conformitate cu prevederile decretului de față.

Art. 2 – Se încadrează în dispozițiile acestui decret următoarele operațiuni:

Livrări efectuate și servicii prestate cu aprobarea Comisiei Române pentru Aplicarea Armistițiului dar neîncadrate în Convenția de Armistițiu și Tratatul de Pace;

⁴⁰ *Ibidem*, cd. 618.

⁴¹ *Ibidem*, cd. 619.

Livrări efectuate și servicii prestate neregulat cu forme de predare, însă fără ordin de comandă și neîncadrare în Convenția de Armistițiu sau în Tratatul de Pace;

Livrări efectuate și servicii prestate neregulat fără forme de predare, fără ordin de comandă și neîncadrate în Convenția de Armistițiu sau în Tratatul de Pace;

Pierderi suferite în cursul transportului de materiale și produse sau cu ocazia livrării lor la baza de predare, după normativele organelor sovietice de recepție necunoscute de organele de predare sau neprevăzute în legislația românească peste procentele uzuale stabilite prin instrucțiunile oficiale.

Art. 3 – Constatarea operațiunilor și faptelor enumerate la art. 2 privind gestiunile instituțiilor publice, civile și militare și încadrarea lor în dispozițiile decretului de față, se va face pe bază de acte încheiate în termen de cel mult 30 de zile de la data producerii faptului sau efectuării operațiunii de gestionari care aveau în păstrarea sau mânuirea lor obiecte de inventar, materiale sau fonduri publice din care au fost procurate.

Art. 4 – Actele pe baza cărora se vor putea recunoaște prelevările sau livrările neregulate și aprobă scăderea pierderilor de bani, valori, materiale publice și obiecte de inventar sunt:

Pentru cazurile prevăzute la art. 2, pct. a, b și c o dovadă scrisă din partea trupelor aliate, în care să se specifice natura livrărilor și serviciile executate în mod neregulat sau un raport sau un proces-verbal încheiat înăuntrul termenului de 30 zile, prevăzut la art. 3, de către organele administrative ale unităților și serviciilor publice respective, singure sau împreună cu alte organe ale administrației de stat, ori de către comisiile constituite ad-hoc în cadrul unităților sau serviciilor.

Pentru pierderile prevăzute la art. 2 pct. d scrisorile de trăsură C.F.R. prin care să se dovedească cantitatea de materiale și subzistențe expediate trupelor aliate sau procese-verbale încheiate de delegați în cursul transportului cu organele administrației de stat sau procese-verbale încheiate de către comisiile de livrări sau de către delegații birourilor de aprovizionare de pe lângă cercurile teritoriale, verificate de către organele de control al administrațiilor.

Art. 5 – Actele justificative întocmite în condițiile prezentului proiect pot fi utilizate în justificarea avansurilor acordate pe bază de ordonanțe de plată și întrebuințate în asemenea plăți indiferent care a fost destinația inițială a acestor avansuri.

Plățile făcute din avansurile obținute de la portofoliu vor fi regularizate prin credite extraordinare speciale ce se vor deschide pe seama departamentelor respective.

Materialele publice și obiectele sau bunurile de inventar procurate din comerț, cu fonduri având o destinație specială, se vor ordona în baza actelor justificative prevăzute la art. 3 și 4 pentru reconstituirea fondurilor utilizate cu aceste plăți.

Art. 6 – Materialele, subzistențele, echipamentul și bunurile de orice fel livrate în mod neregulat din depozitele unităților militare sau ale serviciilor publice vor fi scăzute din gestiunile respective pe baza actelor și dovezilor produse în condițiile art. 3 și 4.

Scăderea din gestiune se aprobă de conducătorul departamentului sau șeful administrației respective pe bază de referat din care să rezulte că sunt îndeplinite și produse toate dovezile, pentru ca faptul să se încadreze în prevederile decretului de față.

Aprobarea scăderii din scripte împreună cu actele justificative pe care se sprijină scăderea se vor atașa la contul de gestiune respectiv și se vor înainta autorităților jurisdicționale competente pentru verificarea și descărcarea lui.

Șeful departamentului va putea delega și altor organe dreptul de aprobare a scăderii după cum va aprecia.

Art. 7 – Dispozițiile decretului de față se aplică până la 31.12.1948 urmând ca după această dată orice pierderi sau livrări neregulate, constatate ulterior, să fie imputate gestionarilor în solidar cu organele ierarhice și cu cele de inspecție și control.

Dat în București la

Ministrul Finanțelor

Ministrul Apărării Naționale

Categoria _____
 (anexa a III-a a Tratatului de Pace)⁴²

Detalii	Bune	De reparat	Reformate	Total	Piese de schimb și accesorii	Obs.
Necesar (total)						
Existent						
Proveniență română						
Germană						
U.R.S.S.						
S.U.A						
Marea Britanie						
Provenințe diferite						
Total existent						
Excedent						
Total excedent						
Urmează să fie predate puterilor aliate (U.R.S.S., S.U.A., Marea Britanie, Total)						
Se transformă în piese de schimb						
Înlocuiește deficitele						
Deficit în dotarea armatei						

⁴² *Ibidem*, cd. 622.

DESPRE DESTRUCTURAREA ARMATEI ROMÂNE PRIN TRATATUL DE PACE DE LA PARIS ÎN ARHIVELE MILITARE NAȚIONALE

Prof. univ. dr. Jipa ROTARU

Evoluția politică și diplomatică a României după 1947 a stat sub semnul hotărârilor Conferinței de Pace de la Paris. Politica sa militară a fost decisă și influențată de nerecunoașterea *de jure* a faptului că statul român a fost parte activă la înfrângerea Germaniei. Recunoașterea cobeligeranței ar fi permis țării nu numai o altă poziție în viața internațională, dar și alte evoluții ale instituțiilor ei fundamentale politico-militare, cel puțin pentru perioada imediat următoare.

Nerecunoașterea *de jure* a cobeligeranței în campania Armatei Române alături de Armata Roșie în cea de-a doua parte a celui de-al Doilea Război Mondial, de la 23 august 1944 până la 12 mai 1945, a însemnat plasarea armatei române în rândul armatelor învinse ale Axei, care au fost supuse unor drastice desființări sau restructurări.

Tratamentul abuziv și discriminator aplicat României la Conferința de Pace de la Paris a fost compensat printr-o *presă și imagine* care a fost receptată de diplomația Bucureștiului, dar mai ales de opinia publică românească, cu speranță și optimism în anii imediat următori războiului. Relevantă este poziția adoptată de diplomația britanică Foreign Office-ul prin ministrul britanic Bevin, de exemplu a trimis mesaje de bunăvoință statelor care au semnat tratatele de pace în care, printre altele, afirma: „*Semnarea acestor tratate pune capăt unuia din spectacolele acestui război și, în astfel de situații, e bine să priim înainte. Fiecare dintre noi, în propria noastră țară, are în față o mulțime de probleme urgente, de ordin individual, local și național. Noi știm că aceste probleme nu sunt ușor de soluționat*”¹.

Mass-media a reflectat pe larg acest joc al diplomației reale, scoțând în evidență unele nuanțe în discrepanța dintre vorbe și fapte, în țările care s-au aflat pentru un timp în tabăra Axei. Corespondentul Agenției turce *Anatolia* nota că, după semnare, se observa „*o oarecare satisfacție în rândul foștilor aliați ai Germaniei – și evidenția politica externă a României, care urmărea să-și redreseze economia zdruncinată de război și de doi ani de secetă*”².

La rândul său, un comentator sovietic, vorbind în limba engleză la postul Radio Moscova, sublinia că „*la încheierea tratatelor, marile puteri nu au lucrat dintr-un spirit de răzbunare [...] și că încheierea tratatelor s-a făcut pe baza unor reale interese mutuale și a cooperării dintre marile puteri*”³.

Mai nuanțate par a fi comentariile posturilor de radio și ale ziarelor din Statele Unite. Într-un articol intitulat *Zi de decepții și de resentimente*, publicat în *New York Times* se scria: „*Deși aceste tratate par a fi cele mai bune cu putință în actualele împrejurări, nu este mai puțin adevărat că s-au trasat granițe și s-au efectuat schimbări de teritoriu fără a se ține seama de dorința popoarelor interesate*”⁴. Cotidianul își exprima speranța că „*timpul va permite să se șteargă abuzurile cele mai evidente ale situației actuale*”⁵.

La rândul său, postul de radio New York, în emisiunea din 11 februarie 1947, aprecia că „*actualele tratate de pace sunt expresia singurului compromis care se putea face. Pacea reală e un lucru care a rămas de domeniul viitorului*”⁶.

România, aproape 100% comunități de către Armata Roșie, comisarii sovietici și lacheii lor, comuniștii români întorși de la Moscova pe tancurile sovietice nu a dispus de posibilități și mijloace prin care diplomația de la București să poată manevra pentru a-și apăra interesele. Singura cale de atac a fost cea a memoriilor și a protestelor oficiale pe care le-a înaintat, conform cu uzanțele diplomatice, unor membri ai Conferinței de Pace. Când Conferința de Pace de la Paris se apropia de sfârșit, Gheorghe Tătăărăscu, ministrul de externe al României, i-a înaintat lui Cooper, reprezentantul britanic al conferinței, textul unui protest prin care guvernul român declara că „*va face toate eforturile să îndeplinească obligațiile prevăzute în tratat, pe care le aprecia ca oneroase și nejuste*”⁷. Guvernul român își exprima regretul că Marii Aliați nu au ținut cont de contribuția ei economică și militară la războiul antihitlerist și că obligațiile economice impuse creează o situație dificilă pentru ea. Tot defavorabilă și totodată de nejustificat, era socotită și obligația țării noastre de a renunța la reparații din partea Germaniei, iar alte dispoziții erau taxate

¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare A.N.I.C.), fond 5419, dosar 801/13A, 1947, f.519-521.

² Arhivele Militare Române (în continuare A.M.R.), fond 5419, dosar 801/13A, 1947, f.562.

³ Ibidem, f.563.

⁴ Ibidem, f.529.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem, f.541.

⁷ „Scânteia” din 21 februarie 1947.

ca lipsite de precizie și contradictorii. Guvernul țării se declară în schimb mulțumit de soluționarea problemei Transilvaniei și își lua angajamentul de a intra în negocieri cu statele interesate pentru a adapta clauzele tratatului la situația prezentă a țării și a clarifica punctele care rămân obscure, eforturile pentru organizarea păcii și colaborării internaționale, în conformitate cu principiile Cartei Națiunilor Unite, erau adoptate drept principate direcții externe ale României.⁸

Nota de plată a unui război pierdut, cum numea Gheorghe Tătărăscu Tratatul de Pace semnat la 10 februarie 1947, în Sala Orologiului de la Quai d'Orsay, conținea prevederi exprese pentru armata română. Erau cerințe care prevedeau diminuarea drastică a efectivelor și armamentelor, a nivelului de operaționalitate al armatei în ansamblu. Astfel, Tratatul de Pace, la articolul 11 preciza că „*armatele terestre, navale și aeriene și fortificațiile vor fi limitate strict la cerințele îndatoririlor cu caracter intern și de apărare locală a frontierelor*”.

În conformitate cu cele de mai sus, România putea să dispună de forțe armate care să nu depășească un efectiv total de 120.000 de oameni pentru armata de uscat, inclusiv grănicerii; un efectiv de 5.000 de oameni pentru artileria antiaeriană; pentru marină un efectiv de 5.000 de oameni și un tonaj total de 15.000 tdw; un efectiv de 8.000 de oameni pentru aviația militară, inclusiv aeronautica navală și 150 de avioane, cuprinzând și rezervele, din care cel mult 100 vor putea fi avioane de luptă. România nu va poseda sau „*nu va dobândi avioane concepute esențiale ca bombardiere cu dispozitive interioare pentru a putea purta bombe. Aceste efective vor cuprinde, în fiecare caz, personalul unităților combatante, al serviciilor și de comandament*”⁹.

Totodată, Tratatul de Pace obliga România, prin articolul 12, să reducă în termen de șase luni de la intrarea în vigoare a sa personalul armatei, marinei și aviației române care depășește efectivele respective îngăduite prin articolul 11. Prin articolele 14, 15, 16 și anexele 2 (la art.13), 3 (la art.16) erau interzise sau supuse restricțiilor industria aeronautică română, industria de armament și muniții, deținerea de tehnică de luptă reactivă, a submarinelor, vedetelor torpiloare, instrucția efectivelor militare în acest sens etc. În conformitate cu articolul 16 din Tratatul de Pace „*materialul de război român, în excedent, va fi pus la dispoziția guvernelor Uniunii Sovietice, Regatului Unit și Statelor Unite ale Americii. România va renunța la toate drepturile acestui material*”¹⁰.

În baza Convenției de armistițiu de la Moscova din 12 septembrie 1944, s-a impus pentru armata română, care suferise după războiul purtat în est, o primă și importantă fază de destructurare, o nouă reducere a efectivelor și armamentelor. Clauzele Tratatului de Pace de la Paris aduceau noi restricții care conduceau la anihilarea puterii militare a României. În decembrie 1947, prin preluarea conducerii armatei române de către Emil Bodnăraș, membru al Biroului Politic al Partidului Comunist Român și prin înlăturarea capului armatei, regele Mihai I, din fruntea ei, s-a încheiat faza destrămării instituționale a armatei.

Și în aceste condiții, responsabilii militari de la București au încercat, dând dovadă de un înalt profesionalism, să salveze ce se mai putea salva din organismul militar al țării. Astfel, la 20 octombrie 1946, încă înainte de semnarea Tratatului de Pace, specialiștii militari de la Marele Stat Major, secția Operații, au elaborat și pus la dispoziția conducerii politice, un document de excepție: *Repertoriu referitor la problemele care trebuie să preocupe armata în toate domeniile și apărarea noastră națională în prezent și viitor*. Documentul preciza că este nevoie „*să ne creăm în scurt timp posibil, în cadrul stipulațiilor Tratatului de Pace, o armată modernă, sub toate raporturile și posibilitățile de a o întreține, instrui și educa, precum și a o dezvolta de îndată ce ni s-ar permite sau autoriza prin O.N.U.; să se realizeze o echipare materială a teritoriului, care să asigure întreținerea și dezvoltarea la nevoie și să ajute la îndeplinirea misiunilor ei, în cuprinsul frontierelor țării; să se mențină la un nivel ridicat forțele morale ale armatei și poporului român, pentru a consolida legătura între ele și a ridica prestigiul armatei în interior și peste graniță*”¹¹.

În ceea ce privește organizarea, respectivul document preciza: „*În cadrul efectivelor și restricțiilor prevăzute prin clauzele militare ale Tratatului de Pace să ne asigurăm din timp de pace o armată cu organizarea de război, care să poată îndeplini misiunile ce s-ar impune pentru apărarea locală a frontierelor*”¹².

Totodată, măsurând exact situația din acel moment, se atrăgea atenția: „*Cu simpla organizare de pace a armatei, fără permisiunea de a trece la o mobilizare, ar însemna să nu o putem mișca, necum să ducem operațiuni la frontieră*”¹³.

Marele Stat Major a emis la 15 ianuarie 1947, un alt document intitulat *Planificarea activității Marelui Stat Major*. Printre altele se preciza că factorii care stau la baza structurii și doctrinei viitoarei

⁸ Ibidem.

⁹ A.M.R., Fond Cabinetul ministrului, dosar nr.16, f.12.

¹⁰ Ibidem, Fond Direcția Financiară, dosar nr.6372, f.102-106.

¹¹ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Cancelarie, dosar nr.4/1950, f.1-2.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

armate sunt generate de evoluțiile externe dar și de cele interne: „Viitoarea armată a țării va trebui să aibă o structură și o doctrină condiționate de o serie de factori, între care mai importanți sunt: stipulațiunile Tratatului de Pace, experiența de război, caracterul probabil al viitorului război, situația politico-socială, situația economică și financiară a țării, potențialul uman”¹⁴.

Interesant este faptul că documentul amintit făcea o îndreptățită pledoarie pentru planificarea centralizată și în ceea ce privește pregătirea țării pentru apărare, subliniindu-se că „doctrina, condițiile de instrucție și educația armatei trebuie studiate și stabilite în cadrul planului general de planificare, pentru a fi perfect acordat între ele”¹⁵.

Materializarea acestei viziuni de către Marele Stat Major s-a făcut după semnarea Tratatului de Pace la 10 martie 1947, când se propunea și se aproba înființarea unei Secții de studii și doctrină. Astfel, în document se preciza: „La ora actuală ne lipsește concretizarea unei doctrine militare (...) Secția de doctrină să fie organul creator al Marelui Stat Major (...) Opera de creație a Secției de doctrină trebuie să ajungă a stabili: liniile generale ale structurii și organizării unei armate moderne pentru toate cele trei categorii de forțe (terestre, aeriene și navale), atât în ansamblul lor, cât și în cadrul marilor unități și al armelor; bazele de doctrină pentru întrebuițarea celor trei categorii de forțe (terestre, aeriene și navale), vizând separat fiecare dintre cele trei categorii de forțe, cât și combinarea lor, conducerea tuturor marilor unități în orice operațiuni, întrebuițarea armelor și procedeele lor de luptă, conducerea și întrebuițarea serviciilor (...)”¹⁶.

Arhiva Militară păstrează sub formă de studii, proiecte, ipoteze etc., imensul travaliu prescurtat de către specialiști de la Marele Stat Major, mai ales de organul nou creat Secția de Studii și Doctrină, pentru organizarea armatei române în conformitate cu clauzele Tratatului de Pace. Aceste studii documentare au stat la baza elaborării a două legi care au fost decisive pentru evoluția organismului militar românesc postbelic: Legea nr.205 pentru organizarea și funcționarea Ministerului Apărării Naționale și Legea nr.206 pentru organizarea armatei, ambele votate de majoritate de voturi de Adunarea Deputaților la 10 iunie și respectiv 11 iunie 1947¹⁷.

Ambele legi au fost promulgate de șeful statului, Regele Mihai I la 21 iunie 1947, cu Înaltul Decret nr.1257 și respectiv nr.1256 și contrasemnate de ministrii de război și de justiție, generalul de corp de armată Mihai Lascăr, respectiv Lucrețiu Pătrășcanu¹⁸.

Aceste prime legi adoptate de către Adunarea Deputaților se constituiau într-un pachet de acte normative considerate la acea vreme extrem de importante, necesare și utile, proiectate să fundamenteze bazele organizării, dotării, întrebuițării și instruirii armatei în conformitate cu prevederile Tratatului de Pace. Legea nr.206 oferea cadrul juridic pentru organizarea forțelor armate pe timp de pace; verificarea resurselor teritoriului în oameni și material; organizarea teritoriului țării din punct de vedere militar¹⁹.

În baza acestei legi, organizarea militară cuprindea: organizarea armatei – cu următoarele forțe: armata de uscat, aeronautica, marina regală, grăniceri; organizarea teritoriului – regiuni militare, cercuri teritoriale, șefi de garnizoane; paza teritoriului – jandarmeria, unde totalitatea efectivelor preconizate, cu excepția celor destinate apărării ordinii publice erau considerate luptătoare²⁰.

Legea preciza că „Regele este capul puterii armate. Regele numește, prin Înalt Decret, pe șeful Marelui Stat Major, generalii inspectori de armate și comandanții de unități corp aparte, la propunerea ministrului apărării”²¹.

În baza acestor legi, Marele Stat Major a continuat să elaboreze documente importante pentru apărarea națională. Edificator în acest sens este documentul elaborat în 1947 de Secția a 3-a Operații, prin care se încerca valorificarea experienței de război dobândită de armata română și se stabileau principalele coordonate doctrinare ale reorganizării și instruirii. Documentul avea să stea la baza doctrinei și strategiei militare românești de mai bine de 40 de ani.

Intitulat Orientări spre o nouă doctrină²², acest document tindea să stabilească, cel puțin la început, în viziunea noii puteri din România, o unitate de vederi pentru îndrumarea instrucției în armată, înainte de apariția unei directive generale și de elaborare a regulamentelor tactice²³.

Documentul amintit cuprindea și orientări de ordin strategic asupra războiului viitor și a modului de purtare. Comandamentele și trupele erau direcționate asupra următoarelor probleme: necesitatea continuării

¹⁴ A.M.R., Fond 948, dosar nr.921, f.1, 38, 39.

¹⁵ Ibidem, f.188.

¹⁶ Ibidem, Fond Direcția Financiară, dosar nr.6372, f.114-116.

¹⁷ Ibidem, Fond 3027, dosar nr.2014, f.75-76.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem.

²² Arhiva S.R.I., fond P, dosar nr.6636, f.69-71.

²³ Ibidem, f.72.

pregătirii de război, aspecte posibile ale unui viitor război, poziția și rolul țărilor mici într-un război de coaliție, ideile generale ale doctrinei de război, bazele generale în organizare și mobilizare, bazele de instruire.

Amplu elaborate, cu o tratare amănunțită a problemelor subliniate mai sus, aceste orientări de ordin strategic către o nouă doctrină izvorâtă din experiența războiului, impuneau tuturor o aprofundare a noilor stări de lucruri, o urmărire îndeaproape a promovării tehnicii, ținerea permanent la curent cu progresele ei și ale artei militare. Deși elaborat într-o perioadă în care propaganda Partidului Comunist încă nu sufoca aparatul administrativ din armată, documentul anunța limbajul de lemn ce va caracteriza în viitor și documentele oficiale referitoare la armată. Se cerea ca organizarea militară românească să țină cont de evoluția fenomenului în țările cu tradiție, precizând că „o strânsă legătură este necesară și cu marile armate de la care avem multe de învățat, dar în special de la marea armată sovietică vecină cu care am luptat cot la cot”²⁴.

După 1947, transformarea statului în conformitate cu cerințele Moscovei și cu politica partidului Comunist a vizat și armata. În primul rând, Partidul Muncitoresc Român și-a instalat în fruntea oștirii pe un veci kominternist, fost ofițer, condamnat pentru activitate de spionaj în favoarea Uniunii Sovietice în perioada interbelică. Prin Înaltul Decret nr.2198 din 23 decembrie 1948, „domnul Emil Bodnăraș se numește ministru secretar de stat la Departamentul Apărării Naționale, în locul domnului general de armată Mihail Lascăr, demisionat”²⁵.

Noul ministru, în discursul de investitură, în fața prim-ministrului dr. Petru Groza, avea să spună între altele: „Din însărcinarea Partidului Comunist Român și cu asentimentul unanim al Guvernului (...) am primit misiunea de a conduce de astăzi înainte treburile armatei. Este o misiune fără îndoială grea. O primesc însă cu încredere. Mai întâi, pentru că nouă comuniștilor nu ne este frică de greutate. Suntem făcuți pentru a le învinge. Al doilea, pentru că știu că nu voi duce sarcina singur”²⁶.

Pentru că în concepția comuniștilor „armata trebuia să fie de tip nou”²⁷, ministrul a început prin a înlătura așa-ziii veci ofițeri și generali, în fapt oameni în care comuniștii, stăpâni de acum la București, nu aveau încredere și care în majoritate luptaseră pe Frontul de Est. S-a început cu înlăturarea generalului Costin Ionașcu, șeful Marelui Stat Major, care a fost trecut în disponibilitate la 27 decembrie 1947 și a urmat la doar câteva zile decapitarea capului oștirii prin înlăturarea regelui Mihai I de la tron.

În ianuarie 1948, în publicațiile militare s-a tipărit editorialul, sugestiv intitulat *Etapă nouă – sarcini noi*, în care se afirma: „Sosirea lui 1948 coincide cu începutul unei etape noi în dezvoltarea armatei noastre și o găsește în plină și vertiginoasă prefăcere structurală. Această nouă etapă marchează începutul creării și închegării Armatei Populare Române”²⁸. Era semnalul că societatea românească, toate instituțiile statului, deci și armata, se înscriau în vastul program de comunizare, emis de către Moscova și pus în aplicare de către cei instruiți de ea: Ana Pauker, Emil Bodnăraș, Iosif Cisinevski, Vasile Luca, Silviu Brucan, Valter Roman etc. „De acum – subliniază în continuare editorialul – armata va putea fi de drept și de fapt în slujba poporului și numai a lui, fiind la dispoziția Guvernului Republicii poporului, prin ministrul apărării naționale, Emil Bodnăraș”²⁹.

Au urmat schimbări majore, începând chiar cu doctrina: „Există o puternică și pare-se generală preocupare în legătură cu doctrina noastră militară, mai bine zis cu precizarea, cristalizarea și închegarea unei asemenea doctrine. În această privință se vedeau (în anul 1947 – n.a.) două tendințe: una de a acoperi cu o pojghiță de împrumut, superficială, a câtorva principii din ideologia militară științifică, tot amestecul hibrid, mecanic al doctrinelor falimentare care au dăinuit în armata noastră până acum (...) A doua, de a atrage cadrele noastre în sferele de preocupări exclusiv pentru cele mai abstracte probleme teoretico-militare”³⁰.

Acuzația consemnată în articolul *Etapă nouă – sarcini noi* suna astfel: „Pentru a rezolva just sarcinile puse de necesitatea unei rapide îmbunătățiri a pregătirii militare teoretice și practice, este necesar să precizăm câteva chestiuni, să lichidăm o serie de greșeli care, intenționat, desigur, și-au făcut loc în anumite îndrumări cu caracter normativ, redactate către vremea de sfârșit a monarhiei” (subl.n.)³¹.

Articolul viza prin duritatea limbajului, în primul rând pe acei ofițeri și generali patrioți care încă nu trecuseră de partea cealaltă a baricadei și, în al doilea rând, trasarea unui anumit mod de a vedea și rezolva treburile ce țineau de arta și practica militară.

²⁴ Ibidem, f.69-71.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Apud, Dennis Deletant, *Securitatea și statul polițienesc în România (1948-1964)* în „Dosarele istoriei”, anul I, nr.5, București, 1996, p.24 și urm.

²⁷ *Glasul Armatei*, an III, nr.468 din 31 decembrie 1947, f.1.

²⁸ *Revista Infanteriei*, an I, nr.2, decembrie 1947, anul LI, nr.1, ianuarie, 1948, p.1-8.

²⁹ *Revista Document*, Buletinul Arhivelor Militare, an I, nr.2-3, 1998, p.71.

³⁰ Ibidem.

³¹ *Op.cit.*, p.6.

Ofițerii însărcinați imediat după încheierea războiului să studieze și să valorifice experiența armatei române și a altor armate, au trebuit să accepte că viitoarea doctrină militară națională nu poate să nu cuprindă în corpusul ei teoretic și ideile comuniștilor care urmăreau o grabnică politicizare și sovietizare a armatei. Așa se explică de ce editorialul „*tapă nouă – sarcini noi*”, în întregul său și cu precădere în partea sa finală, neagă eforturile depuse pentru realizarea unui atare corpus doctrinar, pledând pentru „*însurubarea multiplexelor forțe ale statelor democratice antiimperialiste*”³².

Mesajul era cât se poate de explicit. Cele mai elementare cunoștințe științifice arătau că o ideologie militară nu are ca factori determinanți efectivele, teritoriul sau întinderea frontierelor, ci caracterul concepției politico-sociale, a concepției despre război, caracterul statului a cărui politică o slujește ideologia și arta militară respectivă. A determina doctrina militară după numărul efectivelor însemna a substitui știința militară o concepție care măsoară doctrina cu alte dimensiuni decât cele științifice³³.

Textul era vehement cu „*cei care au pretenția să rezolve cele mai înalte probleme de strategie*” întrucât „*au pornit strâmb de la primul pas*” comițând elementara greșală de a socoti și întinderea frontierelor drept un factor determinant pentru o doctrină militară³⁴. Textul a avut și un impact psihologic pentru majoritatea ofițerilor și subofițerilor care făcuseră campania în Est și care au luptat tocmai pentru apărarea valorilor care la acea dată erau blamate: apărarea țării și a frontierelor sale; dragostea față de istoria neamului și a armatei sale; spiritul de jertfă pentru păstrarea spiritului național etc. Nu întâmplător în editorial se sublinia că: „*A încerca să deduci directivele instrucției și pregătirii militare a armatei noastre din întinderea frontierelor statului român, înseamnă a porni de la o premisă tendențioasă iar, sub alt aspect, lipsită de sens. Tendențioasă deoarece relațiile externe făurite din ce în ce mai mult de democrația populară românească, exclud problema apărării frontierelor împotriva vecinilor țării noastre, exclud posibilitatea declanșării unor operațiuni militare, inițial pe întinderea totală sau chiar pe cea mai mare parte a granițelor noastre*”³⁵.

Finalul editorialului fixa obiectivul politic final pentru evoluția organismului militar în următorii ani: „*cu cismele de șapte poște să ajungem la nivelul celorlalte armate populare frățesti*”³⁶. Pentru noile organe de conducere din armata română, acest editorial a funcționat ca directivă politică. Acest lucru a fost confirmat de unul dintre liderii comuniști români și ministru al apărării care, în cuvântarea la Congresul al II-lea al Partidului Muncitoresc Român din 23-28 decembrie 1955, declara: „*În fața noastră stătea sarcina de a construi, în scurt timp, o armată populară (...). În acea perioadă (1947-1948 – n.n.) forțele armate ale României aveau în general o dotare tehnică înapoiată față de cerințele timpului, o organizare necorespunzătoare și o încadrare în care predominau ofițerii și subofițerii formați la școala vechiului regim doborât. Nu exista o concepție militară încheată, științifică, în ceea ce privește pregătirea și conducerea trupelor (...). Organizarea armatei, cât și instruirea ei corespund pe deplin (în 1955 – n.n.) cerințelor actuale ale științei militare a lagărului socialist*”³⁷.

De altfel, ministrul apărării, Emil Bodnăraș, a dat semnalul trecerii la acțiuni concrete de transformare a armatei române, din una de tip burghez în una democrat-populară prin Ordinul de Zi nr.1 din 1947, dat cu prilejul abolirii Monarhiei și a proclamării republicii în România.

Prin acest ordin se cereau schimbări radicale în organizare, instrucție și doctrină „*armata română să devină unul din cele mai bine organizate și disciplinate corpuri ale poporului român, apărătoare a drepturilor, libertăților și păcii poporului nostru*”³⁸.

Logic, în zilele următoare a început decapitarea corpului de cadre al armatei, prin redistribuirea la școala diviziilor „Tudor Vladimirescu” și „Horia, Cloșca și Crișan” în funcții și comenzi superioare ale unor cadre devotate noului regim formate în U.R.S.S. și trecerea imediată în rezervă a ofițerilor și generalilor care „*nu prezentau încredere*” pentru regimul instaurat la 6 martie 1945³⁹.

Funcțiile de conducere din cele mai importante compartimente ale organismului militar au fost încredințate unor membri ai Comitetului Central sau militanți ai Partidului Comunist trimiși în armată cu grad de general⁴⁰.

Rolul și misiunile armatei, precum și direcțiile de organizare și dezvoltare ale organismului militar românesc, au fost formulate în cadrul lucrărilor Congresului I al Partidului Muncitoresc Român din 21-23 februarie 1948 (al VI-lea al P.C.R.). În documentele Congresului se sublinia că „*pentru țara noastră profund pacifică și pentru poporul ei, armata pusă în slujba întăririi republicii populare este apărătoarea*

³² Ibidem.

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem, p.8.

³⁵ Ibidem, p.8.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Congresul al II-lea al Partidului Muncitoresc Român, Editura de Stat pentru Literatură Politică, 1956, p.437-438.

³⁸ Valter Roman, *Probleme militare contemporane*, Editura de Stat, București, 1949, p.194.

³⁹ Ioan Scurtu, *Ultimul an de coabitare al P.C.R. cu monarhia*

⁴⁰ Ibidem, p.20-21.

*cuceririlor democratice ale poporului nostru, apărătoarea independenței și suveranității noastre. Dorim s-o vedem bine dotată, bine îmbrăcată, bine hrănită, perfect instruită*⁴¹.

Emil Bodnăraș, ministrul forțelor armate, sublinia de la tribuna Congresului că: „*Atenția noastră deosebită trebuie să se îndrepte spre sarcina îmbunătățirii permanente a calificării militare și politice a ofițerilor și generalilor noștri, pentru a ține pasul cu dezvoltarea continuă a tehnicii de luptă moderne și cu tot ce apare în știința și arta militară*”⁴².

De menționat că, ulterior, indicațiile trasate prin presă sau de la tribuna Congresului P.M.R. au fost turnate în lucrări ce se doreau a fi științifice. În anul 1949, sub semnătura generalului Valter Roman, a apărut lucrarea Probleme militare contemporane. Erau puse în discuție principalele probleme de doctrină militară ale timpului, accentuându-se cu pregnanță superioritatea științei și doctrinei militare sovietice față de doctrinele militare burgheze, doctrină care trebuia să călăuzească armata română. „*Știința militară sovietică – sublinia Valter Roman – a luat naștere și s-a perfecționat în lupta neîntreruptă și dărză contra așa-ziselor științe militare burgheze care s-au dovedit a fi pseudo-științe*”⁴³.

În acest mod erau negate principalele idei care au stat la baza doctrinei și științei militare românești moderne. Nu întâmplător, ba chiar din acel an, au fost introduse temele și ideile majore din arta militară elaborată de marele aliat, care „*au impresionat atât de mult gândirea militară de pretutindeni*”⁴⁴.

În lucrarea sa, printre altele, Valter Roman arăta că arta și gândirea militară românească „*sunt incapabile să rezolve o problemă atât de importantă ce determină desfășurarea și soarta războiului. Acu soarta războiului va fi hotărâtă de factori care acționează permanent și anume: trăinicia spatelui frontului; moralul armatei; numărul și calitatea diviziilor; armamentul armatei; capacitatea organizatorică a cadrelor de comandament al armatei*”⁴⁵.

Lucrarea lui Valter Roman se fundamenta, potrivit cutumei din epocă, pe o serie de așa-zise idei și teze științifice din opera și gândirea lui Stalin. Acesta a indicat comuniștilor din armata sovietică, dar și celor din armatele-satelit, că este necesar un anumit gen de critică în evaluarea doctrinelor militare. În scrisoarea-răspuns către colonelul Razin, un fost mare comandant rus participant la război, Stalin scria: „*Ar fi ridicol să mai luăm și astăzi lecții de la Klausewitz. Nu ne putem mișca înainte și nu vom reuși să urnim spre progres știința, fără să supunem cercetărilor critice concepțiile și ideile învechite ale unor cunoscute autorități*”⁴⁶.

Știința militară sovietică, spre deosebire de doctrinele militare burgheze „*pornește în elaborarea planului de război al unei campanii, nu după dorințe și în mod anarhic, ci pe baza unei analize multilaterale și judicioase, în raportul real de forță între Uniunea Sovietică și inamicul respectiv*”⁴⁷.

Un alt pas necesar în transformarea pe baze democratice a armatei române a fost traducerea regulamentelor militare sovietice. La 20 noiembrie 1947 erau traduse deja *Regulamentul marilor unități ale armatei sovietice, Regulamentul cavaleriei, Regulamentul de luptă al pionierilor și transmisioniștilor, Regulamentul de educație fizică, Instrucțiunile pentru organizarea educației fizice și sporturilor în armata sovietică*⁴⁸.

În concluzie, se poate afirma faptul că doctrina militară sovietică și implicit ideile lui Stalin au fost călăuză în organizarea, pregătirea și înzestrarea armatei române în perioada 1947-1958 și apoi mai departe, distrugându-se astfel din temelii elementul autohton, tradiția doctrinară și militară românească. România a devenit prin prezența trupelor sovietice și a consilierilor sovietici și prin doctrina de luptă impusă armatei române, o importantă bază militară sovietică și un avanpost al apărării Uniunii Sovietice și a lagărului sovietic, în eventualitatea unei agresiuni dinspre Vest.

⁴¹ „Scânteia”, 23 februarie 1948.

⁴² Ibidem.

⁴³ Valter Roman, *op.cit.*

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Valter Roman, *op.cit.*, p.38.

⁴⁶ Ibidem, p.39.

⁴⁷ Ibidem, p.200.

⁴⁸ Arhiva Ministerului de Externe, Fond U.R.S.S., vol.IX, F.N.

ARMATA ROMÂNĂ ÎN PRIMII ANI AI COMUNIZĂRII SOCIETĂȚII ROMÂNEȘTI

Locotenent-colonel dr. Petrișor FLOREA *

Ziua de 23 august 1944 a reprezentat, pentru România, un efort al forțelor social-politice de a salva țara de la un iminent dezastru. Se cunoaște că ieșirea României din alianța cu Germania a constituit, prin consecințele sale strategice, politice și logistice, unul din evenimentele importante ale celui de-al Doilea Război Mondial. De asemenea, odată cu ocuparea țării de către Armata Roșie și includerea României, cu acordul Marii Britanii și S.U.A., în sfera de influență a U.R.S.S., au fost create condițiile pentru instaurarea regimului comunist¹.

Din această perspectivă, pentru România, ziua de 9 mai 1945 trebuie evaluată sub dublu aspect al victoriei și al înfrângerii libertății și democrației².

După 23 august 1944, toate instituțiile statului au trecut, treptat, sub controlul total al trupelor sovietice de ocupație, prin intermediul Comisiei Aliate de Control. Pentru început s-au încercat subordonarea și controlul direct sau indirect al instituțiilor statale, care aveau misiunea de a apăra independența, suveranitatea și ordinea în societate, respectiv armata, poliția, jandarmeria, administrația³.

Procesul de destructurare a armatei române a cuprins două etape principale: prima, desfășurată în perioada august 1944 - 6 martie 1945, iar cea de-a doua în perioada martie 1945 - 1948. Prima etapă a fost caracterizată de un proces „galopant” de dezarmare a României, paralel cu ocupația militară sovietică⁴. Imediat după 23 august 1944 au fost luați prizonieri zeci de mii de ofițeri și soldați români cu vastă experiență de război și întemnițați în lagărele de la Bacău, Vaslui, Roman și Iași, în timp ce efectivele unităților din interior, formate din recruți, fără experiență pe câmpul de luptă erau trimise pe front împotriva unui inamic superior. Ca urmare a acestui fapt în primele luni de război, pe frontul de Vest, au fost înregistrate mii de victime dintre militarii români⁵. Tot în această perioadă, armata din interior a fost redusă la efective simbolice, desființându-se șapte comandamente de mari unități și 12 divizii. Concomitent însă, efectivele sovietice erau în creștere, ajungându-se ca la 10 martie 1945 în România să staționeze cinci divizii de infanterie organizate de război, la care se adăugau șase batalioane N.K.V.D., dislocate la București⁶.

Începând cu toamna anului 1944, PCR, la indicațiile Moscovei, a declanșat un atac puternic la adresa corpului de comandă al armatei române, urmărindu-se destabilizarea morală a armatei române, a unității de comandă a acesteia. În presa comunistă („Scânteia” și „România Liberă”) erau publicate frecvent articole care „demascau activitatea” unor ofițeri superiori, acuzați că au servit regimul antonescian, fiind, de asemenea, etichetați ca legionari⁷.

Dacă la 23 august 1944, când a avut loc lovitura de stat, România dispunea de un organism militar puternic neînregimentat politic, treptat, sub presiunea sovieticilor (al căror instrument era Comisia Aliată de Control) a PCR și a diverșilor oportuniști, armata română a înregistrat o degradare continuă, în ciuda rezistenței opuse de unele cadre militare⁸. Uniunea Sovietică, prin imixtiunile și abuzurile făcute, urmărea să lovească în cadrul organizatoric al marilor unități rămase în țară, care, conform concepției forurilor superioare ale armatei, trebuiau să constituie rezerva strategică a susținerii frontului și forța principală a asigurării suveranității și independenței naționale. Rezultatele au fost însă rapide și în același timp catastrofale pentru armata română și pentru corpul de comandă al acesteia. Până la încheierea și ratificarea Tratatului de Pace în 1947, numărul diviziilor române a fost redus de la 50 (operative și de instrucție) la 23 august 1944, la 17 în mai 1945 și doar la șapte în august 1947. Numărul efectivelor a fost stabilit prin Tratatul de Pace la 138.000⁹. Concomitent cu reducerea rapidă a cadrului organizatoric a avut loc procesul de eliminare a cadrelor superioare de conducere. Acesta s-a desfășurat atât prin măsuri aparent legale, respectiv reduceri de efective impuse de desființările de unități și mari unități, prin crearea „cadrului disponibil” și

* Comandantul Centrului de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice.

¹ Florin Constantiniu, Alesandru Duțu, Mihai Retegan, *România în război, 1941-1945, Un destin în istorie*, Editura Militară, București, 1995, p. 311.

² *Ibidem*, p. 312.

³ Constantin Hlihor, *Armata Roșie în România – adversar, aliat – ocupant 1940 – 1948*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, p. 53, 56.

⁴ Alesandru Duțu, *Destructurarea Armatei*, în Revista de istorie militară nr. 3-4/1996, p. 37.

⁵ Constantin Hlihor, *op. cit.*, p. 56.

⁶ Alesandru Duțu, *Sub povara armistițiului 1944- 1947*, Editura Tritonic, București, 2003, p. 9.

⁷ Constantin Hlihor, *op. cit.*, p. 57.

⁸ Alesandru Duțu, *Sub povara*, p. 9.

⁹ *Ibidem*, p. 9.

trecerea în rezervă și în retragere, cu precădere a ofițerilor superiori. Însă efectele cele mai nocive le-au avut măsurile ilegale: arestări și întemnițări, ce s-au făcut fără respectarea drepturilor constituționale, inclusiv în rândurile celor care se aflau pe front și își făceau datoria față de țară (cazul generalilor Gheorghe Avrănescu și Nicolae Dragomir, comandantul Armatei 4 române și șeful de stat major)¹⁰.

O altă direcție prin care a fost erodată unitatea organismului militar a fost implicarea treptată și monocoloră a factorului politic. Trebuie subliniat că procesul de politicizare a armatei române s-a desfășurat paralel cu cel de epurare¹¹. Valul de epurări și arestări, declanșat în octombrie 1944, demonstrează faptul că armata a reprezentat una dintre primele instituții fundamentale ale statului care a fost supusă imixtiunilor și abuzurilor sovietice la toate nivelurile¹². Moscova urmărea ca, prin măsurile luate, să priveze guvernul român de forța armată, care ar fi putut să fie folosită pentru oprirea imixtiunilor în politica internă a țării și impunerea regimului politic dorit de Uniunea Sovietică¹³.

Cea de-a doua etapă a procesului de destructurare a armatei a fost caracterizată de un proces de transformare „*revoluționară*” a armatei române. S-a urmărit eliminarea atât a ofițerilor de carieră, a celor care conduseseră unități și mari unități pe frontul de est, cât și a celor cu atitudine vădită anticomunistă. În acest fel, în perioada analizată au fost trecute în rezervă circa 25.000 de cadre militare active. De asemenea, în privința abuzurilor, un simplu denunț era suficient pentru ca orice militar să fie trecut în rezervă, arestat, anchetat sau chiar lichidat fizic. Procesul de „transformare revoluționară a oștirii române” a fost considerat de sovietici ca având o importanță decisivă pentru noua conducere politică a României, instaurată în martie 1945. Spre sfârșitul anului 1947 și începutul anului următor, rezistența și reacțiile negative din partea cadrelor și trupei au scăzut în intensitate, ca de altfel în întreaga societate românească ocupată de sovietici și condusă de un partid „marionetă” al Moscovei – PCR. În armată, acest lucru a fost posibil din cauza epurării masive a corpului de cadre militare, a scăderii drastice a efectivelor în baza prevederilor Tratatului de Pace de la Paris (februarie 1947), a modificării criteriilor de selecționare a candidaților pentru școlile militare, prin introducerea componentei social-politice¹⁴.

Trebuie remarcat că față de aceste acțiuni, atitudinea armatei s-a manifestat, în general printr-o rezistență pasivă. Bineînțeles că au existat și acțiuni deschise, în încercarea de a se opune o rezistență activă, mai ales la nivelul corpului de cadre militare. În ciuda faptului că trebuia respectat principiul constituțional privind nepolitizarea armatei, aproape imediat după venirea la putere a guvernului Petru Groza, PCR a impus (după model sovietic) comisari politici în unitățile militare. Aceștia, încet, încet, au început să dețină puteri depline, ajungând să adopte măsuri pentru schimbarea comandanților care se opuneau direct sau indirect directivelor Partidului Comunist¹⁵. „*Democratizarea*” însemna controlul armatei de către PCR, „*elementele sănătoase*” fiind reprezentate de cei recrutați din rândurile clasei muncitoare și a țărănimii¹⁶.

Cadrul organizatoric pentru politicizarea armatei a fost constituit la 8 mai 1945, când prin Ordinul general nr. 29 al ministrului de război, a fost înființată Direcția Superioară a Culturii, Educației și Propagandei. Acest aparat politic, introdus inițial numai la unitățile și comandamentele de pe front, a fost sub directă subordonare a Ministerului de Război¹⁷. În baza acestui ordin, pe lângă comandanții celor două armate, comandanți de corpuri de armată, divizii și regimente, a fost înființată funcția de ajutor al comandantului pentru educație, cultură și propagandă. În acea perioadă, activitatea acestor „educatori” a fost axată pe dezvoltarea prieteniei româno-sovietice, scoțându-se în evidență faptele de arme și vitejie a ostașilor sovietici pe câmpul de luptă. Totodată, au fost inoculate în rândul militarilor tezele comuniste privind democratizarea vieții sociale și a armatei¹⁸. Aparatul de „educație” s-a remarcat printr-o foarte bună încadrare, referindu-ne aici la un stat de funcționare foarte generos, care însă nu a răspuns așteptărilor, din cauza factorului uman slab calitativ. Armata română a suferit mult datorită activității desfășurate de acești „educatori”, care, mai târziu, aveau să devină „*comandanți secunzi*”, iar apoi „*locuitori politici*” și activiști de partid. Personalul aparatului E.C.P. a fost primit în unități cu multă răceală, deoarece cadrele acestui organism nu proveneau din rândul cadrelor active ale armatei, dovedeau aroganță și acute lipsuri de cultură generală și militară. Din cauza atașamentului prosovietic și procomunist, au fost priviți cu suspiciune de către celelalte cadre militare, fapt care i-a îndepărtat de personalul gradat¹⁹.

Un exemplu concludent în acest sens îl reprezintă cazul maiorului Vasile Cutoiu, ofițer de rezervă, fost prizonier în Uniunea Sovietică, care la 8 mai 1945 a fost pus pe funcția de „*ajutor pentru educație*,

¹⁰ *Ibidem*, p. 10, 144.

¹¹ Dinu C. Giurescu, *România în al doilea război mondial, 1939-1945*, Editura All Educațional, București, 1999, p. 268.

¹² Alesandru Duțu, *Sub povara*, p. 117.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, p. 39.

¹⁵ Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 268.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Ion Șuța, *România la cumpăna istoriei*, Editura Științifică, București, 1991, p. 362.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, f. 362.

cultură și propagandă” la Comandamentul Armatei 4 române, aflate pe front. Generalul Nicolae Dăscălescu a refuzat să-l primească, afirmând că ostașii de sub comanda sa nu au nevoie de „educatori”, faptele de vitejie săvârșite de aceștia pe un drum glorios, de peste 1.700 km, constituind cea mai bună dovadă că ei sunt aceia care pot și trebuie să fie educatorii altora. Incidentul s-a încheiat cu intervenția ministrului de război, general Constantin Vasiliu Rășcanu, (considerat omul comuniștilor), care a obținut demisia generalului Nicolae Dăscălescu²⁰.

Pe data de 2 octombrie 1945, prin Ordinul general 113 al ministrului de război, aparatul politic E.C.P. s-a extins la nivelul întregii armate luându-și denumirea de Inspectoratul General al Armatei pentru Cultură, Educație și Propagandă²¹. Trebuie subliniat faptul că odată cu înființarea Direcției Superioare a Educației, Culturii și Propagandei, aceasta a preluat și acțiunea de epurare a cadrelor active din armată²².

În ciuda presiunilor psihologice, a epurărilor și a numeroaselor arestări, corpul de comandă al armatei nu a acceptat fără replică realitățile politice de după lovitura de stat de la 23 august 1944. Același maior Vasile Cutoiu, șeful Serviciului pentru Educație, Cultură și Propagandă de la Armata 4, în toamna anului 1945, raporta că din analiza făcută, ofițerii erau împărțiți în trei categorii: „o mică parte sunt fâțiși susținători ai guvernului de concentrare democratică în frunte cu dr. Petru Groza, o altă parte sunt indiferenți (circa 50%), iar restul sunt cu totul contrari guvernului, fiind pentru schimbarea lucrurilor în sens reacționar la noi în țară”²³. În continuare, acesta concluziona că: „nu se poate conta decât pe o mică parte din ofițeri (circa 7-8%) ca oameni hotărâți. Se poate conta pe majoritatea trupei”²⁴. La scurt timp, Direcția Superioară pentru Educație, Cultură și Propagandă a trimis Ministerului de Război o listă cu ofițerii considerați reacționari, pentru a fi trecuți în rezervă. Hotărârea fusese luată în ședințele resortului militar al Comitetului Central al PCR din vara anului 1945²⁵.

Pentru a elimina „rezistența” corpului de comandă, care se opunea destrucției armatei, ministrul de război, generalul Constantin Vasiliu Rășcanu a emis, pe data de 15 noiembrie 1945, Ordinul general nr. 136 prin care anunța că „nici un ostaș vrednic și corect nu trebuie să se teamă că Țara se putea lipsi de serviciile lui...”²⁶. În același timp, ordinul continua cu un avertisment clar la adresa celor care încă nu se împăcaseră cu ideea că armata va fi transformată într-o instituție democratică: „...În schimb toți cei care se vor menține pe o linie de echivoc, fără a stăruii să înțeleagă sensul vremurilor orientării noastre actuale, complăcându-se în critici sterile și dăunătoare Statului, vor fi eliminați, așa după cum în mod normal un curs de apă aruncă afară toate corpurile străine”²⁷. Pe aceeași linie se situa și generalul Victor Precup, șeful Inspectoratului General al Armatei pentru E.C.P, care, pe data de 19 noiembrie 1945, printr-un raport adresat ministrului de război, informa că există comandanți de unități care nu au aprobat ca militarii din cadrul unităților pe care le comandau să participe la mitingurile politice organizate de către „forțele democratice”, încălcând astfel instrucțiunile pentru funcționarea aparatului de educație²⁸. Erau nominalizați în raport o serie de comandanți de la diferite niveluri ale armatei. De exemplu, comandantul Armatei 1 era criticat că îi impusese colonelului Cerbulescu, comandantului Grupului Vânători Munte, participant la un miting organizat la Cluj, să raporteze „de ce a vorbit și cine i-a dat voie”. În aceeași situație se găsea și colonelul Cherărescu, comandantul Centrului Teritorial Bacău, care deși primise invitație de participare, nu a aprobat ca personalul din subordine să participe la un miting organizat pe data de 12 noiembrie de către „forțele democratice” în scopul „înfierării actelor huliganice petrecute în București pe 8 noiembrie 1945”. În finalul raportului se cerea ca vechile ordine care interziceau ca militarii să participe la mitingurile „organizațiilor de masă” să fie anulate, pentru a nu mai fi permise acțiunile „de a intimida pe acei care caută să se apropie de popor”²⁹.

Ministrul de război, generalul Constantin Vasiliu Rășcanu, a revenit, în luna decembrie 1945, cu un nou ordin, prin care comandanții de unități erau obligați să dea tot concursul personalului încadrat cu educația, fiind în același timp avertizați să înceteze „acțiunea voită” dusă împotriva acestora. În ordin se arăta că există o serie de comandanți de unități care strâng declarații de la personalul din subordine împotriva personalului care încadrează aparatul de educație, prin care îi acuză de „lèse-majesté”, unii dintre ei fiind chiar trimiși în judecată. Această acțiune reprezenta o lovitură pentru autoritățile militare fidele comuniștilor. În continuarea ordinului se specifica faptul că, cei care puneau întrebări legate de raporturile existente în acea perioadă între rege și guvernul condus de către Petru Groza erau considerați ca fiind în legătură cu

²⁰ *Ibidem*, p. 363.

²¹ Arhivele Militare Române, Fond Direcția Superioară Politică a Armatei, dosar nr. 24, f. 57.

²² Alesandru Duțu, *Sub povara ...*, p. 123.

²³ *Ibidem*, p. 117.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Loc.cit., Fond Colecții Biblioteca documentară, dosar nr. 23/3 /1945, litera D, f. 44.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Loc.cit., Fond Direcția Superioară Politică a Armatei, dosar nr. 4, f. 2,3.

²⁹ *Ibidem*, f. 3.

elementele antidemocratice din armată. În percepția ministrului de război, aceste acțiuni vizau compromiterea aparatului de educație. Era recunoscut faptul că oamenii din aparatul E.C.P. „nu sunt perfecți sau poate unii greșesc însă unii trebuie ajutați a nu greși, nu cu pornire sau brutalitate, ci cu deosebită înțelegere, iar cei ce greșesc continuu să fie semnalati Inspectoratului General al Armatei pentru E.C.P și chiar mie personal”³⁰.

Edificator privind atitudinea unor comandanți de unități, în ciuda presiunilor făcute de conducerea de la București (fidelă regimului „democrat”), este cea a comandantului Regimentului 5 Pionieri, colonelul Mandramiu Petre. Acesta, în urma repetatelor abateri săvârșite de personalul E.C.P. din cadrul unității, pe data de 19 ianuarie 1946, a emis Ordinul de zi nr. 46.049, în care se preciza că, deoarece „atribuțiunea acestui aparat, este pur educativă”, niciun ofițer sau subofițer din aparatul E.C.P. nu are competențe de a da vreun ordin sau dispozițiune vreunui compartiment al regimentului. Aceștia trebuiau să se găsească permanent pe timpul programului „în mijlocul subunității”. Era desemnat un ofițer din comanda regimentului care trebuia să controleze modul cum personalul E.C.P. își executa atribuțiunile funcționale. Se specifica în ordin că pentru menținerea disciplinei, nerespectată în ultimul timp, era interzis ca orice ofițer, subofițer sau militar în termen să se adreseze personalului E.C.P. pentru „a-și arăta nevoile”, ci trebuie să se adreseze în primul rând comandantului său direct și pe cale ierarhică, așa cum prevedea regulamentul militar. Comandantul regimentului transmitea un ordin foarte clar: „toți cei care vor fi dovedii altfel, cât și ofițerul și subofițerul E.C.P. care va asculta plângerea vor fi trimiși în judecată pentru faptul de indisciplină”. În privința relațiilor dintre personalul de comandă al unității și cei din aparatul de educație, acestea trebuiau „să fie de conlucrare și nu să de drept de comandă unora asupra altora, oricare ar fi gradul ce-l poartă afară de relațiile ce fixează disciplina în care caz se aplică Regulamentul Serviciului Interior”³¹.

Despre pregătirea profesională a celor care lucrau în aparatul politic, edificatoare este nota 536.731 din 6 februarie 1946, a Secției a II-a din cadrul Marelui Stat Major către Inspectoratul General pentru Educație, Cultură și Propagandă, prin care era prezentată o scrisoare colectivă semnată de un grup de cadre militare din cadrul Regimentului 10 Infanterie, intitulată „Despre actualul aparat de educație, cultură și propagandă în Armată”³². Se arăta în scrisoare că „majoritatea personalului este ales din cei cu o cultură mediocră și care au fost favorizați de norocul de a fi fost prizonieri în U.R.S.S.”. De asemenea, se insista asupra faptului că o persoană care a promovat mai repede decât colegii săi nu este respectată, deoarece este cunoscut în unitate „ca provenit din sergent sau plutonier și astăzi este sublocotenent sau locotenent avansat datorită împrejurărilor pe care le cunoșteau și a căror purtări se cunosc de restul camarazilor fostului prizonier, mutat în decursul carierei disciplinar pentru abateri grave etc.”³³. Se arăta, în continuare, că „educatorii” executau doar muncă de birou, însă se descurcau foarte bine la „intriști, diverse și cu aere de mari educatori”³⁴. În finalul scrisorii, grupul de cadre care o întocmise punea o serie de întrebări conducerii armatei referitoare la personalul, care la acel moment făcea educație în armată, precum: „...de ce această onoare de a face educație în oștire o au tocmai foștii prizonieri? Socotim că adevăratul respect trebuie dat celor ce și-au făcut datorie atât pe frontul de Est cât și pe cel de Vest. Nu am fost oare învățați că nu este o onoare a cădea în captivitate? Mai există armată dacă fiecare am fi zis, nu lupt la Est sau la Vest”? De asemenea, autorii scrisorii afirmau că de când a fost introdus aparatul E.C.P. în armată, educația a slăbit foarte mult, dovadă fiind statisticile care arătau creșterea numărului de acte de indisciplină, dezertări, lipsuri de la apel etc.³⁵. În rezoluția pusă de șeful Marelui Stat Major, generalul de divizie C. Ionescu, pe scrisoarea cadrelor din Regimentul 10 Infanterie se ordona ca persoanele desemnate să lucreze în E.C.P., să nu își desfășoare activitatea în aceeași garnizoană de unde provin și să nu fie repartizați în unități în care colegii de promoție au grade mai mici³⁶. Bineînțeles că Inspectorul General pentru Educație, Cultură și Propagandă, generalul Victor Precup dorea mai mult față de șeful Marelui Stat Major și anume identificarea cadrelor care întocmiseră scrisoarea din cadrul Regimentului 10 Infanterie, etichetându-i ca fiind „conspiratori”³⁷. Totodată explica faptul că foștii prizonieri fac parte din organele „Educației, Culturii și Propagandei” nu pentru că „au avut norocul de a fi prizonieri, ci pentru că au avut ocazia să se instruiască tocmai pentru funcțiunile ce îndeplinesc astăzi, prin cele ce au văzut, auzit și învățat, într-o țară prietenă, democrată, oțelindu-și caracterul și voința, dezvoltându-și calitățile sufletești și au fost pătrunși de cel mai înalt sentiment al patriotismului”³⁸. Este un lucru cert că nu pregătirea profesională a stat la baza încadrării

³⁰ Ibidem, fond Armata 4, dosar nr. 2.321, f. 5.

³¹ Loc.cit. Fond Direcția Superioară Politică a Armatei, dosar nr. 4, f. 159.

³² Ibidem, dosar nr. 6, f. 59.

³³ Ibidem, f. 60.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem, f. 61.

³⁸ Ibidem.

funcțiilor de „educatori” la unități, ci faptul că aceste persoane au acceptat să devină „unelte” ale ocupantului sovietic din diferite motive.

Așa cum s-a mai amintit, procesul de destructurare al armatei române a fost vegheat permanent de către ministrul de război și bineînțeles de către Inspectoratul General pentru E.C.P. în frunte cu generalul Victor Precup. Aceștia, lunar, emiteau ordine prin care prezentau relațiile care existau între educatori și comandanți, făcându-i răspunzători pe aceștia pentru starea creată în unitățile pe care le comandau³⁹. Un caz deosebit este cel al unui grup de ofițeri din cadrul unui regiment de infanterie care erau catalogați „reacționari”, deoarece se opuneau „stăruințelor de reorganizare a armatei pe baze democratice fiind lipsiți de simțul elementar al înțelegerii situației create României prin actul de la 23 august 1944, au sabotat sistematic munca depusă de organele E.C.P.” În fapt unul din ofițeri a distrus două tablouri afișate la popota ofițerilor, care reprezentau portretul lui Stalin și al lui Petru Groza, fapt constatat și de către doi ofițeri sovietici aflați în misiune în unitate. În fața acestor fapte, ministrul de război, generalul Constantin Vasiliu Rășcanu aducea critici tuturor comandanților care acceptau ca în unitățile pe care le comandau să se întâmple astfel de fapte. În ordin se insistă ca fiecare cadru militar trebuie să înțeleagă că „singura garanție pentru existența, independența și dezvoltarea țării noastre române este prietenia sinceră cu marea noastră vecină – URSS”⁴⁰.

Într-un document întocmit pe data de data de 25 mai 1946 de către Biroul Contrainformații din cadrul Secției a II-a Informații a Marelui Stat Major se sublinia că 75% din ofițerii superiori continuau să fie reacționari deoarece nu înțeleg „curențele noi de democratizare a armatei”⁴¹. Se propunea ca aceștia să fie trecuți în cadrul disponibil deoarece „sub masca uniforme militare întrețin legături cu partidele istorice, alimentând spiritul reacționar al acestora și transmit diferite știri alarmante și dăunătoare din cercurile engleze și americane”. De asemenea era specificat în raport că unii ofițeri fac parte din „Mișcarea de Rezistență”. În rezoluția acestui document, șeful Secției a II-a Informații sublinia, cu creion de culoare roșie, ca în buletinul de informații să nu se treacă: „Cadrul disponibil vine până la 15 iulie 1946 ci trebuie chiar realizat. Atunci vor pleca toți cei semnalati sau chiar suspectați numai”. Referitor la organizația specificată mai sus, se ordona ca aceasta să fie „urmărită în tăcere, pentru că nu e bine să o facem prea cunoscută, deoarece a făcut-o destul de mult ultimile arestări”⁴². Foarte elocvent dacă ne gândim la ceea ce s-a întâmplat cu foarte multe cadre militare, eliminate din armată doar datorită faptului că erau suspectate că nu sunt de acord cu noul regim instaurat, iar altele aruncate în „pușcăriile” comuniste, unde un număr redus a reușit să supraviețuiască.

Toate reacțiile considerate negative de către „educatori” erau semnalate și în dările de seamă lunare întocmite la nivelul tuturor unităților militare. Astfel, pe data de 26 mai 1946 în darea de seamă întocmită la nivelul Diviziei „Tudor Vladimirescu” de către organele E.C.P. erau nominalizate cadrele militare care nu au vrut să semneze moțiunea prin care se cerea executarea criminalilor de război în frunte cu mareșalul Antonescu. Astfel, sublocotenentul Bratu Nicolae din Regimentul 2 Infanterie afirmase că „...nu este el chemat să fie judecător și deci nu poate el cere aplicarea sentinței. ...Procesul Antoneștilor este numai un mijloc electoral de a înlătura pe Maniu și Brătianu. Platforma F.N.D. reprezintă propagandă electorală. Nimic nu s-a realizat...Regimul actual este un regim de teroare în care comuniștii au ultimul cuvânt”. Despre sublocotenentul Poplanski Oscar, din același regiment, se arăta că a afirmat următoarele: „nu pot cere moartea unui fost comandant al meu. Am luptat în Est și în Vest. Nu pot semna o moțiune propusă de un ofițer din E.C.P., cum nu am acceptat nici propunerile celor care, când eram prizonier în Germania, îmi propunea să intru în armata lui Horea Sima”⁴³.

În luna august 1946 a avut loc crearea „cadrului disponibil”, ceea ce avea să aducă multă suferință celor care trebuiau să părăsească armată, în ciuda faptului că unii luptaseră atât în Est cât și în Vest. Referitor la acest aspect, în sinteza informativă din luna august 1946 întocmită de către Marele Stat Major – Secția Contrainformații la capitolul „Cazuri concrete de nemulțumiri și comentarii defavorabile” se arăta că toții acei care se găseau în această situație se considerau nedreptățiți și victime ale organelor E.C.P. Se concluziona că „scoaterea din armată a unor ofițeri de valoare, a provocat nedumerire, cu atât mai mult că au rămas elemente slabe și recunoscute ca lipsite de caracter”⁴⁴.

Pe parcursul anului 1946 și până la începutul anului 1948, rezistența și reacțiile negative din partea cadrelor și trupeii s-au diminuat până la un nivel foarte mic datorită măsurilor luate de către conducerea armatei devenită fidelă Moscovei.

³⁹ Loc.cit., fond Armata 4, dosar nr. 2.321, f. 92.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Loc.cit., Fond Marele Stat Major, Secția 2 Informații, dosar nr. 1.586, f. 13.

⁴² Ibidem, f. 14.

⁴³ Loc.cit., Fond Inspectoratul General al Armatei pentru Educație, Cultură și Propagandă, dosar nr. 4, f. 124.

⁴⁴ Ibidem, dosar nr. 6, f. 231.

Trebuie subliniat că procesul de structurării armatei române nu a fost rectiliniu, și nu a fost primit și acceptat de corpul cadrelor militare. Diversitatea tehnicilor și metodelor abordate denotă că s-a manifestat sub diverse forme.

În ciuda principiului că armata nu face politică, noii „*comisari*” infiltrați în armata română au făcut tot posibilul ca vechile cadre ce luptaseră pe frontul de Est să-și piardă prestația și chiar funcțiile deținute, pentru a manevra cu mai multă ușurință masa soldaților tineri lipsiți de convingeri proprii profunde.

Metodele și mijloacele folosite au fost diferite, fiind adaptate fiecărei instituții în parte. Astfel, în ceea ce privește instituția armatei, inamicul intern (numim aici Partidul Comunist și Armata Roșie) și-a concentrat „*atacul*” pe de-o parte asupra masei de militari (executanților), pe de altă parte asupra corpului de comandă, pentru fiecare categorie folosindu-se de metode specifice.

Dacă, pentru „marea” masă de executanți această acțiune nu a necesitat prea multă subtilitate, epurarea „*fiind făcută rapid și simplu de mitralierele și tancurile horthysto-naziste*”, pentru corpul de comandă și cadrele militare epurarea a fost făcută în timp și cu diverse mijloace.

Agresiunea psihologică nu s-a oprit numai asupra comandanților. Dihonia și vrajba inoculate corpului cadrelor militare a fost o altă tehnică folosită de sovietici, al cărui rezultat nu a întârziat să apară: fracționarea și dezbinarea acestui grup social au fost contabilizate ca o mare reușită. În felul acesta, corpul cadrelor militare era ușor de manevrat și de folosit la toate acțiunile ordonate de factorul politic, fără a se mai pune problema legalității. De altfel, o idee foarte importantă care trebuie subliniată este aceea că sovieticii au știut să manipuleze lexicologic, încât au reușit să răstoarne toate ideile și valorile societății, astfel că în epocă prea puțin se mai realiza ce este legal și ce este ilegal.

Ca o concluzie, se poate afirma că în ciuda eforturilor comuniștilor pentru preluarea puterii, în 1945, cadrele militare nu au reprezentat o „mare mută”, chiar dacă tensiunea psihologică era foarte mare și puteau fi oricând arestați și trecuți în rezervă. Însă în următorii trei ani, rezistența corpului de cadre a scăzut în intensitate. Din cauza abuzurilor făcute și lipsurilor materiale s-au produs schimbări în atitudinea și mentalitatea corpului de comandă fără ca acest lucru să însemne că generali și ofițeri români au fost de acord cu ideile comuniste, fiind nevoiți să accepte realitățile impuse de noul aliat sovietic⁴⁵. Cum tehnica și schema de comunizare a armatei au fost schițate mai sus, nu ne mai rămâne decât să subliniem că această cinică agresiune asupra cadrelor armatei avea să dea rezultate mai cu seamă după abolirea monarhiei, ultimul bastion moral al rezistenței, ultima speranță.

ATTITUDES ET ETATS D'ESPRIT EN ARMEE PENDANT LES PREMIERES ANNEES DU PASSAGE DE LA SOCIETE ROUMAINE AU COMMUNISME

L'auteur de cet exposé affirme qu'en dépit des efforts que les communistes ont fait pour saisir le pouvoir en 1945, les cadres militaires n'ont pas été «une mer muette», même si la tension psychologique était bien grande, ceux-ci risquant à tout moment d'être arrêtés et passés à la réserve. Mais les trois années suivantes la résistance du corps de commandement a affaibli. A cause des abus et des manques matériels il y a eu des changements d'attitude et de mentalité, sans que cela signifie que les généraux et les officiers roumains ont été d'accord avec les idées communistes. La technique et le schéma du passage de l'armée au communisme y ont été ébauchés, à l'aide de bien des documents inédits, mais il faut souligner que cette cynique agression contre les cadres militaires portera ses fruits après l'abolition de la monarchie, le dernier bastion moral de la résistance.

⁴⁵ Ibidem.

ROMÂNIA ÎN CONTEXT INTERNAȚIONAL (1939-1989)

Prof. univ. dr. Gheorghe BUZATU*

Conflagrația mondială din 1939-1945 a fost marcată, în chip firesc, de numeroase date marcante. Și, totuși, o singură zi - **23 august 1939** - prezintă în context o semnificație aparte, în sensul că, fără a trimite la vreun eveniment notoriu din perioada ostilităților, pe care dimpotrivă le-a precedat, totuși intră în discuție dat fiind că, pur și simplu, a determinat de o manieră categorică desfășurările istorice la scară planetară. Atunci, **în noaptea de 23/24 august 1939, la Kremlin s-a semnat faimosul Pact Hitler-Stalin sau Ribbentrop-Molotov**, după numele miniștrilor de externe desemnați de către cei doi dictatori pentru a-l negocia și parafa, și care document, de atunci încolo, deține o întâietate indiscutabilă în privința tuturor superlativelor negative posibile: cel mai catastrofal, cel mai controversat, cel mai nenorocit, cel mai odios, cel mai sumbru și cel mai plin de consecințe act găzduit în cuprinsul veacului al XX-lea. În mod practic, el a închis o epocă, aceea a păcii armate dintre 1919 și 1939, a condus nemijlocit la izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial și a inaugurat calvarul pentru milioane și milioane de oameni, state și civilizații.

Istorici de faimă mondială ai conflictului din 1939-1945 (Arnold Toynbee, A. J. P. Taylor, Pierre Renouvin, Edward H. Carr, Maurice Baumont, Donald Cameron Watt, Jean – Baptiste Duroselle, Andreas Hillgruber, Henri Michel, Ernst Nolte, William L. Shirer, A. M. Nekrici, Stéphane Courtois) s-au exprimat de mult în privința rolului și locului **Pactului din 23 august 1939** în determinarea evenimentelor, iar studiile recente, întemeiate pe dezvăluirile de ultim moment ale arhivelor secrete, confirmă pe deplin concluziile avansate. Fapt remarcabil, România nu a fost de fel implicată, devenind, din contra, una dintre cele dintâi victime ale „sistemului” introdus de Pactul Hitler-Stalin. Ceea ce, pentru statul și națiunea română n-a constituit vreun temei de recunoaștere, dimpotrivă, un impuls pentru a-l repudia cu violență, fapt survenit la 22 iunie 1941.

Relativ la cursul evenimentelor în direcția datei fatidice de 1 septembrie 1939, studiile de specialitate datorate unor prestigioși istorici din întreaga lume conchid că, în determinarea faptelor spre finalitatea cunoscută, s-au dovedit hotărâtoare *tendențele de expansiune teritorială și ideologică* ale puterilor revizioniste – în ordine: Germania, U.R.S.S., Italia și Japonia. Pe de altă parte, liderul celui de-al III-lea Reich, Adolf Hitler, nu ar fi putut să „arunce” lumea în război, dacă nu ar fi beneficiat, în sensul cel mai deplin al cuvântului, de avantajele faimoasei *politici de conciliere* promovată după 1933 de cabinetele de la Londra și Paris față de Germania nazistă, și care, cum se știe, a culminat cu înțelegerea de la München din septembrie 1938. Deopotrivă, în momentul decisiv, mai precis în luna august 1939, Hitler a beneficiat decisiv de cotitura survenită în politica generală a U.R.S.S.: de la negocierile angajate cu Marea Britanie și Franța pentru bararea agresiunii fasciste în Europa, inclusiv pe cale militară, la apropierea față de cel de-al III-lea Reich, concretizată la 23 august 1939 într-un pact bilateral de neagresiune. Având în vedere atât conținutul documentului care, cel puțin momentan, regăsește în felul său „conturile” dintre cele două puteri reprezentând forțele ireconciliabile ale comunismului și fascismului, cât și consecințele sale, imediate și de perspectivă, Tratatul de neagresiune sovieto-german a avut un rol determinant și fatal pentru destinul păcii europene și mondiale. De vreme ce, grație Pactului, Hitler a devenit arbitru indiscutabil al păcii europene, atunci când el nu mai dispunea în repertoriu decât de o singură soluție – războiul! Elocvent în acest sens a fost dialogul liderilor diplomați ai Germaniei și Italiei din 11 august 1939, atunci când contele Galeazzo Ciano s-a interesat de pretențiile reale ale Berlinului la adresa Poloniei: „Ei bine, ce doriți Dv. în definitiv – Coridorul [polonez] sau Danzigul?”, l-a chestionat ministrul de Externe al Italiei pe omologul său german, Joachim von Ribbentrop. Replica acestuia din urmă a fost în consens cu politica promovată de Führerul Adolf Hitler: „... Noi vrem războiul!”

Derularea evenimentelor în linie dreaptă în direcția izbucnirii celui de-al Doilea Război Mondial a fost marcată de Acordul de la München din 29 septembrie 1938 și de Pactul Hitler-Stalin din 23 august 1939. Dintre marii istorici care au investigat „Münchenul”, reținem pe Maurice Baumont, Pierre Renouvin, J.-B. Duroselle, A. J. P. Taylor, Telford Taylor, Klaus Hildebrand, Jiri Hochman, M. S. Hitchins, Martin Gilbert și Richard Gott. În opinia lui Telford Taylor, acordul din 29 septembrie 1938 a constituit „un punct crucial al istoriei moderne”, în vreme ce, potrivit celebrului istoric britanic A. J. P. Taylor, prin voința liderilor guvernelor Germaniei, Italiei, Marii Britanii și Franței, în capitala bavareză sistemul de la Versailles „a fost nu numai ucis, ci și înmormântat”. Comparativ cu Münchenul, Pactul de la 23 august 1939 încheiat la Moscova a fost și este mult mai aspru judecat de istorici, iar aceasta, evident, în raport cu rostul său nemijlocit în sacrificarea păcii și deschiderea căii spre declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial. Vom aminti, în acest sens, demonstrațiile și concluziile convingătoare expuse de cunoscuți istorici și kremlinologi, precum, în primul rând: Michel Heller și A. M. Nekrici, A. J. P. Taylor, Donald Cameron Watt, William Carr, William L. Shirer, Pierre Renouvin, Maurice Baumont, Alan Bullock, Sebastian Haffner, Wolfgang Leonhard, P. M. H. Bell, V. M. Falin, N. V. Zagladin, Gabriel Gorodetsky, David Fisher și Anthony Read. Punctele de vedere exprimate de aceștia, dincolo de unele nuanțe, explicabile date fiind unghiul și momentele abordării problemei, concordă în mod tulburător. Michel Heller și A. M. Nekrici, de pildă, au descifrat că, la 23 august 1939, „o cotitură s-a produs realmente în istoria Europei și a lumii – *Uniunea*

* Universitatea „Ovidius” Constanța.

Sovietică a deschis poarta războiului [mondial] semnând Pactul cu Germania (subl. ns.)”, în vreme ce cunoscutul ziarist și istoric american William L. Shirer a consemnat că Stalin, “inamicul mortal” din ajun al lui Hitler, “a făcut posibilă” decizia acestuia de a ataca Polonia la 1 septembrie 1939. Maurice Baumont, membru al Institutului Franței, nu i-a contrazis pe cei menționați, ci a adăugat că Pactul de la 23 august 1939 “a încurajat puternic pe Hitler să riște declanșarea «marelui conflict»” (subl. ns.)”, ceea ce și marele istoric Pierre Renouvin reținuse, anume că “*Pactul de la 23 august 1939 a fost acela care a decis soarta păcii*” (subl. ns.). Alan Bullock, cel dintâi biograf de celebritate mondială al lui Hitler, observa că, mulțumită Pactului cu Stalin, Führerul a căpătat “mâinile libere” pentru a putea invada Polonia în 1939 fără niciun fel de riscuri. Un alt aspect, examinat în detaliu, este acela al prețului cu care Hitler i-a smuls, în 1939, lui Stalin semnătura pe Pactul de neagresiune. Și în această privință, în prezent, lucrurile sunt clare. Condiția finalizării negocierilor, desfășurate în cea mai mare taină, a fost încheierea unui protocol adițional secret, în conformitate cu care Berlinul recunoștea în “sfera de interese” a Kremlinului – mergându-se până la acordarea “dreptului” de ocupație – mai multe state sau porțiuni de state, incluzând ori vizând Finlanda, Țările Baltice, Polonia și România. Lucrurile fiind de-acum prea bine cunoscute, vom face apel la recunoașterile unor specialiști. Revenim, prin urmare, la Michel Heller și A. M. Nekrici, atât de categorici și sub acest aspect: “După ce U.R.S.S. a semnat protocolul secret în privința sferelor de influență, Germania și-a văzut asigurat spatele în Est. Calea atacului împotriva Poloniei era deschisă”. William L. Shirer insistă în a demonstra cum, prin “târgul cinic” cu Hitler, Stalin “a dat semnalul unui război [contra Poloniei] care, după toate probabilitățile, avea să ia proporțiile unui conflict mondial”. În ceea ce-l privea, istoricul rus N. V. Zagladin, confirmat de apariția la Moscova a pseudo-jurnalului lui V. M. Molotov, conchidea fără șovăire: “În asemenea condiții istorice concrete [august 1939], Hitler a fost mai interesat în neutralizarea U.R.S.S.-ului decât Uniunea Sovietică în neutralizarea Germaniei. Aceasta s-a și reflectat în semnarea protocolului secret, propus Germaniei ca anexă la Pactul de neagresiune și care delimita sferile de influență în Europa de Est. U.R.S.S., după cum i se părea lui Stalin, neriscând nimic, dobânda posibilitatea să-și extindă teritoriul, recăpătând ceea ce pierduse în cursul războiului civil. *Practic, Stalin, încheind târgul cu Hitler, a aprins «lumina verde» pentru agresiunea fascistă în Europa*” (subl. ns.). Această alegere reflecta concepția sovietică despre «interesele U.R.S.S.» și despre a căror prioritate s-a vorbit încă la Congresul al XVII-lea al P.C. (b) [în ianuarie 1934]¹.

Semnificația generală și consecințele dezastruoase pentru România ale Pactului și Protocolului secret din 23 august 1939 au fost evidențiate și de istoricii români (Viorica Moisuc, Valeriu Florin Dobrinescu, acad. Florin Constantiniu, Ioan Scurtu). Nu demult, investigând aceeași temă, am apreciat vigoarea și logica argumentelor lui Pamfil Șeicaru, unul dintre cei mai de seamă ziariști români ai veacului trecut. Având în seamă că, oriunde și oricum, evenimentele trebuie examinate și expuse cu obiectivitate în înlănțuirea lor cauzală, trebuie să admitem că, dacă la început au fost Pactul Hitler-Stalin și Protocolul său secret (articolul 3), din acestea au rezultat în chip logic și necesar, la 26-27 iunie 1940, notele ultimative ale URSS succedate, din partea României, de evacuările Basarabiei, nordului Bucovinei și Tinutului Herța, apoi de subscrierea dictatelor de la Viena (30 august 1940) și Craiova (7 septembrie 1940). România Mare a eșuat, iar Războiul Refacerii Unității Naționale din 1941-1944, care i-a urmat, a fost stăvilit, urmare a capitulării și trădării de la 23 august 1944, când – considera Pamfil Șeicaru (1950) – “*Statul român s-a prăbușit*”. Și, tot pe atunci, el observa că România se dovedise în general după primul război mondial un factor neglijabil al oricărei “*politici de insurecție împotriva geografiei și a istoriei, politică inițiată de cei care <<jucau cartea rusească>>*”. Astăzi poporul român expiază concluzia politicii făcute de la 1919 până la 23 august 1944”. Iar, pentru a ne opri aici, același a reținut, în termenii adecvați, această realitate de forță și blestem al evoluției noastre contemporane: “*Tot ce s-a abătut, după 23 august [1944], asupra nenorocitei noastre patrii era virtual cuprins în actul loviturii de stat*” (1952).

Pentru cititorul nostru, trebuie să fie cât se poate de clar că, stăruind asupra datei de **23 august 1939**, nu ne propunem decât să evidențiem semnificația majoră a zilei respective în istoria veacului trecut. Departe de noi gândul de-a afirma că la 23 august 1939 ar fi survenit începutul și sfârșitul tuturor lucrurilor, cu hotărâre – nu, dar, în mod sigur, atunci, **România, și nu numai, a intrat în Labirint!**

Despre ce-a fost vorba, cititorul va afla în continuare.

Nu însă înainte de-a desprinde, din *Dicționarul Enciclopedic*, sensurile la propriu și la figurat ale termenului: „**Labirint** - 1. Construcție cu foarte multe încăperi și galerii, încât orientarea este dificilă (de exemplu palatul Hampton Court, lângă Londra). 2. (În arhitectura parcurilor) Alei întortocheate, mărginite de arbuști. * Drumuri încâlcite; (*prin extensie*) problemă, situație încâlcită, greu de rezolvat”; „**Labirintul din Creta**: - (în mitologia greacă), operă arhitecturală, alcătuită dintr-un număr foarte mare de încăperi și coridoare, cu o dispunere atât de complicată, încât ieșirea era aproape de negăsit. Construit de Dedal, în Creta, la porunca regelui Minos, pentru a-l închide pe Minotaur. Teseu a reușit să-l străbată ajutat de firul Ariadnei. Unul dintre simbolurile mitice ale **Labirintului** este acela al lumii sau al vieții considerate o carceră, ale cărei drumuri întortocheate nu pot duce, în cele din urmă, decât către moarte”².

În raport cu presiunile grozave ale prezentului și provocările crescânde ale viitorului, considerăm ca

¹ Detalii despre dezbaterile istoriografice relevante – Gh. Buzatu, *România sub Imperiul Haosului, 1939-1945*, București, Editura RAO, 2007, p. 33-37.

² *Dicționar Enciclopedic*, vol. IV, București, Editura Enciclopedică, 2001, p. 2-3.

fiind de maximă relevanță și actualitate apelul lansat în decembrie 2005 de reputați istorici francezi (Alain Decaux, Marc Ferro, Pierre Milza, René Rémond ș.a.) sub titlul **Libertatea pentru istorie**, care surprindea elementele definitorii, înseși *permanențele* scrisului istoric modern, în sensul că:

„Istoria nu-i o religie. Istoricul nu acceptă nici o dogmă, nu respectă niciun lucru interzis, nu cunoaște tabu-uri. El poate să deranjeze. Istoria nu este tot una cu morală. Istoricul nu are rolul de-a exalta ori de-a condamna, el explică. Istoria nu este sclava actualității. Istoricul nu aplică trecutului schemele ideologice contemporane și nu introduce în evenimentele de odinioară sensibilitatea prezentului. Istoria nu-i tot una cu memoria. Istoricul, într-un demers științific, colecționează amintirile oamenilor, le compară între ele, le confruntă cu documentele, cu obiectele, cu urmele existente, și stabilește faptele. Istoria ține cont de memorie, dar nu se reduce la ea. Istoria nu este un domeniu juridic. Într-un stat liber, definirea adevărului istoric nu aparține nici Parlamentului, nici autorității judiciare. Politica statului, chiar animat de cele mai bune intenții, nu este politica istoriei”³.

... Este – trebuie să recunoaștem – tulburător de frumos și de adevărat. Dar să rememorăm: „... *Politica statului, chiar animat de cele mai bune intenții, nu este politica istoriei*”. Iar, dacă lucrurile stau astfel, cu certitudine, atunci la noi, în peisajul științific actual, ilustrat de o școală istorică prin ai cărei corifei (A. D. Xenopol, Gh. I. Brătianu, Andrei Oțetea, P. P. Panaitescu, C. C. Giurescu, David Prodan și, cu supra de măsură, fenomenalul Nicolae Iorga) am pătruns de mult în elita istoriografiei universale, apariția așa-ziselor **Rapoarte finale** Wiesel ori Tismăneanu a fost, mai mult decât inutilă, ci pur și simplu penibilă. Mai ales dacă avem în seamă ținuta lor cvasi-științifică, semnificația și scopurile propagandistice predominante în exces.

Cu referire însă la prezentul nostru volum, vom preciza că nu ne propunem o investigație formidabilă și vastă, nici definitorie pentru vreo tendință istoriografică. Nu ambiționăm să realizăm mai mult decât o lucrare interesantă, bazată pe surse relevante și indiscutabile, referitoare la o problemă care ne-a preocupat adeseori, dar n-a și stăruit în atenția noastră specială. Mai precis, avem în vedere istoria unei perioade de 50 de ani (1939-1989) reprezentând un segment cardinal și spectaculos al unui veac, al XX-lea, ce s-a dovedit în integralitate nenorocit, fie numai dacă avem în vedere că „a găzduit” 3 păci armate, 2 conflicte mondiale și un război rece și care, reunite, întrucât a decurs unul din altul, fac toate laolaltă 100 de ani!!!

În context, prin urmare, limitele cronologice propuse de noi reprezintă prin forța lucrurilor un interludiu, dar care se recomandă, sub multiple aspecte (premise și proporții, desfășurare și consecințe), drept devastator ... Avem tot dreptul, așadar, să ne întrebăm: cum de-a fost posibil așa ceva? Diversi istorici, de orientări diferite, vor da, natural, explicații deosebite. Deși, în opinia noastră, răspunsul depinde de o singură și tristă realitate: Secolul al XX-lea a fost, mai înainte de orice sau mai presus de toate, unul nenorocit, fiind – vai! – „rezervat” manifestărilor extreme și conflictelor fatidice dintre *-isme*. Nu ne propunem, aici și acum, să le enumerăm, mărginindu-ne să le menționăm pe cele mai frecvente în dicționare și sinteze ori mai ales frecventate și chiar exersate⁴ în societate, deci pe seama indivizilor⁵:

- **liberalism/conservatorism**
- **capitalism/socialism**
- **sionism/comunism**
- **creștinism/islamism**
- **iudaism/hinduism**
- **extremism/rasism**
- **naționalism/internaționalism**
- **regionalism/globalism**
- **bolșevism/fascism/național-socialism**
- **hitlerism/stalinism/franchism**
- **horthysm/codrenism**
- **castrism, maoism** etc.

Fideli opiniilor exprimate de maeștrii istoriografiei universale moderne, facem apel la N. Iorga, care, identificând în 1938 permanențele istoriei (pământ, idee, rasă), a deslușit fără ezitare că, „în stările acestea de spirit, stă forța motrice a oricăror evoluții istorice, rezultatul material care decurge de aici putând fi, bineînțeles, și un motiv, prelungit, pentru acțiuni viitoare”, pentru a stabili finalmente: *ideea – „iată ceea ce pune în mișcare popoarele”⁶*. La rândul său, Arnold J. Toynbee, în celebru *A Study of History*, releva, tot pe atunci, că „este posibil ca pentru orice societate, indiferent de vârstă, un sfârșit moral să reprezinte întotdeauna provocarea decisivă pentru viitorul ei. Oricum ar fi, fără îndoială însă că propria noastră societate de astăzi se confruntă cu o provocare mai degrabă de ordin moral decât material”⁷.

Revenind cerbicia disputei *-ismelor*, reținem că în ansamblu, din perspectiva actuală, decisivă s-au dovedit, prin amploare, intensitate și consecințe, confruntările – un eufemism mascând nu o dată războaiele generale și totale - dintre capitalism, comunism și fascism, mai cu seamă în anume perioade nu prea

³ „L’Histoire”, Paris, no. 306/Janvier 2006.

⁴ Cf. Gh. Buzatu, *O istorie a prezentului*, Craiova, Editura Mica Valahie, 2004, p. 437 și urm.; Gh. Buzatu, Marusia Cîrstea, *Europa în balanța forțelor, I, 1919-1939*, București, Editura Mica Valahie, 2007, p. 11-12.

⁵ Ernst Nolte, *Fascimul în epoca sa. Action française. Fascismul italian. Național-socialismul*, București, Editura Vivaldi, 2009, p. 44-46.

⁶ N. Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, ediția a III-a, București, 1944, p. 252.

⁷ Arnold J. Toynbee, *L’Histoire. Un essai d’interprétation*, Paris, Gallimard, 1951, p. 231.

îndepărtate⁸, iar epilogul încă se lasă așteptat, de vreme ce, după eșecul istoric al Germaniei, Italiei și Japoniei în 1945, a urmat în 1989-1991 prăbușirea sistemului comunist est-european și a URSS și, în prezent, SUA și China își dispută supremația de lideri mondiali autoritari. În context, se admite o singură certitudine, formulată categoric de cel care a fost Jean-Baptiste Duroselle, celebrul istoric francez al relațiilor internaționale⁹, dar este dificil de apreciat ce se va petrece în rest. Este motivul pentru care preferăm să ne orientăm după opiniile specialiștilor de prestigiu. Un autor frecvent menționat în ultima vreme, l-am numit pe Eric Hobsbawm, observa în această privință că: „*Structura Secolului XX apare [...] ca o eră – catastrofă, din 1914 până în anii care cuprind consecințele celui de-al doilea război mondial, ce a fost urmată de aproximativ 25-30 de ani de extraordinară dezvoltare economică și transformări sociale, care, probabil, au schimbat societatea umană mai mult decât orice altă perioadă de aceeași durată. Această din urmă perioadă o putem considera retrospectiv ca un fel de Vârșă de Aur, și așa ar fi fost considerată dacă ar fi ajuns la un rezultat la începutul anilor '70. Ultima parte a secolului a fost o nouă perioadă de descompunere, nesiguranță și criză, și realmente, pentru mari părți ale lumii, cum sunt Africa, fosta URSS și fostele țări socialiste din Europa, o nouă perioadă de catastrofă. Pentru că anii '80 au deschis drumul pentru ultimul deceniu, dispoziția celor care au reflectat la trecutul și viitorul secolului a fost o crescândă tristețe fin de siècle. De la punctul de avantaj al anilor '80, Secolul XX a trecut printr-o scurtă epocă de aur, pe drumul de la o perioadă de criză la alta, spre un viitor necunoscut și problematic, dar nu și obligatoriu apocaliptic*”¹⁰.

Acest studiu prefațează în fapt volumul intitulat *România între Hitler și Gorbaciov: Proba labirintului (1939-1989)*, care – suntem convingși – îi va îngădui cititorului să parcurgă – după modelele, din fericire, frecvente în istoriografia contemporană universală – traseul unei perioade de 50 de ani (1939-1989), care aproape se confundă cu *sfârșitul secolului nenorocit* la care ne-am referit dintru început. Practic, un *fin de siècle*, și nu mai puțin de un mileniu, plin de evenimente de anvergură, aglomerate într-o manieră ce, în mod curent, ar necesita chiar 2-3 veacuri pentru a le fi „găzduit”, cu prefaceri de proporții nemaîntâlnite, unele desfășurându-se chiar sub ochii noștri, cu efecte departe străbătătoare în timp și spațiu. Este remarcabil faptul că perioada aflată în atenție, departe de-a se confunda cu un exercițiu de sinteză, propune cititorului de-a pătrunde secretele anilor 1939-1989 grație unor documente fundamentale, atât de mult căutate și gustate de către iubitorii trecutului. Și asta pentru că ele redau cu exactitate și direct, adeseori cu farmec, episoadele surprinse, fapt pentru care istoricii însuși sunt în prima ordine interesați în descoperirea și valorificarea lor prin publicare. Sunt în discuție *stenogramele* întrevederilor desfășurate la nivelul șefilor de state și de guverne, al diplomaților (miniștrii de externe, ambasadorii și plenipotențiarilor cu misiuni speciale), al delegațiilor marilor cartiere generale, al șefilor și agențiilor serviciilor secrete etc. Este lesne de presupus că, în asemenea situații, ale discuțiilor organizate *la vârf*, erau abordate și soluționate problemele sau „dosarele” esențiale, de către personalitățile cele mai avizate din structurile oficiale civile și militare, iar, în caz de război ori pace, informațiile expuse ori schimbate cu asemenea ocazii devin „secrete de stat”, cu atât mai mult ori poate tocmai de aceea căutate cu febrilitate de cercetătorii arhivelor ori de oamenii serviciilor de spionaj interne și, mai ales, străine sau adverse! Situațiile se prezintă cu totul fericit atunci când, pentru unele cazuri, s-au efectuat și păstrat înregistrări radio ori video, după cum și atunci când întâlnirile „la nivel înalt” beneficiau de prezența și, deci, de serviciul unor stenografi calificați, unii dintre ei deveniți – tocmai de aceea – celebrii, așa precum *Paul Otto Schmidt*, interpret și funcționar în cadrul MAE german, traducătorul oficial al lui Adolf Hitler și al altor lideri naștiți, ulterior memorialist; *B. F. Podțerob*, de la MAE din Moscova sau la București Gh. Barbul, interpretul preferat al lui I. Antonescu în întâlnirile sale cu Adolf Hitler, cel dintâi memorialist de nivel european al Mareșalului¹¹, stabilit după război la Paris, unde l-am cunoscut în 2001, când ne-a atenționat cu un izbutit „portret” al fostului său șef și pe care-l publicăm în anexa volumului.

⁸ Vezi, în acest sens, excelentele sinteze datorate lui Ernst Nolte, *Războiul civil european, 1917-1945. Național-socialism și bolșevism*, București, Grupul Editorial Corint, 2005; Stéphane Courtois, coordonator, *O noapte atât de lungă. Apogeul regimurilor totalitare în Europa, 1935-1953*, București, Editura Vremea, 2008; C. J. Bartlett, *The Global Conflict. The International Rivalry of the Great Powers, 1880-1970*, London – New York, Longman, 1984; Wilfried Loth, *Împărțirea lumii. Istoria Războiului Rece, 1941-1955*, București, Editura Saeculum, 1997; A. W. DePorte, *Europe between the Superpowers*, New Haven – London, Yale University Press, 1979; Andreas Hillgruber, *Die Zerstörung Europas. Beiträge zur Weltkriegsepoche 1914 bis 1945*, Frankfurt – Berlin, Propyläen, 1989; Imanuel Geiss, *Istoria lumii din preistorie până în anul 2000*, ediția a II-a, București, Editura All, 2008.

⁹ Vezi *Tout Empire périta. Théorie des relations internationales*, ediția a III-a, Paris, A. Colin, 1992.

¹⁰ Cf. *O istorie a secolului XX. Era extremelor. 1914-1991*, București, Editura Cartier S.R.L., 2000, p. 17.

¹¹ Cf. Gh. Barbul, *Mareșalul Antonescu. Al III-lea om al Axei*, ediție completă Valeriu Florin Dobrinescu, București, Editura Pro-Historia, 2001. Cel dintâi volum al *Memorialului* a apărut în 1950 la Paris, astfel că lui V. F. Dobrinescu îi datorăm nu numai ediția completă, ci și versiunea în limba română. În fond, în ordine strict cronologică, Gh. Barbul a fost precedat ca memorialist dedicat epocii celui de-al doilea război mondial, de către inegalabilul Grigore Gafencu, fostul ministru de Externe al României și ministru la Moscova (1938-1940; 1940-1941), care publicase două cărți de referință rămase în bibliografia mondială a problemei (vezi *Préliminaires de la Guerre à l'Est. De l'accord de Moscou (21 août 1939) aux hostilités en Russie (22 Juin 1941)*, Fribourg, W. Egloff, 1944 ; idem, *Derniers jours de l'Europe. Un voyage diplomatique en 1939*, Fribourg - Paris, Egloff – Éditions L.U.F., 1946, ambele bucurându-se de traduceri în principalele limbi de circulație internațională). După Gafencu și Barbul, în perioada imediat următoare, galeria memorialiștilor provenind din seria predominantă a diplomaților români de calibrul s-a îmbogățit grație lui Ion Gheorghie, Al. Cretzianu, N. Petrescu – Comnen, Mihail Sturdza, George I. Duca, Raoul Bossy ș. a.

Istoriografia consacrată celui de-al Doilea Război Mondial, marcată de unele realizări aparținând chiar anilor ostilităților, a înregistrat după 1945 succese remarcabile pe plan general, rezultatele înregistrate – sub raport cantitativ și calitativ – plasând-o indubitabil la cel mai înalt nivel științific, probat exemplar de faptul că, judecat în ansamblu, conflictul din 1939-1945 a devenit cel mai studiat eveniment din întreaga istorie a umanității, acoperit deja de o bibliografie imensă însumând cel puțin 1,5 milioane titluri cărți și studii¹².

În context, se înțelege, domeniul *izvoarelor istorice* s-a împus grație marilor *colecții de documente diplomatice și militare*, editate de echipe de specialiști din Marea Britanie, S.U.A., Germania, Franța și Italia, după ce, în 1946 U.R.S.S. s-a retras. Având în vedere poziția și politica României în 1919-1945, de cel mai mare interes pentru noi sunt documentele germane, din volumele publicate după 1950 reținând îndeosebi *Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918-1945* (seriile C/1933-1937, D/1937-1941 și E/1941-1945) și *Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (Wehrmachtführungstab) 1940-1945*, îngrijite de Helmuth Greiner, Percy Ernest Schraum și colaboratorii (4 vols. Frankfurt, 1965, respectiv 8 vols., München, 1982). Unul dintre editori, Andreas Hillgruber, reputat specialist în istoria celui de-al Doilea Război Mondial și în relațiile româno-germane (1938-1944), a procedat la selecționarea stenogramelor întrevederilor lui Adolf Hitler cu șefii de state și de guverne sau cu diplomații străini dintre 1939 și 1944¹³, care au servit ca model și colegilor noștri¹⁴. Să reținem de asemenea că, simultan, au văzut lumina tiparului numeroase documente din colecțiile diplomatice britanice¹⁵, americane¹⁶, franceze¹⁷, italiene¹⁸, iar, în ultima vreme, Federația Rusă¹⁹.

Istoricii și, deopotrivă, cititorii români se pot considera de-a dreptul privilegiați de vreme ce beneficiază, grație eforturilor antemergătorilor, de numeroase lucrări de referință, declarațiile făcute „în intimitate” de liderii Germaniei, URSS, României și colaboratorii lor în cursul conflagrației din 1939-1945. Din motive lesne de înțeles vom reține, și în această situație, doar unele exemple privindu-l pe Adolf Hitler²⁰, I. V. Stalin²¹ sau Ion Antonescu²², în cazul celui din urmă dispunând de un *Jurnal* (septembrie 1940-iulie 1944), ca șef al Cabinetului Militar de la București²³.

* * *

În urmă cu mai mulți ani, am avut prilejul să valorificăm un important set de documente descoperite în arhivele străine. Documentele însoțite de un amplu studiu²⁴, au fost recent reeditate²⁵, punând în evidență aspecte cardinale interesând *statutul internațional al României* în perioada determinată de cele două date

¹² Cf. Gh. Buzatu, Gh. I. Florescu, *Al doilea război mondial și România. O bibliografie*, Iași, Editura Academiei, 1981, p. XXXIX; Gh. Buzatu, *Actul de la 23 august 1944 în perspectiva unor noi documente*, în vol. *Istorie și societate*, II, București, Editura Mica Valahie, 2005, p. 9-10.

¹³ Andreas Hillgruber, Hrsg., *Staatsmänner und diplomaten bei Hitler*, I, 1939-1941; II, 1942-1944, Frankfurt, Benard und Graefe Verlag für Wehrwesen, 1966/1970. Volumul I a apărut și în versiune franceză: *Les entretiens secrets de Hitler. Septembre 1939 – Décembre 1941*, Paris, Fayard, 1969.

¹⁴ Vezi, în acest sens, Ion Calafeteanu, *Români la Hitler*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1999; Vasile Arimia, I. Ardeleanu, Ștefan Lache, *Antonescu – Hitler. Corespondență și întâlniri inedite (1940-1944)*, I-II, București, Editura Cozia, 1991.

¹⁵ *Documents on British Foreign Policy 1919-1939*, E. L. Woodward, Rohau Butler, eds., London, HMSO, 1946 (trei serii).

¹⁶ United States of America, Department of State, *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers*, 1938 (5 vols.), 1939 (5 vols.), 1940 (5 vols.), 1941 (7 vols.), 1942 (7 vols.), 1943 (6 vols.), 1944 (7 vols.), 1945 (9 vols.), 1946 (10 vols.), 1947 (3 vols.).

¹⁷ Vezi *Documents diplomatiques français, 1933-1939* (în două serii, după 1964); *Documents diplomatique français, 1944* (mai multe volume, după 1996).

¹⁸ Ministero degli Affari Esteri. Commissione per le pubblicazioni dei documenti diplomatici, *Documenti Diplomatici Italiani*, în mai multe serii pentru anii 1861-1943 (seria 9, 1939-1943, Roma, 1954 ...)

¹⁹ Ministerstvo Inostennih Del Rossiiskoi Federatii, *Dokumenty vneșnei politiki 1939 god*, vol. XXII, 1-2, Moskva, Mejdunarodnie Otnoșeniia, 1992; *Dokumenty vneșnei politiki, 1940-22 iunia 1941*, vol. XXIII, 1-2, Moskva, Mejdunarodnie Otnoșeniia, 1995-1998; idem, *God Krizisa, 1938-1939*, I-II, *Dokumenty i materialy*, Moskva, Izdatelstvo Politiceskoi Literaturi, 1990; Ministerstvo Inostrannih Del Rossiiskoi Federatii, Ministerstvo Inostrannih Del Rumânii, *Sovetsko-Rumînskie otnoșeniia*, I, 1917-1934; II, 1935-1941. *Dokumenty i materialy*, Moskva, Mejdunarodnie Otnoșeniia, 2000 (vezi și ediția în limba română – 2 vols., București, Editura Enciclopedică, 1999-2002); O. A. Rzheshesvsky, ed., *Stalin i Churchill. Vstreči. Besedi. Diskussii. Dokumenty. Kommentarii, 1941-1945*, Moskva, Nauka, 2004; Galina P. Muraško, T. V. Volokitina, T. M. Islamov, A. F. Noskova, L. A. Rogovaia, eds., *Vostočnaia Evropa v dokumentah rossiiskov arhivov 1944-1953 gg*, I-II, Moskva – Novosibirsk, Sibirskii Hronograf, 1997-1998. Vezi în context și Gh. Buzatu, *Românii în arhivele Kremlinului*, edițiile I și II, București – Iași, 1996, 2010.

²⁰ Vezi mi ales Dr. Henry Picker, Hrsg., *Hitlers Tischgespräche in Führerhauptquartier, 1941-1942*, Bonn, Athenäum-Verlag, 1951; traduceri: *Hitler, cet inconnu*, Paris, Presses de la Cité, 1969; *Zostolnîie razgovorî Ghitlera*, Smolensk, Rusiç, 1998; Martin Bormann, *Libres propos sur la guerre et la paix, recuellis sur l'ordre de ...*, I-II, P. Flammarion, 1952-1954; alte ediții – H. R. Trevor Roper, ed., *Hitler's Table Talk, 1941-1944. His Private Conversations*, New York, 2000 (prima ediție L, 1953); *Conversazioni Segrete*, Napoli, Richter, 1954; Helmuth Heiber, Hrsg., *Hitlers Legebeprechnungen. Die Protokollfragment seiner militärischen Konferenzen, 1942-1945*, I-II, Stuttgart, 1962.

²¹ Vladimir Nevejin, *Stalin o voine. Zastolnîie reçi 1933-1945 gg*, Moskva, Iauza-Eksmo, 2007.

²² M. D. Ciucă și colab., eds., *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, vols. I-XI, 1940-1944, București, Arhivele Naționale ale României, 1997-2008.

²³ Vezi Gh. Buzatu, Stela Cheptea, Marusia Cîrstea, eds., *Jurnalul Mareșalului Ion Antonescu. 1940-1944*, I-II, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2008-2010.

²⁴ Cf. Gh. Buzatu, Dana Beldiman, 23 august 1939-1944. *România și proba bumerangului*, București, Editura Mica Valahie, 2003.

²⁵ Cf. *Românii în arhivele străine*, II, Iași, Tipo, 2009.

nefericite ale istoriei contemporane în ansamblu: *23 august 1939 și 23 august 1944*. Titlul volumului, *România și proba bumerangului*, așa după cum am subliniat, ne fusese sugerat de Mircea Eliade cu clasică sa *Probă a bumerangului*, pe care de acea dată ni-l asumam în subtitlu. Pe când *Proba bumerangului* urmărea să ateste, și sperăm că a reușit, că, în ciuda drumului parcurs și a evenimentelor tragice survenite din 1939 până în 1944, România a revenit după numai cinci ani sub blestemul groazniciei realității geopolitice sancționată de odiosul Protocol secret al Pactului Hitler – Stalin din 23 august 1939²⁶. Iar aceasta s-a produs în urma „actului istoric” de la 23 august 1944. Un asemenea deznodământ ne determină să considerăm că 23 august 1939 a marcat pentru destinul istoric al României, o dată fatidică și nu numai după cum s-a evidențiat, de vreme ce teritoriul național (în speță, Basarabia), fără știrea și voința posesorului, a fost parțial mutilat prin înțelegerea criminală dintre guvernele totalitare ale URSS și Reichului nazist. Astfel că, în virtutea faptelor grave instantaneu declanșate și îndeosebi a celor ce s-au succedat pe decenii întregi într-o perfectă cauzalitate, se poate aprecia fără reticență că a survenit *intrarea României în labirint*. Probabil că experimentul continuă, dar, pentru moment, acceptăm că pentru România proba labirintului a cuprins cel puțin anii 1939-1989, incluzând așadar integral epoca celei de-a doua conflagrații mondiale sau a „Războiului Rece” și a unor regimuri sociale distincte (capitalist și comunist, separate de o minimă tranziție prin 1944-1947)²⁷.

După cum cititorul poate constata, noi avem în atenție *cazul României*, pe când – s-a afirmat dintru început – la 23 august 1939 nu numai țara noastră ci *lumea în ansamblu*, prin voința lui Hitler și Stalin, beneficiari ai „înțelegerii” manifestate de liderii tuturor celorlalte Mari Puteri ale momentului, s-a aflat aruncată în flăcările celui mai groaznic război din istorie, din care au rezultat legic, am putea spune, „Războiul Rece” și, în prezent, cruciada planetară împotriva terorismului.

Nu credem că ar fi decurs cumva vreun avantaj în urma faptului că doar România, ci toate statele și națiunile de pe mapamond au fost constrânse după 23 august 1939 să exerseze proba labirintului. Dimpotrivă, faptul a fost în măsură să agraveze parcurgerea traseului, exacerbându-i dificultățile, ascuțind contradicțiile și amânând peste măsură ieșirea din tunel. Acesta-i, în fond, motivul pentru care trebuie să constatăm cu maximă atenție dacă, după peste 70 de ani, am părăsit cu adevărat *Labirintul*?

* * *

Față cu complexitățile extraordinare și interpretările exagerate, unele de-a dreptul aberante, ale problemei labirintului exersată de România între 1939 și 1989, am socotit că este cel mai nimerit să lăsăm să se pronunțe înseși personajele-cheie care au fost implicate, într-o ordine cronologică pe care, înainte de-a o socoti *obligatorie*, se dovedește oricum *firească*, *dacă avem în vedere că îngăduie cunoașterea progresivă a evenimentelor*, desprinderea unora din altora și deznodământul ineluctabil. Răstimpul celor 50 de ani în atenție a constituit una din perioadele cele mai grele ale istoriei noastre, în care adeseori s-a pus în discuție *însăși existența* statului și a națiunii române! Este posibil, firește, să fim contraziși, deși, dintre atâtea mărturii, nu putem ignora declarația lui I. V. Stalin făcută în mai 1945 liderului Iugoslaviei I. B. Tito în sensul că, apreciat comparativ cu primul război mondial din 1914-1918, conflictul mondial în curs (1935-1945) oferea drept beligeranților victorioși o *șansă* nemaiîntâlnită, astfel încât „acela care ocupă un teritoriu își impune și sistemul său social. Fiecare își impune sistemul său acolo unde ajung armatele sale. Altfel nici nu poate fi”²⁸. Or, în acel moment (mai 1945), România, într-adevăr, după Pactul nefast Hitler-Stalin și războiul o forțase provizoriu spre o neutralitate imperfectă (1939-1940), apoi spre alianță cu Germania nazistă (1940-1944) și spre Războiul din Est în tabăra lui Adolf Hitler și contra Națiunilor Unite (1941-1944), răstimp în care, grație lui Ion Antonescu, și-a păstrat independența și suveranitatea cu o integritate teritorială încălcată, după 23 august 1944 a devenit instantaneu și a rămas (1944-1958) *un stat ocupat de URSS*, situație rezultată din realități și consacrată prin acte internaționale impuse de învingătorii din 1945, inclusiv SUA și Marea Britanie. Mai mult decât atât, situația s-a agravat în urma acordurilor secrete încheiate între învingătorii de moment privind divizarea Europei est-centrale, inclusiv răsăritene, în „sfera de interese” (de genul „înțelegerii” W. Churchill – I. V. Stalin, Kremlin, 9-10 octombrie 1944)²⁹, ceea ce în 1947 Tratatul de Pace impuse foștilor „sateliți” ai Germaniei (România, Finlanda, Ungaria și Bulgaria) au recunoscut ca atare³⁰. Altfel spus, România a ajuns, sub limitele înseși ale catastrofei, *o țară nu numai ocupată dar și jefuită cu tratat*.

Așa după cum s-a observat³¹, situația și evoluția de după 1944-1945 a Europei Est-Centrale – și nu numai – au fost determinate în chip decisiv de realitățile rezultate din conflagrația mondială a anilor 1939-1945. Se poate afirma, fără nicio rețineră, că al doilea război mondial, prin consecințele sale și, deopotrivă, prin „realitățile” pe care le-a impus în Europa, și în lume, a reprezentat fără nicio exagerare începutul și sfârșitul tuturor relelor. „Opera” războiului a fost desăvârșită, mai ales în 1944-1947, pe calea diplomației, sub paravanul unor demersuri și presiuni politico-militare și ideologice brutale. Evoluțiile sunt prea bine

²⁶ Cf. Gh. Buzatu, *România sub Imperiul Haosului*, p. 32 și urm.

²⁷ Vezi Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria Românilor în secolul XX (1918-1948)*, București, Editura Paideia, 1999, p. 511-566.

²⁸ Cf. Milovan Djilas, *Întâlniri cu Stalin*, Craiova, 1990, p. 74-75.

²⁹ Cf. Gh. Buzatu și colaboratori, *România în ecuația războiului și păcii (1939-1947)*, I-II, Iași, TipoMoldova, 2009, *passim*.

³⁰ Cf. Gh. Buzatu, *România sub Imperiul Haosului*, p. 388 și urm.

³¹ Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria Românilor în secolul XX (1918-1948)*, p. 511 și urm.

cunoscute, pentru că, în perioada de referință, I. V. Stalin și colaboratorii săi apropiați, în frunte cu V. M. Molotov, titularul Externelor de la Moscova, au smuls realmente partenerilor lor din Coaliția Antifascistă, în primul rând Statelor Unite ale Americii și Marii Britanii, recunoașteri decisive în ceea ce privește plasarea Europei Est-Centrale în “sfera de interese” a URSS pentru epoca postbelică. Negocierile în acest sens, inițiate de prin 1942-1943, au fost concretizate în 1944-1945 sau în 1946-1947, prin sistemul Tratatelor de Pace impuse în 1946-1947 foștilor sateliți ai Germaniei naziste, în speță României, Ungariei, Bulgariei și Finlandei. Iar, acolo unde și atunci când, în epocă, diplomația a eșuat, procesul a fost aprofundat de desfășurările “războiului rece”, care a succedat nemijlocit ostilităților “calde” dintre 1939 și 1945, ele separându-i complet și pentru multe decenii pe Marii Învingători din 1945: URSS - pe de o parte, SUA, Marea Britanie și susținătorii lor - pe de altă parte. În iulie 1947 a survenit, în context, refuzul statelor de sub dominația sovietică (Polonia, România, Ungaria, Bulgaria, Cehoslovacia, Albania și ... Finlanda) de-a accepta *Planul Marshall*, evenimentul consacrand “ruptura Europei”³². Și aceasta nu era totul. Pentru că, din anii războiului mondial, serviciile secrete sovietice și organismul creat anume pentru declanșarea și conducerea *revoluției proletare mondiale*, *Cominternul* (1919-1943), succedat de *Cominform*, s-au pregătit pentru momentul în care forțele armate ale URSS, respingându-i pe agresorii germani ori pe aliații lor, au trecut la “eliberarea” – în fapt, la ocuparea - țărilor Europei Est-Centrale - Polonia și România, Cehoslovacia și Ungaria, zona Balcanilor, unde trebuia ca - așa după cum i-a prezis Stalin lui Tito, din câte ne reamintim - în urma tancurilor roșii să fie instaurate *noi regimuri social-politice*, după chipul și asemănarea celui comunist moscovit. Totul a fost preparat în detaliu, astfel că, în clipa oportună, Kremlinul, acționând în forță și fără niciun respect față de tradițiile locurilor ori față de legile internaționale, au procedat la instalarea unor guverne marionetă atât la București cât și la Varșovia, atât la Praga cât și la Budapesta, la Sofia, Tirana și chiar în sectorul estic al Berlinului, proiectat capitală a zonei de ocupație sovietică din Germania. Nu s-au pus probleme în privința statelor baltice, acestea fiind de-a dreptul absorbite de Imperiul sovietic în baza “transformărilor istorice” deja operate de Kremlin prin 1939-1940 în litera acordurilor secrete Hitler-Stalin! Toate acestea explică zguduiri suportate în 1944-1945 de țările Europei Est-Centrale, confruntate în egală măsură cu ocupația sovietică (proclamată “*eliberare*” de către agenții Moscovei reuniți în *partidele comuniste* din țările vizate) și “*procesele revoluționare*” declanșate și derulate sub protecția tancurilor și a forțelor de securitate rusești. S-au creat, în acest mod, “condițiile propice” pentru schimbarea regimurilor social-politice existente și adoptarea “modelului” moscovit. Un specialist binecunoscut, precum Jean-François Soulet a observat cu teamei că, în 1944-1945, “*Armata Roșie devine omniprezentă în Europa Orientală și balcanică. Prin dreptul de cuceritor, ea deține România, Bulgaria, Ungaria, părțile orientale ale Austriei și Germaniei, iar, ca aliat, se stabilește provizoriu în Polonia și Cehoslovacia. În țările ocupate de armata lor, comportamentul sovieticilor este totalitar. Reprezentanții Uniunii Sovietice (Vișinski, viceministru al afacerilor externe, trimis în România și Bulgaria; mareșalul Voroșilov și generalul Sviridon în Ungaria...) intervin fără rușine în toate domeniile, mai ales în cele politice. În România, Armata Roșie permite câtorva comuniști să răstoarne guvernul de coaliție al generalului Rădescu, în favoarea unuia dintre ai lor. La fel procedează și în Bulgaria. Protestele membrilor englezi și americani ai Comisiilor Aliate de Control - total neutralizate de sovietici - nu servesc la nimic...*”³³. Să reținem că, pretutindeni în Europa Est-Centrală, procesul comunizării forțate a fost asemănător, numai cronologia faptelor a diferit, în funcție, desigur, de condițiile și de forțele locale (diferite de la o țară la alta) ori în funcție de dispoziția sau comportamentul ocupanților sovietici.

Așa după cum s-a relevat³⁴, în toate statele amenințate de comunizare după 1944/1945 din Europa Est-Centrală modelul sovietic a fost impus cu brutalitate și numai prin forme oarecum distincte. În general, însă, forțele Armatei Roșii ori ale NKVD-ului, consilierii sovietici și comuniștii locali (aflați de ani și ani în serviciul Kremlinului) au avut rolurile esențiale. S-a acționat decisiv pentru acreditarea și impunerea forțată a opiniei că sistemul social-economic sovietic reprezenta unica formă “valabilă” cunoscută de istorie, că, în mod sigur, după exemplul URSS, numai modelul stalinist era singurul capabil să rezolve absolut *toate problemele* de viitor.

Un capitol foarte interesant al problemei abordate privește, desigur, pe eroii exportului/importului de modele totalitare, în cazul în speță - cel comunist. Vom observa că, de regulă, istoricii și kremlinologii i-au avut și-i au în vedere cu predilecție pe principalii “actori”, mai precis pe: **Enver Hodja** în Albania; **Gheorghe Dimitrov** în Bulgaria; **Klement Gotwald** în Cehoslovacia; **Wladislaw Gomulka** și **Boleslaw Bierut** în Polonia; **Mátyás Rákosi** și **László Rajk** în Ungaria, **Wilhelm Pieck** și **Walter Ulbricht** în Germania de Est ș.a.m.d.³⁵. Cercetările noastre în biblioteci și arhive vor stăruii asupra acestui aspect – considerăm noi – fundamental al comunizării, stăruind în context asupra rolului acestor “eroi ai stalinizării” după 1944-1945 în România. Cu alte cuvinte, în atenția noastră se vor afla, atât în text cât și în anexele tezei de doctorat, personaje precum **Gh. Gheorghiu-Dej**, **Emil Bodnăraș**, **Ana Pauker**, **N. Ceaușescu**, **Vasile Luca**, **Teohari Georgescu**, **Lucrețiu Pătrășcanu**, **Iosif Chișinevschi**, **Gh. Apostol**, **Miron Constantinescu**, **Leonte Răutu**, **M. Roller** ș.a. În România, “asaltul” comunismului s-a declanșat imediat ori în urma loviturii de stat de la 23 august 1944, care a marcat prăbușirea regimului mareșalului I. Antonescu și retragerea Bucureștilor din **Axa** fascistă, un corolar al înregimentării în tabăra Națiunilor Unite, în frunte cu

³² André Fontaine, *Istoria războiului rece*, I, traducere, București, 1992, p. 104.

³³ Jean-François Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, traducere, Iași, Editura Polirom, 1998, p. 22-23.

³⁴ Cf Gh. Buzatu, *Sistemele totalitare: “modele” de export/import*, în “Arhivele Totalitarismului”, nr. 22-23/1999, pp. 8-11.

³⁵ Pentru detalii Hugh Seton-Watson, *The East European Revolution*, ed. a II-a, London, 1952 (ediția originală – London, 1946); R. J. Crampton, *Eastern Europe in the Twentieth Century*, London, 1994 (vezi și traducerea în limba română – București, 2003).

URSS, SUA și Marea Britanie, ceea ce a “pregătit” contextul pentru extinderea și consolidarea dominației URSS în Europa Est-Centrală. Istoricul francez Jean-Marie Le Breton a reținut faptele și procesele și consecințele lor profunde: “Prăbușirea Germaniei hitleriste, instalarea Armatei Roșii la Berlin și la Viena, cu, drept corolar, prezența ei la Vârșovia, Budapesta, București și Sofia, distrugerea structurilor burgheze ale vechilor sateliți ai Reichului, îndepărtarea polonezilor de la Londra și a iugoslavilor lui Petru II și ai lui Mihailovici, absența în Europa Occidentală a unei contra-puteri serioase care să facă față Uniunii Sovietice, toți acești factori s-au conjugat pentru a deschide calea celei mai mari zguduiri care afectase vreodată ansamblul lanțului de țări ce se întindea de la Marea Baltică la Marea Neagră și la Marea Adriatică, la est de Germania. Evenimentele, mai mult decât un plan prestabilit, au favorizat Uniunea Sovietică și i-au permis să instaureze în această regiune regimuri nu numai calchiate după al ei, dar și întrutotul obediente față de Moscova”³⁶. În ansamblu, procesul comunizării Europei Est-Centrale a cunoscut trăsături comune, dar nu identice, iar faptele s-au derulat potrivit unui calendar și ritm deosebite. Sub acest aspect, istoricul Jean-François Soulet, pe care l-am menționat deja, a surprins în modul următor situațiile intervenite în spațiul de referință după terminarea celui de-al doilea război mondial: “Fiecare an de la sfârșitul celui de-al doilea conflict mondial marcase o etapă în construirea edificiului stalinist în Europa de Est: fundațiile solide fuseseră săpate în 1944-1945; <<marele edificiu>> de patru <<etaje>> fusese terminat în 1946 (Bulgaria, România, Polonia, viitoarea Germanie de Est); pentru acestea din urmă, 1947 fusese anul finisărilor (desemnarea, după alegerile din ianuarie, a unui prim-ministru și a unui președinte al republicii comuniste în Polonia; dispariția oricărei opoziții legale în Bulgaria, începând cu luna august...). În 1948 au fost terminate ultimele patru <<etaje>>: în România, regele Mihai părăsind țara pe 3 ianuarie, alegerile au dat (în martie) 405 din 414 mandate comuniștilor; în Cehoslovacia, adunarea (aleasă imediat după <<lovitura de la Praga>>, pornind de la o listă unică) a promulgat o nouă constituție de tip sovietic; Ungaria a devenit și ea o <<democrație populară>>, după fuziunea Partidului comunist cu cel socialist în iunie și demisia forțată, la 30 iulie, a președintelui republicii, Tildy, liderul Partidului micilor proprietari; în sfârșit, în Germania, divizarea (latentă în 1946) a devenit efectivă după decizia luată la 19 iunie 1948 de autoritățile celor trei zone occidentale de a aplica aceeași reformă monetară înainte de a <<fuziona>> pe față într-o singură entitate. Eșecul blocadei Berlinului de Vest de către sovietici (iunie 1948-mai 1949) a dus la constituirea a două state separate, dintre care unul, Republica democratică, a fost condus (din septembrie 1949) exclusiv de Partidul comunist”³⁷. Faptele ilustreau, în opinia aceluiași, “puternicul val de expansiune a comunismului sovietic controlat în totalitate de Moscova”³⁸.

Nu-i cazul să revenim, dar perioada ocupației brutale sovietice (1944-1958)³⁹ a echivalat în multe privințe cu reînțoarcerea la barbarie. Foștii lideri politici „burghezo-moșierești” și mai toată elita culturală, dacă n-au fost lichidați precum Mareșalul Antonescu și colaboratorii săi, au împânzit curând după aceea închisorile și lagărele, iar țara învinsă, care – vai! – a fost jefuită prin Armistițiul din 1944 și Tratatul de Pace din 1947, a fost desfigurată în privința teritoriului național. Ținuturi scumpe și sfinte ale spațiului dintre Nistru și Tisa (Basarabia, Bucovina de Nord, Ținutul Herța, Insula Șerpilor, Cadrilaterul, ostroavele de pe Dunăre) au fost înghițite prin voința Învingătorilor din 1945 și nu știm sigur când/sau dacă vor mai reveni acasă ... Țara întreagă, după voința și chipul ocupantului, a devenit un imens abator, măcelarul însuși fiind în pericol de-a se îneca în baia de sânge nevinovat. Bilanțul dezastrului (însumând peste 2,4 milioane de victime) nu-i de fel exagerat, ci doar nesigur⁴⁰ ... Cine și când va stabili cu precizie cândva cifrele exacte, dar, mai ales, care au fost victimele și cine - călăii? Pretutindeni în lume, se știe prea bine, au fost urmăriți exemplar responsabilii Holocaustului nazist, iar românii de ce n-ar proceda identic întru depistarea și pedepsirea celor culpabili în cazul Holocaustului Roșu extins în România pe etape, mai întâi prin 1917-1920, apoi în 1940-1941, iar global după 23 august 1944? Despre pericolul care plana asupra României dispunem de numeroase și pilduitoare probe, dar, în acest cadru, apelăm la una singură, de sorginte comunistă, mai precis la mărturia fostului lider comunist Gh. Apostol. Desprindem din amintirile acestuia, referirile la faptul că sfârșitul celui de-al doilea război mondial a coincis la București cu „o adevărată invazie a kominterniștilor sosiți din Uniunea Sovietică, în conducerea partidului și statului”, în fruntea invadatorilor situându-se Ana Pauker⁴¹, care, alături de Vasile Luca și Ștefan Foriș, ar fi urmărit să formeze o *troikă* pe postul de „principalii gropari ai poporului român”⁴². Și toate acestea în condiții externe deosebit de grave, de vreme ce, „după terminarea războiului, Marile Puteri (URSS, SUA și Anglia) ar fi șters de pe harta Europei România. Moldova s-ar fi alipit Moldovei Sovietice, Transilvania ar fi fost dată Ungariei, Banatul – Iugoslaviei, Dobrogea - Bulgariei. România ar fi rămas cu Muntenia și cu Oltenia. Desigur că s-ar fi găsit o soluție și pentru aceste două provincii. Probabil că ar fi avut și ele soarta Moldovei, devenind teritorii ale URSS-ului”⁴³. De partea cealaltă a baricadei, C. Rădulescu-Motru, reputatul filosof și fost președinte al Academiei Române, din corpul căreia a fost ... lustrat în 1948, a consemnat, în amplul său *Jurnal* acoperind chiar perioada comunizării după 1944, că România era amenințată să devină colonie a URSS prin cooperarea

³⁶ Jean-Marie Le Breton, *Europa Centrală și Orientală între 1917 și 1990*, București, 1996, p. 73.

³⁷ Jean-François Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, p. 30-31.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Cf. Sergiu Verona, *Military Occupation and Diplomacy. Soviet Troops in Romania, 1944-1958*, Durham – London, Duke University Press, 1992, *passim*.

⁴⁰ Florin Mătescu, *Holocaustul Roșu, III, Addenda*, București, Editura Irecson, 2008, p. 27.

⁴¹ Cf. Gheorghe Apostol, *Eu și Gheorghiu-Dej*, București, 1998, p. 86.

⁴² *Ibidem*, p. 87.

⁴³ *Ibidem*.

„agenților Moscovei” la București – Ana Pauker, Vasile Luca, Emil Bodnăraș ș.a.⁴⁴. Dintre toți liderii comuniști ai epocii, memorialistul o individualiza pe Ana Pauker, caracterizată fără reținere drept „cea mai perfectă unealtă a Rusiei în România”⁴⁵. Previzunile savantului erau sumbre în toate privințele, din moment ce, la 11 ianuarie 1949, se destăinuia ca: „Mă aștept ca în curând Academia R. P. R. să nu se lase mai prejos și, pentru a face plăcere lui Stalin, să declare că neamul românesc este o colonie rusească și că Decebal a fost un rus neaoș [...] Aduag la aceste însemnări câteva reflecții care nu sunt acum de actualitate dar care pot ajunge de actualitate, în cazul că România va fi eliberată de sub ruși de către puterile apusene și se vor chema la răspundere acei cari au mijlocit comunismului bolșevic supunerea neamului românesc. După ce normă se va judeca culpabilitatea românilor rusofili? Eu cred că cei mai culpabili nu sunt acei de origine străină ca Ana Pauker, Vasile Luca, Bodnăraș și toții evreii care au ocupat locuri în poliție, ci mai culpabili sunt aceia de origine română, care prin situația lor erau adunați să apere Statul românesc. În primul rând membrii Academiei Române, care era considerată ca sanctuarul naționalismului românesc: un Mihai Sadoveanu, un [Traian] Săvulescu, un [C. I.] Parhon, Andrei Rădulescu chiar, [...] Iorgu Iordan, părintele [Gala] Galaction și toți intelectualii de seamă care prin trecutul lor prezentau o cheazășie a naționalismului românesc în ochii mulțimii ...”⁴⁶.

Din toate punctele de vedere, ocupația Armatei Roșii în România, a 12-a în ordinea istorică a invaziilor care au debutat în prima jumătate a secolului al XXVIII-lea⁴⁷, s-a dovedit indiscutabil cea mai gravă și mai dură în raport cu restul țărilor est-centrale europene, situate dincoace de „Cortina de Fier”. Nu este cazul să intrăm în detalii, dar România, în viziunea cotropitorilor, trebuia să plătească pentru participarea din proprie inițiativă la atacul din 22 iunie 1941, fiind, după Italia, al III-lea aliat militar de valoare al lui Adolf Hitler în campania din 1941-1944. Entuziasmul la invadarea celei dintâi țări „inamice” pe continentul european, conjugat cu răzbunarea mai nedisimulată în vreun fel, s-au transformat într-un veritabil val pustiitor amintind de timpurile barbarilor, cu atât mai mult cu cât „eliberatorii” au fost – în unele cazuri – invitați cu inconștiență chiar dinlăuntrul României să procedeze ca atare! Citez în acest sens: „Soldațiiăștia ruși, care trec pe străzile Bucureștiului, cu zâmbetul lor de copil și cu bădărănia lor cordială, sunt niște îngeri. De unde iau putere să nu pună foc peste tot, să nu ucidă, să nu prade, să nu prefacă în scrum orașul acesta în care locuiesc mamele, nevestele, surorile, amantele celor care au asasinat, incendiat și nimicuit propria lor țară?” Iar în continuare: „... Nu pot lua în tragic toate incidentele sau accidentele. Mi se par normale. Chiar juste. Nu e drept ca România să scape prea ușor (subl. ns.)”⁴⁸.

Perioada 1944-1989 a fost intens investigată de istoricii români și străini, mai ales în ultimul deceniu apărând numeroase studii, monografii și sinteze⁴⁹, volume de documente⁵⁰ și bibliografii⁵¹. În funcție de tematica volumului de față, prezintă un interes deosebit problemele privind politica externă a României dintre 1944 și 1989, rolul și locul ei în relațiile internaționale. În această privință aspectele fundamentale în atenție cuprind: lovitură de stat de la 23 august 1944 și consecințele sale pe planul poziției externe a României, regimul Convenției de Armistițiu din septembrie 1944, prezența la Conferința Păcii de la Paris din 1946 și Tratatul de Pace din februarie 1947; „căderea” în comunism (1944-1947) și România sub obediență exclusivă a Kremlinului (1947-1952); cele dintâi semnale ale slăbirii subordonării totale a Bucureștilor de Moscova (1952-1958); retragerea trupelor sovietice din România, drumul spre independența politică limitată, Declarația din aprilie 1964 și cele dintâi manifestări de insubordonare față de Kremlin (1958-1965); manifestări, privilegii și limite ale insubordonării (1965-1978); succese și eșecuri (1978-1989); prăbușirea regimului comunist în România, succedată de posibila ieșire din Labirint (1989)⁵². Posibilă și aparentă, întrucât, după exact 20 de ani de la execuția lui Nicolae Ceaușescu, trebuie să admitem că, în cele mai multe privințe, *Istoria se repetă!*

⁴⁴ Cf. C. Rădulescu-Motru, *Revizuire și adăugiri. 1945*, vol. 3, București, Editura Floarea Darurilor, 1999, p. 373-374 (însemnare din 24.9.1945).

⁴⁵ *Ibidem*, vol. 8, p. 165.

⁴⁶ *Ibidem*, vol. 7, p. 13-14.

⁴⁷ Aurel Sergiu Marinescu, *1944-1958: Armata Roșie în România*, II, București, Editura Vreamea, 2001, p. 516.

⁴⁸ M. Sebastian, *Jurnal. 1935-1944*, București, Editura Humanitas, 1996, p. 561-562, 569.

⁴⁹ Vezi, în acest sens, Academia Română, *Istoria Românilor*, X, *România în anii 1940-1946*, coordonator Dinu C. Giurescu, București, Editura Enciclopedică, 2008; Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria Românilor*, p. 523-566; Vasile Pascu, *Regimul totalitar comunist în România (1945-1989)*, I-II, București, Editura ClioNova, 2007; Valentin Tismăneanu, Dorin Dobrințu, Cristian Vasile, coordonatori, *Raportul final al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România*, București, Humanitas, 2007; Vasile Ernu și colaboratori, *Iluzia anticomunismului. Lecturi critice ale Raportului Tismăneanu*, Chișinău, Cartier, 2008; Florin Mătrescu, *Holocaustul Roșu. Crimele comunismului internațional în cifre*, I-III, ed. a III-a, București, Editura Irecson, 2008; Liu Yong, *Sino-Romanian Relations: 1950's - 1960's*, București, INST, 2006.

⁵⁰ Vezi, de exemplu, Gh. Buzatu, Mircea Chirițoiu, eds., *Agresiunea Comunismului în România. Documente din arhivele secrete, 1944-1989*, I-II, București, Editura Paideia, 1998; Mihnea Berindei, Dorin Dobrințu, Armand Goșu, eds., *Istoria Comunismului din România. Documente. Perioada Gh. Gheorghiu-Dej (1945-1965)*, București, Editura Humanitas, 2009; Romulus Ioan Budura, ed., *Relațiile româno-chineze, 1880-1974. Documente*, București, 2005; idem, ed., *Politica independentă a României și relațiile româno-chineze, 1954-1975. Documente*, București, 2008; Dan Cătănuș, ed., *Între Beijing și Moscova. România și conflictul sovieto-chinez*, I, 1957-1965, București, INST, 2004; anexele documentelor tipărite periodic în „Analele Totalitarismului”, cea mai bună revistă academică de istorie contemporană, apărută sub egida Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului al Academiei Române.

⁵¹ Vezi *Bibliografia istorică a României*, vols. VIII-XIX, București, Editura Academiei, 1996-2010.

⁵² Din bogata literatură recentă de specialitate consacrată acestor probleme, inclusiv aceloră privind periodizarea desprinderii Bucureștilor de Kremlin, reținem: Gh. Buzatu și colaboratori, *România în ecuația războiului și a păcii*, I-II, ed.; Gh. Buzatu, *România și Mariile Puteri, 1939-1947*, București, Editura Enciclopedică, 2003; Alexandru Duțu, *Sub povara Armistițiului. Armata română în perioada 1944-1947*, București, Editura Tritonic, 2003; Cezar Stanciu, *Devotați Kremlinului. Alinierea politicii externe românești la cea sovietică în anii '50*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2008; Florin Constantiniu, ed., *Diplomați români și devierea de dreapta*, București, Editura Tritonic, 2004; dr. Constantin Moraru, *Politica externă a României, 1958-1964*, București, Editura Enciclopedică, 2008; Ștefan Lache, *România în relațiile internaționale, 1939-2006*, București, Editura Fundației Româna de Măine, 2007; Dan Vătăman, *Politica externă a României de la Armistițiu și până la semnarea Tratatului de pace (1944-1947)*, București, Editura Pro Universitaria, 2009; idem, *România în relațiile internaționale (1939-1947)*, I-II, București, Editura Pro Universitaria, 2009; Lucian Popescu, *Istoria recentă a politicii mondiale*, București, Editura Corint, 2010.

OPERATIONAL ACTIVITIES OF MULTINATIONAL DIVISION CENTRAL-SOUTH IN IRAQ 2003-2009

Joanna DANIELEWSKA-SOCHA *

A creation of the Multinational Division Central-South in Iraq started in April 2003, when the US-led coalition decided to charge command over one of the four areas of responsibility to Polish soldiers. In the effect of series meetings there was a separation of forces and means for the Division. Initially, it consisted of the military contingents from 22 countries: Poland – 2500 soldiers, Ukraine – 1629 soldiers, Spain – 1297 soldiers, Bulgaria – 497 soldiers, Republic of Dominican – 300 soldiers, Romania – 213 soldiers, Lithuania – 59 soldiers, Latvia – 103 soldiers, Slovakia – 82 soldiers, Nicaragua – 114 soldiers, Kazakhstan – 27 soldiers, Salvador – 366 soldiers, Hungary – 300 soldiers, Thailand – 450 soldiers, Mongolia – 174 soldiers, Honduras – 370 soldiers, Republic of the Philippines – 196 soldiers, Denmark – 6 soldiers, Norway – 5 soldiers, Holland – 6 soldiers, United States of America – 12 soldiers and South Korea – 1 soldier. From October 2003 to the Multinational Division Central South was joined the 20-personal military contingent from Georgia¹.

The area of responsibility of the Multinational Division Central-South initially contained five provinces: Karbala, Quadisiyah, Babil, Wasit and Najaf. Territorial range was notwithstanding very changeable. For example on the beginning of August 2003 from the Babil province eliminated a territory named “Scorpion Area”, which was included to the American area of responsibility. The Najaf province was included to the Multinational Division Central-South’s (MND CS) area of responsibility just lately 23 of September, 2003, by the reason if the bloody attack in An Najaf, in which over one hundred people were died, among them the leader of Iraqi Shiites, ayatollah Mohammad Bakir al-Hakim². After the terroristic attack in Madrid and the Spanish decision about withdrawal troops from Iraq the area of responsibility MND CS was reduced to the three provinces: Babil, Wasit and Karbala. On November, 2004, MND CS took the responsibility over Quadisiyah province, but handed over Karbala province to the American soldiers.

To the main activities of Multinational Division Central-South in Iraq belongs:

1. supervision under the process of restoration of the security and the public order;
2. help for the new authorities;
3. protection of the borders;
4. assist of the reconstruction of the civil infrastructure;
5. protection of the places of religious cult and riches of the culture;
6. protection of the staff and infrastructure of the oil fields;
7. management of the operations of detected and destruction weapons, military identification and informational activities³.

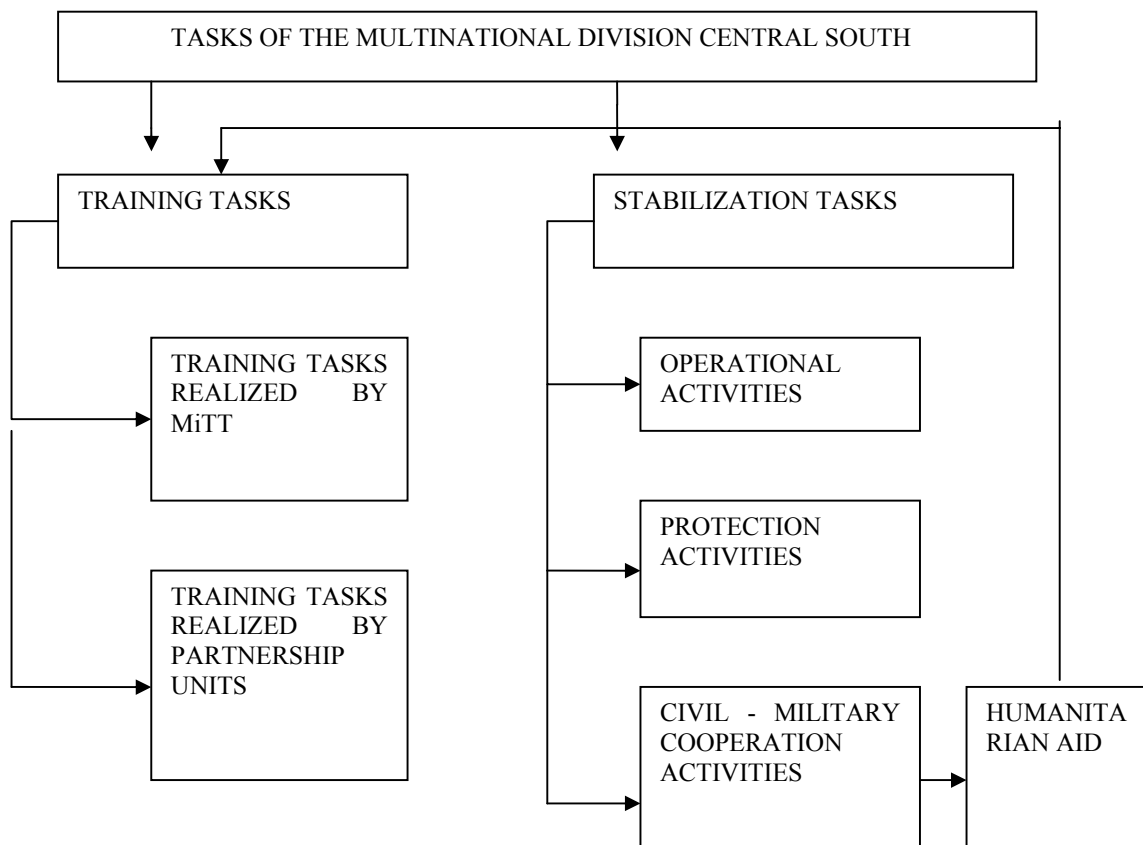
All activities, carried out by the soldiers in Iraq, can be divided into two groups: stabilization tasks and training tasks. To the first one belongs operational and out of operational activities. To the second one belongs training tasks, realized by the Military Transitions Team (MiTT) and the training tasks realized by the partnership units.

* Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.

¹ T. Mathea, Pierwsza zmiana - początek drogi. Dobór, typowanie, przygotowanie jednostek i żołnierzy. Operacja gromadzenia sił i środków w rejonie realizacji misji, w: Trudna stabilizacja. Doświadczenia i wnioski z sojuszniczego współdziałania pierwszej zmiany polskiego kontyngentu wojskowego w działaniach pokojowych w Iraku. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej z inicjatywy i pod patronatem ministra obrony narodowej, pod red. J. Gotowały, Warszawa 2004, s. 27.

² T. Wróbel, Nadżaf pod kontrolą, Polska Zbrojna, 2003, nr 39, s. 9.

³ Droga do Iraku, oprac. P. Glińska, Wojska Lądowe, 2003, nr 13, s. 9.

Paint 1. Ranges of activities realized by the Multinational Division Central-South

The area of the operational activities of the Multinational Division Central-South especially contained:

1. patrols in the area of responsibility, including reconnaissance;
2. set a control watch;
3. personal and material escort;
4. search and arrestment of the members of the Hussain’s regime; terroristic organizations, criminal elements and groups fighting with coalition’s forces;
5. fight against the illegal market of weapon’s and oil’s trade;
6. support the Iraqi Army, Iraqi Border Police and Iraqi Police to assure the security during the Islamic religious holy days.
7. collection and destruction Iraqi weapons and ammunitions, protection of the ammunition magazines;
8. support the Iraqi Security Forces;
9. identification activities, counteraction of the all trials of destabilization in the region;
10. transmission of the responsibility for the security in the area to the local authority⁴.

All these tasks the Multinational Division Central-South performed during the whole period of its existed. During the several phases of the mission there were some differences in methods and intensity of performing these tasks. For example from the first rotation Polish Military Contingent till January 2005 the mission had stabilization character. In these rotations dominated the operational tasks. From the beginning of 2005, the mission had stabilization and training character. From that moment the soldiers started performing supporting tasks and operational activity were realized with several units of the Iraqi Security Forces. From the sixth rotation of the Polish Military Contingent the mission lost stabilization character and got consultative and training mean. But already ninth rotation Polish Military Contingent (PMC), on the ground of the destabilization in the region, had, besides consultative and training, stabilization character. In the final phases of the mission in Iraq among the operational tasks dominated activities connected with the transmission of the responsibility in the several provinces to the local authority.

⁴ Irak. Doświadczenia i wnioski, zesp. aut. pod kier. A. Wrony, Wrocław 2006, s. 46.

In the period of only two years, since the Multinational Division Central-South became operational, the soldiers destroyed 18 million of ammunition pieces of different kinds, set 42.000 checkpoints, searched more than 1 million people and more than 350.000 vehicles, conducted more than 50.000 patrols and more than 20.000 convoys⁵.

The examples of the activities performed by Multinational Division Central-South are a very interesting question. To the typical operational tasks belongs "cordon and search" operations. They were performed by the Division during the whole period of its mission in Iraq. One of them, called "Blast", were performed 20th of April 2005. The purpose of the activity was finding the illegal weapons and ammunition in Quadisiyah province. As a result of the operation two engineering officers from Saddam's regime army have been detained. Besides, the soldiers from MND CS found five anti tank rocket launchers, twenty detonators, four electronic detonators, three hundred 8-A-TAT initiators and four hundred meters of detonation fuse⁶. Between 04-11.04.2005 the soldiers from MND CS carried out the operation called FONTANA. The activity was realized in the area of Babil and Wasit provinces. The purpose of that operation was eliminating places, in which terrorist trained themselves. The soldiers from MND CS were supported by the American units. As a result, 41 people suspected of anti coalition forces activities, were detained. Two of them were on the list of wanted terrorists, who had attacked coalition soldiers, including Polish ones. Besides, more over seventeen pieces of weapons were found and two caches of ammunition were located⁷. One of cordon and search operations took place 10th of January, 2006. It was performed with Iraqi soldiers from 8th Division Iraqi Army in southern part of Diwaniyah province on purpose to eliminate dangerous criminal group, which was wanted for crimes, murders, kidnapping and drugs selling. During the operation a fire exchange took place. Two criminals were killed in the action, one MND CS's soldier was wounded too⁸. On 26th of March 2007 joint Task Forces consisting of the soldiers from the Maneuver Group of MND CS and 8th Division Iraqi Army conducted cordon and search operation in the area of one village in Quadisiyah province in the vicinity of the main supply road called TAMPA. That road was a place of attacks carried out by the improvised explosive devices. As a result of operation were arrested several persons suspected of attacks against the coalition forces, including attack against the Polish convoy on 7 February 2007, in which cpl. Piotr Nita was killed⁹.

But not only "cordon and search" operations were performed by the Multinational Division Central-South. There were a lot of special operations, which were the answer for the current needs of the coalition forces in the range of the assurance of the security in Iraq. One of these operations, called COBWEB, was performed from 6 May to 10 May 2005 by the soldiers from 1st Polish Brigade Combat Team MND CS and the soldiers from 8th Division Iraqi Army (IA) and 19th Brigade IA in the north part of Wasit province. As a result of the operation, the strong terrorist group, which organized attacks in the south of Baghdad city, was liquidated. The soldiers detained twenty nine persons, confiscated forty kinds of guns, the explosive materials, clockwork time fuses and some propaganda materials, including films, which showed execution of the Iraqi Internal Ministry officials. Along with detainees, the soldiers found the uniforms, which were used during executions¹⁰. From the 19th till 20th of May 2005 1st Brigade Combat Team MND CS and 19th Brigade IA carried out the operation called "Peninsula". The main aim of the operation was to liquidate terrorist groups and their bases in the area near As Suwaryah city as well as along the Tiger River. Soldiers detained one hundred and eighty four people suspected of terrorist activities or supporting them. In the base of the group twenty pieces of different types of weapons and six thousand cartridges for the AK-47 rifle were found¹¹. On the 19th of September 2007 MND CS in cooperation with American and Iraqi soldiers performed the operation codenamed "Bowstring". The action was conducted in Afak, about 35 km east of Ad Diwaniyah. Soldiers detained seven persons suspected of terrorist activity in Quadisiyah province, including mortar attacks against coalition forces and Camp Echo¹².

Very often the operational activity of the MND CS was performed in cooperation with the group of CIMIC (Civil-Military Cooperation). Operational tasks were jointed with the help for local society, trainings and humanitarian aid. That situation took place during the OIL DROP operation. It was planned and conducted by the MND CS soldiers, 8th Division IA and a local police. The commander of MND CS, gen Tadeusz Buk said, that "the purpose of "Oil Drop" operation is to improve the security situation and the stimulation of economic development in Quadisiyah province. The main point of this operation is close cooperation with local community. Our soldiers cooperate with citizens and identify organization's and small

⁵ MNDCS 2 years in Iraq, www.piomndcs.mil.pl/index.php?akcja=news&id=436 [access 30.08.2008].

⁶ Cordon and search operation, www.piomndcs.mil.pl/index.php?akcja=news&id=302 [access 30.08.2008].

⁷ Search operation in MNDCS area of responsibility, www.piomndcs.mil.pl/index.php?akcja=news&id=287 [access 30.08.2008].

⁸ Cordon & search operation, www.piomndcs.mil.pl/index.php?akcja=news&id=576 [access 30.08.2008].

⁹ Suspected people arrested, www.piomndcs.mil.pl/index.php?akcja=news&id=604 [access 30.08.2008].

¹⁰ Antiterrorist operation COBWEB, www.piomndcs.mil.pl/index.php?akcja=news&id=338 [access 30.08.2008].

¹¹ Counter-terrorism operation Peninsula, www.piomndcs.mil.pl/index.php?akcja=news&id=348 [access 30.08.2008].

¹² Successful operation in Iraq, www.piomndcs.mil.pl/index.php?akcja=news&id=987 [access 30.08.2008].

businessmen's needs"¹³. During the operation, which was performed on the morning of the 26th of September 2007, the soldiers from the Battle Group and the Maneuver Group carried out patrols and reconnaissance jointly with Iraqi Army and Iraqi Police in order to guarantee the CIMIC Group safety. Specialists from CIMIC provided the humanitarian aid and financial support for small business and institutions. Iraqi Police captured two criminals and found the weapon, grenades and explosives.

Another accident made a situation, in which the operational tasks jointed with the training ones. Multinational Division Central-South, cooperating with Iraqi Army, often served double purpose: on the one hand the activity of the soldiers from MND CS had to earn concrete operational results, on the other hand – it should give also training profits. This situation took place during the operation called "Fishing net", conducted on the 3rd of July 2005 in the northern part of Babil and Wasit provinces. The operation was prepared by the group made up the staff of MND CS, the staff of 1st Brigade Combat Team and the staff of the 8th Division IA, but it was carried out by the Iraqi soldiers on their own. MND CS sent its military advisors to the 8th Division IA in order to support at all levels, starting from platoon to the staff of the Division. As a result of the operation twenty five people suspected of terrorist activity were detained. The soldiers confiscated also fifty items of different weapon, a huge amount of mortar grenades and forty anti-tank mines. During the operation eight loaded boats, which belonged to the suspected people, were destroyed on the Tiger River. The operation "Fishing net" was the first operation performed on their own by Iraqi soldiers¹⁴.

A lot of operational tasks were performed by the soldiers from MND CS in cooperation with Iraqi Forces during the Islamic religious holy days. For example, on January 2008, soldiers secured and monitored the course of Ashura, the most important Shiite holiday. The main responsibility for security rested on soldiers from the Battle Group (TF Lynx) and the Maneuver Group (TF Falcon). Increased patrols and reconnaissance flights enabled soldiers to monitor the march of pilgrims. In the period between 17th and 19th of January was observed the largest number of pilgrims in Ad Diwaniyah. The authority organized many rest points in the city, in which pilgrims could stay over night. Soldiers monitored pilgrimage routes, rest and assembly points, especially at night. During the operation TF Lynx carried out fifty patrols and organized twenty six check points. TF Falcon mostly supported the operation from the air, besides carrying activities to search for suspicious objects, jointly with soldiers from the 8th Division IA. During the Ashura celebrations TF Falcon carried out four "cordon and search" operations and four reconnaissance flights, mostly in the vicinity of mosques¹⁵.

Multinational Division Central-South conducted also the weapon buy back programs. One of those operations took place from 9th till 17th of June, 2004 in Karbala and included purchase of weapons, ammunitions and explosives. Coalition Forces bought back weapons for more than \$600.000, among others: 246 land mines, 36 mortars, 4756 mortar rounds, 286 RPG's, 806 RPG rounds, 2351 artillery shells, 11 sniper rifles, 379 automatic rifles, 124 machine guns, 2981 hand grenades¹⁶. The significant part of weapons and ammunition was passed to the Iraqi Security Forces to strengthen its battle capabilities.

The operational tasks of Multinational Division Central-South included a whole series of activities, which had to ensure the security and stability in the area of responsibility in Iraq. Unfortunately, in spite of the big cost of forces and means, the situation in Iraq wasn't fine. The moments of the relative peace alternated with the moments of the open war. Through the all period of existence of the MND CS took place attempts on the coalition forces, their bases and soldiers. It could be caused by the strong opposition against foreign forces' stay in the territory of Iraq in the midst of society. On the other hand, it is hard to take stock of efficiency of activities realized by the Multinational Division Central-South. A lot of documents related with the mission in Iraq is still secret, there are no evidences, how many people suspected of terrorist activities and detained by the MND CS' soldiers were guilty and doomed by the court.

¹³ Effects of „Oil Drop” operation, www.piomndcs.mil.pl/index.php?akcja=news&id=994 [access 30.08.2008].

¹⁴ Counter-terrorism operation „Fishing net”, www.piomndcs.mil.pl/index.php?akcja=news&id=387 [access 30.08.2008].

¹⁵ Safety for pilgrims, www.piomndcs.mil.pl/index.php?akcja=news&id=1118 [access 30.08.2008].

¹⁶ Weapon buy back program, www.piomndcs.mil.pl/index.php?akcja=news&id=183 [access 30.08.2008].

Bibliography:

1. *Antiterrorist operation COBWEB*, www.piomndcs.mil.pl/index.php?akcja=news&id=338
2. *Cordon and search operation*, www.piomndcs.mil.pl/index.php?akcja=news&id=302
3. *Cordon & search operation*, www.piomndcs.mil.pl/index.php?akcja=news&id=576
4. *Counter-terrorism operation „Fishing net”*, www.piomndcs.mil.pl/index.php?akcja=news&id=387
5. *Counter-terrorism operation Peninsula*, www.piomndcs.mil.pl/index.php?akcja=news&id=348
6. *Droga do Iraku*, oprac. P. Glińska, *Wojska Lądowe*, 2003, nr 13, s. 8-9.
7. *Effects of „Oil Drop” operation*, www.piomndcs.mil.pl/index.php?akcja=news&id=994
8. *Irak. Doświadczenia i wnioski*, zesp. aut. pod kier. A. Wrony, Wrocław 2006.
9. *MNDCS 2 years in Iraq*, www.piomndcs.mil.pl/index.php?akcja=news&id=436
10. *Safety for pilgrims*, www.piomndcs.mil.pl/index.php?akcja=news&id=1118
11. *Search operation in MNDCS area of responsibility*, www.piomndcs.mil.pl/index.php?akcja=news&id=287
12. *Successful operation in Iraq*, www.piomndcs.mil.pl/index.php?akcja=news&id=987
13. *Suspected people arrested*, www.piomndcs.mil.pl/index.php?akcja=news&id=604
14. Trudna stabilizacja. Doświadczenia i wnioski z sojuszniczego współdziałania pierwszej zmiany polskiego kontyngentu wojskowego w działaniach pokojowych w Iraku. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej z inicjatywy i pod patronatem ministra obrony narodowej, pod red. J. Gotowały, Warszawa 2004.
15. *Weapon buy back program*, www.piomndcs.mil.pl/index.php?akcja=news&id=183
16. Wróbel T., *Nadżaf pod kontrolą*, *Polska Zbrojna*, 2003, nr 39, s. 9.

65 DE ANI DE LA SFÂRȘITUL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL. O PERSPECTIVĂ ISTORICĂ

Dr. Petre OTU

Al Doilea Război Mondial a fost, până de curând, cel mai studiat eveniment de către istorici, el cedând întâietatea unui alt fenomen major al secolului al XX-lea- Războiul Rece, încheiat acum două decenii. Istoriografia consacrată celei de-a doua conflagrații mondiale este, cu adevărat, impresionantă. Ea constă în sute de mii de monografii, mărturii memorialistice, volume de documente, atlase, albume, filme documentare sau artistice, în milioane de articole apărute în reviste de specialitate sau de popularizare etc. Aproape nu există secvență cât de cât importantă din anii 1939 – 1945, care să nu aibă în spate o bibliografie consistentă. Cu toate acestea, cel mai mare conflict militar cunoscut de către omenire pare inepuizabil, fapt dovedit și de modul cum este receptat astăzi la împlinirea a 65 de ani de la terminarea ei.

Rememorările, comemorările sau aniversările ce au avut loc cu acest prilej impun și o revedere succintă a rolului și statutului istoriei, inclusiv a componentei sale militare, a capacității ei științifice și educative. Istoria, ca disciplină umanistă, are scopul de a analiza și înțelege evenimentele care ne-au precedat, de a desprinde lecții de viață pentru configurarea prezentului și proiecția viitorului. În fond, acesta este deja un truism, nimic nu se poate construi fără a ne raporta la trecut, fără a ne baza pe el. Toată suma cunoștințelor omenirii din orice domeniu de activitate provine din trecutul mai îndepărtat sau apropiat. Prin tot ce facem ne raportăm la existența și experiența generațiilor care ne-au precedat.

Dar, în același timp, în sens larg, procesul de cunoaștere a trecutului este unul care nu se încheie niciodată. Oamenii și evenimentele sunt permanent rejudecate, fie pe baza descoperirii a noi documente și mărturii, generic denumite izvoare, fie prin schimbarea criteriilor de analiză. Din acest punct de vedere, istoria este o disciplină revizionistă.

O altă dimensiune foarte importantă a istoriei, ce arată, deopotrivă, forța, dar și slăbiciunea ei, rezidă în faptul că ea o reprezintă o proiecție a prezentului asupra trecutului, fiecare generație căutând să descifreze mai bine și funcție de interesele ei, semnificațiile faptelor de odinioară, mai apropiate sau mai depărtate. Cu toate acestea, istoria nu este doar o poveste perpetuă (eventual o înșiruire de date și fapte) repetată, îmbogățită, slujită, manipulată, batjocorită, adulată, măsluită, ascunsă etc., de oameni interesați, fie ei politicieni sau intelectuali. Desigur, nu neg o asemenea caracteristică a istoriei, aceea de a fi manipulabilă și manipulantă, dar, așa cum se cunoaște, încă din antichitate, s-au fixat reguli clare pentru scrierea istoriei. Reamintesc doar solicitările lui Cicero către slujitorii muzei Clio – istoricul să nu îndrăznească să spună ceva fals, dar să îndrăznească să spună tot adevărul.

După aceste succinte considerații, revin asupra celui de-al Doilea Război Mondial, încercând o privire de sinteză asupra modului cum a fost receptat, dar și a dimensiunilor sale, la șase decenii și jumătate de la sfârșitul ostilităților. S-a constatat, în raport cu aniversările rotunde anterioare, o anumită discreție în ceea ce privește manifestările publice. Probabil că principala cauză a fost criza economică mondială, ce se manifestă cu virulență și pe continentul european, cea mai gravă din perioada postbelică și după unii cercetători, chiar din secolul al XX-lea.

Unul dintre cei mai importanți economiști europeni, Jean Claude Trichet, președintele Băncii Centrale Europene, într-un interviu acordat revistei „Der Spiegel” la 15 mai 2010 aprecia: „Din septembrie 2008 încoace suntem blocați, fără îndoială, în cea mai dificilă situație de la al Doilea Război Mondial încoace, dacă nu chiar de la primul. Am trăit și trăim vremuri într-adevăr dramatice”.

Că este așa ne arată și faptul că în ajunul capitulării necondiționate a celui de-al III-lea Reich, Europa era preocupată de modalitățile de salvare a Greciei falimentare și a zonei euro. În cadrul reuniunii extraordinare de la Bruxelles a celor 16 lideri europeni în seara zilei de 7 mai 2010 a avut loc o scenă extraordinară prin semnificațiile ei. Franța și Germania s-au contrazis cu privire la problema de fezabilitate și legat de condițiile întocmirii unui plan de salvare financiară a Greciei și a monedei europene. Președintele Franței Nicolas Sarkozy, a cerut, sprijinit de administrația Obama, ca UE să finanțeze cu 750 miliarde de euro o marja de siguranță pentru moneda unică. Cancelarul Angela Merkel s-a opus cu încăpățănare.

Reuniunea a explodat spre miezul nopții. Martorii au declarat că președintele Sarkozy a început să „strige și să urle”, lovind cu pumnul în masă și cerând ca Germania să renunțe la opoziția sa. Liderul francez a avertizat că în cazul în care Merkel refuză, Franța va renunța la moneda euro, adăugând și că relațiile germano-franceze ar putea suferi prejudicii permanente. Pusă în fața acestei amenințări, Merkel a fost de acord cu luarea acestei marje de siguranță. Să mai adăugăm că adoptarea acestui plan de redresare nu garantează, după opinia multor specialiști, ieșirea Europei din criză și nici salvarea monedei euro. În aceste condiții, aniversarea de a doua zi a încheierii celui de-al Doilea Război Mondial a fost un eveniment de plan secund.

Dacă vest europenii erau extrem de preocupați de diminuarea efectelor crizei, în estul continentului, respectiv în Federația Rusă, aniversarea celor 65 de ani de la sfârșitul conflagrației mondiale s-a realizat prin manifestări grandioase. Administrația de la Moscova a pregătit în Piața Roșie cea mai mare paradă militară din istoria modernă, într-o ceremonie pe stil sovietic. Să mai menționăm și faptul că tradiția paradelor militare la scară largă în Piața Roșie a fost reinstabilită, în 2008, de fostul președinte, acum prim ministru, Vladimir Putin, într-o încercare de a ilustra încrederea crescută a Rusiei în relațiile internaționale și influența sa pe plan mondial. Evenimentul grandios de la Moscova a fost multiplicat la scară mai mică în 71 de orașe din întreaga Federație Rusă care au organizat propriile parade, făcând ca evenimentul să fie unul național. Parada de anul acesta de 9 mai a fost inspirată de cea a victoriei din 1945 din Piața Roșie, când trupele sovietice au aruncat steagurile armatei germane înfrânte, inclusiv steagul personal al lui Hitler, la picioarele liderilor sovietici, sub mormântul lui Lenin. În total, la parăzile din întreaga țară au participat peste 100.000 de oameni și aproape 1.500 de unități de tehnica de luptă moderne și istorice. Acest moment, urmărit de zeci de milioane de ruși, a fost urmat de spectacole în aer liber, ieșiri la iarbă verde, întâlniri cu veteranii.

Parada de la Moscova a inclus 10 500 de soldați, 160 de vehicule militare și 127 de avioane, tancuri de luptă mai vechi, cum ar fi T.34, care a făcut furori pe frontul de est, T-90, lansatoare de proiectile balistice intercontinentale și numeroase piese de artilerie și apărare antiaeriană. Alături de trupele ruse au defilat și militari din mai multe țări, inclusiv detașamente din armata britanică, americană, italiană, poloneză etc.

De asemenea, numeroși șefi de stat au participat la parada din Piața Roșie, între care președintele chinez Hu Jintao, cancelarul Angela Merkel, președintele interimar al Poloniei, B. Koromorovski ș.a. De altfel, președintele Chinei a declarat că parada a arătat „forța de neînving a poporului rus și a armatei ruse”; „este sărbătoarea noastră comună” a adăugat el în discuția cu D. Medvedev, președintele rus. S-au remarcat și câteva absențe de marcă: președintele american Barack Obama; premierul englez Gordon Brown; președintele francez Nicolas Sarkozy. Primul a invocat necesitatea de a fi prezent la propriile manifestări și l-a desemnat pe vicepreședintele Joe Biden, dar Moscova a refuzat să-l primească la manifestări considerându-l un susținător al președintelui georgian Mihail Saakașvili. Gordon Brown a declinat invitația din cauza alegerilor legislative, Foreign Office-ul sugerând prezența prințului Charles. Autoritățile de la Kremlin au refuzat sugestia, gestul arătând faptul că relațiile ruso-britanice rămân reci, o piesă importantă la dosar fiind refuzul Londrei de a-l extrăda pe miliardarul Boris Berezovski, un critic acerb al politicii Kremlinului. Prin urmare cele trei țări au fost reprezentate de la nivel de ambasadori.

România nu a fost invitată și, prin urmare, nu au participat nici oficialități și nici trupe. Totuși, o prezență românească s-a consemnat. Este vorba de fostul rege Mihai I care a fost invitat de către președintele Medvedev. Reamintim că ex. regele Mihai este singurul șef de stat din timpul celui de-al Doilea Război Mondial în viață, el fiind decorat cu ordinul „Victoria”. Cea mai înaltă decorație de război sovietică a fost acordată la 12 personalități sovietice, dintre care trei de două ori (IV. Stalin, A. Vasilievski, G.K. Jukov) și la cinci străini: Dwight D. Eisenhower (Statele Unite ale Americii); Iosip Broz Tito (Iugoslavia); Bernard Montgomery (Regatul Unit); Michal Rola-Zymierski (Polonia); Mihai I al României.

Concomitent cu aceste manifestări, Moscova, prin vocea celor mai înalte autorități, au adoptat un ton conservator-tradiționalist față de evenimentele de acum 65-70 de ani, cu referire directă la pactul Ribbentrop–Molotov și la rolul Uniunii Sovietice în a doua conflagrație mondială. Nu ne propunem să analizăm acest discurs care, în esență, apără regimul sovietic, ignorând sau minimalizând contribuția acesteia la declanșarea războiului. Relevăm doar faptul că asemenea poziții sunt contraproductive pentru cercetarea istorică, blocând dialogul și spiritul critic, esențiale pentru orice disciplină științifică. În atari condiții, factorul politic are un rol constrângător, amintindu-ne de o epocă apusă, când adevărul istoric îl aflăm în documentele de partid sau în declarațiile oamenilor politici.

În concluzie, aniversarea/ comemorarea s-a desfășurat sub semnul controverselor, care, însă, nu s-au circumscris ariei științifice, ci mai mult segmentului, politic. Din nou, ca și în cazul altor evenimente istorice, analiza și interpretarea celei de-a doua conflagrații mondiale au fost preluate, într-o anumită măsură, de factorul politic, care a încercat să-și impună propria sa viziune, cel mai adesea aflată pe lângă sau în contradicție cu adevărul faptelor.

Revenind la al Doilea Război Mondial precizăm faptul că, la 65 de ani distanță, ceea ce impresionează, în primul rând, sunt dimensiunile sale. A durat șase ani și o zi, respectiv 2.194 de zile și a cuprins în vâltoarea sa, 61 de state cu o populație de 1,7 miliarde de oameni. Principalele teatre de război au fost Oceanul Atlantic, Europa Apuseană și Răsăriteană, Marea Mediterană, Africa de nord, Orientul Mijlociu, Oceanul Pacific, Asia de sud-est și China. Operațiile militare s-au desfășurat pe teritoriile a 40 de state, însumând o suprafață de 22.000.000 de km². Numărul mobilizaților, al celor chemați sub arme s-a ridicat, după unele statistici, la peste 110.000.000 de oameni, cu 40 de milioane mai mulți ca în anii Primului Război Mondial. În Europa, războiul s-a încheiat odată cu capitularea necondiționată a Germaniei, la 8 și 9 mai 1945, dar a continuat în Asia până la capitularea Japoniei – 2 septembrie 1945. Pierderile umane au fost uriașe. După unele estimări, cel puțin 60 de milioane de oameni au murit din cauza acestui război. Aceste

cifre includ victimele actelor de genocid, (Holocaustul și experimentele unității 731 a generalului nipon Ishii Shiro din Pingfan), victimele bătăliilor incredibil de sângeroase din Europa, Oceanul Atlantic și Oceanul Pacific, victimele bombardamentelor masive asupra orașelor, inclusiv cele nucleare de la Hiroșima și Nagasaki și bombardamentele cu bombe incendiare ale orașelor Dresda și Pforzheim în Germania. Doar puține regiuni au rămas neatinsse de război, noțiunile de front și spatele frontului devenind foarte relative. Pentru caracterul distrugător al războiului amintim, cu titlul de exemplu, bombardamentele strategice și ale zonelor civile, realizate de ambele tabere beligerante.

Războiul, prin febrila cursă a înarmărilor a generat un salt al cunoașterii, din păcate puse în slujba unor țeluri distructive. Armele nucleare, avionul cu reacție, rachetele și radarul, blitzkriegul, ("războiul fulger"), folosirea pe scară largă a tancurilor, submarinelor, bombardierelor torpiloare și a formațiunilor de distrugătoare și tancurilor petroliere, sunt doar câteva dintre invențiile militare și noile tactici care au schimbat modul de desfășurare a conflictului. Prin unele dintre instrumentele sale, cu arma atomică în plin plan, a doua conflagrație mondială s-a apropiat întrucâtva de "războiul absolut" teoretizat în prima jumătate a secolului al XIX-lea de Carl von Clausewitz.

Consecințele de ordin politic au fost dintre cele mai însemnate. Dacă Primul Război Mondial a determinat dispariția imperiilor europene, cu excepția notabilă a celui sovietic, ieșit de pe scena istoriei abia după sfârșitul Războiului Rece, cel de-al doilea a dat impulsul decisiv pentru destrămarea imperiilor europenilor pe alte continente. Procesul de decolonizare s-a desfășurat cu repeziciune, astfel că în trei decenii, ultima putere colonială europeană a fost Portugalia, colonialismul, ca fenomen al istoriei umanității, era deja istorie. Urmările au fost multiple, una dintre ele fiind explozia statismului, numărul membrilor Organizației Națiunilor Unite triplându-se până în anul 1989. O alta, tot atât de însemnată, a fost generalizarea conflictualității în regiuni întinse din Africa și Asia, actori fiind fostele colonii, devenite state independente. Nu de puține ori, războaiele de acest gen, numite câteodată, locale, au fost o expresie a confruntării bipolare din perioada postbelică, ele fiind purtate prin intermediari.

Al Doilea Război Mondial și-a pus decisiv amprenta și asupra destinului istoric al continentului european, definitivând un fenomen început în anii 1914-1918 pierderea rolului geopolitic al Europei, pe care aceasta l-a deținut de la marile descoperiri geografice inițiate de Cristofor Columb. De altfel, istoricul și filozoful german Oswald Spengler(1880-1936) l-a și analizat în celebra sa lucrare *Declinul Occidentului(Decline of the West)*, publicată în anul 1918.

În anul 1945, bătrânul continent era o ruină. Câteva secole de eforturi, de asiduă creație materială și spirituală, care generase, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, o stare de optimism în posibilitățile omului, generic numită "la belle epoque", fuseseră spulberate de acerba confruntare din anii 1914-1945, caracterizată de Ernst Nolte, într-o celebră și controversată carte, drept un "război civil european". Zeul Marte se dovedise mult mai puternic decât pașnica și blânda Irină.

Europa era o regiune ocupată de două puteri, practic din afara continentului, SUA și URSS, care preluaseră conducerea afacerilor mondiale. Cum Marea Alianță din perioada 1941-1945 s-a transformat foarte rapid în marea confruntare, o "Cortină de Fier", (expresia îi aparține precum se știe lui Churchill) a divizat regiunea pentru aproape o jumătate de secol. Semnalăm și un alt fapt interesant, o curiozitate tragică, dacă vreți. Războiul a început în Polonia, la 1 septembrie 1939 și, la sfârșitul lui, tot chestiunea poloneză i-a divizat profund pe marii învingători.

Europa postbelică a fost împărțită în două sfere de influențe - occidentală și sovietică, fiecare cu un angrenaj politic, militar, economic bine structurat. Există o diferență substanțială între ele. În vestul european a existat un cvasiconsens asupra prezenței americane, în schimb, în partea de est, Uniunea Sovietică și-a impus sistemul prin forță. Dacă Occidentul a trecut la reconstrucție prin intermediul "Planului Marshall", statele Europei Răsăritene au devenit satelite ale Uniunii Sovietice, adoptând metodele economiei planificate și ale politicii unui singur partid totalitar. Această împărțire a fost neoficială, pentru că nu au existat înțelegeri formale care să consacre divizarea, liniile militare de demarcație devenind, în cele din urmă, granițe de facto. Țările Europei Occidentale au devenit în mare parte membre ale NATO, în timp ce cele mai multe dintre statele din Europa Răsăriteană s-au aliat în Pactul de la Varșovia, aceste două alianțe militaro-politice fiind cele care au întreținut Războiul Rece.

Dar, al Doilea Război Mondial a mai arătat, încă o dată, că orice sfârșit înseamnă, de fapt, un nou început. Statele vest - europene au conștientizat marea dramă pe care au provocat continentului și lumii, și, sub impulsul Americii victorioase, au declanșat procesul de construcție europeană. Inițiativa a venit, așa cum se cunoaște, de la Germania și Franța, inamice tradiționale de secole. Ele au hotărât să îngroape securea războiului și au pus industria Oțelului și Cărbunelui sub o singură autoritate, creând CECO(1950). Au urmat, nu fără controverse, alți pași importanți care au aplatizat contradicțiile și animozitățile, unele istorice, au adâncit cooperarea, astfel că, în 1957, au apărut comunitățile europene.

Ceea ce a urmat a fost, cum se spune, o poveste de succes pentru bătrânul continent. Privind retrospectiv, cele șase decenii care au trecut de la declarația lui Robert Schuman de la 9 mai 1950 au

însemnat o lecție condensată de geopolitică. Pentru prima dată în istoria sa, țările europene, respectiv cele din zona vestică și centrală, au fost capabile să privească mai mult spre viitor și mai puțin spre trecut, unul marcat de confruntări, de divizări, de războaie etc. În felul acesta continentul a renăscut, UE, fiind astăzi, indiferent de problemele rămase nerezolvate sau nou apărute ca urmare a crizei economice și financiare mondiale, un actor economic și politic de prim rang al lumii. S-a dovedit, încă odată, forța bătrânului continent, faptul că el continuă să fie un laborator istoric, care inovează, propune idei, caută soluții, lansează modele etc. Indiferent de problemele care vor apărea în procesul construcției europene și ele nu vor fi nici puține și nici simple, un lucru se impune evident - UE nu poate fi exclusă de la niciun proiect de remodelare, reconstrucție sau reconfigurare a hărții politice mondiale.

Realitatea de astăzi, cu Europa în mare parte unită în jurul aceluiași principii, valori și instituții, constituie, într-un fel, o revanșă față de umilitoarea situație trăită la sfârșitul celei de-a doua conflagrații și față de un trecut plin de confruntări. Rămâne ca viitorul să decidă care va fi locul continentului european în ordinea mondială a următoarelor decenii.

Fără a fi profet, iar istoricul este departe de a întruni calitățile necesare pentru a realiza previziuni, altminteri extrem de riscante, apreciez că, dacă Uniunea Europeană, popoarele europene în ansamblu, vor înțelege să adâncească cooperarea, să amplifice reformele structurale, să-și sporească productivitatea și eficiența pentru a face față competiției globale de mâine, se va reuși, în bună măsură să se recâștige statul geopolitic pe care Europa l-a avut acum un secol.

Oricum, perioada celor șase decenii și jumătate, scurse de la terminarea conflagrației mondiale a arătat, caz fericit, că europenii au ținut cont de lecțiile istoriei, că au fost capabili să depășească o experiență dureroasă și un trecut marcat de puternice confruntări.

Câteva cuvinte și despre accepțiile zilei de 9 mai pentru români. În conștiința publică autohtonă s-a încetățenit, în deceniile postbelice, mai întâi o dublă și mai apoi o triplă semnificație. Ea este considerată ca Zi a Independenței, ca Zi a Victoriei și mai nou ca Zi a Europei. Acest triptic este adevărat și nu este adevărat. Dacă asupra celei mai recente semnificații lucrurile sunt foarte clare, România este în Uniunea Europeană și avem obligația noastră morală să respectăm decizia Consiliului European de la Milano din 1985, asupra celorlalte două lucrurile sunt cu mult mai nuanțate.

Este 9 mai o zi a Independenței?. Răspunsul nu poate fi decât afirmativ și lucrurile sunt bine cunoscute. La 9 Mai 1877, Parlamentul țării a proclamat neatârnamarea noastră față de Poarta Otomană, suzeranul nostru secular, dar și față de marile puteri europene sub a căror garanție se afla statul român din anul 1856. A fost un gest de mare curaj, consfințit apoi de ostașul român pe câmpul de luptă și recunoscut într-un târziu de marile puteri europene.

Dar, până la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, românii au sărbătorit actul proclamării independenței la 10 mai, devenită Zi Națională, data de 9 mai rămânând în plan secund. În fapt, la 10 mai 1877 domnitorul Carol I a primit la Palatul său pe membrii guvernului și ai Parlamentului care i-au adus la cunoștință hotărârea din ajun pe care el a aprobat-o.

În perioada postbelică, noul regim, care și-a făcut din falsificarea trecutului și adaptarea lui la cerințele prezentului, un principiu de funcționare a înlocuit total ziua de 10 mai. Cum nu puteau să șteargă din istorie Independența, mai ales că românii au luptat alături de ruși la sudul Dunării, s-a optat pentru 9 mai, ignorându-se evenimentul din ziua următoare, respectiv acceptul monarhului.

Situația este, în bună măsură diferită, în ceea ce privește 9 mai ca Zi a Victoriei. Germania a capitulat în fața aliaților occidentali la 8 mai 1945. Nemulțumit, Stalin a decis ca ceremonia să fie repetată a doua zi în fața reprezentanților sovietici. Această dublă capitulare a reprezentat, într-un fel, o premoniție pentru confruntarea postbelică între cele două blocuri și creează și astăzi probleme.

Având în vedere aceasta se pune întrebarea dacă sărbătorirea la 9 mai ca Zi a Victoriei este adecvată pentru România. Părerile sunt și aici împărțite. Istoric vorbind statul român a luptat împotriva și alături de cele două coaliții beligerante. Secvențele noastre belice sunt cunoscute ca un "război sfânt" (22 iunie 1941-23 august 1944) și "războiul drept" (23 august 1944-12 mai 1945). În urma acestora, prin tratatul de pace de la Paris din 10 februarie 1947, România a fost considerat stat învins și obligat la plata unor importante despăgubiri de război. Același tratat de pace stipula reîntregirea graniței vestice și mutilarea celei estice. Din punct strict juridic, repet doar juridic, noi nu suntem în postura de victorioși, ci de învinși. Prin urmare, 9 mai nu ar fi pentru noi, românii o Zi a Victoriei, ci una în care, cu toate marile pierderi suferite, am constatat că am ieșit vii din cea mai mare conflagrație din istorie.

Pe alt plan, însă, armata română cu efective de peste 100.000 de oameni se afla, la 9 mai 1945, pe frontul din Cehoslovacia, alături de Armata Roșie. Timp de 9 luni de zile, cu toate lipsurile din dotare și din efective, ea a luptat acceptabil, obținând performanțe bune pe câmpul de luptă. Sfârșitul ostilităților, la 9 mai 1945, (în fapt operațiile au încetat la 12 mai 1945), a produs bucurie în rândul militarilor români și speranțe pentru perioada de pace.

Prin urmare, din perspectiva efortului militar românesc din ultima parte a războiului al doilea mondial, menținerea datei de 9 mai, ca Zi a Victoriei, ar avea o anumită justificare. Dar, repet, România a avut la sfârșitul ostilităților statutul de țară învinsă în război. Ca multe alte țări din estul și centrul continentului, pacea a însemnat pentru statul român nu o reîntoarcere la sistemul antebelic, ci o demantelare totală a acestuia, consecința fiind instalarea regimului comunist, sub oblăduirea atentă a armatei de ocupație. Intrarea României în sfera de influență sovietică nu a fost expresia dorinței poporului român, ci un rezultat direct al raporturilor de forțe și al înțelegerilor dintre marile puteri învingătoare.

În concluzie, a doua conflagrație mondială a reprezentat cea mai mare dramă a omenirii, iar consecințele ei le resimțim cu toții în diferite forme și astăzi la 65 de ani distanță de la terminarea ei. Moștenirea acerbei confruntări din anii 1939-1945 generează, în continuare, dispute istoriografice și politice, semn că rămâne un eveniment foarte viu în pofida distanței care ne separă.

James Joyce scria că istoria este coșmarul din care nu poate scăpa cu nici un chip. Parafrazând afirmația marelui romancier, apreciez că al Doilea Război Mondial este coșmarul nostru, al tuturor care ne-a marcat existența în tot acest răstimp. Și dintr-un punct de vedere este bine să nu-l uităm prea curând, pentru că lecțiile ignorate ale trecutului devin experiențe repetate ale prezentului și viitorului.

ASTRONOMUL CONSTANTIN CĂPITĂNEANU, PRIETENUL STELELOR

Doina TODERIȚĂ*
Victorina GUSTĂREAȚĂ*

Știința geografiei, precum și domeniile practice de aplicare a acesteia, geodezia, topografia, cartografia, au fost ilustrate de numele unor militari precum *C. Căpităneanu, C.I. Brătianu, C.I. Barotzi, Sc. Panaitescu*, cu o activitate deosebită, mai ales primii trei, care au realizat întâia hartă modernă a României, cunoscută sub numele de „*harta celor trei Constantinii*”. Studiile generalului *C. I. Brătianu, Notițe asupra chartelor actuale ale României, urmate de un proiect pentru alcătuirea chartei generale a regatului* (1888), *Instrucțiuni pentru determinări geodezice* (1895), *Însemnătatea hartei României pentru economia noastră națională* (1901), *Stabilirea regimului cadastral de care are nevoie România* (1903) etc. au pus accentul pe aplicabilitatea, îndeosebi pentru economia națională, a cercetărilor din domeniile abordate¹.

Dacă până în anul 1858 determinările astronomice care au fost executate pe teritoriul patriei noastre de astronomii străini, au avut un caracter expeditiv și s-au caracterizat în general, prin lipsa totală a reperelor permanente care să permită găsirea locului la care se refereau, în perioada imediat următoare, odată cu realizarea Unirii Principatelor Române, acestea au căpătat un caracter științific, pentru a răspunde necesităților reclamate de întocmirea hărților precise ale viitorului stat național român.

Se poate afirma cu certitudine că epoca înfăptuirii Unirii Principatelor Române a marcat o cotitură hotărâtoare și în direcția dezvoltării lucrărilor astronomice la noi în țară, a înfiripării dorinței de a se face observații astronomice cu forțe proprii.

Ca o urmare directă a preocupărilor teoretice în acest domeniu apar primele lucrări astronomice românești, ca de exemplu primele efemeride astronomice de mare exactitate, corespunzătoare epocii.

Unirea Principatelor Române a constituit totodată și punctul de plecare în afirmarea talentului fiilor poporului nostru. Printre cei care s-au remarcat în această perioadă, își găsește un loc de cinste Constantin Căpităneanu (1844-1893), considerat pe drept cuvânt întâiul astronom român care a executat primele observații și calcule astronomice la noi în țară².

Datele despre copilăria și adolescența sa sunt foarte sărace. S-a născut la 17 noiembrie 1844 într-o veche vatră a istoriei românești, Curtea de Argeș, unde a învățat de mic să iubească tradițiile glorioase ale poporului nostru.

Părinții săi erau originari din Macedonia. Ei n-au înțeles înclinația adolescentului spre științele exacte, spre explicarea rațională a fenomenelor naturii, spre îndeletnicirile practice. Familia insista ca el să îmbrățișeze cariera ecleziastică. Constantin n-a vrut să se împotrivescă, pentru a nu-și mâhni părinții, deși preoția nu-l atrăgea cu nimic. A urmat, deci, seminarul teologic și l-a terminat chiar. Era în obișnuința lui să nu facă lucrurile pe jumătate. Dar, la capătul învățaturii religioase, și-a dat seama că prefera să facă ceva folositor.

Sentimentele sale de fierbinte patriotism, interesul său pentru știință, înclinarea spre o activitate ordonată și perseverentă, desfășurată într-un spirit de disciplină, i-au călăuzit pașii spre Școala Militară din București. Izbutise să rupă cu destinul potrivit firii sale, pe care familia voise să i-l hărăzească.

A fost un elev sânguincios și foarte dotat la toate materiile, după cum rezultă din actele școlii. În Școala Militară se manifestase puternic interesul său pentru diferite discipline științifice, îndeosebi astronomia, geografia și matematica.

La 10 iulie 1864, pe când avea 20 de ani, *Constantin Căpităneanu* a terminat Școala Militară din București, obținând gradul de sublocotenent de geniu, ocupând unul din primele locuri în promoție – o promoție foarte înzestrată³.

În lista absolvenților, sublocotenentul *Căpităneanu* figurează al patrulea, menționându-se că este reținut printre cadrele didactice „la vacanța ce este la Școala Militară⁴”. Din aceeași promoție au făcut parte *Jacob Lahovari*, viitorul general, precum și *Constantin Brătianu*, cel cu care *Constantin Căpităneanu* avea să conlucreze strâns, un deceniu mai târziu, în lucrările cartografice care le-au adus, și unuia și altuia, faima și consacrarea.

„Cunoscută este de armată plăcerea cu care întotdeauna am înaintat pe elevii ce și-au terminat cursurile în școala militară – spune domnitorul *Cuza* într-un ordin de zi (nr. 822, din 13 iulie 1864). Cu ocazia înălțării ce am făcut elevilor din școală, arăt a mea deplină mulțumire domnului colonel *Macovei*, directorul școlii (...).

* Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice.

¹ Istoria militară a poporului român, vol.IV, Editura Militară București 1987, p. 255.

² 100 de ani din activitatea Direcției Topografice Militare 1868 – 1968 Editura Direcției Topografice Militare, București 1971, p. 36-37.

³ I. M. Ștefan, Prietenul stelelor, Lt. Col. astronom Constantin Căpităneanu, Editura Militară, București 1971, p.22-26.

⁴ *Monitorul oastei* nr. 26, din 17 iulie 1864 („Înaltul ordin de zi” nr. 805), semnat de însuși domnitorul *Alexandru Ioan Cuza*.

Arătam a noastră mulțumire tuturor domnilor profesori, militari și civili; patria le va fi recunoscătoare pentru ostenele lor și armata Română le va datori ofițeri buni”.

Printre dascălii acestei școli se va număra de acum înainte și sublocotenentul *Constantin Căpităneanu*. Școala militară unde a învățat cu multă plăcere, spre deosebire de seminarul teologic, nu i-a dat numai cunoștințele și aptitudinile științifice, ci i-a hotărât și întreaga carieră. Încă din vremea când era elev, a fost numit de mai multe ori să-i suplinească pe profesorii care, din diferite motive, nu puteau să-și țină lecțiile. Și de fiecare dată și-a îndeplinit îndatoririle cu multă pricepere și cu un talent care a atras atenția corpului didactic al școlii, încântându-i totodată pe colegii lui elevi. Nu-i deci de mirare că a fost păstrat, după absolvire, ca ofițer-repetitor⁵.

Deși tânăr, *Constantin Căpităneanu* posedă o cultură științifică multilaterală. De aceea, el era folosit la mai multe dintre catedrele școlii, care ducea lipsă de cadre didactice bine pregătite. Cu timpul însă, preocupările sale în domeniul astronomiei și al aplicațiilor geografice au devenit precumpănitoare. Se informa și se documenta cu tot ce apărea nou în știința astrilor și, nu arareori, ceilalți profesori, oameni cu experiență, îl rugau să le vorbească despre cele mai recente cuceriri ale astronomiei, să le spună cum le interpretează el și ce însemnătate au pentru activitatea practică⁶.

Ca o recunoaștere a calităților de care făcuse din plin dovadă, locotenentul *Constantin Căpităneanu* este trimis în anul 1868 pentru a studia astronomia în cadrul Observatorului astronomic de la Paris în calitate de voluntar astronom. La Observatorul astronomic de la Paris *Constantin Căpităneanu* a urmat timp de un an cursuri teoretice sub conducerea lui Loewy, cel care mai târziu a devenit directorul observatorului și care la moartea lui *Căpităneanu* a avut numai cuvinte de laudă față de activitatea și lucrările astronomului român.

După absolvirea cursurilor teoretice, în perioada 1869-1870, *Constantin Căpităneanu* a fost încadrat în Divizia meridian din cadrul Observatorului astronomic din Paris, făcând serviciul regulat de observator la Cercul Gamby și Marele Meridian. Datorită preciziei care caracteriza lucrările sale, cât și a conștiințiozității de care a dat dovadă în activitatea sa, *Constantin Căpităneanu* și-a atras stima astronomilor francezi⁷.

Odată cu înființarea Depozitului de război în 1868 și după apariția legii prin care se fixau atribuțiunile și încadrarea sa cu personalul necesar, au început lucrările pregătitoare pentru executarea ridicării hărții celor două Principate, avându-se în vedere următoarele două considerente:

1. Drept puncte de plecare în executarea triangulației țării, să fie considerate acele puncte care se găseau pe teritoriul statelor vecine, aproape de frontiera Principatelor și care au determinări astronomice.

2. Determinările astronomice și măsurătorile de baze geodezice necesită mari mijloace bănești și se execută în perioade lungi de timp, fapt care cere, în concordanță cu situația Depozitului de război (de-abia înființat), o amânare până în momentul în care se va dispune de timp suficient pentru a se executa astfel de lucrări, de aparatele adecvate și mai ales de personal numeros și capabil să ducă la bun sfârșit aceste operații, atât de delicate și atât de costisitoare.

În vederea rezolvării în parte a greutăților apărute pe timpul organizării lucrărilor de începere a ridicării hărții țării, ministrul de Război, generalul Florescu, într-un raport înaintat șefului său ierarhic, la data de 26.06.1872 (raportul este publicat în Monitorul Oastei pe anul 1872, la pagina 522), a propus trimiterea căpitanului *Constantin Căpităneanu* în Franța, pentru a studia organizarea și executarea lucrărilor astronomice și geodezice. Raportul mai conținea propunerea de a se crea un observator astronomic permanent la noi în țară, precum și necesitatea ca ofițerul, pe timpul deplasării în Franța, să ia parte la lucrările Comisiei de verificare a metrului. Potrivit părerii ministrului de Război din acel timp, pentru învățarea metodelor din cadrul celor trei secțiuni astronomice și geodezice de la Observatorul astronomic din Paris, ofițerului îi erau necesari trei ani de specializare⁸.

Deși plecat pentru mai mulți ani în Franța, un an mai târziu, în anul 1873, îl întâlnim într-o altă țară unde știința geodezică ajunsese la nivel ridicat. Documentele ni-l semnalează în Italia, venit și aici pentru a-și desăvârși specializarea⁹. În legătură cu plecarea lui în Italia tot *Monitorul oastei* păstrează o adresă extrem de importantă trimisă de directorul „*Institutului topografic militar din Neapole*” ministrului nostru de Război:

„Domnule Ministru,

Onorabila Dumneavoastră scrisoare prin care mi-ați cerut de a atașa la lucrările geodesice ale institutului nostru topografic militar pe Domnul căpitan Constantin Căpităneanu, au dat loc între mine și cele două ministere Italiene, acela al afacerilor străine și de resbel, la o corespondență, al cărui rezultat nu mi s-a comunicat decât ieri.

Scuzându-mă dar de astă întârziere, independentă de voința mea, sunt fericit de a vă putea informa că cerera Dumneavoastră a fost primită.

În consecință, am atașat pe Domnul căpitan Căpităneanu la secțiunea institutului nostru, ce-și are reședința la Neapole; acolo va avea să petreacă toată iarna, luând parte la lucrările de calcule și la observațiile astronomice; rezervându-mi a-l trimite cu începerea lucrărilor de campanie pentru a-și completa instrucțiunea.

⁵ I. M. Ștefan, Prietenul stelelor, Lt. Col. astronom Constantin Căpităneanu, Editura Militară, București 1971, p.26-27.

⁶ Ibidem, p. 28

⁷ 100 de ani din activitatea Direcției Topografice Militare 1868 – 1968 Editura Direcției Topografice Militare, București 1971, p. 37-38.

⁸ 100 de ani din activitatea Direcției Topografice Militare 1868 – 1968 Editura Direcției Topografice Militare, București 1971, p.38.

⁹ I. M. Ștefan, Prietenul stelelor, Lt. Col. astronom Constantin Căpităneanu, Editura Militară, București 1971, p.50-51.

După dorința ce a arătat, va fi considerat întocmai ca ofițerii noștri, astfel că, din partea noastră, se va lua toată îngrijirea, pentru a nu fi pierdere de timp pentru instrucțiunea ce ne faceți onoare a crede că va putea să primească aici.

Calitățile simpatice ce manifestă Domnul Căpităneanu îmi permit de a nu mă îndoii câtuși de puțin că, din parte-i, își va pune toată bunavoința pentru a realiza intențiunile ce aveți pentru dânsul¹⁰.

Într-o scrisoare, generalul de Vecchi arată că la Neapole, unde a depus o muncă foarte susținută, ofițerul român s-a preocupat mai ales de studiul calculelor geodezice, de sistemele de măsurare a bazelor, de determinările astronomice necesare în scopuri cartografice; a analizat compensările preliminare ce trebuie să intre în poligoanele unei rețele de primul ordin, ca și compensarea unei rețele complete. Lucrările efectuate aici le-a realizat în strânsă colaborare cu o serie de ofițeri ai institutului, printre care s-au numărat maiorul d'Atri și colonelul de Stefanis. La Neapole, Constantin Căpităneanu a studiat cu mare asiduitate instrumentele folosite la diferite măsurări, printre care teodolite, instrumente de pasaj, aparate pentru măsurarea bazelor.

Excelentele observații astronomice, pe care le-a făcut apoi la Observatorul de la Pizzofalcone (Neapole), i-au permis să-și utilizeze din plin practica acumulată la Paris, perfecționându-și tehnica de cercetare și calcul.

În Italia a rămas doar patru luni, dar impresia pe care a lăsat-o nu a fost mai prejos de cea din Franța. Directorul Institutului Geografic Militar din Florența, generalul *Vigano*, relatează, într-o scrisoare trimisă în țară, citată de *Ștefan Hepites*, că munca depusă de *Constantin Căpităneanu* a fost extrem de rodnică, „toată lumea admirând activitatea și farmecul caracterului său”¹¹.

Consolidarea României ca stat modern, propășirea ei se înfăptuiau astfel treptat. Mai era însă de învins un mare obstacol și acesta era persistența dependenței față de Imperiul Otoman. Dezvoltarea politică, economică, culturală a societății românești era strâns legată de înfăptuirea unui deziderat fierbinte al întregului popor: cucerirea independenței de stat a României.

Acestea erau problemele principale la ordinea zilei în vremea când românul *Căpităneanu* se întorcea acasă ca specialist în astronomie, geodezie și cartografie. Patriot convins, el s-a înflăcărat pentru idealul independenței, care se arăta atât de aproape, și la a cărui înfăptuire a contribuit în mod direct.

Totodată, ca purtător al unei concepții științifice moderne, el a militat pentru perfecționarea domeniului pe care-l cunoștea cel mai bine. A urmat, în această privință, și îndemnul colonelului *Constantin Barotzi*, care susținea de mulți ani necesitatea realizării unei hărți corespunzătoare a României. *Căpităneanu* era perfect conștient că împlinirea acestei cerințe era esențială pentru progresul societății românești; organizarea rețelei de transporturi, raționala amplasare a fabricilor, dezvoltarea comerțului, nevoile apropiate confruntări militare – toate acestea impuneau existența unei hărți sigure, precise.

Pentru aceasta era nevoie însă de multă aparatură; instrumentele, deși scumpe, trebuiau importate. Pe lângă aceasta, în anul 1873, în Occident izbucnise o puternică criză economică, ce afectase și țara noastră, mai ales prin scăderea prețului cerealelor, pe atunci produs de seamă al exportului românesc. La aceasta s-a mai adăugat recolta foarte slabă din anul 1874 datorită condițiilor meteorologice defavorabile, ceea ce a făcut ca o mare parte din țărani, principalii plătitori de dări, să nu poată face față impozitelor. Deficitul bugetar a atins, la sfârșitul anului, 4 200 000 lei.

Împrejurările nu erau nicidecum propice pentru obținerea de fonduri în scopuri cartografice...

Constantin Căpităneanu nu s-a lăsat însă înfrânt. Voia cu ardoare să aplice în țara sa ceea ce învățase și văzuse în străinătate, să contribuie la ridicarea nivelului de știință și cultură al României. Tânărul ofițer a căutat și a găsit până la urmă mijloacele – uneori, e drept, improvizate – pentru a-și atinge țelul. Drumul era, într-o anumită măsură, pregătit de tot ce făcuse până atunci marele animator și organizator care a fost *Constantin Barotzi*.

Referindu-se la activitatea din acea perioadă *Ștefan C. Hepites* definește foarte frumos activitatea celor doi ofițeri specialiști:

„Este fără îndoială că generalul Barotzi și sârmanul Căpităneanu au părți egale la alcătuirea hărții României: unul inițiatorul, apoi colaboratorul zelos și modest alături cu operatorii geodezieni de sub ordinele sale; cel de-al doilea mai tânăr, mai la curent cu metodele științifice, ajută cu cunoștințele sale la îndrumarea cu pași siguri și rezezi a operațiunilor care călăuzesc ridicarea hărții.

De aceea, după cum prima hartă sistematică a Franței se numește și astăzi harta lui Cassini, după numele astronomului căruia ea se datorește, avem credința că posteritatea, ținând seama de meritele celor care au înjghebat și au lucrat cea dintâi hartă a României o va numi *harta celor trei Constantini*.

Constantin Barotzi, capul sau întemeietorul;

Constantin Căpităneanu, astronomul, geodezianul;

Constantin Brătianu, cartograful;

fiecare dintre dânsii având netăgăduite drepturi la onorurile și recompensele ce marea Expozițiune Universală de la Paris din anul trecut a decernat lucrărilor Institutului Geografic al Armatei, care nu este altul decât vechiul Depozit de război, unde s-a început și s-a lucrat mulți ani la hartă.”

Admirabilă și emoționantă caracterizare !

Toți cei *trei Constantini* amintiți mai sus au fost eminenți militari și pentru fiecare întocmirea hărții a constituit un țel de seamă al activității lor.

După cum atrage atenția astronomul francez *François Arago*, măsurarea pământului se bazează, din punct de vedere teoretic, pe operații cunoscute încă din antichitate. „Meritul aparține aceluia care a

¹⁰ Monitorul oastei nr.4 din 22 februarie 1874.

¹¹ I. M. Ștefan, Prietenul stelelor, Lt. Col. astronom Constantin Căpităneanu, Editura Militară, București 1971, p.51-52.

determinat, pe teren, lungimea bazelor, a format triangulațiile și a obținut latitudinile punctelor extreme”, remarcă judicios savantul francez. Este tocmai ceea ce se poate spune despre strădania și realizarea celor trei Constantinii în ce privește cartografierea țării noastre.

Constantin Barotzi a pregătit cu multă grijă condițiile pentru începerea și realizarea mării hărți. El era, în orice caz, omul cel mai potrivit pentru a iniția o astfel de operație, dat fiind pregătirea sa. În anul 1870 fusese înaintat la gradul de colonel și numit comandant al Diviziei 4, la Iași. Totodată, a fost numit să conducă „*Depozitul de Război*”. Tot el a creat serviciul de ridicare a hărții țării.

În această calitate, îi reveneau multiple atribuții, printre care și cele de colaborare științifică internațională. Ca urmare, în luna septembrie 1871, colonelul *Barotzi* este trimis „în misiune la Viena, ca reprezentant militar la Congresul de geodezie ce este a se întruni în cursul acelei luni.”

Dar, firește, cele mai însemnate probleme ce le avea de rezolvat, cu sprijinul lui *Căpităneanu*, erau cele interne. De altfel, *Căpităneanu* este numit șeful „*Serviciului Geodezic al Armatei Române*” post pe care l-a ocupat până în anul 1889, câțiva ani înainte de moartea sa¹².

În concluzie, se poate afirma că, la sfârșitul anului 1874 și începutul anului 1875, au fost create condițiile care au făcut posibilă executarea pe teritoriul țării noastre a primelor determinări astronomice. Depozitul de război își formase un ofițer astronom bine pregătit, căci, potrivit afirmației lui Ștefan Hepites, colonelul *Barotzi* știa că acolo unde *Constantin Căpităneanu* va pune ochiul în lunetă, cel mai bun observator nu ar vedea mai bine; se comandase în străinătate aparatura necesară și se cristalizase concepția asupra rolului, importanței și modului de executare a determinărilor astronomice în folosul direct al geodeziei.

Astfel, prin strădania unor oameni plini de dragoste față de meseria pe care au îmbrățișat-o și în pofida greutăților inerente începutului, s-au creat condițiile necesare dezvoltării astronomiei geodezice, ale cărei determinări vor servi de acum înainte ridicării pe o nouă treaptă de precizie a triangulației țării.

Cu ocazia eclipsei totale de Soare (trecerea planetei Venus prin fața discului solar) care a avut loc în anul 1874, a sosit la Iași *Theodor von Oppolzer*, directorul Biroului de măsurare a gradului de la Viena, împreună cu colaboratorul său *Weiss*, în vederea observării fenomenului ceresc, deoarece zona acestui oraș oferea condiții extrem de favorabile.

Pe timpul când *Oppolzer* și *Weiss* executau observațiile eclipsei de Soare, a sosit la Iași căpitanul *Constantin Căpităneanu* pentru a lua legătura cu astronomii austrieci, în vederea împrumutării aparatelor astronomice pentru determinarea diferenței de longitudine dintre Iași și Cernăuți, lucrare necesară orientării și stabilirii poziției rețelei noastre de triangulație.

Legarea orașului Iași de Cernăuți prin determinarea diferenței de longitudine, cu folosirea metodei schimbului de semnale electrice transmise prin telegraful electric și înscrierea acestora în mod aproape instantaneu pe un aparat special (denumit *Schaltbrett*) de reglare a curenților electrice folosiți, era impusă de necesitatea obținerii unei precizii suficient de ridicate, în care erorile de transmisie a semnalelor electrice să fie minime și în același timp, punctul de legătură Cernăuți să fie legat prin intermediul altor puncte de Paris, al cărui meridian era considerat ca meridian de origine al longitudinilor în acea perioadă de timp.

Inițial, căpitanul *Constantin Căpităneanu* împreună cu *Kühnert*, reprezentantul statului austriac, și-au determinat, la Cernăuți, direct ecuațiile personale la începutul măsurărilor astronomice, prin observarea stelelor în două serii consecutive. Observațiile propriu-zise ale diferenței de longitudine s-au făcut pe timp de opt nopți comune, din care primele patru în poziția inițială a observatorilor (*Constantin Căpităneanu* la Iași și *Kühnert* la Cernăuți), iar ultimele patru cu observatorii schimbați, folosindu-se metoda permutării observatorilor. S-au observat un total de 39 nopți, iar observațiile făcute au fost înregistrate pe benzile cronografelor. Deducerea valorilor definitive s-a executat la Viena cu participarea căpitanului *Căpităneanu*, trimis în acest oraș și pentru verificarea instrumentelor astronomice care au fost comandate Casei „*Ertel & Sohn*” din München.

De remarcă că în anul 1890, Biroul de măsurare a gradului de la Viena, determinând $\Delta\lambda$ între Iași și Cernăuți, a găsit

$$\Delta\lambda = 6^m 39^s,763 \pm 0^s,038,$$

rezultat foarte apropiat de determinarea făcută de *Căpităneanu* și *Kühnert*, ceea ce dovedește din plin calitățile remarcabile de observator și calculator pe care le-a avut *Constantin Căpităneanu*. Din păcate locul determinării nu s-a păstrat, lipsindu-ne de un material valoros care ne-ar fi permis să facem interesante comparații astăzi.

Mai târziu, cu ocazia Războiului de Independență din 1877, căpitanul *Constantin Căpităneanu* împreună cu căpitanul rus *Samocinikov*, execută determinarea diferențelor de longitudine dintre Galați și București ($\Delta\lambda = 7^m 52^s,910$), Galați-Iași ($1^m 53^s,423$) și Chișinău-Iași ($4^m 59^s,842$), precum și latitudinea unor puncte situate în orașele Iași, Galați și București, cu ajutorul a două lunete Repsold nr. 93 și 94 și opt cronometre marină.

Datorită nevoilor impuse de realizarea rețelei de triangulație și a executării lucrărilor topografice de ridicare a Dobrogei, determinările astronomice sunt reluate de-abia în 1885, când *Căpităneanu* asistat de locotenentul *Cantea* și în colaborare cu specialiștii austrieci conduși de viceamiralul *von Kalmar*, determină diferența de longitudine dintre Brașov și București¹³.

„Nu se poate vorbi de acest astronom – scria *Ștefan C. Hepites*, referindu-se la *Căpităneanu* – fără a vorbi de harta țării, la lucrarea căreia a sacrificat mulți ani din viața sa (...). După multe stăruințe ale

¹² I. M. Ștefan, Prietenul stelelor, Lt. Col. astronom Constantin Căpităneanu, Editura Militară, București 1971, p.58-62.

¹³ 100 de ani din activitatea Direcției Topografice Militare 1868 – 1968 Editura Direcției Topografice Militare, București 1971, p.38.

colonelului *Barotzi*, astăzi general și unul din iubiții noștri vicepreședinți (*Barotzi* a fost, un timp, vicepreședinte al Societății Geografice Române), se reuși în fine de a se hotărî construcțiunea hărții de către Depozitul nostru de Război, transformat mai târziu în Institutul Geografic al Armatei. (Institutul Geografic al Armatei a fost întemeiat în anul 1895).

În această circumstanță, meritul generalului *Barotzi* este nemărginit de mare, și dânsul recunoaște, într-o scrisoare ce mi-a adresat, că n-ar fi îndrăznit să-și asume, după cum a făcut, responsabilitatea efectuării hărții de către ofițerii noștri, dacă n-ar fi avut pe *Căpităneanu* și dacă n-ar fi știut ce prețuiește dânsul”.

Și-a „sacrificat mulți ani din viața sa (...)” – așa scrie deci *Ștefan C. Hepites* despre *Constantin Căpităneanu*¹⁴.

Nu avem date suplimentare, care să specifice amănunțit activitatea lui *Căpităneanu* în cursul Războiului pentru Independență, dar pentru modul cum și-a îndeplinit sarcinile și misiunile încredințate, este decorat cu „*Steaua României*” în grad de ofițer, „*Coroana României*”, „*Virtutea Militară*” de aur, „*Trecerea Dunării*” și „*Apărătorilor Independenței*”. În Înaltul Decret din 20 decembrie 1877, prin care i se conferea „*Virtutea Militară*”, se arată că maiorul *Constantin Căpităneanu* „a dat probe de zel, curaj și devotament în îndeplinirea sarcinilor cu care a fost însărcinat și adesea sub focurile inamicului în transportare de ordine și recunoaștere”. Avansează până la gradul de locotenent-colonel.

Cercetările astronomice românești au beneficiat de aportul remarcabil al locotenent-colonelului *Constantin Căpităneanu*, întemeietor al observatoarelor astronomice de la Iași (1875) și București (1877), care, în anul 1881, va determina foarte precis, pe principii moderne, diferența de longitudine dintre Iași și Cernăuți, punând astfel bazele astronomiei de observație în România¹⁵.

La 13 /25 aprilie 1893, la Pitești, acela care a fost astronom, geodez și cartograf, locotenent-colonel *Constantin Căpităneanu*, a plecat în lunga călătorie spre stele...

L’astronome Constantin Capitaneanu, l’ami des étoiles

Lieutenant – colonel breveté officier d’état-major, Constantin Capitaneanu a été envoyé en France pour se spécialiser dans le domaine des applications astronomiques au pays, en 1873 il prend a part à la réalisation de la carte de la Roumanie.

A côté du colonel *Barotzi*, il fait les calculs pour les éléments nécessaires à l’exécution de la carte de la Moldavie, en s’appuyant sur des déterminations astronomiques. En 1876 il fait la détermination de la longitude d’Iasi à Cernăuți, en 1885 celle de Bucarest (l’Observatoire Opler) à Brașov.

Le colonel *Barotzi* et le lieutenant-colonel *Căpităneanu* sont les fondateurs du Service géographique de l’armée roumaine.

¹⁴ I. M. Ștefan, Prietenul stelelor, Lt. Col. astronom Constantin Căpităneanu, Editura Militară, București 1971, p.63.

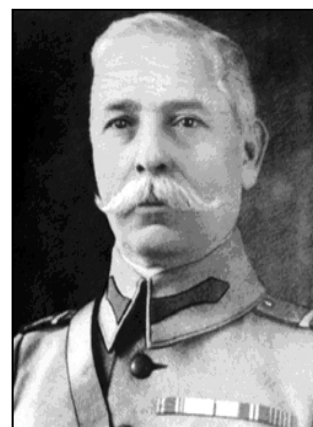
¹⁵ Tucă Florian, Cociu Mircea, Chirea F., Bărbați ai datoriei 1877-1878, Editura Militară, București 1979, p.50.

DEMERSURI PENTRU RECUNOAȘTEREA MERITELOR GENERALULUI CONSTANTIN CHRISTESCU

Doina TALAȘMAN*

Alături de Constantin Prezan, Alexandru Averescu și Ion Antonescu, Constantin Christescu este o altă mare personalitate, de origine argeșeană, care a condus destinele armatei române, participând astfel la scrierea istoriei militare moderne.

Fiul lui Costache și al Radei, Constantin Christescu s-a născut în localitatea Pădureți, județul Argeș, la 2 decembrie 1866. După absolvirea școlii primare în localitatea natală, a urmat cursurile gimnaziale la Pitești, pe cele secundare la Școlile Fiilor de Militari din Craiova și Iași. Viitorul general a continuat să se perfecționeze în cadrul Școlii de Ofițeri de Infanterie și Cavalerie București (1887), Școlii de Aplicație de Artilerie și Geniu din Fontainebleau, Școlii de Război din Paris și Școlii Superioare de Război din București. A primit gradul de sublocotenent la 1 iulie 1887, de locotenent la 1 martie 1890, de căpitan la 10 mai 1894, de maior la 10 mai 1902, de locotenent colonel la 1 octombrie 1907, de colonel la 10 mai 1910. A fost avansat apoi general de brigadă la 14 martie 1914, general de divizie în 1917 și general de corp de armată în 1918.

Generalul
Constantin Christescu

Prestigioasa sa carieră militară, precum și numeroasele ordine și medalii românești și străine primite pentru merite deosebite atât în timp de pace, cât și în timp de război sunt binecunoscute, motiv pentru care vom puncta doar câteva episoade. În octombrie 1916 generalul Averescu îl nota astfel: „Consider pe acest distins ofițer de stat major ca cel (sic!) mai pregătit și cel mai indicat din armata noastră a fi în capul Statului Major General al Armatei”¹. Această apreciere era făcută în urma activității desfășurate de generalul Christescu de-a lungul carierei militare. În anul 1913 a pregătit, în calitate de subșef al Marelui Stat Major, împreună cu generalul Averescu, planul de operații al armatei române, asigurând cooperarea armatei române cu cea sârbă. Victoria categorică pe care armata sârbă a obținut-o asupra armatei bulgare la Bragalnica, la 7 iulie 1913, l-a determinat pe mareșalul sârb Putnik să exclame: „Dacă românii mai au un Christescu, să ni-l lase nouă pe acesta!”².

Declanșarea Primului Război Mondial avea să producă mutații fundamentale în configurația geopolitică a lumii, în viața națiunilor, în gândirea și acțiunea oamenilor. Europa, în 1914, avea 23 de state, din care 20 erau monarhii constituționale sau autocrate (Rusia) și numai trei erau republici (printre care Franța). Trei mari imperii acopereau cea mai mare parte a continentului: două imperii multinaționale, adevărate închisori ale popoarelor (țarist și austro-ungar); iar Reich-ul german, fondat în 1871, deținea o supremație politico-militară, pe care o dorea extinsă la scara planetară.

Pe fondul unui pericol de destabilizare generală pe continent și a unei accelerate curse a înarmărilor, în vara anului 1914, gruparea Puterilor Centrale s-a pronunțat pentru o reglementare radicală și violentă a raportului de forțe în Balcani, în Europa și pe glob.

Primul Război Mondial a pus în fața poporului român o problemă de însemnătate covârșitoare pentru însăși soarta națiunii. Justețea aspirațiilor naționale ale poporului roman, în numele cărora el avea să participe, începând din vara anului 1916, la o temerară angajare militară, contrasta fundamental cu caracterul nedrept, imperialist al războiului dus de marile puteri al lumii. Năzuința fierbinte a maselor populare de a desăvârși unitatea națională, care însuflețea deopotrivă pe românii de dincolo și de dincoace de Carpați, reprezenta un ideal just, progresist și istoricește absolut legitim.

În perioada decembrie 1916 – iulie 1917, generalul Constantin Christescu, în calitate de subșef al Marelui Cartier General, a fost detașat să conducă operațiile desfășurate de Armata 1. În perioada decembrie 1916 – mai 1918, Marele Cartier General român a avut de soluționat câteva situații și de condus operațiuni militare de importanță deosebită: reorganizarea armatei: elaborarea planului de campanie pentru vara anului 1917; conducerea operațiilor pe frontul român în vara anului 1917; preluarea de către armata română a întregului front din Moldova, în urma plecării trupelor ruse; restabilirea ordinii în spațiul dintre Carpații Orientali și Prut, la sfârșitul anului 1917 și în ianuarie 1918; conducerea operațiunilor militare pentru

* Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice.

¹ Arhivele Militare Române [în continuare A.M.R.], fond Memoriei Bătrâni, generali, litera C, dosar nr. 5.

² Teofil Oroian, Gheorghe Nicolescu (coord.), *Șefii Statului Major General Român (1859-2000)*, Editura Europa Nova, București, 2001, p. 92.

restabilirea ordinii, la cererea Sfatului Țării de la Chișinău, în spațiul dintre Prut și Nistru; respingerea încercărilor bandelor ruse și ucrainene bolșevice de a pătrunde în Basarabia; angajarea în anumite momente și situații, în tratativele privind armistițiul, și pacea cu Puterile Centrale.

Activitățile prezentate au fost complexe, intense și hotărâtoare, desfășurate în condiții de risc pe plan politic și militar. Chiar cu inerentele erori și neîmpliniri, Marele Cartier General și-a îndeplinit sarcinile care îi reveneau la un nivel calitativ net superior comparativ cu activitatea acestui organ de conducere în perioada august – decembrie 1916. Acest lucru a fost posibil în condițiile în care la conducerea Marelui Cartier General a fost numit generalul Constantin Prezan, care a reorganizat în mai multe etape structura de conducere strategică.

La 30 iulie 1917, în plină desfășurare a luptelor de la Mărășești, generalul Christescu a fost schimbat de la comanda Armatei 1 cu generalul Eremia Grigorescu. Această numire a avut consecințe pozitive asupra moralului efectivelor noastre. Generalul Eremia Grigorescu condusese cu pricepere și energie apărarea pasului Oituz în toamna anului 1916, iar celebra sa deviză, devenită acum, în fața Mărășeștilor, „Nici pe aici nu se trece!” însuflă încrederea în victorie ostașilor români.

Ce a determinat, însă, această schimbare? Se pare că, în urma unui raport al generalului Ragoza, comandantul Armatei 4 ruse, Comandamentul român l-a somat pe generalul Christescu să-și instaleze punctul de comandă în același loc cu cel al Armatei 4 ruse. Acesta a refuzat, reușind să protejeze artileria, neintroducând-o într-un dispozitiv periculos și lipsit de eficiență³. Generalul Christescu și-a motivat deciziile luate, redactând un punct de vedere argumentat.

Pentru acțiunile sale nu a fost niciodată acuzat în mod public, dar reproșurile s-au făcut auzite abia după război. Urmașii săi au făcut numeroase demersuri pentru ca generalul Constantin Christescu să primească recunoștința meritată, fără niciun rezultat însă.

Totul a început odată cu inițiativa Societății Ortodoxe a Femeilor din România de a construi un monument comemorativ la Mărășești. Decizia fusese luată la Congresul din mai 1918, când s-a hotărât construirea unei Biserici a Neamului pe locul unde peste 27.000 de militari români s-au sacrificat pentru libertatea și întregirea României. Ulterior s-a decis înălțarea unui mausoleu, în care urmau să fie adăpostite osemintele tuturor ostașilor căzuți în Primul Război Mondial, dar, în final, printr-o decizie a Consiliului de Miniștri s-a stabilit ca în mausoleu să fie depuse numai osemintele celor căzuți în Bătălia de la Mărășești.

Fondurile pentru construirea mausoleului au fost strânse prin colectă publică, iar terenul a fost donat, în anul 1921, de moșierul Georges Negropontes, socrul generalului Eremia Grigorescu. Pentru deshumarea eroilor căzuți, Secția a VIII-a Istorice din cadrul Marelui Stat Major a fost solicitată să identifice cât mai precis locurile în care s-au desfășurat luptele. Lucrările de construcție au fost coordonate de un comitet executiv, format din reprezentanți ai Societății Ortodoxe a Femeilor din România, Ministerului de Război, Bisericii Ortodoxe Române, Comisiei Monumentelor Istorice și Primăriei orașului Mărășești.

Deși piatra de temelie a Mausoleului de la Mărășești a fost pusă, în mod simbolic, în ziua de 6 august 1923, în perioada 1925 – 1936 lucrările la mausoleu au fost sistate din lipsă de fonduri, generând nemulțumiri în rândul opiniei publice. La 18 septembrie 1938, în prezența regelui Carol al II-lea și a marelui voievod de Alba Iulia, Mihai, s-a desfășurat ceremonia inaugurării mausoleului⁴.

Inaugurarea Mausoleului de la Mărășești

La 29 august 1924, odată cu reînhumarea osemintelor generalului Eremia Grigorescu în sarcofagul din cripta Eroilor Neamului, familia generalului Grigorescu a aflat de posibilitatea înhumării rămășițelor generalului Christescu în Mausoleul de la Mărășești. În baza unui proces-verbal, membrii familiei Grigorescu o delegau pe Alexandrina Grigore Cantacuzino să aducă la cunoștința regelui și guvernului nemulțumirile lor: „Fără a atinge cu nimic memoria generalului Christescu ne exprimăm pe această cale surprinderea că s-a lăsat să se acrediteze până azi ideea că

³ Alexandru Oșca, Florica Dobre, *Un general nedreptățit: Constantin Christescu*, www.itcnet.ro/history/archive.

⁴ „Observatorul Militar”, nr. 31 (8-14 august 2007), p. 13.

generalul Christescu ar avea o contribuție în bătălia de la Mărășești, care să îndreptățească această consacrare, când i s-a luat comanda Armatei de către M.S. Regele, pentru motivul precizat de Comandantul Marelui Cartier în modul următor:

«Puțin înainte de bătălia de la Mărășești din iulie – august 1917, generalul Christescu a fost însărcinat provizoriu cu comanda Armatei I-a ce urma să producă ofensiva la Nămoloaș, dar care nu a avut loc, și care, în urmă, a luptat la Mărășești.

Prin dispozițiunile luate, formându-mi convingerea că vom pierde bătălia, am fost nevoit a cere înlocuirea sa la comandă.

În urmă l-am însărcinat cu inspectarea centrului de recruți”⁵.

Prin referatul nr. 2845 din 15 septembrie 1924, generalul Manolescu, directorul Societății „Mormintele Eroilor”, făcea cunoscut Ministerului de Război faptul că „Doamna Alexandrina Cantacuzino – Președinta Societății Ortodoxe a Femeilor Române – sub auspiciile căreia s-a construit mausoleul „Bisericii Neamului” de la Mărășești, a solicitat Societății „Mormintele Eroilor” să exhumeze și să centralizeze în criptele mausoleului osemintele de eroi, înmormântate în regiunea istoricelor lupte, de la Mărășești și [din] împrejurimi.

Societatea „Mormintele Eroilor”, potrivit scopului pentru care a fost creată, a procedat și procedează la depunerea osemintelor de eroi în criptele mausoleului.

Așezarea osemintelor se face uniform, în cripte individuale și colective – după cum eroii sunt identificați sau neidentificați – nefăcându-se nicio distincție, toți ostașii, ofițerii și soldații care au luptat la Mărășești și împrejurimi fiind socotiți ca deopotrivă vrednici la recunoștința Neamului.

Centralizarea osemintelor în cripte a decurs și decurge în cea mai desăvârșită ordine.

Ulterior, doamna Cantacuzino, ne-a comunicat că în criptele de la Mărășești urmează a se depune și osemintele generalilor Eremia Grigorescu și Christescu, iar domnia sa a și intervenit către familiile morților.

În adevăr în ziua de 29 august a.c. s-a procedat la exhumarea rămășițelor pământești ale generalului Eremia Grigorescu și depunerea lor în cripta principală de la Mărășești.

Cu această ocazie, familia generalului Grigorescu, fiind informată prin doamna Cantacuzino de proiectul de a se depune în cripte și osemintele generalului Christescu – fostul Șef de Stat Major General al Armatei – a ridicat obiecțiunea că faptele de arme ale acestuia din urmă nu constituie o contribuție la bătălia de la Mărășești, care să îndreptățească această consacrare.

Această chestiune ridicată de familia generalului Eremia Grigorescu, a fost fixată, astfel cum a fost formulată într-un proces-verbal, semnat de cei de față, după care se alătură o copie.

Chestiunea astfel cum a fost formulată iese cu totul din atribuțiunile Societății noastre.

Întrucât și doamna general Christescu prin suplica înregistrată sub Nr. 3287/924, alăturată în original cere solicitarea grabnică a acestei chestiuni”⁶.

În încheierea referatului se adresa ministrului rugăminte de a „dispune să se soluționeze cât mai grabnic această chestiune, comunicându-ni-se rezultatul spre a fi trimis celor interesați în cauză.

Totodată, vă rugăm să binevoiți a desemna un delegat al Ministerului de Război, care să orânduiască modul cum vor fi așezate în cripte osemintele generalului Christescu, pentru a se evita orice neînțelegeri.

Pentru completa lămurire, avem onoare a vă aduce la cunoștință că sfințirea criptelor de la Mărășești a fost fixată pentru 28 septembrie a.c., lucrările de depunere a osemintelor trebuie să fie terminate cel mai târziu până la data de 20 septembrie a.c.”⁷.

Răspunsul a venit destul de repede, după numai o săptămână: „guvernul a hotărât ca în criptele de la Mărășești să fie instalate numai rămășițele pământești ale Eroilor căzuți pe câmpul de bătaie de la Mărășești.

În asemenea condițiuni, rămășițele generalului Christescu nu pot fi transportate la Mărășești.

În ceea ce privește pe generalul Grigorescu ne găsim în fața unui fapt îndeplinit, și, prin urmare va rămâne în cripta unde a fost transportat, deși nu s-a cerut autorizațiunea guvernului prin Ministerul de Război”⁸.

Cu toate că prin Ordinele ministrului de Război nr. 7940/1924, 8931/1924 și 9317/1924 s-a comunicat Societății „Mormintele Eroilor” hotărârea luată de guvern, ca în Mausoleul de la Mărășești să fie depuse numai osemintele eroilor care „au căzut și au încetat din viață pe câmpul de bătaie de la Mărășești”, soția generalului Christescu adresa, la 6 iunie 1930, un memoriu ministrului Armatei: „Subsemnata Elisa

⁵ A.M.R., fond Ministerul Apărării Naționale, Cabinetul Ministrului, dosar nr. 545, f. 81.

⁶ Ibidem, f. 83.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem, f. 84.

General Christescu vin respectuos a supune celor în drept situația creată rămășițelor pământești ale defunctului meu soț General de Corp de Armată Christescu Constantin:

În momentul decesului, în mai 1922, după ce i s-a făcut cinstea funeraliilor naționale, pentru care voi fi în veci recunoscătoare și am avut mângâierea înaltei prezențe la biserică a M.S. Regelui Ferdinand I, corpul a fost depus la Cimitirul Bellu, alături de părinții mei Generalul și Irina Lupu.

Fiind în urmă avizată că va fi transportat în Mausoleul de la Mărășești unde i se rezervase o criptă, am de comandat Monumentul ce intenționez să-l ridic la Bellu, pierzând și arvuna plătită dinainte.

Împlinindu-se în mai 1930 curent, 7 ani de la data decesului, termen după care transferarea corpului este îngăduită de legile în vigoare, veți înțelege, onorate Domnule Ministru, pioasele sentimente de soție ce mă mână a întreprinde toate demersurile ce ar putea contribui la așezarea corpului defunctului meu soț în cripta Mausoleului de la Mărășești, menită – după precedentele existente – a fi locul de veci al acelora care au avut calitatea de Comandanți ai Armatei în timpul luptelor de la Mărășești.

Demersul meu referindu-se la o cauză ce depășește conștiința și datoria mea de văduvă și atinge cinstirea memoriei unuia din capii oștirii ce și-a închinat viața înfăptuirii idealului nostru național, sunt sigură, Domnule Ministru, mă pot aștepta din partea Domniei Voastre la o completă luare în considerare a acestei gingașe dar imperativ drepte și pentru mine sfântă chestiune.

De aceea vă rog să binevoiți a-mi sprijini cererea cu toată căldura și a mă povăui asupra căilor de urmat pentru o cât mai grabnică a ei soluționare.

Vă rog Domnule Ministru a primi mulțumirile mele pentru sprijinul ce netăgăduit voi găsi pe lângă persoana Dvs. și a crede în expresiunea distinselor mele sentimente”⁹.

Toate demersurile întreprinse au determinat Marele Stat Major, prin Serviciul Istoric, să realizeze un „Studiu al documentelor privitoare la activitatea generalului Christescu, comandant al Armatei I în bătălia de la Mărășești (11-30 iulie)”, din care vom reda doar fragmentele pe care le-am considerat importante pentru tema prezentată:

„La 11 iulie ofensiva proiectată la Nomoloasa este oprită.

Necesitând regroupări de forțe în Nordul Moldovei pentru acoperirea flancului drept al frontului ruso-român, față de ofensiva germană contra rușilor în Bucovina, și care ajunsese în apropierea frontierei Moldovei, comandantul armatelor de pe frontul român, în legătură cu Marele Cartier General român hotărâsc ridicarea de forțe rusești de pe Siret și înlocuirea lor cu Armata I română, în sectorul: Clipicești (vest Siret) și Liești.

În urma acestei hotărâri, generalul Christescu, comandantul Armatei I-a ia următoarele dispozițiuni pentru:

- a) Înlocuirea trupelor române de pe frontul Nămolosa;
- b) Dislocarea lor în direcția generală Cosmești – Ionășești, ca apoi o parte din ele (diviziile 5, 9 și 13) să fie trecute pe dreapta Siretului spre a înlocui trupele ruse până la satul Clipicești

La 24 iulie, când începe ofensiva germană, forțele Armatei I române erau răspândite pe un front: 30 km lărgime și 20 km adâncime. Divizia 5-a se găsea la Cosmești în apropierea sectorului ocupat de Divizia 34-a rusă atacată¹⁰. [...]”

„La ora 11,35 situația devenind critică prin ruperea frontului rus, generalul Christescu ordonă generalului Grigorescu, comandantul Corpului 6 Armată să ia măsuri grabnice pentru restabilirea situației și menținerea cu orice preț a pozițiilor ocupate de Corpul 7 Armată rus, precum și a podurilor de la Movileni-Ciușlea, intervenind cât mai curând cu o puternică acțiune de artilerie de pe malul stâng al Siretului.

Până la ora 13 rușii pierzând cele trei linii ale poziției de rezistență de pe Râul Putna, linia Scovarga și ajungând până la linia Bisighești – Străjescu, la ora 13,30, generalul Christescu ordonă generalului Grigorescu:

- a) Să ocupe cu Divizia 9 sectorul Movileni – Satul Nou inclusiv, respingând peste Siret fracțiunile inamice care vor fi trecut pe malul stâng;
- b) Să țină grosul Diviziei 5 între Cosmești și Băltărețul, venind în ajutorul Corpului 7 rus cu o brigadă de Infanterie și un grup de artilerie trimise deja de Corpul 6 Armată pe malul drept al Siretului;
- c) Comandantul Corpului 6 Armată, generalul Grigorescu să caute să țină în stăpânire pentru trecerea pe malul drept al Siretului toate podurile din zona sa¹¹. [...]”

„La ora 21 generalul Grigorescu, comandantul Corpului 6 Armată propune Armatei I executarea unei mișcări ofensive, cu sau fără ajutorul rușilor, care trebuia executată, la 25 iulie ora 6, pentru a nu da răgaz vrășmașului să se fixeze la teren și pentru a nu pierde eventual capul de pod de la Furceni.

⁹ Ibidem, f. 82.

¹⁰ Ibidem, f. 94.

¹¹ Ibidem, f. 96-97.

Acțiunea propusă în linii generale urma să se execute astfel:

- Divizia 9 să fixeze pe inamic între Ciușlea și Străjescu;
- Divizia 5 (mai puțin un regiment rămas pe stânga Siretului în sectorul Diviziei 2 Cavalerie) să manevreze;
- Pe lângă artileria diviziilor 5 și 9 ar putea lua parte la acțiune și cel puțin 1/2 din artileria Diviziei 14.

La ora 22,15 generalul Christescu comunică generalului Grigorescu: Aprobă în principiu propunerea, însă pentru a avea concursul artileriei grele, care nu poate fi pe poziție decât la 25 c. după amiază, atacul se amână până ce se va cunoaște și propunerea Armatei IV rusă, cu care conform ordinului primit urma să ia înțelegeră¹². [...]

„Din analiza măsurilor luate rezultă:

a) Comandantul Armatei I română se teme de o eventuală trecere a germanilor la Est de Siret și o înaintare apoi în direcțiunea generală Tecuci:

- fie a continua înaintarea pe Valea Bârladului spre Nord,
- fie a constitui un cap de pod la Nord de Tecuci, care să asigure continuarea ofensivei la Vest de Siret și care pe măsura înaintării spre Nord era necesar¹³. [...]

„Comandantul Armatei IV rusă, generalul Ragoza ceruse Armatei I să treacă pe dreapta Siretului Divizia 5 și care trebuia să se găsească la 25 c. ora 8 nord Mărășești ca împreună cu trupele ruse și sub comanda Corpului 7 rus să execute un contraatac.

Comandantul Armatei I nu împărtășește această părere, mai ales că comandantul Armatei IV rusă nu-i făcuse cunoscut un proiect de contraofensivă de ansamblu în vederea restabilirii situației la vest de Siret.

Generalul Christescu raportase Marelui Cartier General că o contraofensivă pentru recâștigarea terenului pierdut trebuia bine pregătită și executată, cu superioritate de mijloace, căci altfel se riscă pierderi inutile. Și că o astfel de acțiune ar fi prematură, dacă s-ar dezlănțui mai înainte de 26 iulie, când Armata I va avea concentrat în zona Cosmești: 3 divizii (Divizia 5, 13 și 14) și 6 baterii grele, care urmau să ocupe poziții pe stânga Siretului, în cursul zilei de 25 iulie.

Numai în astfel de condiții întrevedea o contraofensivă cu sorți de izbândă.

De aceea a cerut comandantului Armatei IV rusă să dea ordin Corpului 7 rus să reziste încă 24 de ore.

În concluzie: Inamicul atacând cu forțe superioare, generalul Christescu urmărea să ia o contraofensivă, în legătură cu Armata IV rusă, numai după ce va realiza:

a) Forțele întrunite (3 divizii în regiunea Cosmești și 6 baterii artilerie grea) și aceasta cu începere de la 26 iulie;

b) Fixarea ofensivei germane, de aceea a cerut ca Corpul 7 Armată rus să reziste încă 24 de ore. Iar pentru a mări rezistența Corpului 7 Armată rus și a asigura fixarea inamicului a hotărât intervenirea în acțiune cu parte din Divizia 5 în seara de 24 iulie, în sectorul: Moara Albă – Siret, iar ca măsuri de prevedere ordonă ca diviziile 5 și 9 să se grupeze pe frontul Movileni – Cosmești și gata să intervină cu începere de la 25 dimineața¹⁴. [...]

25 iulie: „Generalul Christescu raportează Marelui Cartier General că intenția și părerea lui rămân neschimbate, adică de a se contraataca inamicul de îndată ce se va dispune de forțe suficiente și după un plan de ansamblu chibzuit. Acest atac s-ar putea produce în dimineața de 27 iulie, dacă trupele ruse cu care trebuie să concure se vor găsi în măsură să atace.

Această hotărâre a fost comunicată și comandantului Armatei IV rusă și rugat să-și deplaseze postul de comandă de la Bârlad la Iași, unde era și postul de comandă al Armatei I¹⁵. [...]

„În ziua de 27, ora 17 urma să înceapă atacul infanteriei, dacă pregătirea artileriei va fi găsită suficientă, contrar urma să se atace la 28 iulie dimineața.

Din analiza măsurilor luate rezultă: De îndată ce atacul inamic a fost oprit, iar mijloacele întrunite în vederea ofensivei, comandantul Armatei I, generalul Christescu, de comun acord cu comandantul Armatei IV rusă, generalul Ragoza, hotărâsc trecerea la ofensivă în ziua de 27 iulie ora 17 și numai dacă până la această oră pregătirea de artilerie va fi suficientă¹⁶. [...]

„Atacul fixat de Generalul Christescu, de acord cu Generalul Ragoza, pentru ora 17 este amânat cu 24 de ore pentru că artileria grea abia sosită, nu era gata pentru o acțiune puternică pe care nu putea să o înceapă decât la 28 iulie; pregătirea de artilerie era insuficientă; trupele obosite în urma mișcărilor

¹² *Ibidem*, f. 97-98.

¹³ *Ibidem*, f. 99.

¹⁴ *Ibidem*, f. 99-100.

¹⁵ *Ibidem*, f. 101.

¹⁶ *Ibidem*, f. 105.

executate în noaptea de 25/26 și 26/27 iulie; Divizia 5-a slăbită în urma luptelor de 2 zile, suportase atacul a 2-3 divizii germane; germanii în după amiaza zilei continuă atacul cu diviziile (216, 76, 89, 115) și numeroasa artilerie între Siret și Mărășești¹⁷. [...]

28 iulie: „La ora 11, comandantul Armatei I-a, de comun acord cu Comandantul Armatei 4-a rusă, fixează [pentru] ora 17 atacul infanteriei.

La ora 14, pregătirea de artilerie este intensificată, atingând maximum către ora 17, când infanteria pornește la atac.[...] În cursul nopții germanii au încercat două acțiuni asupra Diviziei 9, însă au fost respinse. Alte încercări făcute de germani spre a trece Siretul în bărci sunt respinse.

La ora 22,45 Generalul Christescu Comandantul Armatei I ia următoarele măsuri:

- pentru 29 iulie Armata I-a română și Armata IV-a rusă trebuie să continue ofensiva,
- Diviziile 9 și 5 aveau ca primă misiune să ocupe Sușița Seacă – cota 59 Sud Pădurea Călini și să pună stăpânire pe toată valea Sușița și Jugastru – Satul Doaga, care apoi să servească ca bază de plecare pentru continuarea ofensivei la 30 iulie,

- Artileria grea și artileria Diviziei 14 urma să sprijine acțiunea diviziilor 5 și 9 și execută trageri de hărțuială asupra pozițiilor inamice care se găsesc mai la Sud, pentru a lăsa pe dușman în nedumerire,

- Atacul urma să aibă loc în dimineața zilei, cât mai devreme, ora atacului urmând să fie fixată de Comandantul Corpului 6 Armată când va crede că pregătirea este suficientă, raportând și Comandamentului Armatei,

- Divizia 14-a urma să pună la dispoziția Comandantului Corpului 6 Armată până la 3 batalioane pe măsură ce vor deveni disponibile prin înaintarea atacului pe malul drept al Siretului¹⁸. [...]

29 iulie: „Către ora 10 însă, comandantul Armatei IV rusă general Ragoza, cu de la sine putere, oprește ofensiva proiectată și comunică comandantului Armatei I română că din cauza pierderilor avute de trupele sale în zilele precedente, a oboselii și lipsei de rezerve, hotărăște ca trupele sale să rămână în defensivă.

Comandantul Armatei nu renunță la ofensivă, însă o limitează la o acțiune locală, executată cu diviziile 5 și 9 pentru cucerirea punctelor de sprijin germane: Pădureni Sud, pădurea Călini și satul Doaga.

Cu începere de la ora 15,30 artileria începe pregătirea mai ales asupra punctelor de sprijin indicate mai sus.

Către ora 16,20 germanii (Divizia 62 Austriacă, Corpul Alpin, Divizia 115 și Divizia 12 Bavareză) atacă la vest de șoseaua Focșani – Adjud și de-a lungul șoselei, pozițiile ocupate de către diviziile 103, 13 și 71 ruse, între Clipicești și șosea și care sunt obligate să se retragă pe o adâncime de 4 km pe linia: Vitănești – Satul Nou – cota 129 (calea ferată Mărășești - Panciu) – cota 85.

Atacul Corpului 6 armată început la 16,30 nu poate progresa.

Divizia 9 este silită să se retragă 250 m. sud Fabrica de Parchete, apoi de-a lungul căii ferate Mărășești – Cosmești fiind amenințată cu învăluirea de către Divizia 12 bavareză din cauza retragerii trupelor ruse, care i-au lăsat aripa descoperită. Intervenind rezervele Diviziei 9, atacul german este oprit.

La ora 23,45 generalul Christescu hotărăște ca a doua zi, 30 iulie, în zorii zilei, să se execute un contraatac riguros pentru recâștigarea terenului pierdut de ruși¹⁹.

Aceste măsuri nu au fost duse la îndeplinire, deoarece în seara zilei de 29 iulie, ora 21,20 a fost primit Ordinul Marelui Cartier General prin care generalul Christescu a fost înlocuit, cu începere de la 30 iulie ora 8 cu generalul Grigorescu la comanda Armatei I. Părăsind comanda Armatei I, generalul Christescu a dat următorul ordin de zi: „Din înalt ordin M.S. Regelui, comunicat Armatei I-a cu Ordinul Marelui Cartier General Nr. 2666 din 29 iulie, comanda acestei Armate este încredințată cu începere de astăzi, 30 iulie, generalului de divizie Grigorescu.

Aducând aceasta la cunoștința Comandamentelor, Corpurilor de trupă și serviciilor, îmi îndeplinesc o scumpă datorie spunând ofițerilor, subofițerilor, caporalilor și soldaților din Armata I-a că mă despart de ei cu mare durere, dar cu inima pe deplin mulțumită de chipul cum și-au făcut datoria cât timp au fost sub comanda mea.

Și mai cu seamă, le mulțumesc la toți, pentru vitejia și abnegația cu care s-au luptat în cursul celor din urmă 2 zile de biruință neîntreruptă contra unui dușman, care cu toată superioritatea forțelor sale n-a izbutit o clipă măcar să clintească din loc viteaza Armată I-a.

Îmi iau rămas bun de la toți, urându-le sănătate și isbândă continuă, strigând din toată inima: Trăiască România Mare! Trăiască M.S. regele, iubitul nostru suveran!²⁰.

Dincolo de disputele din epocă, contribuția generalului Christescu la victoria de la Mărășești este indiscutabilă. Timpul a dovedit că transferarea Armatei 1 române din zona Nămolosa pe frontul de la

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem, f. 106-107.

¹⁹ Ibidem, f. 107-108.

²⁰ Ibidem, f. 109.

Mărășești a schimbat situația strategică în sudul Moldovei tocmai în momentul în care inamicul era pe cale să-și deschidă drum la est de Siret. Prima etapă a bătăliei de la Mărășești, în care s-a afirmat pe deplin generalul Christescu a fost decisivă pentru campania din anul 1917, în cadrul ei obținându-se o victorie remarcabilă, prin închiderea breșei strategice ce se contura pe frontul românesc în zona Siret²¹.

Recunoscând înfrângerea suferită în ziua de 6 august 1917, comandamentul Armatei 9 germane a hotărât să treacă la apărare în sectorul principal al frontului, renunțând la scopurile pe care și le propusese la începutul ofensivei. O ultimă încercare făcută la 15 august în zona Muncelu a fost zădărnicită de acțiunea dărză a trupelor noastre. În ziua de 21 august 1917 ofensiva inamică a fost definitiv oprită, iar Armata 9 germană a trecut la apărare pe tot frontul.

Bătălia de la Mărășești reprezintă cea mai mare și mai însemnată victorie a armatei române din timpul Primului Război Mondial. Ea a dus la zdrobirea ofensivei inamice și zădărnicierea definitivă a planurilor Puterilor Centrale de a cucerii întregul teritoriu al țării și de a scoate România din război.

În rezumatul studiului realizat de Serviciul Istoric, pe care regele Carol al II-lea pusese, la 11 iulie 1930, rezoluția „*Se menține dispoziția luată de M.S. Regele Ferdinand*”, se specifică: „*Din istoricul făcut de Serviciul Istoric din Marele Stat Major, rezultă că acțiunea Generalului Christescu la Mărășești între 24 și 30 iulie 1917 este încoronată de succes: dispozitivul armatei și ordinele sale au fost logice, iar execuția lor a fost urmărită cu perseverență și energie.*

Un singur punct ar fi discutabil: amânarea începerii contraatacului general, fapt ce se pare că a atras, împreună cu altele, luarea comenzii.

Marele Stat Major relevă conținutul Ordinului Ministerului de Război din septembrie 1924, care hotărăște că nu se depun în mausoleul de la Mărășești decât rămășițele celor căzuți chiar la Mărășești; pentru generalul Grigorescu Eremia s-a făcut o excepțiune”²².

Drept urmare, ministrul Armatei, generalul de divizie Condeescu, i-a adresat la 17 iulie 1930 Elizei Christescu o scrisoare ca răspuns la frământările acesteia:

„Mult onorată doamnă,

Cererea D-voastră relativ la depunerea rămășițelor pământești ale defunctului D-voastră soț, generalul de corp de armată Christescu Constantin, în Mausoleul de la Mărășești a fost examinată și supusă M.S. Regelui.

Serviciul Istoric al Marelui Stat Major în studiul bătăliei de la Mărășești arată meritele de mare comandant ale generalului Christescu în concepția și execuția acelei bătălii. M.S. Regele însuși le cunoaște și apreciază toată slăvirea la care are dreptul memoria generalului Christescu.

Deoarece însă Guvernul țării a luat în anul 1924 dispozițiunea de a nu se depune în mausoleul de la Mărășești decât rămășițele celor căzuți pe acel câmp de bătaie, cu excepțiunea faptelor deja împlinite, M.S. Regele Carol al II-lea a hotărât a se respecta acea dispozițiune, ratificată și de defunctul rege Ferdinand.

Odată cu aceasta vă rog să primiți mult onorată Doamnă, expresiunea înaltei mele considerațiuni”²³.

La 26 mai 1943 Așezământul Național „Regina Maria” pentru Cultul Eroilor a elaborat un „Proiect de program pentru strămutarea osemintelor generalului de corp de armată Christescu Constantin de la București la Mărășești”. Din motive rămase neclare, mareșalul Ion Antonescu a suspendat operațiunea. În 1947 în sarcofagul destinat generalului Christescu au fost depuse osemintele generalului rus Feodor Alexandrovici Kolodeev, inspector al artileriei Corpului 8 armată rus în bătălia de la Mărășești²⁴.

În perioada regimului comunist, urmașii Elizei Christescu au înaintat mai multe memorii conducerii armatei și Partidului Comunist Român, solicitând repararea nedreptății comise în 1924, dar generalul Constantin Christescu își doarme în continuare somnul de veci la cimitirul Bellu.

APPLYING FOR RECOGNITION GENERAL CONSTANTIN CHRISTESCU

In the article, are presented efforts made by the wife of General Constantin Christescu to achieve its displacement remains to the Mărășești Mausoleum. Beyond all disputes of the time, General's Christescu net contribution to winning the battle of Mărășești was not enough for approve relocation.

²¹ Teofil Oroian, Gheorghe Nicolescu (coord.), *op. cit.*, p. 98.

²² *Ibidem*, f. 79.

²³ *Ibidem*, f. 117.

²⁴ Teofil Oroian, Gheorghe Nicolescu (coord.), *op. cit.*, p. 103.

PORTRETUL UNUI OFIȚER, PORTRETUL UNUI EROU – COLONELUL VASILE DAVIDESCU –

Maior Valentin TĂNASE*

Despre eroii români care au participat la cel de-al Doilea Război Mondial s-a scris mult, poate nu îndeajuns pentru a cinste așa cum se cuvine memoria celor care au scris cu sânge pagini de istorie, pagini de glorie. „Colonelul Vasile V. Davidescu a fost predestinat să facă parte și el din jertfa bogată și nobilă de eroi aleși ca să formeze din sufletul său de mare român o lespede uriașă de beton armat în temelile României eroice”¹ - scria caporalul T.R. Petre Vidu Boengiu într-un portret „in memoriam” al colonelului Vasile V. Davidescu. Pentru a completa portretul colonelului Davidescu am încercat să extragem datele importante din memoriul personal, din păcate incomplet.

S-a născut la 13 mai 1894. În anul 1924 căpitanul Davidescu Vasile era caracterizat astfel de comandantul Regimentului 19 Obuziere, colonelul Boboc: „Căpitanul Davidescu a luat parte la toate convorbirile și aplicațiunile pe hartă făcute în corp, dovedind în toate ocaziunile solide cunoștințe tehnice și tactice. A ținut personal o conferință tehnică bine studiată și metodic expusă relativ la pregătirea tragerilor și întrebuițarea tablelor. În cursul lunii iulie căpitanul Davidescu a mai îndeplinit și funcția de ajutor de comandant, cu această ocaziune mi-a adus un folos real depunând o muncă neobosită pentru aprovizionările Corpului. Căpitanul Davidescu mi-a probat în toate ocaziunile că are aptitudini și este susceptibil a deveni ofițer superior”².

În perioada 1925-1926 a urmat cursurile Școlii Superioare de Război și „în conformitate cu Ordinul Ministerului de Război Serviciul Personal nr. 27.998 din 11 august 1925 va trece examenul de absolvire a cursului pregătitor pentru ofițeri superiori”³ – scria comandantul Brigăzii 13 Artilerie, generalul Săndulescu, în timp de colonelul Boboc își menținea aprecierile: „De la 1 iunie până la 31 august căpitanul Davidescu a fost detașat la Centrul de Instrucție al Artileriei, de la care a obținut următoarele note din partea Directorului Cursului de tragere: «A fost detașat la Centrul de Instrucție al Artileriei conform Ordinului Inspectoratului Artileriei nr. 1150/1925 de la 1 iunie la 31 august.[...] A fost însărcinat cu funcțiunea de instructor la cursul de tragere. Pe tot acest timp, în toate însărcinările pe care le-a avut, prin pregătirea ce are, prin zelul pe care l-a depus a dat dovadă că este un ofițer inteligent, apt și destoinic.»⁴.

Anul 1928 îl găsește pe căpitanul Davidescu la Regimentul de Artilerie Antiaeriană, unde venise după absolvirea Școlii Superioare de Război, la 1 noiembrie 1927 și „deși nu cunoștea materialul artileriei antiaeriene, grație cunoștințelor artileristice ce le avea s-a pus repede la curent cu materialul, tragerile și întrebuițarea apărării contra aeronavelor. La tragerile din septembrie a.c. în poligonul de la Constanța a dat foarte bune rezultate având personalul bine instruit. Până la venirea recruților a fost întrebuițat ca conferențiar de tactică generală și tactica infanteriei la teme făcute în corp cu ofițerii. Ofițer foarte cult, citește mult și e la curent cu toate chestiunile care interesează armata și apărarea țării. [...] Excelent camarad: adorat de soldați, iubit de ofițerii subalterni și colegi, stimat de șefi. E un caracter desăvârșit. Cu aceste podoabe morale și intelectuale nu mă îndoiesc că acest valoros ofițer va ajunge o podoabă a oștirii. E chemat a-și face stagiul la Marele Stat Major; va deveni un eminent ofițer de stat major”⁵ – aprecia colonelul Sturdza.

La Marele Stat Major, Secția Operații, a fost mutat la 10 aprilie 1930, iar locotenent-colonelul Poptopeanu nota în foaia calificativă pe anul 1931: „Cunosc pe ofițer din anul 1925, când a fost detașat la Centrul de Instrucție al Artileriei (unde mă găseam și eu) ca instructor la cursul de tragere. A fost mutat la Marele Stat Major la 10 aprilie 1930, după cererea mea, și nu pot decât să mă felicit pentru buna achiziție făcută de Secția Operațiilor. [...] De la 15 iulie la 15 octombrie a fost trimis să facă stagiul la marina noastră militară. Din darea de seamă se vede că are mult spirit de observație, că știe să-și pună și să rezolve problemele esențiale ale acestei arme”⁶.

Referitor la activitatea depusă în cadrul Marelui Stat Major, colonelul Poptopeanu nota pentru anul 1933: „A condus singur Biroul 3. A fost întrebuițat la cursul ofițerilor stagiați (la care subsemnatul făcea funcția de Șef de Stat-Major) ca referent pentru chestiunile de tactica artileriei. A ținut ofițerilor Secției o

* Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice.

¹ Arhivele Militare Române [în continuare A.M.R.], fond Cabinetul Ministrului, Biroul presei, dosar nr. 322, f. 51.

² A.M.R., fond Memorii Bătrâni, litera „D”, locotenenți-colonei, dosar nr. 131, f. 3.

³ *Ibidem*, f. 4.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, f. 7.

⁶ *Ibidem*, f. 11.

foarte documentată conferință asupra Statutului Dunării. A ținut o altă conferință pe Marele Stat Major – remarcabilă ca fond și formă – despre «Regimul Strămtorilor fixat prin Convenția de la Lausanne». A executat: de la 8 septembrie la 8 octombrie o recunoaștere operativă în Basarabia, iar de la 15 la 31 octombrie o altă recunoaștere operativă în Dobrogea, de la care a adus elemente foarte utile Secției Operațiilor pentru lucrările viitoare.[...] Este maior de la 10 mai 1931 și are 39 de ani împliniți⁷.

În foaia calificativă pe anul 1935, comandantul Regimentului 1 Artilerie „Regele Carol”, colonelul Vârgolici, nota: „Ofițer de stat major venit pentru stagiul la 1 noiembrie 1934. În vederea stagiului a primit la prezentare comanda Divizionului III. Din cauză că maiorul Biju era însărcinat la garnizoană cu trierea unei arhive și deci nu se putea ocupa de biroul de instrucție, am dat maiorului Davidescu și acest birou, precum și instrucția ofițerilor în corp. Un ofițer de o mare și incontestabilă valoare, a muncit zi și noapte pentru bunul mers al serviciului. Un caracter ales și de o camaraderie desăvârșită, și-a sacrificat chiar și timpul liber lucrând zi și noapte pentru binele serviciului și al instituției fiind în același timp de o modestie și un devotament cum rar se întâlnește. Este un stâlp moral și intelectual al regimentului care trebuie continuu dat ca exemplu de muncă, devotament, abnegație și caracter. Am simțit o deosebită plăcere de a comanda un asemenea element căruia îi prevăd o carieră strălucită⁸”.

În anul 1936 „s-a remarcat prin tactul și inteligența lui în unele chestiuni ce erau de rezolvat și mi-a fost un auxiliar prețios în toate împrejurările. [...] Deși comandanții lui de baterii erau ofițeri tineri cu experiența încă neformată, maiorul Davidescu fiind tot în mijlocul lor i-a îndrumat și condus astfel că ei au avut mult de profitat din experiența și cultura acestui instruit ofițer. Cu un remarcabil talent de organizare, ofițerul s-a distins ca șef al Biroului instrucție de la regiment în cele mai bune condiții. Astfel el mi-a fost de un real folos în conducerea regimentului⁹”, scria colonelul Stinghe, comandantul Regimentului 1 Artilerie.

În calitate de șef al Biroului instrucție, locotenent-colonelul Davidescu s-a ocupat îndeaproape de organizarea și funcționarea Școlii Ofițerilor Superioari din garnizoana Timișoara, iar în anul 1938, Comandantul Diviziei I Infanterie, generalul Dragalina îl caracteriza astfel: „Și în acest an, ca și în trecut, locotenent-colonelul Davidescu a dat probe de remarcabilele sale însușiri, atât din punct de vedere intelectual, cât și moral. Cu o prea frumoasă cultură generală, în permanență întreținută, locotenent-colonelul Davidescu face onoare corpului ofițeresc în orice mediu s-ar afla. Solida și intensă sa pregătire profesională îi procură foarte bune resurse, dezvoltând o activitate ce nu cunoaște limite în timp. Locotenent-colonelul Davidescu, dotat cu spirit metodic prin excelență, tratează și soluționează în foarte bune condițiuni lucrările ce îi revin. A îndeplinit funcțiunea de șef al Biroului 1 la Comandamentul Diviziei, iar în manevrele de toamnă a fost și șef de Stat Major al Diviziei operative.[...] La Școala Ofițerilor Superioari pe garnizoană a făcut parte din grupa direcției, remarcându-se în discuțiile și soluționările propuse. Ca profesor de tactică generală la Școala Politehnică, secția militară, a obținut foarte frumoase aprecieri. Locotenent-colonelul Davidescu este un element valoros și un ofițer de stat major de elită¹⁰”.

Toate cunoștințele pe care le-a acumulat de-a lungul carierei, alături de calitățile sale de ofițer, apreciat în frumoasele cuvinte ale tuturor comandanților, au putut fi valorificate de colonelul Vasile V. Davidescu odată cu începerea celui de-al Doilea Război Mondial, la care a participat în cadrul Diviziei 1 Infanterie. Despre acțiunile sale pe front aflăm din articolul semnat de Petre Vidu Boengiu în „Curentul” din 17 noiembrie 1942, intitulat simplu, așa cum, probabil i-ar fi plăcut, „Colonelul V.V. Davidescu – un erou căzut la datorie”, pe care îl redăm integral, orice interpretare fiind inutilă:

„Colonelul V. V Davidescu era unul din ofițerii distinși ai Diviziei. Era dotat cu o minte ageră, cu orizonturi largi, cu o voință de fier și un caracter integru, de o înaltă ținută morală. Era idealist și patriot până-n adâncurile ființei sale. Discutam adeseori cu d-sa (ca unul dintre fericiții ce se bucura de prietenia lui întreagă) în intimitatea zidurilor unui adăpost, a unei camere din cine știe ce sat sărăcăcios din stepele acestei blestemate Rusii Păgâne sau plimbându-ne în doi, în orele de răgaz. Când venea vorba de țară, fața i se lumina ca zarea la răsăritul soarelui de mai. «Dragă Boengiuule, îmi este atât de dragă țara mea că n-aș da-o pe cinci Rusii! Când oboseala, inerentă vieții de campanie mă cuprinde, știi că mă reconfortez gândindu-mă la ea? Mi-am închinat cu pasiune viața crezurilor ei și sunt fericit că-l slujesc prin instituția Armatei cu care mi-am identificat rosturile mele firești!»

Era o adevărată recreație intelectuală și sufletească să stai de vorbă cu acest om. Cunoștințele sale nu încăpeau și nu se sfârșeau în cele militare. Citea mult: literatură, sociologie și tot ce-i cădea în mână. Deși foarte ocupat, găsea totdeauna timp și pentru răsfoirea unei cărți pe care o savura. Îi plăceau și matematicile a căror exactitate categorică o folosea în precizia gândurilor și în darea și executarea ordinelor.

Colonelul V. V Davidescu era sinteza acestor două calități de militar pedagog distins, comandant dinamic și om în puterea cuvântului. Ne primea în cabinetul lui de campanie ori de câte ori simțea nevoia

⁷ *Ibidem*, f. 13.

⁸ *Ibidem*, f. 16.

⁹ *Ibidem*, f. 19.

¹⁰ *Ibidem*, f. 22.

unei evadări din actualul mărunț și apăsător ca o ploaie de toamnă. Când se discuta eroismul ostașilor Diviziei noastre își exprima la superlativ admirația sa. Nu-i venea să creadă că aceeași divizie care a înfruntat o iarnă polară, cu viscole năprasnice, tot timpul numai sub cerul liber, de gheață, în marșuri și lupte grele, să devie o mândrie românească în luptele de nimicire – din primăvară – a pungii de la Charcow, apoi aceeași istorică Divizie, de la 8 iulie 1942, de la râul Oskol să ducă un marș de biruință numai cu piciorul peste o mie de kilometri într-o lună de zile, urmărind pe inamic și zdrobindu-i în același timp toate rezistențele întâlnite în cale până în fața Stalingradului, fapt ce a uimit Comandamentul german respectiv.

«Iată, domnii mei (nu obișnuia să mă tutuiască, deși mă opuneam), pe eroul adevărat îl găsești absolut numai în linia I-a, în soldatul și ofițerul luptător. Du-te acolo și la fiecare pas îl vei întâlni!»

Dintr-un început, nouă, reporterilor de război, ne interzisesse în mod absolut să vorbim despre Colonelul V. V. Davidescu în vreunul dintre reportajele noastre. Ne repeta deschis, înflăcărat și hotărât: «Știți unde se află eroii care merită să se bucure de publicitate: în linia I-a!» Profund creștin. Păstra cu sfințenie cruciulița de aur la gât «pe care mi-a dat-o soția, la plecarea mea pe front!» îmi mărturisea domnia sa. Credea în Dumnezeu și în dreptatea divină a cauzei noastre. Fusese de curând înaintat la gradul de colonel plin și aștepta să primească dintr-o zi în alta comanda unui regiment de artilerie «pentru stagiu». Venise la 8 august 1942 din concediu de 15 zile «stat acasă», când găsește Divizia angajată în luptele grele pentru cucerirea Stalingradului. În ziua de 7 august a.c. se dau lupte crâncene în Dovoffiewka, unde inamicul, cu toată rezistența înverșunată este dat peste cap și împins mai departe, fiind urmărit îndeaproape.

La 20 august 1942 Divizia, după câteva zile de defensivă, reia atacul împotriva pozițiilor bolșevice din față – aflate pe creasta unui deal, puternic fortificat din cazemate betonate, cu localitățile Parishskaja – Komuna Wasiliyewka și Kaplinik. Poziția dușmanului e admirabil ferită de coama dealului abrupt – o raritate dealul în Rusia – de vadul adânc al unui pârâu ce trecea pe sub poalele lui, de câmpia netedă și limpede din față, diabolic minată de bolșevicii pe care trebuia să înainteze ostașii Diviziei și sistemul de fortificații cu organizarea terenului magistral făcute. Toate dau caracterul luptelor de «crâncene», «înverșunate». Câmpia întinsă, singura posibilitate de înaintare a noastră, minele, șanțul anticar, obstacolul, apa, dealul abrupt și înalt, fortificațiile de pe culme, fanatismul soldatului bolșevic etc., nu pot fi învinse în primele ore de atac. Sunt încruntate frunțile celor ce înconjoară pe generalul comandant al Diviziei, care-și plimbă privirile îngândurate când pe harta întinsă pe paie, când spre câmpul de luptă. Colonelul Davidescu, hotărât, pornește la fața locului la postul de comandă al regimentului de vânători aflat în centrul de efort al Diviziei spre a se informa, stimula și ordona pe teren măsuri dinamice, adecvate situației tactice. Sunt orele 12 când își îndreaptă pașii de la postul de comandă regimentar, însoțit de comandantul secund al regimentului spre postul de comandă al batalionului...

Lupta este în toi. Gloanțele piuie sălbatic, iar artileria, brandt-urile și «Katiușa» inamicului parcă simțiseră pericolul vizitei persoanei înalte ce vine în linia întâia ca o amenințare implacabilă pentru bolșevici, că se întrec pe ele însele prin focul năprasnic ce-l varsă. Colonelul nu se intimidează. Zadarnic îi vâjâie gloanțele și schije pe la urechi. El își continuă pasul sfidător. La sfaturile ce i se dau să se oprească, el răspunde spontan: «Când aceia (și arată cu degetul pe cei din linia I-a) sunt mai în pericol de cât mine, eu n-am de ce să mă plâng!». Colonelul nu poate fi oprit. Vrea neapărat să inspecteze personal batalionul încleștat în lupta pe viață și pe moarte cu inamicul spre a fi în măsură să raporteze generalului său întreaga situație și măsurile urgente de luat. Dar... un baraj formidabil de «Katiușa» - un tun automat rusesc – se dezlănțuie prinzând sub foc pe neînfricatul și inimosul colonel care cade rănit grav de schije blestemate, în mâna dreaptă și coapsa piciorului stâng. Caporalul Petruț Liviu, văzându-l rănit, își sfășie cu o iuțeală de fulger cămașa spre a-i opri sângele ce curge gârlă, legându-i rănila. În scurt timp sosește și medicul, care-l pansează dându-i primul ajutor.

Comandantul, ofițerul de la Comandament, în frunte cu generalul îi ies în cale să-l vadă și să-și ia rămas bun de la el, încurajându-l în același timp cu vorbe prietenoase. La ambulanță este primit cu nemărginită afecțiune și stimă de toți medicii. Mă rugase să stau până i se face operația și primește injecția antitetanos. După operație îmi iau rămas bun înapoindu-mă la postul de comandă al Diviziei, unde aflu că Batalionul, într-un efort extraordinar, străpunsese faimoasele cazemate, întorcând linia inamică de la spate. Batalionul de Vânători răzbunase astfel rănirea șefului iubit de stat major.

...Nu trec două săptămâni de la evacuare, când o telegramă ne aduce vestea tristă: Colonelul V. V. Davidescu a murit, cu toate îngrijirile date, într-un spital de campanie de lângă Stalino.

Colonelul Davidescu nu mai este, spiritul său însă e cu noi toți, îl simțim și el ne călăuzește pașii spre victoria finală¹¹.

The portrait of an officer, the portrait of a hero.

Joining the information from the archive documents with the memories of a journalist, published in „Curentul” newspaper in November 17, 1942, the author draws the moral character of one of the world war 2 heroes, colonel V.V.D.

¹¹ A.M.R., fond Cabinetul Ministrului, Biroul presei, dosar nr. 322, f. 51.

COLONEL RAOUL M. HALUNGA – EROUL DE PE FRONTUL ANTIBOLȘEVIC (1941)

Locotenent-colonel ing. Marius OLTEANU*

Colonelul Halunga Raoul, născut pe 17 decembrie 1895 în Piatra Neamț, putem spune că a făcut primul pas în cariera armelor la data de 1 octombrie 1913, când prin Decizia Ministerială nr. 484 a fost admis elev al Școlii Militare de Infanterie și Administrație. Școală pe care a absolvit-o la 13 iunie 1915, zi în care prin Înaltul Decret nr. 1595 a fost înaintat la gradul de sublocotenent, devenind astfel ofițer al armatei române¹.

Breaslă pe care a respectat-o întru totul, făcând toate eforturile pentru a o onora în fiecare clipă a vieții sale, mai ales că debutul în cariera de ofițer a avut loc într-un moment când Zeul Marte încleștase într-o aprigă luptă armatele bătrânului continent. Iată ce scria colonelul Mladian, pe 31 octombrie 1915, despre subordonatul său: „[...] inteligent, zelos, cu bunăvoință, a făcut dovadă că posedă bune cunoștințe în tehnica și tactica mitralierii în legătură cu cea a infanteriei”².

Caracterizare la care a subscris fără nicio rețineră, generalul Dragalina, la acea dată comandantul Brigăzii 8 Infanterie: „[...] un bun ofițer și instructor”³.

La mai bine de un an de când tânărul sublocotenent fusese luat în evidențele bravului Regiment nr. 6 „Mihai Viteazul”, ziua cea mare a neamului românesc a sosit în entuziasmul întregului popor: în noaptea de 14 spre 15 august 1916 România a declarat

război Puterilor Centrale, inamicul ce stătea în calea împlinirii idealului național.

Sublocotenentul Raoul Halunga a fost mobilizat și s-a aflat în linia întâi încă din primele momente ale războiului, până la 1 aprilie 1921 când a fost demobilizat. În toți acești ani de grea încercare, Raoul Halunga s-a purtat exemplar, fiind model de vitejie și pavază pentru proprii subordonați, dovadă că pe 17 septembrie 1916 s-a aflat printre numeroșii răniți ai sângeroaselor lupte de la Porumbacu. După lungile luni petrecute în spitale, Sanatoriul „Doctorul Gerotta” din București și mai apoi Spitalul „Metropol” din Galați, sublocotenentul Halunga nu a ezitat niciun moment să-și facă datoria, așa că pe 2 ianuarie 1917 s-a prezentat la regiment unde a primit comanda Companiei III Mitraliere⁴.

Fapt ce l-a determinat pe comandantul Regimentului 6 „Mihai Viteazul” să spună că locotenentul Halunga i-a făcut „[...] o prea bună impresie. Iubindu-și mult unitatea, iubindu-și oamenii și fiind iubit de ei, avea o unitate de elită”. Mărturie ce avea să întregască portretul bravului sublocotenent prin inedita informație cum că „[...] a îngrijit cu mult devotament pe oamenii din compania sa pe timpul epidemiei de tifos exantematic, contractând el însuși boala”⁵.

Tărie de caracter și spirit de sacrificiu ce avea să le dovedească prin jertfa supremă încă din primele luni ale Războiului de Reîntregire, în luptele cu ciuma roșie. Lupte în care, cu grad de colonel, a comandat Regimentul 10 Vânători, aflându-se tot timpul alături de proprii militari, păstrându-și peste ani nobilele sentimente de grijă paternă pentru cei din linia întâi.

Dar până atunci soarta avea să-l salveze din numeroase alte lupte, căci rana căpătată la Porumbacu a fost mult mai puțin dureroasă decât gândul miilor de camarazi căzuți la datorie în dramatica toamnă a anului 1916.

* Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice, locțiitorul comandantului.

¹ Arhivele Militare Române (în continuare se va cita A.M.R.), *fond Direcția Cadre și Învățământ, Memorii bătrâni*, lit. H, generali, dosar nr. crt. 7, f. 1.

² *Ibidem*, f. 7.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, f. 8.

⁵ *Ibidem*, f. 10-10v.

Fapt pe care fiecare comandant al său din Primul Război Mondial l-a considerat o onoare să-l noteze în foile calificative. Astfel, locotenent-colonelul Iorgulescu scria despre locotenentul nostru că este „[...] inteligent, înțelept, muncitor, conduită frumoasă, caracter nobil și plăcut”⁶, iar câteva luni mai târziu, colonelul Condeescu scria că „[...] posedă calități fizice, morale și intelectuale dintre cele mai de seamă. Are o educație distinsă, un caracter de cavaler fără reproș, într-un cuvânt un ofițer de elită și de viitor [...]. Pe lângă exteriorul său plăcut și distins, se asociază și o noblețe naturală ce izvorăște dintr-un suflet ales”⁷.

Pentru spiritul și faptele de arme, Raoul Halunga a fost decorat cu Ordinul „Coroana României” cu spade în grad de cavaler în 1916, Medalia „Victoria” în 1921, Crucea Comemorativă a Campaniei 1916/1918 cu baretele „Ardeal-Carpați” în 1920 și multe altele primite în perioada dintre cele două războaie mondiale⁸.

Perioadă în care a fost avansat până la gradul de colonel (pe 27 februarie 1939 prin Înaltul Decret nr. 905) ocupând funcții la instrucție sau de comandă în mai multe unități, precum Regimentul 2 Artilerie (1925-1926), Divizia 16 Infanterie (1926-1927; 1933-1934), Divizia 4 Infanterie (1927-1929), Corpul 2 Armată (1929-1931), Batalionul 4 Vânători Munte (1931-1933), Corpul Vânătorilor de Munte (1934-1938), Comandamentul Trupelor de Munte (1938-1939), Corpul 8 Armată (1939-1940) și Regimentul 10 Vânători (1940-1941)⁹. Unitate la comanda căreia a luptat împotriva ocupantului bolșevic pentru eliberarea strămoșescului pământ al basarabilor, fapte de arme citate prin ordinele de zi ale eşaloanelor superioare.

Astfel, pe 28 iulie 1941 prin Ordinul de Zi nr.73, comandantul Diviziei 15 Infanterie scria că:

„Regimentul 10 Vânători a luat parte la forțarea Prutului care s-a executat în ziua de 4 și 5 iulie 1941 în sectorul Pd. Calcea - Rășești trecând în direcția generală: Ghermănești - cota 142 D. Onești.

Pentru aceasta regimentul a străbătut lunca Prutului lată de 4-5 km, plină cu mlaștini și bălți, sub focul puternic al artileriei și infanteriei inamice, ajungând până în seara zilei de 4 iulie pe pantele Vest D. Sărățeni.

A doua zi de 5 iulie – regimentul reia atacul și după eforturi grele și pierderi numeroase, întoarce puternicele rezistențe de la Obilieni Vechi și Sărățeni, reușește să pună stăpânire pe obiectivul ordonat D. Sărățeni – D. Corbi.

Batalionul II/Regimentul 10 Vânători, a străbătut mlaștini, intrând în apă până la piept și a înfruntat barajul ucigător, din fața Sărățenilor, iar Batalionul II/Regimentul 10 Vânători a sfărâmat un contraatac inamic, distrugând complet 2 companii de ruși, reușind să stăpânească D. la Corbi.

Lunca Prutului largă, mlăștinoasă și presărată cu bălți, precum și ploaia torențială ce a căzut în cursul zilei de 5 iulie, dar mai ales focul ucigător al dușmanului, nu a micșorat avântul, ci din contră, a îndărjit voința Regimentului 10 Vânători, care și-a îndeplinit misiunea cu abnegație și eroism.

13 ofițeri, 6 subofițeri și 256 trupă, morți și răniți, și-au vărsat sângele pentru reușita acestei acțiuni.

Pentru aceste fapte de arme,

ORDON:

Citarea prin ordin de zi pe Divizie a Regimentului 10 Vânători pentru ca spiritul de sacrificiu și vitejia acestui Regiment, să fie pildă pentru toți ostașii.

Prezentul ordin va fi adus la cunoștința ofițerilor, subofițerilor și trupei oriunde se vor afla.

Cei în drept se vor conforma.

Comandantul Diviziei 15 Infanterie
General/ss/Marin C. Popescu”¹⁰.

Pentru ca apoi, pe 12 august 1941, în Ordinul de Zi nr. 86 să scrie:

„Regimentul 10 Vânători, sprijinit de Regimentul 25 Artilerie se gădesc în regiunea Sibka (Ucraina), din ziua de 2 august 1941 ora 15, înlocuind Regimentul 105 Infanterie German.

Din ziua de 3 august până la 5 august 1941 inclusiv, timp de trei zile și două nopți, Regimentul 10 Vânători a avut de înfruntat puternice și repetate atacuri inamice, într-un sector de 4-5 km, în care inamicul a avut posibilități naturale de infiltrări.

Pentru stăvilirea elanului și curajului atacurilor inamice și pentru a menține integritatea liniei principale de rezistență, Regimentul 10 Vânători sprijinit eficace de Regimentul 25 Artilerie, a executat șapte contraatacuri, angajând succesiv toate subunitățile sale.

Inamicul, pe lângă sutele de morți lăsate pe teren, a avut pierderi în prizonieri și armament.

Curajul, devotamentul desăvârșit și spiritul de abnegațiune al ofițerilor, subofițerilor și trupei Regimentului 10 Vânători și Regimentului 25 Artilerie, au stat la baza acestei acțiuni eroice de luptă, unde singur Regimentul 10 Vânători a sacrificat 12 ofițeri și 201 trupă, morți și răniți.

⁶ *Ibidem*, f. 12.

⁷ *Ibidem*, f. 13v.

⁸ *Ibidem*, f. 1v.

⁹ *Ibidem*, f. 2-3.

¹⁰ A.M.R., *fond Colecția Registre Istoricale ale Marelui Stat Major*, dosar nr. crt. 894, f. 218.

Pentru aceste remarcabile fapte de arme din zilele de 3, 4 și 5 august 1941,

O R D O N:

Citarea prin ordin de zi pe Divizie a Regimentului 10 Vânători și 25 Artilerie, pentru ca faptele lor mărețe să fie de pildă celorlalți ostași.

Prezentul ordin de zi se va aduce la cunoștință ostașilor oriunde s-ar găsi.

Comandantul Diviziei 15 Infanterie

General/(ss)/Marin C. Popescu”¹¹

Comandanții acestor unități au avut numai cuvinte de laudă pentru Raoul Halunga, astfel, ceea ce scria comandantul Corpului 3 Armată, generalul Atanasiu, fiind cât se poate de exemplificativ: ”Colonelul Halunga are o solidă pregătire profesională și o îngrijită educațiune și cultură generală. A comandat foarte bine regimentul și l-a administrat de asemenea foarte bine, având deosebită grijă de oameni [...]”¹².

Trăsătură de caracter constant reliefată de toți cei ce l-au cunoscut, chiar și de reporterul de front, sublocotentul de rezervă Vasile Netea, care impresionat de măreția faptelor și atașamentul colonelului Halunga față de subordonații săi a găsit de cuviință să-l facă cunoscut tuturor militarilor români, întregului popor, reușind astfel prin vorbe simple, dar profund trăite, să pună ultimele tușe la portretul eroului colonel Raoul Halunga. Cuvinte ce vi le propunem spre pioasă lectură:

<<Un erou: Colonelul Raoul M. Halunga

L-am cunoscut abia acum 17 zile. Era Comandantul Eroului Regiment 10 Vânători. Înalt, zvelt, robust flegmatic și optimist. O fire din acelea care cuceresc imediat prin delicatețe și seriozitate. Un colonel cu o tinerețe de sublocotenent, energic și generos, duios ca un părinte, aprig ca un flăcău.

Purta în ochi răsfrângerea limpede a undelor Bistriței de pe meleagurile natale, amintind prin statura și bărbăția sa falnică ținuta Ceahlăului la poalele căruia își petrecuse copilăria. Un om de fier cu un surâs de înger. Fire comunicativă și jovială, ne-am împrietenit îndată. Cele câteva zile petrecute la regimentul său în calitate de reporter de război și de misionar al Diviziei 15-a, au fost cele mai agreabile și mai reconfortante din toate cele trăite în campania din Ucraina.

Nimerisem într-un regiment care până în dimineața aceea de 12 august 1941, comandat de colonelul Halunga, se acoperise de glorie atât la trecerea Prutului și a Nistrului, cât și pe câmpiile Ucrainei fiind citat de două ori prin ordine de zi pentru bravura și pentru avântul său. Un regiment de viteji, de oameni care sfidează moartea, un regiment de adevărați șoimi de munte.

Fascinați de puternica personalitate a colonelului Halunga, toți ofițerii și ostașii Regimentului 10 Vânători s-au străduit din răpuzeri să fie printre cei dintâi în apriga încleștare cu dușmanul nostru de la răsărit.

Și într-adevăr au fost. În zilele de 4-6 iulie 1941, au forțat trecerea Prutului în regiunea Drănceni - Câlcea, deschizând astfel calea întregului corp. În tot timpul acestor zile și nopți de năprasnic efort, colonelul Halunga a stat neconținut în linia întâi, conducând personal batalioanele și inspirând ostașilor un curaj și un elan care nu i-a mai părăsit apoi în tot decursul campaniei. Același regiment apoi a făcut singur siguranța diviziei împotriva înaintării rusești de pe Valea Bucăvățului, respingând în mod decisiv rezistențele inamice de la Rusești-Manoiilești spre Chișinău. Inamicul fiind înfrânt peste tot, Regimentul 10 Vânători și-a făcut apoi intrarea triumfătoare în orașul Tighina – în orașul de garnizoană pe care cu un an înainte îl părăsise în atât de tragice condițiuni. Umilințele din 1940, fiind răzbunate, regimentul a trecut apoi Nistrul pentru a urmări pe inamic acasă la el răspândind în întreaga Ucraină faima vitejiei românești.

Trecând Nistrul, Regimentul 10 Vânători a sfărâmat rezistențele rusești de la satul Sibka, respingând în trei zile șapte contraatacuri, deschizând forțelor noastre drumul spre Marea Neagră.

Înaintând fulgerător, armata română, după luptele grele ajunge în regiunea Odesei, unde inamicul opune o disperată și îndârjită rezistență.

În zilele de 14-23 august, regimentul colonelului Halunga luptă între limanurile Adjealâk-Adjialischi, împotriva unor forțe mult superioare, izbutind să le îmbrâncească în mare.

Pretutindeni bravul colonel a vegheat cu ochi de vultur asupra trupelor sale, îmbărbătându-le prin exemplul său personal și expunându-se fără teamă tuturor pericolelor. Apariția sa în linia de luptă galvaniza întotdeauna pe ostași.

Imperturbabil și eroic el scruta cu atenție zarea când apăreau avioanele inamice, fără a se ascunde la ivirea lor, și niciun obuz nu-l făcea să se aplece la pământ. Mândru și disprețuitor, el le sfida prin calmul și curajul său. Ostașii și ofițerii îl priveau ca pe o adevărată minune.

¹¹ *Ibidem*, f. 221.

¹² A.M.R., *fond Direcția Cadre și Învățământ, Memorii bătrâni*, lit. H, generali, crt. 7, f. 48.

Sute de obuze se spărseseră în jurul lui, fără ca vreunul să îndrăznească a-l atinge. Un nimb legendar încearcă să se țeasă în jurul numelui său. Colonelul Halunga era colonelul cel fără teamă, colonelul cu dar de la Dumnezeu pentru a sfida moartea.

Făcuse războiul din 1916-1918 ca tânăr sublocotenent, brav și atunci, rănit de două ori, decorat pentru fapte de arme cu „Coroana României”.

Pentru trecerea Prutului fusese decorat în această campanie cu Ordinul „Mihai Viteazul”, gata fiind pentru alte izbânzii, pentru alte glorii. Se afla în floarea vârstei. Avea abia 46 de ani. Brevetat al Școlii Superioare de Război, colonelul Halunga era un ofițer de elită, temeinic pregătit, curajos și demn.

În ziua de 28 august, cea din urmă a vieții sale – primise ordin pentru a lua comanda unui sector ce fusese greu încercat în ultimele zile. Înainte de a-și ocupa noul dispozitiv, însoțit de domnul maior Constantinescu, de locotenent Viorel Cugereanu și de locotenent Iacobescu a plecat să facă o recunoaștere în zona ce trebuia depășită.

Era orele 12. Soarele se oprise pentru un moment în culmea cerului. În zare, peste crestele vinete se zăreau fumurile de la Odesa. Inamicul se află la o distanță de 3-4 km. Obuzele sale se sparg în fața rândurilor noastre. Înaintarea e grea și cu îndelungi opriri forțate de focul viu al inamicului. Între postul de comandă al sectorului și între linia de luptă, nu se află decât creasta subțire a unei coline. Prin telefon colonelul Halunga află că situația la flancul stâng devine dificilă fiind nevoie urgentă de o redresare. Obuzele rusești curg în continuu. Fără a ține seama de tragicele lor avertismente, colonelul Halunga, odată cu el și cei 2 însoțitori trece coama colinei îndreptându-se în grabă spre flancul amenințat. Obuzele îl silesc o clipă să-și încetinească pasul.

Pe locotenent Cugereanu îl lasă lângă o moviliță pentru a ține drumul unui agent de legătură. Împreună cu maiorul Constantinescu își continuă înaintarea. Obuzele îl obligă însă să se oprească aproape un sfert de oră. Auzind însă voce în dreapta unei porumbiști, fără a ține seamă de obuzele ce explodau în preajma sa, intră în porumbiște, pierzându-i-se astfel urma. Timp de o jumătate de oră nu se mai vede de loc. Obuzele își continuă hora macabră. Un subofițer trimis de la o baterie de artilerie pentru a-i da de urmă se întoarce fără a-l fi găsit.

În aceeași clipă, aude însă țipătul de durere al locotenentului Cugereanu. Un obuz îi sfărâmasese piciorul drept. Brancardierii aleargă să-l ridice și îl pornesc încet cu căruciorul sanitar.

Din porumbiște apare atunci un soldat strigând: „Domnul colonel e mort! E mort Domnul colonel Halunga”. Un obuz explodase în preajma lui, la foarte mică distanță, schijele lui sfărâmându-i țeasta capului, toracele și genunchii. O moarte groaznică. Corpul însângerat al bravului colonel e ridicat într-o foaie de cort și dus în satul Bujalic la postul de comandă al regimentului, pe care îl părăsise abia cu trei ore mai înainte.

Plecuse înalt și mândru ca un copac – în foaie de cort se întorcea un biet trup sfâșiat de schije.

Vestea cade ca un trăsnet. Toți ofițerii diviziei vin și se închină în fața rămășițelor viteazului dispărut. Ofițerii și ostașii săi nu-și pot stăpâni lacrimile. Un așa comandant nu mai avusese niciodată. Un suflet mare îi părăsise.

Spre seară, prin grija locotenentului Duică adjutantul său și a domnului colonel V. Nicolau, rămășițele pământești ale colonelului Halunga sunt urcate într-un camion și îndreptate spre țară. Spre țara pe care eroul Halunga nu o va mai revedea.

Țărâna ce îi va acoperi ochii va fi însă țărâna dragostei și a admirației noastre a tuturor.

Dormi, Domnule colonel Halunga; Dormi ușor. Vânătorii nu vă vor uita niciodată și în clipa care vor intra victorioși în Odesa, tuturor li se va părea că în fruntea Regimentului mergeți dumneavoastră – așa cum ați mers întotdeauna.

NOAPTE BUNĂ!

BUJALIK 29 august 1941>>¹³

<<Colonelul Halunga Raoul Un contraatac dat de artilerie

Am citit în ziar anunțul laconic al morții colonelului Raoul Halunga.

Cei ce nu l-au cunoscut, vor fi spus pentru personală mângâiere: „Dumnezeul să-l ierte”; dar cei ce-l cunosc, care au făcut serviciul cu el și mai ales campania cu el, rămân uimiți și spun: „Nu se poate! Acel ce a înfruntat moartea atât de dârz și nepăsător, a căzut totuși sub genunchii ei?”

Cei ce l-au văzut la război își vor aduce aminte de perioada de la 22 iunie la 4 iulie când nu era incursiune să nu fie prezența lui.

Doamne, ce frumoasă pregătire de război pe teren practic, a făcut acest om! Ajunseră într-adevăr incursiunile niște jocuri de „du-te vino”. Nu-i păsa nimănui de glonț, de tun, de avion.

¹³ A.M.R., *fond Colecția Registre Istoricale ale Marelui Stat Major*, dosar nr. crt. 894, f. 202-203.

Dar ziua de 4 iulie, ce zi măreață!

Cine l-ar fi văzut pe colonelul Halunga la plaje, fără grade conducând lucrările podului, urând soldaților săi ce treceau Prutul „Sănătate!”, ar fi spus că acest om nu are simțământul precis că se găsește în război, ci într-o manevră.

Și după aceea tot așa a fost el până la sfârșit. Munca sa pentru făurirea sufletelor soldaților și ofițerilor din regimentul său, prin însuși exemplul persoanei sale, s-a cunoscut curând, căci la trecerea Prutului, tot regimentul său, dar absolut tot regimentul său cu toate batalioanele sale și companiile neîmbatalionate se aflau în linia întâia, iar rezerva sa a fost dată din alt regiment.

Dar la Sibka, unde regimentul său a stat patru nopți și trei zile sub cele mai grele bombardamente de artilerie și conraatacuri?

Rezistența tenace i-a adus felicitări și mulțumiri din partea camarazilor germani pentru că regimentul nu numai că le-a înlesnit mișcarea dar a determinat victoria. Colonelul Halunga a știut să fie camarad excelent și față de camarazii germani.

Un martor ocular, locotenent Cugoreanu, camaradul nedespărțit al colonelului Halunga, astăzi și el fără un picior, a văzut scena impresionantă a căderii comandantului.

Cota pentru care s-a dat bătălia, trebuia cucerită. În fruntea Regimentului său, colonelul Halunga a smuls-o din mâinile inamicului și a vrut s-o păstreze; și a păstrat-o cu însuși trupul său și ale celorlalți ofițeri și ostași ai săi, căzuți eroic.

A fost întotdeauna tăcut și muncitor, erou fără trâmbițe, erou real.

A fost pentru ai săi, dar numai pentru sine însuși nu.

A cerut decorații pentru cei vii ca și pentru cei morți, iar pentru el și-a ales sublima distincție „Moartea Vitează”.

Încurajările colonelului Halunga pe front erau unice. La rapoartele celor mai mici: „Domnule colonel, ne bate artileria, ne bat mitralierele”, el le răspundea la telefon: „Dar ce vrei, dragul meu, ca rușii să-ți trimită prăjituri? Fi calm, fi pe pace. Iată, punem și noi artileria să mai bată și bateți și voi cu mitralierele și celelalte arme”.

Rezultatul acțiunilor lui făcute toate sub semnul calmului celui mai desăvârșit, se văd prin ordinele de zi căpătate de Regiment.

Faptele lui mari și învăluite în haina modestiei, vor fi pe larg cunoscute numai în istoricul regimentului.

Cei care l-au cunoscut de aproape îi ziceau: “La revedere”, căci în dragostea de țară îl vom urma așa cum ne-a învățat. Ne vom strânge în jurul său acolo sus, de tot unde s-a dus și vom călăuzi pașii celor de jos spre alte victorii, spre izbânda deplină a neamului.

Acum nu-l plângem, pentru că nu a dispărut dintre noi, ne comandă încă, ne face să disprețuim moartea și să învățăm odată pentru totdeauna că inamicul nu ne trimite “prăjituri și bomboane”, ci obuze și gloanțe de care i-am servit și noi lui, din plin.

Dormi în pace scump erou, exemplu pentru eroi și cei ce mai suntem pe acest pământ, te vom pomeni până ... până vom veni cu toții iarăși la tine.>>¹⁴

<<Moartea colonelului Halunga Raoul comandantul Regimentului 10 Vânători în ziua de 28 august 1941

Primește ordin să recucerească zona în care avea de operat ulterior.

Către ora prânzului situație critică în dreapta dispozitivului diviziei.

Colonelul Halunga se oferă și promite generalului comandant să restabilească situația în cel mai scurt timp.

A plecat. Focul inamic nu este în calea lui o piedică.

Mândru și sigur de el, înaintează de-a dreptul către locul ordonat, să ajungă mai repede, să vadă ce este de făcut, să înceapă lucrul.

Lasă motocicletă urmărită cu foc, pornind pe jos mai departe. A ajuns colonelul între oamenii săi. Ca fulgerul a fost văzut, vorba a mers din om în om, a fost simțit – „Domnul colonel Halunga este cu noi”.

Frunțile se limpezesc; se deslușește lângă groapa fiecăruia prezența colonelului.

La atac. Într-acolo vom merge!

În frunte, cu capul gol luminat de soarele puternic al miezului de zi, colonelul falnic și aprig deschide calea.

Soldat și comandant se întetesc în luptă, merg în iureș amețitor spre liniile inamice.

¹⁴ *Ibidem*, f. 204-205.

Cu infern de foc și de oțel, zadarnic încearcă dușmanul să le țină calea.
O singură țintă: „să ajungem acolo! Așa a spus colonelul!”.
Și așa au făcut! S-au bătut și au ajuns.
În urma lor, a rămas însă colonelul comandant.
Un obuz dușman lovește în plin și zdrobește pe bravul colonel.
Moarte măreață, de viteaz ales.
În fruntea eroilor regimentului tronează ființa întregă a colonelului Halunga.
Eroul care a zdrobit apărarea dușmană pe Prut la Sărățeni-Leușeni, același care cu vânătorii săi a ajuns biruitor în Cetatea Tighina, redând regimentului lăcașul său trădat cu un an în urmă; el aduce cu bărbăție regimentul peste Nistru, ține piept unui inamic de patru ori mai numeros în regiunea Sibka, de unde apoi deschide drum spre căile Ucrainei.
Se luptă apoi către litoralul mării, unde în atacuri năprasnice, aruncă pe inamic spre mare.
Ostașii își plâng comandantul cu durere nemăsurată de fii; de undeva din ceruri, îi aud deseori comanda, aceeași comandă care i-a însuflețit: „ÎNAINTE COPII!”.
În sufletul tuturor, va sta învăluit în cea mai caldă păstrare sufletul, ființa toată și eroica faptă a colonelului Halunga.>>¹⁵

<<Regimentul 10 Vânători respinge în trei zile șapte atacuri Un contraatac fulgerător - se deschid drumurile Ucrainei -

De trei ori soarele răsărise din imensitatea nesfârșită a stepelor rusești, și tot de atâtea ori se coborâse spre Marea Neagră în timp ce Regimentul 10 Vânători respinsese șapte atacuri și privise cum de două sute douăsprezece ori plumbul dușman își deschisese drum prin rândurile românești, stingând 65 de vieți.

Cele trei nopți de vară, suave și înstelate, încercaseră zadarnic să închidă pleoapele obosite ale neodihniților ostași. Din seara zilei de 2 august acești viteji, care abia cu douăzeci și patru de ore mai înainte trecuseră Nistrul și înaintaseră 30 de km, stăteau de veghe în marginea satului Sibka. Așezat pe o colină dominantă, satul acesta este cheia celor trei drumuri care pornesc de la Sibka spre adâncurile Ucrainei. Importanța lui strategică este de mână întâi. Stăpânirea lui e hotărâtoare pentru dezlănțuirea înaintării noastre.

Misiunea aceasta a fost încredințată Regimentului 10 Vânători.

Ocupat în noaptea de 1-2 august de către Regimentul 105 din infanteria germană, apărarea și menținerea lui erau încredințate, în ziua de 2 august regimentului nostru care îl ia în stăpânire la orele 15, îngăduind astfel regimentului german să-și continue deplasarea spre Est.

În dimineața următoare, la orele 8, în timp ce regimentul german se afla în plină mișcare de deplasare, inamicul perfect ocrotit de înaltele păpușoaie ale Ucrainei, pornește un vijelios atac împotriva satului. Din umbra fiecărui fir de porumb răsună câte o armă. Artileria face să răsună întreg câmpul. Rușii înaintază cutezători. Sibka e și pentru ei tot atât de importantă, fiindcă odată cu reluarea ei s-ar rețea și posibilitățile de înaintare ale trupelor aliate.

Trupe rusești din trei regimente – 161, 141 și 90 infanterie – contribuie la dezlănțuirea atacului. O ploaie de plumb se năpustește asupra pozițiilor noastre. Într-o clipă însă Regimentul 10 Vânători, ajutat și de două companii germane, se ridică vijelios ținând piept atacului rusesc și semănând moartea în rândurile sale. Sute de puști bat păpușoiul de unde se aud vaete cumplite. Mitralierele noastre latră înfricoșător. Focul românesc curge ca o lavă ucigătoare. Rândurile rusești se opresc. Focul lor devine din ce în ce mai slab.

Peste două ore pe întregul câmp nu se mai aud decât vaietele răniților și freamătul vântului răcoritor. Soarele arde în tărie. Rușii s-au retras.

Regimentul german își continuă înaintarea. Regimentul 10 Vânători rămâne stăpân pe Sibka. Echipele de brancardieri pleacă să adune morții și răniții. O liniște amenințătoare plutește pretutindeni.

Amiaza trece în liniște. Colonelul Halunga inspectează poziția, mângâie pe cei răniți, îmbărbătează pe luptători. Orele trec grele și enervante. Soarele se urnește spre chindie. Greierii încep a cânta. Pacea naturii stăpânește totul.

Un bubuit năprasnic răsună însă la orele 16, un altul îi urmează îndată. Păpușoaiele se mișcă din nou. Întăriți, rușii atacă din nou.

Aprigi și vijelioși. Din urmă se aud comenzile lor aspre și tăioase. Înalți și pământii, uzbeki din vecinătatea Caucazului înaintază cu hotărâre.

Pierderea satului le întărește elanul.

¹⁵ *Ibidem*, f. 206.

Ai noștri, cremene și oțel; un fluier scurt și dezlănțuie focul. Mii de gloanțe zboară pe ruși. Divizioanele de artilerie ale Regimentului 25 înfruntă puternicurgia.

Rândurile rusești se clatină iarăși. Înaintarea însă continuă amenințătoare. Focul e ucigător. Căpitanul Mladinovici Horia luptă vitejește în fruntea companiei sale. El e cuiul întregului dispozitiv. Înaintarea rusească accelerându-se, vânătorii într-un iureș nebun, o înfruntă cu baioneta și rușii dau speriați înapoi. Artileria trage fără oprire. Alt rând de baionete, de la flancul stâng, se năpustește spre inamic.

Elanul său e frânt. Rândurile sale sunt tot mai rare.

Sute de cadavre acopereau pământul. Atacul inamic e respins cu mari pierderi. La postul de comandă, cu tâmpla fulgerată, e găsit căpitanul Mladinovici. Abia cu câteva zile înainte, pentru faptele sale săvârșite la trecerea Prutului și a Nistrului, fusese propus pentru a fi decorat cu „Mihai Viteazul”. Nu avea decât 30 de ani. Cu el s-a stins un suflet de adevărat viteaz. Rănit căzuse și sublocotenentul Mircea Dramba. Alături de el căzuseră răniți încă 40 de ostași. Bătălia fusese crâncenă.

Luna care se înalță pe cer luminează un câmp trist și sute de frunți îndurerate.

La postul de comandă colonelul Halunga inventariază pierderile; ochii îi lăcrimează pentru căpitanul Mladinovici și pentru toți cei căzuți. Se ridică apoi bărbătește și dă ultimele porunci pentru noaptea ce începe.

Nimeni nu doarme. Toți stau cu fața spre inamic. Răniții sunt trimiși imediat la ambulanța diviziei.

Vântul șuieră prelung prin păpușoi. Pace și lumină de lună.

La ora 2 se pornește la al treilea atac, respins și acesta, pentru a fi reluat la ora 7 și iarăși respins cu mari pierderi pentru ruși. Din trei părți dezlănțuiseră acest atac aducând în luptă trupe proaspete și chiar câteva care de luptă. Artileria noastră însă îi făcuseră să renunțe la ele.

Dimineața e găsit mort sublocotenentul Savușcan Emanoil și alte câteva zeci de ostași.

La ora 12 rușii dau un nou contraatac izbutind să împingă câteva plutoane chiar până la apropierea fostei biserici, și încearcă să întoarcă flancurile noastre. Se dau lupte violente, corp la corp, baioneta românească face minuni, înclăștarea e groaznică.

Se ordonă aducerea în luptă și a celor două companii din rezervă.

Sibka trebuie păstrată cu orice preț. Pierderea ei ar însemna pierderea întregii regiuni și a celor trei drumuri de înaintare. Efortul nostru e disperat. Totul se joacă acum pe o singură carte: respingerea imediată a inamicului. Mușchii tuturor par de oțel. Mitralierele și celelalte arme automate țâcănesc turbate. Focul nostru e groaznic. Cade mort sublocotenentul basarabean Samec Boris, cad alții mulți. Aripile morții fâlfâie înspăimântătoare. Coasa ei seceră cu nemiluita. Inamicul trebuie însă respins. Imediat! Și e respins! Al doilea răsărit de soare ne găsește învingători. Sibka e a noastră.

Pe stânga și pe dreapta ei trupele noastre își continuă înaintarea. Regimentul 10 Vânători e stăpân pe situație.

Pierderile sale sunt însă și ele grele. E silit totuși să lupte toată ziua. Și luptă. Oamenii sunt nedormiți de două nopți. Efortul lor devine extraordinar, comandantul regimentului trece de la unitate la unitate, verifică, îmbărbătează, sfătuiește.

Ziua se scurge cleioasă și fierbinte.

În noaptea de 4-5 august, la orele 1, inamicul reia atacul cu mai multă îndârjire. E oprit însă și de astă dată. Peste opt ore rușii se reîntorc. Sunt din ce în ce mai mulți. Situația devine de nesuportat. Pierderile se înmulțesc. E nevoie de un contraatac decisiv. Și colonelul Halunga îl ordonă. Contraatacul nostru e fulgerător. Pe toată linia. Rușii sunt surprinși. Din sute de pierderi răsună strigătul victoriei. Strigătul celor tari. Baionetele lucesc în soare. Ca fulgerul se năpustesc Vânătorii. Inamicul se simte bătut. Trupele lui sunt împrăștiate. Se fac mulți prizonieri. Victoria e întregă a Regimentului 10 Vânători.

Drumurile noastre spre Ucraina sunt libere.

Regimentul 10 Vânători le-a acoperit însă cu șazeci și cinci de morți și cu o sută patruzeci și șapte de răniți.>>¹⁶.

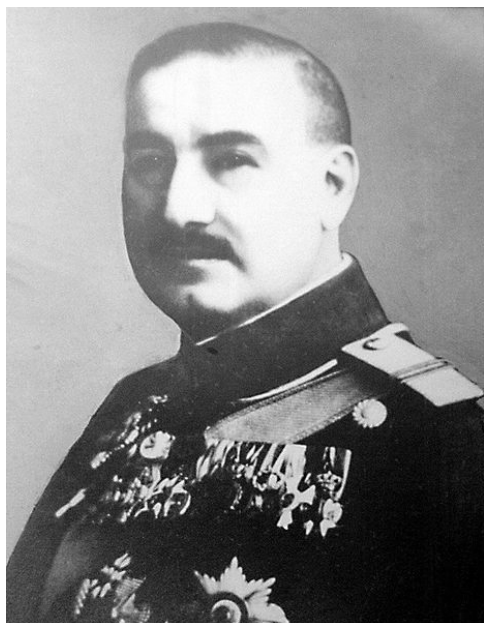
Emoționante vorbe ale căror comentariu îl considerăm de prisos.

Nu punem punct înainte de a consemna că Raoul Halunga a fost avansat la gradul de general de brigadă post-mortem la data de 16 mai 1942.

¹⁶ *Ibidem*, f. 216-217.

GENERALUL DE DIVIZIE LUDOVIC MIRCESCU - REPERE CRONOLOGICE -

Simona - Elena MARTIN*
Drd. Victor - Răzvan MARTIN**

La 22 noiembrie 1872 s-a născut în localitatea Frățești, județul Vlașca, în familia lui Costache și Maria Mircescu, viitorul ministru de Război, Ludovic Mircescu.

După absolvirea școlii primare la vârsta de 15 ani în august 1887 s-a înscris în gimnaziul militar din Craiova. După trecerea celor patru ani gimnaziali își continuă pregătirea militară, fiind admis la Școala de Ofițeri de Cavalerie, în septembrie 1891. Pe durata celor doi ani, septembrie 1891-iulie 1893, s-a dovedit un elev silitor, cu reale calități care îl îndreptăteau să aspire la o carieră militară strălucită.

La absolvire (16 iulie 1898) a fost avansat la gradul de sublocotenent și repatriat Regimentului 10 Cavalerie. S-a afirmat ca un tânăr de perspectivă, atrăgându-și aprecierile șefilor care îl caracterizau ca un ofițer cu „(...) un frumos viitor”¹. Totodată, s-a remarcat prin buna pregătire tactică și prin ardoarea cu care încearcă să învețe limba germană. Acest amănunt îl va ajuta ulterior în cariera militară.

Aprecierile pozitive îl recomandau pentru perfecționarea cunoștințelor militare, în acest sens a fost trimis la Cursurile Speciale de Echitație, fiind înscris în rândurile promoției a XII-a.

Pe durata acestui curs, 1895-1896, s-a distins ca un bun spadasin și excelând la cursul de serviciu în campanie. La absolvire s-a clasat al șaselea din 34 de cursanți, obținând media 15,59². Absolvirea cursurilor cu brio i-a atras după sine avansarea la gradul de locotenent (1 octombrie 1896). A rămas în cadrul Regimentului 10 Cavalerie până în mai 1897 când a fost mutat la Regimentul 9 Cavalerie.

Transferul la această unitate s-a dovedit de bun augur, deoarece în septembrie 1897, ținându-se cont și de faptul că era vorbitor de limbă germană, a fost trimis la stagiul de pregătire la Regimentul 15 Dragoni din armata austro-ungară.

În perioada petrecută la Viena, septembrie 1897-ianuarie 1899, locotenentul Ludovic Mircescu și-a perfecționat cunoștințele de limbă germană, precum și cele militare, participând atât la instrucția regimentului din care făcea parte, cât și la manevrele generale din anul 1898.

În data de 1 februarie 1900 a fost mutat în Regimentul 10 Cavalerie unde ocupa succesiv funcțiile de comandant de pluton și comandant al escadronului III.

În paralel cu funcțiile în care a fost încadrat a mai îndeplinit și funcția de ajutor al șefului Biroului Mobilizare.

În ziua de 10 martie 1903 a fost avansat la gradul de căpitan și numit la comanda Escadronului III. Din foaia de notare pe acest an constatăm că ofițerul Mircescu avea o înclinație deosebită pentru învățarea limbilor străine: pe lângă limba germană stăpâna franceza și italiana.

Și-a îndeplinit cu sârg atribuțiile de serviciu și pentru perfecționarea pregătirii militare s-a înscris la cursurile Școlii Superioare de Război. Admis în această instituție, începând cu 1 noiembrie 1904, produce o bună impresie comandanților, iar la absolvirea cursurilor, în iulie 1906, a fost caracterizat ca „(...) un ofițer strălucit”³.

Proaspătul absolvent al Școlii Superioare de Război, căpitanul Mircescu avea să fie repartizat ca instructor la Școala de Ofițeri de Cavalerie. A activat foarte puțin timp în cadrul școlii, deoarece delegarea sa în Statul Major General pentru aproape doi ani ca reprezentant al armatei române pe lângă fabricile de armament din Germania i-au dat o altă turnură carierei militare.

În intervalul septembrie 1907-iulie 1909 a supravegheat la fabricile de armament din Berlin și Charlettenburg recepția mitralierelor de cavalerie. Fără a avea cunoștințe tehnice speciale, dar cu un spirit de

* Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice.

** Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice, șef birou.

¹ Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice (se va prescurta C.S.P.A.M.I.), fond DCI – Memorii bătrâni, litera M, generali, crt. 31, f. 1.

² *Ibidem*, f. 5.

³ *Ibidem*, f. 27.

observație foarte dezvoltată s-a achitat de misiunea primită colaborând cu comisia de recepție a acestor arme. Totodată, informațiile culese, referitoare la procesul tehnologic de fabricație a reprezentat un început pentru specializarea ofițerilor de cavalerie în manevrarea și repararea armamentului modern⁴.

Reîntors în țară a rămas în serviciul Ministerului de Război până în noiembrie 1909 când a fost mutat ca șef birou în cadrul Statului Major General.

A participat la manevrele regale din 1910 în calitate de comandant al Divizionului de Mitraliere de pe lângă Divizia de Roșiori. Rezultatele acestui divizion au fost evaluate ca pozitive, constituindu-se astfel premisele apariției la arma cavalerie a unor unități specializate în mitraliere. Activitatea sa în cadrul Statului Major General a fost apreciată, pentru că la 16 octombrie 1910 a fost avansat la gradul de maior și decorat cu Ordinul „Steaua României”, clasa a V-a⁵.

Impresia pozitivă pe care a făcut-o la Berlin și cunoștințele pe care le posedă despre armata germană îl îndreptățeau să fie numit atașat militar pe lângă Legația României de la Berlin.

Perioada petrecută în capitala Prusiei, aprilie 1911-octombrie 1916 a fost o perioadă fructuoasă pentru maiorul Ludovic Mircescu (din 1913 –avansat la gradul de locotenent-colonel).

Lucrările specifice postului deținut trimise în țară s-au remarcat prin calitatea și exactitatea informațiilor. Totodată, educația sa și sistemul de relații pe care și le-a făcut datorită caracterului său i-au permis accesul în cele mai înalte cercuri ale societății germane. Valoarea maiorului Mircescu a fost apreciată și de Curtea Imperială Germană, ofițerului român atribuindu-se deosebita onoare de a fi decorat personal de Împărat cu „Coroana Prusiei” clasa a III-a.

Declanșarea conflagrației mondiale, coroborată cu decizia României de a-și păstra neutralitatea, l-au menținut la post pe locotenent-colonel Mircescu. Atașat militar pe lângă Cartierul Militar Imperial German a avut ocazia să viziteze deseori fronturile occidentale și orientale studiind tactica germană la fața locului. Rezultatul acestor vizite s-a materializat prin trimiterea în țară a numeroase materiale documentare referitoare la organizarea și modul de luptă al armatei germane⁶.

Odată cu intrarea României în război a fost rechemat în țară, fiind repartizat începând cu data de 15 octombrie 1916 șef al Statului Major al Diviziei I de Cavalerie. Totodată, la 1 noiembrie 1916 a fost avansat la gradul de colonel⁷.

Până la sfârșitul anului 1916 a rămas în funcția de șef de stat major distingându-se ca un ofițer rezistent și capabil. Fiind întotdeauna în linia I a frontului a fost recompensat cu Ordinul „Steaua României” clasa a IV-a.

De la 1 ianuarie 1917 până la 18 mai 1918 a comandat Brigada 2 Roșiori.

În timpul operațiunilor din Valea Oituzului s-a distins în luptele pentru stoparea ofensivei inamice care amenințau cu ruperea în două a dispozitivului defensiv progresiv⁸. Brigada sa a reușit să oprească înaintarea germană din zona localității Coșna și purtând lupte la baionetă a menținut poziția până pe 31 iulie 1917 când a primit întăriri. Pentru faptele de armă din vara anului 1917 a fost avansat la gradul de general de brigadă⁹ (1 septembrie 1917), iar prin Înaltul Decret nr. 1327 din 11 noiembrie 1917 i-a fost conferit Ordinul „Mihai Viteazul”, clasa a III-a¹⁰.

Situația creată prin declanșarea revoluției bolșevice din România nu a permis României să exploateze victoriile anului 1917, astfel, rămasă singură în fața armatei germane, pe frontul din Moldova, armata română s-a văzut nevoită să ceară armistițiu.

De la 1 februarie 1918 generalul Mircescu a fost cooptat în comisia de negociere a tratatului de pace cu Puterile Centrale, iar la 18 mai 1918 i s-a încredințat comanda Jandarmeriei Rurale¹¹.

După unirea Basarabiei cu România și încheierea păcii de la Buftea, avea să se reorganizeze jandarmeria cu scopul de a preîntâmpina mișcările sociale și politice. Greu încercată în timpul războiului, Jandarmeria s-a confruntat cu o lipsă acută de personal și tehnică. Generalul Mircescu s-a dovedit a fi omul potrivit pentru reformarea acestui corp.

La 12 ianuarie 1919 a fost numit în postul nou creat de comandant al Școlilor de Cavalerie¹². În perioada cât a activat în această funcție a creat Centrul de Instrucție al Cavaleriei și a reorganizat instrucția acestei arme.

La 19 iulie 1920 a fost numit la comanda Diviziei 8 Infanterie din Bucovina.

⁴ *Ibidem*, f. 30.

⁵ *Ibidem*, f. 30.

⁶ *Ibidem*, f. 56.

⁷ *Ibidem*, f. 57.

⁸ Idem, fond Inspectoratul General al Cavaleriei, crt. 151, f. 3.

⁹ Idem, fond Memoriei bătrâni – generali, crt. 31, 41.

¹⁰ *** *Anuarul ordinului militar Mihai Viteazul, 1916-1920*, Imprimeria Națională București, f. a, p. 93, poziția 247.

¹¹ C.S.P.A.M.I., fond Memoriei bătrâni, generali, litera M, crt. 31, 49.

¹² Idem, fond Inspectoratul General al cavaleriei, *op.cit.*, f. 4.

Situația delicată de la frontiera răsăriteană cauzată de acțiunile trupelor rusești bolșevizate, au transformat această zonă a României, aflată la granița cu Polonia și Rusia Sovietică, într-o verigă importantă pentru siguranța Europei. Divizia a 8-a a realizat legătura cu armata polonă și avea misiunea de a opri orice încercare de joncțiune a trupelor ruse cu cele maghiare conduse de Bella Kun.

Sosit la Cernăuți în iulie 1920, generalul Mircescu a elaborat un plan de acțiune al Diviziei care presupunea colaborarea cu trupele poloneze aflate pe frontieră, în cazul acțiunii trupelor sovietice.

Deși într-o situație grea, cauzată de lipsa de efective și echipament, Divizia a 8-a s-a aflat în cursul anului 1921 în Basarabia, pe sectorul Hotin, supraveghind acțiunile trupelor ruse¹³.

Munca fără menajamente la care s-a expus au lăsat urmări asupra sănătății generalului. În cursul anului 1924, fiind depistat ca bolnav de gută și cu afecțiuni ale inimii a fost obligat să facă un repaus medical de aproximativ două luni.

După mai multe amânări cauzate de situația medicală, la 25 martie 1925 a fost avansat general de divizie și numit comandant al Corpului Vânătorilor de Munte în locul A.S.R. Principele Carol¹⁴.

Această avansare (pe lângă calitățile reale pe care le posedă generalul) a avut și o latură politică și anume că Ludovic Mircescu s-a numărat printre cei care susțineau decăderea prințului Carol din drepturile legale de moștenitor al coroanei.

La Corpul Vânătorilor de Munte a rămas până în noiembrie 1925 când, guvernul având nevoie de un general încercat și cu simț diplomatic dovedit pentru a fi numit la comanda Corpului III Armată din Basarabia, l-a solicitat pe generalul Mircescu¹⁵. Experiența din Bucovina și din Nordul Basarabiei, tactul de care a dat dovadă în relațiile cu oamenii, i-au permis să organizeze cu pricepere structurile acestui corp.

În martie 1926 a fost chemat pentru a îndeplini funcția de ministru de Război, în cabinetul Averescu. Generalul Mircescu a fost singurul ministru de Război de până atunci care la primirea portofoliului ministerial a prezentat un program de dotare al armatei, eșalonat în funcție de necesități, pe o perioadă de 10 ani.

Acest program a fost stabilit în cadrul principiilor moderne de organizare a armatei având ca scop dotarea tehnică și ridicarea morală și materială a trupei.

Din punct de vedere al dotării tehnice au fost alocate sume de bani pentru achiziționarea de arme individuale de foc și mitraliere în Italia, marina militară a lansat comenzi de execuție la șantierele italiene de contratorpiloare și submarine, artileria a primit fondurile necesare pentru retubarea gurilor de foc decalibrate și completarea deficitului de cai.

Pentru ridicarea situației morale și materiale a ofițerilor a obținut mărirea soldelor și a indemnizațiilor de misie. A propus recalcularea și mărirea pensiilor invalizilor de război.

Prin măsurile luate, cât a fost la conducerea ministerului prin autoritatea energică, dar binevoitoare de care a dat dovadă și-a atras unanima dragoste și recunoștința întregii armate¹⁶.

La 4 iunie 1927 în urma demisiei cabinetului Averescu a părăsit ministerul.

După un îndelungat concediu, la 1 octombrie 1927 a fost numit Inspector General al Cavaleriei¹⁷.

Activitatea sa la conducerea Inspectoratului Cavaleriei s-a caracterizat ca o perioadă deosebit de fructuoasă pe planul instrucției și a dotării trupelor de cavalerie. Având sprijinul ministerului de resort, generalul Mircescu a reușit să redea strălucirea acestei arme, care după primul război mondial intrase într-un con de umbră.

Rezultatele remarcabile obținute de ofițerii români la concursurile de echitație de la Praga, Varșovia și Paris au fost posibile și datorită sprijinului acordat de către general echipei hipice a României.

La jumătatea anului 1928 un eveniment internațional avea să umbrească cariera generalului de divizie Ludovic Mircescu.

Identificarea de către serviciile britanice a unor copii de pe „Planul de mobilizare a armatei române pe anul 1926” și informația că Uniunea Sovietică deținea originalul au creat o vie emoție la Ministerul de Război român. În urma cercetărilor, care au durat aproape doi ani, au fost identificați ca vinovați pentru pierderea documentului fostul ministru de Război, generalul Ludovic Mircescu și fostul secretar general al Ministerului, generalul Ion Florescu. Cazul semnalat și cu altă ocazie¹⁸, a produs animozitate între cei doi vinovați, care nu au ezitat să-și reproșeze și alte fapte ilegale.

Astfel, fostului ministru i s-a reproșat că documentul pierdut, de fapt i-a fost furat de partenera intimă cu care se afla în concediu.

¹³ Idem, fond DCI Memorii Bătrâni, litera M, crt. 31, f. 73.

¹⁴ *Ibidem*, f. 59.

¹⁵ Idem, fond Inspectoratul General al Cavaleriei, *op.cit.*, f. 4.

¹⁶ *Ibidem*, f. 5.

¹⁷ Idem, fond DCI Memorii Bătrâni, litera M, crt. 31, f. 81.

¹⁸ Victor Martin, Simona Martin, „Considerații privind activitatea generalului Ioan Florescu” în „Statul Major General în arhitectura organismului militar românesc. 1859-2009”, Centrul Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2009, p. 45-46.

Idila de dragoste cu această enigmatică femeie ar fi fost cultivată de serviciul sovietic cu mult timp în urmă, în Bucovina, unde generalul comanda Divizia a 8-a.

„Gerda” a intuit potențialul pe care îl avea partenerul său mult mai vârstnic și l-a urmat, mutându-se l-a București.

Ajuns ministru, Mircescu constata că tânăra femeie devine nelipsită din anturajul său, fapt care nu i-a displicut.

Dispariția „Planului de mobilizare” a coincis cu dispariția „Gerdei”, dar, dând dovadă de lașitate, Mircescu nu a comunicat acest lucru¹⁹.

Stabilind culpabilitatea lui Mircescu în pierderea documentului, comisia de anchetă, constituită în 1929, i-a cerut acestuia să demisioneze din armată.

În fața refuzului ferm afacerea a fost mușamalizată pentru a nu crea tensiuni în rândul armatei.

Revenirea în țară a lui Carol și înscăunarea sa ca „Rege al României”, au redeschis problema documentului pierdut.

Proaspătul Rege și-a amintit că Ludovic Mircescu a fost un partizan al taberei care îi cerea în deceniul al treilea să renunțe la Tron și acum, i-a cerut generalului „ca în trei luni să înceteze de a mai trăi”²⁰.

Decesul generalului Mircescu survenit la 17 noiembrie 1930 nu lasă loc la interpretări. Bolnav de inimă și zdruncinat de problema care părea fără rezolvare, generalul a încetat din viață în București.

A lăsat în urma sa o carieră militară de excepție, care a fost umbrită de culpa pierderii „Planului de mobilizare pe anul 1926” în favoarea unei puteri ostile României: Uniunea Sovietică.

Le général de division Ludovic Mircescu – Repères chronologiques

Le général Ludovic Mircescu a été ministre de la Guerre dans le cabinet Averescu, depuis mars 1926 jusqu'en juin 1927. Il a été l'unique ministre de la Guerre qui, en recevant ce portefeuille, a présenté un programme de dotation de l'armée échelonné sur dix ans, par rapport aux nécessités.

¹⁹ C. Neagu, D. Marinesc, R. Georgescu, „Fapte din umbră”, vol. II, București, 1977, passim.

²⁰ *Ibidem*, p. 178.

LOCOTENENTUL MIHAIL SADOVEANU - CORESPONDENT DE RĂZBOI -

Mr. (r) drd. Gheorghe DIACONESCU

„Sadoveanu Mihail zis Ursache
Domiciliat în loc Fălticeni, Plasa Siret, Județul Suceava
Născut la 5 noiembrie 1880 în orașul Pașcani, Plasa Siret, Județul Suceava
Fiu lui Alexandru și al Profirei Ursae
Căsătorit la 20 octombrie 1901 cu Ecaterina Balu
Copii: Iulia, născută la 17 octombrie 1902 și Dimitrie, născut la 5 februarie 1903
Venit la corp [Regimentul 16 Dorobanți, din Suceava] la 4 noiembrie 1901”¹

Mihail Sadoveanu a fost scriitor, povestitor, nuvelist, romancier, academician și om politic român. Este considerat unul dintre cei mai importanți prozatori români din prima jumătate a secolului al XX-lea. Opera sa se poate grupa în câteva faze care corespund unor direcții sau curente literare dominante într-o anumită epocă. Una dintre acestea, ca sursă de inspirație, a fost războiul de la 1877, despre care a publicat povestiri de război, evocări de episoade dramatice, de situații tragice și suferințe omenești din lupta pentru cucerirea independenței de stat a României.

Evenimentele din 1877 erau atât de vii în amintirea poporului, încât copilăria lui Sadoveanu se desfășurase sub pecetea lor. În vârstă de numai opt ani, asculta cu mare plăcere povestirile cu aură de legendă, depășite „în ceasuri de tihnă de proprii lor eroi: luptătorii pentru independență”². Atunci, în 1888, după unsprezece ani de la terminarea războiului, faptele celor care luptaseră cu arma în mână, pentru independență, nu-și pierduseră strălucirea, și se conturau în imaginația lui de copil. La Pașcani - unde începuse să învețe - sau la Verșeni, satul mamei sale - unde își petrecea vacanțele - Sadoveanu a aflat de la bătrâni, cum au luptat și s-au jertfit ostașii pentru libertatea țării. Rodul acestor inițieri vor fi, mai târziu, transpuse în volumul *Povestirile din război*, scrise în 1905³.

Un adevărat izvor de inspirație l-a constituit însă, mai târziu, stagiul său militar.

Activitatea intensă, de publicist, desfășurată de Mihail Sadoveanu la „*Revista modernă*”, în cursul anului 1901 - la care iscălea sub pseudonim (M.S. Cobuz, M. Tufan etc.) - a fost temporar întreruptă, la data de 4 noiembrie 1901, de venirea ordinului de chemare în armată. Amânat până la 1 ianuarie 1902, a fost încorporat în cadrul Regimentul 16 Dorobanți, din Suceava, la „*compania a 2-a jandarmi pedestri*”. Cu toate că s-a adaptat greu vieții militare, „*nedreptățile suportate de ostași*” au trezit în sufletul lui un puternic sentiment de revoltă, ce l-a făcut să se hotărască să-i ajute la învățătură pe unii dintre tovarășii săi. În „*foaia matricolă*” din Memoriul său personal, Mihail Sadoveanu este caracterizat ca fiind: „*Literat și om de știință, altfel fără profesie...*”⁴.

La data de 22 aprilie 1902, a fost avansat la gradul de fruntaș, apoi la 1 mai 1902 la gradul de caporal, iar la 16 noiembrie 1902 sergent⁵. Experiența acumulată înainte de încorporare, dar și sprijinul dat tovarășilor săi de arme, avea să dea roade, astfel că, spre sfârșitul lunii martie 1902, a fost numit să instruiască recruții. În toată această perioadă, în timpul liber, a adunat materiale ce au fost folosite mai târziu în lucrarea „*Amintirile căprarului Gheorghică*”.

¹ Centrul de Studii și Păstrarea Arhivelor Militare Istorice Pitesti (în continuare C.S.P.A.M.I.), Memoriile bătrâni, dosar 715, fila 1.

² Virginia Mușat, *Mihail Sadoveanu povestitor și corespondent de război*, București, Editura Militară, 1978, pag. 15.

³ Idem.

⁴ C.S.P.A.M.I., Memoriile bătrâni, dosar 715, fila 1.

⁵ *Ibidem*, fila 3.

A fost desconcentrat, la data de 1 ianuarie 1903, cu gradul de sublocotenent de rezervă. După o serie de alte concentrări, la data de 10 mai 1913, a fost avansat la gradul de locotenent (I.D. 3783/1913) și luat în evidență de Regimentul 15 Infanterie „Răsboieni”⁶.

„A făcut campania din Bulgaria cu Regimentul Răsboieni nr. 15, de la 23 iunie 1913, ord. zi. nr. 4, până la 31 august 1913, ord. zi nr. 38”⁷ - așa cum se menționa în „foaia matricolă”.

La izbucnirea primului război mondial, în anul 1914, guvernul român, cu toate că și-a declarat neutralitatea, a făcut mari concentrări de rezerviști (ofițeri, gradați, soldați), acestea prelungindu-se până în toamna aceluși an. După îndeplinirea termenului de 30 de zile de instrucție, prevăzut în ordinul de chemare, concentrații din fiecare contingent, erau lăsați la vatră până la noi ordine. Printre acești concentrați s-a aflat și locotenentul Mihail Sadoveanu din Regimentul 15 Infanterie „Răsboieni”, cu garnizoana la Piatra Neamț.

O dată cu sosirea anului 1915, concentrările au devenit tot mai masive și de mai lungă durată. Locotenentul Mihail Sadoveanu a fost chemat și el din nou la concentrare, la data de 16 ianuarie 1915, de această dată la Regimentul 16 Infanterie, Suceava. Fiind locotenent cu vechime și în curs de avansare, a primit comanda unei companii din Batalionul 3 Infanterie. După marșurile pe care le făceau în afara orașului, după trageri și exercițiile de instrucție, în puținul timp liber pe care-l aveau la dispoziție, aceștia purtau discuții - comandant și rezerviști - povestindu-și greutățile și necazurile, presimțind parcă apropierea războiului. Între ofițeri, gradați și soldați se stabileau relații de camaraderie, care le permiteau celor necăjiți să-și spună păsurile sau să ceară îngăduință și permisi. La raport, în fiecare seară, locotenentul Mihail Sadoveanu afla despre toate necazurile și nedreptățile ce se făceau în satele concentrațiilor. După raport, concentrații simțeau o mică mângâiere că necazurile lor vor fi cercetate și rezolvate⁸.

În noaptea de 14/15 august 1916, România a intrat în război. După cum se știe, în scurt timp, aproape trei sferturi din țară, împreună cu Bucureștiul, au fost ocupate. În aceste condiții, armata română se afla concentrată în Moldova, alături de o mare parte a populației.

Mobilizat, la data de 15 august 1916, prin I.D. nr. 2784⁹ - o dată cu intrarea României în război - locotenentul Mihail Sadoveanu a lucrat la cenzură, la București, până în preajma sărbătorilor de iarnă, când a fost chemat la Regimentul 16 Infanterie, Suceava, de unde urma să plece pe front¹⁰.

Un alt ordin, însă, l-a trimis la Marele Cartier General care se afla la Bârlad¹¹. Deși tânăr, locotenentul Mihail Sadoveanu a fost însărcinat să conducă - între 1917 și 1918 - un ziar, scris și tipărit pentru soldați, dar și pentru marea masă a oamenilor care îndurau lipsurile și suferințele războiului și rezistau în cele mai aspre condiții, în Moldova.

Ziarul intitulat „*România*” - *organ al apărării naționale*”, a apărut în 1917, la propunerea unui grup de scriitori, dar și în urma ședinței Senatului României - marți, 13 decembrie 1916 - din sesiunea 1916 - 1917, la care profesorul Paul Bujor¹², vechi socialist, fost „codirector” al revistei „*Viata Românească*”, a

⁶ Idem.

⁷ *Ibidem*, fila 1.

⁸ Virginia Mușat, *Mihail Sadoveanu povestitor și corespondent de război*, București, Editura Militară, 1978, p. 38 - 39.

⁹ C.S.P.A.M.I., Memorii bătrâni, dosar 715, fila 1.

¹⁰ *Ibidem*, fila 3.

¹¹ Virginia Mușat, *Mihail Sadoveanu povestitor și corespondent de război*, București, Editura Militară, 1978, p. 44.

¹² PAUL BUJOR (1862-1952) s-a născut la Tg. Berești (județul Galați) și a efectuat studii secundare la Bârlad. Primul său mare succes științific i l-a adus teza de doctorat (1891), în cadrul căreia a elucidat stadiile de metamorfozare a unei larve de chișcar: *Petromyzon planeri* - contribuție adesea citată de biologi din toată lumea. A fost timp de patru decenii profesor universitar la Facultatea de Științe din Iași (1896— 1936) și totodată codirector al revistei ieșene „*Viața românească*”, a scris nuvele, mai ales închinată vieții rurale, începând cu „*Mi-a cântat cucu-n față*”. S-a numărat printre inițiatorii celei mai importante publicații științifice de nivel universitar a țării și tot el a întemeiat „*Societatea de Sport și Muzică*” din capitala Moldovei. A făcut parte din grupul biologiilor și medicilor români socialiști, s-a simțit toată viața atașat mișcării muncitorești, a condamnat reprimarea răscoalei țărănimii din 1907 și a cerut „*reformă politică adâncă și serioasă*” în favoarea țăranilor „*nu gloanțe și închisori*”. La Iași, unde a profesat (după o scurtă carieră didactică la București), ca titular al catedrei de zoologie și morfologie animală, a organizat în mod exemplar laboratorul și muzeul catedrei, devenind pionierul școlii românești de morfologie animală. Printre discipolii formați de el, s-au numărat biologi însemnați ca Ion Borcea, C. N. Ionescu, I. Scriban. A predat de asemenea interesante cursuri de anatomie comparată și embriologie, concepute, ca și întreaga sa operă, în spiritul evoluționismului darwinist; pentru susținerea și apărarea acestuia a purtat polemici de răsunet cu reprezentanții întârzierii și retrograzi ai creaționismului și fixismului, de esență mistică. Alături de Grigore Antipa, a fost unul dintre cei mai însemnați hidrobiologi români, cercetările sale asupra „*Polipului*” - animal nevertebrat de apă, având capul înconjurat de tentacule - „*Veretillum*” și asupra crustaceului „*Arthemiasalina*” fiind astăzi înglobate în patrimoniul zoologiei. Un deosebit interes prezintă cercetările asupra formelor de viață din lacurile sărate, domeniu în care este considerat un pionier pe plan mondial. A stabilit cel dintâi procesul biologic, complex și caracteristic, al cărui rezultat a fost formarea nămolului negru din lacul Techirghiol, cu concluzii acceptate de toată literatura de specialitate. A avut relații strânse cu mari biologi din România și din întreaga Europă, dar printre prietenii săi apropiați s-au numărat de asemenea Alexandru Vlahuță și I. L. Caragiale. Mereu activ, vioi, inventiv, știa să privească adesea dintr-un unghi cu totul nou lucruri considerate definitiv rezolvate. Poate de aceea penelul neîntrecut al lui Geo Bogza a scris cândva despre el: „*Avea un ochi mic și rotund, de porumbel, pe care mereu îl rotea, plin de curiozitate, asupra lumii*”.

A fost membru de onoare al Academiei Române din 1948. A activat, chiar și în ultimii ani ai vieții, cu acea îndârjire (el însuși o numea „*încăpățănare grozavă*”) care îl caracteriza, în cadrul Muzeului de Istorie Naturală „Grigore Antipa” din București. Paul Bujor a crezut în misiunea sa de dascăl chiar mai mult decât în creația sa științifică, într-o lucrare din 1943 scria:

făcut o propunere: „*Cer cu insistență ca pe frontul nostru de luptă să fie trimiși corespondenți, aleși dintre cei mai inimoși, mai devotați cauzei războiului și mai pricepuți parlamentari, cari să pună guvernul și opinia publică în curent cu atmosfera ce se degajează de pe frontul de luptă, oricum ar fi această atmosferă, bună sau rea, numai adevărată să fie*”¹³.

Un argument, în favoarea acestei însărcinări primite de locotenentul Mihail Sadoveanu, era atât activitatea sa de publicist de până atunci - povestirile în care erau prezentate problemele militarilor de acasă, dar și din unități, cât și actele lor de eroism de pe front - publicate în numeroase volume și în unele reviste, cât și faptul că, în septembrie 1916, la București, Sadoveanu scosese, împreună cu N. Iorga, I. Minulescu, O. Goga și Onisifor Ghibu, un alt ziar: „*Gazeta ostașilor*”¹⁴. Însă, nu s-a păstrat niciun exemplar al acestui „*ziar de front*” (apărut în numai două numere), tipărit, se pare, tot la inițiativa armatei, și nici Sadoveanu nu a dat ulterior prea multe informații despre el, dar, la 6 octombrie 1916, îi scria lui Artur Gorovei, la Fălțiceni: „*În privința Gazetei ostașilor cred că te-ai lămurit. Ți-am expediat primul număr*”¹⁵.

Urmare a hotărârii de a scoate ziarul, locotenentul Mihail Sadoveanu a redactat un raport către Marele Cartier General în care a prezentat programul și scopul publicației, greutățile ce trebuiau biruite, rolul scriitorilor în această acțiune, precum și unele probleme de ordin tehnic și financiar:

„*Conform înțelegerii, m-am dus la Iași și am convocat pe scriitorii care au iscălit memoriul în chestiune, în chestiunea apariției zilnice supt auspiciile Marelui Cartier General.*

Într-o primă ședință s-au discutat chestiunile programului și chestiunile de ordin tehnic.

1) În ceea ce privește programul s-a avut în vedere, fără îndoială, că asemenea publicație trebuie să tindă a ridica moralul soldaților și al populației civile, căutând a risipi infiltrațiile veninoase ale spionilor și colportorilor de știri false. În felurite rubrici ale gazetei ar urma deci să se trateze alte chestiuni incidentale cam astea:

- a) *ideea biruinței noastre;*
- b) *combaterea propagandei germane;*
- c) *cruzimile nemțești [...];*
- d) *raporturile cu aliații noștri, strângerea legăturilor dintre ei și noi;*
- e) *[...]*
- f) *solidaritatea națională în legătură cu participarea întregului popor, prin toate mijloacele la acest război;*
- g) *lupta împotriva dușmanilor interni;*
- h) *țărănul soldat și binefacerea acestui război cu privire la dobândirea dreptului definitiv potrivit cuvântului*

regesc;

- i) *educația urei împotriva inamicului cotropitor;*
- j) *situația militară pe frontul nostru și al aliaților;*
- k) *un foileton-cronică cu subiectul de preferință militar, impresii și povestiri de pe front etc.*

Pe lângă aceste rubrici gazeta ar mai cuprinde părțile obicinuite ale tuturor gazetelor zilnice: *știri amănunțite ale zilei, informații, comunicate, telegrame, extracte interesante din presa străină.*

În sfârșit, o ilustrație în armonie cu propaganda și tendințele ce urmărim. Ca o ilustrare a acestor rubrici, membrii redacției au scris după dorințele din această ședință câte un articol. Alăturăm aici aceste articole, printre ele ale lui Octavian Goga, ce cuprinde cuvântul introductiv al publicației.

S-a propus ca titlu al gazetei „*România*” - organ al apărării naționale.

2) Cu privire la chestiunile de ordin tehnic, membrii redacției roagă să se ia în considerație următoarele puncte indispensabile pentru împlinirea scopului ce urmărim:

- a) *chestiunea rechizitelor: local de redacție, tipografie și mașini, zincograf, hârtie;*
- b) *cerneală și stereotip care trebuie aduse de la Odesa;*
- c) *un vechi contabil (pentru expediție);*
- d) *telefon: punere la dispoziția gazetei a materialului de fapte și fotografii;*
- e) *să se dea ordin să se puie la dispoziția gazetei de către cenzura militară, cu*

precădere, telegramele aliaților;

f) *să se înlesnească procurarea publicațiilor străine;*

g) *în cazul evacuării Moldovei, ziarul să fie transportat cu întreg materialul tipografic și să fie menținut pentru a apărea mai departe. Așa el va fi un cheag pentru armată și pribegi, un document și o legătură neconținută cu aliații.*

3) Scriitorii s-au mai rugat să se precizeze situația lor față de Cartierul General și să se ia în considerație chestia rechiziției câtă vreme va apare sub auspiciile M.C.G. De asemenea, vă roagă să luați act că proprietatea ziarului le aparține și îndată ce M.C.G. se va desființa ei sunt liberi a o scoate pe cont propriu.

Pentru cronica militară ar urma ca M.C.G. să desemneze colaborator pe un ofițer de stat major.

„*Din rezultatele experienței mele de profesor, precum și din rezultatele obținute de unii colegi contemporani, sfătuiesc pe tinerii mei colegi ca, pe lângă activitatea lor științifică, preocuparea lor de căpetenie să fie de a forma elevi distinși, mai distinși chiar decât ei... Numai așa se va înfăptui un progres real în știință, mai ales în țara noastră*”.

Au mai lipsit doar câteva zile ca să atingă 90 de ani. O viață bogată, desfășurată în slujba științei și a ideilor generoase. (Sursă: http://art-zone.ro/personalitati/paul_bujor.html).

¹³ Virginia Mușat, *Mihail Sadoveanu povestitor și corespondent de război*, București, Editura Militară, 1978, nota 25, p. 153-154.

¹⁴ *Ibidem*, nota 25, p. 154.

¹⁵ *Ibidem*, nota 25, p. 154.

Desenatorul cel mai potrivit pentru gazetă ar fi pictorul Mantu, actualmente mobilizat la Arsenal. Instalația zincografică, materialul și zincograful (Mardan) sunt la Institutul Geografic.

În ceea ce privește cheltuielile, lucrătorii și alte amănunte, se poate consulta iarăși devizul aproximativ al Domnului P. Locusteanu, înaintat o dată cu memoriul. Pentru a garanta însă M.C.G. că nu se vor face cheltuieli exagerate pe care el ar trebui să le suporte, scriitorii primesc controlul militar și se obligă în același timp să consemneze oriunde sumele ce ar rezulta ca excedent și care ar alcătui un fond de rezistență al personalului, cu obligațiunea însă de a restitui fondatorilor la data când M.C.G. nu mai avea nevoie de serviciile ziarului.

*Loct. M. Sadoveanu*¹⁶

Din acest raport reieșea, cu claritate, faptul că, locotenentul Mihail Sadoveanu fusese, personal, la Iași, pentru a discuta cu scriitorii și că, a semnat cu aceștia, un memoriu privind apariția unei „gazete zilnice” sub girul Marelui Cartier General. La 11 februarie 1917¹⁷, locotenentul Mihail Sadoveanu arăta că, din colectivul de redacție și personalul administrativ făceau parte: locotenent M. Sadoveanu - director; Octavian Goga - prim redactor; G. Gangopol - secretar de redacție; P. Locusteanu, G. Ranetti, C. Moldovanu - membri în comitetul de redacție; N.N. Beldiceanu, Virgil Bărbat, sublocotenentul Bucșan, Mircea Rădulescu - redactori; P. Potan - reporter; N. Manu și sublocotenentul Stoica Dumitrescu (D. Stoica) - desenatori; D. Tomescu - corector, I. Minulescu și Alex. Mavrodi - colaboratori. Sumele fixate pentru retribuirea redactorilor erau între 300 și 500 lei lunar. Restul personalului avea alocată o sumă totală de 6.000 lei. După câțva timp, O. Goga a solicitat creșterea retribuției sale la 1.000 lei lunar, deoarece „dezvoltă o activitate deosebită și foarte bogată aproape în fiecare număr al gazetei [...] retribuția ce i s-a acordat este singurul său mijloc de existență”¹⁸.

Din întreg tirajul, trupelor urma să le fie distribuite zilnic un număr de 15.000 - 20.000 de exemplare. Rolul nedeclarat al ziarului era de a îmbărbăta și de a întări „sufletele luptătorilor de pe front și din spatele frontului”¹⁹.

La acest raport, întocmit de locotenentul Mihail Sadoveanu, căpitanul Petrescu, din Marele Cartier General a făcut un referat în care arăta, printre altele „felul în care delegatul scriitorilor a stabilit programul și activitatea ziarului”²⁰.

La 31 ianuarie 1917, generalul Constantin Prezan²¹, șeful Marelui Cartier General, pune următoarea rezoluție: „Aprob cu totul proiectul de față. Mi se va face un raport detaliat de modul cum fondatorii înțeleg să organizeze jurnalul”²².

Fiind în posesia aprobării, locotenentul Mihail Sadoveanu a apelat la serviciile lui Alfred Hefter, proprietar și conducătorul tipografiei „Versuri și proză” de pe str. Ștefan cel Mare, nr. 20 din Iași. La 12 ianuarie 1917, acesta a început să tipărească ziarul, la tirajul cerut, devenind, astfel, conducătorul tehnic al gazetei. Pentru tipărirea unui tiraj de 20.000 de exemplare într-un format de ½ nr. 12, cu 4 pagini, Alfred Hefter a primit suma de 240 lei pe zi²³. Din lipsă de hârtie, primul număr, a apărut la 2 februarie 1917, având numai două pagini. Condițiile grafice erau modeste, hârtia era neagră și zgrunțuroasă „ca și pâinea pe care o mâncau refugiații, cu o copertă la fel de întunecată, pe care titlul era scris c-un roș de sânge”²⁴.

Redacția ziarului fusese stabilită la Iași, pe str. Lăpușeanu nr. 83. Fiind destinat în primul rând ostașilor, numărul se vindea acestora cu 4 bani, iar civililor cu 10 bani - prețul era foarte mic și niciun alt

¹⁶ Arhiva Istorică Centrală, Arhivele Statului București, fond Casa regală, dosar 122/ 1918, fila. 4 - 5.

¹⁷ Virginia Mușat, *Mihail Sadoveanu povestitor și corespondent de război*, Nota 27, București, Editura Militară, 1978, p. 154-155.

¹⁸ Idem.

¹⁹ Idem.

²⁰ Ibidem, fila. 44.

²¹ CONSTANTIN PREZAN (n. 27 ianuarie 1861, satul Sterianul de Mijloc, comuna Butimanu, plasa Snagov, districtul Ilfov, în prezent județul Dâmbovița - d. 27 august 1943, satul Schinetea, județul Vaslui) a fost unul din cei trei mareași ai armatei române din toate timpurile, erou al Marelui Război de Reîntregire a României. A fost membru de onoare al Academiei Române.

Sergentul Constantin Prezan se înscrie la Școala de Infanterie și Cavalerie din București, pe data de 1 septembrie 1877. După absolvire, urmează Școala Specială de Artilerie și Geniu din Fontainebleau, de unde absolvă în 1886 ca ofițer de stat major brevetat. Următorii doi ani, cu gradul de locotenent-colonel, Constantin Prezan este profesor de fortificații la Școala de Cavalerie din București, fiind în același timp și Comandant al Cetății București. A fost comandantul Armatei a IV-a Române (de Nord) în luptele din Transilvania (15 august - 9 noiembrie 1916), și a fost pe toată durata războiului șef al Marelui Cartier General al Armatei și rival al inginosului general Averescu. În perioada 11-13 noiembrie 1916 a îndeplinit funcția de comandant al Armatei 1. Fiind specialist în arma genului, a coordonat planul campaniei din 1917, adică a faimoaselor bătălii de la Mărăști, Mărășești și Oituz. După război a fost Șeful Marelui Stat Major al armatei române pentru doi ani (1918 - 1920).

A fost înălțat la rangul de mareșal al României împreună cu Alexandru Averescu în 1930.

Moare 13 ani mai târziu, în 1943.

În localitatea Schinetea se află conacul ce a aparținut mareșalului Constantin Prezan, unde este înmormântat împreună cu soția sa, Olga. (Bază: Dumitru Preda - *Constantin Prezan, primul mareșal al României*. În „Revista de Istorie Militară”, nr. 5-6/1997, p. 66-69; nr. 1/1998, p. 53-55.)

²² Arhiva Istorică Centrală, Arhivele Statului București, fond Casa regală, dosar 122/ 1918, fila. 6.

²³ Ibidem, fila. 7-8.

²⁴ Opere, Vol 6, 1917, *Lungi concentrări*, nota Profirei Sadoveanu, p 652.

ziar, nici măcar pe timp de pace, nu fusese mai ieftin. Majoritatea articolelor publicate, erau inspirate direct din realitatea vie a luptelor.

Cuvântul introductiv al primului număr al publicației, intitulat „Spre biruință”, a fost semnat de Octavian Goga: „Pe câmpul de luptă, scrie poetul, unde se prind în mănunchi puterile de apărare ale unui neam, venim astăzi și noi, o seamă de oameni ai condeii, să vorbim cu soldatul și cu civilul și să ne facem de-a lungul satelor și orașelor vestitorii cântecului de biruință care se urzește ceas de ceas”²⁵.

În articolul de fond, al numărului 2 al publicației ce a apărut vineri, 3 februarie 1917, locotenentul Mihail Sadoveanu arăta: „Poporul român, este civilizată și pașnic nu numai pe vreme de pace, ci și în timp de război, adică...ura aceasta nu-i omenească, noi nu cunoaștem asemenea ură”²⁶.

Împreună cu alți scriitori, printre care și dl. Brown, corespondent al ziarului „Times” sau cu George Enescu, locotenentul Mihail Sadoveanu făcea vizite pe front și în spatele frontului, sau prin unitățile pregătite de luptă. În funcția pe care o deținea la ziar, dar și de director al Teatrului Național din Iași, locotenentul Mihail Sadoveanu organiza, totodată, turnee și spectacole pe front pentru a mai descreți frunțile ostașilor și a le îmbărbăta sufletul. Puține erau momente în care pleca în câte o permisie la Fălticeni, sau la Iași - unde G. Ibrăileanu îl înlocuia temporar la conducerea teatrului.

„Cuvântul său a ajuns atunci – scrie Zaharia Stancu – sub ochii celor mulți și în victoria care părea pierdută, încrederea în puterile nelimitate ale poporului... Am văzut atunci soldați și oameni umili citind slovele lui Mihail Sadoveanu, nădăjduind în victorie alături de Mihail Sadoveanu”²⁷.

La data de 1 aprilie 1917, cu I.D. nr. 487 din 1917, locotenentul Mihail Sadoveanu a fost avansat la gradul de căpitan²⁸.

Participarea sa activă la evenimentele din primul război mondial, la cele mai importante momente din viața neamului românesc, s-a materializat permanent și în preocupările sale literare. Tristețea trecutului și obida prezentului, durerile și bucuriile generațiilor de înaintași sau ale generațiilor contemporane, i-au inspirat paginile de război, din ziarul „România» - organ al apărării naționale”. Pe lângă analiza profundă făcută războiului, în general, Mihail Sadoveanu prezenta în articolele sale, situația militarilor români căzuți prizonieri, faptele de eroism ale militarilor români, dând exemple concrete din luptele ce se desfășurau pe front - bătăliile de la Mărăști, Mărășești, Răzoare, Oituz, fuseseră adevărate surse de documentare. Frecvențele deplasări făcute cu automobilul pe linia frontului, dar și în zonele unde, unitățile, erau retrase pentru refacerea efectivelor, pentru scurte perioade de timp, vizitele la spitalele de campanie și discuțiile cu militarii, făceau ca articolele publicate în ziarul „România» - organ al apărării naționale” să fie caracterizate de un profund realism.

„Războiul nu mai este, ca în vechime, o ciocnire de un ceas a două oștiri. Astăzi, pe fronturi întinse din munți și mări se dau alte mari tragedii. Și războiul răbdării, se prelungește și-n umezelile toamnei, și-n viscoalele și gerurile iernii, și-n revărsările de ape ale primăverii. Soldatul îndeplinește lucrări de sobol, dă lupte, așteaptă îndelung și iar începe. Câteodată stă într-o plictisitoare nelucrare. Alte dăți luptă fără întrerupere săptămâni de-a rândul, și zi, și noapte. Îndură foamea, setea, frigul, ploaia de foc a dușmanului. Trece o lună, trece un an. Când a fost începutul? Când va veni sfârșitul? Neliniște, nesiguranță, grijile de acasă: toate cer trupului tărie de criză și sufletului răbdare neînfrântă”²⁹.

Articolele de fond publicate de Mihail Sadoveanu pe prima pagină a ziarului „România» - organ al apărării naționale”, în care scriitorul este dublat de jurnalistul cetățean, spiritul descriptiv e completat cu cel militar. Această gazetă, în ciuda modestei sale apariții, a servit în cel mai înalt grad interesul armatei române, a întărit și ridicat moralul poporului său, a difuzat în rândul soldaților și al populației civile idei mobilizatoare, a militat deschis pentru înfrângerea inamicului, pentru pace și pentru desăvârșirea unității naționale.

La 23 martie 1918, ziarul „România» - organ al apărării naționale” și-a încetat apariția la Iași.

El a mai apărut la București, începând cu luna ianuarie 1919, sub același titlu și tot ca organ al apărării naționale, de data asta acesta, însă, nemaifiind sub conducerea scriitorului Mihail Sadoveanu, care-și încheiase misiunea la 31 mai 1918, conform I.D. nr. 1010³⁰.

Deși mandatul directorului și ziaristului-ofițer Sadoveanu se desfășurase în cele mai bune condiții, s-au găsit calomniatori care să-l atace în presă, atât pe acesta ca director, cât și pe colaboratorii săi, ofițerii din Marele Cartier General - care înființaseră și patronaseră ziarul. Din acest motiv, conducerea armatei a ordonat o anchetă minuțioasă care să stabilească adevărul.

²⁵ „România”- organ al apărării naționale, nr. 2, din 2 februarie 1917.

²⁶ „România”- organ al apărării naționale, nr. 3, din 3 februarie 1917.

²⁷ Zaharia Stancu, Iubirea adâncă a poporului, în Omagiul lui M. Sadoveanu cu prilejul celei de-a 75-a aniversări, București, E.S.P.L.A., 1956.

²⁸ C.S.P.A.M.I., Memorii bătrâni, dosar 715, fila 3.

²⁹ „România”- organ al apărării naționale, nr. 5, din 5 februarie 1917.

³⁰ C.S.P.A.M.I., Memorii bătrâni, dosar 715, fila 1.

La 7 martie 1918, colonelul intendent Marin Ionescu înainta serviciului Intendenței al Marelui Cartier General, raportul cu nr. 45³¹ în care, după ce a prezentat scopul în vederea căruia a apărut ziarul, erau consemnate rezultatele anchetei referitoare la modul cum s-a desfășurat și materializat activitatea directorului și a colaboratorilor. Concluzia raportului a fost că Mihail Sadoveanu s-a achitat în mod ireproșabil de sarcinile primite, conducând publicația în spiritul unei perfecte ordini financiare și administrative. Din acest raport reies, de asemenea, și amănunte legate de problemele tehnice și organizatorice astfel: salariile lucrătorilor și mecanicilor, câtă benzină, cerneală și cât ulei se consumau pentru fiecare ediție, precum și faptul că, paralel cu ziarul „*România*» - *organ al apărării naționale*”, redacția acestuia a mai editat și revista „*Greierul*”, într-un tiraj de 16.000 exemplare săptămânal. În dosarul anchetei se mai găsește și raportul confidențial al generalului de divizie intendent Zaharia înaintat generalului de corp de armată Constantin Prezan, din care aflăm că „*administrația ziarului a fost condusă cu perfectă cinste, cheltuielile niciodată nu au trecut peste bugetele aprobate de noi; acestui fapt precum și dispoziția ce am luat de a permite vânzarea ziarului pe piață, datorăm avantajul ce am avut de a nu plăti foaia mai scump cu 4 bani, prilej cu care la noi în țară nici în timp normal nu s-a vândut vreun ziar*”³².

În concluzie, ancheta desfășurată a stabilit că Mihail Sadoveanu a condus excelent acest ziar, grupând totodată în jurul său toate talentele timpului, cu cele mai nobile și mai patriotice țeluri.

Povestirile de război ale lui Mihail Sadoveanu, fie că sunt scrise pe bază de lucruri auzite, fie că sunt trăite, lasă aceeași impresie de aură de autenticitate, întrucât în ele apar oameni dintr-o lume bine cunoscută autorului, în genere țărani, oameni care înțeleg să-și facă datoria în speranța unei schimbări a condiției sociale. Pe câmpul de luptă, țăranul nu se gândește să fie erou, el are conștiința datoriei de împlinit. Ceea ce a făcut, a fost dintr-un imbold interior, din dragoste pentru țară.

În general povestirile sau reportajele lui Mihail Sadoveanu nu abundă în spectaculos sau senzațional, ele conțin numai o prezentare, atât cât este necesară, pentru a pune în evidență un gest sau o conduită umană. Autorul adaugă, în același timp o notă de mister, o ușoară aură de legendă relatând faptele cu discreție, senin, nu o dată cu umor. În povestirile sale, ca și în articolele pe tema războiului, Mihail Sadoveanu e permanent împotriva agresiunii brutale, apărător doar al războiului de apărare și al păcii, al civilizației și al valorilor umane, într-un cuvânt al omeniei.

Lieutenant Mihail Sadoveanu - War correspondent -

Mihail Sadoveanu was a Romanian writer, novelist, romancer and politician and he is still considering one of the most important Romanian writers of the first half of the 20th Century. Some of his writings had the 1877 Independence War as a source and revealed the suffering and the drama of that period.

When the First Great War started for Romania, 15th august 1916, he was working with the Censorship Department in Bucharest but then, near the winter of that year, he was call with the 16th Regiment of Infantry, in Suceava. As he was about to leave for the war area, he was called to Bârlad to run the „*România*» - *organ al apărării naționale*” newspaper (1917-1918). This newspaper was writing for the soldiers on the battlefield and was ment to keep a high morale.

This job seemed perfect for him, as he published in 1916 a newspaper called „*Gazeta ostașilor*”, together with N. Iorga, I. Minulescu, O. Goga and Onisifor Ghibu.

All the war stories in these papers, some of them written as a witness, others as a simple retailer, had an unique aura of authenticity. Most of them presented the simple peasant, fighting in a war just for the hope that one day his social status will change for the best. All these stories are just short presentations of some facts, nothing spectacular or sensational, just a little mystery and a needed legendary aura added.

In the end, we can mention that Mihail Sadoveanu was all in favor of the war or the aggression only if it was a war that defended the peace, civilization or human values.

³¹ Virginia Mușat, *Mihail Sadoveanu povestitor și corespondent de război*, Nota 27, București, Editura Militară, 1978, p. 99.

³² Idem, p. 100.

UN OSMAN PAȘA AL ROMÂNILOR - COLONEL ION TARNOSCHI -

**Prof. Cornelia GHINEA
Ionel BURLACU***

„Țara – ca și armata – amândouă fiind veșnice și nu vremelnice, precum este omul, mai ales astăzi, când tot neamul românesc și-a văzut îndeplinit în tot visul lui de aur se cuvine ca, acest mare și sfânt act al întregirii neamului care s-a pecetluit cu sângele și cu viața a mii și mii de viteji să fie și să rămână de-apururi pildă pentru popor și în special pentru tineretul nostru militar”.

Aceste cuvinte frumoase, înălțătoare, izvorâte dintr-un puternic și real patriotism, aparțin colonelului Tarnoschi Ion, care în cariera sa militară activă și în cea din rezervă și-a probat în cel mai înalt grad calitatea de ofițer al armatei române, aducând prin faptele sale cinste și onoare poporului român, fapte recunoscute de feld – mareșalul Majensen și alți reprezentanți din țări străine.

Din studierea documentelor existente în Arhivele Militare am reușit să descopăr personalitatea acestui ofițer și, totodată, după 94 de ani, să-i îndeplinesc un vis, o dorință, nu ca o preaslăvire strictă a faptelor sale, ci ca o pildă pentru generațiile viitoare, care au obligația să-și cunoască eroii și să le acorde cinstea cuvenită.

TARNOSCHI Ion s-a născut la 19 iunie 1852 în comuna Lârguța, plasa Tigheciu, județul Cahul, fiu al lui Nicolae și Irina. În anul 1871 a absolvit Școala Normală „Carol I”, cu atestatul nr. 75.

A îmbrăcat haina de simplu soldat la 18 aprilie 1874, fiind înrolat la Regimentul 7 de linie, cunoscând de la an la an avansarea în grad. Fără să fie specificată în foaia sa matricolă că a urmat cursurile unei școli militare, la 1 octombrie 1876 a fost avansat sergent major, iar în 1878 a devenit sublocotenent. A participat la Războiul de Independență din 1877-1878.

A urmat întreaga campanie a Războiului de Independență din anii 1877-1878, luând parte la toate luptele din jurul Plevnei cu Regimentul 7 linie, precum și la atacurile de la 30-31 august, 6 septembrie, 7 octombrie, 28 noiembrie, căderea Plevnei. După încheierea armistițiului s-a înapoiat în țară. La 7 aprilie 1878 a fost avansat sublocotenent și mutat în Regimentul 7 Dorobanți Prahova cu care a urmat restul campaniei până la încheierea păcii.

Implicarea sa în acest război a fost apreciată de șefii săi ierarhici care l-au decorat pentru merite deosebite cu următoarele ordine și medalii:

- „Virtutea militară de argint” – Decretul 1500;
- „Crucea de cavaler al ordinului Sfântul Gheorghe (argint) – Decretul 225;
- „Crucea Trecerii Dunării” – Decretul 617;
- „Apărătorul Independenței” – Decretul 1422;
- „Comemorativa rusă” – Decretul 2141;
- „Steaua României în grad de cavaler” – Decretul 2605;
- „Coroana României în grad de ofițer” – Decretul nr. 1941.

După patru ani petrecuți la Batalionul 2 Vânători, unde va primi și gradul de locotenent este mutat la Consiliul de Război al Diviziei Dobrogei, iar în 1888, odată cu avansarea la gradul de căpitan, a fost numit comisar regesc la același consiliu.

Începând cu anul 1890 și până la trecerea sa în rezervă în anul 1910 a activat în mai multe unități militare ocupând funcții importante de comandă în cadrul Regimentului 33 Dobrogea, Divizia Activă Dobrogea, Regimentul 34 Constanța, Batalionul 4 Vânători, Regimentul Ștefan cel Mare nr. 13, Regimentul 10 Putna, Regimentul Calafat nr. 31. La 1 aprilie 1910 a fost trecut din oficiu în poziția de rezervă pentru limită de vârstă, prin Înalțul Decret nr. 972. Ca ofițer în rezervă a fost repartizat la Regimentul 8 Dragoș nr. 29.

De-a lungul carierei militare, în foile sale calificative, șefii săi ierarhici i-au subliniat calități și însușiri deosebite: inteligent, judecă drept, cu bun simț, spirit de ordine, are voință, cu sânge rece la manevre, disciplinat, tact, spirit militar, simțul onoarei, are autoritate, prestigiu.

Colonelul în rezervă Tarnoschi Ioan odată cu declanșarea Primului Război Mondial, a răspuns prezent, fiind și el animat asemenea tuturor românilor de visul înfăptuirii României Mari.

La data declanșării mobilizării, a fost repartizat Diviziei 9 Infanterie, și numit la comanda Brigăzii 40 Infanterie.

Această mare unitate a avut de înfruntat lupte deosebit de grele în Dobrogea. Cele mai crâncene bătălii s-au desfășurat în zilele de 6-9 octombrie 1916, în satul Pervelia, comuna Musurat, Topraisar.

* Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice.

Cu oameni puțini, dezorientați, flămânzi și fără apă, fără sprijinul unor unități care fie fuseseră decimate, fie primiseră noi ordine, colonelul Tarnoschi a luptat cu disperare pentru a împiedica retragerea trupelor germane, folosind mijloace și tactici în funcție de împrejurările care se schimbau de la un moment la altul. O astfel de situație din aceste confruntări, comandantul brigăzii o prezintă astfel: „*Infanteria inamică deși cu totul superioară în număr și susținută de o puternică artilerie, deși luminată și ajutată de mai multe aeroplane, pe când noi nu aveam nici unul, totuși nu numai că nu primește lupta, dar încă pe dată ce vede că este atacată, imediat se întoarce și reintră repede în sat la Musurat, unde se ascunde. Coloanele inamice de la dreapta lor și a căror misiune era să facă mișcarea de învăluire pe dată ce văd că trupele lor din stânga sunt atacate, imediat se opresc și ele și se retrag dispărând după creasta dealului. Cu aceasta inamicul fiind împiedicat de la scopul lui și țintuit, atacul se oprește, iar eu mă preocup ca oamenii să poată mânca repede și în special să-și poată potoli setea.*

Pentru ca să pot opri înaintarea inamicului și ca să pot proteja acea mare de lume care se retrăgea deznădăjduită, alerg disperat înaintea ei și după multă osteneală, izbutesc a forma o linie subțire de rezistență pe distanța cam de 1 până la 1 ½ km.”

Asemenea scene palpitate, ofițerul român le-a trăit în aceste zile fatidice, care s-au încheiat pentru el, din nefericire, cu căderea în prizonierat în ziua de 9 octombrie 1916, când situația fiind mai mult decât disperată a stat pe linia întâi între oameni, căzând victima datoriei. Un obuz dușman i-a produs o lovitură puternică, în urma căreia și-a pierdut cunoștința.

I-au fost luate toate documentele ce se aflau asupra sa și traduse, apoi a fost dus în fața generalului neamț Liebeskind.

Între cei doi s-a desfășurat următorul dialog:

„- *După care regulă tactică ieri Dumneavoastră ați contraatacat de două ori cu unii și aceiași oameni, când nu aveți rezerve și mai ales când oamenii Dumneavoastră erau istoviți?*

- *Nu regula de tactică – îi răspund eu, m-a silit să procedez astfel, ci nevoia de a împiedica trupele Excelenței Voastre să ne taie retragerea.*

- *În ce scop ați dat alaltăieri acel atac la sud de Musurat, când vedeți și știți că nu sunteți susținuți de pe flancuri?*

- *Ba eram susținut îi răspund eu, dar l-am dat, pentru ca să potolească avântul înaintării trupelor Excelenței Voastre și să scăpăm de presiunea lor prea aproape.”*

În urma acestei conversații în prezența câtorva ofițeri turci și bulgari și a ofițerului care-l escortase pe colonelul Tarnoschi și care i-a predat înaltului prelat german sabia, acesta s-a apropiat de prizonierul român și i s-a adresat cu următoarele cuvinte: „*Din ordinul Excelenței Sale, generalul Feld Mareșal Mackensen, Comandantul nostru șef, am onoarea a vă remite sabia, ca semn de înalta sa considerațiune militară. V-ați câștigat-o. Meritați a o păstra. Dacă ne-au scăpat trupele de la Topraisar, ele vă dătoresc în totul salvarea, fiindcă prin contraatacuri, ne-ați silit a pierde prea mult timp.*

N-avem dreptul a vă decora, dar avem dreptul nostru.”

Prizonierul român a fost deosebit de emoționat, încât așa după cum mărturisește nu a avut nici puterea de a mulțumi, decât printr-un simplu gest făcut din cap.

Datorită restituirii sabiei de către inamic, colonelul român s-a bucurat în captivitate de un tratament și o atenție specială comparativ cu ofițerii români, dar și străini aliați ai noștri.

Consulii puterilor neutre, precum și reprezentanții ai Societății „Crucea Roșie” care vizitau lagărul solicitau să cunoască acest om atât de special, apreciat de nemți. La rândul său, Ion Tarnoschi mărturisea că se simțea mai mult decât fericit, când fiecare, pe rând, îi aduceau cuvinte de mângâiere și pline de speranță la adresa României.

Pe lângă aceste vizite, prizonierul român era scutit să salute și cel din urmă locotenent german, ceea ce era obligatoriu pentru ceilalți prizonieri. I se permitea să iasă la plimbare în oraș fără escortă, dar obligatoriu de a fi în ținută și cu sabia. Fapta sa a fost făcută cunoscută și Instrucțiunii publice în interesul educației tineretului și formării spiritului lor național militar. Nu mai puțin de peste 3000 ofițeri prizonieri ruși, care se aflau în lagărul de la Neisse, l-au sărbătorit, făcându-i surpriza de a-i face un tablou în care alături de fotografia ce îi fusese sustrasă au combinat cu o sabie atârnată în cui cu mânerul înconjurat de o coroană de flori. Sub acest aranjament erau scrise atât în rusește, cât și în românește cuvintele: „...*Acum altă strategie*”. Acest tablou a fost pus să ruleze pe pânza cinematografică a lagărului sub titlul „O surpriză”. Asistența care viziona acest aranjament își încheia impresiile cu urale – Trăiască România, Trăiască armata română!

Toate aceste momente de adulație și admirație primite în haina de prizonier de ofițerul român din partea unui adversar, din partea nemților a rămas necunoscut, deși unic în analele armatei noastre de cea mai mare parte a cadrelor militare.

Măhnirea lui Ion Tarnoschi capătă valențe și mai dureroase mărturisind că deși ministrul de Război fusese încunoștințat de fapta sa, care în același timp cinstea și țara, dar mai ales armata, „*totuși nu numai că*

oficialmente nu i s-a dat nici o importanță, dar încă s-a procedat de așa natură ca și când ar fi fost vorba despre o rușine sau despre un soi de lașitate ce s-ar fi comis pe câmpul de luptă și care pentru înalte considerațiuni superioare și de stat, el – faptul trebuia ținut cât mai ascuns și mai ferit, ca să nu ajungă la cunoștința publicului și în special la acea a armatei”.

De-a lungul istoriei s-au întâmplat fapte asemănătoare.

Este cunoscută hotărârea lui Carol I de comun acord cu împăratul Rusiei ca odată cu căderea Plevnei la 28 noiembrie 1877, apreciind meritele militare ale generalului turc Osman Pașa i-au înapoiat sabia ca semn de înalta lor considerație militară.

La întoarcerea din prizonierat, deși Turcia trece printr-o criză economică soldată cu mari pierderi teritoriale totuși i-au conferit generalului titlul de „Gaziu” i-au acordat o însemnată sumă bănească, ca recompensă națională plus un castel istoric pe malul Bosforului și cu toate acestea numai în scopul și pentru interesul educației poporului și a formării spiritului militar în tineretul turcesc.

Nu mai departe este rămas în legendă modul în care Ștefan cel Mare, în urma bătăliei din 1465, pentru fapte militare săvârșite de Aprodul Purice i-a schimbat numele în Movilă și i-a dăruit ca zestre cinci moșii cu satele lor în ținutul Soroca. În cursul acestui prim război mondial încă doi ofițeri au avut cinstea de a primi câte o sabie de onoare. Împăratul Japoniei a dăruit un astfel de simbol pentru merit militar.

Amândouă aceste săbii pe deplin meritate, au avut calitatea de a fi date, una de către amici personali, iar alta de către un aliat al nostru. În comparație cu situațiile acestea, cunoscute în istorie, cazul lui Ion Tarnoschi este cu totul deosebit, sabia fiindu-i restituită de inamic.

Faptul că în țara noastră nu s-a mediatizat acest gest acordat de germani prin persoana feld mareșalului Mackensen ofițerului român, remarcat pentru eroismul său, îl determină să-și încheie memoriul cu următoarele cuvinte: *„Această procedură fie intenționată sau întâmplătoare dacă nu-mi este deloc măgulitoare, că nu mă jignește prea mult, întrucât conștiința îmi spune că mi-am făcut datoria către Tron și Țară”.*

După terminarea războiului, la începutul anului 1920, prin Ordinul de zi nr. 9 din 3 ianuarie 1920, șeful de stat major al armatei, general de corp de armată adjutant Prezan, recunoștea și făcea cunoscută tenacitatea, curajul și bravura colonelului în rezervă Tarnoschi Ion, comandantul Brigăzii 40 Infanterie.

Majestatea Sa Regele, la rândul său, i-a conferit acestuia Ordinul „Mihai Viteazul”, clasa a III-a și l-a avansat la gradul de general de brigadă în rezervă.

O recunoaștere târzie, meritată.

Încheiem această prezentare a personalității și faptelor de onoare ale ofițerului Tarnoschi Ion cu sentimentul că am contribuit la îndeplinirea dorinței sale.

„NICIODATĂ NU-I PREA TÂRZIU”

Bibliografie

Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice, fond 2272, dosar 406, f. 1-25.

Idem, fond Memorii Bătrâni – colonei, litera T, dosar 47.

GENERALUL IACOB ZADIK ȘI ELIBERAREA BUCOVINEI DE SUB DOMINAȚIA HABSBURGICĂ

Drd. Alexandrina CUȚUI

Iacob Zadik s-a născut la data de 8 decembrie 1867, în comuna Brătulești, fostul județ Roman. Provenea dintr-o familie de origine armeană, părinții lui fiind Grigore și Eufrosina Zadik.

La vârsta de șapte ani, a fost trimis la Iași, unde s-a înscris, la Școala Primară „Sf. Trei Ierahi”, pe care a parcurs-o între anii 1874-1888. După terminarea acestei școli, a urmat Gimnaziul la Institutele Unite Iași și Școala de Fii Militari Iași. Mai târziu, s-a dus la București, unde a fost înscris, la Școala de ofițeri de Artilerie, Geniu și Marină¹.

S-a căsătorit de tânăr, la vârsta de numai 19 ani, (1886) cu Roza Tatos din Roman, împreună având mai mulți copii: Grigore (1898-1974), Ion (1900-), Margareta Eufrosina (1903-1989), și Maria care a decedat la vârsta de 10 ani².

În anul 1888, a fost înaintat sublocotenent. Între anii 1889-1891, a frecventat Școala Specială de Artilerie din București, după care, a fost în serviciu la diferite regimente de artilerie în garnizoanele Focșani, Brăila, Tulcea, Constanța, Bârlad și Roman³. A fost ridicat ulterior în gradul de căpitan. Între anii 1897-1899, a urmat Școala Superioară de Război, după care a efectuat stagii în alte arme, cum ar fi, cavalerie și infanterie. A fost brevetat în anul 1905, ca ofițer de Stat Major, fiind apoi ridicat la gradul de locotenent-colonel și a ocupat funcția de Șef de Stat Major, la Divizia 1 Craiova și Divizia 7 Roman, cu cea din urmă participând la operațiunile militare din 1913, în Bulgaria. În grad de colonel, a fost avansat în anul 1914 tot atunci fiind numit Șef de Stat Major la Corpul III Armată din Galați. Ulterior a fost transferat, la Corpul IV Armată din Iași, ocupând aceeași funcție. În primul război mondial, a deținut mai multe funcții. La început, a fost numit Șef de Stat Major al Armatei de Nord (până la 5 decembrie 1916). În acea perioadă, pentru „repetate acte de vitejie și destoinicie, în conducerea serviciului i-a fost conferit ordinul <Steaua României> cu spade, în grad de ofițer”⁴, iar prin „Înaltul Decret Nr.897 din 16 aprilie 1918, i s-a conferit, panglică de <Virtutea Militară>”⁵. Ulterior a fost numit Șef de Stat Major al Armatei I, funcție pe care a ocupat-o până la 12 august 1917⁶. În acea perioadă, a participat la lupte, iar, „pentru vrednicia și abnegația ce a dovedit pe timpul pregătirii ofensivei armatei, precum și în cursul bătăliei, de pe Șușita Seacă, ce s-a desfășurat între 24-30 iulie 1917”⁷, la 5 decembrie 1917, i s-a conferit „Ordinul <Coroana României> cu spade în gradul de Comandor, Generalului de Brigadă Zadic Gr. Iacob, șeful de Start Major al Armatei I”⁸. Prin „Înaltul Decret Nr. 183 din 6 noiembrie 1918, I s-a înmănat și panglică de <Virtutea Militară>”⁹. A ocupat ulterior funcția de Secretar General al Ministerului Munițiilor și Materialelor de Război, (septembrie 1917- februarie 1918), iar în perioada februarie 1918- aprilie 1920, pe cea de comandant al Diviziei a VIII-a¹⁰.

Tot în fruntea Diviziei a VIII-a se afla, când a primit misiunea de eliberare a Bucovinei de sub dominația habsburgică. Pentru acea operațiune, „a organizat trei detașamente, cu efective variind între 500-600 de soldați, denumite inițial Dorohoi, Botoșani și Fălticeni. Pentru a le da o rezonanță legată de teritoriul ce urmau să-l elibereze, detașamentele au fost redenumite (Dorohoi își schimba numele în Dragoș, Botoșani în Alexandru cel Bun, Fălticeni în Suceava)”¹¹.

Situația în Bucovina era una dezastruoasă. Haosul era generalizat, „autoritățile ineficiente, populația lipsită de siguranța individuală și a proprietății, legiunea ucraineană săvârșea abuzuri, se luau măsuri împotriva românilor implicați în mișcarea națională, iar activitatea Consiliului Național Român era paralizată”¹².

¹ Vlad Gafița, Iancu Flondor (1865-1924) și mișcarea națională a românilor din Bucovina, Editura Junimea, Iași, 2008, p.299.

² Ion Zadik, Generalul Iacob Zadik și revenirea Bucovinei la România, în „Analele Bucovinei”, an V, nr.1/1998, București, 1998, p.21.

³ Ibidem.

⁴ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale-Suceava, Fond Colectia Documente, pachet XIV, dosar nr.1. document nr. 1/14 octombrie 1916; în continuare D.J.A.N. - ANEXA 1.

⁵ D.J.A.N.-Suceava, loc. cit, documentul nr. 1, ANEXA 1, v.

⁶ Dumitru Preda (coordonator), Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919, București, Editura Enciclopedică, 1994, p.84.

⁷ D.J.A.N.-Suceava, loc. cit., dosar nr.2, document nr. 2/5 decembrie 1917.

⁸ D.J.A.N.-Suceava, loc. cit., ANEXA 2, f.

⁹ D.J.A.N.-Suceava, loc. cit., ANEXA 2, v.

¹⁰ Vlad Gafița, op.cit., p.299.

¹¹ Dumitru Preda (coordonator), Vasile Alexandrescu, Costică Prodan...op.cit., p.86,87.

¹² Cristina Gudin, Aspecte privind prezența Armatei Române în Bucovina la 1918. Împrejurări și semnificații. , în „armata română și unitatea națională”, Pitești,Editura Delta Cart Educațional, 2008, p. 84.

La 14/27.X.1918, a avut loc la Cernăuți, „Adunarea Constituantei a Românilor din Bucovina, compusă din reprezentanții tuturor partidelor politice române din Bucovina”¹³. În această adunare se stabilește un Consiliu Național compus „întâiu de 50, mai târziu de 100 de bărbați”¹⁴. Acest Consiliu îl avea în frunte pe marele Iancu Flondor, iar secretar pr. Dionisie Bejan. În același timp, continua să funcționeze și guvernatorul austriac al Bucovinei contele Etdorf. Acesta, „a înștiințat pe Iancu Flondor că ucrainenii pretind partea de nord a Bucovinei până la Prut, lăsând românilor partea de sud până la Siret, iar pământul din mijloc cuprins între Siret și Prut să fie considerat *Condominium*,”¹⁵ până când, granița definitivă va fi stabilită. Totodată, guvernatorul îi propune lui Flondor să accepte „instituirea unui guvern mixt, alcătuit din reprezentanți ai românilor și rutenilor”¹⁶, pentru că, nu mai putea să țină sub control situația. Flondor a refuzat această propunere, ba mai mult, i-a adus la cunoștință guvernatorului, că a intervenit pe lângă Guvernul Român din Iași, cerându-i intervenția armatei române, pentru ca Bucovina să intre în drepturile sale. La „6 noiembrie 1918, ucrainenii din Bucovina sprijiniți de legionarii lor, au dat lovitură de stat, ocupând toate oficiile din Cernăuți, sechestrând astfel toată Bucovina”¹⁷. Atunci, ei au „pătruns în palatul guvernatorului, pe care l-au gonit și s-a instalat un guvern ucrainean”¹⁸. Dar cum ucrainenii nu erau singuri, aceștia acționând împreună cu legionarii lui Aurel Onciul, s-au instalat împreună la conducere. „După ce guvernatorul Etdorf semnase procesul verbal prin care trecea puterea în Bucovina lui Omelian Popowicz și Aurel Onciul, acesta din urmă se intitulă *administrator al Moldovei de Sus* și în această calitate, porni la Iași pentru a stabili cu guvernul român raporturi de vecinătate”¹⁹. Însă, a fost întâmpinat în gara din Iași de către refugiații bucovineni care nu i-au făcut o primire așa cum a sperat. „Lovit și huiduit se văzu silit să părăsească fără zăbavă Iașii, fără a mai fi luat contact cu guvernul român”²⁰.

Pentru a stopa aceste evenimente nedorite din Bucovina, care luau proporții, Iancu Flondor îl trimise pe avocatul Vasile Bodnărescu ca agent diplomatic pe lângă guvernul român²¹. Acesta porni împreună cu Nicu Gherghel și la „4 noiembrie, Vasile Bodnărescu ajungea la Iași, cu misiunea expresă de a obține intervenția neîntârziată a armatei române, în Bucovina”²². Era mai mult decât necesară această intervenție a „armatei în care un neam întreg și-a pus nădejdea, pentru înfăptuirea năzuințelor”²³ - după cum spunea generalul Prezan. Practic acesta a fost și motivul pentru care România a intrat în război „de eliberare a teritoriilor naționale și de întregire a neamului”²⁴.

Guvernul, de la Iași, „urmărind îndeaproape evoluția evenimentelor din Bucovina, a evaluat corect gravitatea situației și a întreprins măsurile care impuneau sprijinul populației și a autorităților românești, care se manifestau în direcția unirii cu țara”²⁵.

Momentul mult așteptat de românii bucovineni, nu a mai întârziat să apară. „În ziua de 23 X/5.XI. 1918, Divizia a VIII-a infanterie”²⁶ a primit ordin să intre în Bucovina. În Ordinul de zi cu numărul 1, generalul Iacob Zadik se adresa soldaților săi așa: „Ostași, vouă va păstrat soarta, norocul de a pași cei dintâi pe pământul scump al Bucovinei. Fiți mândri și arătați-vă demni de încrederea ce s-a pus în voi. Voi sunteți ocrotitorii și avutului și vieții populației bucovinene. Faceți ca prin purtarea voastră, în toate ocaziunile, să căpătați dragostea cu adevărat frățească a populației, în ajutorul căreia veniți. Vă doresc spornicie pasului ce faceți și vă zic: Cu Dumnezeu înainte!”²⁷. Ca măsură de precauție, generalul Zadik a ordonat ca „pentru a avea cât mai multe forțe disponibile în caz de atac, toți comandanții vor căuta a ține batalioanele cât mai întrunite și să fie foarte cumpăniți în detașări de subunități în diferite localități”²⁸. Planul de înaintare în Bucovina, Generalul l-a scris personal, pe marginile și verso-ul unui exemplar al „Proclamației” care a fost răspândită pe întreg teritoriul provinciei²⁹.

În urma acestui ordin, în ziua următoare, la 6 noiembrie „în Suceava, Câmpulung și Gura Humorului intrau primele detașamente de jandarmi și grăniceri trimise de guvernul Marghiloman, pentru a

¹³ Arhivele Militare Române-București, Fond Marele Stat Major, secția „Studii Istorice”, dosar nr. 835, f. 5. în continuare A.M.R.

¹⁴ Teodor Bălan, Rolul lui Vasile Bodnărescul în preajma Unirii, Cernăuți, Tiparul „Mitropolitul Silvestru”, p.3.

¹⁵ A. M. R.- București, Fond Marele Stat Major, secția „Studii Istorice”, dosar nr. 835, f. 5-6; dosar nr. 833, f. 211.

¹⁶ Vlad Gafița, op.cit., p.267.

¹⁷ Teodor Bălan, Rolul lui Vasile Bodnărescul în preajma Unirii,... p.4.

¹⁸ A. M. R.- București, Fond Marele Stat Major, secția „Studii Istorice”, dosar nr. 835, f. 5-6; dosar nr. 833, f. 211.

¹⁹ Ion Nistor, Istoria Bucovinei, Editura Humanitas, București 1991, p.385.

²⁰ Ibidem, p.385.

²¹ Teodor Bălan, Rolul lui Vasile Bodnărescul în preajma Unirii,...p.5.

²² Pavel Țugui, Unele precizări cu privire la revenirea Bucovinei la România, în „Analele Bucovinei”, an III, nr 2, 1996, p. 472.

²³ Adrian Păndea, O armă subtilă, propaganda, în „Document” revista Arhivelor Militare Române, nr 2, 2000, p. 2-3.

²⁴ Mihaela Pralea, La apel se va răspunde: mort pentru patrie, în „Document” revista Arhivelor Militare Române, nr 1/2000, p.9.

²⁵ Ion Giurcă, Ofițeri englezi implicați în luptele de la Hotin din ianuarie 1919, în „Document” revista Arhivelor Militare Române, nr 2-4, 2001, p.14.

²⁶ A. M. R.-București, Fond Marele Stat Major, secția „Studii Istorice”, dosar nr. 835, f. 7; dosar nr. 833, f. 212.

²⁷ Dumitru Preda (coordonator), Vasile Alexandrescu, Costică Prodan...op.cit., p.86.

²⁸ A.M.R.- București, loc. cit., dosar nr. 840, f. 8.

²⁹ D.J.A.N.-Suceava, Fond Colecția Documente, pachet XIV, document nr. 5, 24octombrie/6 noiembrie 1918. ANEXA 3.f.v.

restabili ordinea, în zonele locuite preponderent de români. La Suceava, conducerea primăriei era luată de câteva zile de către pr. Eusebie Popovici. „Spre ziuă, plutonul încolonat cu o patrule care-l preceda, trecea frontiera și se îndrepta, urcând pe drumul Ițcanilor spre Suceava [...] Luceafărul dimineții își arunca razele peste baionetele grănicerilor, când deodată, un țăran bucovinean, care scobora dinspre Suceava, ni s-a adresat cu cuvintele: <Mergeți fuga, au dat foc la depozitul de muniție!>. Într-adevăr, o lumină galben-roșiatică se ridica în partea orașului, dar nu se auzea nicio detunătură. Evenimentul semnalat părea însă verosimil, căci fusesem informat încă din ajun, că unii derbedei ar fi pus mâna pe depozite, cu scopul de a-și însuși armele și munițiile necesare pentru prădăciuni [...] Plutonul înainta, intrăm în orașul Suceava. Nu știu ce m-a predominat, căci am dat ordin să se cânte <Pe-al nostru steag e scris unire!>. Imn simbolic, corespunzând faptei noastre, dar și profetic, căci în ultima strofă se preciza că <Scumpa noastră Românie, etern, etern, va înflori> [...] Soldații voinici, cu piepturi tari, glasul lor răsună puternic în valea Sucevii, între zidurile caselor ce străjuiau ulițele orașului. Dacă împrejurările mi-ar fi permis, aș fi putut, însemnând fiecare casă, să știu precis de ce sentimente erau animați locuitorii lor, căci auzind cântecele ostașilor, treziți din somn și deschizând ferestrele, ai noștri, ne petreceau cu privirile cu lacrimi de bucurie, aplaudând, iar ceilalți trânteau nervos ferestrele, retrăgându-se după perdele”³⁰. Ajunsă armata română în oraș, a ocupat oficiul telegrafic și telefonic, apoi compania de jandarmi. Comandantul jandarmilor a fost dezarmat și a fost lăsat liber să plece. În turnul primăriei a fost arborat tricolorul. Primarul Sucevei, pr. Eusebie Popovici, știa că armata română urma să intre în oraș și aștepta evenimentul „cu nerăbdare dar și cu înfrigurare, temându-se să nu ni se întâmple ceva rău. I-am citit *Ordonanța*. Voia să rectifice ceva, apoi a renunțat, dar în cele din urmă a înlocuit data de 24 octombrie cu 6 noiembrie, și a trimis-o la tipografie, de unde în curând, ne-a fost adusă tipărită în câteva sute de exemplare, care au fost afișate pe străzi, și pe la autorități”³¹.

Deplasarea efectivelor militare în Bucovina, a constituit de altfel, pretextul pentru demiterea lui Alexandru Marghiloman căruia i s-a imputat neinformarea în prealabil a aliaților, deși contele Demblin, diplomat austriac, afirma că îi fusese adusă la cunoștință, printr-o telegramă³² solicitarea sprijinului militar adresată de Consiliul Național Român din Cernăuți, guvernului din Iași”³³. Însă această schimbare de guvern, nu a dus și la schimbarea atitudinii României față de Bucovina, generalul Coandă reprezentând noul guvern,³⁴ i-a ordonat „generalului Zadik, comandantul Diviziei a VIII-a să avanseze până la Cernăuți”³⁵. Din fericire, armatei române nu i s-a opus rezistență în operațiunile de ocupare a Bucovinei.

Atunci, au putut să se întoarcă în liniște, toți fiii Bucovinei care fuseseră nevoiți să fugă din țară. Printre aceștia s-a numărat și capul Bisericii, Mitropolitul Vladimir, care a avut în toată perioada războiului, domiciliul forțat la Praga stabilit de austrieci. Trebuia să ia parte activă și ei la această mare sărbătoare a bucuriei tuturor românilor. Președintele comitetului refugiaților era Ion (Iancu) Nistor. Ajuns la Cernăuți, înaintea acestui mare eveniment, luă legătura cu Iancu Flondor și imediat căzuseră de acord asupra acțiunilor politice care trebuiau desfășurate. În numele acestui comitet dascălul Gh. Tofan a făcut o declarație din care, vom reda câteva cuvinte: „În aceste momente înălțătoare, noi refugiații și voluntarii bucovineni, ne-am întors la vetrele noastre părăsite. Având satisfacția datoriei împlinite, noi întindem frățește mâna celor rămași acasă, cari și-au păstrat nepângărită conștiința în dorința sinceră de a munci împreună la ridicarea țării și a neamului”³⁶. Din păcate, activitatea acestor refugiați este destul de puțin cunoscută și cercetată, deși aceștia au avut un rol atât de important în înfăptuirea Unirii. Dintre acești mari bărbați ai Bucovinei, mai amintim: „Emilian Slușanschi-fost primar al orșului Storojineț, refugiat la București, unde a desfășurat împreună cu Vasile Lucaciu, S. Măndrescu, Ion Grămadă, G. Rotrică și alții o foarte vie activitate”³⁷.

Populația românească aștepta entuziasmată zile de-a rândul pe străzi și în piețele din Cernăuți și din celelalte orașe intrarea armatei române. Și nu așteptau oricum, ci cu tricolorul în mână. În dimineața zilei de vineri, 9 noiembrie 1918, la Cernăuți, se adunase multă lume în Piața Mare. „Ca pe un mire dorit aștepta capitala Cernăuți intrarea falnicei armate române. Încă de duminică, multe edificii se împodobiră cu steaguri tricolore. În piața principală, lumea adunată era febrilă de așteptare. După amiază „între orele 3 și 4, un aeroplan român, plutind deasupra Cernăuților, anunță populației sosirea armatei române, prin următoarea proclamație semnată de Iacob Zadik: <Răspund la chemarea Consiliului Național Bucovinean, armata română, din înaltul ordin al Majestății Sale Regelui Ferdinand I al României a pășit pe pământul Marelui Voievod Ștefan, pentru a ocroti viața, avutul și libertatea locuitorilor de orișice neam și credință împotriva bandelor de criminali, cari au început opera lor de distrugere în frumoasa noastră țară. Trecând hotarul pus între noi de o soartă vitregă acum 100 și mai bine de ani, trupele române sosesc în mijlocul vostru, aducându-vă

³⁰ D.J.A.N.-Suceava, Fond Colecția Documente, pachet XIV, document nr. 23, f. 5.

³¹ D.J.A.N.-Suceava, loc.cit., f.6.

³² D.J.A.N.-Suceava, loc.cit., pachet XIV, document nr. 67.

³³ Cristina Gudin, op. cit., p.84-85.

³⁴ Teodor Bălan, Rolul lui Vasile Bodnărescu... p. 9.

³⁵ Cristina Gudin, op. cit., p. 85.

³⁶ Ion Nistor, Unirea Bucovinei 28 noiembrie 1918... p. 54.

³⁷ Vladimir Trebici, Unirea Bucovinei cu România, în „Analele Bucovinei”, an I, nr.1, 1994, p.20.

dragostea și sprijinul lor, pentru libera împărțire a dorințelor născute din dreptul legitim al popoarelor, de a dispune de soarta lor.

Stăpânit de aceste sentimente și cu credință în sinceritatea cererii voastre de ajutor, invităm poporul bucovinean ca să nu se abată sub niciun motiv de la viața și ocupațiunile sale normale.

Subsemnatul garantează oricărui locuitor libera exercitare a drepturilor sale civice și face cunoscut în acelaș timp că se va reprimă cu toată severitatea cuvenită orice încercare de dezordine, acte de violență sau nesupunere la ordonanțele date de noi>”³⁸.

Spre seară, trei detașamente ajunseseră până la Tărășeni și Hliboca. La Cernăuți, se vesti că intrarea armatei va urma a doua zi. Însă armata înaintă pe data de „10 noiembrie până la Ceahor, Cuciurul Mare și respectiv Mihalcea”³⁹. Luni 11 noiembrie, „Divizia a-8-a infanterie îndeplinea ordinele primite să ocupe Cernăuți”⁴⁰. De dimineață, lumea se adună în piața principală, doamne și domnișoare cu flori, tineri cu steaguri tricolore, toți cu căldura entuziasmului în inimi pătrunși de măreția zilei”⁴¹. În mijlocul acestei mulțimi, se afla arhipresviterul Gheorghe Șandru, primarul orașului și Iancu Flondor împreună cu alți bravi români bucovineni. „Spre întâmpinarea domnului General de Divizie Zadik și Stat majorului Diviziei, fură trimiși D-nii Dr. Botnărescu și Dr. Gheorghian, însoțiți de ofițeri de onoare, dintre ofițerii români bucovineni. Primate cu indescriptibil entuziasm, sosiră automobilele cu D-l General Zadik cu Lt. Col. Statului Major Rovinaru. Între ploile de flori și entuziaste aclamații de *Trăiască Regele României Mari! Trăiască Armata Română!* Mult doriții soli ai desrobirii fură conduși în sala de recepțiune din palatul național. Aici urmară clipele celei mai mari înălțări sufletești așteptate cu dor de aproape un secol și jumătate”⁴².

Iancu Flondor rosti următoarele cuvinte: „Domnule General dați-mi voie să vă binecuvântez, așa după cum o fac doi frați iubitori, care după o lungă și dureroasă despărțire se întâlnesc spre a nu se despărți niciodată”⁴³. Discursul lui Flondor a fost - după cum mărturisea Sextil Pușcariu- „...foarte emoționant. A răspuns Zadik și mai mișcat. Amândouă vorbirile erau slabe și foarte rău rostite: și unul și altul dintre oratori își pierdea adesea firul, nu-și mai aducea aminte de frazele învățate de-a rostul și făcea pauze care, în împrejurări normale ar fi fost penibile. Dar în acele momente, se cunoștea că ele sunt pricinuite de emoție și emoția cucerea și sufletele noastre. Ochii tuturor erau umezi, iar când Flondor și Zadik s-au îmbrățișat simțeam cum îmi curg lacrimile pe obraz”⁴⁴. După aceea, luă cuvântul și istoricul Ion Nistor, spunând: „Domnule general, ca președinte al Consiliului Național Român am dorința să binecuvântez falnica oaste română din capitala Bucovinei, acestei țări care păstrează în sânul ei sfintele moaște ale marelui nostru domn Ștefan. Acum când suntem pe cale să întregim moștenirea lui România Mare, simțim că sufletul lui nemuritor este în mijlocul nostru. Un sfânt fior trece prin sufletele noastre, însă nu e dat ființei omenești să exprime și să fixeze aceste sentimente în cuvinte. Numai o rugăciune care se înalță la ceruri, fără cuvinte îi poate corespunde câtva”⁴⁵. După toate cuvântările, corul *Armoniei* a cântat imnul „Salut Armatei Române”, imn compus de preotul Șandru pe versurile preotului C. Berariu. La îndemnul Î.P.S. Sale Mitropolitul Vladimir Repta, Generalul a fost cazat împreună cu gradații săi în casa părintelui Berariu⁴⁶. Drept mulțumire, „Consiliul Național trimise regelui, la Iași, următoarea telegramă: <Astăzi la orele 11 din zi, intrând falnica armată a regelui României în capitala Cernăuți, întâmpinată cu entuziasm general, aducem majestății voastre, plini de credință și iubire, omagiile Bucovinei libere. Trăiască m.s. regele României Mari!>”⁴⁷. Răspunsul regelui nu a întârziat să apară.

Următoarea zi, la 12 noiembrie, a avut loc prima ședință a Constituantei Bucovinei, în Palatul Țării. Consiliul Național își asumă puterea în Bucovina, exercitând și puterea legislativă. Prin urmare, trebuia format guvernul țării. Ca președinte al Guvernului a fost numit Iancu Flondor, iar președinte al Consiliului Național a rămas Pr. Dionisie Bejan⁴⁸. În următoarea zi, au fost stabilite principalele priorități pe care guvernul le avea de îndeplinit. Acest nou guvern, a dat dovadă de toleranță față de celelalte naționalități

³⁸ D.J.A.N.-Suceava, Fond, Colecția Documente, pachet XIV, document nr. 5; vezi și Ion Zadik, op.cit., pp. 26-27; vezi și Ion Nistor, Unirea Bucovinei 28 noiembrie 1918... p. 41-42.

³⁹ Vlad Gafița, op. cit., p. 269.

⁴⁰ Ion Giurcă, op.cit., p.14.

⁴¹ A. M. R., Fond Marele Stat Major, secția „Studii Istorice”, dosar nr. 835, f. 17.

⁴² Ibidem, loc. cit., f. 18.

⁴³ A. M. R.-București, Fond Marele Stat Major, secția „Studii Istorice”, dosar nr. 835, f.18. vezi și Vlad Gafița, Iancu Flondor(1865-1924)și mișcarea națională a românilor din Bucovina,... p. 269-270; vezi și Ion Nistor, Unirea Bucovinei 28 noiembrie 1918..., p. 42;

⁴⁴ Sextil Pușcariu, Memorii, ediție de Magdalena Vulpe, prefață de Ion Bulei, București, Editura Minerva, 1978, p. 335; vezi și Vlad Gafița, op. cit, p. 270.

⁴⁵ Ion Nistor, Unirea Bucovinei 28 noiembrie 1918..., p. 43.

⁴⁶ Ibidem, p.42.

⁴⁷ Idem, Istoria Bucovinei, ...p. 387.

⁴⁸ Vlad Gafița, op.cit. p. 270. vezi și Rodica Iațencu, Unirea Bucovinei cu Regatul Român. Integrarea politico-administrativă, în „Analele Bucovinei”an IX, nr.1, 2002, p. 158.

conlocuitoare, dându-și în mare parte acordul cu privire la Marea Unire a Bucovinei cu România. Generalul Zadik, în 1937, a primit titlul de „Cetățean de Onoare a orașului Cernăuți”⁴⁹, ca semn de prețuire din partea bucovinenilor.

Armata română, după acele înălțătoare clipe ale Unirii, a mai avut de îndeplinit o misiune în Bucovina. Ea a fost „scut al neamului, contra dezordinii dinăuntru, îndeplinindu-și astfel rostul său din urmă”⁵⁰. Trupele au trecut apoi până la vechile granițe: la Ceremuș, Nistru și Colacin și trecând de acestea, eliberează de sub dominație străină și o parte din teritoriul Galiției „asupra teritoriului din Galiția, ce se va ocupa de armata română, prin aplicarea stării de asediu, suspendându-se unele garanții constituționale”⁵¹. Pentru acea operațiune, generalul Zadik a primit în anul 1930 „Ordinul polonez <Polonia Restituta>”⁵². Pentru meritele sale deosebite, generalul a obținut și alte medalii și distincții, cum ar fi: Ordinul francez „Legiunea de Onoare” (15 octombrie 1920); „Crucea Comemorativă a Războiului 1916-1918”, cu baretele Ardeal, Carpați, Oituz, Mărășești, 1919- Brevet 26882, din 15 aprilie 1921; „Steaua României”-mare ofițer, Brevet 799 din 2 martie 1923; Ordinul italian „Mauriciu și Lazăr” - mare ofițer, Brevet 5869, din 30 octombrie 1924⁵³; Medalia „Victoria” a marelui război pentru civilizație 1916-1921,- Brevet 662 din 20 iunie 1924; „Meritul Sanitar cl. I”, Brevet 3032, din 1 octombrie 1928; Ordinul „Coroana României”, mare cruce cu eșarfă,-Brevet 3402, din 18 septembrie 1929; Ordinul „Ferdinand I”, mare ofițer, -Brevet 1556, din 8 iunie 1935; Ordinul „Apărarea Patriei cl. a II-a”- Decret Consiliul de Stat, nr. 915, din 22 septembrie 1967; „Sabia de Onoare”-Conferită de Ministerul Forțelor Armate la 8 decembrie 1967; Medalia „Virtutea Ostășească cl. I” 1967⁵⁴. Generalul Iacob Zadik s-a stins din viață la venerabila vârstă de 103 ani, vârstă pe care o atingeu doar patriarhii biblici ai Vechiului Testament.

Așa a început reclădirea Bucovinei, care, „o sută patruzeci și patru de ani a îndurat suferințele unei ocîrmuiri străine, ce ne-a nesocotit drepturile de popor băștinaș”⁵⁵. Acea reclădire a Bucovinei, se făcea pe temelia Unirii. „Dar temelia pe care s-a zidit Unirea, a fost sângele românesc, vărsat din belșug, în toate țările românești, fie de-a dreptul în luptă pentru idealul național, fie sub steag străin”⁵⁶. Unirea nu ar fi fost posibilă dacă nu ar fi existat Divizia a VIII-a. „Soarta a vrut ca pământul Bucovinei să fie eliberat de trupele unei divizii care ocupă un loc de frunte, între diviziile românești [...] În adevăr, cea mai mare parte din trupele Diviziei a VIII-a, au format în 1916, Divizia a XV-a, care a scris în istoria poporului român, faptele de la Oituz, fără de care nu ar fi putut să existe Mărăști și Mărășești. Trupele Diviziei a VIII-a au purtat pentru Divizia a XV-a în 1916, numele de <Divizia de Fier> și au dat prilej M.S. Regele Ferdinand I de a spune memorabilele cuvinte: <Pe aicea nu se trece!>⁵⁷. Numele „Divizia de Fier” l-au primit bravii eroi ai neamului, prin botezul sângelui, botez care a spălat pământul românesc de cotropitorii străini.

Summary

General Iacob Zadik and the liberation of Bucovina province under the Habsburg domination

General Zadik's personality – commander of the 8th Division. Military operations undertaken in order to liberate Bucovina from the Habsburg domination. The Great Union of the Romanians. The operations of maintaining the internal order in Bucovina and the intervention of the 8th Division in liberating parts of Galitia.

⁴⁹ D.J.A.N.-Suceava, Fond Colecția Documente, pachet XIV, document nr.21, din 3 august/1937.

⁵⁰ „Glasul Bucovinei”, an I, nr. 35, 26 decembrie 1918, p.1.

⁵¹ A. M. R, Fond Marele Stat Major, secția „Studii istorice”, dosar nr. 834, f. 5.

⁵² Ion Zadik, op. cit., p.29.

⁵³ D.J.A.N.-Suceava, Fond Colecția Documente, pachet XIV, document nr. 12, din 30 octombrie/1937.

⁵⁴ Ion Zadik, op. cit., pp. 28-29.

⁵⁵ Ion Nistor, Unirea, în „Glasul Bucovinei”, an I, nr. 10, 24 nov 1918, p.1.

⁵⁶ „Glasul Bucovinei”, an I, nr.19, 6 decembrie 1918, pp.1-2.

⁵⁷ Loc. cit., an I, nr. 34, 25 decembrie 1918, p.1.

10 APR. 1937

Ministerul de Războiu

Brevet

3289 d. -

Noi Ministru Secretar de Stat la
 Departamentul de Războiu adevărim că prin
 Înaltul decret N° 3027 din 14 Octombrie 1916,
 Majestatea Sa Regele a binevoita conferi
 Ordinul „Steaua României” cu spade
 în gradul de Ofițer, Colonelului **Lădici**
Jacob, șeful de stat major al Armatei de Nord, pentru
 repetate acte de vitejie și destoinicie în conducerea serviciului.

Ministru de Războiu
 General de Corp de Armată Adjutant

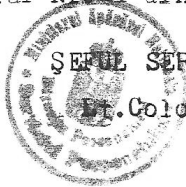
Directorul Superior
 al personalului
 St. Colonel **Mihail**

N° 64 -
 anul 1937 luna Aprilie ziua 13 -

13 Aprilie 1937

13 APR 1937

Se certifică de noi că, Domnului General de Divizie în rezervă ZADIK IACOB, fost în timpul războiului Colonel Șef de Stat Major al Armatei de Nord, i s'a conferit panglică de " Virtutea Militară " prin Înaltul Decret Nr. 897 din 16 Aprilie 1918, publicat în Monitorul Oficial Nr. 24 din 29 Aprilie 1918.-

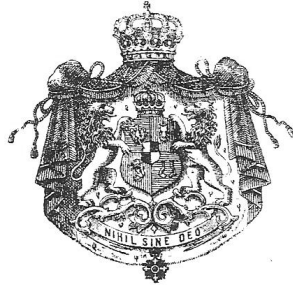
SEFUL SERVICIULUI PERSONALULUI

Dr. Colonel

[Handwritten signature]

Șeful Birou Centralizare
Maior

[Handwritten signature]
Popescu Ștefan

XIV/2
Duplicat.-

18 APR. 1917

Ministerul de Războiu

Brevet

3289 d.-

Noi Ministru Secretar de Stat la
 Departamentul de Războiu adevărim că prin
 Înaltul decret N° 1456 din 5 Decembrie 1917 -
 Majestatea Sa Regele a binevoita conferi
 Ordinul „Coroana României” cu spade
 în gradul de Comandor, Generalului de Brigadă
 Ladis Gr. Jacob, Șeful de Stat Major al Ar-
 matei I, pentru vrednicia și abnegația ce a dovedit pe timpul
 pregătirii ofensivei armatei, precum și în cursul bătăliei de pe
 Șusita Seacă, ce s-a desfășurat între 24-30 Iulie 1917. -

Ministru de Războiu
 General de Corp de Armată Adjutant

Directorul Superior

13 Aprilie 1937

13 APR 1937

Se certifică de noi că Domnului General de Divizie în rezervă ZADIK IACOB, fost în timpul războiului General de Brigadă Șef de Stat Major al Armatei I, i s'a conferat panglica de " Virtutea Militară " prin Înaltul Decret Nr. 2168 din 20 August 1918, publicat în Monitorul Oficial Nr. 183 din 6 Noembrie 1918.-

ȘEFUL SERVICIULUI PERSONALULUI

Lt. Colonel *Grigore*

Șeful Bir. Centralizare

Maior *Popescu*

Popescu Ștefan

ANEXA 3- PROCLAMAȚIA CĂTRE BUCOVINENI ȘI PLANUL DE ÎNAINȚARE A ARMATEI ÎN BUCOVINA (SCRIS PERONAL DE GENERALUL ZADIK)

La 23 VII 1918 v. Divizia 8-a Armata Română M.R. nr. 14000
 de a intra în Bucovina - în alipul Comitetului Național român - succedând armatei de
 Trupele Rulene și urmasii și de a ocupa de urgență Bucovina - în urma
 apăsării pe linia frontului.

XIV/5 În zilele de 22 și 23 x 1918 apăs. 26, 27 și 28 de octombrie - în urma
 organizării și mișcării etc. în Bucovina - cu care se poate să se înțelească
 de urgență - (după prezentul plan) **PROCLAMAȚIE** *Num. Mart. 100/1918*

În zilele de 25 și 26 x 1918 ^{ule 3} s-a încheiat marea luptă în Bucovina - în urma
 învingerii și ocupării de urgență a Bucovinei - în urma
 La 28 x ule 3 de la
 tanrului apăs. în
 Oșca în urma
 luptelor =

1) Polonați Mer și Ben
 după Oșca în

Răspunzând la chemarea Comitetului Național Bucovinean, Armata Română, din Înaltul Ordin al M.S. Regelui Ferdinand I al României, a pășit pe pământul Marelui Voevod Ștefan, pentru a ocroti viața, averul și libertățile locuitorilor de orice neam și credință, în potriua bandelor de criminali care au început opera lor de distrugere în frumoasa noastră țară.

2) Polonați Dragoș Voda
 după Cămin și Gali.
 Mon. las. 233 -
 cip. 400 -

Trecând hotarul pus între noi de soartă vitri-gă acum una sută de ani și mai bine, hotar care n'a putut nici odată să ne despartă inimile, trupele române sosese în mijlocul vostru, aducându-vă dragostea și sprijinul lor, pentru libera înfăptuire a dorințelor născute din dreptul legitim al popoarelor, de a dispune de soarta lor.

3) Polonați Sicca
 după Cămin Mar
 (Volea să) în Gali și Mar
 la Baboșeni și
 în masa lor
 înghete au fost
 prinși în fundul
 1. După și după
 2. și în
 în urma

Stăpâniti de aceste sentimente și cu credință în sinceritatea eșerii voastre de ajutor, invităm poporul Bucovinean ca să nu se abată sub nici un motiv de la viața și ocupațiunile sale normale.

Subsemnatul garantează oricărui locuitor li-bera exercitare a drepturilor sale civice și face cunoscut în acelaș timp, că se va reprimă cu toată severitatea cuvenită, orice încercare de dezordine, acte de violență sau nesupunere la ordonanțele date de noi.

**GENERAL (ss) I. ZADIK.
 COMANDANTUL DIVIZIEI 8-a REGALE ROMANE.**

La 29 x 1918 Comandantul Diviziei 8-a Regale Romane
 I. Zadik
 Lt. Col. Răducanu a la (Sicca) - prezent de 24 Octombrie 1918.

ANEXA 4. GENERALUL IACOB ZADIK LA SUCEAVA

ANEXA 5. GENERALUL IACOB ZADIK LA CERNĂUȚI. ZIUA UNIRII

ANEXA 6. GENERALUL IACOB ZADIK ÎN MIJLOCUL UNUI GRUP DE BUCOVINENI

Operațiile tehnice, editoriale și tiparul au fost executate
la Centrul Tehnic-Editorial al Armatei sub c-da 0000/2010; B